This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 1,461,096

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

ROZHLEDY

TÝDENNÍK PRO POLITIKU, VĚDU,
LITERATURU A UMĚNÍ.

ROČNÍK XV. SVAZEK I.

REDAKTOR A VYDAVATEL

JOSEF PELCL

V PRAZE
JOSEF PELCL
1905.

AP
52
.R88
v.15
1917,1

Rejstřík jmen.

Altenberg P 302
Anaxagoras 22 83 337
Anonymus 674
Björnson 349
Bráf Alb. dr. 35 76
Broman Zdeněk 745
Brtnický L. dr. 464
Bunin Iv. 59
Candide . . . 55 297 594 709
C 176 541 620 685 750
Dolanský JUdr. 295
Drachovský J. 25
Emler J. dr. 327 374 420
Fierens-Gevaert H. 641
Futurus . 396 433 466 497 526
Goll Jar. prof. dr. . 92 128 188
Guyau M. 403 440
Charbon 726
Jarolímek Jul. 68
Jasná H. 301
Joklík Fr. dr. 101 307 425 509 576 711 753
Junius Druhý . 68 97 127 158 188 247 277 423 483
K 212 287 344 518
Kalousek Jos. dr. prof. 104
K. J. . . . 74 87 150 168 180
Klíma K. Z. 759
Kolman K. dr. . . . 302 354 355
Konvička Jos. 633
Korelin M. S. prof. 385
Koutek E. 608 644 680 699 729 770
Kovanda St. . . 91 119 462 697
Kramář Oldř. dr. 158
Krček Frant. 328
Krejčík Karel 565
Křížek V. 39
Kuffner Hanuš 579
Lázňovský B. 330
Löwenbach Jan dr. 266 352 359
Lukavský Fr. dr. . . . 196 227
Maeterlinck M. . . . 208 238 368
Mareš Fr. dr. 217 248 278 311
Markalous B. 704
Mauer J. 242
Meyrink Gustav 713
Moudrá Pavla 304 318
Mráz K. D. 19 147 179 376 449 478 627 663
Neklan Alex. 85 149
Nezman V. 545
Nový K. Václ. . . . 598 616 690
Obstfelder Sibjörn 666
Opolský Jan . 96 362 512 572 629
Pelcl J. 3 123 155 185 190 212 273 332 358 363 391 477 658 693 718
Pantůček Ferd. dr. 106
Pich K. P. 585 594
Procházka F. X. dr. 549
Quispiam 79 176 287 491 572
R. A. 155 203 409 558
Regnier H. 655
Remer P. 128
Rilke Reiner Maria 595
Rohan K. 7 52 140 608 649 668 735 762
Rowalski Jean 573 637
Salus Hugo 742
Schandorf Sofus 389
Schuster Ad. 692
Schwarz Frant 106
Slavík Ed. dr. 108
Slavíková-Welsová Karla 413 445 470 503 537
Sokol E. 17 71 133 169 453 486 521
Stefanyk Vasil 686
Steinhausen Vilém prof. . . 388
Stránský A. dr. 98
. . . . . 257 321 517 721
Šolc L. 82
Srámek Fráňa 25
Tomas J. 174
Vachutka R. 723
Vondráček A. dr. . 411 540 690
Vl. 335 695
Zeiner K. Em. 49

Články.

Bez názvu 277
Břeclav a vůkolí 620
Bílé světlo (Jos. Svozil) . . . 545
Comeniana 49
Čeština v Chebu 741
Dívky na mužských gymnasiích 22
Fédération abolitioniste . . . 79
Ochrana děvčat 174
Dnešní stav dopravnictví a isochromy 616
Extense středoškolská 337
Ryberg Niels Finsen 108
Emile Gallé 178
Gautsch 483 543
Genius tvůrce 403 440
Soud o Goethovi z r. 1832 . . 237
Hra a hračky 378
Hrdina naší doby 8
Jindř. Heine 266. Heine a hudba 352
Hudební liter. němec. 208
Naše budoucí inteligence . . . 726
Povaha Italů 464
Jak se teď učí cizím jazykům 584
Max Klinger: Drama 147
Komuna 709
Dr. Arnošt šl. Körber 157 187 425
Vnitřní krása 868
Úpadek kritičnosti 685
Krise křesťanství 190
Literární zodpovědnost 578
Přehled mathematiky (N. Valouch) 52
Dr. Karel May 74

T24-95653

Gust Meyrink 717
Ad. B. E. von Menzel 427
Pokrytecká mírumilovnost . . 349
Eduard Munch 668
Základní nauky theosofické 318
Návštěvou u pražských Němců 297
Obchod. smlouva s Německem 307 577
Obstrukce 128
Ostrčilova opera Vlasty skon . 408
Pád starověkého názoru . . . 385
Příspěvek k pathologii dneška 133 169. Pathologie jazyková . 585
K činnosti našich pivovarů . . 558
Z nové poesie 759
Polemiky 16 462
Politika 127 188 247
Polská resoluce 97
Odbor. vzdělání poslanců 98 158
Právníci a národní hospodáři v obecní správě 594
Programy středoškolské . . . 83
Z novější prosy 697
O českém průmyslu na Severní Moravě 723. O českém chemic. průmyslu . . 411
Hystoric. obraz dnešní psychologie 196 228
O reformě studia práv v Rakousku 674 Ústavní dějiny Rakouska 257
Synovec Rameauův 154
Reformy v Rusku 603 644 680 699. 729. 770. Vojna rusko jap. 579. Dějiny ruského práva 321. Ruské události a vzdělání lidové 518
Hugo Salus 745
List ze Sibiře 565
Slezský dopis 336 695
Ještě o té slovenčtině . . . 82
Traktát o spisovatelích . . . 119
Staronová synagoga 327
Škola životní 323
Rozhodnutí říšského soudu o čes. školách ve Vídni 149 Vzdělání učit. škol obec . . 344
Štědrý večer v Čechách koncem 14 věku 374
Základní nauky theosofické . . 318
O celibátu učitelek 491
V Uhrách a u nás . . . 393 423
Duše v umění 387. Tendence v umění 454 486 521
Vychovává-li nynější universita učitele? 39
University a vzdělání učitelstva škol obecných . . . 344
Na cestě k Urálu 340
Vánoce 363
Paul Verlaine 637 641
Velkoměšťáctví a maloměstina 55
O svobodě vůle 7 68 140 217 248 278 311 396 433 466 497 526 549 608 649 668 735 762
Výchova obchodní 35 76. Pro výchovu a národopis . . . 517
Výstavy umělecké na venkově 19 Jeneweinova výstava . . 70
Vystěhovalectví z Uher 711. Z kapitoly o vystěhovalectví 193
Peněžní ústavy na venkově 176. Záložeňské úpadky na Prostějovsku 633
Něco o zdražování předmětů bezprostřední spotřeby . . . 23
Dr. Otto Weininger o ženách a emancipaci 704
Proč se domáhají ženy volebního práva 287
Dohled k společ. živnost. . . . 295
Náprava živnostenská 753

Povídky.

Alkoholik mrzutý 355
Co akáty v zimě povídají . . 301
Flirt 302
Příběh Hermagorův 655
Hranice 59
J. M. 713
V lese 25
Masky 629
Obrázky z Orlických hor . . . 330
Ogaři 87 150 180
O smrti malého psa . . 203 288
Ruce 748
Jak do Ruska se dostala zrada 595
Slepá 128
Když jsem jela na Slovensko 413 445 470 503 537
Krásný štědrý večer 389
Zima 302
Zloděj 686

Přehledy politické, sociální, hospodářské a školní.

a) Politické:

29 62 93 125 155 188 213 244 275 304 333 360 421 452 481 585 542 570 600 631 660 718 747.

b) sociální, hospod., škol.:

30 63 94 126 156 183 214 245 304 361 422 452 542 571 719 749.

Literatura.

Brokeš: Cukerní zákon rakouský 61
Dr. K. Th. Eheberg: Finanční věda 631
Gnauck-Kühnová E: Die deutsche Frau um die Jahrhundertwende 242

Geikie Archibald; Učebnice fysik. zeměpisu 690
Dr. Ew Haufe: Základy přirozené výchovy 691
Horbaczewski Jan dr.: Chemie lékařská 690
Chytil K. dr.: Umění v Praze za Rudolfa II. 690
Joklík Fr. dr.: Katechismus rakouského práva trestního 569
Krása našeho domova . . . 569
Kavka Frant.: Pojištění dělníků 61
Lassar-Cohn: Populární uvedení do chemie 540
List: Das nationale System der Politischen Oekonomie . 62
Lošťák L.: Chromatické bromobití 243
Mádl K. B.: O Manesovi . . 570
Dr. Meisner a Winter: Úrazové pojištění dělnické . . . 61
Myslík J.: Ant. Prav. Veselý . 631
Papus: Člověk a příroda . . 631
R.: Cestou na Soluň 631
Strnad P.: Jaké by měly být obecné školy 631
Stratz C. H. dr: Krása ženského těla. — Tělo dítěte . 570
Srp Jan: Podrobná mapa království českého 598
Učitelský přehled 631

Drobné zprávy.

Výstava reprodukcí Mik. Alše 28
Bastian A. D. 718
Celibát učitelek 692
Český úvěrní ústav 631
Dopisy 691 721 751
Fautin Latour Henri 98
Ganz, Masaryk a Tolstoj . . . 541
Grégr Edv. dr. 125
Hartleben Erich Otto 660
Jenewein Felix 451
Klecanda Jan 718
O lidovém knihovnictví . . . 691
Z korespondence J. Bedř. Kittla 359
Fr. Kvapil 660
Lidové vzdělání úkolem politiky 218
Glosa k čl. prof. dra Fr. Mareše 804
Marks Fr. Ad. 243
Náboženství 212
Neovitalismus 333
Nietzscheova náboženskost . . 599
Novin ročníky 420
Pravda Fr. 392
Pypin A. M. 421
Setlementy 691
Prohlášení, Sokol — Šalda . . 632
Ferd. Schulz 632
Trapl Mat. 392
Svoboda umění 541
Pražské vystavy umělecké 449 478
Walter Crane 151
O Juliu Zeyerovi 28
Židovská jména v Shakespearovi 212
Hudba: Evangelista 154
Lze operu posouditi z partitury 274

Divadlo.

Čechov A. P.: Višňový sad . 302
Hebbel Fr.: Marie Magdalena . 477
Hilbert Jar: Pěst 278
Horáková Hedv. Abigail: Dolorosa 27
Ibsen H.: Stavitel Solness . . 718
Jirásek Al.: Gero 332
Kamínek K.: Nové cesty . . . 359
Nušič Bronislav G.: Pustina . 27
Rožek K.: Červ 155
Shaw Bernard: Candida . . . 658
Viková-Kunětická Bož.: Cop . 358
Wilde Oscar: Na čem záleží . 391

Veršov ozvuky.

Apotheosa práce 751
Dotazník čes továrníka . . . 276
Evang. sv. Matouše 392
Exegi monumentum 246
K horní sněmovně 512
Konstituce 362
Nejsme s Vámi spokojeni . . 64
Politická situace 185
Pracovní sjezd 81
Prospekt 96
Representační dům 384
Ruská píseň 572
Stupnice 482
Ve prospěch Matice 722
Zasláno 156

ROČNÍK XV. ČÍSLO I.

ROZHLEDY

Hrdina naší doby.

V románě Pierra Loti: Aziyadé (Svět. knih. 380/2) hrdina románu, jménem Loti, je vylíčen takto: Jest to 26letý důstojník na anglické válečné lodi Deerhound, kotvící v tureckých vodách. V Soluni procházeje se bez cíle, uzří Loti v opuštěné uličce za hustou železnou mříží haremliku témě lidské hlavy a dvé zelených očí, upřeně v jeho hledících. Jsou to oči mladé ženy, Aziyadé. »Mladá žena s těmato očima se pozdvihla i ukázala až po pás svou postavu zahalenou v turecký plášť s dlouhými, tuhými záhyby. Plášť byl ze zeleného hedvábí, ozdobený stříbrným vyšíváním. Bílý závoj zahaloval pečlivě hlavu, nenechávaje z ní volným nic než čelo a veliké oči. Zornice byly sitě zelené oním, od východních básníků kdysi opěvaným zeleným odstínem moře.« Z tohoto nahodilého setkání či jen spatření vznikne láska. »Dlouho byl jsem zdrcen, se srdcem prázdným, netečným pro přílišné utrpení; avšak tento přechodný stav minul, a síla mládí přinášela probuzení. Cosi jako láska rodilo se pod touto zpoustou, a Východ propůjčoval svůj nesmírný půvab tomuto mému probuzení, zračícímu se rozháranosti mé mysli« (str. 14). Důstojník byl již okusil trochu všech požitků, připadá si tudíž velice stár i při svém neobyčejném mládí fysickém, jež udržuje šermem a akrobacií, aby .. učinil snesitelnější tu protivnou dobu života. K Aziyadé však přece přilnul, třebas více jen smysly a prožil s ní v romantickém úkrytu několik šťastných měsíců v najatém domku v zapadlém koutě Cařihradu. Nemaje síly odtrhnouti se od domova a se poturčiti, odpluje na konec na lodi odkomandované z vod tureckých do Anglie. Aziyadé tesknotou po něm zemře. On padne v boji.

V tomto hrdinovi líčí nám Loti výstižně člověka naší doby. Jest to především žena, co vládne jeho životem. »Chvěji se, dotýkaje se jí, ten první dotyk proniká mne smrtelnou mdlobou .. Nikdy mé smysly nepoznaly podobného opojení.« (Str. 27.) Přemýšlel jsem, jak mohl bych provésti ten záměr, bydliti s ní, míti ji po celé dny, chápati a pronikati její myšlenky, čísti v hloubi jejího srdce ty věci nové a divoké, sotva tušené v našich nocích soluňských — a míti ji celičkou pro sebe. (41.) Záměr ten došel provedení. A jaká je láska hrdiny naší doby? »Nejednu noc jsem probloudil za nerozvážným nějakým dobrodružstvím s Řekyní nebo Arménkou. V hloubi srdce svého však zůstal jsem věren Aziyadé (42); neměl jsem již milenek vyjí-

maje mladou židovku Rebekku (44); a za krátko: milenkou mou nyní právě je mladá, sedmnáctiletá Bulharka (48). Deníkem Lotiho mihne se od 16. května do 30. srpna asi 8 milenek, ale přes to miluje Aziyadé! Ač významně praví (32): »miloval jsem skoro tu mladou ženu .. Zapomenu brzo na vlahé ty noci.«

Jaká je víra hrdiny naší doby? »Není boha ani morálky, nic z toho neexistuje, čeho naučili si nás vážiti, je jen pomíjející život, od něhož logické je vyžadovati co možná nejvíce rozkoší v očekávání hrůzy poslední, smrti.« Proto: »nenalezám ve svém nitru nic než hnusnou prázdnotu a nesmírnou nechuť k životu .. Zamýšlím jíti co nejdříve do Jerusaléma, tam vynasnažím se, abych dobyl si zas trochu víry.« (14.) »Pokusil jsem se býti křesťanem, nedovedl jsem toho .. Všichni ti nynější křesťané jsou mi k smíchu; kdybych já jím byl, nic jiného by pro mne neexistovalo; stal bych se misionářem a odešel bych odtud, abych někde nechal se zabíti pro Krista« (50).

Vizme přátelství! »Došel jsem přesvědčení, že vše, co se mi líbí, mám dělati, a že máme si vždy dle možnosti okořeňovati to tak nudné ragout života. Nemůžete si na mne stěžovati, drahý Williame; mnoho jsem Vám psal. Nevěřím nikterak ve Vaši lásku právě tak jako v nikoho jiného. Vy však jste mezi těmi lidmi, s nimiž jsem se tu a tam ve světě setkal, jeden z těch, se kterými dovedu cítiti radost ze života a ze sdělování dojmů« (13). »Neznáme oddanosti k nikomu, leč k sobě samým« (20). Všechny důvěrnosti jsou zbytečny (24). »Měl jsem několik dobrých soudruhů .. byl jsem tak trochu mazlíčkem na lodi, já však nelnu příliš k nikomu a jest mi lhostejno je opustiti.« (32.) »Vždyť neohlížím se na nic a přijímám za pravou každou vřelou náklonnost, vše, co se jí podobá, ať pohnutka toho je zištná nebo nejasná; přijímám se zavřenýma očima vše, co může na chvíli vyplniti hroznou prázdnotu života, vše, co vypadá jako přátelství nebo láska« (33). Ale: »přátelé jsou jako psové, skončí to vždy špatně, a lépe je jich ani nemíti« (46). »Věřte mi, ubohý příteli, čas a hýření jsou mocné dva léky; srdce ponenáhlu se umrtví a pak již netrpíme. Ta čistá láska, o níž sníte, je lež jako přátelství; zapomeňte na tu, jíž milujete, pro nějakou poběhlici.«

A jak jeví se mu život? »Opravdovým neštěstím jsou jen nemoci, ošklivost a stáří; Vás ani mne nestihlo takové neštěstí, můžeme míti oba ještě dost a dost milenek a užívati ještě života.« »Chci Vám otevříti své srdce, učiniti Vám své vyznání víry: za pravidlo při svém jednání vždy mám jen to, co se mi líbí, navzdor vší mravnosti, všem společenským zvyklostem. Nevěřím ničemu a nikomu, nemiluji nikoho a nic; nemám víry ani naděje.« (50) Ale — »potřebuji zase k někomu přilnouti .. Cítím, jak ztrácí se mi půda pod nohama, kolem mne tvoří se prázdnota, pociťuji hlubokou úzkost« (65). »Vše marno, nejsem šťasten; žádný prostředek se mi nedaří, abych se omámil. Srdce mám naplněno přesycením a hořkostí« (66).

»Skoro ani nevím, co bych Vám zábavného o svém životě vypravoval; látky je hojnost, jedině výběr je těžký .. Několik milenek, z nichž žádné jsem nemiloval, mnoho překvapení, mnoho výletů .. jinak ani přítelíčka, všude tváře neznámé, lhostejné nebo protivné; mnoho dluhů, židy na krku, šaty vyšívané zlatem až po paty; smrt v duši a srdce prázdné« (67). Co zbývá na konec? Sebe politovati! »Ubohý, drahý ptáčku, rozmarný, znavený, zmítaný větry, klamaný vidinami, který nenašel jsi dosud, kde odpočinula by si tvá ztýraná hlavička, tvá chvějící se peruť« (39).

Charakteristika je dokonalá. Kdo z nás nespatřil se v některých těchto větách jako v zrcadle! Ah, jen nestyďme se, nezapírejme! Romanopisec Loti i své jméno dal tomuto zlomenému, zmítanému hrdinami, tomuto lístku, bez moci a síly hnanému a zmitanému čímsi hrozným, čemu říká se život. Proč bychom se ostýchali?

Proč je však život náš tak strastný, tak smutný a zoufalý, tak temnou propastí bez světla, bez východiště a uniknutí. Na to nám dává přímou odpověď Tolstoj. Proto jest život takový, jak se z něho vyznává důstojník na lodi Deerhoundu, protože je v nesouladu, v odporu se zákonem života. Vím, že člověk kdyby dělal co chtěl, nedosáhne blaženosti do té doby, pokud nebude žíti ve shodě se zákonem svého života, praví Tolstoj ve spise O životě.

Jaký však je zákon života? To nelze říci tak rázem. Tu platí, co Tolstoj na str. 4. praví: »V každém usuzování není tak důležit sám úsudek, jako náležející úsudku místo; abychom plodně myslili, jest nezbytno znáti, o čem máme mysliti napřed a o čem potom .. Stanovení tohoto pořádku není nahodilé, nýbrž závisí od toho cíle, pro nějž tvoří se úsudky.« Podobně jako s úsudkem má se i se zákonem života. I tu je třeba věděti, jaký je cíl života mého. Když uvědomím si života cíl, poznám i zákon jeho. Bez tohoto zřetele k cíli moje »úsudky, kdyby byly sebe krásnější a logičtější, samy sebou budou nesprávné, a co je hlavní, pošetilé; budouť podobny úsudkům Kify Mokejeviče, přemýšlejícího o tom, jakou tlouštku by musila míti skořápka sloního vejce, kdyby slonové líhli se z vajec jako ptáci.«

Rozumové vědomí neklamně a nevyvratitelně mluví k člověku, že při tom uspořádání světa, které spatřuje ze své osobnosti, proň, pro jeho osobnost blaha nemůže ani býti. Život jeho jest žádost blaha sobě a zejména sobě a on vidí, že toto blaho jest nemožné. A podivná věc, nehledě k tomu, že vidí neklamně, že toto blaho jest nemožné pro něho, on přece žije, inou žádostí po tom nemožném blahu, blahu jedině svém. a působí jenom proto, aby sám jediný měl blaho, aby kni lidé, ano i všecky bytosti žily a působily jen proto, jemu jedinému vedlo se dobře, aby sám měl rozkoš. Rozné vědomí říká každému člověku: ano, můžeš býti blažen, toliko tehdy, budou-li tebe milovati více než sebe. A totéž

rozumné vědomí ukazuje člověku, že to nemůže býti, protože oni všickni milují pouze sebe. Projdou věky a záhada o blahu života člověkova ostává pro většinu lidí touže nerozřešenou hádankou. A zatím už je hádanka rozluštěna pradávno. A všem těm, kteří seznají rozluštění, vždycky zdá se překvapující, proč že oni sami jí nerozluštili.. (Tolstoj: O životě str. 78, 79.)

Co tu praví Tolstoj zpříma a positivně, dává nám Loti vytušiti a vycítiti v neobyčejně jemném díle uměleckém, přímým vyznáním svého hrdiny, kresleného v hořkém sarkasmu a s nádechem sebeironie. Tak podivuhodně se doplňují traktát Tolstého a román Lotiho, že je lze čísti jako komentář jeden k druhému. Není tragiky větší v životě nad onu marnou žádost štěstí, toho štěstí, aby »tebe všickni milovali více než sebe.« Člověk chce býti člověku nejvyšším. Boha, svoji nejvznešenější představu, vtěluje v člověka, dává mu sestoupiti s výše nebes a žíti a trpěti na zemi. Jeho Božství obmezuje a zavírá svým lidstvím. Pro lásku a obdiv člověka není mu nic těžkého, a není skoro nic nemožného. Samolibost, marnivost, panovačnost, sláva, vše to v jeho nitru vzniká, všemi to vládne pro obdiv člověka! Vše pro to štěstí, býti obdivován, býti ohniskem myšlenek a citů, býti milován. Heroism i mrzkost, krvavé války i tiché skutky milosrdenství jsou jen prostředky zjednati si obdiv a lásku. Nezavraždí-li člověk sebe, žije jenom proto, aby uskutečnil nemožné blaho, žije a působí jenom proto, aby sám jediný měl blaho, aby všickni lidé, ano i všecky bytosti žily a působily jen proto, aby jemu jedinému vedlo se dobře, aby měl rozkoš. Ale všechno to, co koná, vychází na prázdno. Koná věci nemožné. Obdiv a láska selhávají, blaha a rozkoše z obdivu a lásky není. Měl Loti svoji Aziyadé a přece »smrt v duši a srdce prázdné.«

Tuto tragiku lidského života promítnutou citovým a myšlenkovým ovzduším naší doby, jemně a výrazně zachytil Loti na stránkách svého románu. S prorockou lapidárností však vyslovuje ji Tolstoj: »Člověk, kdyby dělal co chtěl, nedosáhne blaženosti do té doby, pokud nebude žíti ve shodě se zákonem svého života. Zákon pak jeho života není zápas, naopak vzájemná služba bytostí navzájem.«

Avšak já znám život toliko ve své osobnosti. Mně není možno hledati vlastního života ve blahu ostatních bytostí, namítá si člověk. Nemohu milovati jiných více než sebe a pro ně zbaviti se radostí a podrobiti se strastem! Tak vzniká rozpor a rozvrat života, tak vzniká tragická vina naše. Jen málo je lidí, jež odhodlali se žíti ve shodě se zákonem svého života a — položili svůj život za lidstvo. Ostatní točí se jak v začarovaném kruhu. A žijí tak jako žil tragický hrdina naší doby, Lotiho důstojník na válečné anglické lodi Deerhound v tureckých vodách. On by zajisté tak jako já, jako ty, jako my všichni rád žil ve shodě se zákonem, rád by žil tak, jak výmluvně líčí Tolstoj ve svém traktátě O životě. Avšak nemůže ven ze začarovaného kruhu: nedůvěřuje ostatním, že by také

tak učinili, bojí se býti první a sám, bojí se toho, co by se stalo, kdyby přestal sloužiti sobě a jal se životem svým sloužiti jiným.

Třeba však začíti, třeba se odhodlati! Jednomu-li těžko, ba nemožno, nechť jich společně o to se pokusí najednou několik, všichni ti, kdož poznali a nahlédli prázdnotu života a touží ji překonati. Jen dorozuměti se jim třeba, jen přesvědčiti se, že je jich mnoho, kdož hledají nové cesty, že nejsem tu jeden a sám.

Ubohý drahý ptáčku, rozmarný, znavený, zmítaný větry, klamaný vidinami, který nenašel jsi dosud, kde odpočinula by si tvá ztýraná hlavička, tvá chvějící se peruť, slyš, vyslyš námořního důstojníka z Deerhoundu i starce Jasnopoljanského!

Správný názor o vzniku činů lidských.*)

(I.) Vedle oněch kosmických faktorů, na nichž závisí vznik, trvání a konec životů lidských, nic na světě pro lidstvo není tak důležité, jako činy lidské. (Správnosti tvrzení tohoto nasvědčuje též okolnost ta, že to, co lidé činili, činí, dle pravděpodobnosti činiti budou, co činiti mají, činiti měli a činiti by měli, tvoří převelikou část všeho toho, o čem lidé od věků přemýšlejí, mluví, vyprávějí, básní, píší a jinými způsoby sobě na vzájem vědomost dávají. Nechť na př. čtenář v tom kterém čísle žurnálu svého přeškrtne modrou tužkou všechna místa, která nevztahují se na činy lidské, a porovná pak rozsah míst nepřeškrtnutých s rozsahem míst přeškrtnutých; a dále ať čtenář uvědomí sobě a přibližně odhadne, co ze všeho toho, co v životě svém slyšel, četl a mluvil, nevztahovalo se k činům lidským.)

(II.) Čin jest provedením (dotyčné) vůle. (Provedení to děje se vlivem vůle na cívy motorické a účinkem těchto na dotyčné části organismu.) Bez vůle není činu.

(III.) Schopnost, míti vůli (chtíti), jest (trvající) vlastností organismu, vůle sama však není — jak dosud téměř všeobecně za to se má — (trvající) vlastností organismu, jako na př. řečená právě schopnost, aneb rozum, aneb smysly, aneb dvě ruce a dvě nohy atd., což vše máme, i když spíme, nýbrž (tak, jako na př. spánek, hořečka, bolení hlavy atd.) jen nadcházejícím a mizícím stavem organismu (spící nemá žádné vůle); a proto není jednotné vůle, nýbrž jsou jen různé, jednotlivé, cílem, silou, trváním a dobou lišící se od sebe vůle (chtění), vznikající z nadcházejících motivů a trvající jen tak dlouho, dokud trvají dotyčné motivy (hladovící chce, nasycený již nechce jísti), nestavše se bezvlivnými (hladovící, usnuv přes hlad svůj na př. následkem veliké únavy po předchozí námaze,

* Smysl hlavní části dissertační práce „Ein Versuch über die Entstehung und Strafbarkeit der menschlichen Handlungen", reprobované filosofickou fakultou vídeňskou a pak tiskem vydané — sumptibus propriis — ve Vídni 1881.

pak, dokud spí, nechce jísti). Různé, jednotlivé vůle ty jsou velmi často soudobé (soudobně na př. mám já právě teď, kdy řádky tyto píšu, nejméně tři vůle a sice: 1) vůli (chci): teď sedět; — 2) vůci (chci): teď zároveň psát; — a 3) vůli (chci): teď zároveň kouřit; všechny tři vůle tyto delší již dobu trvají a všechny tři po delší již dobu provádím; vedle vůlí těchto mám soudobně ještě i různé jiné, na př.: 4) chci: jíti za hodinu s listem na poštu; — 5) chci: večeřet za dvě hodiny; — 6) chci: procházet se po dobu jedné hodiny před večeří; — 7) chci: zítra odcestovat, atd.).

(Že — ta která — vůle jest stavem organismu a nikoliv vlastností organismu, to naznačuje čeština skvostně impersonelní dikcí bezpodmětných vět: chce se mu píti, nechce se mu již jísti, zachtělo se mu hráti, až se mu zachce čísti.)

(IV.) Samozřejmé jest, že stav, v němž člověk se nachází, když má vůli A (na př. když, hladov jsa, chce jísti — když chce se mu jísti), jiným organismu jest stavem než stav, v němž se nacházel, když neměl vůli A (když, syt jsa, nechtěl jísti — když nechtělo se mu jísti): a proto jest zřejmé, že při přechodu stavu nechtění A (stavu, v němž člověk ten se nacházel, když neměl vůli A) ve stav chtění A (ve stav, v němž se nachází, když má vůli A), nadešla (stala se) ve stavu organismu změna. Jelikož nic neděje se, nestává se a nemění se bez příčiny, nadešla, stala se řečená změna ve stavu organismu následkem nějaké příčiny; a jelikož, co děje a stává se následkem příčiny nějaké, děje se nuceně, nutně, a nemůže ani nediti se, ani díti se jinak: vzniká a trvá (každá jednotlivá) vůle nuceně, nutně, naprosto nesvobodně, jest i co do vzniku, i co do trvání naprosto nesvobodná, není žádné, pražádné svobody (žádné) vůle v žádném vztahu.

(Od nesvobody v ů l e přísně jest lišiti nesvobodu j e d n á n í čili nesvobodu v provádění — té které — vůle; zatčený má na př. vůli: uteci, avšak, zavřen jsa důkladně na klíč, není s to, provésti tuto vůli svou, nemá v tomto směru svobodu jednání.)

(V.) V uvedeném případě sytý dýcháním vyhladověl, následkem účinku dýchání na organismus nadešlo vyhladovění, působící organismu bol, jenž v organismu vyvolává a po celou dobu trvání svého udržuje snahu, odstraniti (na kolik možno) bol ten; a snaha tato jest motivem, z něhož vzniká vůle k vykonání činu, odstraňujícího následky svými bol, působený organismu vyhladověním, t. j. vzniká vůle: jísti, a trvá tak dlouho, dokud trvá motiv její.

(VI.) Jak bol, působený organismu vyhladověním, tak i každý bol jiný, organismu působený, a ť p ů v o d u j e s t j a k é h o k o l i, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten (po př. zameziti, na kolik možno, možné opětování se bolu toho); vyvolávání a udržování snahy této (motivu tohoto) v organismu, jest vlastností všem, organismu působeným bolům (a tudíž

i bolům působeným organismu soudobně) bez rozdílu původu jejich, společnou, a boly, organismu působené mohou lišiti se od sebe: a) bez ohledu na původ svůj jen a pouze intensitou svou, pak délkou trvání svého a dobou svou (kdy totiž organismu jsou působeny), — a b) vzhledem k původu svému jen a pouze jakostí oněch činů, jimiž (čili: jejichžto následky) jsou (úplně aneb z části) odstranitelny.

(VII.) Jelikož jest 1) věcí myslitelnou, že čin, odstraňující bol, organismu působený, působí organismu bol jiný, — a 2) věcí jistou, že, když organismu působeny jsou soudobně boly dva A a B, anebo více bolů A, B, C, D . . . , po celou dobu, potřebnou k vykonání činu X, odstraňujícího bol jeden, na př. bol A, všechny ony boly ostatní, které nejsou odstranitelny ani činem X, ani činy Y, Z . . , vykonatelnými soudobně s činem X, bez rušení trvají, jest nutné:

a) věc všeobecně formulovati takto: každý bol, ať sám jediný anebo spolu s boly jinými, působenými organismu soudobně s ním, vždy vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), úplným aneb alespoň částečným odstraněním (po případě úplným aneb alespoň částečným zamezením možného snad opětování se) dotyčného, po případě dotyčných bolů dosíci onoho minima bolu, které za daných v každém okamžiku okolností dle udání rozumu, zkušenosti (v nejširším slova toho smyslu) a obrazotvornosti (faktorů to, v každém okamžiku taktéž daných) jest dosažitelné; a jinou snahu než tuto žádný bol, organismu působený, v organismu ani nevyvolává, ani neudržuje; — a při tom

b) zároveň výslovně podotknouti, že dosažení té které kýžené radosti jest de facto (jak na př. každý kuřák sobě i jiným potvrdí, vždy jen a pouze odstraněním bolu, působeného organismu uvědomělým postrádáním dotyčné radosti. (Ignoti nulla cupido.)

(VIII.) K objasnění řečeného ve stati předchozí uvedu příklad. Dejme tomu, že organismu působeny soudobně boly dva, a sice: bol A o intensitě *a*, a bol B o intensitě *b*. V myslitelných tu čtyřech případech mají se věci takto:

1) jsou-li boly A a B odstranitelny vykonáním jednoho a téhož činu X (na př.: boly, působené chodci zimou a soudobným deštěm, oba jsou odstranitelny vstoupením do vyhřáté světnice atd.), nadejde z obou bolů jedem motiv, vznikne jedna vůle (k vykonání činu X) a čin X, dána-li svoboda jednání ohledně činu toho, se vykoná; —

2) jsou-li boly A a B odstranitelny vykonáním dvou ných sice, avšak takových činů X a Y, které vzhledem estrojení organismu a k jakosti činů těch organismu lze konati soudobně (na př. soudobně jíti a kouřiti), vzniknou ze dvě: jedna, vykonati čin X, a druhá, vykonati soudobně činem X čin Y; oba činy, dána-li svoboda jednání ohledně u činů, soudobně se vykonají; dána-li svoboda jednání jen

ohledně činu jednoho, vykoná se čin tento, a čin druhý teprve pak, až nadejde svoboda jednání ohledně činu tohoto; —

3) jsou-li boly A a B odstranitelny dvěma různými, a sice takovými činy X a Y, které vzhledem k sestrojení organismu aneb k jakosti činů těch organismu nelze vykonati soudobně (na př. psáti pravou rukou a šermovati jí, aneb jíti směrem k západu a jíti směrem k východu), a které (činy) tudíž vykonány mohou býti jen jeden po druhém a tudíž s tím následkem, že bol, jehož odstranění jest účelem činu prvního, trvá jen po dobu, potřebnou k vykonání činu tohoto, kdežto bol, jehož odstranění jest účelem činu druhého, trvá po dobu, potřebnou k vykonání činu prvního, a po dobu, potřebnou k vykonání činu druhého · tu přijde na to, které množství bolu jest menší, zda-li to, jež organismu bude vytrpěti, pak-li činy X a Y vykonají se v pořadí X—Y, aneb ono, jež vytrpěti bude organismu, pak-li činy ty vykonají v druhém, zde ještě myslitelném pořadí Y—X. Množství bolu, trvajícím bolem způsobené organismu průběhem určité doby, jest závislé na intensitě J a na délce T doby té, a organismus měří množství bolu, jež dle rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti způsobeno mu bude, pak-li bol o intensitě J trvati bude po dobu T, hodnotou dotyčné mathematické funkce obou argumentů J a T; z vlastností funkce této známe jen jednu sice, avšak právě tu, na které zde jedině záleží, že totiž hodnota funkce té: 1) rovná se nule, pak-li J anebo T rovná se nule, a — 2) v každém případě jiném větší jest nuly a positivní. Za příklad — (výslovně podotýkám: jen za příklad) — funkce takové vezmeme součin prvních mocnin hodnot intensity J a doby T a tudíž množství (bolu) $S = J \times T$. Znamená-li: a intensitu bolu A; α dobu, potřebnou k vykonání činu X, odstraňujícího bol A; b intensitu bolu B; β dobu, potřebnou k vykonání činu Y, odstraňujícího bol B; S_1 množství bolu, jež dle udání rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti vytrpěti bude organismu za pořadí činů X—Y, a S_2 množství bolu, jež dle udání rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti vytrpěti bude organismu za pořadí činů Y—X, pak obdržíme:

$$S_1 = a \times \alpha + b\,(\alpha + \beta) \quad \text{a} \quad S_2 = b \times \beta + a\,(\beta + \alpha).$$

Je-li množství S_1 menší než množství S_2, vznikne vůle: odstraniti napřed bol A (vykonáním činu X) a teprve pak (po odstranění bolu A) bol B (vykonáním činu Y), a činy X a Y vykonají se v pořadí X—Y; v případě druhém (je-li totiž množství S_1 větší než množství S_2) vykonají se činy X a Y v pořadí opačném Y—X.

Abychom užili cifer, dejme tomu, že v tom kterém případě jest:

$$a = 2,\ \alpha = 5,\ b = 3 \text{ a } \beta = 4;\ \text{pak jest:}$$

$$S_1 = a \times \alpha + b\,(\alpha + \beta) = 2 \times 5 + 3\,(5 + 4) = 10 + 27 = 37 \text{ a}$$

$$S_2 = b \times \beta + a\,(\beta + \alpha) = 3 \times 4 + 2\,(4 + 5) = 12 + 18 = 30$$

a tudíž S_1 větší než S_2; činy X a Y vykonají se v pořadí Y—X.

Liší-li se množství S_1 od množství S_2 tak značně, že rozdíl ten organismu ihned (na první — abych tak řekl — pohled) jest patrný, tu ví člověk ihned, který z činů X a Y vykonati má (a vykoná) napřed a který teprve pak.

Liší-li se množství S_1 od množství S_2 tak málo, že rozdíl ten organismu ani na první pohled, ani při prvním (z pravidla jen zběžném) měření není patrný, tu slýcháme na př.: nevím, jak dělat; mám jet napřed na západ (do Prahy, odvrátit hrozící kapitálu tam uloženému nebezpečí každým dnem větší), a teprve pak na východ (do Olomouce, odvrátit nebezpeči, taktéž každým dnem větší, dosud menší sice pražského, avšak hrozící kapitálu značně většímu), anebo napřed do Olomouce a pak do Prahy. Trapný, jedná-li se o věci důležité, stav tento — (až do zjištění rozdílu mezi S_1 a S_2 trvají totiž bez rušení oba boly A i B) — trvá tak dlouho, až opětovaným přesným měřením (pečlivým uvažováním všech okolností věci se týkajících) rozdíl ten organismu stane se patrným. (Zřejmé jest, že, kdyby vůle byla svobodná a nikoli — jakožto nutný výsledek daných vždy činitelů — naprosto determinovaná, neexistovala by ani možnost vzniku, neřku-li možnost trvání dotčeného trapného stavu, jejž jeden každý rád by si daroval, kdyby totiž byl s to.)

Nadešel-li by — myslitelný arciť jen theoreticky (a to i bez ohledu na to, že stav organismu bez ustání se mění) — případ ten, že by množství S_1 naprosto rovnalo se množství S_2, tu, nebylo-li by v trapném stavu tomto vzato útočiště k nějakému orakulu aneb k losu (jak děje se toto na př. při volbách předsedů za rovného počtu hlasů), nedošlo by ani k vykonání činu X, ani k vykonání činu Y; —

4) jsou-li konečně boly A a B odstranitelny dvěma různými, a sice takovými činy X a Y, které na vzájem tak se vylučují, že odstranění bolu A znemožňuje odstranění bolu B (na př. když člověk lačný kouření a zároveň lačný jídla, nalézá se v situaci takové, že zaopatřiti si může buďto jen tabák, anebo jen chleba), tu přijde na to, které množství bolu jest menší, zda-li to (S_1), jež vytrpěti bude organismu, když odstraněn bude bol A a neodstraněn zůstane bol B, aneb množství ono (S_2), jež vytrpěti bude organismu, když odstraněn bude bol B a neodstraněn zůstane bol A.

Je-li tu množství S_1 menší než množství S_2 vznikne vůle, vykonati čin X, odstraňující bol A, a vykoná se čin X; je-li množství S_1 větší než množství S_2, vznikne vůle, vykonati čin Y, odstraňující bol B, a vykoná se čin Y.

Je-li rozdíl množství S_1 a S_2 značný, pak je-li rozdíl ten velmi malý, a konečně, pak-li v myslitelném arciť jen theoreticky případě množství S_1 naprosto rovná se množství S_2, tu mají se věci mutatis mutandis tak, jak v dotyčném z posledních tří odstavců statě předcházející, arabskou trojkou označené, uvedeno.

(Známé, dosti čiperně zbudované tvrzení, že osel, posta-

vený mezi dvě otépky sena, musí pojíti hladem, jelikož není s to rozhodnouti se, ku které z nich má se obrátiti, jest naprosto správné ve případě tom, že vliv otépky jedné na osla toho naprosto rovná se vlivu otépky druhé naň, což v tvrzení tom bez všelikých orací předpokládá se jakožto samozřejmé, ačkoli případ ten jen theoreticky jest myslitelný.)

(IX.) Je-li v případě bolů A a B, odstranitelných dvěma různými činy X a Y, jež organismu vykonati jest buďto v pořadí X—Y anebo v pořadí Y—X (uvedený shora — ve stati VIII. — případ třetí), anebo je-li v případě bolů A a B, odstranitelných dvěma různými činy X a Y, vylučujícími se navzájem tak, že jeden z bolů musí zůstati neodstraněn (uvedený shora — ve stati VIII. — případ čtvrtý), rozdíl množství S_1 a S_2 tak malý, že organismu ani na první pohled a ani při prvním neb i druhém měření není patrný: tu člověk, dokud rozdíl ten nestane se patrným organismu dalším detailovaným měřením, ví a sice: v případě třetím jen to, že činy X a Y vykoná buďto v pořadí X—Y anebo v pořadí Y—X, a v případě čtvrtém jen to, že z činů X a Y vykoná buďto čin X anebo čin Y, avšak po celou dobu tu neví: v případě třetím, v kterém pořadí činy ty vykoná, a v případě čtvrtém, který z činů těch vykoná. A tu lidé následkem nepřesného pozorování toho, co v nich se děje, měření a porovnávání množství S_1 a S_2 (a spojené s tím bedlivé uvažování dotyčných okolností), t. j. měření a porovnávání daných veličin S_1 a S_2 pomocí daného měřítka (skládajícího se z rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti), a tudíž řešení úkolu mathematického, mylně pokládají za volbu, a sice proto, že nevědí předem výsledek řešení toho — zde, jako při každém jiném úkolu mathematickém předem již určený, byť i neznámý řešícímu před rozřešením úkolu.

Tentoť jest vznik mylného názoru o svobodě vůle, nejzhoubnějšího to pro lidstvo omylu, jenž příčinou jest a zdrojem alespoň 80%, pravím: osmdesáti procent, veškerých strastí lidských.

(X.) Vše, co tu uvedeno, jeden každý za bedlivého sebepozorování může zpozorovat a pozorovat na sobě. Bedlivé sebepozorování jest věcí — alespoň mně — velmi zajímavou, a to zvláště ráno, v době, po procitnutí ze spánku (ze stavu nevědomí, ze stavu nechtění, ze stavu bez vůle) bezprostředně následující. Tu totiž vlivem okolí, associací představ a prostřednictvím paměti vědomými opět stávají se nám, houfně i po různu, přečetné ony vztahy, v nichž žijeme, a se vztahy těmi i boly z nich plynoucí, vyvolávající v nás opět dotyčné motivy, z nichž vznikají četné vůle naše (působíce tu ve vědomí vznikáním svým takměř jakoby — sit venia imagini — podobný jemný praskot, jaký slyšíme, stojíce u širého lánu zrající v žáru slunečním pšenice).

(Malý příklad. Gymnasista se probudil; zdálo se mu o veselých prázdninách; protíraje [ze známého motivu] oči, libuje si ještě doma; tu zrak jeho utkví na kamnech; ale — to nejsou naše kamna; to jsou ... pražská a je po prázdninách; kolik je hodin? čtvrt na osmou; bože, a já nemám poslední dva úkoly početní ještě opsány do čistého, přes čtvrt hodiny to vezme, chtěl jsem pro to vstát o půl sedmé; počty máme první hodinu a úlohy hned odevzdat; šest minut potřebuju do gymnasia klusem a ještě se umývat, učesat, obléct a snídat, zuby si dnes daruju! a mamince jsem slíbil, že pilně se budu učit, honem z postele, k umývadlu atd. atd. — dotyčné vůle jen se rojí.) —

Jelikož, abych totiž i toho se dotknul, celý process vznikání vůle — počínajíc s cítěným bolem a končíc s existencí vzniklé vůle, odstraniti bol ten, trvající po celou dobu dalšího trvání bolu toho a jen po dobu tohoto trvání jeho — děje se v našem vědomí: jest nám a sice z přímého vnitřního nazírání bezprostředního (dějícího se bez všelikých medií) zřejmou i existence věcného (meritorního) souvisu vůle s dotyčným bolem, jest zřejmou nám příčinnost mezi bolem a dotyčnou vůlí! Vzhledem k okolnosti této pokládám za jisté, že zde jest původ — applikovaného pak i na četné vztahy mezi věcmi jinými — pojmu kausality: příčiny a účinku, a že nemá, jak Hume za to pokládá, pojem ten původ svůj v následujícím: pak-li po udalosti (zjevu) A vždy následuje udalost (zjev) B, tu tomu, že po udalosti A následuje udalost B, zvykneme a sice v té míře, že pak: 1) vždy, kdykoli nadejde A, za to máme a očekáváme, že následovati bude B; — 2) že z dojmu, jejž působí nám stálost tohoto sdružení udalostí A a B, vznikne v nás pojem nutné souvislosti představ udalostí těch; — a 3) že tento souvis představ udalostí A a B promítáme do udalostí samých a pravíme: s udalostí A souvisí nutně udalost B, udalost A jest příčinou udalosti B.

(XI.) Kromě motivů, v organismu boly jemu působenými vyvolaných, z nichž vznikají vůle k činům, jejichž účelem jest úplné aneb alespoň částečné odstranění dotyčných bolů, motivů jiných není žádných; bez (předchozího) bolu není žádné vůle, žádného činu; a jelikož účelem každého činu jest, odstraniti (na kolik možno) ten který bol téhož organismu, kterému bol ten působen, jest motivem každé vůle každého člověka, a tudíž každého činu lidského: egoismus. —

Protivníci názoru tohoto krásným slovem »altruismus«, protivou slova »egoismus«, nesprávně označují motiv oněch nů, jejichž účelem jest, úplným aneb alespoň částečným odraněním bolu, působeného organismu cizímu, odstraniti bol, sobený organismu nabytou o cizím bolu tom vědomostí. teris paribus nuznému žebrákovi dá něco jen ten, jemuž vědomost o bolu žebrákově působí bol, a nic nedá žebrákovi ten, nuž vědomost ta žádného nepůsobí bolu. — (Zda-li tomu terému člověku vědomost o bolu cizím působí bol anebo ne-

působí, jest prosté faktum, tak jako na př. zda-li chutná mu vařená mrkev anebo nechutná, zda-li prší anebo neprší.) — Je-li množství bolu, organismu našemu vědomostí o bolu žebrákově působeného za dobu, která uplyne, než, dále jdouce, zapomeneme na žebráka a jeho bol, menší než množství bolu, jež vytrpěti by nám bylo následkem potřebného k otevření tobolky rozepnutí zimníku a svléknutí teplých rukavic za studené vichřice, tu žebrák taktéž ničeho nedostane, vyjímaje zde — rozumí se — vůbec, jakožto nepatřící sem, případy ty, v nichž k obdarování žebráka z jiných dojde motivů). — Máme tu — tak mimochodem řečeno — před sebou dotčený shora, v první řádce stati VII. případ ten, že čin odstraňující bol P, organismu působený, působí organismu bol jiný R; je-li v případě takovém množství bolu, jež organismu vytrpěti bude, když bol P zůstane neodstraněn, menší čili (tu řečeno totiž účelněji takto:) není-li řečené množství bolu tak velké jako množství bolu, jež by organismu způsobeno bylo vykonáním činu, odstraňujícího bol P, nedojde k vykonání činu toho (k obdarování žebráka) a bol P (působený organismu vědomostí o bolu žebrákově) zůstane neodstraněn.

(XII.) Následkem naprosté nesvobody vůle — (nikdy nikdo nemohl míti jiných vůlí než ty, které skutečně měl, anobrž tak, jak skutečně chtěl, musel chtíti, nemoha ani nechtíti vůbec, ani chtíti jinak, a nikdy nikdo nemohl jednati jinak, než jak jednal) — není hříchu, není viny, není zásluh; mravnost a nemravnost, »ethické« zlo a dobro a podobná rčení (jež lidstvu přivodila již tolik strašných útrap) jsou prázdná slova v tom smyslu, že to, co jimi označováno, ve skutečnosti neexistuje a pouhou jest smyšlenkou *; tak zvaní zločincové jsou jen nešťastní lidé, t. j.

* V příčině této nejvíce — abych totiž užil tu mluvy dosud obvyklé — „zhřešil" Kant, jenž na základě (neexistující) mravnosti ze spousty prázdných slov zbudoval celý systém mravnostní, v němž i takřka kodifikoval morálku. Jak soudně si při tom vedl, jde na jevo již z následujících úryvků z díla jeho „Kritik der praktischen Vernunft":

a) „Erster Theil: Elementarlehre der reinen praktischen Vernunft. — Erstes Buch: Die Analytik der reinen praktischen Vernunft — Erstes Hauptstück: Von den Grundsätzen der reinen praktischen Vernunft:

§ 1. Erklärung. — Praktische Grundsätze sind Sätze, welche eine allgemeine Bestimmung des Willens enthalten, die mehrere praktische Regeln unter sich hat. Sie sind subjectiv, oder Maximen, wenn die Bedingung nur als für den Willen des Subjectes gültig von ihm angesehen wird; objectiv aber, oder praktische Gesetze, wenn jene als objectiv d. i. für den Willen jedes vernünftigen Wesens gültig erkannt wird." — a

„§ 7. Grundgesetz der reinen praktischen Vernunft. — Handle so, dass die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Princip einer allgemeinen Gesetzgebung gelten könne." —

(K průpovědi této, známé pod jménem „Kantův kategorický imperativ" a do nebe vynášené, zapoměl totiž Kant dodati, dle čeho má člověk posuzovati, zda-li maxima vůle jeho může býti principem obecného zákonodárství. A o tom na př. lidé chudí již za dob Kantových měli a najmě nynější socialisté mají názory naprosto jiné než lidé bohatí. — O imperativě tom čteme v knize „Neue Staatslehre von Anton Menger", druhé vydání 1904, na stránce 56 v poznámce: „So

besteht, um nur das bekannteste Beispiel zu erwähnen, der kategorische Imperativ Kants in dem Satze: ‚Handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, dass sie ein allgemeines Gesetz werde'. Vgl. Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (1785) in der Kirchmannschen Ausgabe (1870) S. 20, 44, 53. Diese ganz inhaltlose Formel" („prázdná slova") ist wohl nur deshalb so bewundert worden, weil sie sehr erhaben klingt, dabei aber dem philosophierenden Praktiker in den weitaus meisten Fällen die Möglichkeit gewährt, zu tun was er will. Nicht anders verhält es sich mit den übrigen Systemen der autonomen Sittlichkeit, die nichts anderes ist, als ein moralischer Anarchismus und ebensowenig wie dieser (I, 2) ein harmonisches Zusammenleben aller Menschen gewährleistet.") — a

b) „Zweiter Theil: Methodenlehre der reinen praktischen Vernunft, Beschluss:" (zde cituji český překlad prof. dra Fr. Mareše, jenž v jasném jako křišťál článku „Immanuel Kant" („Rozhledy" ze dne 13. února 1904, č. 20) mistrně podal trest filosofie Kantovy):

„Dvě věci plní mysl vždy novým a rostoucím obdivem a úctou hvězdnaté nebe nade mnou a mravní zákon ve mně... První představuje mi nepřehledné světy a systemy systemův v bezmezných časích periodického pohybu. Druhý počíná v mé neviditelné bytosti, v mé osobitosti, a staví mne do světa opravdu nekonečného, času a prostoru neznajícího, jen mysli přístupného, se kterým se poznávam nutně spojen. První pohled na nesčetné světy světů, ničí takořka mou důležitost, jakožto zvířecího stvoření. Druhý však, mravní zákon, povznáší nekonečně mou hodnotu jakožto inteligence, skrze mou osobnost, kterou mi zjevuje život nezávislý na zvířeckosti, ano na celém smyslném světě." — Vzletná to a krásná rčení; jen že pravdou jest obsahu hlavních z nich — opak.

Jak vykládají se věci tyto v katechismech (křesťanských), uvedu zde ze starého katechismu (1849 a 1862), z něhož učil jsem se náboženství křesťanskému a zároveň i základům psychologie:

„6. Co jest duše? Duch, anebo podstata myslící, neviditelná a nesmrtelná. — 7. Kolik mocí má duše? Dvě, rozum a vůli. — 8. Co je rozum? Ta moc duše, skrze kterou něco chápám i rozsuzuji, a na ten způsob poznávám. — 9. Čím dokazuje rozum svou nejvyšší hodnost? Tím, že se pozdvihuje od věcí viditelných k neviditelným, a tak Božství a spojení své s ním, anebo závislost svou od něho chápá. — 10. Co jest vůle? Ta moc duše, skrze kterou něčemu buď svoluji aneb odporuji. — 11 Čemu může vůle člověka svolovati aneb odporovati? Dobrému i zlému bez nucení; ne že by musela jako hovada následovati jediné žádosti aneb puzení srdce svého. Proto jmenuje se vůle svobodná. — 12. Co jest spojeno s rozumem i s vůlí? Svědomí" — (to, co lidé označují slovem „svědomí", jest de facto vždy jen jistá část zkušeností každého člověka, a proto jsou svědomí jen různá a stejnost dvou svědomí myslitelna jen theoreticky) — „to jest sebe vědomí, neb povědomost svých smýšlení a skutků, ta moc duše" (a tudíž třetí, ač v odpovědi k otázce 7. řeč jest jen o dvou), „kteráž rozsuzuje myšlénky a skutky naše, jsou-li dobré neb zlé, a podle toho také buď chválí a potěšuje, aneb haní a děsí. — 13. Co jest tedy povinnost tvá, maje" (recte: když máš) „takové přednosti tělesné i duchovní? Musím uznávati a cítiti svou hodnost, a děkovati za ně" (recte: za přednosti ty) „Bohu, jenž mně je dal."

O dalším nesprávném vyučování v psychologii, jehož dostává se žactvu školami, četbou a ostatními lidmi, nebudu se šířiti a, opomíjeje tu — s velikým sebezapřením — i báječnou nesmyslnost psychologie, obsažené v dobrozdáních tak zvaných „psychiatrických" (na př.: „mit moral insanity behaftet ohne Gefühl für das Moralische und Unmoralische ihrer That", aneb: „moralische Defecte", aneb: „ein Missverhältniss zwischen ihrer Phantasie und ihrer Willenskraft," aneb: „Individuum, dessen Willen in hohem Grade degenerirt ist" atd.), poznamenávám jen to, že není slov, která účinkovala by na mne tak neskonale komicky, jako oblíbená u psychiatrů a jiných znalců slova: moral insanity a degenerace vůle! — Kyrie eleison!!

lidé o neštastných pro ně a zhoubných pro jiné vlastnostech; u všech lidí účel světí prostředky, a lidé různí se pouze účely, t. j. pouze tím, co tomu kterému z nich následkem všech daných okolností jeví se býti dosažitelným minimem bolu; naprostá nesvoboda (každé) vůle (též zvířecí) umožňuje nemožné jinak vychovávání a výchovu lidí (též zvířat) a nesmyslné jinak spoléhání se na to, že určitý člověk za určitých okolností určitým bude jednati způsobem (na př. zřízenci železniční při provozování jízdy na železnicích, jinak naprosto nemožném).

(XIII.) Až naprostý determinismus stane se názorem všeobecným, budou ipso facto lidé (proto, že v hlavní pro ostatní lidi příčině, t. j. v jednání svém jsou — pak i dle úsudku svého — naprosto, a tudíž všichni stejně, nesvobodni) pokládati se na vzájem za bratry sobě rovné; dříve tak činiti, nejsou s to, a proto též i řešení otázky sociální — (jejíž jádrem jest strach před nejistou budoucností zde na zemi a děsná o ni starost, nás ustavičně bičující a velmi často i k činům, nám nad míru odporným a týravým, nemilosrdně nás nutící) — dříve není vůbec možné, a pak bude — snad — možné, a sice vlivem všeobecného názoru o dotčené rovnosti všech lidí, rovnosti to bez zásluh a viny a tudíž i v nárocích na účast i ve věcech nepříjemných, i ve věcech příjemných, přiměřenou — na kolik možné bude — tam silám jednotlivce, tu potřebám jeho. —

Lidé k naprostému determinismu čili k názoru o naprosté nesvobodě (každé) vůle nedospěvší, jednají — rozumí se — přes lichou domněnku svou, že vůle jest svobodná, naprosto determinovaně (nemůžeť názor o věci ničeho měniti na věci samé!); avšak lidé ti jednají determinovaně pod vlivem omylu tohoto, pro lidstvo tak nezměrně zhoubného. — Et hinc omnes fere lacrimae.

Ve Vídni, dne 15. září 1904. *Karel Rohan.*

Hledíc k veliké důležitosti otázky ve článku, zde projednávané, prohlašuje redakce, že po případě ráda poskytne místa k věcné diskusi. —

Polemiky.

Pohled z povzdálí.

Jsou polemiky rovnocenny ostatním formám tvoření, či jsou pouhou zrůdností, pouhou deformitou zdravého kmene mateřského a cizopasným bylím na něm? Hovořme o polemikách literárních, abychom se vyhnuli slovům i závěrům příliš všeobecným a poněkud mlhavým. Jsou tedy sourody s uměním, jsou jeho součástkou, krví z jeho krve nebo jen bastardem, jenž vysiluje a hubí je?

Rozlišuji. — Diskuse věcné, vyplynuvší z rozdílného chápání neb nazírání na určitý předmět, hledající společné nebo vyšší stanovisko, s něhož by mělo býti zřeno, diskuse ať klid-

né af plnou vervou a silou vedené vylučuji. Bohužel jsou příliš jaksi vzácny v umění, tak ojediněly, že skoro jsem mohl pominout jich vyjmutí, aniž bych koho uvedl v omyl neb rozpaky. Kde je příčina jich neúrody? Je málo differencí v uměleckém nazírání? Nezdá se. Tedy je temperament umělců tak nezkrotný a bezuzdný, že nedovede řešit neshodu jinak než s bojovným překypěním a současně zamhlením jasného zření? To dalo by se připustit cum grano salis u dvou, tří, snad u Machara a V. Mrštíka, ale rozhodně není tak u ostatních. U těch je spíš nevýchova nebo špatná výchova vinna, vzory a příklady příliš lákavé, než aby nebyly následovány.

Příliš mnoho se u nás bojovalo od tatíčků Jungmanna a Dobrovského, a bojovaly vždy hlavy nejlepší a nejpřednější (ne vždy právem), do Nerudových časů; pak dělali Čech a Vrchlický výjimku, ale právě jen oni dva, nebo v osmdesátých letech začalo se znovu: rval se naturalism, pak moderna za svoje bytí, a když si je vybojovali, rvali se spolubojovníci mezi sebou (Šalda-Mrštík poprvé, Šalda-Karásek-Procházka, Macharkatolická moderna, Salda-Mrštík podruhé, Dyk-Marten atd.). Jakýž div, že polemika stala se manýrou doby, že její zbraně, její technika útočná, záludy a finesy staly se majetkem obecným, a že ho dnes chce využitkovat každý, aby aspoň v tomto směru podoben byl velkým?!

Než dosti toho, nejsem posud hotov s úplným rozlišením a oceněním.

Je polemika dvojí. Prvá je bojem proti zlu, proti literárnímu pleveli a klamu, proti šosáctví a zpátečnictví — a ta je výtryskem nejhoroucnějšího srdce umělcova, je jeho nejosobitějším výrazem i jeho povinností, ta nese v sobě žhavost a břitkost vášnivého zaujetí — právem, nebo povznáší ryzí a čisté umění tím, že popravuje příživníky jeho a odstraňuje překážky. Ne malichernost, ne slovo, ne puntíček, ale idea, system je jejím pramenem a její příčinou, náraz dvou světů je výsledkem. Ta polemika je součástí umění, je krásným, třeba trpkým plodem jeho mnohotvárné koruny.

Ale je jiná, osobní, vyvěrající ne z čistých ledovců horských, ale z bažin duševních: z rivality velikášské, z osobního záští, z urputného neomylnictví. Takovými byla většina našich literárních zápasů. Jejich kvalit a výsledků chci si všimnout podrobněji.

Vznikají vždy o věc; nesmějí jinak, aby nebyly stihány hned v začátku. Ale velmi záhy opouštějí toto pole a vrhnou se k osobním nájezdům, v nichž neušetří ničeho, ničeho. Jejich jistějším a nejnebezpečnějším záludem je, že se útočí s nepožné výše, s abstraktního stanoviska absolutní dokonalosti, jejíž jménu lze zničit vše lidské, tím dříve pak nepřítele, jenž sky chybil. Věrným sluhou dogmatu o neposkvrněnosti umění, matu o ethické a esthetické ryzosti jeho stává se útočník, sám obklopen byl leskem a oslepivou září povýšenosti, y protivník klesl hlouběji, třeba až do bláta, jež stříká pod

nohou světlonošovou. A výsledek? Umění nezíská ani jediného paprsku světlého, za to však zhyne člověk, jenž mu sloužil »nehodně«, jeť pokálen v očích diváků a vyloučen eo ipso ze služby Kráse. Tak zhynuli vzájemnými ranami Šalda kdysi, V. Mrštík, Dyk a řada jiných — ne nejhorší hlavy naší družiny, jak vidět z uvedených jmen.

Toť celkem výsledek velmi podřízený, vždyť ti všichni žijí dál, zrestituovali se, ale jsou výsledky jiné, o nichž se nemluví, ačkoliv znamenají škodu daleko větší.

Prostituuje se předně čistá zbraň zneužíváním, otupuje se ostří její, sevšedňuje se »čistý štít umění« nastavováním v případech, s nimiž nemá nic společného. To na prospěch opravdových škůdců, proti nímž nebude již ponenáhlu břitkosti a ničeho nezvetšelého.

A ještě více. Abych mluvil zcela jasně, beru skutečný případ. Salda po vítězné šarvátce s Mrštíkem užil obvyklého závěru pathetického: proskriboval jej a dal do literární klatby ve jménu ethické ryzosti umění. A dnes, krátce potom, týž Šalda dává se strhnout do polemiky blátivé, vyprovokuje si neslušnou odvetu — a ve jménu téže ethické ryzosti padá se svého piedestalu. To je fakt, který se odehrává veřejně, tomu přihlížejí zasvěcení s úsměvem, řídcí pozorovatelé nezaujatí a kritičtí s pokrčením ramen a s lítostí, tomu však přihlíží i lid a mládež, jež chápe život ne rozumově, ale citově víc a instinktivně. V těchto vrstvách je umění (a jsou tedy i umělci) hybnou silou duševního života, důležitou složkou sociálního dění. Jaký význam má pro ně takové polemické divadlo? Kdys ve vášnivé sympatii k absolutní dokonalosti ideálu chystala na př. nejmladší Morava vyzvání k veřejnosti, aby Mrštíkova klatba byla provedena do důsledků. Kam se vrtne dnes, když detronisují velekněze, jehož slovo bylo svato, a jak má soudit naivní gros ostatní? Nevyhnutelně musí následovat zklamání a rozčarování.

Případy se opakují příliš často, než aby neměly trvalých důsledků. Musí vzejít i naivním divákům poznání, že dogma neposkvrněnosti, absolutní dokonalost, čistý štít, ethická kultura a všechna hesla ostatní jsou maskou jen, pod níž jsou lidé, zcela normální lidé z ulice, ne vůdcové apoštolští; že velká oslnivá slova jsou jen clownským zahraváním třpytnými cetkami, aby suggestivní jejich svity oslepily a učinily diváka ochotnějším klaněti se.

A poněvadž naivní citové bytosti neumějí rozlišovat herce od dramatu, padne pohrdání člověkem i na myšlenku, jejíž nositelem je, umění bude diskreditováno ve své síle výchovné, a marna budou pak i opravdová slova opravdových umělců, již neřeknou, že absolutno podávají, ale budou chtít ze sebe dát vše, co horoucí nitro má. Nebude jim věřeno, nebo padne i na ně klatba příslušnosti hierarchické, i oni budou jmíni augury.

Snižujeme lid, zvykáme ho otravě — a podivíme se, až někdy odmítne zdravé sousto, zdravé slovo, zdravou myšlenku

plnou mízy a křikne na nás: Chcem se bavit, rvěte se! Circenses!

Umění podrýváme a podivíme se, až stane se suchou, planou větví, jež nevydá ovoce kulturního pokroku.

Sebe znehodnocujeme a podivíme se, až staneme se kazateli v prázdných chrámech, poněvadž ode dávna nenáviděni jsou, kdo volají: Ne dle skutků, ale dle slov našich jednejte!

E. Sokol.

Umělecké výstavy na venkově.

Vyprchaly idyly útulných náměstí obtočených starodávnými podloubími u domů rozložitých, s nasazenými štíty všelijak podivně lomenými a vykrajovanými, s hromadou chundelatých stromů na rynku, obklopujících družně sochu nějakého svatého z baroka. Domřely životy lidí ze staromodního pořádku, hrdinů nasládlých románů, proniknutých vůní mošusu ze starých almar. Jarmarky a trhy ztratily, svou píseň veselou, počínající vřeskem dětských trubek a bubínků a končící výskotem hospod, dozněly mnohohlasé Marianské zpěvánky poutí, do podloubí nastěhovali se obchodníci z Východu a rozvěsili po oblouclch a sloupech fabričné, strakaté šátky, ku svatému mezi lípy postaven kandelábr pro plynové nebo elektrické osvětlení, do krásných domů, z nichž odnesli na tichý hřbitov za město starou generaci, usadili se lidé noví, sobě cizích a tvrdých srdcí, s odvahou bojovnou v očích, s plány konkurenčními a dobývavými. Na pěkných štítech domů vykřikly barevné, nápadné nápisy, zahlaholily svoje reklamy o velkoobchodech, továrnách, zaplesaly sliby založen, spořitelen, dunící hymnou o úvěru a vysokých prolentech. Do idyl zavanulo cosi trpkého a studeného. Na stráních zalesněných zanařikaly porážené stromy, v modro oblohy vzepjaly se tvrdé silhuety továrních komínů a hustý kouř valící se z nich zahalil města do svého pláště.

V novém proudění rozlomil se život malých měst. Staré tradice opřené o nedotknutelné kroniky rodinné nemohly vymizeti, zůstaly v lidech, tkvíce pevně s celým svým zákonníkem sestavovaným pečlivě v teple krbů a nové zásady, nová hesla přihnala se jako kobylky, hrnula se všemi ulicemi, všemi okny a dveřmi do domů, do všech jich koutů a lidem do uší, do hlav a srdcí.

Ssáli plnými doušky nové parfumy, libovali si jejich mohutnost a povznášející sílu, divili se, jak mohli dříve chutnati chudou vůni mateřídoušky a lesů. Když pak různí proroci a muezimové nad hlavami jejich počali z minaretů nastavených lží volati svoje Allah ve všech možných toninách, ti malí dole stáli a sotva dýchajíce pobožně opakovali po nich kázání a domů šli s hlavami jich plnými a se spletenými mozky ...

Pukaly však nabubřené stavby, muezinům došel hlas a jejich věže kácely se při bouřích. A ti dole, kteří dosud poslouchali pokorně, počali reptati a dívajíce si — poprvé zase —

do očí upřímně, vzali se za ruce a běželi domů, ke starým truhlám a tam v koutě, pod dědečkovou kukačkou, vyzpovídali se ze svých hříchů. Skandály založen blýskly nad městy jako prst boží šlehající a trestající — činovníci zmizeli v zátiších mříží a když na jaře zavoněla mateřídouška a les, někteří zase odvážili se chváliti jejich prostou vůni. A počínal nový, zdravý život.

Do tohoto stadia padají první výstavy umělecké na českém venkově. Nalézají půdu sice nepřipravenu, ale žírnou, plnou schopnosti přijmouti sémě a vydati plod.

Co má rozsévati život, nechť žije samo, měj v sobě nahromaděnu sílu žití. Kniha dobrá a dílo umělecké nesou v sobě fluidum neumírání, mohou rozdávati plnou hrstí a neumdlévají nikdy. Po léku nesahnou ovšem všichni, v hromadném výkřiku radosti, ale ti, kteří přijdou, říkajíce »jsme nemocni«, budou po svém uzdravení nejlepšími apoštoly nové víry. Nové potud, pokud nestane se majetkem všech i nejchudších a nejmenších, pokud nestane se chlebem pro všechny hladovící.

Kniha nachází tu a tam vlídného přijetí, ale umělecké dílo dosud jest terra incognita, španělská vesnice a touha po něm, žízeň jeho krásy dosud spí. Však ona v zlaté matičce Praze také mnoho oči si nepotřela, jest ještě v stavu polospánku, ale přece aspoň probouzí se a hlásí k životu.

Ti, kteří život stále tráví na svých městech malých, neměli ani příležitosti uvědomiti si, že jsou nepoznané radosti krásy. Trochu maleb v kostele, nějaká socha na náměstí, něco obrazů v palácích »pánů« nebo domech měšťanských — toť vše, co mělo jim vyprávěti básně aestetiky a uvésti je do pohádkových zahrad umění. Cit jejich, třebas zhrublý životem, přírodou posilován neumírá a jistě pružně by napjal struny svoje, aby odezněly ozvěnou krásnu, kdyby se objevilo. Nespokojenost s dosavadním, touha po zdokonalení upřímném a zdravém, uvědomění si chyb, slibující nápravu — hle tisíce cest do srdcí těchto malých lidí a třeba jen trpělivě státi na rozcestí a pravdivě ukazovati.

Pochopení uměleckého díla nelze podati jeho popisováním, dlouhými a širokými výklady, ani výčitkami, že není chápáno; třeba ukázati je v jeho intensivní slávě, třeba vzíti za ruku žáka, dovésti před ně a říci: hle, to zde jest krásné! Zvolna, šetrně a nenápadně poučovati a uzříš-li plamének radosti, jemňoučce jako na pápeří nejhebčí naň dýchati a tak živiti jeho světélko, třebas mdlé a bledé.

Při jedné z prvních uměleckých výstav na venku uspořádané prudce stěžováno si bylo do liknavosti obyvatelstva, nepatrné návštěvy a pod. Rozzlobení referenti neuvědomili si veliké chyby paedagogické, jaké se tu dopustili. Zapomněli, že naši lidé, ach, tak rádi vzdorují, vyčte-li se jim veřejně poklések!

Jedině neúnavné upozorňování dožije se výsledků, ne sice hned patrných a nápadných. Třebas několik výstav přejde přes jeviště maloměstské historie, než si jich dobře bude povšimnuto.

Tu od základů budiž vychováváno. Krajinské listy měly by rubriku umění rozšířiti a nemohou-li domácí síly jim dodávati dostatek materiálu, dobrými překlady vynikajících děl cizích nebo otiskováním článků revuí si vypomoci. Lépe bude, než otiskovati celé stránky o surových vojnách, krvavých popravách nebo lehkomyslných útěcích všelijakých princezen, do nichž nikomu nic není!

Domácí lidé studovaní měli by sami ujmouti se věci. Učitelé, advokáti, lékaři, úředníci: nejen pěstovati kroužky vinárenské, tarokové a bulkové cerkle. Studentstvo, které o prázdninách vrací se domů, má příležitost ukázati, jak chápe svůj úkol. Národní slavnosti, taneční hodiny, výlety s kuplety a sólovými výstupy mohly by se — když už nelze se bez nich prý obejíti — aspoň prokládati prací důstojnou žáků vysokého učení. Tak rozmnožiti armádu apoštolů a posvětiti dny života nejen sobě, ale celku.

Do prostředí alespoň poněkud připraveného lze vstoupiti s výstavou, ovšem v tom pořádku a formě, aby byla přístupna a snadno čitelna. Výklady podávány buďte dvojí: o technice, vývinu, zevnějším tvoření díla, a pak o díle samém v sobě, o vnitřní, estetické i etické ceně jeho, významu v osvětovém vývoji, v celku ostatních kultur a ceně jeho v životě národa. To státi se může přednáškami, jsou-li tomu doba i místo příznivy, jinak možno v katalozích úvody věci prospěti. Buďte psány srozumitelně, demonstrujíce na vystavených pracích a udržujíce diváka až k poslednímu dílu v čilé pozornosti. Neunavujte rozvláčností ani neodpuzujte učeností nebo přílišnou povýšeností. Výborny byly by hovory veřejně vedené ve výstavách o jednotlivých vystavených předmětech. Z počátku ovšem většina by se ostýchala a průvodčí mluvil by asi stále sám, ale kladením otázek a obratným vyptáváním pomalu naučil by i druhé vyslovovati svoje mínění a pořadatelstvu výstavy dostalo by se nesmírně cenného materiálu pro budoucnost a mnoho direktiv pro další práci.

Zakládání domácích galerií, třebas jen dobrých reprodukcí má tu veliký význam. Jest nyní vydána taková řada krásných obrazů věrně dle slavných vzorů reprodukovaných, že — pro lepší znalost historie umění zvláště — nelze tento způsob popularisace umění dosti odporučiti. Takové galerie, umístěné v místnostech školských po čas prázdnin, nebo vyvěšené v nedělích a svátcích v některé z lokalit radničních, nebo v tělocvičnách pravidelně se opakující a stále doplňované, připravovaly by půdu výstavám originálů a vychovávaly by i nejnaivnější k lepšímu a hlubšímu porozumění. Neboť bylo by možno ovnávání, vypěstoval by se vkus, tak pevně přece tkvící v poze našeho lidu, projevený lidovým uměním příliš zjevně, než y mohl býti podceňován.

Vedení statistických dat o návštěvě výstavy bylo by dorým ukazatelem, co se líbí a jistě by se měnilo zdokonaloáním znalosti.

Tak vychovávali by se praví vyznavači a ti by svoje další cesty našli si sami. A přijdou, aby ponořili se do krás a radovali se s umělci, mlčky sedí v koutech mezi obrazy a zadíváni do nich, dávají unášeti se perutěmi genijů.

Interes a láska k uměleckému dílu, jeho pochopení a prožitá radost z jeho krásy otevírá srdce pravdě a dobru, jest živitelem šlechetného a dokonalého.

Z radosti z díla vyrůstá touha míti je, těšiti se s ním. A tak i tento moment, pro umělce rovněž důležitý, na venkovských výstavách jistě by se uplatnil a ti, jichž prostředky majetkové to dovolují (a dosti jest jich po našem venkově . .) i po této stránce přispěli by k vývoji umění.

Září 1904. *K. D. Mrás.*

Dívky na mužských gymnasiích. Dle výročních zpráv gymnasií studovalo na mužských gymnasiích v Předlitavsku přes 50 děvčat jako privatistek. Připuštění žen na universitu a nedostatek příslušných gymnasií přinutilo mnohé rodiče, že dcery své dali zapsati jako privatistky na mužská gymnasia. Z českých gymnasií jsou to na př. Benešov (1), Brno (1), Hodonín (1), Praha akadem. (1), Přerov (2), Plzeň (1), Rychnov (1), Slané (2); z těchto desíti privatistek jest jich 5 s vyznamenáním. Na německých ústavech jest jich daleko více. Na žateckém gymnasiu na př. letos maturovaly tři. Dívčí soukromé gymnasium »Minerva« nemůže vyhovovati všeobecné potřebě, mimo to je spojeno s velikými obětmi pro rodiče, takže nezbývá nic jiného než užiti stávajících gymnasií mužských. Vysvědčení maturitní z různých lyceí nerovná se plně vysvědčení maturitnímu gymnasijnímu, takže i z této příčiny se namnoze dá přednost studiu gymnasijnímu. Staré názory o výchově a cíli pohlaví mužského a ženského jsou příliš hluboko zakořeněny a nelze očekávati, že by u příslušných činitelů nastal brzy obrat ve směru práva spravedlnosti. Staré formy školského vzdělání budou trvati ještě dlouho — a skutečný život nutí přece každého ne čekati, až ty formy padnou, nebo si hlavu o tvrdost jich rozbíjeti, nýbrž houževnatě využitkovati co nejvíce kde poskytovaného sebe menšího práva, sesilovati zaujatou posici a vybojovati zase kousek půdy dále. Rázem to nepůjde, nýbrž pozvolna. K tomu je ovšem třeba sebezapření a síly. Studovati privatně není přílišnou výhodou, působí mnohé obtíže, avšak žák si zase při něm zvyká mnohému důležitému, čemu leckterý řádný žák si nikdy nepřivykne. Ne poslední věcí zde jest dovésti obsáhnouti větší rozsah látky, podřaditi méně důležité důležitějšímu, nabyti důvěry v sebe a své schopnosti. Za dnešních poměrů lze dívkám studovati na mužských gymnasiích jen privatně. Mnohým rodičům to přijde levněji, výhodu tuto však dcery musejí vykoupiti větší pílí. Než lze doufati, že při značnějším počtu žákyň, jejich dobrém prospěchu po příkladě do ciziny bude zavedena i u nás koëdukace. Z počátku třeba jen na zkoušku a až se pozná, že zaří-

zení to nemá vskutku těch neblahých účinků, jež se předpokládají, naopak mnohé světlé stránky, pak bude studium žen ulehčeno. Na venkovských školách vzdělává se oboje pohlaví pohromadě, na vysokých školách rovněž; kde jsou doklady, že by věk od 12—20 let zařízení totéž vylučoval? Dobře vidíme, s jakými obětmi každé školy nabýváme, proč by se nemělo obrátiti úsilí k tomu, aby stát, nezřizuje-li samostatné ústavy dívčí a dovolil-li dívkám společně s muži přístup na universitu, jim též dovolil společně studovati na státních gymnasiích? Stejně přístupu na universitu bylo dosaženo jen po dlouhém úsilí a podobně tomu bude i zde. Dívčí paedagogia nemohou přijati tolik žaček, kolik se jich hlásí, valná část jich jest odmrštěna. Rodiče již dlouho napřed starají se všemožně, aby dcera na některý ústav byla přijata. Chystané rozšíření ústavů učitelských není krokem ku předu, niveau vzdělání zůstává na stupni nižší střední školy. Že by ústavy tyto brzo pokrokově byly zreformovány, nelze dle toho očekávati. Studium s tříletou školou měšťanskou by trvalo osm let. Proč ne dáti přednost studiu gymnasijnímu, při němž — nechať připustíme mnohé jeho stinné stránky — přece jen daleko více získá, s maturitním vysvědčením jeho má otevřeno mnohem širší pole, mnohem snáze vykoná zkoušky na měšťanské školy. Odporučuje-li se dnes po zklamaných nadějích v pokrokové zreformování učitelských ústavů rodičům, aby syny své dávali zapisovati na místě do paedagogií do gymnasií a reálek, platí to plnou měrou též pro dívky. Na výhody koëdukace jak v ohledu materielním tak i duševním bylo dobře poukázáno v Rozhledech č. 47.

Anaxagoras.

Něco o zdražování předmětů bezprostřední spotřeby.

Boj mezi snahami producentů a obchodníků snažících se zvyšovati ceny předmětů bezprostřední spotřeby, a mezi konsumenty vzpírajícími se za každou cenu zvýšení cen, nehledíc k jeho odůvodněnosti nebo neodůvodněnosti jest starý, znám jsa jak antickému starověku, tak středověku, tak i době nejnovější, jakž ostatně zvláště roku letošního pohled do hospodářské i všeobecné rubriky kteréhokoliv denního časopisu nás poučí s dostatek.

Právě roku letošního důvodem líčené katastrofy suchem způsobené odůvodňováno jest zvyšování cen ať obilí a výrobků moučných, ať masa, ať cukru a podobných výrobků »hospodářského« průmyslu, ať konečně i petroleje, což je při této věci nejzajímavější. Možno skoro říci, že na impuls letošním suchem daný uchváceny byly všechny ceny předmětů bezprostředního konsumu horečkou stoupací, na jejíž odůvodnění spíše přibrati nutno nauky psychologické než pouhé odůvodnění ze skutečností objektivních. Jisto jest aspoň, že se starou národohospodářskou teorií o tvoření cen jedině při vysvětlování faktu tohoto rozhodně nevystačíme.

A co podává nejvíce potravy takovýmto snahám a co umožňuje, by jejich »slovo tělem bylo učiněno?« Jest to zajisté jedině možno buď vůbec při malé nebo při vyloučené konkurenci mezi jednotlivci nabízejícími, což zejména ovšem tehdy také bude míti význam největší, kde zásoba u nabízejících se nacházející odpovídá à peu près potřebě a tedy od konsumentů — nezmění-li se nepředvídaně snad poměry, čehož se za časů normálních obávati netřeba — skutečně také převzata býti musí. Takovýto stav předpokládá ovšem ve případech pravidelných trh uzavřený, t. j. všeobecné konkurenci světové buď pro vzdálenost, nebo nepřístupnost, nebo konečně pro šraňky celní uzavřený.

Na druhé straně jest ovšem také jeho předpokladem možnost i skutečnost úmluvy mezi jednotlivými přímými zásobiteli trhu, ať už třeba mlčky uzavřené, obsahující pouhý závazek na neprodání pod určitou cenu; ať už užší svazek hospodářský ve formě kartelu, ringu, trustu. K otázce těchto posledněji ších úkazů hospodářských vítaný příspěvek podal Dr. Winter svými »Kartely« (knihovna »Sborníku věd právních a státních« řada B čís. II. — 1902), jež s mírným přídechem nauk sociálně-demokratických zajímavě poukazují ke vzniku, podstatě i působení těchto »tápání a hledání nových dokonalejších forem lidského hospodářství, odpovídajících lépe nynějšímu našemu stupni kulturnímu.« A není pochyby, že sdružení tato jdoucí za cílem, »aby dosáhla za zboží svých členů co možná největšího zisku«, dovedou působiti na zvyšování cen zboží, zejména po zdolání eventuální konkurence a to tím více, čím méně organisován a roztříštěn stojí tábor konsumentův. Vskutku, posud co nejméně stalo se za účelem organisace zaopatřování si předmětů konsumpce, jak jest patrno z minimalního významu hospodářského institucí ryze za tím účelem zřízených, jež ovšem v okruhu svém třeba výborně se osvědčují, leč ve svém souhrnu posud velmi malého rozsahu dosáhly.

Mají ovšem kartely také nepochybně svůj veliký význam hospodářský, není pak — aspoň ve společnosti nynější s individuálním vlastnictvím — ani možno, ani užitečno podobná sdružení snad a limine zamítati a snad hned trestním zákoníkem vymycovati. Jest prý však záhodna úprava zákonná, jež ostatně u nás nedávným výrokem Kleinovým zase dostala se do aktuálního proudu časopiseckého. Se stanoviska vlády naší bude se as celkem jednati o obnovu návrhu svého času Sieghartem vypracovaného (srv. příl. 188 sesse XII. a příl. 180. sess. XIII. sněm. posl. z r. 1897), leda ovšem v míře rozšířenější, (zmíněný návrh vztahoval se jen na kartely co do předmětů spotřeby podrobených indirektní dani s výrobou průmyslovou úzce souvislé) — leč našla by se sankce dosti účinná k vynucení zachování obmezujících? Bylo by možno (i přes navrhovanou registraci) prolomiti tajemství úmluv, jak ve skutečnosti vypadají a ne jak pro veřejnost jsou určeny? Budiž mi dovoleno býti skeptickým v úsudku praktickém o významu těchto opatření.

Normálními prostředky praxe legislativní nebyly kartely zamezeny v dobách zákazu, nebudou jejich zařízení pravděpodobně změněna v dobách zákonné úpravy. Zde mohla by snad pomoci konkurence státní, pokud ovšem prakticky provésti se dá; sestátnění výroby zmonopolisované v rukou soukromníků nemnohých; a konečně ta dnes zapomínaná svépomoc.

Dr. Drachovský.

V lese.

Vylezli z vlaku na opuštěné stanici uprostřed lesů, odkud běželo jen několik pěšinek k vesničkám, jak malé, crčící pramínky ticha, jedlové prohlubně mokvaly tmou a nízké smrčiny bzučivě pily slunce, po vrcholcích stromů stěhovaly se malé upěnlivosti, modré tmy zapalovaly se slunečními čočkami a za lesy, za lesy byly bloumavé vesničky.

Také byl za lesy zámek a k němu vedla od stanice aristokraticky vyholená cesta, se žlutým pískem, zatichlá v modřínech.

Páni vstoupili mezi stromy jako lidé, kteří se cítí všude doma: v kanceláři, při banketu i u holčiček; lesy jsou však na štěstí shovívavé.

Výkřiky a smích dam staly se lepkavými rozhořelou krví.

Hovořilo se o lecčems. Na příklad: o tabatěrce pana berního. Pan berní je žertovný patron. — Slečno, libo šňupeček . . ? — Hú — ú — ú — — —! Slečinka se červená, neboť oči mladého profesora slíbily jí právě deset tisíc polibků.

Paní ředitelová říká nepozorovaně své dceři: Nerozčiluj mne, prosím tebe, Evo . . vždyť jsi dneska hotové budižkničemu — A »budižkničemu« dívá se na několik muchomůrek, jsou jedovaté a ji bolí hlava.

Je nutno projíti hustým smrčím, dámy se bojí o své šaty a podkasávají sukně; proto jdou všichni páni napřed. Ani jeden nezůstal vzadu, aby viděl, že slečna Eva má pěkné, malé nohy. Jde jako po rozsypaných polibcích, a pryskyřičné plameny lísají se k její hlavě. Možno, že myslí o tom, kdyby tu byla sama s pláčem kukačky a s jedním párem jemně kolem jejího krku sevřených loktů; má takové daleké, daleké oči.

Pak jsou opět pod vysokými stromy, smích a výkřiky rozběhly se po celém lese. Hmyz padá do mechu, jak bzučící, opojné kapky, kůry stromů mdlobně krvácejí a pod jehličím visí horké soumraky.

Konečně ulehají pod stromy. Dámy sestavují obsah svých kabelek v malý buffet: pečené holuby, víno, pečivo. Přiletují máři, je nutno zahnat je kouřem doutníků.

Kdosi, jenž ulehl na znak, tiše zahovořil: Kam . . ? kam . . ? n . . ?

Ohlédli se po něm; jeho oči putovaly za dýmem doutníku. Zesmáli se a řekli vulgárnost: hehe, on má básnickou žílu.

A ještě jednou he-he; na tu básnickou žílu.

— Je dokázáno, že slepé střevo je bezúčelnou jedničkou v lidském organismu —

— A poslední výběžek slepého střeva — — —

— Hehe, výborně, výborně .. poslední výběžek slepého střeva básnickou žílou, výborně ..

— A celá poesie je vlastně jistým neprozkoumaným ještě zánětem slepého střeva; slepé střevo vrtí se a sviji a básník bolestně křiví obličej; tak se píšou básně, prosím, bude to co nejdříve dokázáno, he-he. — Les se ovšem nemůže smáti ale větřík tiše hryže ve vrcholcích a les šelestně prosýchá, jak ohromná, smolná otep, položená na slunce.

Pan soudní tajemník přinesl si ssebou noviny a čte. — Nu tak, prosím .. kdesi v Prusku zastřelil kandidát filosofie sebe a svoji milenku, odůvodniv dříve svůj čin filosofickým traktátem. Byl nadšeným ctitelem Schopenhauera a Nietzscheho — —

Mladý profesor ví, kdo to byl Schopenhauer a Nietzsche. Kdo to ještě ví ..?

V každém případě byli to .. dva blázni.

Pan profesor sice ví, že ne, alespoň doslova ne .. nu, sit venia ..

Dvě postavy s vytřeštěnýma očima a vlajícími šosy kmitly se mezi stromy; citlivější dámy mohly mít takové vidění.

Les se nad něčím zamyslil, větřík se stal mlčelivým. Kdyby teď praskla někde halůzka, srdce by se vylekalo.

— Taková nákaza to je teď, dětí před ní neuchráníte. —

Kdosi to chtěl opět svésti humoristicky na slepé střevo, ale bylo tu několik otců a jejich čela s traštěla indignantními vráskami.

— V Boha se nevěří. —

— Takovému Ne- Ni- jak že se jmenuje? ano, takovému Nietzscheovi věří se více než vlastnímu otci. A kdo že to byl ten .. Nietzsche?

Kdosi opovržlivě vypískl: — Zbláznil se z chlastu. —

— Nu tak prosím: takovému ochlastovi se věří více, než vlastnímu otci .. —

Hlas pana berního, na každém slově důraz: — Piju denně jen čtyry piva ..

— A Schopenhauer — —

Jedna ústa naklonila se k uchu souseda: — — to byl ten největší onanista.

— Co? Cože? Co? —

— A tak. Hm. Pfuj, prosím, pfuj! —

Pan rada říká a jeho hlas chce býti hodně rozboleným: — Je mi popřána čest, míti takového nakaženého synáčka —

Několik pánů pokouší se o chlácholící protest.

— Studii nechal, rodiče opustil .. a dělá v Praze .. kumštýře .. povídá trpce pan rada.

— Nu ano .. má ale jistě talent .. —

— Za několik let třeba —

Všichni se pokouší něco chlácholivého říci, ale všichni si jistě myslí: zkažený synáček. Jen jeden mlčí, je to mladý auskultant, a ten se ironicky usmívá. Dívá se kolem po jedlích a zdá se mu, že tam někde ve větvích sedí veselý, bezohledný sokol, jediný sokol nad kachním hejnem.

— Měl krásné dlouhé vlasy — říká ještě jedna slečinka.

Snad to pozoruje i pan rada, že si všichni trochu zalhali, a stává se hodně smutným. Byl to takový roztomilý hoch, chlubívávali se s ním vždycky. A dnes je neděle, on tam stojí někde v Praze, ani čisté prádlo dnes možná neoblékl, dát vyprat si nemohl — —

Počínají zpívati. Nikdo už nemyslí na dva blázny. Písně vytékají jakoby ze srdcí plných touhy. Jsou smutnější než les, nebo les činí je smutnějšími, těžko říci.

— Ani čisté prádlo dnes možná neoblékl a je neděle — myslí si pan rada.

Doutník špatně hoří a život je vlastně . . smutnější, než by se zdálo, Je už konec srpna a kratší dny; nutno se brzy vracet k večernímu vlaku.

Konce pěšinek a průseků roztavily se už v šeru, lesní prohlubně vylily své tmy, lze se svěřovati hebkými větami.

Mladý auskultant jde se slečnou Evou. Je dneska ostnitý a smutný jako bodlák. Chvílemi se směje smíchem, jenž trčí do prázdna, jak znetvořený pahýl.

Přišli příliš brzo, vlak přijede teprve asi za půl hodiny. Chodí před stanicí, lesy rychle chladnou, staniční domek vzňal se všemi plameny západu.

Mladý auskultant recituje tiše nějaké verše; slečně Evě zhoroucněly oči a rty jí větérkují.

— Napsal je zkažený syn pana rady. —

Je dnes ostnitý a smutný, jako bodlák, znetvořený pahýl smíchu trčí do prázdna.

V lese vykřikl nějaký pták.

— Co byste myslil, pane rado, že to bylo . . ?

— Možná že bažant . .

— I kde pak bažant . .

Ale pan rada se nepře. Dívá se jen tiše, zapomenutě k lesu, kde něco vykřiklo — — *Fráňa Šrámek.*

Literatura. Umění. Věda.

ČINOHRA. Dvě další novinky předvedlo Nár div. po prázdninách: překlad ze srbského, Pustinu, drama o 4 děj. od Bronislava G. Nušiče a Dolorosu, původní drama o 4 děj. od Abigail Hedviky Horákové. Obé velmi si podobné modním činoherním sujetem, jímž je manželská nevěra, pozorovací schopností pro některé episodní figurky a celkem obstojnou technikou dramatickou. Obě psané běžným stylem dnešního divadla a na vlas podobné si výsledním dojmem, zanechávajíce v duši nechuť a únavu, únavu z monotonie a prázdnoty všedně konvenčního názoru, na němž jsou založeny osoby a předvedený děj, a nechuť, instinktivní odpor k lživému klamu té vnějšnosti a povrchovosti, jež drama zachycuje a k primitivnosti ducha a prostředků

básníkových. Jak odsouzenci zapadají v šedou tůni nezájmu a zapomenuti, bez ohlasu a bez ozvěny v nitru divákově. Co líčí, je lhostejný příběh smyšlených osob, tuctová událost z kroniky či soudní síně denního listu — bez vnitřních vztahů k nám. Vybledlé stíny anachronismu naturalistního marně klepají na brány naší duše, zaujaté tuchou věcí tajemných a velikých, znepokojené tichým voláním, toužící pohleděti za oponu všednosti Vypravovati děj a charaktery těchto cizoložných dramat, nemá smyslu. Jsou si tak podobny a tak jednotvárny, že to vše snadno lze uhádnouti. Je-li tu co zajímavého, jest to pouze zájem zvědavosti, jak autor rozřeší šachový úkol uloženého problému technického Po té stránce jsou dosti obratni Nušič i Horákova. Naše autorka vyniká nad Nušiče jemnější a bohatší kresbou postav a pestřejší výpravou episodní. Že oba snaží se na konci čtvrtého jednání ohromiti a strhnouti hlediště křiklavostí vnějších úděsův, bez potřeby — a ovšem i bez účinu a bez očekávaného dojmu – vyhnaných za meze pravděpodobnosti, dané vlastním dějem (u Nušiče odhalení, že dceruška Olga je dítě ministrovo, nepravděpodobnost do oči bijící pro toho, kdo nezapomenul, že si Jovanka vzala Nadeljkoviče přes odpor rodičů z lásky a že jej tedy nemohla hned po svatbě klamati; že dále Nedeljkovič kolik let seděl bez postupu v jedné kanceláři a že teprve po letech rychlou kariéru dělal, když Jovanka nabídla se ministrovi; u Horákové šílení Mařeny i paní Koubkové, jež z nenadání vrhá zcela jiné světlo na rodinný život Chválův, zmiřňujíc proti tendenci hry vinu Chválovu), že tedy pokoušejí se vyvolati dojem silnější na konci hry, svědčí o tom, že oba tušili a cítili marnost své práce a hazardně vsadili, co mohli, i na poslední kartu . .

O Juliu Zeyerovi přináší Münchener Allg. Zeitung příl. 108 článek pod titulem Ein Tschechischer Romantiker od K. H. Ströbla. Sympatické celkem studii byl popudem nedávný německý překlad románu o věrném přátelství Amise a Amila v Ottově Slavische Romanbibliothek. Konečně zase všiml si někdo za hranicemi českého literárního výtvoru. Je vidět, jak jsme sami vinni, nedbajíce, aby, co z naší literární produkce je schopno konkurence, bylo dobře přeloženo a pak mezinárodně uplatněno. Promeškali jsme už skoro vhodný čas a vystupujeme z apatické reservy, když všemu českému navalují hory překážek. Českou literaturu (o krásné aspoň to platí absolutně) v zahraničných — lépe řečeno mimočeských – knihovnách marně také hledáme. Ukázka z doby nejnovější: Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen (V. č. 9. 10.) přinášejí vzorný seznam knih krásné literatury pro lidové knihovny německé. Ačkoli autor (E. Schultze) v přeložených literaturách zařazuje finskou a ba i uherskou a ze slovanských polskou a ruskou — z české nic.

UMĚNÍ. Výstava reprodukcí Mikoláše Ališe pořádaná Dědictvím Komenského pro český venkov určena jest prozatím pro Poděbrady, snad Kouřim a Liberec. Upozorňujeme venkov na tento podnik, opravdu záslužný a cenný. Podmínky zapůjčení výstavy, která obsahuje na 280 reprodukcí prací Alšových, jsou velice výhodny. Reprodukce jsou nalepeny na šedém kartoně, mimo to jest Alšův Betlém plasticky proveden malířem V. Luňáčkem. Pořadatelstvu zapůjčí se 3 plenty potažené dekorační látkou, háčky na zavěšení a dodá průvodce výstavou, opatřený informativní studií K. D. Mráze. Pořadatelstvo zaplatí dopravu dvou beden a plent, za katalog pak po určitém nepatrném obnosu. Vstupné výstavy nemá býti nad 20 haléřů a návštěvníci mají obdržeti katalog zdarma. — Uvádíme tyto všechny podmínky, abychom Dědictví ulehčili oznamování a radíme venkovským korporacím, by nedaly ujíti si lákavou příležitost, seznámiti občanstvo s krásným dílem Alšovým.

V Králové Dvoře uspořádaná byla ve dnech 18.—28. září 1904 pod záštitou městské rady výborem složeným ze zástupců studentstva, Sokolstva a hasičstva umělecká výstava Vystavovali Aleš (35 perokreseb), Bílek (14 prací), Böttinger (5 obrazů), Braunerova (6), Sucharda, Šimon, Kalvoda, Kaván, Loukota a j. Souborně vystavovali krajinář Karel

Langer (55 obrazů) a Fr. Soukup (akvarely a plastiky). Výstavnímu katalogu předeslán úvod z péra K. D. Mráze. Výstava tato převezena bude do Jaroměře a snad i Králové Hradce.

Novoměstská radnice. Ředitel prof. dr. K. Chytil podává v Mittheilungen der k. k Zentral-Kommission für Erf. und Erh. d. Kunst- u. hist. Denkmale (III. sloupec 168—180) poutavé podrobnosti o „dvojlodní gotické dvoraně někdejší novoměstské radnice v Praze". Zároveň je objekt i jasně půdorysně prokreslen. Autor pokládá síň za stavbu doby předhusitské a vytýká vedle její vynikajícího významu historického i její důležitost pro dějiny vývoje architektury v Čechách. V založení dvorany shledává podrobnost s některými dvojlodními kostely českými a s nimi souvisejícími dvoranovitými chrámy, jejichž klenba spočívá na podpěře uprostřed prostoru zřízené. Tímto poměrem k soudobým církevním stavbám českým je cena síně v novoměstské radnici, jedné z nejvýznačnějších památek gotického světského stavitelství pražského, ještě zvýšena. Bude skutečnou újmou pro ráz přestavované budovy trestního soudu, nepodaří-li se ani po tomto vědeckém článku proraziti návrhy na přirozenou úpravu staré části radnice v někdejší formě, dle požadavků obce pražské.

Galerie barona Liebiga, ve Frankfurtě zemřelého, odkázaná městu Liberci, vystavena bude na chystané výstavě průmyslově roku 1906 ve zvláštním k tomu cíli upraveném paviloně.

Českým dětem kvete máj:
stará se teď o ně Máj
v překladu pak dr. May.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Domácí politika. Za několik dnů sejde se zemský sněm český, nejvyšší politická instance tohoto království; zástupcové národa českého, zástupcové národa německého se sejdou, aby . . aby, jak se pravdě podobá, ano již skoro jisto jest, se zase rozešli. ničeho nevyřídivše. Důvod? Německá obstrukce. Důvod této? Česká obstrukce na říšské radě. Výsledek? Absolutistické příštipkování paragrafem 14. Za [několik málo let bude Rakousko slavit padesátileté jubileum éry konstituční, padesátileté jubileum parlamentarismu . .

Politické žurnály se zabývají prorokováním. Z německé strany těší se na zlomení české obstrukce. „Zeit" vytasila se zprávou, nikoliv nepravděpodobnou, že samo svolání čes. sněmu bylo drem. Körbrem inscenováno za tím účelem, aby zásluhou německé obstrukce, která znemožní jeho činnost, měl důvod k jeho rozpuštění, v nastalých volbách aby Mladočeši byli decimováni přičiněním agrárníků a tím aby byl zlomen hrot jejich obstrukci na říšské radě, poněvadž by již nemohli tvrdit, že mají národ za sebou. Buď si tomu jak buď, přípravy k zlámání české obstrukce se dějí. Jsme i my připraveni?

Protivy jsou vzepřeny tak, že více býti nemohou. Českým poslancům nezbývá vskutku než obstrukce; může býti spor o tom, jsou-li ii povinni národu, nikoliv však o tom, jsou-li jí povinni sobě; nechtí-li 'savuovati celý svůj dosavadní postup a připraviti se tak o poslední ytek respektu, kterého u vlády i Němců dosud požívají, nemluvě reflexu, jaký by čin takový vrhl na jejich vážnost doma, obstruovati usí. Avšak taktika obstrukční neškodí jen říši, ale škodí citelně i nám ímým. Vede k tomu, že se rozhoduje o nás bez nás, že jsme tlačeni všech stranách. Němci a jejich vláda, neboť vláda Körbrova jest ich vládou, německonacionální vládou ne-li dobrovolně, tedy ze slasti a ze strachu, dovedou velmi dobře pro sebe využiti situace obukcí přivozené. Ale s tím vším by bylo možno konečně se smířiti, dyby bylo naděje, že tyto škody budou vyváženy prospěchem bulcim; že obstrukce povede k výsledku. Povede však?

„Jsme připraveni?“ Tuto otázku položil před několika dny „Hlas Národa“ (20. září) čes. poslancům, poukazuje na to, jak se chystá dr. Körber na příští parlamentní kampaň (námluvy u Poláků atd.). — „Čas“ druhého dne parafrasoval vývody pozoruhodného onoho článku. Bylo by na místě, aby celý národ položil si tuto otázku ve smyslu poněkud rozšířeném; jsme připraveni, kdy mladočeská obstrukce octla se vskutku na mrtvém bodu? Anebo jestliže-by dosáhla sice svého cíle (dnes už jen odstoupení dra. Körbra!), ale kdyby přišel Körber II? Je zde strana, která by za takových okolností, když by mladočeši stali se nemožnými, mohla převzíti vedení české politiky po nich a vésti tuto lepšími cestami? Je zde taková strana?

Morava. Stručný přehled duševního života, pokud se odráží v zrcadle žurnalistiky, bude dosti skoupý. K zápisu do škol podepírá se skoro ve všech listech úvodníky, feuilletony a případnými povídkami v praksi dosud živořící axiom „české dítě do české školy“. Aspoň jediný světlý bod, ve kterém se kolegové péra setkávají. Reskriptový týden uplynul klidně. Citujeme sumárku z „Lidových Zájmů“. „Několik úvah v novinách, několik přednášek a schůzí s nezbytnými resolucemi a dost, tedy dílo jen několika jednotlivců. Lid, široké masy národa neměly na slavnostním dnu žádné účasti, jak je zcela přirozeno: kdo má starosti s bídou, jež hrozí našim krajům, ten se čerta může starat o takové formality jako jest uznání či neuznání státního práva, korunovace a tituly, jimiž neprospěje se ani za nehet jeho situaci“. — Chyba lávky! Lid moravský, široká masa, vzdor své bídě staral se, ale o něco jemu bližšího a dnes ještě pro něj důležitějšího. V tisícehlavých zástupech spěchal na sv. Velehrad a na sv. Hostýn, aby přednesl před oltářem své tužby a vyprosil si jejich splnění. Slavnostem dodávala lesku přítomnost nunciova „až z Říma“ a nového biskupa brněnského. Na Velehradě byl též sjezd selských žen a děv. Selka Marina Čapkova promlouvala o národohospodářském postavení selky a ženy vůbec. Selka Planičkova pojednávala o hospodářských těžkostech a doporučovala národní uvědomění a odborné vzdělání. Přáli bychom i ostatním stranám podobně vzdělaných selek. Pak se vyčítá katolicismu ztrnulost! Není to pokrok od zásady: femina taceat in ecclesia?

Méně se vydařil studentský sjezd a mladé pokrokové inteligence v Moravské Ostravě. Obmýšlené spojení strany radikálně-pokrokové a realistické se nezdařilo. Pozornosti zasluhuje „Almanach“, který byl po sjezdu vydán a obsahuje proslovené řeči. Na 17. září ohlášený „pracovní sjezd“ v Kroměříži sklamal stranníky z pražského „Času“. „Pozor“ vidí jeho úspěch v „protříbení názorů“. Z jiných však více na praktické bázi stojících sjezdů sluší zaznamenati veřejnou schůzi hospodářské společnosti pro markrabství moravské v Brně. Mezi jiným bylo pojednáváno také „o hospodářském účetnictví“. Bude vydán zemědělskou radou praktický návod. Uplyne ještě hodně vody, než toto alfa každého podniku bude pochopeno našimi zemědělci, obzvláště když většinou se hospodaří podle formule: dvě od jedné nemohu, musím si vypůjčiti. I jinde se začíná počítati. Sbor starostů na Olomoucku zasazuje se o regulaci řeky Moravy. Zjistil škodu na národním majetku, kterou každoroční povodně působí, přes 100.000 K. Sedmá zemská konference učitelská vyzněla aspoň na papíře pokrokově. Volá se mimo jiné po akademickém vzdělání, po hygieně. Též se vyslovila proti coelibatu učitelek.

Sociální. V četných městech českých jsou zřízeny sociální komise, organisované dělnictvo pilně šíří myšlenky socialismu, ale jak se zdá, sociální uvědomění české samosprávy nestoupá. Není obeznámena ani s nejběžnějšími postuláty komunálního socialismu. Nedávno žádalo dělnictvo městskou radu v Klatovech, aby do smluv s podnikateli obecních prací vkládala požadavek, že podnikatelé musejí svému dělnictvu platiti takovou a takovou mzdu. Městská rada odpověděla, že nemůže diktovati zaměstnavatelům, jakou mzdu mají platiti dělníkům. V Klatovech neslyšeli patrně nic o „klausuli slušné mzdy“, které užívá se v Londýně od r. 1892. Klausule tato zavazuje podnikatele

obecních prací, aby platili svým dělníkům minimální mzdy, jak byly stanoveny odbornými spolky dělnickými. Neslyšeli nic o tom, že městská rada v Aberdeenu zadává provádění tiskopisů jenom těm firmám, které platí mzdy, stanovené příslušnou organisací dělnickou, a že ještě z těchto firem vybéře si jenom tu, o níž se hodnověrně prokáže, že nejvíce podporuje hmotné, duševní a mravní blaho svých dělníků. Neslyšeli patrně o tom nic, že v Německu, Holandsku, Belgii, Francii, Anglii existuje mnoho pokročilých obcí, které pamatují, obecní práce zadávajíce, na prospěch dělnictva. Česká samospráva musí si uvědomiti, že obec jest také důležitým činitelem při řešení sociální otázky. — Německá samospráva není o nic dokonalejší. Na nedávném sjezdu německých měst v Teplicích bylo žádáno, aby státní podniky nezvyšovaly dělníkům mzdy a nepoškozovaly soukromé zaměstnavatele, kteří prý nemohou platiti tak vysoké mzdy. Výdělky dělnictva ve státních podnicích nejsou v Rakousku tak skvělé Porovnání s výdělky dělnictva anglického nebo amerického nesnesou. Zdá se, že prof. dr. Rauchberg marně káže Němcům, že nejlepší politikou národní jest politika sociální, když Němci odpovídají mu požadavkem, aby nízké mzdy dělnické byly trvalé — Česká i německá samospráva měla by si důkladně všimnouti tyto dny publikovaných výsledků sčítání živností z r. 1902. Poznala by, jak důležitým činitelem jest dělnictvo a korigovala by pak svoje stanovisko k němu. V království Českém bylo napočítáno 1,182.936 dělníku v průmyslu a 171.487 v obchodu a dopravě. S dělnictvem zemědělským (385 538 stálých dělníků a 126 874 nádenníků) jest dělnictva v Čechách na 1,866.835 duší čili okrouhle na 30 procent všeho obyvatelstva. Dělnictvo tvoří třetinu obyvatelstva a tento fakt jest nejlepším ukazovatelem cest, po kterých se musí ubírati politika české samosprávy, ač-li nechce býti považována za instituci reakcionářskou. Oprava volebních řádů do všech samosprávných korporací zdá se býti té chvíle nejnalehavějším požadavkem a to tím spíše, když dělnictvo i po stránce finanční (zemská dávka pivní) nabývá nemalé důležitosti pro samosprávu. Bohužel není však valné naděje, že by oprava volebních řádů stala se brzo skutkem. Poslední dobou pronikly na veřejnost správy, že v zemském výboru pomýšlí se na zřízení čtvrté kurie, ale věc je teprve v prvopočátečném stadiu. Na opravu volebních řádů do okresních a obecných zastupitelstev patrně nikdo ani nepomýšlí. Byla sice na posledním sjezdu českých právníků přijata resoluce, aby v obcích byl zřízen všeobecný sbor voličský, ale myšlenka tato nepadla podle všeho na úrodnou půdu. Z činitelů samosprávných nikdo na ni dosud ani nereagoval. Pro čtyřicetileté jubileum samosprávy jest to úkaz smutný. — Ostatně samospráva v království Českém nekoná ani hmotné povinnosti ku svým orgánům, zejména nižším. Dává jim platy opravdu žebrácké. Podle uveřejněné zprávy zemského statistického úřadu bylo v r. 1900 napočítáno úhrnem 26.869 sluhů, strážníků a orgánů pro služby nižšího rázu. Z těch mělo stálých platů 11.994 a to do 200 korun ročně, 9 252 od 200 do 600 korun, 3195 od 600 do 1000 korun, 2466 od 1000 do 2000 korun a 62 přes 2000 korun. Tedy 24 431 orgánů samosprávných nemělo ani existenčního minima! Přes 90 procent nižších zřízenců samosprávných nepřišlo si ani na 200 korun ročně! To jest příšerný zjev. I vůči úředníkům má samospráva v království Českém zapjaté kapsy. Bylo napočítáno 3730 úředků, kteří neměli ročně přes 200 korun. Byli to hlavně úředníci obecní.

Pracovní sjezd! Dopoledne
vyslechne se přednáška,
odpoledne k vytrávení
do závodu vycházka.

Večer tanec, představení,
dobré pivo, taroky,
po půlnoci černá káva
politika, Kuroki.

Trpce dělník odloží list
do vousu si zabrouká:
Takových mít pracovních dnů
aspoň tři sta do roka!

Záložeňská
a
úvěrní banka v Praze
zapsané společenstvo s ručením obmezeným
na Příkopě, číslo 27, Bazar,
(v býv. místnostech Živnost. banky)
filiálka v Olomouci
na nábřeží číslo 8. (berní referát).

Přijímá a zúrokuje vklady na knížky a na účtech běžných, jež umístí v obchodu úvěrním

4% bez výpovědi,

vklady, jež umístí v obchodu s losy na splátky

4½% proti výpovědi dle ujednání.

Lístky poštovní spořitelny, jimiž lze vklady bez výloh zasílati, doručí se na požádání zdarma.

Banka platí ze svého daň důchodkovou z úroků na knížky ustanovenou zákonem z 25. října 1896.

Hlavní sklad školních sešitů a velkoobchod papírem firmy
HYNEK VOTOČEK
v PRAZE,
Havlíčkovo nám. 1986/12
vedle Hypoteční banky
doporučuje k nastávajícímu školnímu roku

sešity ku psaní a kreslení

pro školy obecné a měšťanské zhotovené dle stávajících předpisů z dobrého papíru a ve slušné úpravě.

papíry kreslicí
velmi dobré jakosti, pro školy měšťanské, pokračovací a reálné; dále různé druhy

papírů školních linkovaných, kancelářských, listovních, obalových atd.
v hojném výběru.

Vzorky a ceníky na požádání franko.

Prodej pouze ve velkém.

Nepůjdu domů byl bych
tam jen na překážku.

Pereme dnes! Tak myslí si mnohý manžel a jde raději — do hospody. Ale neříkal by tak, kdyby své ženušce zaopatřil

prací stroj „Ideal“ doma
pak by mohl pěkně v pohodlí

Pomocí tohoto stroje pere se tak **lehce, snadně a čistě,** že nikdo do domu vstoupivší by ani nepozoroval, že se pere! Ohřeje se voda, naleje do stroje, děti komíhají pákou každé chvíli (a ještě se předbíhají, kdo víc), načež se nechá prádlo projíti ždímadlem u stroje připevněným — **a je vypráno!** Tak zmizí ruch v den prádla, hospodyně si vypere sama bez drahé pradleny a také z dětí nebude nikdo bit! že při prádle jen překáží.

Ceníky zdarma zašle

Rak & Wollner první česká speciální továrna pracích strojů a přístrojů v **Hranicích** na Moravě.

Knihtiskárna K. Pittra v Praze. — Nákladem vlastním.

ROČNÍK XV. ČÍSLO 2.

ROZHLEDY

Soustavná výchova obchodní.

Napsal *dr. Albín Bráf.*

I. — Před nedávnem prošla také některými našimi novinami zpráva, že se v Německu ozývají hlasy o potřebě, aby se na vysokých školách technických poskytla příležitost k dokonalejšímu obchodnickému vzdělání. Koho podobné záležitosti zajímají, ten ví, že právě v Německu staly se za posledních roků nemalé pokroky v organisaci vyučování obchodnického. Bylo založeno několik vysokých škol obchodních buď úplně samostatných (Kolín n. R., Frankfurt n. M.) nebo v jistém směru k universitě přičleněných (Lipsko). Školy takové jsou sice přístupny i těm, kdož nevěnují se výhradnému povolání obchodnickému, nýbrž mají vlastně na zřeteli řídící povolání v podnicích průmyslových, pro něž se odborně-technicky připravují neb připravili. Hlavně však ony přece — zrovna jako všecky ostatní odborné školy obchodní, i tedy střední a nižší — spočívají na předpokladu dělby práce mezi povoláními výrobně-technickými a tržebními í počítají tudíž aspoň převahou na posluchačstvo, které tíhne za povoláním velkoobchodnickým, bankovním a pod., anebo se strojí k učitelskému povolání na odborných školách obchodnických. Řečená dělba práce jest ovšem národohospodářskou nutností, která si v určitých podobách zjednává platnost na každém stupni národohospodářského rozvoje. Ani velikým podnikatelům průmyslovým nebývá snadno stejnou měrou se oddati technickému vedení závodů a zároveň obchodnickému. Tím však, že velkopodnikatel průmyslový přenechává bezprostřednou péči o odbyt svých výrobků velkoobchodnickému komisionáři neb jinému prostředníku, není ještě řečeno, že by mohl zůstati a dobře obstáti bez značné míry obchodnického ducha a vědění. Musíť obchodnickou stránku ovládati nejen při nákupu surovin, nýbrž býti také schopen kontrolovati svého komisionáře, nesmíť zůstati závislým jen na jeho pokynech a podnětech, když jde o vystihování potřeb a vkusu odběratelstva, o záskoky soutěže, o přizpůsobování se konjunkturám změnami v předmětech výroby a jiné podobné otázky. Průmyslový vyrabitel nepřestává proto, že péči o odbyt výrobků přivádí na jiného, ještě býti podnikatelem, nezbavuje se nutnosti ovládati značnou sumu vědomostí z techniky obchodní i upotřebovati jí na konkretní své poměry; ano potřeba šíře i hloubky vědění a rozhledu v tom směru roste přiměřeně

s rozsahem závodů i se spletitostí obecných hospodářských souvislostí či závislostí. Odtud se vysvětlují hlasové požadující také dokonalejší příležitosti k osvojení si vědomostí obchodnických na nejvyšších učilištích, která za našich časů slouží povoláním výrobotechnickým. Neovládati jen techniku výrobní, nýbrž i techniku obchodní, ovládati tuto jako podklad snadnějšího osvědčování se podnikatelského — o to jde. Ovládati však techniku obchodní, neznamená jen vyznati se v účetnictví a směnkářství, na něž se dosud celkem obmezovala příležitost poučení na vysokých školách technických. Tu jsou především ostatní t. zv. kontovní práce, kupecké počty, nejvíce pak ona všeobecná nauka o technice obchodní, která tvoří podklad a pojítko všech dosud vzpomenutých zvláštních obchodních nauk technických a pro kterou v přítomné době se ustálil název »nauka obchodní«. Některé její části bývaly a bývají vplétány do všeobecných i monografických spisů národohospodářských, tak na př. dosti mnoho z techniky bankovní, žeť dokonce laikům bývalo nesnadno rozlišiti, co by z obsahu takových spisů bylo vlastním učením národohospodářským a co by přináleželo pouze do obchodní techniky — ale stále určitěji ohraničují se oba obory, zůstávajíce arci k vysvětlení a pochopení mnohých stránek svých vzájemně na sebe odkázány.

Chápeme, proč se v Německu vzpomenuté snahy po dokonalejší příležitosti k obchodo-technickému vzdělání na vysokých školách výrobní technice věnovaných právě v přítomnosti tak důtklivě probudily. Velkolepý rozvoj průmyslu, měrou nemalou pro vývoz pracujícího a na vývoz odkázaného, který v Německu za posledních desítiletí známenáme, vysvětluje hlásící se potřebu s dostatek. Nároky na vědění osob řídících veliké podniky i v tom směru právě nezbytně se stupňují. Podnikatelská čilost, bystrost a pevnost není sice věcí, jíž by bylo lze se naučiti na nějaké škole. Pro ni jsou školou jen svěží prostředí životní sama. Leč ona vyžaduje rozsáhlou znalost fakt konkretních i obecných typických spojitostí života hospodářského a tyto vědomostní podklady nedají se ani nejnadanějším načerpati pouhou empirií teprve v praktickém povolání samém. Nejsou Němci věru ani první ani jediní, kteří dnes kladou takový důraz na školy pro obchodnické vzdělání vyšší a ještě vyšší. Vzali si sami jen příklad od Angličanův a Američanův, kteří zřízení takových škol také odůvodňovali rostoucími požadavky na rozhled a vědění, jež činiti jest dnešní doby na ty, kdož mají státi v čele velikých závodů všeho druhu.

Jest na snadě, že v Rakousku vůbec nedospěly věci ještě tak daleko. Zde sice ještě samo střední školství obchodní bylo sotva v počátcích a už — v době tak řečeného »netušeného národohospodářského rozvoje« okolo r. 1870 — vznikla ve Vídni za soukromého počinu vysoká škola obchodní; leč ona neměla trvání. A teprve zase před několika málo léty povstal za organisační účasti obchodního ministeria při obchodním museu vídeňském ústav vysokoškolského rázu »vývozní aka-

demie.« Podnět jest tu vlastně jiný než v Německu. Kdežto tam běželo o to vyhověti potřebě nastalých už větších rozmachů vývozního obchodu, šlo ve Vídni o to, chabému o sobě a čilejším postupem jiných národů, zvláště na Východě citelně ohrožovanému vývozu poskytnouti odborně vzdělané živly. Zcela pak nezávisle na tomto snažení vyvinul se v nejposlednější době znova jakýsi vysokoškolský problem pro rakouskou správu vyučovací, k němuž podnět zavdala provedená právě reforma středního školství obchodního (vyšších škol obchodních, akademií). Hlavní cíle řečené reformy byly zdokonaliti vyučování jazykům a naukám obchodním. Důsledně vzešla potřeba starati se pro tyto nauky o spůsobilý učitelský dorost. Ku vzdělání učitelských sil pro obchodní akademie německé stačila by po jistých, snad nevalných změnách vývozní akademie. Pokud jde o obdobnou potřebu pro střední obchodní školství české, musilo zřízení zvláštní vysoké školy obchodní zůstati mimo úvahu, neboť není na ten čas nejmenší naděje, že by měla dosti posluchačstva. Tu právě z české strany vyšel návrh, aby potřebný počet učitelských stolic pro obory techniky obchodní byl zřízen při pražské vysoké škole technické, tak, aby spolu s kandidáty učitelství středních obchodních škol nabyli tu příležitost k vyššímu obchodnickému vzdělání i ti, kteří již navštěvovali obchodní akademii a hledají vyšší míru vzdělání, i konečně posluchači vysoké školy technické sami, pokud by o to stáli, vzdělati se spolu obchodně. Kandidáti učitelství by musili a ostatní posluchači obchodních nauk by mohli zároveň poslouchati jisté předměty právní a národohospodářské, jakož i dějepisné a zeměpisné na příslušných fakultách universitních, jak tomu jest zcela podobně i v Lipsku. Nakolik jde o naše střední školství obchodní, docílilo by se spolu toho, že by příště učitelstvo jejich vykazovalo vesměs rovnocennou úroveň akademického vzdělání, čehož dosud není, ježto až dosud stačilo ku připuštění ke zkoušce učitelské absolutorium střední školy obchodní (vychodil-li kandidát před tím gymnasium neb školu reální) a jistá v nařízení příslušném blíže předepsaná praxe obchodní. Kdyby se dokonce i pak, až bude požadováno už odborné vzdělání vysokoškolské, ještě kladla, jako dosud za podmínku připuštění ke zkoušce učitelské z obchodních nauk víceletá praxe (arciť pak asi na rozdíl od nynějška jen v závodech větších rozměrů), nebylo by ani nemístno, vyrovnati nestejnoměrnost delší doby přípravní naproti učitelům přecházejícím z university neb vysoké školy technické buď vpočtením let řečené praxe nebo vyšší měrou počátečného služného, aby se i po té stránce zabezpečil lepší výběr sil.

Co dosud bylo pověděno, týkalo se všeobecných požadavků povznešení obchodního školství vyššího, stejných pro nás i pro jiné, byť třeba pro nás zvláště důležitých, ježto právě v oborech praktického povolání obchodnického jest nám až příliš mnoho dohánětí. Nám pak jest uvažovati každou takovou otázku

organisační s hlediště zvláštních našich potřeb národních a tedy i v souvislosti s veškerostí úkolů, jež nám ukládá stav našeho života národního a naše obrozovací snahy národohospodářské. Tu pak nemůžeme ustáti jen na otázce středního a vysokého učení obchodního, musíme vziti v úvahu celek svých národních potřeb v tom směru.

Střední naše školství obchodní — zastoupené dnes čtyřmi akademiemi v Čechách a dvěma na Moravě — zásluhou korporací je vydržujících a učitelských sborův i státní správy vyučovací trvá na plné úrovni s německým. Kdyby počet žactva venkoncem byl měřítkem opravdové náchylnosti k tomu oboru povolání, jemuž dotčené školy slouží, mohli bychom se těšiti, že se u nás tolik mladých lidí tlačí k obchodu Byl by to, ale jak každý poměrů znalý ví, lichý sebeklam. Tyto, jako i mnohé jiné střední školy odborné (průmyslové, zemědělské) plní nám nynější měrou jen vyhlídku na právo k jednoročnímu dobrovolnictví ve vojště. Uznati dlužno, že takto sice přivede se snáze do středního odborného školství mnohý nadaný žák z obecné střední školy, gymnasia neb reálky, který by jinak na této byl ostal, a zvláště také ze škol měšťanských, který by té vzpruhy dalšího vyššího vzdělání ani neh'edal. Leč velikou měrou jest to právě řečená vyhlídka a nikoliv náchylnost k obchodnímu povolání, co vysvětluje značnou celkovou návštěvu řečených škol. Bylo by povstalo a trvalo by jich nepoměrně méně, kdyby toho lákadla nebylo. Zcela správně tudíž i s hlediště národní naší politiky spolu s rozšířením doby učební zvýšeny byly i požadavky vyučovací na našich obchodních akademiích. Nejtrapnější však jest skutečnost, že odchovanci našich obchodních akademií dosud částí poměrně malou dospívají k samostatným postavením podnikatelským, uchylujíce se velikou většinou do postavení služebních v záměru setrvati v nich. Proto jest zase jen sebeklam, odvozují-li se jisté příznivé důsledky z toho, že i německé banky neodmítají žáky našich akademií, ano porůznu je dosti ochotně do služeb béřou. Ještě nedávno slyšel jsem z úst ředitele velkého německého ústavu bankovního pražského, že dává přednost odchovancům českých obchodních akademií, umějí-li jen dobře německy. Není třeba hledati vysvětlení jen ve vyšší odborné spůsobilosti. Vychovanci německých obchodních akademií v Čechách jsou větší měrou synové podnikatelů, kteří se hotoví k samotnému podnikatelskému postavení a zvláště hojným mezi nimi židovským už dokonce nebývá ideálem zemříti v cizích službách Pro ně je taková banka průchodním domem; náš člověk v ní hledá trvalý byt. Tím povážlivější jest, že náhle rozhojněné obchodní školy dvojtřídní, vyšší stupeň našeho nižšího školství obchodního, zase jen na tomto poli snaží se soutěžiti s obchodními akademiemi. Aspoň jsme mohli už čísti chlubné inserátové zprávičky jistých těch škol, že žáci jejich nalézají místa u bank a velkozávodů. Ony prostě k účelu takovému nevychovávají a vychovávat nemohou. Jejich úlohou jest poskytovati obchodní vzdělání příštím

menším podnikatelům obchodnickým a kdyby neměly pro ten účel nalézti žactva a pouze personálem nedokonalejší přípravy, soutěžícím nižšími nároky mezdními stlačovati o sobě již ne právě příznivé platové poměry žáků vyšších škol obchodních, byla by věru na snadě otázka, bylo-li nám jich vůbec třeba.

Vychovává-li nynější universita učitele?

Jako medicinská fakulta má za přední úkol vychovávati praktické lékaře, právnická praktické právníky pro veřejnou službu, tak filosofická má za úkol odchovávati středoškolské učitele, v čemž částečně s ní dělí se o úkol polytechnika a malířská akademie. Tyto dva ústavy lze ponechati mimo úvahu, ježto na ně připadá jen malá část kandidátů učitelství pro deskriptivu a kreslení. Filosofická fakulta v nynějším svém složení spočívá na středověkém základě »svobodných umění« a proto sdružuje v celek disciplíny, které nejsou nijak příbuzny, nebo je to příbuzenství jen velice vzdálené. V podstatě jsou to čtyři skupiny věd: historické, filologické, matemat cké a přírodovědné, a po případě pátá skupina věd filosofických. Již z toho patrno, že bylo by lze tento rozsáhlý ústav rozděliti ve dvě skupiny: fakultu historicko-filologickou a matematicko-přírodovědnou, při čemž k prvé přiřadila by se filosofie v celém rozsahu. Tím dosáhlo by se větší vnitřní konsolidovanosti a hybnosti, kdežto nyní při zájmech prvé skupiny jest lhostejna nebo překážející druhá a naopak. Také spory osobní, bez nichž tak veliké těleso nikdy nebude, měly by škodlivý vliv na daleko menší kruh; naopak zájmy věcné došly by hlubšího porozumění. I po hmotné stránce mělo by to dobrý vliv na obě části, neboť by nebyla jedna druhou tísněna tím, že vláda neochotna poskytovati náklady na universitní účely nemohla by jedné části vyčítati druhou. Také dálo by se daleko správněji a soustavněji obsazování jednotlivých stolic a nebyla by tak snadno možna vejdovština,* protože by stejnorodá fakulta daleko houževnatěji bránila svých zájmů nežli se děje dnes.

Leč to jsou konečně zevnější stránky, které pouze nepřímo souvisí s otázkou výše uvedenou. Hlavní podstatou pro nás jest system přednáškový a činnost seminarná, které jsou jedinými prostředky naučnými a »výchovnými«. Tato stránka je tím důležitější, že čím dále tím hlasitěji domáhá se i učitelstvo nižších škol přístupu do síní universitních v naději, že se mu tam dostane »řádné výchovy«, protože nynější paedagogia jsou naprosto nedostatečná, aby poskytla učitelskému dorostu onoho vzdělání, jakéhož právem požadovati jest pro ty, kteří sami mají jiné vzdělávati. Pokud by se učitelstvu jednalo o to, aby na roveň bylo postaveno kolegům na střední škole, tu by mu úplně dostačil přístup do nynější filosofické fakulty a možnost dělati tak zvané učitelské zkoušky státní; pokud však mají bojovníci za náležitou vědeckopaedagogickou přípravu pro

* = rušení stávajících řádných stolic profesorských.

úřad učitelský na mysli tento vyšší cíl, pak ho nemohou dosáhnouti pouhou frekvencí university zrovna tak, jako ho nedosahují nynější řádní posluchači připravující se k státním zkouškám.

Dnes je úkol universitní dvojí: vědecký a praktický. Avšak pěstovati vědu a vychovávati tímže učitele středních škol není možno. Výchova s tak ohraničeným účelem vyžaduje přesného a pevného plánu, který by musel býti velmi svědomitě plněn, mělo-li by se dosáhnouti žádoucích výsledků. Avšak tím by se fakulta změnila na středoškolské paedagogium a profesoři — snad většinou — museli by svou činnost rozděliti mezi obor badatelský a výchovný. Bylo by však potřebí ženiálních lidí, kteří by oběma směrům v plné míře vyhovovali, a takových nelze nikde nalézti; neboť byl by neodpustitelný omyl, kdyby se myslelo, že nejsou mezi učiteli universitními lidé prostřední někdy velmi prostřední. Vždyť i tu nerozhoduje vždy vědecká kvalifikace, nýbrž osobní poměry, které hrají a budou v životě lidském vždy hráti vynikající úlohu. Kromě toho není vůbec možno u značné části profesorů, aby převzali úkol výchovný středoškolských učitelů do rukou, protože neznají střední školy z praxe a znají jí pouze ze studentských let; leč tato znalost jest naprosto nedostatečná k takovému úkolu. Ba nelze ani s mysli pouštěti, že paedagogická činnost považuje se za něco nižšího a pravého vědce nedůstojného, proto v ní nespočívá a nemůže spočívati těžisko nynější učby universitní. Že by pak učitelé universitní studovali předpisy pro střední školy a buď ve shodě s nimi přednášky upravovali, nebo shledavše v nich nedostatky, přičiňovali se o jejich odstranění, o tom jsem nikdy neslyšel. Pouze oni učitelé, kteří d e l š í d o b u byli na střední škole a seznámili se důkladně s jejími vadami a potřebami, mají dostatečnou možnost tu a tam p ř í l e ž i t o s t n ě upozorniti studenty na budoucí potřeby středoškolské.

V posledních 50. letech vytvořila se kulturní legenda o v š e m o h o u c n o s t i š k o l y. Škola může dáti potřebné vzdělání pro vědeckou i praktickou činnost, škola je schopna položiti pevné základy pro život soukromý i veřejný, škola buduje charakter, bystří a vyvíjí rozum, ušlechťuje cit, škola otvírá brány k úřadům a hodnostem, škola má tajný klíč od skrytých pokladů a učinila z tisíců chudáčků veliké boháče. Jest potřebí pouze vychoditi jistý počet škol, aby člověk toho všeho dosáhl. A platilo-li to o střední škole, tím více platí to o universitě. Mnozí s diplomem v ruce činili takřka divy. V tomto reji ani nenapadlo většině, že je škola pouhou průpravou k vlastnímu studiu a že vysvědčení ani universitní nečiní člověka vzdělaným, nýbrž pouze pro vzdělání se připraveným. Ze teprve na základě této průpravy k vědeckým a vůbec odborným studiím třeba je vlastní intensivní, svědomité a pilné práce k dodělání se skutečných a platných vědomostí, to největší částí absolventů universitních zůstávalo nepovšímnuto. Když pak nedostatek universitních absolventů zmizí a začne v tom kterém oboru vyni-

kati nadbytek sil, tu teprve přistupuje se i ke zkoumání jejich skutečné nikoli pouze diplomové kvalifikace a tu teprve lépe poznává se jejich nedostatečná příprava a tudíž »nevšemohoucnost« školy. Ale k tomuto poznání vede ještě jiné kriterion. V přeplněných středních školách — a české jsou skoro vesměs přeplněné — nelze přípravu žáků pro školy vysoké tak prohloubiti, jak by bylo žádoucno, protože k tomu prostě schází fysická možnost; kromě toho všeobecným útokem na tuto školu se strany veřejnosti nuceno je učitelstvo k snížení úrovně vzdělání v jednotlivých třídách a propouštění žactva pro vysoké školy nedosti připraveného. Tato část žactva je kromě toho brzdou v pokroku nadanějších, silnějších a vůbec způsobilejších studujících — na ty se však naše doba příliš nemocně zcitlivělá neohlíží: jí působí starosti pouze individua nemocně zabarvená.

A zase zakaleno je správné nazírání na školu. Jako dříve velebena její všemohoucnost — u nás přispívaly k tomu i politické poměry a boj o školu — tak dnes vytýká se jí málomocnost a neschopnost a zase in extremum. Říká, ba tvrdí se i tak zvanými »inteligenty« a »vědci«, že na nynější střední škole nelze ničemu se »pro život« naučiti, že jsou léta na ní strávena pro studující ztracena a podobné nesmysly. Někteří jdou tak daleko, že ve své nemyslivosti tvrdí, že střední školy mládež přímo kazí a znemravňují, dusíce v ní veškeru »samostatnou« činnost „vědeckou« i »politickou« (!) a všechen smysl pro »zájmy veřejné«. A čím hlučněji se takové nesmysly křičí do světa, tím více nacházejí ochotných stoupenců, protože naše veřejnost je duševně tak zbahnělá, že vůbec nepřemýšlí o tom, *kdo* křičí a *co* křičí, nýbrž jí postačí pouze, *že* křičí. Zavinily to veřejné poměry, neboť, kde *zástupci národů v zákonodárných sborech vedou si tak jako rozpustilí hoši ve škole, nadávají si, házejí po sobě a se perou*, nesmíme se diviti, že tam otravují se i ostatní poměry a nezůstává to bez vlivu ani na školu. Tyto poměry otravují ovzduší školní, zvláště pokud se týče mravní *sebekázně* mládeže, neboť ta právem má za to, jestliže výkvět národů, t. j. jejich zákonodárci neznají sebekázně ba kázně vůbec, proč by měla sama zůstati za nimi — exempla trahunt!

Mohlo by se zdáti, že to sem vlastně nepatří, ale nikoli. Právě tyto smutné zkušenosti v životě veřejném i školním byly příčinou, že prozíravější lidé jali se o věci uvažovati a hledati příčiny nikoli v tom, nač jednotliví křiklouni ukazovali z nevědomosti nebo ze zlomyslného matení ostatních vrstevníků, nýbrž právě na opačné straně. Je pravda, že latina a řečtina hubí mládež fysicky i mravně? Je pravda, že vůbec nynějším stavem střední školy je vinna pouze učebná osnova? Je pravda, že panuje na střední škole takové otroctví mládeže, že v ní každý lechtilejší zárodek dusí? Nynější system školní je špatný! Kdo je strůjcem toho systemu a kdo je strážcem všech systemů? A co je to vlastně ten system a co jest jeho podstatou?

Kdo má právo a moc způsobiti jeho změnu? Nynější učitelstvo středoškolské je špatné, nesvobodomyslné, malicherné, necitelné a nevzdělané! A kdo je učinil špatným, nesvobodomyslným malicherným, necitelným a nevzdělaným? Na které to universitě studovalo, že je takové? Jaké to mělo na universitě profesory, že je takové? A jak se mohlo dostati na střední školy, když je takové? A proč na ně neměly dřívější střední školy *výborným duchem prodchnuté* pražádného vlivu? A ještě spousta takových otázek hrne se nám na mysl, jakmile přemýšlíme o nynějším stavu střední školy a jejím poměru k universitě.

Ale tolik je jisto každému: kdyby byli sami výteční učitelé na střední škole, nebyly by stesky takové v tak širokém rámci možné a mnohá prázdná hlava by se neodvážila vstoupiti na soudnou stolici nad nimi. Nemoci střední školy jsou mnohé, ba přemnohé, vnější i vnitřní, a jednou z nich jest bez odporu i nynější způsob »výchovy« středoškolského učitelstva. Dokud nenadejde zde reforma a to radikální reforma, není naděje, aby se podstatně změnily poměry středoškolské.

Za dnešních dnů chce abiturient studovati profesuru. Dá se zapsati na filosofickou fakultu a poradí se s některým starším kolegou, jaké si má zapsati »profesory«. Učiní dle této rady, která je někdy dobrá, někdy špatná, ale o tom se přesvědčí teprve později z vlastní zkušenosti, při čemž mnoho drahého času promrhá. Na universitě není k tomu orgánu, který by hned na počátku mu ukázal cestu, jako je to na medicině, právích ba i bohosloví. Při tom pak musí poslouchati ony přednášky »svých« profesorů, které právě toho roku oznámili bez ohledu na posluchače dle ročníků přišlé na universitu a tudíž zcela nestejně pokročilé a připravené. To může míti zvláště v matematice a j. vědách velmi neblahé následky pro studium »primánů«, jak se říkává na medicině. Ještě hůře je, když profesor pokračuje na př. v právní historii, gramatice, nebo některé filosofické disciplině kandidátu pro budoucí státní zkoušky potřebné. Při tom rozhodný a někdy bohužel osudný vliv na vzdělávání přednáškové má u posluchače okolnost, je-li ten který profesor zároveň zkušebným komisařem; takový má přednost před ostatními i kdyby jeho přednášky byly sebe předpotopnější a nezáživnější. Třeba připomenouti jen velikého počtu posluchačů u Hattaly a j. Ostatně i obsahově dobré přednášky nebývají posluchači mnoho platny, protože jsou často přednášeny hlasem sotva slyšitelným, nebo formou zcela brachylogickou, nebo tak rychlým tempem, že ani nelze dostatečně je znamenati, není-li posluchač komorním stenografem. A těch je málo. Napsání pak učebnic, až na několik pouze čestných výminek, potkává se s velkými nesnázemi se strany učitelů, velká část buď nemůže nebo nechce jich psáti, aby nebyla »rezána«, jak říkával Hattala, od svých kolegů in partibus intimi orbis. A pak napsati dobrou učebnici je titanská práce a ani se nevyplatí nepodávajíc ba nesmějíc ani podávati pouze

z brusu nové poznatky objevené pouze autorem. Zcela originální býti nemůže a neoriginálním nikdo býti nechce, aby neublížil své vědecké pověsti jako »badatel« katexochen.

A tak vidíme, že se tu budoucí středoškolský učitel hned po svém vstoupení na fakultu ocitue v nemalých nesnázích a těchto nesnází postupem studií neubývá, nýbrž vlastně jen přibývá. Když dokončuje čtyřletý kurs studijní (dříve tříletý) a začne sbírati k závěrečné přípravě k státním zkouškám přednášky z předmětů, které poslouchal a po případě pečlivě si znamenal, shledá, že jsou velmi kusé a naprosto nedostačují k tomu, aby na jejich základě mohl se odvážiti i s nejnepatrnější nadějí na zdárný výsledek, předepsané zkoušky. Tu mu nezbývá, nežli aby si vypůjčil přednášky (kterých neslyšel) od jiných starších a mladších soudruhů a jimi vyplnil mezery ve vlastním čtyřletí bez jeho viny povstalé, nebo sáhal po cizích zvláště německých učebnicích, nebo se konečně spokojil zvláště pro přehled s učebnicemi, jichž kdysi užíval na střední škole — na té, která mu byla líčena jako kámen úrazu jeho vzdělání a vychování. Abych velmi trpké zkušenosti uváděl ze svých studií, není třeba již i proto, že drahně času uplynulo a nejedno k lepšímu se dnes změnilo, ačkoli v celku je tomu tak, jak jsem právě výše napsal.

A abych vyhnul se všemu nedorozumění a zejmena domněnce, že snad mám osobní příčiny takto psáti, dokládám, že se všemi svými bývalými učiteli jsem podnes v nejlepší shodě, že si jich velice vážím i přese všecky svízele svého universitního studia, protože až na jednu dvě výminky měli nejpoctivější snahu dostáti svému úkolu svědomitě, a překážkou v řádné systematičnosti přednášek nebyli oni, nýbrž system fakultní vůbec. Pouze plnili povinnosti převzaté s úřadem učitelským v rámcích organisace fakulty a neleželo v jejich moci tuto organisaci reorganisovati či změniti, o tom rozhodovaly orgány říšské a státní. A pak za oné doby ještě nebyla pociťována potřeba reorganisace v té míře, jako je to dnes, protože nebyly pociťovány nedostatky ostatních škol, jako si je objasňujeme dnes. I byla by každá osobní výtka inkriminací a tou se dosud ještě nikdy dobré věci neposloužilo a neposloužilo by se jí ani dnes. Každá věc časem roste a uzrává a tak i otázka reformy školské. Že tato reforma nemůže se obmeziti pouze na některou kategorii škol, je každému soudnému uvažovateli samozřejmo, a volá-li se po reformě středoškolské, *volá se ipso facto po reformě universitní*, anať alma mater jest lůnem, z něhož vycházejí středoškolští učitelé.

Jedna z nejpodstatnějších vad fakultních pro vědecko-paedagogický výcvik středoškolského učitelstva je tudíž úplná nesoustavnost v rozdělení učiva, která zase naopak pro vlastní vědecké bádání má velikou přednost ve svobodě a volnosti, jaké požívá universitní profesor pro svůj předmět. Tento system — toho slova se nyní tak rádo všude užívá — není prospěšný kandidátu učitelství, ba je mu do značné míry velkou závadou

při studiu samém, protože se vzdělává do značné míry nesoustavně a tudíž neúčelně, máme-li budoucí jeho povolání na zřeteli. Žádá-li se na něm, aby mezery mimo jeho vinu vzniklé sám doplňoval, učebnice sám volil si k své konečné přípravě a učil se i tomu ke zkoušce, o čem výkladů se mu od nikoho nedostalo, pak je zajisté tento system nedostatečný. A do tohoto systemu spadá i způsob samé zkoušky. Dříve na př. moderní filolog měl z češtiny za komisary Gebauera a Hattalu: tento je nechal prostě propadnouti, přišel-li třeba s nejsprávnějším vědeckým náhledem onoho; podobná nesnáze bývala mezi Fričem a Vejdovským, Čelakovským a Velenovským, Kvíčalou a Králem atd. Zda-li takové poměry přispívají k řádné výchově středoškolského učitele a zda-li nesvědčí pro potřebu oprav, nechť uváží každý sám. Právnická zkušebná komise jest složena vedle profesorů i z praktických právníků, v dřívějších dobách bylo to i s komisí pro zkoušení kandidátů pro střední školy, dnes však jsou v ní pouze universitní docenti a považuje se to za jistý stupeň vyznamenání mladšího učitele, je li k úkolu tomu povolán. I jakkoli je nynější správa této komise zásluhou dv. r. Strouhala vzorná, nevylučuje to podobné případy Skylly a Charibdy pro kandidáta ani pro budoucnost.

Vedle přednášek vzdělává se budoucí středoškolský učitel v seminářích, které zřízeny jsou pro všecky hlavní předměty. Je to důležitá instituce pro uvedení studujícího do vlastní vědecké práce, sblížení ho alespoň poněkud s profesorem — bližší styk závislý je od povahy obou — poskytnutí mu možnosti jednak k samostatným pokusům vědeckým, jednak k příležitostnému objasnění některé otázky z přednášky mu nejasné. Také příručná knihovna a studovna semináři vyhrazena, nahrazuje studentovi naprosto nedostatečné pro svůj účel ba přímo k hanbě jsoucí našim oběma universitám čítárny císařské knihovny, které se vlastně nehodí ani za špýchar neřku-li za studovny. Kromě toho jsou tyto místnosti výsměchem pro tisíce posluchačů určeny, a hodiny v nich strávené patří k nejsmutnějším vzpomínkám studentů na universitu. Také jsou seminární místnosti studentu největší část dne přístupny a rovněž večer možno alespoň v některých studovati. Tedy bez odporu instituce velmi přiměřená k vědeckým účelům. Leč obrátíme-li se k výcviku středoškolského učitele, vidíme, že ani tu nedostává se mu přímo pro jeho cíl onoho vedení, jehož mu třeba. Může se namítnouti, že se mu tu poskytuje onoho stupně odborného vzdělání, bez něhož nedá se mysliti středoškolský učitel, a je to docela správno. Lze však hned namítnouti, že je to také to jediné, čeho se mu tu poskytuje, že však toto jediné naprosto nestačí, aby z někoho byl dobrý učitel. Ani *tu* nemluví se o budoucím úkole kandidátově, o jeho příštích povinnostech a potřebách, o jeho praktickém užití nabytých vědomostí, ba ani o rozsahu potřebného vzdělání. Spíše naopak místo k všeobecnosti předmětu vede se kandidát k speciálnímu studiu jednotlivých vědecky zajímavých otázek a kontrovers,

takže nabývá spíše přípravy k možné budoucí habilitaci nežli k vlastnímu vyučování na střední škole. I viděti zase, jak cíl vědecký a paedagogický jsou tu ve sporu a jak prvý všude vítězí nad druhým. To je zvláště patrno v některých předmětech. Také kabinety, pokud slouží týmž účelům jako semináře, činí si úkolem výhradně vědecké studium a ponechávají potřeby budoucího učitele středoškolského zcela mimo své ovzduší. Že je tomu tak, poznáváme z toho, že při státních zkouškách zvláště v některých předmětech (matematice, geometrii, přírodopise a j.) kandidáti bývají uváděni do nesmírných a často osudných nesnází, dáli jim zkoušející otázku týkající se přímo rozsahu učiva středoškolského. Ta věc, která by jim měla býti hračkou, je jim záhubou, kdežto otázky, s nimiž na střední škole vůbec nevejdou do styku, jsou jim hračkou. Zdali tato skutečnost o sobě tak zřejmá a jasná výmluvně nesvědčí o tom, že nynější system vyučovací na universitě je ne-li převrácený tedy alespoň pochybený? Odtud častý rozpor mezi kvalifikací vědeckou a učitelskou a ony ohromné nesnáze, které musí svědomitý kandidát přemáhati, když přijde na střední školu a vidí, že vlastně musí začíti znovu a že si přinesl mnoho a snad výborných vědomostí nikoli však takových, jež na něm vyžaduje jeho povolání. I tu nastává rozpor v duši mladého učitele, často ocituje se na rozpacích, je mu stydno před žáky a hanbí se ptáti starších kolegů, aby se nezdálo »že nic neumí«. A s touto základní chybou oddává se úřadu, k němuž netáhne ho žízeň a touha, nýbrž který se mu zdá břemenem plným nesnází, jež překonati neumí, a proto vrací se zase k té práci drobné, které ho naučili na universitě a v té vidí svůj ideál a svůj životní cíl. I jest viděti, jak značná část učitelů středoškolských všímá si daleko více ruchu čistě vědeckého nežli otázek školních, ba je známo, že i slovo »paedagog« stalo se posměškem a přezdívkou. Ovšem zavinili tu také mnozí »pajdagogové«, kteří stavše se řediteli středoškolskými nebo jich aspiranty počali o překot uplatňovati své nápady vychovatelské, které je činily pouze směšnými, ale posvátný úkol učitelský diskreditovaly. Leč to je vedlejší. Vrátíme-li se k předešlému, vidíme, jak mnoho zapomíná se na universitě na potřeby středoškolského učitele a jak přímo se zanedbává jeho výchova k budoucímu cíli životnímu. Může-li to tak ostati?

A že jsou tyto nedostatky známy, viděti nejlépe z toho, že ministerstvo majíc povědomost toho, jak nepřipraven opouští kandidát universitu, nařizuje mu, aby vstoupil do bezplatné praxe na jeden rok na některé škole. Z té příčiny, že bylo potřebí doplniti universitní studia praktickým rokem, byl dříve kurs universitní vyměřen pouze na 3 roky; leč asi r. 1886 rozšířen byl na 4 roky, aniž by se alespoň nějaká změna na prospěch výchovy učitelské byla při tom stala. A tak nezbývá, než aby si střední škola sama vycvičila potřebné kandidáty, při čemž učitel středoškolský vedle své vyučo-

vací povinnosti musí po případě 3—4 hodiny týdně bez jakékoli náhrady prakticky vychovávati kandidáta. A není-li sám učitelem dobrým, nemůže ani kandidáta dobře vésti a tak vlastně toto dvojí břemeno nenese onoho užitku, pro nějž na oba nebohé bylo vloženo Ovšem středoškolskému učiteli při jeho společenském postavení jest daleko snáze možno rozmnožiti povinnosti nežli učiteli universitnímu, při němž každá nová povinnost se musí honorovati a dobře honorovati.

A pak s nejdůležitější stránkou svého předmětu, totiž methodikou, se středoškolský učitel vůbec nikde neseznamuje, odtud nemá ani řádného vědeckého podkladu pro svou práci a v nejlepším případě napodobuje dobrého učitele, kterého poznal na střední škole jako student nebo kandidát. Ale takové napodobování vždy má velmi podstatné chyby, poněvadž je vždy povrchní a nemá onoho vnitřního základu, jenž jediný věc oživuje a oduševňuje. Nadaný učitel a myslivý dopracovává se po několika letech namahavé práce »své« methody, která odpovídá jeho názorům a vzdělání, a která bývá často podepřena pouze praxí, experimentem bez filosofického základu. A konečně i ten byl by téhož se dodělal o několik let dříve, tedy na prospěch několika set žáků, kdyby se mu bylo dostalo i v tom směru výchovy na universitě. Snad se namítne, že jsou velmi pěkné instrukce od zkušených praktiků napsané pro takové adepty a že je třeba pouze jimi se spravovati a tak bez obtíží státi se dobrým učitelem. Ale to je tak jako s umělou nohou dokonalým mechanismem opatřenou: za klidu a na rovině může člověk jednonohý užívati jí k nerozeznání od nohy zdravé, sotva však se cesta skloní nebo vyryje, již vypovídá mechanism službu a člověk musí všechen um soustřediti na užívání mechanismu místo na účel cesty. Proto tak úzkostlivě drží se učitelé středních škol instrukcí, mají je za absolutní zákon ve všem, ač samy instrukce jím ani býti nechtějí. Proto tak často představení ukazují na instrukce a někdy vyžadují neodchylné jich plnění, vidouce, že tím alespoň poněkud lze nahraditi methodický nedostatek ve vyučování toho kterého učitele.

A tak vidíme, že nynější filosofické fakulty nedosahují plně účelu výchovy středoškolského učitelstva právě tak jako paedagogia nedocházejí téhož cíle pro nižší kategorii škol V prvých dbá se skoro jenom vědecké stránky výchovy bez ohledu na jiné potřeby, v druhých se tato stránka stlačuje na nejmenší možnou míru; proto si učitel středoškolský odnáší z university příliš speciální vědomosti, učitel národní z paedagogia příliš chatrné vědomosti. Aby dostála filosofická fakulta svému účelu vzdělávati středoškolské učitelstvo, bude potřebí na ní pronikavé reformy. A dojde asi časem k tomu, že se bude museti rozděliti ve dvě části: a) *na ústav pro pěstování věd* a b) *na ústav pro vzdělání učitelstva.* To ovšem si nepředstavuji tak, že by tento druhý ústav měl klesnouti na úroveň nynějších paedagogií s poněkud změněnou osnovou vyučovací pro účely

středoškolské, na němž by vyučovali učitelé středoškolští s běžnou kvalifikací a platem nynějších kategorií. Tím by byl učiněn pouze krok nazpět, nikoli pokrok, o nějž tu běží. Tyto vyšší kursy bylo by svěřiti vědeckou prací veřejně vynikajícím profesorům universitním nebo jiných kategorií škol, pokud by takoví v některém oboru obzvláště se povznesli tak, aby co možná nejméně vázán byl úřad jejich na hodnost a dekret úřední. Neboť bylo by velikou chybou, kdybychom omezili se v této reformě pouze na universitu (mámeť jen jednu a i při budoucích dvou nebude vždy ve všem výběr hojný) a museli spokojiti se s profesorem toho kterého předmětu i když by naprosto nesliboval dobrého zdaru ve výchově středoškolského učitele; neboť nesmí se se zřetele pouštěti, že někdo může býti velkým učencem, ale chatrným učitelem, jak bych ze své zkušenosti mohl doložiti jmény. Také to, že se taková místa stanou doménou jistého stavu, bývá velmi na ujmu věci, neboť se vylučuje soutěž ostatních, je často daleko předstihujících. Přední váha vedle přísně vědecké kvalifikace kladla by se na dokonalou znalost potřeb středních škol všech kategorií a to nejen znalost teoretická nýbrž i praktická, získaná vyučováním v nich a pak naprostá schopnost fysická, tak, aby všechna činnost profesorova byla vzorem kandidátům pro příští jejich povolání a to vzorem co možná dokonalým.

Všechen směr těchto kursů nesl by se za cílem praktickým. Z toho však dokonce nenásleduje, že by teoretická stránka předmětů byla potlačena, vědeckým kontroversám se vyhýbáno a problémy ostaly nepovšímnuty. Právě naopak těmto stránkám musela by věnována pilná pozornost, aby kandidát z oboru dogmatické víry ve vědeckém pojímání svého předmětu byl veden k samostatnému přemyšlování a rozhodování se pro ten či onen směr a aby sám byl schopen vědecké práce. O tuto ve speciálním smyslu starala by se vědecká fakulta, kde by kandidát po libosti mohl poslouchati jednotlivé přednášky a tímto speciálním studiem prohlubovati své vzdělání učitelské. V těchto přednáškách a zvláště vědeckých seminářích byla by pak práce daleko intensivnější možna, neboť by se do nich hlásili pouze posluchači nejschopnější a nejlépe připraveni, kdežto ostatní, jež by spokojili se pouze s kursem učitelským, nebyli by jim na překážku. Je-li dnes na př. v semináři 80—100 lidí, není tu vlastně možna práce jednotlivcova, protože se dusí množstvím; poněvadž pak tu mnoho posluchačů pouze figuruje, stlačuje se význam seminární na jakýsi druh informatoria školy vysoké.

A jak získati tak připravené profesory pro kursy pro vzdělání učitelstva? To si představuji tak, že by mužové s vědeckou kvalifikací převzali pro svou vlastní přípravu 2—3 hod. vyučovací týdně na střední škole postupně různé kategorie (pouze na jistou dobu dle vlastního uznání delší nebo kratší) a tak se seznámili (pokud snad již z dříve odbyté praxe neznají), jaké požadavky na učitele klade tato škola. Zároveň by

při svém vysokém vzdělání rychle postřehli i nedostatky v této příčině a mohli o nich jednak kandidáty poučovati, jednak sami k odstranění jich působiti. Kromě toho by vláda na jich žádost vysílala je do cizích zemí, aby tam mohli studovati školské poměry — jako studoval prof. Drtina a řed. Šubert školství francouzské — a dobré stránky využitkovati pak doma. I k tomu by se muselo přihlížeti, aby výchova budoucího učitelstva nebyla vydána v šanc stáří a neduživosti učitelů. Také těmto učitelům musela by býti ponechána volnost, aby po ukončeném kursu směli se vzdáti své hodnosti, aby tím nebyla ohrožována chuť k práci. Jsem přesvědčen, že toho všeho dalo se dobře dosíci, kdyby byl v čelo takové instituce postaven muž, který by měl pro tento ústav takové vlastnosti, jaké má pro zkušební komisi dv. r. Strouhal.

Takovýto kurs učitelský jako součást university poskytoval by úplnou záruku vzdělání učitelstva v směru teoretickém i praktickém, při čemž do značné míry dala by se povznésti úroveň státních zkoušek, které by musely a mohly býti daleko přísnější, protože by předem seznámen byl kandidát se vší látkou a s celým rozsahem k nim se vztahujícími. Při netříštěnosti práce studijní nabyl by nejenom daleko solidnějších vědomostí, nýbrž nemohlo by se státi, aby celé části vůbec nestudoval a pouze na štěstí při zkouškách spoléhal, jak kdysi mi řekl prof. Durdík: »Aby připravený kandidát propadl, to se nestává, ale může se státi, že nepřipravený na štěstí projde.« Kontrola skutečného studia semestrálného dala by se dokonce kontrolovati kollokviemi s profesory veřejně přede všemi odbývanými, aby se s nimi nedělo to, co se stávalo; kollokvoval jsem ze dvou věcí a profesor mi přidal ještě třetí, ačkoli jsem ho o to vůbec nežádal. Ve všem a všude zachovati veřejnost jest nade všecko. Při těchto zkouškách by pak mohla ovšem odpadnouti ona podivnůstka podnes praktikovaná, že absolvent českých škol středních a české university dělá zkoušku ze všeho možného a taky z vyučovacího jazyka!

Při tom mohl by ze svého úpadku povznesen býti rovněž doktorát a dosahováno ho pouze po přísných zkouškách a nikoli po pouhých »chlaďurách«, jak říká prof. Hron; neboť dosáhne-li učeného gradu muž, který úplnou neschopnost prokázal při státních zkouškách v materiálním vědění svého oboru, je to pro universitu ponižující fakt a ten překvapuje. Jakmile by byl doktorát skutečné signum vědeckého vzdělání, pak by kromě pro obchodníka a knihkupce mohl míti význam i pro učitele středních škol a mohl by mu poskytovati jistá práva a zejména vydávati svědectví o jeho vědecké erudici pro úřad učitelský, jehož nabyl zkouškami po skončeném kursu.

Snad se mi namítne, že to je všecko hezké, ale že to není možné. Nemyslím. Ruský kníže Bezborodko užil svého rozsáhlého jmění k tomu, že věnoval část na zřízení »Historicko-filologického institutu« v Petrohradě a Něžině. Tento ústav má za účel vychovávati středoškolské učitele, při čemž klade se

v ruských poměrech velmi přísné měřítko vědeckých požadavků a praktické schopnosti na kandidáty. Kandidáti, jichž počet musí se obmeziti na 25 (dle hmotných prostředků a záruky zdaru), jsou vzděláváni teoreticky v jednotlivých oborech vědných a prakticky na gymnasiu jednak frekvencí vyučování, jednak samostatnými výstupy. Z toho ústavu vyšli v posledních dvou létech velmi důkladně pro úřad učitelský připravení kandidáti. *V. Křižek.*

Comeniana.

I. (K sporu o rodiště Komenského.) Rodištěm Komenského jest bez odporu Nivnice. — V universitní matrice Herbornské zapsán jest jmenem Jan Amos Niwnizensis, v matrice Heidelberské jmenem Jan Amos Nivanus, na spisu »Sylloge quoestionum« z r. 1613 píše se Joh. Amos e Marcomannis Nivnicenus, v prvé svatební své smlouvě, jež sepsána byla v Přerově v úterý po sv. Vítu r. 1618, sluje prostě Br. Janem Amosem, správcem církevním v městě Fulneku, a v trhové smlouvě, zapsané na fol. 160 purkrechtu Třebíčského, uvádí se r. 1618 při času sv. Matouše opět jako Br. Jan Amos Nivanus, správce církevní v městě Fulneku.* Psal se tedy náš Jan Amos až do konce r. 1618, to jest téměř *do svého 27. roku* pouze Nivanus a konstatuji, že není ani jediného dokladu, *že by byl do té doby k jménu Jan Amos jméno Komenský kdy připojil.* Jsou tedy podezřelé německé jeho listy fulnecké z r. 1619 na ten čas nejstarším dokladem pro nové jeho jméno Comenius-Komenský. Jsou-li pravé, přijal Jan Amos jméno Komenský v době od října 1618 nejdéle do března 1619, nebo list třetí datován jest 27. března 1619. — Nebude-li však jméno »Komenský« na r. 1619 odjinud doloženo, klesne věrohodnost listů těch pod nulu, neb jest možno, že se nepsal Jan Amos ještě ani roku 1619 — Komenským. Při immatrikulacích zapisovalo se jméno a rodiště žákovo. Kdyby náš Jan Amos byl býval v Uherském Brodě zrozen, nebyl by zajisté v dálné cizině k svému označení přibíral bez všeho důvodu jméno, odvozené od nepatrného městečka, které se mu ostatně, jak z různých forem — Niwnizensis, Nivnicenus, Nivanus — vidíme, k zlatinisování ani hrubě nehodilo, kdežto obecně užívané Ungaro-Brodensis bylo tak na snadě. A měl přece také jakési právo k Uherskému Brodu se hlásiti, nebo byl mu Brod do 12 roku domovem.** Kdyby pak z Komny býval byl zrozen, nebyl by vzpomněl teprve v 27. roce psáti se Komenským. Latinské

* Zajímavý zápis ten obdržel jsem od sl. představenstva města Třebíče, jemuž za to můj vřelý dík. Neuveřejňuji zápis ten zde, poněvadž nechci předbíhati p. bibl. Pateru, který jej do Musejníka chystá.

** R. 1650 podepsal se Komenský pod řečí „O vzdělávání vtipu" Hunnobrodensis Moravus. Jest-li označení to stojí za jmenem Comenius, jest nám to novým důkazem, že jméno Comenius jest jméno rodné, jinak by vedle něho Hunnobrodensis jako jméno obce, z níž pocházel, neobstálo.

Comenius vzniklo patrně teprve z českého Komenský pouhou záměnou české přípony -ský v latinskou příponu -ius. K označení Komny jako rodiště hodilo by se spíše adjectivum Comnensis neb Comnenus, ba snad i Comnenius, nikdy však Comenius, ana osada ta Comna ne Coma slula. Jan Amos přijal jméno Komenský po svém otci Martinu Komenském a to v pokročilém již věku, snad při sklonu svého těžkého duševního přerodu, který prodělával, počínaje jako kněz bratrský — život nový, o čemž obšírněji povím v stati následující.

II. (K o m e n s k é h o »R e n u n t i a t i o m u n d i.«) — »Labyrint světa« — tvrdím to poznovu, — není pouhá báseň allegorická, jest to Komenského pravdivá, byť allegoricky vypravená, autobiografie. (Předmluvy odst. 5.) Věcný pak obsah její jest tento:

Mladistvý Jan Amos, maje si zvoliti povolání hledá »takový života způsob, v kterémž by co nejméně starostí a usilování, co nejvíce pak pohodlí, pokoje a dobré mysli bylo«. (I. 2). Maje vytrvale cíl ten před očima (konec kap. XVIII. odst. 17), rozhodl se, když byl různé stavy a víry prohlédl, pro stav kněžský své dosavadní víry* (XVIII. 18). Byv kaplanem nějaký čas, stal se samostatným správcem duchovním, byl však záhy z místa svého lidem, nejspíš pro kázání jeho naň rozhněvaným, vypuzen (XVIII. 19). Prodělav těžký proces duševního obrození, přestoupil z vnuknutí Božího k Bratřím (XLI), nedbaje již posměchu světa, pro který již jednou nechal Bratří tak (XVIII. 17.). V nejvnitřnější straně chrámu křesťanství, jenž jest kůr, uzřel oponu, kterou se k nim vcházelo; byla pak dvojí: vnější sloula p o h r d n u t í s v ě t e m, vnitřní skvělejší: milování Krista.

Ze náš Jan Amos oponou, jež sloula pohrdnutí světa, ku Bratřím skutečně vešel, sám v kap. XLI. 5. doznává, jakož nepopíratelným toho důkazem jest jeho spis: *Renuntiatio mundi, to jest Výhost světu*, kterýmž jeden z útrapených skrze práčata světa prohnaných, kolotáním rozličným zmatených, avšak do Centrum milosrdenství Božího zase uvedených a Bohu na všecku jeho vůli cele oddaných, nehodných Ježíše Krista služebníků, ode všech nepobožných, zemstvím čenichajících a v tělesných žádostech pohřížených světa synu, zjevně se odděluje.«

Spisek ten jest zjevný manifest, jímž Jan Amos, odříkaje se tohoto světa (srov. Lab. XLI. 5.), k Bratřím veřejně se přihlašuje. Po formě zdá se býti duchovní řečí, kterou se proselyt Jan Amos jako správce duchovní v své nové církvi uvedl. Po-

* Srovnej: „Stojí psáno v staré satiře: Slýchal jsem od starých, že mistr Rokycana otázku na kněží učinil, aby mu pod svědomím pověděli, proč na svěcení přišli, i málo se jich našlo, že šli pro kázání slova božího, ale těch víceji, a b y t ě ž k o n e d ě l a l i a j e n d o b r é b y d l o m ě l i. O co jest nyní ještě v Čechách těch kněží mnoho, ježto takovým oumyslem na kněžství jdou“ (Dr. Winter: Živ církv. 444.) — Byl tedy náš Amos jen synem své doby a žil jako jiní, dokud žití „obyčejem zhovadilé té směsice“ se mu tak hrozně nezhnusilo. (Výhost světu.)

činář: »Křesťanskému, Bohu milému pokolení těch, kteří pravé slova života poznali, trpělivost svatých přijali a od nečistého světa bez poškvrny se ostříhati v úmysl vzali, milým svým věrným Bratřím a duchovním přátelům, já před očima všech lidí bezbožnému, bláznivému, převrácenému světu výhost dávající — vinšuji milosti, pokoje a moudrosti od Boha, Otce světel a Pána našeho Ježíše Krista, který nás vykoupil od přítomného zlého věku podle vůle Boha a Otce našeho, jemuž buď čest a požehnání na věky věkův, Amen.«

Z dalšího obsahu jest pro nás nejdůležitější místo, kde výslovně mluví *o svém obrácení* (»počátečním« snad proto, že míněna tu doba přihlášení se jeho k Bratřím na rozdíl od doby, kdy spisek ten psán a kdy Jan Amos byl již v Jednotě knězem) a o posměchu, který jej při tom provázel. Místo to zní: »Takových nesčíslných marností a neužitečných snažností světa naučil jsem se z milosti Boží nedbati mnohotvárných zaměstnání od pravdivých činů ve všem svém životě a povolání oddělil jsem a oddělovati sobě uložil: nic n: to nehledě, že na sebe smích a žertičky marného světa obrátím, jakž jsem počátky toho v počátečním *svém obrácení* nejen pocítil ale i vystál.«*

Povšímnutí hodno jest i to, že modlitby ve »Výhostu« obsahují tytéž myšlenky, někdy dokonce i slovní obraty, kterých napotom v závěrečné modlitbě Labyrintu znova bylo užito. Jest to dvoje díkůvzdání za jednu a tutéž věc: za uvedení do lůna Jednoty.

Přidáme-li k tomu, že již zesnulý nic netušící řed. Zoubek v jednom místě »Hlubiny« rozpoznal odpor Komenského »proti víře z obyčeje« (Zoubek-Novák str. 45. pozn. 74.) a uvedeme-li znovu, co Komenský v Panergesii napsal: »Nyní nikdo po takových věcech (rozuměj víry!) se neshání, ale do kterého náboženství los narození neb jiná náhoda koho zavedla v tom věří«, a poukážeme-li k tomu, že v Čechách před r. 1616 — tuším r. 1614 — nějaký Jan Amos na kněžství pod obojí skutečně svěcen byl**, nemůže býti pochyby o tom, že přišel Jan

* Jan Amos zahájil — jak zřejmo z citátu toho i z jiného místa, kde slibuje „zapomenouti na to, co pominulo," — novou dobu života, zastřev rouškou zapomenutí svůj život minulý a tím lze vysvětliti, že počítá povolání své „ve službě evangeliu" teprve od doby svého svěcení na kněžství bratrské.

** Zpráva ta obsažena jest, tuším, v nějakém sborníku asi v l. 1890—1900 vydaném a to v článku jednajícím o církvi pod obojí kol r. 1600. Článek ten sepsán byl na základě akt této konsistoře. Uvedena jsou tu jména kněží r. 1614 svěcených neb snad k svěcení poslaných. Pod čarou autor konstatoval zvláštnost, že skoro stejnou dobou byli svěceni dva kněží jména Jan Amos, utrakvistický r. 1614 v Čechách, bratrský r 1616 na Moravě. Netušil, že by to mohla býti jedna osoba!

Nevěnoval jsem zprávě té svého času pozornost, jednak, že jsem prvé svěcení našeho Komenského kladl teprve do roku 1616, jednak proto, že nevěděl jsem, že pro Komenského před r. 1619 jméno Jan Amos postačuje.

Dnes zprávu tu marně hledám, doufám však, že na ni záhy buď já neb někdo jiný uhodí.

Amos — od r. 1619 Komenský řečený — do Jednoty teprve již jako kněz pod obojí.

Mám za to, že vývody tyto jsou již dnes té váhy, že příští biograf Komenského nebude moci přejíti přes ně mlčky. Čím jest pro tvrzení Komenského, že se v mládí obíral astronomii, (Lab. XI. 13.), Kopernikův rukopis, jenž se nám jeví jako majetek Komenského (Nivana) z r. 1614, tím jest pro jeho tvrzení, že oponou: pohrdnutí světem k Bratřím skutečně vešel, kratičký, pro nás však po této stránce neocenitelný jeho spis: »Renuntiatio mundi.« *Em. K. Zeiner.*

Krásná a významná kniha.

Nákladem kněhkupectví R. Prombergra v Olomouci vyšla 1904 jakožto čtvrtý svazek »Sborníku příruček pro učitele a studentstvo« (redaktor Jan Kranich) knížka »Přehled mathematiky. — Tabulky a vzorce mathematické. — Sestavil Miloslav Valouch, profesor gymnasia v Litomyšli. — S obrazci. — Cena 3 K 50 hal.,« o 340 stránkách textu, formát 9×15 cnt., v plátně vázaná.

Dosud žádná kniha česká nezpůsobila mně radost tak velikou, jako kniha tato, a sice proto, že makavým jest důkazem, že my Čechové nevydáváme již jen a pouze sbírky krásna (i nekrásna) beletristického, nýbrž že přes poměrnou nečetnost příslušníků národa českého v jazyku českém vydána jako u velkých národů nejpokročilejších již i sbírka pravd mathematických, trest krásna logického, přehled mathematiky. A jakožto znamení tohoto kulturního pokroku národa českého jest — alespoň mně — kniha tato zjevem velmi významným.

Žel, že o existenci absolutního krásna logického, nakupeného v mathematice, ví — nejen u nás — pouze nepatrná část nejen lidí vůbec, nýbrž i lidí vzdělaných, a to z míry nikoli malé proto, že na školách, najmě obecných, ve vyučování žádného předmětu nehřeší se na žactvu tak nemilosrdně proti duchu svatému a s úspěchem tak zhoubným jak ve vyučování mathematice. Děje se tak přes to, že ze všech předmětů vyučovacích mathematika — správně podávaná — jest předmětem pro žáky nejsnadněji pochopitelným, a úspěch hřešení jest tak zhoubný proto, že v mathematice, jelikož tato neobrací se, jak předměty ostatní, k paměti, nýbrž k rozumu, následky nesprávného vyučování nemohou, jak v předmětech ostatních, překonány a odčiněny býti nezdolnou pamětí mládeže. Jak často setkáváme se se vzdělanými a zároveň též i inteligentními lidmi, kteří, když dojde k rozmluvě o mathematice, bezděky (jako kdysi Aeneáš při slovích: »Infandum, regina, jubes renovare dolorem«) se otřesou, řkouce: dejte mně s tím pokoj, já měl z počtů vždy strach, neměl jsem mathematického nadání. Lidé tito vysvětlení neúspěchů svých v mathematice hledají — za souhlasu s rozšířeným všeobecně omylem, že

k pochopení a osvojení si toho, co z mathematiky učí se na školách středních, potřeba jest jakéhosi nadání zvláštního — v nedostatku nadání toho, a sice z té příčiny, že v každé třídě bývá několik, z pravidla nečetných žáků, kteří v mathematice za těchže učitelů prospívají. Avšak prospívající buďto patří k oněm žákům prostředních schopností, kterýmž ve škole obecné správným vyučováním správného dostalo se v počtech základu a kteří pak ve škole střední na správném základě tom správně budují dále i přes špatné vyučování, aneb jsou to individua v té míře inteligentní v ů b e c, že špatné vyučování mathematice nebylo a není ve škole obecné ani ve škole střední s to přivoditi, aby neprospívali v předmětě tom. Kdo však se špatným základem v mathematice a se souvisícím s okolností touto strachem před mathematikou přijde do školy střední, ten z pravidla nikdy se nezotaví a vždy, nemaje nikdy pevné půdy pod sebou, jen »plove«, aneb — správně řečeno — ustavičně tone; neboť na potřebnou zde nápravu není ve škole střední ani času.

Že — abych totiž i toho zde se dotknul — mathematice vyučuje a cvičí se nejen velmi často špatně, nýbrž i velmi málo, velice jest litovati vzhledem ku zvláštnímu, velmi cennému vlivu, jejž obírání se mathematikou má na jednání. Obírání se mathematikou spojeno jest totiž s vykonáváním nesčetných závěrů z daných praemis, a jelikož obsah závěrů těchto v žádném není souvisu s vitálními city, neruší zde cit logiku a závěry vykonávají se bez všeliké předpojatosti, správně. Z této příčiny a pak následkem okolnosti té, že v mathematice o správnosti a nesprávnosti každého závěru lze prubou se přesvědčiti, vede obírání se mathematikou k tomu, že nejen naučíme se správně uzavírati vůbec, nýbrž i zvykneme si obsah správného závěru ze správných praemis pokládati a uznávati za správný z a v š e c h o k o l n o s t í, a tudíž i tehdy, když obsah ten nám jest nemilý osobně, když úsudek v tom kterém případě na př. praví, že pravda a právo jest nikoli na straně naší, nýbrž na straně protivníka aneb nepřítele našeho. (Jak by vlivem tímto zmírnily se na př. národnostní boje politické!) —

Co se týče knihy samé, tu mluvíž za ni seznam obsahu,*

* **Seznam obsahu.** (Číslice arabské značí čísla stránek.) **Tabulky:** Logarithmy Briggsovy od 0—1009, 4. Logarithmy Napierovy od 0—1009, 6. Logarithmy goniometrických funkcí 8. Hodnoty goniometrických funkcí 12. Délka oblouku a tetivy, výška oblouku a plocha úseče kruhové poloměru r=1, 16. Převod minut a sekund na stupně a naopak 18. Racionální trojúhelníky 19. Dvojmoc, trojmoc, druhá a třetí odmocina, převrácená hodnota, obvod a plocha kruhu, je-li dán průměr, čísel od 1—1000, 20. Úročitelé a odúročitelé po 1·5, 2, 2·5, 3, 3·5, 4, 4·5, 5, 6% od 1—40 let 40. Logarithmy úročitelů a odúročitelů od 1—6%, binomické koefficienty a faktoriály 42. Tabulka úmrtností a rentová 43. Pravidelné mnohoúhelníky 44. Číselné hodnoty a logarithmy výrazů čtěji se vyskytujících 45. (Prázdný list pro další noticky 47.) Návod, jak užívati tabulek 49.

Algebra. I. Základní výkony početní. Sečítání 69. Odečítání 69. Čísla algebraická 70. Násobení 70. Dělení 71. Dělitelnost 72. Zlomky obyčejné 74, desetinné 76 a řetězové 80; čísla neúplná 78. Rovnice a

uvedený zde celý na počest autorovi a pak za tím účelem, aby bylo zřejmé, že není to příručka pouze »pro učitele a studentstvo«, nýbrž i pro každého, kdo v povolání svém z mathematiky potřebuje více než sečítání, odčítání, násobení a dělení. Jake to zde vidíme bohatství obsahu, podotknu-li ještě, že na př. tělesu poměrně tak jednoduchému, jakým jest válec, věnováno celé půl druhé stránky (283—4).

Dikce knihy jest hutná, praecisní a tak jasná a zřetelná, že ještě zřetelnější mohla by, avšak jen tu a tam, býti — dle úsudku mého — pouze tehdy, kdyby výrazy participiální, alespoň rozvité, odděleny byly čárkami od slov ostatních, najmě v rozsáhlých definicích (na př. str. 275, odst. 14 a 15).

Úprava tisková jest bezvadná a oku lahodící.

A proto: požehnaný ten, v němž zrodila se myšlenka, vydati knihu tu; požehnaná hlava a ruka, která ohromnou látku tu tak mistrně sestavila, a požehnaný ten, kdo hmotného podjal se risika, spojeného s vydáním knihy té najmě o láci, již vzhledem na nákladnost sazby děl mathematických alespoň mně naprosto nepochopitelné. (Knížka: »Bendt, Differential- und Intergralrechnung«, svazek 157. sbírky »Webers Illustrirte

nerovnosti 83. Poměr a úměra 84. Užití úměr (počty občanské): počet trojčlenný 87, spolkový 88, směšovací 88, řetězový 89, procentový 89, úrokový 90, mincovní 91, hodnota mincí 91, cenně papíry 93, směnka 94. Mocniny 94 a odmocniny 97; čísla irracionální 99, a imaginární 103, kvaterniony 106 Logarithmy 109. Přehled výkonů početních; počítání s čísly malými 112. — II. Kombinatorika. Počet pravděpodobností. Binomické koefficienty 114. Přestavy 116. Sestavy 118. Nástavy 121. Determinanty 122. Počet pravděpodobnosti 129, úmrtnost 132. — III. Funkce a řady. Funkce, limity 134 Řady 141. Řady arithmetické, rozdílové i součtové 141; čísla obrazcová 150. Interpolace 155. Řady geometrické 161, a složené 165. Složité úrokování 168; počet úsporový 174, důchodový a úmorový 175, jistiny a důchody pravděpodobné 179. Řady nekonečné a jich konvergence 183. Transcendentní funkce jednoduché a jich řady 189; funkce exponenciálné 189, logarithmické 190, goniometrické 193, cyklometrické 197, hyperbolické 200, hyperbolometrické 202, čísla e, Ludolfina a Laisantina 203 Součiny 205. Základy počtu infinitesimálního (differenciálního a integrálního) 209. — IV. Rovnice Rozdělení rovnic 220; řešení rovnic I. stupně o jedné neznámé 221, o několika neznámých 221, neurčitých 224. Všeobecné vlastnosti algebraických rovnic 227. Řešení rovnic kvadratických (trinomických, neurcitých) 235. Rovnice reciproké a binomické 238. Rovnice kubické 239. Rovnice bikvadratické 240. Rovnice numerické 241.

Geometrie. I. Planimetrie Základní pojmy 253. Úhel; souměrnost; úměrnost úseček 254 Mnohoúhelník 257. Trojúhelník 260. Čtyřúhelník 266. Kružnice, kruh 268. Geometrická místa 274. — II. Stereometrie. Přímky a roviny v prostoru; mnohohran 276. Mnohostěny; hranol, jehlan, hranolec 278. Válec, kužel a koule; tělesa rotační. — III. Trigonometrie rovinná i sférická. Goniometrie 291. Všeobecná pravidla trigonometrie rovinné 298 řešení útvaru rovinných 300. Trigonometrie sférická 307. — IV. Analytická geometrie v rovině. Souřadnice bodu v rovině a jich transformace 310. Přímka; rovnice stupně I. 313. Kuželosečky; rovnice stupně II. 316. kružnice 316, ellipsa 319, hyperbola 323, parabola 327, obecná rovnice 329. Křivky stupně vyššího a transcendentní 333. — V. Analytická geometrie v prostoru. Souřadnice v prostoru 335. Roviny, přímky a obliny 337. Plochy stupně druhého 341.

Katechismen«, vydání již druhé o 268 stránkách, z nichž tři obsahují jen tolik co dvě v »Přehledu mathematiky«, stojí 3 marky čili 3 K 60 h! Existuje ale v »Sammlung Göschen«, číslo 51, též pěkná a velmi obsáhlá sbírka formulí mathematických za 80 feniků = 96 haléřů.)

Ve Vídni dne 15. září 1904. *Karel Rohan.*

Velkoměšťáctví a maloměština.

Nechci odvažovat hodnotu a význam intensivního, rušného, obsažného, rozčilujícího života velkoměstského u porovnání s prostým, klidným, prázdným živobytím venkovským. Ne že by toto nesneslo žádného porovnání s oním. I malý život má své lidsky jímavé stránky; nejen tradicionelní bodrý venkovský lid má způsobilost dodávati vážné literární náměty, i z maloměstských figurek by dovedné péro mohlo udělat něco jiného než zkreslené karikatury. Rozumný maloměšťák, který se podává nestrojeně, tak jak je, v rámci svého nefalšovaného prostředí, bývá záživnější než takový od včírka aklimatisovaný velkoměšťák, z nějž ještě nevyčichla úplně vůně venkova. Maloměšťáctví je nezávadné, jako každý projev přirozeného života, ale maloměština je protivná. Maloměštinou označuji různé ty nectnosti, známé sice obecně hlavně z karikatur v maloměstských novelách a fraškách, které se však vyskytají zdvojnásobené a neomalenější i na půdě velkoměstské. To co tepou naši satirikové, není maloměština skutečná, nýbrž zkarikované, uměle, vlastně neuměle sestrojené maloměšťáctví. Znáte je všichni, to naše typické malé město, jak nám je představují v literatuře, s jeho uboze komickými figurkami, vracejícími se neúprosně v každé povídce a veselohře jako ty kolombiny a harlekýnové v staroitalské komedii del arte. Malé město je bez výminky hnízdem veskrze prosáklým fadesou, šosáctvím, omezeností, lidé jsou tam veskrze směšní svým klepařením, svou zlomyslností, malicherností, nadutostí. Scenerie a komparserie bývá obyčejně stejná. Parné letní odpůldne — maloměstské povídky odehrávají se pravidelně v létě; sluneční žár těžce leží v liduprázdných, travou zarostlých ulicích, kde se při břitších satirách dokonce popelí slepice. Čiperný čtenář už vycituje, že scena je úvodním obrazem prázdnoty tamního života. A skutečně; pí. berní, pí. lékárníková, pí. purkmistrová a ostatní ženská honorace, kterou naleznete neomylně buď u kávy nebo v lesíku za městem, nemá nic jiného na práci než pomlouvat, klepat, špičkovat a hádat se mezi sebou tonem zelenářek. Osou děje bývá »doktor«, jediná to partie v městě, na jehož polapení osnují dámy ku podivu hloupé léčky. Vůbec v našem literárním malém městě hrají dámy hlavní úlohu. Mimo prvního milovníka zůstávají muži za kulisami a dovídáme se jen, že ubíjejí čas v besedě hraním karet. Také taková maloměstská nepravost; v Praze, jak známo, inteligence v karty nehraje. Spisovatelé s vyššími literárními aspiracemi hodí do té stojaté vody něja-

kého nadšence (osvědčuje se tu obzvláště dobře pokrokový redaktor), který hladinu rozvíří, až z bahnitého dna vyvírají nepěkně bubliny na povrch...

Proč naši spisovatelé povídek a veseloher vláčejí tak rádi své sítě mělkými vodami maloměstskými, odkud vylovují tak hubenou kořist? Předně proto, že je tam obyčejně zanášejí upomínky z mládí, jehož valnou část tam prožili. Z toho důvodu také pozorujeme často, že i když děj se odehrává v Praze, činívají spisovatelé rádi odbočky na venkov a ihned pocítí, jak jim osobními zkušenostmi a vzpomínkami oživne péro, jakmile se octnou v známém prostředí. Pak snad také proto, že z maloměstského ovzduší vane cosi typicky českého. Celý náš život společenský, politický, literární, soukromý i veřejný, v malých městech i v Praze, má nějaký takový maloměstský ráz. Všecko se u nás točí okolo otázek nicotných, naše vůdčí hesla nesou se tonem slepého trucu nebo slepého nadšení. Zúžili jsme svůj obzor. Na velký ruch myšlenkový, který vane a hýbe Evropou, díváme se jen jaksi okny ven, jako diváci, amateuři, nikoli spolupůsobitelé. Přešlapujeme v úzkém kruhu našich zvláštních malicherných zájmů, a i skutečně velké cíle se zmalicherňují úzkoprsým, jednostranným pojímáním. Máme svou, bohužel už neslavně známou politiku, jejíž bezpáteřnost, nesamostatnost, neupřímnost stojí v zcela důsledném poměru k její malomocnosti. V umění, zvláště v literatuře, jde to docela podle maloměstské šablony; máme své »místní« české veličiny, které tím více ve svém úzkém světě nadceňujeme, oč je netečná cizina nedoceňuje. Zkrátka, to vysilující, umrtvující maloměstské parné letní odpůldne, o němž byla prvé řeč, leží těžce na celém národním životě.

Zvou tedy naše poměry k satiře, pravda, ale ne k satiře života malých lidiček na venku, nýbrž k přibíjení maloměštiny naší velké a široké veřejnosti. Mimo to tím, že přehánějí spisovatelé v maloměstské povídce a veselohře slabůstky svých obětí v karikaturu, zvrací se satira v paškvil. Duševní i společenská úroveň tradičních maloměšťáků je tak nemožně nízká, že tím fabule ztrácí hned předem pevného podkladu skutečnosti. Satirik tu útočí na povětrné mlýny, neboť i notný venkovský šosák cítí se povznešen nad tu hloupou a sprostou společnost. Takových originálů ve skutečnosti nikde není. Je pravda, malá města jsou řádní, život se tam točí okolo zájmů jepicovitých, i jistou dávku moderního kocourkovství dovede tam všude pozorovatel odkrýti. Ale malé město má také svou inteligenci, svou lepší společnost, která zná život velkoměstský a stojí ve styku s pražským ústředím, stopuje a napodobí tamní ruch, snažení a vůbec živobytí, a všechen tento intelektivní, společenský, politický život v malém bývá ozvukem, více méně podařenou kopií obecných poměrů českých. A bylo by vděčnou úlohou pro satirika pozorovati naše malá města pod tímto zorným úhlem. Místo otřepaného tlachu hloupých klepen by měl hledati a ukázati na nešikovných maloměstských kopiích

směšnost a malichernost originálů našeho t. zv. velkého světa, na venkovském maloměšťáctví tepati nápadné rysy naší obecné maloměštiny. Byla by to zdravá, osvěžující sprcha na vypráhlou národní roli a pak také byla by to jedna stopa, po které by bystrá hlava došla snad k námětu toho pořád ještě zaslíbeného velkého českého románu.*

A jak pak to vypadá s naším velkoměšťáctvím? Soudíc dle literatury, není žádného. Kdyby existovalo, nutně by se tam jeho obraz odrážel. Jací jsou představitelé jeho na př. v našich venkovských románech? Zhýralý dlažbošlap, nebo inteligent, ve kterém p. spisovatel se nám představuje sám co výlupek velkoměšťáka, ovšem v podobě bratra od péra. Typ pro species pravého velkoměšťáka u nás schází. Rozumějme si ovšem dobře: není tu míněn takový ideál velkoměšťáka, jaký imponuje mladým venkovským studentům, když přijdou do Prahy: gigrle s pepíkovskou modulací v hlase, koketující strojenou blaseovaností a zhýralou prohnaností a vyznající se v pražských klepech, vtipech a odrhovačkách. Nemíním také velkoměstského inteligenta, který čerpá tam z hojných kulturních zdrojů, který stykem s jinými inteligenty šíří své názory a bystří svůj intelekt, který tříbí svůj vkus uměleckými vjemy, pro nějž je pestrý a rozrušující život velkoměstský poučným a zajímavým diva-

* K ilustrování tonu, který vládne v naší maloměstské literatuře, několik dokladů z malom. novely „Kalná Voda", J. V. z Finberka. — Dvě dámy z místní honorace prohlížejí výbavu: „Pár hadýrků! Tomuhle říkáte pár hadýrků! Aby se vdávala za knížete a ne za učitele. Věřte, tohle je skoro zbytečno. A ty krajky, karnýrky . . . pěkně děkuji, aby měla děvče jen pro žehlení", ohrnovala nos a kysele ze závisti na prádlo se dívala, „všecko je pěkné do prvního praní, až se věci vyperou, panečku, to bude práce. Já bych takové věci neřídila. Nejlépe všecko hladké, jako má pí. doktorová Bílá, a je také z rodu a brala si doktora," štípla vědomě a vycházela ze salonu. (To se jmenuje salonní „štípnutí"!) A pí lékárníková „aby nebyla považována za nechápavou (!), řekla . . ." — Paničky na venkově nejsou tak hloupé, aby všecko řekly do očí co si myslí a dovedou mnohem rafinovaněji štípnouti. — Nastávající zet, doktor mediciny, mluví následující květomluvou se svým tchánem: „Prosím, abyste mi slova svá vysvětlil, jinak považuji vás, pane P., za přílišného o b m e z e n c e, který vězí až po uši v těch klepavých poměrech našeho z a t r a c e n é h o města . . .". vzal Pazderku za ramena a obrátil si ho obličejem k sobě. — A dále: „aby ty š p í n y špinavé nepotřísnily ji p ě n o u svých s l i n." — Nota bene, rozhořčení tohoto roztomilého pana doktora je ještě k tomu strojené, neboť mizernou úlohu hraje vědomě on sám. — Dámy si donášejí klepy tohoto kalibru: „Zkrátka, že jste s t r a š á k", „že jste domýšlivá h u s a". — Vedle této nehorázné sprostoty tato nehorázná zdvořilost: Béřete, dámy, poděkování se m i l o s t i v é p a n í Ticháčkově na vědomí a přijímáte je?" tázala se předsedkyně. — Avšak všecka ta hloupost a sprostota není ještě to nejhorší. P. spisovatel udělal ze svých Ábder ještě také hotovou Sodomu a tím se stává skutečně až originelním ve svém ukrutném škarohlídství. „Ta všeobecná š p a t n o s t je příčinou vší falše, všech třenic, pomluv, nenávisti, jí trpí společenský život ve městě" (to rádi věříme!). A kdo je tento jediný spravedlivý v kalu nepravosti? Tak rozumuje notář, „který vydíral peníze a přímo veřejně těm nejubožším, nejméně zkušeným kradl, když ho požádali za ochranu v právních záležitostech." Hlouběji už se v maloměstské idylle nemůže jíti jsme tu také skutečně už „Na dně".

dlem. Jako individuum stojí takový muž arci vysoko, ale sám o sobě, bez rámce příslušné společnosti je pro literaturu mrtvou veličinou. Tu potřebuje lidí velkého světa,* členů vybrané společnosti, ve které hladký, vytříbený mrav, takt a esprit jsou hlavními ctnostmi, která snad jest frivolní, ale svými zevnějšími pěknými formami zamlouvá se esthetickému vkusu pozorovatele, která snad je povrchní a mělká, ale ve svém mnohostranném, zvědavém, požitkářském diletantismu nalézá hojnou látku k rozmanité, poutavé konversaci. Tohoto světa, této společnosti dosud nemáme, to vše se teprve tvoří. Jsou tu sice jednotlivé náběhy, nesoucí obyčejně ráz úmyslné okázalosti, jsou tu jisté zevnější formality společenského života velkého stylu, ale schází přirozená nenucenost, tradice, schází potřeba a schopnost, ba namnoze i materielní podklad, rámec, kde by takový život mohl se přirozeně, organicky vyvinouti. Proto také nemůžeme míti ještě svého specificky českého románu. Máme romány venkovské, líčící život venkovský více méně věrně, máme maloměstské povídačky, máme spoustu vypravování historických, která odpovídají naší náklonnosti, hledati oporu spíše v retrospektivních snech než v reelní skutečnosti, ale nemáme obrazu českého světa, soustředěného a zhuštěného v ústředí, kde sbíhají se všecky jeho tepny, a kde vyvrcholuje se všecko snažení, cítění a umění ve význačných, representativních jednotlivcích. Naše velkoměstské novely jsou buď obrazy vnitřních duševních procesů, které mají velké město s jeho stafáží za volný dekorativní nikoli nutný rámec, nebo jsou to, a to je častější případ, výseky drobných, skoro maloměstských poměrů pražských. Děj odehrává se obyčejně v pokojících studentů nebo spisovatelů, v podkrovních nebo nádvorních bytech, u řemeslníků, malých úředníků, nejvýše ještě u zbohatlých prostoduchých občanů. Tak na př. »Malostranské povídky« jsou skvostnými obrázky úplně maloměstského zátiší pod Hradčany a děj »Snědeného krámu« by se mohl zcela dobře odehrávat v kterémkoli malém městě. — Romány pak, které chtějí skutečně líčiti velkoměstský život velké společnosti, ztroskotávají na nehotovosti látky. Buď je spisovateli podkladem trochu nasbíraných papírových a ústních informací, pomocí jichž skombinuje a dle upomínek z četby cizojazyčné upraví ve své fantasii děj a společnost, a pak ovšem vznikne dílo umělé, neživotné; nebo chce podati věc alespoň částečně prožitou, dle skutečnosti odpozorovanou, a pak na pozadí velkoměstského prostředí odráží se tím více maloměština jednajících osob. Tak v jednom takovém novém mravoličném románě (právě vychází) poslouchá procházející se pražský elegán se zálibou, jak mu šustí hedvábná podšívka v zimníku! Tu ho máte v jeho du-

* Nemáme ustáleného výrazu pro to, co Francouz označuje slovem monde; říkáme tomu společnost dobrá, lepší, nejlepší, vysoká, vyšší, vybraná, uhlazená atd.; homme du monde překládá se dokonce slovy „světák“, „švihák“, která mají v češtině jiný odstín významu.

ševních nedbalkách, toho parvenu velkého světa, který si vede jako selský hoch, když má na sobě nedělní šaty, a na tom intimním projevu můžete změřit úroveň společenské vyspělosti jeho i všeho jeho okolí. Marně kouří se tam drahé doutníky v komnatách, na jichž vypravení dle osvědčených francouzských vzorů nelitoval spisovatel nákladu; ty elegantní dámy i pánové dělají dojem strojenosti, dojem takové sváteční společnosti, která něco vědomě n podobí, a špatně napodobí. Na konec se hostitel se svou ženou před společností pohádá, a spisovateli, který líčil dle vzpomínek, uklouzne upřímně to obligátní »nemáme salonu« a ostatního co s tím souvisí.

Jaká pomoc, musíme mít strpení. Je to přirozené a není to konečně žádné neštěstí. Nejsme ještě daleko od těch známých selských chaloupek, z nichž vyšlo naše obrození a namnoze pořáde ještě vychází naše inteligence, a odkud došli jsme cestou přirozeného vývoje zatím k dalšímu stupni, k maloměšťáctví. Nejmoudřejší je říci si to a nehráti si na velkoměšťáky, kde jimi dosud nejsme. Jinak se vydáváme v nebezpečí, že mezitím co se posmíváme našemu smyšlenému maloměšťáctví, Evropa se bude posmívati naší skutečné velko-maloměštině. Ale té se zbýt můžeme a musíme; a to rychle, rázně a důkladně, ve všech směrech i podobách. Ovšem, nepomůže tu žádný dekret Národní rady, zde musí začít každý sám u sebe.

Candide.

Hranice.

U odbočky silniční, u vysokého sloupu, ukazujícího cestu poli, hořela v temnotě hranice dříví. Jel jsem na voze s troikou, poslouchal jsem hlas zvonů u postroje a vdechoval svěžest stepní noci. Hranice se rozhořela jasně, a čím blíže jsem k ní přijížděl, tím se plamen ostřeji odděloval od visících nad ním mraků. A brzo bylo možno rozlišiti i sloup, zdola ozářený, a černé postavy lidí sedících na zemi. Zdálo se, že jako spiklenci prožívají noc v jakési chmurné jeskyni a že temná klenba té jeskyně lehce se chvěje proplétajícími se jazyky plamene.

Když její odraz dotekl se hlav troikv, lidé sedící u hranice obrátili se na nás a naslouchali. Pozy jejich byly pozorné, tváře červené. Pes, který dosud opodál ležel v temnotě, najednou se objevil v ohnivém pozadí a sedě zaštěkal. Nepokojně, nespouštěje s nás očí, zdvihl se se země samojediný ze sedících. V nízkém prostranství, ozářeném hranicí, byla jeho postava ohromná. »Girla-a!« hrdlem a temně křikl na psa.

Co mě vábilo k hranici? V jeho plameni prostřed mraku bylo něco zvláštního a krásného a v přítomnosti lidí na té stepi, nocujících u cesty, bylo cítiti něco příbuzného. Když dlouho jedeš polní cestou, vidíš jen hvězdnaté nebe a soumrak nad slívajícími se rovinami, smutek z opuštěnosti stává se beznadějný, jako stepní noc; tím více však vábí v dáli každý ohýnek. Nevěda, co bych řekl těm lidem, zastavil jsem koně,

poklonil jsem jen a požádal jsem o sirky: »Dobrý večer! Nemohl bych si tu zapáliti?«

Člověk, který přede mnou vstal se země, silný, širokoprsý stařec v beránčí čepici a maje na zádech hozený kožich, neslyšel mě pro štěkot psa a zlostně dupnul nohou. »Budeš zticha, padouchu!« křikl na ovčáckého psa a nespouštěje se mně podezřívaných očí, hodně hlasitě dodal chraplavým, cigánským hlasem: »Dobrý večer, pane! A čeho si bude milostpán přáti?«

Nozdry měl veliké a charakteristické, a vousy dosahovaly téměř až k očím. A v těch černých rozšířených očích, v černých tvrdých vlasech, hustě se vijících z pod čepky, a v tvrdých, kudrnatých vousech, ve všem jsem pociťoval divokost a vnímatelnost stepního člověka, jehož svědomí v ten večer není spokojeno.

»Nemám si čím zapáliti«, opakoval jsem přetvařovaně prostě. »Dejte mi, prosím vás, asi dvě sirky.«

»A což cigáni mají sirky?« ptal se stařec s úsměvem, obraceje se na chvíli k ostatním sedícím u hranice, kteří prohlíželi také koně a vůz. »Nemohl by si pán zapáliti také od hranice?«

»Nu, prosím ...« řekl jsem, vyndavaje papirosu.

Stařec odešel k hranici, sehnul se a klidně hodil si na dlaň levé ruky žhavý uhel. Rychle jsem k němu přistrčil papirosu a asi dvakráte nebo třikráte vrhl jsem pohled na malý tábor. Jeden ze sedících byl rezavý, otrhaný mužík a jak patrno toulavý pracovník, druhý, mladý cigán z těch, které často potkáme na velkých jižních jarmarcích. Seděl, hrdě maje hlavu vztýčenu a objav rukama zdvižená kolena hubených nohou, díval se na mne úkosem. Modravá osmahlá tvář jeho byla krásná, jako nějakého východního prince, postava vysoká a souměrná jako beduina. Bělma očí se divně oddělovala na té tváři, a oči se proto zdály udiveny. Byl oblečen jako švihák: úzké boty, novou čepici, městský kabát, hedvábnou liliovou košili a dlouhý stříbrný řetízek na šiji.

»Pán snad bloudí?« tázal se stařec, odhazuje uhel do ohně.

»Ne«, zamumlal jsem jako stroj a ještě jednou jsem se podíval za hranici, která mě oslepovala svým jasným míháním. Tu z temnoty vyvstaly šeré kůže velkého roztaženého stanu, pohozený chomout a voj vozu, a vedle toho samovar, hrnéčky a velká peřina, na níž ležela tlustá cigánka v hadrech, napájejíc prsy polonahé děcko. Nad tím vším stála dívka patnáctiletá a upřeně na mě hleděla melancholicky vyzývavýma očima neobyčejné krásy. Vystoupila ze soumraku náhle, ale dosti bylo okamžiku: viděl jsem hrubé slepené vlasy, smutnou něžnost očí, rtů a celého staroegyptského oválu obličeje, jediným pohledem uchvátil jsem všechny formy elegantního dívčího těla pod lilovými tenkými šaty, z nichž vyrostla. Něco se mi v srdci zachvělo, a tolik bylo tázavého očekávání ve všech tvářích, a v očích a cárech tulačky tolik drzosti, že jsem se zarazil a zatahal kočího za rukáv.

»Mohu pána doprovodit?« opakoval stařec živě.

»Ne, děkuji,« pospíšil jsem si s odpovědí a ještě jednou se podívav dychtivě za hranici, vsedl jsem do zadu do kočáru. »Jeď!« křikl jsem rozhodně.

Koně se hnuli, kopyta přátelsky zadupala a zvonek zalil se žalostným zvukem, přerušuje štěkot vrhajícího se za námi psa. Sotva jsem kývl táboru na pozdrav.

Nebylo již tepla a zápachu hořící trávy na hranici, do tváře mi vála svěžest noci a zase temná v soumraku, běžela nám naproti pole. Černý oblouk vysoko odděloval se na nebi a kývaje se, zahaloval hvězdy. Ale všecko již odešlo do krásy dívčího obrazu, jenž přede mnou se objevil. Ještě jasněji než u hranice viděl jsem nyní černé vlasy, něžně smutné oči a starou šňůru perel na krku. A v zápachu porosené trávy a jednotvárném hlasu zvonku, ve hvězdách a v nebi byl nový dojem, slabší, méně pochopitelný a tím ještě příjemnější. Zdálo se mi, že jsem jednal nesprávně, bez rozvahy, opovrhnuv něčím blízkým, jen pro mne stvořeným, a po nějaké osudné příhodě odcházejícím ode mne stále dál a dále.

Z »Razskazů« přel. V. Š. *Jv. Bunin.*

Literatura. Umění. Věda.

Z literatury národohospodářské a sociálně-politické. — Brokeš: Cukerní zákon rakouský (Praha - 1904). — Jest to ukázka literatury u nás posud při odvětvích státní správy značnější měrou v jazyku německém pěstované: sbírka (systematisovaná) předpisů toho kterého předmětu péče veřejné se týkajících a pro potřeby praxe upravená. Vnitřní hodnota spisu podá se především způsobilostí k vyhovění účelu, což o B-ově knize říci lze Bylo by si přáti, abychom měli podobných kompendií více.

Frant Kavka: Pojištění dělníků a výkonných úředníků pro případ nemoci, dle rakouského zákonodárství. (Nákladem Al. Wiesnera K 7·20.) — Judikatura správn. soudního dvoru nabyla za 14letí zákona nemocenského takových rozměrů, že nálezy soudní v úředním věstníku c. k. ministerstva vnitra uveřejňované staly se nepřehledny. I jest vítati práci p. Kafkovu, jež vycházejíc z potřeby praktické, podává nemocenským pokladnám, společenstvům i soukromým podnikatelům vítanou pomůcku k provádění zákona nemocenského, zvláště ve případech sporných. Věcný ukazovatel, jenž k dílu připojen, přispívá k snažší orientaci v obsáhlém materiálu.

Dr. A Meissner a dr Lev Winter: Úrazové pojištění dělnické dle práva rakouského. Se zřetelem k úrazovému zákonodárství německému, francouzskému a anglickému (Dělnická knihovna XVI.; 4 K. Nákladem Záře) — Spis probírá všecku obsáhlou látku zákona úrazového. „Nespokojuje se však úlohou komentatorů zákona, neobmezuje se na konstatování, jak užívá se úraz. zákona rak. v praxi. „Praxe . . a zejména nálezy správního soudu a výnosy vládní, vztahující se k provádění zákona úrazového, nebyly a nemohly nám býti nedotknutelny.“ V souhrnu ‹ob, na které úrazový zákon se vztahuje, pojaty jsou tu řady zaměstnaných v hospodářských závodech polních a lesních, při pracech stavebních, trestanci a j. Rovněž rozšiřuje se pojem úrazu podnikového a ›právního. Kniha tato o 450 stranách má posloužiti poučením především dělnictvu, touto tendencí podmíněna jest i forma. Tu jde zatím ‹ o to, na ni upozorniti.

Konsumní spolky. Svaz švýcar. konsum. spolků vydal propagační pisek pro mládež, sepsaný Isou Nicholsonovou: Die Geschichte

der Konsumvereine in England. Stojí 25 Cts. — Na sjezdu kons. spolků německých přednesl inženýr Rud. Diesel návrh, aby spolky konsumní samy výrobu do rukou vzaly Přednáška vyšla pod názvem Genossenschaftliche Eigenproduktion v Mnichově u Reinhardta za 40 Pf.

Ve Waentigově „Sammlung sozialwissenschaftlicher Meister" vyšel právě otisk Listova díla **„Das nationale System der Politischen Oekonomie."** Více než 50 let uplynulo od tragické smrti genialního budovatele myšlenky hospodářské soběstačnosti i výchovy k ní; a nové vydání knihy jest známkou její základní důležitosti pro přemnohé snahy moderní politiky obchodní a hospodářské vůbec. Úprava knihy krátkým životopisem spisovatelovým opatřené, jest vzorná.

Docent university lipské **Biermann** dal se do vydávání souborného díla „Staat und Wirtschaft" uváděje v I. svazku názory oekonomickeho liberalismu (Berlín 1905!), k němuž v nejužším smyslu počítá fysiokraty, Smitha s klassiky i učitele o „státu právním (Rechtsstaat)", ve smyslu širším též anarchism a komunism, pak systémy volné soutěže. Přehled jest opravdu zajímavý, ač z valné části není něčím naprosto novým.

O **obstrukci** vyšel spisek E. Brandenberga: Die parlamentarische Obstruktion, ihre Geschichte u. ihre Bedeutung. (Drážďany, 46 str.). Obsahuje krátkou historii obstrukcí v Anglii, Německu, Rakousku, Uhřích, ale v části o Rakousku, jak refer. —l. v Wr. Abdpost praví, spokojil se autor povrchní četbou novinovou. Zásadního rozhodnutí o fakultativní přípustnosti či principielní zavržitelnosti obstrukce autor nedospěl,

Německá města. (Die deutschen Städte) nazývá se publikace právě vyšlá v Lipsku (u Brandstettra; 2 díly. — Text 950 stran, obrazy 465 stran) vydávaná drem Rob. Wuttkem za spolupracovnictví jiných. Má podati spracování materiálů a výsledků poskytnutých loňskou výstavou německých měst v Drážďanech Z 28 kapitol zajímají se stanoviska architektury a estetiky měst: C. Gurlittova o výstavbě německých měst, F. Schumacherova o architektonických úlohách měst, O Grunerova o stavební policii, V. Welckova zabývající se péčí o byty, V. Seidlitzova, týkající se péče měst o umění, konečně úvaha Bertramova o zahradnickém umění v městech.

Dne 8. října jest tomu 30 let, co zemřel básník **Vítězslav Hálek.**

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

ZA HRANICEMI. Místokrál Alexejev byl odvolán z Asie. Tím bude konec třenicím mezi ním a Kuropatkinem. Tento byl jmenován vrchním velitelem veškeré ruské armády a svěřeno mu zřízení druhé armády. U Mukdenu stojí proti sobě armády ruská a japonská, každá majíce více než ¼ mil. vojska. Port-Artur se drží. V Japonsku zavládá prý bída; obchod zahraničný zničen (?) Přes to pomýšlí se na zřízení velikého loďstva a znovuzřízení dělostřelectva; služba záložníků prodloužena z 5 na 10 let. S obou stran se chystají tedy na dlouhou válku. — V Rusku očekává se od min. vnitra, knížete Mirského, zavedení svobody svědomí, decentralisace správy a oprava židovské otázky. Na ústavnost se nepomýšlí prý; v zemstvech je embryo ruské samosprávy, která má povznésti jmenovitě malého ruského člověka.

Srbský král Petr Karađorđević I. dal se korunovati 21 září ve výročí srbského odboje proti Turkům. Korunovace použito bylo k osvědčení duševní jednoty jihoslovanské: uspořádány byly sjezdy jihoslovanských lékařů a studujících, jakož i výstava jihoslovanských umělců.

DOMÁCÍ POLITIKA. — Obstrukce — věčná! Poslanci Eppinger, Prade a Bachmann promluvili o situaci. Dle Bachmanna chtí Němci vynutit obstrukcí národnostní ohraničení a národní kurie; národnostní samosprávu (daní). Posl. Prade: na místo zemské autonomie musí nastoupiti národnostní ohraničení, autonomie národů: každý národ

necht platí své kulturní potřeby a přiměřený díl na zúročení a umoření státního dluhu a na armádu. Úkolem německých stran je proměniti moc hospodářskou v moc politickou a Němcům dobýti zase nadvládu. — Situace otáčí se prý o 3 otázky: rak.-uher. vyrovnání, vyrovnání státu s něm. národem, vyrovnání mezi Němci a Čechy Pro vyrovnání rak.-uher., jímž je Rakousko zkracováno o 70 mil. ročně, Němci hlásovati nebudou. Bude provedeno paragrafem 14. — Z řečí německých předáků viděti, že se řídí zkušeností válečnou. Nejlepší obranou je útok! — Na sjezdě němec. soc. demokracie v Solnohradě referoval dr. Adler o revisi ústavy a pravil: Nynější vláda je řetězem malých švindlů, jimiž má býti namluveno, jakoby v Rakousku vládla ještě ústava. Jediný živý paragraf je § 14. Rozpočet se dělá bez parlamentu a teď i dluhy. Všeobecné hlasovací právo není naším cílem, ale teprve začátkem, aby byly na demokratickém základě prováděny reformy. Demokracie a národní autonomie jsou podmínkou ozdravení Rakouska. Resolucí se vyslovuje: národům třeba udělit právo a možnost úplného kulturního rozvoje; národní samostatnost je provést odloučením částí, jež k sobě nepatří a sloučením jich v jednotu; zrušiti dualismus, z Rakouska učiniti národní stát spolkový. — Hudba budoucnosti!

Zápis skončen, vyučování začalo; kolik nám zase vlastní krve uzmuli? Stálo by za pokus, podrobiti několik takových českých žáků chodících do německé školy z různých ročníků malé veřejné zkoušce a výsledky oznámiti. Takový drastický příklad měl více účinku než hezké úvahy a proslovy. — Sněm moravský zasedá od 26. září. Na programu jest zemský rozpočet na r. 1905. Projektovaná úprava učitelských a katechetských platů má se uhraditi pivní dávkou, proti čemu protestují malí lidé, poněvadž se svaluje celé břemeno opět na ně a žádají raději zvýšení přirážek k přímým daním. Dalším důležitým předmětem jest návrh zákona na úpravu právních a stavovských poměrů obecních úředníků. Města a obce čítající přes 2000 obyvatelů, vyjímaje města s vlastním statutem, mají ustanovovati za obecní tajemníky muže s předepsaným odborným vzděláním, pro města akademickým, pro obce venkovské středoškolským. Zákonem tím určuje se též nejmenší služné a starobní zajištění. — Předloha nového obec. řádu a obec. voleb. řádu Brna jest taková, aby vlk se nažral a koza ostala celá.“ — Bouřlivé intermezo s galerie proletělo již všemi listy, není třeba se o něm zmiňovati. Význačno však jest, že s důrazem se začíná volati po volební opravě. Klerikální strana souhlasí a mladočeská má všeobecné právo hlasovací v programu, Podala také již drem Stránským pilný návrh. V Příboře byla otevřena reálka s obvyklou u nás parádou, předáváním klíčů a za asistence místních veličin.

SOCIÁLNÍ. **O zdražování potravin** pojednal na sjezdě rak. soc. demokracie v Solnohradě referent Karpeles 29. září. Máme 30 milionů hektolitrů zásob a netřeba míti v Evropě obavy před nedostatkem i při sebe slabších žních. Rusko vyváží obilí i přes to, že vede válku. A ve vých. Indii je úroda o 10 mil. q větší než loni. Budapeštská bursa však vyháněla ceny nad světovou cenu již přede žněmi (K 9·36, výše než nejlepší argent. obilí), pšenici 25. čce z 8 K na K 10·04; a měla být vyhnána na 12 K, ale to se nepodařilo. Zákaz vývozu kukuřice z Rumunska a Srbska měl také vliv na utváření cen, uherští producenti zavřeli své zboží a dováželi je z cizozemska. Stoupání cen na americké burse zvýšilo odvahu spekulantů budapeštských, že docílili 22. srpna již K 11·15, bezmála o 3 K více než v květnu. Úbytek pšenice na světovém trhu o 4%, všech obilnin pak o 5%, naproti čemuž stojí staré zásoby se 144 mil. m. ctů, vyvrací všechny obavy před nedostatkem. Žaluje se na nedostatek píce, ale uherští agrárníci křičí, že mají ohromné zásoby kukuřice a brání se zrušení dovozného cla na kukuřici. Vláda skoupila obrovské zásoby sena, jež chce za nákupní cenu přenechat rolníkům. Tu se ukázalo, že dnešní ceny píce jsou nižší, než ceny, za jaké vláda sama koupila.

Nadace a mecenášství. Nár. L. 2 října otiskly kýmsi v záležitosti Svatoboru zaslanou zmínku o kontroversi mezi prof. Gollem a prof. Thomaye-

rem (v č. 51.) a o článku V. Jóži „Almužnictví“ (v č. 52.) jenž dí: „Jako dříve tak i nyní celá diskuse omezila se na umělce, literáty, vědce a pominula novináře. A přece, jak jsme svým časem ukázali, právě žurnalisté, kteří na př. studijních cest nejvíce mají potřebí, nejsoustavněji byli dosud pomíjeni, ačkoli právě ve Svatoboru na příklad existuje fond, zvláště jim věnovaný. Bude potřebí, aby toto právo novinářů českých bylo obnoveno a hájeno.“ — Konec této poznámky není pravdivý. Ve Svatoboru není takového fondu, který by byl určen pro žurnalisty. Někteří myslili, že fond po dceři Havlíčkově byl určen pro žurnalisty, ale je protokolárně dokázáno, že tomu tak není. Že by žurnalisté byli soustavně pomíjeni, není také pravda. Jako jindy žádalo jich i letos několik o podpory a všichni dostali.

Méně slavnosti. Referent Plz. Listů ptal prý se „těchto dnů předního poslance českého, co míní, že by národu našemu v této době nejvíce prospělo,“ a ten odpověděl na otázku krátce: „míň slavností“. Po chvíli pak dodal: „Nemýlím-li se, byl to prof. Goll, který nedávno choulostivé otázky té se dotknul (v Rozhledech v čís. 51.) a jistě s ním každý upřímný člověk souhlasiti musil. My jsme teď opravdu samá slavnost . .“

Nejsme s Vámi spokojeni,
Sie Kronbauer und Štech!
Už to bory po skalinách
a vody šumí Čech:
Vlastenecky jen? — Aj, aj,
Verlagsvereinigung Máj!

Český cirkl zjevil se zas,
je ostudy až moc!
Stephansgasse siebnundsechzig
Schriftsteller svépomoc . .
Vlastenecky jen? — Aj, aj.
Verlagsvereinigung Máj!

Pověstná žen, sester věna,
Francks Söhne Cichorie,
hailó, budou omlazena,
doch inserieren Sie . . .
Vlastenecky jen? — Aj, aj,
Verlagsvereinigung Máj!

V Kovové's to vzala Ruce,
Bohémo, kreuzfidel! —
Co teď? Je tu odhalení . . . —
však nač je jednatel!? . . .
Vlastenecky jen? — Aj, aj,
Verlagsvereinigung Máj!

Doporučujeme svým nákladem vydané romány Emila Zoly:

ČLOVĚK BESTIE. (La bête humaine.) Přel. J. J. Benešovský-Veselý, autor překlad. S úvodem o významu Emila Zoly v literatuře Snížená cena místo K 3·50 pouze K 2·20. Jar. Vrchlický napsal o díle tomto v Hlasu Nár.: „V celé literatuře, již znám, jen dvě díla vzbudila ve mě dojem příbuzný, řekl bych hnusně grandiosní; divnou náhodou obě díla jsou ruská; jsou to Dostojevského „Zločin a trest“ a Tolstého „Moc tmy“ . . Že jest Zola veliký, snad největší básník hmoty, řekli jsme již jindy. Nová kniha jeho potvrzuje to na novo — ano jest po této stránce z nejlepších, jež vyšly z jeho neunavného péra“.

PENÍZE. (L'argent.) Román. Autor. překlad Jar. Hladíka. Snížená cena místo K 5·20 pouze 2·70. Velkolepé líčení bursovních poměrů pařížských a mravně shnilé vznešené společnosti za dob druhého císařství. V románu tomto jedná se o ohromné penězi malých lidí založené společnosti akciové, kteréhožto podniku se zmocní nesvědomití spekulanti a přivodí záhy úplný úpadek. Pověstnou „Panamu“ připomínající úchvatný příběh.

DÍLO. (L'oeuvre) Román. Autor překlad Ot. Auředníčka. Cena dříve K 4·—, nyní jen K 2·70, eleg. váz. K 3·70. Řada ctitelů Zolových klade tento román jeho z kruhů uměleckých, který nesčíslných vydání došel, mezi nejznamenitější romány tohoto autora. V žádném ze svých děl nedostoupil tak závratné výše umělecké tak plastického zpracování zajímavé látky, takové hudby stylu, jako právě v díle tomto.

TEREZA RAQUINOVÁ. Román. Autor. překlad Jarom. Boreckého Sníž. cena místo K 1·80 pouze K 1·20 Tereza Raquinová patří mezi nejsensačnější romány Zolovy, mistrné to líčení osudů ženy a milence jejího, kteří se odhodlají ku vraždě manžela a po nekonečné trýzni výčitek svědomí sebevraždou scházejí.

Díla tato má na skladě každé řádné knihkupectví, zejména nakladatel **Jaroslav Pospíšil**, knihkupectví v Praze, na Perštýně č, 12-I.

Knihtiskarna K. Pittra v Praze. — Nákladem vlastním.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 15. ŘÍJNA 1904. ČÍSLO 3.

ROZHLEDY

Kdo čeká, vyčeká!

Zdálo se, že už praskají a se lámou ledy, slyšeti bylo z daleka dunění a mnozí se domnívali, že ledy odejdou a loď státní se bude volně pohybovati na vlnách .. Zdálo se, že popustí v českém sněmě obstrukce! Ne v celé své ledové rozlehlosti a šíři, ale že alespoň se rozestoupí malá průlina, malý průtok, jímž by bylo možno proplouti předloze nouzové. Marné však naděje, nebylo to možno. Sněm nemohl povoliti několik milionů, nemohl povoliti, aby ty miliony byly v některé bance vypůjčeny a dány českým a německým sedláčkům. Byl by to rád učinil, vždyť ty miliony beztoho někdo zaplatí, někdo jiný než dnešní čeští a němečtí sedláčkové. Nyní alespoň se o to div neperou měšťáci a velkostatkáři! Tak krásně se to zvyká sedláčkům na odepisování daní — u nás v Čechách odepisují se jim i zemské přirážky! A co se jim odepíše, musí ovšem zaplatiti ti, kdož nemají štěstí, že by se jim daně slevovaly.

A tu jen tak mimochodem mezi čtyřma očima a přísně důvěrně: odepisování přirážek povede k bankrotu v okresních zastupitelstvech; za několik let bude bankrot neodvratný! Nu, zachovejte to v paměti a pamatujte také, že máme prioritu, že jsme to tu veřejně první řekli.

Prolomení ledů obstrukčních znamenalo po stránce politické přijetí rozpočtů zemských za poslední dvě léta, a znamenalo v důsledku dalším přijetí nouzových předloh říšských a rozpočtu státního, který se od roku 1901 pořizuje paragrafem 14. Byli bychom se tedy bezmála octli v práci parlamentní. Vždyť i Němci, tlačeni svými sedláky (praví se, že dostali několik set telegramů, aby od obstrukce upustili), jevili ochotu. Jen že chtěli zavázati už předem Mladočechy pro radu říšskou. A Mladočeši byli by tentokrát tuze rádi se z obstrukce dostali, ale závazek pro říšskou radu na několik neděl napřed (sejde-li se říšská rada někdy v polovici prosince) vzíti na se nechtěli a z příčin taktických ani nemohli. A tak jednání skončilo smutně; sněm se zejde, diéty se vyplatí (osmizlatové diéty za devět dnů a cevné pro 242 poslanců = 50.000 kor.!), nevykonalo se nic vyhlídky pro radu říšskou jsou takové, jaké byly: prašpatné.

Při tom všechno kolem je jaksi klidno a spokojeno. Obnstva jakoby se ta věc a celá ta politika ani netýkala. Jakoby všecko bylo jedno, půjde-li to zjevným absolutismem, či jde-li to absolutismem zakrytým anebo parlamentárně. Staří

pamětníci absolutismu, jež na sobě pocítili, co to absolutism je, lomí rukama a diví se, jak jsme všichni otupělí. A je se čemu divit! U nás káže se odvrat od nacionalismu, káže se odvrat od politiky pod zástěrkou práce hospodářské a to v době, kdy Němci nacionalismem málem netřeští a své interesy politicko-nacionální staví jednomyslně vysoko nad nouzi, hlad a potřeby státní.. O potřeby státní nechť prý stará se pan ministr, o ty nechť bolí hlava jeho. Bolí nebolí: pan ministr sedí, mlčí či vlastně mluví, a víc než je třeba, a má svoji leidenschaftslose Beharrlichkeit! Vše se jaksi klidně řítí ke katastrofě a nikdo neví kudy kam, jakoby nikdo skutečně už nevěděl kudy kam, ačkoli lidem znalým dějin tohoto státu, jeho přítomnosti, jeho organismu a tendencí budoucnosti (a je jich ještě několik na světě, kdož to znají), zjevno je, že z tohoto stavu východisko je a jaké je. Východisko po cestách trnitých, skalnatých, klikatých, východisko jinými cestami, než jaké zjevuje byrokratický, profesorální a neprofesorální doktrinarism. Tu platí však, dnes platí a pro nás, první a hlavní pravidlo: Kdo vydrží, ten vyhraje! Kdo zmalomyslní, je ztracen! Čechové tak často v nepravou chvíli malomyslněli, v nepravou chvíli bouřili; v nepravý čas spustili politiku pasivní, v nepravý čas se dávali do obstrukce a v nepravý čas jí se zříkali.. Já však pravím a volám: Vydržet! Nyní vydržet a neustupovat..!

Ledy nepovolily, ledy se nelámou a kdo obstojí, obstojí jen ledovou vytrvalostí a neústupností! *Junius Druhý.*

Diskuse.

K článku p. K. Rohana v 1. čísle »Rozhledů«: »Správný názor o vzniku činů lidských« dovoluji si přičiniti tyto poznámky:

Thése p. Rohanova zní takto: »Následkem naprosté nesvobody vůle.. není hříchu, není viny, není zásluh; mravnost a nemravnost, »ethické« zlo a dobro a podobná rčení (jež lidstvu přivodila již tolik strašných útrap) jsou prázdná slova v tom smyslu, že to, co jimi označováno, ve skutečnosti neexistuje a pouhou jest smyšlenkou.«

Mám za to, že tento úsudek není správný a to ani tehdy, jestliže nesvoboda vůle má se za dokázaný fakt. Neméně přece upozorňuji, že to, co v článku (odst. I. až XI.) předchází, nelze pokládati za důkaz nesvobody vůle. Neboť výklad, že »každý bol, ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten« a že tedy při chtění volba domněle svobodná děje se vždy ve směru nejmenšího bolu, tento výklad stejně jako hedonistická a později utalitaristní formule, že volba děje se vždy ve směru největší slasti, podává pouze subjektivní výklad volního aktu, nedokazuje však ještě nesvobodu vůle. Neboť k důkazu tomu bylo by třeba ještě dokázati (a to ovšem již objektivně, empiricky), že v daném případě ono subjektivné od-

měřování, oceňování bolů, které mají býti překonány, resp. slastí, které mají být dosaženy, je nutně určeno, determinováno. »Intensita« a »trvání« bolu tu jistě nestačí; nestačily by ani tehdy, kdyby pan autor byl je analogicky dle Benthamovy mathematiky slasti rozmnožil.* Neboť co je to ta intensivnost bolu? Je nějaké měřítko objektivní pro ni? Pochybuji, mimo psychofysiku elementárních počitků; a jestli měří se ona pouze subjektivně — proč se tak měří? V tom je právě otázka hlavní. Na př. loupežná vražda; vrahovi dle theorie p. R. je bol vznikající z nedostatku prostředků k ukojení potřeb intensivnější než bol, který mu vznikne jednak možným soucitem s obětí, jednak z následků jeho činu, (dle utilitarismu je mu slast kynoucí z provedení činu intensivnější než slast ze života v dalším nedostatku, ale beze strachu před trestem), ale otázka je právě, proč je mu ten první bol intensivnější. Zřejmo, že tu nutno sáhnouti k výkladu dalšímu, objektivnímu, ke vlivům společnosti, výchovy etc.

Podotýkám ještě — per parenthesim —, že ani jedna ani druhá formule nepostačí ani k pouhému výkladu volné aktivnosti. Neboť není správné, že každý bol, ať původu jakéhokoli, vyvolává snahu překonati jej: to platí o nižší aktivnosti, o činnosti odrazové, reflexní.**) Na vyšším stupni však působí mnohé boly, které snahy řečené nevyvolávají (na př. bolest ze ztráty osoby milované), právě jako i mnohé slasti, které nevyvolávají snahy dosíci jich (slast ze vzpomínky na mrtvou osobu drahou). To je fakt, z něhož sociologie i ethika mnoho může těžiti; a bylo by sofistikou chtíti jej popírati (na př. tvrzením, že takový nepřekonatelný bol nepřekonává se proto, že jeho odstranění vyvolalo by bol větší.)

Avšak to vše na správnosti či nesprávnosti hlavní thése p. Rohanovy ještě podstatně ničeho nemění; neboť není-li nesvoboda vůle článkem samým dokázána, jest snad dokázána jinak. Hlavní omyl však záleží v tom, že z nesvobody vůle nevyplývá nijak nemožnost odpovědnosti (»není viny«), tím méně nemožnost ethiky. Neboť determinism jako fakt objektivní neruší a nevylučuje nijak fakta subjektivního, kterým je vědomí sebe, vlastního já; determinism neznamená, že by z gramatiky měla zmizeti první osoba jednotného čísla. Zajisté ani Taine nebyl by býval ve svém determinismu tak důsledný, aby popřel na př. autorství svých děl a odmítl svou odpovědnost za ně; tak zajisté i p. Rohan, ačkoli píše svůj článek, nejednal svobodně, — neodmítne odpovědnosti zaň, neboť to by znamenalo popříti svoje autorství, popříti svoje já.

Proto je pochopitelno, že jako indeterministé tak i deterministé stejně uznávají odpovědnost na př. Mill, třeba že mnohdy

* Bentham rozeznává slasti dle 1. intensity, 2. trvalosti, 3. určitosti (certainty), 4. blízkosti (propinquity), 5. plodnosti (fecundity) a 6. čistoty (purity, nesmíšenosti se strastí)

** Podotýkám také, že příklady volené p. Rohanem nenáležejí většinou vyšší volné aktivnosti, nýbrž jsou to činnosti zvykové, bezděčné.

— zbytečně ovšem — činí tak oklikou (na př. Kant, Fouillé svými idées forces, Renouvier a j.) Správně Tarde praví ve své Philosophie pénale (str. 85): »Avšak, jestliže na místě viny absolutní a nekonečné, o které nelze již mluviti, jde pouze o vinu relativní a omezenou jako je každá věc reální a positivní, postačí nám příčinnost také jen relativní a omezená, příčinnost p o d r u ž n á. Potom svoboda vůle stává se postulátem zbytečným. Dospěli jsme k tomuto bodu. Jde o to věděti, zda ono »já« pozbylo všeho práva slouti »příčinou«, nejsouc leč poutkem spleti nutných zjevů, a není-li jiné pravé příčiny mimo prapříčinu hypotetickou a nepostižitelnou.«

A právě jako vědomí odpovědnosti minulé, vědomí: já jsem to učinil, tak i vědomí odpovědnosti budoucí: co mám j á učiniti? nijak není neutralisováno představou o objektivní nesvobodě vůle a nutnost mravních éthických hodnot trvá dále. Bolest, která doprovází každý vyšší volný akt, nezáleží ani tak v otázce: který z bolů způsobených mám odstraniti — ale spíše v otázce, jak jej mám odstraniti, v té nejistotě, pro co se rozhodnouti. Překonáváním této bolesti nejistoty, nerozhodnosti je právě ethika. Bez mravního hodnocení, bez rozlišení toho, co je dobré a špatné, co je lepší, co horší nelze si představiti nejen žádného jednání rozumného, ale ani myšlení. Již »pravda« je pojem mravní, neboť je odsouzením lži. A proto i p. Rohan rozhodnuv se, vysloviti svůj názor a hájiti jej, učinil tak ne proto, aby odstranil větší bol svůj, nýbrž proto, že uznal názor svůj za správný, a že uznal za správné, m r a v n ě správné jednání — hájiti pravdu.

K poznání, že »t. zv. zločinci jsou jen nešťastní lidé,« možno ovšem dojíti tím, že uvědomíme si nesvobodu vůle. Ale že touto cestou nedojde se k soucitu s těmi nešťastnými, potvrzuje s dostatek dnešní kriminologie, která ve svých důsledcích dospěla již i k návrhům na umělou sterilisaci, kleštění zločinců. (Proal.: le Crime et la Peine str. VIII.) K tomuto soucitu lze dojíti pouze cestou opačnou,* totiž pouze tím, že při vší uznané nesvobodě vůle nezříkám se odpovědnosti za své činy a za své rozsudky, že nezříkám se této osobní odpovědnosti své ani jako státem pověřený soudce a že i v této funkci zůstávám člověkem, pro nějž dobro a zlo nejsou pouhou »smyšlenkou«, ale jedinou normou všeho jednání.

Lad. Jarolímek.

Jeneweinova výstava.

Poprvé vystavuje Jenewein souborně svoje dílo v nynějším působišti svém v Brně, což je jistě zajímavo při umělci pracujícím přes 25 let již veřejně a při jeho významu. Nechť je vinno neporozumění, poměry, jeho nepovšimnuté skromné samotářství osobní i myšlenkové, toť dnes již lhostejno, jeť odčiněno, ale vinu po sobě nechala minulost přece, jež i na výstavě Klubu přátel umění se zrcadlí. Celé prvé období jeho práce zastou-

* Odkazuji ke svému článku „Sankce trestu" v Rozhledech r. 1901.

peno je pouze třemi listy: dvěma z cyklu »Daň krvavá« a sv. Gilbertem. Vše ostatní zapadlo; a škoda toho, třeba víme, že jsou to většinou drobné kresby z dob hmotného strádání, škoda, nebo vzpomínkami živě dosud jdou kresby roztroušené v Světozoru a jinde, plné síly a svéráznosti; škoda toho, protože mnoho článků vývojových tak vypadlo, jichž je nám líto dnes v přehledu celku.

Než přece je i tak jasna a určita linie jeho vzrůstu. Nezměněna zůstává v Jeneweinovi jen tragičnost a veleba emocí, jež miluje a jež vyvolává vše ostatní prodělává změnu zvláštního rázu. Nemám pro ni názvu, ale obraz mi připadá, jenž ji vystihuje: Tak bývá při výstupu do hor; z ruchu dolin, ze styků s lidmi, ze souvislosti se životem jdeme pestrým krajem barvitých lesů, polí a luk; jdeme výš, a život za námi zapadá, nacházíme samoty a tišiny hvozdů, pak klesají i ony níž a ocitáme se v čisté sféře vrcholů; není již ruchu, kypivosti tvarné i barevné, ale není také roztříštěnosti v drobných těkavých pohledech a zastávkách; jedno zůstalo: vypjatá linie poslední výšky, prostá, však mohutná svou samotou, svým povznesením nad třpytné krásy malých dolin.

Jenewein měl období, kdy souvisel s životem, kdy žil jeho tepem, trpěl jeho utrpěním, kdy byl zkrátka vepjat v sociální jednotu se svým ovzduším. Tehdy vytvořil »Daň krvavou«, hořký protest proti hrůzám hromadných vražd válečných a všem jejich důsledkům. Zřel je zcela realně; viděl lidí ubohé, vysílené útrapou, se zrakem horečně vytřeštěným z lící zčernalých a vyhublých (list 1.), viděl zbědovanou ženu nad děckem, jak poslední vkládá v ruku židovu (list 2.), viděl je, jak zříme je my či malíři realisté, a vtělil je tak, ani z prostředí jejich neubrav reality. Tak byl myšlenkově jedno s životem, že se stal až tendenčním bojovníkem utištěných. Byl i formálně tehdy ještě neodlišen, zařazen mezi ostatními své školy.

Ve sv. Gilbertu je sice myšlenkově ještě v nižinách života, opouští však již tradice výrazové, hledá svou cestu kreslířskou, a pak — pak prudce a dychtivě stoupá: opouští současné bolesti dne a blíží se již osamělým bolestem věčně lidským, očištěným od přítěže vedlejších jevů průvodních, vydestillovaným a zmohutnělým svou ryzostí. Jeremiášův pláč nad zříceninami Jerusalema, Dopoledne velkého pátku, Jidáš a Návrat z bitvy na Bílé hoře jsou stupni, po nichž šel. Opravdu velikými.

V Jeremiáši je ztělesněn žal, i ve Velkém pátku a v Bílé hoře, avšak jak odlišně. Tam v prvém tesklivý prorok klečí tichý, bolestně vážný; v něm nepropukla bolest v tělesné konvulse, ač zrakem jeho jde víc než obraz přítomné spousty, jde vidění budoucna. Ten svíjivý, výbušný cit však mistr vtělit musil, aby vyslovil plně své zření v lidské nitro, i obklopil proroka skupinou mužů zasažených tímtéž úderem. Ozvala se v nich odpověď; čteme ji, i tu ryčnou, vyčítající a prosící v jednom dechnutí, i onu v štkaní rozplynulou a zase shroucenou v křečovitém úpění či omračující a otupivou, vrhající

v bezcitné utkvění, čteme je a znenáhla se v nás spojují v jediné intensivní pochopení bolesti vyvěrající z nejhlubších spodin a plníci nitro celé, měnící člověka v pouhý symbol svůj.

V Dopoledni velkého pátku ustoupil již od kombinovaného stupňování emoce. Zde jen Matka s Janem tkvějí v rozžalení, a vlnou, jež má povznést výsledný dojem na vrchol vypjetí a působivosti, je příkře kontrastující pozadí, smečka povykujících vysměvačů Kristových s typickým představitelem bezcitné tuposti v předu.

Po tomto stupni opětného oprostění přichází další, úchvatná trilogie Jidášova, a poslední, Návrat z Bílé hory. V něm mizí již vše lidské. Zastřený jezdec skleslý jede bezlidným krajem a nese zbytky české korouhve na žerdi zlomené. Bezvládný se dává nést a hejno havranů se snáší k němu, rvou poslední cáry praporu a roznášejí, a on se dává vléci v před do budoucnosti, již v postranním poli triptychu symbolisují dutky v pěsti svalnaté, jak siný mrak se nad krajinu vznášející. Za ním se klášter vztyčuje z pláně bělohorské; mrtvo je v něm i kolem kol a tma se plíží po úlnách pahorků jak po hrobech. — Není zde již ani člověka, jenž by byl materiálem výrazovým, zůstaly pouhé symboly — a přece je účin hlubší, pronikavější, jaký jediný Jidáš může ještě vyvolat.

Tak stoupá v umělecké touze po nejčistším vyslovení své ideje, odvrhá vše, co s sebou nesl z života, odmítá kresbu prostředí, pozadí, jež omezuje na minimum, na charakteristické svoje stromy bezlisté, na kraje bez vegetace, holé a smutné jak měly by jen podmalovávat tragické smutky základní, na svoje havrany, jež provázejí všecky jeho sny těžkým letem, skřekem ponurým. Stává se kreslířem, jenž barevné techniky kombinuje vše, aby dosáhl nejjemnějších tonů a nánosů, jenž koloristní dojem podřizuje kresbě, dávaje mu totéž místo jako pozadí: význam zvedajícího, však nevtírajícího se činitele. Za to kresba nabývá síly a vervy, nabývá jistoty v zachycení i velkých kontur, někdy až dekorativně vržených na plochu, i nejjemnějších detailů v každé vrásce kol rtů či očí rozběhlé, nabývá schopnosti najít rytem bolesti a smutku i rytem pathetické jejich grandiosnosti.

V posledních pracích Jeneweinových, v Pohřbu sebevraha a v Moru, prosakuje nový živel na povrch. Dostoupil vrcholu, ohlíží se zpět a náhle si uvědomuje, že je rozpor mezi vysněnou čistotou jeho vniterných dění věčně lidských a mezi realitou, již opustil, uvědomuje si, že skutečně se potkal kdysi roznícený jeho pohled s výsměchem, že cesta jeho byla s pohrdáním odmítnuta, že lidé chtějí být daleci svých lepších, ryzejších a nepoznaných stránek. A úsměv ironie sedá na jeho ret. Jde dál po stopě tragického, však dává mu obrážet se v skutečném člověku. V moru jsou to listy: Pohřby, Smrť lékařům a Hýření, jež bezděky snad, však přece znatelné sledy ironické bolesti nesou. Netečné pohledy pohřbívačů, tak zcela bez pathetického gesta kreslených, jak provázejí ženu s dětskou

rakvičkou, výsměchy věšící se na ubití lékaře a hýřením bezduchých zastřené zoufalství — jsou něčím novým v díle mistrově. Snad dalo by se připustit, že jsou to opět jen vlny kontrastné, jež maji zvednout myšlenku, ale položíme-li kamenování lékaře vedle obdobného kamenování Štěpánova z počátku let 90., vycítíme, že odehrála se ne pouze změna ve vyspělosti, než v základním nazírání na milovaný předmět. A Pohřeb sebevrahův tím méně připouští klasifikaci myšlenky na hledání pouhého kontrastu, neboť zde smrt zůstavila jen symbol svůj — rakev, hřbitov, však tupost lidského pohledu, vtělená v odraného pobudu hrobaře, rozvalujícího se s láhví kořalky po rakvi, ta je vyzvednuta, akcentována příliš silně, aby mohla být bezděčným jen prostředkem ku zvýšení dojmu.

Z poslední doby nemá výstava brněnská než šest listů Rodokmene Kristova, jež daly by se přiřadit ku starému kázání sv. Františka, nevzniknuvše na cestě za ideovým cílem, než z pouhé lásky ku krásným liniím velebných gest. Nelze tedy odhadnout, zda ironie se stane trvalým živlem jeho tvoření, či je-li pouze chvilkovým záchvěvem, jenž dozní, sotva zazvučel. — Tak jeví se mi umění Jeneweinovo, sledováno vzestupně na nejvýraznějších dílech výstavy. Ostatní, většinou menší kresby a studie, jsou vedle nich pouhou dekorativní výplní, druhořadnými tony v akordu, ač nesou na sobě všecky znaky svého původu. —

Můžeme-li pro lásku jeho k tragice a velebě hledati půdu v povaze meditativní a v tvrdém životním úvodu, tedy všecky ostatní složky jeho tvoření vyvěrají z myšlenkového směru, jejž jsem se snažil vystihnout.

Stěžejní snaha a touha, aby vyvážil z lidství základní, očistěná, všedností neposkvrněná hnutí citových hlubin, ta vedla ho k poznání, že absolutní ryzost jen v extasi vzniká a zpětně že opět jen extatické stavy přivodí. A tak rys vznícení provází všechny jeho symbolické postavy. Setřel však s jich výrazu hybnost, vzrušivost, aby ani tím nepřiblížil se malé skutečnosti, dal všem gestům ve výtrysku nejvyšší síly zkamenět — a stvořil tak svůj pathos jako pravdivý a nutný důsledek stylistický. A právě tak nesměl volit pro inkarnaci svých snů postav (a on skoro výhradně člověkem mluví) jiných, než jsou jeho skulpturálné akty anticky krásné, silou kypící, byť se nám zdálo, že bolest kruší a vyssává. I ony jsou stylovým důsledkem idealisované grandiosnosti a průvodcem pathosu.

Snad má to být známo již a pominuto při referátu výstavním, však rozběhl jsem se příliš v portrét — a příliš málo věřím, že známo je, než abych byl nedopověděl, byť jenom několika slovy náčrtovými. * *E. Sokol.*

* Poznámka. Úpravu výstavy provedl Dušan Jurkovič — za daných podmínek velmi vkusně. Ale neobyčejně originelní a elegantní knihu vytvořil z katalogu výstavního. Měkká čerň obálky, lehce bílým zrnem ostříknutá, je prostě stříbrem zdobena, vnitř každá stránka delikátně dekorována žlutohnědým ornamentem, v jehož orámování výraznější text rejstříkový rozložen je tak, že nevyvolává v čtenáři dojem

Dr. Karel May.

Padly Vám také do očí palcové písmeny, kterými ve svorné konkurenci dva naši nakladatelé oznamují, že o překot vydávají báječně úchvatná, velkolepá, velecenná, pro paedagogii mládeže zvláště sepsaná díla slovutného Dr. Karla Maye?

Co jste si při tom myslil? Že nic? Také chvalitebné stanovisko! Četl jste něco od K. Maye? Že ne? Dobře jste udělal. Jsou to naše bývalé indiánské povídky s bitkami, zajetím a obligátním osvobozením, naše »Údolí smrti« plná zakopaných pokladů atd., jen že v pokročilejším rozvodněném vydání. Ideová kostra těchto »románů« jest, jak ani jináče nemůže býti, primitivní. Dobří lidé a špatní. Špatní ubližují dobrým a dobří se proti špatným brání, a vždy velkomyslně. Takový dobrý člověk pere se se zlým, dostane ho pod sebe, nasadí mu špičku nože na krk — ale nebodne. Velkomyslným gestem pustí nepřítele na svobodu. Proč? Aha! Aby se uplatnila křesťanská morálka!? Myslíte? Já myslím, aby román neukončil již padesátou stránkou. Pamatujte si! U Maye zastihne zlosyna trest spravedlivý až na 1400. stránce, zcela podle křesťanské nauky, neboť Bůh jest shovívavý a May také. Scenické prostředky jsou rovněž primitivní. Oblíbeným Mayovým »šlágrem« jest stopování. Někde tam na prerii jest několik nepatrných prohlubinek v zemi. Prostý našinec by šel klidně mimo, bez porozumění, ovšem na svou zkázu. Neboť prohlubinky jsou stopy a od rozluštění záhady, čí stopy, závisí život a neživot mnohých lidí, rozumějž v »románě«. U stopy stojí staří trampové, zálesáci a vykládají své rozumy. Všechno ovšem prázdná sláma, neboť pojednou se odněkud ukáže Old Shatterhand (May), omrkne všechno a dokáže jim, jak jsou ubozí ve svém umění stopařském a rozluští stopy geniálním způsobem, že staří zálesáci studem zalézají do myších děr. Stopa je koňská, kůň byl sivý valach indiánský, 8 let starý, na jedno oko slepý, na koni bylo evropské sedlo, na sedle jezdec. Jezdec byl zálesák, kulhal na pravou nohu, měl tesák, 2 pistole, pušku a za kloboukem tři péra a před šesti hodinami obědval čerstvou krev bůvolí. To se dá všechno z nepatrných známek vyčísti — když je člověk doktorem Mayem.

Dále mívá každý rek šablonovitě význačnou vlastnost. Jeden omračuje pěstí smrtelníky, druhý vpaluje jim rány z kulovnice do prostřed čela, třetí nechybí se puškou nikdy cíle. Koně, když se jim chmátne za ucho a prosloví tajné heslo, letí větrem o závod a přeskakují propasti, před kterými by se zastavila i nejdivočejší — fantasie. A celý ten život zálesácký líčí se tak pitomě povrchně, že jest patrno, že ctěný spisovatel všechny ty příhody zažil u svého pracovního stolku. I ten prales vypadá, jako obyčejný les z jeho rodné krajiny, jen že o něco větší.

shluklého množství; neodpuzuje a netříští, naopak zvedá klid tichého zaujetí; neuráží oko sklouznuvší s krásného obrazu spoustou tisku neladně rozptýleného, naopak podává tichý výklad v ladném obraze, jenž jemností svou nechce se vypínat, vtírat a rušit, ale zmnožovat dojem. Vkusná kniha originelní.

Stejně hloupý a do omrzelosti opakovaný trik jest špehování a vyzvídání. Aby nezanechával po sobě stopy, plíží se jen po špičkách nohou a rukou (!) a i na př. v lese (!) úplně neslyšitelně, tak že překvapí stráže, omráčí je pěstí do spánku a pohodlně vyslechne záměry nepřátelské. Jakými horentními nesmysly dovoluje si útočiti na »zdravý« rozum čtenářstva, jest skutečně neuvěřitelno. Byl kdysi hrozným způsobem. poraněn, kromě jiných strašných ran byl mu spodem probodnut jazyk a byl odvlečen do sídla Apačů. Tam na lůžku z kožešin ležel ve svých šatech, nesvlečen, v bezvědomí tři neděle, pravím tři neděle, nejedl a nepil. A v těch zlých časech jej ošetřovala dcera náčelníkova a zamilovala se do něho. Patrně byly na těch šest neděl zaraženy i jiné funkce tělesné, sice byl by asi z těžka získal náklonnost šlechetné hnědé růže. Charakteristické pro jeho »tvorbu« jest též, že některé příhody prostě z jednoho románu do druhého doslovně opisuje, na př. přepadnutí vlaku Indiány anebo naopak zase (jak zvykem lhářů) jednu a tutéž příhodu ve dvou »románech« docela jinak vypravuje, jako na př., jak se seznámil s Vinettou, náčelníkem Apačů atd. Že v takových »dílech« se nešetří krví, jest samozřejmo. Vraždy, souboje na nože, urputné bitky, massakre dojemně se na stránkách střídají. Ovšem příčinu zavdají vždycky zlí a dobří se musí brániti. Kdož by jim tedy měl za zlé, že když jim jde o kůži, do toho sekají jako do jitrnic. Potom odněkud zavzní zvonec z kapličky, kterou tam někde v horách misionář postavil, May otře zakrvácený nůž o trávu a pomodlí se zbožně »Ave Maria«. To je ta vychválená »křesťanská morálka«.

A nade vším, jako duch nad vodami, vznáší se pověstná specificky prušácká národní velkohubost. Největší hrdina Old Shatterhand* (May sám vypráví o sobě v první osobě) jest Němec Berliňák. Na pohled nepatrného vychovatele zavál osud do Ameriky a tam za 14 dní se z něho vyklubal nejdokonalejší zálesák a dobrodružný cestovatel, plný vtipu, vědy, síly a křesťanských ctností. Jezdí teď (ve svých románech) po všech dílech světa za dobrodružstvím, rozsévá dobro, hájí utlačované a pronásleduje zlosyny, jméno jeho jest všude známo a s úctou vyslovováno: »Toť Old Shatterhand, Němec!« Všechny ostatní románové dobré (!) osoby existují jen ad majorem Maye gloriam. Vyvedou vždy nějakou hloupost, zapletou se do něčeho a když už nevědí, kudy kam, musí se »do toho vložiti« May a spravovati, co pokazili a jeho věhlas to dokáže. Pangermanism ve primitivní literární formě. Toť také hlavní příčina, proč v Němcích našly romány u fantastické mládeže takové obliby.

A takové věci se u nás překládají a tisknou pod vignetou lasteneckých, paedagogických a aesthetických cílů a za úslužné omoci estheticky zjemnělé kritiky!

Ještě několik slov o osobě p. Dr. Maye! Pan Jos. R. Vilímek či některý jeho zřízenec péra, klade si sám ve svém barnumovském prospektu otázku: »Kdo jest Karel May?« Jeho

* Old = starý, Shatterhand = roztřišťující ruka.

vlastní odpověď potřebuje několik doplňků. Dle sdělení jistého vrstevníka* narodil se Karel May r. 1842 v Hohenstein-Ernstthal v saském Rudohoří jako syn tkalcův. Do čtrnáctého roku navštěvoval obecnou školu a dvě léta učitelský seminář ve Waldenburgu. Potom prý potuloval se dobrodružně v lesích své domoviny, které jsou bohaty mnohými pověstmi, až byl chycen polními hlídači, kteří naň uspořádali honbu. Pak se oženil, stal se »spisovatelem« a přesídlil do Drážďan.** Nejnepříjemnější mu bylo odhalení, když se mu dokázalo, že pro mrzký mamon současně vedle svých mravoučných románů »spisoval« různé pornografie a že vyráběl krváky! Dokázanou jemu literární bezcharakternost dokumentuje významně okolnost, že May, ač protestant, mlčky trpěl, když byl z neznalosti uváděn jako katolický spisovatel. Těch několik »blim, blim« z kapličky a »Ave Maria« dovedla zmásti neomylnou církev katolickou. I v jistém českomoravském časopise byly onehda vychvalovány jeho spisy. Schválil prý je biskup osnabrücký, mnichovský, pasovský, limburský atd. Sit saluti! *J. K.*

Soustavná výchova obchodní.

Napsal *dr. Albín Braf.*

II. — Ať už se konečně mají věci jakkoliv, i tyto školy mají především zase jen na zřeteli přípravu pro vlastní povolání obchodní a témuž cíli slouží — pomineme-li některých jednoročních kursů k oněm přičleněných nebo i samostatných a pomlčíme li o tak řečených obchodních školách soukromých, dost považlivě se množících — i také ještě obchodní školy pokračovací. O nich lze říci beze všeho přepínání, že se snad v celém Rakousku jejich důležitost tak neocenila jako u nás Čechův. Vyučovací kursy pro učitele pokračovacích škol obchodních vyšly v Rakousku z českého podnětu a máme v této věci dosud jaksi vedení. Zásluha tu náleží našim obchodním akademiím a Českému obchodnímu museu, jež samo v té příčině ne sice výhradně, ale přece podstatně se opírá o učitelské síly z Československé obchodní akademie. Jsou arci řečené kursy naše dosud v jakémsi stavu pokusovém; první z nich přespříliš tíhly po rozsahu vědění, daleko vybočujícím z mezí učebné látky školy pokračovací; nyní stále více se učebná látka kursů obmezuje ve prospěch prohloubení, důkladného proniknutí a didaktického návodu za obmezení rozsahu látky. Uchopí-li se konečně organisačního počinu státní správa vyučovací — jež subvencemi vypomahá a z nich si béře titul k jistému vlivu — bude moci nejvíce těžiti ze zkušeností těchto českých kursů, dobře navštěvovaných trpělivým a snaživým posluchačstvem z pravidla v nejparnějších měsících letních. Tak vzhledem k nejnižšímu stupni

* Zeit „Odhalený spisovatel pro mládež" čís. 402 z roku 1902.

** K doktorátu ve smyslu rakouském mu tedy chybí hodně. Jak známo, není v Německu titul doktorský zákonem chráněn, potkává tam člověk při každém kroku všelijaké doktory.

obchodního vyučování naše obchodní akademie ujaly se podobného úkolu, jaký vzhledem k jejich odbornému učitelstvu obchodnímu bude míti vysokoškolská organisace obchodního vyučování, o kterou se teprve pracuje. Záměr posléz řečený se dle vší pravděpodobnosti také uskuteční a tím bychom opravdu dospěli k soustavnému organickému vybudování svého obchodnického vyučování, leč pořád jenom — aspoň v podstatě a hlavním výsledku — se zřetelem na obchodnický stav. Aby se však mohlo mluviti o soustavném zřízení vyučování obchodního v plném rozsahu potřeby, k tomu bude třeba ještě něčeho.

Čeho že tedy jest ještě třeba? Uvidíme hned. Připomeňme si, co výše bylo řečeno o pohnutkách požadavku, aby se také na vysokých učilištích technických jejich odbornému posluchačstvu poskytla příležitost k obchodnickému vzdělání. Platí tato potřeba pouze pro t. zv. vysoké školy technické, jen pro nejvyšší stupeň škol pro výrobní techniku? Jest na jevě, že nikoliv. Mutatis mutandis platí pro každý stupeň výrobotechnického školství. Už při jiných příležitostech jsem se snažil ukázati, jak jednostranné byly naše jinak ranné a všeho uznáníhodné pokusy o technický pokrok zemědělský. Když se vyvazením selských břemen v době, jež zároveň přinesla dalekosáhlé převraty v soustavě dopravní, tak mocně změnily podmínky zemědělské výroby, mělo se za to, že jest toliko třeba postarati se o náležité vzdělání dorostu v příslušné výrobní technice podle požadavků doby. To bylo výlučnou direktivou celé organisace, uspořádání osnov učebních i spolu všeho mimoškolského snažení. Že právě změny nastalé také měrou v dřívějších poměrech netušenou stupňovaly nároky na podnikatelskou způsobilost rolníkovu, na jeho schopnost rozuměti trhu a jeho zřízení, o tom musila nás teprve poučiti trapná zkušenost, jejíž následkům dnes na př. chtějí čeliti družstevní snahy nynější pro nákup a prodej, skladištní ruch atd. Ještě podnes však na našich školách zemědělských není poučení o organisaci plodinového obchodu, poučení totiž odborného a odbornickým způsobem zabezpečeného. Jakoby se vyvršoval celý úkol rolníka v tom, jak výrobků docílit, a vedlejší byla otázka, jak je speněžit. Dokud by arci výklad o technice plodinového obchodu nepřišel do rukou opravdu povolaných (což by za našich poměrů porůznu snadno se mohlo státi), bude lépe, nezmění-li se na daném stavu zatím nic. Ale udržet se daný stav nedá. Jest to zjevná převrácenost, necháváme-li mladé lidi strojící se k praktickým výrobním povoláním a hledající za tím účelem odborného školského poučení, opouštěti příslušné školy, aniž jsme se postarali, aby měli pro svůj zvláštní obor také jistý rozhled po stránce trhové, aby poznali ruce, skrze které od suroviny a pomocné látky až ke konečnému konsumentu výrobky dotčené typicky chodí, aby se jistou měrou vyznali v rozličných zařízeních, jichž odborný ten obchod užívá atd. Tuším, že asi tento směr a obsah vědění pro rolníky i jiné živnostníky měli též u nás lidé vlastně nejčastěji na zřeteli, když horlívali pro popularisaci národohospodářského vědění. Hrály při

tom m. j. velikou úlohu jisté mylné představy o nevím jakém rozsahu a vlivu populárního národohospodářského vyučování v Anglii; ale dojista také skutečnost, že lidem neodborným, byť jinak velmi vzdělaným, obchodotechnické a národohospodářské vědění splývá v jedno.

Dobré a užitečné jest sice pro každého míti obraz o souvislostech typických jevů hospodářského života, míti měřítka pro ocenění svého postavení v něm, chápati pravidelnosti jeho průběhu na kolejích platného řádu právního, rozuměti jádru sociálních hnutí, bez stavovských neb jiných předsudků hleděti na hospodářskopolitické akce. Leč bližší potřebou a nepřirovnatelně užitečnějším věděním bude přece každému, vyznati se ve všem tom, čím jest podmíněno i po stránce trhové zdravé a zdárné provozování vlastní živnosti. To jsou věci mnohem konkretnější nežli národohospodářské theorie, mnohem bezprostředněji se dají upotřebiti na obory praktické působnosti. I tak mám za to, že by teprve pak mohlo býti řeči o soustavné výchově obchodní, kdyžby i v celém oboru školství výrobotechnického (průmyslového, zemědělského), a to všelikých jeho stupňů, měrou úrovni a délce doby vyučovací přiměřenou podávala se spolu obchodotechnická poučení.

K tomu všemu bude arci zapotřebí sil. Leč ony se opatří, bude-li právě specificky obchodnické vyučování, o němž v článku prvním byla řeč, náležitě vybudováno. Arciť musí k tomu přistoupiti ještě leccos jiného. Především pro ty, kteří chtějí říditi větší závody, jistý pobyt v prostředích vyspělé výrobní a obchodní činnosti, nikoliv pouhý pobyt divácký, nýbrž pobyt v odborné aktivitě. Už tou dobu se nám k něčemu podobnému rozmnožují příležitosti a bohdá se dále rozmnoží. Neméně bude třeba pečovati o dobrou literaturu obchodotechnickou v jazyku českém a nějaké ústředí, jež by veřejnému upotřebení přístupnými činilo všecky potřebné zdroje poučení od povšechných naukových až k těm, jež se týkají běžného sledování všech událostí trhových. Na jiném místě jsem v řečené příčině nastínil úlohu, jež by v posléz uvedených směrech připadla Merkuru a Obchodnímu museu a nebudu to opakovati, ježto si denní tisk aspoň z části podnětu mého povšiml. Na kolik pak jde o proniknutí obchodního smyslu a znalosti do vrstev nejširších, kladl bych právě proto tak veliký důraz na kursy, které učitelstvu měšťanských a národních škol podávají poučení v oboru obchodní techniky vůbec. Naše měšťanské školy rozšiřují se o čtvrtou třídu. Jak užitečné by bylo, kdyby se v ní blíže přihlédlo k potřebám praktického života a to právě také v oboru zde naznačeném. Nynější modní heslo vzdělavací extense nemělo by u nás v žádném oboru zdárnějšího působiště nežli na poli poučení, která tak přímo jdou na pomoc hospodářským prospěchům lidu, jako právě poučení, o nichž tu jest řeč. Nebojme se, že se nám příliš rozmůže hmotné blahobytnictví na újmu ideálných směrů. My právě naopak potřebujeme naléhavě jisté protiváhy proti přílišné krasodušnosti, proti ledabylosti a po-

vrchnosti, s jakou si český člověk dosud vede vzhledem k pramenům a podmínkám své hospodářské existence, proti šovinistické vznětlivosti a nerozumné nepočítavosti našeho lidu. Jest-li už těžko předělávat směry názorů a zvyklostí ve vrstvách starších, v mladších by to stálo za pokus a nebyl by ani tak obtížný, protože nejde o věci z brusu nové, které by bylo teprve do nepřipravené půdy pracně vštěpovat, nýbrž pouze o něco, čehož zárodky už tu jsou. Jen důsledně vyvinout a rozvést.

Fédération abolitioniste internationale.

Doba moderní jest dobou pokrokovou, dobou oprav poměrů sociálních, dobou, která touží zušlechtiti lidstvo, vypěstiti v něm cit jak ethický tak esthetický, jest dobou, v níž se touží po osvobození jednotlivých lidských individuí z pout je svírajících.

Ujařmený, uhnětený, trpící člověk chce býti prost jha, ve kterém úpí. A svatou povinností lidské společnosti jest zříci se egoismu a pomáhati jednotlivým členům svým k lidské důstojnosti tak, aby žádnému z nich na světě nebyl život přetěžkým břemenem, které sotva na svých bedrách vleče, ale aby se každý ze svého života těšil a žil k vlastní i svých bližních potěše a radosti. Lidská společnost nesmí trpěti, aby druh druha vykořišťoval a žil a tyl na jeho útraty, ona nesmí také strpěti, aby muž svým životem rozmařilým zneuctíval, ničil, deptal a v bídu, potupu a hanbu uváděl život ženin, poněvadž také žena jest člověk, který má právo na radostný život zrovna tak jako muž.

Ještě není za námi daleko doba, kdy se nesměla žena veřejně dotýkati otázky mravnostní, a kdy obor ten na celé čáře musila ponechati muži; poněvadž veřejné mínění řeklo: »Není slušno, aby čistá, počestná žena takovým předmětem se obírala.« Nyní se však ženě oči otevřely a ona vidí, že tento předmět na prvním místě jí se dotýká.

Od nepaměti uvykl muž viděti v ženě pouze předmět rozkoše a podle toho zařídil také veškero své chování vůči ní. Že tvrzení mé jest pravdivé, o tom podávají důkaz nesčetné brlohy velikých měst nejkulturnějších států, kde vězněny a k nejhnusnějšímu řemeslu vydržovány jsou tisíce a tisíce tělesně nejhezčích žen, jenž jsou odkázány vésti život, který co do nízkosti ani s životem zvířete srovnán býti nemůže. A pomyslíme-li, že tak mnohá z těch nešťastných bytostí v oněch ponurých místnostech jest žalářována, považíme-li, že mnohou tam vehnala bída, hlad, snad také zoufalost, tu sevře se srdce lidské, a sevře se zvláště srdce ženino, která přemýšlí potom, jak tak veliké bídě a strasti lidské odpomoci.

Takové a podobné uvažování vedlo Josefinu Butlerovou k tomu, že založila v létech sedmdesátých v Londýně spolek, který byl nazván »Fédération abolitioniste internationale«. Spolek vytknul si za úkol zrušiti (abolir) reglementování čili kon-

trolu policejní prostitutek, a jest zároveň rozhodným odpůrcem všeho jich kasárnování.

Trvalo to dosti dlouho než si idea Josefiny Butlerové proklestila dráhu také na kontinent, kde zvláště ve Francii a Švýcarech nalezla hojně přívrženců. Spolek, jak jeho jméno nasvědčuje, jest internationální a v ohledu náboženském bez vyznání. Svůj správný názor o věci odůvodňuje výroky vynikajících lékařů, právníků, theologů i sociálních politiků, kteří svými praktickými i theoretickými studiemi dospěli ku přesvědčení, že reglementování prostituce jest nehygienické, nemorální, bezúčelné a také nezákonné. Reglementování, především však kasárnování prostitutek demoralisuje muže a jest příčinou, že mají o mravnosti zmatené pojmy; vedle toho utvrzuje je v klamném domnění, že se mohou oddávati beze škody mimomanželskému pohlavnímu obcování a povzbuzuje je k němu. Tím způsobem bývají muži klamáni a vrhají se v nebezpečí nákazy, poněvadž obyčejná lékařská kontrola jest pouhým házením písku do očí a nemůže nic zaručiti. Nad to také stát trpí na své autoritě tím, že jedním paragrafem kuplířství zakazuje a na druhé straně dovoluje policii tento paragraf libovolně obcházeti. Tím zároveň stát poučuje o tom, jak lze jeho zákony přestupovati, a dává policii nebezpečnou moc.

Reglementování demoralisuje ženy, poněvadž jim dává povolení k řemeslnému provádění prostituce.

Demoralisuje lékaře a policejní nižší úřednictvo, kterým svěřuje nečestný a nezákonný úřad kontroly.

Vydává ženy libovůli policie, poněvadž každá žena jest vysazena nebezpečí přehmatu a může se státi obětí nižších policejních orgánů. Prostitutky jsou vůbec vydány na milost i nemilost policii, poněvadž stojí mimo zákon. Reglementování jest nehygienické, poněvadž jak prohlídka tak i nucené léčení při zvláštní povaze nemocí venerických jest absolutně nespolehlivé a nedostatečné. Kdyby mělo býti platným, musila by se prohlídka díti každou hodinu a musili by býti lékařem prohlédnuti také muži a nejenom ženy. Jest známo, že venerické nemoci po léta trvají a jsou často nevyléčitelny.

Jest dokázáno, že ve velikých městech až 80% všech mužů během svého života bývá pohlavně nakaženo. Tyto strašně vysoké cifry nad slunce jasněji dokazují lichost kontroly jak policejní tak lékařské. Stává se však přečasto, že se nakažení nemocí venerickou zdají býti uzdraveni a přece přenášejí nemoc svou na nevinnou ženu nic netušící a odkazují strašné dědictví svým dětem nešťastným. A nesmí se zapomenouti, že zdraví a štěstí i příštích generací bývá otřeseno následkem nákazy. Úplná slepota a následkem ušních zánětů hluchoněmost bývají přečasto smutnými následky nevázaného života otcova.

Reglementování a kontrola jest protizákonná, poněvadž stojí v odporu ke stejnoprávnosti všech státních občanů. Nucené prohlídce a léčbě by se muž vždy vyhýbal, ta by platila

jen pro ženu, kdežto muži pohlavně nemocnému by byla ponechána volnost beztrestně nemoc rozšiřovati.

Člověk mající vyvinutý cit pro právo a mravnost nemůže pochopiti, jak páchání neřestí, které se za jistých okolností trestá, může se státi za dozoru policie beztrestným. Bájka o nutnosti prostituce z ohledů zdravotních jest lékařskými autoritami dávno vyvrácena. Roku 1892 berlínská společnost lékařů za předsednictví Virchova vyslovila se rozhodně proti a také internationální sjezd, který 1902 v Bruselu zasedal po třídenních důkladných poradách rozhodně se proti reglementované prostituci vyslovil. V Anglii ani v Americe není policejní kontroly a také tam po ní netouží.

»Federace abolitionistů« nesnaží se pouze zrušiti reglementování a kasárnování prostitutek, ona chce působiti preventivně. Stojí na tom, aby se mládeži dostalo vzorné výchovy mravní; žádá přísné tresty pro kuplíře a obchodníky s děvčaty a v oboru hygieny četné polikliniky a bezplatné léčení nemajetných; žádá stejnou mravnost jak pro ženy tak pro muže. Prostituci nelze ze světa vymýtiti ani tresty ani persekucí ani reglementováním. Tato morová rána, tento hnisající vřed na těle lidském, který jest starší než historie, nedá se tak lehce zdolati, jak by si někdo namlouval. Jediným prostředkem, kterým by bylo možno zlo aspoň částečně předejíti jest zlepšená mravní výchova jak muže tak ženy.

V životě lidském jsou mnohdy činy mravnosti se protivící, které mohou býti souzeny pouze svědomím. Proto na vychovatelích jest a hlavně na matkách, aby u svých dítek, u svých svěřenců vypěstili útlé citlivé svědomí, které by mládež na pravou cestu vedlo. Na vychovatelích a na matkách jest, aby řekli svým svěřencům, co řekl jistý aesthetik o pohlavnosti: »Pohlavnost nestojí v odporu k tomu, co jest v lásce čistě duševní, nejhlubší duch není s to, aby vynalezl něco tak hlubokého, jak hluboký jest zázrak oplození; avšak reglementování prostituce činí ze zázraku tohoto nejhnusnější řemeslo a z mravnosti nulu.«

Vychovatelé musí obě pohlaví vychovávati stejně mravně. Co jest nectné, ošklivé, sprosté pro jedno pohlaví, jest takové také pro pohlaví druhé. Muž prostitující nemá práva opovrhovati ženou prostitutkou, páší-li oba stejnou nepravost, stejně jsou za stejně špatný čin zodpovědni. Či snad jest vinnější žena, jejíž výchova byla zanedbána anebo která hladem štvána vrhá se v náruč prostituci, než muž, který vyššího vzdělání požíval ženu jakožto objektu rozkošnictví užív tuto pak vydá policii, hanbě a žaláři; kdežto sám s drzým čelem jako poctivec vchází v manželství a zárodkem hrozné nemoci nakazí choť nevinnou, nic netušící a dává snad vznik dětem, které ještě dříve než uzřely světlo světa, jsou nakaženy?

Jest již velmi na čase, aby společnost lidská všecky páky nasadila u kořene zla tak velikého, které hubí lidstvo a kterým nevinní nejvíce bývají postiženi, a hleděla oslabiti jeho vzrůst

a jeho rozpínavost. Že ženy v oboru mravnostním mnoho mohou vykonati, o tom není pochyby. Anglický filosof Carpenter praví: »V budoucnu bude to žena, která čisté lásce naučí muže.«

Quispiam.

Ještě o té slovenčině.

Otázka slovenská jest z veliké části záhadou moci (Machtfrage). Víme z dějin, že o Slovensko stály kromě pomíjivého státu polského za Boleslava Chrabrého hlavně dvě moci státotvorné: moravsko-česká a uhersko-maďarská. Větší, menší převaha jedné z těchto mocí účinkovala a účinkuje pochopitelně na postavení, jaké Slovensko k té neb oné z nich zaujímalo neb zaujímá. Čím více maďarský stát nabývá samostatnosti a osobitosti, čím více vymyká se z obruby celé monarchie, čím více odcizuje se jednotné povaze její a tedy také oblasti české — vážíme-li věci, jak dnes jsou — tím méně zbude Slovákům volnosti vyvíjeti se po svém, ať už směrem česko-slovenským, ať ryze a výlučně slovenským. Jakmile uzákoní a provede maďarský stát na školách slovenských vyučovací jazyk pouze maďarský, budou se slovenské děti chtěj-nechtěj učiti po maďarsku, ať rodiče jejich jsou stoupenci česko-slovenské vzájemnosti, ať výlučnosti slovenské, a nám Čechům nezbude než mlčky na to hleděti; neb tak daleko na ten čas moc naše nesahá a jiného není, kdo by věcí tou se zajímal.

Potud a ve všech podobných případech jest otázka slovenská záhadou moci. Není však záhadou moci naskrze a všecka. Není na př. záhadou moci spisovný jazyk, jehož Slováci užívati chtějí. Jest zůstaveno svobodné vůli spisovatelů jejich, jak psáti budou, česky-li či slovensky. Rozhodnouti se nebylo snadno, jeví se rozpaky. V této nesnázi vůle váhající hledá důvodův, jimiž by volbu svou podepřela. I věda šla sloužit státní myšlence maďarské, použivši domnění, utkvělého v myslích slovenských z doby národnostního hnutí v polovici minulého století, že Slováci jsou svým zvláštním národem.

Ale třeba míti na mysli jednak, že vědou lze dokázati, aspoň na čas, věci velmi rozličné, jednak, že ve věcech politických důvody vědecké nerozhodují. Vilém Dobyvatel neptal se po vědeckých důvodech, když ponormanil a pofranštil anglosaské Romanobrity, neptali se Římané římaníce, neptají se Maďaři maďařice. Věda slovenská (p. Czambel) patrně s l o u ž í, je »v cizích službách«. O p r o s p ě c h s e j e d n á; ne snad o zisk hmotný, toho dobývají si Maďaroni; nýbrž o prospěch věci slovenské, národa slovenského. Pan Meakulpínský uvedl celou řadu důvodů starých i nových pro spisovnou češtinu. Budiž nám dovoleno ukázati na skutečnost, z níž je docela patrno, že spisovná čeština by ani lidu slovenskému na uherském Slovensku neublížila.

Podívejme se na Moravu, na naši moravskou Slovač! Tam přece žije pohromadě množství Slováků, p r a v ý c h S l o v á k ů,

kteří se od »uherských« Slováků hrubě neliší, liší se však od Hanáků, Horáků, Valachů, Čechů. Či jsou ti moravští Slováci také svůj zvláštní národ? A ti Slováci moravští mají přece české školy s českým jazykem vyučovacím, české knihy, české noviny, české učitele a učitelky atd. Ať se nám přece poví, jak těm moravským Slovákům škodí naše spisovná čeština, jak jest jim spisovné slovenštiny potřebí! Či ta malovaná hranice přes Javorinu jest nějaká čínská zeď? I v tom případě ruská bylina nás učí, že Volch Všeslavjič proměnil sebe i družinu ve mravence a podlezl i prolezl štěrbinami do země Kitajské. Jako české hory nepřekážely Němcům do Čech, tak ani Bílé Hory nebyly, nejsou a nebudou, ba ani nemohou býti hradbou mezi Slováky a Slováky, nýbrž spíše hnízdem a hradem, odkudž vlásti okolině.

Věc slovenská jest záhadou moci — Machtfrage. Moc mají nyní ponejvíce Maďaři; ale na ostatek jsme tu dva: zde Češi, tam Slováci. Jest-li národ jako strom, Slováci jsou jako větev se odlamující. Láme-li kdo větev, větev se houževnatě vzpírá, nikoli sama se nepodává. Věcí Čechův jest, chtějí-li na to klidně hleděti. Machtfrage: Seč jsou, budou odlamující se a odlamovanou větev podpírati, obvazovati, přivazovati; snad se rána zacelí a větev opět sroste s kmenem. Ne-li hned, snad později; počkáme. Ale pomáhati tomu, kdo větev láme, pomáhati mu nebudeme. Život národů neměří se lety; netřeba tedy vzdávati se a pohazovati se před časem. Nač vynášeti chvalami Slovač? České písemnictví, české umění, česká práce má Slovenska a Slovákův nezbytně potřebí. Břetislav vzal Moravu a unesl Jitku; někdy, bohdá, česká síla unese i zdráhající se a upýpavou Slovač.

Čas vše mění i časy, k vítězství on vede pravdu,
co sto věků bludných hodlalo, zvrtne doba. *L. Š.*

Programy středoškolské.

Vždy ku konci roku školního a na začátku prázdnin objeví se na stole knihovníka středoškolského jistě ke dvěma stům výročních zpráv středních škol, jež pečlivě seřadí a uloží do zvláštní skříně, aby tam klidně odpočívaly. Programy středoškolské sestávají ze dvou částí: z vědeckého pojednání a zpráv školních. Že zprávy školní jsou bezvýznamny jak pro učitele, tak pro obecenstvo a vyšší úřady, dovodil pěkně na př. Dr. J. Müller v brožuře „Fort mit den Schulprogrammen!“ (Berlín 1902). O důležitějších věcech ze středních škol se každý z pravidla doví z novin. Pro naše noviny jedině z těch zpráv čtena bývá rubrika, kolik Čechů studuje na ústavech německých. Tak stále shledáváme veliké procento na některých ústavech ač v místě jsou třebas školy české (Karlín r. 25%; Plzeň g. 15%, r. 14%; Praha r. Jindř. ul. 15%; Jihlava 14%, Prachatice 14% atd.). Veřejnost se dovídá o různých vyneseních a nařízeních z novin dříve, než programy dostane do rukou, a no-

viny, obdrží-li programy, neshledávají v různých těch statistických tabulkách, učebné osnově, kronice ústavu, učitelském sboru a pod. nic pozoruhodného, co by měly čtenářstvu svému sděliti. Jsou to vyhozené peníze.

Druhá část programu, jež z pravidla bývá na prvém místě, má býti dle ministerského nařízení vědecké pojednání, nesmí to však býti článek vědu popularisující. Účelem jeho jest pobádati středoškolské učitele k vědecké práci.

Nutiti tímto způsobem k vědecké práci, je úplně pochybeno. Nehledě ani k tomu, že snaha pracovati vědecky u učitele nemusí se jeviti ve psaní vědeckých statí, vědeckost jeho může se především jeviti ve škole, kdež na to je místa dosti, a je vděčnější pole pravého vědeckého působení než napíše-li občas článek, na němž pak od různých kritiků se po případě vidí všelicos jen ne vědeckost, uvažme to, že učitelé jsou ke psaní těch článků nuceni, že za to nejsou vůbec honorováni, že dobře vědí, že články ty téměř nikdo nečte. Dnes je dosti slušných časopisů, kam může učitel svoji práci uložiti, a může býti jist, že najde daleko více čtenářů, nejen po vyjití, nýbrž i po letech. Ročníky časopisů se čtou i po letech, programy však se uloží a koho napadne, aby někdy v té spoustě programů s nejrůznějšími články něco hledal Je to ohromný balast jenž zaujme v knihovnách hodně místa, dá knihovníkovi hodně práce, ale užitek nenese žádný. Pracuje-li někdo v těch několika chvílích, jež mu zbudou po vyplnění povinností školních v určitém oboru a pokládá-li za nutné, aby výtěžek své práce sdělil jiným, páše hřích na sobě, ukládá-li to tam, kde to nikdo nečte. Pak se nelze diviti, že v programech se objevují namnoze práce povrchní, často se vytáhnou staré práce seminární, opráší a dají do tisku. Poměry však, za jakých se píšou články do programů se při posuzování buď neznají nebo úplně přehlížejí, při kritice se často volí ton ostrý, často autora ponižující. Volalo li se nedávno po slušné neurážející kritice prací beletristických, nutí mnohé nedávné úkazy v oboru vědeckém u nás volati zde po ní též. Ztrpčuje-li práci hrubé snižování vůbec, u učitele zvláště. Chuť psáti do programů se tím jistě nevzbuzuje. Recense mají býti věcné, nechať je poukázáno na nedostatky, ale ne způsobem, jaký nesmí voliti rozumný učitel ani vůči svému podřízenému žáku. Kdo působil na venkově, ví, jak těžko shání příslušnou literaturu!

V programech byly nedávno uveřejňovány katalogy učitelských knihoven, jaký to mělo míti účel, suď Bůh! Nyní se zase shledáváme s vědeckými pojednáními. Mnohé ústavy v nich podávají historii svého ústavu a to hodně podrobnou. (Budějovice, české i německé gymnasium, Hodonín, Slané, Žižkov, Nové Město za Vídní, Olomouc r. něm., Vídeň VI. okres Žatec, a j.). V programu reálky ve Velkém Meziříčí jest uveřejněn seznam programů středních škol českých. Jinde jsou články jednající o předmětu lokálním (Broumov, Král. Dvůr, Holešov, Karlovy Vary, Klatovy, Plzeň g. a j.). Přítomný směr

t. zv. umělecké výchovy nezůstal ovšem beze vlivu ani na povahu článků. Nehledě k tomu, že v některých programech ve školních zprávách objevuje se již rubrika, jak bylo působeno z uměleckého stanoviska na cit a zušlechtění žáků, mnohé články buď přímo nebo zvláště nepřímo hledí úkolu tomu vyhověti. Pozoruhodný prvý pokus toho druhu shledáváme v programu reálky kladenské, kde při článku »Architektura a užitá umění přítomnosti« jsou uvedeny ukázky prací žáků prof. Boudy. Uveřejnění to, jak prof. Bouda podotýká, není ani tak vzhledem k obecenstvu, jako vzhledem k žákům, aby hlavně viděli, jak se dá jejich kreseb užiti a jaké doznají změny reprodukcí.

Kromě mnohých článků popularisačních, významu malého, mnohých článků, jež jen rozvádějí látku školskou, jsou mezi nimi i letos některé práce pěkné, jež měly býti jinde uveřejněny než v programech, aby je kromě recensenta dostal také někdo jiný do rukou. Zasluhují toho.

Ač důvody proti vydávání programů dosavadním způsobem jsou obecně u příslušných rozhodujících činitelů známy, ač byly již několikráte probrány, přece stále trvá stav stejný.

Proč by nemohly býti vydávány odděleně od zpráv stavovských pozoruhodné práce vědecké ústředním spolkem profesorským, nebo proč by ústřední spolek sám resp. jeho výbor nemohl pomáhati autoru, když by nemohl nikde práci otisknouti, při vydání jejím? Ostatně nejde nikdy o díla veliká a při menších pracích ceny trvalé nevznikají za dnešních poměrů tak často obtíže při uveřejnění.

Jisto jest, že se články těmi nevyhovuje účelu, jaký jim ministerské nařízení přikládá. Za programmy se každý rok vydá dojista na př. na českých středních školách 30.000 K. Kdyby se ty peníze obrátily na zakoupení literárních děl do učitelských knihoven ústavů, zdaž by se tím více nevzbuzovala snaha pracovati vědecky? Učitelské knihovny jsou ubohy; co se může na př. zakoupiti, dostane-li se na určitý obor 15—20 K ročně? A jak lze dále duševně pracovati, zvláště na venkově, má-li v knihovně z některého oboru tři nebo čtyři knihy, jež před lety dávnými dostal ústav darem? O nedostatečnost knihoven a obtíže při vypůjčování knih z universitní knihovny se rozbíjí často snaha pracovati vědecky. Zde by peníze na programy vydané nesly dozajista větší úroky. *A.*

Čím dál, tím líp! Jak nesnadnou jest pro nás věcí, vyhověti milým krajanům našim ve věcech školských, jde na jevo z následujících statí dvou německonacionálních listů, »Gablonzer Tagblatt« ze dne 13. září a liberecké »Deutsche Volkszeitung« ze dne 9. září, týkajících se zápisu českých dětí do škol v Jablonci a v Rochlicích, osm kilometrů od Jablonce vzdálených:

»Gablonzer Tagblatt,« str. 1.:	»Deutsche Volkszeitung«

».. ist es nächstes Jahr nur eine Spielerei noch und Gablonz hat im Jahre 1906 eine öffentliche Tschechische Volksschule. Durch allerlei Mittel wie Geldgeschenke, Kleider usw. werden die Tschechen bestimmt, ihn Kinder in die tschechische Privatvolksschule zu schichen.. Haben die Gablonzer Deutschen dies nötig? Nein und abermals nein! .. Jeder deutsche Hausbesitzer, jeder Deutsche überhaupt sollte es als eine Schmach empfinden, Leuten Unterkunft und Verdienst zu geben, die auf nichts anderes ausgehen, als die bislang deutsche Stadt Gablonz zu einer zweisprachigen zu gestalten.. In letzter Stunde richten wir an die deutsche Bevölkerung im Gablonz das Mahnwort..«

str. 4.:
»Rochlitz, 6. September: .. An d. hiesigen Schulen besteht heuer ein grosser Andrang v. tschechischen Schülern, um die ihnen verhasste deutsche Sprache zu lernen und um in reiferen Jahren unseren Kindern damit bei staatlichen Stellen das Brot wegzuschnappen . .«

(Skvostná skladba německá!)

Zřejmé jest, že Germánům jabloneckým i rochlickým bylo by lze vyhověti na př. postřílením havěti české. Avšak není se čemu diviti, uvážíme-li, že prokurátor Němců našich, dr. v. Körber a vláda jeho užívají již ex offo hantýrky Němců našich. Pravil ť na př. dr. v. Körber při hostině u zemského maršálka v Lvově 31. srpna 1904 (»Neue Freie Presse« ze dne 1. září, ranní číslo str. 6): ».. Denn wir halten uns für sehr ernst verpflichtet, auch den nationalen Besitzstand der Deutschen nicht zu schmälern..« K tomu poznamenal pak při valné hromadě »des Bundes Oesterreichischer Industrieller« ve Vídni 2. října. (»Neue Freie Presse« ze dne 3. října str. 6.): ».. Ich sprach in Lemberg von dem Programme der Regierung, auch den Besitzstand der Deutschen nicht schmälern zu lassen, wodurch doch implizite gesagt ist, dass auch der Besitzstand der anderen nicht angetastet werden soll. Was geschieht nun? Das Wörtchen ‚auch' wird ganz vergessen und so der Sinn meiner Worte in sein Gegentheil verkehrt.« — Vším právem klade tu náčelník Němců našich velký důraz na slovíčko »auch«, neboť ze slov jeho: a) v sezení poslanecké sněmovny ze dne 3. července 1901 (sten. prot. str. 4872): ».. und ich will, so lang ich den Posten innehabe nicht erlahmen in dem Bestreben, .. dem Gesetze für und gegen jedermann Geltung zu verschaffen. Wir werden niemals gegen das deutsche Volk in Oesterreich, wir werden gegen kein Volk dieses Reiches regieren, wir wollen Gerechtigkeit für alle Völker.« (».. a chci, dokud zastávati budu místo toto, neustávati ve snaze, zjednati zákonu platnost pro každého a proti každému. Nebudeme nikdy vládnouti proti německému národu v Rakousku, proti žádnému národu této říše nebudeme vládnouti, my chceme spravedlnost pro všechny národy.«) — a pak b) ze slov jeho v sezení poslanecké sněmovny ze dne 9. pro-

since 1901 (sten. prot. str. 7757): »Was hat die gegenwärtige Regierung gethan, das man sie als befangen und ungerecht bezeichnen darf? Haben wir seit unserem Amtsantritte den Besitzstand des böhmischen Volkes irgend angetastet? (»Co vykonala vláda nynější, aby směla označena býti předpojatou a nespravedlivou? Dotkli jsme se od nastoupení úřadu svého nějak držebnosti národa českého?«) — ze slov těchto, pravím, plyne, že ministrpresident rakouský (jenž podepsal i nařízení Gautschova i nařízení Claryho, jimiž oběma zrušena byla nařízení Badeniho) — jakožto Kerberos državy německé — neprovádění jazykové rovnoprávnosti, zákony zaručené, pokládá za spravedlnost.

A dle vzoru mistra svého praví ministr vyučování v nařízení svém ze dne 22. září 1904 č. 2003 (»Wiener Zeitung« ze dne 27. září a ř. z. č. 108), jímž zřizuje právnickou fakultu italskou v Innsbrucku (za účelem žádaného Němci očistění tamnější university od vlaštiny) též mezi jiným, že děje se to: »unter voller Wahrung des deutschen Charakters der Innsbrucker Universität«, (»za naprostého zachování německého rázu inšprucké university«)! Zřízení italské fakulty — (na které řečí vyučovací a zkušební jest jen italština, t. j. privilegiu, zkoušeti též v řeči německé těší se ze všech neněmeckých fakult právnických v Rakousku pouze fakulta česká!) — oznámil (dle zprávy »Neue Freie Presse«, večerní list ze dne 28. září 1904, str. 3.) akademický senát university inšprucké, německým študentům, rozhodující to teď na mnoze instanci, takto: „Der akademische Senat, den Ministerialerlass der Studentenschaft zur Kenntniss bringend, drückt seine Befriedigung aus, dass nun das Ziel jahrelanger Kämpfe und Wünsche erreicht ist und die Gefahr der Utraquisirung der Universität endgiltig abgewendet ist . .« (Akademický senát, uváděje ministerské nařízení ve známost studentstvu, dává výraz uspokojení svému nad tím, že dosaženo nyní cíle dlouholetých bojů a přání a definitivně odvráceno nebezpečí utrakvisace university«.) — Fakulta tato zřízena jest jen »provisorně«, a to též za tím účelem, aby svého času snadně provedeno býti mohlo žádané tirolskými Němci již teď očistění Innsprucku, hlavního to města dvojjazyčného Tirolska, od vlaštiny. — Quo vadis, Austria infelix?

Ve Vídni dne 1. října 1904. *Alexander Neklan.*

Ogaři.

Po zimě několik dní slunečného jasu, led roztál, sníh slezl úbočí a my ogaři* mohli vyběhnouti bosi. Ach, jaká rozkoš! Jak jsme si všichni pochvalovali. Zbaveni něčeho těžkého, tornatělého, co naše nohy svíralo a jim veškeré pružnosti odňalo! Zajisté, kdo vymyslil boty, byl veliký nepřítel lidstva. počátku ovšem jsme našlapovali jen zlehka a se nadnášeli, ale

* Ogara, ogarec = hoch.

šlo to, vždyť na jaře jest vše hebounké a měkké. A za týden třebas přes nejostřejší kamení anebo strnisko. Ovšem některých nepříjemností jsme nezůstali ušetřeni. Na př. »skopnutí řepy«. Když třeba člověk běžel největším tryskem, v tom pojednou zavadil prstem nohy o kámen, a už to bylo. Vyskočil jako střelený jelen a změnil ihned běh. Několik skoků po jedné noze a druhá jen opatrně patou se dotýká země: jakoby v daktylech skákal. A nejbližší cestou k potoku. V potoku vine se červená nitka krve z rány prstu, jako kdybys na měkko vařenému vejci špičku usekl. Rána se vymyla, přiložil se kamenem na drobno rozmělněný list jitrocelu, prst se ovázal hadrem nebo nitkou a mohlo se dále za cílem. Napřed ovšem jenom zase v daktylech, až noha trochu otrnula a za půl hodinky již bylo vše zapomenuto. Anebo člověk skočil na pcháč, že vypadalo chodidlo jako kůže mladého ježka. Tu také. Jak běžel, tak si sedl a vybíral. Kopřiv a podobných maličkostí si našinec ani nevšímal, naplil na ruku, potřel místo — a dost. Když se stalo něco většího, také nebylo zle. V ogarovi koluje spartánská krev, a nezapláče ti, kdybys mu zuby nosem tahal. Skočil jsem kdysi s besídky na hřebík, že prošel nohou. Než jsem jej vytáhl a doběhl potoka, ušlo krve, že za mnou tekla járkem *, jak se živě vyjádřil Josef Fojtů, svědek mého neštěstí — a doma se o tom ani nedověděli.

Na nohou tedy jsme neměli ničeho; co na těle? Úbor, který úplně odpovídal požadavkům. Jednoduchý, pevný a praktický. Košile z režného plátna, rovněž kalhoty krátké jen po kolena. Hlavu kryl klobouk. Skoro každý měl formu známých plstěných filtrů, jaké mívají šašci v cirkusích, a málokterý byl bez děr. Nebylo divu! V kloboucích se nosila voda, hlína a kamení, když se prováděly různé stavby, nebo se ním házelo »do pozvýšky« s »trefovalo se« do něj kamením. Který materiál by něco podobného vydržel? Ale což o pár děr! Alespoň bylo kam zastrčit péro kohoutí nebo paví. —

Na jaře jsou ogaři nejvolnější, dobytek se ještě nepase, o mladé husy »bibulky« se starají děvčata. Jen školu musí přečkati a i ta jim nepřipadá těžkou, poněvadž jest při ní prázdných chvil dosti, by se mohly podniky umluviti, různé věci vyměniti a po případě se něčeho důležitého dověděti. O cíle paedagogické, jako čtení, psaní, počítání ogara moc nedbá. Slyšel často doma okřídlenou frási: »A co je po tom, šak naši staříček, bůh jim daj nebe, hrubě také neuměli psáti a byli tenkráte lidé chytřejší než včil«, a uznal ji ihned v duchu za správnou. Proto si hledí těch několik hodin kázně všemožně zpříjemniti. — Josef Mikésků přinesl kuličku skleněnou, ale ne obyčejnou, byla uvnitř barevná, takové proužky se z prostředka vinuly divně a jináče. Kulička koluje z ruky do ruky. Josef Mikésků stojí rozkročen jako generál a se zadostučiněním studuje naše udivené tváře; takovou blaženou chvilku už neměl dávno. Napřed tedy neobmezený podiv, po-

* járek = stružka.

tom však vzmahá se mocný pud člověka: touha po vlastnictví. »Ty čuješ, daj mi to!« — »A co ty mi dáš?« — Oslovený se zamyslil a v obličeji zvážněl. Chvilku ticho. — Já včil nic nemám, ale až budu mět, tož ti dám.

Usmíváš se milý čtenáři nad takovou nabídkou. Ale ohlédni se kolem a najdeš vždy houf, kteří na podobnou hypotéku půjčili, co měli nejdražšího. Jako ta slečinka od naproti, co měla slíbeno, že až »on« bude doktorem.. Ale náš hrdina stojí na reelnějších nohou. Vezme mlčky kupci kuličku z ruky a otočí se k němu zády. Tento obchod se náhodou nepodařil, za to podaří se na sta jiných. Některá zajímavější věc, dostane se po dlouhé Odyseji pětkrát až šestkrát do těchže rukou, až buď, — jako vše na světě — za své vezme, anebo ji — učitel skonfiskuje.

Kdysi našel u nás pistoli. Spravedlivou pistoli. Kus železné roury byl zavrtán do »pažby« a připevněn dvěma dráty, nahoře byla vypilovaná pánvička. A bratře, kohoutek měla! Když se stisknula spoušť, přiklonila se k pánvičce zapálená hubka. To byly rány! A jaká jistota ve střelbě. Na deset kroků jsme se nikdy stodoly nechybili. Ještě dnes bych ta vrata našel, je v nich jistě plno broků. Když se poprve pistole objevila v obchodě, vzbudila sensaci. Kdo měl co nejdražšího, obětoval, jen aby se ní potěšiti mohl. Proto putovala z ruky do ruky. Ač později klesla na vážnosti, nicméně byla artiklem, který vždy cenu měl.

Když ji tedy »pan rechtor« u Josefa Mikéskového našel — Bůh mu jeho (totiž Mikéskovu) nešikovnost odpusť, my dlouho mu toho nemohli zapomenouti — chtěl též vypátrati původ její, vlastně původce. Snad jej chtěl odměniti za dílo veleznamenité, které hodno bylo, by se bylo zrodilo v dílně Tubalkainově. Zahájil tudíž výslech a sice postupem zvratným.

»Kdes ji vzal?« »Dostal!« »Od koho?« »Od Mlčáka!« »Zač?« »»Dal jsem mu mladého »micáka« (králíka.«)« »Mlčáku, kde tys ji vzal?« Ukázalo se, že Mlčák není ve škole, však Mikéska znal genealogii drahocennosti a přiznává upřímně. »»Ten ji měl od Pepka.«« To jsem byl já. Ve mně hrklo, jako ve starých hodinách, ale vstal jsem. »Od kohos ji měl?« »»Od Jana Fojtového.«« »Co jsi mu za ni dal?« »»Nic,«« lhu srdnatě a dívám se směle do očí rektorovi-strýcovi. Nemohl jsem přece říci, že jsem ve dřevníku ze starého klavíru vylomil pět koštěných klapek a kladívek, to by byl býval výprask. — Už jsme tenkráte věděli, že když chce člověk lhát, že musí uměti. Nešikovnost jest dvojí výprask. A tak výslech šel dál, jako dle známého vzoru: Abrahám splodil Izáka, Izák splodil Jakuba, až za půl hodiny byl rektor tam, kde začal, totiž znova u Josefa Mikéskového, který teď podle pravdy vyznal, že v tomto případě ji dostal od Sláčíka. Ten zas ji měl od toho, a ten od toho, až rektor uznal, že pravdy se nedopídí, dopálil se a užil řízení zkráceného, nařezal nám totiž všem.

Tato pistole byla nejdokonalejším výrobkem toho druhu. Obyčejně jsme mívali klíče. Každý veliký dutý klíč byl způsobilý proměniti se ve strašnou zbraň. Stačilo na hoře propilovati pánvičku, klíč přivázat ke dřevu, a už se mohlo střílet. Ku střílení se táhla vždy hrdinná mysl, a když ne jináče aspoň »kapslemi«, buď na kameni, anebo sirkami. Sirka se zabodla, na hlavičku se dala zápalka a druhou sirkou se podpálila.

Však vraťme se! Řekl jsem, že hoši jsou na jaře nejvolnější.

Čím se zaměstnávají?

Víme, že lenost je poduškou všeho hříchu. Však této výtky nám nikdo činiti nemohl. »My nevěděli, co jest lenost. Činnost neúnavná jevila se u nás, činnost, která i u dospělých bezděky vzbuzovala podiv a uznání, které obyčejně projevovali slovy, že námi »čerti šijí.«

Při té neumorné činnosti však na žaludek jsme nezapomínali. Smutně by to s našincem dopadalo, kdyby byl odkázán jen na to, co mu stůl otcovský poskytne. Třikráte, nanejvýše čtyřikráte denně. Člověk si sice naloží na talíř, vlastně do žaludku, provázen jsa shovívavými pohledy dospělých (jen matka si dovolí někdy povzdech, kam to hochu jen dáváš?) až pot na čele vystupuje, ale co to platno, když za půl hodiny »pryč a pryč jest všecko.« Proto z plna srdce lituji dnes malé ubožáčky, kteří v »dobrých« rodinách při stole o každý »žvanec« (abych tak řekl) zvlášť prositi a děkovati musí. »Prosíš« ještě o kousek amoletky? Hoch by snědl ještě dvě, protože však už »prosil«, stydí se a řekne raději děkuji. Ubohé, dresirované opičky s ubrouskem pod krkem. Takové dítě nezví také na př. do nejdelší smrti, že mastné prsty se mohou jednoduše otřít o kalhoty, a nejdůležitější schránkou na potraviny že je klobouk anebo záňadří. Když tedy jaro nastane, tu třebas by nebylo ještě ani lístku zeleného, hoch lahůdku si přece vynajde. Pod lípami, které alejí se táhnou kolem kostela, tam stůl, který příroda sotva trochu rozmrzla, svým milým poskytuje. Malé kuličky, zvící větší špendlíkové hlavičky, plody mohutných líp, přečkaly zimu a nyní skýtají lahůdku, teď jedinou v přírodě. Jakmile se zazelená luh, již jest hochovi lépe. Roste, »kozica«. Stvol horní dá se vytáhnouti jako z futrálu a chutná, pokud není zdřevnatělý, nasládle. Rostlina vyměšuje bílou šťávu, na vzduchu žloutnoucí. V té době jsme vypadali se žlutými skvrnami okolo úst a v obličeji jako malomocní. Též štív roste. Patří podobně mezi výborné lahůdky, každému mohu odporučiti. A čím dále, tím více příroda se o náš stůl starala. Byli jsme jako vrabci. Na začátku sezobnou, kde co jen trochu k snědku, a pak si vybírají. Tam zobnou do třešně, tam opět do žírného klasu. Tak i my.

U pana faráře začal nalévati rybíz a angrešt. Bůh ví, proč toto ovoce pěstoval, že ho nikdy neokusil, jest jisto. Za to musil dávati rok od roku plot spravovati. Jak vlastně zralý angrešt chutná, poznal jsem až v dospělejším věku, v městě.

My jej vždy snědli za zelena. V očích stály mnohdy slzy, jak nám svíral jazykem, my ale si chválili, jak je dobrý.

Pak začaly červenati třešně. Pan farář měl ranné druhy. Jest-li však někdy viděl, jak jeho ovoce vypadá, pochybuji. Pečlivě zorganisované výpravy byly podnikány do jeho zahrad. Stráže stály u dveří fary, a jak se co podezřelého ukázalo, ozvaly se signály — a chytej nás! Rovnýma nohama přes přílazek jsme se kmitali, jako kdyby se člověku mžitky před očima dělaly. Že by to hřích byl, nám ani nenapadlo. Katechismus jsme znali; desatero. Tam ale nikde nebylo: »farářovi na třešně chodit nebudeš.« Něco takového hajdušského ve věci bylo! Vyprava Argonantů, křižácké války, Napoleon, se tomu říká v dějepise. A pak byly »trúdy«. Na stromě švestkovém vyvinou se zrudnosti krouceného tvaru, chuti zatrpké, a kyselé. A potom lusky, oharky, turkyň* a ovoce vůbec. Kam se člověk podíval, tam zrálo něco výborného a všechno pro nás. Byly to, pane, pěkné časy. — Těžko je v takových vzpomínkách držeti se nějakého systému, ba nemožno. Omluvou mně budiž, že vlastně vše ze života dětského spadá pod kapitolu »zábava«. Dítě ráno vstane, baví se celý den a jde spat. — (P. d.)

Literatura. Umění. Věda.

LITERATURA. Pohádková literatura. Tři pohádkové knížky vyšly v poslední době, všechny pozoruhodné svým typem, dvě od českého autora Ledy a jedna z let třicátých min. stol. od mladistvého němec. spisovatele V. Hauffa. Hauffovy pohádky (Svět knih. sv. 366—9) zaslouží plným právem ocenění od nejširšího čtenářstva. Jsou pro děti jako pro dospělé, jsou zábavné i výchovné. Ve slohu jeví se střízlivost pravého umělce; třeba že dějiště pohádek položeno jest do pestrého Orientu, nikde neodcizuje se děj čtenáři, ze všad hledí na vás a přimyká se k vám život živých lidí. Také jen tu a tam připadáte na nemožnosti obvyklé v pohádkách, ale ty jsou vždy lehce a nenápadně vykouzleny. Těm, kdož četli Ledovy Pohádky pro velké a malé děti (Dubský v Č. Budějovicích), není asi vhod, že jsem je nazval pozoruhodnými, zároveň s knihou Hauffovou. Nemají ovšem té krásy ani poutavosti, ale jsou právě u nás typem. Pohádky vešly v modu! Pohádka může býti uměleckým dílem (Andersen, Wilde), ale také laciným genrem. „Mám tu volné ruce!“ tot lahoda, jež mnohého svádí. Leda volnosti té užil náležitě. Několik statí knihy jest vlastně líčením, jak autor dětem svým pohádky vypravoval: tu zableskne místy dětský humor. Několik prací je však těžce pochopitelných a málo pro děti zábavných, dvě nebo tři pak hodí se „jen pro dospělé.“ — O zdramatisované pohádce Ledově: „Český Honza“ (týž nakl.) čet jsem, že je psána dle zásad české strany lidové. Nebohý český Honza! Kvapil, Nedbal, Dostál-Lutinov, Leda — a teď ještě ostatní strany politické, mladočeská, radikální, soc. demokratická, atd. atd. Quo usque tandem? Bez vtipu ta práce není, zvláště ne bez vtipu realistického. Zdá se, že spisovatel nemohl se udržeti, aby nešlehl, co se mu v Čechách nelíbí, vlastenecké zrádcování, primátorský řetěz a j.; to rovněž leckdes pokazí dojem z předchozí knihy. Dovolili bychom p. dru Ledererovi tyto vtipy, ale jen pro ty vtipy „Český Honza“ napsán nebyl!

Pro hromadné rozšiřování dobré lidové literatury sestoupilo se nedávno v Berlíně komité. V pamětním spise, který vydalo, zmiňuje se o prostředcích k dosažení cíle a zdůrazňuje nebezpečenství kolporto-

* Okurky, kukuřice.

vané literatury. (O tom by se u nás mohlo psáti velmi mnoho.) Ideálem je komitétu, které pochybuje o úspěchu nově zakládaných lidových knihoven, opatřiti co možno velikému počtu rodin knihovničku spolehlivých dobrých knih. — Podobné spolky v Basileji, v Curychu a v Bernu rozšířily za rok 1903 více než milion sešitů a za dobu svého trvání (14 let) více než deset milionů svazečků. — Vídeň má 35 lidových knihoven, které vyžadují nákladu asi 220.000 korun ročně.

Mutherovy dějiny malířství (něm. orig.) v 19. stol. jsou od některé doby rozebrány. Za antikvární exemplář platí se až 160 marek, kdežto nová kniha stála 80. Zajímavá podrobnost pro změny knižní hodnoty v několika letech.

Na prodávání knihoven do Ameriky stěžoval si letošní květnový sjezd německých bibliotékářů. Vynikající soukromé knihovny převezeny v posledních letech za Oceán (stalo se tak i u nás na příklad s knihovnou po prof. Mart. Hattalovi) a tím znemožňuje se zdejším bibliotékám doplňování mezer ve starší literatuře a zvláště kompletování časopisových serií. Vzrůstají tím také někdy úžasně ceny starších knih. Ceny některými Amerikány ve dražbách i prodejích z volné ruky nabízené jsou vskutku ohromné. Tak Pierpont Morgan obětoval za rukopis Miltonova „Ztraceného ráje“ 100 000 marek (sic!) — sumu přemrštěnou, uváží-li se, že rukopis nebyl ani Miltonův, nýbrž jeho písaře. Hodnota rukopisu spočívala v tom, že v této jeho tvárnosti bylo pořízeno první vydání básně.

Cena a význam čítáren. Die Comeniusblätter für Volkserziehung předložil správce čítárny v Osnabrücku čtenářům dotazník, v němž žádal odpověď na otázky: ve kterých hodinách denních kdo nejvíce čítá; co činil před otevřením čítárny v hodinách nyní v ní trávených; a jaký zisk mu již četba přinesla. Došlo asi 1500 odpovědí po výtce od dělníků a řemeslníků s tímto výsledkem: Čítají nejvíce večer od 7. 8 a 9 hodin do 10 nebo 11 (několik i půl hod. v poledne); čítali sice také dříve noviny a jiné tiskopisy, mnoho ale bezcenných a trávili (to asi 30% jich) volný čas v hostinci nebo jiné zábavě; četba (v tom shoduje se 95% tázaných) působila jim nádherné chvíle, prohloubila jich vniterný život a přinesla mnohé prospěchy pro výkon povolání.

Nadace. Snad by čtenáře Rozhledů zajímalo, jaké fondy má Krakovská Akademie na odměny a na vypisování cenných otázek. Poučuje nás o tom její Ročník za rok 1903-1904. Odměna 2250 K byla udělena Alex. Brücknerovi za jeho 2svazkové „Dějiny literatury polské“ z nadace Barczewského. Z ní dává se cena za díla historická (v širším slova smyslu); spisovatelé se sami neucházejí. Porota mohla voliti mezi celou řadou prací vydaných r. 1903; vybrala dílo Brücknerovo, ale vyslovujíc přání, aby při budoucím vydání byl přidán v poznámkách apparát vědecký. Z téže nadace obdržel Lev Wyczółkowski stejnou odměnu 2250 K za dílo umělecké (autoportrét). — Z nadace založené na památku Lindeho dána odměna 670 rublů Adamu Kryńskému za 3. vydání Gramatiky polského jazyka; z jiné nadace na počest Niemcewicze přisouzeny dvě odměny za díla vědecká, 2000 franků Václ. Tokarzovi za knihu o Kollątajovi (státníku a spisovateli † 1812) a 1000 fr. Jiřímu Kieszkowskému za knihu o Szydłowieckém (kancléři † 1532). — Konkurs* vypsán na dílo, které by vyličilo zrušení poddanství lidu selského v krajinách polských, i v těch, které nejsou polské co do národnosti, ale náležely kdysi do svazku velkého státu polského. Vlastně se žádá pět monografií, z nichž jedna má se obírati Haličí. Odměny jsou vyměřeny nestejně od 2000—3200 K. Cena 1400 K vypsána za dílo o Mik. Rejovi, cena 2000 K za dílo o magnetismu zemském, dvě ceny po 1000 K z nadace na památku Koperníkovu se slibují za díla o thematech odpovídajících názvu nadace. Z jiné nadace obdrží odměnu 1000 rublů autor díla o Dějinách umění polského; dvě odměny po 2500 franků určeny z nadace na památku Niemcewicze za díla, jichž themata jsou dána. — Podpory 2000 K,

* Něco jiného je konkurs a něco jiného je konkurence. Naše soutěž je slovo nové pro konkurenci; neprávem potom přeneseno též na konkurs.

2400 K a 5000 franků dány z jiných nadací, k tomu určených, mladším učencům na doplnění jich vzdělání pobytem v cizině. — Přidávám ještě některá dáta z budžetu Akademie v r. 1903. Celkový příjem obnášel 114.557 K (státní subvence 40.000, zemská 52.000, od města Krakova 1000; 3598 K za prodané publikace atd.). Z toho vydáno 87.110 na publikace Akademie, které vydává plným nákladem nebo jichž vydání podporuje. Avšak tím není vypočteno všecko. Třeba k tomu přidati onu řadu zvláštních fondů a nadací, které Akademie spravuje; z nich jen část uvedena svrchu t. jest ty, z nichž ceny dány neb vypsány r. 1903-4. Takových zvláštních fondů a nadací má Akademie 42. *J. G.*

Fotografování vzácných rukopisův. Pařížská „Académie des inscriptions et belles lettres" dala následkem požáru v turínské knihovně ve své schůzi dne 29 ledna t. r. podnět k tomu, aby vzácné rukopisy francouzských knihoven a ovšem také knihoven jinde byly fotografovány, aby se zachoval alespoň jejich obsah i mimo originál, jejž by za případu zničení jeho požárem fotografie mohly do jisté míry nahrazovati. Vláda francouzská na podnět ten ihned přistoupila. Již dne 5. února t. r. žádala návrhem zákona o částku 100 000 franků na fotografování nejvzácnějších rukopisů ve veřejných francouzských knihovnách, aby alespoň texty byly na všechny případy uchráněny. *k.*

UMĚNÍ. Henri Fantin-Latour zemřel dne 7. srpna ve své vile v Buré. Narozen dne 14. ledna 1836 v Grenoblu, vzdělával se nejprve u svého otce, Theodora F. Latoura, pak u Lecoq Boisbaudrana, Courbeta a od r. 1854 v l'Ecole de Beaux-Arts. Pět let na to odmítnut byl v Salonu, od r. 1863 byl členem Salonu Odmítnutých, jsa spjat úzkým přátelstvím s Corotem, Delacroixem, Milletem a Manetem. Za nejlepší práce jeho považují se obrazy skupin současníků (Manet, Zola, Verlain), jež malovány v jemné, poněkud neurčité a studené harmonii vynikají znamenitou charakterisací tváří. Pastely jeho a barevné litografie jsou delikátny a obsahově oplývají nadšením pro všecka umění, zvláště hudbu (litografie Wagnerovské). Z obrazů budtež jmenovány: Rodina Delacroixova (1878), za nějž vyznamenán byl křížem čestné legie, Atelier v Batignollech (1870), Coin de Table (1872), Narozeniny Berliozovy (1876).

Emanuel Pelant, odborný učitel na st. škole ku zpracování dřeva ve Val. Meziříčí obdržel II. cenu v konkursu vypsaném moravským průmyslovým museem na zařízení hotelového pokoje.

Nakladatelství Alex. Kocha v Darmstadtě počalo vydávati list **„Kind und Kunst"** věnovaný pěstování umění v životě dítěte. První číslo slibuje jak textem tak výpravou vážnou, opravdovou práci, s upřímnou snahou prospěti a dociliti trvalých úspěchů.

Avignon má nyní kampaň za záchranu kláštera Celestinů, ohroženého kterýmsi projektem vojenským. Komise pro historické památky se usnesla jednohlasně opříti se sboření. Posud to nic nepomohlo, neboť veřejná moc ihned byla ochotna utratiti na zboření dvanáct tisíc franků. Veřejné mínění však energicky protestuje a patrně se mu podaří ještě uchraniti Avignon před odvážným podnikem a potupnou ztrátou. U nás soupisná komise nemá tak posilující opory.

Čeští umělci účastněte se **mezinárodní výstavy Benátské** pořádané municipalitou od dubna do října r. 1906. Přihlášky do 1. ledna, dodání děl od 10.–25. března p. r.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Rak.-Uhersko. V Uhrách všecky opoziční strany, strana neodvislosti, Bánffyova, lidová, Ugronovci (Apponyiovci jsou posud tiše), stojí proti pokusu hr. Tiszy provésti změnu jednacího řádu jakožto pokusu omezit svobodu slova nebo schopnost odporu sněmovny. — U nás pro oktrojírku přísného jednacího řádu vyslovilo se Slovo Pol — Vídeňský dopisovatel berlínského Börsen Courieru praví, že i mp. Körber i císař neradi už by užívali § 14. Chopili by se říznějších prostředků. (Oktroje jednac. řádu či změny ústavy?)

Domácí politika. Český sněm zahájen byl 6. t. m. Němečtí poslanci usnesli se setrvati na obstrukci. Čeští poslanci sjednotili se podati společný návrh na zmírnění nouze způsobené suchem. Mimo to posl. dr Fiedler ohlásil návrh na snížení daně z cukru a odvolání nařízení o surtaxe, mnozí poslanci ohlásili dotaz o nepřístojnostech při zápisech čes. dětí ve smíšeném území, o překládání čes. úřadníků ze zeměpanských úřadů ve smíš. území, o opravě voleb. řádu, o regulaci Labe a Vltavy, o nedostatcích profesor. sil a místností při čes. vys. učírnách pražských a o jiných charakteristických nedostatcích našich atd. První schůze odbyla se formálnostmi. Delegáti všech stran sešli se 8. t. m. u nejvyš maršálka na poradu, bude-li lze sněmovati či nic. Němci žádali, aby Češi slíbili, že nebudou obstruovati na říš. radě. Druhá taková porada svolána dne 11. Na té Němci podali společné prohlášení, že žádoucí pomocná akce nesmí zůstati omezena jen na zemi, nýbrž že musí býti provedena státem. Ježto čeští poslanci nedali závazného prohlášení o svém postupu na říš. radě, zůstavují si Němci usnesení do té doby, až říš. rada a stát zabezpečí nouzovou akci. — Odročení sněmu stane se v pátek 14. t m.

Demonstrace pro všeobecné právo volební přešly v Brně z galerie sněmovní na ulice. V neděli 9. října uspořádalo dělnictvo soc demokratické „tichou“ procházku, jež skončila policejními šavlemi. Figurina barona Chlumeckého byla dělnictvem pověšena na kandelábr. V pondělí 10 t. m. došlo k demonstracím dělnictva nár. sociálního a to krvavým. Davy dělnictva vyhrnuly se ze schůze a narazily na kordon policie. Nastalo vyklízení ulic šavlemi, přijeli dragouni, 2 setniny pěchoty a nastala řež. Raněno bylo šavlemi 74 osob, kamením 17 strážníků, 3 vojáci a dragounský poručík; roztříštěno 70 kandelábrů a okna v německých budovách. — Ve Villach Ztg praví posl. Steinwender o hnutí pro všeob právo hlas, že příčinou hnutí jsou měšťácké strany samy, jež po více než 7 let se nehýbají s místa, jako burbonský pretendent trůnu, jenž sice trvá na principu, ale nic nedělá, aby s ním prorazil. O dělníky se nestará dnes nikdo než sociální demokracie a klerikálové. Všeobecné právo hlasovací se zadržet nedá!

SOCIÁLNÍ. Oba **sjezdy německé sociální demokracie,** v Německu a Rakousku, lišily se sice programem, ale základní jejich tón byl stejný. Společný byl jim rys oportunity. Zejména sjezd v Bremách snažil se vyhnouti všemu, co by mohlo působiti provokačně. Proto zamítnul návrh na socialistickou agitaci mezi vojáky. Starý Vollmar se tohoto návrhu zrovna děsil a posl. Südekum vykládal, že by provedení tohoto návrhu nebylo ani nic platné, poněvadž vojáci podléhají rozkazu jako psychose. Proto zamítnul návrh, aby poslanci sociálně demokratičtí hlasovali proti všem koloniálním položkám v říšském rozpočtu, Bebel při té příležitosti dokonce dal sankci militarismu pro případ útočné války, která prý by našla sociální demokracii připravenu, aby nepřipustila ztracení i nejmenšího kusu německé země. Proto zamítnul návrhy, aby zaveden byl civilní pohřeb a z přísežné formule bylo vypuštěno slovo bůh. Proto konečně odmítnul myšlenku generální stávky. Tato očividná zdrženlivost nebyla bez příčiny. Nebylo to výslovně řečeno, ale dalo se to vycítiti, že sociální demokracie chce se uvarovati všeho, co by mohlo urychliti rozhodnutí vlády a oddaných jí měšťáckých mameluků: sahnouti na všeobecné právo hlasovací. Po posledním vítězném volebním rozmachu sociální demokracie v Německu netají se vláda s úmyslem, že odstraní všeobecné právo hlasovací, aby sociální demokracie přestala býti mocenským činitelem politickým. Sjezd bremský tedy nepracoval těmto zpátečnickým zámyslům do rukou. Nehodilo se to ovšem k revolučním alurám, které jinak projevuje sociální demokracie, ale byl to jistě dobrý tah strategický. Ale za projevů této oportunity neztratil bremský sjezd smysl pro rozdíl mezi naziráním měšťáckým a proletářským. Ukázalo se to na případě s poslancem Schipplem. Bylo mu vysloveno pokárání za stanovisko, které zaujal v otázce agrárních cel. Není sice sporu o tom, že sjezd přestřelil v případu Schipplově. Schippel vyslovil se pro agrární ochranu, ale ne pro agrární cla; ochrana měla by se dle něho země-

dělství poskytovati způsobem, který by proletariátu neukládal žádných hmotných obětí To také Schippel výslovně na sjezdu konstatoval. Byl-li přes to justifikován, stalo se to z té příčiny, aby sociální demokracie ukázala. že zachovává i na dále proletářské stanovisko a nic nekonceduje měšťákům. Tohoto účelu bylo plnou měrou dosaženo, byť i za cenu jednostrannosti. Řešiti agrární krisi pouze se stanoviska konsumenta jest jistě počínáním jednostranným. Na solnohradském sjezdu německé sociální demokracie v Rakousku byla oportunita tak patrná že byla kárána mnohými delegáty. Vytýkali vedení strany, že nepodniká žádných energických kroků, že proto v organisacích zavládá vlažnost a rozmrzelost. A na tyto výtky neodpověděl dr. Adler nic jiného než že za dnešních poměrů nelze v Rakousku než jen vyčkati. Stejně mluvil i posl. Pernerstoffer. At prý sociální demokracie usiluje o vybudování svých organisací a čeká, až přijde příhodná chvilka. Toto stanovisko bylo by nevysvětlitelno, kdyby nehrály při něm úlohu právě důvody oportunity. Vedení strany sociálně demokratické nechce asi vládě dr. Körbra způsobovati potíže. Jaké k tomu má důvody, jest vedlejší věcí. Ostatně posl. Pernerstoffer jde v oportunitě tak daleko, že by ochotně podal ruku i měšťákům. V „Sozialistische Monatshefte" (č. 9., str. 695) napsal. že by rakouská sociální demokracie podporovala ráda měšťáky, kdyby usilovali o provedení radikálních požadavků politických. Sociální demokracie by jim pomahala i tehdy, kdyby věděla, že mají ďábelský úmysl, ochromiti dělnictvo pomocí koncesí. Vyzvedli jsme proto rys oportunity, který projevil se na obou sjezdech v Bremách a Solnohradě, aby bylo viděti, že německá sociální demokracie opouští utopistickou politiku, která spekulovala s náhlým shroucením celé společnosti a zařizuje svoje jednání v duchu rozumné politiky, počítající s danými poměry. Nemusí býti v této změně, kterou revisionism jenom uspišuje, známka slabosti, je-li jen taková politika vedena muži celými a vyškolenými.

Politická výchova. Případy jsou příliš dobře známy, a přece zapadají nepovšímnuty, až kterýs obzvlášť výrazný osvětlí jich souvislost a vyváží jich duši nepochopenou. Tentokrát dr. Salaba pomohl svou aférou aspoň k poznání veřejné chyby. Hle, zřekl se ho Čas ve prospěch Nár. Listů, ty se žehnají, že takového člena strana nikdy neměla, Slovo ho odmítá rozhořčeně a za ním ostatní. Proč? Jeho osobní lidský defekt je přece pouze jeho! Ale to je plod politické výchovy stranické, pěstěné téměř všemi žurnály. Defraudoval-li Drozd, zahýřil-li si páter Grund, volá se unisono: Ejhle, ovoce klerikalismu! Prchl-li Salaba s dluhy, vrhne se do světa bomba: Takové jsou prohnilé základy mladočešství či realismu nebo radikalismu. Strany se činí zodpovědny za mizerii jednotlivců z krásného důvodu: semper aliquid haeret. Pravda, uvázne vždycky něco, ale jak daleko bude od rozkvétající tak politické bezcharakternosti k osobní, lidské? — Inu výchova! Pak se nemají strany vzdávat svých stranníků, chýtne-li je rez! Jen že za chvilku nebude se koho vzdávat, protože rez se rychle šíří a poslední prostředek imunisující — charakter — důsledně se ničí.

O hraběti Potockém, obžalovaném, jak známo, z podvodu, podal soudní lékař Dr. Propst toto dobrozdání: (podle Zeit). Jest dědičně zatížen, několik příbuzných z otcovy i matčiny strany bylo duševně chorých a byli v ústavech internování. V mládí padl dvakrát s koně, poprvé utrpěl otřesení mozku, po druhé zlomil si nohu. Vážná infekční nemoc, nemírné kouření a pití rovněž naň nepříznivě účinkovalo. Obžalovaný promarnil nejnesmyslnějším způsobem ve 4 letech půl druhého milionu korun a byl dán pro slabomyslnost pod kuratelu Jest náchylen k perversitě, v souboji byl poraněn na hlavě a v 23 letech pokusil se o sebevraždu. Obžalovaný jest degenerován.. Mimovolně zalétá mysl k Zelené Hoře, kde nedávno bylo povražděno 18.000 koroptví. Někteří z pánů měli až 8 pušek a obsluhováni byli nabíječi, střídači a donášeči. A když se vrátili, měli tváře od pušek do krvava otlučené, tak že se ani do své další oblíbené zábavy, karet, dáti nemohli. Kdo by nevycítil tu příbuznost ducha!?

Německý charakter Vídně na (zakončené 11. října) vídeňské výstavě

prací učenických Družstvo truhlářů, jehož výstava již následkem rozměrů výrobků truhlářských nejvíce poutala k sobě pozornost obecenstva, vydalo zvláštní svůj katalog, obsahující jména a adresy mistrů, jména a stáří učeníků a pojmenování vystavených výrobků. Roztřídíme-li uvedená v kataloku tom jména (811) mistrů a (383) učeníků v česká a německá, shledáme mistrů: 164 = 53% Čechů a 147 = 47% Němců, a učeníků: 224 = 59% Čechů a 159 = 41% Němců. K tomu podotýkáme, že největší relativní počet Čechů nevykazuje ve Vídni řemeslo truhlářské, nýbrž obuvnické a krejčovské.

Prospekt.

Přichystal dnes ve všem směru dům můj chvalně známý
ostré nervní překvapení pro pány i dámy.
Ethika i smysl mravní netušeně získá,
vyjasní se nad to ještě sporná stanoviska.
Budem vidět, jak jde karta. Kdo se věci straní.
Tady bydlí lidé praví, tady puritáni!
Nastane tím v pojímání lidských styků změna,
mužný člověk nad nahotou už se nečervená,
s rozvahou, ba zúmyslně zraku svému svolí
utkvět cudně na modelkách z průmyslové školy,
připravit si umělecky silné, plné chvíle,
bez předsudků, zalhávání, zkrátka bez košile!
Odnáší si na dně duše dojem čistý, zdravý,
jakoby byl vlivem díla zcela bez pohlaví.
Nevyvolá tento dojem špínu kluzkých žertů,
působí jak obvaz chladný v mládí na pubertu.
Dílo budí, obnovuje čiré touhy snící
u viveurů, postižených vleklou pakostnicí,
snímá clonku oplzlosti s kalných jejich očí,
počišťuje zaručeně.. Praha, Bedřich Kočí! *Jan Opolský.*

ZASLÁNO. Veleváženy pane redaktore! V posledním čísle ct. časopisu Vašeho v čl. „Vychovává-li nynější universita učitele", str. 44 stala se o mé osobě zmínka v takové souvislosti, že se čtenář může domnívati, jakobych při zkouškách reproboval kandidáty, kteří se drží nějakého mínění prof. Kvíčaly. Chce-li mi p. spisovatel tohoto článku činiti takovou výtku, je to výtka docela nesprávná. Neobstál-li kdo u mne při zkoušce, neobstál zajisté jen proto, že neznal důležité věci, zcela nesporné. Prose Vás, veleváženy pane redaktore, za laskavé uveřejnění tohoto mého vyjádření, znamenám se s veškerou úctou oddaný

Prof. J. Král. Vinohrady 9. října 1904.

Záložeňská a úvěrní banka v Praze vypisuje emisi vlastních podílových listů s garantovaným 5% prioritním zúročením s nárokem na další dividendu z čistého zisku. Jak z prospektu připojeného k dnešnímu číslu zřejmo, vypisují se podílové listy za tím účelem, aby ústav mohl s úspěchem čeliti konkurenci národních odpůrců našich, jež má býti posílena chystaným založením filiálky vídeňského Merkuru v Praze. Záložeňská a úvěrní banka podrobila se k žádosti vlastní stát. revisi na základě zákona z 10. června 1903 a to v době od 3. září do 8. října r. 1904 ve všech oborech své činnosti. Jest to první ústav v Čechách, jenž této státní revisi se podrobil. Lhůtový obchod této banky dostoupil koncem září t. r. 636.000 K, a jeho netušený rozvoj svědčí o tom, že banka jednak slouží dané potřebě a poptávce, jednak obchod ten přebírá z něm. rukou. Ústav vyplácel r. 1900 $5^1/_2$%, roku 1901—1903 vždy $5^3/_4$ procent.

Ústřední banka českých spořitelen v Praze. Mimořádná valná hromada akcionářů Ústřední banky českých spořitelen 10 t. m. usnesla se zvýšiti akciový kapitál ústavu z dosavadních 2 mil. K na 4 mil. K vydáním 5.000 kusů nových akcií po 400 K nominale.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 22. ŘÍJNA 1904. ČÍSLO 4.

ROZHLEDY

Polská resoluce.

Sjezd polských poslanců, před několika dny odbývaný, usnesl se na dlouhé resoluci, jejímž krátkým smyslem jest: — budeme podporovati vládu, jestliže splní požadavky naše, jak slíbila a jestliže bude podporovati snahy naše ve prospěch dělnosti říšské rady. — Co to znamená, tázala se publicistika velkých stran, ale vládní listy mlčí, odpověď nedávajíce. A přec jest rozluštění velmi jednoduché. Že ministr-president Koerber zamezil projednání nového jednacího řádu, který každou obstrukci měl znemožniti, jest pravda; že parlament ponechává sobě, nikterak se o dělnost nestaraje, jest také pravda. Z těchto poznatků vyplynulo přesvědčení, že vláda vůbec nechce ústavnosti, že kořeny její sama podemílá a upravuje cesty k novému vydání Bachovského, t. j. byrokratického absolutismu. Tak se píše a tak se také obecně věří. Jen pan Körber odpírá. Jeho listy tvrdí, že vláda nechce absolutismu, že nepropůjčí se k žádnému státnímu převratu, že chce dělnosti parlamentu, ale svým způsobem, svými prostředky; — a jen když se jí nepodaří, co zamýšlí, že musí vládnouti, jak bude možno, protože »stát musí žíti«. Zkrátka, mezi slovy, která se mluví a píší (třeba žě jen z příčin taktických) a mezi skutky, které jsou viditelny, jeví se velký rozpor, zde jest *πρῶτον ψεῦδος*; politiky nynějšího kabinetu.

Němci mlčí. Oni byli ústavní, dokud ústava sloužila jim, a budou také absolutisty, jestliže absolutismus bude německý. U nás se praví, že pohřeb nynějšího parlamentarismu bude pohřbem nenáviděné ústavy, a proto, čím dříve, tím líp. Poláci však dí, pokud nevíme, čeho bychom pádem stávající ústavy vyziskali, jsme pro udržení nynější říšské rady, jsme pro její život, ne pro její smrt; ale pro skutečný život, ne pro nynější stav její hniloby. Je to politika oportunismu, ale snad lepší, nežli naše hrdé: ryc nebo nic.

Poláci proto vždy se přičiňovali o dělnost parlamentu když jim Körber v tom překážel, docházelo ke konfliktům. - Körber nastoupil pak cestu do Canossy: jel do Haliče, poměr svůj k Polákům napravit. Již mluvilo se o hotovém státu, o naprostém isolování Čechů atd. Ale zatím Poláci dlouho mlčeli, až nyní teprv prohlásili: budeme dělati, co dělali jsme dříve, a podle toho, jak nás vláda bude podporovati při naší snaze o dělnost parlamentu, budeme my podporovati ji . . Co

bude, kdyby k této vzájemné podpoře nedošlo, není zřejmě řečeno, protože Poláci milují pološero a nemají ve zvyku několik neděl napřed — hroziti. Nicméně je situace docela jiná, nežli se zdálo po haličské cestě Körbrově.

Můžeme teď jistě očekávati, že dojde k novým smírným pokusům na říšské radě prostřednictvím Poláků. A jako bylo hotovým neštěstím Čechů, když půl léta předem ohlašovala se obstrukce, tak by bylo bývalo, hledíc k resoluci polské, velikou taktickou chybou, kdyby se byli Čechové na sněmu českém předem, na několik neděl napřed, zavazovali, že to nebo ono na říšské radě obstruovati nebudou. Co agrární prohlášení vytýká za chybu, jest dle nynější situace taktickou výhodou. — Čechové mohou se zúčastniti každého smírného jednání, nejsouce předem ničím vázáni, mohou vyhověti Polákům na říšské radě a vyřaditi z obstrukce nouzové předlohy, na nichž Haliči mnoho záleží; a budou-li viděti, že Poláci spravedlivému míru jsou nakloněni a budou k němu pracovati, budou moci klidně opustiti obstrukci vůbec — a rázem změniti své postavení. Tak se dělá politika! Heslo, že musí býti rozbit parlamentarism a zničena býti ústava, bude dobré teprv tehdá, až budeme tak silní, že nová úprava Rakouska nebude se moci státi bez nás. Až dosud, a to vědí také radikální skupiny české, tak silni nejsme. A proto je nám milá resoluce polská, že otevírá vyhlídku na čestný mír, a nebude-li ho možno dosíci — na další čestný boj, v němž nebudeme osamoceni, budou-li Čechové dobře operovati. *Junius Druhý.*

Odborné vzdělání poslanců.

Jedním z nejdůležitějších znaků sociálního pokroku jest vzrůstající dělba práce neboli množení odborů povolání a ostřejší jich odlišování vzájemné. S tím souvisí pak jakožto přímý následek této diferenciace a specialisace funkcí potřeba většího jak všeobecného tak zvláště odborného vzdělání pro ty, kdo se věnují jednotlivým funkcím takovým. Mohl-li v ranném středověku i král býti analfabetem, dnes jím může býti sotva nádeník, nechce-li v horečném závodu o skyvu chleba býti předstižen soudruhy větším vzděláním vyzbrojenými. Mohl-li dříve býti učitelem vysloužilý vojín, jedva znalý čtení a psaní, dnes může funkci tuto zastávati jen odborně vzdělaný člověk a lze již dnes předvídati s jistotou, že míra požadovaného vzdělání odborného bude v budoucnosti ještě větší nežli dnes. Neméně poučné jest v této příčině srovnání, čím jest dnes a čím byl dříve stav lékařův, právníkův atd., jaké rozlišení nastalo uvnitř těchto povolání samých a jaké míry vzdělání vyžaduje se dnes oproti dřívějšku po těch, kdo se některému z nich věnují. Ale co tu několika slovy naznačeno o t. zv. povoláních učených, platí rovněž o povoláních »neučených« neboli fysických. Se všech stran ozývají se hlasy, volající po odborném vzdělání rolníkův, řemeslníkův, obchodníkův atd., zřizují se školy hospo-

dářské (rolnické), obchodní, průmyslové, pokračovací atd., bez odborné přípravy nemůže se člověk státi ani dělníkem továrním.

Jedinou výjimku z tohoto všeobecného pravidla tvoří povolání politická — snad proto, že konstitucionalism, který je zplodil, je ještě tak mlád. Mezi nimi zaujímá čelné místo zejména povolání zástupce lidu, poslance. Pro toto povolání nevyžaduje se nižádné kvalifikace odborné, každý, kdo má právo voliti, je-li mu aspoň 30 let, může býti též zvolen. Lze nazvati tento stav zdravým? Není jistý nepoměr mezi touto kvalifikací a kvalifikací, neřku ani učitele, lékaře, soudce, ale i kvalifikací zedníka, truhláře, tesaře, krejčího? Všichni tito musí se dříve učit, než mohou vykonávati svou funkci; poslanecký stav však jest stavem pro všechny. Kdyby poslanec byl pouhym tlumočníkem přání a potřeb lidu, dalo by se to pochopit; ale poslanec není právě jen takovým tlumočníkem: on má spolupůsobit zároveň již v ukájení těchto potřeb, v činnosti zákonodárné, v spravování státu, při vzrůstající složitosti funkcí, které modernímu státu připadají, jest to jisté velmi nesnadné a velmi zodpovědné povolání. Nebylo by k řádnému zastávání úřadu tak obtížného a zodpovědného třeba, aby ten, kdo jej zastává, byl vyzbrojen znalostmi sociologickými důkladnými, aby znal, pokud možno, vzájemné vztahy složek, z nichž sestává státní organism, zákony harmonie těchto složek, běh a zákony dosavadního vývoje tohoto organismu? Ale toho všeho, řeknete, lze nabýti sebevzděláním. Zajisté. Právě tak, jako lze sebevzděláním nabýti těch vědomostí, jichž souhrn tvoří theoretickou průpravu učitele, lékaře, právníka atd, jsou však proto snad odborné ústavy učitelské, fakulty lékařské, právnické atd. zbytečným luxem? Jsou-li potřebny však, nejsou neméně potřebny nějaké průpravny pro členy parlamentu? »Škola poslanecká« — to slovo vzbudí úsměv. Ale musí to býti jen škola poslanecká? Není podobného sociologického vzdělání potřebí i žurnalistům, kteří jsou — anebo chtějí i měli by býti — jakýmisi pedagogy sociálními, nebo vyšším funkcionářům samosprávným a pod.? Že se potřeba sociologického vzdělání při poslancích byť i nejasně a málo uvědoměle cítí, lze souditi z toho, že nejvíce poslanců pochází z kruhů právnických, tedy právě z kruhův, jichž odborné vzdělání se nejvíce blíží vzdělání sociologickému; ale jest ovšem pochybno, zda vzdělání podávané na právnické fakultě ve způsobu dnešním, které je přizpůsobeno spíše potřebám příštích úředníkův, advokátův, soudcův může zmíněnou průpravu sociologickou zplna nahraditi.

Ponecháváme lidu úplnou volnost ve volbě jeho zástupcův, spoléhajíce při tom na zdravý jeho instinkt, že si zvolí vskutku lidi schopné. Bojíme se — a snad ne neprávem — jakéhokoliv omezení svobodné volby. Analogie: ponecháváme nemocnému úplnou svobodu ve volbě lékaře, kterému hodlá svěřiti své léčení. Ale žádáme, aby to byl lékař; ne dryáčník, ne zázračná baba. Ale jsou případy, kdy nemocný se uchýlí přece k zázračné babě. Jest politický instinkt lidu — anebo řekněme: politická

úroveň lidu taková, abychom směli s plnou důvěřivostí spolehnout na to, že si nezvolí zázračnou babu, ale lékaře, chci říci: že si zvolí za svého zástupce muže schopného a nikoliv dryáčnického, neschopného demagoga? Jsou příznaky — z doby velmi nedávné — které tuto důvěřivost značně schlazují. Není radno stavěti dítě na nohy dříve a pouštěti je z rukou, dokud ještě nedovede choditi; upadne a je možno, že utrpí úraz takový, že se vůbec chodit již nenaučí. Demokracie — slabounká ještě, včera narozená demokracie, mohla by utrpěti podobný úraz, stane-li se demagogií. Je povinná návštěva školní omezením práva sebeurčení? Bylo by omezení pasivního práva volebního na lidi schopné a kvalifikované, omezením demokratické, konstituční svobody?

Ale otázka není přece tak snadna ani tak jasna, abychom ji mohli řešiti bez uvážení otázek jiných, a zejména té: jak uvarovati se toho, aby »odborná kvalifikace« se nezvrhla v pláštík absolutismu (když by na ni měly vliv vlády), nebo v pláštík vlády kast, stran a pod., aby jí nebyly ubíjeny skutečné schopnosti, aby nestala se tím, čím jsou dnes tak mnohá vysvědčení a diplomy? Požadavek odborné kvalifikace není tedy bez nebezpečí. Všeho lze zneužiti; ale možnost zneužití nějaké věci není důvodem proti věci samé. Jest však nutno uvažovati o tom, jakým způsobem by bylo možno předejíti takové zneužití.

Soudili jsme, že otázky, které jsme tuto kratičce namítli, zasluhovaly by veřejného projednání. Nejsme ovšem tak naivní, abychom si slibovali brzký praktický výsledek od projednávání otázek těch, ačkoliv již samo jich projednání v době naší, kdy se tolik mluví a jedná o politice a o různých požadavcích demokracie, nepostrádá vůbec ceny praktické; či není užitečno — t. j. prakticky užitečno — zvěděti, jak zástupci různých směrů a stran v našem národě nazírají na povolání zástupce lidu?

Otázky, o jichž zodpovídání požádala redakce t. l. různé čelné osobnosti, byly následující:

1. Pokládáte odborné vzdělání pro poslance za potřebné a v jakém rozsahu?

2. Považujete některý z nynějších útvarů vzdělavacích, na př. fakultu právnickou, za postačitelný pro tento účel či by bylo vhodnější zříditi zvláštní?

3. Pokládáte za vhodno, aby pasivní právo volební do sborů zákonodárných bylo omezeno na ty, kdo se vykáží odbornou kvalifikací?

4. Když ano, jak to zařídíti, aby tato kvalifikace nepodléhala vlivu vlády ani stran, tak aby jí nebyla porušena zásada konstitucionalismu?

Vzhledem stále hlasitěji projevované potřeby, aby poslanecký mandát byl zastáván nejschopnějším z kandidátů, dovolujeme si otázat se:

5. Jakým způsobem — jakou instancí, iniciativou — byl by za dnešních poměrů a stran o nejbližší některé volbě možný pokus o to, aby z kandidátů byl volen nejschopnější?

Ty z odpovědí, které se nám zdály nejvýznamnější, předkládáme čtenářům. —

K dotazníku Vašemu bylo by třeba odpověděti delšími úvahami. Jedna by se týkala zřízení politické školy, druhá žurnalistické výchovy k účelům politickým, třetí reformy našeho všeobecného vzdělání, čtvrtá reformy středního a vysokého školství. Vadou je hlavně, že nemá naše inteligence příbuzného všeobecného vzdělání, protože nemáme jednotného středního školství, a potom, že ani vysoké školství neodvádí národu inteligence, jež by měla jednotnější vzdělanecký názor o světě a životě společ. i národním — i potřebách kultury hmotné i duchovní:

Ad I. odpovídám, že považuji za potřebné, aby každý poslanec byl mimo všeobecné vzdělání ještě vyzbrojen zvláště vědomostmi:

1. Sociologickými: a) o vzniku a ústrojnosti společnosti národní a státní; b) o společenských zařízeních a organisacích; c) o státních a vládních formách a funkcích vlády, správy, zákonodárství atd.; d) o klasifikaci různých společenských zájmů, jich odůvodnění a ceně pro celek, o funkci sociální jejich příslušníků a pod.; 2. Historickými všeobecnými, národními, kulturními a politickými zvlášť. 3. Ethickými. 4. Z nár. hospodářství, jmenovitě o práci a její dělbě, výrobě, kapitálu, mzdě, úvěru, finančnictví a účetnictví státním. 5. Kulturních potřeb národa v jeho celku i v různých vrstvách, třídách i stavech. 6. Odbornickými — praktickými určitého stavu, ku kterému přináleží

Ad II. Fakulta právnická nestačí, ani žádný jiný z nynějších vzdělavacích útvarů.

Ad III. Volitelnost za poslance měla by býti podmíněna jistou kvalifikací — ale jak ji prokazovati, nevím poraditi.

Ad IV. Každý důležitý, zastoupení zasluhující stav, měl by někým (snad nár. radou, kdyby si získala tak všeobecné autority) býti dotázán, které jednotlivce ze svého středu (organisace) považuje za nejschopnější — a tak by se pořídil seznam, z něhož kandidátní konkurencí by mohli vyjíti snad nejschopnější jako poslanci. *Jos. Černý.*

Pokládám odborné vzdělání pro poslance nejen za potřebné, ale přímo za nevyhnutelné. Jest to na závadu veškeré veřejné práce, že pro ni odborně se nepřipravují kandidáti. Vizme samosprávu a její smutné výsledky dosavadní v oboru vlastní působnosti správní! Následek toho jest: buď výkony naprosto nedostatečné, anebo přenos výkonů na bedra vyškoleného úřednictva. Volá-li mladá generace po obrodě samosprávy a lepší, ...ustavnější a důkladnější přípravě na čestné funkce veřejné ...právy vůbec a samosprávy zvláště, tím bolestněji pociťujeme ...to nedostatek v tak úžasné míře u kandidátů poslanectví, ...e zodpovědnost jest daleko větší a těžší nežli při samo...právě. Na druhé straně však nutno uvážiti, že obory působ...sti zákonodárných sborů za poslední desítiletí do té míry se

rozvinuly, že věru těžko je dnes postaviti zásadu: poslanec musí zevrubně znáti veškery obory působnosti parlamentu. Složitost poměrů, které přivodila doba nová, bude vyžadovati dnes, kdy skoro úplně dokončena jest přeroda poměrů po obcích a kdy zachyceny máme již veškery složky nového živo.a, poměry oněmi přivoděné — co nejzevrubnějšího, nejdetailnějšího propracování osnov zákonů, jimiž poměry ty upraveny býti by měly. A k tomu nestačí píle jediného člověka, ani nadání sebe skvělejší. To se pociťuje v ministerstvech, jež jak kvalitativně, tak kvantitativně stále se proměňují, novým poměrům přizpůsobují a toho dbají, aby co možná ve všech oborech působnosti měla síly co nejlépe theoreticky i prakticky též vyzbrojené.

Soudím tedy, že jest nevyhnutelno, aby poslanec měl všeobecné vzdělání a jasný přehled všech oborů působnosti parlamentu a vedle toho aby byl specialistou v určitém speciélním oboru působnosti parlamentu. Vzhledem k tomu, že jest nutno počítati pro parlamentní obory nejen s právníky, nýbrž i techniky, paedagogy, lékaři a j., pokládám za jediné vhodný prostředek přípravný zvláštní kursy při právnické fakultě, jež by vedle theoretických vědomostí vyzbrojovaly a seznamovaly posluchače s praxí u nejrůznějších veřejných úřadů a korporací. Vedle této všeobecné kvalifikace bylo by záhodno, aby za kandidáta doporučen byl takový jen frekventant, který ve specielním některém oboru vynikl důkladnou a všestrannou znalostí.

Aby zabezpečena byla zásada konstitucionalismu, bylo by po mém názoru nutno, aby kursy řídila zvláštní komise, z polovice akademickým senátem a z polovice parlamentem zvolená, parlamentu výhradně zodpovědná. Absolvování takovýchto kursů a průkaz způsobilosti byl by zákonnou podmínkou pro pasivní právo volební.

Co se poměrů přítomných týče, pokládám za nejúčinnější prostředek k získání a zabezpečení kandidáta nejzpůsobilejšího organisaci samosprávnou. Sbor starostů každého okresu rozhodoval by o kandidatuře na základě řečí kandidáty pronesených v důvěrné poradě, jíž by kandidáti neobcovali, aby nátlak jich při rozhodování byl vyloučen. Organisace tato právě následkem své různorodosti podala by nejbezpečněji votum většiny a vota všech okresních sborů volební skupiny uvažována by byla na konečné schůzi zástupců všech okresních sborů dotyčné skupiny. Pro kterého kandidáta by poměrně největší počet hlasů členy okr. sborů samosprávných vypadl, ten prohlášen by byl za kandidáta krajinského sboru samosprávného. *K. Harmach.*

Ad I. Jisto jest, že jsou obory v politice, na které nevystačí prostý rozum, byť byl sebe zdravější a praktičtější. Ale jsou zase odbory jiné, kde zdravý takový rozum nepřecpaný vědomostmi školskými ukáže se býti prospěšnější v politice než jednostranné odborné vzdělání učence sebe věhlasnějšího, zejména, je-li to učenec, který není ničím jiným, než jen učencem.

Jest jisto, že není záhodno, svěřiti rukavičkáři, jenž se zabývá toliko svým řemeslem, aby rozhodoval o spletitých otázkách finančních, aneb o vyrovnávání rak. uher. (vždyť dotyčným předlohám nerozumí i mnoho advokátů!); rovněž jest považlivo, zůstaviti třeba továrníkovi, jinak vzdělanému, který se však nikdy nezabýval právem, aby se usnášel o velké kodifikaci občanského zákona neb o soudním řádu a p. (zkušenosti v jistých státech učí, že to mnohdy neumějí pořádně ani odborníci na slovo vzatí). S druhé strany však pokládám za jisté, že řemeslník onen, třeba po celý život pracoval jen o svém řemesle a továrník, obchodník nebo rolník dovedou mnohem lépe posouditi záhady politické, které se dotykají jejich zájmů a kapes, než učený knihomol, který se úzkostlivě štítí života praktického, zejm. otázky rozpočtu, rovného práva, důvěry k vládě a pod. Ba mám za to, že zdravý politický takt lidu dovede hravě — ovšem jen pro dočasné účely praktické — rozřešiti záhady národohospodářské, s nimiž učenci posud si nevědí dobře rady i jako na př. otázku zlaté či dvojité měny (viz Sev. Amerika). S tohoto hlediska sluší zodpovědět otázku, má-li poslanec neb lépe řečeno, vůbec politik, býti vzdělán odborně čili nic. Požadovati odborné politické vzdělání, znamenalo by, nadělati z politiků kastu a vyloučiti masy lidu z toho »povolání«. Nežádati však vzdělání žádného, jest právě tak považlivé. Záleží na povaze záhady politické, o kterou jde.

Ad II. Právnická fakulta dovede vychovati jen právníky. Politiky by měla vychovávati fakulta státovědná, která ovšem zpravidla je spojena s právnickou. Dovede-li to, záleží na tom, jak je ustrojena. Čím více by pěstovala doktrinářské výklady, tím menší by z ní byl užitek pro život.

Ad III. To by znamenalo dělati kastu z aktivních politiků. Jisto jest, že kdyby směli býti voleni jen lidé vzdělaní odborně, nemohlo by nikdy býti řečeno, že parlament jest též »věrným zrcadlem smýšlení lidu«. Otázku tu zodpovídám tedy záporně a prohlašuji, že pokládám za věc zdravého taktu lidu, aby si zvolil také lidi takové (v počtu potřebném), kteří pro politickou svou činnost potřebují vzdělání odborného (právnického, finančního, účetního a p.).

Ad IV. Jest nemožno, aby zásada ústavnosti nebyla porušena při kastovnické kvalifikaci poslanecké. Věc má se prostě takto: Buď lid má potřebný smysl ústavní, pak si dovede zvolit také lidi, jichž nutně je potřebí; anebo nemá smyslu toho, pak není zralý pro ústavnost a je marným počínáním chtíti nedostatek ten zakrývati nebo hojiti umělými náplastmi »odborné kvalifikace poslanců« nebo podobných věcí předpisovaných zákonem.

Ad V. odpadá. Poslance má si zvoliti lid sám; není správné, když mu strany je ustanovují nebo vnucují. Čím více se vyskytuje kandidatur samozvaných, t. j. takových, kterými se kandidáti vtírají lidu místo aby čekali, až lid je jim nabídne, anebo kandidatur oktrojovaných s hůry, tím na slabších nohách je ústavnost v těch zemích. *Dr. Fr. Joklík.*

Otázky, jež předkládáte k zodpovězení, směřují, jak za to mám, k něčemu dobrému, totiž k tomu, aby ubylo nevědomosti a neschopnosti mezi poslanci. Ale prostředek, jejž k tomu máte na mysli — zkouška způsobilosti podniknutá na nějaké škole, jakožto zákonná podmínka pasivního práva volebního — jest dle mého přesvědčení nedosažitelný, jistě tíže ji dosažitelný, nežli sám cíl: rozmnožení způsobilosti mezi poslanci. K tomuto cíli možno však se přibližovati cestami jinými, prostředky snadnějšími. Z těch prostředků nejsnadnější a nejpotřebnější záleží v tom, aby politické strany v národě se nerozbíjely a nedrobily zbytečně. Kdyby bylo méně žárlivosti a nevraživosti, kdyby nebylo tolik stran a frakcí navzájem se potírajících, neprodralo by se tolik uchazečů nezpůsobilých do sborů zastupitelských; a kdyby voliči byli lépe poučeni o politických snahách a prostředcích, nevolili by si tolik zástupců neužitečných. *Prof. dr. Jos. Kalousek.*

ad I. Mám-li zodpovídati otázku, zda a jakého odborného vzdělání jest potřebí pro poslance, musím napřed vytknouti, v čem spočívá podstata mandátu poslaneckého a z toho plynoucí úkoly zástupce lidu. Ovšem nechci přihlížeti k abnormálním dobám nynějším, kdy snad by dostačilo poslanci míti silnou pěst a zdravé plíce, aby mohl lámati pulty sněmovní a míti předlouhé řeči obstrukční, při nichž ani na formě ani na obsahu pranic nezáleží. Chci pojímati úkol poslance z vážného a vzneseného stanoviska oné idey, která vedla k ústavě konstituční, idey, dle níž povolány jsou sbory zákonodárné, aby společně s nejvyšší hlavou státu vykonávaly státní moc, aby jménem lidu stát tvořícího súčastnily se na výkonu práva legislativy a kontrolovaly činnost státních orgánů exekutivných. Z toho vyplývá pro každého jednotlivého člena lidového parlamentu právo, však i povinnost, bráti podíl na všech pracích sněmovních takovým způsobem, aby nejen zájmy voličstva jím zastupovaného co nejlépe byly chráněny, nýbrž i vůle lidu, za který jedná, co nejvíce výrazu a uplatnění došla, jakož aby užil náležitě a v čas všech ústavních prostředků obranných, kdykoli činnost exekutivy překračujíc meze jí vykázané se interesu jeho národa a voličstva buď v jeho celku nebo části dotýká.

Že splnění náležité všech těchto úkolů předpokládá netoliko určitou míru inteligence, nýbrž i jakési odborné přípravy nemůže býti bráno v pochybnost. Vyžadujeť při nejmenším, aby poslanec nejen měl schopnost potřeby a zájmy svých mandantů seznati a úsudek svůj způsobem účinným zastávati, nýbrž aby byl i důkladně obeznámen s celým ústrojím složitého organismu státního, jehož chod má tu kontrolovati, tam svým hlasem regulovati.

ad II. Z těchto všeobecných úvah plyne odpověď na otázku, zda-li třeba pro poslance nějakého zvláštního ústavu vzdělávacího, na př. fakulty právnické. Nechci popírati, že předchozí odborné vzdělání právnické jest velmi důležito, poněvadž poskytuje netoliko potřebnou znalost všech předpisů zákonných,

nýbrž zvýšuje i schopnost výkladů a formulace ustanovení, o něž jde a soudím, že z této příčiny jakož i z toho dalšího důvodu, že i předlohy vládní zastupovány jsou právníky, nižádný sbor zákonodárný bez odborných právníků se obejíti nedovede. Než jsem dalek toho, abych pouze absolventy fakult právnických za schopné pro mandát poslanecký vyhlašoval. Vždyť spolučinnost při pracích legislačních vyžaduje nejen znalosti, vztahující se ke stránce formální, nýbrž i vědomosti věcné, nesoucí se k obsahu otázky, o kterou jde. Vzhledem k rozsáhlé kompetenci legislativy, vztahující se na všechny poměry životní i na všechny potřeby státu, lidu i jednotlivých jeho vrstev jsou otázky, jež v parlamentu jest řešiti tak různorodé a tak mnohostranné, že nemohou ani věděním jednotlivce ani odborným jedným vzděláním nikdy býti obsáhnuty. Proto jest nejen vhodno, ale i nutno, aby ve sboru zákonodárném vedle právníků zasedali i jiní odborníci a znatelé různých poměrů životních (technikové, obchodníci, průmyslníci, řemeslníci, zemědělci), kteří navzájem doplňují se v příslušný celek, ba žádal bych, aby i v každém jednotlivém klubu parlamentárním různí odborníci byli zastoupeni. Ačkoli, jak již shora jsem podotkl, určitou mírou vzdělání se každý kandidát poslanectví má vykazovati, přec

ad III. pokládal bych za nevhodno, ne-li za nebezpečno obmeziti pasivné právo volební do sboru zákonodárného na ty, kdo by předepsané odborné vzdělání dokázali. Vždyť obmezení takové mohlo by se státi jen normou zákonnou, která by volbu každého, kdo by předepsané vzdělání odborné nevykazoval, prohlásila za neplatnou. Jak ale by měl výkaz takový se podati? Vysvědčením snad o absolvování určitých škol, či o zkoušce zvláště k tomu cíli podstoupené? Jest výkaz o zkoušce opravdu jediným důkazem dostatečným, že zkoušenec potřebné znalosti má? Má snad vyloučen býti člověk jinak sebe vzdělanější jen proto, že formelně své vzdělání příslušným dekretem nebo diplomem nemůže osvědčiti? Nebo má zatarasena býti cesta do sboru zákonodárných mužům inteligentním, ve svém oboru na slovo vzatým, jen proto, že co do výkazu své inteligence nemohou vyhověti liteře zákona?! Zajisté že nikoli!

Ostatně stal by se zavedením určité zákonné kvalifikace mandát poslanecký příliš podobný úřadu státnímu, o který žádati lze jen u předložení předepsaných dokumentů a pozbyl by rázu plné moci zástupce lidu, který svého mandatáře dle své volné úvahy beze všeho obmezení voliti jest oprávněn.

ad V. Kontrolu potřebné schopnosti kandidáta poslanectví mí a má vykonávati voličstvo úplně samostatně. Aby však ontrola tato byla zárukou, že v pravdě jen síly, mající příslušné zdělání nebo schopné si je osvojiti, budou voleny, třeba i kriické soudnosti a vyspělosti voličstva sama. Materiál k posouení svému potřebný má voličstvu poskytnouti sám kandidát; a voličstvu bude, aby, nehledíc na reklamu a agitaci, onoho olilo, v jehož zastoupení klade své nejlepší naděje. Jiné kantely ež vyspělost voličstva při dnešních poměrech, kdy strany na-

vzájem na sebe nejen věcně útočí, nýbrž i k osobním invektivám a pomluvám nezřídka se uchylují a kdy hlas t. zv. veřejného mínění správný úsudek spíše zakaliti než podporovati dovede, opravdu nenalézáme. Ten, kdo se postará o povznesení této intelektualné úrovně voličstva a vytříbení jeho náhledu, přispěje také k zvýšení duchovní i mravní úrovně volených a tím k povznesení významu i ceny sboru parlamentárního.

Dr. Ferd. Pantůček.

Odborného vzdělání toho smyslu, že by se ten, kdo by se chtěl ucházet o mandát poslanecký, musil vykázati sumou jistých vědomostí, není ku zdárnému výkonu mandátu poslaneckého nevyhnutelně potřebí. Potřebno jest, aby byl poslanec povšechně (nikoli povrchně) vzdělán, vynikal životními zkušenostmi a honosil se povahou vší úcty hodnou; aby to byl muž širokého rozhledu, prostý všeho sobectví a škodlivé ctižádosti a zaujatý zcela myšlenkou, sloužiti věrně v poslaneckém svém úřadě prospěchům národa a obecnému dobru, nehledě na měnivou přízeň nebo nepřízeň, ať vychází s hůry nebo z důli. — Odborné vzdělání samo nejen by neporušovalo tyto pro každého poslance nezbytné vlastnosti, nýbrž položeno za podmínku volitelnosti, vylučovalo by z úřadu poslaneckého muže, kteří se honosí těmito vlastnostmi, ale odborným vzděláním se vykázati nemohou, obmezovalo by takto citelně vůli voličů, a vedlo by přirozeně k tomu, že by se z mužů, zjednavších si odborné vzdělání pro mandát poslanecký, utvořila v národě zvláštní právem volitelnosti nadaná kasta tak zvaných politiků z povolání nebo ze řemesla, která by mohla působiti i škodlivě na vývoj ústavní. Jenom vůle voličů, obmezená toliko stářím a zachovalostí kandidáta, může rozhodovati o mandátu poslaneckém, vůle, vedená důvěrou k tomu, kdo se uchází o mandát, a přesvědčením o jeho způsobilosti k úřadu poslaneckému. Aby nebyla taková důvěra klamná a bylo přesvědčení opravdové, vycházela tedy volba z plného vědomí — řekněme sebevědomí — voliče, jest třeba, aby bylo vzdělání voličů přivedeno na úroveň, která přivozuje takové vědomí, a proto musí ten, kdo chce, aby se dostávalo mandátů poslaneckých toliko mužům v každém ohledu k tomu spůsobilým, vyhledávati v tom pomoc touto cestou.

O otázce: jakým spůsobem — jakou instancí, iniciativou — byl by za dnešních poměrů a stran o nejbližší některé volbě možný pokus o to, aby z kandidátů byl volen nejschopnější? — nevím si rady. Dnešní poměry musily by se na rub obrátiti a strany v celé své podstatě přetvořiti, aby se splnilo přání v této otázce pronesené. Toho nelze se tak brzy nadíti, a proto nutno se upokojiti zatím aspoň tím, aby při každé budoucí volbě soustřeďovali voličové své hlasy na kandidátu, který se zaváže, že se bude snažiti o jednotný postup poslanců ať zemských ať říšských proti vládě nám nepřátelské a proti ostatním útočivým odpůrcům našeho národa.

František Schwarz.

Tážete se, pokládám-li odborné vzdělání pro poslance za

potřebné a v jakém rozsahu. Neváhám se přiznati, že hledím na politickou praxi se stanoviska čistě liberálního a že Vaše otázka jest mi spíše otázkou retrospektivy a kritiky, než otázkou programu a reformy. »Odborné vzdělání« ideálního politika má jen polyhistor. A tento rod prý vymřel starým Leibnitzem.

V užším smyslu by byla odborným vzděláním člena zákonodárného sboru znalost zákonů, jejich historie a jejich aplikace na život. Ale zkušenost nás učí, že to vše je zcela nezávislé na studiu právnické fakulty, jež ostatně samo o sobě neopatřuje člověku znalost kasuistiky v každém odboru právnickém jiné.

Positivní vědomostí z oboru zákonů opatří si dnes každý snadno od případu k případu. Totéž platí o theoretické stránce jiných otázek, s nimiž se politik střetne. »Existuje umění využitkovati myšlenek jiného«, řekl Raoul Frary. Toto umění charakterisuje dnešního politika. A praktické užití právní vědy, právnická technika? Nestotožňuji sice zcela tento pojem s pojmem způsobilosti býti poslancem, ale připouštím, že povaha zručného praktického právníka a dobrého politika se sobě velmi blíží. — Ale tak jako je až příliš dobře známo, že lidé s poměrně malými theoretickými základy se stávají v praxi výtečnými právníky, vidíme zase v životě politickém, že průmyslníci, obchodníci a jiní, kteří nikdy o právní vědu nezavadili, akkomodují se velmi rychle ovzduší parlamentů. Ovšem má míti politik jisté plus, částečně intelektuelní, částečně mravní.

Zvěčnělý Kaizl formuloval to klasicky v »Českých Myšlénkách«: »Mám za to, že politická činnost vyhledává a sobě přizpůsobuje rozdílnou disposici rozumovou a i mravní, než ta ostatní práce kulturní; rozumí se, že tím nemyslím na podřízenou, jakkoli nesprávně a úmyslně přezíranou potřebu jakési alespoň znalosti a obratnosti v technice právnické, k jejímuž nabytí dojista není třeba studia na právnických fakultách neb dokonce stupně doktorského.« Kaizl tedy klade váhu na ono plus, na onu mravní a rozumovou disposici. A té neposkytne žádná fakulta a žádný theoreticko-politický kurs.

Výtečný Angličan Burke píše: »Politik potřebuje spíše mnohonásobného styku s lidmi a velké životní zkušenosti nežli důkladného studia knih, ač i to může býti značně prospěšno.« Víme dobře, že ze zvyků civilisovaného života, a z obcování se vzdělanci se čerpá velký díl obratné praxe politické a vše, co činí muže schopným sloužiti své vlasti.« Ještě dále jde Macaulay. Ve své charakteristice W. Pitta píše: »Parlamentární vláda jest vládou slova. Pod takovou vládou jest řečnický dar nejcennější vlastností, kterou může politik míti. A onen dar může zde býti, aniž s ním byla spojena síla úsudku, vůle, schopnost v poznávání charakteru lidí a znamení doby, znalost zásad zákonodárných a národohospodářských, nebo nějaká zvláštní schopnost pro diplomacii. Ano, může se státi, že právě tyto duševní schopnosti jsou neslučitelny s vlastnostmi, které činí politika schopným nalézti rychlé a jisté východiště v okamžiku nouze.«

Netřeba, abych odůvodňoval, proč dávám svou odpověď na otázku, jež směřuje k nápravě parlamentarismu, tlumočiti dvěma anglickými státníky.

Poslední otázka Vaše, jakým způsobem byl by za dnešních poměrů a stran o nejbližší některé volbě možný pokus o to, aby z kandidátů byl volen nejschopnější, přivádí mne do velkých rozpaků. Nerad bych kompromitoval politickou vyspělost našeho lidu z jedné a dynamiku politických našich stran z druhé strany. A přec leží těžiště věcí v obou těchto otázkách.

Politická duše davu se dá snadno při výběru poslance napálit a naše politické strany nemají dosti síly a vlivu, aby tomu předešly. Každý pokus zde zůstane pokusem. Tu nepomůže leč neunavná politická výchova lidu.

Příklad: V silně agrárním Královéhradecku kandidován stranou agrární pan Srdínko proti hraběti Šternbergovi. Okresní hejtmani obdrželi povel podporovat agrárního kandidáta. Vláda měla dvojí zájem: jednak dokumentovat, že vedoucí strana v Čechách slábne a jednak zamezit vstup do sněmovny nevypočítatelnému bláznu. Avšak vlivuplný ředitel jakéhosi císařského velkostatku ve volebním okrese — tuším, že statek ten je někde v hejtmanství trutnovském — měl z Vídně povel zasaditi se o volbu Sternbergovu. Zaručuji Vám pravdivost tohoto sdělení. Nuže, co se stalo? Voličstvo se přidalo na stranu — hraběte. Každý zájem, každý program, všechen vliv stran i vlády, to vše nemohlo odstraniti žel že dosud platné přesvědčení lidu, že hrabě je vždy ještě více než rolník. Jakým způsobem, jakou instancí chcete proti takovým zjevům působit? Vše by bylo marné! Zde může pomoci jen znenáhlé zlidovění politického úsilí, o kterém jste nedávno v »Rozhledech« psal, a politická zralost. Dětská nemoc konstitučního života bude u nás ještě dlouho trvat a nezbývá než míti strpění a nezoufat. Prostě řečeno: »Nátura« si musí pomoci, umělé léky jsou marné. Vůdčí duchové musí jen k tomu hleděti, aby p o k r o k o v o u v ý c h o v o u p o l i t i c k o u slabé tělo se udrželo, sílilo a vyvíjelo. *Dr. A. Stránský.*

Odpovědi ostatní v čísle příštím.

Ryberg Niels Finsen.

Píše dr. *Ed. Slavík,* majitel světloléčebného ústavu v Praze.

Poslednímu desítiletí devatenáctého století bylo zůstaveno, by znamenalo směrodatnou epochu v lékařství. Fysikální therapie v různých odvětvích mediciny se počíná v něm uplatňovati. Zejména v oboru nemocí kožních nastal trojím směrem význačný rozvoj nového způsobu léčení. Tři jsou jména, na něž víží se nové směry léčebné: Francouz D'Arsonval, vynálezce léčby proudy vysoké frekvence, Němec Röntgen, otec radiotherapie a Dán Finsen, původce léčby světlem.

Z velkého toho trojhvězdí bohužel jasná hvězda Finsenova zašla. Den 24. září 1904 odňal vědě lékařské jednoho z největších geniů lékařství. Byly-li při pohřbu kdy na místě pocty královské, zasloužil je plným právem Finsen za svůj, u nás dosud stále ještě nedoceněný objev. Nejen celý vědecký lékařský svět, ale i korunované hlavy, král dánský a řecký, korunní princ dánský osobně, císař německý v zastoupení, vzdali úctu tak předčasně vědě lékařské zemřelému. Finsen nedoplnil ještě zcela 43. rok věku svého. A přes krátký jeho věk, zní zvučně více deseti let jméno Finsenovo ve vědě lékařské. S obdivem jest hleděti k učenci tomu tím více, pováží-li se, že déle deseti let bylo mu zápasiti s krutou chorobou těla, nad níž mocný jeho duch stále až do poslední chvíle vítězil.

Osud ukazoval mu po celý život tvář dvojí. Krutým tělesným strádáním bičoval se strany jedné; na straně druhé nepřipustil, by se osvědčilo o Finsenovi známé »nemo propheta in patria«. Finsen naopak, našel zcela záhy mnoho rukou pomocných, a co váží nejvíce, i rukou mocných. V domovině své našel nejen porozumění pro snahy své duševní, ale dosáhl i hmotné podpory jednotlivců a státu, dosáhl však i uznání, a zájem, s kterým sledovala panovnická rodina dánská objev Finsenův, byl příčinou, že mohl za kratičkého živobytí svého zříti vzrůstati ústavy světelné po jeho návodu téměř ve všech civilisovaných státech světa. Konečně dostalo se mu i uznání světového — ceny Nobelovy.

Ku karakteristice Finsenova významu povím ze života a působnosti jeho několik episod výstižných pro jeho směr vědecký i karakter osoby a oceňujících význam léčebné methody Finsenovy.

Povím nejdřív, co při udělení ceny Nobelovy pověděla dánská žurnalistika, na druhé místo kladu vlastní slova Finsenova pronesená o léčbě lupusu r. 1902 v Berlíně na mezinárodním shromáždění lékařském za účelem potírání tuberkulosy, dále uvedu slova profesora Ed. Langa při zakládání světelného ústavu ve Vídni 27. dubna 1903 pronesená a konečně ohlas smutku z ilustrovaného časopisu dánského Illustreret Tidende po úmrtí Finsenově. V prvé části sezná čtenář snahy celého ústavu kodaňského, v druhé podává Finsen přehled skvělé působnosti svého způsobu léčení při lupus vulgaris za dobu prvních 6 let ústavní působnosti; v části třetí zračí se uznání ciziny i celého lékařství autoritou nad jiné povolanou, ve čtvrté obráží se hluboké pochopení a nezměrný žal jeho domoviny.

Dánské noviny ze dne 11. prosince 1903 píší: .. Mezi dánskými lékaři a vědci už po několik let vládlo přesvědčení, že profesor Finsen za své objevy úplně by hoden byl Nobelovy ceny. Že názor náš byl správný a že také vědci ciziny považují jeho vědecké práce za průkopnické pro vědu lékařskou, nůže nám býti zadostučiněním. Prof. Niels Ryberg Finsen je mladý ještě muž. Narodil se 15. prosince 1860 ze starého islandského rodu ve městě Thorshawenu, kdež otec jeho, Hannes

Finsen byl krajským úředníkem. (Stiftamtmand.) Matka byla rozená Johanna Formanová. Roku 1882 maturoval ve městě Reykjaviku a roku 1890 složil lékařskou zkoušku v Kodani. Jsa prosektorem anatomie, vzdal se místa toho, aby se mohl oddati studiu: »O světle«. Již roku 1893 vyšly první práce jeho a to: »O působení světelných paprsků na kůži«, »O škodlivé působnosti chemických paprsků na živočišný organismus« a »Léčení neštovic vyloučením chemických paprsků«. Po několika menších, ale nikoli bezvýznamných pracích, přichází r. 1896 jeho velká práce: »O užívání koncentrovaných chemických světelných paprsků v léčení a souvisící s tim léčení lupusu«, povrchní to lokální bakterielní nemoci kožní (tuberkulosní uzlíky v kůži), která vzdorovala dosud každému léčení. Téhož roku, z prostředků, které Finsenovi poskytli šlechetní pánové ředitel Hagemann a továrník V. Joergensen, vznikl první světloléčebný ústav. Rozumí se, že užívání této síly přírodní v lékařském světě budilo svými účinky rychle pozornost a to v míře takové, že za 2 léta ústav množství nemocných ze všech stran světa sem se hrnoucích pojmouti nemohl. A tu, ku jmenovaným mecenášům připojil se i stát se značnou podporou a umožnil, že roku 1901 mohl býti malý, původní, nedostačující ústav nahrazen velkolepým ústavem na Rosenwaenget. Je dobře a přímo idylicky uschován tento náš ústav uprostřed rozsáhlých zahrad a nízkých vil. Kdo by šel ráno o 8. nebo odpůldne o 3. hod. procházkou pohodlně upravenými cestami mezi zahradami k němu vedoucími, ukázali by mu cestu k léčebně velké živé »ukazováky«. Brzo z jedné, brzo ze druhé strany se vynořují. Jsou to oni ubožáci, kteří stiženi jsou hroznou a smutnou nemocí, t. j. lupusem. Ačkoliv obvazy mluví o jich utrpení, předci jest jich málo, v jejichž obličeji bylo by lze čísti beznadějnost. Naopak! Mnozí zdají se býti veselí a spokojení, neboť vědí, že skoro všichni vyléčí se úplně a to i ti nejtíže dotčení. Vědí, že věda dovedla již postaviti svoji patu na pichlavý hrot tohoto moru a že v brzku se vrátí čilí a zdraví k rodině a přátelům, kteří po léta byli zvyklí myšlence na jich nezhojitelnost nebo myšlence, že je brzo ztratí. V ústavě samém, ve velkém klenutém léčebném sále, který svým jasem zvlášť v trudných mlhavých zimních dnech na mysl nemocných příznivě působí, leží kolem aparátů Finsenových, v zázračném světle lamp mladí, staří, velcí, malí, tak, jako za starých dob chuďasové, nemocní a mrzáci se shromažďovali okolo zázračných vod svatých pramenů. Trpělivě leží. Někteří mlčí, jiní tu a tam šeptají mladým ošetřovatelkám, které, chráněny tmavými brýlemi, řídí kovové roury, sbírající světlo. Sbíhající se paprsky světelné jsou zdrojem, ze kterého řine se nemocným jas na další cestu životem v podobě zdraví a štěstí. Kéž tento jas, přinášející zdraví, padne i na cestu Niels Finsena! Velkého toho muže, který koval tuto zbraň léčebnou, není vidět ani na cestách, ani mezi nemocnými, neboť jest nemocen již několik let a teprva před málo dny byl operován prof. Floejstrupem na pleuritický exsudát. První 2 roky — vy-

pravuje vrchní lékař Forchhammer, který stojí nyní úplně v čele praktického vedení ústavu — býval Finsen mezi pacienty denně. Ponenáhlu jsme si museli zvykati vídati ho jen tu a tam. Posledního roku jeho návštěva již byla velice vzácná. Tak málo jest zdráv a úplně odkázán na čtyři stěny pokoje své villy, která sousedí s ústavem. Tam má také laboratoř, kterou až do posledních dnů sám obstarával, neboť je vlastně vědec a ne klinik. Tam odtud pozdě do noci a již časně z rána, zář jeho lampy mluví o jeho přítomnosti a píli. Tam tráví svůj život s dětmi a ženou svou, která ho chrání ode všech vnějších škodlivých vlivů a utužuje jeho důvěřivou mysl, neboť žádné starosti nad ubývajícími silami, vzdor poslední nedávné operaci, nezdají se krušit velkého vynálezce světelného léčení. Rozumí se, že všichni postrádáme jeho znaleckého oka a že všichni bychom mu z celého srdce přáli, aby viděl plody velkého svého činu. Bude to pro něho jistě velkou radostí, že dostane Nobelovu cenu. V jedno však doufám: že lidé ho nebudou obtěžovati osobními přáními. Bylo by to nerozmyslné z mnoha příčin.

Tázali jsme se vrchního lékaře, jak jde nyní ústav. »Vědecky řečeno, nebo hleděno, můžeme se jen těšiti. Naše apparáty se stále zdokonalují a kolkolem v cizině se methoda Finsenova úplně uznává. Nasvědčují tomu časté návštěvy lékařů cizinců, hlavně Angličanů, kteří za účelem studia sem cestují. Mimo to máme každý rok návštěvy lékařů, kteří studují náš postup. Nemocných máme tolik, kolik jich stačíme léčiti. Průměrně 150 denně. Jen před vánoci se tento průměr menší. Ústav náš není již sám. Dostalť sesterské ústavy ve 20 po celém světě roztroušených městech, kam často, jsme-li o to požádáni, vysíláme vycvičené ošetřovatelky. Výsledky, pokud se ví, jsou všude znamenité. 80% případů se vyléčí a to bez ošklivých jizev. V pracích, s vyšetřováním účinků paprsků světelných se stále pokračuje, a my doufáme, že i tyto povedou k mnohým ještě objevům v lékařském umění.

Profesor Finsen zaměstnává se vyšetřováním různých nemocí, vznikajících z poruchy výměny látek a zřídil nemocnici k léčení nemocí srdce a jater. Prof. Finsen jest zdoben různými řády, dánským rytířským křížem, záslužnou medailí a je členem různých vědeckých společností. (Nejnověji byl jmenován čestným členem císařské lékařské společnosti v Cařihradě a medicinského spolku v Libavě.) Nyní obdržel velké a jistě zasloužené uznání za své práce. Ale nad jiné osvětluje povahu jeho, že daroval po přijetí ceny Nobelovy polovinu hned ústavu a druhá polovina připadne ústavu prý po smrti choti jeho.

Přijnášíme-li mu blahopřání a dík v jeho čestný den, děje se to s přáním, aby ještě po mnohá léta zachoval si svoji velkou energii a dále pracoval ku štěstí lidského pokolení a ku cti své vlasti. —

Na podzim, roku 1902 »v mezinárodním centrálním bureau«, které má na svém štítu nápis: »Boj proti tuberkulose,« promluvil Finsen (v hlavních rysech) o lupusu takto: »Ačkoliv lupus vul-

garis není tak smrtonosnou nemocí jako tuberkulosa plic, jest přece jistě nemocí nejnepříjemnější. Nemoc tato, mající podklad svůj v tuberkulosních bacilech, není jen pro pacienta samého hroznou, ale také často u veliké míře odstrašující i pro jeho okolí. Hubení této nemoci patří nejen pro její tuberkulosní původ, ale i z důvodů humanních a sociálních do okruhu působnosti centrálního bureau a mělo by býti vřaděno do programu. A tím spíše mělo by se tak stát, poněvadž boj proti této, až dosud často nevyhojitelné nemoci může nyní s vyhlídkou na příznivý výsledek býti veden. Někdo snad namítne, že nejlepší cestou k vyhubení lupusu jest vyhubiti tuberkulosu plic, čímž by cesta k vytváření lupusu vulgaris byla zatarasena. S politováním však si musíme uvědomiti, že tato krásná perspektiva budoucnosti jest tak vzdálena, že by bylo nesprávno se na to spoléhati a ruce v klín skládati. A bylo by to tím nesprávnější, poněvadž žádný tuberkulosní zjev nedá se s takou jistotou vyléčiti jako právě lupus vulgaris. Jak jest snad slavnému shromáždění známo, zaměstnával jsem se léčením této nemoci pomocí koncentrovaného světla řadu let. Poněvadž jsem docílil výsledků slibných, byl v Kodani založen veřejný vědecký ústav, nazvaný »Finsenův světelný ústav«. Úkol jeho jest: »Pokusy s účinky světla na živoucí organismy činiti a podporovati a takto vyzískaných výsledků ve službě praktického lékařství používati.« Tyto okolnosti způsobily, že ústav vedle své vědecké působnosti ponenáhlu se stal v Dánsku ústavem k potlačení lupusu vulgaris. Sociální stránka této věci stále zvětšovala můj zájem a já, poukazuje na ni s důrazem, podám slavnému shromáždění přehled jak, s jakým výsledkem a s jakými prostředky boj s touto nemocí byl veden. Aniž se zmiňuje o vědeckém základu této methody a její technice a provádění, podám v krátkosti jen léčebné výsledky, kterých světelné léčení proti lupusu vulgaris docílilo.

Od listopadu 1895 až do 1. ledna 1902 byli léčeni v ústavě 804 nemocní. Právě že se jednalo o nový způsob léčení a o nemoc tak tvrdošíjnou, sledovali jsme každého nemocného s největší péčí až do dnes, což umožnilo ordinujícím lékařům sestavení velice pečlivé statistiky oněch 804 nemocných. V nemocných jsme si nevybírali, brali jsme šmahem všecky, takže jsme měli případy zcela nepatrné, čerstvé až nejrozsáhlejší a zastaralé. Byli mezi nimi nemocní, kteří se nikdy neléčili a i tací, kteří po celé desetiletí marně všemožné léčebné methody zkoušeli a jako nezhojitelní považováni byli. Za těch 7 let odmítli jsme pouze 3 pacienty, jichž hrozný stupeň affekce sliznic byl již pro therapii naprosto beznadějným. Obsahuje tedy naše statistika materiál toho nejvážnějšího druhu. Do 31. prosince 190 z 804 nemocných byl 681 Dán a 123 cizinci. 1. října 1902 by status tento: I. Uzdravených 412. a) Z těch zůstalo za dob 2—6 let bez recidivy 124. b) 288 se nachází v pozorování mén než 2 léta. — II. Skoro uzdravených, jen s nepatrnými zbytk 192. — III. V léčení jest 117 pacientů. a) Z těch nyní ve sta

zlepšeném nebo částečně uzdraveném jest 91. b) Na 26 nemocných léčení jen málo nebo dočasně působí. — IV. 83 pacienti léčení přerušili. a) Z těch byl u 16 neuspokojující výsledek. b) 31 jich zemřelo — 13 trpí na jiné těžké nemoci. c) 23 pro zevní okolnosti léčení přerušili.

Touto statistikou nechci ovšem říci, že všichni nemocní se definitivně vyléčí. Jest však také uvážiti, že jsme měli mezi nimi nemocné, kteří měli lupus 10—20—30 i 50 let a že byli považováni za nevyléčitelné. Z počtu uzdravených a polouzdravených je viděti, jaký notný kus sociální práce byl v Dánsku vykonán.

Poněvadž největší část pacientů k nemajetné třídě náleží a poněvadž léčení zvláště těžkých případů dlouhý čas trvá a velké výlohy působí, nedala se tato práce bez mnohostranné pomoci uskutečniti. Když se byl Finsen zmínil o známé již podpoře soukromníků a státní subvenci, která umožňuje i léčení chudých, pravil dále. . . Později utvořila se zvláštní společnost, která měla za úkol sbírati peníze, aby pomohla chudým onemocnělým lupusem. A ještě později byl vydán zákon, dle kterého jsou obce povinny přispívati svým chudým nemocným nejen na léčení lupusu, ale i na léčení různých jiných nemocí světlem. Tímto způsobem stal se boj proti lupusu systematický. Mohu skoro s jistotou říci, že v této zemi, kde ústav ve svých snaženích je podporován všemi lékaři, lze se nadíti, že v několika létech úplně zmizí všechny zastaralé případy luposní. Příliv pacientů bude pak sestávati ze zcela čerstvých nebo malých případů, pro něž jsou výsledky světloléčby tak příznivy, že lze pevně doufati v definitivní jich vyléčení. O úplném vyhubení této nemoci v pravém slova smyslu nelze mluviti, dokud vůbec existuje tuberkulosa sama.

Z toho, co jsem uvedl, doufám, že zcela jasně jest zřejmo, že pro lupus existuje léčebná methoda, která svoji zkoušku dobře obstála a že se již velice efektivním způsobem prokázalo, že lze v jednotlivé zemi tuto nemoc potlačiti. Aby i v jiných zemích totéž bylo dosaženo, k tomu jest potřebí vzbuditi zájem pro tuto nemoc a pro ony nešťastníky soucit. V té příčině neznám lepšího místa, než obrátiti se k tomuto slavnému shromáždění, které sestává z mužů, z nichž každý vedle obzvláštního zájmu, který pro tuberkulosu chová i velikým vlivem ve své zemi působí. Možná, že se budou někteří pánové domnívati, že lupus vulgaris jest právě v jejich zemi řídkým onemocněním; než tu prosím, aby se nikdo na to příliš nespoléhal! Totéž věřili jsme i my o poměrech dánských, leč zkušenost nás v brzku poučila, že jsme se mýlili. S luposními pacienty má se to zpravidla tak, že když chodili po léta od lékaře k lékaři pomoci hledat a všechny možné methody zkusili, ztrácejí konečně odvahu a naději a plaše, straníce se všeho styku s lidmi, na odehlých místech život tráví. Vždyť toto onemocnění jest z nejhroznějších, jež člověka může stihnouti a jakého jest dosahu, měl jsem bohatou příležitost pozorovati. Při tom jest nejhorším,

že nemoc z pravidla napadá obličej a jej zohyzďuje. Tělesné útrapy při této nemoci jsou velké, ale duševní ještě větší. Obličej nelze schovati, každý onu nemoc vidí, ona se všem hnusí a lidé nechtějí s postiženým ničeho činiti. To jest hrozným osudem a stálým nářkem těchto lidí. K tomuto psychickému významu nemoci přistupuje ještě její sociální a ekonomický význam, neboť jest velice těžko a často docela nemožno, by tito lidé práci nebo vůbec nějaké místo dostali. A byť i těla silného a ducha jasného byli, jsou přece často donuceni — úplně proti své vůli — svým bližním břemenem se státi. Zde jest řešiti velikou úlohu, ač není přece tak veliká, by označena byla jako nepřemožitelná. Provedení té úlohy ukáže se býti vděčným, neboť můžeme pomoci tam, kde jsme až dosud bezmocně stáli.«

K tomu, co uvedeno, není třeba přidávati dalších slov. Tryská ze všeho citovaného velká ušlechtilá duše lékaře-vědce a lékaře-člověka. Cítíte, že léčil nejen světlem, ale i srdcem, jež dovedlo spolu cítit nešťastný osud těch, kterým přinášel útěchu a osvobození svou methodou.

A věru není krásnějšího údělu na světě, než že zůstane na věčné časy spásonosné světlo vázáno na jméno Nebožtíkovo. Finsenovo světlo nikdy více neuhasne. Odešel pouze Nesmrtelný. Ve 43 letech svého života vyplnil věru více než s dostatek účelně krátký svůj pobyt mezi námi. A třeba s ním usnulo mnoho nenahraditelných myšlenek, přece zanechal zde celou řadu svých duševních dědiců Forchhammera, Larsena, Reyna atd., kteří v duchu jeho budou pracovat dále na jeho díle. —

Profesor Ed. Lang, přednosta kliniky kožních chorob ve Vídni, zanášel se po léta snahou léčiti lupus cestou chirurgickou t. zv. transplantací kůže. Skutečně také dodělal se velice pozoruhodných výsledků. Jest tudíž právě prof. Lang nejpovolanější autoritou, pronésti úsudek v otázce léčby lupusu a přisuzuje-li tato autorita neomezeně léčbě Finsenově uznání naprosté spolehlivosti co do vyléčení této hrozné formy tuberkulosy, oceněna je tím jen po zásluze methoda Finsenova. Není zde místa uvésti celou přednášku Langovu; uvádím jen passus, vystihující význam světelného léčení lupusu dle Finsena.

Lang poukazuje nejprvé na nešťastný osud luposních, kteří nejsouce zpříma ohroženi na životě, poněvadž se jedná o chronickou tuberkulosu kůže, při níž pro život důležité orgány bývají aspoň po dlouhou dobu nemoci ušetřeny, jsou přece nejvýše politování hodni, poněvadž lupus s velkou zálibou usazuje se v obličeji a na rukou. Tyto partie nejhroznějším způsobem rozežírá do hloubí (odtud německý název »fressende Flechte«) tak, že ubohý nemocný se ani neodvažuje mezi lidi vycházeti; má-li však snahu, stejně jako každý jiný člen lidské společnosti ve škole nebo v dílně se na životní dráhu připravovati, nabude brzo smutného poznání, že ho nikde k vůli odpuzujícímu vzhledu jeho onemocnění na dlouho nestrpí. Spolupracovníci se bojí v jedné místnosti s ním pracovati, v kancelářích nebo v obchodech nenalezne zaměstnání, poněvadž styk s představenými,

kolegy a zákazníky pro něho je znemožněn. Luposní chorý neumírá, vždyť má jen nemocnou kůži; nemůže však také žíti, poněvadž pro ohyzdné znetvoření je ze společnosti vyloučen. To bohudík se nyní již obrátilo. Pokračující věda také zde svým požehnáním zahrnula nešťastné trpitele.«

V prvé řadě uvádí pak operativní methodu k léčbě lupusu, jež ve Vídni školou Billrothovou byla zavedena. Uvádí vlastní statistiku, dle níž 170 luposních operoval, z nichž 90 procent zůstalo bez recidiv. A pokračuje: Druhý způsob léčení lupusu děkujeme prof. Finsenovi v Kodani. Toto léčení má svou podstatu v hojivé působnosti světla (paprsků chemických t. j. modrých, fialových a zafialových). Vesměs příznivé resultáty touto methodou dosažené těší se jednohlasnému uznání.« Když byl pak podstatu chemických paprsků vyložil, dochází k tomuto závěru své přednášky: »Dle nynějších vědeckých zkušenosti jest nám obě methody, operativní a světelné léčení, označiti jako nejvýtečnější methody pro lupus, ano spolehlivost methody Finsenovy opravňuje nás ku pyšnému a povznášejícímu výroku, že mezi různými formami tuberkulosního onemocnění lupus jest jedinou tuberkulosní afekcí, která od nynějška co nejjistěji radikálně vyhojena býti může. V mnohých případech lze podporovati léčbu jinými pomůckami, tak i paprsky Röntgenovými. —

Illustreret Tidende, dánský ilustr. týdenník píše dne 4. října 1904: Když smrt dne 24. září urvala prof. Nielse Finsena, pozbyla tím naše země nejen nejslavnějšího lékaře, ale zároveň i jednoho ze svých nejznamenitějších synů. Ztratila jednoho z těch málo, kterým šťastný osud dal vzácnou schopnost, přispěti platně k světové kultuře. Narozen v zemi, která pro svoji nevelkou rozlohu celkem málo padá na váhu ve velkém světě, zemřel sotva 44letý, s leskem světové slávy kol svého čela. Jest něco pohádkového v takovém osudu a přece život, který vedl tento tichý a nejskromnější ze všech učenců, byl tak málo pohádkový jak jen možná. Bojuje od mládí s trapnou nemocí, trávil Finsen život v práci, jejíž výsledky zahrnuly leskem dánskou vědu, rok od roku zvětšujíce jeho vlastní slávu. Když nyní smrt — dávno již očekávaná — dotkla se Finsena ve věku, kde jiní stojí teprva na počátku svých mužných skutků, zanechává on dílo hotové se základy na vždy pevně položenými.«

Po uvedení známých již dat rodinných pokračuje dánský pisatel nekrologu Finsenova takto: »V Herlufsholmu chodil do internátu (nadační gymnasium). Ale nevynikal tam nikterak, i byl vzat z této školy a poslán do Reykjaviku, kde teprve ve 22 letech udělal maturitu se »druhou stupnicí«. Dostav se do Kodaně, dal se hned do studia mediciny. R. 1890, tedy ve 30 letech, udělal zkoušku lékařskou a to zase jen stupně druhého. Důkaz, jak málo znamenají examina pro inteligenci člověka. V jednom oboru však Finsen už před zkouškou nabyl jména mezi svými druhy i učitely, jako anatom. Anatomii pěstoval vášnivě a jsa obratných rukou, uměl znamenitě upravovati anatomické praeparáty. Proto byl také hned po zkoušce

přijat od zvěčnělého již prof. Chiewitze za prosektora anatomie, ve kterém místě setrval 3 roky. Spolu s touto činností počal Finsen — jejž otázka o fysiologickém působení světla zajímala již v době studentské — konati své pokusy o světelné působnosti, jež ho brzy učinili známými. Ptal-li se někdo Finsena, co ho vlastně přivedlo na myšlenku studovati účinky světla, odpovídal takto: »Prostě z tohoto důvodu: Vypozoroval jsem, že je mi vždy nevolno, jsem-li v pokoji, ležícím na stinné straně.« Proto hledal v učebnicích fysiologických poučení o vlivu slunečního světla na lidský organismus, ale co našel o tom předmětě, bylo velice sporé a zejména poučení, kterých nejvíce hledal, totiž o vlivu světla na výměnu látek a složení krve, vůbec nenalezl. Chtěl-li něčeho zvěděti o těchto věcech, bylo mu samotnému zkušeností vše si opatřiti a proto počal pokusy své o působení světla slunečního.

Asi zároveň, co Finsen svými pokusy se začal zabývati, jali se i jiní zajímati o působnost světla. Tak Widmark ve Štokholmu dokázal, že úžeh sluneční není působen tepelnými, nýbrž chemickými paprsky světelnými (fialovými a zafialovými). Též z jiných stran docházely zprávy o působnosti chemických paprsků. Ale na co žádný jiný z ostatních badatelů nepomyslil: přenésti tyto zkušenosti ve služby praktického lékařství, to hned napadlo Finsena.

První pojednání o tom z péra Finsenova je uloženo v »Hospitalstinende« ze dne 5. čce 1893. Má titul »o působení světla na kůži«. A toto pojednání obsahuje též návod k léčení neštovic červeným světlem (»v červeném pokoji«), který rychle učinil jméno Finsenovo známým za hranicemi dánskými. Čistě theoretické předpoklady, kterých došel Finsen na základě své znalosti působnosti světla, objevily se skutečně působivými v praxi. Finsen, vycházeje ze stanoviska, že jsou to právě chemické paprsky ve světle, které působí tvoření hnisu v obličeji při neštovicích a tím vyvolávají hyzdící jizvy, rozumoval, že patrně lze se vyhnouti těmto nepříjemnostem, vyloučíme-li paprsky chemické ve světle (denním) filtrací jeho červeným sklem a červenými záclonami. Methoda tato krátce na to provedena za epidemie neštovicové v Bergenu a plně se osvědčila. A poněvadž se dostavila příznivá pro Finsena okolnost, že v Kodani propukly neštovice epidemicky rok po tom, co Finsen uveřejnil svoje pojednání, užito i zde »červeného pokoje« a to rovněž s rozhodným úspěchem. Pacienti nejen zůstali bez hyzdících jizev, ale nemoc proběhla mnohem mírněji. Toto štěstí, jež sledovalo první publikaci Finsenovu, učinilo ho rázem mužem slavným a připravilo způsobem co nejlepším půdu pro to, co mělo se státi jeho hlavním dílem: světelné léčení lupusu.

Při léčbě neštovic ukázal Finsen škodlivé účinky světla. Teď šlo o to, dokázat léčivou působnost jeho. Jako příhodný předmět pro pokusy se světlem, zvolil Finsen obávaný znetvořující lupus vulgaris, proti němuž zkoušeny byly během let všecky možné — z pravidla velice bolestivé — způsoby léčení,

některé s výsledkem jakž takž dobrým, jiné, a to většinou, s výsledkem špatným. První pokusy činil Finsen na elektrické stanici světelné v Gothersgade a prvým pacientem byl inženýr, jenž trpěl 8 let lupusem a marně hledal vyléčení všemi možnými způsoby. Ačkoli přístroje, jež byly tehda k disposici, byly velice primitivní u srovnání s pozdějšími, pacient se uzdravil. Tím dokázána byla vhodnost methody Finsenovy.

Pokračovat na zahájené cestě bylo však věcí velice nákladnou. Ale zde měl Finsen štěstí, kterého bohužel postrádají většinou velcí objevitelé, že nalezl muže s kapitálem a vlivem a zároveň s porozuměním pro velký význam věci.« Jak byl Finsen podporován, krátce shrnuji: Nejen jednotlivci, zejména ředitel polytechniky Hagemann a továrník, státní rada Joergensen, jimž dánská věda lékařská v prvé řadě je povinna velikou vděčností za jejich velkolepou obětavost vůči Finsenově ústavu, ale — a toho je spravedlivo vzpomenouti — také kodaňská obec podporovala ústav od prvého počátku, poskytnuvši nejen zdarma stavební místo přímo u »Kommune-Hospitalu«, ale opatřujíc zdarma ústav elektrickým proudem a jinými pomůckami z nemocnice. Carlsbergský fond povolil peníze k zařízení laboratoře. Konečně nezapomínejme vlivného zasáhnutí dánské rodiny královské; princezna Dagmar, nynější carevna-vdova Marie Fedorovna a princezna Alexandra (nynější královna anglická) založily prvé ústavy světelné v Rusku a Anglii.* Když působnost v původním ústavě Finsenově při nemocnici kodaňské za krátké doby stále rostla a ústav nedostačoval, bylo třeba opatřiti nové a lepší místo. Zatím však nabylo Finsenovo jméno významu mezinárodního, i nebylo to věcí těžkou. Na sjezdech lékařských kolkolem v cizině ukazovali se vyléčení pacienti a největší cizozemské autority v oboru kožních nemocí klaněly se s uznáním docíleným výsledkům.

Málokdy nějaká vědecká methoda tak rychle prorazila jako Finsenovo léčení světelné a měst, v nichž jsou zřízeny světelné ústavy dle ústavu dánského, je dnes celá legie. Roku 1901 12. srpna otevřen nynější velký světelný ústav v Rosenvaenget. Jest to monumentální budova, která tvoří důstojný rámec geniálního díla Finsenova. Jeho zakladatel je mrtev, ale v díle se pokračuje, neboť Finsen, maje stále možnost smrti před očima, vše tak řídil a pamětliv byl toho, aby se na základě jím položeném mohlo stavěti dále. Vychoval štáb znamenitých spolupracovníků, kteří do nejmenších podrobností jsou zasvěceni do eho způsobu práce. I nemoce, se kterými Finsen po mnohá eta s nevšední energií a mužným vědomím bojoval a které ho ve hrob sklátily, byly předmětem jeho bedlivého studia. Byly o nemoc srdeční a jater. Zkušeností, kterých sám na sobě nabyl v tomto dlouhém a únavném boji, využitkoval Finsen ve

* Vzhledem k uvedené již statistice Finsenově v předešlém odstavci vynechal jsem zde statistická data o rozvoji starého ústavu Finsenova a výsledcích jeho léčby, což by bylo jen opakováním z předcházejícího. Dr. Slavík.

prospěch nemocných s chronickými chorobami srdce a jater. Zasvětiv do všech detailů své spolupracovníky, založil pro takto onemocnělé sanatorium v Strandvejen, kdež dnes zkušenosti ty přinášejí své blahodárné ovoce. Že Finsen nebude starým mužem, vědělo se napřed a že dožil takového věku, tomu jest se nám jen diviti.

Ztráta, kterou dánský svět lékařský — a můžeme zde oprávněně říci — mezinárodní věda lékařská utrpěla úmrtím Finsenovým, je ohromná. Jeho význam pro vědu nelze vymeziti pouze tím, že nalezl novou methodu k léčení lupusu; význam jeho je daleko hlubší! Co Finsen vykonal, je, že dobyl zcela nového území ve stálém našem boji proti největšímu nepříteli lidstva, proti nemocem, ukázav na mocnou léčivou sílu slunce a světla, která dříve vůbec známa nebyla. Tím umožněny nové úspěchy v boji s nemocemi, úspěchy, kterých před Finsenem nikdo netušil. To jest, čím Finsen přispěl ku světové kultuře.

Vyznamenání, kterých se mu hojně dostalo, mezi nimiž největší v době nové — cena Nobelova dílo jeho korunovala — byla všecka dobře zasloužena. Je těžko nésti slávu světa. Finsen svoji nesl, jak se sluší na vědce. Těšil-li se z ní, těšil se jen pro věc samu. Jedno však přece těžce nesl v tvrdém boji za uznání theorií svých. Nestěžoval si, ale v důstojném mlčení trpěl, postrádaje uznání, které fakulta a oficielní věda jenom nuceně a teprve v posledních letech mu věnovala. Považovali ho stále za kandidáta II. stupně, jímž ovšem pro svá vysvědčení byl a za experimentátora, jehož nelze bráti vědecky zcela vážně. Pokusy, na které se vrhl, způsob, jakým postupoval ve svých vyšetřováních, nebyl schvalován. Když dospěl ku jednomu ze svých nejzávažnějších objevů tím, že vedl soustředěné světlo lalůčkem ucha své ženy a přesvědčil se, že působilo na fotografický papír jenom tehdy, když dvěma skleněnými destičkami dříve vytlačil z lalůčku krev,* byl to pro zmíněné oficielní kruhy vědecký postup, který nebyl »obvykle akademický« ...

Finsen měl ještě veliké plány. Plány o celé lékařské škole, která by vyrostla na půdě světelného ústavu.

Osobně znal Finsena vlastně málo kdo. I navštěvovatelům ústavu zjevil se málo kdy a patřili mezi návštěvníky v Rosenvaenget začasté i členové dánské rodiny královské. Ani o poslední návštěvě vynikajících účastníků sjezdu protituberkulosního, minulého leta, se Finsen neobjevil. Ti, kteří ho znali osobně, byli však ihned získáni tímto tichým mužem s podivuhodně mladým obličejem.

Pokud síly tělesné dovolovaly, pracoval neustále v laboratoři. Theoretické výzkumy své uvésti v život přenechal svým

* Objev tento měl nesmírnou důležitost pro léčení lupusu. Paprsky účinné, t. zv. chemické: modré, fialové a zafialové, jsou krví absorbovány. Proto při zmíněném pokuse neprošly lalůčkem ucha a nepůsobily na fotografický papír. A právě tak, kdyby se krev neodstranila tlakem, což děje se při léčení lupusu t. zv. kompressoriem, nevnikaly by paprsky do hloubi tkaně, kde sídlí luposní uzlíky a nemohly by léčivě působiti. Dr. Slavík.

spolupracovníkům. Asi 6 dní před svou smrtí bylo Finsenovi ulehnouti. Dostavila se vysoká horečka, po níž následoval silný záchvat záduchy. Během noci na sobotu 24. m. m. dostavila se silná slabost a ráno v sobotu rozeslány telegramy příbuzným a známým, že nastává stav kritický. Ještě dopoledne týž den s velkým klidem duševním rozmlouval Finsen se svým lékařem drem Floejstrupem o smrti své, vyslovuje domněnku, že se smrt jeho dostaví týž den v noci nebo v neděli dopoledne. K večeru o $^1/_4$6 přišel vrchní lékař ústavu Forchhammer, přítel Finsenův z mládí a dlouholetý spolupracovník jeho pro oba assistenty Jansena a Buscka. Finsen si je přál vidět. Finsen ležel na lůžku s tichým úsměvem. Děkoval svým oběma víceletým spolupracovníkům vřele a dal jim poslední »Farvel«. Čtvrt hodiny na to přišla do laboratoře zpráva, že Finsen tiše usnul. Při smrtelném loži byli jeho choť, děti a vrchní lékař Forchhammer. Finsen zanechává vdovu, dceru nebožtíka biskupa Balsleva, a tři nedospělé dítky, hocha a dvě děvčátka. Nejstaršímu dítěti je teprve 8 let. Sestra nebožtíka je provdána za lékaře při Finsenově klinice dra Reyna

Bude to velký smutek v ústavě. Finsen byl milován všemi svými četnými spolupracovníky. Všichni zbožňovali tohoto muže, jemuž nikdy neposkytnuta příležitost, aby plně užil svého štěstí.« — —

Před čtrnácti dny, 13. září, na internacionálním kongrese dermatologickém v Berlíně podával assistent a vrchní lékař ústavu Finsenova dr. Forchhammer resultát dosavadního postupu léčby světelné dle methody Finsenovy. Týž den předvedeno 30 nových vyléčených lupusů s eminentně kosmetickým výsledkem. Praesidentem kongressu prof. Lesserem vzdán zasloužený hold a uznání methodě Finsenově, jež prohlášena nejcennější pomůckou léčby chorob kožních. Tehda netušil jsem, že po 14 dnech mi bude uloženo osudem psáti Finsenovi nekrolog.

Kladu k věnci, jejž jsem položil na rakev jeho v Kodani, tuto pohrobní vzpomínku. Budiž Ti země lehká; světlo Finsenovo, světlo Tvoje svítit bude dále ve prospěch trpících, s nimiž jsi tolik dovedl cítit. Panu prof. dru A. Krausovi vzdávám tuto díky za laskavý překlad dánských textů k tomuto článku.

Traktát o spisovatelích s citátem ze Jeana Paula.

Historie vůbec a také literární historie má základní vadu; pro samý zřetel a pietu k minulosti nedbá na přítomnost. To už naplodilo mnoho škod. O minulosti víme i podrobnosti, přítomnost jest mlhavá už na pět kroků. Nechci zabíhati do politiky, ale pro klid svědomí sluší připomenouti, že i politický historism buď z příkazu politických vůdců či mimoděk zastřel mnohdy už Čechům moudrý rozhled do přítomnosti; že plakává se každoročně o Bílou Horu a kostnickou hranici a jásá se, se

zatětím pěsti na středověké nepřátele, z vítězství husitských, jen aby se ukryl nepohodlný stín na současném životě vlasteneckém. Přítomnosti neznáme. Jak by prospívalo dokonalé, ba vědecké osvětlení přítomného stavu národního! Ale zůstává nám jen bezcenný surogát, kandidátní řeči poslanecké a úvodníky.

Totéž děje se v literatuře, jenom že škoda na tomto poli národního vývinu zdá se mi větší. Naši literární historikové usedají také u odložených let, líčí minulé etapy a lehce zapomínají, že kolem nich raší a bují život, jehož vady a poklesky těžce zase súčtují jejich nástupcové; inu právě historikové. Dokladem pro to jest mi článek F. V. Krejčího: Deset let mladé literatury — v Rozhledech vydaný. Čím dále dostupoval počet let předsevzaté desítky, tím mlhavěji vystupoval obraz, ku konci počítáno už jen s předními jmény literárními a rozhodně chyběl zase nástin přítomného stavu, nástin naskrze plodný, rozlišující úrodné klasy od býlí, radící těm a kárající ony.

Snad ani já nepřicházím se slovem spasitelným, ale přece se domnívám, že mohu poněkud osvětliti cesty dnešní. Býval jsem sice vždy pamětliv toho, že člověk v základech je výtvorem předešlých generací, že chová v sobě tresť idei z minula, dbával jsem také vždy toho, že vedle těch, abych tak děl, historických pozůstatků v mysli dnešního člověka jest daleko svěžejší vryp událostí denních, společnosti a všeho přítomného světa. Při tom mohl jsem si pokaždé zaručiti, že hloubáním v onom minulém daleko ne tak snadno mohu získávati dobra a vyvarovati se škodlivostí jako spíše pozorností vůkol sebe na vše, čeho se přímo dotýkám. A tak jsem prohlédal s mlčícím zájmem horní i spodní proudy, i nejspodnější efemérní, jež právě vanuly, nebál se hořkosti ani zármutku. A toho jest potřebí. Dnešní kritika vždy jen z milosti a pro několik uštěpačných slov všimne si nového debutu, ale tím mnoho ztrácí. Neboť ještě nikdy nezapadla vlna života beze všeho účinu a tak ani nejšpatnější pokus literární se nevyžil, aby třeba jen ve špetce nezměnil tvářnosti uměleckého celku, aby aspoň trochu neuškodil. Snad ta změna, ono poškození není téměř ani patrno, ale škůdce a »reformátor« zřídka zůstává sám, účinky se podporují a hrozíme se pojednou, co nám to naseli do polí.

Proto nutno všímati si jevů literárních, prve než vydají ovoce: tak řekl bych, abychom, bude-li dobré, přidává-li slunéčka, a nelze-li se nadíti leda padanek, abychom vytrhli vše až do kříšků a třeba s kořínky. Je to úloha zatrpklá. Svět nerad vidí zaoradníka, jenž nosí rýč jako meč stále s sebou, považuje ho za šiharohlída, moralistu, jenž odpírá individualitám svobodného vývinu; a to je zajisté hřích — protože v literatuře vrcholem ústavy je anarchie — na smrt odsuzovaný. Ale přes tyto nevlídné vyhlídky hlas z hrdla se nutká.

Když jsem četl Schnizlerovo »Reigen« vytušil jsem, že autor chtěl světu ukázati, jak styk pohlavní řízený pouhou vášní spíná v jedinou rodinu hrabata, děvečky, paní v hedbávi, vojáky, umělce i nevěstky. To chtěl Schnizler na oči dáti, myšlenka

vskutku nová a umělecká. Ale nemohl jsem si zastříti druhého rozumu této práce, rozumu, jenž právě prosvítá z druhého již vydání (nebo snad třetího?) překladu p. Boubelova. Tázal jsem se: vynikala všem první intence autorova? není snad příliš vábivých barev naneseno na vážný podklad? nevnucuje se z této práce více snaha autorova po odbytu než základní myšlenka?

Zdá se mi, že křižácké heslo »Bůh tomu chce!« vrací se nyní v literaturu se zákeřným variantem: »Čtenář tomu chce!«

Mám podezření, že tato »vymoženost« přichází také s bělostnou tváří k nám. Úkaz Passiflory a Exotiků. Dá se to vysvětliti ovšem uměleckým snem pp. autorů, snad chtěli ukázat život s odlehlejší a nejméně navštěvované rozhledny. Ale zmýlili se asi. Hle, kolik lidí chytá jejich knihu jako předmět »dobře známý.« Snad pro umění? Potřebují asi, aby se zarděl jejich už opotřebovaný stud. Není to snad úplně vina autorů, je to nešťastný výsledek jejich literárního činu.

Ale nač mluvím o neštěstí? Což se u nás považuje něco za větší štěstí, než viděti šťastnou tvář nakladatelovu? To je věc vzácná v Čechách a za ni možno už pustiti kus uměleckého sebevědomí a hrdosti. Což nevidíme už i v našich časopisech, jak by rádi mnozí se dostali do oka p. Vilímkovi, jak se kvalifikují? Pan Klose? Hle, napsal »Rozřešení« do Zl. Prahy o službě, která otevírala pánovi. Pan F. X. Svoboda ukazuje svojí schopnost prodrati se situacemi vskutku choulostivými; aspoň v jedné kapitole svého románu »Řeka«. V »Moderním Životě« byly vůbec »pěkné« věci, takže zlý osud tohoto listu přes Krále Ferona, Slavnost Astarty i j. lze si vysvětliti už jenom špatnou planetou. V Lumíru zabrousil si do »zajímavé« aféry p. J. Osten; patrně kancelářské novely jsou nízko v kursu.

Rozkvétá, rozkvétá touha po knižním odbytu. Ale máme pro tyto snaživce zprávu až z Paříže. P. Deschamps, francouský kritik, oznamuje, že velkou většinou Francouzů nejraději a nejvíce jsou čteny a kupovány ctnostné a slušné romány, jako ku př. Ohnetovy. Táži se: známe dokonale svoje publikum? máme zaručeno, že proti třem vydáním Schnitzlerova »Kola« u nás nebylo by osmero a desatero vydání nějaké znovuzrozené Marlittky? Když tedy to povídá p. Deschamps, nestálo by za pokus, obrátiti kartu a začíti na cestě výnosnější? Umění to snese, umění snese dnes všechno.

Avšak nechme žertů! Jsou tu vážná slova německého humoristy Jeana Paula: Jsi-li spisovatelem, představ sobě nejlepšího člověka na světě, jenž ve všech dílech vyzvedal pro své srdce jen věci nejsvětější a nejlepší a netrpěl v nich nic nečistého, — pak vezmi péro a snaž se, abys tohoto člověka nadchl. Jest ovinností autorovou, nemysliti na jiného a nenáti jiného čtenáře.

Přibíjím tato slova jako memento. Poslouží snad mnohým, kteří stojí bezradni nad otázkou: psáti pro čtenáře? Zřetel Jeana Paula je vznešený. Ukažme s. to na novelle p. Ostena: Případ. —

Pán uvidí na ulici osamělou dívku. Osloví ji a za chvíli ji uvede do svého bytu, ba vstrčí ji tam, neboť dívka se zdráhá. Tam se mu vyzná děvče, že se s trpkostí odhodlala prodati svoje tělo, aby mohla zaplatiti dvacet zlatých dluhu netrpělivé pradleně. Nepatrný obnos a pán jej ihned položí na stůl. Co by nyní udělal nejlepší čtenář Jeana Paula? Tento nejlepší čtenář vyčerpá zaplacený obnos do posledního haléře. Dívka ráno zmizí a »hrdina« setká se s ní, když je už vdána. Každý člověk má právo na štěstí života, a není-li štěstí, aspoň na spokojený běh dnů a klid svědomí. Co učiní tedy nejlepší čtenář, když lze si přece tak snadno domysliti, že ona jediná noc zvrátila asi na vždy vše v této ženě? Uteče jako Kain od hranice? Nikoliv; nejlepší čtenář má ještě rozkošnou myšlenku: miloval tu ženu a byl by se s ní oženil, a třeba by byla padla již dříve, než se s ní sešel.

Ano, takový smysl pro život a jeho krásu se zanáší do naší literatury. Jakému člověku se může líbiti tato práce? Čtouce ji, cítíte, že pro nic jiného není psána, než pro vylíčení podlého činu »hrdinova«. To důrazně připomínám. Čtli jsme snad i jindy už takovéto příběhy, ale z práce bylo cítiti, že autor opovrhuje podlým tím skutkem, v této práci objevuje se onen čin jako samozřejný, ba krásný. Dnešní doba vnucuje spisovateli poměr muže a ženy, vždyť v sociologii paralelně probíjí se myšlenka emancipační, v ethice otázka prostituce, v paedagogice otázka koëdukace; málokterý autor vyhne se tomu. Ale všude třeba rozeznávati cíl a cesty k němu. Někdy vůdčí idea leccos ospravedlní, ale ne vždy všechno. Mohu si obrati za předmět své práce vylíčení mravní bídy herečky u kočovné společnosti, ale netřeba mi popisovati tuto bědnost »choulostivými« scénami. Soucit musí vládnouti mým pérem, soucit, jenž omlouvá hřích, jenž jej — pokud jen lze — zakrývá, jenž brutální vinu okolí staví na pranýř, soucit pro soucit; a tento druhý soucit, soucit čtenáře musí býti hlavní mojí touhou. Ale jak mohu ho dosíci, rozněcuji-li mysl čtenářovu po straně pikantností? Snad řekne mnohý, že se nudil při čtení, — takový nechať nebere mé práce do ruky, není pro něho. Vzpomínám tu na dvě ruská dramata: »Na dně« od Gorkého a »Vláda tmy« od Tolstého. Jak by ona themata dopadala, kdyby jich byli oni ruští autoři nechali rukám těchto některých našich spisovatelů? Jaká byla by to hledaná novinka trhu knižního a jak truchlivý atest opět pro dnešní literární módu.

Proto odmítejme laškovné ruce spisovatelů, kteří nám místo čistého umění podávají »železniční« literaturu! Prohlédněme bystře jejich úmysly a nedejme se klamati! Jed prodává se ve víně, aby trpká příchuť zanikla v ohni lahodného nápoje, — a tak namnoze bezvadný, ba umělecký sloh kryje záměry neumělecké, praktické. Nespokojujme se kritikou formovou, k obsahu hleďme! Žádejme, aby autor, kolébaje nás sladkým rytmem svých slov, unášel nás též svým smyslem pro krásu mravní! Neokrádáme ho tím ani o píď půdy ku tvoření, může pronikati plání poměru muže a ženy na šíř i dál, uváděti nás v kouzla oddané

lásky i v neštěstí prodejných žen, ale vysoký cíl musí lpěti na každém napsaném slově.

A konečně zbývá mi, podati ještě jeden užitek ze své pozornosti na vše, co se vůkol děje. Jest to odpověď na otázku na snadě ležící: odkud se vzal tento zvrat tvůrčího vkusu? Bývaly doby, kdy jen trochu smělé erotické verše J. Vrchlického probouzely přísné brýle úzkoprsých kritiků. Tyto doby dlouho zlobily naše písemnictví a nastal odboj. Při něm objevovali se též hrdinové. Hrdinové ti zapomněli pohříchu, že literatura naše měla se vymknouti oněm neprůhledným brýlím zbraní klidného vývoje a že literatura má kráčeti za duší a životem národa jako světlý jeho stín. Oni vnesli k nám machu francouzských autorů, bolavý výsměch krátkým sukénkám tehdejší naší literatury. Éra ta zplodila některá díla básnická, jež neměla prozatím jineho účelu než bíti v čela. Bylo v těchto literárních činech kouzlo hrdinnosti a odvahy a to zůstalo. Hrdinstvím zdá se bohužel až do dnes pokročiti až v nejhustší stín mravní bídy lidské, odhalovati před čtenáři nešťastné ženy, kochati se popisem tajůplnosti. I třeba odkouzliti tyto hrdiny. Třeba ukázati na ně, že se už nalezlo, proč se tyto věci stávají. Třeba jim říci, že dnes už nebijí v čela přísných kritiků, ale v čelo samého umění.

Snad po těchto dobře míněných slovech nastane rozumné vzpamatování. Rozumné pravím; neboť nelpíme nijak na literatuře panenské, ale nechceme ani literatury jen deflorované.

St. Kovanda.

Slepá.

Krása jarních barev nesvítí pro ni, nevniká paprsek velkého slunce do její noci. A přece se směje, šťastně a spokojeně, jak kráčí tam po úzké, travní cestě . . . Hlavu lehce nachýlenu, naslouchá tajemné sdílnosti věcí. Jak to všude šeptá, tiše, tiše, jen jejímu uchu srozumitelně . . . Slyší rozpuk poupěte, šelestění motýlích křídel, šustot stébel, kterými spěchá brouk . . . Daleko zaznívá vrzání cvrčka, silné bzučení čmeláka. — Strom, který stojí tam na kraji pole, sesílá svůj šelest listí . . Se včelkami medem obtíženými dostihují jejího ucha tony, z blízka, z dáli: se zpěvem a zvučením vjíždí jaro do její duše. Ano, směje se! . . a snad viděla její slepota hlouběji než tvoje chladné otevřené oko, které věčně hledí na barvu, na pestrý svit věcí . . .

P. Remer. (Přel. P. L.)

Literatura. Umění. Věda.

Gustav Ratzenhofer, „rakouský H. Spencer", jak jej nedávno nazval prof. dr. L. Stein, narozený ve Vídni 4. července 1842 (jako syn hodináře) zemřel vraceje se z Ameriky na lodi Kaiser Wilhelm. Ratzenhofer odbyv obecnou školu, začal jako hodinářský učeň. R. 1859 byl odveden k vojsku a slouže od piky soukromým studiem vyšinul se až do štábu a stal se polním maršálkem v rak. armádě. Uveřejnil tehdy vojenské spisy o okupaci Bosny, o výpravách prince Eugena a o ně-

mecko-francouzské válce. Vstoupiv do výslužby, jal se zabývati politikou. Vydal spis „Im Donaureich". Šel však hlouběji k základům politiky, k sociologii a filosofii. Ratzenhofer je positivista, monista. Svůj system založil spisy, jež v předmluvě k poslednímu z nich uvádí sám v tuto logickou souvislost: 1. Der positive Monismus u. das einheitliche Princip aller Erscheinungen. 2. Die sociologische Erkenntnis Positive Filosofie des social. Lebens. 3. Die Kritik des Intellekts. Positive Erkenntnis-theorie. 4. Wesen und Zweck der Politik. Als Theil der Soziologie u. Grundlage der Staatswissenschaften (3 svazky). 5. Positive Ethik. Die Verwirklichung des Sittlich Seinsollenden. — Když r. 1902 vydal Kritik des Intellekts, ohlásil v předmluvě, že těmito pěti díly jest výklad jeho filosofické soustavy v podstatě podán celý a že položiv jimi základ pro posuzování sociál. jevů, jal se pracovati o sociologii, jakožto „Wissenschaft der menschlichen Wechselbeziehungen". Jméno Ratzenhofrovo, žijícího jinak zcela v ústraní jen své vědecké práci (zřídka kdy kmitl se v časopisech jeho článek), má již své místo ve vědě, ale znám R. v Evropě a ani v Rakousku posud vlastně není. Za to jeho positivní monismus zjednal si mnoho přívrženců již v Americe, kam z té příčiny se R. letos odebral na kongres v St. Louis, odkud již se neměl za živa vrátiti. Stručnou charakteristiku jeho filosofie podal jsem dvěma výňatky z jeho díla v „Rozhledech" r. XIII. v čís. 23 7. bř. 1903: Nynější filosofie, a tamže v čís 46-47 14 srpna 1903: Život — Positivní poznání zakládá se na positivních jevech, nikoli na domněnkách a přáních, vědomě vylučujíc vše subjektivní a vyslovujíc jen to, co lze dokázati, co je nesporné a je prokázáno nepřetržitou, souvislou dedukcí. Positivné poznání je systémem vědecké účelnosti, směřující k praktickému uskutečňování, není hlubokomyslným zkoumáním jevů, nýbrž jich zkoumáním ve službě našeho rozvoje a zdokonalení. Jediným nepochybným faktem existence naší je vědomí; jedinou jistotou všeho tvorstva je zájem, vrozený, inhaerentní zájem udržení a rozvoje já (a ovšem i druhu, rodu). Projevem prasíly v nejrozmanitějších jevech vývoje je život v přírodě. (Tu jako všeho monismu je souvislost i Ratzenhofrova monismu s mystikou). Z těchto zakladních prvků staví R. methodou a pomocí biologie svůj systém, zajisté dnes nejvíce positivní ze všech, byť ne positivní katexochen. Ale kdo by jej dnes mohl zbudovati?

V Brně vedle české výstavy F. Jeneweina jest též **výstava** něm: **Gerlach's Jugendbücherei.** Jest tu několik set originálů ilustrací knižních. S ilustracemi vydány Lenauovy básně, Reinecke Fuchs, Grimmovy, Andersenovy a j. pohádky. Knížky leží na stolku. Mají v celku tu vadu, že jsou přeplněny obrázky Dítě čte z nich jistě nepozorně a smysl pro krásu slovní jest příliš utlačován pestrotou obrázků. — Z ilustrátorů nejvíce jsou účastni Fahringer, Taschner, Weisgerber a Czeschka: praví to ilustrátoři. Však u Czeschky se ohlašuje talent. Za to oasou pro oko jsou ilustrace Steinerovy a Schwaigerovy. Rozstříkali je po místnosti, ale snadno si je člověk všechny shledá, ani jedna neunikne; vylákají si vás svojí originalitou, svým — uměním. U Schweigerových pak obrázků k „Rýbrcoulu" unáší vás nad to — jinak se mně to už nepodobá — jejich českost Škoda těch obrázků pro německé nakladatelství.

Výzkum slunce. Nesmírná důležitost slunce pro všechen život na zemi a neobyčejný význam každé změny na něm pro náš život, ponukly astronomy americké, aby dali podnět k mezinárodnímu pozorování a zkoumání tohoto tělesa nebeského. Myšlenka jejich se všeobecně zalíbila a není pochyby, že při houževnatosti a energii Američanů a velikolepých prostředcích, jež mají po ruce, bude brzy organisováno mezinárodní sdružení na výzpyt slunce na celé zeměkouli. Washingtonská akademie věd vydala již provolání ke všem znamenitým přírodníkům a pozvala všechny akademie věd a vynikající instituty světa. Ve mnohých kulturních zemích ustavily se již zvláštní přípravné výbory. V Německu utvořila Deutsche Physikalische Gesellschaft výbor z nejpřednějších odbor. učenců, aby soustavně studovali slunce nejen po

astronomické stránce, nýbrž i ostatní otázky fysikální, chemické, spektroskopické a meteorologické. V Anglii dvě společnosti se účastní: Royal Society a Royal Astronomic Society, ve Francii Společnost fysikální, ve Vídni akademie věd, a v Italii i Holandsku učenci prvního řádu. Američané ustavili již různé výbory a společnosti, vedení celého podniku vzali na se hvězdáři Hale a Campbell, fysik Langley a j. Veliké objevy prof. Hale z Yerkes hvězdárny, jež učinil obrovským dalekohledem a jím vynalezeným fotospektroheliografem, byly bezprostředním podnětem k této všenárodní organisaci. Veliký kongres na svět. výstavě v St. Louis v poslední dny září odbývaný, projednal již některé otázky.

Comeniana. Dodatkem k „pěknému článečku Comeniana" v 2. č. „Rozhledů" oznamuje p. řiditel Jos Klvaňa v Kyjově, že adjektivum od Komna (osada u Bojkovic při Uh. Brodě) skutečně v lidu okolním zní K o m e n s k ý (Komenský potok, Komenská cesta, Komenští farníci). V té příčině na Moravě (a zajisté i v Čechách) lid samostatně adjektiva tvoří, ku př. od Hulín-Hulský, Kunovice-Kunovský, Palačov-Palacký, Hodslavice-Hodslavský, Blansko-Blanenský, Velká-Velecký a podobně

Dr. Edv. Grégr nar 4. března 1829 ve Štýru, studoval gymnasium v Písku, dne 13. října 1854 byl promován na doktora lék v Praze a stal se asistentem profes. Purkyně. R. 1858 habilitoval se za docenta lékařské fysiky, maje úmysl věnovati se profesuře a sepsal mnoho prací z oboru fysiologie a zoologie. Ale, jak v Klubu posl. mladočes. 13. t. m. vyprávěl, když jako asistent prof. Purkyně ohlásil takřka na jeho pokyn českou přednášku na tehdejší jediné universitě pražské jako publicum a když potom dostal od ministerstva polooficielní zprávu, že se má vzdáti veškeré naděje, že by někdy v Rakousku mohl dostati profesuru za to, že prý se opovážil přednášeti česky, vstoupil r. 1861 do redakce „Nár. Listův" a současně byl zvolen do sněmu českého.

Z LITERATURY. Kráčeje ve šlépějích Galtonových (jemuž i dílo věnováno bylo), vyd. **Driesmans** pojednání nadepsané **„Menschenreform und Bodenreform"** (Lipsko, 1904). Zabývá se hlavně naukou o zušlechtění rasy, čehož hodlá dosíci systémem třírodinovým (Dreifamiliensystem). Názor jest trochu utopický.

Frankenstein-Heckelova příručnice věd státních obsahuje jako 15. sv. odd. prvního **van der Borghtovy „Grundzüge der Sozialpolitik".** Přes ryze theoretický ráz knihy jest její specialisace dosti hluboká. — Bohatý bibliografický dodatek.

Právě vyšlým druhým dílem **Schmollerova** spisu **„Grundriss der allg. Volkswirtschaftslehre"** skončeno toto souborné dílo jednoho z největších národohospodářů německých.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Rak.-Uhersko. Polští poslanci říš. i zem. přijali na poradě 15. t. m. ve Lvově jednohlasně resoluci, schvalující stanovisko Pol. Kola, jež „poměr svůj ke vládě učinilo závislým na chování se této k zájmům zemským a na podpoře, jakou ministerstvo prokáže akci Kola Polského, k sanaci parlamentu." Sanací parlamentu bude snad i nový jednací řád, jako oň usiluje v U h r á c h i Tisza, jenž neobmezuje jinak svobodu slova chce prý novým jedn. řádem pro rozpočet a pro zákon o re- utech stanovit lhůty, do kterých mají býti vyřízeny, jinak nabudou atnosti i bez schválení sněmovního.

Domácí politika. Sněm č e s k ý rozešel se po 3. konferenci zástupců ětšinou nepřítomných) stran u nejv. maršálka dne 13. t. m, kdy ohlá- á obstrukce Němců na sněmě byla zbytečně znovu stvrzena. V tuže ou, kdy zároveň spečetěna byla další obstrukce Čechů na říš. radě, valo se z uher. sněmu řeči Ugronovou odsouzení rakouské neústav- tí a vládnoucího absolutismu, jakožto preludium k vyrovnacímu jed- í, — při němž dají se Maďaři draze asi zaplatiti rakouský abso- ism.

Za všeobecné právo hlasovací demonstrace dělnictva soc. demokratického v Praze 16. října skončila útokem šavlemi, jejž policie z přenáhlení polic. inspektora náhle podnikla na netušící zástupy demonstrujících i nedělnických diváků na rohu Příkopů a Václ. náměstí. Týž den byl i v Plzni demonstrační průvod dělnictva za všeob. právo hlasovací a v Mor. Ostravě. V pondělí pro ně národně soc. dělnictvo v Praze demonstrovalo také.

Morava. Nedá se zapříti, že argumenty ulice působily. Otázka volební opravy, která po 7 roků byla protahována, dostává se do stadia řešení. Ovšem Němci, jako praví kšeftovníci, začínají s nejnižší nabídkou. — Podali pilný návrh, aby zemský volební řád byl změněn a opraven v ten smysl, aby ve venkovských obcích byly volby přímé a tajné. A to má býti opravou? Co praví číslice? Velkostatkáři (počtem 200) volí 30 poslanců, obchodní komory 6, města 31, venkov 31, virilisté 2, dohromady 100. V čem se změní charakter sněmu, když těch 31 poslanců bude voleno přímo a tajně? Celý návrh zdá se býti spíše chytrým manevrem, aby české strany „měšťácké“ a strany sociální, které doposud projevovaly jinde nezvyklou solidaritu, se v boji o mandáty dostaly do sebe a tím také od sebe.

Olomoucká obchodní a živnostenská komora podala k ministerstvu železnic petici, by na **státních drahách** byla zavedena též ještě čtvrtá třída vozů.

HOSPODÁŘSKÝ. Peněžní trh Obvyklý zjev na začátku podzimku: silnější poptávka po penězích a zvýšení míry úrokové! Dne 13. října říšská banka německá zvýšila diskont ze 4% na 5%. (Sazba 4% v Německu trvala od 8. června t r. Sazba 5% byla naposledy r. 1900.) Nezdá se, že zvýšení bude míti vliv na rak.-uherskou banku, která sazbu diskontní již po 2 léta na 3½% udržuje. — Jdou pověsti o zvýšení akciového kapitálu několika vídeňských bank, jm. banky pro země rakouské (Länderbanky), vídeňské bankovní jednoty (Bankvereinu), vídeňské Unionky a dolnorakouské eskont. společnosti. U Länderbanky jedná se o vydání nových akcií za 10 mil. korun. Důvodem jest rozvoj obchodů filiálky londýnské. Při Bankvereinu účastnily by se Deutsche Bank a Deutsche Vereinsbank. Vídeňská Unionka má dle stanov svých ještě 8 mil K volných, o něž akciový kapitál na 40 mil. ještě zvýšiti může. I u ní jest důvodem zvýšení hlavně potřeba peněz. Vedle vídeňských bank i v Uhrách vyskytuje se podobný plán u Uherské úvěrní banky. — Praha má zvyšování kapitálů z části za sebou (eská průmyslová banka zvýšila v květnu akciový kapitál ze 4 na 6 mil. K, Ústřed. banka českých spořitelen zvyšuje svůj kapitál ze 2 na 4 mil K právě tyto dny). Záloženská a úvěrní banka, dosud společenstvo s ručením obmezeným, přeměňuje se ve společnost akciovou a bude rovněž asi rozmožovati svůj kapitál a mimo ni ještě jedna ze starších českých bank pomýšlí k Novému roku na zvýšení svých prostředků peněžních.

Čím dál, tím líp! „Aby německý ráz inšprucké university ve všech směrech byl zabezpečen, sestoupil se komitét, aby dával návrhy akademickému senátu. Rektor prof. Heider vyzve obě veliké strany němec. studentstva, liberální a katolickou, k jakémusi spolupracovnictví. Studenti mají vyložiti obšírnými, věcně zdůvodněnými návrhy, nač kladou váhu. Budou pořádány schůze studentské, aby o všech přáních se radily. Vše to má sloužiti za poklad usnesením senátu.“ — N. Fr. Pr. 18. 10. 1904.

Náboženství. Hluboko v srdcích všech lidí tkví stálé hledání Boha, zastírané často pomíjejícími zájmy, zaplavované tísněmi a všednostmi. „Žízní duše má Boha, Boha živého . .“ Stále ozývá se touha lidského ducha po tom ve vesmíru, co je mu příbuzno, touha části po celku. Zdánlivě na čas se upokojuje a umlká, ale znova a znova ozývá se totéž volání. Nechť sebe víckrát umlčeno, zvedá se znovu . . Člověk chce odpověď na svoji otázku!

Oprava. V čís. 3. na str. 68 ř. 9. zdola má státi, že se říšská rada sejde v listopadu — a ne v prosinci.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 29. ŘÍJNA 1904. ČÍSLO 5.

ROZHLEDY

Všehochuť.

Starý Jaworski zemřel.. Do politického života vstoupil pozdě, skoro jako padesátník. Ale hned s velikými pretensemi. Grocholski, tehdejší předseda polského klubu, nemiloval Jaworského, říkal mu »ten pleticha« a bál se, že váha Poláků klesne, stane-li se Jaworski jednou jeho nástupcem. Nedůvěřoval ani jeho vědomostem, ani jeho talentu. Ale když Grocholski zemřel, byl Jaworski velikou většinou hlasů za předsedu klubu zvolen a zůstal jím — s malou přestávkou — až do své smrti. Osvědčil se dobře, ano váha poselstva polského ještě vzrostla. Ne vše padá na vrub Jaworského, něco z úspěchů jeho způsobily nešikovnosti jiných a úpadek rakouského parlamentarismu vůbec. Ať se dělo uvnitř polského klubu cokoliv, na venek a v žurnalistice zachovávala se jednota, ano také disciplina. J. znal jen dva faktory: svého císaře a svou t. j. polskou Halič. Císař musil věděti, že na polský klub za každých okolností může počítati a Halič musila cítiti, že pevně organisovaná vláda klubovní přináší zemi velké hmotné a morální prospěchy. Ovšem Poláci měli situaci ulehčenu tím, že základní, řekl bych, primérní práva, jako polské úřadování zevní i vnitřní, jako university (dvě najednou) a techniku, obdrželi ihned při vstupu do rakouského parlamentu jako něco, co se přece rozumělo samo sebou. — Zde tkví také zásadní rozdíl, proč politika polského klubu mohla býti od počátku jiná, nežli politika Čechů, kteří o to, co bylo v Haliči samozřejmé, musí vésti nejtužší boje, dosud a snad ještě na dlouho bezvýsledné. —

Jaworski je mrtev a první otázka, která v Čechách každému napadne, zní: A kdo bude nyní prostředkovati mezi vládou a Čechy? Odpovědí na to je několik. Buď Jaworského nástupce, buď pan Koerber přímo a sám pokusí se najíti k Čechům cestu, anebo si najde mezi Čechy samými nového prostředníka. V tomto posledním směru rostou pověsti jako houby po dešti: dnes dopoledne přeběhla po Praze zpráva, že dr. Žáček již se rozhodl vstoupiti do kabinetu Koerberova, odpůldne tvrdilo se opět v kruzích bankovních, které mají úzké styky s Vídní, že pakt mezi Koerberem a profesorem dr. Ant. Randou (který poslední týden trávil ve Vídni u říšského soudu) již je uzavřen a jízda Koerberova k císaři do Uher vedle jiných záležitostí má za účel, zjednati sankci tomuto ujednání a — nový český ministr bude prý hotov. Opět jiní tvrdí, že někdo docela jiný ji vyhlédnut, ale probůh prý se jméno musí na tu chvíli zatajit. —

Zmiňujeme se o tom všem z velmi vážné příčiny. Nejde o klepy a sensace, nýbrž o to, že veřejné mínění jistých kruhů má již odpor český za překonaný. Či jest smluven základ, na kterém se má státi dohodnutí mezi Čechy a vládou? Předseda českého klubu dr. Pacák to v neděli v Čáslavi co nejrozhodněji popřel, a není příčiny mu nevěřiti. Nezbývá, leč míti za to, že vláda v eventuelním obnovení českého ministerstva vidí velkou koncesi a o jiném že s Čechy mluviti nehodlá, dokonce ne o universitě a vnitřním českém úřadování. —

V posledních týdnech trousí se také z Vídně do Čech heslo, že pokud trvá obstrukce, Koerber nepadne, ale jakmile parlament bude dělný, že postavení jeho stane se nemožné, že bude za nedlouho hotov. Mělo by to něco do sebe, kdyby nebylo hlásáno od žurnálů a lidí, jichž styky s tiskovým úřadem vládním jsou nepochybny. Tudíž Koerber sám dává šířiti toto heslo! Pozor! — Všechno si smí politická delegace česká dovoliti, co se dá pak obhájiti, ale dát se obelstit heslem, jehož podstatná část se potom nesplní, býti prostě dupirována: to značí smrt a sice na vždy.

Lidé hlubší chytají se při tom všem za hlavu. Což probůh se vede Rakousku tak dobře, že jest na takovéto malé intriky, jimiž jeden chce přelstíti druhého, tolik času? Nejde-liž tu o něco více nežli o pana Koerbera a o něco více, nežli o — dupirování 50 poslanců? Zajisté že jde o více: o budoucnost velikého státu a tím i o budoucnost našeho národa. Jeden z našich mladých, redaktor Alois Hajn, mluvil onehdy, nevím, ve kterém českém městě a v řeči jeho padlo slovo: Austroslavismus. Dělá panu Hajnovi čest, poněvadž je viděti, že mnoho četl a přemýšlel. Ale austroslavismus kdysi Šafaříkův a Palackého, který jménem jejich hlásal Havlíček, dnes potřebuje trochu jiného obsahu, nežli měl r. 1848 a brzo potom. Nicméně v pojmu tom leží veliký program, a kdyby mu chtěl rozuměti kterýkoliv rakouský ministrpresident, a třeba i pan Koerber, a kdyby se ho chopili nynější političtí vůdcové čeští, — mohl by vyvésti nás z kalu intrik, klepů a malých lidí, kteří jen malými prostředky drží se při životě. Austroslavismus mohl by omladiti těžce nemocný stát a zjednati nám v něm klidnou budoucnost. A dohody o praktické provedení tohoto programu lze docíliti za několik dní, a ne-li s kabinetem, který by chtěl nadvládě Němců, tedy jistě s velkou většinou sněmovny, Poláky nevyjímaje. A situace byla by vyjasněna. *Junius Druhý.*

Obstrukce.

Ericha Brandenburga rozprava o obstrukci, o které Rozhledy v č. 2. přinesly zprávu podle Wiener Abendpost, je pro nás a zvláště pro nás, kteří v obstrukci žijeme a obstrukcí trpíme, kteří každou chvíli se ocitujeme před otázkou, máme-li v obstrukci setrvat anebo konečně (jednou jsme již šťastně vyvázli) z ní se vyprostit, velmi časová. Také my, jako referent ve

W. Ab., nebudeme s ní zcela spokojeni, částečně však z jiné příčiny. Erich Brandenburg, professor Lipské university, má jako historik dobré jméno; vydává nyní rozsáhlou monografii o Moricovi Saském, který uprostřed 16. století v době války Šmalkaldské zasáhl také do dějin českých. Rozprava jeho, přednáška to, kterou měl v Drážďanech v únoru t. r., vyšla ve sbírce Neue Zeit- und Streitfragen (46 str. v Drážďanech u firmy: Zahn a Jaensch). Plný její titul zní Die parlamentarische Obstruktion, ihre Geschichte und ihre Bedeutung. Již z něho patrno, že brožuru napsal historik, který se především táže, odkud se obstrukce vzala, jaké jsou její dějiny. Brandenburg se ovšem pokouší napřed o definici obstrukce, která nás sice neuspokojí, která však sama již ukazuje, že obstrukce má své dějiny, svůj »vývoj«. — Brandenburg nezašel zpátky až do starověku. Již Římané znali obstrukci; o obstrukci v senátě najdeme článek Heyrovského v I. ročníku České Revue. Naše obstrukce souvisí — lze to napřed uhodnouti — s obstrukcí v anglickém parlamentě; zde je vzor její, odtud počíná se její vývoj. Lze říci, že rok jejího narození je rok 1771. Minorita se zastávala a vlastně domáhala svobody tisku t. j. aby bylo dovoleno řeči proslovené v parlamentě v novinách uveřejňovati hned, pokud ještě parlament zasedal, což tehdy dovoleno nebylo; pokud zasedal, jednání v něm platilo za jakési úřední tajemství; teprve po zasedání nastala větší svoboda. Než na tom ani nezáleží, co chtěla minorita a čeho se domáhala; záleží na tom, jak si při tom vedla. Když obyčejná opposice nestačila, odhodlala se k opposici stupňované; jala se užívati všech prostředků, které jednací řád připouštěl, aby zabránila pravoplatné usnesení parlamentu t. j. jeho většiny, proti kterému se vzpírala. V jednom sezení musilo se o návrhu na odročení hlasovat 23krát; a stejného prostředku užito také v následujících sezeních. Prostředek ten nestačil; jednání se jen protáhlo, než majorita přece pokaždé dostala se k hlasování a odhlasovala, co chtěla. V parlamentě minorita podlehla a konečně vzdávajíc se boje, odešla ze sezení s protestem. A přece její obstrukční vystoupení pomohlo; probudilo a pobouřilo veřejné mínění; přišlo i k shluknutí lidu na ulici před parlamentem. Mimo to, anebo vlastně nad to, ukázalo se, že parlament není všemohoucí, že právo anglické poskytuje jednotlivci, jeho svobodě (běželo o propuštění z vazby tiskařů, kteří podle usnesení parlamentu byli zatčeni) dostatečné ochrany i proti parlamentu. Parlament konečně ustoupil, ale ve formě, která jeho porážku zastřela. Zasedal dále a noviny psaly o jeho jednání bez překážky. Taková obstrukce se i později, v 18. a 19. století, objevila častěji; také r. 1831 při jednání o změnu volebního práva, o slavnou reformbill, vycházejíc tentokráte od minority konservativní. To je stará obstrukce; obstrukce tato obracela se proti určitému návrhu, který měl usnesením majority nabýti platnosti; co do methody, je to, jak se nyní říká, technická obstrukce, užívající prostředků, které jsou

obsaženy v jednacím řádu. Nová obstrukce (Brandenburg ji nazývá principiální) je vynález Irčanů t. j. irských poslanců v parlamentě a jich vůdce Parnella; tím se, co do času, dostáváme již dosti blízko k naší době, dostáváme se do let sedmdesátých 19. století. Je známo, oč tu běželo: o autonomii Irska, o Home Rule. Ale ani tu nezajímá nás tak, oč běželo, jako povaha této obstrukce. Tato nová obstrukce měla zastaviti celý stroj parlamentární a tím parlament a vládu přinutit ke koncessím. Obstrukce Parnellova a jeho strany nemusela čekat, až by přišel na denní pořádek nějaký návrh, který by se přímo k Irsku vztahoval. Počala se r. 1877 při návrhu týkajícím se Transvaalu. Při debattě bylo lze zabočit často k věcem irským, vysloviti se pro autonomii vůbec proti »imperialismu«, než prostředky vlastně obstrukční byly vždy ty, které dovoloval jednací řad, hlavně tím, že nedopouštěl návrhu na konec debaty a že dovoloval navrhovati ku předloze změny a dodatky (amendement) i takové, které měly jen ráz obstrukční. Hranice jednacího řádu obstrukce vlastně již překročovala řečmi, které opravňovaly volání »k věci!«. A tu dne 24. července 1877 ponejprv se ozvalo slovo obstrukce, když totiž člen vlády vystoupil s návrhem, aby byl Parnell na několik sezení z parlamentu vyloučen (ten disciplinární prostředek jednací řád připouštěl) s odůvodněním, že svoboda řeči (freedom of discssuion) nesmí vésti zneužitím až k něčemu, co lze již nazvati nevázaností a obstrukcí (into — what I may call — licence and obstruction). A návrh sám zněl, aby Parnell (překlad není snadný), jenž úmyslně a tvrdošijně obstruuje »public business«, uznán byl za vinna urážkou (contempt) parlamentu . . Zde bychom měli definici obstrukce: je to užívání a zneužívání svobody slova, zaručené jednacím řádem, k tomu, aby se jednání v parlamentu (Brandenburg překládá public business: Erledigung der Geschäfte) zastavilo. Tím zároveň obstrukce prohlášena za něco, co nemá býti trpěno, co má býti káráno těmi disciplinárními prostředky, které byly v parlamentu přípustny. Než zástupce vlády na tom stanovisku, které svým návrhem zaujal, potom přece nesetrval a změnil jej návrhem jiným na přiostření jednacího řádu, který by zneužití svobody slova až k obstrukci učinil nemožným. Parlament podle jeho návrhu ustanovil, že řečník po dvojím volání »k pořádku« může býti pokárán odnětím slova. A tak již r. 1877 stál anglický parlament před otázkou, zdali svým jednacím řádem může zameziti »technickou« obstrukci.

Změna jednacího řádu nestačila. Obstrukce trvala dále, pracujíc v nejbližší době hlavně amendementy, později tím, že sama vystupovala s množstvím (dnes říkáme »iniciativních«) návrhů, které měly jí poskytnout příležitost k nekonečnému řečnění. Stroj státní — public business — odpočíval. Ani Disraeli (Beaconsfield) ani Gladstone, od r. 1880 jeho nástupce, nechtěli se odhodlat k další změně jednacího řádu, zejména dovolením návrhu na konec debaty. Až konečně v sezení, které

se počalo v pondělí 31. ledna 1881 a trvalo ještě ve středu, předseda domu (speaker) v dorozumění s Gladstonem prohlásil, že to, co se provozuje, je zjevná obstrukce, že zjevná obstrukce je urážkou parlamentu a oprávňuje mimořádná opatření. Mimořádné opatření — to byl konec debaty, který byl od speakra prohlášeno — vlastně proti jednacímu řádu. A tak — za neustálého hluku a křiku, vycházejícího od irské minority — přistoupen k prvnímu hlasování o zákonu prohlašujícím pro Irsko výminečný stav. Potom teprv ve středu, o 10. hod. dopol., ohlásil Gladstone návrh ve změnu jednacího řádu. Nejbližší sezení počalo se hned ještě téhož dne odpoledne; návrh minority, aby speakrovi byla vyslovena nespokojenost domu s jeho počínáním v předcházejícím sezení, nebyl ovšem přijat.

Dne 4. února počalo se jednání o předloze Gladstonově. Je to ono slavné sezení, při kterém bylo — pokaždé k návrhu Gladstonově — všech 36 Irčanů od sluhů parlamentu ze sezení vyvedeno. Změna jednacího řádu přinesla speakrovi nová práva. Dočkáme-li se toho, že se bude u nás, pro sněm nebo pro říšskou radu, jednat o změnu jednacího řádu, tyto změny, které vesměs vyšly z návrhů Gladstonových, budou míti více než historický interes.

První změny nestačily; obstrukce se vracela i při změněném jednacím řádě. A tak se okázala i v následujících letech potřeba opatřit speakra ještě ostřejšími zbraněmi. Jak se věci dále vyvinuly, jak vysvětliti změnu Gladstonovy irské politiky, co dosáhli Irčané a pokud to dosáhli parlamentární obstrukcí: to vše mohlo v brožuře jen krátce býti naznačeno, neměla-li vzrůsti na knihu.

V Anglii se od té doby principielně obstrukce již neobjevila. U nás od r. 1897 trvá jako chronická nemoc (Brandenburg praví jen: Erscheinung). Co předcházelo v dřívějších letech, v Praze i ve Vídni, o tom se brožura nezmiňuje. Vypsání obstrukce, jak se počala r. 1897, není tak obšírné jako před tím při obstrukci irské; a kdyby i bylo obšírnější, nám by nepřineslo nic nového. Ale vždy nás může zajímat, co Brandenburg o této obstrukci jako historik soudí. Jako historik; neb i zde rád by především pověděl, proč k této obstrukci přišlo. Když čteme začátek jeho výkladu, ve kterém se praví, že Rakousko, cislajtánské Rakousko nikdy nebylo státem čistě německým (pokus Josefa II. se nezdařil), že však Němci v Rakousku byli vládnoucím národem, německou že byla dynastie, němčina že byla jazykem úřadů a vojska: proti takovému vysvětlení (což ovšem není ospravedlnění) německé obstrukce nemusíme se vzpírat: Němci nechtěli upustit od svých privilejí. Jsme rádi, že tu neslyšíme známé deklamace, že Němci Rakousko stvořili, že Němci Rakousko drží, ač hned potom čteme leccos o politice dvora a vlády, co přece jen svědčí o nedostatečné znalosti našich poměrů ... Bylo řečeno, že by zde i podrobnější líčení obstrukce r. 1897 nám nepřineslo mnoho nového; známe to již z vypravování o obstrukci irské; jsou to její prostředky, její methoda.

A přece je to něco nového, co Brandenburg nepřehledl docela, ale přece nevytkl dostatečně. Obrátíme-li se z Londýna do Vídně (praví spisovatel brožury), tu vidíme, že jsme se dostali na niveau kulturně o mnoho nižší. Jak ostře se tu liší klid a trpělivost anglického speakra, rozvaha a neukvapenost při změnách jednacího řádu proti chování předsedy Abrahamoviče a slovanské (Brandenburg často mluví o Němcích a Slovanech proti sobě stojících) majority ve Vídni. Ale také stranníci Parnellovi, ačkoli jich vystupování ve vážném a aristokratickém parlamentu anglickém bylo věcí neslýchanou, jeví se vždy přece ještě jako vzdělaní lidé proti křiklounům a rváčům krajní levice německé, jakož vůbec fysické násilí (my teď máme proto, jako by to pak bylo něco lepšího, ten protivný výraz: brachiální prostředky) na straně majority i minority hrálo daleko větší úlohu v Rakousku než v Anglii .. I zde lze přidati glossu. Platí to jen o k r a j n í levici německé? Než, chceme-li býti aspoň tak nestranní, jako se snaží býti Brandenburg, musíme přiznati, že tento příklad rychle působil dále také v českých řadách, a že obstrukce tohoto rázu na obou stranách je hlavní příčinou, že ono sesurovění všeho veřejného života, které se ostatek počalo již dříve, vycházejíc z Vídně, kde také nyní na sněmu zemském na oslavu a na potupu Luegra se předstihlo samo, tak rychle se rozšířilo a vzrostlo: jeden z následků obstrukce, kterého se snadno nezbavíme, kdyby se i konečně podařilo zbaviti se obstrukce samy ... A přece měl Brandenburg na tuto stránku naší obstrukce položiti ještě větší váhu. Vraťme se, čehož jsme se dříve jen dotkli, k jeho definici obstrukce. Obstrukce podle ní vzniká tenkráte, když minorita překáží majoritě, aby se její vůle projevila v právoplatném snesení. Jakými prostředky? Brandenburg, hledě jen k cíli, tvrdí, že tu prostředky nerozhodují; zda-li totiž je to surové násilí, křik, hluk a piskot anebo jen lstivé a obratné užívání parlamentních prostředků ... Můžeme opravdu při této definici zůstat? Anglická obstrukce byla netoliko v parlamentu nýbrž i co do prostředků parlamentární. Tato rakouská obstrukce přechází v něco, proč se vhodné jméno ještě neozvalo. V ní násilí nabývá převahy, stává se částí podstatnou. A vlastně o této násilnické obstrukci platí, co Brandenburg praví hned o »principiální« obstrukci vůbec, že totiž pro další trvání parlamentarismu otevírá nebezpečné perspektivy, před kterými politicky myslící člověk oči zavírat nesmí ... My víme, co nám v Rakousku hrozí anebo aspoň čím se nám hrozí. Je to absolutismus, a my se už učíme absolutismu se nelekat. Právem? Již nyní se vládne bez nás — proti nám. Brandenburg sám podotýká, že ochromení parlamentu v Anglii činí konečně každou vládu nemožnou (zde obstrukce zastavuje celý vládní stroj — public business); v Rakousku zastaví se jen parlament, a státní stroj pracuje dále. Další »vývoj« až k absolutismu by byla logická konsekvence této obstrukce, kdyby vláda k tomu měla dost odvahy.

Brandenburg vytkl ještě jiný rozdíl mezi Anglií a Rakouskem; v Anglii obstruovala číselně nepatrná minorita, v Rakousku skoro

polovice parlamentu, třeba jen jedna část její sáhala k nejhrubším prostředkům. Jistě zde dobře poukázáno zároveň ku příčině větší účinnosti obstrukce německé proti — přiznejme si to — obstrukci české. Avšak Brandenburg měl zde důrazněji vytknouti ještě jiný moment, který způsobil pád Badeniho — částečné a potom úplné zrušení jeho jazykových nařízení je přece jen logická konsekvence jeho pádu. V tom se podobá obstrukce za Badeniho starší obstrukci anglické v 18. století, která pobouřila veřejné mínění, zvláště hlavního města ... Brandenburg ovšem ví, že Badeni nepadl jen obstrukcí v parlamentu: byl to purkmistr vídeňský, jenž ohlásil vládě, že neručí za pokoj v hlavním městě ... Dnes, kdy vláda byla nucena zabrániti oslavu tohoto purkmistra v té okázalosti, jak se chystala, mohli bychom se poddati jakési škodolibosti i proti tomuto purkmistru, i proti vládě. Než můžeme se opravdu z toho těšit? Pádem Badeniho se počíná něco, co lze nazvati anarchií s hůry. Pomalu se v Rakousku přestává vládnout. Všecko to, co se stalo v Inšpruku,* co vláda dopustila a trpěla, ty její nešťastné pokusy, zvláště ten projekt Roveredský, který nikdy nebude proveden — to jsou symptomy hluboko jdoucí krise, jež otevírá »nebezpečné perspektivy do budoucnosti«, krise, která se již dotýká existenčních podmínek státu. Aby se ve státě vládlo, to je také — Staatsnotwendigkeit. Státní stroj dnes mechanicky ještě jak tak pracuje dále — jak dlouho?**

Dne 24.—25. října 1904. *Jar. Goll.*

Příspěvek k pathologii dneška.

F. X. Salda je rozhodně z nejzajímavějších českých kritiků jak vývojem svým tak dnešním posledním jeho stadiem. Začal — všichni tak začínají — drobnou recensí knižní, účastnil se kritického uplatňování moderních proudů západoevropských u nás, vyspěl na stupeň vážného, téměř všeobecného uznání, odtrhnul se pak od denního referátu, jak jej žádá trh, a zahleděl se hloub ku zřídlům umění, snaže se vyvážit z nich

* Ovšem i v Opavě. Než co se děje v Tyrolsku, má větší váhu, protože Vlachové byli dosud jako Němci národem privilegovaným. Vlachové v parlamentu se i po tom, co se stalo, k obstrukci sotva přidají. Kdyby však nebylo obstrukce, k oposici by se přidali. Snesitelný modus vivendi mezi Vlachy a Slovany byl by dnes štěstím pro Rakousko.

** Rozprava Brandenburgova končí úvahami; z nich lze vybírat argumenty pro obstrukci i proti ní. Na konci přidány poznámky; zde najdeme místo, kde se praví (Brandenburg ostatek proto obstrukce neodsuzuje): „So stand den Iren ihr Volkstum höher als das Wohl des britischen Reiches, und den Deutschen Österreichs das ihre höher als die Fortexistenz der habsburgischen Monarchie“ — slova jistě zajímavá, když je slyšíme z úst německých, jen že v textu čteme podobný výrok, jenž neplatí jen o Němcích (den Iren galt das englische Weltreich, den Deutsch- sterreichern, Tschechen oder Magyaren (uherské obstrukce se Br. dotýká jen mimochodem) wenig gegenüber der Behauptung ihrer Nationalität). Není třeba vykládat, v čem a pokud ten výrok je nesprávný. Ale i tato věta vede k závěru, že již běží o existenci tohoto státu, nenastane-li konečně obrat.

poznání čistší, než jaké dává zkoumání povrchu. Tohoto posledního období chci si všimnouti blíž.

V essayi »Osobnost a dílo« (Volné Směry 1901) jeví se ještě stopy kolísání na nové půdě, sledy nejistoty a následkem toho i neurčitosti v logickém vymodelování hlavní linie. Dvě myšlenky postavil vedle sebe: že cudnost uměleckého díla je ve vášnivé síle jeho krásy, síle, jež je současně jemností, a že genius umělce nikdy nedává sebe celého, než pouze pěnu svých výšek, která i hloubky ukazuje, jsouc jejich květem; největší um. díla jsou mu jen odštěpky, které odletují umělci od dláta, když na sobě a pro sebe pracuje v tmách nitra. Prvá myšlenka vyslovuje, co známo všem, kdo umění chápou, známo zvlášť u nás, v zemi vnější cudnosti. Druhá, ona klasifikace genia, jeví se mi jen generalisací ojedinělých zjevů a povýšením jich na axiom, nebo těžko by se dalo předepsati geniovi, zda smí dát jen setinu své vnitřní velikosti či sebe celého, ba těžko, velmi těžko dalo by se i jen konstatovat, kolik nám dali ti, již přešli již životem v minulost. Nicméně je myšlenka sama o sobě zajímava. Celku vadí, že neprošel ještě nejvyšším žárem práce a nese v sobě trhlinu nelogického sepjetí, kterou nemohou zastříti ani náběhy k širokému toku slovnému.

Čísti hned potom prolog k výstavě Rodinově »Geniova mateřština« (katalog výstavní 1902) znamená přenésti se přes ohromné rozlohy vývojové do krajů zcela nových, bohatých již hotovostí, silou pohledu a zářivým leskem výrazu. Zde se Šalda již našel a pochopil, kudy může jeho talent jít a kudy půjde. Prosté vsáhnutí k jádru, jež vyvažuje z hlubin pevný kámen základu, s kterého můžeme jíti k pochopení velkých, silných slov básníka hmoty, Rodina. »Čerpati přímo z prazdroje života« — toť mateřština geniova, jenž jest »nejprve v opovržení vším chladem, vší polovičatostí, vší opatrností a vší konvencí; žít vášnivě, cele, hrdinně a oddaně znamená se mu blížit a připravovat jeho příští.« Prostá pravda — opakuji — ale kolik práce vynaloženo, aby vyzněla slavně a účinně, aby připravila duši na přijetí Velkého! Symfonická báseň se vyvíjí z thematu; jde znovu a znovu táž myšlenka před námi, ale ovíjejí ji vedlejší motivky v nových vždy formacích; přechází z nástroje do nástroje, hned jemně zpívána houslemi, hned roztřásána plechem polnic; pijeme ji znovu a znovu pro bohatství thematické práce a krásy instrumentalní a cítíme, že se vrývá vždy hlouběji, aby nebyla setřena první vlnou všednosti a zanesena prachem denního života. A dá se soudit, že není tam vnější lesk, ta barvitost pouhou galantní hrou se slovy, ale že je z horkého vznícení, mát sklon pathetický, svatostný, jenž jsa v souhlasu s evangelickou čistotou obsahu působí pravdivě.

Tam přenesl se Šalda rychlým vývojem a tam zůstal, poznav svou půdu. Stal se thematikem myšlenky a instrumentatorem mluvy, hledaje ne tak hudebnost slova jako ony suggestivní živly v skladbě jejich, jimiž by dosahovala analogických hudbě účinů.

Nejtřpytnějším květem jeho práce v tomto směru je »Nová krása: její genese a charakter« (V. Směry 1903). Hledá znaky nového umění, znaky, jež jsou všem epochám, všem výbojům krásy společny, jež jsou věčny, a pak i ty, jimiž nynější moderní umění odlišilo se od starších, vyslovilo jen a jen sebe. Hovoří o dobyvatelských ctnostech »Nových«, o jejich vědomí vlastní pravdivosti, o hlubším zření, o tom, jak ne krásu, ale vždy podstatně něco jiného hledají: víc života, víc poctivosti, víc pravdy, víc síly, rytmu, zákona a logiky, bolesti a rozkoše; vidí, jak postupují bez ohledu na spojitost svou s minulostí, jak vůbec prchají minulosti, neopisujíce jí, leč organisujíce přítomnost a budoucnost, jak hledají svůj nový styl a nenabízejí se diváku, čtenáři a posluchači pro pohodlné zpříjemnění chvíle, ale žádají jeho spolupracovnictví. Takovými byly nové krásy od věků. Dnešní charakterisuje tím, že nedrobí života, ale směřuje vždy k celku, že ne napodobit, ale zdobit jej, zmnožit a stupňovat jeho intensitu chce, že je předem krásou účelu, vnitřního zákona, logiky struktury, že chce individuum, ne nositele ideí, hole a věšáky na idee, a že konečně je hluboce a podstatně monistické: věří v jednotu sil, života a světa.

Jaké to obsáhlé sebrání a urovnání všech drobných kořenů v jediný mohutný kmen, k němuž i několik nových poznání se připojuje, aby vystoupil relief Nové krásy z houštiny a zmatku obecného zření určitý a výrazný! Ale nechtěl jsem ani tak vyzvednouti analytickou přesnost a mnohostrannost Šaldova zření jako jeho umění thematické a instrumentační práce. I vybírám z uvedené essaye aspoň zlomek ukázkový.

»Poměr mezi t. zv. obecenstvem a tvůrcem u každého nového umění jest úžasně vážný a opravdový, přísný a dramaticky napjatý: vedle něho cítíte teprve jasně celou frivolnost tohoto vztahu při umění starém. U nového umění mluviti o obecenstvu zní vůbec nejapně, neboť poměr mezi tvůrcem a recipujícím množstvím připomíná tu svojí vroucností a opravdovostí poměr mezi zakladatelem náboženství a prvotnou církví — má něco z jeho varu a kvasu. Nové umění žádá od své obce stejně síly a hotovosti a především součinnosti a vnitřní citové tvorby; obec musí kollaborovat s tvůrcem, tisíce tajemných a intensivních vztahů navazuje se denně mezi jí a jím. Jsou to mystické vztahy akce a reakce, poměr erotické dramatiky a receptivity, napjatý a bohatý vnitřními možnostmi. Divák nebo posluchač musí tu vnitřně tvořit a pracovat na svém citu a více, i na své citovosti, musí ji kultivovat, musí pochybovat, zkoušet se, přesvědčovat se a pak
)jnásobně se oddávat, vyhraňovat svoji citovou a duševní
laritu do největší jemnosti a přesnosti, experimentovat novou
si života, vychovávat se v kázni nového řádu: jest jedním
ch, kdož utvářejí budoucí život díla, jedním ze součinitelů,
ří pracují na dojmu, jakým má působit nové umění a nové
v budoucnosti — zkouší na vlastním srdci tajemné vlast-
ti nových estetických živlů, které mistr první vyvolal ze tmy

a jimž první dává cirkulovati v těle lidstva, hodnotí je, zavádí a stanoví jich kurs v životní praxi budoucnosti.«

Již zde prošlo zakladní thema celou řadou variací: hned jest explikováno, hned protikladem vystupňováno, hned ozve se jinou barvou, prudší a silnější, roste a šíří se bohatstvím slov a nabývá síly mohutné gradace. Ale to není konec. Teď vložen je vedlejší motivek — »nové umění musí pro tento poměr k obecenstvu toužit po přetvoření života« — je rozpředem v šířku, a pak znovu slavně se ozve: »Každé staré umění slibuje osvobodit od tíhy a bědy světa a života, slibuje rozkoš zapomenutí a klidu, slibuje dáti píti nepenthesu — každé nové, opravdu nové umění neslibuje nic než bolest, ale ovšem novou bolest a školu nových ctností nové kultury: valí na obec svých vyznavačů břemeno celého světa a slibuje....«

Záplava slov roste a stoupá, a přece je cítit zase, že nemusí být to bohatství přebujením vnějších živlů nad obsahem, že může mít svůj důvod v extatickém roznícení autorově, v jeho zbožném zahledění v oslnivé blesky božstva krásy. Šalda se zde modlí svými větami a parafrasemi jich, modlí se hymnickými adoracemi, jako jimi zpívá Březina. Ne silou argumentace, ale poetisující sugescí uplatňuje své myšlenky, a proto nenajde přijetí než mezi těmi, kdo sensitivní duši mají; u těch však vyrůstá až k závrati, k zbožnění.

A čtěte další jeho essaye, at již »Problém národnosti v umění«, či »Román uměleckého svědomí« a j., vždy totéž půjde vaší duší, věříte-li v jeho pravdivost. Uvědomíte si: Mluví k nám analytik bystrý a všestranný s neobyčejnou u nás erudicí, oplodněný stálým stykem s cizinou, stělesňovatel toho, co nevysloveno všem snad v duši již tane, ne architekt myšlenky, spíš instrumentator a thematik její. Mluví k nám individualita svérázná, a byť nebyl prorokem velkých nových příští, je jistě velkým mluvčím umění dnešního, jeho podstaty, jeho chtění a úkolů.

Jedno ještě akcentuji, co je pro tvorbu Saldovu příznačno: Umění jest mu heroickou službou životu, zmnožováním jeho krásy, síly a poctivosti ale i jeho plodem zase. »Aby mohlo přijít veliké a tvořivé národní umění, musí předcházeti národní činy, národní heroismus, národní noblesa.« A nefalšuji jeho myšlenek, vynechávám-li slovo národní a řeknu umění předcházet musí heroism, noblesa duše — nebo tím zvučí, tím je podbarveno každé jeho svatostné gesto v kontemplacích nad hlubinami krásy nenavštěvovanými zvědavým množstvím. Není divu, že byl Šalda, člověk tak kultivovaný, tak bystře usuzující a nadaný takou schopností vyjadřovací, staven nad niveau naší kritiky, že rádo bylo přijato slovo tuším Macharovo »o nejdražší hlavě moderny«, že mladými, suggesci přístupnými, byl přímo zbožněn.

Je však podivno, že z téže duše vytryskují občas slova a myšlenky tak kalného (mírně řečeno) zabarvení, že dovedou vzbudit odpor, jenž bezděky se může stát příčinou zkoumání,

zda je ona hlásaná ušlechtilost maskou, nebo onen kal jen náplavou, a jestliže ono poslední, kde je toho tedy příčina. Neznám pana Šaldy osobně, věřím tedy v druhou možnost, již proto také, že je mi Šalda kritik příliš milý, že příliš dobře oceňuji jeho význam, než abych bez jasného a přímého důkazu ničil víru svou v pravdivost jeho lepší fysiognomie umělecké. A tu se ocitám u vnitřního důvodu svého článku: Šalda není mi jedincem, než typem přečasto se u nás vyskytující Jánovské dvojtvářnosti, smutného dualismu v člověku. Rozebírám-li tedy úvodem i druhou jeho líc, nečiním tak dnes proto, že náhodou mne pošpinil posledním projevem svým, nýbrž proto, že mě jím donutil vidět obecnou chybu, obecné zlo určitěji a hledat jeho příčinu, abych předešel — možno-li — aspoň v některých případech opětování a vzrůstání jejímu, aby mi také nemohl p. Šalda říci, že věda o zlu nehleděl jsem je předejíti.

Nuže věc je tato: Napsal jsem článek »Polemiky« (Rozhledy č. 1,), v němž vystupuji proti bojům o s o b n í m a ukazuji na demoralisaci, jakou mají v zápětí. Užil jsem vedle mnohých jiných i Šaldova případu jako dokumentu, což mu bylo podnětem k odpovědi v Přehledu (č. 3. a 4.). Tou se chci obírat, nebo mohu přesně zvážit dosah každé věty, vnitřní souvislost či odpor mezi svými a jeho slovy.

Vidím ji celou jasně před sebou: co chce a jakými prostředky k tomu pracuje. Očistiti se, že neklesnul s piedestalu, či jak sám říká, »s chodníku nejprostší občanské slušnosti a poctivosti«, naopak, že je čist, ba čistší než dříve, to mu bylo cílem. Proto několikrát po sobě mnohdy pěknými slovy, precisoval základy své morálky: »Já mám — praví — literární éthiku strašně prostou; hlavní její příkaz dá se říci jedním slovem: Nelži.« Jindy zase: »Je to éthika, kterou bezděky se řídí každý dělník, má-li pracovat se zdarem. Je to prostá éthika díla, poctivého růstu, poctivé tvorby. Měj charakter a cti jej!« Ale důkazu, že proti této své éthice nehřešil, kladného důkazu neprovedl, omezil se pouze na vtipnou větu: »Padáme odněkud jen tehdy, když jsme dříve tam vylezli nebo vyšplhali«. Je přece celkem lhostejno pro věc, zda-li vylezl či byl vynesen na piedestal nebo zda zůstal jen na »chodníku«, jednalo se přece o p á d, a ten je možný s obého; rozdíl může být pouze ten, že v jednom případě stříká bláto dál. A já tedy tvrdím, ale určitěji a šíře: Jestliže pan F. X. Šalda s Kruhem v e ř e j n ě souhlasil, a byť jen principielně a do 30 proc., a jestliže týž pán s o u k r o m ě, p o p r á v n í m v y z v á n í, nazval Kruh »tlupou žoldnéřující nevím v či službách«, dopustil se tím jednak lživého utrhačství, jak dokázali napadení, a krom toho se provinil bezpáteřnou zbabělou podlostí, již jsem vyznačil slovy soukromě — veřejně. (Užívám slov tvrdých, jeť jich ku karakteristice fakta třeba.) — Kdyby v celé polemice nebylo se přihodilo nic víc, kdyby nebyl Salda sestoupil na neslušnou úroveň tonu Sezimova, (nadávka, zlomyslná rána zůstane i v obraně nemorální) padl, klesl, tím hůře klesl, že on sám byl a je nej-

hlasnějším hlasatelem charakterního heroismu v umění, že on to byl, jenž po vítězné šarvátce s Mrštíkem užil slov: »Kdybyste, pane, spáchal v obchodním životě, co jste spáchal v životě literárním, dostal byste se do křížku s trestním paragrafem. Kdybyste falšoval obchodní knihu, jako jste falšoval literární text, nebylo by vám dnes zdrávo. A nestane-li se vám nic, vděčíte to jen nízkému stupni naší kultury — vděčíte to smutnému faktu, že stát, který stihá falšování cikorie, dovoluje beztrestně falšovat literární slovo«. Důkaz tedy neprovedl, že bych neměl pravdu, hlavního cíle polemiky nedosáhl, a já cítím právo na své straně: směl jsem užit jeho případu (aniž jsem křivdil) jako dokumentu pro závěr svůj, že u mnohých, kdo věřili v ryzost krásného slova a v poctivost mluvčího, nevyhnutelně musí následovat zklamání a rozčarování, že pro pravidelnost podobných úkazů musí vzejít divákům poznání, jak velká oslnivá slova jsou jen clownským zahráváním třpytnými cetkami, že nebude konečně ani opravdovým slovům umělců opravdových věřeno, že budou i oni jmíni augury.

Zde však jsem se octl u druhého bodu svého rozboru. Cíle svého Šalda věcně nedosáhl, ale poněvadž chyby uznati nechtěl a za každou cenu aspoň u neprozíravých chtěl víru mít, užil všech svých prostředků (a má jich po několika polemických kampaních úctyhodnou zásobu), aby postranními cestami víru v sebe vsugeroval.

Prostředky jeho, ty postranní cestičky, dají se pro přehlednost rozděliti v několik druhů: Kladně mají působit některé pěkné vložky, které vytrženy opravdu by měly svou cenu, dále vzpomínky na lepší vlastní minulost. Negativně, žíravě pracuje ubíjením osoby a věci (tu sahá nejraději k podezření, k nařčení ze lži, hlouposti a p.) a žonglerským překrucováním fakt, myšlenek i slov. Rozeberu je systematicky.

Pěknými vložkami jsou jeho traktáty o ethice literární, výše již zmíněné a pak závěrečné stati, jež výborným svým umístěním mají jako čistý ton přeznět, přetrvat, co náhodou disharmonicky mohlo zazvučet i při povrchní četbě. V nich dochází k poznání, že »jsou polemiky malicherné a hrubé a mají se zamezovat«, tedy k témuž asi závěru jako já, ačkoliv všechen můj článek před okamžikem »zničil«. Rozdíl je jediný v konklusi, že zašel Šalda na mém základu dále a našel jakýs prostředek k jich zamezení, smírčí soudy, jež zasluhují jistě úvahy. Druhým cenným objektem je pěkné a výstižné rozpoznání nového rysu osobních polemik — spolkařským souručenstvím v boji, tak asi jej nazývá. Ten mi jako člověku vzdálenému pražského stranictví a klikařství ušel, a přiznávám, že silně zvedá můj odpor, odpor jistě všech slušných lidí, proti polemikám osobním. To zjevila se zase ona druhá, pěkná tvář Šaldova.

Jako elegickou vzpomínku zopakoval si a znovu vykrášlil afféru Mrštíkovu. Vzal si záminku nanejvýš podivnou. Pravil jsem: polemiky osobní vyvěrají z rivality velikášské, z osobního

záští, z urputného neomylnictví; mluvil jsem všeobecně a vyjmenoval i slušnou řadu literárních bojů, k nimž se slova má vztahovala. Šalda je nelogicky přijal jako výtku výhradně jemu adresovanou, aby na konec mohl apostrofovati: »To byl motiv mého boje proti Mrštíkovi. Byl osobní? Pramenil z rivality atd?« Připojuji: Na jeho polemice proti M. šlo dle nejnovější vlastní stylisace o obhájení mladých obrodných proudů (lit.) a celé mladé kritiky. To na začátku. Na konci traktátu šlo již jen »o to ukázat, že M. sám hřeší tím, co vytýká jiným«. To není obhájení, to je zabití odpůrce, jehož výtky přes vyrčenou »obmezenost« vyvráceny nebyly. Tak se nebojuje z důvodů věcných. A tvrdím opět: Pan Salda svou polemiku vinou Mrštíkovou dokonale vyhrál, ale podjal se jí ne pouze z ryzích důvodů, nýbrž také z osobních, z osobního nepřátelství, jež mezi nimi trvalo od polemiky jejich první, — což ještě dále novým dokumentem podepru. Tak bylo myšleno spojení mezi všeobecnou mou kvalifikací a specielním případem p. Šaldovým. Je mi ovšem jasno, že sáhne se k malému nepochopení logické spojitosti, dává-li příležitost spočinouti aspoň na okamžik ve stínu starých trofejí, aby byla vyvolána příznivá nálada v čtenářstvu. Ale je mi to jasno jen tehdy, mám-li před sebou člověka, jemuž nesejde právě na poctivém šermu.

A nyní co nejstručněji přejdu části nejméně ušlechtilé v článku jeho, jež kvantitou převažuje vše ostatní; to již je mi důkazem, že cítil p. Šalda, jak nevěrohodně asi zní jeho odmítnutí faktu mnou prostě konstatovaného. Ale neuspokojuji se tímto tvrzením, proberu již vše jako dokument doby.

Aby připravil si náladu pro ubití, vrhnul nejdříve lživá podezření na všecky, kdo s mým článkem souviseli, a byť jen jako Pilát s credem.

»Věděl jsem, že po bojích mých přispěchá ctná revue Pelclova.. věděl jsem i, že si svojí ušlechtilostí vydekoruje první číslo.« — To je nemravná lež, tvrdím já, nebo vím, jak můj článek vznikl a jak se dostal do 1. čísla.

»Pan E. Sokol vzal na se tento úkol«. — To je nemravná lež, opakuji. Měl-li kdy p. Šalda styky s Pelclem, které by ho nutkaly mstit se neslušně, nevím, se mnou jich posud neměl, a měl nejméně práva moji občanskou čest napadat. Ale ovšem, podezřívat z »žoldnéřování« stalo se mu v nynější kampani nezbytno.

Poslední podezřivý kámen hodil po Mrštíkovi, ví bůh proč, bezpochyby ne z důvodů osobních. Píše ve své reminiscenci: »Dnes, když zatím vytiskl M. v prvním ročníku Máje první díl svých »Zumrů«, jest v jeho jednání všecko jasné a srozumitelné: člověk, který psal »Zumry«, měl, musil míti v jasnějších chvílích vědomí, že umělecky žalostně klesá — a odtud hněv jeho proti nové kritice, proti mladé literatuře. A proto útok na ně v onom článku o Juliu Zeyerovi — útok, kterým chtěl ochránit předem svoji firmu.« — To je jednak bezdůvodná insinuace, jednak falešná konkluse,

neboť M. nepovažuje asi Zumry za dílo svého úpadku, ale pravděpodobně je bude hájit jako stupeň vývoje, věc prozatím zcela jeho, a konečně je velmi malá noblesa duše v tom, když po letech seberu kámen, který se mi kdysi nenaskytnul, abych jím hodil po poraženém, zejména když je jen bezděčným Pilátem v cizím credu.

Dále mne naříká ze lži, aby platnost mých slov vůbec podlomil. Prý lhu v případě Mrštíkově zrovna dvakrát. Ponejprv, když jsem tvrdil, že byly důvody jakési osobní. Dokázal jsem a opakuji směle svou »lež«. Po druhé, když jsem napsal, že jej obvyklým závěrem pathetickým dal do literární klatby ve jménu ethické ryzosti umění. Citoval jsem onen závěr již (»Kdybyste, pane . .«) a opakuji znovu vše; řekne-li pan Šalda, »nešlo vůbec o žádnou ethiku uměleckou — šlo o nejprostší občanskou poctivost«, přisvědčuje mým slovům obsahově a vyvrací sám svoje nařčení, nebo soudit na lež ze záměny umělecké a občanské ethiky je slabá sofistika.

Jinde mne viní, že zanáším a rozšlapávám polemiky v novinách strannicky zbarveným referátem. — Otázka, ku které to straně mne p. Šalda počítá? A chce mi vzít právo kritisovat jakýkoliv veřejný projev? To si nedám vzít od nikoho. (Koriguji slovo »rozšlapává«, nebo nikdo posud tak neshustil případu toho jako já.) Ke všemu vyčetl mi to v osudném okamžiku. Polemik prý lid nečte, vedouť se většinou v listech odborných nebo aspoň určených inteligenci. To tedy počítal p. Šalda Rozhledy za »noviny pro lid« a Radikální listy, Slovo, Čas a nevím které ještě za listy odborné nebo aspoň inteligenci určené. — To byla lež, nešikovná lež.

Naposledy neváhá tvrdit (abych skončil rubriku insinuací), že jsem měl v hloubi srdce své gaudium z polemiky jako všichni diváci a novináři, a na konec že jsem si nasadil masku indignovaného. To je opět lež. Odkud to čerpal p. Šalda informace o mně a ostatních? (P. d.)

K diskusi o nesvobodě vůle.

V článku »Diskuse« (č. 3. »Rozhledů« ze dne 15. října) činí autor jeho Ladislav Jarolímek proti obsahu článku mého »Správný názor o vzniku činů lidských« námitky dvě, a sice: a) že obsah článku mého »nelze pokládati za důkaz nesvobody vůle«; — a b) »že z nesvobody vůle« — i kdyby snad jinak byla dokázána — »nevyplývá nijak nemožnost odpovědnosti (‚není viny'), tím méně nemožnost ethiky«.

A) K námitce první, kterouž pan opponent odůvodňuje v odstavcích třetím a čtvrtém článku svého, odpovídám takto:

1. První část odůvodněné námitky této zní: »Neboť výklad, že ‚každý bol, ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten' a že tedy při chtění volba domněle svobodná děje se vždy ve směru nejmenšího bolu, tento výklad

stejné jako hedonistická a později utilitaristní formule, že volba děje se vždy ve směru největší slasti, podává pouze subjektivní výklad volního aktu, nedokazuje však ještě nesvobodu vůle.« — Praví-li pan opponent, že nesvobodu vůle dokazuji výkladem (odst. VI. článku mého): »že ‚každý bol, ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten' a že tedy« (odst. VII.—IX.) »při chtění volba domněle svobodná děje se vždy ve směru nejmenšího bolu«: jest tvrzení toto nesprávné proto, že účelem tohoto výkladu mého (odst. VI.—IX.) není, dokazovati nesvobodu vůle — dokázanou, a sice generelně, již v odst. IV. nemyslitelností, že by bez příčiny nastala změna ve stavu organismu za přechodu stavu nechtění A (stavu, v němž člověk se nacházel, když neměl vůli A) ve stav chtění A (v němž se nachází, když má vůli A) —, nýbrž že účelem výkladu toho jest pouze: a) ukázati, jakým způsobem vznikají vůle vůbec (jen z bolů); — pak b) ukázati, co z tvrzeného mnou fakta, že »každý bol . ., ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten«, plyne ve případě několika bolů, působených organismu soudobně; — a c) ukázati příčiny vzniku mylného názoru, že vůle jest svobodná.

2. Druhá (meritorní) část odůvodnění zní: »Neboť k důkazu tomu bylo by třeba ještě dokázati (a to ovšem již objektivně, empiricky), že v daném případě ono subjektivní odměřování, oceňování bolů, které mají býti překonány, resp. slastí, které mají být dosaženy, je nutně určeno, determinováno.« Tvrzení toto taktéž jest nesprávné, a sice, klade-li p. opponent důraz na slovo »subjektivně«, nesprávné vůbec, a, je-li důraz na slově »ono«, nesprávné tehdy, když správným uznáváme názor můj, »že každý bol . ., ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten«. (Nepotřebný v obou těchto případech důkaz ten jest však velmi snadný, jelikož zřejmé jest, že odměřování, oceňování bolů a slastí, ať děje se podle měřítka jakéhokoli, v každém případě jest jen a pouze výsledkem působení dotyčných bolů a slastí, daných to faktorů, na vlastnosti dotyčného organismu, v každém okamžiku taktéž dané.) Avšak p. opponent připouští jen částečnou a popírá všeobecnou platnost názoru mého, pravě totiž dále: »Neboť není správné, že každý bol, ať původu jakéhokoli, vyvolává snahu, překonati jej: to platí o nižší aktivnosti, o činnosti odrazové, reflexní.« (Poznámka: »Podotýkám také, že příklady volené p. Rohanem nenáležejí většinou vyšší volné aktivnosti, nýbrž jsou to činnosti zvykové, bezděčné«) »Na vyšším stupni však působí mnohé boly, které snahy řečené nevyvolávají (na př. bolest ze ztráty osoby milované), právě jako i mnohé slasti, které nevyvolávají snahy, dosíci jich (slast ze vzpomínky na mrtvou osobu drahou). To je fakt, z něhož sociologie i ethika mnoho může těžiti; a bylo by sofistikou chtíti jej popírati na př. tvrzením, že takový ne-

překonatelný bol nepřekonává se proto, že jeho odstranění vyvolalo by bol větší.« — Víme, že sebe delší řada příkladů, souhlasících s obsahem toho kterého tvrzení všeobecného, není důkazem správnosti dotyčného tvrzení, kdežto k důkazu nesprávnosti toho kterého tvrzení stačí i jeden jediný příklad, obsahu tvrzení toho odporující. A touto snadnou cestou béře se tu p. opponent, uváděje příklady dva. Vizme, s jakým úspěchem. Předně praví, že bolest ze ztráty osoby milované (rozumím: úmrtím) nevyvolává řečenou snahu, překonati jej. To jest příklad nešťastný, jelikož známou jest věcí, že lidé, ztrátou osoby milované stižení, snaží se odstraniti, na kolik možno, bol ten zapomenutím jeho úmyslně přivoděným, vrhajíce se za tím účelem v úsilnou práci, v nebezpečí, v opilství a jiná hýření, ano i ve smrt, jakožto v zapomenutí dokonalé. (Že bol ze ztráty osoby milované, o které víme, že skutečně umřela, nevyvolává v organismu snahu, odstraniti bol ten vzkříšením osoby té opět v život, jest zřejmé, neboť to, o čem víme, že jest věcí nemožnou, bývá předmětem jen zbožných přání našich, jež často slýcháme, na př.: Kdyby se toho byl otec ještě dožil, ale nikdy předmětem našeho chtění; a okolnosti této úplně vyhovuje všeobecná formule má: »... snahu, odstraniti (na kolik možno) bol ten«.) A příklad druhý: „právě jako i mnohé slasti, které nevyvolávají snahy dosíci jich (slast ze vzpomínky na mrtvou osobu drahou)« jest nešťastnější prvního, neboť vzpomínka na mrtvou osobu drahou sama o sobě nikdy není slastí, nýbrž vždy bolem (ze ztráty osoby milované), ze začátku prudkým a časem povlovně utuchajícím. — Vzhledem k ukázané tu kvalitě obou příkladů mám za to: a) že názor můj, jejž i p. opponent uznává částečně správným, že totiž »každý bol .., organismu působený, ať původu jest jakéhokoli, vyvolává a po dobu trvání svého udržuje v organismu snahu (motiv), odstraniti (na kolik možno) bol ten ..« a všechny důsledky, mnou z názoru tohoto správně odvozené, pokládati jest za správné tak dlouho, pokud p. opponent aneb někdo jiný neuvede alespoň jeden příklad názoru tomuto odporující; — a b) že i uvedený již výrok p. opponenta: »To je fakt, z něhož sociologie i ethika mnoho může těžiti« jest nesprávný.

Konečně tu k slovům p. opponenta: »to« (přetřásaný právě názor můj) »platí o nižší aktivnosti, o činnosti odrazové, reflexní. Na vyšším stupni však působí mnohé boly, které ..« podotýkám, že při vzniku vůlí a činů lidských není ničeho »nižšího« a ničeho »vyššího«, neboť něco (ať jest to cokoli) buďto chci a činím anebo nechci a nečiním, a chci a činím buďto něco (ať jest to cokoli) anebo něco jiného (ať jest to cokoli); ani vůlí, ani činů není ani »nižších« ani »vyšších« — podobně asi jako pro žaludek není pokrmů nižších a vyšších dle jednoduchosti a složitosti jejich úpravy. A proto neoprávněna jest výtka nedostačitelnosti, kterou činí p. opponent uvedeným v článku mém příkladům, in merito vesměs naprosto dostačujícím.

3. Taktéž nesprávné jest další tvrzení p. opponenta: »‚intensita' a ‚trvání' bolu tu jistě nestačí; nestačily by ani tehdy, kdyby pan autor je analogicky dle Benthamovy mathematiky slasti rozmnožil«. Jisté jest, že uvedené pak p. opponentem v poznámce Benthamovo rozeznávání (kýžených) slastí dle 1. intensity, 2. trvalosti, 3. určitosti (certainty), 4. blízkosti (propinquity), 5. plodnosti (fecundity) a 6. čistoty (purity, nesmíšenosti se strastí) jest správné; avšak taktéž jisté jest: a) že u bolů, organismu již působených, o posledních čtyřech Benthamových vlastnostech (kýžených) slastí (mutatis mutandis) nelze vůbec ani mluviti; pak b) že výsledkem všech šesti vlastností: intensity, trvalosti, určitosti, blízkosti, plodnosti a čistoty té které kýžené slasti (a mutatis mutandis toho kterého organismu ještě nepůsobeného, ale v budoucnosti pravděpodobně možného bolu) jest jen a pouze menší větší intensita bolu, působeného organismu uvědomělým postrádáním dotyčné slasti (vědomím o možnosti dotyčného bolu); — a c) že tudíž k odměřování a oceňování bolů« (organismu již působených) stačí jich intensita a trvání.

4. Taktéž nesprávné jsou výtky p. opponenta, obsažené ve slovích: »Neboť co je to ta intensivnost bolu? Je nějaké měřítko pro ni? Pochybuji, mimo psychofysiku elementárních počitků; a jestli měří se ona pouze subjektivně — proč se tak měří? V tom je právě otázka hlavní.« — Divná to otázka: co je to ta intensivnost bolu? a sice divná proto, že to nejen každý z bezprostředního nazírání vnitřního víme, nýbrž že to i každému, kdož by to snad nevěděl, vyložiti můžeme (byť i ne slovy, jako též na př.: co je to ta elektřina, avšak lepšími mnohem prostředky, totiž) argumenty ad hominem, a sice na př.: nasyceného nepřipustíme po dobu dvou dní k potravě; nasytivšího se pak nepřipustíme k potravě po dobu dnů tří; nasytivšího se pak tážeme se, zdali na konci postů těch měl stejný hlad; odpověď: Ale kde, v případě druhém mnohem intensivnější. — »Je nějaké měřítko objektivní pro intensivnost« bolů? Není, ale není ho též třeba, jelikož k měření a porovnávání intensit bolů, působených *témuž* organismu, stačí *subjektivní* jeho měřítko, o němž p. opponent slovy: »a jestli měří se ona pouze subjektivně — proč se tak měří? V tom je právě otázka hlavní« tvrdí, že hlavní pro nás zde (při rozjímání o následcích měření a porovnávání bolů organismem) věcí jest věděti, proč dotyčné měřítko jest takové, jaké jest, a nikoli jinačí. Tvrzení toto jest nesprávné z těchže asi důvodů, z nichž bylo by nesprávné na př. tvrzení, že pro nás při rozjímání o následcích obvyklého vzrůstu stromů hlavní věcí jest věděti, nikoli: *že* stromy rostou tak, jak rostou, nýbrž: *proč* rostou stromy tak, jak rostou, a nikoli jinak. Na kolik názor můj o vzniku vůlí a činů lidských zakládá se na tvrzeném mnou měření a porovnávání intensit bolů organismem, jest věcí naprosto lhostejnou, jaké jest měřítko, jímž ten který organismus v tu kterou dobu měří intensity ty, a stačí tu naprosto: že

intensity ty měří a porovnává, což p. opponent nepopírá. A proto jest nesprávné i to, co p. opponent dále tvrdí: ».. ale otázka je právě, proč je mu« (loupežnému vrahu) »ten první bol« (»vznikající z nedostatku prostředků k ukojení potřeb«) »intensivnější« (než bol, který mu vznikne jednak možným soucitem s obětí, jednak z následků jeho činu«). »Zřejmo, že tu nutno sáhnouti k výkladu dalšímu, objektivnímu, ke vlivům společnosti, výchovy etc.«

5. Mám za to, že tu v předchozím (sub 2—4) dokázána nesprávnost toho, čím p. opponent odůvodňuje tvrzení své (první námítku svou), že obsah článku mého »nelze pokládati za důkaz nesvobody vůle«. Avšak tvrzení toto jest nesprávné i vůbec, a sice proto, že podaný mnou (v odstavci IV. článku mého) důkaz nesvobody (každé) vůle, jelikož zakládá se na nemyslitelnosti, že by bez příčiny nastala změna ve stavu organismu lidského (za přechodu stavu nechtění A ve stav chtění A) jest důkazem nezvratným vůbec.

B) K námitce druhé, již p. opponent odůvodňuje v odstavcích 1 a 5—8 článku svého, odpovídám takto:

1. Meritorní částí odůvodnění námitky této, že totiž »z nesvobody vůle« — i kdyby snad jinak byla dokázána — »nevyplývá nijak nemožnost odpovědnosti (‚není viny'), tím méně nemožnost ethiky«, jsou následující (pouhá) tvrzení: »Neboť determinism jako fakt objektivní neruší a nevylučuje nijak fakta subjektivního, kterým je vědomí sebe, vlastního já; determinism neznamená, že by z gramatiky měla zmizeti první osoba jednotného čísla. Zajisté ani Taine nebyl by býval ve svém determinismu tak důsledný, aby popřel na př. autorství svých děl a odmítl svou odpovědnost za ně; tak zajisté i p. Rohan, ačkoli, píše svůj článek, nejednal svobodně, — neodmítne odpovědnosti zaň, neboť to by znamenalo popříti svoje autorství, popříti svoje já.«

Z tohoto tvrzení a pak z toho, co p. opponent v dalším odstavci tvrdí: »A právě jako vědomí odpovědnosti minulé, vědomí: já jsem to učinil, tak i vědomí odpovědnosti budoucí: co mám já učiniti? nijak není neutralisováno představou o objektivní nesvobodě vůle a nutnost mravních éthických hodnot trvá dále«, jde, že p. opponent vědomí: já jsem to učinil — (kteréžto vědomí já v článku svém nikde nepopírám) — zaměňuje s vědomím opovědnosti, aneb, jinak řečeno, že neudávaje důvodů a důkazů (t. j. způsobem, jejž označujeme jménem »petitio principii«) praví, že z vědomí: já jsem to učinil, plyne vědomí odpovědnosti za to; což právě bylo tu dokázati. Důkazem zde není a) ani dovolávání se fakta, »že jako indeterministé tak i deterministé stejně uznávají odpovědnost«, neboť dovolávání se tohoto názoru těchto deterministů jest jen pouhým opakováním nedokázaného tvrzení p. opponenta, a b) ani další tvrzení jeho: »Správně Tarde praví ve své Philosophie pénal (str. 85): ‚Avšak jestli na místě viny absolutní a nekonečné, o které nelze již mluviti, jde pouze o vinu relativní a omezenou,

jako je každá věc reální a positivní, postačí nám příčinnost také jen relativní a omezená, příčinnost *podružná*. Potom svoboda vůle stává se postulátem zbytečným. Dospěli jsme k tomuto bodu. Jde o to věděti, zda ono »já« pozbylo všeho práva slouti »příčmou«, nejsouc leč poutkem spleti nutných zpěvů, a není-li jiné pravé příčiny mimo prapříčinu hypotetickou a nepostižitelnou?

Hlavním znakem pojmu »vina« jest, že o člověku, kterému připisujeme vinu nějakou, pravíme, že *měl* jednati nikoli tak, jak jednal, nýbrž jinak, než jak jednal, po případě nejednati vůbec, což *logicky* praviti můžeme jen na základě předpokladu, že člověk ten *mohl*: jednati buďto tak, jak jednal, anebo i jinak, než jak jednal, po případě nejednati vůbec. Jelikož však podstatou nesvobody vůle jest, že nikdo nikdy nemohl ani jednati jinak, než jak jednal, ani nejednati vůbec, nelze za předpokladu nesvobody vůle *logicky* nikdy o nikom říci, že měl jednati nikoli tak, jak jednal, nýbrž jinak, než jak jednal, po případě nejednati vůbec, t. j. při žádném činu lidském není hlavního znaku pojmu »vina«, a tudíž není žádné viny vůbec a proto ani »viny absolutní, a nekonečné«, ani »viny relativní a omezené« (»jako je každá věc« — následující podtrhuji já — »*reální a positivní*«!), čili viny »podružné«. A jelikož »mravnost« (v podstatném smyslu slova toho) předpokládá existenci viny, a jelikož viny žádné není, jest zřejmé, že »mravnost a nemravnost, ‚ethické' zlo a dobro a podobná rčení .. jsou prázdná slova v tom smyslu, že to, co jimi označováno, ve skutečnosti neexistuje a pouhou jest smyšlenkou«.

A proto taktéž jest nesprávné, co p. opponent tvrdí dále: »Bez mravního hodnocení, bez rozlišení toho, co je dobré a špatné« (dle jakého měřítka?!), »co je lepší, co horší, nelze si představiti nejen žádného jednání rozumného« (a tudíž ani tehdy, kdyby na celé zeměkouli žil člověk jen jeden jediný), »ale ani myšlení. Již ‚pravda' je pojem mravní, neboť jest odsouzením lži. A proto i p. Rohan rozhodnuv se, vysloviti svůj názor a hájiti jej, učinil tak ne proto, aby odstranil větší bol svůj, nýbrž proto, že uznal názor svůj za správný, a že uznal za správné, *mravně* správné jednání — hájiti pravdu«. (Motivem k přemýšlení o věcech těchto byla snaha, odstraniti na kolik možno bol, působený organismu mému odporem mezi četnými názory, vraženými do mne jakožto správné výchovou, školami a knihami, a mezi zkušenostmi vlastními; bol ten *úplně* odstraněn podaným v článku mém o věcech těch názorem, k němuž dospěl jsem přemýšlením, názorem, jenž v naprostém souhlasu jest se vším, co vůbec za správné pokládám; motivem, vysloviti názor svůj a hájiti jej, byla a jest snaha, odstraniti na kolik možno bol, působený organismu mému hlavně vědomostí, že názory o věcech těchto dosud obvyklé, odporující správnému názoru mému, lidstvu již přivodily a po dobu trvání svého i dále působiti budou nezměrné množství strašných útrap. — Zda-li kdo vědomě mluví nepravdu anebo pravdu, jest samo o sobě věcí

naprosto lhostejnou a přestává jí býti teprve tehdy, když vědomě mluvená nepravda anebo pravda má vliv na city a jednání lidské, a tu velmi často, jak každý ze zkušenosti svých víme, jest na místě nikoli »pravda« (»pojem mravní«), nýbrž — na př. u lékařů — lež. Kdo tudíž, jako p. opponent, praví, že hájiti pravdu jest jednání m r a v n ě správné, ten tu slova »mravně« užívá ve smyslu na prosto jiném než ve smyslu jeho prvotním; v j a k é m ho užívá smyslu, nelze s jistotou říci, snad v tom, že »mravně správnými« nazývá jednání ta, jež — jako na př. hájení pravdy — dle úsudku jeho lidstvu jsou z p r a v i d l a prospěšná.

2. Odpovědnosti za článek svůj neodmítám, avšak nikoli proto, že by to »znamenalo popříti svoje autorství, popříti svoje já«, jak p. opponent nesprávně tvrdí a sice nesprávně proto, že není věcí nikomu, a tudíž ani mně možnou, popříti, že jednou z oněch četných příčin, jejichž výsledkem jest článek můj, a sice příčinou tou, kterouž označujeme slovem »autor«, jest mé »já«, nejsouc však — tak jako na př. článek můj, aneb ten který strom aneb cokoli jiného — leč pouhým výsledkem oněch četných příčin, z nichž povstalo; nýbrž odpovědnosti za článek svůj neodmítám jen a pouze proto, že nelze odmítati, co neexistuje. Jak totiž vzhledem k následkům činů tak zvaných zločinců nakládáme s nešťastnými lidmi těmito, nerozhoduje o tom, zda-li existuje ve skutečnosti anebo neexistuje tvrzená, na př. p. opponentem, odpovědnost, tento d o m n ě l ý postulát (státní a jiné) činnosti trestní.

3. Tak mylné, jako názor p. opponenta o odpovědnosti, jest i to, co dodatkem ku správnému výroku svému: »K poznání, že ‚t. zv. zločinci jsou jen nešťastní lidé', možno ovšem dojíti tím, že uvědomíme si nesvobodu vůle«, tvrdí o soucitu se zločinci: »Ale že touto cestou nedojde se k soucitu s těmi nešťastnými« (jejž máme na př. s nešťastníky stíženými leprou, vyhošťujíce je však i přes soucit ten ze společnosti lidské), »potvrzuje« — (m n ě, rozumí se, n i k o l i!) — s dostatek dnešní kriminologie« (tato spousta odporů!), »která ve svých důsledcích dospěla již i k návrhům na umělou sterilisaci, kleštění zločinců. (Proal: le Crime et la Peine str. VIII.) K tomuto soucitu lze dojíti pouze cestou opačnou, totiž pouze tím, že při vší uznané nesvobodě vůle nezříkám se odpovědnosti své ani jako státem pověřený soudce« — (jeden z nich, starší již a velmi inteligentní člověk, byv kdysi za p o k r o č i l é již diskuse o věcech těchto mnou tázán, jakýmže vlastně právem o n ukládá dotyčným lidem tresty, na chvilku se odmlčel a pak s p r á v n ě odvětil: abych mohl být s rodinou živ) — »a že i v této funkci zůstávám člověkem, pro nějž dobro a zlo nejsou pouhou ‚smyšlenkou', ale jedinou normou všeho jednání.« —

Asi před dvaceti trvám lety kolovala novinami zpráva, že jihoruská vesnice, do které námořník se šálem v Indii koupeným pro milou zavlékl mor, byla za tím účelem, aby v zárodku udušeno bylo nebezpečí, hrozící jinak najmě zemím ruským,

obklíčena vojenskou stráží, která vše, co na určitou vzdálenost přiblížilo se k ní z vesnice živého — ať zdravého ještě aneb morem již nakaženého — postřílela, pak, když nejevilo se již žádných známek života ve vesnici, vesnici tu vmetanými tam smolnicemi zapálila a konečně, když popelem lehla vesnice celá, nespálené ještě mrtvoly pospalovala. Facta — non verba — loquuntur! *Karel Rohan.*

Ve Vídni, dne 22. října 1904.

Max Klinger: Drama.

Na letošní umělecké výstavě drážďanské vzbuzuje sousoší Klingerovo »Drama« všeobecnou pozornost. V německých listech jak odborných uměleckých, tak i denních, vycházejí řady úvah, fotografií a popisů. Po šestileté práci dokončil letos 31. července Klinger toto sousoší z tirolského laasského mramoru znamenitého zrna a neobyčejné tvrdosti, k němuž skizu vystavil před léty v Drážďanech. — Tenkrát — (sousoší o dvou figurách nazvané »Msta«) — objednala nadace Tiedgeovská provedení v mramoru pro Albertinum a umožnila uskutečnění tohoto kolosalního díla. Když v létech 90tých počal v Římě Klinger pracovati svoji Salome, smáli se mu, akvafortistovi a malíři, ba věštili mu nešťastný konec v bláznici . . Byl to přece u tohoto umělce průhledný vývojový pochod, který nutil jej chopiti se dláta, šťastně nalezený výraz vysoké lásky k nahému tělu, jež všemi pracemi jeho jako významné charakteristikon proráží. Touha zachytiti souladem ploch a proporcí život momentu v pevnou hmotu, lákajíc svou neporušenou čistotou ku včarování forem krásných, vykřesati z divoce a hrubě sešklebeného bloku mramoru bílé stělesnění uměleckého snu, ta strhla malíře, aby opustil barvy a podrobil se přísným zákonům jiného odboru výtvarného, než toho, jenž zdál se mu kdysi uměleckým cílem. Z počátku jde malířskými cestami: sestavuje a skládá svoje sochy z různých barevných materiálů (šedý, černý mramor, jantar, opály, alabastr, bronz), chce jimi docíliti — ne vždy se zdarem — živosti nahoty a experimentuje až k affektaci. Od pestrosti upouští však brzy a vrací se k harmonické jednoduchosti základního materialu. Ten jest mu nesmírně důležitý, ba v tvorbě mnohdy rozhodný: hledá jej v lomech dalekých, podniká nákladné cesty do Pyrenej, na Paros, do Tirol, dává si lámati svoje balvany ze skal na místech, jež sám určil a opatrně je sváží domů. Dle skiz dává cizíma rukama jen zhruba zpracovati kámen, sám pak, pečlivě a zvolna, tvoří dílo. Inspiruje se formou kamene, tvoří z lásky k němu, k jeho barvě, struktuře, zrnu, pro možnost, že z n ě h o může vydobyti dílo a dle vlastností jeho mění třebas i první komposice, dávaje sváděti se rozestvím a příležitostí říci v í c e, než třebas původně chtěl. —

Vytvořením soch dle motivů »Krista na Olympu« počíná nového epocha ženského těla. Kult oné tolikrát opěvované Venuše vede jej ku stvoření typu, podřaďujícího oblost forem

jakési strohosti, s tváří výrazu nepřístupného, odpuzujícího, chladného.

Takové jsou sochy dívky se koupající (1898), Amfitrity, (1898), jímavý relief Ledy (1899), Na číhané (1900) atd.

Vyčerpav element ženské krásy hledá v mužské monumentalitu a sílu myšlenky. Forma přestává jej vábiti svými liniemi: psycha hlásí se o slovo, počíná se oslava vypjetí myšlenkového. Tak vznikají postupem ony zkamenělé portréty kulturních problémů, tvořené úsilím ducha a ruky z mrtvé hmoty, plné prudké výbojnosti života, »Liszt« (1901), »Beethoven« (1902), Nietzsche (1902). Tu hlásí se také první jeho sousoší, skupina »Drama«, v níž imposantní krása svalnatého těla mužského s celou svou brutalitou násilí a vášně líčí se současně s nejměkčími mollovými tóny citu, kde rachocení drtící msty bassuje flagioletý ženského nářku a pláče, tichému umírání odzpívává se requiem s průvodem praskotu lámané větve, kterou rvou atlétské ruce ze skály, jen aby mohly zabíjeti a ničit.

Vypráví se, že první popud ku vzniku díla dal Klingerovi pohled na obnažené tělo známého atleta Rasso, jejž ihned získal za model, aby mohl stvořiti »ono krásné tělo v krásném kameni«, tělo skvostného svalstva a forem. Skupina vystaveného »Dramatu" jest tato: Nahý muž, polosedě na skalisku a opíraje se prudce nataženýma nohama o stromový peň, láme z něho s hněvem, zračícím se v hrozivě zachmuřené tváři, silnou, sukovatou větev. Na patě skaliska leží žena nahá s tělem napjatým v umírání a k ní, se strany druhé sklání se druhá, skrčená a stulená ke skále i vychylujíc svou hlavu k umírající se strachem a úzkostí hledá v tváři její stopy života již prchajícího. Jest tu tedy obraz muže hledajícího zbraň msty i připravujícího obranu pro ženy svého srdce, rozvášněného na nepřítele, který mu drahou bytost zabil. Válka bursko-anglická, vzbudivší na všech stranách tolik sympatií a interesu, uspíšila prý v umělci provedení této ideje, v jejíž fixování mohl uplatniti imposantní tělo atletovo. Byl již určen i nápis »belli Boerorum imago«, jenž na skále měl býti vytesán, od toho však umělec upustil, aby dílo, omezeno na určitý moment historický, neztratilo rázu všeobecnosti a tím trvalejší ceny. Ohromnost balvanu (vážilť přes tři sta centů) svedla teprve umělce k mnoha přeměnám od původních návrhů a plánů: sestavení skupiny do výše, přidání třetí figury (dívčí) a tím docílení dobré rovnováhy jak rozměrové tak i myšlenkové bylo tedy vyvoláno trochu náhodou, rozměrnou formou mramorového kusu.

Seskupení figur není uvedeno v nejšťastnější spojení tím, že obě ženské postavy kryty jsou — jedna úplně, druhá hořejší části těla — skaliskem a tak při pohledu na sousoší z předu jsou hlavy obou žen neviditelny. Chrání ovšem bojující muž obě ženy a v tom uvážení musíme schvalovati realistické pojetí díla, že ukrývají se za ním, jakož i láska a příchylnost jejich k půdě domova tiskne je k ní. Obejdeme-li

skupinu (dívajíce se vzad hlavní figury) vidíme opakování situace této v posici dívčího aktu v dřepu, tak že tu široká plocha zad mužových ve vysoce reliefní figuře ženské jako v duplikátu se hlásí. Rovnoběžně natažené nohy mužovy a ležící ženy jsou ve svém plastickém vyjádření touto rovnoběžností jednotvárny. Výrazy tváří prodchnuty jsou životem, hněv, zášť i bol chvějí se v jejich očích a rtech, krásná jest hlava mužova, klasického typu. Napjetí svalstva, znamenitě líčené v ramenou a rukou silákových i v noze (pravé) natažené k prasknutí, celá škála vzteklého lomcování pevnou větví a k ní v nápadném kontrastu smutek a oddaná láska, vyjádřeny jsou dramaticky vzrušeně, působivě, ač v celku svém vyvolávají mnohé námitky a protesty odůvodněné.

Projevuje se tu opět bezohledná, statečná samostatnost umělecká a pravdou i vážností svého zamítnutí tradicí vyvolává sympatie i těch, kteří jsou zvyklí na syntaxe a gramatiky tvoření. To novum v díle, jež zaráží, podřiďuje se jeho výraznosti.

K. D. Mráz.

Rozhodnutí říšského soudu o českých školách ve Vídni.

O stížnosti vídeňských Čechů do nezřizování veřejných škol českých ve Vídni jednáno před říšským soudem ve středu 19. října, načež v pondělí, dne 24. října prohlášeno rozhodnutí, jímž stížnost ta zamítnuta s tím odůvodněním, že oněch podmínek, za kterých článek 19. základního zákona státního o všeobecných právích občanů státních ze dne 27. prosince 1867, ř. z. č. 142, příslušníkům toho kterého národa dává právo na veřejné školy národní, v tomto případě není, jelikož Čechům v Dolních Rakousích a ve Vídni bydlícím nelze přiřknouti charakter národního kmene a následkem toho též řeč česká ve Vídni a v Dolních Rakousích není řečí v zemi obvyklou (»landesüblich«).

Jisté jest, že článek 19. takto znějící: »Všichni národové ve státě mají rovné právo a každý národ má neporušitelné právo, chovati a vzdělávati národnost a řeč svou. — Rovné právo všech v zemích obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává. — V zemích, v kterýchž bydlí několik národů, zřízena buďte veřejná učiliště tím způsobem, aby se každému národu dostalo náležitých prostředků, vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen, učiti se druhému jazyku zemskému« — nevyžaduje, aby řeč česká byla »landesüblich« e Vídni, nýbrž jen, aby »landesüblich« byla v Dolních Rausích vůbec. Jisté jest dále, že některé z částí arcivévodství lnorakouského, hraničících s Moravou a s Čechy, obydleny ou částmi národa českého (souvisícími i territorialně s celkem ho), že v částech těchto a tudíž v Dolních Rakousích řeč česká est řečí v zemi obvyklou a že v Dolních Rakousích i existují veřejné školy české v Poštorné (Unter-Themenau), v Nové Vsi

(Ober-Themenau) a v Hlohovci (Bischofswarth) a sice proto, že tam školy n ě m e c k é v ě c n ě n e j s o u m y s l i t e l n é. Jisté jest tudíž též, že nynější rozhodnutí soudu říšského jest nesprávné, avšak v naprostém souladu s tím, co dle výroku dra Němečka před soudem říšským (str. 6. ranního čísla »Národních Listů« ze dne 20. října) ministr vyučování dr. Hartel pravil k deputaci Čechů vídeňských: »Zákon jest na vaší straně, rozhodnutí říšského soudu jest pro vás, ale nynější politické poměry nedopouštějí, by se vaše právo splnilo.«

V Praze, 25. října 1904. *Alexander Neklan.*

Ogaři.

»Tož ogaři, co budeme včilkaj dělat?« — »»Co bysme dělali? Zahrajme si!«« — »No móže, ale na co?« — »»Na co? Třebas na kyčkrle.«« — »No móže!« — Ozef Rafajíků má už křivák * v hrsti a hledí jako jestřáb po stráni, »hdeby bylo kúšček dřeva na kyčkrle«. Našel, skočil po něm a už špihle. Křivák je tupý, vyviklaný, tvrdé dřevo vzdoruje. Ogar si však vždycky dovede pomoci. Uchopí kámen a budeš-i »řezat nebo nebudeš«, tluče na křivák, až se mu kořenem vyvrátil. Křivák tedy vyhrál, nezbývá než vypoščat si jiný od Jury Mikéskového. »Tož kyčkrle bysme měli, ešče palestru; hdo ví o palestře?« »»Eh, šak si udělajme novú; strýc Fojtů majú na dvoře šindely!«« »Tož si poďme pro šindel.« — Palestra je za chvilku hotova, hra začíná. Ogaři lítají jako pápěrky peří, chytají kyčkrle do ruky, do klobouku, tváře bojem a během se rozpalují, vzduch je plný výkřiků, povzbuzování, a různých citoslovců, jimiž cholerická letora valašská překypuje. »Oh, Francku, na mú milovanúci dušu, chytaj, chytaj, stakra chytaj, včil, včil, no — ej strela do tebe, jaký nešika, okolo samé huby mu letí.«—»»Oh, šak sem chytil««, brání se napadený, »»už sem kyčkrle držal, a dyž mi tak problklo mezi prsty.«« — »Dyž ti problklo, tož jak si chytil — nemjat!« ** Ale Jura v kole už zase odpaluje, ogaré nechají hádky a jenom hledí do vzduchu chytit kyčkrle, odčinit svoji hanbu. Slabý třesk, a vzduchem letí kyčkrle dvě, jedno krátké, druhé dlouhé: polovička odštípnuté palestry. Je na chvíli po hře. »Šak sem vám povídal, nedělajte ze šindela palestry, po takovéj nic není, taková sa hnedkaj rozštípí, dyť je to měkké dřevo.« »»Vidíš ho, včil je múdrý, jako hanákovy gatě! Tož, dyž tak umíš rozkládat, sprav nám lepší.«« »A co bych nespravil? Tomeš Mozolíků včera dělal plot z odkorků, je tam jeden takový krátký, z toho by byla palestra!« »»Bratři, to je pravda; a hde vezmeme sekerku?«« »Co je o sekerku! Tu přinesu sám.« »»Tož móže, ale honem.«« A druhý den Tomeš Mozolíků hřeší,*** až sa svět třase, že ti zatr.. ogařiska ničemu nedajú pokoj. A že keréhosik chytit, že by si na něm postihl, až by na to pamatoval do nejdalší smrti.«

* jednoduchý zavěrák za 4 h. ** nemjat = nemluv nesmysl, mja tenka (zdrchaná sláma). *** nadává

Ale ogaři se na kopci jen po tichu »vyškéřajú«: šak poznat, kerý to udělal, nepozná a sami na sebe neřeknú. Všeci bijú do kule.* Dnes mají jinou práci, biblickou; jako židé v zajetí egyptském pracují v hlíně. Ozef Rafajíků a Jan Mlčáků gatě k rozkroku vyhrnuty, šlapou svědomitě hlínu, až hlína vzdychá a vyskakuje mezi prsty. Tři nebo čtyři nesou veliký kus slínu ** urýpaný křiváky a od potoka hore kopcem letí Francek Ondrů; nese v klobouku vodu. Voda ubíhá děrami, a Francek utíká seč může, by aspoň krapku donesl. Napřed dělají ogaři ze slínu kanóny. Vykrouží nízký hrnec, obrátí vzhůru dnem, pozvednou oběma rukama a mrští ním o plochý kámen. Stlačený vzduch prorazí dnem a způsobí ohlušující ránu, jako spravedlivý kanón. Ogaři střílí horlivě, hlína stříká na všechny strany; do obličeje, do vlasů, za krk. Na světě však všechno omrzí, tedy i kanóny. »Budeme radši střílat kuličkami!« Jednohlasé: »móže« a ogaři se rozběhnou s křiváky do mlází. Každý si uřízne pružný prut, oklestí a nová zábava krátí chvíli. Na tenčí konec nastrkují kuličky ze slínu, proutkem se švihne a kuličky vznášejí se vysoko ve vzduchu.

Za chvíli jest však materiál rozmetán do všech uhlů světa, všeobecný nedostatek munice nutí odhoditi nepotřebné pruty. »Co včil?« Oči všech pátravě bloudí po zemi — v tom spočinul bystrý zrak Rafajíkův na zamazané kamenné desce, o kterou se kyprá hlína rozstřikovala, chopí se ji a mrští kolmo prudce o zem. Deska letí s kopce, odráží se, provádí skoky a ogaři beze slova chápou se ostatních — zase nová zábava! A co kdyby kámen někoho dole zasáhl? »Eh, proč neuskočil, šak ho mohl vidět.«

Když už všechny veliké šlechty své krkolomné skoky provedly a odpočívají někde dole celé udýchané po neobvyklém běhu, přichází ku cti ostatní kamení menšího břaku. Kamení je na světě vůbec jenom pro házení. To už tak milý pánbů pro ogary zařídil. Jen se musí vědět, na co se který kámen hodí. Tvrdé, pokud možno pravidelné kostky jsou na »trefo/ání«, poněvadž letí pravidelně. Plochými deštičkami (šlechtami, šlechétkami) se hází jen tak pro okrasu. Šlechta se vznáší táhlou vlnou, otočí se, zase vzletí, klesá, opět provádí několik křivek, jako postřelená koroptev. — Sláčík se tluče do prsou: »Ogaři, to jsem já hodil.« »»Máš sa čím chválit, bratři, hleďte, včil házu já«« — Josef Mikésků a Mlčák holdují vedle jinému sportu. Hledají delší úlomky o nepatrné tlouštce, tvaru asi, jako kdybys rohlík narovnal, berou je plně do ruky a prudce házejí nízko u země. Kámen se v letu třese a vrní jako citera. Pojednou skočil Rafajík, kde stranou ležely pohozené biče. Ostatní pak vlivem naprosté harmonie duší a myšlenek vrhají se na zbylé. Nejpěkněji létají přece jenom kamínky, když se jednoduchým uzlem zaklesnou do biče a pak se bičem silně švihne. Tu kamének vylétne do pozvýšky, že ho není ani vidět, a krátí si dlouhou cestu zpěvem Sireniným. Ogaři postavili se do řady,

* táhnou za jedno brdo. **jílu.

švihají a kamínky zpívají; naprostá spokojenost září z tváří všech, vše jest zapomenuto, rodiče, domov, svět. Jen jediná myšlenka všechny ovládá: jeden druhého ve virtuositě »přeštekovat«. Však co to? Ze vzdáli asi šesti set kroků, směrem, kde s kopce bílý kostel štíhlou věží se dívá vesele do světa, zavznělo nepatrné: »cvrnk«! Jen tak jakoby mimochodem, jakoby nechtě, s jakýmsi studem u vědomí svého disharmonického charakteru. Docela nepatrné »cvrnk«, ale stačilo, by ogaři na okamžik zkameněli. Však jen na okamžik. Pojednou nestačíš rozeznávati, jako by se ti byl zkalil zrak, a než si jej protřeš, stojíš sám. A i ten kopec s čerstvou ranou na čele, a do žluta pomazanou zelení, hledí tak nevinně, připitoměle do nebe: »Já nic nevím, nic jsem neviděl.« Kde jsou ogaři? Proletěli mlázím, kde který cestu našel, dole u potoka se sběhli, a v nenucených pósách, že bys přísahal, že už tam tak stojí aspoň hodinu, rozmlouvají o něčem docela lhostejném. O nešťastné příhodě u kostela ani muk. Také nač? Oni tam nebyli, a o ničem nevědí. Jenom Ozef Rafajíků jakousi náhodou pohledl na své nahé, až na stehnách zamazané nohy, a rovnou skočil do potoka a za ním stejnou myšlenkou veden Jan Mlčáků. Horlivě smývají zrádné známky a mydlí opálené nohy »kačením mýdlem*«.

Po mělčině průhlednou třesavou stužkou proudící voda budí v mladé mysli nové touhy. »Bratři! Víte co? Postavme tady stav a od něho povedeme toťkaj křikopu, uděláme mlýnské kolo aj se splávkem po straně, jak to má Kozel minář.« »»Ale, už jsme sa dneska ve hlině dost nababrali. Chytajme radši ryby.«« »Ryby, ryby, ale hde vzít koš?« »»Šak, Rafajíku, vy máte doma koš.«« »Máme, ale beze dna.« »»Tož, Mlčáku, skoč ty dóm.«« »Ani za nevím co! Už jsem jednúc pro koš vydržal**.« »»A co sa budeme domlúvat: chytajme raky.«« Ogaři vyhrnuli si gatě, poskákali do vody a táhnou proti proudu jako dravé štiky. Každý kámen obrátí, kurážnější sahají do děr, a vytahují opanceřované korýše ze skrýší. Ne každý se dá lehce vytáhnouti, hájí draze svého života, opře se svými klepety, a že prý nepůjde ven. Tu nezbývá než se obětovati; strčiti do díry ukazováček a drážditi raka, až sevře prst klepetem. Klepeto se pak zachytí palcem a rak se vytáhne. K tomuto experimentu jest již třeba značné otužilosti, neboť rak dovede citelně skřípati — každý ogar to nedovede. Ogaři táhnou potokem již asi dvacet minut. Potok za vesnicí zakrývají s obou stran vysoké olše a křivé vrby, prostory mezi jednotlivými kmeny vyplnily drobné křoviny a vysoké trávy. Voda teče klidně, jako by sama pro sebe, v zeleném tunelu, tu po mělčině vystlané jemným pískem jen asi dva prsty vysoko, že poplašené rybičky musí si vypomáhati pružnými skoky, tu zase tvoří zátočinku asi po kolena hlubokou. Vodní máta voní pronikavě, sluníčko kreslí stromovím na hladinu zlatá kola, vážky suchým šelestem slétají s listů, tkví jako by zázrakem na jednom místě v teplém vzduchu a zase bleskurychle se přenášejí

* Měkké kaménky ve vodě. ** dostal bití.

na druhou stranu. Kouzlo přírody působí i na ogary, ztišili se, a dorozumívají se jen šeptem, nanejvýš polohlasem. Zelená clona stromů kryje je úplně, jenom lehké kroky prozrazuje z klidu vyrušená voda. Teď však několik prudkých skoků, polohlasitý výkřik, voda zacákala, vrboví se šumotem rozhrnulo, Rafajík vyskočil na louku. Ostatní ogaři zmateni vyskakují také a zvědavě hledí na Rafajíka. Rafajík dělá ještě několik pitvorných skoků, a hlava se mu hnusem kroutí se strany na stranu. »Co je? Co je?« »»Pfi, stakra, bratři, žaba, brr..! Vjedu rukú do ďúry, a tam vám sedí žabsko bachraté jako kráva« — hu, až mi tak mráz po zádoch proběhl.« — Žába, toť odvěký nepřítel ogarů. Nevím vlastně proč; nikdy nám neublížila, my byli však vždy nenávistí proti ni naplněni. To již je tak v krvi. Snad tomu též napomáhá pověra, že žába může člověka »ofúknút«.

Na žábu se snesl dešť kamení, že by byl stačil ukamenovati Sv. Štěpána. Je po lovu, nikomu se již nechce do vody. Vynašli si kryté místo a rozběhli se pro dříví na oheň. Rafajík sebral trochu suchého listí a suchých větviček, škrtnul sirkou a podpaluje hraničku. Přidal několik větších šťaklíků a fofruje nad ohněm kloboukem. Oheň se rozhořel, ogaři přinesli dříví, co který našel, a sedají kruhem. Nastává důkladná prohlídka kořisti, která haraší v klobouku a rozlezá se stále všemi směry, že nestačí jejich strážce je vraceti do vězení. O každém exempláři jest co povídati. Kde seděl, jak se bránil, jak se mu šlo na kobylku. Ozef Mlčáků vytáhl největšího a obrací se k Tomšovi Janíčkovém, nejmladšímu členu družiny, který teprve nedávno byl přijat mezi ogary: »že neumíš rakem orat?« »»Orat, a jak?«« »No chyť ho za fúsy a táhni, a já budu držat raka a budu tlačit; tak sa oře rakem.« Tomeš si dal říci, chytil raka za fúsy a táhl. Ozef tlačil, tlačil a pojednou postrčil raka rychle do předu. Rak má na hlavě dva špičaté růžky a když Tomeš je ucítil na své ruce, ulekl se a fúsy pustil. ogari se smějí a Tomeš nuceně také. Hledí však porážku rychle zamaskovati: »A ty, že nezabiješ pod lístkem brablence?« Chudák ale přišel na nepravého. Ozef pohrdlivě pohodil rukou: »To víš! Ty si tak chytrý, jak já su hlúpý. Že prý brablence pod lístkem, a nastrážil by tam místo brablence trn z ostružiny. Takové hlúpoty sme už dávno pozapomínali, že ogaři?« A ogaři útrpně hledí na malého Tomše a v očich můžeš čísti nevyslovený posudek: »Bože, z toho Tomše nebude nihdá ogar.« — Oheň ztrávil již několik náručí dříví, žižnivé uhlí probleskuje bílým popelem. Raci nastupují srdnatě hroznou smrť, vzdor jim hledí z vyvalených očí a kde mohou, hředí se ještě odvděčiti skřípnutím. Za chvíli ogaři již zkouší »už-i sú« a vytahují křiváky, by z krunýře mohli vydobývati chutné maso. Maso se jí z klepet a z »krku«. Podle ogarské anatomie má každé zvíře hlavu, krk a tělo. U raka však tělo je bezprostředně za hlavou, tedy docela správně logicky ona zbývající část za tělem, jest — krk. limo to hledají ještě v rakovi »rakůvky« a pečlivě schovávají. dyž něco spadne do oka, tu je rakůvka dobrá, ta každý neřád oka vyžene.

Ogaři skončili již svoji hostinu. Udupali oheň, aby se nestalo neštěstí a tryskem utíkají domů. Mohla by moucha sednouti na zbytky, a potom »uštípit« člověka a člověk by dostal »raka« do těla. Proto honem pryč z nebezpečného místa. (P. d.)

Velice chválil **Synovce Rameauova.** Goethe, vždycky pln vyššího pojetí a spořádání, pokusil se nalézti v něm nákres, skladbu moralitu; přiznávám se, že jest mi těžko zachytiti v něm tuto povznešenost cíle a tento svazek. Nalézám v něm tisíc myšlenek smělých, hlubokých, snad pravdivých, často bláznivých a rozpustilých, protivu tak slabou, že se zdá spoluvinou mezi oběma osobami, stálou náhodou a žádným závěrem nebo konečným dojmem dvojsmyslným, což ještě horší. Možno v tomto případě nebo nikdy, myslím, použíti onoho slova, jež řekl rytíř de Chastellux ve příčině jiného výtvoru Diderotova a jež možno opakovati více nebo méně téměř o všech dílech jeho: »Jsou to myšlenky, jež se opily a jež se rozběhly za sebou.«

Literatura. Umění. Věda.

Národní divadlo. Evangelista. Hudební drama o 2 jed. Text i hudba od Viléma Kienzla. Přeložil Pavel Nebeský. Premiéra dne 19. října. — Kienzl je eklektik, t. j. vyjadřuje své city a představy způsobem upomínajícím na cizí díla starší. Nemůže tedy jinak býti než že v Evangelistovi panuje nejednotnost stylů, ba naprostá nestylovost. Přihlásil se sice k reformě Wagnerově a v prvé své opeře Urvasi (1886) chtěl dokonce budovati dále hudební drama na základech Wagnerova Tristana, avšak wagnerianism jeho byl v podstatě jen reminiscencí dramat Wagnerových, hově při tom z větší části efektům historické opery francouské. Druhá opera jeho „Heilmar der Narr" jest po té stránce ještě slabší. Čtvrtá opera: Don Qvixote (1898) stojí hudebně nad Evangelistou, v němž je směsice všech možných směrů tvorby dramatické Wagner, Schumann, Mendelssohn, Lortzing, Gormod a j.). I Smetanu postřehneme ve sborech bez velké námahy. (Kienzl studoval r. 1875 práva na pražské universitě a kontrapunkt na pražské konservatoři u tehdejšího ředitele J. Krejčího.) Pro kontrasty, jež v Evangelistovi se střídají, našel a seřadil sice vedle sebe několik šťastných výrazů hudebních (scena hry v kuželky z prvého a dětská hra na vojáky z druhého jednání), dále na chválu jeho lze říci, že part orkestrální poutá jistou náladovostí, sytostí barev, že jednoduchými prostředky vystižena situace a že melodičností a přístupností náběh učiněn k opeře lidové (Humperdinck: Hänsel und Gretel), ale všechno to jsou membra disjecta a nedostatek uměleckého zcelení je makavý. Látku k Evangelistovi čerpal Kienzl ze „zápisků policejního komisaře" dra L. F. Meissnera (vyšly v Reclamově universálce v 5. svazečkách), z nichž událost, pod titulem „Evangelimann" uvedenou prohloubil a vedlejšími postavami a scenami rozšířil. Obsah libreta nesnese uměleckého měřítka. Jest pouhým policejním raportem z praxe policejního komisaře. Překvapuje tím více, že Kienzl, nadšený Wagnerián a v Bayreuthu jeden z intimních přátel mistrových, zvolil si tak sentimentálně plačtivou historii k hudebnímu zpracování. Úspěch opery u nás byl pouze t zv. čestný. Provedení nedostávalo se živosti a švihu; některá místa vyzněla mrtvě, jindy širokými tempy sladkosti partitury učiněny ještě sladšími. Míním zvláště duet Matouše a Marty v prvém jednání („Ruhig, aber nicht schleppend" klav. výtahu str. 91. a „Sehr langsam" str. 100.) Výbornou postavou byl hlasově i herecky Jan Freudhofer p. Benoniho, jemuž nejblíže stála paní Veverková (Magdalena). Pan Figar jest sice svědomitý zpěvák,

ale nadchne málo kdy. Dlouhé vypravování jeho v druhém jednání vyžaduje herce prvého řádu, má-li nás aspoň poněkud smířiti s pochybením libretisty, který po druhé dává vypravovati, co se již v prvém dějství odehrálo. Pan Pollert (justiciár) nebyl úplně na místě a sl. Kubátová byla rovněž mrtvou Martou. Veselou scénu s kuželkami oživil ještě páně Kroessingův výborný Zitterbart. Vypravení díla věnována po stránce režie všemožná péče, pouze zachraňovací práce při požáru nebyly pravděpodobny. —

Činohra. Premiéra 4aktového dramata K. Rožka: Červ, v Nár. Divadle 22 října 1904., bude jen historikovi jednou vítaným dokumentem hlubokého úpadku ducha a mravu v Čechách. Bude mu nutným článkem v řetěze událostí, jimiž to, co pod heslem mládí a modernosti spekulovalo na burse literární a směle nyní pod záštitou svých zájmových klubů, společností a kroužků se vrhá na svoji kořist, neodvratně se dostavuje jako přirozený následek svých příčin. Bude mu jen dokladem povšechné anarchie v Čechách, patrné v politice, hospodářství i literatuře, podvratem autority zákonů a zásad, hnilobným rozkladem podvrácených organisací. Jeden z červů a červíčků, pracujících na českém štěpu, jest nám duch a macha i Rožkova Červa. Positivním činem jest tu jen titul, jímž jisté zjevy charakterisovány. Jinak nic nenajdete, co by v tom kuse nebylo falešné a banální, nízce vypočítavé a úzké, tupé a ploché. Jako by ruka, která svým kladivem zpracovávala posud trpělivě podkovy, tímže nástrojem a s téměže svaly jala se z kovu tepati umělé mřížoví k vzdušnému letohradu, tak zpracoval K. Rožek — nyní už výlučně divadelní thema — manželskou nevěru. — Maurice Donnay: Návratem z Jerusalema, komedií o 5 dějstvích, v Národ. Div. poprvé 10 října, vyzdobuje ono výlučné divadelní thema, ponuknut vnější událostí, aferou Dreifussovou, také ještě módními a časovými fábory nacionalismu a židovství, poznav z úspěchů a vlivu M. Barrèse, P. Bourgeta, F. Brunetièra a j., že v Paříži v době „Afféry" po tomto artiklu nejživější bude poptávka a že ten bude míti úspěch, kdo jej nejšikovněji nabídne. Po té stránce kus jeho dosti vtipně konstruován, ač jinak ničím nevyniká nad ostatní cizoložná dramata francouzská, nehledíme-li k rozruchu a mimovolné reklamě, již mu židovští žurnalisté a žurnály na celém světě činily.

Výstava Vereščaginova otevřena bude 1. listop. (st. p.) zásluhou jednatele J. Rerycha v „Obščestvu pooščrenija chudožest." Vdova umělcova Lydie Vasiljevna upravuje tu atelier se všemi podrobnostmi. Bude vystavena celá pozůstalost, hotové a nedodělané obrazy, skizzy, náčrtky, studie, zápisníky a p. V. V. Vereščagin přinesl před vojnou bohatou kořist z Japonska, kde meškal 4 měs., rovněž nově nalezené náčrtky z ruskoturecké vojny, z bojů v chanátech a v Kavkaze. Také nalezeno mnoho kousků z obrazů, které umělec navrhl jako skizzy a pak použiv jich, je zničil. —

Prvá **dražba obrazů** pořádaná malíři bude 26. října 1904 v Petrohradě.

Škola pro plakatisty zřízena byla, počínaje 1. říjnem t. r. v Berlíně Arnoštem Growaldem a Karlem Schnebelem (Kurfürstendamm 214). Znalost kreslení se předpokládá, vyučováni budou umělci praktickým požadavkům umění reklamního přednáškami a kursy cvičnými, v psaní a malování písma jakož i technikách tiskacích. Přednášky rozpočtěny jsou na tři měsíce.

Proslulá sbírka »Ex libris« hraběte Leiningen-Westerburga, obsahující 32.000 exemplářů, určena je majitelem pro případ úmrtí museu Germánskému v Norimberce. Tak spoň uchráněna bude tato sbírka, světové unikum, před rozprodáním do Ameriky. —

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Domácí politika. Dne 26. t. m. oznamovaly české listy v Praze, že z ministerstva Koebrova odstupují ministr financí Dr. Böhm Bawerk a ministr orby bar. Giovanelli a na jich místo že nastoupí sekč. chef dr. M. Kozel a hr. F. Buquoy. Ministrem krajanem pak, že bude dvor. rada dr. A. Randa. V úvodním článku tohoto čísla Všehochut, psaném 25. t. m.

vylíčena nálada prvních dnů tohoto týdne v Praze. Z praž. listů první zprávy podaly Prager Tagblatt a Bohemia; tento list dne 26. t. m. ráno, kdy ještě v českých denních nebylo lze se dočíst ani slova původní informace o chystané změně, měl článek sepsaný dobře zpraveným pánem o zákulisí i ve straně mladočeské. Ve článku vyslovena nepokrytě lítost z odchodu dr. Böhm Bawerka, největší to záštity Němců a odpůrce Čechů. Byl-li tento učenec jako ministr národně šovinistickým a fiskálním byrokratem, jenž svým klíčem od pokladny státní určoval směr politiky protičeské. — Dne 22 října vynesl říš. soud o stížnostech podaných proti rozhodnutí ministerstva financí, jímž odepřeny byly české celní finance, že rozhodnutím tím porušeno bylo právo zaručené čl. 19. st. z z Tak věci nejpřirozenější je dobývati největší námahou. **Moravským** učitelstvem toužebně očekávaná předloha o úpravě platů, prošla 21 t. m. v plenu hladce. Ale škoda, že mladé reformě neuskřípl někdo její zpátečnický copánek: celibát učitelek. — Sítě nesváru hozené diplomatickou rukou pod heslem „volební opravy“ utěšeně vzrůstá. Mají jistě srdečnou radost naší — přátelé. — Historie se opakuje. Za časů biblických Petrus, dnes Skála. Pan poslanec řekl prý na voličské schůzi v Olomouci: „Poslanec musí míti vzdělání, charakter, a musí míti čisté ruce. A těchto vlastností se pohříchu značné části našich poslanců nedostává.“ Přišly psí dny a p. Skála odvolává, že něco podobného neřekl Ale svědci tvrdí: Ty jsi řekl.“ Jak skončila příhoda v bibli, víme. Jak skončí u nás?

Sociální. Poměr činže ku mzdě dělníkově není zdravý. Činže pohlcuje průměrně třetinu mzdy dělníkovy. Ve Stuttgartě bylo loňského roku zjištěno, že dělník s průměrným ročním příjmem 750 marek věnoval na činži 26, dělník s příjmem 1110 marek 30 a konečně dělník s příjmem 1400 marek 35 procent své mzdy. Ověří-li živnostenští inspektoři úředně tento nezdravý poměr činže ku mzdě dělníkově, bude tím dána nutnost, aby na jedné straně bylo pamatováno na reformu bytových poměrů a na druhé, aby usilováno bylo o zvýšení mezdní úrovně dělnictva. — Vláda uveřejnila výsledky ankety o formě mzdy v německém průmyslu. Zpráva konstatuje, že mzda úkolová ustupuje mzdě za hodinu nebo za den. Ve velkém průmyslu převládají mzdy za hodinu, kdežto malý a střední průmysl přidržuje se doposud mzdy úkolové. V některých odvětvích průmyslových nedá se uniformovati ani mzda, ani podmínky pracovní Jsou to ona odvětví, kde dovednost dělníkova hraje příliš důležitou úlohu, než aby mohl býti vytvořen průměrný, společný tarif pro všechny dělníky. Tu jest nutna specialisace mzdy, která jest v takových případech buď úkolovou nebo od kusu. Mzda za hodinu založena jest na průměrném tarifu. Po určité době z pravidla stoupá. Při mzdě úkolové platí obyčejně průměrná mzda za hodinu jako minimum. Tarifu speciálního užívá se pro učně a pro staré dělníky, kteří nevykonají tolik práce jako průměrný dělník. — Jak trnitou cestu prodělává sociální politika v Německu, ukazuje osud předlohy o zdanění městských pozemků v Bavorsku. Poslanecká sněmovna ji schválila. Každý musí uznati, že vzrůst velkých měst propůjčuje pozemkům neobyčejnou cenu, neobyčejný zisk majitelům a že jest správno, aby celek dělil se pomocí zvláštní daně s těmito majiteli o zisk, který si nezasloužili, který jim bez práce spadl do klína. Ale komora říšských radů, obdoba naší famosní panské sněmovny, zamítla tvrdě osnovu. Prohlásila ji za konfiskaci soukromého vlastnictví, za výjimečný zákon proti majetku pozemkovému.

Oprava. V čís. 4. v odpovědi posl. J. Schwarze na str. 106 řád. 18. shora stojí: Odborné vzdělání samo nejen by neporušovalo, místo: nezaručovalo. Račte si opraviti.

„Zasláno“ v Nár. listech 21. října 1904.

Germanismů plna řeč je naše:
vypuzujme svorně satanáše!
K návrhu tož zdvihám skromně prstík:
říkat místo „šlágr“ raději „mrštík“.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 5. LISTOPADU 1904. ČÍSLO 6.

ROZHLEDY

Změny v kabinetu.

Finanční ministr Böhm-Bawerk opustil kabinet; bursa jásala, že odchází nebezpečný její nepřítel, ale časopisy jí sloužící musily zároveň plakat pro odchod neohroženého Němce. My Čechové, kteří všecko děláme v superlativech, jsme jen jásali a máme radost dosud. A proč? Nepochybně proto, že z kabinetu odešel náš odpůrce vždy přímý a otevřený a že zůstali tam odpůrcové tajní, kteří s úsměvem na tváři a s líčenou láskou k nám zasazují nám ránu za ránou? Či snad proto, že naším příznivcem bude nástupce Böhmův Mansvet Kosel,* výborný až dosud ředitel poštovní spořitelny, ale německý byrokrat od kosti? Také ministr orby baron Giovanelli odešel, mlčky, nikým neoplakán, protože prý neuměl získati si přízně těch, kdož dělají veřejné mínění a protože prý byl vždy v rozporech se svým ministrpresidentem Koerbrem. Také pro nás zajisté dobrý důvod, abychom byli rádi, že byl hozen přes palubu. Neboť dostal za nástupce vynikajícího odborníka, konservativního muže, ano i českého šlechtice, Ferdinanda hraběte Buquoye. Odborných vědomostí se nedotýkám, ale s konservativností se tropí jistý podvod. Konservativnost měla u nás v předešlých dobách dobrý zvuk, když pro Čechy a jejich práva bojovali ve Vídni tyrolští konservativci rázu Giovanelliova a Greuterova. Ale již za Dipauliho nastával obrat a za nynějších vůdců Kathreina i Ebenhocha nelze vůbec pojem konservativnosti s pojmem národní nestrannosti směšovati. Je to anachronism. Neboť tak konservativní jako Ferdinand hrabě Buquoy jest také pan opat Helmer v Teplé a jest také P. Opitz. A jako oba tito vůdcové německých kněží s pojmem konservativnosti dobře srovnali svůj německý nacionalism, tak trefil to také nový ministr orby. O tom nemá a nesmí česká veřejnost býti klamána. A kdo by našim vývodům nevěřil, tomu radíme, aby důvěrně zaklepal na rameno ku příkladu nejv. maršálkovi Jiřímu knížeti

* Poznámka redakce. Se strany dobře zpravené došel nás přípis, že děd pana Mansveta Kosela byl poctivý staročeský Kozel, řemesla svého kovář v jednom z měst českých při hranici moravské (Polička nebo Polná?) Měl syna, rovněž Kozla, který ve Vídni práva studoval a když je absolvoval, šel, ale již jako Kosel, sloužit po vzoru mnohých jiných do Haliče. Zde narodil se mu syn, nynější ministr financí Mansvet Kosel, který jako úředník a zejména pak ředitel poštovní spořitelny velmi se osvědčil. Je příbuzný s Mengry a jako většina potomků českých rodin ve Vídni, veskrze Němec.

z Lobkovic a ten mu poví své mínění o hraběti Ferdinandu Buquoyovi.

Facit tedy je: odešli dva ministři, jeden náš národní odpůrce, druhý tichý, spravedlivý člověk a místa jejich zaujali dva naši národní odpůrcové. Této prosté pravdě je třeba otevřeně pohleděti v tvář, aby potomní zklamání nebylo příliš nepříjemné.

Za to ovšem zlepšila se situace pro Čechy obsazením 15 měsíců uprázdněného krajanského ministerstva. Nový ministr-krajan dr. Randa jest jméno velmi dobře známé a sympatické. A ještě více: onen surový tón, který proti bývalému ministrovi baronu Pražákovi zahájil nebožtík dr. Vašatý a který pak pokládán za nezbytnou rekvisitu politické neochvějnosti v Čechách až do dob nedávno minulých, tento tón vůči Randovi tu i tam (ne všude) přestal. Vzdává se úcta vědě a mluví se slušně na místech, kde povolání Randovo do ministerstva neuvítáno právě sympaticky. Veliký pokrok, který s radostí sluší konstatovati!

V politice neplatí sentimentálnosti. Dr. Koerber vzal k sobě dra Randu, protože ho potřebuje a protože s jeho pomocí bez koncesí věcných chce se dostati ze zabředlých poměrů státních, které každému ministerstvu a tudíž také Koerbrovu začaly býti již nebezpečny. Politické vedení české opět připouští, že mlčky dalo souhlas k Randově povolání, zajisté jen za tím účelem, aby jeho pomocí dostalo kabinet Koerbrův tam, kde jej chce míti, to jest u koncesí věcných. Normální parlamentární poměry hledají strany obě a obě prostředím téže osobnosti, ale každá svými prostředky. Zde sluší hledati punctum saliens, zde začnou obtíže nového ministra krajana. Rozluštění jednostranné, buď jen ve smyslu Koerbrově anebo zase jen dle vůle české vládnoucí strany politické, nelze při střízlivém uvažování pokládati za možné, ale bude nutno hledati kompromis, čili cestu střední, po které budou moci jíti obě strany, dosud rozvaděné. Nalezne-li dr. Randa tuto střední cestu, prokáže velikou státnickou schopnost a povolání jeho do kabinetu musí pak pokládáno býti za štěstí pro stát i pro český národ. Kdyby jí nalézti neměl, nemohl nebo nesměl, zůstane celá nynější změna kabinetu pouhou episodou a jdeme novým politickým převratům vstříc. Pak kdo to lépe vydrží, snáze vyhraje. *Junius Druhý.*

O odborném vzdělání poslanců.

II. — Důležitost a vysoký význam zákonodárných sborů pro všechen pokrok moderního státu zajisté odůvodňuje též důležitost a význam redakcí »Rozhledů« navržených otázek stran odborného vzdělání a kvalifikace poslanců. Zodpovědění jich jest nesnadné a úplné rozřešení praktického problému tím naznačeného snad dosud nemožné, avšak přece bude každá úvaha o tom prospěšná.

Význam zákonodárných sborů právě v tom vrcholí, že z jich iniciativy mohou vycházeti veškeré opravy ve správě

státní, v poměrech národnostních, ve státním hospodářství, ve školství a výchově občanstva atd. Mají-li tedy onyno sbory ve všech těchto odborech hmotného, duševního a mravního blahobytu reformy navrhovati, musejí býti členové jich opravdovými znalci všech poměrů praktického života, školství, zdravotnictví atd. Avšak bude rozhodně nemožno tyto znalosti všecky požadovati od každého člena zvláště, i musejí členové sborů zákonodárných navzájem svými vědomostmi se doplňovati. Jeden jest znalcem rolnického hospodářství, jiný lesnictví, jiný toho kterého odboru živnostnictví a průmyslu, jiný obchodu, jiný lékařství a zdravotnictví, jiný školství. Co tedy předem rozhodně jako všeobecný požadavek kvalifikace poslance klásti nutno, jest patrno. Každý poslanec má a měl by vždy zastupovati jistou stránku buď hmotných, buď intelektuálních potřeb člověčenstva, aby vědom si byl nutných oprav, aneb nutnost jejich snadno dovedl nahlédnouti, když některým členem jsou navrhovány. Že kromě odborné důkladné znalosti také povšechných jakýchsi vědomostí třeba jest, rozumí se samo sebou. Toliko sporné býti může, jak veliká by míra žádoucích vědomostí býti měla. A to, myslím, jest asi jádrem otázky prvé, již p. redaktor položil. Že tím odborné vzdělání v obvyklém smyslu, které by všeobsáhlé býti musilo, míněno býti nemůže, vysvítá z věci samé, jak prve již řečeno. Neboť každý člověk zastává a může zastávati toliko jeden odbor lidské činnosti, ač dovede si po případě získati i dobré vědomosti v oboru jiném. Avšak to jest celkem toliko výminečný případ. Odborné vzdělání pro poslance, zde v užším smyslu vzhledem výkonu poslaneckého kladené, zahrnuje tedy jakousi sumu všeobecného vědění, již by každý kromě své obvyklé činnosti míti měl, aby schopen byl zastávati tak vážný úřad, jaký jest členství sboru zákonodárného.

Tu zajisté na prvé místo klásti nutno všeobecné znalosti o ústavě státní, o právomocnosti úřadů a sborů zákonodárných, o finančnictví a státním hospodářství vůbec, o výrobě a průmyslu a všech toho týkajících se platných řádů a ustanovení. Tyto praktické znalosti zajisté každý poslanec do jisté míry míti má. Slušno požadovati, aby ten, kdo ve sněmu buď říšském buď zemském zasedá, byl aspoň poněkud si vědom toho složitého ústroje, jímž moderní společenstvo jest. Vedle toho každý poslanec má míti povšechné vědomosti o světě a lidstvu vůbec a o vlastním státě a rodné zemi zvláště. Sice byl by toliko trpným účastníkem při hlasování takřka strojem. To však pokládati za dostatečnou působnost a dostatečné účastenství poslance ve všem jednání byl by zajisté pojem velmi nízký. O kvalifikaci ve smyslu národním na konec několik slov bude promluveno.

Co se však rozsahu tohoto specificky poslaneckého vzdělání tkne, myslím, že nemůže býti jinak vyměřeno, než jak osvícenému občanu, jenž odbyl střední školu, eo ipso poskytováno býti má. Bylo by žádoucno, aby každý, kdo odbude střední školu, měl tolik znalosti o všeobecných poměrech stát-

ního ústrojí, aby kromě své vlastní odborní činnosti jevil vždy účast a porozumění pro všecky otázky veřejné, zvláště pro nutné opravy a žádoucí pokrok. Naše střední škola poskytuje sice s dostatek vzdělání v obvyklých vědách, ano i ve věcech veřejnosti se týkajících, t. j. o ústavě říše, avšak ničeho téměř neposkytuje, co čelí přímo k porozumění praktického života. Každý osvícený občan naší doby měl by však tolik věděti o hospodářství rolnickém a lesnickém, o řemeslech a průmyslné výrobě, o cestách obchodních atd., aby pohlížel na svět současný okem člověka soudného a na všem účast beroucího. To jest žádoucí doplněk, jehož naší střední škole kromě ostatních podstatných oprav dostati se musí.

Takto doplněná a na rozumných zásadách výchovných založená střední škola jednotná bude, tuším, také dostatečným zdrojem pro odborné vzdělání poslanecké. Rolník tedy, jenž odbyl takovou a tak doplněnou střední školu a jest člověk bystrý a soudný, bude dozajista také schopným členem sněmu, je-li i jinak po stránce mravní člověkem počestným, lidumilným, bez hrubého sobectví, jenž tedy jeví opravdové účastenství pro hmotný a duševní blahobyt svých spoluobčanů a netoliko pro svůj vlastní. A totéž o každém jiném odborníku říci lze. Mravní kvalifikace bude tedy dozajista velmi důležitým zřetelem při posuzování schopnosti pro úřad poslanecký. O tom však promluveno bude ještě později. Nezdá se tedy potřebno, aby pro odborné vzdělání poslance nějaké jiné ústředí vzdělávací bylo vyhledáváno aneb požadováno.

Otázka, zdali právnická fakulta nejpříhodnější půdou pro vzdělání poslance jest, je tím taktéž odbyta. Právnická fakulta zajisté vychovává důležité odborníky pro zákonodárnou činnost, avšak bylo by velmi jednostranno domnívati se, že každý člen sborů zákonodárných má býti právníkem. Důležitost právnického vědění pro sbory zákonodárné jest nade vší pochybnost patrna, neboť ty potřebují lidí znalých do podrobna ústavy, zákonů, manipulace a právomocnosti všech úřadů, zásad národohospodářských a finančnictví. Mají-li nové zákony navrhovány býti, musí býti formovány netoliko na základě dosavádních, nýbrž i svým přesným právnickým způsobem, jenž vylučuje všecku pochybnost a dvojsmyslnost. Proto jsou zajisté právníci ve sborech zákonodárných nezbytně nutnými činiteli jako odborníci svého druhu. I co týče se oprav ve správě státní a celém ústrojí jejím, i to jest úkolem především právníka, kterýž jediný v tom má dostatečné znalosti. Avšak kromě toho jest ohromný počet otázek čistě praktických, rozmanitých činností lidských se týkajících, jež právníku právě tak jsou cizí jako jinému odborníku, jenž v těch věcech odborníkem není. Všeobecného porozumění a dostatečné povšechné znalosti dostane se však právníku jen touž měrou jako druhým odborníkům studovaným, totiž pokud střední škola svým chovancům v dostatečné míře je podá. — Tím tedy zdá se býti otázka o odborném vzdělání poslaneckém v tom právě smyslu, jak vytčen byl, zásadně roz-

luštěna. Neboť úřad poslanecký jest v pravém slova smyslu úřadem občanským, a bylo by, tuším, nemístno požadovati tu míru všeobecných vědomostí, jež by přesahovala, co od osvíceného a povšechně vzdělaného občana naši doby očekávati a požadovati lze. Vždyť nedostává-li se někomu, kdo poslancem se stal, dosti jasného názoru o některé stránce veřejného a soukromého života, bude a má se snažiti, aby tuto svou neznalost buď četbou, buď rozmluvou s druhými spolučleny doplnil. Součinnost zákonodárných sborů zajisté v tom jeviti se musí, že potřebné znalosti a vědomosti navzájem se doplňují.

Mohlo by se ovšem pomýšleti na nějaký kurs poslanecký, v němž by nastávající poslanci dostatečné vědomosti o veřejném životě získali. Než shledáme, že by takovýto požadavek i s theoretickými i s praktickými nesnázemi se potkával. Za prvé bylo by zajisté dosti nesnadno vyměřiti míru všeobecných vědomostí, které by pro úřad poslanecký za žádoucí se měli pokládati, třebas by o místě, kde by takový kurs odbývati se mohl, nebylo pochybnosti. K tomu by bez odporu nejlépe se hodila fakulta právnická za spolupůsobení jiných odborných znalců. Avšak právě tu míru přesně ustanoviti, jest nesnadno. Kdyby tolik se vytklo, co by asi žák školu střední opouštějící o veřejném životě věděti měl, pak by zbytečně zařizoval se ústav nový; neboť střední škola nezbytně v tomto směru musí býti doplněna, aby vychovávala občanstvo uvědomělé a k potřebám naší doby způsobilé. Tím tedy zřetel dostatečné občanské a spolu i poslanecké výchovy bude obrácen k doplnění a opravě školy střední.

Kdyby však někdo za to měl, že poslanci většího rozhledu ve veřejném životě třeba jest, než jinému občanu, jenž účastní se na př. správy obecní, bylo by mu především zodpověděti otázku, proč poslanec má míti lepší rozhled a názor o veřejných potřebách než ten, kdo účastní se činnosti veřejné na př. jako obecní výbor neb radní neb starosta. Zajisté potřeby lidstva v malém i velkém kruhu svazků občanských jsou vždy podobné. Že obmezenost rozhledu a neznalost praktických otázek je ve správě obecní právě tak záhubna jako ve sboru zákonodárném, to je zřejmo. Ba v obecních správách ještě záhubnější, poněvadž členů znalých je nepoměrně méně než ve sněmu zemském neb říšském. Chladného střízlivého úsudku a znalosti všech poměrů lidských jest asi tu i tam stejně třeba. A protože ve správách obecních zhusta nedostává se lidí dosti prakticky znalých a s druhé strany poctivých, proto v obecním hospodářství pohřešujeme dosti často opravdovou pokročilost a při tom rozumnou spořivost. Co však v obci a okresu děje se v rozměrech malých, děje se ve státní správě a sborech zákonodárných rozměry velikými; podstata věcí jest všude táž.

Kdyby tedy míra praktických a veřejného života týkajících se vědomostí pro budoucího poslance vytknuta byla větší, než jak vzdělanému a osvícenému občanu vůbec přísluší, pak by nastala potíž, kterak ji ustanoviti, aby nebyla překážkou. Lidem

zralejšího věku, kteří svou životní zkušeností a poctivým smýšlením k zasedání ve sněmu způsobilí jsou, postavena by tím byla rozhodně překážka, často dosti nesnadná. Neboť nějaký poslanecký kurs zařídíti a nežádati zkoušek z předmětů tam podávaných, to by bylo věci samé odporovati. Požadovati však od lidí pokročilejšího věku, aby zkouškám se podrobovali a to v předmětech a věcech, jež by s dosavádním jich zaměstnáním nesouvisely, byl by zajisté požadavek krutý. Neboť víme, jak člověk zralejší nerad zkouškám se podrobuje a jak odporné by mu bylo učení za tím účelem, aby zkouškám se podrobil. Mimo to mohly by nastati případy, jež by přímo veřejné potřebě občanské se příčily. Kandidát vážný a ctihodný, avšak svým neustupným smýšlením buď vládě, buď nějaké politické a jiné straně odporný, snadno vydán by byl intrikám buď se strany vlády, buď se strany zkoušejících, kdyby ti náhodou náleželi straně protivné. Naopak státi by se mohlo, že by člověk, úřadu poslaneckého pro své kvality mravní zcela neschopný, mohl býti podporován a jemu tím záhubná působnost ve veřejnosti usnadněna Zkrátka, vydali bychom tím úřad poslanecký všem nehodám šablony školské a formalistického aparátu zkušebního, jenž i při pravidelných povoláních nikterak prakticky se neosvědčuje. Místo poslaneckého kursu bylo by tedy rozhodně praktičtější sestaviti rukojeť pro nastávajícího poslance, v níž by od znalého pisatele a po případě od více pisatelů znalých sestaveno bylo všecko to, co poslanci věděti jest žádoucno. Takováto rukojeť jest prostředkem nevinným, laciným a což hlavní věcí jest, vzhledem k osobě poslancově zcela nestranným.

Avšak ještě jiné praktické nesnáze se naskytají. Kdy měl by nastávající poslanec navštěvovati takovýto kurs, aby si potřebné vědomosti opatřil? — V té době-li, kdy za poslance zvolen byl či již předem, než ještě voličové na to pomyslili, aby jej za poslance zvolili? — Prvý případ choval by v sobě všeliké nesnáze a nepohodlí. Druhý měl by za sebou důsledky, jež by s vážností a důležitostí tohoto stavu naprosto se nesrovnávaly. Kdyby možno bylo, aby každý a kdokoliv k poslaneckému kursu se přihlásil, jedině za tím účelem, aby již pro budoucnost prozíravě opatřil se poslaneckými vědomostmi, pak by celé hejno holobrádků a zajisté i hejskovitých a daremných lidí hlásilo se k tomu a z podlé ctižádosti usilovali by nedovolenými prostředky o dosažení mandátu. Takovému návalu, zvláště lidí daremných a nepovolaných, kterak možno by bylo brániti? — Zajisté dalo by se jako v jiných případech určiti, kolik kandidátů lze přijati a počet ten nesměl by býti překročen. Avšak tím by v podstatě věci tak závažné nijak nebylo posloužено. Kdo ručí za to, že kandidáti přijatí byli by všemi svými schopnostmi a obzvláště svou mravní stránkou k tak důležitému úřadu způsobilí? Dle jakého kriteria měli by býti posuzováni? Snad dle školských vysvědčení? To byla by zcela převrácená cesta; neboť lidé s nejlepšími vysvědčeními mohou

mravní svou povahou býti zcela daremní a ničemní. Či dáti se vésti jakousi kritikou jejich zevnějšku a nějakým vysvědčením mravní zachovalosti? Jedna i druhá věc jest velmi nespolehlivá; nejsympatičtější tvář může klamati a vysvědčení mravní zachovalosti nanejvýš dokazuje, že ten který člověk nedopustil se žádného přestupku proti trestnímu zákonu a nic více. Určitý počet kandidátů nebylo by lze žádným důvodem rozumným a tak vážné věci důstojným odměřiti, neobmezený však počet byl by jen podnětem k nejhanebnějším rejdům a úskokům podlé ctižádosti. Víť každý, jak směšně ctižádostiví bývají i lidé poctiví, což teprv jest ctižádost lidí nepoctivých! Jim jest ctižádost toliko pomůckou k dosažení hmotných výhod prostředky jakýmikoli. Tací lidé chtějí býti poslanci, aby pak svého postavení využitkovali soukromými cestami k svému obohacení a k sobeckým zájmům vůbec. Jsouť zkušenosti o poslancích vůbec takové, že nelze býti lehkověrným vůči těm, kteří poslaneckého mandátu se domáhají. Viděti tedy, že by nějaký poslanecký kurs v žádném případě účelu svému nedostál. Ba možno všeobecně říci, že výkaz získaných vědomostí nikdy není dostatečnou zárukou schopnosti k zastávání nějakého úřadu, neboť veledůležitou stránkou při každém povolání jest poctivé smýšlení, svědomité plnění povinností a mysl nezvratně na dobrých zásadách spočívající. Při úřadě poslaneckém pak jsou tyto vlastnosti tím důležitější, poněvadž není přesné úřední kontroly. Mimo to jsou získané životní zkušenosti takovou průpravou, jíž nikterak nelze podceňovati. Proto by také členové zákonodárných sborů měli býti mužové zralejšího věku.

Nejnesnadnější jest poslední otázka: »Jakým způsobem — jakou instancí, iniciativou — byl by za dnešních poměrů a stran o nejbližší některé volbě možný pokus o to, aby z kandidátů byl zvolen nejschopnější?« — Nesnadnost této otázky naznačíme nejlépe podobenstvím. Každý zná české přísloví: »Panenko, sedávej v koutě, jsi-li hodná, najdou tě.« Toto pořekadlo naznačuje smýšlení, které naši předkové o provdání chovali. Že toto přesvědčení za našich dob dávno již neplatí, je všeobecně známo. Mladíci nevyhledávají dívky hodné, nýbrž ohlížejí se po takových, jež vynikají krásou a velikým věnem. Panenky naproti tomu nesedávají doma, nýbrž zaplavují ulice a korsa, koncerty a divadla a taneční plesy, na odiv při tom stavíce své vnady, aby lapily toho, kdo polapiti se dá. Mladíci tedy nevyhledávají hodnotu, nýbrž peníze, pakli vůbec něco vyhledávají, po většině však dávají se toliko lapiti nepodstatným a lživým kouzlem smyslných vnad. Zcela podobně dopadá to s volbou poslanců. Poněvadž voliči zpravidla neohlížejí se sami po tom, jenž by byl nejzpůsobilejší, proto kandidáti sami jim se představují a takřka vnucují, na odiv stavíce, čím by voliče nejspíše polapili. A jaké to bývají prostředky? — Mohou býti rozmanité. U nezkušených a prostých voličů — a těch je všude ještě s dostatek — rozhoduje zhusta smělé vystoupení a schopnost proudem slov zachvátiti posluchačstvo. Ba mnohdy stentorský hlas a troška

povrchního řečnického nadání, jímž kandidát shromáždění dovede ohlušiti, imponuje lidem nevzdělaným aneb málo vzdělaným tou měrou, že takového kandidáta sobě volí. Jindy jsou to prostředky všelikého lichocení a dráždění národní ješitnosti, jimiž kandidáti hledí si získati přízeň voličů. Z pravidla jsou to lidé nejchatrnějšího přesvědčení, kteří takto plnou hubou, ba i směšným způsobem národovectví své vystrkujíce voliče hledí získati. A nezkušená mysl těchto dá se tím snadno podvésti. Opět jindy jest to chvastání o pokroku a hmotném blahobytu, jejž kandidát všemi možnými prostředky »hodlá podporovati«, obzvláště pak prospěch voličů, jejž slibuje »všude hájiti a na zřeteli míti«. A voličové snadno dají se tím zaslepiti. Jindy opět může to být uhlazený zevnějšek a dvorný způsob, jenž kandidáta předem jako »výtečníka« doporučuje.

A proč medle mnozí kandidáti usilují o mandát poslanecký? Proč chtějí lidé podvolovati se nesnadnému úkolu, jejž tento úřad s sebou přináší? Kromě jiných důvodů již svrchu naznačených, bývá to po většině lichá ctižádost, nikoliv snaha a úmysl prospět dobré věci. Neuvažují napřed, že zastávání toho úřadu je vzdálí snad na dlouhou dobu od rodiny, že zanedbají mnoho v živnosti své a tak i sobě ublížiti mohou — lesk pouhého jména poslance tak je zaslepuje, že o ničem neuvažují a nejméně o vážných povinnostech poslancových. Neboť ve své pošetilosti mají za to, že poslanec je eo ipso výtečníkem a oni chtějí bez práce a dobrých snah býti výtečníky. Vždyť jest známo, kterak naše česká naivnost od počátku národního hnutí zasypávala poslance jako nějaké heroy nejvybranějšími poctami, ne proto, že něco vykonali, nýbrž proto, že byli poslanci. Mnohý nepatrný človíček ocitl se takto v olympu českého politického života a skvěl se ve výkladech kněhkupeckých, v časopisech i jinde. I vhodně volené heslo dodávalo poslanci žádoucí glorioly. To všecko vědí mnozí kandidáti, jimž nejde ani o národní věc, ani o pokrok a všeobecný blahobyt, kteří třeba své smýšlení budou dle potřeby časové měniti a jinou barvu přiznávati, jen aby stali se a byli poslanci. Neboť tu kynou rozmanité výhody: rozsáhlé konexe, volnost života v sídelním městě, všeliké radovánky atd. a stát platí slušné diéty. Takovým lidem nikterak není porušením povinnosti poslanecké, vzdalují-li se často zasedání a rokování bez svolení předsedova a bez dostatečné omluvy. Za to velmi svědomitě vybírají své diéty! — Než netřeba déle rozváděti neutěšený obraz daremné ctižádosti, která nestoudně vtírá se do úřadu vážného a důležitého. Jest to hlíza, jež dosud užírá zdravý pokrok a opravdové uvědomění v našich politických a národních snahách. Avšak kterak tomu zlu brániti? —

Toť zajisté předmět převážný, na němž spočívá zdar všech našich snah. Avšak rozřešení jest velmi nesnadné a možno dáti jen některé všeobecné pokyny. Především třeba jest, aby voličové sami byli osvícenější a veskrze reelního smýšlení. Aby nehověli strannickým choutkám a jim nechtěli za všecku cenu zjednati převahu, aby věděli, jak důležitý jest úkol poslance, aby nedali

se zaslepiti lichým vychloubáním a sliby, jež řečník kandidát ani nemíní ani nemůže splniti. Aby nedali se oklamati lichými stránkami zevními, elegantním zevnějškem a uhlazeností neb mnohomluvnou a hřmotnou výmluvností. Obzvláště pak důležitým pokynem pro voliče jest, aby varovali se člověka, jenž všemožnými prostředky mandátu se domáhá. Komu tak ohromně na tom záleží, aby se poslancem stal, ten zajisté jest člověkem podezřelým a třeba býti vůči němu opatrným. Ať jsou pohnutky jeho jakékoli, takový člověk nemůže vzbuzovati dobrých nadějí. Naopak nutno uváděti voličům na paměť, že vážné a důstojné chování kandidátovo jest daleko lepší zárukou jeho schopnosti než všecky chvasty a sliby a všecko nadsazování své lásky k národu.

Vůbec jest kardinální vadou voleb do sněmu říšského neb zemského, že kandidáti sami hlásiti a ucházeti se mohou. Samojediná tato okolnost již otevírá bránu drzé nadutosti a dotěrné smělosti. Každý, kdo dovede několik souvislých slov o jakémkoli předmětu promluviti. domnívá se již býti schopen úřadu poslaneckého. Naopak odstrašuje to muže skromného smýšlení, kteří neradi svou osobu nápadným způsobem do veřejnosti vystrkují. Také jest zcela mylný náhled, že nadání řečnické již činí člověka k tomu úřadu schopným. Je věru již potřeba, aby náš svět vystřízlivěl ze zastaralých tradicí a falešných předsudků o veřejném životě. Velebení a přeceňování umění řečnického jest jedním z nejzáhubnějších předsudků, které pravému pokroku překážejí. Za uměním řečnickým mohou skrývati se nejnekalejší pohnutky, nezkušený posluchač jich nepozoruje a nedovede je vycítiti. Naopak jest prostá řeč nejlepším prostředkem, aby objasněna byla věc, o kterou běží. Kdo tedy buď ve všeobecném zájmu celého státu neb země neb svého volebního okresu nějaký návrh učiniti chce, buď především sám proniknut opravdovým přesvědčením o důležitosti a prospěšnosti svého návrhu. Buď jest předem již odborným znalcem a pak úkol jeho bude zajisté snadný, aneb není jím a pak třeba, aby této znalosti si získal, prve než jako řečník s návrhem vystoupiti hodlá. Toť ovšem věc samozřejmá. Avšak na to zde všecken důraz klademe, že ten, jenž opravdové přesvědčení chová a věc svou náležitě promyslil, také jasně a prostými slovy dovede ji přednésti. Obzvláštního řečnického nadání není tu třeba, přirozená bystrost a odborná znalost jsou dostatečnými pomůckami, Není tedy také nikterak potřebí, aby kandidát řečnickým nadáním vynikal a jím na sebe pozornost voličů upoutal.

Nejpřirozenější a nejsprávnější postup při volbě bude vždy ten, aby voličové ve svém okresu neb ve své korporaci i zevrubnou znalost všech lidí jim blízkých, t. j. k tomu resu neb k té korporaci náležejících. Zajisté najde se ten onen, jenž by tak vážného úkolu schopen byl. Voličové tní iniciativou a především z vlastního středu mají voliti emají dopustiti, aby kandidát odjinud, zvláště jim cizí, jehož

vlastnosti mravní a intelektuelní neznají, jim se vnucoval. Nelze dosti na to upozorňovati, že mravní kvalifikace za okolností jinak stejných neb podobných kandidátu má zjednati převahu. Nemírná a neskromná ctižádost však, která člověka pobádá, aby všude na veřejnosti se vystrkoval a skvěl, jest vlastnost velmi podezřelá. Naproti tomu jest poctivost a šlechetnost předním požadavkem. Rovněž má kandidát ve svém soukromém životě býti bezúhonný, pijáctví neb hráčství a jiné závažné mravní poklesky a náklonnosti nesrovnávají se s tak vážným úřadem, jakým jest a má býti úkol zástupce lidu. Bohužel zhusta příliš shovívavě přehlížejí se takovéto patrné vady soukromého života. Má se mylně za to, že zcela mohou se shodovati se smýšlením poctivým, avšak tomu není tak. Kdo hoví náruživostem nečistým a nestřídmosti, zanedbává zajisté tím neb oním způsobem buď povinnosti svého povolání, buď rodinné. Kdo však v tom neb onom směru hřeší, zajisté nemůže ručiti za to, že i jakýkoliv jiný úkol veřejný bedlivě a svědomitě bude zastávati.

Obzvláště pak v dobách politického rozruchu a boje nepřátelských politických stran potřebí jest na obou stranách povah poctivých a čistých, povah rozhodného přesvědčení, ale umírněných, bez vášní a hrubých náruživostí. Dlouholetý zápas obou národních stran u nás podává o tom svědectví nejlepší. Než bohužel záleží zarputilým politickým odpůrcům zhusta na tom, aby ne poctivé, nýbrž vášnivé a žádných mezí slušnosti a spravedlnosti nešetřící zástupce volili. Jak záhubný takovýto boj všem zájmům veřejnosti nutně býti musí, jest u nás každému známo. Jedná-li tedy druhá strana všemi možnými prostředky nepoctivosti a neumírněné vášnivosti, nechť aspoň zástupcové našeho lidu uvarují se všech takových vad a poklesků, a boj bude tím dojista usnadněn. Příčiny netřeba dovozovati, byly ť pisatelem jinde zřetelně označeny.

Kterak doby velikého politického rozruchu snadno zavádějí zástupce lidu k nepoctivosti a nespravedlnosti, toho zajímavým dokladem jsou nám také dějiny velikého hnutí anglického za Karla I. a po jeho smrti. Známo jest, kterak tak zvaný dlouhý parlament liknavě si vedl v úkolu svém vypracovati novou ústavu a kterak mnozí členové jeho zneužívali svého postavení k svému obohacení a k jinému strannickému jednání. Cromwell vícekráte pokoušel se v dorozumění se svou stranou, totiž vojenskou, aby nastala náprava v jednání parlamentu a nové volby na správnějších základech, avšak ničeho nepořídil. Posléze odhodlal se k radě svých důvěrných přátel násilně tento stav ukončiti. Dvacátého dubna 1653 objevil se v čele některých důstojníků a s vojenskou mocí v parlamentu a jej rozpustil. Zajímavo jest, kterak při tom si počínal se sebevědomou ironií vůči členům a předsedovi. Hrdě v parlamentní síni si vykračuje, vinil toho z děvkářství, jiného z pijáctví a ptal se, kterak takoví zástupcové schopni jsou, aby svůj lid spravovali. Zajisté jednal zde Cromwell násilně a jako usurpator nejvyšší moci,

neboť porušil tímto jednáním právomocnost parlamentu. Než nebudeme uvažovati o tomto vynikajícím muži a o tom, jednal-li správně čili nic. Toliko připojujeme otázku, zda-li by takového »vymetače parlamentu« nebylo druhdy i jinde třeba? Než to budiž povědíno jen obrazně. Ježto členové parlamentu jsou nedotknutelni, pokud jednají ve sněmu jako zástupcové lidu, nemůže nikdo na ně sáhnouti, nedopouštějí-li se skutků nezákonných. Avšak národ sám budiž tímto čistitelem a vymetačem. Uvědomělý národ nechť stále na paměti má důležitost úkolu, jejž zástupcům svým svěřuje a budiž bedliv toho, aby vyloučil členy nehodné při opětné volbě a volil vždy a za všech okolností zástupce, kteří by naši věc zastávali rázně a vědomě, ale vždy slušně a bez vášnivosti, zvláště pak beze všech výstředností naprosto nedůstojných tak vážného místa jako jest síň parlamentu.

A tu je nezbytno, abychom promluvili ještě několik slov o nutné kvalifikaci poslance vzhledem k národnímu uvědomění a oprávněným požadavkům českého národa. Národ, jenž bojuje za svou existenci a domáhá se toliko spravedlivé rovnoprávnosti jako český, lehkomyslně dával by svou individualitu v šanc, kdyby v té příčině podával se lhostejnosti a netečnosti. Bohužel odchýlilo se mladší pokolení naše namnoze od zásad a horlivosti našich buditelů a nezištných zastanců české národnosti a jejího pokroku. Nastala lhostejnost a tupé sobectví, jemuž záleží jen na hmotném blahobytu a požitcích a jež neuznává ideálních snah lidských. Takovouto ideální a nezištnou snahou jest hájení své národnosti a práv svého mateřského jazyka. Jaký praktický důsledek posléze pro voliče z toho vyplývá, jest na snadě. Nechť varují se takových kandidátů, jimž národnost jest holou frasí, kteří zlehčují národní vědomí a pokládají boj za rovnoprávnost za věc zbytečnou neb dokonce pošetilou.

Že těmito krátkými úvahami důležitá pátá otázka není vyčerpána, snadno lze nahlédnouti. Také nelze vymysliti prostředek, jímž by neomylně voličové o řádné kvalifikaci kandidátů přesvědčiti se mohli. Bylo by snad lze ten neb onen prostředek navrhnouti, avšak žádný by v praxi dokonale osvědčiti se nemohl. Jedině říci lze toto: Každý, kdo o mandát se uchází, aneb jejž voličové dobrovolně k úřadu poslaneckému povolávají, nechť osvědčil se předem ve veřejnosti jako muž osvícený a opravdový pokrok zastávající, poctivý a nezištný a opravdového smýšlení národního. Předním a nejdůležitějším činitelem budou však vždy voličové sami a možno opětně říci: Jací voličové, tací kandidáti a především takoví zvolení poslanci. Všechna iniciativa volby budiž tedy při voličích, tito sami však nechť jsou uvědomělí, poctiví a nedávají se oslepiti strannickými choutkami. Bude-li celý národ osvícený, řádně vychovaný, všude vědomý pravého pokroku, pak bude vždy i voliti řádné poslance a nebude tak snadno v nesnázích, koho voliti má. Toť ovšem požadavek veliký a proto i volba poslanců nesnadná, než doufejme v lepší budoucnost. *Dr. Old. Kramář.*

Vaše otázky zodpovím oklikou. Povím Vám něco ze své utopie. Utopie, ne proto, že by věc se nedala provésti, nýbrž že by byla rozhodujícím činitelům, kterým naopak na tom záleží, aby byla hodně složita a spletita, — pra- a prajednoducha. Tedy k věci. —

V mé utopii nevolí volič o s o b u, nýbrž s m ě r. Jeho odevzdaný volební list na př. zní: »Odevzdávám svůj hlas straně mladočeské«. Hlasy se spočítají po okresích podle směru, výsledek se oznámí centrále. Ta sečte všechny hlasy a jednoduchým počtem rozpočítá, kolik mandátů které straně připadlo. Oznámí výsledek každé straně, resp. její representaci: klubu a ten vyšle ze svého středu svůj počet poslanců. Poslanci se rekrutují tak, že každý, kdo cítí se schopný vzíti na sebe břemeno zástupce lidu, přihlásí se u strany, s níž sympatisuje, resp. u klubu. Co každá strana od svého poslance požaduje, totiž schopnosti, vzdělání atd., jest jí úplně ponecháno na vůli, vždyť později každou chybu cítí na vlastní kůži. Strana musí míti též náhradníky, když na př. v jednom volebním období poslanec umře, nebo se vzdá činnosti, nastoupí prostě náhradník na jeho místo. Též nemocní poslanci nebo na dovolené bývají nahražováni. Strana jest nucena starati se o svůj poslanecký dorost.

Uznáváte, že v mé utopii zastoupení ve sboru zákonodárském jest spravedlivé, že odpovídá faktickému stavu? Každý hlas má svou váhu a volba se děje bez křiku, nenávisti a kortešování. Nesváru, nepřátelství a rozštěpení v okresích, obcích a rodinách není. Každý občan má zástupce, ku kterému se může s důvěrou obrátiti. Kluby samozřejmě přisuzují svým poslancům k specielní péči takové okresy, jichž potřeby tito znají. Tím nastává vlastně faktický dnešní stav okresního zastoupení, jen s tím rozdílem, že má každý okres několik zástupců a že se zdravá konkurence vyvíjí mezi stranami dvěma směry; 1. předně ukazuje každá strana, že o n a dovede nejlépe pracovati, a k tomu potřebuje 2. vydatných a čilých pracovníků.

Každá strana má vyhraněné zásady, určitý program, aby se naprosto vidělo, čím a v čem se od druhých stran liší, v konkretních otázkách musí určitě přiznati barvu. Obzvláště v případech, kdy volby se konávají ve znamení akutních otázek (po rozpuštění sněmovny) každá strana musí již napřed k těmto otázkám zaujati určité stanovisko. — Tady nejde vyjednávati s vládou: »Co nám dáte«? Volič musí určitě věděti, jak která strana se zachová, a odevzdá pak svůj hlas podle svého nejlepšího přesvědčení. To je tedy mé mínění: »Zdravý a jednoduchý základ a to lepší se vyvine samo sebou«. *J. K.*

Příspěvek k pathologii dneška.

II. — Nejobsáhlejší rejstřík neethických triků sestavuji z žonglerských evolucí, k nimž přiřazuji i místa, kde duchaplně konsta-

tuje, jak jsem nerozumný, maličký ještě, vždy tonem velkopansky ironickým, jak ani jinak nelze, když on, p. F. X. Šalda musí poučovat jakéhosi »geniálníka (vlastně lajdáka)«. Tu ironii mu jako starému pánovi neúčtuji, dovoluji mu ji uznale vůči sobě.

Začněme! Já pravím: »Ne malichernost, ne slovo, ne puntíček, ale idea, system je pramenem a příčinou polemiky proti zpátečnictví, šosáctví, literárnímu pleveli a klamu, náraz dvou světů je jejím výsledkem.« Pan Šalda opravuje: »Ne malichernost . ., ale idea, system má býti předmětem literárních sporů.« To však není hlavní. Vážnější podskok je ve výkladu passu »ne slovo, ne puntíček«. Kdo čte, rozumí, že kladu tu oba pojmy ve smyslu malichernosti, že prostě sesiluji prvý výraz, ale p. Š. řekne: Slovo je v literatuře všecko jako na obraze barvy. A kritika techniky obrazové je kritikou charakteru. — Cítíte záludí? Puntíček — technika! Hle, žonglérství!

Na téže větě ještě jedno. Moje užití slova idea jasně znamená: proti šosáctví atd. je nutno se postavit ve jménu idee pokroku atd. Pan Š. však vyvážil z toho jediného slova, položeného proti slovu a puntíčku, že vyznávám dualismus, víru žalostně neuměleckou, neboť literární kultura začíná tím, že se tento dualismus překonal. Hle, žonglérství! Ale ačkoliv jsem »žalostně neumělecké víry« nevyznal, tvrdím, že vyznání monistické není tak absolutní, aby nebylo možno diskutovat o oprávněnosti dualismu. To jen mimochodem.

A třetí na téže větě. S. praví, navazuje na úrodnou mou »ideu a system«: V umění jde o něco jiného, než o jejich projevování, a nic nebrání víc pochopení umění, než tento školský předsudek. Umění je v první řadě obrodou smyslů, a »idea«, která není v umění získána smyslovým postřehem . ., která je nalepena z vnějška, je prostě neřestí. — »Idee« nejsou nic, co se vznáší nad slovy a slova nejsou věšáky na idee.« Kde jsem já probůh o tom mluvil? Ale ano, zde je něco: p. Šalda sice uznává dvoje idee, jedny nabyté smyslovým postřehem, jiné nalepené z vnějška (celkem kusé rozlišení), já jsem pronesl slovo idea jako kontrast puntíčku a slovu, tedy jistě že jsem myslil ideje nalepené, neřest, jistě že ze slov dělám věšáky na ně. Hle, eskamotáž! Eskamotáž nešťastná, dokazuje, že její vynálezce sám prvý bere moje slova, věší na ně význam, jehož nemají, že tedy vyznává skutky svými žalostně neuměleckou víru o dualismu. Ale i to je jeho stará známá zbraň polemická, vzpomínám.

Přímo po těchto třech násilnostech troufá si pak tvrditi: »Vystupoval jsem tím, čím jsem byl: kritikem — to znamená člověkem literární kultury. To znamená: člověkem, který věří, že v literatuře projevuje se *rozum*, *logika* a *poctivost*.« To není eskamotáž s mými slovy, to je troufalý útok na slepotu čtenářstva, eskamotáž s vlastními kontradikcemi.

V pokračování, když skončil prvou část náběhem do výšky thické (viz právě uvedené credo), začíná opět níž, nevyčerpalť ještě všech slov, která se dají převracet, a nejen slov, ale i základních myšlenek mého článku.

Psal jsem: »Je polemika dvojí. Prvá je bojem proti zlu atd. (viz výše) — a ta je výtryskem nejhoroucnějšího srdce umělcova, je jeho nejosobitějším výrazem i jeho povinností, ta nese v sobě žhavost a břitkost vášnivého zaujetí — právem, nebo povznáší ryzí a čisté umění tím, že popravuje příživníky jeho a odstraňuje překážky.« Pan Salda to v prvé části sic připustil, ale nehodilo se mu to k energickému, pathetickému závěru a proto píše: »A zde jsem u povážlivé a řeknu přímo: necharakterní rady, kterou dáváte: literáti, snášejte se, abyste nediskreditovali umění před lidem; vymstí se to na nás.« To je bezcharakterní lživé překrucování myšlenky, tím nemravnější, že ho užívá, aby mohl plivnout po mně: »Rada p. Sokolova čpí vůbec jesuitskou morálkou. Nic nezáleží na tom, jaká je tvá vnitřní pravda, důležité jest jen, aby se ‚nezdálo', aby se ‚neřeklo', aby se nedalo pohoršení. To není právě statečné. Ale to není ani moudré — je to pouhé chytráctví a ne moudrost.« Když pak pobil »starou generaci«, ještě si neodepře poznámku, ta že by byla podle mého srdce. Konstatuji pouze malou diíferenci věcnou: Ta generace nebyla dle mého srdce, rvalať se také pro malichernosti, slovíčka, puntíčky, rvala se pouze o ně. Moderna je mi o to milejší, že k těmto bojům surovým, demoralisujícím přidala boje za ideu svou. To se asi dá soudit z obsahu mého článku, ne opak. A dodávám: Dle mého srdce bude generace, která bude jen očistné boje bojovat a povznese se nad kal rvaček.

Jestliže pan Šalda, napadnuv mne větami právě uvedenými, vykládá pak důležitě, že poctivý boj nejen »neotravuje, naopak nese v sobě očistu«, je to prostě plagiát mých slov.

Přidávám. Jestliže pan Šalda tvrdí, že diváci jsou v první řadě (ta první řada je zajímava tím, že kolikrátkoliv jí užil, nikdy po ní druhé řady neuvedl), že diváci (hlavně já) jsou vinni polemikami, ne soupeři, jako svědkové jsou vinni soubojem, je to zajímavé »zcela odchylné mínění«, ale nepřesvědčuje zcela nic.

Jestliže praví dále: »Žádat od něho (soupeře) chladnou hlavu a vytýkat mu, že ‚se nechal strhnout do polemiky', jest ubohá psychologie. ‚Žádný člověk se nenechává zabit,' říkal hrabě Pourcignac, ‚každý jest jen zabit.' A stejně jest tomu i s polemikou: žádný se nenechává do ní strhnout, každý jest do ní stržen« — jestliže tak tedy mluví, není to logické; vražda a polemika jsou světy od sebe; a chladnou hlavu žádat, když z pravidla má polemika lhůtu vyčkávací, jest zcela dobrá psychologie. Cituji k tomu několik delších slov: »Jdeš-li ulicí a udeří-li tě někdo . ., cítíš bolest, urážku, hněv a jednáš dle toho.« Ano, ale jestliže se po ráně dáš do rvačky, při níž se oba v blátě octnete, je to zjev nekulturní, na němž jste oba vinni. Rvat se po ráně, po urážce, je obyčejem lidí nekulturních, řemeslných rváčů anebo lidí nepříčetných.

Tak jsem probral po řadě vše. Vynechal jsem úmyslně jedno, zdáť se mi právě pro případ Šaldův nejnebezpečnější. Ukázku žonglerskou.

Psal jsem a již jednou konstatoval: Po moralních úpadcích našich nejmilovanějších lidí musí přijít rozčarování, skepse, která může způsobit, že i opravdoví umělci opravdově hovořící budou jmíni augury. P. Šalda mentoruje: »Mluvíte o rváčích a specielně o mně jako o augurech« (Ne, koriguji, pouze specielně o p. Š., a v tomto případě jako detronisovaném velekněži svých vyznavačů, ne jako o rváči.) »Ale, p. Sokole, myslete po druhé chvilku, než napíšete takovou floskuli! Kdo že je to augur? Přece jen ten, kdo se dorozuměl se svým kolegou a hraje s ním smluvenou hru. Kněz, který má smysl cechový. Nuže, byli jsme my, kteří jsme se rozsápávali vzájemně (milé doznání!) před veřejností, augury?« — Ne, v tomto výkladu ne, ale p. Šalda při vší své erudici moderní neměl as času pamatovat středoškolské učenosti, nuže, explikuji poněkud: Auguři nehráli žádnou smluvenou komedii, hráli komedii každý pro sebe a rozuměli si pouze, proto ten jejich historický úsměv. Ale augur jest typem člověka, jenž kejkle před očima diváků provozuje jako svatý obřad, ač je si vědom kejklířství. Upozornil-li jsem p. Šaldu na nebezpečí již v prvém článku, musím tak důrazněji ještě učinit nyní: Pan Šalda je z nejhlasnějších hlasatelů duševní noblesy, heroických ctností umění a umělců, ethiky všedního dne i ethiky umělecké, zkrátka hlasatelem ideí, jež jsou nám posud svaty. Jestliže však tímže dechem, těmitéž ústy vykřikuje na veřejných tržištích surové nadávky, políčkuje-li ve skutcích svá slova a neúspěšně k tomu, stojí před nebezpečím, že dobrá část jeho tvorby bude považována za kejklířskou masku — nebezpečí augurství, jemuž se já dosud u něho vzpírám i pro něho a sebe sama, jak jsem pravil, i pro ostatní, již by snad mohli odium jednotlivce přenésti na celek.

Končím rozbor druhé části tvorby p. Šaldovy, obšírněji poněkud (ač jen na jediném příkladu), chtěl jsem ukázati, že nános kalu na pěkné duši může být u nás velmi, velmi silný. — Mluvil jsem výhradně o jediném člověku, to snad by mohlo být závadou mým závěrům, ale konstatuji: Šalda jest typický zjev, objevující se hustě nejen v umění, ale i v jiných oborech; nezáleží na tom, jakou ethiku hlásá ten onen a jakým kalem při tom může být poskvrněn, jde pouze o skutečnost, že je zde dvojakost zarážející: Na jedné straně vysoké ideály, opřené o morálku, na druhé podezřívání, lži, nadávky, překrucování a podobné, tak že ethika, morálka objeví se na konec jen zbraní proti nepříteli, ne závazkem osobním.*

* Pozn. Doufám, že p. Šalda najde dosti síly, aby snesl můj výklad o tom, že nejen nemá pravdy, ale že se pro vítězství své nepravdy utíká ke zbraním neethickým, vzmohlť se v „Polemikách" k doznání, že kampaň nynějších jeho bojů byla malicherná, což s potěšením konstatuji. Aby snad nevznikla v něm touha polemisovat o slova a odvléci nedorozumění prvotní na pole zcela jiné, abych upevnil v něm dobrý, třeba malý počin, sahám k jeho návrhu smírčího soudu. Ačkoliv míní, že „iniciativa nemůže vyjíti od samotného „bojovníka" (moje uvozovky, abych nebyl zaměňován), ten že je příliš angažován, po případě potupen a uražen", přece našel jsem v sobě dosti klidu a poctivého sebe-

Kde je příčina tak hlubokého poklesnutí člověka? Tak odpudivých chameleonských změn fysiognomie? Je to příznakem národního charakteru, či příliš, příliš častým zjevem osobní zrůdnosti duševní? Ne, tak hluboko nemůže být tato právě mizerie zakořeněna, nevěřím, protože se ku podivu nevyskytuje v této formě ve všech vrstvách společenských, než jen v některých »vyvolených«.

Vzpomínám: Tak jsem zvykl hledět na propasti vedle nejvypjatějších výšek u politiků. Ano, mají řeči programové, v nichž překypují touhami po moralních, blahobytných, nacionálních, kulturních a jiných výšinách, ale mají pro soka pustou nadávku, podezření, nemoralní intriku a podobné nízkosti. Totéž vidím u umělců a vědců všech skupin a pak — pak již jen u jednotlivců neb stavů rvoucích se o chléb. Nuž, zde je patrný důvod, jenž vybouří nejnižší instinkty divošské, zde netřeba hledat kořeny, ale tam u oněch? Tam, kde nejedná se téměř nikdy o hmotné výsledky zápasu, a kde by právě měla být kulturní vrstva nejsilnější, aby odolala možným erupcím nevyhaslého posud hrubého jádra?

Netvrdím, že řeším zcela správně odpověď, vím zejména, že to, co chci říci, není úplné, jak ani jinak není možno při rychlosti, v níž článek načrtávám, pohnut k tomu vnějšími popudy; ale zdá se mi, že jednou z nejhlavnějších příčin správně nacházím v kultu osob, jenž právě u nás v tropické hypertrofii vybujel v tvary úžasné. Je nás málo, ale bohů máme bez počtu. Není politické strany, není vědecké či umělecké skupiny, ba není ani sportovního klubu a drobné koterie společenské, aby neměla boha, heroa nebo aspoň člověka nadobyčejného, z něhož chce znenáhla modlu svou vytvořit. Pamatujete Vilímkovo pověstné album, co slavných lidí dovedlo objevit? A to byli svatí národní! Kde jsou pak ještě okresní a místní?

Kult osob není rozšířen tak u stavu selského, obchodního a řemeslného jako u stavů t. zv. inteligentních, tak že se zdá, jako by byl plodem právě vyššího vzdělání. Netvrdím, ač historismus výchovy dává dosti disposic k tomu. Přesně to zkoumat nyní nemohu, i odkládám zatím, zajímajíť mne nyní jen důsledky.

Není zla, jež by přešlo duší lidskou, aby nezanechalo stopy po sobě. A toto zlo, hovořící k samolibosti, k nejmilejší slabůstce naší, to jistě je rezem, jenž může rozežrati všechen čistý povrch charakteru a pokryti jej korou, jež pošpiní každého, kdo se jí dotkne. Nedostatek sebekázně, nedůtklivost, hysterické sebepřecenění, později až zbahnění bývají plody delšího pobytu v kadidlových dýmech oslav na jedné straně, slepota pro věc a pro obsah na straně druhé. O tom vykládají příklady bezpočetné, ať prohlížíme historii politických stran nebo proudů uměleckých a vědeckých, ať hledáme jednotlivce kdekoliv.

vědomí, abych nečekal, až kdosi jiný návrh učiní. Nechť rozhodnou nezaujatí lidé, zda jsem byl v „Polemikách“ v právu či ne, zda byl p. Šalda ve svých „Polemikách“ v právu či ne. Nabízím p. Šaldovi příležitost, aby uplatnil dobrý svůj návrh, jenž dosud nikomu nepřipadnul, ač tak prostý, jehož tedy nikdo nemohl učinit, ani Kruh, jak po něm žádá.

Negativní následky kultu osobního se pak projevují, kdykoliv setká se božstvo s božstvem nebo kdykoliv byl heros dotčen i jen mimochodem. Kdyby tisíckrát důrazněji bylo akcentováno, že o věc jde, marno je všechno: neumíme již buď o věc bojovat, nebo — což horší je — nechceme, vědouce, že snáze u svých věrných zachováme aureolu, potřem-li člověka. A není záludu, není dost nízkého prostředku, abychom ho neužili; intimní skryty nejdůvěrnějších chvil jsme hotovi vláčet blátem, jsme ochotni podat ruku spojencům, jež jsme nenávistně snižovali doposud, jen dávají-li aspoň trochu záruky, že nový podkop pomohou založit; a lhostejno, kam se po nekonečném cloumání osobním dostanem od původního místa útoku, jen když se lze dovléci ke srázu, kam se svrhne nepřítel; není-li ho, vítězí ne ten, kdo měl pravdu, ale kdo déle vydržel, kdo měl poslední slovo. U nás je možno škemrat o podpis za každou cenu, aby nám bylo věřeno, u nás musí mít každý podnik protektora od obecních rad až k excelencím, proto je možno, že dotknem-li se i jen mimochodem »velkého jména«, vyřítí se na nás všichni, kdo v jeho stínu hledali záštitu, jako na společného nepřítele. — Tyto zjevy jsou příliš nápadny, než abych je musel dokazovat, ale nejsou právě pro svou zřejmost nejdůležitější. Vážnějším se mi zdá podivný fakt: Všichni bohové konečně stárnou. Je to skoro nepochopitelno, zejména bohům samým, ale bohužel pravda. Heroové, kteří kdysi representovali novou myšlenku, novou celou kulturu, novou formaci života, přežívají dobu své vlny evoluční — a nechápou toho. Nemají ani dost pružnosti duševní, aby se přizpůsobili novým, věčně vítězícím mladým, nemají ani dost poctivosti, aby ustoupili, a tak vzrůstává z nich, bylo-li jich více v jednom šiku, pověstná čínská zeď, česká zeď, jíž nikdo nezboří, co se jich vrhalo a vrhá proti ní, nebo většina vítězů, prolomivších se k volným horizontům, vrací se a na starý základ staví novou, svou čínskou zeď. Stavěli ji staročeši, postavili mladočeši dnes, kdo po nich přijde v politice? Nejsou lepší umělci, ať šli pod praporem národním, romantickým, realistickým, či ať jdou moderním, tím »moderním«, jenž za chvíli se bude skládat k relikviím historickým již. A jiní nejinak, nebude-li nápravy. To je nejtruchlejší ovoce na stromu kultu osobního; osobní útoky zabíjejí jednotlivce, čínské zdi rdousí generace.

Mluvil-li jsem v prvém článku proti surovostem a demoralisaci osobních polemik, žádal li jsem očistné boje věcné, bezděky jsem cítil dál, než jsem vědomě chtěl. Dnes doplňuji svou myšlenku: Ne pouze chybu odvrhnout je třeba, je třeba vyrvat i kořeny, příčiny její, aby pokoutně nevypučela znovu. Snad zazdám se moralistou, ale je mi to lhostejno. Chce se mi vášnivě volat: Je-li dnešní kultura vinna, nemá-li tolik síly, aby zušlechtila a zocelila charakter, jestliže pouze změkčuje a kalem zaplaší svá dobrá díla, pak zahoďme ji! — Ale není vina v kultuře samé o sobě, jen v její dnešní formě. My ji pomáháme tvořit, my spolupracujem, nuž, začněme na očistě, začněme u sebe

s obratem radikálním a u ostatních — ti snad nejsou schopni vypracovat se v jediném věku ze změti, opínající je se všech stran, ale je-li již třeba fangličkářské, povrchní jejich povaze v dnešním stadiu idolu, nuž, odvraťme je od osob k věcem. Ty mají více síly, aby zření jejich zbystřily, a snad dosáhnou toho, po čem toužíme: aby nebylo třeba lidem smyslového opilství k přijetí Krásy a Velikosti, aby všichni dovedli mít čistou, velkou radost z každého krásného objevu, aby zmizeli ti, kdo nedovedou myslit a cítit než v zákonech svých bohů, ale aby každý měl zákon ve vlastní ryzosti a pružnosti duševní.*

E. Sokol.

Ochrana děvčat.

Dne 1. října péčí soukromého spolku a za mravní podpory ministerstva železnic uvedena v život ve Vídni služba na nádražích k ochraně osaměle cestujících děvčat, zvláště služebných, a zároveň otevřena pro ně útulna, ve které se jim dostane bytu i přispění v době nezaměstnanosti. Útulna pro služebné jest od

* * Vážený p. redaktore, v první části článku p. Sokolova „K pathologii našeho veřej. života“ čtu i passus: „— kdyby nebyl Šalda sestoupil na neslušnou úroveň tonu Sezímova —“. Dovolte mi konstatovati k tomu několik okolností, jejichž souvislost ušla snad p. pisateli citované úvahy: Otázka podpisu p. Šaldova na divadelní brožurce stala se předmětem veřejné rozepře mezi p. Šaldou a „Kruhem“ po publikování utrhačné korespondence p. Šaldovy p. Kvapilem, jež stalo se na mé zakročení u p. dramaturga. (Zde dovoluji si opraviti mylné tvrzení p Sokolovo, jakoby p. Š „po právním vyzvání“ byl nazval vydavatele brožurky „tlupou, žoldnéřující nevím v čí službách“. Pan dramaturg s těmi z podepsaných, s nimiž byl v osobním styku, korespondoval o brožurce přímo.) Já po té vylíčil jsem v „Rad. L.“ č. 54. suše a tónem co nejklidnějším, jak se podpis p. Š. na brožuru dostal i co dále následovalo. Pan Šalda k vylíčení mému — mlčel. Zatím podnikal však v Přehledu a v Čase urážlivé nájezdy na jiné členy „Kruhu“. A poněvadž v útocích těch tvrdil nové nepravdy, zregistroval jsem v „Rad. L.“ č. 59./60. celou aféru znovu bod za bodem. Pan Šalda adresoval mi na to v „Čase“ ze 17 VIII. feuilleton, kde krom nadávek a posměšků na přirozené fysické vlastnosti odpůrců hleděl veřejnému posměchu vystaviti náš dosavadní přátelský poměr (jehož naprostou vzájemnou rovnost nejednou sám slovem i písmem mi akcentoval, ale který vylíčil teď pro svůj účel zcela falešně), jakož i společnost, ve které nedlouho před tím sám si přál častěji prodlévat Charakteristický pro úroveň tohoto pamfletu byl již název „Propuštěná služka mluví“. Mlčet k tomu nebo zachovat ton mírný, bylo by znamenalo, dáti se utlouci pánem, jehož bojovná kuráž rostla vždy v rovném poměru se slušnou zdrželivostí či únavou soupeřovou a jehož teroristické choutky pocítilo již tolik lidí přede mnou — počínaje nebožáky „olověných mozků“ před nějakými 10 lety až po různé ty „prkenné Jiří české dekadence“ a „mizery druhu Karáskova a Neumannova . .“ Ale k tomu, žel, neměl jsem a nemám dosud nejmenší chuti a bohudíky ani důvodů.

S výrazem povinné úcty

31. X. 1904. *Karel Sezima.*

Přijímám rád vysvětlení toto, týkající se věci, jež není vlastním obsahem sporu a jež mimochodem byla dotčena. I koriguji v důsledcích a odvolávám větu „kdyby nebyl Šalda sestoupil na neslušnou úroveň tonu Sezimova“ — a slova „po právním vyzvání“, čímž naprosto zůstává myšlenkový obsah a dosah článku mého nedotčen. *E. S.*

nedávna i v Praze a dobře se osvědčila, ačkoli činnost její je proti vídeňské značně užší, služba na nádražích pak, která v jiných zemích je dávno organisována, je v Rakousku novinkou.

Zvláště v Německu, které na poli sociálních reform kráčí rychlejším tempem, nežli ostatní země, byla péčí soukromých spolků provedena mnohá opatření proti obchodu s děvčaty a k záchraně kleslých žen. Značný pokrok k systematickému potlačování tohoto sociálního zla a k účelnému postupu proti šíření prostituce učiněn byl na známém mezinárodním kongresu ve Frankfurtě n. M. (1902); od té doby pak vzniklo v Německu pod protektorátem samé císařovny více spolků, které si vzaly za úkol nejen vysvobozovati padlé ženy z jejich mravní bídy, a navracet je společnosti, nýbrž i — kladu na to důraz — chránit je předem před tímto smutným osudem. Je jisto, že u velké části děvčat, která propadají prostituci, děje se tak nejen z nedostatku vzdělání vůbec, nýbrž i z neznalosti rafinovaného života velkoměstského, a to právě, když vstupují na půdu velkého města. Děvčata přicházející z venkova do velkých měst hledat službu nebo jiné zaměstnání, často z nezkušenosti nebo z nedostatku přiměřené práce upadají do rukou vypočítavých kuplířů, kteří je strhují do nejhlubšího kalu mravního. Děje se to často už cestou ve vlaku, na nádražích nebo v kancelářích pro zprostředkování práce. V kolika případech bylo by lze tomuto zlu zabrániti, co žen bylo by zachováno společnosti a účelnému životu, kdyby se jim včas dostalo výstrahy, pomoci, poučení! A právě za tímto čistě humanitním cílem nesou se snahy mnohých ženských spolků, které v Německu a nyní i ve Vídni pod názvem „Bahnhofsmission“ jsou činny, poskytujíce cestujícím děvčatům své pomoci.

Činnost těchto spolků, jejichž členové náleží nejlepším třídám, je trojí: 1. Nápadnými tabulkami, umístěnými ve všech vozech třetí třídy drah, které ústí ve velkých městech, dávají výstrahu nezkušeným děvčatům před nástrahami nesvědomitých zprostředkovatelů služeb a kuplířů a upozorňují na svůj spolek. 2. Příjezd každého vlaku očekává na nádraží některý člen spolku, opatřený snadno viditelným odznakem. — 3. Ve svých místnostech poskytuje spolek přístřeší i rady děvčatům do města přicházejícím a nezaměstnaným tak dlouho, pokud si nenaleznou službu, kterou jim dle možnosti zprostředkují.

Za vzor podobného zařízení může sloužit „Deutsche Bahnhofsmission“, jejíž návěští, rozšířena ve mnoha vlacích v Německu, na sebe upozorňují svým stručným a zřetelným nápisem: „Schutz und Rat für reisende junge Mädchen“ a pod tím: „weisses Abzeichen mit rosa Kreuz“, dle něhož lze poznati člena spolku na nádraží. Jiné spolky mají na nádražích velké plakáty, jimiž upozorňují na své kanceláře ve městě.

Hnutí, které jinde již dávno zdomácnělo a nalezlo vděčné porozumění u obecenstva, u nás se teprve počíná. Proto tím více je třeba upozorniti na první krok, který v Rakousku se v tomto oboru sociální politiky stal, na činnost, kterou za cílem

nahoře vytčeným dnem 1. října začal vídeňský spolek „Heimat". Trvalo mnoho let, nežli se mu podařilo opatřiti si dostatečné prostředky na zřízení asylu a dlužno uznati, že jeho snaha se potkala s účinnou mravní podporou rozhodujících kruhů. Ministerstvo železnic nejen vyhovělo žádosti spolku o vyvěšení návěští na nádražích a ve vozech vlaků, nýbrž dalo také potřebné pokyny ředitelstvím a úřednictvu, aby se snahám spolku s největší ochotou vycházelo vstříc. Dámy pak, které jsou členy spolku a které patří k nejlepším kruhům společnosti, dostaly volné legitimace ke vstupu na nádraží, kde konají ochotně službu při příjezdu každého vlaku. Stejné podpory dostalo se spolku od dunajské paroplavební společnosti. Pro asyl pak, který je v Hintere Zollamtsstrasse č. 9., najaty rozsáhlé místnosti, sestávající z devíti velkých, pohodlně zařízených ložnic a vedlejších síní a mimo to z místnosti pro zprostředkování služby.

Jos. Tomas.

Lidumilný odbor Ústředního spolku českých žen, jehož velmi horlivou předsedkyní jest paní Arnoštka Veselá, domáhal se již před pěti léty, napřed osobní intervencí a potom podáním pamětního spisu k městské radě král. hl. města Prahy, aby k založenému již podniku, totiž bezplatnému zaopatřování služeb práci hledajícím obého pohlaví založila ještě svým nákladem „Útulnu pro služebné dívky po čas nezaměstnanosti", která skutečně roku loňského vešla v život a přes to, že není ještě dostatečně známa, velmi se osvědčuje, hostíc ve svých útulných místnostech za týdenní poplatek 30 h až 40 dívek nezaměstnaných. Již tehda, tedy před pěti roky, jednalo se o vysílání lidumilných paní na nádraží ku příjezdu různých vlaků, aby již tam braly pod svou ochranu venkovské dívky, které přijely ponejprve samy do Prahy hledati si služby, a aby je přiváděly do jmenované útulny. Úmysl lidumilného odboru Ústředního spolku českých žen nemohl býti tenkráte proveden jen proto, že Útulny ještě nebylo. Nyní však postará se zmíněný odbor také o to, aby dívky, které do Prahy za chlebem přicházejí, neupadly již na nádraží aneb v různých „kancelářích pro zaopatřování služeb" do tenat velkoměstských obchodníků s lidským zbožím a bude se snažiti, aby po příkladě ciziny také u nás humanní instituce tato zavedena byla. Lidumilný odbor pracoval v intencích zvěčnělé filantropky Marie Červinkové-Riegrové, jíž vzorem byl švýcarský spolek „Union des amies de la jeune fille".

R.

Naše peněžní ústavy na venkově.

Po nedávném velikém úpadku firem Taussigů a Geiringrů četl jsem v jedněch německých novinách zprávu, jak osudný býti může pro účastníky všeobecný zvyk podepisovati směnky z ochoty. Je-li zvyk ten mezi velikými obchodními firmami nebezpečný, jest daleko nebezpečnější pro naše ústavy peněžní, především pro záložny, jež často, přečasto poskytují jednotliv-

cům, neb určitým skupinám jednotlivců příliš veliký směnečný úvěr a příliš mezi sebou soutěží, aby uskutečnily zápůjčky, z nichž jim kyne poněkud větší neb veliký úrok. Záložny a spořitelny poskytující směnečný úvěr, ustanovují míru úrokovou na 6, $6^1/_2$ i 7 procent, ba některé i vyšší. Mnoho lidí, mezi nimi bohužel i rolníků, vrhnulo se na vydlužování peněz ve velikém na směnky ze záložen, spořitelen a pokud možná na dlužní listy u raifajsenek v okrese, kde jsou, dejme tomu tři záložny (společenstva), kde poskytuje též směnečný úvěr spořitelna a v každé obci raifajsenka. Mimo to jsou v blízké obci sousedního okresu dvě záložny, zabývající se, zejména pokud jde o jednu z nich, směnkařením ve velikém. Všechny tyto záložny a domácí raifajsenka poskytují žadatelům, o nichž se přesvědčily, že buď všichni neb někteří z nich si dle pozemkové knihy a dle obecného mínění dobře stojí, směnečné zápůjčky. Žadatelé jsou dejme tomu tři z téže neb sousedních obcí a tvoří jakýsi druh společnosti, jejíž účelem jest dlužení. Napřed potřebuje Osvěnčič a ručí Rakorský a Poltrhán, pak potřebuje Rakorský a ručí Osvěnčič a Poltrhán, konečně potřebuje Poltrhán a ručí Osvěnčič a Rakorský. Zatím zase potřebuje Osvěnčič, pak zase Rakorský a na konec Poltrhán a vzájemné ručení a dlužení tvoří čarovný kruh, do něhož se peněžné ústavy a dlužníci s ručiteli více a více zamotávají. V pozemkové knize vypadá stav dluhů pěkně, dluhů málo, za to však na směnkách a nevtělených dlužních listech až běda! Záložna, spořitelna neví o druhé, mnoho-li ta má pohledávati a prodlužují směnky ochotně dále. Najednou vyzví některý obchodník, jak věci stojí a rychle si opatří od dlužníků dlužní list a dá si svou pohledávku vtěliti. Některému z dlužníků ze společnosti napadne, že má děti, ženu a rychle jim dá pojistiti podíly, pohledávky z různých důvodů a než-li zbylo času se poohlédnouti, jest gruntovní kniha jak by nabil a záložny a spořitelny mají směnky, které jsou splatné za několik měsíců! Co nyní? Věru těžká rada a těžká práce pro věřitele a advokáta. Ukazuje se, že dlužení i zapůjčování bývá lehkomyslné. Peněžné ústavy v zájmu našeho lidu měly by utvořiti aspoň do jisté míry, pokud jde o směnečné dluhy, jakýsi druh kartelu, aby věděly o dlužnících, mnoho-li obnášejí jich směnečné dluhy. Přihází se až úžasně často, že někteří dlužníci tvoří společnosti, o nichž jsem se zmínil, jež jsou pravými záškůdníky našich ústavů peněžných. Lidé tací jsou nesvědomití a neštítí se žádného sebe hrubšího poškození důvěry a hmotných zájmů věřitele. Jest jim lhostejno, zda poškodí záložnu, raifajsenku, spořitelnu nebo žida. Ten ak se obyčejně nedá poškoditi, věda dobře a lépe než grunní kniha a žena, jak si stojí Osvěnčič, Poltrhán a Rakorský.

Jiné nebezpečí, které některým našim venkovským peněžn ústavům hrozí, jest snaha a zvyk poskytovati zápůjčky na stské domy v cizích vzdálených okresích v druhém, ba i třetím radí za úrok poněkud zvýšený. Stává se často, že záložny dejme tomu, že mám na mysli některé záložny moravské —

poskytují zápůjčky na vídeňské domy. Ve Vídni jest četně náhončí, obyčejně israelitů, kteří se sem nastěhovali z moravského venkova a mají v místě, kde dříve byli, mnoho známostí. Při svém obchodním nadání sprostředkují zápůjčky na vídeňské domy v druhém i v 3. pořadí! V místě, kde dříve byli, naleznou ochotného muže, působícího na záložnu neb spořitelnu, aby zápůjčky poskytnula. Pro majitele hypotéky jsou zápůjčky ty drahé a pro peněžný ústav (moravský) bývají někdy ještě dražší. Majitel hypotéky musí platiti vyšší úroky vídeňskému sprostředkovateli musí dáti znamenitou odměnu, osobě v místě peněžního ústavu zaplatiti za cestu do Vídně a na konec jest věřitel ohrožen, že pozbyde peníze! Takové obchody, v nichž mají často ruce vynikající osoby naší společnosti, nemají naše peněžné ústavy dělati. Podporují tím naše národní odpůrce a poškozují naše národní potřeby. Neškodilo by opatřiti statistické údaje z vídeňských pozemkových knih. Našemu peněžnému ústavu musí býti zřejmo, že ve Vídni jest mnoho ústavů zápůjčky hypotekární poskytujících a že bude asi zvláštní důvod, proč se němečtí majitelé vídeňských nemovitostí utíkají z Vídně o zápůjčku — dejme tomu na Moravu! Cena realit městských v místech, v nichž dostoupila veliké výše, jest podobna ceně spekulačních objektů na burse. Jest potřebí malého nárazu, více exekučních prodejů, jest třeba malé stagnace průmyslových podniků a vysoké ceny domů se shroutí jako paláce vybudované z karet. Příliv obyvatelstva do měst nebude trvalý a nebude dlouho trvati, bude ve větších městech prázdných bytů a místností obchodních, až bude majitelům domů a národním hospodářům úzko. Peněžné ústavy poskytující zápůjčky ve 2. a 3. pořadí podle stkvělých odhadů, byť i soudních, vydávají se velikému nebezpečí, že přijdou o mnoho peněz. Nebudu dále zabíhati, ač by bylo vděčným thematem i pohovořiti o ceně soudních (dobrovolných) odhadů a poukázati na častou jich nicotnost. Hospodářství založen musí býti změněno, i pokud jde o poskytování zápůjček do cizích obcí i pokud jde o přílišné směnkaření. Směnky se vlečou roky, nedocházejí zaplacení a přílišný směnečný úvěr skrývá v sobě přečasto nebezpečí — zákeřnického přepadnutí. *Č.*

Emile Gallé, obdivuhodný tvůrce barevných zázraků na produktech uměleckého průmyslu sklářského, zemřel v Nancy v říjnu t r. Jako v jiných oborech tak i ve sklářství padly v století předešlém dávné tradice o nevkusu věcí všední potřeby. Byť denně bráno do rukou, nechť nese vše v sobě onu sílu krásy, budící city ušlechtilosti. Ovšem, nádoby skleněné užívané v domácnosti chtějí býti jasny a průhledny, aby užívající viděli, co pijí, čeho užívají atd. Výroba skla potřebného děje se v takovém množství, že není ani možno věnovati jednotlivým kusům pečlivé pozornosti a pak — nesou v sobě svůj osud pravidelného zničení, nadiktovaný samou křehkostí materialu. Za to okno barevné a sklo ozdobné, vásy, jardinièry, floly, parfumové

a cukrovinkové nádobky nabízejí se umělci za vděčný předmět tvoření. V prvních desetiletích 19. stol. omezováno se na kopírování velikých a slavných výtvorů benátských, českých a j. Napodobován porcelán mléčným sklem, na něž bylo malováno podle starých vzorů. Salviati (1816—90, bývalý advokát, slavný émailleur) počal pracovati dle benátských, Lobmeyr dle českých, broušených a zlacených originálů, německá továrna Ehrenfeldská zdařile kopírovala sklo římské a staroněmecké. To bylo tedy stálé, až úzkostlivé ohlížení se po dokonalosti již stávající, nebylo samostatného křísnutí, aby nalezla se jiskra pro nové světlo. Ale brzy přišli umělci, zatouživše na tomto poli nalézti svěží, obrodné prameny, stvořiti díla svérázná a v podmínkách materiálem stanovených vykouzliti pohádky krásy. Takovým čarodějem byl Emile Gallé. Jak v keramice, tak ve sklářství uměleckém dva proudy paralelně se nesou k zpracování předmětu: jeden váhu klade na tvar jeho, druhý na barevnou dekoraci jeho povrchu. Ve sklářství na jedné straně K. Koepping a Fr. Zietzmann, na druhé straně Gallé a Tiffany. Skla Koeppingova, nejvíce podoby květin ve stopách starobenátských, ženou se a rostou do štíhlých, graciesních, až přemrštěně vzdušných a lehce apartních forem, chvějí se skoro na jemných stoncích svými kalichy stén tenkosti papíru, ohýbají se na svých stvolech opřeny filigránskými ornamenty jak zmítány větrem. Originalita a elegance tvarů jest jim cílem. E. Gallé pracuje z opačného polu. Sklo jeho nádob jest silné, forma jednoducha, na pevných, širokých základech, ale povrch nádherně zdoben barvou. Technika jeho jest podjímací, na původní základ klade jinou vrstvu barevnou, na tu další, druhou, třetí, čtvrtou, každou v jiném barevném kouzlu. Ostrými rydly vyrývá se pak kresba do vrchní vrstvy, odstraňují, obrušují, odleptávají se jednotlivé části ostatních vrstev spodních, buď úplně, aby jasně zasvítil jich barevný karakter, nebo neúplně, aby pod jemnou vrstvou jednou průsvitala a prozařovala jiná a tak akordy koloristické zahrály v překvapujících modulacích a kombinacích. Kovové plátky podkládají se tam, kde lesk má vyniknouti nad okolí a na povrchu vásy rozkvétají lučiny, třepotají se křídla motýlí, budí se život barvy, okouzlující svou něžností a nuancemi. S prospěchem studoval Gallé výrobky Japonců, zdárně komponoval motivy rostlinné, sestavuje jich skupiny jednoduše, ve věrném vystižení pravdy, aplikuje formu přírody formě předmětu dekorovaného a tak dílem svým básně její věčnou krásu. Na pařížské výstavě 1884 dobyl již velikých úspěchů. Ceny jeho výrobků byly původně ohromné. Teprve když konkurence v samém jeho působišti, Nancy, vyráběla věci podobné (to hlavně firma bratří Daumů), klesly jeho eny, ač jeho mistrovství zůstalo nedostiženo. Teprve sláva L. . Tiffanyho zastínila poněkud jeho vavříny. *K. D. Mráz.*

Ogaři.

Pravda. Jaro bylo nejkrásnější, leto nejveselejší. Podzimek má však také své půvaby. Úroda byla svezena do stodol, otava jest též uschována, nemůže tedy dobytek »vlézti do škody.« V ten čas pasou ogaři nejraději. Za vesnicí prostírají se do široka louky. Nejsou ohraničeny ploty, jen mezník nebo vrba označuje jednotlivé díly. Veškeren dobytek pase se, kde chce a ogaři mají »vůli«. Jest jich asi patnáct pohromadě a přeskakují šibeničky. Při tom prováději ještě jiné »kuntrfáry«. Přeskakují jeden druhého, »dělajú lámanku«,* »stavjajú suchú vrbu« anebo »válajú kotrlce«. Konečně udýchaní sedají k ohni, by si odpočinuli. Mlčák vytáhl z kapsy vrbovou fajku s »chebzovú tréskú« (bezový troubel), nacpal »zemákové natě«, zapálil »hlavénkú« (oharkem) a pokuřuje vážně, jak doma od starých viděl. Ostatní sledují žádostivě každý baf a po chvíli koluje dýmka při ohni jako někde v Americe mezi Indiány. Zajímavo jest, jak takovou dýmku ogaři »robí«. Silnější vrbová odnož s postranní větvičkou se patřičně zařízne, moří se nad vlhkým ohněm a pak se dřevina vykroutí. Kromě dýmek kouřívají ogaři cigára: »palach« (rákoska). Nic nevadí, že po kouření se osype jazyk jako drobnou krupicí: »Přece to bylo dobré«. —

»Což co? Už sú?« pronesl Gerža odhodlaně otázku, která již dávno všem tkví na jazyku. »Snáť«, odpovídá vrchní kuchař Ratajík a cituje oblíbenou průpovídku:

„Když jsem šel do nebe,
stavil jsem se v pekle,
ten starý luciper pekl tam erteple.
Já jsem mu povídal, aby mi jeden dal
a on mi povídal, abych si vykutal.

Energickým pohybem rozhrábl popel, zmocnil se jakéhosi opáleného kulovatého předmětu, přehazoval jej z ruky do ruky, jak pálil; spálený povrch otřel radikálně o gatě (maminky: hrůza!), položil na koleno, udeřil křepce pěstí, předmět se rozskočil a — vůně, vůně nebeská se rozšiřuje. Ach zemáky, v žhavém popelu pečené zemáky! Co vám se může vůní vyrovnati?! Až kdysi zemru, prosím vás, strčte mi takový zemák pod nos — uvidíte, že vstanu. Jistě vstanu. —

Zatím co ogaři jsou zabráni do své lahůdky, mění příroda kulisy k poslednímu jednání. Slunce se ztratilo za skupinu oblaků a barví do ruda obludovité okraje. Od řeky vystupuje bílá mlha a zachycuje a tlumí veškeren ohlas. Pojednou zní vše přitlumeně, tiše; i ten charakteristický zvuk, který způsobuje dobytek, trhající chvatem již rosou svlaženou trávu, změnil svou intensitu. Ogaři sami podléhají kouzlu, sedí tiše u ohně, i rozprávka odpovídá náladě. Začali o věcech tajemných a nadpřirozených. O hastrmanovi. Šiša vypravuje: »Počúvajte, ogaři, co sa našém staříčkovi připonatrefilo. Šli oni z tarmaku* a kdesi cosi: slovem zatměli. Příďa k záhumení od říky (řeky),

* Zády k sobě a lokty zaklesnuti zdvihají se navzájem.

mohlo už byt ale (asi) k jedenáctej. A příde jim tak pohledět k lavce, jak sa přes ňu ide na draha —

»»Šak víme«« — protestují ogaři proti každé odbočce ve vypravování, »»co dál?««

»Co dál? Vidíja tam sedět na lavce jakési pachole.« — A jak ho viděli, když byla noc? — »Ty hlúpý, dyž svítil měsíček! I pomyslili si stařiček: co aby to bylo nějaké ogarče z dědiny a nemože trefit dóm, idú tedy blíž a v téj poznali hastrmana.« — A jak to poznali? — »No! Byl celý zelený!« — Měl fúsa?** ptá se Mikéska. — »To víš, bratře, že měl a jaké! Jako když kříb (keř) pustí kořeni do vody. A potom mu pořád z levéj kapsy kapala voda.« — A co bylo dál? — No toż, ten milý hastrman seděl na lavce a šil boty. A prozpěvoval si při tom:

svit, měsíčku, svit,
at mi drží nit!

Jeden bot už mjel udělaný. A tu, pane, stařiček sa přikradli a ten bot mu po lehúčku vyfúkli a pěkně s ním dóm. A ten bot potéj nihda nemohli dotrhat, dycky si dávali šit enom jeden, ten druhý byl pořád dobrý. — A je to pravda? — A co by nebylo? Šak sa optaj jiných, co také hastrmana na vlastní oči viděli: Balúsek — Kerý? Zaříkový nebo Menšíkový? — Ani Zaříkový, ani Menšíkový, ale Drahový. — A kerý ešče? Gerža Sklepový, potom aj tetka*** Šišova, co pravíja u Buřičů, všeci ho viděli — —

Od řeky zazněl jakýsi praskot a ozval se řezavý skřek.

»Ogaři, co to bylo? — A jakýsi pták. Nejspíš křáštal, ten sa drží u vody. — Také by to mohl byt aj vyškerák, ten sa dovede po každém ptákovi vyškéřat. — Bratři, esli to nebyl výhlav? — Výhlav? Už si ho viděl? — Ne, ale čul sem o něm. — A co si čul? — Výhlav je půl ptáka a půl hada, šak má aj v hubě žídlo (žihadlo) a može uščípit jako had. Dyby nekdo našel, hde má hnízdo — dycky hlboko v dúře ve stromě — a zatlkl mu dúru klínkama, toż by mohl přijít k štěstí. Výhlav přiletí a nemože do dúry, odletí do lesa a přinese si v zobáku travinu a dyž ji přiloží k pňu, toż hnedkaj všechy klínky z dúry vyskočí. Výhlav potom travinu upustí a hdo si ju zdvihne, može ňú všecky zámky a truhly otvírat, aj všecky poklady v zemi sa mu otevřú. — Stakra, ogaři, najít takhle takové hnízdo, hned bych to udělal. A šel bych rovnú na Janovu Horu, tam sú zakopané peníze a nabral bych si jich ale ze dva měchy (pytle). — A co bys s nima dělal? — Co bych s nima dělal? Šel bych do Vyzovic k baronovi a optal bych sa ho, zač je Těchlovský dvůr. A dal bych mu, kolej by chtěl. Kúpil bych si ze dvě nebo ze tři sta bažek (ovcí), pěkného psa, co už je vyučený, pásl bych, hde bych chtěl, psovi bych enom porúčal a ten by obracal. —

* tarmark = Thiermarkt ** „Fúsa" jsou znakem „panským". Valaši nenosí ani vous ani knír *** Každá vdaná ženská je „tetka". Každý dospělý muž je strýc.

Tak jde hovor dále o všem možném a nemožném. O šotkovi, který se vylíhne z vejce, když je člověk nosí pod paždí a nemyje se a nemodlí. O strašidlech, o kerchovu (hřbitov), o mrtvých atd. Ogaři vypravují a poslouchají, oči se jim zvětšují, hlas se tiší, nohy stahují instiktivně pod sebe, z jedné strany oheň hřeje, z druhé zalétá studený vítr, tělo se zimničně zachvívá.

Soumrak se rozestřel, ogaři se zdvihli, ženou domů. Tím však není historkám konec. Po sušírnách se suší ovoce, ogaři pak, sotva po večeři, hajdy do některé smluvené. V sušírně sálá pec příjemným teplem, ovoce rozšiřuje sladkou vůni. Otevřené dveře ukazují jako ve velikém rámu černou silhouetou usínající přírodu, oheň z pece vyšlehuje, osvětluje se strany sedící skupinu. Co dovede vyvážiti krásu takových večerů?

Slovo vedou hlavně dospělí, při sušení ovoce zaměstnaní. Ogaři jenom poslouchají. Vědí, že jsou tam jen vlastně trpěni, jako škodná, neboť zápečky (na polovic usušené švestky) se povážlivě sesýchají. Dovede valašský žaludek stráviti všelicos, že bys se podivil. Takových Vlků Krampotů*, kteří »nihdá nemajú dost« jest tam mnoho. Vlk Krampotů byl kdesi od Halenkova; tam už se nerodí ovoce. Šel do služby, kde byl úrodnější kraj a když se poprve dostal na »trnky« (švestky), »zedl jich tolej, až si čagan (hůl) kostkama (peckami) zaházal a nemohl ho po téj najít.«

Tak skoro nepozorovaně přijde zima. Zima ovšem omezí činnost ogarovu. Mrtvá příroda jej nevábí, drží se, zrovna jako okřídlený vzor, vrabec v blízkosti domácích střech. »Vozičku« (klouzačku) má hned »na dědině« (na návsi), sníh ku hrudování také. Vyběhne si na chvilku třeb s bos. Kopců pak na sáňkování je okolo dědiny, ba i v dědině samé, také chvála pánu bohu dost. Toť hlavní sport, při kterém ogarovi uteče odpoledne, »ani se nenaděje«. A jako na širých rovinách ruských ovládá křepký kozák svého koně, tak ovládá na příkrých stráních valašských ogar své sáňce. Z nejdivočejších kopců jede vesele hlava nehlava »šak sa nemože nic stát«.

Jako jednúc. Také sa ogaři vozili. Dyž už sa dosť navozili na sáňcoch, napadlo kerému — šak to byl najspěš Jura Šišů, co sú na podsedku, ten je na takové darebniny podobný — aby vyťúkli strýcovi Lomicovém pěšáry (velké sáně) a vozili se na pěšároch. A vyťáhna pěšáry na kopec za faru, posedali si všeci — bylo jich ale z osm lebo z devět — a už fičali dúle žlebem, až sa sněh zdvihál. Francek Rafajiků, ten byl najkurážnější, redigoval. A šak aj bylo na pováženú. Ve žlebě byly studně a moselo sa jim vymíňat (vyhýbati) a zavadit tak o ohlobeň (roubení), byli by sa válali ve sněhu všeci. A tu fárské dívky (děvečky), iďa pro vodu, vidíja, jak ogaré sa vozíja žlebem a začnú hřešit (hubovati), že od saní bude chodník klzký, že sa jim budú nohy vozit, a jak že ony budú vodu nosit! Aby toho hnedkaj nechali! Ale ogaré sa jim jen smili

* Vlk Krampotů, Valašská povídka od J. M. Slavičinského.

a jezdili dál. Tož milé roby (ženské) hybaj zpátky na faru a žalovaly. A pan falář sa tu minutu vybrali, že ogarom vozičku přetrhnú. A přiďa ke studni, ogaři už zas na kopci sedali na pěšáry. Tož jim začali hrozit a volat, aby toho hned nechali, lebo že vydržíja. Ale ogaři, jak už byli rozkuráženi, řekli si: »Šak co«, a posedaja si, jeli. A pan falář důle hrozí rukú a ogaré jedú, čím dál tím prudčejc jako čert a zrovna na faláře. Chudák už viděli, že je zle, utéct už nemohli a tož, dyž pěšáry byly už před nima, tož hupky ve strachu na pěšáry a chytili sa ogarů. A tož ten, co redigoval, nic neviděl, protože měl faláře před sebú a milé sáně přes studně a přese všecko, až sa kdesi důle všeci vyškobrtli a svalili do kuče (na hromadu) a byli rádi, že to tak dopadlo. A tu ten, co redigoval, vybrchaja sa ze sněhu, povídá: »Tož pane falář, napřed jste nám hřešili a včilejc sa sami vozíte s náma?!..«

Radost však netrvá dlouho. Brzo slunce zapadne, tma se rozloží, ogaři »mosí dom«. Dlouhé večery nastávají, ale mohly by býti ještě delší, ogara by nic nelitoval. Pěkně se sedí nebo leží za velikou hřející pecí, vyloženou kožichy a peřinami. Nový život pohádkový kvete. O královnách, zakletých princeznách, o zbojníkoch a švercoch (pašeráci), obrajtoch (pohraniční finanční stráž), o jejich příhodách, půtkách a ta mladá citlivá chasa dlouho se ještě zmítá pod novými dojmy, než ji zdravý spánek pojme ve svoji náruč. *J. K.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Domácí politika. Tiskem proskakují zprávy, že mp. Körber s mladočeskými poslanci před změnou ministerstva jednal. Sám dr. Pacák, jenž na čáslavské schůzi před změnou tvrdil opak, po změně na schůzi v K. Hoře doznal, že měl povědomost, že cosi je ve vzduchu . . Tvrdí se, že dr. Herold, Pacák a Žáček ve Vídni s mp. Koerbrem vyjednávali. Je-li to pravda a pusti-li tudíž Mladočeši nyní obstrukci, bude to dle známé už neštastné taktiky naší: když máme ustoupit, vzepřeme se a stojíme; když je radno nepopouštět, ustoupime! Nyní bylo na poslancích vytrvati. Ustoupili. Nálada dostati se z obstrukce za každou cenu byla již v mladoč. klubu v říjnu na sněmu v Praze tak silná, že jen několik rozvážnějších zadrželo nepředložený kousek. Ale vliv jejich nebyl patrně dosti silný na vůdce! — Podzimní zasedání říš. rady začne 17. t. m. a má býti před 15. prosincem skončeno. To je prý ústupek Čechům, aby mohl sněm zasedati alespoň 8 dní před novým rokem.

Na sněmu **moravském** byla promrskána a schválena ve druhém čtení oprava volebního řádu pro Brno. Opravné návrhy českých poslanců šmahem zamítnuty. Nový volební řád navrhuje pro první třídu census 300 K přímých daní, pro druhou 100 K, pro třetí 10 K, potom ještě všeobecnou třídu, ve které však mají volební právo i předešlé tři třídy. První až třetí kurie mají míti po 16 hlasech, všeobecná 9. Armáda vyděnců agituje dále ve prospěch rozšíření politických práv deputacemi demonstracemi, čili, jak sami praví, „pošťuchují panstvo, aby se hýlo trochu do předu.“ K tomu účelu bude patrně též působiti, byt epřímo, sjezd československé demokracie v Prostějově. — Národním stům stal se malý malheur. Brněnské Lidové Noviny jim vytkly, že vídají se o tom, co jinè české listy píší, z Tagblattu anebo z Bohemie.

SOCIÁLNÍ. O rozsahu odborných organisací dělnických třeba si orati některá data. V čele stojí anglické dělnictvo. Má odbornou or-

ganisaci nejen početně nejsilnější, ale i nejbohatší a nejvlivnější. Angličtí průmyslníci přičítají úpadek anglické industrie dokonce na vrub „tyranii trade-unií". Koncem r. 1902 bylo v Anglii 1183 trade-unií, jež měly 1,915.506 členů. Počet tento, sám o sobě veliký, zmenšil se oproti předchozímu roku o 0·6 procent, následek to prudké krise průmyslové. Přes to podaly trade-unie úctyhodné výkony. Sto největších trade-unií (měly celkem 1,169.333 členů) vydaly na stávky 5,412.350 K, na podporu v nemoci, nezaměstnanosti, atd. 30,025.825 K, na správní a jiné výlohy 9,930.000 K. Celkem přes 45 mil. K, více než leckterý malý stát evropský a to z prostředků opatřovaných pouze členskými příspěvky. Ty jsou ovšem dost vysoké. Ve zmíněném roce platil každý odborně organisovaný dělník anglický průměrně 39·80 K. Za to se mu ovšem dostalo vydatné podpory, když jí potřeboval. Reservní fondy páčily se koncem r. 1902 na 109,615 000 K a stouply za posledního desítiletí o 181 procent. Dělnictvo, jež má milionové hospodářství a mimo to jest vyškoleno v nejtužší kázni a solidaritě, jest opravdu činitelem všeho respektu hodným. — Po Anglii přichází Německo co do počtu organisovaného dělnictva. R. 1903 měly odborné organisace dělnické v Německu 1,276.831 členů. Roztříštěny byly na patero skupin. Nejsilnější byly odborové organisace sociálně demokratické (oficiálně: Freie Gewerkschaften). Bylo v nich sdruženo 887.698 dělníků. Po nich: odborné organisace křesťanské (192.617 členů), spolky Hirsch-Dunckerovy (110.215 členů), neodvislé organisace (68.724 členů) a místní organisace (17.577 členů). Všechny organisace měly příjmů úhrnem 18,764 921 marek a vydání 15,674 070 m. Lví podíl na příjmech a vydáních připadal odborným organisacím sociálnědemokratickým. Všechny kategorie odborných organisací dělnických vykazují vzrůst členstva, nejvíce organisace sociálnědemokratické, ale přece jenom ne tolik, jak by slušelo na jejich pohotovost a odborářskou školovanost. Vadí zde nedostatek politické a náboženské neutrality. Odborové organisace považují se za přípravku pro politickou stranu sociálnědemokratickou. Jinak ovšem odborné organisace dělnické fungují dobře, ačkoli mnozí, jako ku př. Bernstein, si netají, že v čelo jejich měli by býti postaveni mužové, kteří rozumějí moderní diplomacii dělnické, t. j. takovému obratnému jednání, které dělnictvu přináší positivní úspěch, aniž jest třeba sahati ke konfliktu se zaměstnavatelstvem. — V Rakousku nevypadá odborná organisace dělnická zrovna valně. Generální komise ve Vídni tvrdí, že r. 1903 bylo organisováno 154.665 dělníků. Vedle toho existují odborné organisace křesťanských sociálů, českých národních socialistů, německých národních dělníků a částečně i anarchistů. Než i při tom není v Rakousku organisováno více než 250.000 dělníků. Při posledním sčítání živností bylo v Rakousku napočteno jenom průmyslového dělnictva 3,288.055 osob. Tvoří tedy odborné organisace pouze 8 procent průmyslového dělnictva. Kde zůstává dělnictvo v živnostech obchodních, dopravních a hlavně v zemědělství? Odborovou organisaci v Rakousku čeká ještě kus práce. Musí býti ovšem ulehčena poskytnutím svobody sdružovací. Na nedávném sjezdu německých právníků přimlouval se za to sám sekční přednosta dr. Klein. Odborové organisace (sociálnědemokratické) v Rakousku měly v r. 1903 jmění v obnosu 3,838.150 K; z toho připadalo na typografy 2,224.585 K. Organisace typografů jest nejlépe založena. — Ještě hůře vypadá to s odbornou organisací v Uhrách. Bylo tam ovšem organisováno r. 1903 celkem 89.315 mužů a 1833 žen, ale visí nad nimi pořád Damoklův meč. Vláda se netají úmyslem, že by je nejraději rozdrtila železnou pěstí. — Ve Švýcarsku měl „Gewerkschaftsbund" r. 1903 celkem 25.975 členů. Odborová organisace silně trpěla národní a náboženskou roztříštěností dělnictva. Němci, Francouzi a Vlachové se špatně dorozumívají nejen jazykově, ale i o principech odborářských. Mimo to odborné organisace katolických dělníků pracují na svůj vrub. Učiněn byl na sjezdu v Luzernu pokus, aby celá odborná organisace ve Švýcarsku byla zreargonisována, ale pokus se nezdařil.

Kursy pro žurnalisty. V učeném komitétu ministra osvěty za předsednictví K. A. Sonina projednán návrh prof. L. Vladimirova na zřízení

„Naučných a praktických kursů pro žurnalisty" v Moskvě. Účel: osoby nestudovavší na právnické fakultě mají býti vzdělány v etickoprávním vědění (vl. sociologii) nezbytném pro publicistu, majícího tak velký význam v moderním vytvoření veřejného mínění. Ve 3 kursech po 4 měsících mají se probrati předměty teoretické i praktické a to: vypracování úvodníků, zpráv o veřejných schůzích, referátů soudních, recensí, bibliografických poznámek, korrektur a p.), rovněž účetnictví zvláště knihkupeckém a časopiseckém. Teoretická část jest: éthika, historie ruského i cizího písemnictví, stilistika, dějiny tisku, umění, těsnopis, kreslení, fotografování a p. Absolventi dostanou vysvědčení dle prospěchu. Komitét vyslovil se pro zřízení a navrhl pouze některé změny a vyslovil přání, aby učiteli byli profesoři vysokých škol

Svaz okrašlovacích spolků, který se těchto dnů skutkem stal, vytkl si dle zpráv o valné hromadě za účel, také dbáti vkusného zevnějšku domů, i celých osad a měst. Znamená to v posavadních poměrech značný pokrok, vědomě chtíti estetickému rázu míst. Jest si přáti, aby nový svaz činností svou připojil se k spolkům, jichž výhradným cílem jest dbáti i dochovaného uměleckého historického rázu měst, pokud udržeti jej lze bez újmy novému umění — ale jen umění skutečnému.

Všestudentská slavnost měla velmi smutný výsledek finanční. Při příjmu 30.000 K zbyl poměrně nepatrný výtěžek 6000 K. Ovšem se počítá ještě s nedoplatky, že by však tyto nedoplatky vynesly také stejnou summu, je naděje, jež jistě se nevyplní. Než i kdyby se splnila, výtěžek vždy ještě daleko zůstane za sumou, s kterou se počítalo, když se ohlašovalo, že novému Svazu všestudentskému připadne tolik, kolik bude obnášet čistý výtěžek slavnosti nad 20.000 K. Výtěžek, který tu skutečně je, byl rozdělen — proti tomu, co bylo ohlášeno — tím způsobem, že při tom Svazu dáno 2500 K. Jestliže první slavnost, při které novost věci lákala, vynesla tak málo, nejbližší slavnost nejspíše se skončí deficitem.

Náboženství. Společnosti nebezpečni jsou lidé, jichž intelekt je vyspělejší a silnější než jejich svědomí. Znajíce nahlížeti ve vnitřní povahu světa a chápajíce zákony, objasňující temné a skryté pochody života, mohou své znalosti přírody a lidí užívati k účelům takým, k jakým ve středověku Borgiové užívali znalosti tajných jedů. Vědění v rukou silně intelektuelních lidí, neovládajících své vášně a puzených instinkty jen sobeckými, ženoucích se jen za svými zisky a neohlížejících se na obecné blaho, stává se mocí, jíž podmaňují si ostatní lidstvo a se povyšují na stupeň nadčlověcký. Čím více vědí, tím stávají se sobečtější, tím více jsou utvrzováni ve své výlučnosti; tím více je živena jejich pýcha a povýšenost. Takže vědění, místo aby bylo mostem vedoucím k jednotě, působí roztržku, rozvrat a rozklad. Snad proto nyní zase znovu vyvěrá náboženský cit, kdy společnost jest mravně, sociálně a hospodářsky ohrožována silnými intelekty. Záleží na tom, připraviti lidi, aby vědění bylo jim na prospěch; jde o to, brániti, aby nečisté ruce neuchvacovaly vědění. (Vědění jest moc!) Cit náš hlásí se o spojení s Nejvyšším, aby člověk přibližoval se vznešené dokonalosti a měl podíl na věčné lásce a nekonečné radosti.

Politická situace.

Nezaujatý: Hárum, hárum mik mik mik,
to zas máme polemik,
v časopisech panuje
pravá *klep*tomanie.

Napálený: K lepšímu obrat rádi byste zřeli?
Dar dunajský mně vždycky podezřelý.

Mandátuchtiví: Národ v sirobě,
poslanci v syrobě!

99·9% národa: Že okovy je národ tvrdě spjatý,
že zakoušeti mu je muka Tantala?
I dejte mně už jednou pokoj svatý,
mně nejmilejší s dvěma esy šantala.

„SLAVIA“
vzájemně pojišťovací banka v Praze,

vyhovujíc novodobým požadavkům spořivého obecenstva, zavedla v odboru životním novou sazbu pojišťovací na dožití a úmrtí

se zaručeným 4% stoupajícím úrokováním základního pojistného.

Pojištěný kapitál bude vyplacen, dožije-li se pojištěnec ustanovené lhůty, anebo kdyby kdykoli dříve zemřel, ihned po jeho úmrtí. Výhodno zvláště pro ty, kterým v pozdějších letech vzrostou výdaje na dospívající rodinu a p., neboť naproti tomu zmenšuje se až do nepatrného obnosu pojistné. **Ubývá totiž, šestým rokem počínajíc, pojistného o 20% prvotního obnosu, sedmým rokem o 24% atd.**, takže na př. při 25leté době pojišťovací obnášelo by pojistné v posledním roce pouze 4% počátečního obnosu. Jako jiné sazby tak i tato spojena jest s nárokem na dividendu

Fondy a reservy banky Slavie jsou . . . K 29,217.694·46
Všechen zisk náleží členům. Dosud vyplaceno v celku dividendy . . . . . K 1,216,667·13
Ve všech odborech bylo dosud výplat . . K 78,324.623·17

Podrobné vysvětlení a sazby zdarma zašle

Generální ředitelstvo banky Slavie
v Praze, na Havlíčkově nám.,

jakož i gener. zastupitelstva: **v Brně, ve Vídni, v Lublani, ve Lvově a v Záhřebě.**

——— Adresa pro telegramy: Banka Slavia Praha. ———

Voňavky

toaletní mýdla, hřebeny, kartáče atd.

vše v největším výběru doporučuje obchodní dům

J. Novák v Praze „u Štajgrů“.

Francouzsky, anglicky, vlašsky, rusky, česky, polsky

Berlitz School

úředně povolený ústav Spálená ulice č. 3.

Nové kursy v každé době.

Hod. na zkoušku zdarma. Prospekty franko.

Živnostenská banka

pro Čechy a Moravu v Praze,

akciový kapitál 20,000.000 K, reservní a pojistné fondy přes 9 milionů korun, centrálka v Praze, Na Příkopě ve vlastním paláci, směnárna tamtéž v přízemí.

Filiálky v Brně, Plzni, Jihlavě, Č. Budějovicích, Pardubicích, Táboře, Mor. Ostravě a ve Vídni I., Herrengasse 12, doporučuje služby své v oboru všech **bankovních a bursovních záležitostí.**

Přijímá vklady peněžní 406

na pokladniční poukázky, běžný a chekový účet, **pak vklady na knížky** a zúrokuje je ode dne vkladu až do dne výplaty.

Poskytuje **osobní a stavební úvěry** a sprostředkuje **konvertaci hypotékárních půjček,** obstarává výplaty na české osadníky v **Americe,** vydává **akreditivy** a přijímá **k uschování a do správy cenné papíry** a jiné cenné věci.

Sprostředkuje **koupi a prodej cenných papírů** za podmínek co nejvýhodnějších. Doporučuje svoje **oddělení pro zboží,** pro koupi i prodej cukru jak na tuzemských, tak i na cizozemských bursách, jakož i svůj

obchod uhlím v Ústí nad Labem.

Tiskem K. Pittera v Praze. — Nákladem J. Pelcla.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 12. LISTOPADU 1904. ČÍSLO 7.

ROZHLEDY

Šťastná ruka.

Bublaly potůčky, ševelily větříčky, nesly se zvěsti od úst k ústům o šťastné ruce páně Koerberově. Zdálo se, jakoby proud, vyvalivší se z c. k. tiskové kanceláře, byl zaplavil i listy, jichž poslání by mělo býti jiné, nežli býti vládními stranníky: neboť všechny pěly hymnu o šťastné ruce. Ano, tato hebká s ženskou ješitnosti pěstovaná ruka, jak šťastně našla potřebné pro změnu kabinetu ministry! Jak šťastně je dovedla zvoliti, ovšem prozatím šťastně pro sebe, neboť zdali šťastně se volilo pro ty ostatní, ukáže se později. — Dobře také obeplula úskalí jiné.

Pochodňový průvod k poctě Luegrově od vlády nepovolený, hrozil se státi pro pana Koerbera osudným, neboť Lueger pravil: musím se v pokoře skloniti před tímto zákazem, ale nikdy nezapomenu. — Zatím však již zapomněl. Přivtělení Floridsdorfu k Vídni, jemuž se vzpíral Böhm-Bawerk pro velké hmotné oběti státu, stalo se teď skutkem. Patrně nový finanční ministr ty oběti snáze podstoupí. Vedle toho zasypal ministr vyučování Hartel Vídeň novými školami průmyslovými, středními a jinými.* Smlouva mezi Luegrem a vládou Koerberovou je hotova, nepovolený pochodňový průvod se na jiné straně křesťanským sociálům ve Vídni velmi vyplatil. — Šťastná ruka na celé čáře a vládní majorita proti Čechům v říšské radě hotova.

Proti tak velkému štěstí vzbouřila se žárlivost bohů a na vládu dopadla puma z Inspruku. Italská universita nesmí býti v Terstu, nesmí býti v Roveredě, ale nesmí také jedna část její, fakulta právnická, ani provisorně býti v Inspruku, hlavním městě smíšené země německo-italské. Všeněmci mluvili nejupřímněji: státní němčina a jen německé školy v celém Rakousku — sice: ale než byla věta dokončena, odpověděli italští studenti v Inspruku revolvery a Němci opět demolováním budovy pro italskou právnickou fakultu zřízené. — Šťastná ruka páně Koerberova ajednou jakoby se do země byla propadla. Jistě nebyla doma, dyž vláda poslala do Dalmacie za místodržitele barona Handla, ještě méně byla doma, když do Inspruku poslán byl z Vídně místodržitele baron Schwartzenau. Oba věrní sluhové svého na a věrní interpreti jeho politického nazírání, — a oba udělali jvětší fiasko. Jeden parlamentární šprýmař pravil: obelhávati

* U nás zatím pro nedostatek peněz dlouholetí docenti dostávají liko tituly profesorské, bezplatné. Pozn. redakce.

poslance ve Vídni by byli ti páni trefili jako Koerber, ale bezprostředně vládnouti v korunních zemích nedovedl by Koerber také a tudíž nemohl toho žádati ani od nejvlastnějších svých místodržitelů. Pro čest praporu musí teď vláda neschopné místodržitele držeti; šťastná ruko, kde pak jsi? Jaké jsou výsledky tvé činnosti?

Vývoj událostí posledních dní má však také několik vážných stránek pro nás. — Vlaši tvoří nepatrné procento obyvatelstva v naší říši, ale vláda i Němci více se jich bojí nežli nás. Jsouť částí velikého národa, který má světovou žurnalistiku. Proto také politicky myslící Němci oheň nerozedmýchávají, nýbrž dusí. Vlaši v revoluci — jsou jim nepohodlní. Davy německé řvou po odvetě a proti vládě. Ale nic jí neudělají. Stanovisko naprosté negace, na které se veškeří Němci v Rakousku oproti neněmeckým národům postavili, nebude žádná vláda tou měrou respektovati, jako činí pánové Koerber, Wittek, Hartel etc. A proto by mělo smysl, kdyby si byla vláda »tábor řvavých« proti sobě na týden objednala, ale nemělo by smyslu, kdyby Němci křičeli z upřímného srdce. Oni to dobře vědí, a jedna strana z nich nalezla již pro příští období formulku: hledati cestu ke smíření s Vlachy a dopřáti jim celou universitu v Terstu; udržeti dobrou shodu s vládou, jestliže přitlačí ke zdi Čechy a nic, pranic jim za odstup od obstrukce nepovolí. Toť smysl debat, vedených v pondělí 7. listopadu v německém klubu pokrokovém ve Vídni.

Čechové mají dle toho účet tyrolského sporu zaplatiti. A přes to není postavení jejich tak zlé, jakby se zdálo, ano, jsou právě pro události posledních dní v jisté výhodě. Vůdcové čeští dlí prý již také ve Vídni a mají konference s ministry. Hledá se šťastná ruka, která by je vyvedla z pouště do země zaslíbené, která by rozum dala agrárníkům a jiným větším menším stranám v Čechách, a která by politiku českou postavila na vyšší stanovisko, nežli bylo za posledních časů. Dej bože, aby se brzo našla, aby však byla šťastná v jiném smyslu nežli Koerberovském. Mohla by pak vzniknouti majorita jiná, nežli si představovala vláda před demonstracemi v Inspruku. *Junius Druhý.*

Facta loquuntur.

Události Inšprucké mají svou prehistorii. Od ní, od toho, co se dálo před tím, ne teprv včera, nýbrž již delší dobu, třeba vyjíti. Tuto prehistorii velmi dobře vypsala Bohemia z 5. t. m. ve svém úvodním článku. Zde sice čteme, že je velmi nesnadno tuto »Vorgeschichte« posoudit. Opravdu je to velmi snadno: facta loquuntur.

Vlašské přednášky na Inšprucké universitě (to je hlavní obsah onoho článku) nepočaly se teprve dnešním dnem. Od r. 1861 trvají tyto přednášky, a ještě před několika lety nikdo proti nim nic nenamítal; nesoudilo se, že by byly na újmu německému rázu města, a také mezi německými a vlašskými studenty vládl pokoj. S německé strany podporovalo se sice

volání po samostatné vlašské universitě, aby se vzrůstu těchto vlašských přednášek co do počtu zabránilo, ale pokud tu universita nebude, nikdo nežádal, aby se tyto přednášky v Inšpruku potlačily. Byly to teprve všeněmecké vlivy, a také vlivy z ciziny přicházející, které se domáhaly zachování (vlastně zavedení) ryze německého rázu Inšprucké university a rozpoutaly agitaci pro odstranění oněch vlašských kursů. Poslanec dr. Erler tuto agitaci řídil a vedl. Agitace vyvolala demonstrace a tyto demonstrace přiměly vládu ku přípovědi, že do zimního semestru t. r. vlašské kursy z university budou odstraněny. Proto podala předlohu, na jejímž základě se měla zříditi samostatná právnická fakulta — v Roveredu. Proti ní se ihned vyslovovali Vlachové i Němci, a »mladočeská« obstrukce zabránila projednávání předlohy v parlamentě. Vláda potom, chtíc splnit, co slíbila, zařídila provisorium: vlašskou fakultu na předměstí Inšpruckém. Věc byla umluvena napřed s rektorem a schválena německým sborem profesorským. Prof. Skala, jenž zasedal v exekutivním výboru německé lidové strany, z něho vystoupil, když Erler a jeho strana agitovali dále také proti tomu, co bylo mezi vládou a universitou umluveno .. To vše najdeme ve zmíněném úvodním článku Bohemie.

Úvodní článek je patrně tendenční. Má úkol omlouvat jednak universitu jednak vládu* a svalovat zodpovědnost a vinu — na českou obstrukci. Opravdu je vina na všech stranách. Také obstrukce má svůj podíl. Ovšem ne v tom smyslu, že by byla »mladočeská obstrukce« zabránila zřízení fakulty v Roveredu a tím úplné vyřízení otázky. Avšak obstrukce přispívá k té vládní anarchii, která trvá. Zde máme určitý příklad, jak se — vládne.

V Inšpruku rozkazuje — poslanec Erler. Úvodník Pražského žurnálu to přiznává, třeba potom lituje, že se tak dobře němečtí mužové jako jsou němečtí profesoři v Inšpruku, dostali do sporu s »vůdci voličů«. Erler a jeho strana prohlásili, že německý ráz Inšpruku žádá odstranění italských kursů. Uspořádány demonstrace, a to pomohlo. Vláda podala předlohu, kterou se italské kursy posílaly do exilu Roveredského. A tím uznáno též, že ryze německý ráz Inšpruku oprávňuje odstranění vlašských kursů. V Inšpruku na universitě vyučovací řeč zákonem stanovena není, jako je stanovena na obou Pražských universitách zákonem, kterým byla stará, co do vyučovací řeči utrakvistická universita rozdělena. Stát, to přiznává úvodník, musí udržet vlašské kursy, protože musí míti vlašské úředníky. Stát zde však ustupuje městu. Inšpruk je dosud hlavní město země s dvojí národností. Ale Inšpruk chce býti městem ryze německým; ryze německý ráz města by trpěl vlašskými přednáškami, vlašskými profesory a studenty. Inšpruk diktuje a vláda diktát provádí. A nyní teprve ta Roveredská předloha na-

* Mp. dr. Körber teprve 5. t m. telegrafoval posl dru Erlerovi: „Nelze dosti odsouditi bezměrné agitace, jež dály se před tím, a bez odporu strhly výtržnosti k tak vášnivému protizákonnému rázu."

bývá ceny. Vláda měla nejlepší vůli, chtěla poslechnout Inšpruckého diktátora, chtěla zákonem vyhovět požadavkům ryze německého Inšpruku, ale »mladočeská« obstrukce to zabránila. Opravdu by byla předloha, kdyby nebylo obstrukce, v parlalamentu padla. Ale nejspíše, kdyby nebylo obstrukce, vláda by byla s touto předlohou ani nepřišla. Úvodník Pražského žurnálu dává »vládnoucím kruhům« naučení, že se nyní, po Inšpruckých událostech, zásadnímu uznání požadavku všem Němcům společného, »aby německá města byla zachována před zřizováním jinojazyčných škol,« déle uzavírati nemohou. Roveredská předloha však toto uznání již dříve přinášela..

Inšprucká lokální vláda nyní vzala též exekuci svých diktátů do svých rukou. Vlašská fakulta je fakticky zničena. Vlaští studenti jí vyšli vstříc a prokázali jí velkou službu. Avšak povědět a přiznat, že jich vystoupení — třeba v obraně a třeba po křivdách, které se od let dály bez dostatečné obrany, na kterou měli právo — bylo nerozumné, nemoudré, neoportuní: to naprosto nestačí. Pravé slovo zde našlo provolání tyrolské sociální demokracie ze dne 5. listopadu. Dnes nestačí uvažovat, kdo má větší vinu, dnes třeba se rozpomenout, že násilí znamená návrat k barbarství. *J. G.*

Dne 7. listopadu 1904.

Krise křesťanství.

Krise t. j. náboženská krise, stane se nyní i u nás asi časovým thematem článků časopiseckých i rozprav. V Německu, Anglii, Americe jest tomu již celá desetiletí. Tam »hnutí náboženské« roste v šíř i do hloubky, ovšem způsobem ryze moderním: těkavost a zvědavost davu, živená a stále podněcovaná ohromnou organisací tisku, dá se na čas přivábiti a bude se zajímati o interesantní novinku, aby po chvilce roztržitě tuto hračku pustila a hnala se po jiné nové. Proto hlubšího účinku jak obvykle z časopisecké propagandy nebude. Větší vliv mají jednotlivci, proniknutí touhou po náboženském cítění, po duševní renesanci současného člověka, jež slovem i příkladem zjednávají si přívržence a z nich kolem sebe shromažďují přesvědčenější a opravdovější. Z takových nových apoštolů jest Annie Besantová, jež letos v září cestovala po větších německých městech, přednášejíc o náboženské krisi v křesťanství. Annie Besantová (Knihovna Rozhledů přinesla r. 1897 v XI. sv. ve Fabian. pojednáních o socialismu její stať: Průmysl za socialismu) jest nyní hlavou theosofické společnosti rozprostřené po všech 5 dílech světa, jest nejznamenitější řečnicí světa a vynikající spisovatelkou v oboru sociálním a filosofickém. Časem Rozhledy podrobněji seznámí své čtenáře s vynikající touto ženou i s theosofickou společností. Thema jejích přednášek »Theosophy and Christianity« (Besantová přednášela po Německu anglicky, všude před četným posluchačstvem) skizzovalo v stručných obrysech myšlenky krásné její knihy Esoteric Chri-

stianity. Nenašel jsem v listech německých podrobného referátu o myšlenkovém obsahu její přednášky, ač z toho, co o ní psaly, byl patrný značný rozruch všude, kde vystoupila. I seznámím čtenáře naše s některými myšlenkami uvedené její knihy. —

Všechna starší náboženství, praví Besantová, byla strážci »mysterií«. Křesťanství pozbyvši svého učení mystického a esoterického, přišlo i o moc nad velikou částí vzdělanějších lidí. Jestliže křesťanství znovu se trochu ujímá v posledních létech, děje se to současně s tím, že mystické učení znovu se probouzí. Každému, kdo studoval poslední čtyři desítiletí minulého století, je jasno, že mnoho myslících a morálních lidí k církvi se obrátilo zády, poněvadž učení podávané uráželo jejich inteligenci a pobuřovalo jejich cit. Marné jest tvrzení, že příčinou rozvětveného agnosticismu této doby byl nedostatek morálky anebo vědomí postačitelnosti logiky rozumové. Kdo pečlivě uvedené jevy zkoumal, přizná si, že lidé myslící z křesťanství vypuzováni byli nesmyslností předkládaných jim náboženských idejí, odpory v autoritativních učeních a takovými názory o bohu, člověku a vesmíru, jakých žádný vzdělaný duch přijati nemůže. Nelze také tvrditi, že jistý druh mravní zvrhlosti byl tou půdou, z níž vyšlehl odpor proti dogmatům církevním. Buřiči nebyli příliš špatni pro svoje náboženství; naopak, náboženství bylo příliš špatné pro ně. Odboj proti populárnímu křesťanství vzněcoval se procitujícím a sílícím svědomím. Jak svědomí tak i inteligence bouřily se proti učením, jež snižovala boha a zároveň i člověka, jež z boha činila tyrana a z člověka bytost v jádře zlou a schopnou dojíti spásy jen otrockou poddajností.

Příčina k odporu proti křesťanství byla tedy ta, že učení křesťanské poznenáhlu sestoupilo až k tak zv. sprostnosti davové, aby je totiž i nejobmezenější pochopiti mohli. Protestantští učitelé hlasitě žádali, aby nic nebylo kázáno, co by každý nemohl pochopiti, že sláva evangelia záleží v jeho prostotě a že mu jak dítě tak neučený dovede porozuměti a z něho pro život užitek bráti. Tomu by jistě bylo tak, kdyby se tím rozumělo, že jisté pravdy náboženské mohou býti ode všech pochopovány a že by náboženství svému účelu nehovělo, kdyby nejponižovanějším, nejprostším, duchem nejchudším uzavíralo bránu svého povznášejícího vlivu. Ale je poblouzením, největším poblouzením, tvrdí-li se, že by náboženství nemělo takových pravd, jichž nevědomí pochopiti nemohou, a bylo tak chudé a obmezené, že by v jeho učení nic nepřesahovalo rozum člověka nevzdělaného anebo mravní úroveň zvrhlého. Je-li smysl toho
ový, pak je to blud, osudný blud; neboť rozmáhá-li se tento
zor, hlásá-li se z kazatelen a vzývá v chrámech, pak mnozí
echtilí muži a ženy, již neradi by roztrhli svazky, vížící je
vírou dosavadní, nebudou moci jinak než církev opustiti a
oje prázdná místa postoupiti pokrytcům a nevědomým. Buď
itnou se v pasivním agnosticismu, anebo jsou-li mladí a ent-
siastičtí, postoupí k útoku, ježto nemohou uvěřiti, že by pojem

Nejvyššího bylo lze srovnati s učením, jež rozum i svědomí pobuřuje, a ježto raději poctivě a veřejně prohlásí svoji nevěru, než aby svůj rozum a svoje svědomí otravovali na rozkaz autority, na níž nic božského nevidí.

V prvních stoletích po Kr. bylo podstatnou částí křesťanského náboženství mystické, esoterické učení, jak patrno z Pavla a jiných novozákonných autorů, i z prvních otců církevních, zvlástě Klementa z Alexandrie a Origena. Toto vnitřní křesťanství, jehož podstatou jest, že člověk bezprostředně vidí a v sobě prožívá děje a události sdělované křesťanskou tradicí, nebylo nikdy známo lidovým vrstvám, bylo známo jen vybrané menšině, jež odtud také čerpala svojí sílu a svůj vliv; vrstvy lidové byly tehdy právě tak jako dnes vzhledem vědeckých nauk odkázány na autoritu víry a na vnější přijímání učení víry, pro kterýž účel zřízena byla velikolepá organisace církve a kněžstva. Když však stará kultura vzala vpády germánských národů za své, soulad mezi exoterickým a esoterickým učením církevním přišel v nivec. Opanovalo věření vnější. Avšak v církvi i mimo ni porůznu vyskytovali se mystikové, jež Boha »znali«, nejen v něj věřili; často pronásledováni, mnohdy páleni, bývali později nezřídka prohlašováni za svaté. Neprávem činíme z těchto mystiků neuropathy a z jejich výroků výpovědi chorobného ducha. V katolické církvi nebylo nikdy bez jisté sklonnosti k mystice; v protestantismu byla sklonnost ta řidší, ač není ani tu bez pozoruhodných výjimek. Právě protestantismu postrádajícímu všeho mystického, bylo by dnes třeba vědění theosofického, jež na stupni nižším jest přímým vědomím nadsmyslného světa, na svém vyšším stupni přímým vědomím Boha, ovšem ne prostředkem rozumu, nýbrž životem a přebýváním v Bohu.

Má-li tedy křesťanství jako náboženství západu v nastávajících stoletích trvati a míti trvalý vliv na ducha pokračujících národů západních, musí zjednati si opět vědění, jehož pozbylo, musí zase nabýti autority učitele, ostříhajícího duchovní pravdy, té autority, jež vůbec za něco stojí, t. j. autority vědění. Zjedná-li si ji znovu, brzy bude lze její vliv postřehovati na hlubších názorech o pravdě. Dogmata, jež nyní jeví se vnějšími skořápkami a pouty, znovu budou zobrazováním hluboké skutečnosti.

Jaké to pravdy jsou? Theosofická společnost tvrdí, že tradice vyvolených dochovaly se na nás z prvních let křesťanství a že ona je nynější jich strážkyní. Její theosofická učení, či esoterická filosofie, jest filosofií pro ty, kdož připraveni jsou, aby zasvěceni byli v hlubší pravdy, v hlubší tajemství duše. Pravdy ty pronikajíce podstatou křesťanství, jsou schopny je obroditi, a stojíce nade všemi konfesemi a církvemi jsou povolány náboženského ducha vůbec posíliti. Bude tedy nutno seznámiti čtenáře se základním učením theosofů. *P.*

Z kapitoly o vystěhovalectví.

Věstník ministerstva vnitra (č. 7. z $^{14}/_{4}$. 1904) obsahuje výnos téhož ministerstva (ze dne 31. března 1904 č. 10.612), kterým se oznamuje, že se v Rio de Janeiro utvořil podnik (Empreza die Colonisaçao brasileira), který hodlá subskripcí v Evropě (zejména ve Francii) sehnati kapitál a použíti ho ke kolonisaci v Brasilii. Podnikatelé (prý jakýsi František Trawinski a Ondřej Tramu) ucházejí se u vlád jednotlivých států brasilských, aby jim přenechaly zdarma pozemky státní. Pozemky mají býti rozděleny v úděly po 15 ha. a osazeny slovanskými kolonisty z Rakouska-Uherska, kterým bude slíbeno, že budou zdarma dopraveni na místo a že z počátku se jim dostane podpory, začež však se mají zavázati, že společnosti po 20 let ponechají polovici výtěžku z nemovitostí jim propůjčených. Ejhle novodobé otroctví! Lidokupectví v nejkrásnější formě. Brasilský podnik za francouzské peníze kupuje slovanské duše z Rakouska-Uherska, kupuje chudáky, kteří se doma nemohou uživiti, aby z nich mohl těžiti v Brasilii. Známe osudy takových výprav kolonisačních. Asi před půl rokem jsme se v Národních Listech dočtli o osudu slovácké takové výpravy věcí neuvěřitelných.

Ministerstvo vnitra ve svém výnosu moudře dodává: »že zrazuje od toho, aby se lidé nechali najímati za kolonisty, jelikož dotyčný podnik pokud známo nemá posud ani peněz, ani země.« Dobrá. Snadno se radí. Ale což, když lid ubohý je bídou nucen, stěhovati se? Víme dobře, že tentýž pan ministr, který ve svých výnosech umí dávat tak spasitelné rady, zdráhal se plniti svou povinnost jako náčelník státní správy, pokud šlo o zmírnění lonské nouze lidu (vyvolané krupobitím) a z otázek, které jsou jen humanitní, dělal otázky politické. Příroda nedá z čeho žíti, stát dá příliš málo, zemi se brání aby něco dala, od poslanců se žádá, aby pomoc dlužnou z ohledů lidumilnosti zaplatili ústupky politickými — jak tu lid má žíti a nestěhovati se pryč?

Dle statistického měsíčníku rakouského (sešit červenec-srpen) vystěhovalo se přes moře z Předlitavska roku 1899 48.120 lidí, 1900 59.697 lidí, 1901 63.698 lidí (tedy za všecka 3 leta 170.886). Tato čísla jsou čerpána ze statistiky přístavů evropských a neudávají plný počet vystěhovalců. Dle statistiky zemí, kam se lidé stěhují, přibylo z Předlitavska v udaná tři léta lidí v krajích zámořských: 53.873, 64.535, 76.525 (dohr. 194.933). Za desítiletí 1892—1901 vystěhovalo se z Předlitavska asi 426.722 obyvatelů (1·8% obyvatelstva z r. 1890). Do Brasilie šlo v r. 1899 1942 lidí (jen asi 4%), 1901 jen 453 (0·6% vystěhovalců), největší podíl (80%) pohlcují napořád Spojené Státy Severoamerické.

Horší než v Předlitavsku jsou poměry v Uhrách. Tam si pořídili roku 1903 zákon vystěhovalecký (čl. z. IV. ex 1903), kterým prý (dle motivů) má býti zabraňováno »lehkomyslnému«

stěhování ze země a svádění k němu. (Jako by ty statisíce lidí, stěhující se z Uher, tak činily z lehkomyslnosti, jako by je k tomu nedoháněla nejtrpčejší bída; vždyť přece není žádnou švandou, opustiti vlast!) Má prý býti učiněno opatření, aby lidé se stěhovali jen do zemí, které se jeví býti proto vhodné v zájmu státním a soukromém. (Předně: pokud se týče zájmů soukromých, co je do nich státu tak liberálnímu jako jsou Uhry napořád; za druhé: co se týče zájmu státního, jinde by pokládali za přední zájem státu starati se o to, aby se obyvatelstvo mohlo uživiti doma, v Uhrách však káže zájem státní vyhledávati země, kam by proud obyvatelstva stěhujícího se z vlasti nejvhodněji měl býti řízen — podivné to věru nazírání na úkoly politiky státní!) Podniky, které se zabývají dopravou vystěhovalců a agenti jejich mají býti podrobeni přísnému dozoru úřednímu. (Jak se předpis ten provádí, o tom ihned). Vystěhovalci mají prý býti účastni ochrany a hmotné i »mravní« podpory státu uherského až do chvíle, kdy se stěhují, ano ještě i když už se vystěhovali. Také všude jinde rozumí se, že občané státní jsou účastni ochrany státní, pokud neopustili vlast. Proč se lidé ti stěhovali? Proto, že se jim doma nedostalo ochrany potřebné. Stát, který jim jí nedopřával, pokud byli doma, jest rázem velkomyslný a slibuje jim, že je bude chrániti, jakmile opustí domov svůj! Kdo však se bude chtíti dovolávati takové drahocenné ochrany? A pak se mluví o »mravní« podpoře státu! Ještě motivy dodávají, že tím vším (to jest vši ethickou zvrátceností, která vězí ve výkladech citovaných) má býti u vystěhovalců pěstěna láska ku staré vlasti. (Láska k maceše, která děti nechá hynout hladem a vyhání je z domova. Jaká ironie!) Ministru vnitra bylo zůstaveno, aby určil kdy zákon vejde v platnost a aby jej provedl.

To se již stalo a zákon působí od jara t. r. Zákon oplývá samým vlastenectvím. Jest tam ustanoveno zejména toto: Především jest potřebí povolení ministerstva vnitra tomu, kdo se chce zabývati dopravou vystěhovalců (proč to, poznáme později). Povolení takové obdrží v přední řadě podnikatelé domácí (»vlastenští«), v řadě druhé podnikatelé zahraniční, ač zřídí-li v Uhrách státního občana tamního jako zástupce a podrobí-li se zákonům a soudům uherským. Povolení lze uděliti pouze pro určitá místa přístavní (rozumí se jen uherská, to jest pro Rjeku, přístav »vlastenský«). Ministr vnitra jest zmocněn, zakázati, aby se lid stěhoval do zemí, kde život, zdraví, mravnost nebo majetek vystěhovalců jsou ohroženy. (Ejhle! Tak rozumějí ve státě tom liberální vlády svobodě stěhování, která jest podstatnou součástkou každé ústavy. O to se stát stará, aby občané jeho nezahynuli jinde, ale o to se nestará, aby mohli žíti a tudíž nezahynuli doma. Ostatek kterak je možno provésti zákaz, aby se lidé někam nestěhovali, ve státě, jehožto právo občanské spočívá na zásadě svobodného činění lidského, svobody smluv atd.) Zákon předpisuje také sepsati smlouvu o dopravě. (Cena toho předpisu vysvitne, považíme-li, že v Uhrách

je na 35% analfabetů a že lidé takoví se právě ponejvíce stěhují). Stát založí pro vystěhovalce, kteří by se chtěli vrátiti do vlasti, zvláštní fond pro účely orientační, umísťovací, blahodárné a p. Konečně ministerstvo vnitra se bude starati o to, aby peníze, které vystěhovalci uspořili, byly uloženy a posílány domů, při čemž má napomáhati spořitelna poštovní nebo spolehlivý nějaký »vlastenský« ústav peněžní.

Abychom dobře porozuměli celé blahodárné akci státní a vládní, o kterou jde při tomto arcidíle vystěhovaleckého zákonodárství, radno si povšimnouti, čeho vláda posud podnikala, aby provedla zákony, jimiž chce brániti vystěhovalectví. O tom psala »Politik« dne 14. dubna 1904: »Vládě jde především o to, aby Rjeka se stala střediskem dopravního ruchu vystěhovaleckého.« Neboť Rjeka jako přístav vlastenský v přední řadě má těžiti z ubožáků, kteří opouštějí vlast z bídy. Rjeka platí daně státu a těch může býti užito — na prospěch ubohých vystěhovalců? Nikoliv, nýbrž ku podporování podniků, které dopravují vystěhovalce. »Vláda,« píše Politik dále, »sjednala s t. zv. linií Cunardovou a její zástupkyní v Uhrách »Adrií«, smlouvu, kterou společnost se zavázala, že bude dopravovati všecky vystěhovalce z Uher do Ameriky přes Rjeku (resp. ze Rjeky) a že se podrobí státnímu dozoru. Stát za to slíbil oné linii a »Adrii« značnou subvenci roční a kromě toho jim zaručil počet vystěhovalců nejméně 30.000.« Člověk žasne, až k jakým koncům dospívá logika politiky státní. Zabraňovati vystěhovalectví (to jest účelem zákona vystěhovaleckého shora citovaného) tím, že stát podporuje společnosti, které se zabývají dopravou vystěhovalců, v jejichž zájmu tedy jest, aby vystěhovalectví co nejvíce kvetlo, ba zaručovat se za určitý nejmenší počet vystěhovalců, to jest vrchol pošetilosti politické. Neznamená-li to doslovně vyháněti těch 30.000 občanů z vlasti?

Jaké mohou býti následky hnusné takové zvrácenosti ethické? »Politik« o tom povídá dále toto: »Čím dále tím zřejměji se jeví, že smlouvy té se zneužívá, pod dozorem státním provádí se pravý hon na vystěhovalce. Všude plno agentů, kteří lid svádějí, aby se stěhoval (dostávají prý 20 K od hlavy) a orgány státní musejí mlčeti, neboť 30.000 lidí m u s í se stěhovati dle smlouvy, sice by musel stát platit za schodek.« Rozumí se, že linie dopravní se stará pramálo o blahobyt ubohých vystěhovalců.

Z příčin konkurenčních počínají žehrati linie německé a kupují inseráty tisk maďarský. Konečně ani Amerika k tomu ›ohlíží s rukama založenýma. Jak noviny oznámily byla ve ›jených Státech Severoamerických podána předloha zákonná ›ti machinacím jako jsou ty, ve kterých si stát uherský libuje, zvláště proti monopolisování dopra›y vystěhovalecké.

Stěhování z Uher nabylo již rozměrů neobyčejných a na.ád roste. Dle zprávy obsažené v jednom čísle Věstníku mini›stva vnitra podle sdělení konsulátu rak.-uh. v Novém Yorku ›těhovalo se do Spojených Států z Rakouska-Uherska roku

1902 171.989 lidí, r. 1903 206.011. (Jediná Italie dodává více vystěhovalců, totiž r. 1903 230.622). Dle statistiky říšskoněmecké (Stat. Jahrbuch f. d. deutsche Reich 1904, str. 22) stěhovalo se jen přes přístavy německé do Ameriky (severní a jižní) z Rakouska-Uherska 1902 142.168 lidí, 1903 171.958. Dle statistiky předlitavské (Öst. stat. Handbuch 1903, str. 26) stěhovalo se z Rakouska-Uherska celkem lidí 1901: 135.394, 1902: 179.124, kteréžto číslice nejsou však úhrnné, není v nich zahrnut počet osob, které se stěhovaly přes přístavy francouzské a za rok 1902 kromě toho i přes Janov. Dle téhož pramene přistěhovalo se pouze do Spojených států sev. am. z Rakouska a Uher osob 1901: 133.805, 1902: 185.659. (R. 1903 jich bylo dle jiného údaje již přes 200.000). Srovnáme-li s čísly těmito, co bylo pověděno na začátku této stati o množství stěhujícím se z Předlitavska, seznáme, že nemůžeme z celého počtu vystěhovalců rakousko-uherských přičísti na vrub této polovice říše více než polovici čísla veškerého. Na Uhry tedy zbývá na rok 1901 asi 75.000, na 1902 asi 90.000 (na 1903 jistě nejméně 100.000) lidí, kteří se vystěhovali jen do Ameriky. Uhry mají teď (s Chorvatskem) asi 19 mil. obyvatelů, ztrácejí tedy ročně už přes 0·5% lidí vystěhováním; $2^1/_2$krát více než na př. ve Francii obnáší vůbec roční přebytek narozených nad zemřelými.

Pro toto ohromné číslo vystěhovalců pak byl do fondu vystěhovaleckého shora zmíněného vložen na r. 1904 královský obnos 80.000 K, to jest asi 80 h na jednoho vystěhovalce! A týž zpozdilý stát věnuje hravě 621.000 K ročně na věc nejen tak zbytečnou, ale přímo mravně zhoubnou, jako jsou nadace pro vojenské kadety, z nichž se stanou »vlastenští« důstojníci. Takové počínání státu ovšem ideu vlasteneckosti nepovznese, naopak přispěje k tomu, že bude napořád ve větší nevážnosti. Maďaři si odedávna libovali v hesle: Extra Hungariam non est vita. Bude-li tamní politika zvrácená kráčeti ještě dlouho po nynější dráze, bude heslo to brzy sníti: In Hungaria non est vita.

Historický obraz dnešní psychologie.*

Není snad žádného jiného oboru filosofie na přechodu ze století devatenáctého do dvacátého, jenž by byl v tak neurčitém postavení, jako jest psychologie. Velice se různí názory, co jest úkolem jejím, kterými směry má se bráti při řešení svých problemů, kam dospěje. Jedni ji vylučují vůbec z filosofie, řadíce ji jako nejmladší větev k vědám přírodním, druzí zase v ní vidí specificky vědu duchovou, z níž klíčí sama filosofie. Mimo tyto dva extremy je strana střední, jež přijímá methody přírodovědecké a předpokládá biologii a fysiologii jakožto vědy pomocné, při tom však psychologie povahou předmětu svého je vědou samostatnou. Tento směr sprostředkující dělí se zase ve

* Trest pojednání W. Wundta ve sborníku, vydaném letos na počest Kuno Fischera u příležitosti osmdesátých narozenin jeho.

dvě frakce, z nichž jedné jest psychologie positivní vědou odbornou, jež zaujímá místo své ve filosofii zrovna tak jako fysika, fysiologie, historie, druhá frakce pak zachovává staré příslušenství psychologie k filosofii, ježto úkazy života duševního úzce souvisejí s otázkami, jimiž se obírá theorie poznání, ethika, filosofie náboženství a jiné obory filosofické. Prakticky vždy tomu bude tak, že psycholog musí zároveň býti filosofem a že filosof zase nemůže postrádati psychologie.

Nerozhodujme, které z těchto stanovisek je správné a hleďme pochopiti dnešní stav především z minulosti. Dnešní doba studia psychologického má velikou podobnost se stavem jeho v polovici století osmnáctého a následujících desetiletí.

Již ve všeobecném významu psychologie jeví se nám rysy podobné. Interes o psychologické a k nim se připínající ethické a esthetické problemy zatlačil do pozadí otázky metafysické, jimiž se předcházející století s takovým úsilím zabývalo. Žilo se v přesvědčení, že je nejprospěšnější studium duše, vykládající člověku jeho vlastní podstatu, že je nevyhnutelné pro všeobecné poznání člověka. Odtud vyvinula se snaha popularisační, jež zasáhla pak morálku a esthetiku a posléze veškeru filosofii, odtud byl vzbuzen zájem studovati poruchy života duševního, spánek, sen a stavy příbuzné, jenž vedl pak k fysiologii a medicině. Záhady morálky a paedagogiky, nejpřednější to záhady doby, opíraly se o psychologii. Z ponoření se v sebe sama očekávalo se více než z velkých systémů minulé filosofie. Že myšlenky této filosofie nezřídka na psychologii samu působily, zůstalo často nepovšimnuto. Čím byl jednostrannější směr praktické morálky, tím více do sebe psychologie přibírala ze starší filosofie prvky racionalistické, tím více se vyvíjela v psychologii reflexní, jež hleděla veškeren život duševní intelektualisovati. Jakmile však ovládl mysl interes náboženský, jevily se minulé systemy filosofické ve světle jiném, a psychologie, poddávajíc se vlivům těm, byla poutána více a více citovou stránkou duševního života. Ani ne tak ve vědecké psychologii, jako spíše v krásné literatuře směr tento se důrazně uplatňuje. Pozorujeme v ní sklonnost k sebepozorování, k pozorování vlastních hnutí vniterních, literární konfese, deníky, listy, psychologické romány, nadšení pro nové ideály výchovné, moralisující pojednání nově vzniklých časopisů populárních — to vše jest věrným zrcadlem ducha doby. Všechny tyto proudy zrcadlí se nám též v díle Goetheově. Ač ovšem z Goethea ozývá se již hlas doby nové, v pozadí názoru jeho světového jsou táž hnutí a tytéž snahy, z nichž se zrodila literatura denníková a psychologický román 18. století. Třeba by se nám dnes ona perioda německé filosofie, jež sahá od Chr. Wolffa až ke Kantovi, jak svou formou tak svým obsahem zdála býti cizí, vzdálenější než doba předcházející a následující, přece co do všeobecného významu zájmů psychologických vidíme v ní téměř předchůdkyni vědeckého hnutí našich dnů.

Již filosofické vlivy, jež působily na dnešní psychologii,

jsou ve skutečnosti s vlivy v 18. století úzce spřízněny. Christian Wolff, ač povahou svou byl málo nakloněn ke zkoumání psychologickému, svým velikým vlivem a tím, že psychologii dal vynikající místo ve svém systému, vzbudil a šířil k ní zájem. Wolff však zde více než v některé jiné části své filosofie přidržel se názorů Leibnizových, duše mu byla představující a chtějící centrální monadou. Na tomto pojmu stavěl svou psychologii. Tak intelektualism Leibnizovský převládal celou dobu následující, z této tendence racionalistické vysvětlujeme si úsilí psychologie vyrovnávati všechny rozdíly, všechny zvláštnosti duševních dějů povznésti co možná na stejnou výši rozumového uvažování. S tím souvisela snaha další, že děje duševní podřaďovala logickým normám, jichž nabýváme abstrakcí ze složitých činností intelektuálních, pomocí výrazů »mysliti« a »myšlenka« jsou ve škole Wolffově označovány všecky možné obsahy duševní, jako v anglické a francouzské psychologii této doby a minulé označuje vše možné slovo »idea«. Tím se přibližovala psychologii života obecného, což přispělo značně k její popularitě. K popularitě pomáhá především srozumitelnost, říkati každému to, co sám si byl myslil.

Avšak již při povrchním rozboru vzpírají se jevy duševní takovému bezohlednému racionalisování. Potřeba doplniti a opraviti částečně onu logickou interpretaci se cítí již v psychologii obyčejného života, jak nám to pojmy ustálené v řeči dokazují. Výrazy, jako myšlení, cítění, chtění a pod. jsou významem svým pouze pojmy obecné, abstrahované povrchně a dle nejistých znaků. Na jednotlivé jevy, odpovídající těmto pojmům, jež každý na sobě pozoruje, může se poukázati, pojmy samy však nemůžeme zrovna tak definovati, jako se nedá určiti rozdíl počitku barvy bílé a barvy černé. S tím se může spokojiti myšlení v živé řeči, avšak se stanoviska uvažování vědeckého nutno stanoviti, v jakém vztahu jsou k sobě jevy takovými názvy rozlišované. Zde pak jsou možny dvě cesty. Buď můžeme pokládati každý komplex jevů, vyznačený určitým jménem, jaksi za říši o sobě, jež určité jevy v sobě uzavírá, jako duše sama jakožto pojem nejobecnější z těchto pojmů objímá všecky děje duševní. Tím se stane každý zvláštní obor činnosti duševní jakýmsi podduším nebo, jak se obyčejně vyjadřujeme, duševní »mohutností«. To jest stanovisko t. zv. theorie mohutností. Jiný způsob výkladu záleží v tom, že se rozmanité projevy duševní převedou na pramen jednotný, buď, že se odvozují všecky síly duševní z jedné, nebo že se předpokládá nějaký pochod metafysický, jímž jsou různým způsobem jednotlivé děje vyvolávány, jako se v přírodní filosofii vyvozují přírodní úkazy ze hmoty.

V psychologii Wolffově a jeho školy převládala cesta prvá. Pojmy druhové získané abstrakcí a klasifikací přeměněny byly v duševní schopnosti. Jestliže v ní zvláště nápadně vystupuje povrchní schematisování a podřaďování, vinen jest tím povrchní karakter rozumové filosofie vůbec. Nesmíme však věřiti Herbartovi, jenž se této methodě psychologické vysmíval, podotý-

kaje, že mezi těmi mohutnostmi duševními byla »válka všech mezi všemi«. Spíše se to dá srovnati s radícím se sborem, v němž sice každý má své zvláštní mínění a to třeba hodně různé, avšak všecko ovládá logické uvažování. Rozum, logická reflexe tvoří žádoucí jednotu. Leibnizovský pojem jasných a temných představ zde opět stál v pozadí. Každá mohutnost duševní byla jistý druh rozumu vedlejšího, jenž vládl ve svém oboru ovšem s prostředky obmezenějšími a byl podřízen rozumu hlavnímu.

Tento způsob přemýšlení přešel z psychologie na jiné obory filosofické s ní příbuzné, jako do ethiky, kde byla půda rozumovou morálkou 17. století již připravena, avšak též do esthetiky, jak to pozorujeme i u Baumgartena, tak samostatného myslitele, jemuž libost esthetická byla »nižší poznávání, jež se děje smysly, jako se děje vyšší rozumem«. Účinky vlády této reflexe logické ve všech oborech života duševního jsou patrny dosti ještě u Kanta.

Avšak již za života Kantova se viklaly základy, na nichž se vznášela budova schematisující a reflektující psychologie mohutností. Pozorování jednoduchých pochodů duševních, jako vnímání smyslového, vzpomínání, činnosti pudové a instinktivní musilo přivésti psychology, jichž zrak nebyl zaslepen filosofií racionalistickou, k psychickému mechanismu, jenž vyvolává zjevy s nutnou zákonnitostí, jako ji pozorujeme u zákonů přírodních. Zásluha, že myšlenka ta vystoupila do popředí, náleží anglické psychologii osmnáctého století. Byvši připravena Lockem a Berkeleyem vtělila se do pojmu a s s o c i a c e v polovici století od Hartleye a Humea současně vyvinutého. Z psychologie přešel tento pojem nejen do theorie poznání, jež v oné době nikdy zřetelně od ní nebyla rozlišena, nýbrž i do filosofie morálky. Schematisující methoda psychologie mohutností trvala sice, avšak vedle ní získávala převahu snaha nashromážditi co možná hodně fakt, hodně jednotlivých pozorování, zvláště pak hodně zpráv o zjevech pathologických. Chceme-li poznati tento praktický směr psychologie oné doby, učiníme nejlépe, sáhneme-li ke Kantově Anthropologii, v níž je kriticky uložen poklad jemných pozorování; jinde se jeví celá tato činnost shromažďovací ponejvíce bez plánu a bez kritiky.

Platněji než onde působila psychologie associační na ony neodvislé myslitele, kteří usilovali asi v té době, co Kant útočil proti dogmatické budově školy Wolffovy, založiti novou duševědu, založenou jen na zkušenosti. Dnes téměř již zapomenuté spisy Reimarusovy, Tetensovy a Tiedemannovy jsou významnými náběhy k exaktnímu, přírodovědeckým duchem proniknutému bádání psychologickému. Avšak všichni tito psychologové se nedovedli zbaviti slabých stránek, jimiž stonala psychologie doby osvícenské: šablony pojmů mohutností a racionalisování. Této chyby poslední nemohla se též zbaviti psychologie associační. Týž jednostranný intelektualismus, jenž vládl ve Wolffově nauce o mohutnostech, vládl v ní, jenže na místě logického

zpracování představ zde bylo mechanické slučování jich; nejednalo se o associaci vůbec, nýbrž o associaci idejí, při čemž ideami se rozuměly dle způsobu anglického jak představy, tak pojmy a spojení jich, vždycky tedy akty poznání nebo jejich součásti. To jest, co nám činí psychologický obsah oněch prací nezáživný, cizí. Mimo to všude tam pozorujeme nedostatek řádného fysiologického názoru, ať již jde o vnímání smyslové nebo vztah duševního života k činnosti mozku; představy zde byly nanejvýš neurčity.

Vynikající vliv však měla psychologie associační na myšlenkový směr rozšířený již od doby Descartesovy, uváděti totiž ve vztah pochody duševní s vlastnostmi systemu nervového. Vůdcem zde byl ne Hume nýbrž David Hartley. Humea více zajímala při tom stránka noëtickotheoretická než psychologická. Hartley ihned spojil jevy associační s hypothesami o fysiologii nervů tehdy rozšířenými. Podněty smyslovými vznikají vibrace tekutiny nervové, jež se dějí týmže způsobem, jestliže se tytéž popudy opakují, a jež tímto častým opakováním v určitých kombinacích snáze se vybavují, takže se určité záchvěje pravidelně doprovázejí, jakmile jen jedna z nich vnějším podrážděním byla vyvolána. Associace v ohledu psychologickém jest dle tohoto pouze následek mechaniky nervů. Tu však jest blízka myšlenka, jev duševní pokládati za funkci mozku. A tak záhy spojil se pojem associace s oním »psychologickým materialismem«, jejž hlásal ve století osmnáctém Lamettrie, Maupertius a jiní repraesentanti francouzského hnutí osvícenského, jež počítek pokládalo za vlastnost hmoty, za vlastnost substance nervové. Všecky děje duševní jsou vyvolávány mechanicky pomocí těchto hypothetických kmitů molekul nervových. Tak vyrostla tímto splynutím anglické psychologie associační s mechanickou přírodní filosofií Descartesovou, jež stále žila ve francouzském materialismu, »psychologie fysiologická«, která opustila půdu samostatnosti psychologie a učinila ji pouze přívěskem fysiologie. Též v Německu, zvláště v kruzích lékařských, se tento směr silně rozšířil. Zde doplňován všelijakými pokusy přikládati různým krajům mozku různé druhy pochodů duševních, ve kterémžto smyslu obměněny Wolffovy mohutnosti duševní.

Tak posléze na přechodu osmnáctého století celé toto hnutí skončilo »frenologií« F. J. Galla. Ve spisech tohoto medicinského psychologa můžeme pozorovati všecky hlavní proudy minulého vývoje. Z psychologie mohutností vzal psychologické pojmy základní pro svoje »orgány duševní«, psychologie reflexní jeví se u něho v tom, že pokládal každou mohutnost a orgán duševní za »nižší inteligenci« a dle toho podřaďoval činnosti jejich logickému souzení, konečně psychologii associační vidíme v jeho představě o »kmitech nervových«.

Všechny tyto proudy psychologické 18. století pohřbeny byly filosofickým myšlením, které začalo Kantem, v němž pokračováno Fichtem a Schellingem a posléze dovršeno bylo Hegelem. Nové pokolení nenalézalo již žádného zájmu na usta-

vičném studiu duše, jež přes taková úsilí nevycházelo z čarovného kruhu starých pojmů mohutností a associací idej, rovněž tak šablonovitě pojímaných. Jiné potřeby, jiné interesy ovládly mysl duchů. Příroda se jevila po objevech, jež učiněny byly na přechodu století, v novém světle, jsouc ozářena myšlenkami vývojovými. Idea dějin drala se všude do popředí a vždy mocněji vystupovala, živena jsouc silnými boji národnostními, otázka po smyslu a významu dějin lidstva. Co uměla psychologie doby osvícenské na toto odpověděti? Co jest její úsilí proti těmto a kam dospělo? Nedivíme se, že celá ona psychologie tak záhy byla zapomenuta. Dogmatický racionalism byl Kantovou kritikou a Hegelovým historickým oceněním zachován potomstvu, avšak psychologie, jež vyšla z této filosofie, existovala se svou bohatou literaturou jen ještě ve prachu bibliothek.

Než třebas se psychologie věku osmnáctého objevila neschopnou vůči velkým otázkám, jež kladla nová doba, přece nemohl nastati stav takový, aby filosofie řešila problemy duševního života, nestarajíc se o psychologické zkoumání jeho. Ukázala-li se stará psychologie neschopnou pro nové potřeby, musila vzniknouti nová. A nechať máme různé náhledy o úkolech a methodách psychologie doby naší, v tom jsme všichni za jedno, že jí přiznáváme právo existence, že její cíl nemůže býti jiný než ten, aby byla dnešní vědě a zvláště dnešní filosofii tím, čím chtěla býti psychologie osmnáctého věku filosofii své doby. Podíváme-li se na směr filosofie minulého století, můžeme jíti ještě dále o krok při stanovení cíle nové psychologie. Metafysické systémy století sedmnáctého byly svým ontologickým myšlením cizí zkoumání psychologickému. O bohu, světě a i duši člověka mohly se vysloviti pomocí methody jejich apodiktické věty beze všeho zřetele na skutečné děje duševní. S velkými systemy spekulativní filosofie 19. století tomu již tak není. Ovšem i tyto měly methody své zásadně různy od psychologické analysy, avšak systemy svou ideou vývojovou přinášely sebou zárodky myšlenek psychologických. Odložíme-li dialektickou výzbroj oné filosofie, objeví se nám všude obsah s ideou zákonnitého vývoje duševního, jež je též pro psychologii základní. V tomto se též sešla dnešní přírodověda s přírodní filosofií Schellingovou. Vnitřní souvislost dnešní psychologie s filosofií minulou je zakrytá, avšak tím snad i hlubší. Jednostranný interes pro spánek, sen, hypnosu a jiné úkazy abnormální připomíná mystické poblouzení psychologie školy Schellingovy. Význačnější rys příbuznosti s filosofií Hegelovou se jeví ve všeobecném pojetí zákonů duševního života a jeho vývoje. Přes veliký vliv, jejž měla filosofie Hegelova na všecky obory věd duchových, a jak dokazují tři Hegelovci, David Strauss, Lasalle a Marx, na náboženský a socialní život samý, jest i dnes ještě rozšířeno mínění, že onen celý vývoj německé filosofie od Fichteho až do Hegela je řetězem omylů, z něhož nezbylo, než navrátiti se k empirismu Humeově nebo v nejlepším případě ke kriticismu Kantově. K této chybě, histo-

rický zjev oceňovati ne z jeho vlastních účinků na dobu následující, přistupuje zde ještě větší chyba záležející v tom, že se myslí, že vědecké myšlení může se připnouti bezprostředně zase k tomu, kde se přestalo více než před stoletím, tak jakoby se mezi tím nic nebylo stalo. Za takovýchto názorů, převládajících na počátku druhé polovice devatenáctého století, jest pochopitelno, že i novější psychologie německá se vracela, nikoliv k minulé filosofii idealistické, nýbrž k onomu mysliteli, jenž ji potíral a proti ní postavil metafysiku realistickou, která lépe vyhovovala zkušenosti a způsobu myšlení ve vědách exaktních: k Herbartovi. Již v tomto poměru k minulé spekulaci nová psychologie přese vši různost zůstává věrna tradicím století osmnáctého. Neboť nechať Herbart sám se označuje jako žák Kantův, v pravém světle jest spíše Leibnizovcem devatenáctého století. Herbart jest takřka Leibniz a Wolff v jedné osobě. V jeho systemu jako Wolffově zaujímala psychologie místo prvé, v ní mohl osvědčiti při stavbě mechaniky představ svou bystrost mathematickou. Wolff ovšem byl psycholog mohutností, povrchně schematisující a reflektující logik, jenž pro samu reflexi nikdy neproniká ke hlubšímu sebepozorování, Herbart naproti tomu rozhodným odpůrcem theorie mohutností a psychologem, jenž všecky děje duševní hleděl uvésti na přesné, zákonnité pochody, jednotně související. A přece se nám práce jejich jeví jako stavby s týmž základem. U obou pozorujeme souhlasné bezohledné intelektualisování života duševního, při čemž jde Herbart, nutkán jsa svým myšlením exaktním, dále nad Wolffa. Wolff rozeznával kromě mohutnosti poznávací ještě mohutnost chtěcí, ač pojem ten hodně intelektualisoval, Herbart však zná jen síly představující. Vše, co není představou, hledí vyložiti mechanickým vzájemným působením představ. Zde se stýká zároveň s associační psychologií osmnáctého věku. Jako tato klade důraz na slepě působící zákonnitost duševního dění, představy pokládá stejně tak za relativně neproměnné objekty, jež se pohybují buď volně ve vědomí nebo vystupují v pevných spojeních. Rozdíl theorií záleží hlavně v tom, že associační nauka přijímá positivní síly, poutající představy příbuzné nebo cvikem pevněji spojené, kdežto Herbart klade důraz více na zatlačení kvalitativně různého, tedy na odpudivé síly představ. Mnohou podobnost s theorií Herbartovou má theorie jiného německého psychologa téže doby, Eduarda Benekeho. Na psychologii měl však jen Herbart vliv trvalý. Jeho psychologie těšila se po několik desetiletí zvláště u mathematiků a jazykozpytců veliké vážnosti a dala podnět ke mnohým záslužným pracím.

Silnější ještě vliv měl exaktní duch psychologie Herbartovy mimo školu jeho. Připravoval půdu přírodozpytu, jehož studium od polovice století silně se vzmáhalo. Ovšem jakmile se přiložilo měřítko kritiky přírodovědecké na theorie Herbartovské, objevila se pravá povaha jejich veskrze spekulativní a hypothetická, musilo se ukázati, že celá mechanika představ nemá nic společného se skutečností. Tím se stalo, že zase, jako již

před stoletím, nabyla vrchu empirická psychologie anglická. Jako v Herbartovi myšlenky Leibnizovy se sice obnovily, avšak podstatně pozměnily, tak rovněž anglická psychologie asociační nebyla touže, co před stoletím.

Oba nejpřednější z nových psychologů asociačních, James Mill a Alexander Bain pokročili dále nad okruh starších představ již tím, že hleděli rozšířiti princip asociační zvláště též na vjemy smyslové a hnutí citové a že usilovali zjednodušiti pozorování a proto různé tak zv. zákony asociační převésti na jediný. Nová nauka asociační dávala naději duševní život chápati jako jednotný mechanism psychický s vlastními zákony, jež se co do nutnosti své rovnají zákonům mechaniky fysické. Jen jeden krok zdálo se ještě učiniti, aby vítězství bylo dovršeno. Zákony asociační postrádaly vniterné jednoty. Čím větší pak bylo jejich rozčlenění, tím více zase vnikal logický schematism, o němž zůstávalo velice pochybno, odpovídá-li skutečně samotným zjevům. Chyby psychologie mohutností a psychologie reflexní zdály se zde opakovati. Následkem toho záhy dály se mnohé pokusy uvésti všecky formy asociační na jediný princip, jenž by je obsahoval jako případy specielní. Již Herbartovu mechaniku duševní můžeme sem počítati, avšak ta přímo neužívala pojmu asociace. Byl to však zvláště James Mill a Alexander Bain, kteří usilovali o takové zjednodušení. (P. d.)

Hudební literatura německá.

Rudolf Louis: Hector Berlioz. (Breitkopf & Härtel, Lipsko). — Oslava loňské stoleté památky narození Berliozova obohatila německou literaturu o cennou publikaci, jež z dosavádních monografií o Berliozovi náleží k nejlepším. Vedle Wagnera, Liszta a Schumanna byl to dosud hlavně Richard Pohl, který se zdarem postavu vetkého Francouze nakreslil. Louis zmiňuje se o životopisných datech jen potud, pokud jich k objasnění duševního života Berliozova nevyhnutelně potřebuje; na př. o poměru Berliozovu k ženám, o zajímavých vlastnostech jeho jako spisovatele a kritika, o poměru jeho k vynikajícím umělcům soudobým, ocenění doby potomní. Kniha obírá se hlavně psychologickými a esthetickými problémy tvorby Berliozovy a to s láskou a porozuměním pro trnitou cestu skladatele-básníka.

Dr. Richard Batka: Kranz. Gesammelte Blätter über Musik. (Lauterbach & Kuhn, Leipzig.) — Richard Batka — přední německý kritik, hudební referent a spolupracovník pražské »Bohemie«, vídeňské »Zeit«, mnichovské »Kunstwart« a j. sebral své studie, kritiky a essaye, jež po různých listech jsou rozsety a jež nepokládá za ceny tak nepatrné, aby přenechal osud jich hříčce náhody a zapomnění. Jsou to — jak praví v předmluvě — všeobecné úvahy o problémech uměleckých, historické skizzy a pozorování, korespondence a memoiry, esthetická ocenění a posudky o hudbě vůbec od epochy nejstarší až na naše časy. Autor znám jest jako duchaplný a vzdělaný hu-

debník a referáty i z povinnosti referentské vzniklé zasluhují, aby byly zachovány. — Z našich hudebních dějin zajímava jest zmínka o Ambrosově odmítnutí Wagnerovy ouvertury k »Faustu«. Dr. Aug. Vilém Ambros jako hudební referent »Prager Zeitung« napsal tehdy o prvém provedení jejím dne 4. prosince 1855 v Praze na Akademii spolku »Lese- und Redehalle der deutschen Studenten« toto: »Tázal-li by se někdo hudebníka, pokládá-li za možné, napsati dlouhou instrumentální skladbu vlastně bez thematu, bez melodie, bez harmonie a rhytmu, dostalo by se mu výsměchu. A přece lze to vše doslovně říci o ouvertuře Wagnerově. Zvuky, jež hudební nástroje v ní vyluzují, mohou býti vším možným — hudbou nejsou.« Při Weissovi upozorňuje libretista jeho »Polského žida« na způsob, jakým Weiss výborně hudebně znázornil zvláštní zvuk zlata (když hostinský peníze židovi uloupené hrabivě přepočítává, chystaje dceři věno). U příležitosti referátu o novém Petersově vydání klavírního výtahu »Carmen« reprodukuje Batka anonymně výrok Dvořákův o hrdince Bizetovy opery. Praví: »Jistý slavný skladatel naší doby (jméno Dvořákovo uvedeno jest pouze v rejstříku osob odkazujícím na dotyčné stránky) vyslovil se kdysi po svém drsném způsobu, že nemůže pochopiti, jak Bizet »takovou potvoru mohl učiniti objektem svého hudebního zpracování« a dodává k tomuto výroku, který vzhledem k autorovi pokládati musíme za authentický: »Pozoruhodným zjevem pro úzkoprsost naši jest, že hleděno tu na postavu v umění pod zorným úhlem její morálky, názor to, dle něhož mělo by nám pak jeviště předváděti ne obrazy ze života, nýbrž jen vzory života.« Úprava knihy Batkovy jest velice vkusná.

Otto Kitzler: Musikalische Erinnerungen. (Carl Winiker, Brün.) — Kniha vzpomínek, jež bývalý dlouholetý ředitel brněnského německého hudebního spolku vypravuje o hudebnících, s nimiž se v životě svém setkal, a o příhodách zažitých a doslechnutých. Život autorův jest na vzpomínky velice bohat: byl‘ svědkem resp. činně se účastnil jako zpěvák ve sboru provedení Beethovenovy deváté pod řízením Wagnerovým, viděl provozování Schumannova »Paradies und die Peri«, byl přítomen prvému provedení oper Tannhäusra a Rienzi a j. Hudební vzdělání své dokončil v Brusselu pod Fétisem a v Praze pod Kittlem. Později stal se kapelníkem divadla v Linci (1858) a do této periody spadá zajímavá jeho korespondence s Wagnerem (r. 1862), jejíž obsah dotýká se prvého provozování Tannhäusra v Linci.

Richard Heuberger: Im Foyer. Gesammelte Essays. — Heuberger jest hudebním referentem »Neue Freie Presse« a vydal ve zmíněné knížce sebrané kritiky a úvahy své o operním repertoiru doby nynější, jakož i feuilletony, které od r. 1890—1900 napsal do mnichovské »Allgemeine Zeitung« a vídeňských »Neue Freie Presse« a »Wiener Tagblattu«. Většina jich zabývá se vídeňským repertoirem novinek operních. Z referentské povinnosti vzniklo v knize této i několik statí o české a slovanské hudbě, zastoupené bohužel na vídeňské dvorní opeře

jen počtem velmi skrovným, a to: o vítězné výpravě Národního divadla do Vídně na mezinárodní hudební výstavu r. 1892, při čem pojednává však pouze o prvých dvou představeních Smetanovy »Prodané nevěsty« (dne 1. června) a Dvořákova (píše Dvorzak) »Dimitrije« (dne 2. června), dále o Smetanově »Hubičce« (ve dvorní opeře 27. února 1894), o Blodkově »V studni« (v Theater an der Wien 7. září 1894), o »Daliboru« (ve dvorní opeře 4. října 1897), o »Eugenu Oněginu« (19. listopadu 1897) a Rubinsteinově »Démonu« (23 října 1899). — V prvém článku nadepsaném »Die czechische Oper in Wien« vynechal autor, uváděje seznam oper Smetanových, jednu z nich — »Tajemství«. Data prvých provozování oper na českém divadle nejsou také na různých místech správná, což ovšem není chybou velikou a mohlo povstati také použitím nespolehlivého pramene. V celku jest však uvítací článek české opery psán pro nás sympaticky a neskrblí pochvalou vzorných výkonů tehdejšího ensemblu českého divadla; končí slovy: »Potomci těch, pro něž Mozart napsal svého ‚Dona Juana', dokázali provedením zmíněných dvou oper, že jsou čistokrevnými hudebníky a umělci prvého řádu.« Heuberger náleží k těm několika málo německým kritikům, kteří na české umění nedívají se okem strannicky zaujatým. Feuilletony své nazývá autor »Aufzeichnungen eines Zeitgenossen über Ereignisse der Kunst«. V knize je sympatická zvláště touha po pravdě, byť i příčící se některým ustáleným názorům.

Malou črtou »Der moderne Dirigent« (Breitkopf & Härtel, Lipsko) pokouší se Arthur Laser doplniti dřívější četná díla o dirigování (Wagner, Weingartner, Schroeder, Seidl a j.) zevrubnými technickými pokyny. V praktické části II. dílu se mu to také úplně podařilo a jeví se v ní zdravý hudební úsudek. Kusá a neúplná jest však prvá, theoretická část. Brožura jest otiskem z obsáhlejší studie, jež uveřejněna byla v »Kunst und Kultur«. Z hlavních moderních dirigentů uvedeni jsou v ní Levi, Richter, Schuch, Nikisch, Strauss, Mahler, Weingartner, Siegfried Wagner a j. v ostrých charakteristikách. Knížka věnována Felixu Mottlovi.

Michael Haberlandt: Hugo Wolf, Erinnerungen und Gedanken. (Lauterbach & Kuhn, Leipzig.) — Malá knížka, ale cenná. Diktovalo ji přátelství a prozařuje jí také v celém obsahu. Autor spisku — předseda vídeňského Hugo Wolf-Vereinu — podává tu ze svého stálého styku s nešťastným německým geniem několik stručných myšlenek o osobě Wolfově a uvíjí jím »věnec na otevřený hrob« posledního německého lyrika. Ke knížce této druží se i »Hugo Wolfs Briefe an Hugo Faisst« (Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart) vydané rovněž za podpory Hugo Wolf-Vereinu ve Vídni týmž autorem. Ani životopisec nemohl by podati podoby životnější, tak jasně osvětluje se dopisy těmito povaha Wolfova. Dopisům, jež adresovány jsou na Faissta, státního návladního ve Stuttgartu, předeslán jest úvod plný piety a lásky a podobizna Wolfova z r. 1894.

»Die Musik«. Sammlung illustrierter Einzeldar-

stellungen. Vydává Richard Strauss. (Bard, Marquardt & Co., Berlin.) — Dle vzoru Mutherovy sbírky »Die Kunst« podává i tato sbírka »Die Musik« populární pojednání o všem, co v hudebním umění má pro naši dobu význam, ovšem jako u všech dosud existujících sbírek »Die Dichtung«, »Die Literatur« a »Das Theater« se stanoviska výlučně německého. Prvým svazkem nezahájena však právě šťastně. Celá německá literatura o Beethovenovi nevykazuje snad spisu, který by byl psán způsobem tak nevědeckým, jako studie Augusta Göllericha: Beethoven, tvořící prvý svazek hořejší sbírky. Ani historická věrnost není jeho silnou stránkou.

»Intime Musik« od Oskara Bie jest druhým svazkem této sbírky. Autor podává nejprve krátký dějepisný přehled vzniku a rozvoje hudby virtuosní (vokalní i instrumentální) a hudby intimní, z nichž prvá jest původem svým vlašská, druhá zdomácněla u národů severnějších; dotýká se pak dnešních pokusů o hudbu intimní (hudební salony, »intimní« koncerty a večery) a končí chvalozpěvem na nejpovolanější intimní domácí nástroj hudební — harmonium. Knížka psána jest duchaplně a zajímavě.

Třetím svazkem jest Wolzogenův »Wagner-Brevier«, sestavený z výroků Wagnerových, uveřejněných v jeho »Gesammelte Schriften und Dichtungen« (C. F. N. Siegel's Musikalienhandlung Leipzig, 10 svazků, III. vydání). Myšlénky jeho seřaděny jsou v odstavce: 1. Von deutscher Art, 2. Von Welt und Zeit, 3. Von öffentlicher Kunst, 4. Vom Drama und Theater, 5. Von der Musik, 6. Vom idealen Kunstwerk (Bayreuth), 7. Von heiligen Dingen, a obsahují výbor z hlavních nejhlavnější. Dvě zvláště charakteristické podáváme v překladu: »Hudba jest srdce člověka. Bez součinnosti srdce zůstala by činnost mozku pouhým mechanickým dílem uměleckým. Srdcem stává se rozum celému tělu bližší, pouhý smyslný člověk jím vzchopí se k činnosti rozumové. Orgánem srdce jest však ton, jeho umělecky vědomá mluva — umění hudební. Hudební umění jest plno kypící lásky srdce, jíž cit se zušlechťuje a nadsmyslné myšlénky zlidšťují.« (III. 81.) — »Omyl v uměleckém pěstění opery povstal tím, že prostředek výrazu (hudba) učiněn účelem, účel výrazu (drama) prostředkem.« (III. 231.) — Wolzogen, dávný přítel rodiny Wagnerovy, zařadil i v aktuelní otázce výhradného provozování Parsifalu v Bayreuthu několik úryvků z dopisů Wagnerových, z nichž nade vši pochybnost vychází jeho přání, aby Parsifal zůstal monopolem Bayreuthu. Praví: »Myslím, že z našeho Bayreuthu bude přece něco! Parsifala podržím jedině a výhradně pro Bayreuth, sám král musí se ho pro Mnichov zříci.« — Wagnerovy spisy nejsou tak snadno každému přístupny, vyhovuje tedy tento stručný výbor skutečné potřebě a lze ho i prakticky použíti tam, kde original obsáhlostí svojí i drahotou jest nedostupný.

Bruneauovy »Dějiny francouzské hudby« tvoří svazek čtvrtý. Autor znám jest jako duchaplný a bystrý kritik. Jest hudebním referentem »Figara«. Dějiny podává v překladu

Max Graf. Knížka tato neměla by se nazývati »dějinami«, nýbrž »essayí«, neboť dějepisnou část její nelze pojímati odborně. Z celé studie nejlépe vystižena je charakteristika novější francouzské hudby a hlavně Charpentierův umělecký profil podán zdařile. Knížka určena jest vrstvám širším, obsah její tomu také odpovídá a mimo kompilační a leckde historicky nepřesné stati o francouzské hudbě před stol. 19, vypravuje historii slohem zábavným, aneĺdotami protkaným, avšak i dosti frásovitým. Historie francouzské hudby počíná v nich ve stol. 13. troubadourem Adamem de la Halle, navazuje přímo na stol. 15. a 16. Jannesquinem, Josquinem a Goudimelem a líčí rozkvět italské opery a boje Glucka s Piccinim. Vřelé řádky věnovány jsou Berliozovi a z novějších Saint-Saënsovi. I Zoly, realistického libretisty svých oper »Le rêve«, »L'attaque de Moulin« a »Messidor« vzpomíná autor několika srdečnými slovy, řka, že z hojnosti moderních, prosou sepsaných lyrických dramat lze posouditi, jaký vliv měl Zola na hudbu. Sbírka upravena jest velice vkusně, ba nádherně a ozdobena jest četnými ilustracemi. Přes to je nobyčejně levná, obnášíť za vázaný svazeček M 1·25.

Dr. Wilhelm Kienzl: Aus Kunst und Leben. Gesammelte Aufsätze. (Allgemeiner Verein für deutsche Literatur, Berlin, 5 M.) Krátce před premierou (Nár. divadlo dne 19. října) tak jednomyslně odsouzeného »Evangelisty« vyšlo II. vydání hořejší knihy Kienzlovy. Jest to několik pojednání o umění a uměleckém životě, s příklady z operní produkce německé, francouzské a italské a náčrtem rozvoje novější opery. Obraz jest ovšem kusý, jelikož omezen pouze na několik profilů. Jsou to z Němců Cornelius, Wolff, Zöllner, Pittrich, Hummel, Forster a Reiter, z Francouzů Bizet a Massenet, z Vlachů Verdi, Boito a Puccini. Máme tu však i článek »Friedrich Smetana«, psaný r. 1885, tedy rok po úmrtí Smetanově a uveřejněný již dříve v knize Kienzlově »Miscellen« (r. 1886). Článek tento opravdu psán jest vřele, ač ruší dojem několik věcných nesprávností. (Smetana přestěhoval se do Göteborgu v r. 1856 ne r. 1866, premiera »Braniborů« byla 5. ledna 1866 ne r. 1865, počátky šílenství objevily se u Smetany na podzim r. 1883 ne v dubnu 1884, »Prodaná nevěsta« nebyla do r. 1902 provozována šestsetkráte (což bychom si ostatně přáli), nýbrž počet představení nedosahoval v té době ani čtyř set a j.) Chtěl-li Kienzl i nyní ještě zájem svůj o Smetanu dokázati, měl pro informaci německého čtenářstva článek tento při novém otištění přepracovati a doplniti. Nemělo v něm zůstati, že autor má po uce »pouze« úryvky z »Braniborů« a z »Dalibora« a klavírní výtah »Hubičky«. Ouverturu k »Prodané nevěstě« nazývá klaickou a humoristickým dílem, již postaviti možno hned vedle Mozartovy ouvertury k »Figarově svatbě«. Tolik, pokud se kniha Kienzlova týkala naší hudby. Jinak obsah její jest zajímavý. Nejzajímavější jsou na konci knihy osobní vzpomínky autorovy na Wagnera. V nich je dosti poutavých detailů obecné důležitosti.

A. R.

O smrti malého psa.

Ztratil jsem v těchto dnech malého buldoka. Dospěl šestého měsíce své krátké existence. Neměl žádné historie. Jeho inteligentní oči se otevřely, aby patřily na svět a milovaly lidi, pak se zavřely nad nespravedlivými tajemstvími smrti.

Přítel darovavší mi jej, dal mu snad z ironie trochu nepředvídané jméno Pelléas. Proč bych jej byl překřtil? Což ubohý milující, oddaný a upřímný pes zneucti jméno člověkovo nebo smýšleného hrdiny?

Pelléas měl velké vypouklé a mohutné čelo, podobné čelu Sokratovu nebo Verlainovu; a pod malým černým a zavalitým nosem jako nespokojená affirmace, široké, svislé a symetrické pysky, činily z jeho hlavy jakous hmotnou hrozbu zadumanou, zarytou a trojhrannou. Byl krásný jako krásná přirozená nestvůra utvořivší se přesně podle zákonů svého druhu. A jaký úsměv pozorné ochoty, neporušitelné nevinnosti, láskyplné poslušnosti, bezmezné vděčnosti a naprosté oddanosti ozařoval, při nejmenším polaskání, tuto rozkošnou masku ohyzdnosti! Odkud vlastně vycházel tento úsměv? Z prostoduchých a dojatých očí? Z uší nastavených slovům člověka? Z čela, jež se vyjasňovalo, aby chápalo a usilovalo, ze čtyř malinkých zoubků, bílých a přečnívajících, jež na černých pyskách zářily veselím, či z kusého ocasu, jenž prudce zahnut, dle obyčeje raçy, zatáčel se k druhému konci, aby dal na jevo vnitřní a vášnivou radost, jež plnila malou bytost, šťastnou, že zas jednou potkala ruku a pohled boha, jemuž se byla oddala?

Pelléas narodil se v Paříži, a já jej vzal s sebou na venek. Řádné, silné pracky, neforemné a posud netuhé, nosily měkce nevyzkoumanými pěšinami jeho nové existence, jeho ohromnou a vážnou hlavu, tupou a jako zatíženou myšlenkami.

To že, tato nevděčná a trochu smutná hlava, podobná oné přetíženého děcka, započala úmornou práci, jež drtí každý mozek na začátku života. Bylo mu, v méně než pěti, šesti týdnech vštípiti jí a zorganisovati v ní jakous uspokojující představu a jakýs pojem vesmíru. Člověk, jemuž pomahá věda jeho předků a jeho bratří, potřebuje třicet až čtyřicet let, aby načrtal tento pojem, či vlastně, aby nahromadil kolem něho, jako kolem oblačného paláce, vědomí nevědomosti, jež stoupá, ale pokorný pes musí jej rozřešiti sám v několika dnech; a přece, před očima boha, jenž by věděl vše, neměl-li by téže váhy a téže ceny, jako náš?

Slo tedy o to, prozkoumati zem, již možno hrabati a dlabati, a jež skrývá mnohdy překvapující věci: dešťovky a ponravy, krtky, myši, krtonožky; šlo o to, obrátiti k nebi, jež nemá důležitosti, kdyžtě tam není ničeho k jídlu, jediný pohled, kterým je odbyde jednou pro vždy; poznati trávu, podivuhodnou a zelenou trávu, trávu pružnou a svěží, širý prostor k rozběhu a ke hře, laskavé a bezmezné lůžko, kde roste pýřavka, prospěšná zdraví. Pak šlo o to, zjistiti, páté přes deváté, na tisíce

nutných a podivných věcí. Bylo třeba, na příklad, bez jiného vůdce, než bolesti, naučiti se odhadnouti výší předmětů, z nichž možno vrhnouti se do prázdna, přesvědčiti se, že je marno pronásledovati ptáky, kteří odlétají, a že nelze vyšplhati se na strom a lapit tam kočku, která si vás dobírá, rozeznávati plochy slunečné, kde je tak milo dřímati, od stinných míst, kde se zimou třesete; pozorovati s úžasem, že v domech neprší; že voda je studená, neobytná a nebezpečná, kdežto oheň je dobrotivý z povzdálí, ale ukrutný z blízka; poznati, že na pastvinách, ve dvoře statků a někdy na silnicích jsou obrovské tvory s hrozivými rohy, možná dobrácké, najisto mlčelivé nestvůry, které možno dosti dotěrně očenichati, aniž se proto horší. ale které neprojevují své tajné myšlenky; zapamatovati si, po ponížujících zkušenostech, že není dovoleno poslouchati bez rozdílu všech přírodních zákonů v příbytku bohů; poznati, že kuchyň jest privilegovaným a nejpřijemnějším místem tohoto božského příbytku, byť nebylo možno tam přebývati pro kuchařku váženou, ale nepřející mocnost; usvědčiti se, že dvéře jsou důležité a kapriciesní vůle, jež někdy vedou k blaženosti, namnoze však pevně uzavřeny, němy a ztrnuly, tvrdy a bez srdce, zůstávají hluchy ke všem prosbám; připustiti, jednou pro vždy, že podstatná dobra existence, nepopíratelná štěstí, vězněná obyčejně v hrncích a kastrolích, jsou nedosažna; naučiti se hleděti na ně s pracně nabytou lhostejností, cvičiti se v pomíjení jich, říkaje si, že tu jde nepochybně o posvátné předměty, když dostačí dotknouti se jich špičkou uctivého jazyka, aby zázračně vybuchl jednomyslný hněv všech bohů domu..

A pak, co si mysliti o stole, na němž se děje tolik věcí, jichž nelze se domysliti? O lenoškách ironických, kde zapovězeno zdřímnouti, o talířích a mísách, na nichž už nic není, když jsou vám podány? O lampě, jež zaplašuje temnoty, a o krbu, jenž zahání studené dny?.. Co tu pravidel, co nebezpečí, co zápovědí, co sporných otázek, co záhad, jež dlužno spořádati v přetížené paměti! A jak srovnati to vše s druhými zákony, s druhými záhadami, většími a naléhavějšími, jež chová v sobě, ve svém pudu, které povstávají a vyvinují se hodinu od hodiny, které přicházejí z hloubi časů a raçy, uchvacují krev, svaly a nervy, a stvrzují se náhle neodolatelnější a mocnější než bolest, než sám rozkaz pánův a strach před smrtí?

Tak, abych udal jeden příklad, když odbila hodina spánku pro lidi, zalezl do své boudy, obklíčen temnotami, tichem a strašnou samotou noci. Vše spí v domě pánově. Cítí se tak malým a tak slabým v přítomnosti taje. Ví, že tma je plna nepřátel, kteří se plíží a čekají. Podezřívá stromy, vítr, jenž duje a záři luny. Chtěl by se skrýti a zapříti se, zatajuje dech. Nicméně nutno bdíti; nutno za nejmenšího ruchu, vykročiti ze svého skrytu, postaviti se čelem neviditelnu a přerušiti vznešené ticho hvězd, byť na sebe sama přilákal zkázu nebo zločin, jenž tu šepce. Nechť jakýkoliv nepřítel, byť to byl člověk, totiž

sám bratr boha, o jehož ochranu se tu jedná, třeba napadnouti jej slepě, skočiti mu na krk, zatnouti zuby, možná svatokrádežně, do lidského masa, zapomenouti kouzla ruky a hlasu, podobných oněm pána, nikdy nezmlknouti, nikdy nedati se na útěk, nikdy nedati se svésti ni porušiti, a sám v moci bez pomoci, neustati v hrdinném poplachu až do posledního dechu. Hle, velká povinnost, jež jest odkazem předků, podstatná povinnost a silnější než smrt, jíž ani vůle a hněv člověka nemohou potlačiti. Jest to celá naše ponížená historie sloučena s historií psa v našich prvních zápasech proti všemu co dýchalo; jest to celá ponížená a děsná historie, která se každé noci znovurodí v prvotní paměti našeho přítele zlých dnů. A když, v našich bezpečnějších příbytcích se stane, že jej trestáme pro nevčasnou horlivost, pohlédne na nás pohledem úžaslé výtky, jakoby nám chtěl dáti na srozuměnou, že se mýlíme, a že, ztratili-li jsme s očí hlavní podmínku smlouvy učiněnou s ním za dob, kdy jsme společně obývali sluje, lesy a bažiny, on že jí zůstává věren, vzdor nám, a zůstává blíže věčné pravdy života, plného nástrah a nepřátelských sil.

Ale jaké péče a jaké píle aby uspěl plniti moudře tuto povinnost! A jak se stala složitou od dob tichých jeskyň a širých pustých jezer. To bylo tak prosté druhdy, tak jasné a snadné! Osamělá sluj otevírala se v boku skály, a vše co se blížilo, vše co se hnulo na obzoru pláni nebo lesů, byl nepochybný nepřítel! Ale dnes, už se neví .. Třeba obeznámiti se s civilisací, jíž neschvaluje, tvářiti se jakoby rozuměl na sta věcem nesrozumitelným .. Tak, zdá se očividno, že dnes už celý svět nenáleží pánovi, že jeho majetek připouští nevysvětlitelných hranic .. Jest tudíž především třeba, aby se přesně vědělo, kde začíná a kde končí posvátné panství. Co se má trpěti a co zakázati? — Hle cesta, kudy celý svět, i sám chuďas, má právo chodit. Proč? — To se neví; jest to fakt, jehož dlužno želeti, ale jejž dlužno připustiti. Za to, na štěstí, hle, hezkou stezku, vyhrazenou stezku, kudy nesmí choditi nikdo. Tato stezka je věrna svatým tradicím; té af neztratí z očí; tudy vcházejí nesnadné záhady do každodenní existence. Chcete příklad? — Spí tiše na pruhu slunce, jež pokrývá pohyblivými a skotačivými perlemi prah kuchyně. Porculánové hrnky šťouchají se do loktů a strkají se na lemu poliček zdobených papírovými krajkami. Měděné kastroly baví se rozptylováním světelných skvrn po bílých a hladkých stěnách. Domácí krb tiše zpívá kolébaje tři hrnce blaženě se houpající, a malým otvorem ozařujícím jeho bok, vyplazuje stále ohnivý jazyk, posmívaje se dobrému psu, jenž se nemůže přiblížit. Hodiny, jež se nudí v své dubové skříni, čekajíce kdy budou odbíjeti velebnou hodinu k obědu, kývají sem tam svým velkým pozlaceným kývadlem a potutelné mouchy škádlí sluchy. Na bělostném stole leží kůře, zajíc, tři koroptve, vedle jiných věcí, jež nazývají ovocem nebo zeleninou: hrách, fazole, broskve

melouny, hrozny, a které za nic nestojí. Kuchařka vykuchává velkou stříbrnou rybu a hází vnitřnosti (na místě aby je nabídla!) do bedničky na smetí. — Ah! ta bednička na smetí! nevyčerpatelný poklad, shromáždiště neočekávaných nálezů, klenot domu! Dostane svou část vzácnou a nedovolenou, ale nesluší se, aby se tvářil jakoby věděl kde se nalézá. Jest přesně zakázáno se v ní hrabati. Člověk takto zakazuje mnohé příjemné věci a život byl by trudný a dny by byly pusty, kdyby měl býti poslušen všech přikázání špižírny, sklepa a jídelny. Na štěstí je člověk roztržit a nevzpomíná dlouho rozkazů, jež udílí. Je snadno jej přelstít. Dosáhneme čeho žádáme a učiníme co chceme, jen když dovedeme trpělivě vyčkati hodiny. Jsme podrobeni člověku a on je jediným bohem, ale mimo to máme svou osobní morálku, přesnou, nezničitelnou, která hlasitě prohlašuje, že zapovězené skutky stávají se dovolenými tím, že se konají bez vědomí pánova. Pročež přimhuřme bdělé oko jež bylo spatřilo. Čiňme jakobychom spali, sníce o měsíci. — Aj! Cosi zaťukalo na modré okno nad zahradou. — Co to asi? — Nic. Haluz hlohu pohleděvší do chladné kuchyně. — Stromové jsou zvědavi a často rozechvěni; ale co nám po nich, nemáme jim co říci, jsou nezodpovědni, jsou poslušni větru, který nemá zásad. — Než, co to? — Slyším kroky!.. — Vzhůru, zostřit sluchy a nosem čiti!.. — Ne! jest to pekař blížící se k mříži, zatím co listonoš otevřel dvířka v lípovém plotu. Ti jsou známi, je dobře.. Přinášejí něco, možno je pozdravit; a ocas, obezřelý, zavrtí sebou dvakráte, třikráte, s protektorským úsměvem. Nový poplach! Co to zas? — Kočár zastavuje se před průjezdem. Ah! Tohle je vážnější! Záhada je složitá. — Nejdříve dlužno pořádně vynadat koním, velkým nadutým zvířatům, věčně vystrojeným a věčně v potu, kteří neodpovídají. Zatím si po očku prohlédnem osoby, jež sestupují. Jsou slušně oděny a zdají se bezpečny. Nepochybně zasednou ke stolu bohů. Sluší se štěkati beze zloby, s přídechem uctivosti, aby se dalo na jevo, že se plní povinnost, ale že se plní s porozuměním. Nicméně zbývá jakés tajné podezření, a za zády hostí, kradmo, očichá vzduch a slídí chytrácky, aby uhodnul skryté úmysly.

Ale belhavé kroky ozývají se blíže kuchyně. Tentokráte jest to chuďas vlekoucí svou žebráckou mošnu; podstatný nepřítel, zvláštní nepřítel, dědičný nepřítel, přímý potomek toho, jenž se potuloval kolem jeskyně zanesené kostmi, jejž náhle spatřuje v paměti racy. Spit rozhořčením, přerývaným štěkotem, [illegible]by zmnohonásobené nenávistí a vztekem, uchvátí za kalhoty smířitelného protivníka, když tu kuchařka ozbrojená koštětem, lužebným a zrádným žezlem, jme se zrádce bráti v ochranu; je nucen zalézti zase do své boudy, kde, s okem sršícím alomocnými a kosými plameny, bručí ukrutné ale marné kletby, mysle u sebe, to že je konec všeho, že už není žádných práv, a rod lidský že pozbyl pojmu o spravedlivu a nespravedlivu.

Jest to vše ? — Ještě ne, neboť nejmenší život skládá se z bezpočetných povinností, a jest to dlouhá práce zříditi si šťastnou existenci na rozhraní dvou tak rozdílných světů jako jest svět zvířat a svět lidí. Jak bychom si pomohli my, kdyby nám bylo sloužiti v našem ovzduší, nikoliv kterémusi domnělému a nám samým podobnému bohu, když se zrodil z našich myšlenek, ale bohu viditelnému, vždy přítomnému, vždy činnému a rovněž tak cizému, tak povznešenému nad naší existencí, jako jsme my nad psem? (P. d.)

Z knihy „Le double Jardin", přel. *Marie Kalašová.* *Maurice Maeterlinck.*

Literatura. Umění. Věda.

Náboženství. Profesor fysiologie na universitě naší, p. dr. Fr. Mareš, podávaje v Přehledě č. 5. a 6. zprávu o mezinár. sjezdu fysiologů v Bruselu, končí takto: „Velký rozvoj vědy odvracel lidi v posledních dvou stoletích od náboženství, které mu neopatrně předkládalo též všelijaké odpovědi na otázky po vzniku a způsobu předmětů tohoto světa, odpovědi, které nemohly obstáti před světlem vědy. A tak očekávali lidé od positivní vědy odpovědi na všechny otázky, očekávali přesné, dokázané pravdy .. Avšak positivní věda nemohla a vůbec nemůže zodpovídati všech otázek. Vědecká pravda je jednostranná; osvětluje jen způsob existence věcí, vykládá jen to, co se nachází, co jest. Vědecká pravda odhaluje skutečnost a v tom smyslu nesluší jí vlastně ani název pravda. Pravda je něco jiného: ne to, co se nachází, co jest, co existuje; nýbrž to, co platí, co má hodnotu, co se oceňuje dle ideální míry toho, co býti má. A po této pravdě, která neexistuje, ale platí, táže se lidstvo. A tak jsme svědky nového hnutí náboženského, a to právě v myslích inteligence, sklamané vědou. V době, kdy filosof positivní vědy, H. Spencer, ukončil své dílo, kdy fanatik naturalismu, E. Haeckel, zanáší do nejširších vrstev lidu vědeckou mythologii a opovržení k náboženství, v té době jest již naturalism v myslích inteligence překonán a smýšlení náboženské vstupuje do nich" — Podobně dr. J. Classen, prof. na fysikál. stát. laboratoriu v Hamburce, vyslovil se proti přednášce lučebníka prof. dra A. Ladenburka z Vratislavi (o níž jsme v ročníku minulém v čís. 9. z 28. listop. 1903 obšírněji referovali článkem: Vliv přírodních věd na názor o světě). Názor Ladenburgův byl by způsobil prý rozruch před 50 léty, dnes však, když základní názory fysikální tak se změnily, pozbyl své podstaty. Přes to, že vnikajíce stále hlouběji v přírodu, poznáváme její bezvýminečnou a nezměnitelnou zákonitost a přes to, že stále jasněji pocitujeme, že tato bezvýminečná zákonitost je nepostrádatelným předpokladem vší naší přírodovědy, nelze zapírati, že proti tomuto poznání světa vnějšího rovnoprávně stojí zkušenost naše vnitřní. „Povinností každého myslícího člověka jest, býti si těchto protiv stále vědom a Bohu se kořiti, jenž si zůstavil, abychom, jen pevně v něho věříce, došli míru a pokoje, jehož nám třeba k harmonickému vyrovnání protiv těch."

Židovská jména v Shakespearovi. Prof dr. I. Gollauczs na universitě v Cambridge měl rozpravu o židovských jménech v Shakespearově. „Kupci benátském." Kus ten jest veselohrou lichvářskou. Z objemné literatury může býti poznáno, čím byl za doby Alžbětiny pravý lichvář — nemusil jim býti právě Žid. Soudní pře židovského lékaře Rodriga Lopeza, který byl v červnu 1594 bez dostatečného důkazu pro domnělý pokus vraždy proti královně popraven, byla Shakespearovi podnětem, nehledíc k „Židům z Malty" od Marlova, učiniti hlavní postavou svého kusu Žida. Také Lopez měl za svého protivníka křesťana jménem Antonio. Shylock jest hebrejské Sholoch (Shalak), znamenající druh ptáka pelikána (cormorant). Hebrejské kmenové slovo značí „táhnouti" (řecky slove pták ten také kataraktes), poněvadž tento pták se vrhá do vody a kořist

vytahuje. Greene mluví r. 1592 o Cormorants or Usurers. A Antoniovo maso má m. j. býti k tomu, aby bylo „vnadou na rybu.“ Jessica jest Iseah z prvé knihy Mojžíšovy 11, 29; význam slova jest „která se dívá z okna“ (jako král Abimelech, I. kniha Moj. 26, 8) Jménem Tubal má býti připomínáno Kaina, Tubal-Kain byl synem Lamechovým a Shakespearův Tubal byl Kainem, druhem čertovským. Shakespeare měl asi za rádce dobré znalce hebrejštiny, když šlo o pojmenování osob. Jeska se vyskytuje na židovských náhrobcích z doby před vyhnáním Židů z Anglicka (1290). *k*

Lidové vzdělání úkolem obecní politiky. Na hlavní schůzi „Společnosti Komenského“ (Comenius-Gesellschaft) dne 13. a 14. srpna t. r. v Jeně, měl známý berlínský sociolog Adolf Damaschke rozpravu o podporování vzdělání lidu jakožto úkolu politiky obce. Jádro jeho rozpravy jest: U výchově, i u výchově lidové, jest předpokladem každého úspěchu individualisování, přizpůsobování daným poměrům. To se ovšem může díti v obci mnohem lépe nežli ve velikém organismu státu. Především obec nemá dětí čtrnáctým rokem životním propouštěti do života jako „hotové.“ Práva obcí, zřizovati školy pokračovací, se až příliš málo užívá. Zde musí býti učiněn počátek vší nápravy. Druhým velikým krokem v před jest zařízení obecního domu, který by byl k volnému užívání pro všechny vzdělávací účely. Tím by se vysvobodily věci vzdělávací z hospod. Ve spojení s tímto obecním domem musí býti knihovny a čítárny. Staré lidové knihovny se svým duchovým sklepním zápachem museji býti nahrazovány zařízením opravdu moderním. Praktická anglická města vydávají na takové knihovní síně ročně na 20 mil. korun; města německá dosud ani ne $^1/_2$ mil. marek. Kde obce mají vliv na divadlo, měly by následovati příkladu Mannheimu a Giessen a předepisovati určitý počet lidových představení při vstupném velmi skrovném. Právě pěstování mysli má za naší kruté chladné doby zvláštní cenu. Po té stránce jest také zařizování rodinných zahrad, jak se osvědčily v Kielu a Lipsku, a znova opět v Magdeburce, s mnohými výhodami. (Viz Rozhledy r. XIII. č. 11 a 12 r. 1901: Zahrady dělnické.) Všechny tyto podniky v oboru lidového vzdělání mají cenu toliko, vykonává-li obec, pokud může, své povinosti v oboru sociálním vzhledem doby pracovní, nedělního klidu, časného zavírání krámů, zejména také v oboru otázky bytové. Jest s velikým významem v národním životě, aby slova domov a rodné město nabyla opět obsahu a stávala se pravdou. (Com. Bl. für Volksereichung, 1904, 4 seš.) *k.*

Ke koedukaci. Z Hesenska-Nasavska dochází zpráva, že v malém městě Langenschwalbach mají pro hochy i divky pouze jediné gymnasium a to již po řadu let; obě pohlaví vyučují se společně a — honny soit qui mal y pense — ve třech třídách děvče bylo primus. Tamní učitelé konstatují, že koedukace ani při výchově ani při vyučování nečiní nejmenších obtíží. Také rodiče jsou s výsledky svých dítek obého pohlaví velespokojeni.

Z LITERATURY. Dvě rozpravy o opuštěných a soucitu lidského srdce potřebných, vydal MUDr. **Jan Dvořák,** ředitel dětské nemocnice v Praze: **Časová úprava poručenství a opatrovnictví** (Bursík a Kohout, 70 hal.) **Poměry nalezinectví a sirotčenství v král. Českém** (J. Otto, 2 K). Obě rozpravy jsou časové, podávajíce i návrhy na úpravu a prevenci poměrů, jimž nyní i vláda více péče věnuje.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi Někdejší řád svobodných zednářů ve Francii straší. Ministr voj. André byl ve sněmovně obviněn, že trpí v armádě zednářské denunciace. Postup každého důstojníka závisí prý od toho, doporučí-li jej ministru zednářské kolegium. Toto odhalení monarchických živlů, jimž zcela přirozeně jde o zdatnost republikánské armády, bylo by málem nohy podrazilo vládě Combesově Prozatím to odnesl ministr André, jenž utžil dvě rány pěstí do obličeje od poslance Syvetona, bývalého — profesora! Paedagogický takt ten profesor měl!

Rakousko-Uhersko. Jsou bouře a demonstrace pouliční jako nyní v Inspruku, jež bylo by nemožno si vysvětliti, kdyby ospalé duše hospodských filistrů v jednotvárné své existenci nezatoužily po hrůzné kráse hazardování životem a smrtí. Nedají se však touhami těmi strhnouti k závratným propastem, stačí, když jim se podaří v divém úprku rozutíkat se před policajtskou šavlí.

Poněvaž italskou universitu v Inšpruku nechtěli ani Vlaši ani Němci, vláda jim ji tam zřídila. Nyní je snad polovice vlašského studenstva ve vězení a budova universitní rozbita, ale vláda sebe konejší, že vlašská fakulta sice neexistuje, ale že úředně není zavřena! A nebude-li v Inšpruku už ani jediného vlašského profesora a studenta, vláda bude sebevědomě se bíti v prsa, že na vlašské fakultě žádný student nepříjde o — semestr!

Domácí politika. Semel in annum rem publicam turbare licet . . Moravský sněm však dvakrát. Hned při zahájení debatou o všeobec. právo hlasovací, dne 8. před uzavřením řečí dra Stránského, jenž vypravoval, jak studenti němec. techniky povzbuzováni byli rektorem, aby jako vzorové inspručtí byli obhájci němectví brněnského. Na to do slibu vzati byli před pomníkem Josefa II. — Z jednání sněmu mor. nejpotěšlivější bylo usnesení o převzetí čes. reálky v Mor. Ostravě do správy zemské. Německé minoritní votum na zamítnutí návrhu padlo, návrh školského odboru přijat většinou hlasů. — Schválena osnova zákona o zavedení zem. dávky z piva, 1 K 70. z hektolitru, na uhrazení zvýšených platů učitelských

V Přívoze, čítajícím 1200 obyv., panují na radnici Němci, hlavně úředníci Sever. dráhy (z 30 obc. starších je jich 23), jež kde co českého přirozeně utiskují na př. školy. Naši lidé trpí, trpí, pak svolávají schůze, požalují si a s nadšenou písní na rtech se vyhrnou na ulici a přímo na kordon připravených jízdních a pěších strážníků. Jako v Přívoze 31. října. Teče krev, mnoho rodin uvrženo v strasti a nadvláda Němců trvá dál. Demonstrace na ulici opakována v neděli 6. t. m., tentokrát s větším rozmyslem! Demonstrovalo 10.000 osob.

Při hromadné přísaze nováčků v Olomouci 1. t. m. odpřel přisahat nováček zeměbraneckého pluku, Němec, poněvadž prý je odpůrcem militarismu, který káže bít a vraždit bližní. A nižádným způsobem nedal se ani přemluviti ani zastrašiti, aby přísahal!

SOCIÁLNÍ. Československá sociální demokracie odbývala sjezd v Prostějově na Moravě. Přítomno bylo 138 delegátů. V referátě o zprávě zastupitelstva strany oznámil tajemník dr. Houser, že strana sociálněděmokratická vzrostla. Ohlásil nutnost přísnější kázně. To se vykládá za opatření proti oposici, jejíž literárním orgánem je Akademie a již representuje dobře Fr. Modráček. Výkonný výbor justifikoval už dle slov dra H. IV. volební okres a 4 soudruhy, kteří se provinili proti kázni. Oposici jde o to, aby byla provedena revise osob a programu československé strany sociálněděmokratické. Odtud vyvěrají konflikty. — Zprávu o mezinárodním sjezdu sociální demokracie podával dr. Soukup. Odůvodnil hlavně hlasování českých delegátů pro resoluci drážďanskou. Dělnictvo mělo býti varováno před upřílišeným oportunismem. Delegát Modráček označil resoluci drážďanskou za nespravedlivou, ale byl odbyt tvrzením redaktora Němce, že pro ni hlasovalo v Drážďanech 200 delegátů. — Zprávu o parlam. činnosti podával posl. Hybeš. Karakterisoval dobře parlament rakouský. Parlamentem není a nikdy ani nebude. Hraje se v něm jen komedie. A je nemyslitelno, že by mohl býti vzkříšen k životu. Proto prý vědomé občanstvo v Rakousku očekává pomoc jediné od mas sociálněděmokratických. — O taktice referoval redaktor Němec. Musí zůstati takovou, jakou byla. Žádné kompromisy, žádné pakty s měšťáky. Na otázku, potřebuje-li sociální demokracie státu a potřebuje-li Rakouska, odpověděl, že potřebuje obého. Ale ne Rakouska nynějšího, reakčního, nýbrž Rakouska, které by hájilo zájmy lidové a bylo postaveno na základy demokratické. To jest program jasný a určitý. S ním sociální demokracie není osamocena. Jsou u nás mnozí, kteří Rakousko chtějí positivně, ovšem Rakousko jiné, lepší, než jest dnešní.

Theorii tu hlásal a hlásá dr. Kramář a j. — Referentem o boji za volební právo byl Steiner. Pravil, že sankci dostanou jenom ty předlohy, které jsou sdělány podle zákona o V. kurii. To platí i pro obce. Ale jest přece naděje, že v tom všeobecném rozvratu nadejde příznivá chvíle k boji za všeobecné právo hlasovací. Postup musí býti ovšem různější než doposud. V resoluci doporučil referent uvažovati o tom, aby místo boje s policií se začal boj s lidmi přímo interesovanými. Hlavními protivníky jsou velkostatkáři i měšťácké strany. Míní proto, aby se boj obrátil přímo proti interesovaným. Soudruzi měli by prý přestati být tak slušní, jako dosud byli. Mohli by se na schůzích i jinak prý státi nepříjemni poslancům měšťáckým, soustavně vedouce proti odpůrcům volební reformy drobnou válku. V tom boji hraje důležitou úlohu i tisk. Snad aby se boykotoval tisk reformě volební nepřátelský. Necht se ventiluje otázka politické hromadné stávky, aby, až by nadešel příhodný okamžik, byla půda připravena. Boj ovšem bude vyžadovati obětí. A i na to se dlužno připravovat sbírkami. Dala by se prý sorganisovat stávka dělníků knihtiskařských, kde se tisknou vládní a velké měšťácké listy, stávka v arsenálech, v podnicích schwarzenberských v jižních Čechách, dokonce i na statcích pána, který by se musil stydět nejvíce. — Proti stávce politické byly pronešeny námitky tajemníkem drem Houserem. To prý jest otázka cifer. Dokud sociální demokracie není dostatečně připravena, dotud at jest politická stávka pouze předmětem diskusí. Přes to názory Steinerovy byly schváleny. — Na sjezdu staly se zmínky i o síle československé sociální demokracie. Redaktor Němec tvrdil, že v organisacích jest soustředěno pouze 13.000 soudruhů, kteří konají řádně povinnosti ku straně. A dr. Houser dodal, že odborově jest organisováno sotva pět a politicky sotva dvě procenta dělnictva. — Dělnictvo uzenářské vyjednává s mistry o zlepšení svých poměrův. Aby jednání tomu dodalo důrazu, prohlásilo novinami: „Kdyby požadavkům jeho do 8 dnů nebylo vyhověno, zahájí dělnictvo stávku a vyzradí obecenstvu tajnosti výroby zboží uzenářského, jež překvapí všeobecně.“ (Čas 8. t. m.) — Také stanovisko sociální nápravy!.

Nástřešní zahrady. Při letošní veliké výstavě zahradnické v Düsseldorfu upozorněno také na posud nedosti oceněné zahrady na střechách domovních. Jejich hlavní potíž spočívala jak známo posud v promáčení střech. Nyní vynalezená úplně prý nepropustná isolační hmota. Ve velkoměstech při drahotě půdy, znemožňující přirozené zahrady, které mimo to mají i příliš málo světla mezi vysokými bloky začlo se už dávno uvažovati o nástřešních zahradách. Neschází jim tu žádná z obou podmínek — světlo ani vzduch — a mimo to lze jich užiti jako hřiště pro tennis a Croquet, volného cvičiště, rejdiště pro děti, jako místa pro sluneční lázně, bělidlo prádla, anebo i jako prádelny, které, jak příliš dobře známo, při umístění v dolejších částech domu výparem tak často obtěžují.

Banka Slavia. V článku „Naše pojišťovny“, uveřejněném v čísle 47. a 48. posledního ročníku Rozhledů, nebylo při kritickém posudku bilance přihlíženo k stanovním předpisům banky. Dle stanov Slavie jmění odborů životních jest úplně odděleno od jmění odborů živelních a není účastno toho, co v odborech pojišťování živelního se vytěží nebo prodělá. I z přesného předpisu stanovního jest zřejmo, že fondy, náležející odborům životním, nemají účastenství na přebytku nebo ztrátě odborů živelních a jsou také dle podmínek stanovních odděleny od odborů pojišťování proti škodám živelním jak co do manipulace tak i co ‘o pokladny a účetnictví. Z důvodu toho vykázaný zisk odborů životních ınky Slavie K 154 323·— náleží pouze těmto odborům, a nutno s ním ıložiti tak, jak stanovy odborů životních předpisují, beze zření k zisku :bo ztrátě v odborech živelních. Bylo tedy jaksi ukřivděno tomuto odru, když zisků jeho souhrnně se užilo k zjištění bilance.

V příčině reserv a fondů sluší rozeznávati reservu pojistného s přesem pojistného a fondy mimořádné, ke kterým počítati dlužno fondy ıručovací i dividendový, tvořené dle předpisů stanovních, dále fond ro kursovní diference dle předpisu vládního regulativu, jakož i fondy ıtatní, které povstaly z opatrnosti k uhrazení nahodilých možných výplat.

Proto mimořádné fondy banky Slavie (skutečné reservy dle Rozhledů) správně vykazují K 2,684.359·66 a nikoli K 1,287.842·—.

Co se týče ohlášených a vyplacených škod, jest uvésti, že jediná banka Slavia přináší ve výroční zprávě jednotlivě veškerá ohlášená úmrtí s udáním pojištěného kapitálu a učiněných výplat. Dle seznamu toho vyplaceno bylo po zemřelých členech K 1,111.972·25, mimo to reservováno K 128.701·20. Difference mezi pojištěným kapitálem a výplatou vysvětluji se chybně udaným stářím a tím i zapravováním menšího pojistného, což přirozeně mělo za následek vyměření poměrně menšího kapitálu. Úhrnná suma vyplacených kapitálů K 1,548.457, jak udáno na str. 1124 Rozhledů, jest správna. Kapitály, které nemohly býti do konce roku pro nedodání potřebných dokladů vyplaceny, vykázány jsou bankou Slavií v účtu ztráty a zisku zmíněným obnosem K 128.701·20 pod názvem „reserva pro škody nevyřízené".

Vykázaná suma správních výloh Slavie vzata byla z úhrnu všech odborů a nikoli pouze odborů životních. Dle výročních zpráv, ze kterých tato data uvádíme, jsou správní výlohy u První české akciové K 87.966, u Slavie K 787.762, u Prahy K 397.576. Suma správních výloh jest u banky Slavie největší ze všech těch tří ústavů, Slavie jest ústavem nejrozsáhlejším, což vysvítá z ročního pojistného (po odečtění zajištění), které jest u První české akciové K 204.021, u Slavie K 3,682.237, u Prahy K 1,800.869. Vypočítáme-li správní výlohy v percentech k přijatému pojistnému, vykazují výlohy ony u První české akciové 43·10%, u Slavie 21·39%, u Prahy 22·07%. Banka Slavie nevykazuje správních výloh největších, nýbrž právě naopak, nejmenších.

V prvých 3 čtvrtletích roku 1904 podáno bylo životnímu odboru 5735 návrhů na pojištěný kapitál K 15,528.490, pojistek vyhotoveno bylo 4737 na kapitál K 12,843.300. Pojistného přijato K 3·1 mil. a vyplaceno K 1·08 mil.

Slavnost třistaletá Cervantova románu Don Quijote. Slavnostní výbor se snesl: 1. vydati laciné lidové vydání románu toho španělskou akademií; 2. pořídíti zkrácené vydání k užívání na gymnasiích. 3. pořídíti ještě kratší vydání pro vyučování ve školách obecných; 4. španělská akademie má rozepsati závod o nejlepší kritická vydání několika menších díl Cervantových; 5. představení divadelních kusů Cervanta v divadle Teatro Español; 6. obnovení kaple refektáře v Marianském kostele v Alcale, kde stojí kamenná křtitelnice, z níž prý Cervantes byl křtěn, a pořízení musea Cervantova v Alcale; 7. zřízení ústavu Cervantova španělským spolkem spisovatelův a umělců, v němž naleznou práce neschopní spisovatelé a umělci slušný útulek; 8. universitní slavnosti ke cti básníka. Mimo to brán v úvahu hudební zápas s motivy z „Don Quijota", slavnostní průvod s výjevy z románu toho a veliká noční slavnost v retiru. Konečně usneseno, dáti raziti památný peníz. *ch.*

Übermensch — nadčlověk. Již před smrtí Nietzscheovou poukázáno častěji na to, že výraz Übermensch, jejž tlumočíme obecně již výrazem „nadčlověk," kterýžto výraz zejména v časopisectvu našem bývá zrovna parádním koníčkem pro siláctví výrazu, není spájeninou Nietzscheovou, nýbrž že se vyskytuje již u Goethea. Od těch nedávných dob dopíděno se již jiných stop slova toho. Tak dr. Rittelmeyer (ve spisku: Friedrich Nietzsche und die Religion — 1904) zjišťuje, že slovo „Übermensch" se čte po poprvé v Müllerově spisu „Geistliche Erquickungsstunden" z r. 1668. Proti tomu však se namítá doklady ze spisu „Die deutschen Dominikaner im Kampfe gegen Luther" — napsal dr. Mik. Paulus (ve Fryburku v Br. 1903), že slova toho užito již 140 let před tím. Čte se totiž v listu dominikána Heřmana Raba jeptišce Kateřině z Plánice r. 1527: sie (die Lutheraner) wandern allein im Geiste und sind bermenschen. *k.*

Oprava. Čtenáři račte si opraviti v čís. 5. str. 133 6. ř. zdola ve čl. prof. J. Golla: „dem Iren galt das englische Weltreich, dem Deutsch-Oesterreicher, Tschechen u. Magyaren die habsburgische Monarchie wenig gegenüber . ." — V čís. 6. str. 174 ř. 10. zdola „česká dekadence" místo černá.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 19. LISTOPADU 1904. ČÍSLO 8.

ROZHLEDY

Naturalism a „svoboda vůle".

I. Pod názvem »Správný názor o vzniku činů lidských« uveřejnil v »Rozhledech« (1. října 1904) p. Karel Rohan pojednání, v němž uzavírá, že všechno chtění jest určeno příčinami, a že »následkem naprosté nesvobody vůle .. není hříchu, není viny, není zásluh; mravnost a nemravnost, ‚ethické' zlo a dobro jsou prázdná slova v tom smyslu, že to, co jimi označováno, ve skutečnosti neexistuje a pouhou jest smyšlenkou«. Základem tohoto přesvědčeného a těžkého tvrzení jest (IV.), že »samozřejmé jest, že stav, v němž člověk se nachází, když má vůli A, jiným organismu jest stavem než stav, v němž se nacházel, když neměl vůli A, a proto jest zřejmé, že (tu) nadešla ve stavu organismu změna. Jelikož nic .. nemění se bez příčiny, stala se řečená změna ve stavu organismu následkem nějaké příčiny; a jelikož, co děje a stává se následkem příčiny, děje se nuceně, nutně, a nemůže ani nediti se, ani díti se jinak: vzniká a trvá (každá jednotlivá) vůle nuceně, nutně, naprosto nesvobodně .. není žádné, pražádné svobody (žádné) vůle v žádném vztahu ..«

Základem tvrzení toho je tedy pojem příčinnosti, a to čistý pojem, vyjádřený větou: nic neděje se bez příčiny. Tvrzení zakládá se dále na předpokladu, že stav různého chtění (psychický stav) jest určen různým stavem organismu (fysickým stavem); tedy na ztotožnění psychické příčinnosti s fysickou, které se tu označuje jako samozřejmé. Ztotožnění to jeví se v záměně pojmu »člověk« (bytost chtějící) s pojmem »organism« (= přírodní mechanism).

Před rokem (31. října 1903) uveřejnil v »Rozhledech« Futurus pojednání »O některých ideách doby přítomné«, přednášející stejně přesvědčená tvrzení. Tu praví se: ».. vesmírem vládne zákon. Nic není nahodilého v přírodě ani v člověku; nic nepovstává bez příčiny v řadě věcí a jevů, a nesmírně složitý řetěz příčin a účinků nikde není přerušen. Víra starých dob, že bytosti, stojící mimo přírodu a nad ní, zasahují libovolně do jejího dění, je vypuzena z nového názoru na svět. Člověk není vyňat z tohoto zákona, neboť také on jest součástí přírody .. nikoliv bytostí zcela jiného řádu, stojícího nad přírodou nebo mimo ni. Všechno jeho myšlení, cítění a konání je podmíněno celým současným i předchozím vývojem; v celém duševním i fysickém jeho životě není sebe nepatrnějšího úkonu, který by

povstal náhodou nebo zázrakem či jakýmkoliv způsobem jiným, než jakým povstávají všechny jiné jevy a děje: totiž dle zákona všeobecné příčinnosti. Toto poznání .. ovládlo vědu tak, že snad není dnes již téměř jediného myslitele a vědce alespoň mezi těmi, kdo činí nárok na čestný titul ‚moderních', který by ji (sic) popíral a který by ji nečinil východiskem nebo předpokladem svých výzkumů.«

Význačným pro oba tyto články jest, že z naprosté nesvobody vůle, z podmíněnosti našeho myšlení a jednání, dovozuje se v nich jako logický důsledek — idea humanity; tak totiž, že na základě naprostého determinismu budou se lidé ipso facto pokládati za bratry sobě rovné.

Přesvědčení vyjádřené v obou těchto článcích sdílí snad asi velká část naší inteligence, zakládající své smýšlení na »vědeckém poznání«. Na veřejné schůzi v červnu 1904, kde se jednalo o potřebě náboženství, bylo aspoň prohlášeno, že »skutečná inteligence půjde s Futurem z Rozhledů«.

Redakce »Rozhledů«, uznávajíc velikou důležitost otázky, otevřela o ní diskusi a pozvala mne též k účastenství. Má práce směřuje od delší doby k očistění přírodní vědy od metafysických tvrzení, která tvoří system naturalismu. Tato naturalistická tvrzení přiváději přírodní vědu v odpor se skutečným lidským životem, ježto předstírají poznání jakési absolutní skutečnosti, jakéhosi nutného dění, které je zcela jiné, než skutečnost lidmi bezprostředně prožívaná. Oproti tomuto absolutnímu, nutnému dění jeví se skutečnost lidského života jakousi smyslovou illusí. Tak přivádí se metafysickým tvrzením přírodní věda v odpor se skutečným životem, ačkoli přece jest vytvořena člověkem pro potřeby tohoto života. Metafysickým jest ponětí »absolutního, nutného dění«, ježto je zkonstruováno z čistých pojmů, jakým je příčinnost, kterýchž pojmů přírodní věda má upotřebovat jen ke spořádání předmětů lidské zkušenosti. Naturalism je metafysika, která si vykračuje jako fysika a dodává si tím klamně vědeckého posvěcení. První zásadou každé vědy jest: netvrditi nic, co nemožno věděti. Této zásadě příčí se naturalism, ježto tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou lidskou zkušenost, a tudíž i možné lidské vědění, ano, které tomuto přímo odporují. Tím odkrývá se nevědecká povaha naturalismu.

Vystupuji proti naturalismu, poněvadž uvádí vědeckou svou maskou v omyl »věřící u vědu«. Proto vystupuji též proti uvedeným článkům, jakožto přepjatě naturalistickým, při čemž jsou mi články ty jen vnější příležitostí, abych na nich demaskoval nevědeckost naturalistických tvrzení. Jejich autoři a s nimi velká část naší inteligence přijímají věrně naturalistická tvrzení jako vědecké poznání; chci, ve zcela smírném úmyslu, ukázati, jak daleka jsou ona tvrzení tohoto poznání.

Základem, ze kterého se dovozuje v obou našich článcích naprostá determinovanost všeho dění, je princip příčinnosti. Všeobecnou formou tohoto principu jest: každá změna

jest jakožto účin způsobena příčinou. Tento zcela formální princip rozšiřuje se další thesí, že každý účin je příčinou dalších účinů a že tudíž každá příčina jest účinem předchozí příčiny: žádná příčina není první a žádný účin není poslední. Tak dochází se ku ponětí nepřetržitého řetězu příčin a účinů, který se vleče — in indefinitum.

Futurus přijímá toto ponětí nepřerušeného řetězu příčin a a účinů za základ svých dedukcí, nezkoumaje pevnost základu toho; spoléhá na to, že poznání zákona všeobecné příčinnosti ovládlo vědu, tak že není vědce, činícího nárok na čestný titul »moderní«, který by poznání toho popíral a nečinil ho východiskem nebo předpokladem svých výzkumů.

Pravdou jest, že »poznání zákona všeobecné příčinnosti« není nové; naopak, jest velmi staré, neboť bylo základem metafysických systemů již ve starověku. Jisto jest, že poznání to není plodem přírodní vědy, zejména ne »moderní«.

I jest otázka, jakého původu jest »poznání zákona všeobecné příčinnosti«? Vyšetřením jeho původu ukáže se též hodnota jeho nároku na všeobecnou a absolutní platnost, která se mu přiznává. Vyšetření to jest úkolem theorie lidského poznání. Hume ukázal důmyslným rozborem, že zákon příčinnosti nemůže být ověřen ani zkušeností ani rozumem; že je původu subjektivního, vznikaje z návyku asociace dvou zjevů, které za sebou z pravidla následují. Humeovým rozborem ohrožena všeobecná platnost zákona příčinnosti. Kant vynaložil velké úsilí k důkazu, že přes subjektivní původ zákona příčinnosti má týž přece všeobecnou a objektivní platnost u veškeré zkušenosti, jakožto podmínka její možnosti. Než toho zde pomineme, připomínajíce jen, že otázka původu a objektivní platnosti zákona příčinnosti je problemem theorie lidského poznání, a že tudíž nelze na všeobecné a nutné platnosti zákona toho zakládati apodiktická tvrzení, dokud zůstává platnost ta problematickou.

V obou našich článcích přijímá se všeobecná a nutná platnost zákona příčinnosti za prokázanou, a sice tím, že moderní věda jest ovládána poznáním té platnosti. Spoléhá se tu zvláště na exaktní vědu přírodní v přesvědčení, že velké její výsledky, dosažené výzkumem postupujícím dle zákona příčinnosti, jsou důkazem platnosti tohoto zákona.

Vyšetříme tedy, jak dalece všeobecný zákon příčinnosti ovládá moderní přírodní vědu; a to na prvním místě vědu ze všech nejexaktnější, mechaniku.

Příčinnost v mechanice.

II. V mechanice vystupovala působící příčina jakožto síla. Ve statice uznávaly se síly jakožto tlaky, určované závažím, působící určitou velikostí určitým směrem. Parallelogram sil je vzorcem působení těchto statických sil. V dynamice, založené Galileiem, pojímána síla jakožto příčina působící změnu v rychlosti pohybu (zrychlení); měrou síly je součin z masy a zry-

chlení jí sděleného = m. g. V Newtonské mechanice (v astronomii) vystupují jakožto faktoři masy, vzdálenosti, rychlosti. Síly vmyšleny sem potom jakožto působící příčiny: přitažlivé a odpudivé síly mezi rozloženými masami, působící v přímce tyto masy spojující (zvané silami centralními). Veliký úspěch poznání astronomických zákonitostí a mechaniky vůbec vedl ke snaze dosáhnouti stejného poznání ve všech oborech přírodních a zejména též v biologii. Ideal ten uskutečňován již v 18 století, tedy před počátkem moderní biologie. Ve Francii La Mettrie stanovil naprostý determinism životních zjevů: l'homme-machine. Holbach podřídil v »Systéme de la nature« veškeren život, fysický i mravní, všeobecné, nutné přírodní příčinnosti.

Tak svedla Newtonova astronomie lidi přece zase k astrologii, totiž ku přesvědčení, že lidský život, tělesní i duchový, souvisí zákonitě s pohyby planet, ježto jest článkem souvislého řetězu příčin a účinů v přírodě. Laplace vyslovil přesvědčení o této souvislosti všeho dění asi následovně: »Všechny udalosti, i takové, jež pro svou nepatrnost nezdají se záviseti na velkých zákonech přírody, jsou jejich nutným následkem právě tak, jako obraty sluneční. V neznalosti svazků poutajících i nejmenší udalosti se systemem všehomíra uznávány udalosti takové za závislé na účelných příčinách, na náhodě. Avšak tyto imaginarní příčiny mizejí pozvolna před zdravou filosofií, která v nich nevidí než výraz naší nevědomosti pravých příčin. — Nastalé udalosti jsou spojeny s minulými svazkem založeným na zřejmém principu, že věc nemůže začíti býti bez příčiny, která ji způsobuje. To jest axiom dostatečného důvodu. Nejsvobodnější vůle nemůže bez určujícího motivu způsobiti žádné udalosti. Mínění, že vůle může začíti nějakou udalost sama ze sebe, bez motivu, jest ilusí. Přítomný stav všehomíra jest účinem stavu předchozího a příčinou stavu, který bude následovati. Duch, který by znal v daném okamžiku všechny síly oživující přírodu i vzájemné polohy bytostí, z nichž se příroda skládá, a dovedl podrobiti tato data analysi, obsáhl by touž formulí pohyby největších těles všehomíra i nejlehčích atomů: nic nebylo by proň nejistým, budoucnost i minulost byly by přítomny před jeho očima. Lidský duch v astronomii je slabou podobou tohoto ducha.«

Z obou našich článků mluví duch 18. století, proslulý Laplaceův duch. Avšak počínající 20. století nejeví již tohoto ducha; »moderní« mechaniku ovládá duch zcela jiný. V Newtonské mechanice značila síla příčinu, působící změnu v rychlosti pohybu masy; nepřipouštěno tu jiných ponětí síly, než pokud docházely výrazu v rychlosti pohybu mas. Hypothese přitažlivých a odpudivých sil, působících směrem přímky spojující masy, hypothese to nevlastní Newtonské mechanice, nabyla v mechanice 19. století význačného místa, pod názvem centralních sil; ještě Helmholtz dovozoval na základě těchto sil princip zachování energie. Avšak hypothese sil působících do

dálky stává se obtížnou; dějí se pokusy zbavit se jí uznáním bezprostředního přenášení pohybu; ether a jeho kmity, skryté pohyby, tomu napomáhají. Pozvolna zbavuje se mechanika sil vůbec a tím též příčin. Toto nové hledisko vytknul zvláště Kirchhoff v předmluvě ke své mechanice (1876): »Mechanika definuje se,« praví Kirchhoff, »jako věda o s i l á c h a sily jako p ř í č i n y, které pohyby způsobují anebo způsobiti s e s n a ž í. Tato definice byla zajisté u vývoji mechaniky prospěšná.. avšak je stížena nejasností, které nelze pojmy p ř í č i n y a s n a h y zbaviti. Při jasnosti, kterou jinak úsudky mechaniky mají, je žádoucno, odstraniti z ní takové temnosti, i když by to bylo možno jen za obmezení jejího úkolu. Proto stanovím jakožto úkol mechaniky, p o p s a t i pohyby vyskytující se v přírodě a sice úplně a co nejjednodušeji popsati. Tím chci říci, že se má jednati jen o to, které zjevy se vyskytují, nikoli však o to, vyzkoumati jejich p ř í č i n y. Vyjde li se odtud a předpokládá-li se představa prostoru, času a hmoty, dojde se čistě mathematickým uvažováním ke všeobecným rovnicím mechaniky..«

Nejasnost, lpící na pojmu p ř í č i n y a s n a h y, která tak vadí mechanice, pochází odtud, že jsou to pojmy mechanice cizí. Původ jejich jest v tom, co člověk sám bezprostředně prožívá, cítě snahy a působě jako příčina. Pojem působící příčiny je subjektivně-lidského původu. H u m e o v a analyse odkryla tento jeho subjektivní zdroj a uvedla tím v pochybnost jeho objektivní platnost. Pokládá-li se K a n t ů v pokus o důkaz objektivní platnosti příčinnosti za nezdařený, jaký jiný důkaz máme? Mach,* historik vývoje mechaniky, pokládá Humeovu kritiku příčinnosti za nevývratnou. Na pojmu působící příčiny lpí, dle Macha, stopy fetišismu a animismu, proto třeba pojem ten z fysiky zcela odstraniti. Míníce stanoviti příčiny zjevů, určujeme pouze vztah, spojení, f a k t i c k ý vztah, t. j. popisujeme. Cenu má jen vztah faktického k faktickému a ten vyčerpává se popisem. Praví-li se, že příčinný výklad vztahů podává více, totiž pochopení, průkaz n u t n o s t i vztahů, čehož pouhý popis nepodává, je to mylné: není jiné nutnosti, než jen l o g i c k é; fysikalní nutnost n e e x i s t u j e.

Nejmodernější k l a s i k mechaniky jest H e i n r i c h H e r t z († 1894). V předmluvě ku »Die Principien der Mechanik« rýsuje program moderní mechaniky. Již první věta je tu význačná: nejbližším a nejdůležitějším úkolem poznání přírody jest, abychom dovedli předvídati příští zkušenosti a dle toho zařídit své přítomné jednání. Nikoli tedy vypátrání absolutního, nutného dění, kterému by byl i člověk podřízen; člověk tvoří přírodní
du pro svou potřebu. H e r t z vytýká toto tvoření vědy člo-
kem, ježto záleží v tom, že si tvoříme o b r a z y předmětů,
dstavy, a to tak, aby nutně myšlené sledy obrazů odpovídaly
ıtečným sledům předmětů. Tak možno nám jako na modelech
vinouti v krátkém čase následky, které u vnějším světě na-

* Mach. Principien der Wärmelehre. Causalität und Erklärung, —444, 1896.

stanou po delším čase nebo jako následky našeho vlastního zasáhnutí do vnějšího světa. Tak můžeme předbíhati události a dle nabytého poznání zařídit svá přítomná rozhodnutí. Obrazy, které si činíme, na základě zkušenosti, o sledech předmětů, mohou býti různé; ale třeba, aby byly jasné, jednoduché a správné, aby totiž odpovídaly oněm sledům. Jeden obraz téhož sledu předmětů může v tom, jiný v onom směru býti výhodnější; čas ukáže, který jest nejúčelnější. S tohoto hlediska dlužno oceňovati též fysikální theorie.

Není zde místa uváděti Hertzovo ocenění dosavadních obrazů v mechanice užívaných; Hertz oceňuje tři. Sám snaží se provésti v mechanice obraz složený jen z těchto tří představ: času, prostory, masy. Pojmy síly a energie chce úplně vyloučiti ze zaokrouhleného, zákonitého obrazu světa a nahradit je hypothesí »skrytých pohybů skrytých mas«. Jedno však dlužno u Hertze jakožto pamětihodné vyznačiti: rozmyslnou zdrželivost. »Jest oprávněnou opatrností,« praví, »obmeziti obor mechaniky výslovně na neoživenou přírodu a zůstaviti úplně otevřenou otázku, jak dalece její zákony se vztahují za její hranice. Nemůžeme ani tvrditi, že nitrné děje v živých bytostech sledují tytéž zákony, jako pohyby mrtvých těles, ani tvrditi, že sledují zákony jiné. Na pohled a dle obecného mínění jest mezi oběma zásadný rozdil. A týž cit, který nás pudí vyloučiti z mechaniky neživého světa jakožto cizorodé jakékoli naznačení úmyslu, pocitu, libosti a bolesti, týž cit varuje nás, abychom neolupovali oživený svět o tyto bohatší a pestřejší představy. Náš základní zákon, snad dostatečný ke znázornění pohybu mrtvé hmoty, jeví se aspoň při běžném ocenění příliš jednoduchým a obmezeným, než aby mohl vystihnouti rozmanitost i nejnižšího životního děje. To není chybou, nýbrž přednostní našeho zákona. Tím právě, že nám dovoluje přehlédnouti souborně celek mechaniky, ukazuje nám též hranice tohoto celku. Tím právě, že nám podává jenom skutečnost, aniž jí přikládá zdání nutnosti, dává nám poznati, že by vše mohlo býti též jinak.«

To jest pamětihodné: klasik mechaniky obmezuje platnost zákonů mechaniky na obor pohybů neživotních, vylučuje výslovně děje životní, připouštěje, že v těch mohou platiti zcela jiné zákony. Biologové však nezachovávali touž v pravdě vědeckou zdrželivost: netvrditi více, než možno věděti. Prohlašovali za pravou vědu: v životních dějích nepůsobí jiné síly, než v dějích neživé přírody a neplatí jiné zákony, než zákony mechaniky. Prohlašovali tak v zájmu »jednotného názoru světa«. Mechanistická dogmatika ovládá dosud biologii, avšak ne jako »moderní« názor. Spor mezi mechanismem a vitalismem v biologii ukazuje, že »modernost« je na straně — vitalismu. O tom hnedle více.

III Ponětí nepřetržitého řetězu příčin a účinů, dle něhož každá příčina působí účin, jenž je příčinou dalšího účinu — in indefinitum, nabývá vědeckého obsahu, avšak též velikého obme-

zení, principem zachování energie. Energie jest fysická veličina, mohutnost vykonati určitou práci. Zvednu-li masu m proti zrychlení tíži g do výše h, vykonám práci mgh. Tato práce jest obsažena ve zvednutém závaží a může se proměniti pádem závaží v pohyb masy m rychlostí v, v »živou sílu« $^1/_2mv^2$, kterážto veličina může opět zvednouti touž masu do téže výše. V těchto proměnách zachovává se energie, práce jest rovnomocná živé síle a naopak: $mgh = {}^1/_2mv^2$. Takováto stálá proměna uskutečňuje se na př. kývadlem.

Názor světa, založený na ponětí nepřetržitého řetězu příčin a účinů a podložený mechanickou hypothesí centralních sil, dá se uskutečniti v představě ohraničeného a obmezeného, třebas i velmi složitého mechanismu, jehož běh by byl cyklický a periodický, tak že by se vždy vracel zase ke stavu počátečnému a stále se opakoval. Astronomická představa světa je právě taková. Je-li každá příčina účinem a každý účin příčinou, není žádná příčina první a žádný účin poslední. Takové dění nelze představit si v nekonečné řadě, nýbrž jen v uzavřeném kruhu. Nelze ho ani mysliti jinak; není-li žádná příčina první, nemohlo žádné dění nikdy začíti. Jen v kruhu není žádného počátku ani konce. Představa cyklického a periodického běhu světa, důsledek mechanistického názoru, obsahujícího děje neživotní i životní, činí ilusorním všechno kulturní a ethické snažení. Věčný návrat děsil Nietzsche-ho, o něm snil Blanqui a uvažoval Le Bon. Věčné kývadlo.

Avšak princip zachování, první to věta energetická, dochází velikého obmezení druhou větou, faktem kažení a rozptylování se energie. Kvantita zachovává se sice při proměnách energie, ale kvalita se kazí; energii ubývá působivosti. Mechanická energie přetvoří se úplně v tepelnou, ale z této nelze dostati zpět původní energie mechanické. Poslední účin pozbývá schopnosti býti dále příčinou; proměny spějí ke konci, system není uzavřený, nýbrž končí do prázdna. V tom je velká překážka pro mechanistický názor světa.

Jiná otázka, na které tuto zvláště záleží, jest, zda-li »nepřerušený řetěz příčin a účinů« probíhá s takovou neodvratnou nutností, že do něho nemůže žádný vnější činitel zasáhnouti. Odpovídá se, že právě tak tomu jest, a proto vylučuje se z dění světového náhoda nebo — svoboda. Toto přesvědčení dotvrzuje se poukazem ku principu zachování energie: neboť, kdyby zasáhnutím cizího činitele byl změněn sled příčin a účinů, mohlo by se tak státi jen s porušením principu zachování energie, což je vyloučeno. Toto přesvědčení nabylo zvláštního výrazu také v psychologii jakožto these psycho-fysického parallelismu. Řetěz fysických dějů v nervovém ústroji jest, dle této these, úplně uzavřený; dle principu zachování energie nemůže do něho zasáhnouti žádný duchový činitel, žádná »vůle«; a naopak z toho fysického řetězu nemůže vzniknouti žádný psychický účin, žádný pocit. Vztah mezi fysickým dějem v mozku a psychickým jevem u vědomí, který nutno před-

pokládati, není vztah příčinného způsobování; vztah ten nemůže býti pochopen jinak než jen jako přesný parallelism. To jedna z Leibnizovských myšlenek v moderní přírodní filosofii: praestabilisovaná harmonie, která neznamená toliko naprostý determinism, nýbrž věčný praedeterminism.

Vylučuje princip zachování energie zasahování cizích činitelů do řetězu příčin a účinů? Není změna v běhu příčin a účinů nijak možna, než jen s porušením onoho principu? Tak se tvrdí; ale není tomu tak. Právě naopak, řetěz příčin a účinů nevleče se sám a mnohdy třeba právě zasáhnutí cizího činitele, aby se vůbec něco dálo. A dále: směr, kterým postupuje sled příčin a účinů, není určen principem zachování energie, jest nezávisle na něm proměnlivý; cizí činitel může dáti řetězu příčin a účinů různý (libovolný v zákonitých mezích) směr, bez porušení principu zachování energie.

První věc: proměna příčiny v účin je závislá na vnějších podmínkách. Práce vynaložená ke zvednutí závaží masy m do výše h jest zachována ve zvednutém závaží jakožto energetická veličina mgh, která se může kdykoli projeviti pádem závaží jako živá síla $^1/_2mv^2$, schopná vykonati touž práci. Ale tento projev je podmíněn vnějšími okolnostmi. Postaví-li se zvednuté závaží na stůl nebo zavěsí na nit, zůstane viseti — do neurčita. Energetická veličina v něm obsažená neprojeví se, ale zachová se jakožto možnost působení, jako energetický potencial. Přepálí-li se nit, vybaví se tento potencial v »živou sílu« přesně dle rovnice $mgh = {}^1/_2mv^2$. Ono přepálení, podmínka nebo podnět vybavení, není v této rovnici vůbec obsaženo a nemění na ní nic. A přece nestalo by se nic bez jejího splnění; »řetěz příčin a účinů« je zde závislý na zasáhnutí cizího činitele.

V přírodě jest obsaženo mnoho energetických potenciálů, vedle energií aktualně působících a jejich vybavení jest časově neurčeno; vyčkává, takořka, zasáhnutí náhody nebo — lidské vůle. Pravíte, že není náhody, poněvadž nic nepovstává bez příčiny. Ale to není pravý pojem náhody; náhoda jest, setkají-li se a zkřižují dva »řetězy příčin a účinů«, které nejsou v příčinné souvislosti. Náhoda je velikým činitelem ve světě. Mnoho událostí stalo se náhodou, mnoho neštěstí, bídy a utrpení zavinila náhoda; každý den přináší plno smutných, ale i veselých náhod. Ale i ve vědě uznává se náhoda za důležitého činitele a co je významné, právě nejvíce ve vědě — mechanicko-kausalní. Mechanism biologický, zejména Darwinism, pokládá náhodu za hlavního činitele u vývoji organismů; v tom může míti pravdu, uvažme jen, jakým náhodám děkuje každý člověk svou existenci. Biologičtí mechanisti, chtějíce vyloučiti ze života všechny duchové činitele, vykládají náhodou i vynalezení strojů, ano i vystavění athenského Parthenonu.*

Do »řetězu příčin a účinů« v přírodě zasahuje mocně člověk svou vůlí. Chemický potencial, nahromaděný ze sluneční ener-

* Bütschli Mechanismus und Vitalismus. p. 27—28 1901.

gie v obrovském množství v mineralním uhlí, tajil a zachovával se po věky pod zemí, až jej člověk náhodou našel a jej nyní rozmyslným způsobem určitým směrem vybavuje, čímž překonává tvářnost i rozlehlost zemského povrchu. Kombinace potencialů, jejich vybavování v určitém sledu a směru dle lidské vůle, řízené rozmyslem vedeným úmyslem, — není-liž to mocné zasahování do »řetězu příčin a účinů« cizím činitelem? Vybavení, působnost katalytických činitelů stává se důležitým oborem výzkumu v chemii. Biologie jest vůbec vědou o vybavení; živé tělo představuje energetický potencial, který se vybavuje dle potřeby a dle — vůle živočichovy.

Přírodní věda, zejména chemie a fysika, zabývala se dosud málo činiteli, kteří zasahují do přírodního dění. Zkoumala průběhy a výsledky experimentů, jakoby to bylo samo »přírodní dění«; zapomínala téměř úplně na experimentatora. Ale ten právě jest hlavním činitelem ve fysice i v chemii; bez jeho zasahování dálo by se velmi málo fysikalního a chemického. Nebylo by elektrických proudů, nebylo by sírové kyseliny, nebylo by železa. Větší díl fysiky a největší díl chemie obsahuje vlastně lidské artefakty. Do zcela nového světla staví chemii F. Wald, pozvedávaje v ní právě osobu experimentatorovu, s jeho vůlí a s jeho úmysly, vytýkaje jeho akce. »Tyto akce,« praví, »nemohou sice vše způsobiti, co by si bláhový člověk mohl přáti, ale příroda sama je v dobře řízené laboratoři právě tak bezmocnou; ona může jen tolik, mnoho-li experimentator připustí v oboru své moci. Člověk a příroda stojí tu proti sobě jako zcela stejně oprávnění činitelé; i je velká zaslepenost ve snaze, připisovati v tomto oboru všemohoucnost přírodě samé a člověka buď úplně zapomínati anebo odstavovat jej jako kus mrtvé přírody.«*

Druhá věc: Směr, kterým má postupovati proměna příčiny v účin, jest neurčený a cizími činiteli proměnlivý, bez porušení principu zachování energie. Otázka neurčité proměnlivosti směru energetických dějů byla před nedávnem předmětem velmi živého sporu mezi anglickými »přírodními filosofy«, jak tam nazývají fysiky. Sir Oliver Lodge** pozastavil se nad obtíží, která se staví proti uznání možnosti, že by člověk, a dle toho i bůh a každý jeho tvor, mohl říditi a kontrolovati děje fysické. Obtíž pochází odtud, že fysikalní zákony dohánějí se do posledních logických důsledků a to zvláště princip zachování energie, na základě jehož vylučuje se možnost svobodně chtěného vlivu, řízení, působení ducha nebo vůbec života (živých bytostí) ve hmotné děje. Projevy takového působení prohlašují se za ilusorní oproti doktrině čirého mechanismu, ovládajícího živé bytosti právě tak jako neorganickou přírodu. A tu ti, kdo z důvodů rozumových nebo náboženských, nebo z citu nemohou souhlasiti s vyloučením nemechanických činitelů, snaží se podkopávati základy fysiky, prohlašujíce její zákony, zejména

* Ostwald's Annalen der Naturphilos. 1904; III. 285.
** Nature 1903, I. 595 a násl.

princip zachování energie, jen za přibližně platné, za ukvapené indukce. Tak učinili Stallo a zejména James Ward. Avšak fysikové nemohou z platnosti fysikalních zákonů, zejména principu zachování energie sleviti nic. Kdyby zasahování cizích činitelů do fysického světa nemělo být jinak možno, než se zavržením nebo změnou fysikálních zákonů, tu budou fysikové státi vždy nepřátelsky proti idei řízení a zasahování, i proti podobným požadavkům náboženské víry. — Avšak zkušenost, táž, ze které máme schema mechaniky, ukazuje přece, že živočichové řídí a kontrolují mechanické energie a dosahují tak představených a chtěných výsledků. Může naše vůle, mysl nebo vůbec: může život říditi energii našeho těla? Buď je život sám zvláštní formou energie a tudíž částí obecného mechanismu; to nezdá se správným. Anebo je život něco, co stojí mimo obrys mechaniky, ale může zasahovati do mechanických pohybů, arci vždy se zachováním zákonů mechaniky; to zdá se správným. A tu dlužno uznati, že fysické energie mohou býti vlivem života řízeny, vedeny po cestách, po kterých by se nebyly daly samy, ke způsobení účinů, které by jinak nebyly nastaly, a to bez jakéhokoli porušení zákonů mechaniky. Život nemůže zploditi ani stopy energie. Řízení je působení síly nekonající práce, tak asi, jako nehybné koleje řídí vlak k místu jeho určení. Můžeme zaříditi věci tak, že jedny hýbají druhými, dle zákonů mechaniky, ale určitým směrem, na určitém místě, v určitém čase. Třeba rozeznávati řídící síly, které nekonají práce, od sil, konajících práci. Život je řídící síla, fysická energie jest jím řízena a kontrolována v prostoru a čase. K řízení jest arci též třeba vynaložiti jakési energie, ale ta není v žádném poměru k docílenému účinu. Zvolání rozkazu k vojsku vyžaduje energie aequivalentní energii vzbuzeného zvuku; avšak porozumění rozkazu je něco více nad to; jeho účinem není jen zvuk a teplo, nýbrž historie. Všechno úsilí civilisace bylo by marným, kdybychom nemohli říditi mocí přírodních. Lodge dochází tudíž k těmto důsledkům: 1. Základní zákony fysiky, jakkoliv úplné a přesné, nijak nevylučují řízení událostí působením života nebo ducha nebo jiného neznámého činitele. 2. Obecná zkušenost ukazuje, že živé bytosti působí takové řízení a dále, že podléhají nehmotným nebo duchovým vlivům vzájemně mezi sebou.

Lodgeův článek vzbudil velmi živou diskusi mezi anglickými fysiky, mathematiky i filosofy. Jedni zastávali se naturalismu: jsou-li fysikální zákony přesny a platny, jest vesmír přesně determinovaným mechanickým systemem, s jediným a to nevyhnutelně nutným rozluštěním; zasahování do tohoto systemu není možno než jen s porušením dynamických zákonů; na př. zákona zachování energie, zachování mechanického momentu a p. Platí-li tyto zákony, není žádného místa pro jiné činitele. Druzí namítali, že dynamické zákony nevystihují zúplna veškeré existence, že je mnoho činitelů nemechanických. Hlavní sporný bod byl: možno uznati řídící síly (mechanické neb

duchové), které by zasahovaly do dějů mechanických a měnily jejich průběh bez porušení principů mechaniky? Většina dokladů zněla pro ano.

Jsou »síly« povahy mechanické, které mění směr daného mechanického pohybu beze změny jeho energie; na př. masa m, připevněná na strůně, otáčí se rychlostí v v kruhové dráze, s energií $^1/_2vm^2$; zmizení struny způsobí přímočarý pohyb beze změny energie. Možno si představiti též opačnou změnu opětným objevením se struny. Nejasnosti zde vadící odtraní se přesnou definicí »síly«. Definuje-li se síla jako příčina změny rychlosti masy (Galilei), tedy je to síla konající práci. Definuje-li se síla jako příčina změny směru pohybu masy, je to síla nekonající práce, řídící síla. Mohou-li takovéto řídící vlivy působiti též »síly duchové«, jest arci otázkou, ačkoli přece denní zkušenost ukazuje, jak mysl působí mocně v tělo a naopak. Hlavní věc jest, že mechnika nevylučuje možnosti takového zasahování. A tím jest uznáno, že these psychofysického paralelismu, sestrojená vzhledem ku principům mechaniky, zejména ku principu zachování energie, nemá toho odůvodnění, v jehož domnění vystupuje jako nepochybná vědecká pravda. S otázkou »řídících sil« setkáváme se zvláště v biologii; Reinke poukazuje k významu těchto sil, které určují čas i směr energetických proměn v živém těle, podobně jako zařízení stroje, vymyšlená za určitým záměrem jeho stavitelem; nazývá tyto síly dominantami a přirovnává je k silám intelektualním.

Uvedli jsme, že H. Hertz obmezuje platnost mechanických zákonů na pohyby v neživé přírodě, vyjímaje výslovně pohyby živých těl. Tento moderní klasik mechaniky byl snad první, který uvažoval o tom, může li mechanism nebo system mechanismů změniti spontanně směr energie jemu dané. System dokonale pružných koulí pohybujících se beze tření po rovině, obsahuje energii určenou masou a rychlostí všech kouli; je-li určen též směr pohybu každé koule, je celý system mechanicky úplně determinován; kdyby některá z koulí mohla spontanně změniti směr svého pohybu, byl by výsledek arci jiný, ale suma energie zůstala by táž. Takového systemu arci není v neživé přírodě, ani kdybychom si jej myslili opatřený nejen aktualní, nýbrž i potencialní energií. System spolu spojených mechanismů, opatřený aktualní i potencialní energií, ponechaný sám sobě (volný system) jest v celém průběhu svého pohybu jednosmyslně determinován: dle základního zákona mechaniky setrvá ve svém stavu klidu nebo stejnoměrného pohybu v nejpřímější dráze. Přítomným stavem takového volného systemu ou všechny jeho příští stavy v každém okamžiku určeny. dyby bylo možno v jisté poloze obrátiti rychlost systemu, což / se nikdy nepříčilo jeho podmínkovým rovnicím, proběhl by olohy svých dřívějších pohybů v obráceném pořádku. Kdyby dy byl vesmír, v to pojímajíc i ústrojné a psychické děje, unkcí mechanismu, tu byl by možný průběh jeho děje též

v obráceném směru. — Jest otázka: jsou ve skutečném světě jen takovéto systemy? Tu bylo by jen pokračování začatého pohybu. Nelze jinak než nazvati takový system mrtvým; a je tudíž příkazem opatrnosti obmeziti zákony tohoto pohybu na mrtvé systemy. Uznání živých systemů nepříčí se všeobecným zákonům mechaniky. Možno myslit si přirozené systemy, pro něž by platil princip zachování energie a které by se přece nepohybovaly nejpřímější drahou. Možno myslit si, že princip zachování energie platí pro živé systemy a že přece tyto se vymykají naší mechanice. (P. d.)

Napsal dr. *F. Mareš*, profesor fysiologie.

Historický obraz dnešní psychologie.

II. — Z tak zvaných čtyř zákonů asociačních zákon podobnosti a kontrastu, dle nichž se sdružují představy vnitřně, dle vniterných znaků obsahů psychických, převáděny na zákony současnosti a posobnosti, dle nichž se představy sdružují z toho důvodu, že buď najednou nebo po sobě se vyskytly ve vědomí. Kontrast jest případ podobnosti a družiny představové dle současnosti a posobnosti můžeme zváti asociacemi styčnosti. Šlo se pak dále v této snaze jednotící o to, ukázati, že ve skutečnosti jsou jen asociace styčnosti, z nichž se dají asociace podobnosti vyvoditi. S tím pak souvisela snaha jiná. Právě zde při asociacích styčnosti povahou příslušných pochodů fysiologických vznikla tendence, z těchto ony vykládati. Tím nastal samo sebou návrat k Hartleyovu stanovisku fysiologickému, jež shledáváme nejdůsledněji provedeno u Herberta Spencera.

Musilo se však záhy seznati, že tato psychofysická theorie asociační má velké nedostatky. Nehledě k tomu, že nervové pochody, jež byly pokládány za substrat asociace, byly zrovna tak hypothetické jako za doby Hartleyovy. Horší bylo, že redukcí na styčnost byl dosazen obecný pojem za mnohost jevů, takže posléze z ohledu psychologického nastala zase nutnost rozeznávati množství jednotlivých případů, v nichž se opět objevovaly staré formy asociační se svými podřadími. Mimo to pojem styčnosti nám nic nevysvětluje. Souvisí úzce se starým pozorováním, že představy jsou samostatnými, relativně neproměnnými objekty, ve skutečnosti tomu tak však není, neboť každá je nový akt vědomí, jenž se může rovnati více nebo méně minulému, nikdy však s ním není totožný. Následkem toho pak i úkaz, že dvě představy se stýkají ze vnějška v prostorové souslednosti nebo časovém následu, jest jen jediný případ z velmi mnohých případů splývání jednotlivých prvků v celek. Ve skutečnosti při takovémto výkladu jest nám se uchýliti k některým mezičlenům asociačním. Pak však pomocí takovéhoto vřaďování pomocných členů hypothetických mohou se stanoviti různé formy asociací jakožto jedině platné. Tento mnohoznačný ráz nauky asociační vyšel pěkně na jevo ve sporu dvou dánských psychologů Alfr. Lehmanna a Haralda Höffdinga. Oba souhlasili v tom,

že mnohost t. zv. zákonů asociačních jest uvésti na princip jediný. Avšak Lehmann hájil styčnost, kdežto Höffding dokazoval, že zrovna tak dobře všecky případy se dají odvoditi z podobnosti. Při tom se ukázalo, že theorie styčnosti všude tam potřebovala hypothetických mezičlenů, kde theorie podobnosti bez nich vycházela a rovněž tak obráceně. Spojení představ »Alexander« a »Bedřich Velký« můžeme míti za asociaci podobnosti, poněvadž obě mají společný znak »velký vojevůdce«, můžeme to však též míti za asociaci styčnosti, ježto přívlastek »Velký«, jenž náleží jednomu z nich, vyvolává ve vědomí druhého, jenž rovněž souvisí s tímto přívlastkem. Je možné jedno jako druhé a snad oboje zároveň. Záleží na souvislosti myšlenek, kde je větší pravděpodobnost. Jak v theorii podobnosti tak styčnosti kotví stále ještě starý předsudek nauky asociační, jež představy pokládala za kostky, jež se zevně k sobě přiřaďují.

Byla však připravována reforma tohoto názoru právě z fysiologie, pomocí níž nová psychologie asociační byla vykládána. Nové objevy o stavbě a funkci soustavy nervové zde rozhodně musily působiti, avšak ještě dříve jiná větev zkoumání fysiologického, fysiologie smyslů, přinesla nové světlo do studia elementárních funkcí duševních. Objevují se nám tu podobné proudy vědecké jako ve století osmnáctém. Kdežto však dříve otázky vnímání smyslového byly probírány hlavně filosofy, Lockem, Berkeleyem, Condillacem, obírala se jimi nyní fysiologie. Ještě však do jiných oborů práce vědecké zasahovalo toto hnutí svými výsledky. Fysikovi nastalo řešiti problem pozorování a měření úkazů objektivních, do něhož vstupovaly klamy smyslové, astronom byl nucen míti zření na subjektivní zdroje chyb, kterým se při astronomických údajích prostorových i časových vyhnouti nelze.

Ač fysiologie soustavy nervové začala působiti celkem později než jiné obory příbuzné, vliv ten v přítomnosti již minul. Význam její jest ovšem již v tom velký, že poukázala na mozek, v němž máme viděti nejen zastoupení jednotlivých orgánů tělesných, nýbrž i rozmanitých spojených jejich činností. Další výtěžek nepřímý jest z poznání spletité stavby mozku ten, že proniklo přesvědčení o nesmírné komplikovanosti pochodů duševních. Jinak však kladla více otázek psychologii, než sama ji mohla podporovati. Nechať všeobecný obraz struktury mozku osvětlil poměr mezi mozkem a duší, problem to ostatně více metafysický než psychologický, a nechať mělo studium lokalisační tak velký praktický význam pro pathologii, psychologie sama podstatně nezískala ničeho. Nalezení centra vidění nepřispělo našemu poznání o vzniku představ zrakových, stejně tomu tak jest s lokalisací funkcí řeči nejdokonaleji až dosud provedenou. Naproti tomu jest psychologie dnes již s to, aby zodpověděla na základě známých úkazů asociačních a appercepčních důležitější z oněch funkcionelních vztahů. Avšak ještě více než v těchto nezdarech objevila se nemožnost snahy učiniti psychologii odvislou od fysiologie mozku v nové frenologii.

Trvaleji působila na psychologii devatenáctého století fysiologie smyslová. Fysiologové, řešíce problem vnímání, stali se do jisté míry psychology proti své vůli. Bez psychologie nemohl nikdo obstáti; a směry protivné později zvané »empirism« a »nativism« označovaly jen tempo, jímž tento krok do psychologie se stal. Empiristé se domnívali, že jí s počátku nemohou postrádati, kdežto nativistè ji odstrčili, aby se mohli tím jistěji oddati spekulaci smisené z psychologie a metafysiky. Pro volbu stanoviska byl při tom ponejvíce rozhodující nějaký právě vládnoucí system filosofický, jenž ovšem osvojován dosti libovolně. Tak působila na J. Müllera Kantova nauka o prostoru a času jakožto čistých formách nazíracích. Jeho názor pak přešel na A. J. Webra a celou nejbližší generaci.

Jest velice zajímavo sledovati změny, kterých doznaly dosti naivní názory starších fysiologů 19. století následkem pokračujícího prohlubování studií smyslově fysiologických a při tom zároveň pozorovati, jak se opíraly o filosofické systémy zatím vybudované.

Za nejdůkladnější theorii zrakových vjemů ve smyslu J. Müllera děkujeme výbornému fysiologu naší doby Ewaldu Heringovi. Avšak i u něho působila, aniž si toho dobře byl vědom, metafysika vůle Schopenhauerova tehdy rozšířená.

Méně ještě než nativism mohl, jak snadno pochopíme, vystačiti bez filosofických předpokladů empirism smyslově fysiologický. Jest však karakteristické, že zde byla směrodatnou ne psychologie asociační, nýbrž empiristická theorie poznání, jež nalezla zástupce svého v J. St. Millovi, v jeho Logice. Jestliže jednou historik vědy 19. století bude chtíti vytknouti nejplodnější díla filosofická v polovici století 19. a krátce po tom, musí položiti Logiku Millovu v prvé řadě. Na vývoj filosofie nemělo toto dílo málo původní vlivu podstatného. Avšak byvši od J. Liebiga odporučeno tehdejšímu učenému světu německému, bylo mu rádcem v každém případě, kde myslitelé byli nuceni se zabývati otázkami filosofickými. A tak vidíme, že i práce Helmholtzovy, které mají největší zásluhy ze všech fysiologických prací toho století o vývoj novější psychologie, mají pečeť Millovy Logiky. Avšak jest karakteristické, že Mill nepůsobil na Helmholtze kapitolou o nauce asociační, nýbrž jmenovitě naukou o závěru a indukci. Helmholtz, zabývaje se problemy vnímání, chtěl se vyhnouti veškerému zkoumání psychologickému nebo theoretickonoëtickému a proto volil z možných předpokladů vždy jen prakticky nejprospěšnější, které vedly nejrychleji v daném případě k cíli, nestaraje se o jejich ostatní psychologickou pravděpodobnost. Stránka psychologická mu nebyla účelem, nýbrž prostředkem. Tím že všecky pochody vnímání vykládal pomocí indukce a analogie, pomocí funkcí logických, vrátil se na stanovisko psychologie reflexní, již v minulé psychologii překonané. Avšak toto nikterak neubírá slavnému zakladateli nové fysiologické optiky a akustiky významu. Ovšem nastal psychologii, jež si výsledky práce jeho osvojila, velice obtížný úkol, aby

zbavila jevy úvah logických a postavila si za cíl své analysy stránku psychologickou.

V této situaci dostalo se nové psychologii pomoci se strany, od níž bychom toho neočekávali, od přírodní filosofie Schellingovy, jež se ještě u mnohých přírodozpytců udržovala v idei hlubší souvislosti světa a jeho vývojů. Zde vzniklo významné dílo, Fechnerova psychofysika, jež ve svých důsledcích sahala mnohem dále, než oč svými principy měrnými autor usiloval.

Fechnerův cíl vlastní byl ovšem jiný. Směřoval k tomu, aby našel universální zákon, jenž váže svět tělesný a duševní. Tato úloha se objevila nemožnou, zde nedosáhl daleko toho, oč usiloval. Filosofický obraz světa Fechnerův má svůj význam jako dílo básnické. Avšak psychofysika jeho na poli psychologického pozorování hleděla dosíci cíle, jenž kdysi tanul na mysli Herbartovi. Podlehla pak témuž osudu, jaký byl určen theorii smyslového vnímání. Dalekosáhlé myšlenky její upadaly v zapomenutí a psychofysika se obmezovala na elementární problem vztahu mezi počitkem a popudem, ano ponejvíce ještě na užší problem vztahu mezi silou počitku a silou popudu. Přiřazovala se spíše k fysiologii nebo fysice než k psychologii. Tím však že mizela ona přírodněfilosofická myšlenka, jež stála v pozadí, mohl se princip měřících method ze svého úzkého okruhu rozšířiti i na methody jiné. Avšak čím více se při tomto t. zv. psychofysickém problemu pomíjely podmínky specificky psychologické, tím více byl pojímán fysiologicky. A tak jest karakteristické, že právě tento směr, jímž se měla řešiti otázka funkcionelního vztahu psychických veličin navzájem, sloužil často k tomu, aby psychologii zatlačil do fysiologie pochodů nervových.

Psychofysiku vysvoboditi z pout filosofie přírodní a hypothes fysiologie nervové pomohly problemy zdánlivě sice vzdálené, avšak s psychickým měřením se stýkající. To byly otázky, jež se týkají časového průběhu pochodů vědomí a poměru subjektivních představ časových k objektivním hodnotám času, rozsahu vědomí a pozornosti, stupňů jasnosti obsahů psychických, rythmu, dějů citových, affektů, průběhu a složení pochodů volních.

Pokud šlo o vjemy smyslové a účinky podráždění, byl tu stále podklad jakž takž fysiologický, avšak průběh našich představ a citů, jejich obnovení a zanikání, naše názory časové a jejich rythmické učlenění jako všecky ostatní děje s těmito souvisejíci jsou pochody psychické. A zrovna tyto otázky, které, vyžadujíce exaktní analysy složitých pochodů vědomí především náležejí psychologii, dostaly se do ní zvenčí. S počátku století devatenáctého byla obrácena pozornost astronomů na diference, jež vznikaly při stanovení času jistých úkazů nebeských u různých pozorovatelů. Dosti pozdě teprve uchopila se psychologie zv. »osobních rovnic časových«, aby vytvořila methody, jimiž e vzoru astronomických záznamů časových měl se měřiti čas plynulý od působení vnějšího dojmu až k provedení předepsaného pohybu. Odtud se šlo dále, aby se stanovila rychlost určitých aktů duševních, jako opětného poznání, rozlišení, aso-

ciací a pochodů volních. Při tom se v dalším postupu užívalo týchž method měřících, jež především sloužily měření počitku.

Těmto věcem ne ve všech moderních výkladech psychologie byl věnován patřičný zřetel, ve mnohých sotva jsou dotčeny. Tak se stává, že dnešní psychologické studium, pokud jde o otázky všeobecné, pěstí se zálibou jen ony kapitoly psychologie, které souvisejí s fysiologií nervovou a smyslovou. Než to jest stav přechodní! Zajde tak, jako se sprostila nová psychologie onoho poručnictví disciplin přírodovědeckých, jehož se nemohla zbaviti, pokud neuměla ještě užívati exaktních method a nebyla si jasně vědoma svých vlastních úkolů.

Jsme-li dnes k tomu cíli blíže než za Fechnera a Helmholtze, jest především děkovati ne nashromážděným novým faktům jako spíše rozmanitému vzájemnému zasahování oborů, jež s počátku stály vůči sobě beze zřetele. Nauka o smyslech přinesla psychofysice nové úkoly a hlediska. Obě působily zase na analysu pochodů vědomí a tato postavila ostatní problemy do nového světla.

Třeba že stojíme ještě uprostřed bojů, přece můžeme oceniti každý z těchto oborů. Nejlépe lze přehlédnouti nauku o vnímání smyslovém, jak co do času tak i co do výsledků. Když minul spor hypothes nativistických a empiristických a problem vnímání více a více od fysiologů samých byl poukazován do psychologie, byla situace dostatečně jasna. Moderní fysiologii smyslovou se pojmy asociační a tím naše celé názory o mechanismu asociačním od kořene změnily. Stará představa o idejích, jakožto samostatných, celkem neproměnných objektech, jež se mohou jako kostky k sobě řaditi a rozebírati, po případě zrušiti, se ztroskotala. V psychologické optice nebo akustice nebo v některé jiné části nauky o smyslech ocitáme se při každém kroku s ní v konfliktu, nechceme-li nechati problemy nerozřešeny. Analysa pochodů vnímání nám ukázala, že lze vjemy smyslové pochopiti jen z elementárních pochodů asociačních jednoduchých počitků, z nichž několik jich při každém jednotlivém vjemu spolupůsobí. Představy nejsou pevné útvary, nýbrž jsou měnlivé pochody, jejichž elementy se nejrozmanitějším způsobem protkávají nebo splývají ve zvláštní útvary nové. Konsekvence nauky o smyslech sahají v psychologii do všech ostatních oborů, do vzpomínání, obrazivosti, citů, affektů a jevů volních. Století osmnácté dalo psychologii pojem asociační, avšak ten byl až dosud nástrojem hrubým. Nová psychologie vnímání smyslového dala nám nejen nový pojem asociační, jenž se má ke starému pojmu jako molekulární theorie plynů dnešní fysiky ke dřívějšímu pojmu expanse, nýbrž i princip tvůrčích výslednic, jenž záleží v tom, že vlastnosti složeného útvaru psychického se dají sice odvoditi z elementů jej tvořících, avšak vlastnosti ty se nám zároveň jeví jako nové, jež nepříslušejí ani jednotlivému elementu ani additivnímu spojení jich. Jak jest na př. souzvuk více než součet jednotlivých tonů, z nichž sestává, ačkoliv zvukové elementy v sobě navzájem

obsahují úplně podmínky dojmu výsledného. Tak lze časovou nebo prostorovou představu rozložiti v jednoduché počitky a city, avšak těmto elementům nemůžeme připsati vlastností prostorových nebo časových, které vznikají vždy teprve jejich spolupůsobením. Mezi výslednicemi kvalitativně různými a jejich složkami jest přesný vztah zákonnitý. Tento průkaz tvůrčí povahy pochodů psychických má zde zvláštní důležitost, ježto se tím objevuje stejnorodost všech funkcí duševních a poněvadž právě v těchto nejjednodušších případech nejjasněji vystupuje zákonnitost, jež onu tvůrčí povahu ovládá. Význam nauky o smyslovém vnímání jest však velký i pro porozumění spletitějších asociací, takže můžeme dobře říci, že žádný jiný obor, jenž působil na vývoj novější psychologie, tolik nevykonal pro jednotnost názorů psychologických.

K tomu přistupuje ještě důležitá stránka methodická. Z fysiologie smyslové vnikl nejprve experiment do psychologie. Dávno před vytvořením method psychofysických učinili zde důležitý krok experimentu Arn. J. Weber a J. Müller. Též užití experimentu bylo v oboru jejím mnohotvárnější než v psychofysice. Ještě blahodárněji by mohly její methody experimentální působiti v psychologii, kdyby v ní byl dostatečný zájem psychologický, kdyby se neopírala o zastaralou psychologii mohutností a reflexní nebo o běžné pomocné pojmy hypothetických pochodů nervových a specifických energií smyslových. Než poměry ty se brzo změnily. Jakmile pak smyslová fysiologie se stala psychologií smyslovou, tím více se pozovalo, že experimentální methoda v psychologii vedle svého významu všeobecného má ještě zvláštní, neboť pomocí ní se teprve vlastně umožňovala analysa pochodů vědomí, jež pro měnivou podstatu jich je velice obtížna; pomocí ní se docházelo ke spolehlivému sebepozorování, o které jinými cestami tak dlouho marně bylo usilováno. Z poznání tohoto se zrodila »experimentální psychologie«.

Experimentální půdu psychologie pomáhala budovati především psychofysika. Psychofysika zásadně měla všecko vnímání a počitky, jež až dosud ve fysiologii toliko kvalitativně byly uvažovány, za veličiny měřitelné. Toto poznání především čistě formální podepřelo teprve požadavek fysiologie smyslové pojednávati o psychologii se stanoviska experimentálního, nutilo přiložiti měřítko věd exaktních, při tom však pamatovati na zvláštní povahu veličin psychických. S počátku stál tomu v cestě názor psychofysiky, že psychické veličiny mohou býti měřeny jen fysickými popudy je vyvolávajícími. Avšak psychologické poznání, že počitky vůbec jen jsou měřitelny zase počitky, že psychické veličiny jen jinými psychickými veličinami stejného druhu se dají měřiti a že vnější podněty můžeme míti toliko za prostředky, jimiž počitky různé velikosti navzájem do vztahů uvádíme, to poznání osvobodilo psychofysiku od začátečních jejích předsudků metafysických a učinilo ji součástí psychologie samé.

Avšak nechať toto methodologické stanovisko snad prakticky

je důležitější, přece theoretické stanovisko Fechnerovo úplně významu svého nepozbylo. Fechner chtěl najíti všeobecný zákon, jenž ovládá souvislost psychického života s fysickým, ukazoval však též na stupňovitou stavbu psychofysických funkcí, v níž vyšší činnosti duševní stojí na nižších, jako zase tyto stojí nad fysickými pochody životními, jimž též připisoval stránku duševní. Tento plán jeho se ztroskotal, avšak myšlenka, že duševní život je podroben pevným zákonům, které též, kde toho podmínky dovolují, se dají mathematicky vyjádřiti, zůstala. Tak byla genialní myšlenka Herbartova, zpracovati psychologii exaktně, jež ovšem v provedení byla pochybena, zachována a dostala se na půdu, jež umožňovala ji experimentalně zkoušeti. Tento důležitý krok se stal, když psychofysika, opírajíc se o bohaté výsledky fysiologie smyslové, rozšířila okruh psychologické zákonnitosti.

Musila se však vtírati otázka, jak daleko tato zákonnitost, osvědčující se tak dobře při analysi elementárních jevů, se osvědčuje při souvislých pochodech jako v průběhu představ, průběhu citů a affektu, ve vývoji činů volních. Při tomto úsilí rozšiřovacím se ukázalo, že zde sice rovněž se vyskytuje, avšak sama o sobě nestačí, aby vyložila souvislost pochodů vědomí. Nemůžeme ve skutečnosti ještě vyvoditi tak jednoduchý akt volní a nepřeměniti chtění samé v pouhou představu činu, tedy v psychický obsah, jemuž chybí ke chtění to nejnutnější, totiž průběh citů a affektů, z něhož vychází. Nemůžeme zrovna tak zjasnění a zatemnění obsahů vědomí a s tím spojené funkce pozornosti jednoduše vyložiti z principu asociačního.

Analysa složitých pochodů vědomí vedla k důležitému doplnění principů získaných při problemu vnímání, vedla k obnovení a zároveň reformě pojmu appercepce. Tento pojem byl uveden do filosofie Leibnizem, bylo ho však užíváno k účelům metafysickým, od Kanta pak k účelům noëticko-theoretickým. Herbart pak z appercepce učinil zvláštní případ asociace, splynutí představ. Nepoznával, že appercepce nemohou sice býti bez asociací, jsou však vůči nim nové výtvory se zvláštními vlastnostmi, tak jako harmonický souzvuk jest něco jiného než součet tonů, představa času nebo prostoru jest něco jiného než řada rozmanitých počitků. Těmito nově přistupujícími vlastnostmi jest spojení jich právě zdůvodněno.

Hlubší studium těchto složitých pochodů duševních donutilo psychologii, aby vystoupila nad okruh zjevů vědomí individuelního, jenž tvoří nejbližší objekt psychologického pozorování. Individuelní vědomí jest jednak produktem vývoje jemu vlastního, jednak však je podmíněno příslušenstvím k určité lidské společnosti kulturní. Mimo to pozorování životních projevů zvířat stojí rovněž na stanovisku genetickém. Jednotlivé z těchto problemů srovnávací psychologie, jako psychologie zvířecí, dětská, pěstěny již byly horlivě v osmnáctém století. Téměř bychom mohli říci, nehledíme-li k Leibnizovi, že je objevilo. Též v této příčině jde nová éra psychologie ve šlépějích staré. Zvláště

psychologie dítěte vyrostla ze zájmů paedagogických doby přítomné ve vědu samostatnou, v níž si mnohdy můžeme spíše stěžovat na nahromadění nekritického a proto nepotřebného pozorování než na nedostatek pracovníků. K tomu však přistoupil během 19. století ještě nový obor srovnávací vývojové psychologie, jenž době minulé byl neznám — psychologie národův.

Především ony složité pochody duševní s elementárními asociacemi, pochody appercepčními, obrazivostí a činností rozumovou v úplné spletitosti své donutily studovati vývoj rodového vědomí lidského. Při sebe pečlivějším studiu vývoje dítěte nedají se vyloučiti vlivy duševní práce minulých pokolení. A kdyby se i daly odstraniti, zůstaly vždycky ještě stopy jejich v organisaci našeho těla, jež učinily schopnosti dnes narozeného člověka jinými, než jaké měli jeho prarodičové. Pokud pokládala psychologie dnešního člověka evropského původu s jeho schopnostmi a názory za obraz člověka vůbec, měla vždy v oboru vjemů smyslových, paměti a vzpomínání, jednoduchých citů a affektů poměrně bezpečný material. Při zákonnitosti těchto funkcí elementárních nenastávají žádné změny. Avšak složité úkazy vědomí nedají se stopovati do svého vzniku, ježto všecky podmínky jich jsou předávány individuelnímu vědomí hotovy a uzavřeny, takže mu z největší části jen zbývá reprodukovati nebo nově kombinovati, co jiní dávno před ním myslili, cítili a činili. Zde psychologická analysa selhala. Poněvadž však přece psychologie nějakou odpověď míti musila, uchylovala se o poučení k oněm naukám, které se zabývají různými směry a výkony života duševního v nejdokonalejších projevech. Logika poučila ji o povaze intelektuelních funkcí vůbec, esthetika o povaze obrazotvornosti, ethika o složených citech a affektech, kdež přispěla též filosofie práva a náboženství. Poněvadž pak opět logika zaujala postavení dominující — esthetika, ethika a příbuzné obory platily nezřídka za druh užité logiky — zaujala opět vládu psychologie reflexní, hovící obecnému myšlení.

Chceme-li si vyložiti psychologický původ a přirozené vlastnosti lidského myšlení, nesmíme se obraceti o poučení k logice, jež vlastnosti ony z účelů vědeckých přetvořila a uvedla na určité normy. Spíše řeč, jakožto forma vyjadřování se určité společnosti lidské, zde může pomoci. Zrovna tak nemůže nám vyložiti přirozené projevy obrazotvornosti esthetika, nýbrž jen umění ve svých výtvorech původních vedle mythu a náboženství, konečně vývoj složitých affektů a motivů volních ne ethika, ýbrž pradávné dějiny zvyků, práva a názorů mravních. Tyto roblemy přidělují se dnes psychologii národův. Psychologie ato vznikla z toho důvodu, že všude tam, kde nám individuelní vědomí nedává žádné odpovědi na otázky, týkající se 'zniku a vývoje jistých pochodů duševních, musíme se obrátiti e vědomí národů a jeho výtvorům, neboť z něho ony vzešly.

Experimentální psychologie na jedné straně, psychologie

národů na druhé straně, to jsou dva pokroky nové psychologie. Založení experimentální psychologie v 18. století se nedostávalo především dostatečných přípravných prací z fysiologie smyslové a psychologie národů posléze byla nemožnou v době, kdy byla ještě jazykověda, mythologie, dějiny náboženství a kulturní historie v plénkách. Škola Herbartova klestila cestu svou exaktní povahou nejen psychologii experimentální, nýbrž i psychologii národů. Avšak rozhodný vliv tu měly nedostatky věd, na něž je psychologie národů odkázána, jako jazykovědy, mythologie, ethnologie a pod. Všecky tyto výtvory 19. století se zrodily z téhož proudu romantického, jímž se též rozšířila idea vývojová. Ze všech těchto nových oborů se nejprve jazykověda osvobodila od spekulativní filosofie a také nejvíce tíhnula k otázkám psychologickým. V poměru jazykovědy k psychologii pozorujeme osudy analogické s osudy problemu vnímání v nové fysiologii smyslové. Byla to především kapitola o hláskách, jež budila ideu zákonnitosti, do jisté míry příbuznou s ideou přírodních zákonů. Toto studium pak nutilo jazykozpytce horlivě se zabývati fysiologií hlasu a řeči. Pochopíme pak, že následovali příkladu fysiologie smyslové, co možná všecky úkazy vysvětliti cestou fysiologickou. Ovšem docela bez pomoci psychologické to nešlo. Pomocí té, s počátku obmezené, bylo žádáno čím dále tím více. Nutily k tomu některé úkazy jazykové. A tak se dálo v jazykovědě zase totéž, co nedávno před tím ve fysiologii smyslů. Též jazykozpytec stal se proti vůli své psychologem a jeho psychologie podobala se psychologii fysiologie smyslové, nehledě k modifikacím, jež s sebou přinášel předmět, jako vejce vejci. Psychologie reflexní rozšířila se nutně též po tomto oboru. Tak připadla psychologii jazyka táž úloha, kterou dříve byla řešila psychologie vnímání. Než mnohé úkazy jazykové osvětlily též souvislost duševních funkcí, zvláště to jest tvorba slov, ústrojí věty a změna významu, jež pomohly objasniti spletitost myšlení lidského.

Jak ostatní obory psychologie národů, jimiž souvisela s různými větvemi kulturní historie, budou působiti jednak na tyto, jednak na psychologii samu, nelze ještě dnes přehlédnouti. Tyto obory práce nenáležejí vlastně době přítomné, nýbrž budoucnosti. Lze však dle představy o psychologickém prozkoumání řeči aspoň udati všeobecný cíl psychologie. Jest to poznání duševního života v celém jeho vývoji od temných hnutí duše individuelní v počátcích jejích až k nejvyšším duševním výkonům ve společnosti a dějinách. Není-li to však týž cíl, o nějž usiloval ovšem jinak Hegel ve své filosofii? Jest to velikou zásluhou Kuno Fischera, že v posledním svazku svého výborného díla o dějinách novější filosofie osvětlil při myšlenkách Hegelových především to, co z nich má cenu trvalou. Též na Hegelovi se splnilo, co historie všude potvrzuje, že velký duch filosofický nejen shrnuje myšlenkové proudy doby minulé, nýbrž že snad ještě více kreslí budoucnost, nechať se i obraz této nekryje s dřívějším, kresleným v době nedostatků a předsudků.

Tak nese na sobě psychologie přítomnosti stopy všech proudů filosofických předešlého století. Od Herbarta přijala první podněty k exaktnímu pozorování, na Schopenhauera upomínají jisté myšlenky metafysické a noëticko-theoretické. Co se týká však všeobecných cílů, jest hlavním předchůdcem jejím: Hegel. A vedle těchto vlivů filosofických jest rozhodujícím pro novější psychologii kontakt s oněmi positivními vědami, které zvláštností svých problemů byly donuceny k úvahám psychologickým a samy opět psychologii byly nápomocny.

Dr. *Franť. Lukavský.*

Soud o Goethovi z r. 1832. Kalendář »Leipziger Kalender« na r. 1904 obnovuje úsudek o Goethovi, jejž podal po smrti jeho rozšířený tehdy čas. »Der Sachsenfreund«. Říjnový sešit 1832 měsíčníku toho obsahuje následující velmi obzvláštní po soudu doby naší posmrtnou vzpomínku na knížete básníka výmarského: »Náš Goethe jest zapomenut, jak bylo očekávati. Očekávati ne pro nevnímavost, již by měli Výmarští pro ctihodné zjevy, nýbrž pro jeho vlastní individualitu. Člověk se cítí váben pouze lidským, pokud je má, a pohlédá za ním se zármutkem, když mu bylo vzato. Lidského však Goethe neměl, jak vědí všichni, již ho lépe znali, nejsouce jako hrstka zdejších zbožňovatelů goethovských raněni slepotou nad ním. Goethe necítil a nestrádal se žádnou lidskou bytostí mimo sebe, a veliké zájmy lidstva byly mu úplně cizí, pokud následkem jich snad nebyly ohrožovány aristokratické společenské poměry, na nichž lpělo jeho srdce. Byl mramorovou sochou v sebe uzavřenou, v níž býval toliko veliký talent, zobrazovati opět jevy světa, jež se na ní a v ní obrážely, s objektivickou názorností a dokonalostí. Dojmu však na něho nečinily. Neboť k tomu jest třeba prostředí mysli, a Goethe toho neměl. Proto se zdály jeho názory a zásady, když se dostávaly někdy přes méně střežené rty, člověku cituplnému téměř děsnými, a bylo by namahavo, učiniti si o sobectví v něm bytujícím a o krutosti jeho ponětí přiměřené. Nikdy neudělal člověku nic dobrého, který se mu osobně za to neodsloužil, a za dobrodiní neměl svým největším příznivcům vděku. Kšaft, který zanechal, jest svědkem věci oné, a muž, jenž téměř beze všech bezprostředně vykonaných služeb stál Výmarsko za více nežli 50 let statisíce, neodkázal chudým nebo některému dobročinnému ústavu umíraje — ani haléře. Jeho díla, inu ovšem, ta ho přetrvají, totiž oněch šest až osm svazků, do nichž jedenkrát kritická ruka nasbírá pšeničná zrna, jež jsou obsažena ve 40 a více svazcích plných plev. Plevy ty však budou zapomenuty. Nemesis i tu bude konati svůj úřad, jak jej konala vzhledem jeho poměrů domácích.« — Nemesis ovšem dosud věštby Sachsenfreundovy vzhledem odrůžňování zrn od plev v dílech Goetheových nesplnila; ani známý psychiatr dr. Möbius, líče Goetha jako zjev pathologický, nikterak se nesrovnává s úsudkem řečeného měsíčníku. Jediné Tolstoj, nazírající na

vědu a umu ovšem zrakem zcela jiným nežli Goethe, dosti shodně s úsudkem tímto se pronáší o obsahovosti spisů výmarského — básníka. *K.*

O smrti malého psa.

II. — Nyní, abychom se vrátili k Pelléovi. Již ví přibližně, co třeba činiti a jak se chovati v okruží svého pána. Ale svět nekončí u vrat domů a za zděmi a za plotem je vesmír, který už není pod jeho dohlídkou, kde už není doma, kde vztahy jsou změněny. Jak chovati se na ulici, na polích, na trhu, v krámech? Po nesnadné a jemné úvaze, chápe, že se sluší neposlouchati cizích rozkazů, býti lhostejně zdvořilý vůči cizím, kteří nás laskají. Dlužno pak vykonati svědomitě jisté povinnosti tajůplné dvornosti vůči svým bratrům, ostatním psům, respektovati slepice a kachny, nezdáti se dbáti koláčů u cukráře, roztahujících se nestoudně na dosah jazyka, dáti na jevo kočkám, jež si vás na prahu dveří dobírají pitvornými úšklebky, tiché opovržení, ale které si to zapamatuje, a nezapomenouti, že je dovoleno a i chvalitebno pronásledovati a rdousiti myši, krysy, zajíce a vůbec všecka zvířata (jest mu poznati jich podle tajných znamení), která posud neuzavřela mír s člověkem.

To všecko a tolik jiného! .. Jest se diviti, že Pelléas zdál se někdy zamýšleným vůči těmto bezpočetným záhadám, a že jeho pokorný a něžný pohled byl někdy tak hluboký a tak vážný, tak ustaraný a tak plný nečitelných otázek?

Žel! Neměl času vykonati těžký a dlouhý úkol, jejž příroda ukládá pudu, jenž se povznáší, aby se přiblížil k jasnější oblasti .. Neduh dosti tajuplný, jenž zdá se trestati jediné zvíře uspěvší vykročiti z kruhu v němž se narodilo, neurčitý neduh, jenž schvacuje na sta malých inteligentních psů, učinil konec osudům a šťastné výchově Pelléově. Viděl jsem jej, po dva nebo tři dny, a již potácejícího se tragicky pod ohromnou tíhou smrti, jak se ještě těšil z nejmenšího laskání .. a nyní tolik snahy za trochou světla, tolik horoucnosti milovati, tolik odvahy chápati, tolik vřelé radosti, tolik dobrých oddaných pohledů, jež obracely se k člověku žádajíce jeho pomoci proti nespravedlivým a nevysvětlitelným utrpením, tolik záblesků přicházejících z hluboké propasti světa, jenž už není naším, tolik drobných zvyků téměř lidských, odpočívá trudně pod košatým bezem a v chladné zemi v jednom koutě zahrady ..

Člověk miluje psa, ale oč by jej více miloval, kdyby prozkoumal, v pevném celku přírodních zákonů, jedinečnou výjimku, jíž jest ona láska uspěvší prolomiti, aby se k nám přiblížila, stěny, všudy jinde neproniknutelné, jež oddělují druhy. Jsme samotni, naprosto samotni na této planetě náhody, a ze všech tvarů života obklíčujících nás, ani jediný, vyjma psa, nevešel s námi ve spolek. Někteří tvorové se nás bojí, většina

nás ignoruje, a žádný nás nemiluje. Máme, v světě rostlin němé a nehybné otrokyně, ale ty nám slouží proti své vůli. Podvolují se prostě našim zákonům a našemu jhu. Jsou bezmocné zajaté, oběti neschopné útěku, a sotva že je ztratíme s očí, snaží se nás zraditi a navracejí se k své prvotní divoké a škůdné volnosti. Kdyby měly křídel, růže i obilí by uprchly, když k nim přikročíme, j ko prchají ptáci. Mezi zvířaty známe některé sluhy poddavši se nám z pouhé netečnosti, ze zbabělosti nebo z pitomosti: kůň, nejistý a bázlivý, jenž je jen bolesti poslušen a nepřilne k ničemu, osel trpný a trudný, jenž zůstává při nás jen proto, že neví co činit ni kam jít, ale chovaje přece pod kyjem nebo sedlem, svou myšlenku za uchem; kráva nebo vůl, šťastni jen když žerou a poslušni, poněvadž již od staletí nemají své vlastní myšlenky; postrašená ovce, nemající jiného pána než děs; slepice, věrná dvoru, protože tu nalézá více kukuřice a zrní než v blízkém lese. Nemluvím o kočce, jíž jsme příliš objemnou a neshltitelnou kořistí, o divoké kočce, jejíž nepřímé opovržení nás trpí jen jako závadné příživníky v našem vlastním bytu. Ta aspoň nás proklíná ve svém tajuplném srdci, kdežto všichni ostatní tvorové žijí vedle nás jakoby žili vedle skály nebo stromu. Nemilují nás, sotva si nás všimnou. Ignorují náš život, naši smrt, naše odchody, naše návraty, náš smutek, naši radost, náš úsměv. Nechápou ani zvuku našeho hlasu, jakmile již nehrozí. A když na nás hledí, činí tak s nedůvěřivým zděšením koně, v jehož oku jeví se ještě plachost jelena nebo gazelly vidoucích nás poprvé; nebo s chmurným úžasem přežvýkavců, kteří nás považují jen za nahodilý a zbytečný zjev na pastvě.

Od tisíci let jsou po našem boku tak cizí našemu myšlení, našemu cítění, našim zvykům, jakoby nejméně bratrská z hvězd byla je teprve včera upustila na naši zeměkouli. V bezmezném prostoru dělícím člověka ode všech ostatních tvorů, nepodařilo se nám trpělivostí vynutiti z nich než dvé tří zdánlivých kroků. A kdyby zítra, za nezměněných citů vůči nám, příroda obdařila je inteligencí a zbraněmi potřebnými ku zdolání nás, přiznávám se, že bych nedůvěřoval prudké mstivosti koně, svéhlavé odvetě osla a zuřivému vzdoru berana. Utíkal bych před kočkou jako bych utíkal před tygrem; a i dobrá kráva, ospalá, nevzbudila by ve mně leč důvěru, která by se měla na pozoru. Co se týče slepice, kulatého a hbitého oka při objevení plže nebo červa ta, jsem jist, že by mne pohltila ani ničeho netušíc.

Nuže, v této lhostejnosti a v naprostém nepochopení, v němž tkví vše co nás obklíčuje, v tomto nesdělitelném světě, kde vše má svou pevně v sobě samém uzavřenou metu, kde všecka sudba je v sobě ohraničena, kde mezi bytostmi není jiných vztahů než vztahů katů k obětem, jedlíků k snědeným, kde nic nemůže vykročiti ze svého neproniknutelného ovzduší, kde jediná smrt stanoví kruté vztahy příčiny a účinku, mezi

družnými životy, kde ani nejmenší sympatie neučinila nikdy vědomého skoku z jednoho druhu do druhého, jediné ze všeho co dýše na této zemi, jediné zvíře uspělo prolomiti očarovaný kruh, uniknouti sobě a doskočiti až k nám, překročiti definitivně ohromné pásmo temnot, ledu a mlčení, jež isoluje každou kategorii existencí v nepochopitelném plánu přírody. Toto zvíře, náš dobrý domácí pes, jakkoliv nám připadalo prostým a málo podivným, co učinil, přiblíživ se tak citelně k světu, v němž nebyl zrozen a pro nějž nebyl určen, vykonal jeden z nejnevšednějších a nejneuvěřitelnějších skutků, jaký nám lze nalézti ve všeobecných dějinách života. Kdy událo se toto poznání člověka němou tváří? Tento neobyčejný přechod z temna do světla? Byli jsme to my, kteří jsme vyhledali pudla, honeckého psa nebo chrta mezi vlky nebo šakaly, či byl to on jenž samovolně přišel k nám? Nevíme o tom ničeho. Jak daleko sahají letopisy lidské, je po našem boku jako dnes, ale co jsou letopisy lidské vzhledem časův nemajících svědectví? Jest jisto, že je v našich příbytcích tak dávno, tak na svém místě, tak naprosto přizpůsoben našim zvykům, jakoby se byl objevil na této zemi a taký jaký jest v stejnou dobu s námi. Není nám vyzískati si jeho důvěry ni jeho přátelství, rodí se naším přítelem, maje ještě oči sklíženy, již věří v nás: hned před narozením odevzdal se člověkovi. Ale slovo »přítel« neoznačuje přesně jeho vroucí kultus. Miluje a uctívá nás jako bychom jej byli vyvedli z nicoty. Je především naším tvorem, plným vděčnosti a je oddanější než zřítelnice našich očí. Je naším důvěrným a náruživým otrokem, jehož nic neodvrátí, jehož nic neodstraší, v němž nic nepromění horoucí víru ni lásku. Rozřešil obdivuhodným způsobem strašnou záhadu, jíž by bylo rozřešiti moudrosti lidské, kdyby kterýsi božský rod jal se obývati naši zeměkouli. Uznal loyalně, zbožně, neodvolatelně superioritu člověkovu a vzdal se mu s duší s tělem, bez skrytých myšlenek, bez pomyšlení na návrat, neponechav sobě ze své neodvislosti, ze svého pudu a ze své povahy než malou naprosto nutnou část ku pokračování života předepsaného přírodou jeho druhu. S určitostí, nenuceností a prostotou, které nás poněkud překvapují, považuje nás za lepší a mocnější všeho co existuje, zrazuje, pro nás, celou živočišnou říš, k níž přináleží, a bez rozpaků zapírá svou raçu, své příbuzné, svou matku i sama svá mláďata.

Ale on nemiluje nás pouze v svém vědomí a v své inteligenci, jest to pud jeho raçy, celé bezvědomí jeho druhu, zdá se, jež nemá na mysli než nás a to, jak by nám byl užitečný. Aby nám lépe sloužil, aby se lépe přizpůsobil našim různým potřebám, přijal všecky tvary a dovedl změniti do nekonečna schopnosti, způsobilosti, jež dává k naší disposici. Třeba aby nám pomáhal pronásledovati zvěř na pláních? Nohy jeho se nesmírně prodlouží, čenich jeho se zjemní, plíce jeho se zšíří, stane se rychlejším jelena. Skrývá se naše kořist pod borem?

Poslušný duch druhu, předcházeje naše přání, poskytuje nám jezevčíka, jakýs druh takřka beznohého plaza, jenž se vplíží do nejtěsnějších houští. Žádáme, aby vodil naše stáda? Tentýž úslužný duch udělí mu potřebného vzrůstu, inteligence, energie a bdělosti. Určili jsme jej ku ošetřování a hájení našeho domu? Hlava jeho se zaokrouhlí a stane se ohromnou, tak aby jeho čelist byla mohutnější, strašnější a tužší. Ubíráme se s ním k Jihu? Jeho srst se zkrátí a zjemní, aby nás mohl věrně doprovázeti pod paprsky žhavého slunce. Stoupáme na Sever? Nohy jeho se zšíří, aby lépe sešlapoval sníh, srst zhoustne, aby ho zima nepřinutila nás opustit. Nemá sloužiti než k naší kratochvíli, než aby nás pobavil za spočinu našich zraků, aby zdobil náš příbytek? Oděje se svrchovaným půvabem a lepostí, stane se menší než panenka, aby sdřímnul v našem klíně u krbu, ba svolí i, žádá-li si náš rozmar, vypadati trochu směšně, aby se nám líbil.

Neshledáte v ohromném tavidle přírody jediné živé bytosti, která by byla dokázala podobnou ohebnost, podobnou hojnost tvarů, tak nadobyčejnou snadnost v přizpůsobování se našim přáním. To že, v světě jejž známe, mezi různými a prvotními duchy, řídícími evoluci druhů, není ani jediného, mimo ducha psa, který by byl kdy dbal přítomnosti člověka.

Řekne se snad, že se nám podařilo přeměniti skoro tak hluboce některá jiná z našich domácích zvířat; naše slepice, naše holuby, naše kachny, naše kočky, naše králíky, na příklad. Ano, možná, byť tyto přeměny nedaly se přirovnati přeměnám psa, a že způsob služeb prokázaných nám těmito zvířaty, zůstává takřka nezměněn. Každým způsobem, ať již je to domnělý dojem nebo ať odpovídá skutečnosti, nezdá se, že cítíme v těchto proměnách tutéž nevyčerpatelnou a laskavou vůli, tutéž důvtipnou výlučnou lásku. Ostatně, je zcela pravděpodobno, že pes, či vlastně nevystižitelný duch jeho raçy, nestará se hrubě o nás, a že jsme jen prostě dovedli využitkovati různých schopností poskytnutých nám hojnými náhodami života. Na tom nesejde; když tě nevíme ničeho o základu věcí, třeba abychom se přidržovali vnějších zdánlivostí, a jest milo konstatovati, že aspoň zdánlivě jest na této planetě, kde jsme samotni jako zneuznalí králové, bytost, která nás miluje.

Nechť tomu jakkoliv s těmito zdánlivostmi, je přece jisto, že mezi všemi inteligentními tvory, majícími práva, povinnosti, jakés poslání a jakés určení, pes je zvířetem opravdu privilegovaným. Zaujímá v tomto světě prazvláštní a závidění hodné postavení. Jest jedinou žijící bytostí, která nalezla a uznala nepochybného, dotykatelného, nepopíratelného a definitivního boha. Ví, čemu zasvětiti, co nejlepšího chová v sobě. Ví komu se odevzdati nad sebou samým. Nemusí hledati dokonalé vyšší nekonečné bytosti v temnotách, následovných lžích, hypothesách snech. Jest zde, před ním, a on se pohybuje v jeho světle. Má svrchované povinnosti, jichž my všichni neznáme. Má jednu

morálku, jež převyšuje vše, co odkrývá v sobě samém, a již může vykonávati bez rozpaků a bez bázně. Zná pravdu v celé plnosti. Má určitý a jistý ideál.

A tak, onehdy, před jeho chorobou, viděl jsem Pelléa, sedícího u nohou mého stolu, ocas pečlivě stočený pod prackami, hlavu trochu nakloněnou, aby se mne lépe otazoval; pozorného a zároveň klidného, jako má být světec v přítomnosti Boha. Byl šťasten štěstím, jehož my snad nikdy nepoznáme, když‌tě toto štěstí plynulo z úsměvu a schválení života nepoměrně vyššího života jeho. Tak tam dlel zkoumaje všecky mé pohledy a odpovídaje na ně vážně, jako druh druhu, aby mně pověděl nepochybně, že alespoň očima, ústrojím téměř nehmotným, jež proměňovalo ve vroucí inteligenci světlo, jemuž jsme se těšili, mi říká vše, co jest lásce říci. A vida jej takto, mladého a horoucího a věřícího, přinášejícího mně jaksi z hlubin neúmorné přírody zcela nové zprávy o životě, důvěřivého, úžasného, jako by byl býval první svého rodu, jenž přišel zahájiti zem a my se nacházeli v prvních dnech světa, záviděl jsem radostnost jeho jistoty a řekl jsem si, že pes, jenž potká dobrého pána, je šťastnější než tento, jehož osud tone posud na všech stranách v stínu.

Z knihy „Le double Jardin", přel. *Marie Kalašová.* *Maurice Maeterlinck.*

Literatura. Umění. Věda.

Eliška Gnauck-Kühnová: Die deutsche Frau um die Jahrhundertwende. Berlin 1904. (Otto Liebmann). Statistickou studií nazývá autorka — českému čtenářstvu z přednášky „Sociální postavení ženy" (v knih. Rozhledů) známá — svoji knihu, kterou chce přispěti k zlepšení postavení ženy. Podmínkou účinných reforem jest seznati stávající nedostatky, proto snaží se především, vlastně výhradně, vylíčiti životní poměry ženského pohlaví a to na základě fakt. statistických dat. Jim věnována jest většina knihy, III. kap. (str. 35—131). Prvá a druhá kap. nazvané „Základy" a „Hospodářské a ideové příčiny ženského hnutí" a závěrečné úvahy (IV. kap.), v nichž autorka ze svých statistických studií činí důsledky zejména pro výchovu dívčí a uvažuje o manželství a t. p. jsou celkem rozvedením zásad, jež vyslovila ve zmíněné sjezdové přednášce. Co však v této mohla jen v stručných rysech naznačiti, to v přítomné knize rozvádí, opírajíc se pečlivě sebraným materiálem. Toto jsou její hlavní these: 1. Cílem vývoje jest co možná nejdokonalejší rozvoj obou pohlaví, jedno pohlaví potřebuje k svému docelení druhého. 2. Nerozlučné monogamie musí zvláště žena hájiti. Každý směr, který usiluje o uvolnění manželství, poškozuje ženské pohlaví; kdo chrání manželství, chrání ženu. 3. Manželství nelze považovati za celoživotní povolání, tím méně za celoživotní zaopatření ženy. Od 56. roku jest většina žen zas odkázána na sebe. (Požadavek zákonitého zaopatření vdov a sirotků) 4. Jest povinností společnosti, aby usnadnila ženě povolání mateřské i výrobní Proto musí býti žena víc než dosud chráněna v manželství i práci výdělkové (proti konkurenci mužů. — Ženské cechy.) 5. Dívkám dostávej se vzdělání k samostatnému povolání. Pro domácnost buďtež dívky připraveny elementární naukou o dom. hospodářství kolstvím pokračovacím a školami hospodyňskými. 6. Třeba najíti pro ženy neprovdané jisté formy společného života. 7. Starobnímu pojišťování žen buď věnována všestranná pozornost a hlavně: větší než dosud. Čtvrtá kapitola zasluhuje pozornosti paedagogů pro pěkný rozbor úkolů dívčí výchovy. *J. M.*

L. Lošťák: Chromatické bromobití. IV. Karel Kovařovic. — Autor zadal Nár. Divadlu operu „Furianti", na níž dvě léta pracoval. Opera byla mu as po 6 nedělích, 19. října 1904 vrácena p. K. Kovařovicem, ježto po stránce invenční prý nevyhovuje, zpěvní část je pochybena a technická stránka komposiční a instrumentační nedostačuje. Neuplynul měsíc od zamítnutí oné práce a L. Lošťák brání se proti odmítnutí. Vybavíme-li případ z jeho jedinečnosti, stojíme před známým již faktem, že Národ. Divadlo, tak shovívavé k slabým a efemerním pracem c i z í m, jest k autorům d o m á c í m upjato a to jak v činohře, tak v opeře. A přece Nár. Divadlo jest tu právě pro č e s k o u produkci dramatickou a operní. Nezáleží-li mu na tom, že legie cizích novinek činoherních a operních přeletí přes jeviště a hluše zapadá do archivu, k čemu je tak upjato k domácím? Mimo to, o nových pracech rozhodují osoby samy umělecky produktivní. Ale jak umělec umělci mnohdy nerozumí, jak umělec umělce odpuzuje, viděti na př. ze slov Dvořákových o Bizetově Carmen (viz Rozh. č. 7 str. 204). V samé organisaci divadla je již chyba, že není postaráno o instanci rozhodující, jež by nejen chtěla, ale i mohla býti vždy umělecky nepředpojata. Pokud takové instance není, musí jí býti kritika i obecenstvo a té by slušelo se, rozhodovati v takovémto případě jako je dnes Lošťákův a jako byl a snad ještě bude i jiných mladších skladatelův. Pro nehotové, vyvíjející se umělce má Národní býti školou. Právě t o jest jeho určením. Žádný úkol a žádné povinnosti nejsou nad to. Nár. Divadlo je jediné české divadlo udržované značnou subvencí právě k t o m u účelu. Protož operu Lošťákovu nechť Nár. Divadlo nyní provozuje. O její hodnotě se pak již vysloví kritika sama.

Ad. Fr. Marks, jeden z největších ruských nakladatelů, zemřel dne 22. října st. p. v Petrohradě. Narodil se v Štětíně r. 1838 a v 60tých letech přistěhoval se do Ruska, kde počal vydávati týdenník „Nivu" po vzoru Gartenlaube. Za prvý rok měl předplatitelů 9000, po 10 létech již 55.000, roku 1886 stoupl počet na 102.000 a dnes vychází v 250.000 exemplářích! Toho úspěchu dosáhl zavedením premií, jež vzrostly na 10—15 svazků ročně, jež by jinak stály až 25 r. Vydal v nich Turgeněva, Gončarova, Dostojevského, Gogola, Lermontova, Žukovského, Kolcova, Poležajeva, Bobrykova, Fonvizina, Jekatěrinu II, Kozlova, Lêskova, Grigoroviče, Čechova a j. beletristy. V statisících těchto exemplářích získal si nesmrtelné zásluhy o rozšíření klasiků ruských v širokých kruzích. Kromě toho vydal původní ruský „Vsemirnyj atlas" (red. prof. E. J. Petri a plukovn. J. M. Šokol'skij) zřídiv zvláštní ústav, jejž sám řídil, maje obsáhlé vzdělání. Kromě toho vydal na 200 děl vědeckých z paedagogiky, kult. historie, přírodovědy, slovesnosti a j., rovněž díla populární. Zaměstnáno u něho bylo 1000 lidí.

Český časop. historický počínaje roč. XI. bude vycházeti nákladem Klubu historického v Praze (I. Klementinum) za redakce nezměněné. Bude rozšířen o soustavnou bibliografii všech jakkoli důležitých prací a článků, českých dějin (v nejširším slova smyslu) se týkajících. Předplatné 10 K, pro členy Klubu historického (člen přispívající a činný platí 4 K) za 6 K.

Dr. Hoffer: Tísnivá dávka. V pojednání na několika místech uveřejněnému (Nár. Listy, Věst. jednoty obch. gremií, Zájmy fin. stráže) obrací se spisovatel proti značným vadám zákona ze dne 23./VI. 1881 ř. z. čís. 62 o zvláštní dávce z výčepu, obchodu a prodeje v drobném pálených tekutin lihovitých, zejména pokud jedná se o praxi trestní.

Hledajícím poučení o bankovní politice možno doporučiti právě vydané dílo **Kolischerovo „Zarys systemu polityki bankowej"** (Lvov 1904.).

Zajímavo jest, jak stouply ceny **Lenbachových obrazů** po jeho smrti. Uvedeny buďte aspoň některé: Princ regent Luitpold (1898) 12.500 marek, Margot Lenbachova (1900) 27.000 mk., paní Lebanchová s dceruškou Margot (1898) 11.500 mk., vlastní portrét s dcerou Gabrielou 24.000 mk., níže Bismarck (profil poprsí) 16.000 mk., jiný portrét téhož 18.000 mk., Johann Strauss (1895) 11.500 mk. To jsou ceny obrazů dosud neprodaných — jak asi stoupnou ceny obrazů v rukou privátních, zejména obchodníků.

Za domnělý portrét **Ariostův** od **Tiziana** zaplatila londýnská Národní Galerie dosavadnímu majiteli siru Jiřímu Donaldsonovi obnos na 700.000 korun, k čemuž někteří milionáři (Rotschild, Beit) přispěli 400.000 korunami.

Zemědělský archiv. Dv. r. prof. dr. Bráf předložil v Zem. statist. komisi dne 8. t. m. návrh na založení zemědělského archivu, v němž by sneseny byly listinné památky o způsobu hospodaření, cen plodin a p. a přivtělena byla registratura Vlastenecko-hospodářské společnosti. Návrh byl komisí přijat.

Stěhovavé knihovničky, počtem 20, zřídilo okres. zastupitelství v Blatné a odevzdalo veřejnému užívání dne 13. listopadu, uspořádavši zároveň ve 20 obcích přednášky a důležitosti knihoven pro vzdělání lidu venkovského. Veřejná knihovna okresní „Palackého" zřízena byla v Blatné již před 3 roky.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Ruské loďstvo Rožestvenského, jež pluje na východ, skládá se ze 4 obrněnců nových: „Borodino", „Orel", „Aleksandr III." a „Knjaz Suvorov" po 13·5 tis. tunách, s děly 12" ve věžích, pak 12 kusů 6", 10 kusů 3" rychlopalných; strany mají 8" obrnění, nad stroji je krunýř 10" a paluba pokryta 3·5" pláštěm. — „Osljablja", „Sisoj Velikij" a „Navarin" jsou lodi zastaralé soustavy. Křižáky „Zemčug" a „Izumrug" jsou sic rychlé lodi, ale neobrněné, pouze paluba má 2" plášť. — „Oleg" je dobrý křižák, ale „Avrora", „Svjetlana" a „Almar" mají slabé dělostřelectvo a „Admiral Nachimov" a „Dmitrij Donskoj" jsou lodi staré. — Armády ruská a japonská stojí proti sobě opevněny a připraveny u Mukdenu, čekajíce na příležitost k rozhodné bitvě. — Jakýs odborník vypočítal, že náboje vystřílené v bitvě u Ljaojanu stály 86 milionů korun.

Rak.-Uher. Na interpelaci odpověděl 12. t. m. mp. Tisza ve sněmovně uherské, že honvedi dostanou vlastní dělostřelectvo. Jest to nová vymoženost k osamostatnění armády za posledních několik měsíců (přeložení uher. důstojníků, uher. znaky, uher. vojen. vzdělavací ústavy, uherský jazyk v trest. řízení voj.) Rak. zemébrana dostane dělostřelectvo také a sice osm pluků, uherská sedm. Zároveň tehdy hr. Tisza ohlásil zavedení dvouleté činné služby vojenské. — V úterý 15. t. m. došlo ve sněmovně uher na zkrácené projednání opravy voleb. řádu za hlučného odporu opposice. Posl. vládní strany Daniel podal návrh na zostření jednacího řádu dle návrhu v březnu podaného; hr. Tisza ostatní návrhy odvolal i bylo nutno tento návrh projednávati. Změna je zatímná, platí do zavedení nového jednacího řádu, nejvýš rok a pouze pro vyřízení rozpočtu, finanč. vyrovnání, schválení branec. kontingentu a pro změnu jednac. řádu a zakládá se v obmezení debaty na určitý počet řečníků; na návrh podaný se odhlasuje doba, do které musí býti předloha vyřízena.

Říšská rada sešla se 17. t. m. za okolností a poměrů na všech stranách tak nejistých, jak tomu nebylo již dávno. Vyjednává se křížem křážem. Co ze všeho toho vyjde, nikdo říci v tuto chvíli nemůže; jmenovitě je nejisto, v jakém poměru k vládě octne se delegace česká.

Po hamižně skoncovaném zasedání moravského sněmu poslanci se rychle rozjeli Několik úvodníků v novinách, několik protichůdných bilancí, a klidně a spokojeně by se mohlo dále žíti na družné Moravěnce, jako se žívalo dříve. Zdá se však, že tyto dobré časy již minuly. Pracující a dosud bezprávný lid míní pokračovati v boji o svá práva pozoruhodnou taktikou. Nemá se dále již zápasiti ve velikých masách s policií, která volební reformu nemůže dáti ani vzíti, nýbrž má se prováděti tlak na jednotlivé poslance, kteří volební reformu oddalují nebo se jí staví do cesty.

Městské zastupitelstvo v Insprucku propustilo z obec. služeb všecky vlašské dělníky. Proč? Nezastávali řádně svých povinností? Provinili se vůbec nějak? Ne! Provinili se právě ti, jež zasloužený chléb vezdejší

od úst utrhli. 700 pracovitých lidí a jejich nevinným dětem a ženám. Provinili se záštím, nesnášenlivostí, nelidskostí a vidí zásluhu a slávu v tom, že na této špatné cestě pokračují. Městská rada liberecká vynáší veškeru svéřepou nelidskost proti Vlachům v Inspruku, také němečtí studenti ve Vídni, nemluvě o němec poslancích, jichž povoláním jest rozněcovati národní zášť.

V panské sněmovně jest 11 členů, kteří vůbec ve sněmovně se neobjevili a slibu nesložili. Třebas jmen těchto členů neznáme, přece s nimi mimovolně sympatisujeme. Necítice v sobě ani povolání ani nadání k politice, nedali si jmenováním vnutiti také věhlas a zdržují se úsudku v oboru, ve kterém každý u půllitru patokaří. Nemajíce zájmu jiného než čistě egoistního, nepředstírají starost o záležitosti veřejné. Tak jednají lidé poctiví.

SOCIÁLNÍ. V Německu se pilně pracuje na **reformě bytových poměrů.** I vládě stalo se jasno, že valná většina obyvatelstva bydlí draze a špatně a že jest třeba zjednati nápravu, nemá-li nastati nebezpečí degenerace. Z tohoto poznání vyrostla osnova zákona o zdokonalení bytových poměrů, kterou vypracovala vláda pruská. Reformy, na něž vláda se odvažuje, jsou tyto: má se předně podporovati zřizování malých bytů, proti nimž by nebylo námitek zdravotních a sociálních a jichž cena by byla přiměřená. Za druhé chce zákon vystupovati proti stavbě kasárnických činžáků a podporovati zřizování nízkých domů obytných. Pro obce, jež čítají více než 100.000 obyvatelů, slibuje vydání policejních předpisů o bydlení. Předpisy tyto ustanovují, že byty nesmějí býti vlhké a příchod k nim nesmí jíti cizími místnostmi. Museji míti tolik prostoru, aby na každou osobu připadalo 10 krychlových metrů vzduchu a 4 čtvereční metry plochy. Byt musí míti tolik místností, aby osoby přes 14 let staré mohly spáti odděleně podle pohlaví ve zvláštních místnostech. Ustanovení toto platí i pro podnájemníky. Dozor nad vykonáváním bytového zákona bude svěřen představenstvům obecním. Za tím účelem obce, čítající více než 100.000 obyvatelů, budou povinny zříditi bytový úřad, jemuž přidělen bude přiměřený počet dozorců bytových v hodnosti úřednické. Úkolem bytových dozorců bude prováděti pravidelnou inspekci bytů a radou i napomenutím působiti k odstranění případných zlořádů. Tohoto zákona bylo v Prusku nezbytně třeba Vysoké činže způsobují, že byty jsou jednak přeplněné, jednak obyvatelstvo vyhledává byty zdravotně nevyhovující a právě proto lacinější. V odůvodnění zákona se vykládá, že počet bytů, z nichž se platí činže nejvýš 250 marek ročně, jest menší než počet domácností a poplatníků, kteří mají roční důchod do 900 marek. Z toho následuje, že velká část obyvatelstva pruského bydlí v bytech, jichž činže jest v nepoměru k důchodu nájemníkově. Činže tísní zle nájemníky a ti, aby se tísně zbavili, buď byty přeplňují podnájemníky nebo vyhledávají byty hygienicky nevyhovující. Tomu chce zákon odpomoci. Úkol ten není ani malý ani snadný. Úspěch bude záviseti od upřímnosti a rozhodnosti, s jakou se bude zákon prováděti. A tu se zdá že vláda pruská nemyslí to s bytovou reformou zrovna upřímně. V odůvodnění zákona jest naznačeno, že by vláda nerada viděla, kdyby provádění bytové reformy mělo za následek zvětšený příliv venkovského obyvatelstva do měst a průmyslových středisk V reformě bytové půjde se podle toho jenom tak daleko, dokud to nebude škoditi pruským junkerům. Při dnešním agrárním kursu pruské vlády není to pro bytovou reformu zrovna slibná vyhlídka. Chystané reformě budou činiti nástrahy také domácí páni. Na bytovém kongresu, který se konal ve Frankfurtě dne 16. října t. r., odkryli své karty. Naznačovali, že reformy bytové není třeba, poměry bytové se prý stále zlepšují, a bude-li se už prováděti, musí prý se bráti při ní zřetel na zájmy majitelů domů a pozemků. Dr. Pohle se dušoval, že vysokými činžemi není vinna ani spekulace s pozemky ani domácí páni. Činže jsou prý proto vysoké, že stouply náklady stavební a mzdy dělníků. Stavitel a domácí pán Hartwig zcela nestydatě pravil: Vysoké činže zaviňují podle mého nájemníci sami. Jeden prý přeplácí druhého, což do jisté míry jest pravda. Ale nesmírnou drzostí jest, když Hartwig tvrdil — a mluvil jistě z duše všem

domácím — že činže se nájemníkům zdají vlastně jen proto vysoké, že potřebují peníze na spolkařství, zábavy se ženami atd. Co lze očekávati od lidí, kteří jsou přesvědčeni, že nájemník jest povinen odříci se všeho, aby mohl správně platiti činži? Ti nebudou, věru, příznivci reformy bytové, obzvláště když chce učiniti přítrž činžovnímu lichvařství. Na jedné straně agrárníci, na druhé domácí páni: projde-li reforma bytová bez úrazu touto Scyllou a Charybdou, bude to opravdu, zázrak.

V Praze zřízeno a jmenováno bylo 9 škol. lékařů, jichž úkolem bude, aby občasným dozorem ve škole nad zdravím dětí bděli a v čas upozornili, kdyby zdraví některého z nich bylo ohroženo. Pokus, aby na dívčích školách jmenovány byly lékařky, vyšel na prázdno; důvodem odmítnutí bylo, že kandidátky posud nemají dostatečné nemocniční praxe. Doufejme, že přece na to dojde, až formální tato podmínka bude splněna.

Ze zem. výboru. Z úřední správy 9. t. m: Na dotaz člena z. v. dra Eppingra, dle něhož budovy a místností zemského ústavu pro choromyslné v Bohnicích opatřeny jsou nápisy pouze českými, odpověděl člen z. v. Žďárský, že nápisy ty byly připevněny bez jeho předchozího vědomí a že nahraženy budou nápisy oboujazyčnými.“ — V Bohnicích zem. ústavu pro choromyslné posud — není! Sněm posud ani neschválil, aby milionový present byl zemí podán a kdo ví schválí-li, až bude známo, kolik milionů má ochuzená a pasivní země vyhoditi oknem.. Ale o tabulky a nápisy je už vojna! A snad ty tabulky budou na obou stranách i důvodem, aby se pro zemi nešťastný projekt skutkem stal!

Výchova ku práci. Ve Vídni založen spolek „Arbeit“ (práce). Spolek si vytkl za poslední účel zříditi venkovský výchovný útulek, ústav, který — jak z časopisu tohoto dostatečně známo — práci pokládá za zásadu výchovní, nechtě jí pěstovati jen tak mimochodem. S počátku má býti ve Vídni zřízena dělná škola, v níž si mládež u věku od 6—18 let robí ony předměty, ku kterým se prohlédá za vyučování, z papíru, dřeva, hlíny a železa nebo je kreslí. Mimo to se mají konati vycházky do okolí Vídně za účelem zeměpisným a dějepisným, přírodopisným a geologickým. Material, jenž se na vycházkách nasbírá, má býti zpracováván mikroskopicky a fotograficky. Vycházkami takovými má býti překlenována rozsedlina, která dělí mládež velkoměstskou od přírody. *K.*

Hradecký dopisovatel Času vyspěl konečně na objev. „Obnova“ z Rozhledů prý třikrát citovala! Citovala 1) z čís. 3. J. Opolského satyru: Prospekt, 2) z č. 4. první 2 odstavce článku p. St. Kovandy: Traktát o spisovatelích s citátem ze Jeana Paula a 3) v témže čísle ze str. 126 myšlenky o náboženství. To prý je karakteristické! — Lid. Noviny (a Mor. Kraj) citáty prohlédly a prohlásily je za pokrokové a nazvaly počínání Času nekulturní a pathologickým příznakem. — Na to Čas 6. t. m. napsal: „Dokud Rozhledy bývaly listem rad. pokrokovým (!) a dokud nepouštěly uzdy panu Rohanovi (!) proti realistům, Obnova nikdy z nich necitovala a stejně je pranýřovala jako Čas. A přec mohla v nich najít *už tenkrát správné* a pro své čtenářstvo užitečné názory“ (Tedy jsou také i doposud správné a užitečné!) — Přes to, že Čas tendenci dopisovatelu zpříma desavuoval, vyprosiv si (proti Lid. Novinám), aby nebyl házen do jednoho koše s vlasteneckou policií, ježto prý nikdy žádnému českému listu nevytýkal, že jedná nevlastenecky, když byl citován v německých listech, otiskl zase 9. t. m. nový pranýř, že prý Obnova, citujíc loni Rohanovy Moderní stoupence Husovy, poznamenala: „Pro čtenáře, kterým se Rozhledy nedostanou do ruky.“ Načež dodává dopisovatel: „To byl jemný pokyn: čtenáři hleďte, aby se vám do ruky dostaly, zasluhujíť toho. A právě proto je ‚dopisovateli‘ charakteristická pozornost Obnovy k Rozhledům.

Exegi monumentum . . čili mořský had.

Již devatenáct šcst se psáti bude,
a utone tak mnohé beze hlesu,
však v časopisech pořád řeč ta hude,
již Pelant kdysi mluvil na kongresu. *J. K.*

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 26. LISTOPADU 1904. ČÍSLO 9.

ROZHLEDY

Pošetilosti.

Ve čtvrtek dne 17. listopadu zahájena byla říšská rada velkou řečí pana Koerbera. — Kdož pozorně poslouchali a viděti chtěli, viděli, jak před ministrem vybraný sbor německých lidovců povykuje, ale také, jak za ministrem státničtí vůdcové Němců zvedáním ruky sbor křiklounů dirigují. Kolmé zvednutí ruky a opposice proti Koerberově řeči byla hlučnější, vodorovné mávnutí rukou a opposice umlkla. — Bylo nás více, kteří jsme tuto hru pozorovali. Nemůže býti pochybnosti, že křiky takto organisované nejsou míněny vážně. Hraje se tu komedie — a jest dovolena otázka, k jakému účelu? Němci pana Koerbera opustiti nechtějí, ba ani nemohou, protože nelze jim postrádati štědré zlaté ruky, která i přes největší nářek na špatný stav finanční, pro ně vždy měla peněz dosti a ve všech jejich potřebách jim hověla. Kdyby u nás bylo více seriosnosti v politice, stačilo by studium rozpočtů za poslední léta, aby bylo zjevno, jaký roh hojnosti vysejpal se pro Němce a jak štědrá byla ruka ta, která na tak zvané své věrné pamatovala i přes paragraf 14. Bude třeba rozebrati jednou věc tuto zevrubněji.

Proč tedy Němci křičí a zatím co výbor jejich po hodiny důvěrně vyjednává s ministr-presidentem, dělají, jako by chtěli vládu zničit? Pravilo se nám, že vše se děje proto, že pan Koerber za každou cenu musí míti dělný parlament a Čechy, jimž ve věci ničehož nesmí povoliti, jen tehdáž přiměje, aby opustili obstrukci, když jim bude denně ad oculos demonstrováno, jak vlastně Němci jsou s Koerberem nespokojeni a jak tudíž Čechům nastává povinnost změniti frontu a zahájením činné politiky podepříti kabinet od Němců ohrožovaný. — Smáli jsme se této pošetilosti, smáli jsme se, jak je možno pokládati Čechy za tak hloupé, aby nastrojený povyk několika Němců mohl je zviklati. Ale dnes, kdy tyto řádky píšeme, nesmějeme se více. Někteří páni z konservativního velkostatku, jistá část mladočeských a agrárních poslanců, novinářští zpravodajové velkým hlasem volají: pryč z obstrukce, pryč z obstrukce za každou cenu. Je to falešné stanovisko ohlížeti se po vládě; ebo my musíme z obstrukce, protože z ní musíme! — Toto volání s celou onou mělkostí důvodů, jak jsme, snad trochu rasticky, naznačili, je zde a nutno k němu zaujati stanovisko.

Jen slepý radikalism nebo obmezené doktrinářství může žádati, aby vojna byla účelem sama sobě, aby kanonýr Jabůrek u kanonu stál a furt jen ládoval'. Svět vojenský i politický jest

ode dávna praktičtější, vede totiž vojny, aby docílil čestného, prospěšného míru. Vojna není účelem, nýbrž toliko prostředkem k něčemu vyššímu, lepšímu. A proč by tedy Čechové s vládou, kterou dosud potírali, nemohli uzavříti příměří či mír, proč by ti, kdož byli proti sobě, nemohli v budoucnosti jíti spolu nebo vedle sebe? Jest to nejen možno, ale bylo by i velice prospěšno. Jen že, jako u průmyslníků, kteří se po léta divokou konkurencí potírali a pak uzavřeli kartel, musí mír, neuzavíraný z lásky nýbrž z nutnosti, býti takový, aby obě dosud válčící strany shledaly se se svým účtem. Základ pro dočasnou nebo trvalou shodu musí býti jasný, přesný a takový, aby mír byl celku i oběma stranám prospěšný.

Co se nyní ve Vídni děje, budí obavu, že se takový základ nehledá, že zase jednou u Čechů hoří — sláma. Neboť pouhá agitace proti obstrukci jest právě tak záhubná, jako byla pouhá agitace pro obstrukci. Ano, jest ještě o jedno nebezpečí více. Ukvapená nedosti promyšlená na špatném základě pořízená změna fronty mohla by sice pomoci z okamžitých velikých nesnází vládě, ale nedošla by pravého pochopení v masách voličstva. A kdo ztratil půdu dolů, jest mrtev také nahoru, jak dokazuje osud Staročechů po sněmovních volbách 1889. — Vláda, která dostala, co potřebuje, a nemusila za to převzíti nijakých závazků — ta vláda vyhrála všechno a až bude zbavena nynější tísně, bude míti pro kompaciscenta, který prohloupil, jenom posměch. Jak bude potom poslancům, kteří bez hlubšího rozmyslu volají teď: pryč z obstrukce? Obáváme se — neboť jsou toho již zkušenosti — že tiže lidé přijdou pak mezi voliče a povedou velmi radikální řeči, aby nasypali voličům písku do očí a zakryli svou porážku. A politická pošetilost, která chce býti státnickou a populární zároveň, byla i jest největším neštěstím českého národa, protože zavinila a zaviňuje jeho politickou nejasnost, ano nezralost.

Vládou předložený rozpočet na rok 1905, který, oproti stanovisku zachovávanému k Němcům, co českého kmene se týče, postavil se na stanovisko vyhladovění až do posledního soukromého docenta, jest velmi výraznou ilustrací k tomu, jak rozuměti oposičnímu křiku německému v parlamentě. A opustiti od obstrukce bez bezpečného základu pro budoucnost, znamená propustiti tento rozpočet ve formě rozpočtového provisoria na šest měsíců ještě v měsíci prosinci 1904! — Nebyli a nejsme pro obstrukci, ale jsme proti pošetilé kapitulaci. Tato může býti snad zájmem a prospěchem na budoucnost nemyslící vlády a jednostranných Němců, ale nikdy zájmem Rakouska a českého národa. Nejhlavnější ovšem je, že situace není podle toho, aby kapitulace bylo třeba. *Junius Druhý.*

Naturalism a „svoboda vůle".

Živý organism je system opatřený aktualními a potencialními energiemi, o kterém možno mysliti, i s hlediska

přísné mechaniky, že může spontanně změniti směr svého pohybu. — Přísný determinism, podrobující spotannost lidlidského myšlení a jednání pod všeobecnou příčinnost mechanického dění, vystupuje jakožto požadavek plynoucí z přírodní vědy, zejména z mechaniky. Avšak přední mechanikové a fysikové naší doby odpírají dáti legitimaci tomuto požadavku. Filosofové, kladoucí nade vše éthický zájem, ohrožený determinismem, mohou se dovolávati fysiků pro uznání možnosti — svobody vůle.*

Mezi současnými filosofy vyniká E. v. Hartmann** živým porozuměním pro nové směry v přírodní vědě, jichž ovšem využívá v zájmu své filosofie. Neušlo mu, že tyto směry připouštějí zasahování cizích činitelů do mechanického dění — náhody nebo svobody, což je u výsledku jedno. Zanáší tedy i do neorganického dění své teleologické momenty. Obmezuje oprávněnost mechanického názoru jen na neústrojnou přírodu, vytýkaje možnost, že v organismech působí také jiné síly, než jen ty, které konají práci, což připouští fysika. Tu má slovo biologie. Fysika nikdy si neosobovala rozhodovati o tom, jaké síly působí v živých tělech. Právě biologové byli nejhorlivějšími zastanci mechanicko-materialistického názoru světa: oni prohlašovali jakožto výrok vědy, že v živých tělech nevládnou žádné jiné síly a zákony, než v mrtvé přírodě.

Spor o mechanism a vitalism v biologii.

IV. Mechanicko-kausalní přesvědčení ovládalo biologii po celé minulé půlstoletí, až v posledním jeho desetiletí povstal proti němu silný odpor v podobě vitalismu. Spor mezi mechanismem a vitalismem chýlí se již ke konci, s výsledkem, že zastanců vitalismu stále přibývá; v posledních třech letech vystoupilo několik zastanců vitalismu oproti jednomu zastanci mechanismu. Tu nezáleží však na množství, nýbrž na důvodech a důkazech. Poslední přesvědčený zastance biologického mechanismu, zoolog Bütschli,*** trvá na tom, že jest možno pochopiti životní dění úplně na základě kausalní zákonnitosti dění anorganického. Ovšem, doznává, že dosud nebyl ani jediný životní zjev tímto způsobem vysvětlen, a že dosavadní pokusy o fysiko-chemický výklad i nejjednodušších zjevů životních selhaly; přičítá to však nedostatečnosti dosavadních fysikalních a chemických vědomostí. Prohlašuje dále, že mechanistický názor netvrdí pochopitelnost duševních jevů z fysických, že není materialistickým; uznává psychické a fysické za dva různé obory, které ovšem nejsou bez souvislosti, ježto každému fysickému stavu odpovídá stav psychický. Jeví-li se nám, praví Bütschli, na živých bytostech nějaké zvláštní zákonitosti, jakých nenacházíme v neživé přírodě, musí přece takovéto vitalní dění

* R. Manno: H. Hertz für die — Willensfreiheit? Leipzig 1900.
** E. v. Hartmann: Die Weltanschauung der modernen Physik. Leipzig 1902.
*** Bütschli, Mechanismus und Vitalismus. 1901.

nastávati za fysiko-chemických podmínek, o kterých nemůžeme souditi jináče, než že se uskutečnily náhodou.

Tu máme plnou charakteristiku mechanistických přesvědčenců. Přes všechny nezdary biologického mechanismu trvají na svém a spoléhají na — příští vědu; jejich posledním útočištěm jest všemohoucnost náhody, tu uznají spíše, než autonomního činitele. Psychické jevy opatrně vyjímají z právomoci fysiko-chemického výkladu; uznají spíše dualism s praestabilisovanou harmonií, než autonomii životních dějů. A při tom, zapomínajíce, že psychické jevy jsou vrcholem dějů životních, snaží se zastříti a popříti hranici mezi živým a mrtvým. Věří v možnost udělati uměle živý organism a také se o to pokoušejí. Jako La Mettrie v 18. století nadchnul Vaucansona a Droza k sestrojování živých automatů, tak nyní Bütschli sám sestrojuje umělé amoeby a je přesvědčen, že se tu jedná o totožné hybné zjevy, jako u skutečných živých amoeb. Těleso sestrojené z týchž látek a struktur, praví, jako živé tělo, žilo by též; a tak nebylo by možno neuznat i homunkula za živý organism jen pro umělý jeho původ. Odkud by se tu vzaly psychické zjevy, — Bütschli arci nepraví; ty nejsou v programu mechanismu. Význačno jest, že též Roux, jehož experimentalní výzkum mechaniky vývoje je zcela oprávněný, který však odmítá vitalism, klade velkou váhu na anorganické experimenty jakožto vysvětlující analogie životních utvařovacích dějů.

Mechanisti zakládají své přesvědčení nikoli na vědeckých faktech, — neboť dosud nebyl ni nejmenší děj životní vysvětlen fysikalně-chemicky nebo mechanicky, ani oběh krve ne, — nýbrž na logickém omylu, dle kterého není možné jiné dění, než jen fysiko chemické, kausalně-mechanické. Proto tvrdí též, že nelze nic pochopiti, čeho nelze fysikalně-chemicky nebo kausalně-mechanicky vysvětliti. V pravdě však chápe člověk fysikalně-chemické dění jen na základě svých vlastních prožitků; pojmy: síla, působení, příčina a p. jsou vitalistické povahy.

Vitalism naší doby (neo-vitalism) uznává potřebu fysikalně-chemického výzkumu a mechanicky-kausalního výkladu dějů životních; je však přesvědčen, že se tím nevystihne úplně veškeré dění životní, že třeba k jeho pochopení výkladu teleologického, ano, že životní dění ukazuje své vlastní, specifické zákonitosti, kterých není v neživé přírodě.

Průběh sporu mezi mechanismem a vitalismem byl osvětlen v »Rozhledech« (1904, č. 31. a 32.) Höffdingovým pojednáním »O vitalismu« poněkud jednostranně ve prospěch mechanismu, ale světlem mihajícím se příliš všeobecnými řečmi. Za hlavního představitele směru vitalistického pokládá se tu Bunge, kdežto Driesch nepočítá se k vlastním neovitalistům. To byl stav otázky asi před deseti lety. Bunge, fysiologický chemik, ovšem vystoupil velmi záhy (1887) proti panujícímu mechanismu s prohlášením: dosud nebyl ani jediný fysiologický výkon uveden na síly a zákony fysikochemické; neboť kritické výzkumy Hoppe-Seylerovy, Pflügerovy a zvláště Heidenhainovy byly ukázaly, že

všechny takové pokusy, pěstované zvláště školou Ludwigovou, jsou nesprávné. Avšak to nestačí k vyvrácení mechanistického přesvědčení, čehož dokladem je Bütschli; a ještě méně stačí to ku positivnímu odůvodnění vitalismu. Theoreticko-poznávací a psychologisující úvahy Bungeovy nejsou též k tomuto odůvodnění způsobilé. Bungeho následuje nyní jiný fysiologický chemik známého jména, Neumeister,* odmítaje nové pokusy o chemický výklad dějů životních pomocí enzymů a katalysatorů, odmítaje vůbec chemické theorie života. Je jistě významné, že právě fysiologičtí chemikové cítí nedostatečnost chemie k vystižení životních dějů; ale jejich biologický obzor zdá se přec jen příliš úzkým. Neumeister tvrdí totiž, asi jako Höffding, že po základních výkladech Bungeových nestal se dosud žádný pokus o důvodné vyvrácení mechanismu. O positivním odůvodnění vitalismu neví ničeho.

Zatím byl totiž spor mezi mechanismem a vitalismem přenesen na zcela jiné a k rozhodnutí též mnohem příhodnější pole, než jsou úvahy o trávení, zažívání, vyměšování, oběhu krve a pod. Tím polem jest vývojové utvařování organismů.

Biologický mechanism utrpěl těžký úraz vyvrácením theorie samostačitelnosti darwinského přírodního výběru k vysvětlení organického účelna. Weismann, nejdůslednější zastance mechanismu v tomto oboru, byl Wolffem donucen k doznání, že vývoj organismů směřuje k určitému cíli, že má tendenci. Teleologii, vylučované z biologie, byl opět otevřen návrat. Wolff** snažil se zodpovídati experimentem otázku: stačí-li ku porozumění organických dějů principie mechaniky, či třeba-li tu uznati působení teleologického činitele? Vyhledával experimentalní důkaz prvotní organické účelnosti a nalezl jej v regeneraci oční čočky u čolka. Než Wolff nedospěl k úplnému přesvědčení o životní svézákonnosti (autonomii); jeho vitalism jest ještě jaksi problematický; vitalistou jest mu i ten, kdo jen neuznává dostatečnost důvodů pro možnost mechanického výkladu dějů organických; zastává se jen nezbytnosti teleologického posuzování dějů životních, vedle mechanicky-kausalního.

S positivními důkazy autonomie dějů životních, neboli vitalismu, vystoupil zejména H. Driesch. Jeho úsilí směřuje k analyticko-kritickému a experimentálnímu důkazu, že organické dění ukazuje zvláštní, specifickou zákonitost, autonomii, rozdílnou od zákonitosti fysiko-chemické (mechanické). Jde mu o skutečný, analytický důkaz, ne jen o průkaz pouhé pravděpodobnosti, jakým je mu na př. experiment Wolffův. Drieschovo stanovisko měnilo se postupem let, přešel od původního stroého (mechanicko-teleologického) hlediska, na němž zůstává ud na př. Reinke, k uznání vlastního vitalismu, který definuje ožto autonomii životních dějů. I vyhledává důkazy této autonie, nespokojuje se pouhými poukazy neboli indiciemi.

* Neumeister, Betrachtungen über das Wesen der Lebenserscheinungen 1903.

** Wolff, Beiträge zur Kritik des Darwinismus 1898. Mechanismus Vitalismus 1902.

První dva důkazy Drieschovy jsou z oboru vývojového utvařování. Organism utvařuje se ze zárodečné buňky vlastní činností z cizorodých látek. Možno myslit si stroj, který by se také tak utvařoval: vývojový stroj. Takový stroj měl na mysli Weismann, představuje si vývoj organismu ze zárodku na způsob vývoje ohněstrojských figur z ohněstrojské patrony: je dána struktura zárodečné buňky, jako struktura této patrony; z té utváří se organism mechanicky. Na vývojově-mechanický stroj myslí též Roux, snaže se prokázati experimentalně mechanism utvařování.

Drieschovy první dva důkazy vitalismu, neboli životní autonomie, jsou tyto. Ekto- a entoderm gastruly echinid a asterid vyvine se v typické specifičnosti a proporcionalnosti, i když se z něho odstraní libovolné množství materialu. Úlomky zrýhovaného vajíčka echinid vyvinují se vždy v celé larvy. To znamená: kterýkoliv element oněch útvarů může převzíti kteroukoli roli v ději vývojovém a každý provádí svou roli vzhledem ke všem ostatním; jen tak může vzniknouti něco typicky specifického (harmonicky aequipotencialní system).

Možno si to představiti jako vývojový stroj, pracující čistě fysiko-chemicky? Stroj nezůstane týž, odejmou-li se mu libovolné části. Bylo by možno myslit si vývojový stroj, ale experiment ukazuje, že takový stroj není možný. System organický má cíl v sobě samém (entelechii).

Možno myslit si vývojový stroj, který by musil být arci velmi složitý. Ježto dospělý organism jeví typické rozdíly ve všech rozměrech prostorových, musily by rozdíly ty býti praeformovány již ve vývojovém stroji zárodečné buňky. Tahového stroje nelze rozděliti na dvé tak, aby v typickém zůstal celý. Ale aequipotencialní system vývojový možno tak rozděliti. Následovně nemůže tento system býti pochopen jako fysiko-chemický stroj.

Logická forma důkazu Drieschova je tedy: bylo by možno pochopiti (z části) organický vývoj z vývojového stroje; avšak takový stroj není možný. Tím pokládá vitalism za dokázaný; totiž názor, který shledává v dějech životních jen jim zvláštní elementarní zákonitost. Nevíme, jaké dění je vůbec možné; že však není jen dění fysikalně-chemické (mechanické), je tuto dokázáno. Třeba osvobodit se od předsudku, že mechanika není jen methodickým, nýbrž i dogmatickým pravzorem všeho dění. Triumfy Galileiovy, Huyghensovy a Newtonovy staly se tu nebezpečnými též biologii.

V posledním svém spise »Die ‚Seele' als elementarer Naturfactor« (1903) podává Driesch přehled a rozbor objektivních zjevů životních, vyhledávaje mezi nimi takové, které dokazují autonomii životní a ne toliko kní poukazují. První skupina zjevů jsou organické regulace: výběr živných látek, úprava látkové výměny, immunisace proti jedům, tvoření antitoxinů; regulace energetické, jako úprava osmotického tlaku blankou plasmovou a p.; morfologické regulace, totiž útvarné přizpůso-

bování ke vnějším (formativním) podnětům; funkcionalní přizpůsobení; dále regenerace odňatých údů atd. Všechny takovéto zjevy jsou dosud anorganicky nesrozumitelny, ale nedokazují životní autonomie. Další skupinou jsou reflexy, tropismy a takse, reakce to, nastávající na podnět s pravidelnou, strojovou určitostí; všechny tyto zjevy bylo by možno pochopiti strojově, pokud se jeví v pevném pořádku a v neproměnné kombinaci. Tak bylo by možno pochopiti též složité refleksy, zvané řetězovými. Též instinkty, totiž složité pohyby v pevných kombinacích, nastávající se strojovou pravidelností na jednoduché podněty (světelné, dotykové a p.), nedokazují autonomie životní; možno je pochopiti strojově, jako řetězové refleksy (Loeb.). Pokud se jeví životní reakce na podněty v pevných kombinacích, možno je pochopiti strojově.

Jsou však reakce, které se kombinují nově a volně. Tak na př. obracení se (na př. hvězdic) položených na záda; tu třeba, aby některé hybné ústroje trvaly v klidu, kdežto jiné konají typické pohyby; kombinují se tu sledy positivních reakcí (pohybů) s jistými typickými negativními (zamezení pohybů). Něco sděluje se tu, tak že pohyb některých údů nenastává (zabraňující činnost). Tu schází znak refleksu: nezměnitelný, strojový průběh; tu přistupuje něco nového: svobodná kombinace pohybů reakčních. Takovéto zjevy svobodné kombinace v reakci jsou zřejmější u obratlovců. Pflüger pozoroval u žáby mozku zbavené refleksní pohyby v nových, volných kombinacích, proměnlivých dle vnějších podmínek; mluvil tu o »míchové duši«. Výrazem tím mělo být označeno, že se tu jedná o něco nového, jiného než při obyčejných refleksech, pochopitelných strojově. Goltz užil pro takovéto nové a volné kombinace pohybových reakcí názvu reakce-odpověď (Antwortreaction), chtěje tím označiti tu zvláštnost reakce, jako by byla odpovědí na otázku. Goltz myslil tu též na »duševní schopnost«, poněvadž nelze takového stroje ani pochopiti, nerci-li sestrojiti, který by reagoval v nových volných kombinacích, dávaje takořka odpovědi na otázky. Goltz pozoroval reakce-odpovědi na zvířatech zbavených velkého mozku (vyhýbají se překážkám, žerou a p.). Svobodně kombinované pohybové reakce zvířat zbavených velkého mozku nedají se pochopiti strojově, nýbrž nutí k uznání autonomie životní.

Nejzřejmějším důkazem životní autonomie jest lidské jednání. Driesch analysuje jednání čistě objektivně: rozborem pohybů jednajícího člověka. O psychické stránce jednání tu není řeči; nejedná se tu o psychologii jednání. Psychologický obsah vědomí má pro Driesche jen solipsistický význam. (Jedná se na př. o rozbor pohybů člověka otevírajícího vak uzamknutý zámkem s tajným pérem; napřed rozmanité marné pokusy, až máčkne na péro; při druhém otvírání bezprostřední smáčknutí péra.) Jako objektivní znaky jednání uvádí Driesch tyto dva: 1. každému specificky zkombinovanému podnětu (zámku s pérem) odpovídá specificky zkom-

binovaná reakce (individualisovanému podnětu odpovídá individualisovaná reakce, na rozdíl od refleksů a instinktů, kde jsou podněty obecné a jednoduché, jako světlo, teplo, tlak a p. a reakce pevně zkombinované, 2. jednání předpokládá historický základ, totiž zkušenost o dřívějších průbězích podnětů, reakcí a jejich výsledku.

Není možno myslit si sestrojený jednající stroj, který by totiž podával individualisovaný účin odpovídající individualisovanému podnětu a to v neurčitě proměnlivé účelné rozmanitosti. Tu projevuje se v organismu autonomní činitel.

Pflüger, Goltz a jiní fysiologové cítili dobře, že reakce-odpovědi poukazují na zcela zvláštního, čistě životního činitele, ale nepozvedli tohoto citu na poznání důležité pro všeobecnou biologii. Vyjádřili ono tušení činitele v reakcích odpovídajícího neurčitým a nekritickým výrazem »duše«. Hauptmann a Loeb právem obrátili se proti tomuto »metafysickému« pojmu, jakožto zcela nekritickému a vyloučili jej z fysiologie nervového ústroje; avšak neprávem vyloučili též to, co správného naznačoval onen nekritický pojem. Loebovo vyčistění fysiologie nervové od nekritických pojmů je záslužné; ale jeho ponětí samo nestačí, nejedná se jen o refleksy, třeba v řetězy spojené. Reakce-odpovědi poukazují k něčemu novému, k autonomnímu činiteli, co možno nazvati »duší« u významu určeném zde provedenou kritickou analysí. Bez pojmu »duše« jakožto činitele ve světě zjevů nelze se obejíti.

Driesch připojuje tedy k oběma již uvedeným morfologickým důkazům životní autonomie neboli vitalismu tyto další tři. Nelze vymysliti stroje, který by na různé kombinace podnětů odpovídal reakcemi svobodně a přece zákonitě a přiměřeně zkombinovanými. Nelze mysliti stroje, který by jednal, totiž odpovídal na individualisované podněty individualisovanými typickými reakcemi; v psychologisující řeči: vše, co je v jednání logického a úmyslného nemůže míti jen fysiko-chemický základ. Konečně: není žádného anorganického stroje, jehož specifická výkonnost zůstala by v podstatě nezměněna po odstranění libovolných částí z něho. Ale tak tomu u zvířat po odnětí různých částí velkého mozku: nastane restituce jeho výkonů; mozek je též harmonicky-aequipotencialní system. (Driesch přidržuje se tu právem Goltzova stanoviska ve fysiologii velkého mozku proti stanovisku Munkovu.) Vedle těchto 5 důkazů životní autonomie (vitalismu) uvádí Driesch řadu indicií, které sice nedokazují této autonomie, ale poukazují k ní, jako jsou na př. rozmanité organické regulace.

Není pochybnosti, že Driesch vykonal nejvíce pro positivní odůvodnění vitalismu, kdežto jiní zůstávali jen při negativní práci vyvracení mechanismu. Není zde místa ku projednávání všech stránek mechanicko-vitalistického sporu; tolik jest již jisto, že nabývá vrchu přesvědčení, že mechanism nestačí k vystižení a pochopení dějů životních i jen čistě tělesných. V tom však ještě není a snad nikdy nebude shody, jak se má vitalism po-

sitivně vybudovati. Někteří zůstávají na tom, že třeba mechanicky-kausalní výklad dějů životních doplniti výkladem teleologickým; zastávají se strojové theorie životních dějů (na př. Reinke). Avšak toto stanovisko jest, zdá se, předstiženo Driesche m: ani strojová theorie nestačí, třeba uznati zvláštní, specifickou životní autonomii. Teleologie jest širší pojem, než vitalism; je platna i ve strojnictví, ale vitalism je zvláštní zákonitost, jaké není ve fysice a chemii.

Teleologie vede ostatně sama nad fysiku i chemii; též ve strojnictví, používajícím jen fysiko-chemických zákonitostí, vystupuje otázka stavitele stroje, totiž autonomního činitele, který si klade účel a volí prostředky k jeho docílení. Driesch usiluje, zvláště objektivní analysí pojmu »duše«, o průkaz tohoto autonomního činitele v organickém dění; představuje si jej po způsobu Hartmannova »bezvědoma«, jako »entelechii«. Teleologie a vitalism poukazují do metafysického neurčita, nechávají otázku života vědecky nerozřešenou. Kausalita a mechanism naproti tomu slibují vše rozřešiti, třebas i dosud nebyly nic rozřešily. Snaha po vědecké určitosti povede lidi vždy zas a znova v náruč mechanistického přesvědčení; a kritická analyse vyruší je vždy zase a nepříjemně z tohoto klamu. Spor mezi mechanismem a vitalismem jest antinomií lidské mysli, jako spor mezi konečností a nekonečností.

Pro naši otázku je důležitý tento výsledek: biologie, věda o živých tělech jakožto přírodních objektech, nedokazuje jejich naprosté podřízenosti kausalnímu mechanismu; naopak, poukazuje spíše k životní autonomii, jejíž činitel jest arci pro biologii nedostižnou otázkou.

Subjektivně-logický kořen pojmů příčinnosti a nutnosti.

V. »Vědecké přesvědčení«, že každá změna je způsobena příčinou a že tudíž všechno dění, jakožto stálá změna zjevů, zakládá se na nepřetržitém řetězu příčin a účinů, probíhajícím s nezměnitelnou nutností, není výtěžkem vědecké zkušenosti, nýbrž do posledních důsledků provedeným logickým rozšířením čistého pojmu příčinnosti. Přírodní věda, mechanika i biologie, nedokazuje zkušeností nic takového; ano mechanika nechce ani znáti příčin a sil, jakožto cizích elementů, neuznává žádné nutnosti. A biologie poukazuje docela na autonomní, životní činitele.

Pojem příčinnosti jest subjektivního původu a pojem nutnosti má pouze logický význam. Prazdrojem obou jest chtěné dnání člověka, jak je bezprostředně, subjektivně prožívá. ojektívní původ příčinnosti odhalil Hume tak, že od té doby om není pochybnosti. Jest jen otázka, jak pojem ten v subtu vzniká; Hume mínil, že vzniká asociačním zvykem, častým áním dvou zjevů za sebou; avšak den a noc vídáme stále sebou přicházeti a přece jich neuvádíme v poměr příčiny a nu. Ze sledu vnějších objektů sotva lze vysvětliti vznik mu příčinnosti; pojem ten vzniká asi z vnitřních prožitků

subjektu samého. Rohan hledá vznik ten v bezprostředním vědomí souvislosti mezi bolem a vůlí, uniknouti mu; avšak v tomto vztahu schází pojem způsobování, síly, význačný pro pojem příčinnosti. Bol může býti pohnutkou, která vzbudí vůli k činu; a tu jevila by se vůle sama (vůle = souborný pojem pro všechna konkretní chtění) jakožto pravzor působící příčiny, kdežto bol byl by jen vybavující okolností. Původ pojmu příčinného způsobování může se hledati v moci naší vůle nad během našich představ i zvláště nad pohybem našich svalů; právě ve chtěném pohybu svalovém prožíváme bezprostředně působící sílu a odtud vznikl též pojem síly vůbec, přenesený do fysiky.

I kdyby byl vznik pojmu příčinnosti zcela jasný, otázka psychogenese pojmu toho rozřešena, povstala by tu otázka druhá: jakým právem přenášíme tento subjektivní pojem na souvislost objektivních zjevů vnějšího světa? Humeovo odhalení subjektivního původu pojmu příčinnosti uvedlo v pochybnost jeho objektivní platnost, čímž byla ohrožena přírodní věda, která stavěla právě na tomto pojmu, jako na bezpečném základu. Proto snažil se Kant dovoditi objektivní platnost příčinnosti, uznávaje docela oprávněnost Humeovy skepse a nechávaje stranou otázku psychogenese toho pojmu. Kantova dedukce objektivní platnosti pojmu příčinnosti záležela v tom, že pojem ten jest podmínkou, která činí vědeckou zkoušenost teprve možnou. Nestačí-li Kantova dedukce, zůstává pochybnou objektivní platnost pojmu příčinnosti; výrazem této pochybnosti jest právě, když mechanika snaží se vyloučiti ze svých úvah pojmy příčiny a síly, jakožto elementy mechanice cizí.

Naturalistické tvrzení, že všechny změny zjevů jsou způsobeny příčinami, tak že tvoří řetěz příčin a účinů probíhající s neodvratnou nutností, a že tudíž i vůle jest nutně určována příčinami, toto tvrzení otáčí se v bludném kruhu. Je-li totiž vůle pravzorem působící příčiny a přenáší-li se z bezprostředně prožívaného účinu vůle v chod našich představ a zvláště našich pohybů pojem příčinného způsobování s problematickou platností na vnější děje přírodní, nelze z problematické příčinnosti těchto dějů usuzovati zpět na nutnou příčinnou určenost vůle. Přírodní příčinnost, jakožto pojem odvozený z bezprostředně prožívané příčinnosti našeho jednání, nemůže býti uváděna jako důkaz nutné příčinné určenosti tohoto jednání. Otázka svobody či nesvobody vůle stojí vysoko nad dosahem naturalistických tvrzení.

Pojem přírodní příčinnosti spojuje se často s pojmem nutnosti: vše, co se děje, děje se skrze příčiny a nutně; tak mluví se též o železné nutnosti přírodních zákonů. Avšak též pojem nutnosti jest subjektivního původu a docela cizí objektivní přírodní vědě; klasikové mechaniky, Mach i Hertz, neuznávají v mechanice žádné nutnosti, nýbrž jen vztahy skutečného ke skutečnému; připouštějí, že vše mohlo by býti též jináče. Není fysické nutnosti, jest jen logická nutnost. Bezpro-

středně prožívaný děj našeho jednání je pravzorem nejen kausalního, nýbrž též teleologického posuzování souvislosti zjevů vůbec. Chci, aby se něco uskutečnilo, čemu přikládám cenu, již já sám určuji; představovaný předmět mého chtění jest můj účel. Chtění jest oproti pouhému přání aktivní: konám pohyby, které uskuteční chtěný předmět, jakožto účin. Toto je pravzorem kausalní souvislosti, kdežto představovaný a chtěný účin jest vzorem souvislosti teleologické. Spojení obou je pravzorem pojmu nutnosti: chci-li tohoto docíliti, musím toto učiniti. Nutnost je v myšlení, jest logická; a je teleologická, vyvstane, jakmile se klade účel. Nutné jsou prostředky (působící příčiny) k dosažení účelu. Co nemá této souvislosti, není nutné, nýbrž prostě skutečné. V mechanice jsou pouze faktické vztahy: nutné nastupují teprve ve strojnictví. Přírodní zákony vyjadřují vztahy mezi skutečnými věcmi, faktické, nikoli nutné vztahy. Nutnými byly by tyto vztahy, jen kdyby přírodní dění bylo prostředkem k určitému účelu. Kdo mluví o železné nutnosti zákonů přírodních, mluví jako teleolog — ne-li jako theolog, čehož přece chce býti co nejvíce dalek.

Napsal dr. *F. Mareš*, profesor fysiologie. (P. d.)

Ústavní dějiny Rakouska.

Pod tímto záhlavím vydal prof. dr. B. Rieger zvl. otisk své práce v »Ottově Slovníku naučném« vyšlé, která jest dílem, velice pozoruhodným.* Jsou to až dosud jediné dějiny ústavní Rakouska, které nejsou vypracováním založeny na podkladě německém, nýbrž jsou pojaty s českého hlediska, a říše Česká položena v trojjediné říši na to místo, které jí ode dávna náleželo. Němečtí historikové právní tak si uvykli posuzovati rakouské poměry jednostranně, že vždy v popředí protlačují německé země alpské, ač dobře vědí, že nebyly nikdy prvními ani co do váhy politické, ani národohospodářské, ba ani kulturní; jedinou jich předností bylo, že byly rodinným panstvím dynastie, z čehož přirozeně plynuly mnohé výhody a výsady, že byly od r. 1614 trvalým sídlem panovníků, z čehož rovněž plynul jim zisk. Kromě toho u něm. historiků nelze podceniti ani snahu stlačiti význam říše České na nejmenší míru, v čemž ovšem jest jim vzorem sama státní politika od r. 1620 uplatňovaná. Riegrovi náleží čest, že se z tohoto nazírání naprosto vyzul a dal ÚDR nový a daleko historičtější základ. Již tu nemohu se zdržeti, abych nepronesl svůj soud o výbornosti této práce přísně vědecké a přece průzračnou a lahodnou formou podané. Rieger po vzoru svého nezapomenutelného otce mluví přímo a bez výhrad, kritisuje ostře přehmaty vlád, odsuzuje porušování platných zákonů, odhaluje zneužívání moci na úkor práva a spíše chytré nežli moudré prostředky k dosažení zdánlivých cílů na úkor základních a nevyhnutelných účelů státních. Místy čte

* Ústavní dějiny Rakouska. Do Ottova Slovníku naučného napsal prof. dr. B. Rieger, 1903, 8°, str. 72.

se spis jako apologie českého práva, místy trpce jako žaloba na bezpráví, místy prostě jako historická zpráva o faktickém stavu, v němž nachází se stát český vinou i bez viny svých zástupců. Rieger pevně stopuje vzrůstající absolutism naproti právům stavovským, centralism naproti autonomii, hierarchický byrokratism naproti správě kollegiální a germanisaci naproti zaručeným právům neněmeckých národů. Ukazuje správně, pokud tu přirozený běh věcí působil v tom či onom směru a pokud nezákonnost a násilí přicházely k platnosti. Přesvědčivě ukazuje, jak velikou roli hrála v zemích našich oktrojírka a pak právě tato je příčinou všech nynějších zmatků a nesnází, neboť sama v sobě vždy jest cosi násilného a nezákonného v přirozeném vývoji ústavního života. Tyto markantní rysy nahozeny jsou rukou pevnou a zkušenou. A co za vzláštní přednost práce té považuji, jest její jednolitost v postupu dějů; nikde episod, nikde postranních výkladů ani zbytečné podrobnosti. Bude jen ku prospěchu čtenářů, podám-li stručné pásmo spisu s některými ukázkami, kéž by však žádný inteligentní Čech neváhal učiniti si z ÚDR příručnou knihu.

Vykládaje obecnou povahu říše Rak., praví *R.* o styku světa slovanského s románským a germanským: »Již dříve zvláště Němci pod vlivem i plástíkem záp. osvěty vystupovali aggressivně, jakož jejich městská i vesnická kolonisace všude pronikla, zabírajíc i celé územky až do Sedmihradska« a podnes »požadují tu superioritu a hegemonii«. »Politicky hleděli se záp. kulturou roznášeti zároveň své panství a jazyk německý na východ.« Prvotní idea ochrany proti Turkům změnila se v moderní humanitní — záštitu jednotlivých národností navzájem (Palacký), které však na porok jsou násilnické choutky Němců a Maďarů. Právně je Rakousko kompromisním útvarem státním jednotlivých politicko-historických individualit. Již od husických dob vystupuje personální unie Čech a Uher, k níž r. 1526 přistoupily Starorakouské země a změnily v trojjedinou říši tak, »že právě země České byly namnoze osou pokračujícího vývoje říšského«. V Čechách měli Habsburkové největší oporu i proti Turkům i proti Uhrům, ale i proti jiným svým nepřátelům vnějším zvl. od r. 1620, přes úpadek českého státu; a i dnes je česká otázka všemu v popředí.

Již od středověku viděti snahu šlechty po oligarchii a snahu králů po absolutismu; k této přistupuje zvláštní trojunií ještě snaha centralistická z počátku pouze administrativní, později i soudní a politická, kteráž v konstitučním moderním centralismu se dovršuje. Ukázav *R.* na vývoj teritoriální, správně praví: »Venkoncem však bylo pravda, že od XV stol. stát Český — jako větší, nestejnorodý útvar dynastický — opětně přestával být o sobě zvláštním politickým faktorem; že nemaje již výhradně vlastní dynastie, hledal vždy znova oporu v unii se státy jinými, zejména s Uhry a po případě i se skupinou zemí Rakouských«, a v tom se od r. 1526 jen pokračovalo. O r. 1620 musela pak »koruna česká vlastními ztrátami platiti za

chování monarchie Habsburské« a tímto klesáním klesalo i ústavní zřízení její a stoupal centralism. Ve válce o České dědictví 1742 odtrženo Slesko a Kladsko a sněm český přinucen se ho odříci 1743 a později i jiných částí získav pouze Chebsko trvale. V Uhrách naproti tomu vidíme území vzrůstati výboji na Turcích a tím posilovati i aktivnost ústavního práva uherského.

Také právo monarchické získalo nabytím dědičnosti v Čechách r. 1545 a 1627, takže »korunovace pobělohorská podržela aspoň význam manifestační pro svrchovanost a celivost koruny, jakož i garanční, zvláště pro ta práva a privilegia stavů, která Obn. Zř. Zem. neodporovala a byla jim znova potvrzena.« V Uhrách dosáhli dědičnosti Habsburkové až r. 1687 a jen po meči. Práva tato utvrzena pragmatickou sankcí v r. 1713, kteráž znamená reální unii soustatí ve smysle juristickém, záležející v jednotnosti nástupnictví a to i po přeslici a společné obrany celku proti cizině, při čemž Čechové mylně měli za to, že je tento zákon v úplné shodě s Obn. Zř. Z. Větší význam má tento zákon pro Uhry, ač tito »neprávem snaží se z jeho přijetí dovozovati i nynější dualismus rak.uher.« Patentem z 11. srpna 1804 o císařském titulu rakouském se nic nezměnilo, neboť i tu »patrně zachováno právo historické (zvl. uherské a české) pro obor práva monarchického«. Jak viděti ani z něho nelze nic odvozovati pro nynější dualism.

Nemalou váhu mají pro vývoj ústavní říšské úřady, které počínají se od Ferdinanda I. a značí reální stránku personální unie trojjediné říše. Z nich vzniká snaha po centralisaci správy a vytvoření centralisovaného státu úřednického, na čemž spočívá moderní stát. Odtud jistý dualism správy: centrální a zemské (in politicis et judicialibus). Na prospěch centralisace byl vítězný absolutism v XVII stol., neboť jím zakrývaly centrální úřady nezákonné zasahování do záležitostí zvláštních, zemských. Novou organisaci přímo zavádí Marie Ter. slučujíc vnitřní správu a justici Čech se zeměmi Rakouskými r. 1749, čímž nastává »druhá epocha absolutistické administrativní centralisace«. Ale juristicky přece nezaniklo státní právo české. »Státní a ústavní svéprávnost zemí byla dlouhým absolutním procesem administrativním toliko zastíněna, nikoli odstraněna; i mohl historickopolitický výsledek toho procesu z velké části zase pozbýti svého významu, jakmile by se v pol. XIX stol. na místě osobní vůle panovníkovy zase ústavní řád původních států, z nichž říše je složena, byl domohl platnosti, kdež by pak tyto své instituce společné vytvářely právně společným dohodnutím. Pohříchu vývoj ústavní od r. 1848 vedl dílo absolutismu naopak ještě dále. — Nelze nám zajisté pochybovati, že stát český ani v pobělohorské době nestal se pouhým objektem státního panství »knížecího«, kde by králi českému příslušela representace absorptivní, nýbrž v některých směrech i napotom

zachovával povahu osobnosti korporativní, kde také stavové zemští byli jejími spoluzástupci, jako ve příčině dědičné sukcese a event. volby krále, co do celistvosti koruny a p. Také po r. 1804 král. titul český zůstával ještě skutečným vládním titulem a panovník vykonával některé akty i výslovně jen z král. moci české.«

Rieger podobně probírá »tajnou radu a konferenci«, »dvorskou a státní kancelář« a »dvorskou radu vojenskou« a ukazuje, jak prvá již za Ferdinanda II. »dosáhla vrcholu působnosti centralisticko-absolutistické«, načež odtud upadá a se mění až do r. 1848; druhá vznikla teprve 1742 pro zahraniční záležitosti, které předtím roztrhány dle zemí, a r. 1848 změnila se v zahr. ministerstvo; třetí konečně nabyla obzvláštní moci zřízením stálého vojska a rekrutirky. K těmto řadí se »dvor. komora« pro finanční správu, jejíž centralism stoupá od dob Marie Ter. Dvorská kancelář byla z počátku pro každou zemi zvlaštní, ač i tu je patrná snaha Ferdinanda I. a nástupců po potlačení teritoriálních referátů; centralisace povedla se teprve Marií Ter. 1749. Odtud pak rapidně stoupá »postátnění a zbyrokratisování správy veřejné a obmezování autonomní pravomocnosti zemské«. Císař Josef II. pak »na základech položených MTer. vyvinul v plné míře zeměpanskou byrokracii jako mocný nástroj vší státní správy a politiky, jak zůstávala v té podobě celkem až do r. 1848«. Při tom od něho »němčina zavedena (při reformě školství) také na university, jako i vůbec byla nařizována za řeč úřední«. Že naprosto nepostátnil i všecky soudy, toho byl příčinou nedostatek finančních prostředků a tak ani germanisaci nebylo možno prováděti tu jako v jiných odvětvích veřejné správy.

Avšak centrální instituce nestačily k úplné konsolidaci, k té bylo třeba společné ústavy a té před r. 1848 vůbec nebylo. Pokus o společné kongresy byl učiněn několikráte, avšak v XVII. stol. panoval v nich tak revoluční duch, že »znechutil myšlenku všerakouského sněmu vítězné dynastii« a myšlenka vzkšišena teprve zase r. 1848 ovšem v jiné podobě. V Čechách musil Ferdinand I. vládnouti z moci české ústavně obmezené, zejména co se týkalo osazování Čechy vyšších úřadů zvláště soudů (král. rady české a vlády místodržitelské). Obn. Zř. Z. nastaly změny na úkor stavů i českého jazyka, ale stoupla váha č. dvor. kanceláře ve Vídni (zvl. 1719), jejíž zrušení r. 1749 znamená převrat ústavní a státoprávní; »neboť právě tak jako česká dvor. kancelář představovala svéprávnost a celistvost státu koruny České, tak i král. místodržitelstvo v Čechách představovalo ještě vládu z král. moci české a zároveň jistou stavovskoústavní samosprávu zemskou na rozdíl od centralistické zeměpanské byrokracie napotom zaváděné«. Také zřízení sněmovní (a sjezdové) v stálém je zápase s mocí král. a »úpadkem ústavy po Bílé Hoře podléhají stavové a je dotvrzena absolutistickoaristokratická podoba sněmu pobělohorského«, neboť král si vyhradil právo dávati zákony

z absolutní moci a sněmu zůstaveny jen »věci menší«. Až do Leopolda I. má sněm v rukou povolování berní, leč i tu nastává »absolutistické ukládání jednotlivých daní«, čímž připravuje se půda pro odstranění stavovské ústavy vůbec. Za Marie Ter. a Josefa II. zaváděním reform, při čem zemští stavové vytlačují se z účastenství, pozbývá moci i samo zřízení sněmovní zvl. zrušením stavovských výborů (1783—4). Restaurace za Leopolda II. byla jen částečná a hned za Františka propadla reakci, jíž »všeliké snahy stavův obmezovány a dušeny, až činnost jejich zplna ochabla a oni již ze svého faktického úpadku vzchopiti se nedovedli«. Daleko lépe nežli v Čechách zachovala se zemská ústava v Uhrách, kterou i Marie Ter. 1741 zaručila a Josefův absolutism u ní skončil bez úspěchu. Příčinou toho bylo lepší zřízení sněmovny, založené na dvou komorách o poslancích volených komitáty a tudíž daleko neodvislejších od panovníka. Ani Františkovi nepodařilo se podstatně něčeho změniti.

V druhé části podává *R.* vývoj ústavy moderní, kde »poprvé se láme panství policejně byrokratického absolutismu a rovněž odklizují se pozůstatky zřízení stavovského a patrimoniálního« ve prospěch svobod individuálních a státoobčanských, k nimž u nás počítá se rovnoprávnost národní. Ústavní vývoj od r. 1848 však má v základě i »centralisaci konstituční zvl. předlitavskou a tudíž jistý dualism rakouskouherský«, neboť běželo o ústavu říšskou a to centralistickou a ne federalistickou. »Takto teprve přikvačuje na české státní právo nová moderní pohroma: do té doby práva českých zemí byla obmezována vlastně ku prospěchu absolutního krále českého (spolu již císaře rakouského), — nyní najednou zástupci jiných zemí, historicky k tomu nepovolaní, resp. zástupci zánovního ‚národa' předlitavského osobují si již spolurozhodovati o právech krále i království Českého a to jak v záležitostech říši společných, tak i v oboru vlastních či vnitřních záležitostí zemských; ani v rámci konstituce říšské nemá trvati vlastní konstituce česká!' A tento centralistický výsledek zůstává pro Čechy už trvalý; tím pozoruhodněji pak vystupuje od té doby rozdíl naproti Uhrám. Byloť cílem Uhrů vlastně rozpoltění říše ve smysle personální unie: přes to dostalo se jim hned zvláštní konstituce r. 1848; ano po dočasné absolutistické reakci bylo státní právo uherské konečně s jistou právní kontinuitou obnoveno za dualismu r. 1867. Naproti tomu Čechům, kteří netoliko uznávali vesměs společné záležitosti říšské, ale r. 1848. s Palackým v čele právě po rakušansku zasazovali se o jednotný svazek veškerého mocnářství — proti národně státnímu separatismu Uhrů a Němců, zvláště ve společném zájmu Slovanstva před Lítavou i za ní, nedostalo se (podobně jako též Chorvatům) vládního vděku a to ani po stránce národnostní. Obnovený absolutism (Bachovský) potlačoval vnitrostátní otázku slovanskou právě tak, jako byly odklizeny zevnější státní otázky uherská a německá. Při tom však Němcům, kteří r. 1848. byli po velkoněmecku tíhli

do Frankfurtu a tedy podporovali rozpoltění mocnářství na dvé v souhlase s Uhry, přece zase na dále nechávána ve vládě centralistická hegemonie, rázu národně německého.« A k tomu nad jiné hodily se oktrojirky jak ústavní tak i volebního práva uměle sestrojeného, neboť řádnou cestou nikdy by nebylo možno tak přílišně nadržovati menšině německé a maďarské na úkor většiny zvl. slovanské. Byl sic vydán kabinetní list 8. db. 1848. pro Čechy, jenž oktrojoval prozatimné složení příštího sněmu s poslanci městskými a venkovskými, ale již oktrojírka ústavy říšské ze dne 25. dubna t. r. ignorovala jej! A když již měl arckn. František Josef státi v čele zvl. místodržitelstva v Čechách, vypukla nešťastná revoluce studentská a vše zmařeno. Ústava Pillersdorfova byla dokonale centralistická a zemím nedopouštěla legislativy a pouze slíbena »neporušitelnost národnosti a jazyka.« Ale říšský sněm převahou autonomistický ve Vídni se rozešel a v Kroměříži jednal sic o úpravě říše na základě historickém s připuštěním zemských sněmů a zamítnutím národních kurií, ale byl rozehnán (7. bř. 1849.) a oktrojována »říšská rada cís. Rakouského« (4. bř.) dle ústavy belgické a pruské. Pouze ústava uherská »ostává v platnosti, pokud neodporuje ustavovením ústavy říšské«. Ministerstvo zřízeno jedno a jemu podřízeni místodržitelé; zemím oktrojuje pak Bach zřízení zemská, dle nichž ponechány jsou sněmy — leč ani ústava ani zřízení neprovedeny, nýbrž sloužily za »přechod k unitárskému absolutismu Bachovu«. »Avšak výsledky nové vládní soustavy, jež opírala se o vojsko a byrokracii, též o klerus získaný konkordátem r. 1855., ukázaly se přece zase nedostatečny, zvláště po stránce finanční, následkem veliké tísně vzniklé válkou krymskou a italskou.« Bach propuštěn, povolán Goluchowski a vydán říjnový diplom 1860, dle něho nové ústavní základy mají býti historicko-konservativní a zároveň autonomistické; při tom »koruna slavně a trvale zřekla se na příště absolutismu« a uznala princip konstituční. Diplom opustiv unifikaci »vychází od zemských sněmů jako základních faktorů celé státní stavby.« Zvláštní je, že »o koruně České výslovně nebylo vůbec řeči«, kdežto se mluví »o zemích koruny Uherské«. Ale tu náhle povolán Schmerling, jenž způsobil převrat vydáním patentu únorového 1861 a oktrojírkou ústavy centralistické s německou hegemonií. Chytrácká volební geometrie zajišťuje zájmy Němců a vlády bez ohledu na právní cit obyvatelstva, spravedlnost a — říjnový diplom! Byrokracie a centralism jsou sloupy nového systému, po případě § 13. (nynější § 14.). Sic ani na Uhry nebráno ohledu, než přece ztužením Předlitavska pracováno pro dualism. I sněmy zemské volební geometrií vykombinovány v duchu nové vlády. Odtud nejsou sněmy jen parlamenty, nýbrž i orgány samosprávnými, při čemž vznikla »známá rakouská zvláštnost: soustavný dualism tak zv. správy autonomní a zeměpanské; při tom naprostý nedostatek

zvláštní zemské exekutivy ochromuje činnost zem. výboru. Také jeho činnost podrobena mimořádné státní kontrole. Za to však jest zemským zřízením zajištěno ústavní zákonodárství zemské, v němž ani panovník nemůže materiálně obsah zákona měniti, a může pouze ho sankcionovati. Tím unifikace říšská vyloučena. Avšak po r. 1861 nastal nový zápas ústavní s centrální vládou, neboť poslanci čeští volili do říšské rady pouze s ohražením a do sněmu zemského vstoupili s protestem proti nespravedlivému volebnímu řádu, také sněm vymohl na panovníkovi nový slib, že se dá korunovati. Nemohouce Češi vedení Palackým dosáhnouti od Herbsta žádné spravedlnosti, zahájili r. 1863 pasivní oposici. Také v Uhrách postavil se národ vedený Deákem proti vládě a nedal se ani čtyrletým výminečným stavem zlomiti. Tu povolán místo Schmerlinga Belcredi, počalo jednání s Uhry a Čechům slíbena znovu korunovace a uznání historických práv 1865 proto, »že starodávné právní postavení Čech a jejich poměr k trůnu a k říši nemohou býti bez sněmu zjinačeny, že zejména země koruny České nemohou beze svolení svých zákonných zástupců býti vpojeny do nižádného nového státního útvaru,« jak praví panovník v odpověď na adresu sněmu. Ale po válce (1866) chopil se věci Beust a jal se znovu pracovati na centralismu s německou hegemonií aspoň v Předlitavsku a Maďarům obětoval národy v Uhrách. A když říšská rada nemínila býti povolnou, rozhodnuto samovolně korunou a kusým parlamentem to pak schváleno. Leč novému dvojstátí schází jednotná ústavní listina, neboť r. 1867 vydána pro každou polovici zvláštní a proto ani na příště není dána možnost vytvořiti společné zákony. *R.* v kritice těchto ústavních poměrů srovnává oba navzájem. V státoprávním vyrovnání zaručena jednotná správa záležitostí pragmaticky společných a zřízeno společné ministerstvo (zahraničné a cís. domu; války; říšských financí) a nejv. účetní dvůr. Dále ustanoveny dvě paritní delegace, které však nemohou dávati zákony a tudíž není společného zákonodárství. »Úhrnem lze (však) při delegacích podle nynějšího zařízení spatřovati při vší právní paritě přece politickou převahu Uher.« — Vlastní jádro jednoty obou polovicí leží v společném vojsku a válečném loďstvu, nad nimiž má panovník absolutní moc. Proto také společný ministr války jest jen problematicky odpovědeu delegacím, a pouze země- a domobrana mají zvláštní parlamentům odpovědné ministry. Také finanční vyrovnání je chatrné, takže »lze říci, že finance vůbec nejsou společné, leč pokud jde o stanovení a užití nákladů na záležitosti společné, k čemuž slouží kvotové příspěvky na prospěch Uher stanovené (65·6 : 34·4). Také státní dluhy urovnány na prospěch Uher. I ve všem viděti převahu a prospěch Uher a útisk a přetížení naší polovice říše. A proč? Aby se garantovala centralistickoněmecká hegemonie u nás. —

»Dualismus z r. 1867 jakožto zánovní dualismus »moderní« (na rozdíl od jistého dualismu historického) zná již dvě polovice říšské také ve společných záležitostech říše veškeré, tedy

požaduje rozpoltění říše a zcentralisování Předlitavska jako nového zvláštního státu Uhrám koordinovaného. Následovně i král. České má již pozbýti bezprostředního zastoupení v záležitostech říše veškeré, ono se mediatisuje a vtěluje jako podřízená část do nového státu, i může v oněch záležitostech míti toliko nepřímé účastenství prostředkem užší či předlitavské rady říšské, z níž vychází jedna z obou delegací; až dosud obmezovalo se jen v zájmu svého krále, zároveň mocnáře společného, po případě v zájmu svazku říše veškeré, nyní podstrkuje se mu obmezení v zájmu užšího svazku předlitavského, jenž namnoze líčí se jako právní zástupce dřívějšího svazku širšího. Avšak právně není tu žádné kontinuity, žádné sukcesse; na půdě unitarské únorovky dualistická prosincovka nemohla vyniknouti; zde převráceny samy právní základy: byla-li širší rada říšská (v únorovce) prohlášena za illegální (od Čechů a Uhrů), nemohla dokonce užší rada říšská (v prosincovce) obratem ruky místo ní převzíti moc ustavující, a to i v záležitostech společných celé říši; supposice, že podědila centrální parlament celoříšský, je holou fikcí. Nezbývá tudíž, než viděti v novém dualismu státní převrat, novou oktrojírku, jež byla v podstatě hotova, když mocnář, jenž po zastavení ústavy únorové byl absolutním pánem v zemích ne uherských, bez jejich účastenství a vlastně jakožto král uherský sankcionoval čl. XII. (vyrovnání); co potom následovalo se strany užší rady říšské, bylo jen dodatečným, formálním prováděním skutku státoprávně již hotového. Při tom Uhry se jeví po boku svého krále spoluoktrojovateli tohoto převratu pro země ostatní, byť i tvářily se, jako by šlo jen o vnitřní vyrovnání mezi králem a národem uherským, a byť i týmž dechem dokonce požadovaly úplnou ústavnost v zemích ostatních. Ovšem pak nastal nyní ten politický obrat, že Uhry, jež únorovku naprosto neuznávaly, nyní naopak žádaly její redukci na Předlitavsko a nepřímo staly se mocnými podporovateli předlitavské centralisace resp. prosincovky; byla v tom spolu nová pohroma pro české státní právo, když na místě společného boje proti oktrojované únorovce celá polovice říše staví se ústavně na stranu prosincovky proti uskutečnění jiného práva historického. Podle náhledu Palackého byl dualismus vůbec dvojím zlem: dvojím centralismem a zároveň dvojí národní hegemonií, německou a maďarskou, tudíž negací pravé idey Rakouska jakožto státu federativního a národně rovnoprávného.« Všechen další výklad *R.* »prosincové ústavy předlitavské« je zahrnut v těchto jeho slovech a často jen ještě ostřeji vyjadřen.

V obou následujících odstavcích líčí *R.* »ústavní zápasy let 1867—1873« a »přímé volby říšské r. 1873« a »opravy r. 1882 a 1896«. Když Beust získal Poláky, začali Češi pasivní odpor a staví se rozhodněji pod prapor českého státního práva

vydáním deklarace 22. srp. 1868 (sepsané Riegrem), jež »byla nejtěžší útok na dualistickocentralistickou prosincovku« a připouštěla jen vyrovnání cestou úmluv (toto stanovisko zaujímal Deák 1861). Pak se začaly tábory lidu, proti nimž postaven gen. Koller jako místodržitel a začala se persekuce s výminečným stavem. Ale nešlo to. Tu povoláno vyrovnací min. Potockého a když Češi nabyli většiny v sněmu, odešli zase z něho Němci. Přes to vydán reskript (26. IX. 70), jímž panovník sliboval písemně potvrditi nedílnost a neodcizitelnost země i slavné korunování za krále českého, opakoval svoji ochotu k revisi poměrů království Českého k veškerému mocnářství i pevný úmysl opraviti volební řád«. Pak přišel Hohenwart s upřímnou snahou o národní rovnoprávnost, vydán nový reskript (12.IX.71), v němž slavněji opakovány předešlé sliby. Češi přes protest Němců usnesli se na fundamentálních článcích, jimiž měl býti trvale upraven poměr království Českého k říši na základě historickém. *R.* podrobně probírá tu základ fundamentálek a ukazuje na rozdíl s deklarací. Tu však vystoupil Beust a dokazoval, že fundamentálky ohrožují vyrovnání s Uhry, získal Andrássyho a když jednatelé čeští do Vídně povolaní byli vůči Uhrám neustupni, vydán nový reskript (30. X. 71), jímž všechny dosavadní úspěchy pohřbeny a nastala nová persekuce svěřená osvědčenému již Kollerovi. Sněm rozpuštěn, nové volby provedené chabrusem a nezákonnostmi poskytly vládě většinu německou, vydán nový volební řád pro přímé volby na říšskou radu (1873), — kterážto oktrojírka měla zabezpečiti centralistům a ústavákům dostatečnou moc v říšské radě, aby nemohla bez nich konstitučně změněna býti ústava. Ústavní zápas s českou pasivní opposicí trvá dále, neboť volební geometrie a volební geografie příliš byly křiklavé a nespravedlivé. Konečně to zase nešlo i povolán Taaffe, aby smířil Čechy. Skutečně Čechové po některých zárukách s ohražením vstoupili do říšské rady. Vydáno Stremayrovo nařízení, zřízena česká universita, vrácen Čechům zemský sněm, opraven volební řád říšské rady (1882, 1896), ale po 7 letech opět nastal obrat proti Čechům a po nezdaru punktací padli Staročeši i Taaffe a po něm Windischgrätz, načež Badeni vydal jazyková nařízení na získání Čechů. Tu zvítězila německá obstrukce, Badeni pádl a od té doby zdvihla se česká obstrukce a trvá podnes. A tak vidíme, že obě strany vedou úporný boj, že sic Němci ustupovati musí, ale činí to tak houževnatě a majíce na své straně nejmocnější činitele činí to s takovou škodou pro stát, že bude i po vyrovnání ústavních bojů potřebí celých snad desítiletí nežli zjednána bude rovnováca statních poměrů. *R.* můžeme býti vděčni, že vydal o ústavních dějinách tak výbornou knížku. *Σ*

Jindřich Heine hudebním kritikem.

Pod tímto titulem napsal Jan Branberger do letošního kalendáře českožidovského stať o Heineovi, která se chce »obírati způsobem jeho esthetického hudebního soudu«. Heine, jak známo, skoro polovici života prožil v Paříži (od roku 1831. až do své smrti r. 1856.) jsa nejen básnicky činný, ale všímaje si též všech zjevů současného života politického a kulturního ve Francii. Své zprávy posílal původně většinou do augsburské »Allgemeine Zeitung« a zařadil je později do svých spisů pod souhornými názvy »Französische Zustände« a „Lutetia. Berichte über Polititik, Kunst und Volksleben«. Je přirozeno, že věnoval pozornost svoji také francouzskému umění a se stejnou břitkostí a duchaplností psal referáty o literatuře jako o malířství a hudbě. Victor Hugo, Alexandr Dumas, George Sand došli u něho výstižného ač bezohledného posouzení stejně jako z malířů Horace Vernet, Decamps, Delaroche, Delacroix a j., z hudebníků na př. Rossini, Meyerbeer, Berlioz, Chopin, Liszt. Tvrdí-li Branberger, že Heine hudby všímal si více než umění výtvarného, není to zcela odůvodněno, a věnoval-li náhodou hudbě o několik stránek více, není třeba vysvětlovati to »jen jeho názorem na vývoj všech umění«.

Branbergerův článek má podtitul »Příspěvek k hudební esthetice«. Ale značně jej sám autor omezil v doslovu, pravě, že nebylo jeho cílem podrobně prostudovati esthetický význam Heineův aniž chtěl z Heinea dovoditi nějakou esthetickou kapacitu, nýbrž, že podává jen »příspěvek k osvětlení jednoho duševního rysu německožidovského básníka«. Zdá se mně však, že tento rys byl osvětlen nedostatečně, že byl skreslen. Branberger interpretuje Heinea neúplně a nejasně, místy dokonce nesprávně a skrouceně.

V první řadě měl interpret Heineův míti na mysli slova svého básníka: »Zde má tlumočník věděti, co povědět, i nejstydlivější pojem jest nucen spustiti mystická roucha a objeviti se ve své nahotě.« (Geständnisse.) Branberger však začasté nevěděl, co povědět, poněvadž Heineovi neporozuměl. Nepostřehl vnitřního smyslu a souvislosti myšlenek, balancuje temnými slovy, argumentuje na základě vzdušných praemis. »Mystické řízy« jeho pojmů a vět jsou leckde tak neproniknutelny, že jest nutno s pomocí básníkovou je strhnouti.

1. Zmíniv se o Heineově názoru na vývoj všech umění praví Branberger, že v nich »nejvyšším bodem jest hudba vzniknuvší stupňováním spirituality a abstraktního myšlení; proto dnešní doba jest věkem hudby. Člověk v uměleckém vyvinování chápe se nejprve architektury, potom malířství, a na konec zvuků a tonů,*) aby vyjádřil žvatlavou nadměrnost, jež

* Co následuje, jest citát z Heineova referátu z r. 1841 (Musikalische Saison von 1841). Branberger nikde neudává, odkud cituje a citáty má přeházeny. Pro lepší přehled a srovnání podtrhuji význačná místa citátů.

není snad nic jiného než rozklad celého materielního světa; hudba jest poslední slovo umění, jako smrt poslední slovo života.« Tato interpretace Branbergrova — jak na první pohled patrno — nemá smyslu; argumentace její jest nepochopitelna, překlad citátu až komicky špatný. Heine vyjadřuje se ovšem poněkud jinak: Přirovnávaje kvalitu výtvarných děl vystavených v »Saloně« roku 1841. k současnému stavu hudby konstatuje úpadek malířství a sochařství a vyslovuje domněnku (es hat den Anschein), že „do annálů umění dnešní přítomnost naše bude asi zapsána především (vorzugsweise) jako doba hudby.« A pokračuje hned: »S pozvolným produševňováním (Vergeistigung) pokolení lidského kráčejí také (všecka) umění stejnoměrně. V nejrannějším období nutně musila vystupovati do popředí (hervortreten) toliko architektura, jsouc mohutnou oslavou nevědomé hrubé velikosti (die unbewusste, rohe Grösse massenhaft verherrlichend; příklad: Egypťané). Později spatřujeme u Řeků dobu, kdy kvetlo sochařství .. Avšak duch shledal kámen přece jen příliš tvrdým pro svoji stoupající potřebu projevovati se (für seine steigende Offenbarungsbedürfnisse), i zvolil barvu, pestrý stín, aby vyjádřil zjasněný a neurčitý svět lásky a utrpení. I vzniklo veliké období malířství, které se vyvinulo skvěle ku konci středověku.* S vývojem vědomí (Ausbildung des Bewustseinlebens) mizí u lidí všecko nadání plastické, na konec hasne i smysl pro barvy, jenž přece vždy jest vázán k určité kresbě, a vystupňovaná spiritualita, abstraktní myšlenka (Gedankentum) chápe se zvuků a tonů, aby vyjádřila nejasné vzrušení (eine lallende Überschwänglichkeit), jež snad není nic jiného než rozplynutí všeho světa materielního . .« Názoru Heineovu nelze upříti zajímavosti;** zde není mým úkolem zkoumati jeho správnost, nýbrž konstatovati, že v interpretaci Branbergerově jest hrubě skreslen a zbaven pravého smyslu.

2. »Co jest vrcholem v umění?«. . ptá se Heine ve své první zprávě pařížské z roku 1843. A odpovídá: »To, co také ve všech projevech životních jest vrcholem: sebevědomá svoboda ducha. Nejen skladbu hudební, jež byla komponována v bohatství onoho sebevědomí, nýbrž i pouhý přednes její lze pokládati za vrchol umění, jestliže nás z něho ovívá onen podivuhodný dech nekonečnosti, dotvrzující přímo, že přednášeč stojí na téže volné výši duchovní, že jest rovněž volný.« Smysl těchto vět jest jasný a nepotřebuje bližšího výkladu; Branberger však ho nepostihl, neboť bezprostředně po shora uvedeném místě o vývoji umění a podstatě hudby dodává: »Z těchto myšlenek ledukuje též Heine ‚nejvyšší' v umění, jež spočívá v sebevědomé svobodě ducha nejen při samostatném tvoření umělcově, ale též v přednesu hotových děl (‚nejvyšší' v hudebním přednesu).« — Nehledíc k nejapné a nečeské stylisaci jsou zde uve-

* Cituji zkráceně; již tyto věty mají nuanci jinou než výklad Branbergerův.

** Do očí bije podobnost jeho s nazíráním Schopenhauerovým v III. knize spisu „Die Welt als Wille und Vorstellung".

deny v souvislost dvě myšlenky zcela samostatné a navzájem na sobě nezávislé; Branberger chopil se docela vnější shody slov »Ausbildung des Bewusstseinlebens« v citátu z r. 1841 a »selbstbewusste Freiheit des Geistes« v úryvku z r. 1843. a k úvaze o postupujícím produševnění lidského vědomí a paralelním vývoji umění připojil přímo a jako dedukci z těchto myšlenek názor Heineův, že vrcholem v umění jest »sebevědomá svoboda ducha« a předpokladem umělecké interpretace táž svobodná duchovní výše přednášečova jako skladatelova. O nějaké dedukci druhého z prvního nemůže zde býti řeči.

3. Heine praví (Musikalische Saison von 1841): »Neusmívejte se, tvrdím-li, že i v hudbě — nejen v literatuře — je něco, co spojuje národy. Svojí universální řečí hudba více než kterékoli umění jiné jest způsobilá vytvořiti si světové obecenstvo.« Branberger tlumoče tuto větu vyjadřuje se neurčitěji a mění smysl: »Heineovi zdá se býti hudba více než kterékoliv umění universální řečí k vytvoření světového obecenstva.«

4. »Avšak co jest hudba?.. řekl bych, že jest zázrak (ich möchte sagen: sie ist ein Wunder.) Stojí mezi myšlenkou a jevem; jako nejasná zprostředkovatelka stojí mezi duchem a hmotou; jest oběma příbuzna a přece od obou rozdílna; je to duch, avšak duch, který má potřebi časomíry; je to hmota, avšak hmota, jež může obstáti bez prostoru. Nevíme, co hudba jest. Ale co je dobrá hudba, to víme, a ještě lépe víme, co jest špatná hudba..« (»Über die französische Bühne. Vertraute Briefe an August Lewald.« (1837.) Dopis devátý.) V těchto duchaplných, lehce nahozených větách Heine zajisté nechtěl podati vědecký výměr hudby. Branberger uchopil je tak nehorázně, že setřel s nich všechen esprit a vtip. Heine tančí graciosně v hedbávných spodkách a lehkých střevících, Branberger v jelenicích a dřevěnkách takto těžkopádně vykračuje: »Ačkoliv hudba jest srozumitelna všem národům, přece těžko dá se přesně označiti, v čem spočívá její moc a co vlastně hudba sama jest. Heine tvrdí o ní, že jest zázrakem, nalézá prý se mezi myšlenkami a zjevem. ‚Jest duchem, ale duchem, jenž časové míry potřebuje, jest materií, ale materií, jež může postrádati prostoru.‘ Člověk může jen rozeznávati, co jest dobrá a špatná hudba.«

5. Bezprostředně k této větě připojuje Branberger následující vývody: »K tomu (k čemu?) jest hudba dle našeho básníka zjevením, ba náboženstvím. Znám snad jest výrok Heineův o hudebním náboženství Meyerbeerově. »(Takovýto výrok sotva bude znám, a »hudební náboženství« zůstane asi vynálezem českým.)« Proto také Heine píše o hudbě s nadšením a ohněm, poddává se cele jejímu dojmu. Z těchže důvodů nenávidí H. v hudbě všechno doktrinářství a apriornictví. Hudební kritika o synthesi opírati se nesmí.« — Formulace prvých dvou vět jest naprosto nejasná, rozplynulá; argumentace věty třetí a čtvrté nesprávna, jich these otupena. V jakém smyslu Heine o hudbě užil výrazu »zjevení« (Offenbarung), vy-

svitne níže ze souvislosti; co mínil náboženstvím nebo dokonce »hudebním náboženstvím«, ukazuje tento výrok: »Vlastním náboženstvím Meyerbeerovým jest náboženství Mozartovo, Gluckovo, Beethovenovo, je to hudba; jen té věří, jen v této víře nalézá svoji blaženost a žije v ní s přesvědčením, které svojí hloubkou, vášní a vytrvalostí se podobá přesvědčením dřívějších věků. Ba, řekl bych, že jest apoštolem tohoto náboženství.« (Üb d. franz. Bühne.) — S dalšími větami Branbergerovými nahoře citovanými (»Proto také Heine atd.«) jsou v těsné souvislosti vnitřní tyto, jež on však odtrhl a uvádí o tři odstavce dřív: »Jeho přehled v hudbě byl dosti obsáhlý, mnoho slyšel a kriticky vše porovnával; proto také definoval hudební kritiku jako vědu zkušenosti. Ovšem tento výrok hodil by se skoro jen pro jeho osobu, byl subjektivní, neboť málo komu by prospěla pouhá zkušenost a routina bez důkladného hudebního předvzdělání.« Řekl jsem nahoře, že Branberger thesi Heineovu otupil; ze spojení s tímto dodatkem bude vidět, že ji nepochopil. Domnívá-li se Branberger, že tento Heineův výrok jest subjektivní, mýlí se, neboť to jest názor všech moderních esthetiků dodnes. Branberger užívá slov »apriornictví«, »synthesa«, »zkušenost« v nevědeckém smyslu, kdežto u Heinea jsou to přesné termíny filosofické. Heine znal dobře svého Kanta, který by byl řekl, že v hudební esthetice synthetické soudy a priori jsou nemožny, a tvrdí-li tedy, že hudební kritika může se opírati jen o zkušenost nikoli o synthesu, praví tím, že v ní jest nepřípustna methoda synthetická, vyvozující z apriorních principů důsledky čili, že hudební esthetika (jako jiné vědy) jest věda empirická. A »hudební předvzdělání« musí se zakládati zajisté také na empirii; nelze ji tedy uváděti v protivu se zkušeností, jak činí Branberger. Dotyčný výrok Heineův zní takto: »Hudební kritika může se opírati toliko o zkušenost, nikoli o synthesi;.. Podstatou hudby jest zjevení (Offenbarung), nelze o ní podávati účtů, a pravá kritika hudební jest věda empirická. Neznám nic odpornějšího než kritiku, kde a priori, z posledních důvodů rozumových (aus letzten Gründen) se hudebnímu dílu hodnota připisuje nebo odpírá (ab- oder zuraisonniert wird.) (Üb. d. franz. Bühne.)

Branberger shledává se u Heinea s některými výroky — (a jsou to náhodou právě ty, jež moderní esthetice jsou velmi blízky), s nimiž nesouhlasí. Ty buď prohlašuje za osobní mínění Heineovo a odporuje si pak s tím, co řekl jinde, nebo uvádí bez dokladů thesi jakožto Heineovu, ve skutečnosti však podává opačný názor svůj. Mám na mysli hlavně dva případy:

1. Praví: »V Heineově kritice postřehne se snadno nesubjektivnost její a stěží při ní si srovnáme, že psána jest jedním z básníků, kteří, jak známo, pohlížejí na hudbu náladově a vidí v ní jen své subjektivní city. Heine právě naopak mnoho myslil o hudbě a neomezil se pouze na spolucítění s ní.« Pravda, Heine mnoho myslil o hudbě, ale myslil o ni nesubjektivně? Pochybuji. Někdy tak subjektivně, že přátelé potřásali

hlavou nad jeho myšlenkami, jindy tak subjektivně, že teprve budoucnost potvrdila jeho soud. Ale již shora jsem citoval místo odporující tomuto tvrzení, totiž ono, kde Branberger prohlašuje Heineův výrok o hudební esthetice jako vědě empirické za subjektivní. Stejně odporuje tomu Branberger na konci článku, kde tvrdí, že Heine »bohužel podléhal .. jedné vadě .. osobním sympathiím a antipathiím.«

2. Branberger sice uvádí, že »prožitost a splynutí umění se životem ocenil Heine u italské hudby« a jinde, že »Donizettiho přirovnal H. k Raupachovi«, přes to však píše: »Zajímavo jest, že Heine na hudbu nepohlíží s hlediska literárního, jak dalo by se nejspíše očekávati.« A vykládá hned, co míní literárním hlediskem: »Nevyhledává rád pro charekterisování děl porovnání z literatury neb z jiných umění, mluví hned rovnou o hudebním jádru díla a snaží se je pokud možno slovy zachytiti ..« Nedoložené tvrzení. Pravý opak jest pravda. Heine ovšem mluví vždycky »o hudebním jádru díla«, avšak chce-li vystihnouti podstatu a význam skladby, stopuje-li v ní charakteristické rysy autorovy, hledá-li její souvislost s kulturou doby, skizzuje-li profil skladatele, činí tak všemi prostředky literárními a velmi rád užívá přirovnání z jiných umění.*

Zde několik zajímavých dokladů:

a) V hudbě »platí ovšem zákony, mathematicky určité zákony, avšak tyto zákony nejsou hudbou, nýbrž jejími podmínkami, jako umění kreslířské, nauka o barvách nebo dokonce paleta a štětec nejsou malířstvím, nýbrž pouze nutnými prostředky.« (Über die französische Bühne.)

b) Druhé dějství Meyerbeerových Hugenottů« jest »idylla podobná svým půvabem a gracii romantickým veselohrám Shakespearovým, avšak ještě více snad Tassovu »Amintovi«. (Tamže.)

c) »Duch Berliozův směřuje k fantastice spojené nikoli s citem, nýbrž se sentimentalitou; podobá se velice Callotovi, Gozzimu a (E. Th. A.) Hoffmannovi.« (Tamže. V hudebním referátě z roku 1844. H. přirovnává charakter hudby Berliozovy k rázu obrazů anglického malíře Martina.)

d) Jako mezi malíři, tak též mezi hudebníky panuje zcela nesprávný názor o zpracování křesťanských látek .. Zevní suchost a bledost není znakem pravého ducha křesťanského v umění, nýbrž jakési vnitřní nadšení (Überschwänglichkeit), které jak v hudbě tak v malířství nemůže býti ani nakřtěno ani nastudováno.« (»Rossini und Mendelssohn« 1842.)

e) »Hledáme-li v některém umění sesterském zjev analogický (Mendelssohnovi), najdeme jej tentokráte v básnictví a jmenuje se Ludwig Tieck.« (Musikalische Saison von 1844.)

f) »Monsignyova opera (‚Deserteur') připomněla mně bezprostředního vrstevníka jeho malíře Greuzea; viděl jsem tu jako ve skutečnosti venkovské výjevy, které on maloval, a

* Klasickým dokladem tohoto moderního hlediska Heineova jest jeho výklad o středověkém umění. (Die romantische Schule. I. Buch: Die deutsche Litteratur bis zu Goethes Tode.)

zdálo se mně, že slyším ony skladby hudební, které patří k nim. Naslouchaje oné opeře, uvědomil jsem si docela jasně, kterak výtvarná i recitující umění téže periody, vždycky dýší týmž duchem, a mistrovská díla její vykazují nejintimnější spřízněnost.«

A t. d.

Neúplně a v nepřesném překladě cituje Branberger výrok Heineův: ».. Zdali na jiných vlastnostech se ztratilo to, co šířkou pojetí a jasností přehledu bylo získáno, jest otázka. Vzdělání ničí u umělce onen ostrý přízvuk (jene scharfe Accentuation), ono drsné zabarvení, onu původnost myšlenek, onu bezprostřednost citů, které se tak podivujeme u hrubě omezených (rohbegrenzten), nevzdělaných povah.« Heine zde pronáší dosti běžný názor o nevzdělaném geniovi a zastává mínění dodnes velmi populární, že vyspělost intelektu a bezprostřednost citu se vylučují. Nauka o dualismu rozumu a citu vyskytuje se ještě ve školských učebnicích psychologie, avšak moderní věda dívá se na tento problém mnohem kritičtěji. Branbergerovi se však tento výrok zvláště líbí, neboť dodává: »Tímto posledním výrokem ukazuje Heine, že hluboko vnikl do tajů hudby. Zkušenost nás přesvědčuje, že takové případy v hudbě vyskytují se velmi zhusta. Vždyť i skrovný počet vynikajících skladatelů českých poskytl by pěkné doklady pro toto duchaplné tvrzení.« Řekl jsem již, že v tomto tvrzení nevidím pranic duchaplného. Zkušenost ovšem nás učí, že takové případy se zhusta vyskytují, avšak vyskytují se také případy, jež by mohly dokázati opak. A mluví-li Branberger o pěkných dokladech mezi vynikajícími skladateli českými, měl je uvésti. Já bych mu uvedl Dvořáka jako příklad potvrzující názor Heineův a Fibicha jako příklad vyvracející. Branberger tajemnou narážkou vyhnul se určité mluvě, avšak zasvěcenci poznají, že vyzdvihuje tu Dvořáka na úkor Fibichův, přijímaje tak rozšířené a ničím neodůvodněné mínění, že hluboké vzdělání Fibichovo bylo na újmu původnosti jeho myšlenek a bezprostřednosti cítění.

Kromě těchto věcí všeobecnějších jsou i detaily Branbergerova článku nespolehlivy. Charakteristiky některých komponistů (na př. Meyerbeera, Mendelssohna, Rossiniho) podává nepřesně, u jiných spokojuje se pouhou nomenklaturou a to právě u nejznamenitějších a pro bystrost Heineova úsudku nejpříznačnějších (tak na př. registruje pouze charakteristiky osobnosti a hudby Berliozovy, Chopinovy, Lisztovy). Naprosto nesprávny jsou tyto věci, příliš zajímavé, než aby k nim nebylo poukázáno.

1. »Italská hudba poutala jej (H.) nade vše neodolatelně čarovným talismanem: sladkými melodiemi Proto také zbožňoval neobmezeně Rossiniho a proto nazval italskou periodu tvorby Meyerbeerovy nejšťastnější.« Obojí argumentace druhé věty jest nesprávna: »Jestliže s prvním (totiž s Rossinim) snad sympatisuji ještě více než s posledním (t. j. Meyerbeerem), je to jenom osobní záliba (Privatgefühl), nikterak uznání větší hodnoty. Snad jsou to

právě necnosti, které docházejí tak příbuzného ohlasu u některých jim odpovídajících necností ve mně samém. (Dále pak vykládá Heine svůj sklon ke snivosti, »gemächliche Träumerei«.) Neboť na vlnách hudby Rossiniovy houpají se nejpřijemněji (am behaglichsten) individuelní radosti i žalosti člověka; láska i nenávist, něžnost i touha, žárlivost i hněv (Schmollen), všecko je tu isolovaný cit jednotlivce. Charakteristickou jest proto v hudbě Rossiniově vláda (das Vorwalten) melodie, která vždy jest přímý výraz isolovaného cítění.« (Über die franz. Bühne.) Pak následuje podrobná charakteristika hudby Meyerbeerovy a vylíčení jeho osobnosti a života. O jeho pobytě v Italii praví Heine: Meyerbeer . . »prchl do Italie, vesele užíval života, oddal se tam zcela svým osobním zálibám, a komponoval tam ony rozkošné opery, v nichž rossinism jest vystupňován s přehnanou sladkostí (mit der süssesten Übertreibung) . . To byly nejšťastnější časy Meyerbeerovy, psal v radostném opojení smyslné rozkoše italské, a v životě jako v umění trhal nejlehčí květy. Avšak to německé povaze nemohlo dlouho stačiti atd. . .« Smysl je tedy přece jen jiný, než jak udává nahoře Branberger.

2. V VII. kapitole první knihy svého rozmarného spisu »Aus den Memoiren des Herrn Schnabelewopski« (1831.) vypravuje Heine velmi vtipně a podrobně děj hollandského dramatu, jehož pak Richard Wagner téměř beze změny užil za podklad svého libreta k »Potulnému Holanďanu«. Branbergerovi není o tom nic známo, neboť praví: »Pro Wagnera zajímavou jest snad zpráva o propadnutí Dietzovy hudby k předělanému Wagnerovu »Létajícímu Holanďanu«. »Bludný Holanďan« od Dietze zatím smutně se stroskotal; . . s odporem jsem spatřil, kterak krásná pověst, již známý spisovatel německý (H. Heine)* téměř úplně upravil pro jeviště (mundgerecht für die Bühne ersonnen), byla ve francouzském textu znešvařena«. (Musik. Saison von 1843.) A Branberger se táže: »Kdo byl ten německý spisovatel — Wagner? Mé vydání spisů Heineových, z nichž toto překládám, uvádí za jménem »spisovatel v závorce H. Heine.« — Což jest ovšem zcela správné.

3. Zcela bez ostychu tvrdí Branberger: Heine . . »pro Beethovena neměl pochopení; Beethovenova hudba šla snad nad jeho vnímavost . .« Lež! Heine zmiňuje se o Beethovenovi velmi často v takové souvislosti, že jest patrno, kterak význam jeho plně pochopil. A v pařížské zprávě z roku 1841. praví toto: »Beethoven žene spiritualistní umění až k oné znějící agonii světa jevů, až k onomu zničení přírody, které mne naplňuje hrůzou, již nemohu zastříti, ač moji přátelé nad tím potřásají hlavami. Pro mne je velmi významno, že Beethoven na konci svých dnů byl hluch, a že ani neviditelný svět tónů neměl proň znějící reality. Jeho tony byly jen ještě vzpomínky tónu, stíny zapadlých zvuků, a jeho poslední výtvory mají na

* Heine psal své referáty do augsburské „Allgemeine Zeitung“ chiffrovaně, není tedy nic divného, že se zmiňuje sám o sobě. Podobně i jinde o sobě mluví na př. v úvaze o textech k Schubertovým písním.

čele děsivé znamení smrti (unheimliches Totenmal.)« Vidíme, že chápal Beethovena velmi dobře a vnímal jeho hudbu velmi intensivně. —

Myslím, že tímto rozborem článku Branbergerova jsou má tvrzení o jeho kvalitě prokázána dostatečně. *Jan Löwenbach.*

Literatura. Umění. Věda.

Pěst (O Boha), drama o 3 dějstvích Jar. Hilberta. Poprvé v cyklu Kruhu čes spisovatelů na Smíchově 16. listp. 1904. — Čistá a vroucí tato práce J. Hilberta napsaná r. 1897., je dramatem víry a náboženství a bude čníti ze současné imitace literární vysoko jako jeden z nemnohých českých vrcholů, na nichž spočala a se rozlila záře básnického posvěcení. Censuře se ovšem přihodil omyl, že utkvěvši na povrchu pokládá drama to za výzvu k atheismu. Takový úřední omyl je snadno vysvětlitelný, uvážíme-li odvislost a podřízenou nesamostatnost koleček v aparatu úřednickém. Komičtější je už případ kritiky, podlehnuvší sugesci censurního soudu a pyšné na subtilnosti logiky a intelektu člověka naši osvícené doby, jež nepotřebuje prý veteše víry. „A zatím zase do té povrchnosti vracíš se zpět," a „volám tě k poctivosti teď, kdy už v starý sebeklam dávno nevěříš" platí nejen jednomu Janu Matušovi na jevišti, ale všem podobným Janům, jež si říkají: „Jen my jsme tu sami se svým kusem života, sami se zemí pod nohama a sami s prázdnem nad hlavou". Tak učil a vzdělával Matuš i svoji mladou ženu v prvních dobách spojení. A Milena byla žačka chápavá. „Není nikoho, kdo by vládl naším štěstím. Není ho vůbec.." A žili spokojeně osm let. Ona měla své děti, on kancelář, stavby, návštěvy: „padesát osob se do mne nahrne denně.. ve mně hřmotí celý trh." Z ohlušení všedního trhu je v nitru Matušově ticho. Neozývá se to nejhlubší, co má býti vůdčím tonem životu. Jako v hezounké kleci sedí člověk v pohodlí materielní existence, žije den ze dne, s vlažnými touhami, lhostejný ke všemu, co je z dosahu jeho sobeckých chvil. Až najednou něco se přihodí, ptáče se poleká, zmítá sebou v kleci, otlouká svá křídla, hlavu vrývá v dráty. „Bez přípravy se narazilo a život se skácel." Matušovům z nenadání zemře synáček. Celá domácnost se zakolísá. Zbývá ještě jediné dítě, Miluška, o její život se nyní matka dvojnásob strachuje. Jak odvrátit od ní možné nebezpečí smrti, tu hroznou možnost, krutou náhodu? Snad je smrt synáčka trestem? Snad dokonce pomstou? Pomstou Boha? Za nevěru rodičů? V duchu Matušově, kde „hřmotí celý trh", ovšem nic se neozývá z těchto vnitřních hlasů, ale za to stále znepokojivěji se ozývají v nitru ženy v klidu domácnosti sobě odevzdané, tak tiše své a schopné je slyšeti. A když náhle i dceruška těžce onemocní, jsou hlasy nitra tím naléhavější. Ale ježto „vychováním nás odcizili" víře, zmítá se pí. Milena mezi nevěrou mužovou a pověrou tuctové věřící ženy. Její nábožnost je vskutku podplácením osudu, jak pravil Jan, a podkuřováním, jak praví sama o sobě, a záleží v čistě vnějších úkonech modlářky, jež jistými obřady a zaříkáváními hledí udržeti Boha v dobré míře a v povolnosti ke svým přáním a rozmarům Není-li však povolný, upadá v nemilost, jest trestán (shasne se mu věčné světlo před oltáříčkem) a dostane se mu zástiplných pohledů a potupy. Tehdy pí. Milena přimkne se zase k střízlivému počtářství svého muže, k jeho zásadám, k jeho absolutní nevěře, posmívá se a rouhá svému fetiši, jejž zove Bohem a před nímž chvíli před tím klesala na kolena. Není z přesvědčení ani věřící, ani nevěřící, podléhá dojmům a okolí, zmítajíc se z jedné krajnosti v druhou. Nemá toho vzdělání jako její muž, architekt, aby mohla spokojiti se poznáním jakés zákonitosti jevů, poznáním úzkého pruhu světa, několika článků v řetěze příčin a účinů a na tom přestati v domnění, že zmocnila se klíče poznání všeho. A nemá ani hlubší víry, utkvívajíc na prázdném obřadnictví a v náboženském pokrytectví.. Její mladší sestra, Zdena, je stejného vychování a jádra. Je od té chvíle bez pánaboha, co viděla

jednou kostelnici drhnout oltář! Ten rýžový kartáč vykonal u ní stejnou službu, kterou u studentů jejího věku koná na př. Voltaire. Rozdíl inteligence, rozdíl motivů! Jen že Zdena o mnoho mladší než Míla, je ještě nesamostatnější a lnouc láskou k doktoru Vordrenovi prožije na jevišti, vedena a podporována Vordrenem, úplný obrat z nevěry a indiferentismu v čistou víru. Doktor Vordren je muž hluboce věřící, kontrast a protiváha povrchní nevěry a modlářské pověry ostatních. Uprostřed nejistého zmítání a zoufalé bezzásadnosti stojí on vždy sebou jistý, vyrovnaný, hlubší souvislosti prohlédající. Na jeho postavě rozlévá se světlo a záře pravé zbožnosti, ač nekleká, nekřižuje se a p. a skepticky shovívavým úsměvem doprovází všechny projevy takového povrchního náboženství, ve kterém uvízla pí. Milena. Z výroků Vordrenových je to patrno, na př.: Všichni si přejeme jeho (Boha) býti, jenže výchováním nás odcizili. Věčnost je v člověku. Snad pouhý atom, ale ten se pne vždy domů, tam nahoru a daleko. A o tom se vůbec v tomto (Matušově) domě nechtělo mluvit.. Viz jeho rozmluvy s Milou, Zdenou, Janem. — K Vordrenovi a jeho stanovisku zachrání se láskou Zdena, Míla ztroskotá přidavši se k Matušovi Míla ztroskotá právě svým titantstvím, zrůdným, divadelním titantstvím po boku muže, jenž jí nic nemohl dáti, nic, ani příklad vlastní přesvědčenosti, titantstvím, jež vyzývá v zápas pověru a fetiše Tak odehraje se drama polovičatého nezásadního indiferentismu. Z trosek domácnosti Matušových otevírá se však výhled na čistší a vyšší život Vordrena a Zdenky. Představa Boha pí. Mileny je hrubá, afrikánsky primitivní, naivně surová (pěst). Bohem je jí krvelačnost dravce, škodolibost tyranie, zákeřnost Shylocka, jenž, když mu matka v nejvyšší úzkosti obětovala dítě, neopomene rafinovaným způsobem ji o ně připravit. Ve kterých vrstvách je taková představa Boha? V těch, jež jako Milena, za osm let vzpomenou desetkrát na Boha, ne však z vlastní potřeby pobožnosti, ale pro to ono všedního života. — Z dramatu dalo by se lecos ještě vybrati na doklad. Přestaňme však na jednom. Je to poměr Zdeny k Matušovi. Tento její švakr, muž zásad, řádný a vzorný muž — zatouží po ní. (Očima, kterými jste se díval na mne.. myslí, kterou jste chtěl mne.. Oba jsme na sebe mysleli a oba jsme zhřešili až hrozno.) I Zdena „zhřešila láskou" k němu. Když jí Vordren svým příkladem dovede k bráně poznání, procitá teprve a vidí. Představitel logiky a myšlení (Matuš) ženu zničil, švakrové se zhnusil.

Hra Hilbertova ve svých vnitřních vztazích organicky jednotná, jasná a bohatá, jest i scénicky účinná. Smíchovské jeviště provedlo ji v hlavních úlohách dobře. Paní Táborská (Milena) a pan Jiřikovský (Matuš) sehráli své postavy dokonale. Doufejme, že i jejich výkony přispějí k tomu, aby krásné drama, jakých nemáme mnoho, mluvilo na všech českých stálých jevištích ke kruhům čím dále širším a k myslím vnímavým. *P.*

Lze operu posoudit z partitury? K tomu, co jsme minulý týden řekli o zamítnutí opery L. Lošťáka „Furianti", budiž dovoleno upozorniti ještě na jednu okolnost, že totiž pouhé čtení partitury nestačí na spravedlivé ocenění skladby. Smetana Bedřich, sám kapelník a skladatel, vyslovil se o tom velmi rozhodně v dopise k p. A. Navrátilovi 19. pros. 1878 (Teige, Dopisy str. 72): „Především musím rozhodně zamítnouti náhled, že by pouhým čtením partitury kdokoliv mohl určitě se opovážit vyříkati svůj ortel nad nějakou skladbou, že jest buď dobrá či špatná, vyjímaje dílo nějakého neschopného začátečníka nebo nedouka. Každé operní dílo jest více než kterákoli jiná komposice (klavírní neb orchestrální) poukázáno na cizí interprety-zpěváky, kteří kolikráte z nepatrné komposice utvoří pozoruhodný výjev, applaus, úspěch rozhodný, kdežto naopak kolikráte důkladnou komposici zkazí až ku propadnutí. Soudce vyříkne svůj ortel, že dílo za mnoho nestojí, jak se to stalo též při mých Braniborech a ejhle dílo se potom při provozování rozhodně líbí a má veliký úspěch, jak se to skutečně při mých Braniborech stalo, ačkoliv soudcové byli páni jako Ambros, Krejčí, Goldschmidt atd. Já sám, když jsem prohlížel nejnovější operettu, Mladý vévoda od Lecocqua,

neviděl jsem ani jediné číslo, které by zasluhovalo povšimnutí, a řekl bych, kdyby se tuto teprve dávalo na moje votum, že celá opereta nemá takořka žádné ceny. A v skutečnosti tato opereta plní domy a několik čísel se musí vždy opakovat. Z pouhého čtení skladeb operních se nedá nikdy soudit na výsledek." Smetana má ovšem na mysli, jak viděti, úspěch t. zv. kasovní, který nebývá vždy také uměleckým, ale zásadně ho přece nevylučuje, jak doloženo Branibory!

Mnohojazyčný časopis lékařský bude vydáván v Madridě. Název jeho jest: Archives Latines de Médecine et de Biologie. Účelem časopisu toho jest, vyměňovati medicinská zkoumání mezi zeměmi s jazyky romanskými. Časopis bude míti články původní v jazyku francouzském, vlašském a španělském. Ku každému článku bude přidán stručný obsah v obou druhých jazycích. *K*

Hračky a vlastivěda. V umělecko-průmyslovém museu v Drážďanech uspořádala král průmyslová škola hračkářská výstavku hraček, pořízených dle návrhů prof. Seyfferta, vrch. stav. r. Schmidta, stav. Thiele a archit. Tscharmanna. Běželo především o dvě saské vesničky, kuchyň a jizbu pro panenky Věc se prý velmi líbila a i finanční úspěch byl dle toho.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Rak.-Uhersko. Před týdnem hlásili vídeňští dopisovatelé do Čech, že není posud o taktice rozhodnuto a že se usnesou o ní české strany a frakce (na říš. radě) na schůzi společné, V neurčitých konturách prý se ohlašuje jednotný postup Čechů na říš. radě. Nár. Listy 20. t. m. v dopise z Vídně, praví: „Zdá se vůbec, že Körbrovo přiklonění k nám nemá původ svůj v lepším poznání, jež u něho nabylo vrchu, nýbrž že mu s mocnější strany uloženo bylo, učiniti pokus sblížiti se se zástupci národa našeho." a proto prý zasvěcenější Němci by rádi, aby dostal mp. Körber od Čechů košem, by mohl na rozhodujících místech referovati, že při nejlepší vůli to nejde s námi a mohl se zase vrátiti k Němcům. Ale poslanci čeští prý nemají příčiny zjednati jasno, mohlj-li Němci týrat svou frivolní obstrukcí parlament tři léta, proč prý by Čechové měli si přispíšit s konečným slovem? — O vyjasnění jde ovšem Němcům náramně i vyslali Dr. Derschattu, Grosse, Baerenreithera a Luegra k mp. Körbrovi. Po prvé schůzi rozešli se na obou stranách chladni. Němci však chystají na ministerstvo strašáka: dělnost říš. rady. Nemá-li mp. Körber v záloze pomoc § 14., dostane z toho asi bolení hlavy. Ale k tomuto všeléku mu pomůže mp. Tisza, bude-li míti v parlamentě uher. volnou ruku a půjde to hezky jako posud se zakrytým absolutismem. Ale i na to pomýšlejí Němci a budou prý vyjednávat zpříma s Čechy, aby zaskočili Koerbra dělností parlamentu! — V uher. sněmovně podařilo se 18. t. m. vládě, že bylo odhlasováno usnesení, aby odbývány byly 2 schůze denně. Když po hlasování oposice se hnala po předsednictvu, přečten král. reskript, jímž zasedání se uzavírá. Na to uspořádaly opoziční strany to, čím Maďaři vždy na výstavách umějí baviti dav i vysoké kruhy, hlučný a okázalý opoziční čardáš. Oposice (160 členů ze 400 poslanců ve sněm.) sepsala adresu ke králi (Ani sebe větší snaha (!) naší věrnosti nemohla by z duše národa vyvrátit zdrcující dojem, že protiústavní ten atentát udál se s předchozím vědomím a svolením královým —) a vydala provolání k národu maďarskému, jejž straší, že Tisza chce uherskou vlast ještě úžeji s Rakouskem spojiti až do úplného vybudování jednotné říše.. V manifestu oposice nechybí ovšem nejnovějších termínů parlamentních: zločin, zločinec, lupič..

Ve sněmovně promluvil 22. t. m. ministr dr. Hartel o svých školských nesnázích. Právnické kursy vlašské v Inspruku trvají od r. 1864. Když dr. Hartel nastoupil, vydáno prý bylo heslo: zachránit němectví v Inspruku. Agitace tato vyžadovala prý největší opatrnosti. Vnější agitace a jejich následky jsou něco specificky rakouského. (Krásné doznání!) Na vysokých školách v Německu toho není. Skoro při každé příležitosti vyhrožovalo se stávkou studentů, nestane-li se to ono po

jejich přání! (A vláda? Zákony?) Konečně sáhlo se k projektu, jenž v podstatě vyšel z lůna německé university insprucké. Vlašská fakulta měla býti zatímnou potud, pokud toho bylo nevyhnutelně potřeba! — O slovanských paralelkách v Opavě a Těšíně: Němců je prý ve Slezsku k 300.000, Poláků 220.000, Čechů k 150.000; škol němec. 260, polských 149, českých 116, němec.čes. 33, něm.polských 17. Na čes. a pol. školách je veliký nedostatek kvalifikovaných učitelů Mimo to: výchova kandidatův učit. pro tyto školy je nedostatečna (jazykový kurs v I. roč. 6, v II. 4 hod.). Cvičné školy a zkušebních lekcí nebylo. „Připustíte, pánové, at jste jakéhokoli politického smýšlení, že Slovanům není vhod, zakrňuji-li v takých poměrech a hledají odpomoc.“ (A když pánové nepřipustí? Skoro v tutéž dobu, co ministr mluvil, demonstrovalo 10 000 Slovanů v Terstu, aby tam zřízena byla alespoň jediná slovinská národní škola. Ministr o tom neví?) — Když byl dru Hartlovi předložen projekt paralelek, myslil prý, že Poláci a Češi jej zamítnou. (Chudáci!) Na zamítnutí se strany Němcův prý nepomyslil! O vyučování němčině (na slov. paralelkách) je postaráno kursy a tím, že dějepisu, jenž je hlavním předmětem — což dotýká se přímo také zemských zájmů — vyučuje se německy! (což je také specificky rakouské, právě vzhledem Slezska!) Suma sumarum: Páni Němci, promiňte vládě, že v Tyrolích jsou ještě Vlaši a ve Slezsku Slované! Jsou ovšem také hostinští a konští řezníci, jež nacionální pozornost vlády rozptylují Dne 22. t. m. zaklepala na vládní dveře deputace hostinských, aby obchod lahvovým pivem byl vázán na koncesi a neoprávněným výčepníkům aby koncese byla odňata (nechť pojdou hlady!) a deputace živnostenská, aby koňské řeznictví odděleno bylo od řeznictví řádného (ono je patrně neřádné). Když privilegovaní národové, proč ne privilegovaní výčepníci a řezníci? Zdali pak také ministr neprosil i tyto deputace za odpuštění, že existují posud i ti, jež nebyli deputací zastoupeni?

Morava je zase bohatší o jednu kuriositu: soukromá dráha s částečnými tarify státních drah. Jak známo, vzpírají se Němci postátnění Severní dráhy, která jest jejich doménou Na brzkém postátnění měli však zájem Poláci z důvodů národohospodářských (snížení sazeb). Nuže, teď bylo vyhověno i Polákům i Němcům. Smluven nový tarif, jímž zavedeny snížené sazby dle vzoru státních drah, pokud se jedná o dovoz ze státních drah přes Severní dráhu nebo naopak; ohledně soukromých drah ostatních zůstanou staré sazby. Poněvadž na Moravě a v Čechách veliká část dopravních železničních podniků jest v rukou soukromých, znamená toto ujednání novou ránu obchodním stykům moravsko-českým. A politicky také. Upokojení Poláci nebudou naléhati na sestátnění, a Severní dráha bude poněmčovati dále. A to se děje za „nestranné“ vlády Koerbrovy. Komu by tento případ nestačil, at si ještě přečte preliminovaný rozpočet roku 1905 na věci moravské. Udělá se mu trpko na jazyku.

Moravskou organisací ženskou ohlášeno bylo sto schůzí a přednášek o volebním právu žen.

Studentská kolej, založená mecenášem českým A. Hlávkou, otevřena byla 20. t. m. V koleji liberálně zřízené a skvěle vypravené je 206 chovanců za nepatrný poplatek.

Záhada proč v Praze se vypisují konkurence na úpravu města, když nikdo se podle nich po jejich schválení neřídí, čeká na své rozluštění v Karlově ulici staroměstské. Boří se dál přes Sakařovy plány a po dobrém si nechtějí příslušné instance dáti říci. Což pak je u stavebního úřadu vskutku tak málo piety k městu a takový nedostatek vědomí zodpovědnosti?

Dotazník českého továrníka.

Mýdlo Palacký již vzorně krášlí,
čokoládu jiní velikáni —
uvažujte, prosím, ctění páni,
jaký portrét pro mne byste našli.
Hezky vlastenecký na tyglíky,
pastou cídit bronz, měď, mosaz, kliky.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 3. PROSINCE 1904. ČÍSLO 10.

ROZHLEDY

Bez názvu.

Kolem krku si ještě nepadli, ale mnoho k tomu neschází a jistě se to co nejdříve stane. Komedie se stále hráti nedala. Čechové na lep nešli, začež je i krakovský »Czas« pochválil, a Němci byli v nebezpečí, že naivní poslanci a naivní venkovské voličstvo jejich začne brátí spor s panem Koerberem do opravdy. To by tak ještě scházelo. A proto rychle inscenovalo se smíření. Pan Koerber znovu povstal a mluvil. Političtí filologové obracejí řeč jeho na všecky strany a docházejí přesvědčení, že jen tón byl jiný, ve věci že se nic nezměnilo a jestliže Němci jsou přes to spokojeni a rozhořčení své odkládají, je prý to důkazem, že bez Koerbera žíti nemohou a že z horka nakvašené řeči jejich nebyly míněny upřímně. Tak jsou i ti, kdož původně ze sporu mezi ministrpresidentem a německými stranami konstruovali dalekosáhlé důsledky, konečně tam, kde my jsme byli od počátku: hrála se komedie, ale je již skončena. Němci budou na dále věrně sloužiti panu Koerberovi (ale ne h l a s o v a t pro potřeby státní) a kabinet dá jim za to k disposici všecku vládní moc až do četnictva a policie. Nesmířitelný pan dr. Lecher, jediný upřímný odpůrce Koerberova ministerstva, smí si jednou za rok uleviti. Udělal tak také letos, řečí velmi promyšlenou a jízlivou. Ale potom v německoliberálním klubu svém podrobí se většině a bude mlčeti.

Ale jednu okolnost ve druhé řeči Koerberově snad zúmyslně přehlédly všecky časopisy a všickni interpreti, že totiž pan ministrpresident se nahlas a před celým světem zadušoval, že Čechům ničehož nedal ani neslíbil. Věřili mu všichni, kdož ho poslouchali, protože tvrzení jeho v tomto směru bylo a jest vždy pravdivé. Pan Koerber v posledním čase s Čechy vůbec ani oficielně nejednal, přenechávaje veškeru činnost svým placeným i neplaceným agentům, jichž je jako písku v moři a kteří tvoří veliký hudební sbor od basbombardonu hrozeb a hrůzy až do sladkých fléten láskání zamilovaných do českého národa seladonů. Všecky odstíny jsou zastoupeny a z velké disharmonie tónů má vzejíti harmonie mezi Čechy a vládou!

Již končí se debata o vládním prohlášení a již přiblížil se čas, kdy bude třeba světla. Pan Koerber pozval si konečně zástupce Čechů k sobě. Agenti vykonali svou povinnost, zpracovali kde koho, a teď jde o to, kouti železo, dokud je horké. Půjde to snadno, protože u Čechů není ještě ani tolik obchodní

zběhlosti, kolik má jí nejmenší kupčík ve vsi, který dobře ví, že jakmile sám prohlašuje, že by se toho nebo onoho kusu zboží rád zbavil, musí je dáti lacino. Rozumný obchodník tudíž i když musí prodávati, mlčí, aby prodal co nejvýhodněji. Političtí kupci čeští tak daleko ještě nejsou; ti křičí hodně nahlas: Kupte od nás, kupte, dáme lacino, dáme zadarmo!

Co z toho může vzejíti? Jestliže neosvítí Pán Bůh jisté hlavy v posledním okamžiku, bude z fanfary chamada. Složí se stupnice požadavků, z nichž si pan Koerber ty nejlevnější vybeře, a potom bude se pouštěti obstrukce od případu k případu. Politika nesrozumitelná nahoru i dolů, politika bez názvu.

Junius Druhý.

Naturalism a „svoboda vůle".

Naturalism v psychologii a uznání činného subjektu.

VI. Otázka svobody či nesvobody vůle mohla by dojíti osvětlení, byť i ne rozřešení, psychologickým rozborem lidského jednání. Avšak rozbor ten musil by býti čist všech naturalistických vlivů; musil by býti čistě psychologický, asi tak, jako Drieschův objektivní, přírodovědecký rozbor pohybů jednajícího člověka byl čist všeho psychologisování.

Než, pohříchu, psychologie, a s ní i duchové vědy, podléhá příliš naturalismu, jehož tvrzení přijímá za vědecké pravdy; i snaží se nastoupiti ve svých výzkumech ryze empirickou a objektivní cestu, která vedla přírodní vědu k tak velikým výsledkům. Zejména u nás předvádí se psychologie zmatená naturalismem a představuje se jako pravá vědecká psychologie. Duchovědy, hledající opory v psychologii, uvádějí se tím v omyl, nejsou-li obeznámeny s tím, že v současné psychologii nastupuje mocný proud proti positivismu a naturalismu.

Hlavní naturalistická dogma omamující psychologii jest psychofysický paralelism. K této dogmě dojde nevyhnutelně každá psychologie, která, dle vzoru přírodní vědy, vymezí svůj úkol takto: rozebrati, popsati, roztříditi a v souvislost uvésti psychické zjevy, nalézané v obsahu vědomí. V obsahu vědomí možno nalézti a popsati jen psychické objekty, totiž pocity a představy; nikdy nelze tu však nalézti subjektu, chtějícího, činného. Následovně vylučuje se tento subjekt z oboru psychologického výzkumu, ano popírá se vůbec, ježto právě se nenalézá v obsahu vědomí. Tak již Hume nenalezl nikdy »já« samo, nýbrž vždy jen svazeček pocitů a představ, spojených asociací. — Tu však přichází takováto psychologie k hlavnímu svému vědeckému úkolu: uvésti v příčinnou souvislost obsah vědomí. Avšak mezi pocity a představami není žádné přímé příčinné souvislosti. Není-li tu činného subjektu, který by je vázal v zákonitou jednotu, kde se nalezne jiné pojítko? Nezbývá než tělo, nervy, mozek. Tak dochází se ku požadavku, že každý pocit a každá představa

má za podklad fysický děj nervový a že tyto děje jsou základem jejich souvislosti. Psychické zjevy stávají se tak vedlejšími závislými epifenomeny dějů nervových. A tu nastupuje vláda naturalismu v psychologii: fysické děje nervové tvoří uzavřený řetěz příčin a účinů, do něhož nemůže zasahovati nic, bez porušení principu zachování energie; následovně nemůže fysické zasahovati do psychického a tím méně psychické do fysického; mezi oběma řadami, fysickou a psychickou, není možné příčinné spojení, nýbrž jen naprostý paralelism. A ježto, zcela naturalisticky, fysická řada se pokládá za realnou a původní, jest už dále zcela lhostejno, je-li fysický děj sám psychickým (materialism), či je-li tento pouhým průvodným zjevem onoho. V důsledku zůstalo by jednání člověka v objektivním svém projevu zcela stejné, i kdyby v něm náhle psychické epifenomeny zhasly.

Pro takovouto »psychologii« není žádné otázky »svobody vůle«, poněvadž není vůbec žádné vůle. Subjekt, kladoucí účely a volící prostředky dle této psychologie neexistuje, ježto se v obsahu vědomí nenachází. Takováto psychologie nemůže připustiti žádný tak zvaný impuls vůle. »Nic neděje se v nitru našem, jestliže nepřišel popud z venčí (z těla). Návaly krve k hlavě, změny v trávení, v nervu sympathickém a j. jsou popudy hmotné ze světa vnějšího, které též určují naše úmyslné jednání; z nich pochodí mnohé z těch úkazů, které se nám zdají účinkem samočinnosti našeho nitra, naší mysli .. naší duše. Naše svaly pohybují se jen na fysické podněty, jako při refleksech; zdání volního jednání vzniká z pocitu provázejícího tyto pohyby. Napoleon vyhrál bitvu; s paralelistického stanoviska musí se to všechno vysvětlovati fysicky, nesmí se přihlížeti k vlivu myšlenky .. Na sítnici oka Napoleonova vznikne obraz nepřátelského šiku bitevního. Na to vzniknou v mozku jeho nějaké pochody, jež vedou k pohybům svalů, ke mluveným a psaným rozkazům. Následují pohyby jiných osob .. sekání .. střílení — útěk nepřátel. City, představy myšlenky, snahy, váhání, rozhodnutí, to vše je na výsledek bitvy bez vlivu. Jsou zde jen provázející hmotné děje, ale ty by se odehrály také bez oněch. Nikoli, Napoleonův genialní duch nevyhrál bitvu, nýbrž výsledek byl způsoben slepým účinkováním fysických sil .. K tak podivným koncům vede názor, že duševní nepůsobí na hmotné. Podivnost je však nedostatečný důvod. Nejsme zvyklí pozorovati takové fysické děje jen po stránce fysické a proto může se nám to zdáti podivným, směšným, ano i absurdním. A tu můžeme žádati, aby člověk třeba násilně se k tomu donutil. My musíme se svého stanoviska pohlížeti na děje ty jakožto na hmotné, proto nelze jinak než od provázejících je duševních abstrahovati, vzdor vší podivnosti. Jsou to jen a jen pohyby, které vznikají sdílením a obměňováním energie hmotné.« — Takováto »psychologie« panuje u nás.*

Absurdnost takovéto psychologie pociťují, jak vidno, sami její

* Dr. F. Krejčí, Základy psychologie, I. 101 a násl. 1902.

stoupenci; ale sklánějí se před »naturalistickou pravdou« a nutí se věřiti v ni, ačkoli se veskrze příčí skutečnosti, kterou člověk bezprostředně prožívá. Kritika lidského poznání ukazuje. že bezprostředně prožívaná skutečnost je psychická. V obsahu vědomí vyskytují se nově elementy, podmíněné cizím vlivem, totiž pocity; a z těchto abstrahuje se vnější, fysické skutečno, jež si myslíme jakožto existující, ale jehož existence neprožíváme. Jest absurdní popírati původní, bezprostředně prožívanou skutečnost a činit ji epifenomenem domnělé realné skutečnosti, která jest odvozená. Činí-li tak psychologie sama, je to jako sebevražda.

Psychologie utápí se dogmou psycho-fysického paralelismu ve fysiologii, a to v nemožné fysiologii, což je tím absurdnější. Nervové děje, požadované jako fysické základy psychických jevů, jsou fysiologickou chimerou. Nevíme nic o nervovém ději v obyčejném hybném nervu, na němž přece možno konati přímé pozorování a jehož funkcí je pouhé vedení; ještě méně víme o nervovém ději reflektorickém. A při těchto dějích nejedná se ještě o psychický korrelat. Tento nastupuje dle naturalistické psychologie, teprve při nervových dějích v kůře mozkové. Fysiologie, která by měla za úkol vyhledati fysiologické děje v kůře mozkové jakožto korrelaty pocitů, je vůbec nemožná. Stanoviti současnost pocitu s určitým dějem v kůře mozku mohl by člověk jen sám na sobě; avšak jeho vlastní mozek jest jemu samému objektem naprosto nepřístupným, neznamená v něm vůbec žádných fysických dějů. Objektem je mozek pro anatoma nebo fysiologa. Možná, že fysiologie jednou bude moci jakýmisi dosud neznámými prostředky pozorovati fysického děje v kůře mozkové živého člověka; ale nikdy nebude moci konstatovati, že jsou korrelaty pocitů tohoto člověka, ježto tyto pocity jsou jen v jeho vědomí. Psycho-fysický paralelism má pravdu v tom, že psychické zjevy a fysické děje v mozku tvoří dvě řady dějů, které nemohou do sebe zasahovati: neboť existují vždy ve dvou různých vědomích.

Psychologie nemá vůbec co činiti s mozkem; ten jest věcí anatomův a fysiologův. Anatomické zařízení mozku, neuronová theorie, fysické zjevy, provázející činnost nervovou, jsou věci pro psychologa zcela bezvýznamné. Ale psycholog zmatený naturalismem zamotá se nevyhnutelně a zbytečně do anatomických a fysiologických výkladů o mozku, ano uvázne docela na pouhé anatomii, jak ukazuje II. díl »Základů psychologie« dra Krejčiho. Psycholog má své psychické děje; potřebuje-li substratu pro ně, aby je uvedl v souvislost, má jej hledati v oboru psychologickém. Substratem tím může býti psyche, nikoli mozek.

Bylo by zle s psychologií, kdyby nebylo psychologů odporujících dogmě paralelismu. Spor způsobil Wundt poukazem k uzavřenosti fysického dění na základě principu zachování energie. Někteří psychologové snažili se uvésti v příčinnou souvislost fysické s psychickým uznáním psychického za zvláštní tvar energie, stojící k fysické energii v určitém poměru aequi-

valence; tak Stumpf, Külpe a j., v čemž docházejí podpory též u některých přírodozpytců, na př. u Ostwalda. Avšak pokus je zbytečný i pochybený: psychické děje nemají kvantitativní povahy, která je právě charakteristickou pro děje energetické. Wundt, který vlastně vyvolal paralelistický konflikt, vytknul, že vedle uzavřené fysické příčinnosti jest uzavřená příčinnost psychická, mající tvůrčí znak. Ve všem myšlení a chtění a z toho pocházejícím duševním rozvoji osvědčuje se zákon vzrostu duševní energie, v protivě ku zachování energie fysické. Fysická energie jest veličina (kvantita), duchová energie naproti tomu jest hodnota (kvalita); proto jsou mezi sebou nesrovnatelny. — Nebudeme se šířit o sporu o psychofysický paralelism; konflikt jest jen zdánlivý, pocházeje z křivého a přepjatého ponětí o principu zachování energie; vytknuli jsme již, že v tomto principu zůstává dvojí neurčenost (směru a potencialu), která připouští zasahování a vzájemné působení. Psychologové, v obraně samostatnosti psychologie, nepotřebují býti rigorosnější v zákonech fysikalních, než jsou sami fysikové.

Psycho-fysický paralelism jest neodbytným postulatem empirické psychologie, která vymezuje svůj úkol po způsobu přírodní vědy: popsati a v zákonitou souvislost uvésti psychické objekty, nalézané v obsahu vědomí, totiž pocity a představy. Vlastním problemem psychologie jest vysvětliti jednotu a souvislost vědomí. Ale empirická psychologie, nenalézajíc v obsahu vědomí subjektu a popírajíc jej proto, je nucena uvésti psychické objekty v zákonitou souvislost a jednotu jinak, než skrze subjekt, i nezbývá jí než tělo, totiž fysiologické děje supponované v mozku. Bez tohoto substratu zůstaly by psychické jevy bez zákonité souvislosti: »řada pocitů a představ sněná od sněného já«. K těmto koncům dovedl empirickou psychologii skutečně jeden z předních jejích stoupenců, Th. Ziehen,* když byl z důvodů theoreticko-poznávacích odmítnul supposici psycho-fysického paralelismu. Ke charakteristice stůj zde hlavní kostra Ziehenovy psychologie:

»Jedinými psychickými elementy jsou pocity a představy, zpracovávané asociací. Poznávání jest asociace představ, není v něm nic aktivního; úsudky jsou složitější asociace; není v nich žádného uznávání neb odmítání. Pozornost je děj pasivní; intensita a shoda s dřívějšími pocity posunuje určitý pocit ku předu; obrácení pozornosti jest vynuceno, není tu žádné vůle; zdání aktivní pozornosti vzniká z pocitu napnutí svalového, které provázívá pozornost. Není žádného podstatného rozdílu mezi chtěným myšlením a volným během myšlenek, leda v podružných pocitech svalového napnutí. Nemůžeme myslit, jak bychom chtěli, nýbrž myslíme nutně dle průběhu asociací. Není svobody myšlení; jako každé dění, tak jest i myšlení přísně necesitováno. Není žádného aktivního subjektu, neuznáváme tohoto metafysického činitele; já jest jen souborná představa všech v kůře mozkové uložených vzpomínek. Já,

* Th. Ziehen, Physiologische Psychologie. 1900.

jakožto subjekt objektů, jest pouhou theoretickou fikcí; empirická psychologie zná jen pocity a představy spojené asociací.

Pocity různí se intensitou, kvalitou a citovým tónem. Citový tón pocitu záleží především na jeho intensitě, méně na jeho kvalitě, jeví se koncem jako libost nebo nelibost. Citové tóny nevyskytují se samostatně, nýbrž jsou jen známkami a vlastnostmi pocitů nebo představ z nich odvozených. Není zvláštních citových hodnot; mravní city vznikají z přenášení citových tónů pocitů na naše i cizí jednání; jejich základ je nejistý a vratký. U civilisovaných národů upevňují se tyto éthické základy ustanovením státní moci; bez policejní moci byla by mravnost zůstala specialitou některých podivínů; socialní pospolitost vypěstovala a vynutila éthické vlastnosti.

Z asociace pocitů a představ plyne jednání s přírodní nutností. Zvláště citový ton pocitů a představ má vliv na motorickou innervaci. Představa pohybu s positivním citovým tónem vede k jednání. Žádné chtění nevsunuje se mezi pocity, představy a jednací pohyby; chci jíti, neznamená nic jiného, než že představa chůze s určitým positivním citovým tónem je v mém vědomí. Ovšem není zodpovědnosti, poněvadž jednání je přísně necesitováno jako myšlení. Empirická psychologie nezná žádného chtějícího, volícího, činného subjektu, nýbrž jen fakticky nalézané obsahy vědomí, pocity a představy, sdružené dle asociačních zákonů.«

Taková jest empirická psychologie, usilující, dle vzoru přírodní vědy, stanoviti jen objektivní fakta a neuznávající nic, čeho nelze v obsahu vědomí analysí nalézti. Velké úspěchy přírodní vědy v opatření životních potřeb svedly mnohé k tomu, že jen její cestou možno nalézti pravdu, objektivní pravdu. Naturalism představuje tuto pravdu objektů; stlačil osobnost lidskou, subjekt kladoucí účely, chtějící a účinný, na pouhý psycho fysický objekt. Není možno, aby se člověk nevzepřel tomuto ponížení, ano popření sebe sama. V tom právě záleží duch nové doby: v odporu proti čirému objektivismu, positivismu, naturalismu. Opětné povznesení subjektu nad objekty je především úlohou psychologie.

V biologii povstal proti mechanismu nový vitalism, vytýkající nepostačitelnost čistě objektivně-kausalního výkladu k vystižení života a potřebu teleologického posuzování, poukazující docela k autonomii životní. A tak i v psychologii zvedá se odpor proti čistě objektivnímu, positivistickému směru; i tu vystupuje zase teleologie s poukazem k subjektu kladoucímu účely a volícímu prostředky. První protest proti objektivistické, asociační psychologii možno spatřovati ve Wundtově voluntaristické psychologii, zvláště v jeho theorii appercepce, totiž vsunutí pocitu ze zorného pole v ohnisko vědomí; toto vsunutí jest dle Wundta činem vůle, zjevným z citu činnosti, který je provází; pozornost není jen pasivná, nýbrž je též aktivná, chtěná. Appercepce je činností vůle, totožnou s činností při jednání vůbec, kterouž činnost prožíváme bezprostředně citem. Tímto

citem prožívá se subjekt sám bezprostředně, kdežto v pocitovém a představovém obsahu vědomí zrcadlí se mu skutečnost od něho rozdílná.

V novější době vystupuje Th. Lipps* asi takto pro povznesení subjektu nad objekty. Jsou různá »já«; jsem zaprášen, hladov, a jsem smuten, uražen, hněviv atd. Šatové já vnímám pocity smyslovými, hladové já pocitem tělovým; ale smutným cítím se sám. Pocity vztahují se na předměty, mezi nimiž prvním jest i mé tělo; ale citem prožívám bezprostředně sebe sama. Citové já jest subjekt sám. Bezprostředně citem se prožívající já jest prvotní; není jen souborem pocitů, představ, myšlenek; naopak, já činí obsahy vědomí, má pocity, představy, já tvoří jejich jednotu a souvislost. Obsahy pocitů jsou elementy světa věcí, které vnímám; jsou mými objekty. City naproti tomu jsou určením mne samého; city konstituují mé já, jako pocity konstituují vněmový obraz světa věcí. Pocity mají nějaké místo, jsou vždy někde; prostorová jednota obsahu pocitů jest věc; city však nemají žádného místa, nespojují se v prostorovou jednotu — já cítí se jednoduchým a není nikde. Pocity jsou nezávislé ode mne, poukazují na cosi mně cizího; city vztahují se bezprostředně na mne. Nepsychologický smysl pořaduje objektivní methodu v psychologii; nerozeznávají se city od pocitů, ano modní směr usiluje uvésti city na základ tělových pocitů. Ale tělové pocity konstituují mé tělo, kdežto city prožívám se já, subjekt, bezprostředně. Zmatení fundamentalního rozdílu mezi city a pocity jest v psychologii neomluvitelné. Pocity mají význam intelektualní, pro poznávání věcí; city mají hodnotu esthetickou a moralní. Bezprostředně se cítící já je bytost, projevující se svou činností; ve chtění, ve vůli jest pra-já. Vůle není žádná zvláštní sila ve mně: to jsem já sám, který chci, já — psyche. Někteří psychologové zakazují mluvit o duši jakožto substratu psychických zjevů; mají strach před racionalistickou duší, sídlící v mozku. Duše — to jsem já, který se prožívám bezprostředně citem. Psychologie má určiti psyche, jak ji známenáme citem. Duše nemá státi v psychologii napřed, aby se z tohoto pojmu vyvinula celá věda; nýbrž na konci, jako výsledek výzkumu bezprostřední zkušenosti. Zákaz mluvit o duši vedl v psychologii k tomu, že na její místo postaveno »vědomí«, kolektivní pojem; a tak zavedena »mythologie vědomí«, aby se vyhnuli »metafysice duše«. — V tomto směru je proveden též Lippsův »Leitfaden der Psychologie« (1903).

Úsilí o zajištění hranic psychologie proti přírodní vědě a zabezpečení jejích základů podrývaných naturalismem, úsilí o povznesení subjektu oproti objektům, činného subjektu jakožto tvůrce jednoty vědomí, úsilí to je v přítomné době na postupu proti objektivismu, positivismu, naturalismu; ale není zcela nové. Již Jodl jevil úsilí to ve své Psychologii (1896); psychické děje skládají se ze tří elementů, jež se vzájemně proplétají a regulují, totiž z pocitu, citu a snahy. Pocity poukazují ven na ob-

* Th. Lipps. Das Selbstbewustsein. Empfindung und Gefühl 1901.

jekty; slouží poznávání, mají intelektualní význam. Cit a snaha jsou přívlastky sama subjektu; v nich neobrazi se objektivní svět, jimi dochází však uplatnění hodnota věcí pro subjekt. City a vůle jsou prvotní, třebas i byly vybavovány skrze pocity; nejsou jen příznaky pocitů. City nepodávají nových obsahů jako pocity, ale budí vůli; city jsou pružinou snažení. Pocit je centripetalní, cit centralní, vůle centrifugalní. Pocity a představy samy nevedou k jednání; mezi představou pohybu a jeho provedením stojí vliv citu: rozhodnutí. »Ideo-motorický vliv« objektivistických psychologů, popírajících samostatnost citu a vůle, totiž theorie, že představa pohybu sama působí pohyb, je výmysl. Vůle jeví se též v aktivní pozornosti, kterým se vědomě a chtěně vybírají zcela určité pocity a představy za určitým záměrem: to je čin spontaneity volícího subjektu, badatelská pozornost. Každý arci nedovede, jako Archimedes, přeslechnouti bombardování města nad svým výzkumem.

Nejrozhodnější protest proti čirému objektivismu pozvednul H. Münsterberg ve spise »Grundzüe der Psychologie« (1900), v bojovném to spise, jímž chce hájiti idealism proti naturalismu, poraziti positivistický názor světa, jenž vždy hroziveji vyrůstá právě z psychologie; neboť na psychologické půdě nachází pevnější oporu než na přírodovědecké; a odtud, jak se zdá, nezadržitelně vniká positivism, který psychologisuje, do našeho socialního vědomí, do vychovatelství a do umění, do právnictví a do éthiky. O vlastním záměru díla Münsterbergova bylo u nás dosud málo pověděno;* proto pokusím se naznačiti jeho provedení zcela stručně:

Positivní věda nezná jiné skutečnosti než fakta, objekty, které dělí na fysické a psychické. To jsou tělesa a já, obě složená z elementů, jež třeba rozebrati, popsati a v souvislost uvésti, aby byla vysvětlena. Jako fysika, tak chce též psychologie rozebrati objektivně nalézaný obsah vědomí v jeho elementy, popsat je a uvedením v příčinnou souvislost vysvětliti a to s vyloučením subjektivních hodnot a účelů. — Avšak toto objektivující hledisko nevystihuje pravé skutečnosti, naopak, vzdaluje se jí. Duševní život nezajímá nás na prvním místě svým složením a vznikem, nýbrž svým smyslem a svou hodnotou. Skutečnost není jen systemem fysických a psychických dějů, nýbrž zároveň systemem úmyslů a účelů. Theoreticko-poznávací protivou není fysické-psychické, nýbrž subjekt-objekt.

Každý, kdo nekoná právě nějakého fysikálního nebo psychologického výzkumu, zaujímá hledisko bezprostřední, živoucí skutečnosti; já není mu jen svazečkem psychických objektů, pocitů a představ, něčím nalézaným a popsatelným, nýbrž já cítí se jakožto činný subjekt, jenž bezprostředně prožívá svou účinnost, stavě se svým způsobem k objektům. V plné skutečnosti cítí se já zaujímajícím určité stanovisko, posuzujícím, oceňujícím; a za takové uznává též cizí já, ne jen jako nalézaná těla mající

* Česká mysl III. 31, 109.

vědomí rozmanitého obsahu, ne jen jako psycho-fysické objekty, které třeba analysovati, nýbrž především jako osobnosti, subjekty chtějící a činné, které třeba pochopiti a oceniti. Cizí vůle je nám tím nejbezprostřednějším, uznáváme, pochopujeme a oceňujeme ji jako svou vlastní. Co k nám lidé praví, nejsou jen objekty zrakové a sluchové, nýbrž vyzvání, jež možno splniti neb odmítnouti, úsudky, jež možno uznati nebo popříti. V živé skutečnosti obcuje přímo osobnost s osobností; psycho-fysické vysvětlování předělává tuto bezprostřední skutečnost odvozenými konstrukcemi. Objektivující věda abstrahuje totiž od původní skutečnosti, odlučuje objekty od subjektu a myslí je jako prostě existující, beze vztahu k nějakému subjektu. Tato abstrakce má velkou logickou hodnotu; je činem subjektu, provedeným za tím účelem, aby byla vypátrána vzájemná souvislost mezi objekty samými, aby se ukázalo, čeho možno od objektů samých očekávati. Konečným úkolem objektivující vědy jest sloužiti původní skutečnosti života, nikoli však vypátrati jinou, platnější skutečnost.

Objektivující vědou je na prvním místě fysika; ale takovou chce býti též empirická psychologie. Rozdíl mezi fysickými a psychickými objekty je tento: fysické objekty mohou se nacházeti současně v různých vědomích, tedy ve vědomí vůbec, v nadindividualném vědomí, a tím může býti zjištěna jejich totožnost. Psychické objekty však nacházejí se vždy jen v jednom vědomí a nelze tudíž prokázat jejich totožnosti. Průkazem totožnosti možno nadindividualní fysické objekty přivésti v příčinnou souvislost; ježto však není průkazu totožnosti u individualních psychických objektů, nelze jich též uvésti *přímo* v příčinnou souvislost. Následovně nemůže empirická psychologie jakožto objektivující věda splniti svého úkolu, totiž přivésti své objekty v příčinnou souvislost. Míjí se tedy se svým cílem a posledním jejím útočištěm je tu theorie psycho-fysického paralelismu: provisorní odpověď na provisorní otázky provisorní vědy. A kdyby konečně theorie ta se osvědčila: psychologie zanikla by tím ve fysiologii. — Tak přivádí se vlastně empirická objektivistická psychologie ad absurdum.

Psychologie, popírající činný subjekt, poněvadž jej nenachází mezi objekty v obsahu vědomí, neobstojí jako samostatná věda. Vedle ní povstanou vědy, hledící k činnému subjektu, k osobnosti kladoucí účely dle ceny objektů a volící prostředky; vědy, hledící ku původní živé skutečnosti, k teleologické skutečnosti, vědy duchové, normativné, kulturní. Tážeme-li se, co člověk cítí, chce, soudí, abychom pochopili a ocenili jeho jednání, není to otázka empirické psychologie, nýbrž otázka éthiky, esthetiky, historie. Činný, chtějící subjekt je středem dějin, nikoli jen psycho-fysický objekt, vysvětlitelný kausalně z fysických, fysiologických, sociologických a psychologických podmínek. Ve psycho-fysické, objektivní skutečnosti mizí svět svobody a nastupuje příčinná souvislost. Sokrates, jako historická osobnost, neutekl z vězení, poněvadž chtěl býti poslušen zákonů; Sokrates,

jako psycho-fysický objekt, zůstal seděti ve vězení následkem příčinné souvislosti jistých psychických jevů, podmíněné vlastně fysickými ději, tak že jeho kolena zůstala ohnuta. Sokrata, jako historickou osobnost, pochopíme a oceníme; Sokrata, jako psycho-fysický objekt, popíšeme a vysvětlíme. Éthické činy možno oceňovati; ale možno je též podrobovati psycho fysické analysi a kausalně vysvětlovati. Bylo by krátkozraké popírati oprávnění takového objektivního rozboru, avšak spatřovati v něm jediné rozluštění éthických otázek, bylo by zaslepeností. Neboť otázky éthické nevztahuje jednající osobnost nikdy na kausalní, nýbrž jen na teleologické reality, nikdy na objektivní děje, nýbrž jen na činy subjektu. Nejnebezpečnější jest másti obé v jedno: historicko-éthické hledisko oceňuje subjekt jakožto svobodný a zodpovědný; psycho-fysické hledisko nachází všechny objekty v nutné příčinné souvislosti.

Je třeba přesně rozlišovati uvažování psychologické, které se snaží vysvětliti kausalní souvislost psychologických objektů, od uvažování historického, které posuzuje a oceňuje teleologické jednání subjektu. Ve skutečném životě platí uznávání, pochopování, oceňování teleologického jednání činného subjektu. Znalost lidí zakládá se na tomto pochopování a oceňování jejich osobností a nikoli na psychologickém rozboru jich jako psycho-fysických objektů. Tento rozbor může přispívati k vysvětlení, nemá však významu pro ocenění. Žádná učebnice psychologie nepodá znalosti lidí, která plyne jen ze skutečného života. Zneužívání objektivující psychologie v tomto směru ohrožuje duchové vědy, éthiku, logiku, historii, právnictví; to je psychologism, zvláště nebezpečná odrůda naturalismu. Soudce a učitel nesmějí se dáti mýliti psychologismem, třebas i potřebovali psychologických vysvětlení. Sociolog analysuje zločin psycho-fysickým rozborem, vyhledává jeho fysické, fysiologické, socialní podmínky a vysvětluje kausalně jeho vznik; podává důležitá vysvětlení soudci. Avšak pro soudce není zločinec psycho-fysickým objektem, nýbrž subjektem, kladoucím účely a volícím prostředky. Soudce má oceniti zločince jakožto osobnost. Kdyby se postavil na stanovisko sociologa, přestal by býti soudcem, stávaje se pouhým psychologisujícím pozorovatelem. To platí též o poměru učitele k žáku. Učiteli může býti prospěšnou znalost žáka jako psycho-fysického objektu, ale nesmí zaujmouti jen toto hledisko při vyučování. Učiteli má býti žák osobností, jejíž činnost má býti vedena k uznávání, pochopování a oceňování; a ne jen psycho-fysickým objektem, jemuž mají býti vpraveny určité způsoby představ a reakcí. —

Tak Münsterberg. Jeho boj proti positivismu a naturalismu jest, jak vidno, bystrý a úspěšný. Přivádí ad absurdum empirickou psychologii, která, omámena naturalismem, popírá činný subjekt, ježto ho nenachází v obsahu vědomí, a potom není s to, aby splnila hlavní svůj úkol přivésti v souvislost obsah vědomí a vysvětliti jeho jednotu a totožnost. Není ovšem třeba, aby

psychologie zaujímala výlučně toto čistě objektivistické hledisko, aby analysovala jen pocity a představy; v její obor náleží též city, chtění, činnosti, jimiž se prožívá subjekt sám bezprostředně, jakožto ohnisko, k němuž se vztahuje všechen obsah vědomí. Münsterberg usiluje o rehabilitaci subjektu v duchových vědách, o osvobození těchto věd od tlaku naturalistického psychologismu. Jeho výzva k návratu k živé skutečnosti nemůže býti lépe odůvodněna, než průkazem, že »objektivní skutečnost« naturalismu jest zrůdným plodem objektivující methody fysiky, která abstrahuje objekty živé skutečnosti od jejich vztahu k subjektu a myslí je jako prostě existující, aby vypátrala jejich vzájemnou souvislost. Účelem této methody není vypátrati »objektivní skutečnost«, nýbrž sloužiti původní skutečnosti života. Tak chápou význam fysikální methody též přední fysikové, na př. Mach a Hertz.

Naturalismem potlačený subjekt přichází zase ke svému právu nad objekty. A tu vystupuje znova otázka autonomie subjektu, zvané »svobodu vůle«.

Napsal dr. *F. Mareš*, profesor fysiologie. (P. d.)

Proč se domáhají ženy volebního práva?

Století devatenácté vedlo boj za svobodu veškeru. Boj ten byl vítězně dobojován skoro až do konce. Pouta na rukou otroků byla rozlomena, sedlák přestal býti rabem zpupného panstva, dělník dopracoval se za svou práci slušnější odměny a také ženě dostalo se konečně některých z lidských práv, za která již více než sto let bojuje.

Ženy nechtějí domoci se ničeho jiného než svobody, svobody takové, jaké požívá muž a to v celém rozsahu, poněvadž se cítí lidmi volnými a nechtějí býti ve svých přirozených právech zkracovány.

V jiných zemích probudily se ženy ze svého ztrnutí již dříve. Roku 1791. předložila Francouzka Olympe de Gouges Conventu Deklaraci ženských práv, ve které praví: »Žena rodí se volná a proto je muži rovna. Úkolem každého zákonodárného sboru jest chrániti nezadatelná práva obou pohlaví, kterými rozuměti dlužno: svobodu, pokrok, bezpečnost a ochranu v případě utištění. Přirozená práva ženina bývají však oklešťována anebo také negována. Národ, který jest základem státu, složen jest z mužův i žen, proto musí býti zákonodárství výrazem vůle celého národa a nejen mužův. Jest nutno, aby všecky občanky, tak jako všickni občané, účastnily se osobně anebo ze svého středu volenými zástupci pořizování zákonův, které musí býti pro všechny občany stejny. Všechny občanky a všichni občané musí býti poměrně ke svým schopnostem připouštěny ke každému veřejnému postavení, vyznamenání i povolání a pouze kvantum jejich cností a talentů smí býti měřítkem pro jejich volbu. Má-li žena právo vystoupiti na popraviště, jest nutno, aby měla také právo vystoupiti na tribunu.

Žena rovným dílem s mužem přispívá ke státnímu jmění a proto má míti zároveň s ním právo žádati účet správy tohoto jmění. Taková ústava nesmí býti platnou, o jejímž zbudování nepracovala větší polovice jednotlivců, ze kterých jest národ složen. Procitněte ženy! Postavte proti moci hrubého násilí moc rozumu a spravedlnosti a brzy uvidíte, že muži nebudou déle u vašich nohou klečeti jako nyjící zbožňovatelé, ale budou hrdi na to, že se s vámi budou moci děliti o věčná práva lidskosti a půjdou ruku v ruce s vámi!«

Tak neohroženě mluvila žena již déle než před sto lety. Svou odvahu ovšem zaplatila smrtí pod guillotinou. Ale slova její přes to nevyzněla bez ohlasu, ale přinesla ženám francouzským, když ne volební právo, tož přece tak mnohou svobodu, že stojí v popředí svobody světové. Jest známo, že má Francie nejen své filosofky a lékařky, má také své advokátky, učitelky bez celibátu a skoro třikráte tak dobře placené poštovní a telegrafní úřednice jako Rakousko.

V Anglii v té době vystoupila v čelo žen Mary Wollstonecraftová a to knihou: »A vindication of the rhights of women« (Obrana ženských práv) 1792. Z thesí, které do své knihy vepsala a které jsou ještě nyní aktuální, vyjímám tyto: Ženy ať studují lékařství a státní vědy, ať se věnují obchodu i řemeslu, aby nemusely se vdávati s tím, kdokoliv přijde, pouze pro zaopatření. Dokud rozum žen nebude vzdělán a jejich povaha nebude pevna, dotud nebudou dobrými vychovatelkami svých dítek. Mravnosť, která koření pouze v rozvinutí duševních vlastností, musí býti pro muže i ženy stejná. V politické správě měly by míti ženy své zástupce, aby nebyly vydávány v šanc zvůli mužův.«

Poslední větou Mary Wollstonecraftové byla krátce zodpovězena otázka: Proč se ženy volebního práva do zákonodárných sborů domáhají. Věta její, vyslovená před více než sto léty, platí cele ještě dnes.

Zasazují-li se dnes ženy za dosažení volebního práva, bojují netoliko za věc dobrou a spravedlivou, ale bojují za věc nesmírně důležitou, poněvadž sebeurčení v rodině a ve státě jest nezadatelné právo každého normálně vyvinutého člověka, a každá vláda, která občanům ženského pohlaví daně ukládá a zákony předpisuje, aniž jim navzájem právo volební vyhradila a to v takovém rozsahu, v jakém ho požívají občané mužští, zneužívá své moci a takové zneužití moci nedá se ovšem nikterak srovnati s vládou spravedlivou.

Míti volební právo není nic jiného než směti hlasovati tam, kde se jedná o nás, o naše zájmy, a každé odhlasování jest ukončeným souhrnem náhledů vyměněných a opravených. Zákon náš skoro na celé čáře ženu z volebního práva vylučuje. Praví se v něm:

»Obecně mají volební právo všichni svéprávní muži, kteří svůj 24. rok dokončili a nejsou z volebního práva vyloučeni. Ve volební kurii velkostatkářské (nejvyšší daně platící) smějí

plnomocníkem voliti také ženy, které 24. rok dokončily a z volebního práva vyloučeny nejsou.

Kdo nesmí v Rakousku voliti:

Voliti nesmějí: 1. Osoby nedospělé, které mají poručníka a potom ty, které jsou pod kuratelou: marnotratníci, slabomyslní, idioti, blázni. 2. Osoby, které vydržuje chudinský fond — žebráci. 3. Osoby, jejichž jmění upadlo do konkursu, pokud tento trvá — bankrotáři. 4. Osoby, které se dopustily nějakého zločinu a byly proň odsouzeni — kriminálníci. Z tohoto jde zřejmě na jevo, že mezi nedospělé, idioty, blázny, bankrotáře, zloděje a aliasque simplicitate gaudentes náleží také žena, co se týče volebního práva. Maně vtírá se člověku otázka: proč stát tak se svými občankami naložil a nakládá? Odpověď leží na snadě: Vždy tomu tak bylo a »quieta non movere« platí po dnes.

Že tomu tak jest, to potvrdil nedávno na vídeňské městské radě dr. Lueger. V roce 1900. jednalo se tam o udělení měšťanského práva také ženám. (Právo volební bylo již dříve ženám odepřeno).

Návrh na udělení tohoto práva byl taktéž prostě zamítnut, protože prý byl vůbec v odporu k historickému vývoji měšťanského práva vídeňského. A není nezajímavo zvěděti, co při té příležitosti pravil dr. Lueger: »Ženy budou zajisté spokojeny, když se za měšťany provdají a když takto budou účastny práv, kterých požívají jejich muži; jiné ženy měšťankami vídeňskými býti nemusí, těch nepotřebujeme.« Tak jak mluvil Lueger ve Vídni, mluví ještě také jiní jinde. Volební právo žen jest také v odporu s historickým vývojem každého volebního práva v Rakousku, poněvadž až dosud ženám nikdy uděleno nebylo.

Kdyby to mělo býti příčinou neudělení volebního práva ženám, marně by se ho ženy dovolávaly. Až dosud zřetel býval brán jen k ženám provdaným, k těm, které muži živí a vydržují. K oněm tisícům žen, které samostatně vedou živnost a které platí daně, se zkrátka nepřihlíží.

Poněkud pokrokověji vůči ženám pronesl se v sousední říši a to ve sněmu říšském státní sekretář Posadovský, když pravil: »Jsem cele pro to, aby se ženám umožnilo vydělávati chléb a jsem zároveň i toho náhledu, že se nemá ženám stěžovati možnost, aby mohly také veřejně zastupovati svá práva v oboru vykonávání povinností z povolání. Pruský ministr vnitra připravil již také návrh zákona, kterým budou moci své zájmy široce hájiti. (Státní sekretář měl na mysli návrh na volební právo pro soudy živnostenské, který však ve třetím čtení byl zamítnut). Leč odpusťte — myslím, že tím co nyní řeknu, vzbudím na mnohých stranách odpor slavné sněmovny: Do politiky ať se ženy nemíchají. Veřejnou svou činnost musí opravdu omeziti jen na to, co vyžaduje zájem jejich povolání. Po mém náhledě býti agitatorně policky činnu, leží mimo obor činnosti ženiny. Spojené vlády se nikdy tak nesníží, aby něco podobného podporovaly!« A tento.

náhled německého státníka o volebním právu žen sdílí také u nás mnozí, kteří mají rozhodující slovo o této věci.

Do politiky ať se ženy nemichají! Toť refrain, který se ze všech stran ozývá. A přece sám stát žádá na ženě, aby vychovávala své dítky, syny i dcery, na občany vlast miluiící, na zdravé a mravné lidi. Má-li matka vychovávati zdravé dítky, nesmí jí býti hygiéna něčím, do čeho se nesmí anebo nemá plésti; má-li vychovati ze svých dítek lidi mravné, musí znáti zákony mravovědy, a je-li její povinností vychovávati z dítek nadšené patrioty, myslím, že jest nutno, aby důkladně znala svou vlast a svůj stát, ku kterému náleží a musí znáti také jeho složení a musí věděti, proč jest nutno, aby její syn do posledního dechu za svou vlast bojoval a proto se musí o politiku starati a proto jest nutno, aby také žena se do politiky pletla. Také ženě musí na tom záležeti, aby zvěděla, oč se jedná v obecním zastupitelstvu, co se projednává v zemském sněmu a o čem se rokuje na říšské radě, poněvadž se tam velmi často jedná také o ní! Žena, která se o nic jiného nestará než o parádu, zábavu a dobré jídlo, taková zajisté dobrých patriotů své vlasti neodchová. Žena pokroková domáhá se volebního práva, aby na kompetentních místech v první řadě hájiti mohla svobodu svého vzdělání.

Dosud se popírá, že by žena dovedla chápati vědu v celém rozsahu a proto jen jako na zkoušku dovolili jí v Rakousku v roce 1896. studovati na dvou fakultách — až jak prý se osvědčí. Jest známo, že na universitě řádným posluchačem smí býti jen, kdo s úspěchem vykonal maturitní zkoušku na některém veřejném gymnasiu.

Poněvadž ženských gymnasií není, řeklo se ženám: »Smíte sice na universitě a to na dvou fakultách studovati, leč průpravu k universitě, abyste mohly maturity skládati, opatřte si samy, kde a jak chcete, na ženská gymnasia stát peněz nemá a také míti nebude a na mužských gymnasiích vám studovati nedovolíme.«

Takovým opatřením chtěl snad ministr dotyčné universitní studium ženám vůbec znemožniti anebo na minimum obmeziti. Když však na kompetentních místech viděli, že ani toto rigorosní opatření ženu nezaleklo a že se přece university rok od roku více ženami plní, dostali z učených žen (na štěstí zatím jen v druhé polovici říše) takový strach, že ministr Berzewiczy vydal nařízení tohoto znění: Ženy, které chtějí na universitě řádně studovati, musí se vykázati maturitním vysvědčením s vyznamenáním, ty které mají známky dobré, mohou býti immartikulovány teprve na základě vánočního kolloquia, ženám se známkami dostatečnými přístup na universitu jest vůbec zakázán. Pohnutkou k takovému jednání byla prý možnost, že by přibývalo učeného ženského proletariatu.

Zdá se, že to uherský ministr ani vážně nemyslil, když pravil, že chce brániti tomu, aby se nenakupilo učeného ženského proletariátu a myslil-li to přece vážně, bylo jeho svatou

povinností naměřiti stejným loktem také mužským abiturientům, poněvadž učený proletariát mužský nemá větší ceny než ženský, ba naopak: ženě s nedokončeným vysokým studiem zůstává vždy ještě možnost provdati se anebo uplatniti své kvantum vědomostí v oboru jiném.

Ostatně nechci dokazovati správnost a spravedlivost jednání státu vůči ženě, konstatuji pouze, že se každým způsobem takovým jednáním obmezuje ženina svoboda a to svoboda vzdělání, svoboda osvojení si vědomostí v takovém oboru, pro který cítí ta která žena chuť a lásku.

Žena nesmí studovati práva: to není pro ni; nesmí studovati vědy technické: to se pro ni nehodí; nesmí zastávati takový úřad, takové místo, takové povolání; ne však proto, že na to její síly nestačí, ale jen proto, že dle šosáckého náhledu té či oné veličiny se k tomu ž e n a n e h o d í. V obmezování svobody vzdělání ženina vidím její otroctví, její porobu.

Za druhé žádají si ženy volebního prava, aby na místech kompetentních svým zástupcem mohly žádati za změnu zákona, kterým jest upraven její poměr k vlastnímu děcku. V zákoně sice stojí, jaké má žena povinnosti k dítěti, ale nikde tam nestojí, jaká má práva vůči němu. Všecka práva zákonem vyhrazena jsou otci. Čteme tam: »Otec určuje dítěti povolání. Tenkráte, nebylo-li by dítě s volbou otcovou spokojeno, schválí anebo určuje jemu povolávání — soud.« Tedy nesmí tak o své ujmě učiniti matka, které štěstí dítěte v první řadě na srdci leží. Otci náleží právo spravovati jmění dítek. § 149. ob. zák. vztahující se k tomuto bodu zní: »Vše, čeho dítky jakýmkoliv způsobem dle zákona nabyly, jest jejich jmění; leč pokud jsou pod mocí otcovskou, přísluší otci jejich jmění spravovati. Jen tenkráte, byl-li otec k takové správě uznán neschopným, anebo byl-li těmi, kteří dítěti jmění dali, ze správy jeho vyloučen — určí soud jiného správce. — Otci přísluší dále právo jménem svého dítěte obstarávati záležitosti soudní i mimosoudní, závazky, které syn nebo dcera nezletilá podniká, schvaluje anebo ruší, a konečně, otec smí dáti svolení ke sňatku dítěte nedospělého.«

Byl-li svazek manželský rozvázán, náležejí dítky otci a to hoši od 4., dívky od sedmého roku. Dle znění zákona má manželské dítě j e n o t c e, poněvadž tomuto jsou přiřčena veškera práva vůči němu. Matce zákon uložil pouze povinnost starati se o tělesné blaho dítek, vychovati je na zdravé a mravné lidi a na občany vlast milující. — —

Jinak ovšem je tomu, co se týče dětí nemanželských; — tyto zase mají j e n m a t k u, poněvadž všecky povinnosti vůči děcku plniti povinna jest jen tato. Co to často stojí namáhání a souzení, než se přinutí otec, aby zaplatil často jen nepatrnou část na alimentaci svého dítěte! A kolikrát se mu podaří zapříti otcovství, kolikrát zaviňuje takový otec nejen hanbu a bídu ubohého ženského tvora, ale často bývá také nepřímým vrahem svého děcka i jeho matky. Provdaná žena ztrácí rodné

své jméno a také její dítky nazývají se po otci. Leč matka neprovdaná jest zákonem nucena dáti dítěti svého svůdce všecko ano i své jméno, poněvadž by to bylo mužům nepohodlné, kdyby jejich nemanželské dítky pod jejich jménem vystupovaly. Když otec nemanželského dítěte jmění nemá, nemusí platiti, ale nemá-li matka nemanželského dítěte jmění, musí přece o ně pečovati, musí je živiti a šatiti a do školy posílati, aneb není-li sto, aby tak učinila, smí i s děckem — zemříti.

Povinnosti matky jsou vysoké a přetěžké a proto na základě svých mateřských povinností žádají ženy také práva, ze kterých nejdůležitější jest právo, které jim dovolí mluviti v parlamentě tehdá, když se bude mluviti o nich a o jejich zájmech. V zájmu svých synů a dcer žádají matky, aby směly ústy svého zástupce tlumočiti své potřeby a své tužby, poněvadž nechtějí vychovávati svých synů a dcer toliko tělesně, nechtějí se starati jen o pokrm a oděv, nýbrž chtějí dítky své vychovávati též psychicky a to tak, aby generace matek dneška stala se lepší a dokonalejší.

Až dosud neučily se ženy o racionelní výchově dítek a o racionelním vedení hospodářství nic, anebo jen velmi málo. Její dítky a její domácnost bývaly a dosud namnoze bývají pokusnými morčaty v jejich rukách; zkušenosti nabývají teprve tehdá, když ji velmi draze zaplatily: ztrátou dítěte anebo jmění. S pokolení na pokolení přecházel a přechází tento diletantismus, poněvadž se stále předpokládalo a předpokládá, že matka instinktivně své dítky dobře vychová a že se sama ze sebe také dobře hospodařiti naučí.

Tak, jak se předpokládalo, že pud ženu naučí vychovati dítky na lidi tělesně zdravé, tak se také myslí, že ji pud naučí, jak z nich má vychovati dobré patrioty, kteří by byli schopni přinésti pro vlast každou obět. Nikdo se ani nezeptá, je-li matka s to, aby dostála takové úloze. A přece jsou ženy také údy veliké obce, jež sluje stát a měly by o této obci alespoň tolik věděti, co vědí o Číňanech a Japoncích. I zdá se mi, že o státě, jehož úřady je soudí, kterému daň odvádějí, kterému často obětují otce, syna, chotě, bratra, o tom státě že měly by věděti také trochu více, než co vědí o Japoncích a Číňanech.

Matkám ukládá se také povinnost vypěstiti v srdcích svých dítek cit pro povinnosti vůči státu. Zájem pro stát a pro povinnosti vůči němu, myslím, že by se u žen vypěstil nejlépe, kdyby se jim udělilo volební právo.

Leč tu by snad mohli zase přijíti ti, kteří jsou proti jakémukoliv právu ženinu a mohli by namítati, že kdyby se volební právo ženám vůbec udělilo, že by byly oddalovány svým nejvlastnějším a nejdůležitějším povinnostem — povinnostem mateřským a hospodyňským. Těm již napřed odpovídám, že odkazováním ženy do domácnosti nic se nenapraví. Ženy-matky zajisté nerady jen opouštějí svou domácnost, která je jim tak potřebna a mila, jako ptáku vzduch a rybě voda. Každá žena a myslím, že mluvím ze srdce všech, chtěla by míti svou do-

mácnost, ve které by nechtěla sice jako odaliska v haremu tráviti dny života, leč přece by chtěla míti teplý přívětivý útulek, o který by se s mužem a dětmi ráda dělila a kam by se po denní lopotě ráda uchylovala. Než domácnosti s muži a dítkami nemohou všecky ženy míti, poněvadž číselně o mnoho set tisíc muže převyšují. Avšak ani ty bohužel nemohou v domácnosti zůstati, které muže a dítky mají, poněvadž je z ní existenční podmínky, sociální poměry a — nehodní, zahálčiví a prostopášní muži vyhánějí na kolbiště práce, aby vydělávaly chléb pro sebe a pro své dítky. A zastává-li žena dvojí i trojí úlohu — úlohu matky a hospodyně a zároveň také ještě úkol dělnice za plat — nestává se tím v očích lidí soudných méně cennou, nýbrž cennější.

A myslí-li někdo, že by žena veřejným vystoupením a veřejným životem na své mravní ceně utrpěla, tomu pravím, že vše, co povznáší osobnost pracovnice a její vážnost, usnadňuje zároveň odraziti v čas potřeby brutálnost a dotěrnost; neboť jen to nemravnost rozmnožuje, co dělnici snižuje a ponižuje.

Jsou také ještě mnozí, kteří ženám vyčítají, že jsou politicky nevyspělé. Tato vyčitka jest zcela oprávněna; ženy se opravdu dosud o politiku málo staraly a politicky činny nebyly, poněvadž se o ni starati nesměly a také nesměly účastenství míti na politických schůzích a shromážděních.

Leč ty časy jsou již bohdá za námi, kdy se žena nesměla o politiku starati a možná, že nebude již dlouho trvati, co ženě bude zamezen přístup do politických schůzí.

Žena pokroková bude se snažiti, aby politice nejen rozuměla, nýbrž aby v ní také byla činna; v novinách nebude čítati jen inserty, denní zprávy a snad ještě feuilletonek, ale přečte si také tu část ve svém denním listě, která jedná o záležitosti státní; a až jí bude dovoleno politické schůze navštěvovati, bude pilně bráti podíl na rokování i projevech, kterými své stanovisko bude hájiti a na kterých bude také svůj náhled projevovati.

Těm, kteří ženě vyčítají, že nemá pro politiku ani smyslu ani porozumění a že není politicky vyškolena, uvádím na paměť, že za všech dob na trůnech seděly panovnice, které se jako výborné státnice osvědčily. Jmenuji jen Marii Teresii, Kateřinu II. a Viktorii, královnu anglickou. Tyto ženy dokazují, že pohlaví není překážkou k nabytí politických vědomostí a že nedostatek politického zájmu vězí pouze v nezvyklosti a v tom, že žena měšťanská a priori z politiky bývala vylučována. Ostatně sociální demokratky ve všech zemích a také u nás míchají se do politiky a pronášejí na svých schůzích důkladné řeči politické zároveň se svými druhy. Tím, že byl ženě alespoň částečně umožněn přístup ku práci vědecké, přestává pomalu diferencování a oddělování pohlaví v oboru duševní práce.

Možná, že nastane také doba, kdy veškera lidská práce duševní i tělesná bude mezi obě pohlaví jen dle jejich schopností rozdělována a že se přestane říkati: tato práce se pro

ženu nehodí, ona se pro ni nesluší, ale bude každé pohlaví směti veškeru práci vykonávati, ke které se cítí povoláno a schopno.

Dost možná, že se vyskytne takový státník, který do zákonodárného sboru pojme také ženy, které hájiti budou práva matek provdaných i neprovdaných a které se ujmou práv žen svobodných, těchto pilných dělnic v ohromném úle lidstva.

Nikdo ať neříká, že není možno volebního práva ženám uděliti. Již dávno v jiných dílech světa ženy volební právo mají. Aktivní i pasivní volební právo mají ženy australské a Američanky ve mnohých státech; pouze aktivní mají Švédky, Finky a Angličanky. Také u nás volební právo žen není něčím neznámým. Vždyť ženy v kurii velkého statku a učitelky platící daně volební právo již mají, jen že nesmějí voliti přímo, nýbrž jen plnou mocí.

Správní soud rozhodl též, že mají učitelky volební právo do obecního zastupitelstva ve městech, které nemají svého vlastního statutu. (Vlastní statut má v zemích československých Praha, Brno a Liberec).

Týž soud rozhodl také, že mají lékařky volební právo do lékařských komor. Stalo se tak, když vídeňská lékařka MUDr. Possanerová nebyla při volbách do lékařské komory na volební listině zanešena. Když své právo u magistrátu reklamovala, byla odmítnuta, protože prý nemá ani aktivního ani passivního práva pro volby obecní. Z téhož důvodu zamítlo její žádost také ministerstvo vnitra. Zmíněná lékařka podala stížnost ke správnímu soudu, který stížnosti její vyhověl a ministerská rozhodnutí zrušil.

Následkem tohoto rozhodnutí mají lékařky aktivní i pasivní právo volební do lékařských komor.

Na ženách samých, jak vidno, jest, aby se všude a všemi prostředky dovolenými domáhaly volebního práva, kde jsou o tom přesvědčeny, že jim patří.

Nesmějí však chtíti všeho najednou. Nesmějí křičeti: »Chceme a žádáme všeobecné, přímé rovné a tajné volební právo a to aktivní i pasivní«, jak to činí u nás známé sociální demokratky, tak nelze dosíci ničeho. Ženy musí se zasaditi o to, aby nabyly volebního práva napřed do korporací, do místní a okresní školní rady, do obchodní komory, k soudům živnostenským, a až ty malé posice zaujmou, potom ať teprv bojují za dosažení aktivního práva volebního do obecních zastupitelstev, do zemského sněmu a na říšskou radu.

Stav učitelek a lékařek a potom ženy činné v oboru sociální politiky ať tvoří předvoj k veliké armádě žen, které ze svého středu budou si voliti poslance-ženu, která jejich práva a jejich zájmy hájiti bude jak na sněmu zemském, tak také na říšské radě.

Quispiam.

Dohled ku společenstvům živnostenským.

Není tomu dávno, co o zákonné organisaci živnostenské bylo slyšeti. A byť bychom i s projevy samotnými často nesouhlasili, vítáme je přece, poněvadž jsou známkou probouzejícího se rozvoje. Zdá se skoro, že »galvanisování«, o němž se tak často jako o marném pokuse mluvívalo, ukazuje svoje výsledky a nic na tom nezáleží, čí je to zásluhou. Jsme toho soudu, že to byla cizí pomoc a jí vznícená práce i oposice, jež společně zde pracovaly.

Aby život se tu dále rozvíjel, jest třeba zbýti se sterých vad, jimiž trpěl kmen této organisace stavovské a pro budoucnost dána býti musí záruka informativního dohledu, bez něhož dlouho ještě autonomie živnostenská nemůže obstáti. To státi se musí nevyhnutelně, poněvadž je to nutno. Veřejně na jevo dávaný odpor proti těmto snahám, není projevem českého řemeslnictva, nýbrž právě jenom těch kruhů, které mají vědomí o mnohé nesprávnosti, jež však utajováním se nezlepší.

Dohled vykonávati má jednak živnostenský úřad, který je k tomu po rozumu § 127. živn. řádu povolán, pokud se týče příslušný instruktor, jednak také jednoty společenstev živnostenských, jimž stanovami určitá míra informativního dozoru jistě přiznána býti může. Prozatím však od těchto nelze ničeho očekávati, poněvadž korporace tyto před provedenou organisací vlastní a před vyškolením funkcionářů, pokud duch asociační do všech vrstev živnostenských nepronikne, na podobnou činnost nestačí. Třeba však si nezatajovati, že již nyní samy pro věc se vychovávají a že u nás řídká pomoc a podpora úřední jistě již dnes s tímto jich posláním počítá pro budoucnost. Mnoho jednou vykonati budou moci okresní sbory poradní, jimž by snad příslušným nařízením dány býti mohly závazné předpisy. Také posavadní dohled úřední neznamenal mnoho a nedovolán zakročoval úřad jen v případech výminečných, ač dvacetiletá zkušenost poučovala, čemu by bylo lze zabrániti jenom poněkud energičtějším dozorem. Zejména podrobné zkoumání zpráv a účetních závěrek mohlo míti velmi zdárné výsledky. Že celkem velmi přetížené úřady živnostenské ex offo nezakročovaly, znalce poměrů nepřekvapí. Funkce komisařů do nejnovější doby vůbec obsazeny nebyly a jenom neznalec by mohl předpokládati, že snad instruktoři ustanovení pro ohromná teritoria sami mohou obstarati dílo nutného dozoru. — I pro budoucnost bude instruktorovi možno dávati jenom všeobecné popudy a konati všeobecný dohled a práce v místech jednotlivých — výjimky ovšem nastanou — musí nutně býti zůstavena činitelům místním.

Jak známo nastala patrně změna teprve tehdy, když v české části země jmenováni byli na podnět instruktorův komisaři při jednotlivých společenstvech živnostenských. Silná oposice a to co po ni obyčejně dodatečně proniklo, ukázala nám teprve, jak si mnozí činovníci živnostenskou autonomii představovali a

jak ji také užívali. Není zde místa věc široce vykládati. Záleží na tom, že komisaři jmenováni byli ze živlu laického a dohledací reforma provedena byla pod heslem »inteligence do společenstev živnostenských«. — Hledě na přání živnostnictva, aby komisaři jmenovani byli jenom živnostníci, musil navrhovatel uvažovat o tom, co příslušníci tohoto stavu na své organisaci již dobrého provedli a také na to hleděti, že společenstvo není organisací jenom zaměstnavatelů, ale že má býti také bezpečným a stejně přístupným přístřeším pomocnictvu a učňům. Že dané heslo bylo správné, o tom není pochybnosti.

Bylo tohoto cíle dosaženo? Na danou otázku odpověděti lze jenom podmínečně, poněvadž působnost nových orgánů je příliš krátká a poněvadž i pro ně jest vyhraditi určitou dobu, aby se s novým posláním svým samy důkladně seznámily. Zde bude povinností úřadů i společenstev, aby těmto novým pracovníkům daly k tomu možnost a prostředky. Bylo velmi dobře, že jména komisařů byla uveřejněna, poněvadž se ukázalo, že je tu upřímná snaha dosaditi muže spolehlivé.

Právě vydaný kalendář Wajgnerův ukazuje jasně, že vůle k tomu byla energická, že však tu a tam patrně překážky rázu místního vynutily přece určité odchylky. Proudy, které snažily se živnostnictvu daná hesla jako urážku ve tvář vmetenou vyložiti, ty proudy, které potom jenom o schopnostech našeho živnostnictva mluvily a nechtěly slyšet o vadách všem známým dopustily se pohoršení vzatého. Ale dobrá část našeho živnostnictva zvítězila svým názorem a to je zárukou, že součinnost inteligence učené s inteligencí živnostenskou také ukáže velmi záhy slušné výsledky.

Pozoru hodno jest, že v obvodu královského hlavního města Prahy komisařů není. Jsme toho soudu, že právě zde, kde jest život nejmožnější, kde odborová organisace je téměř úplně provedena, kde jsou společenstva živnostenská nejbohatší a osobních obtíží jest celkem asi nejméně, mělo býti pamatováno na to, aby jiným okresům byl dán sympatický vzor. Nemůže býti o tom pochybnosti, že kdyby v Praze byli komisaři jmenováni nejdříve a kdyby tu právě jmenováni byli vynikající odborníci, kteří požívají obecné důvěry, že by na venkově opposice proti komisařům docela jinak bývala vypadala a zejména, že by jí nemohlo býti využitkováno také živly, jimž nebyly vůdčí myšlénkou důvody věcné, nýbrž jimž bylo bojovati snad proti komisaři jako proti orgánu, který jest činitelem důvodně obávaného pořádku.

Obzvláštní pozornost bylo by věnovati ustanovení vynikajících komisařů při jednotách, poněvadž v nich součinnost jiných stavů jest nutna.

Tímto způsobem součinnost inteligence v zákonné organisaci živnostenské je netoliko získána, ale jak bylo svého času při veřejné příležitosti otevřeně řečeno, také chráněna. Že v jiných formách zatím možna není, ukázala trpká zkušenost. Bude ovšem třeba velikého taktu, aby komisař dovedl jednati na

schůzích živnostenských přiměřeně, aby nebyl prostým orgánem policejním, jemuž by dávala váhu jenom vlastnost jeho jakožto osoby po rozumu trestního zákona vrchnostenské, ale aby sympatickým a upřímným chováním a ochotnou prací vyvinul se ve skutečného učitele a podporovatele maloživnostenské samosprávy.

Za této příležitosti výslovně připomenouti sluší, že úřad nařídíti může, aby komisař zván byl také do schůzí představenstva. V tom smyslu vyslovil se již před delší dobou správní soudní dvůr. Poněvadž život ve společenstvu právě představenstvem přichází k platnosti a poněvadž ve schůzi představenstva právě tak mnoho lze vykonati dobrého, jako mnoho lze zkaziti, aniž valná hromada mohla učiniti dodatečná opatření opravná, jsme toho soudu, že právě v tomto orgánu bude komisaři rozvinouti činnost největší.

Co nám instituci ve smyslu zařízení českého instruktora činí sympatickou, je také okolnost, že šetří i v tomto směru autonomního rázu, že žádá se jmenování komisařů ze řad laických, třeba kladena byla formálně zcela správně váha na to, že společenstvům činiti návrhy vyhrazeno není. Snad i tu chtělo se původně společenstvům vyjíti vstříc a bylo chybou, že společenstva činíla návrhy takové, jak obsazovala po řadu let místa nejpřednějších funkcionářů svých, nehledíce nikterak na potřebné schopnosti. Tato nová čestná funkce může dle našeho úsudku úroveň českých spoiečenstev povznésti a je jenom potěšitelné, že českého vzoru následováno jest v době přítomné také v ostatních královstvích a zemích.

Přijavši funkci komisařskou ukázala česká inteligence, že pro lidový prospěch pracovati chce, že to dovede a cítíc zod povědnost za to, co se vůbec děje, nedala se také odporem odstrašiti a tak ukázala cestu, jakou i v jiných směrech bylo by se bráti. Neopomeneme novým potěšitelným jevům tohoto obsahu věnovati pozornost a jsme přesvědčeni, že na konec dojde nová práce také porozumění v celém českém živnostnictvu, jemuž může jenom prospěti. *JUDr. Dolanský.*

Návštěvou u pražských Němců.

Když na Františkově dráze sundávali u českorakouského pomezí z vagonu tabulku »Praha-Inomostí«, oddechnul jsem si spokojeně. Předně proto, že už mám za sebou kus do omrzení známé krajiny a že jsem Alpám blíž, a pak proto, že s tou tabulkou zapadá za mnou to hašteřivé, nesnášelivé české vzduší. Nemohu za to, jsem už jednou takový tichošlápek a stejně se uklízím stranou, hádají-li se spolu zelenářky o turančice nebo vedou-li poslanci ostré debaty o zájmy národa; ba jsem tak naivní, že mám za to, že jak Češi tak Němci se ve svém privátním životě skutečně starají o své existenční zájmy, a že různé ty »životní zájmy« národní by se samým přirozeným vývojem dobře rozluštily, jen kdyby oficiální politikové a noviny . . Tak

vida, je-li pak možná dostat se z toho začarovaného kruhu? Chci mluvit o cestě a už mlátím prázdnou politickou slámu. Když nás ale také ta milá dvojjazyčnost provází všude svými svízelemi. Vstoupíte do vagonu a myslíte si, teď mám pokoj. Máte totiž za to, že lidé jedou na cesty, aby se vybavili z jednotvárnosti celoročního života, že hledí událostem těch tří týdnů dovolené optimisticky, radostně, s lehkým srdcem vstříc, že chtějí svět nalézti krásný, lidi příjemné a snažiti se sami býti takovými. Ale hned, vstupujíce do kupé, jste z té iluse vyhojen. Na váš český pozdrav obrátí jeden pasažér hlavu na levo, druhý na pravo a okázalé mlčení je vám výmluvnou odpovědí. Hned víte kolik uhodilo a mrak tichého nepřátelství rozloží se mezi vámi a spolucestovateli, a ač jste se v životě poprvé a naposledy viděli, ač jste jinak třeba nejmírumilovnější a nejvlídnější povahy, zmocní se vás v tu chvíli bojovná nálada; z té nejmenší »mezinárodní« komplikace, např. ve příčině zavazadel v síti, hrozí vzniknouti »casus belli«, jehož konců trapno domysliti: konduktér, inspektor, přednosta stanice, ostré slovo, snad soud. Tak se podporuje jasná, osvěžující nálada cestovní, že ano? Nu, za hranicemi si tedy oddechnu, na neutrální půdě bude přece pokoj. A byl; až na horské pěšině mi zase padly přes cestu stíny domoviny v podobě ležícího tam obalu z dra Rosy životního balsámu, který tam některý krajan pohodil. Bylo to omen; hned na to seznámil jsem se v hospůdce s dvěma Berlíňáky, kteří však vlastně pravými Berlíňáky ani nebyli, poněvadž nebyli to nadutí protivové, nýbrž docela příjemní lidé. Bavili jsme se nenuceně, zavlažujíce loyalní Kaiserfleisch a Kaiserschmarn patriotickým terlánským, a to i pak, když jsem jim řekl, že jsem »ein Böhme, ein Čeche, wissen Sie«. Přes to však, když slyšeli, že jsem Čech z Prahy, tázali se mne: »A, to jdete bezpochyby také k otevření vaší Pražské chaty? Setkali jsme se již s několika pány a dámami z Prahy, sejde se vás tam hodně, i váš p. Stüdl tam ovšem bude . .« Tak, už v ní zase sedím, v té domácí kaši. Vaše chata! Kdyby to tak nějaký krajan slyšel! Neměl bych vlastně vstát a odejít? Nu vysvětlím jim to. »Pánové, to není naše chata, poněvadž mně jako Čechu (ein Čeche, wissen Sie) z taktických důvodů do toho nic není a nesmí býti, co dělají Němci. Vím sice o p. Stüdlovi, že má v Praze kdesi krám, ale dále jeho alpinistickou činnost ignoruju. Víte, důvěrně řečeno, zabloudil jsem sem vlastně per nefas, neboť já jako Čech patřím do slovinských Alp. My Češi (Wir Čechen, wissen Sie) jednáme totiž ve všem dle promyšleného, k jistému cíli směřujícího pevného plánu, dle něhož řídí se nejen naše konání politické, ale i naše zábavy, výlety, cesty . . Vím, že začátkem srpna se otevírá nová chata pražské sekce, ale nejdu tam k slavnostnímu otevření, poněvadž by mi tam Němci možná ukázali zdvořile dveře.« Nu, tak jsem to zrovna neřekl, ale vykládal jsem jim to všelijak, avšak buď byl můj výklad nějak nejasný, nebo oni špatně chápali; když jsem byl s vykládáním hotov, nemohli přece pochopiti, proč, když cestuji každoročně

do Alp, nejsem členem Něm.-Rak.-Alp.-Spolku, vždyť prý sportu nic není do národnosti. Jak pak ne? Kde jsou národnostní otázky pro mnohé lidi příjemně rozčilujícím sportem, proč by se naopak sport vyhýbal národnostnímu zabarvení?

Kráčeje pak dále Taurským údolím vzhůru, uvažoval jsem, jak to divný osud: člověk, který se vyhýbá národnostním debatám doma, je vtažen v Alpách do takové debaty s lidmi, kteří se sami o ty věci celý život nestarají. Jistojistě však podruhé, až uvidím na cestě »dra Rosy životní balsám«, poslechnu varovného znamení a uhnu se v levo, v pravo, nebo půjdu zpět. — A teď zase měl jsem hlavu zatíženu novou národní starostí více než záda ruksakem. Srovnává-li pak se to s mou vlasteneckou povinností, abych šel do té pražskoněmecké chaty, nebo mám dělati pasivní opposici a jíti ostentativně kolem? Je ovšem velice pravdě podobno, že by si té mé ostentativnosti nikdo nevšiml, a pak dějiny české politiky učí, že trpný opposičník má ze své taktiky jen škodu a mimo to výsměch. Proto vzhůru do aktivní politiky od Zamčiny (Gschlöss) po úbočí Kotelné hory (Kesselkopf), vysoko nad zelenomodrými průrvami Schlattenkeesu (tady jsem hotov se svými německými vědomostmi), za kterým strmí Černá a Křišťálová stěna i ostatní vysoké kapacity, které zasedají tu v bělostném půlkruhu k nádhernému cerklu u svého suveréna Velkého Benátníka (nebo jak se jmenuje česky Venediger). — Tak tam to je tedy ta Pražská chata! Přicházím si jako zakuklený vojenský vyzvědač, který jde obhlédnout nepřátelskou posici. Vstupuji do chaty, kdež mi nezbývá než s vášně prostou vytrvalostí jísti, píti a pozorovati. Pěkně si tu chatu páni krajané vypravili, jen co je pravda. Je to vlastně malý hotel, venku kámen, uvnitř vše ze dřeva, čisté, pěkné, pohodlné, laciné. I gratis bačkory jsem nalezl v pokoji; myslil jsem, že to je zvláštní pozornost ke mně jako k Čechovi, ale pak jsem je viděl i u ostatních. Na dveřích mého pokoje byla tabulka: »Zimmer der Smichower Sektion des D. Ö. A. V.«, jako vůbec každý pokoj hlásá takto štědrost svého macenáše příštím pokolením. Jak by bylo pěkné, kdyby vedle toho co četlo např. »Pokoj pražského Sokola«; škoda, že se v té věci nevyjednávalo s Němci. Stěny jídelny zdobeny jsou podobiznou n a š e h o p. Stüdla, fotografiemi obětovných německých dam a Jansovými obrázky Staré Prahy. Při pohledu na ně jihlo mé srdce blahostnými, měkkými city. Totiž při pohledu na ty známé obrázky, ne na ty dámy. Dostával jsem se do povážlivé smířlivé nálady. Všecko národní záští v mých prsou mizelo; hle, vždyť jsou přece body, kde sympatie Čechů i Němců se stýkají, vždyť zde ty věkoslavné budovy naší Matičky jsou stejně milé jim jako nám. Přemýšlel jsem, s kým bych měl to smiřování začíti; turisté ostatní dle cizinecké knihy byli — jak to obyčejně bývá — Němci z říše a Vídeňáci, s kterými se »nehněváme«. Tu jsem spatřil hospodáře chaty, an krájí ve špižírně salám. Ihned jsem si řekl: ano, v otázkách hospodářských, jež jsou společného zájmu, v otázce žaludkové nutno navázati s Němci, a

také ihned jsem zahájil předběžné vyjednávání. Avšak milý Němec buď si myslil, že si ho předcházím k vůli jeho neomezené moci nad kulinárskými poklady chaty, nebo se mnou, jako se směšně malou minoritou, neměl za vhodno vyjednávati, krátce, jakmile nařezal salám, vyexpedoval mne ven a byl konec smiřovaček. Ano, tak je to i tam na březích Vltavy: »Mluví-li se moc o nové smiřovačce, nutno chystati se k nové pračce.« Uleviv si tímto trpkým epigramem, šel jsem si oddechnout na terasu. A tu mi teprve padla do oka štandarta před chatou. Jaká to podivná kombinace barev? Ach, už rozumím! Milí krajané byli tu v šlakovitých nesnázích: vystavěli si s nemalým nákladem pěkný horský dům a teď si mají před ním sami vztýčiti a nechati vláti ty dvě nenáviděné barvy, kterým se doma vyhýbají jak mohou a které jsou náhodou také barvami tyrolskými. Chápu úplně jejich rozpaky. Poněvadž Tyrolané nechtěli k vůli tomu zemské barvy změniti, kousli do trpkého sousta a rozluštili věc způsobem důvtipným: paralysovali protivný dojem červenobílé barvy, připojivše černožlutou. Jen že z toho vznikla taková plachta, že ji musí při každém silnějším větru — a těch je ve výši 2800 m. dost — uklidtti, aby ji to neodneslo někam do solnohradských niv. Tato malichernost krajanů naplnila mne jakýmsi příjemným škodolibým uspokojením; teď jsem už se cítil úplně doma.

Upadl jsem mezi vlky a bylo nutno s nimi výti. Komusi napadlo poslati p. Stüdlovi do Prahy pohlednici; všichni ji podepsali a já arci také. Napsal jsem své jadrné české jméno hezky zřetelně nahoru, aby z toho měl radost. Takového sebezapření vyžaduje se od českého turisty v německých Alpách! Jak tu pomoci? Kupme si od Němců starou vypuštěnou pražskou boudu a zřiďme ji výhradně pro sebe; bude to sice nepohodlné, ale vlastenecké. Ostatně jsme beztoho zvykli krčiti se v nepohodlí a nechávati to lepší sousedům.

Když to tedy s německo-českým vyrovnáním oklikou přes Taury nešlo, nechal jsem toho, ohradil se ve svém »splendid isolation« uprostřed Němců a četl jsem Fliegende. Ale ten nezdar mne nesklíčil. Hned druhý den, když jsem sestupoval do údolí Solnice (snad se tak jmenuje Salzach), pokusil jsem se opět o dohodu česko-italskou; stalo se to takto. Bylo hrozné vedro; ve vysokých Alpách dovede totiž slunce po poledni zrovna tak hřát jako na Václavském náměstí. Poněvadž za cestování nejde mi tak tuze o obdivuhodné turistické výkony jako spíše o pohodlí, najal jsem si Vlacha, který pracoval na nově ražené horské pěšině, aby mi nesl názadník (sluje-li tak po česku ruksak). Kráčeli jsme spolu, představitelé dvou národností, ohrožovaných německou rozpínavostí a bavili se vlasky; ovšem, z mé strany to byla nějaká divná vlaština, takový konglomerát pohmožděných slov latinských a francouzských, na něž byly nalípány pseudovlaské koncovky. Divil jsem v duchu sám sobě a liboval si, jak zručně si při tom vedu; jen že jsem brzy s politováním seznal, že tomu můj průvodce jaksi dobře nerozumí. Když jsme

se tak po dvě hodiny pracně bavili, až jsem se celý zpotil (myslím, že Vlach od poslouchání také) a od názorného mluvení mne už bolely obě ruce, zželelo se Vlachu mne i sebe a začal najednou mluviti německy. Nestyda, považoval patrně tu svou mizernou němčinu ještě za lepší než mou vlaštinu s latinsko-francouzským zabarvením. Vím sice, že němčina je ode dávna osvědčený dorozumívací prostředek mezi Slovany, ale u toho Vlacha mne to přece zarazilo. Když nemůže přinésti společné věci ani tu oběť, aby se namáhal mi porozuměti, jak pak možno od něho čekati nezištné součinnosti vůbec? Mimo to, když jsme si teď už lépe rozuměli, vyšlo na jevo, že to není rakouský Vlach, nýbrž že je z Lombardie. Další dvě hodiny jsme spolu promluvili už jen pár slov. Na konec žádal ode mne diškereci. Ač jsem nebyl povinen, dal jsem mu ji; měl jsem obavu, že by mi řekl, že byl zjednán nést ruksak a ne dávat lekce vlaštiny dle Berlitzovy methody. Tak skončil pokus mého česko-vlaského dorozumívání. A útraty zaplatil Čech, to se rozumí.

Když na rakousko-českém pomezí zavěšovali zase na vagon tabulku »Inomostí-Praha«, zůstal jsem vůči tomu tentokráte už docela lhostejný. Vždyť i do čistého ovzduší vzdálených Alp, do velebného ticha vznešených výšin, až na samý kraj bělostné říše ledovcové nesly se za mnou ozvuky domácích rozmíšek, tam dvojnásobně malicherných. Nebo bylo to snad proto, že jsem potřebnou k tomu disposici nosil v sobě sám?

Co akáty v zimě povídají.

Akáty v zimě jsou zevně odumřelé, ale uvnitř žijou, a to je snad ten pravý život. — Na jaře, v létě, na podzim pučí, kvetou a vadnou, v zimě nedělají nic a přemýšlejí o všem. Temně stojí kmeny, holé větve trčí k nebi. — Rozpustilé, veselé, bezstarostné bylo jarní ráno. Větve pučely, ptáci štěbetali, děti výskaly v mocném, chvějícím se vzduchu. Ta bláznivá střeštěnost umdlela. A pak začala nádherná krása léta. Něžně bílé květy se objevovaly, chráněny sytě zelenými listy. Ptáci zpívali písničky. Cestou šlo děvče. Tak ráda by utrhla jeden květ. Natahovala se po něm. Tu se objevil mladý muž a pomohl jí ho utrhnout. Chodívali pak zde spolu kolem krásných kmenů, pod nádhernými větvemi, ve vzduchu naplněném rozkoší květů. Čím je co krásnější, tím je nestálejší. Opadaly květy, listí vadlo. Ptáci teskně pípali. A ti dva se loučili. Melancholická krása podzimu zazářila. A shasla. Opadalo listí, padaly stopky a slétaly i šešulky. Nikdo sem nechodil, jen jeden člověk, a ten byl jako počasí, zoufalý a beznadějný. Žil svoje jaro, léto, podzim a zimu. »Nač kvete všechno, když to opadá? K čemu radosti vykoupené strastmi? K čemu klamavé iluse? K čemu stále žít a umírat. Raději skončit hned.« »Nemá pravdu,« řekli stromy, »v květu a vadnutí, v radosti a bolu, v životě a smrti, všade je krása.«

H. Jasná.

Flirt. — Nosila šaty mdle zelené barvy diamantových brouků a dala jednomu kavalírovi jísti listy z růže, které otrhala. »Ambrosie . .« řekl kavalír

Později seděla vždycky sama. Její mdle zelené šaty zářily jako fosfor. Otrhávala zvolna růžové listy, nedala je nikomu jísti. Slza padla na její šaty. Ale nikdo neřekl: »Nektar!«

Přel. *K. R.* *P. Allenberg.*

Zima. Svěží, mrazivé jitro. Krev bystře proudí žilami, nervy se jaře napínají, naděje vesele se usmívá. Rolničky živě se nesou vzduchem, jako by věděly, že jest jejich povinností svádět k veselosti a jarosti. Nad střechami kouř stoupá k oblakům vysoko, vysoko. Všecka tíha se země spadla a ona sama jako by chystala se vznésti vysoko do lehounké mhy, tavící se na slunci jako stříbrná pára. Místo listí padá se stromů prach diamantový na tenký průhledný přímrazek, pod nímž viděti proudící vodu.. A jitro je tak krásné, a všecko se směje, když slunce ve vší nádheře na nebi zaplane. Něžná, ostýchavá mlha rozprchává se před ním a z pod jejích závojů noří se pahorky, údolí a daleké pláně, tak stkvoucí a zářící, jako by právě teď ve vší novosti a čistotě vyšly z ruky Stvořitelovy.

Literatura. Umění. Věda.

„Višňový sad". drama A. P. Čechova, byl u nás znám jen z novinářských zpráv, ohlašujících jeho provedení i jeho úspěchy. Poněvadž pro tuto hru starší kritika dosti krutě Čechova napadla námitkami, že to je satira na mravní malomoc ruské mládeže, je nutno především očima ruské kritiky vzhlédnouti na obsah hry, a vystihnouti její smysl, jenž tu je symbolisován tak zřejmě, že jen staří páni mohli neviděti reelnost plánů „věčného studenta" Peti Trofimova a optimistický směr dramatu. Jest obava, aby i u nás nebyl „Višňový sad" jednou prohlášen za obraz maření života beze spásy a východiska. Z četných zastanců zdravého smyslu této hry cituji J. L. Ixe, jenž ve feuilletonu Pet. Vědom. (28./7.) dává perné lekce té kritice, která tak zlobně se vrhla na květy višňového sadu, pustošíc je nedůvěrou k svěžím, upřímným řečem věčného studenta Peti Trofimova a ku vroucímu nadšení Anny Raněvské, podškrtávajíc skoro nenávistně komické a nahodilé stránky i jednotlivosti („plešatý Trofimov" „staré kaloše") a volajíc uštěpačně na čisté studentovy sny o novém životě budoucnosti. „Nových kalo.í si nemůžeš koupit a domýšliš se, že jsi člověkem budoucnosti, občanem příštích pokolení." Tato úsilná pozornost nespokojených kritiků ku starým kalošim P. Trofimova svádí k domněnce, že postavu Čechova posuzují rozumem obchodníka s kalošemi, u něhož nová kaloš jest ovšem první věcí na světě. S takovou logikou ovšem nelze pochopiti významu slov, jež stárnoucí student metá v tvář Lopachinu: „Dej mi třeba dvě stě tisíc, já jich nepřijmu. Já — člověk svobodný. A vše, co vy, bohatí i chudí, tak vysoko a draze sobě cenite, nemá nade mnou pražádné moci, je mi pírkem, nesoucím se vzduchem. Já se bez vás obejdu, já projdu podle vás: jsem silný a hrdý. Lidstvo jde k nejvyšší pravdě, k nejvyššímu štěstí, jež možno na zemi — a já jsem v prvních řadách." — A jako ona „ideální" kritika tak i Varja, představitelka téhož idealismu, vidí na Trofimovi jenom staré, sedrané kaloše, bojíc se ve své ubohé úzkoprsosti, aby se do člověka s tak hroznými kalošemi nezamilovala její „dušička a krasavice" Annuška a aby „z toho nepovstal román". Nechápe, že Trofimov se starými kalošemi dospěl zatím již v místa, jež jsou „výše lásky" .. „Jsme povýšeni nad lásku! Vyhnouti se všemu malichernému a zdánlivému, co brání svo-

bodě a štěstí člověka, tot cíl a smysl našeho života. Ku předu! Jdeme neodolatelně k jasné hvězdě, planoucí tam v daleku! Ku předu! Bez zastávky! Anna je nadšena těmito jeho projevy nejvyšší oddanosti, ale Varja a kritika se posmívá jeho kalošům, nevěříc sedm a dvacítiletému studentovi, propuštěnému dvakráte z university a „ničeho nedělajícímu". Nejvíce mu ovšem zazlívají proto, že nedokončil studia, aby získal diplom opravňující k obvyklé karieře, jejíž kouzlo ovládá celý vyšší svět a poutá, ochromuje duševní rozmach inteligence. Nikde na světě pojem „učiti se" nesplývá tak zjevně a urážlivě s pojmem „získati diplom" jako na Rusi, a nikde jako na Rusi není diplom tak malým důkazem toho, že se člověk opravdu učil. V tom je věčné studentství, pannickost a zdánlivá nepřirozená naivnost Trofimova, nesmírně významná dramaticky — i společensky, rozhodně však nezasluhuje úsměšků, byt znělo trochu nepochopitelně v našich poměrech, že sedmadvacítiletý věčný student dosti vykonal, jestliže mnoho pročetl, promyslil, „sebe sama vytvořil" a živé mladé duši své družky Anny ukázal nové svobodné cesty, po nichž čist, svoboden, zbaven okovů krásy a peněz, sám kráčí pevnými kroky, byt s brejlemi na očích, s prořídlými vlasy — a v nešťastných rozedraných kaloších. „Stále výš a výše," jak prostě vyslovuje Maxim Gorkij svoje ideály, zazněvší svým ohlasem po celém světě. Jakou čistou poesií působí ohlasy tužeb Trofimova v dívčí duši, rozvíjející se v přesvědčení: „Celá Rus je naším sadem." Nebo věty, jimiž plna naděje chlácholí Varju (Barboru) Raněvskou v okamžiku, kdy Gajev a Raněvská se rozněvají a Varja Lopachinovi klíče hodí. „Višňový sad je prodán, už není, pravda, ale neplač .. Půjdeme spolu, pojďme, milá, odtud .. Založíme si nový sad, rozkošnější než byl tento, ty jej spatříš, pochopíš a radost, tichá, hluboká radost snese se na tvoji duši jako slunce k večeru a usměješ se .." Tak by byla nemohla promluvit, kdyby jí byl věčný student nevysvětlil, že krásnou vnější romantikou „višňových sadů" nevykupují se dějinné křivdy a nespravedlnosti, spáchané od jejich založení! „Považte, Anno, váš děd, praděd i všichni vaši předkové byli statkáři, vládnuvší živými dušemi. Zdali na vás s každé třešně v sadě, s každého lístku a s každého kmenu nehledí lidské bytosti, zda neslyšíte jejich hlasů? O, to je hrozné. Strašný je váš sad, a jdeš-li večer nebo v noci tímto sadem, stará kůra na stromech temně světélkuje, i zdá se, že třešňové stromy ve snu vidí, co bylo před dvěma sty lety, a těžké vidiny je trápí .." Věčný student Trofimov naučil se jasně, široce a upřímně vyslovovati svoje stesky i naděje bez ohledu na řády a zvyky společnosti, již proto nežil marně, ale právě proto tak uráží svou jemností cítění a proto Trofimov s Annou Raněvskou po prvním představení „Višňového sadu" (v Chudožestvenném těatru) vyvolal jízlivé poznámky starších kritiků, petrohradských i moskevských: „Známe takové lidi! Nic z nich nebude, vždyt sami nevědí, kam jdou a co chtějí .." „Všecko je tak neurčité .." a podobně. Proto je tak poučno a zajímavo čísti posudky plynoucí z lepší vůle a lepšího pochopení autora. „Potlačiti v sobě minulost, abychom žili pro budoucnost, vzkřísiti sebe sama a vytvořiti sobě po bok ženskou ‚živou duši', naučiti se ‚hledět pravdě přímo v tvář', kypěti ‚novým životem' a nově jím oživiti vše, co je schopno života — co více chcete od věčného studenta v okamžiku, kdy poznav svoji mravní zralost, chystá se přikročiti ku společenské činnosti a štěstí mladého snu zaměniti za štěstí zralé práce pro zrozený, hotový ideál?" A jaká je v tom neurčitost? „Aby člověk mohl začíti život v přítomnosti, nutno především vykoupiti svoji minulost a súčtovati s ní. Avšak vykoupiti ji možno jen utrpením, jen neobyčejným, ustavičným namahánim." Ruský kritik dobré vůle v tom naopak vidí prostou, pevnou formuli, štěstí budoucnosti roste z utrpení přítomnosti, přirovnávaje ji k formulím Dostojevského, jehož Raskolnikov i Karamazov také utrpením vykoupili svoje štěstí, ovšem pasivním utrpením smíření a pokoření, sebeobětováním („smiř se, hrdý člověče!), proti němuž Petja Trofimov mluví o aktivním utrpení sebepoznáním a práci. A že Trofimov přece jen ničeho nevykonal, jak soudí „inteligenti" této hry, zvláště Lopachin? Trofimovu naopak zase nelze vymluviti přesvědčení, že oni, inteligentní „měšťáci", ničeho nevykonali:

„U nás, na Rusi, posud jen málo lidí pracuje. Veliká většina inteligence, již znám, ničeho nehledá, ničeho nedělá a posavad ku práci není způsobilá. Říkají si „inteligence", ale sluhovi říkají: ty, s mužíky nakládají jako se zvířaty, špatně se učí, vážně ničeho nečtou, o vědách jenom hovoří a v umění málo co chápou. Všichni jsou vážni, všichni mají přísné tváře, všichni hovoří jen o vážných věcech, mudrují, zatím však veliká většina, devadesát devět ze sta, žije jako divoši." V tom je tragický rozpor současných „otců a dětí", že se navzájem hrozně odcizili: otcům zdá se, že děti si připravují nesmyslný život a děti nechápou, proč žili jejich otcové. A sejde-li se mládež se starším člověkem, jehož mysl není zastřena domyšlivostí na vlastní vnější kulturu a jenž proto dovede chápat jejich nové, jím snad už dávno prožité stesky a naděje — diví se a nedůvěřuje. Tento ruský osud stihl Čechova za to, že pokusil se na scénu uvésti neblahý rozpor ruské společnosti, na nějž celý svět byl upozorněn — snad poprvé — uměleckým dílem Turgeněva („Otcové a děti"). Není možno o umělecké, divadelní hodnotě „Višňového sadu" rozhodovati, neznáme-li jeho účinku s jeviště, ale duševní splývání Trofimova s učelivou Annou Raněvskou v ovzduší tak nepříznivém pro jejich ideály jest jistě i divadelně lákavé a úspěšné. Referuji obšírně o této novinářské kritické kapitole, poněvadž se jí zároveň, byť jednostranně, vysvětluje osud a obsah dramatu, jehož sláva tak rychle se ujala po smrti Čechova, že snad proto se posuzovalo méně obsahově, jako by jeho idea byla i u nás obecně známa nebo snad za poznání nestála. Dr. *K. Kolman.*

Glossa k článku p. prof. dra Fr. Mareše. A. P. Sinnett, anglický myslitel, píše v knize své „The Growth of the Soul" v úvodě tato pozoruhodná slova, jež souhlasí s vývody p. profesorovými: „Lidský vývoj je produktem dvou sil, z nichž jedna vychází, abychom tak řekli, z přírody jakožto celku a představuje normální vývojový impuls, kdežto druhá ze spontanní činnosti vůle jednotlivcovy a representuje latentní dosud princip božství v člověku. Myšlenka tato tvoří ve skutečnosti základ skutečně vědeckého nazírání na vývoj lidského ducha. Síle vůle každého jednotlivce je připojiti se k evolučním pudům celé rasy, aby lze bylo dojíti největšího možného jeho vývoje. Pak pochopíme i hluboký význam kteréhokoli z četných náboženských výroků, jež sice se všech stran nám k uchu znějí, skorem nikde však nedocházejí správného pochopení. ‚Žíti v Bohu' se říká. Z toho jde, že Bůh — duch nebo vliv boží — žije v nás; ježto jsme si vědomi, že jsme v mnohém ohledu velice málo ‚božští', je zřejmo, že míra, do které se tento stav může stát živou pravdou, bude odvisla od stupně, v jakém se pro Boha učiníme ‚obydlitelnými'. Učinila-li se některá lidská bytost mnohem více takovýmto ‚chrámem božím' než druhá, je zřejmo, že se její vůle stala mocnější silou než vůle druhého. Je v hojnější míře proniknuta onou vůlí, která ve své dokonalosti je uznána jakožto prapříčina všech věcí a vůdčí princip přírody i vývoje." *P. M.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Morava. Naše pohodlná důvěřivost, strýčkování a povrchnost nese utěšené ovoce. Tentokráte chybí v Kroměříži 80.000 korun. Za to rosteme politicky. Nová strana pokrokově agrární chce se ustaviti. I jiné úspěchy lze zaznamenati. Po pětiletém tahání se soudy bylo uznáno právem, že smíme ve Znojmě — lepiti české plakáty. — Z drobné osvětové práce sluší zaznamenati usnešení starostů v okresu náměstském, že nebudou povolovati venkovských muzik. Kdy dojde na pražské dupárny „na Marjánce", „u Bucků" atd. Ci tady již nelze nic zachrániti?

SOCIÁLNÍ. Otázka generální stávky jest u nás každé chvíle, jak se říká, na denním pořádku. Zabýval se jí poslední sjezd české sociální demokracie v Prostějově a anarchisté apoštolují pro ni ustavičně. Otázka ta má v sobě cosi svůdného. Omamuje prostého dělníka, když se mu vsugeruje domnění, že lze nynější společnosti skočiti do týla, povaliti ji a zříditi na ráz novou a lepší. Omamovalo by to každého,

kdo jest ochoten věřiti domněnkám, nebo kdo nedbá zkušeností, které byly učiněny s generální stávkou. Však již na prostějovském sjezdu české soc. demokracie bylo doznáno, že na provedení generální stávky jest soc. demokracie slabá a nepřipravena. Jak nazírá se na otázku tuto, ukazují tři články v posledním čísle „Soc. Monatshefte". Posl. Filippo Turati uvažuje o výsledcích pětidenní generální stávky v Italii. Dospívá k poznání, že generální stávka, kterou by mělo býti dobyto hospodářské moci, jest absurditou, jest dvousečnou zbraní, které dlužno užívati jenom ve výjimečných případech a s nejvyšší opatrností. Kdyby se jí často užívalo, mělo by to za následek reakci. Panující třídy donutily by vládu, aby vystoupila příkrými opatřeními, která by parlament schválil zcela jistě. Častým opakováním generální stávky ztratila by věc dělnictva oněch sympatií, kterých jest třeba k uskutečňování sociálního pokroku. Generální stávka, sáhne-li se už k ní, musí býti krátká a musí míti lehce dosažitelný cíl. Krátká musí býti proto, že zbavuje výdělku právě onu masu dělníků, kteří mají nejskrovnější úspory a nejmenší úvěr. Musí respektovati bezpodmínečně nutná odvětví výrobní, jako světlo, chléb, pitnou vodu, zdravotní službu, dopravu poštovní a telegrafní, denní tisk atd. Zastaviti práci v těchto odvětvích výrobních odporuje nejen vyšším požadavkům civilisace, ale škodí i věci samé, pro kterou se stávkuje, poněvadž pobuřuje veškeré obyvatelstvo, nevyjímaje ani většinu dělníků. Co do výsledků, tvrdí posl. Turati, že generální stávka italská dělnictvu více uškodila, nežli prospěla. Reakcionáři toho dosáhli, že byly vypsány nové volby a z nich že konservativní živly vyšly posíleny. V levici nastala trhlina, radikálové se oddělili od socialistů. Jest skoro jisto, že proveden bude zákon, kterým bude znemožněno stávkovati ve veřejných službách, asi jako se to stalo v Holandsku. — Pavel Kampffmeyer odpovídá na otázku, zdali by generální stávkou bylo dosaženo hospodářské moci? Odpovídá záporně. Dosaženo by bylo jenom malé části hospodářské moci. Generální stávka netknula by se ani v nejmenším 2·5 milionů malých zemědělců, kteří obdělávají půdu pouze s příslušníky svých rodin. Také valné části živnostenských a průmyslových podniků by generální stávka neublížila. V Německu jest pořád 60 procent malých podniků, ve kterých pracuje pouze jedna osoba, zpravidla majitel podniku sám. Mimo to musí se počítati s tou okolností, že valná část velkoprůmyslového dělnictva připadá na katolické distrikty porýnské, westfalské a hornoslezské. Tito dělníci by nebyli nadšeni pro generální stávku tou měrou, jako na př. protestantští dělníci v Sasku. Také v obchodě převládají podniky, obstarávané pouze jednou osobou. Na bankovnictví a bursovnictví nemají dělníci nejmenšího vlivu. Totéž platí o vlastnictví domů v městech. Kdyby generální stávka i na krásně byla vítěznou, dostali by průmysloví dělníci do rukou jenom zcela nepatrný zlomek hospodářské moci německého národa. Zmocnili by se pouze 7·3 procent všech podniků (které zaměstnávají více než 6 dělníků). Na ostatní dělníky mohli by vykonávati vliv pouze zákonodárstvím nebo diktaturou. Ale i dobytí částečné moci hospodářské předpokládá, že dělnictvo jest znamenitě organisováno a že má bohaté fondy stávkové. Každé snížení pracovní doby vyžaduje na dělnictvu značných obětí hmotných. Povalení kapitalistů neorganisovaným a chudým dělnictvem jest holou utopií. Pevná hospodářská moc kapitalistů nemůže býti poražena hospodářskou mdlobou hladovících dělníků. Dobytí hospodářské moci jest ovšem cílem pracující třídy. Ale toto dobytí nebude výsledkem generální stávky, nýbrž zralým plodem nekonečné řady hospodářských a politických zápasů. J. Leimpeters zkoumá, zda by hromadná stávka politická byla vhodným prostředkem proti zrušení všeobecného práva hlasovacího, na něž vláda německá pořád prý myslí. Jest přesvědčen, že dělníci se nepoženou na hradby, když se k tomu dá z Berlína rozkaz. K tomu patří jiné podmínky než disciplina. K tomu patří všeobecná nespokojenost, elementární rozhořčenost v lidu a ta se nedá udělati pouhým usnesením strany. Generální stávka musí přijíti jako zloděj v noci, neočekávaně, jako spontanní erupce; nemůže býti připravována. Ale dejme tomu, že by se podařilo zastaviti v Německu všechnu práci, Jaký by to mělo následek? Jak dlouho by to vydrželo dělnictvo, které

žije z ruky do úst? Ani týden. Může někdo se domnívati, že vítězství nad kapitalisty bude dosaženo osmidenním zastavením práce? Zastavení práce způsobilo by Německu nevypočitatelné škody, zničilo by tisíce existencí, aniž kapitalisté musili si odepříti i jen jedinou sklenku vína. Také se nesmí zapomínati, že hned po vyhlášení generální stávky byl by zaveden stav obležení, svoboda shromažďovací zrušena, takže by hnutí stávkové bylo úplně bez vedení.

Celní úvěr neposkytuje z pražských českých bank klientele své ani jediná. Příčiny toho jsou různé a spočívají hlavně v manipulaci eráru, jenž poskytuje úvěr jen tomu ústavu, za něhož záruku převezmou ještě jiné dva ústavy bankovní. Podmínka eráru spočívající tedy vlastně v trojí záruce povoleného celního úvěru působí komicky, uváží-li se, že při daňových úvěrech všeho druhu (lihu, petroleje, cukru a j.) této podmínky není a úvěr mnohdy i několika milionů dosahující vyměřuje a povoluje se každému jednotlivému ústavu bankovnímu samostatně bez záruky druhého neb docela dvou ústavů. Konkurenční poměr, jímž jednotlivé české banky vůči sobě stojí, mařil dosud dohodu, jíž by společným postupem a vzájemnou zárukou mohlo tu býti docíleno, a tak raději celní úvěr českými bankami vůbec nepěstován a zisk z něho uniká výhradně do rukou bank německých. Kdyby erár od dosavádní závaznosti dvou bank za ústav třetí upustil, bylo by celního úvěru hojněji používáno nežli posud, kdy pěstují ho jen banky německé a kdy množství firem jest zařízení to vůbec neznámo a manipulace nejasna. Pro jednotlivce jsou formality, spojené s domáháním se vlastního úvěru celního, příliš složité. Menší firmy samostatně ho dosud užívati ani nemohly, jak pro nedostatek předpisů v té příčině, dosud platných, tak i pro nepatrnost zásilek a pod. Úpravou svrchu uvedenou zjednodušila by se pro súčastněné firmy manipulace na minimum, neboť poplatky celní platily by firmy jednoduchým způsobem, odevzdavše poukázky bankovní na celní úvěr povolený bance. Kapitálu, který celními platy na dlouhou mnohdy dobu jest vázán, mohla by pak firma lépe využíti ve svém obchodě. České banky měly by zřetel svůj tomuto oboru agendy bankovní věnovati a společně se zasaditi o moderní úpravu celního úvěru v zájmu svém i obecném.

Lidové vzdělání v Japonsku. Japonští státníci napsali dle pramenů dílo nedávno v německém jazyku vydané „Unser Vaterland Japan.“ Z díla toho jest zřejmo, že v Japonsku poznáno v příslušných vůdčích kruzích, bez lidového vzdělání že žádný moderní stát nemůže dospěti velikosti a moci: V Japonsku jest zavázáno chodíti do školy každé dítě. Školy elementární jsou obyčejné a vyšší. Do obyčejné elementární školy zavázáno jest chodíti každé dítě; vyšší elementární školy jsou fakultativní. 60% dětí postupuje z obyčejné elementární školy do vyšší školy, což jest velmi význačným svědectvím, kterou měrou v Japonsku se uznává potřeba důkladnějšího školního vzdělání. O další vzdělání hochů starají se školy měšťanské, o dívčí vyšší školy dívčí. Kdo chce býti přijat do školy měšťanské nebo vyšší dívčí, tomu jest se prokázati, že chodil čtyři léta do obyčejné elementární a dvě léta do vyšší elementární školy. Běh měšťanské školy trvá pět let, běh dívčí školy vyšší čtyři léta, takže se škola měšťanská může vybývati teprve sedmnáctým rokem životním a vyšší dívčí škola šestnáctým Povinnost školní počíná šestým rokem věku. Postup vzdělavací od 6. do 17. nebo 16. roku jest pro všechnu japonskou mládež tentýž, at venkovskou at městskou, at bohatých nebo chudých rodičů. — Náboženství se v japonských školách nevyučuje. Vyučuje se mravnosti: dogmatické náboženství je vyloučeno ze škol elementárních, měšťanských a vyšších dívčích škol.

K ochraně staronordického kostela Wangu v Krkonoších pruských, jenž mnohému čtenáři bude asi znám, podniknut v říjnu t. r. rozhodný krok. Hrozilo mu nebezpečenství úplného zastavění hostinci — jeden z nich přiblížil se už tak, že starý, Bedřichem Vilémem IV. sem převezený norský dřevěný kostelík z údolí skoro nelze viděti. Proto vydán nedávno císařem Vilémem císařský výnos, ze 17. X. t. r. kterým se „spolku Riesengebirgsverein v Hirschbergu ve Slezsku na základě zákona z 11. června 1874. uděluje právo, k trvalé ochraně kostela Wangu v cestě vyvlastnění nabýti nemovitostí těsně pod kostelem tím ležících a náležejících hotelieru Nitschovi“.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 10. PROSINCE 1904. ČÍSLO II.

ROZHLEDY

Obchodní smlouva s Německem.

Jednání o obchodní smlouvu s Německem opětně přerušené jest politickou událostí dne. Příčinou přerušení jest, že Německo, které se v poslední době dalo na dráhu ochrany zájmů zemědělských, hodlá zvýšiti sazby celní na určité výrobky zemědělské, které tam vyvážíme, a nechce sleviti z dotyčných sazeb. Nejdůležitější věci, o které se při tom jedná, jsou ječmen, slad a dobytek. Také o dřevo řezané (pilou) v jisté míře jde. Posloužíme snad k objasnění otázky, uvedeme-li následující čísla statistická. Pramenem jsou: Statistisches Jahrbuch f. d. Deutsche Reich, roč. 25., 1904 a Österreichisches statistisches Handbuch roč. 22. pro 1903.

Dle citovaného Jahrbuch bylo v r. 1903 do Německa z Rakousko-Uherska dovezeno (v obchodu zvláštním, »specialním«, který je směrodatný):

Ječmene 3,722.830 centů (po 100 *kg*) skoro za 50 mil. M., sladu 1,061.770 ctů. za 21·872 mil. M., dobytka: krav 836.000 ctů., za 29·26 mill. M., volů 887.580 ctů, za 46·154 mil. M., koní 159.940 ctů., za 10·967 mil. M., mladého dobytka 700.910 ctů. za 15·42 mil. M.

K tomu budiž podotknuto: Slad dovezený z Rak.-Uh. vyčerpává téměř veškeren dovoz toho předmětu; taktéž jest tomu při dovoze volů. Ječmene bylo r. 1903 dovezeno do Německa celkem 15·86 mil. centů v ceně 164·72 mil M. Dovozu toho jest kromě Rakousko-Uherska účastno zejména ještě Rusko, které dodalo 11,234.600 centů, tedy třikrát tolik co my, však jen v ceně 105·6 mil. M., tedy jen v ceně dvojnásobné! Z toho plyne, že Rakousko-Uhersko dodává říši německé ječmen zušlechtěný, v poměru k ruskému o polovici cennější.

Dřevo vyvážíme do Německa ponejvíce jen surové nebo řezané pilou. Koho by zajímal obchod tento, tomu pravíme, že r. 1903 bylo do Německa z Rak.-Uher. dovezeno 13,115.550 ctů. dříví naprosto nezpracovaného (surového) za 34·7 mil M. Celkem bylo předmětu toho dovezeno do Německa 1903 24,632.500 ctů. za 69·2 mil. M. Také zde soutěží s námi Rusko, které dodalo skorem 11 mil. ctů. za 28·6 mil. M., tedy také dříví méně cenné. Dřeva řezaného pilou (desky, prkna, fošny atd.) vyvezlo Rak.-Uher. do říše německé r. 1903 4·8 mil. ctů. za $28^1/_3$ mil. M. (viděti z toho, kolik surovině průmyslným zpracováním na ceně přiskočí; dřevu prostým řezáním pilou asi o 100 proc.). Celkový

dovoz dřeva takového do říše německé se páčí na 17·3 mil. ctů. za 111·4 mil. M. Rusko se účastní dovozu toho 2·4 mil. ctů. za 13·3 mil. M. Z toho jest zjevno, že také náš obchod dřevařský by mohl býti citelně poškozen, kdyby Německo trvalo na zvýšeném clu pro dřevo zpracované pilou. Ale o tom se mluví méně; jako hlavní předměty sporu slyšíme stále jmenovati ječmen, slad a dobytek, pokud se odhaluje sem a tam cíp z tajemností vyjednávání.

Naproti tomu, co tu bylo uvedeno o dovozu rakousko-uherském do Německa, jest nutno postaviti číslice o tom, co Německo zejména vyváží k nám. V té příčině citujeme z rak. Handbuch (str. 289 a n.): Z Německa bylo do Rak.-Uherska 1903 dovezeno v cenách největších těchto předmětů: bavlny za 27·3 mil. K, knih za 41 mil. K (sami vyvážíme do Německa knih jen za 11 mil. K, málo lichotivý to doklad literární a vědecké produkce naší v poměru k říši německé), lučebnin za 34 mil. K, železa a zboží železného 21 mil. K, nástrojů za 16·8 mil. K, kůže vydělané za 24 mil. K (surové za 10·78 mil. K), strojů za 30·8 mil. K, papíru za 26·6 mil. K, uhlí černého za 79 mil. K, vlny za 58·7 mil. K. Celkem vyvezlo Německo do Rakousko-Uherska 1903 zboží 695.346 mil. K, což jest 37·41 proc. celého našeho dovozu. Za to vyvezlo Rakousko-Uhersko 1903 do Německa zboží v ceně přes 1000 mil. K, to jest 51·2 proc. veškerého našeho vývozu. (Mimochodem budiž podotknuto, že největší podíl na cenách zboží vyvezeného z Rak.-Uh. do Německa má dle citovaného rakouského pramene statistického dřevo nezpracované, totiž 116 mil. K, kteréžto číslo se neshoduje valně s tím, co udává statistika německá; pak dobytek hovězí 104 mil. K, které číslo se shoduje, obilí a slad 97 mil. K, vejce 87 mil. K atd.).

Z toho plyne: Německo jest sice pro nás větším trhem odbytu, než my jsme pro Německo. My dodáváme Německu více surovin, tedy věcí méně cenných, ale namnoze potřebnějších, Německo zase dodává nám více výrobků průmyslových, tedy cennějších. Rozumí se samo sebou, že chce-li nás Německo postihnouti zvýšenými cly zemědělskými, musíme mu to oplatiti zvýšením cel průmyslových. Jedná se o to, kdo by pochodil lépe a kdo hůře, kdyby vzplanula válka hospodářská mezi oběma spojenci politickými. Každému pozorovateli znalému poměrů bylo nápadno, že předlitavští »státníci« a odborníci státní v jednání se zástupci Německa projevili více páteře, než jsme zvyklí viděti od r. 1866 v takových a podobných příležitostech politických.

Neobyčejný ten stupeň sebevědomosti svědčí o tom, že si naši v kruzích příslušných jsou velice jisti výhodného postavení a tomu skutečně tak jest. Budiž dovoleno doložiti to malou úvahou.

Německo jest skutečně odkázáno na výrobky, které tam vyvážíme, alespoň je mnohem více na ně odkázáno, než my na tovary jeho. Co se týče především dříví, poškodilo by Ně-

mecko ovšem na čas naše pily, kdyby zvýšilo clo na dříví řezané; v té příčině není také vázáno na náš trh. Stejné množství dříví řezaného jako my dodává mu také Švédsko, skorem stejné množství Spojené státy sev. am., také z Ruska je odbírají. Ale za to je Německo odkázáno na dříví surové, kterého mu dodáváme ve množství 24·6 mil. ctů a také toho dříví ve množství pozoruhodnějším odbírá kromě nás jen z Ruska.

Příčinou značného toho dovozu jest levnost dopravy. Třeba si všimnouti jen těch set vorů, které každodenně se plaví po Vltavě do Německa. Kdyby tedy Německo chtělo poškoditi píly naše clem na dřevo řezané, můžeme uvaliti clo vývozné na dřevo surové a Německo bude se svou politikou v tom druhu zboží v koncích. Neboť dřevo míti musí a lesy nedovede vydupat z půdy. Beztoho jest věčná škoda onoho množství dřeva, které dodáváme každoročně za babku do Německa, kde z něho těží tamní průmysl na náš úkor! (Na př. Německo vyvezlo r. 1903 jemného zboží dřevěného za 21 mil. M., dřeva na židle za 5·7 mil. M. atd.).

Co se týče obilí a zvláště ječmene, máme po ruce velmi poučnou statistiku. Jest zajímavo udati, jak intensivné jest hospodářství zemědělské v Německu v poměru k našemu a vyšetřiti, stačí-li tamní výroba spotřebě. Dle udaných shora pramenů statistických vytěžili r. 1903 z 1 *ha* půdy centů (100 *kg*) obilí:

V Německu	V Předlitavsku
žita 16·5, nejvíce v Brunšvicku 23, nejméně ve vých. Prusku 12·2	11·4, nejvíce v Dol. Rakousích 17·3, nejméně v Přímoří 4·6, Čechy 12·7.
pšenice: 19·7, nejvíce v Brunšviku 26·9, nejméně v Hamburku 12·2	11·9, nejvíce v Dol. Rakousích 18·7, pak na Moravě 16·6, nejméně v Přímoří 5·1, Čechy 15·2.
ječmene: 19·5, nejvíce v Anhaltě 28·3, nejméně v Hamburku 12·1	13·3, nejvíce v Dol. Rakousích 18·3, pak na Moravě 17·3, nejméně v Přímoří 4·6, Čechy 14·9.
ovsa: 18·4, nejvíce v Brunšviku 25·9, nejméně ve východním Prusku 13·3.	10·2, nejvíce v Dol. Rakousích 14·2, pak ve Štýrsku 13·4, nejméně v Přímoří 4·1, Čechy 10·9.

Celkem těžili 1903 v Německu: žita 99 mil. *q*, pšenice 33·55, ječmene 33·23, ovsa 78·73 mil. *q*.

V Předlitavsku žita 20·6 mil. *q*, pšenice 12·57, ječmene 16, ovsa 18·6 mil. *q*.

Ve statistické knize německé nalézáme na str. 194 jakýsi ozpočet spotřeb, to jest množství toho, co jest každoročně na kladě pro obživu a pro průmysl v Německu. V té příčině jsou pro dobu od 1./7. do 30./6. 1903 udána čísla tato: Žita 92·1 mil. centů, pšenice 58·2 mil. *q*, ječmene 43·3 mil. *q*, ovsa 72·5 mil. *q*. Porovnáme-li čísla ta s čísly udanými před tím, shle-

dáme, že Německo dovede vyrobiti jen žita a ovsa ve množství potřebném (ač statistika obchodu zahraničného vykazuje, že tam 1903 přece ještě dovezli 5 mil. *q* žita a 3·44 mil. *q* ovsa). Za to se Německu naprosto nedostává pšenice (úbytek na 22·5 mil. *q*, přebytek dovozu 1903: 17·5 mil. *q*) a ječmene (úbytek na 10 mil. *q*, přebytek dovozu 1903: 15·4 mil. *q*).

Z těch druhů obilí dotýká se pšenice zejména Uher, ječmen pak Předlitavska. Tudíž seznáváme, že Německo přes intensivní své hospodářství zemědělské, ve kterém nás značně (až o $^2/_3$) předčí, nemůže hraditi svou spotřebu obilím, protože jest přelidněno.

Zejména pak co se týče ječmene, jenž nás zajímá, jest odkázáno na dovoz ciziny. Svou politikou ochrany agrární chce se Německo zbaviti těch nedostatků. Avšak jest otázka: lze vůbec ještě zvýšiti intensivnost hospodaření zemědělského v Německu? Výtěžky nejvyšší předčí ovšem leckdes značně nad průměr. Ale přece není všude v Německu půda taková, jako v Brunšvicku a Anhaltsku. Za druhé: kdyby se i podařilo zvětšiti výrobu obilnin, do jaké doby bude dosaženo rovnováhy? Za rok přece tam nevyrovnají nedostatek 10 nebo 15 mil. *q* ječmene! Úspěch politiky agrární závisí také na tom, aby obyvatelstva nepřibývalo v míře přílišné, nepoměrné ke zdokonalenému hospodaření. V době poslední vývoj Německa po té stránce byl přímo úžasný. Dle citovaného Jahrbuchu přibylo v desítiletí 1890—1900 v Německu lidstva ročně průměrem o 1·5 proc. (v Rak.-Uh. o 0·93). Tu Německo předčí jen Spojené státy sev. am., 1·89 proc., kde však účinkuje ohromné přistěhování, pak Rumunsko 1·79, Lucembursko 1·62 a Řecko 1·52 (Australie 1·76 a Egypt 2·35). Také nám nemůže býti lhostejné přibývání obyvatelstva v Německu. Čím více říše ta bude přelidněna, tím nebezpečnější je pro nás, tím více bude na nás tlačiti svou přelidněností a vůbec převahou. Se stanoviska politického mohli bychom souhlasiti s nynější agrárnickou politikou v Německu, neboť pakli vůbec co, ještě ona dovede zaraziti nepřirozený přírůst obyvatelstva zdražením cen potravin. Ovšem jest jisto, že naše zemědělství by tím na čas trpělo, ač i tu netřeba míti obavy přemrštěné.

Bude-li zvýšeno clo na ječmen, ovšem nevyvezeme do Německa 3·7 mil. *q* ječmene v ceně 50 mil. M. a sladu 1 mil. *q* v ceně 22 mil. M., ale docela se Německo bez našeho ječmene a sladu neobejde, to pro znamenitou jakost jeho, na kterou bylo již dříve poukázáno.

Úbytek, který by mělo naše zemědělství, mohl by býti dojista více než vyvážen ochrannými cly, které bychom uvalili na průmyslové výrobky německé; snad by to byla nejlepší příležitost, pomoci na nohy průmyslu předlitavskému, který se nemůže ani zdaleka měřiti s říšskoněmeckým.

Co bylo pověděno o obilí, platí také o dobytku. Třeba by zvelebili v Německu chov dobytka, dobytek ten bude potřebovati píce. Ale v Německu nemohou přece intensivní hospodářství

polní zaměniti v luční hospodářství a půdy nepřibývá. Nebudeme-li dovážeti dobytek, budeme dodávati píci a kdož ví, nedalo-li by nebo nedá-li se časem tím vyzískati ne mnohem méně. Ostatek zvelebený průmysl by u nás měl za následek, že by přibylo obyvatelstva právě tak, jako v Německu; přibude živlu spotřebujícího a nebudou-li náš dobytek kupovati v Německu, sníme jej sami. Beztoho jest to sociální nespravedlivostí do nebe volající, že na př. polští sedláci vychovávají voly a prasata jen pro cizinu, sami pak sotva dvakrát nebo třikrát do roka na boží hod vidí na svém stole kus pořádného masa.

Máme tudíž za to, že jest zjevno, že Německo riskuje celní válkou více než my; nemáme pražádné příčiny doprošovati se ho, neboť nás válka celní poškodí dojista méně. A je-li pravda, co psala »Politik« ze dne 3/12. 1904, že pruský sekretář státní Posadowski si počínal při vyjednávání tak, jakoby chtěl dáti na jevo, že Německo nám prokazuje milost již tím, že vůbec s námi vyjednává o smlouvu obchodní, byla to jen křivá posa, ostatek dobře svědčící Němci. Přece v Německu mají mnohem více obav z toho, aby jednání o smlouvu nebylo přerušeno, než je těch obav u nás. A to jest znamení pro nás dobré.

Naturalism a „svoboda vůle".

Rozluštění sporu mezi příčinností a svobodou.

VII. »Svoboda vůle« jest předmětem odvěkého sporu, živeného velkým zájmem o tuto otázku; neboť dotýká se oceňování lidského jednání v obecném životě, v soudnictví, v historii, ve všech duchových vědách. Filosofie a věda klonily se vždy k uznání nesvobody, naprosté určenosti lidského jednání příčinami; determinism, ano praedeterminism ovládal též theologii (sv. Augustin). Kategorie kausality opanovala smýšlení zejména nové doby; to jest její »duch času«. Kant snažil se prokázati objektivní a všeobecnou platnost příčinnosti ve všech zjevech, mezi které náleží též lidské jednání; nenechal ve světě zjevů žádného místa pro svobodu. Ježto však mu záleželo především jiným na mravnosti, usiloval zachrániti mravnost před přírodní nutností tím, že odkázal svobodu do transcendentní říše věcí o sobě. Kantovi byla svoboda požadavkem mravnosti; mravní příkaz: ty máš, předpokládá svobodu: tedy můžeš. Člověk jest, dle Kanta, svobodný jen jakožto bytost inteligibilní, noumenon; zvolil si svůj charakter na onom světě a s ním přišel do tohoto světa zjevů, kde je vše podmíněno příčinami. Jednání člověka vyplývá nutně z příčin, které naň působí, z motivů a z jeho charakteru. Transcendentalní svoboda je pouhá idea, vedle empirické skutečnosti naprostého determinismu. Nejrozhodnějším zastancem naprostého determinismu jest i první Kantovec Schopenhauer,* ukazující dokumentarně, jak toto přesvědčení ovládalo všechny přední filosofy.

* Schopenhauer, Die beiden Grundprobleme der Ethik.

Avšak filosof a vědec, přesvědčený theoreticky o naprostém determinismu, žije přece ve skutečném životě jako každý jiný člověk: oceňuje smýšlení i jednání své i jiných lidí, stará se, lituje, rmoutí se nad ním. Je li smýšlení i jednání člověka nutně určeno příčinami, tak že nastává jako nevyhnutelný následek, nemá žádné hodnoty, nelze ho oceňovati, nýbrž jen vysvětlovati. Zájem na vlastním i cizím jednání je potom klamnou ilusí. Proč se starati a proč litovati? Proč všechna ta citová vzrušení a útrapy nad cizí krutostí a vlastní hloupostí? Děje-li se vše nutně působením příčin, není v tomto řetězu objektivního dění vlastně ani místa pro — lhostejného diváka.

Tak vzniká spor mezi vědeckým uznáním naprostého determinismu a skutečným životem. Žádný živý člověk nemůže žíti v souhlase s vědeckým uznáním naprostého determinismu. Determinism zvrací všechny hodnoty, kdežto skutečný život tvoří a oceňuje hodnoty. Lidská mysl ocitá se tu v odporu sama s sebou; nemůže neuznati naprostého determinismu, ověřeného vědou, a přece ho zase nemůže uznati. Žádné objektivní důvody nestačí ke zvrácení přesvědčení o »svobodě vůle«. Osobní zájem tu rozhoduje; v tom je rozdíl mezi objektivním věděním a přesvědčením.

Otázka »svobody vůle« je zláštním případem antinomie lidské mysli, která zní: řada příčin a účinů neměla žádného počátku a nemá žádného konce; žádná příčina nebyla první a žádný účin není poslední. Protiva: řada příčin a účinů měla počátek v první příčině. A tak vede otázka »svobody vůle« na tuto: je-li člověk první příčinou?

Jako každá antinomie, má též otázka »svobody vůle« svou dialektiku. Náš determinista praví na př.: »Lidé k naprostému determinismu nedospěvší jednají přes lichou domněnku svou, že vůle jest svobodná, naprosto determinovaně; avšak lidé ti jednají determinovaně pod vlivem omylu tohoto, pro lidstvo tak nezměrně zhoubného. — Et hinc omnes fere lacrimae.«

V této větě skrývá se dialektika ve slovech »jednají determinovaně pod vlivem omylu tohoto«, která odporují sobě samým. Jednají-li lidé determinovaně, nejednají pod vlivem omylu; neboť je-li myšlení i jednání člověka přísně determinováno, nemůže v něm býti žádného omylu. Dialektika determinismu a svobody odhaluje se zvláště zřejmě v otázce svobody myšlení. Determinista tvrdí: není žádné svobody myšlení, neboť představy a pojmy spojují se dle asociačních zákonů s nevyhnutelnou příčinnou souvislostí, určenou psycho-fysickými ději v mozku. Nyní dojde Petr tímto přísně determinovaným postupem myšlení k závěru, že je svoboda myšlení; a Pavel dojde stejně přísně determinovaným postupem k závěru, že není svobody. Oba závěry jsou stejně skutečné účiny příčin, jak tvrdí determinista; následovně nemůže Pavel Petra vyvrátiti, poněvadž jeho závěr je stejně skutečný. Řekne-li Pavel, že Petr se mýlil ve svém myšlení, uzná vliv svobodného činitele v myšlení a vy-

vrátí svůj vlastní závěr, že myšlení je přísně determinováno. A řekne-li, že i jednal pod vlivem toho omylu, uzná svobodu i v myšlení i v jednání. Pro deterministu nemůže býti žádného omylu a žádné pravdy: neboť uznává dle svého principu jen skutečnost účinů způsobených příčinami. Determinista nemůže ničeho litovati, nemůže nic chtíti napravovati, nemůže omylů vyvraceti: neboť není, dle jeho principu, nic, co by nebylo způsobeno příčinami, a vše co jest, je tudíž stejně skutečné.

Dialektika determinismu a svobody odhaluje se zvláště vesele, když se přesvědčenec naturalismu a přísný determinista honosí — svobodomyslností. Naturalism přinesl prazvláštní plod — liberalism. Mezi koryfei X. mezinárodního sjezdu svobodných myslitelů v Římě skvěl se fanatik naturalismu Haeckel.* Prohlásil tu 30 zásad spolku monistů. Zásada 17. praví, že »duše« je souhrnem funkcí mozkových; činnost mysleciho organu probíhá u člověka dle týchž zákonů psycho-fysiky, jako u jiných ssavců. Zásada 18. dokládá, že právě tak, jako všechny funkce mozku, pociťování, představování, myšlení, tak i chtění je podmíněno anatomickou strukturou mozku, a že tedy stará dogma svobody vůle je neudržitelná a že třeba ji nahraditi determinismem. — A co potom svoboda myšlení? Tu máme kongres pro svobodu myšlení, jehož zásadou jest naprostá nesvoboda myšlení. Může býti větší antinomie?

Naturalistická svoboda (liberalism) má arci zvláštní smysl; jeżto je myšlení i jednání přesně determinováno, je ve všem přirozené a volné, to jest, žádný subjekt není za ně zodpovědeň. Volnost myšlení znamená tu tedy vlastně nezodpovědnost, nevázanost žádným příkazem mravním. Mravní svoboda znamená zodpovědnost, naturalistická svoboda nezodpovědnost. A tak dostupuje antinomie determinismu a svobody vrcholu veselého zmatku: naturalistický determinista vystupuje jako obhájce svobody proti moralistnímu reakcionáři.

Antinomie determinismu a svobody vůle ukazuje, že jest otázka omylně postavena. Pojmy »svoboda« a »vůle« jsou abstrakcemi, jejichž konkretní obsah je neurčitý; svádějí též k hypostasím, že se jim totiž podkládají mohutnosti nebo bytosti. »Svoboda vůle« jeví se potom jakousi rozmarnou bytostí, která se rozhoduje hned tak a hned jinak, beze vší příčiny. Taková »svobodná vůle« ohrožovala by éthiku daleko nebezpečněji, než všechen naturalism. I zastanci »svobody vůle« uznávají, že se vůle rozhoduje dle důvodů, dle motivů, ale spatřují svobodu v možnosti volby mezi motivy. Člověk cítí se činným a rozhodujícím v řízení svého myšlení i jednání; tento cit je základem ponětí svobody. Člověk cítí se tu činitelem oceňujícím různé motivy a jednajícím dle motivu zvoleného; cítí se svobodným v myšlení i v jednání, třebas je i spravoval dle příčin a motivů.

Deterministi naproti tomu tvrdí, že vůle jest určována motivem, jako účin jest určován příčinou; v konfliktu různých

* E. Haeckel, Der Monistenbund. Thesen zur Organisation des Monismus. 1904.

motivů není volby, nýbrž rozhoduje motiv nejsilnější. Ostatně uznávají deterministi motivy jen jedné kvality, třebas i různé intensity; totiž cit libosti-nelibosti. Odstranění bolu jest, dle našeho deterministy, jediným motivem všeho jednání. V konfliktu bolů různého původu odměřuje se v organismu jejich velikost a největší z nich určuje jednání, kterým se odstraňuje. »Toto měření a porovnávání daných veličin (t. j. bolů) pomocí daného měřítka a tudíž řešení úkolu mathematického, mylně pokládají za volbu a sice proto, že nevědí předem výsledek řešení toho.. Tentoť jest vznik mylného názoru o svobodě vůle.«

Měření psychických kvalit, i pocitů, nerci-li citů, jest chimerický úkol; neboť nejsou to kvantity. Mathematiky nedá se dosud upotřebiti v psychologii; všechny algebraické rovnice, v nichž vystupují boly jako veličiny, jsou imaginární. Praví-li se: vůle jest určována silnějším bolem, možno odvětiti: silnějším bolem nazýváme ten, jejž se rozhodla vůle odstraniti; vůle určuje, který bol je pro ni silnější. Následovně zůstává spor: co jest v poměru motivu a vůle určujícím a co určovaným? Pro určující činnost vůle svědčí cit činnosti, provázející každé rozhodování. Pro určující intensitu motivu nesvědčí nic, než jen vnější analogie z mechaniky. Avšak vůle není určována motivy jako tlaky, dle paralelogramu sil. Buridanův* osel je vymyšlen právě pro znázornění této pravdy; nikdy nezůstane viseti mezi oběma otepěmi, leda proto, že právě jest — osel, což je však docela jiné ocenění situace. — Než toho nechme.

Otázka »svobody vůle« zavádí lidskou mysl do sporu samy s sebou a je tudíž omylně postavena; odtud všechny nekonečné disputace, ve kterých nemůže jedna strana druhé přesvědčiti ani vyvrátiti. Avšak v otázce té je přece obsažena nějaká důležitá pravda, poněvadž je to otázka neodbytná. Je tudíž třeba dáti otázce takovou formu, která by nezaváděla do antinomie. Snad podaří se to tímto způsobem.

Kdo pohlíží zpět, shledává udalosti pevně semknuté jako řetěz příčin a účinů; přítomnost jeví se mu nevyhnutelným následkem minulosti. Nebylo by mohlo k této přítomnosti dojíti, kdyby ji nebyly působící příčiny uskutečnily. Jakmile byly určité příčiny dány, energie určitým směrem vybaveny, nastal určitý účin nevyhnutelně. Co se stalo, stalo se nutně působením příčin a nemohlo se státi jinak, jakmile byly jednou ony určité příčiny dány. S hlediska retrospektivního jeví se příčinnost všemohoucí.

Avšak kdo pohlíží ku předu, spatřuje v řetězu příčin a účinů mezery, mnoho neurčeného a tudíž i určitelného. Budoucnost nejeví se mu nevyhnutelným následkem přítomnosti, ježto jest v jeho moci určiti různé neurčenosti — po svém uznání. S prospektivního hlediska, kde je viděti mezery neurčeností, nejeví se příčinnost všemohoucím řetězem příčin a účinů, tu vystupuje možnost zasahování řízením směru a vybavováním potencialů v působící energie. Prospektivní hledisko ukazuje, vedle

* O Buridanovi: Schopenhauer III., 438.

souvislosti kausalní, souvislost teleologickou. A lidské jednání, směřující ku příštím činům, je právě teleologické. Proto dlužno je posuzovati s prospektivního a ne s retrospektivního hlediska.

Otázka »svobody vůle« byla nešťastně postavena s hlediska retrospektivního. Potřeba oceňování lidského jednání je zvláště naléhavá v trestním právu; ale tu jest východiskem provedený čin, hotová udalost. Postup oceňování činu je zpětný, vyhledává se jeho příčina. Každý čin, právě tak jako každý přírodní fakt, byl uskutečněn řadou příčin, neboť jinak nebyl by se stal. A tu přichází oceňování činu v konflikt s kausalitou. Ježto každá příčina jest účinem jiných příčin, není žádná z nich vinna činem. Člověk může být uznán za vinna činem, jen když jest uznán za poslední příčinu, která sama sebou počíná řetěz příčin a účinů. »Svobodná vůle« určuje se tu jako »poslední příčina«. A tím jest mysl zavedena v nerozlušitelný spor sama s sebou; antimonie jest dokonalá.

Zde jest doklad této antinomie, vzatý z naší diskuse: »Připisujeme člověku vinu, pravíce, že měl jednati jinak, než jednal, za předpokladu, že mohl. Jelikož však nikdy nikdo nemohl jednati jinak, než jak jednal.. není žádné viny vůbec a tudíž ani mravnosti..« V tomto dokladu je zřejmo též retrospektivní hledisko, zavádějící v tuto antinomii.

Zcela jinaké bude oceňování lidského jednání s hlediska prospektivního, vzhledem k činu, který vykonán býti má. Oceňování to bude postupovati právě tak, jako postupuje lidské jednání, od motivů ke chtění směřujícímu k činu, který se teprve státi má. Lidské jednání jest teleologické, vychází od účelů a končí činem.

Účel jest představovaný předmět, jehož uskutečnění chceme, poněvadž má pro nás cenu. K uskutečnění účelu volíme prostředky, to jest, seskupujeme určité příčiny a dáváme jejich působení takový směr, že uskuteční náš účel jakožto svůj účin. Účel se neuskutečňuje sám, potřebuje k uskutečnění působících příčin; a jsou-li to příčiny, působící s nevyhnutelnou nutností, tím lépe zvolit je pro jisté dosažení účelu. Teleologie nevylučuje kausality, naopak, předpokládá ji. V teleologické souvislosti jeví se seskupení příčin závislým na účelu, totiž na představě chtěného účinu; závislost ta jest ideová, oproti realní a objektivní závislosti účinů na příčinách.

V teleologické souvislosti lidského jednání jest obsažen činitel, který jest jádrem temné otázky »svobody vůle«. Tím jest cena, kterou přikládáme účelu a pro kterou chceme jeho uskutečnění. Otázka svobody záleží tedy v tom: určuje-li člověk sám o cenu, je-li člověk tvůrcem hodnot?

Naprostý determinista pan Rohan tvrdí, že jediným motivem lidského jednání jest odstranění bolu; tím rozumí nejen tělové pocity bolesti, nýbrž každý nepříjemný prožitek, ať fysický nebo psychický. V kladném obratu zněla by jeho these: jediným cenným účelem jest žíti bez bolu. Tato hodnota jest

oceněna příliš úzce; je zvláštním případem hodnoty všeobecně platné: zachování a rozmnožení života. Bol vůbec skličuje a ochromuje život; ale jsou bolesti, znamenající návrat zdraví, a bolesti, varující před úrazy; proto neplatí motiv odstranění bolu všeobecně. Kromě toho každá libost a radost posiluje a zvelebuje život. Proto jest všeobecnější hodnotou: zachování a rozmnožení života.

Tato hodnota jest motivem nebo-li cenným účelem, určujícím jednání každého člověka; ano, lidé jednají především a téměř výhradně jen dle tohoto motivu. Avšak motiv ten není rozhodujícím jen v lidském jednání; neboť každá živá bytost, i když u ní nelze pomýšleti ani na stín uvědoměného a rozmyslného jednání lidského, reaguje vždy tak, že zachovává a rozmnožuje svůj život. To jest hodnota všobecně-biologická.

Není-li v lidském jednání žádných jiných, specificky lidských hodnot, nýbrž jen tato všeobecně biologická hodnota: žíti bez bolu, má Rohan úplně a ve všem pravdu. V jednání řízeném účelem všeobecně-biologické hodnoty není žádné svobody a tudíž ani žádné viny; mravnost je tu prázdným slovem.

Motiv zachování a rozmnožení života není čistě egoistický, jak by se zdálo. Soucit, láska k bližnímu, altruistické city vůbec plynou z tohoto motivu, jehož hodnota jest zachování a zvelebení života každého jednotlivce skrze celek a celku skrze každého jednotlivce. Je význačno, že právě rozhodní positivisti a naturalisti, tedy naprostí deterministi, téměř horují pro altruism a humanism; a tak i naši deterministi jsou plni lásky k bližnímu. To není nijak v odporu s jejich thesí; a právě naturalism a determinism potřebuje horování pro altruism a humanism, aby odvrátil od sebe mravní odpor, který vzbuzuje svou pustinou objektivního příčinného dění, postrádající jakékoli ceny a hodnoty. Poněvadž je však motiv altruismu a humanismu hodnoty všebecně biologické, bylo by důsledné, a skutečně se tak děje, rozšířiti »humanism« na živé bytosti vůbec a hlásati — animalism.

Není-li v lidském jednání jiných hodnot, než všeobecné zachování a zvelebení života, ať se zovou tyto hodnoty odstraněním bolu, soucitem, láskou k bližnímu, humanismem, animalismem, anebo jinak, — není-li jiných hodnot, má Rohan stále pravdu: není svobody ani mravnosti v lidském jednání. A má pravdu i v tom, že skutečně není, nebylo a nebude svobody a mravnosti v jednání největší většiny všech lidí, poněvadž právě je řízeno motivem hodnoty všeobecně-biologické.

Vyskytnul li se však i jen jediný člověk, který jednal z motivu vyšší hodnoty, než jest všeobecně-biologická hodnota zachování života, podal tento jediný člověk důkaz, že jsou možny cennější účely a že člověk může býti tvůrcem vyšších hodnot, než jest ona všeobecně-biologická hodnota. A tím podal důkaz možnosti svobody a mravnosti u všech lidí vůbec.

Bylo mnoho takových lidí. Sokrates podstoupil dobrovolně

smrt z rozsudku zaslepené a zmatené obce; nechtěl vyjíti z otevřeného vězení. Úcta před zákonem, třebas i představovaným schátralou obcí, měla proň vyšší hodnotu než zachování života. Utvořil tu hodnotu přesahující meze času a prostoru, i života v nich uzavřeného. Hus vydal se dobrovolně na smrt, ačkoli mohl svůj život zachrániti odvoláním článků, kterým ani neučil. Pravda měla proň vyšší hodnotu, než zachování života. Též Hus utvořil tu hodnotu převyšující meze času a prostoru i života v nich uzavřeného. A takových dokladů možno uvésti, ke cti člověčenstva, mnoho. I v obecném životě vyskytuje se zajisté svobodné jednání, z motivů vyšších, než jsou všeobecně biologické. Ale není každému okolnostmi dáno osvědčiti svou svobodu velkými a všeobecně platnými hodnotami. Kdo zastává nějakou ideu, svou pravdu, proti všeobecné nepřízni a odporu, jsa hotov bojovat za ni s obětováním vlastních prospěchů, ano se zapíráním a překonáváním sebe sama, jedná svobodně, třebas i se mýlil v hodnotě své idee. Většina lidí jedná arci jen dle motivu všeobecně-biologického, aby žili bez bolu, bez zápasu, bez sebezapírání, v příjemném pohodlí. Tito lidé jsou arci determinovanými přírodninami.

Namítne se, že i v případě Sokratově i Husově jednalo se jen o »odstranění většího bolu«; že bol Sokratův nad zneuctěním zákona byl by býval větší než bol nad ztrátou života. Zajisté; jenom že rozdíl mezi těmito boly je kvalitativní a ne kvantitativní. Rozdíl ten nedá se odměřiti, nýbrž jen oceniti. Bol ze zneuctění zákona nebo ze zrazení pravdy převyšuje kvalitativně bol ze hrozící smrti. To proto, že hodnota úcty k zákonu a hodnota pravdy přesahuje časové i prostorové meze života, že je to hodnota transcendentalní.

Jsou vyšší hodnoty, než hodnota všeobecně-biologická, totiž zachování a rozmnožení života. A člověk je tvůrcem těchto hodnot, éthických a aesthetických. V tom záleží jeho svoboda.

Humanism, soucit, láska k bližnímu jsou motivy rázu všeobecně-biologického; účelem je tu zachování a rozmnožení života. Jsou přirozeny člověku; většina lidí projevují soucit a účinnou lásku k bližnímu bez vybízení a sebe přemáhání, z přirozenosti. Tím nemá býti podceňována hodnota těchto motivů; avšak ona nestačí k důkazu možnosti svobody a mravnosti. Humanismem nepozvedne se člověčenství nad svou přirozenou úroveň. Hlásání humanismu jest jaksi tautologií: lidé, buďte lidmi! Povznésti se ke svobodě a mravnosti požaduje zapření, překonání sebe sama, vytvoření vyšší hodnoty. Ke tvůrcům vyšších hodnot, kteří se vyskytli mezi lidmi, třeba poukazovati.

Dle p. Rohana »zhřešil« ve příčině mravnosti nejvíce Kant, »jenž na základě (neexistující) mravnosti zbudoval ze spousty prázdných slov celý system mravnostní«. Základní mravní zákon, fakt čisté mysli, kategorický imperativ Kantův zní: jednej tak, aby maxima tvé vůle vždy mohla míti platnost jako princip všeobecného zákonodárství. To je sice pouhá forma bez obsahu, ale nejsou to »prázdná slova«, jak míní pan Rohan,

právě tak, jako nejsou prázdná slova: »každá změna má příčinu«, což je též jen pouhá forma všeobecné přírodní zákonitosti. Kategorický imperativ nemůže být vysloven jinak, než jako pouhá forma zákona, která nabývá obsahu teprve zkušenosti, právě tak, jako ho nabývá pouhá forma zákona příčinnosti. Kant ilustroval na příkladech ze zkušenosti všeobecnou platnost svého mravního zákona. Zákon ten má stejnou platnost pro bohaté i chudé, a může posloužit i socialistům, které proti němu uvádí p. Rohan. Kant vyslovil kategorický imperativ také v této formě: jednej tak, abys neužíval své vlastní osobnosti ani osobnosti žádného jiného nikdy jen jako prostředku, nýbrž vždy jako účelu.

Kant postavil éthiku na nový základ a dal jí směr i pro příští časy. Ukázal předně, že mravní hodnota jednání je nezávislá na jeho výsledku (na činu, efektu), nýbrž na jeho úmyslu (na mravním smýšlení). Mravní hodnota jednání záleží v tom, že jeho motivem není žádný empirický pocit nebo cit, libost nebo nelibost, ani soucit ne, nýbrž jedině úcta před zákonem (neempirický cit mravní).

V kritice teleologické soudnosti projednává Kant otázku účelu. Organisované bytosti jsou jediné přírodní předměty, které mohou býti myšleny jako účely a sice účely sebe samých. To jsou jediné přírodní účely; ale v celé přírodě není věci, která by mohla býti myšlena jako konečný účel, totiž účel nepodmíněný žádným dalším účelem, k němuž by byl jen prostředkem. V přírodě je vše podmíněné, i život; ani ten nemůže tudíž býti myšlen jakožto konečný účel.

Jedině člověk, a to jen jakožto bytost mravní, může býti myšlen jakožto konečný účel, o kterém nelze dále se tázati, k jakému účelu žije. Jen v člověku, ale jen jakožto bytosti mravní, nalezne se zákonodárství vzhledem k účelům, nezávislé na přírodních podmínkách.

Mravní zákon nepodléhá přírodním podmínkám, nýbrž poukazuje k vyššímu řádu, jehož členem jest i člověk jakožto bytost mravní. Důstojnost lidské osobnosti, vlastní i cizí, kterouž jest obrazem božím, jest hlavním motivem Kantovské éthiky. Éthické systemy přítomné doby spočívají na Kantovském základě.

Avšak nám jednalo se tuto jen o vyšetření možnosti svobody a tudíž i mravnosti, oproti tvrzením naturalismu.

Napsal dr. *F. Mareš*, profesor fysiologie.

Základní nauky theosofické.

Článek »Krise křesťanství« v č. 7. »Rozhledů« při zmínce o přednáškách pí. Besantové, slibuje seznámiti čtenáře se základními naukami theosofie. Nauky tyto zavedeny jsou i na četných veřejných školách v Severní Americe a dle katechismu vydaného pro školy ty, podávám zde krátkou tresť theosofie. Theosofie znamená doslova »božská moudrost« (od slov

»Theos«, Bůh, a »sophia«, moudrost), a theosofie v širším smyslu je náboženstvím moudrosti. Základy tohoto náboženství možno poznati srovnáváním učení mudrců a světců všech dob a národů. Je tedy především theosofie náboženstvím snášelivosti, nepřisuzujíc žádné jednotlivé církvi, sektě nebo víře samospasitelnost. Pravda jest j e d n a, jen projevy její jsou různy, dle schopností i rázu té které lidské rasy nebo doby.

Názory těchto mudrců a světců uloženy jsou v posvátných knihách všech náboženství světa, které jsou: Upanišády a Védy Indů, sv. písma buddhistická, staroegytská Kniha mrtvých, perská Zend-Avesta, spisy mudrců čínských, Laotsea a Konfucia, Eddy národů severu, starožidovská bible, Nový Zákon, filosofové řečtí a římští, Pythagoras, Sokrates, Plato, Apolonius a Epiktet, a konečně v naší době »Skrytá věda«, o níž theosofové dí, že sepsána je na základě nejstarších záznamů lidstva a za vedení indických »zasvěcenců« pí. H. P. Blavackou, zakladatelkou »Theosofické společnosti«.

Védy a Upanišády učí dvěma cestám, které vedou k dokonalosti: milovat pravdu a nikomu neubližovat, a poznávat, že ve všem jest Bůh, dobro nejvyšší a jediné.

Jádrem učení Buddhova je sebeovládání a soucitná láska ke všemu stvoření. Buddhistická sv. písma znají patero přikázání: 1. Nezabiješ. 2. Nepokradeš. 3. Nebudeš lháti. 4. Neopiješ se. 5. Zachováš čistotu v myšlenkách, slovech i skutcích.

Staroegyptská »Kniha mrtvých« učí souhlasně s Novým Zákonem: odívati nahé, krmiti a napájeti hladové a žíznící, nikoho neutiskovati a pomáhati dle možnosti těm, kdo pomoci potřebují. Kněží Isidiny hlásali božskou podstatu člověka a všeobecnou lásku k bližnímu.

Zend-Avesta Zoroastrova nabádá k nezištnému smýšlení, cudnosti v řeči i jednání.

Konfucius i Laotse přikazovali stejně jako Kristus: Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň i ty jiným. Cti zvláště stáří a buď ke všem spravedliv.

Starožidovská bible měla svých desatero přikázání, nám známých; Nový Zákon káže: Milovati budeš bližního jako sebe samého.

Lásce ku kráse a dobru učili řečtí mudrcové. Měli porozumění pro nesmrtelnost a různé projevy Boha v přírodě.

Apollonius a Epiktet hlásali: Jen cnost chrání před zlem. Každý stůj sám a nespolehej na jiné.

Společné základní pravdy všech věd a náboženství světa shrnuje »Skrytá věda« Blavacké, a pravdy ty tvoří nauky náboženství moudrosti, t. j. theosofie. Základní tyto pravdy jsou: Jednotná podstata lidstva, zákon spravedlivé odplaty, mnohost životů lidských, vícenásobná podstata bytosti lidské a božské ztělesnění.

Pro čtenáře, jimž theosofické nauky vůbec nejsou známy, vyžaduje ovšem každá tato pravda širšího objasnění. Pokusím se prozatím o nejstručnější definici.

Jednotnou podstatou lidstva rozumí se, že všichni lidé jsou spolu spřízněni, proto že ve všech přebývá jediný duch boží. Proto theosofie tak usiluje o všeobecné sbratření lidstva, na základě této jednoty v lidstvu vyplňujíc proroctví Kristovo: »A bude jeden ovčinec a jeden Pastýř.« Tím se i staví nad všechny konfese, církve, i školy filosofické.

Zákon odplaty, staroindicky »karma« zvaný, je řízení Osudu, které je nejvýš moudré, dobrotivé a spravedlivé. Vždy a všude sklízíme jen následky toho, co jsme v minulosti zaseli, dobré za dobré, zlé za zlé. Budoucí naše osudy závisí proto od našeho jednání v přítomnosti. Nikdo nemůže beztrestně přestupovati zákonů přírody a života.

Mnohost životů lidských je zákon t. zv. reinkarnace, pro něž sice materialistická exaktní věda nemá hmotných důkazů, jež však jako rudá nit táhne se všemi naukami náboženskými a o niž nelze jinak zvěděti než vnitřním poznáním. Nejdokonaleji vyjádřen je zákon ten v buddhismu, v učení o »kole života« a konečné »nirváně«, sloučení s Bohem, z něhož jsme vyšli a k němuž se po mnohém opětovném zrození, stále se zdokonalujíce, vracíme.

Vícenásobná podstata lidské bytosti vysvětlena je učením o »sedmi principech člověka«, jak je vykládá v knize své A. Besantová. Lidská »duše« jest odleskem »božského Ducha«, a pomocí »životní síly« (staroind. »prány«) ovládá více ústrojí, z nichž nejnižší jsou tělo hrubohmotné; dále ústrojí pudů a vášní (tak zv. tělo astrální), a nižší ústrojí přemýšlení (mentální). Tato nižší ústrojí jsou společná člověku i zvířeti (vyšší zvířata, na př. pes a kůň dovedou i s části přemýšlet); vyšší mentální ústrojí, (intelekt), ústrojí kausální (chápání příčinnosti atd.) ovládá člověk.

Božským ztělesněním rozumí se to, co je psáno v 1. kap. evangelia Janova, že totiž Slovo (řecky Logos) t. j. moc, která stvořila svět, stalo se hmotou ve všech říších přírody, a jí oděno, v nich přebývá. Svou vyšší podstatu zjevuje v nitru člověka. (Máme zde nejkrásnější a nejpřirozenější sloučení křesťanství s pantheismem.)

Dále učí theosofie, že »v nitru každého člověka přebývá jeho spasitel«, čímž odpovídá základní nauce apoštolské církve křesťanské i křesťanským mystikům, jako byl jmenovitě Tomáš Kempenský.

Trest učení theosofického v krátkém souhrnu je tedy: Celý svět je zjevením Ducha; z Boha vše vychází a k němu se opět vrací; stvoření nižší než člověk stanou se jednou lidmi (souhlas s darwinismem), lidé pak dosáhnou božských vlastností; celé toto kolování božského života je řízeno zákonem reinkarnace a karmy.

Nikdo není nucen názorům theosofickým slepě věřit. Jsou jenom návodem k samostatnému přemýšlení. Pravým theosofem je ten, kdo došel poznání pravdy vlastním úsilím, a kdo vnitřním svým životem dle poznané pravdy ž i j e. *Pavla Moudrá.*

Dějiny ruského práva.

Již dávno bylo nám potřebí příručné knížky, která by nás uváděla do právních poměrů ruských tím spíše, že u nás i u historiků panují názory neujasněné a často i nesprávné o právních poměrech ruských. Že již dříve nevyskytl se takový spis, lze vysvětliti velkou nesnadností předmětu i pro samého ruského člověka tím spíše tedy pro cizince žijícího za hranicemi, kde veřejné knihovny nejsou tak opatřeny, aby pouze na jich základě bylo lze budovati. Kromě toho jest potřebí k dílu takovému dokonalé erudice právnické, dobré znalosti historické a přiměřených schopností filologických, zejména dokonalé znalosti slovanských jazyků i v starší jich formě. A tímto vzděláním jest opatřen docent slovanského práva JUDr. K. Kadlec a proto jeho práce pod titulem »Dějiny ruského práva« (do Ottova Slovníku naučného napsal .. Zvl. otisk 1904, 8⁰, str. 59 petit) jest velmi pozoruhodná. Již při formě vidět, s jakými obtížemi bylo autorovi zápasiti, když tak obsáhlou a spletitou, v různých dobách různě se vyvíjející a při tom i proměnlivou látku po vnitřním významu musel stlačiti a vtěsnati do tak malého objemu. To vyžadovalo nemalé zkušenosti věcné a zároveň zručného stilisty, nemělo-li zkrácení podařiti se na účet obsahu i jasnosti. Do ruských právních poměrů vniknouti patří k velmi nesnadným úkolům studia a kdo by se chtěl o nesnázích vědcovych přesvědčiti, potřebuje nahlédnouti pouze do Sergějeviče (Russkija juridičeskija drevnosti). V ruských právních poměrech je od prvopočátku všecko labilní, jakž to absolutism nese sám s sebou. Není tu přesného vymezení práva, není tudíž ani přesných institucí právních, z toho opětně vyplývá neurčitost kompetence ústavů stávajících, věčné zasahování oboru v obor, stálé kolisání jmenovitých úřadů atd. Není ani zcela přesných hranic práva veřejného a soukromého, a pokud jest, není garanci k správnému jich konání. Nedostatečný vývoj kulturních poměrů a přijetí křesťanskobyzantské vzdělanosti úpadkové tyto poměry ještě zhoršilo, takže tu právnímu historikovi zápasiti jest s tisícerými obtížemi, nežli se dopracuje k přesným právním názorům na doby a na věci a k přesné jich formulaci. V Rusku není na př. stavů a přece mnoho tu stavovského, jest tu centralismus a přece i silná autonomie (od naší ovšem odlišná), není konstituce, a přece tu jsou jistá ústavní zařízení, je tu centralistickoabsolutivní byrokratism a přece není instančního řádu, ba není ani zcela určité úřednické hierarchie. Jen vzpomeňme, jak v Rusku má právo soudní kde kdo (policejní, finanční, politický atd. ba i autonomní úředník).

Po mém soudu Kadlec tento nesnadný a plynulý živel spoutal do pevných forem s úplným zdarem. Bude-li se přes to zdáti čtenáři práce nesnadná k studiu, přesvědčí se brzy, že to leží v předmětu novém a nesnadném nikoli ve formě. Kromě toho i terminologie je namnoze nová, neboť Kadlec musel tvořiti řadu slov pro pojmy ruské; vedl si tu velmi rozvážně pone-

chávaje ruská slova buď v ruském znění, nebo češtině uzpůsobena, nebo je vyjádřil příbuzným terminem. Jen zřídka užil u nás běžnějšího slova cizího. — Také příslušnou rus. literaturu uvádí autor soustavně dle příslušných odstavců a stručně charakterisuje význam toho kterého spisu. V transkripci drží se *K.* částečně staršího způsobu (ъ — j, ѣ, е — ě, je), ale vede si důsledně a správně, takže naproti jiným jest u něho značný pokrok; nedůslednosti jsou řídké (Di t j atin — Ď j akonov str. 6).

Za úvod slouží všeobecný přehled dějin rus. práva, v němž probráno období zemské či knížecí, kdy dělila se Rus na řadu příbuzných panství, než byla sjednocena. Tu nastupuje období carské, kde zaniká »věce« (sněm) a nastupuje »sobor«, obyvatelstvo pomalu pozbývá svobody a vstupuje v platnost zákon vedle obyčeje. Od počátku XVIII. stol. nastává období císařské, v němž ohromnou říši ovládá autokratism panovnický. V prvém období probírá *K.* nejprve prameny právní, které dávaji nám hluboce nahlédnouti do právního vývoje, načež stručně ukazuje ponenáhlé vznikání státu ruského z prvotní »volosti« (knížecího panství). Odtud zkoumá prvky společenské v obyvatelstvu svobodném a ukazuje rozdíl šlechty a lidu (městského i selského) a snahy knížat obmeziti tyto vrstvy v jich svobodě a připoutati je k službě. Lid selský, původně svobodný majitel půdy, vstupuje znenáhla v poměr najemce, nevlastníka. Státní moc knížecí v nejstarší době omezuje »věce«, které je tím silnější, čím více zmenšuje se moc knížecí drobením panství a klesá vzrůstem moci knížecí. O to však posud vede se spor mezi historiky, jak se tento vzájemný poměr utvářel. Každé knížectví má svou správu, své vojsko, své finance a soudy. V období moskevském nastupuje scentralisování moci správní a absolutivnost moci monarchické. Odtud kníže ze své vůle uděluje milosti a výsady, stanoví správu veřejnou a upravuje řády soudní (»Suděbnik« z r. 1497 a j., 1550 a 1589, kteréž autor probírá). Také »Uloženije« z r. 1649, pak církevní zákonník »Stoglav« a »Kormčí kniha« jsou tu vyloženy. Pak obrací se autor k carskému území, líčí sjednocení a rozšíření říše Ruské a instituce s tím souvislé. V poměrech obyvatelských staly se podstatné změny, neboť vyvíjí se služebná třída, která slouží ve vojsku, u dvora a v administraci státní a dostává »poměstí« (beneficia). Znenáhla přecházejí sem i bojaři, mezi oběma stírá se rozdíl a obojí ztrácejí svobodu a jsou »prikrepleni« k službě. Ostatní obyvatelstvo pak upadá v tuhou poddanost nejen knížecí nýbrž i vrchnostenskou, protože s poměstím dostává »služebný člověk« i sedláky. *K.* velmi názorně probírá tyto poměry. Odtud státní moc carova roste a znenáhla utváří se samoděržávnost, která i církev si podrobuje a car stává se hlavou věřících místo zaniklého císařství Byzantského. Jest sice dosud »bojarská duma«, ale je to pouze poradný sbor kníž. důvěrníků; také soudní bojarský sbor byl podobné kompetence. Kdežto však kníž. »věce« má ráz demokratický, má carský »sobor« ráz representativní a jedná pouze o proposicích. Za to správa jest stále spletitější, nejen

nové úřady a ústavy vedle starých, nýbrž i drobení starých institucí a zase zcelování tvoří znamenitou spleť samosprávných a zeměpanských ústavů. Největší vliv na vše má potřeba vojska a tudíž úprava financí. — V době císarské dochází se konečně kodifikace práva, ale teprve v naší době pracuje se na jednotných zákonnících. *K.* podává pěkný přehled právního vývoje, zvl. probírá »Svod zákonův« a j. sbírek. Také území jest zceleno teprve v této době a dostává se mu nového rozdělení na gubernie, újezdy atd. A zajímavo, že nejen státní, nýbrž i společenské útvary vytváří stát. Tak uměle vytvořil stavy, zejména šlechtu, zbaviv ji těžkých povinností a nadav novými právy, tak vytváří stav městský a pokouší se o vytvoření i dělnictva průmyslového ač s nezdarem. Při tom rovněž nepouští se zřetele sedláky víc a více ujařmené, snaží se je povznésti a konečně r. 1861 ruší jich poddanství, aby zdvihl jich schopnost sloužiti státu krví i daněmi. Odtud názor o všemohoucnosti státu. Těmto stavovským věcem věnoval *K.* mnoho práce a velmi zdařile nakreslil jich obraz. Zvláště bych doporučoval str. 42. sled., kde se vykládá o základních právech občanských, o osobní svobodě, o nedotknutelnosti vlastnictví, svobodě náboženské, tiskové a povolání. Státní moc obsažena je v autokratismu císařově nikomu neodpovědném a správa spočívá úplně v rukou policejně centralistické byrokracie stvořené Petrem I. Vel. *K.* podrobně probírá změny centrálních nejvyšších úřadů během posledních dvou století. Také církevní a provinční správa jsou tu podrobně vyloženy a doporučuji zejména ruskou autonomii k bedlivému studiu, poněvadž se jí u nás špatně rozumívá.

Malý rozsahem, ale přebohatý obsahem tento spis zasluhuje uznání, neboť je v něm zahrnuta několikaletá práce studijní a bude i samým Rusům na prospěch, neboť registruje látku až do r. 1904. Snad bude jej moci autor vydati v rozšířené formě a tím přístupné i širokým kruhům. Σ.

Škola životní.

Reformních návrhů v oboru školství zrodilo a vyrojilo se za posledního desítiletí takové množství, že jest věcí zrovna nesnadnou míti je všechny jen v patrnosti. »Kdo se naučil psáti, budiž muž nebo žena, učitel neučitel, mladý nebo starý, pociťuje potřebu, odlehčiti sobě o věcech výchovných nebo vyučovacích, buď knihou nebo brožurou nebo článkem časopiseckým« — dí mnichovský školní rada dr. Jiří Kerschensteiner. Mnohé návrhy ovšem budí toliko úsměv znalce nebo pokrčení ramenou těch, již provádějí školní exekutivu. K vážným a uvážení hodným čítáme však »návrh k školní reformě«, jejž podává dr. H. Göring článkem v časopise »Ernstes Wollen« nadepsaným »Die deutsche Lebensschule«. Píšeť dr. Göring v smysl následující:

Zkušenosti ukázaly, že osudná jednostrannost vývoje mládeže štípí se namnoze školním vzděláváním. Poskytujíť se mládeži téměř jen nauky odtažité o životu a světě, nežli se jí do-

pouští přirozeně postupující vhled do života. Ukazujíť se jí umělecké ideály, které život ničí. Právě tak se vzdělává na ujmu normálního vývoje mysli a tělesného zdraví pojmové myšlení a paměť. Universita stupňuje částečně ještě protivu ideologistického života ke skutečnosti: studentský život s mnohými neohrabanými zvyky, ducha a mysl otupujícími, není zdravou protivahou, ba podporuje často jen domýšlivost, ješitnost a nadutost místo mužskou zdatnost a odůvodněnou sebedůvěru. Poznání těch nedostatků přivodí uznávati, že musí vždy plný život přistupovati k mládeži a to v tom objemu, který jest právě přiměřen porozumění každého stupně dětství a mládeže.

V tom smyslu jest navržena následující výchovná osnova, dle níž má dorůstající člověk a státní občan dospívati plného rozvoje svých mravních pudů navykáním správnému jednání dle pevných zásad a poznání moderního kulturního života, konečně ctíti za ideál jen to, čeho žádný styk s pozdnějším životem nemůže zničiti. Za tím účelem má mládež, která by musila na venkově vzrůstati v každodenním obcování s přírodou, prostřednictvím zahrady a polního hospodářství, cvičiti napřed toliko smysly, svaly a zručnost, navykati mnohostrannými gymnastickými a vojenskými cvičbami odvaze a věrnosti k povinnostem, nabývati uspořádanými hrami pro mládež obratnosti, pozornosti, duchapřítomnosti a rozhodnosti; má se jí dostávati praktickými ručními pracemi životní známosti nejdůležitějších oborů povolání občanského života, a teprve potom má se přistupovati k soustavnému vyučování theoretickému, k napínání myšlení, paměti a fantasie, jež se nyní provozuje jednostranně. Uvádění ve vyšší kulturu má pokračovati pozvolna a přirozeně. To vyhledává odklizení některých nyní užívaných učebných oborův a zavedení nových. Exkurse a cesty budou doplňovati vyučování jako prostředek ku praktickému nabývání životní zkušenosti. Živým jazykům se má učiti prakticky, jak jest u dětí vyšších stavů dávno zvykem. Staré jazyky připadají letům dospělejším.

Reformní škola v tom smyslu zabírá dobu od šestého do dvacátého roku průměrem. Nejdolnější stupeň představuje všeobecné potřebné vzdělání lidové, následující vyšší vzdělání životní, nejvyšší přípravu pro vědecké povolání. V prvém oddělení pro žáky od šestého do čtrnáctého roku chlapci se zaměstnávají první rok v zahradě, na poli, pracemi ručními v školní dílně a ošetřováním zvířat. Zkušenosti při tom nabyté se za následujícího skrovně rozsáhlého vyučování dopoledního zpracují. Tou cestou má se dítě dostávati pozvolna k nejprostějšímu poznávání života rostliny a zvířete a nabývati ošetřováním zvířat zároveň pevných pojmů mravní povinnosti. Souvisle se vší touto praktickou a theoretickou prací dítěte budí se v něm životně přirozená a prostá představa o Bohu jako otci a zachovavateli celku.

Za východiště získání zeměpisného vědění béře se před se mnohostranné orientování v školní budově, v zahradě a na poli. Prosté povídky, bajky a pohádky, které se hodí pro dítě zdravé

obrazivosti, neobsahují nic fantastického a neprobuzují dětské bázně, utvrzují nabytý představový okruh. Nejjednodušší poměry číselné, prostorové a časové se dítěti uvědomují jako prvky počítání a měřictvi. Skrovně rozšířené pokusy v kreslení, psaní a čtení, jakož i ve cvičení několika písní, jež mohou býti zpívány za vycházek, ukončují vyučování na tomto stupni, jež má zabírati denně tři, nanejvýše čtyři hodiny dopoledne. Odpoledne náležejí vždy ošetřování těla.

Od druhého do osmého školního roku pokračuje se u vyučování ve smyslu stupně prvního. Náboženské smýšlení se vzdělává živoucím předváděním karakterů vzorových, při čemž se střeže zásadně každého snižování vyučování náboženského ukládáním memorovacího učiva. Připojením k tomu obeznamuje se se základy trestního zákona. V přírodních vědách se podávají prvky botaniky, zoologie, nerostopisu, geologie, lučby a silozpytu. Běží tu o poznání, vlastní prací nabyté, života přírodního a nejjednodušších přírodních zákonů. Vycházky, pozorování v akvariu a na terariu školním podporují vyučování. K tomu se připojují prvky zeměpisu, počtův a měřictví.

Vyučování mateřskému jazyku slouží všechny vyučovací obory k dosažení obratnosti v ústním a písemném projevování myšlenek. Vedle učebných knih zavedou se jednotlivné výpisy a povahopisné obrazy z dějin národních, líčení národů, klasická vypsání života rostlin a zvířat. Písemná cvičení v mateřském jazyku počínají dopisy a postupují k prostým reprodukcím učiv již důkladně probraných. Mluvnice se neprobírá v samostatných vyučovacích hodinách, nýbrž jen za připojení k mluvě a četbě. Vyučování literatuře národní slouží na dolním stupni četba vybraných pohádek (v němčině Grimmových), dobré vypsání pověstí o bozích a hrdinách (v němčině zejména Nibelung), později ballady (Schillerovy, Uhlandovy a Goetheovy). Mimo to se vecvičují snadné dramatické kusy, na dolním stupni dramatisované báchorky, později snadná dramata dětská.

Anglickému jazyku jako nejdůležitější pro budoucnost řeči světové učí se od osmého roku, zprva jen mluvními cviky, později se čtením a písemnými cvičeními. V témže smyslu se zachází s francouzštinou od desátého životního roku. Vyučování kreslení mají všichni žáci. Nejjednodušší počátky modelování a malování provozuji žáci zvláště uschopnění. K vyučování zpěvu se pojí dle zavložení zaměstnání hudbou tím způsobem, že se snaží po souhře na rozličných nástrojích.

V druhém oddělení (od 14. do 16. r.), přípravné škole pro vojenské ústavy, pro technické živnosti a kupectvo, mají hoši býti vedeni zájmovým světem kupeckého života. V třetím oddělení (pro žáky od šestnáctého do dvacátého roku), v přípravné škole pro universitu a techniku, pěstuje se po čtyři léta řečtina, tři léta latina. Řecká a latinská archaeologie, dějiny literatury a kultury poskytují živoucího obrazu Hellady a Říma, kteryžto obraz se doplňuje nazíráním antických uměleckých děl. K dějinám klassického starověku sepřipojují dějiny národů východních.

Všechno theoretické vyučování děje se toliko dopoledne. Písemnosti mateřským jazykem, cizojazycká skripta a písemné početní úkoly konají se v třídě, aby žáci pracovali nezávisle na nějaké pomoci, svou sílu soustřeďovali a měli každý den odpoledne prázdno práce duševní. Censury (známky) se nedávají, aby cit cti nebyl sváděn na scestí. Naproti tomu se podává o každém žáku každým učitelem přesná zpráva, jež se oznamuje rodičům. Hospitování rodičův a přátel školy nastoupí na místo veřejných zkoušek, které jsou jako šalebný prostředek na zjišťování výkonnosti školy vyloučeny. Na místo prázdnin vstoupí vycházky a cesty.

Pěstování citu pro povinnost, pravdivosti a lásky k vlasti nemůže se dosahovati vyučováním pouze theoretickým, nýbrž každodenními novými požadavky do praktické vůle dítěte. Tomu účelu slouží především vojenská cvičení k zvykání přesné věrnosti v konání povinnosti, spolehlivosti, dochvilnosti, poslušnosti a duchapřítomnosti. Právě tak má býti tím ražena cesta samostatnosti karakteru. Hry mládeže poskytují nejlepší příležitosti, objevovati individualitu žákovu v jejích jinak obvyklých rysech.

Učitelé účastňují se her mládeže a tím působí, aby byl založen vzájemný poměr, záležející na pravdivosti, upřímnosti a odůvodněné důvěře. Vojenská a tělesná cvičení denně se opakující poukazují mimo to chovance na novou každý den přítomnost s jejími individuálně vždy novými požadavky do výkonnosti jeho a zabraňují dumání a toužení do všeobecna, čímž se často odvrací vrozená, k ideálnímu směřující mysl na scestí.

Ruční práce zabírají stolaření, soustruhování, pletení, knihařství a práce o železe. Tato činnost má žákům skytati poznávání významu řemesla nabývaného vlastní prací, aby byli později uchováni nadutého přeceňování theoretického vědění, jinak má je poukazovati na praktické povolání životní individualitě snad přiměřené. Hotovením fysikálních přístrojů a technických nástrojů, napodobováním pochodu tiskacího a kopírovacího podporuje se vyučování fysice, lučbě a technologii. Pracemi zahradními a polními má se získati známost kultury ovoce, květin, obilí a okopanin. Každý žák obdělává svůj vlastní záhonek a své políčko.

Vycházky a nazírací prostředky v nejširším smyslu oživují vyučování theoretické. Zejména žáci druhého oddělení navštěvují po náležité přípravě továrny, železárny, kupecké závody atd., jež ukazují obchod domácí a pomořský, zařízení železniční, ústavy telegrafní a poštovní. Při mnohostranném nahlédání v skutečný život nemůže se přiházeti u žáka tolik přehmatův u volbě jeho povolání, jak bývá při obvyklém jinak oddalování názoru a nápodoby praktických druhů povolání. Také by byly asi university vhodným poukazováním žáků na praktické druhy povolání uchovávány přeplnění nevhodnými elementy, které později jako pochybené existence množí učený proletariát a k upravení nového života v praktickém směru jsou znevzdělány.

Škola nastíněného tu zařízení může dnes vstoupiti v život

toliko v rámci ústavu soukromého zprvu pro syny zámožných rodičů nebo na základě fondu pro nemajetné děti a vyvíjeti se z malých počátků. Jako soukromý ústav a internát na venkově může ukázati cestu, kterou jest se dáti škole veřejné, má-li sloužiti potřebě doby. Učitelé, již chtí úloze té sloužiti, musejí býti především paedagogicky vzděláni a propracováni, ne toliko filologicky a přírodovědecky odborně školeni. Tato škola, jak jí žádá naše doba, která chce tělu vyhrazovati tolik práva jako duchu, která chce věnovati smyslnému nazírání mysli a vůli tolik pěstění jako rozumu a paměti, která konečně chce dáti působiti na vzrůstající vědomí jasnému světlu přítomnosti a skutečnosti, probouzejíc a zahřívajíc je, tato škola, která nesmí více vysílati hochů s titanskými sny do života, nýbrž musí vzdělávati svěží, účinlivé mladíky, nechať vzroste ze soupůsobení lidí nejlepších a ať se stane dobrodiním mládeže. Naše doba žádá místo školy učící **školy životní!** Pod. *Fr. Krček.*

Staronová synagoga.

Dvě holubice bílé usedly si na její vysoký štít, když roku 1558 požár, pohlcující značnou část židovského města pražského, stařičkou božnici ohrožoval, a neodlétly dříve, dokud plameny v sousedství nepohasly. Teprve, když už nebylo nebezpečí a zádumčivá budova nepotřebovala ochrany, vznesly se se strmé střechy do oblak. Skoda, že jen stará báj tak vypráví o víře starých židů v záchranu staronové školy vyšší nadzemskou záštitou. Dnes měly by zas ty holubice bílé, nesouce s hůry záchranu, snésti se na zubatý ponurý štít.. asanace je horší než požár. Její poslední obětí v židovském městě, a nejdražší, je prastará ta svatyně židovského kultu.

Nejde ovšem snad o zničení samotné budovy starožitné synagogy, jež prožívá již sedmé své století. Ale vzíti budově z třináctého věku celé okolí aspoň půdorysně s ní soudobé a výškově s ní tak vzácně sladěné, to esteticky vyrovná se zkáze. Asanační plán, kterému obdivuhodným způsobem dopřává se moci nezadržitelné hrůzovlády, proti jejíž rozmaru a povelu není odvolání ani sebe lépe odůvodněného, moci svrchované, které mohou jemu záviděti všecky jiné pražské regulační projekty, prorazil si hlavní svoji třídu v bezprostředním sousedství staronové školy. Toho fakta nelze arci již změniti, ačkoli malou odchylkou v jejím směru bylo lze vyhnouti se mnohým škodám. Ale nové niveau asanační »avenue«, jak známo, velmi vysoké, bude vyžadovati v bezprostředním sousedství synagogy navážky tedy i rampy. V rampách zapadnou však i boky synagogy: ebyloť plánem, a patrně ani nebude v budoucnosti motykou ušetřeno ani jediné budovy z jejího sousedství a nové čáry tavební, zakreslené kdysi autory asanačních plánů, kdy nebylo ještě ochranců krásné Prahy, rozmetají celé dnes ještě stávající ouzelné, ve svérázu jediné Praze středověkým romantismem arované zákoutí.

Ztratí tedy synagoga mezi rampami na půl druhého metru vysokými dnešní své převládající postavení už sama v dojmu jako jednotlivý objekt. A je to přece architektonická památka, jakých po světě nemnoho, starožitná, světoznámá jak poesií pověstí, které se k ní víží, tak i svojí cenou uměleckou i konstruktivními zvláštnostmi (pětidílná pole klenby). Přes to však, že při »úpravě« niveau zachová se sice integrita jejího těla, znamená budoucí proměna těchto míst poloviční zničení její.

Nehledě k tomu, že ku zdem božnice bude s ramp přirozený spád vody a že stálým vlhkem prosáklé zdi velmi utrpí, nedbáme-li ani toho, že překrásný původní zubový štít na západním boku jejím pohledově nijak v nových uličních osách nemá býti uplatněn, největší rána té celé skoro až theatralně malebné skupině zasazena bude zbořením velkolepé staré židovské radnice a s ní zdí na zeď souvislé dvorské synagogy.

Mohutný dojem, jímž stále ještě působí staronová škola, děkuje za svou sílu arci i situaci. Úzkost ulic a proporce domů posledního zbytku nejtypičtějšího zachmuřeného gheta, dociluje zde vedle ponuré nálady i podivného záhadného dopadu světla, ve kterém nejen římsy staré radnice židovské, ale i všechny plastické detaily obdivuhodně se rýsují a stínují ve zvláštním tajemném dvojsvětle. I silhueta a kontury daleko lépe se odráží. Kdo občas zajde sem, buď uchyluje se v tiš bezového hřbitova dávno setlelých židů anebo proto, aby kochal se v podvečer na bývalém náměstí židovského kultu v rozzářené náladě obou synagog, staronové školy a dvorské, odleskem světel nesčetných lustrů za vysokými okny; kdo pamatuje nedávno zbořenou skupinu domů v Červené ulici, jež stejně jako radnice překvapovala stavební formou, prolamovaným zábradlím na venek otevřeného schodiště i vypouklými španělskými mřížemi oken sousedního domu, kdo i dnes ještě stoje blíže asanačního zbořeniště mezi synagogou dvorskou a starou prohlédne podjezdem uličky v Kolnách, nepochopí proč ještě dále má se ničiti vzácný celek osobitého rázu a má býti nahražen něčím, co sotva bude vynikati nad zakořeněnou sploštělost soudobé stavební šablony. Okolí staronové školy je svého druhu jediné, je výtvorem zvláštních staletých poměrů, v nichž klíčilo semeno orientální kultury sem zaváté a po věky přísně isolované, je to exotický květ štěpu aklimatisovaného na půdě okcidentu. Patina ten kout pohádkově zbarvila.

Čtyry budovy, o kterých může býti řeči, čtyry budovy z různých století zladila v celek obdivuhodný, bezděčně korunovaný barokem věže, čnící nad prejsy židovské radnice, nedosti chápané krásy a originality s vysoce uměleckou zábradlovou mříží v detailu mistrnou a jemnou jako krajka. Býval z poza té mříže, s pavlače nad hebrejským orlojem čarovný pohled na rudé moře střech na domích a domcích, které se dole druh k druhu tulily. Ten prospekt malebností závratný k ulici Cikánské a Červené, zmizel již docela, v tu stranu radnici a staré synagoze byl rozbit letos rámec kamenný.

A nyní nechce si Praha ani ten poslední tak dobře zachovaný koutek — vlastně kouteček, běžíť nejvýše o pět parcel — zachovati jako světoznámou kuriositu. Celou situaci by však bylo lze při dobré vůli zachovati bez porušení. Vždyť vyasanováním všeho ostatního okolí dosáhlo by se cíle asanačního docela a nevyasanovány zůstaly by jen staronová škola, tedy modlitebna, dvorská synagoga, rovněž tudíž budova, kde selhávají asanační pohnutky, židovská radnice, budova po výtce úředním místnostem a tudíž také ne obývání určená, při tom historická, cenná umělecky i esteticky. Mimo to pro zachování pohledového a výškově i dálkově poměrového statu quo, byla by řeč ještě o rohovém domu levém na počátku ulice Hampejzské, který sám jsa jako objekt esteticky bezcenný má jen význam situační pro svrchu zmíněný světelný dopad. Dal by se uvnitř jakkoli adaptovati a třeba zmodernisovati. Větší šířka plánem asanačním pro budoucnost určená, jíž v zápětí jde i zvýšení nových domů tam, vyžadovala by arci buď zachování a vnitřní přestavbu domu v ulici Rabínské s radnicí souvisejícího.

Jinak — a na tu alternativu nechrániti domu činitelé, jichž se týče, raději by asi přistoupili — bylo by třeba ulici Rabínskou u tohoto domu ku protějšímu přepnouti vysokým obloukem průjezdným. Tím by docílilo se především zakrytí pohledu do regulované lineálové ulice Rabínské v části u ulice Josefské a pravděpodobné monotonie jejích vysokých domů, zároveň i náladové isolace synagogy a okolí v druhé řadě pak i výborného point de vue diváku od synagogy a ulice Hampejzské.

Této úpravy pomocí oblouku bylo by však tuším třeba, i nebude-li citu pro zachování židovské radnice a dvorské synagogy.

Přes možnost záchrany a neocenitelný význam situace, obáváme se ze zkušenosti jejího pádu. I pak nebude zbytí, už jen pro cenu samé staronové školy, brzy a blízko ukončiti způsobem »komunikaci« nepřekážejícím zející prospekt široké nové ulice, rozptylující a rušící ještě i poslední zbytky dojmu, kterým stařičká modlitebna bude moci působiti zapadajíc mezi rampy nebo navážky.

Nelze přece za to míti, že po rozmetání kabinetního toho kousku stavby měst, který, jak posud stojí, je organickým výtvorem své doby, mohlo by tu vzniknouti v kopii něco rovnocenného. Nepodaří-li se zachovati stav jak je, dobrovolnou osvícenou koncesí asanačního referátu, — právo k expropriaci asanační nepřipouští privátního odporu majitelů, — pochybujeme, že by pro budoucnost pomohlo se přesnou kopii radnice, které dle doslechu uvažuje se v kruzích náboženské obce židovské. Vždyť změnou parcely i niveau docela jinak se situace utváří. Už proto tedy a snad vůbec ke kopii není místa ani práva.

Rozboří-li se ten orientální kout, nestačí kopie. Pomoci může jen pravé umění, které ovšem se zřetelem ke vzácné pa-

mátce, jíž má stavěti kulisu, bedlivě uváží výšky, vzdálenosti, kontury i silhuety celku, tudíž i příštích jednotlivých budov na vzájem. Po sboření bude nevyhnutelno na tomto základě řešiti okolí staronové školy v celém komplexu. Nikoli dům co dům o sobě, z nichž každý snad by esteticky vyhovoval a byl stavebním úřadem schválen, ale kde by pak v celku soused vedle souseda činil dojem prostý souladu buď již fasadou nebo (což horší a v Praze tak časté) přečnělky požárních zdí. Tedy: nebude-li situace zachována, je hlavní v celé věci opatrné, cíle a významu vědomé řešení okolí v celku. Jedině konkurence pak jest s to, aby s úspěchem provedla luštění otázky a dopřála na nejširší basi všem, kteří se cítí povolanými a schopnými, by mohli tu, na kritickém místě nesnášejícím šablon, osvědčiti svoji tvůrčí obraznost.

Ten kmen, který má tu veliký mezník nejen historie své kultury, ale i emancipace, měl by — ač-li nepozbyl piety pro svou byť méně příznivou minulost — zavčas, jakmile památky o nichž řeč, promění se v prosté stavební parcely, získati ty z nich, jež jsou důležity — jistě by nescházelo privátní účasti ani finanční podpory od nejednoho jednotlivce — a pak sám vypsati konkurenci na úpravu okotí staronové školy, potom z dohody a dobré vůle závaznou. Pražské židovstvo by věru mělo se tak věci chopiti. Jinak posud ač šlo o jeho vlastní zájmy, nepříliš tu těm záležitostem úsilí a podpory věnovalo. Neujme-li se toho ani tenkráte bude musiti sama obec pražská, také ovšem soutěžně úpravu řešiti; běžíť o to, aby tu vzniklo zase zákoutí krásné.

Ze »staropražských« afér tato je z nejvýznamnějších a — nebezpečná. Potud nebezpečná, aby se jednou neřeklo: »to zbořili ti a ti v oněch letech« — na Prahu se tak rádo lecos sveze i je-li bez viny — a budoucí úpravou aféra potud choulostivá, že nynější překrásný stav po hradčanském prospektu i v cizině je nejznámější. *J. E.*

Obrázky z Orlických hor.

Čtenáři. V obci Pěčíně scházívalo se před nějakým časem v zimě osm sousedů na besedu. Hovořilo a četlo se. Jeden mezi nimi, hotový literát, měl hodně knih a uměl je pěkně předčítat. Když jednalo se o nějaké tajné shromáždění, četl vše tichým a »tajným« hlasem; jednalo-li se o pronesení rozsudku neb nějakou věc »vejřevnou«, zdůraznil a výšil hlas tak, že bylo vše jako živé. Četlo se mnoho a to nejhezčí třeba pětkráte. Nejvíce líbil se »Červený Beneda«, »Věčný žid« a pod. »Červený Beneda«, proslulý loupežník skal teplických a adersbašských, jenž bohaté a pány obíral a chudým rozdával, získal si všecky. Proto rozhodli se čtenáři, že se vypraví deset hodin cesty, aby shlédli působiště Benedovo. Ten, co znal román skoro nazpamět, je vedl. Viděli hospodu, kde Beneda tancoval, okno, kterým vyskočil, když přišli za ním vojáci, skálu na které sedával atd. Krátce všecko, jak to bylo vypsáno!

I líčení ve »Věčném Židu« ukázalo se býti pravdivým. Alespoň strejc Valenta »vidèl« Věčného žida na vlastní oči, a žádný mu to nevymluví. Bylo to jednou na podzim, když zastavil se v P. starý žid, »hotový korábek.« Měl dlouhý, rozedraný kabát, dlouhé šedivé vousy a chtěl mluvit česky, ale nebylo mu rozumět. Krátce a dobře zase, jak to bylo v knize vypsáno. Lidé viděli a dětem ukazovali věčného poutníka, jenž teprve někdy za 100 let zase navštíví místa, kterými se nedávno ubíral.

Ta sucha! Málo je vody. I nejvydatnější prameny vysýchají, a řeku lze suchou nohou přejíti. Něčeho podobného není na celém vůkolí pamětníka. Dvě verse jdou o příčinách takové pohromy. V obci Vamberku stavějí školu, a při zakládání zazdil nějaký zedník do základů bochník chleba. Štěstí pro neznaboha, že neznají jeho jména. Ten by to odnesl! Takto div, že se nepustí lidé do novostavby. — V obci Tutlekách zemřel nedávno soused. Žena dala, prý, nebožtíkovi pod hlavu prachovou peřinku: »Aby se mu lehčej spalo.« To přivodí dle pověsti sucho. A to skutečně nastalo Zástupcové nespokojených vypravili se k p. farářovi, aby dovolil nebožtíka vykopati a peřinku odstraniti, ale p. farář uklidnil znepokojené slíbiv jim procesí za déšť.

Spiritisté. V horské vesničce Slatině, v chaloupce na stráni přilepené, scházívají se každého nedělního odpoledne spiritisti. Hospodář sám jest »píšícím mediem«. »Bratří a sestry« přicházejí s hor i z kraje do sezení kolik hodin cesty. Jsou to lidé prostí, venkovští filosofové a hloubalové, kteří všelicos již zažili. Lidé pobožní a pracovití. Zvláštním dojmem působí klidný a pokojný výraz tváří, hotovost se sebou samým, jež činí je shovívavy a útrpny k »nevědomým«. Je nepřesvědčí žádný důvod ani usilování farářovo, ani nezlomí »moc světská«. Oni mají pádnější důvody pro svoji nezvratnou pravdu a nejapné vtipy a škádlení, jehož se jim často dostává od lékařů duše nejnepovolanějších, činí je tím pevnější a uzavřenější.

Když se všichni sešli, pomodlili jsme se krátkou modlitbu, tam obvyklou. Sedíme u pečlivě umytého stolu, jenž slouží mediu za tabuli, a čekáme, až hospodář přijde »v trans«. Ten ve chvíli vstane, křečovitě maje staženou tvář, těžce oddychuje, s očima v sloup obrácenýma, uchopí křídu a počne psáti. Smíme opisovati, pokud neučiní prostředník čáru na znamení, že následující — věci soukromé a rodinné — se opisovati nemá. Nejblíže sedící předčítá slovo za slovem, jak je prostředník píše. Písmo často se mění a moji sousedé tvrdí, že poznávají ruku zemřelého, jenž právě prostředníkem sdělení činí. V této schůzi vystupují jen známí zemřelí a všem přítomným dostává se několika slov.

Dovoluji si připojiti úryvek z toho, co jsem si ze sdělení napsal slovo za slovem věrně, jen pravopis opraven. První mluví nebožka žena hospodářova: »Pochválen buď Ježíš Kristus! Ach, přátelé, manželi a dítky nevlastního těla a krve mé! Já první

zjevení činím mezi vámi a s velikou radostí a spokojeností se objevuji v mém příbytku, kde jsem byla šťastná tak, že jsem vydobyla s mým manželem stánek duševný. Ach, přátelé, již není tělo mé mezi vámi, jako nebožtík odpočívá a já spokojeně se objevuji v říši mezi přáteli a dobrými dušemi! Dnes jsem tu s kamarádem mým Jiřím Č. (‚bratr' nedávno zemřelý), proč, vyjeví se vám a já spokojená jsem ve stínu a budu toužit po novém chrámu svého manžela, jenž touží složit účty svoje, aby ještě dvakráte vylítl ze shnilé hroudy.«

Potom dostává se otci sdělení od zemřelé dcery: »Přátelé moji věrní! Jen dobře činí od nabytí let právních spravedlivý, tak i věrně a laskavě. To je Boha Otce příbytek, který má pro takovou duši připravenou. Ach, bylo by vám smutno spatřit ten vesmír nespravedlnosti, těch nešťastných duší, které s tělem špatně činily. Ale je Bůh spravedlivý na každyho na světě, obzvláště na duši. Ach, šťastný otče H., nade třemi dítkami, jak jen dvouma živýma. A ta šťastná duše dcery tvé, Marie, ta je přítomná. Potěš se a tvou manželku potěš, neb jináč to nesmí býti. Já teď stýkám se se všemi, všemi, ach, anděli.«

Každému z přítomných dostalo se několik všeobecných vět ještě, jež by se stejně případně hodily i na někoho jiného. Na př.: »H., šťastný budeš, neb tvá vůle a poznání je pravy zrno Boha Otce, ktery na zemi pyšnící a skálu zasel a vydalo velikou ourodu« atd.

Sezení skončeno bylo, když unavený prostředník na židli klesl, zase modlitbou. Na zpáteční cestě vypravoval mi jeden z účastníků, starosta obce V., jak se stal spiritistou. Měl za mlada zamilovaného psa, s nímž často chodil na hon. Jednou ho postřelil. Pes hleděl prý na něho tak lítostivým pohledem, že odhodil flintu a utekl před výčitkou němé tváře. Od té doby nikdy více nestřílel. Začal přemýšleti o tom, má-li zvíře duši. Pak doslechl se o spiritistech, zašel si mezi ně »na hora« a dnes je jedním z nejhorlivějších, který neváží 5 hodin cesty, aby se mohl sezení účastniti. *B. L.*

Literatura. Umění. Věda.

Gero. Historická hra o 4 jednáních od Al. Jiráska. Poprvé v Nár. Divadle 17. listop. 1904. — Tisíc let uplynulo, co Gero se svými kněžími, hrabaty, korouhevníky a žoldnéři mečem šířil křesťanství mezi polabskými Slovany a krví, ukládaje porobeným roboty, platy a desátky a je deptaje zpupným, pyšným jednáním a týráním. V desátém století rozhodovalo se o Branibory a rozhodlo. Na jedné straně Němci: v celek sjednoceni od Rýna po Labe s politickým střediskem v Cáchách, kdež se odbývají sjezdy a kde králi svému rukou dáním slibují věrnost, poslušnost a pomoc proti nepřátelům, v oné sloupové síni, v níž stojí mramorový stolec Karla Velikého; Němci v kázni drženi výboji a vírou, posilováni vědomím síly a vyvýšenosti, povznášeni smělými plány a mysticismem křesťanství, („světlo svaté víry", v níž „útěcha pro život i v umírání". A po smrti! Ah, jak paní Sigfrid se na smrt těšila a na nebe!. Dvacet let se postila a když všecko rozdala, obětovala kostelu své vlastní děti. Ach, ta z vězení těla už vešla do nebeské slávy"), křesťanství, nabývajícího již moci světové. Na straně druhé drobné

kmeny slovanské bez duchovního i státního pojítka, bez organisace obranné a beze vzpruhy vyššího poslání; beze smělejších plánů a citů, ve všedních svárech zášti a závisti. To jest obsah historického obrazu, jejž povolaná ruka Jiráskova kreslí na podloze bohatě vypravené detaily života a názorů tehdejší doby. Ústřední postavou hry jest markrabě Gero, krvavá postava, jedna z těch, jež tisíciletí stojí znepokojivě vztýčeny v rozechvělém vědomí lidstva. Přes Branibory až za Krušné Hory nesou se touhy jeho panství. Bodrci, Lutici, Srbové, Milčané vyhynuli jeho mečem. — I před námi stojí teď jeho krvavý zjev a není z českých básníkův Jirásek první, jenž vidí, jak stojí nad námi jeho stín. Jako Želibor vystupuje český duch na cimbuří a rozhlíží se odtud do kraje, v tu stranu k Braniboru městu .. Tak dramaticky až střízlivě klidná hra prohlubuje se a roste v mohutné vidění, v živé symboly. Hlediště je chápe a jim rozumí, chytá slova a jim aplauduje. Však kdo ví, pamatuje-li, že Gero praví: „Slovo vítr je a zrádce .., Jen skutek zůstává a mlčky mluví. A tak bude o mně mluvit podrobená země slovanská!" A mluví. A bude mluvit . .! *P.*

Neovitalismus. Na druhém mezinárodním kongresu filosofů, jenž byl konán v dny 4.—7. září 1904 v Basileji, měl kielský universitní profesor J. Reinke rozpravu o neovitalismu (novém principu životním) a o významu finality (účelnosti) v biologii. Starý vitalism uváděl všechny jevy života zpět na zvláštní přírodní sílu, na sílu životní, která mizí smrtí organismu. Vystřídán byl mechanismem, který pokládal fysikální a lučební síly — později energetickými zvané — za postačitelné k vykládání životních jevův. Cena názoru toho záleží v tom, že učil poznávati lépe fysikálně lučební základ mnohých životních jevů. Neovitalism chce tato obě hlediska shrnovati za stejnoprávná pro výklad životních jevův a uznává jednak, že všechny pochody životní následují příčinného determinismu (určování), jakož i že ve svém celku jsou určovány silami, které tíhnou za cílem neb účelem. Při tom vzniká problém, může-li se vůbec mluviti o skutečné, objektivní finalitě u životních pochodů zvířat a rostlin. Kdybychom popírali finalitu, to by mělo za následek, že bychom nesměli více říkati, kterému účelu slouží ústroj, za příkl. oko, ani ne ku kterému účelu jsou tu jednotlivé části ústroje, za příkl. duhovka. Musilo by se býti spokojováno a stavováno na pouhém popisu orgánův, aniž byl proslovován soud o významu jejich pro zachování života. Účelnost živých bytostí vyniká zvláště v podivuhodné harmonii jejich těla a v přizpůsobivosti světu vnějšímu, S finalitou organismů se má věc přesně tak, jako s finalitou výrobků lidského umění. Musí býti uznáváno, že ústroje živých bytostí jsou tak uspořádány, jakoby příčina. která je utvořila, byla měla na zřeteli cíl nebo konec, jemuž mají býti přiměřeny. Tvrdilo se, že účelnost jest vkládáním lidského rozumu do přírody. Totéž se však může říci se stanoviska vědeckého idealismu o příčinnosti. Kdybychom byli tím my, již bychom svým způsobem vykládání přírody vkládali v přírodu finalitu, pak bychom přece mohli význam ústrojů měniti, za příkl. že by oko mohlo slyšeti. Nesmyslnost toho ukazuje, že příroda za našich zkoumání zjevila právě tak dobře účelnost jako příčinnost, jimž oběma jest se v biologii spojovati. *K.*

Namítnutá v tomto článečku otázka objektivnosti finality je velmi obtížná; její osvětlení vyžadovalo by zvláštní kritiky teleologie v biologii. Reinke sám přibližuje se tu ke Kantovi, jenž v kritice teleologické soudnosti uznal teleologické posuzování za platné jen s hlediska lidského. Ostatně je pravda, že většina biologických vztahů nám je pochopitelna jen dle souvislosti teleologické, kdežto o jejich příčinné souvislosti nemáme ani tušení.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Země české. Na říš. radě promluvil bar. Offerman, poslanec za Brno, několik slov, že je potřeba, aby se Němci dorozuměli s ostatními národnostmi a to v zájmu zachování samého Rakouska. Byl ihned předsedou klubu liberálního desavuován. Na to ohlásil, že vystupuje ze strany

a složil mandát. To je zcela srozumitelné a jasné v době, kdy pochvaly dostalo se poslanci Malikovi, jenž vyřkl 1. t. m. na ř. r. hlasitě, co Němci již dávno asi myslí u sebe, že je na čase zrušiti § 19. z. z. st. a národnostem nečiniti žádných ústupků (ve školství atd.) a dne 6. posl. Schreitrovi, jenž pravil: Všeněmci chtějí německé Rakousko nebo žádné. A v Praze za slavnostního komersu v nové budově němec. Rede- a Lesehalle dne 4. t. m. prof. Lechrovi, jenž o české universitě mluvil jako o nedochůdčeti, živenému jen almužnou německou, a vybízel Němce v říši, aby k Čechům, studujícím na němec. universitách, chovali se jako k nesympatickým cizincům. (Bude dobře, přestanou-li zájezdy do Němec za vědou a budou-li naši studující ohlížeti se po světě jinde, v Rusku (medikové) ve Francii, Anglii, Švýcarech) Němci v Rakousku, dělá-li politiku, není již dovoleno, aby vyřkl, že je možna a žádoucí dohoda a spravedlnost. Dnes kde kdo bude vzývati velkoněmecký sen naprosté poroby neněmců. I jest na těchto, aby vším úsilím o zabezpečení své národnosti pracovali hospodářsky a osvětově. Běhati za buršáckými čepičkami na to ovšem nestačí. — Na říš. radě vyjednává se mezi Mladočechy a mp. drem Koerbrem. Jde o to, aby propuštěna byla předloha nouzová a prozatímný rozpočet. Většina rozpočtového výboru je pro takové junctim. Ale k dělnosti ř. r. sotva už dojde.

Na Moravě volební oprava již se rýsuje konkretněji. Poslanců má býti 151. Velkostatkáři by měli 30 mandátů, obchodní komory 6, městská kurie 43, venkovské obce 54, všeobecná volič. třída 14, kromě těchto 4 virilisté. V tomto složení připadlo by prý 87 mandátů Čechům a 64 Němcům. — V Příboře ustavil se dobrovolný starostenský sbor. Na Moravě totiž okresních zastupitelstev není, zemská samospráva podléhá zpříma německému zemskému výboru. Nyní sestupují se dobrovolná sdružení starostů, odpovídající jaksi českým okresním zastupitelstvům. Příborské sdružení jest dvacáté prvé a jest naděje, že tato významná instituce se v brzku rozšíří po celé Moravě.

Dva výroky Göthovy. „Slyšíme-li řeči lidí, mohli bychom skorem uvěřiti, že věří, že se Bůh od dávných dob odebral v ústraní a člověk že teď stojí na vlastních nohách a má se obejít bez Boha a jeho denního neviditelného dechu. V náboženství a morálce připouští se sice ještě působení božské, ale ve věcech vědy a umění je prý všechno jen pozemské a nic více než produkt čistě lidských sil. Jen ať to však někdo zkusí a způsobí lidskou vůlí a lidskými silami něco, co by se dalo postaviti po bok výtvorům, jež nesou jméno Mozarta, Rafaela nebo Shakespearea!“ (1832). — „Každá produktivita vyššího druhu, každé apercu, každý vynález, každá velká myšlenka, jež přináší ovoce a má následky, nejsou v područí nikoho a jsou povzneseny nade všechnu pozemskou moc. Na takové je člověku třeba hleděti jako na nepředvídané dary s hůry, jako na čisté dítky boží, jež jest mu přijímati s radostným díkem a uctíváním. V takových případech lze často pohlížeti na člověka jako na nástroj vyšší vlády nad světem, jako na nádobu, jež byla uznána hodnou přijati božský vliv.“ (1828).

Stanovisko pravdy v otázce náboženské a národnostní. (O posílení českého člověka jako člověka a jako Čecha.) O tomto předmětu uspořádá Fr. Horálek, spisovatel a nakladatel na Král. Vinohradech, řadu přednášek spojených s rozhovorem, a jest ochoten za náhradu výloh (jízdné a t. p.) promluviti také na veřejných schůzích lidu, které by venkovskými spolky o těchto důležitých otázkách svolány byly. Kdož by na účastenství přednášejícího (který nepatří formálně k žádné církvi ani politické straně) počítal, zašli laskavě nabídku svou aspoň 10 dní před schůzí na adresu: Fr. Horálek, nakladatel na Král. Vinohradech, č. 1118.

Repraesentační dům.

Nechápu, jak můžete být tací,
nehorovat pro repraesentaci!
Nejed dvě stě let náš drahý národ,
ký div, že je s žaludkem teď marod!
Po nesčetných bědách reformace,
dopřejte mu klidu restaurace.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 17. PROSINCE 1904. ČÍSLO 12.

ROZHLEDY

Slezský dopis.

Nechci obsáhnouti v krátkých několika lístcích všeho, čím by Slezsko bylo zajímavo, co by zasluhovalo pozornosti a úvahy u Vás v království i markrabství. Nechci být ani hlubokým myslitelem a neomylným pozorovatelem, ale doufám přece, že několik obrázků odpozorovaných přímo životu a spojených vnitřně jen slabou nitkou »národní naší kultury« může Vám aspoň částečně dát základ ku porozumění některým zjevům, s nimiž se v listech denních i revuích již setkáváte od té doby, co se Slezsku věnuje trochu pozoru. Začínám přímo, nehledaje dlouhých úvodů.

I. Co by mezi jiným bylo vydatným lékem proti slezské malé uvědomělosti? Větší blízkost ku Praze. Nešťastné spojení železniční způsobilo, že Slezané k Praze ani nemohou a kdo z lidu Prahu viděl, platí už za cestovatele. Za to ve Vídni po severní dráze je v několika hodinách, ve všech případech, kdy jsme nuceni vyhledávati velkoměsto, jedeme do Vídně. Tam se nakupuje, tam se jede za zábavou, tam se dá synek na universitu a zkrátka ve zdejším životě je zde Vídeň tolik, jako v království Praha. A to je veliká chyba. Tam se naši lidé učí zvykat na Němce a jejich nadvládu a tam zejména synek-student nasákne indiferentismem, od kterého při návratu svém do utlačovaného Slezska má jen krok k renegátství; stejně jeho kolega z lidu, učeň; ten už tam přelívá se na kovaného Němce. A tak se stává, že heslo Svůj k svému tu nedochází ani prostředního ohlasu. Našim lidem ani nenapadne, aby, potřebují-li něco, zajeli si k některému českému obchodníkovi v M. Ostravě, kde přece je dnes už velkoměstský výběr všeho; každý má svého dodavatele v Opavě a od toho už z konservativismu neupustí, tím více, že Vídeň v něm sklony k němectví vytvořila; rozumí se, že s ním hovoří a koresponduje jenom německy. To je zjev, který značně oslabuje boj zdejších Čechů a nebude lépe, dokud se s obou stran nebude pracovati ku sblížení Slezáků s Prahou.

Jaké skvostné by byly účinky, vidět na tomto příkladě:

II. Byl všehasičský sjezd v Praze. I ze Slezska vypraveny tné deputace, jichž členové po většině, ba skoro všichni tam yli poprvé. Odtud byli zvyklí v úřadech, na železnici a ve venosti býti s češtinou odstrkováni, od každého lépe oděného věka očekávat německé oslovení a týmž jazykem s ním hořit; tu přesazeni byli rázem do světa skutečně českého. Dojem

byl ohromný a byl zřejmý z jejich vypravování. Jak tam byli uvítáni, jak tam »Slovani« bez překážky bouřili, jak jako Slezáci těšili se zvláštní pozornosti, jak byli v divadle českém, a považte, ludkové drazí, tam samí páni a i oficíři! A venku všecko česky, i kondukteři a policajti!« — Naivní vyjadřování je poučné a nikterak směšné a můžeme být jisti, že slavné dny, které otec v Praze zažil, se dlouho jako vzácná tradice v rodině budou uchovávati a nebudou na výchovu zejména mládeže bez účinku. Tyto styky zejména u třídy rolnické a živnostenské měly by se i bratřími z království všemožně podporovati a účelně organisovati; pak bychom mohli býti jisti, že střední stav, jenž namnoze je v úplném vleku německém, by pak vždy byl nalezen v řadách našich českých bojovníků.

To uvažoval jsem jen o vlivech na uvědomění národní působících a pouze letmo se dotknul, jaké hospodářské výsledky by mohly vzejít z něho. Stránka hospodářská vyžadovala by hlubšího pozorování, já však chtěl dnes načrtnout pouze letmo některá světla a stíny kulturní, proto odbočuji dále a odkládám bolestivé thema.

III. Panáčci. Ve Slezsku jako na Moravě kněží — čili »po našemu« panáčci — těší se velikému vlivu, většímu než spoluobčané, než ostatní inteligenti, než poslanci, než tisk; zkrátka, co »panáček pravili«, na to každý Slezák bez váhání vezme jed. Jim ku cti budiž řečeno, že vyskytují se mezi nimi dobří národní pracovníci, jichž právě pro výše zmíněný vliv dlužno si vážiti; ale též mnoho je nečinných a u činných zpravidla první účel je klerikální a druhý teprve národní, ba u některých práce národní bývá jen prostředkem k dosažení cíle prvního.

Ani nábožní lidé v Čechách nedovedou si představit, co se všecko u nás pod nábožností vyrozumívá. Příklady: Bohoslužby trojnásobné jako jinde, placených mší tolik, že bývá značná část jich chudým farářům v horách zasýlána, jelikož místní duchovní jich nemohou zmoci; u každého církevního většího svátku pravidlem oktávové bohoslužby celý týden, každou sobotu večer bohoslužba, zvláštní posty kromě předepsaných, v pátek vůbec řezník neprodává masa, v adventě a v postě nehrají se divadla ani nejvážnější atd. Ba v jistém městě končí masopust bezvýminečně již týden před popeleční středou, jelikož jistému občanu kdysi před lety napadlo založit nadaci, aby v tento nejbujnější týden na překážku všemu veselí byla vystavena svátost oltářní. A proti tomu žádný rekurs a nebude starosty, který by se odvážil nějaký tanec povoliti a nebude lidí, kteří by se v tento týden odvážili nějaký tanec nebo v adventě nějaké představení pořádati — nikdo by jim nepřišel, nehledě k tomu, že spolkový život většinou soustřeďuje se v katolické tovaryšské spolky.

IV. Sestávajíce z řemeslnického dorostu jsou vedeny panáčkem jako předsedou. Kromě obvyklých zábav je účast při církevních slavnostech důležitým bodem činnosti. Hlavní síla těchto spolků spočívá ve finančních prostředcích. I tam, kde spolek sám

co do činnosti už ani neživoří, zůstává stále finančně připraven na doby lepší, kdy zase několik přibylých lidí spolkovou činnost vzpruží. Tam, kde vážné spolky inteligentů zakopávají stále o finanční překážky, honosí se a lidu imponují katolické spolky svým inventářem, knihovnami a vůbec svým majetkem. Konkurence jiných spolků je ovšem těžká a zejména sokolské jednoty nalézají málo půdy a málo porozumění.

V. Slezská žurnalistika v užším smyslu je representována týdně vycházejícími »Novinami Těšínskými« a »Opavským týdenníkem«, jenž vychází v týdnu dvakrát. Oba časopisy jsou opravdu na svém místě, totiž pro Slezsko velepotřebné a patří k výjimkám mezi krajskými a okresními žurnály: jsou totiž velice čteny, hledány a co je hlavního, nejsou bez finančního úspěchu. O tom aspoň svědčí okolnost, že kromě hostinců a soukromníků ve městech v každé české dědině odbírá se aspoň jeden exemplář a že každé číslo obsahuje průměrně 3 strany inserátů.

Mám-li se o jejich jakosti zmíniti, tož třeba vyznati, že Těšínské Noviny i kvalitou stojí na dosti chvalitebné výši, kdežto Opavský Týdenník, ač jinak nikoli zlý, by při svých příznivých hmotných poměrech snesl úroveň dokonalejší. Oceňuji ovšem velmi mírně, nechtěje některé nedostatky vyvýšovati nad stránky dobré, nedostatky vší žurnalistice vlastní.

Ne bez vlivu na slezské poměry jest žurnalistika ostravská, která je zastoupena zejména pokrokářským »Ostravským Denníkem«. V poslední době vydal se výbojně do krajů slezských, podporován jsa svým majitem »Politickým spolkem« pokrokovým, který častými, účelnými a navštěvovanými přednáškami ve Slezském okolí dobývá si víc a více zásluh o probouzení našeho kraje. Z týdenníků zasluhuje povšimnutí »Ostravan«, který o poměrech slezských dobře bývá informován, kdežto socialistický »Duch času« vyjma příslušníky stran málo bývá čten. — Je potěšitelno, že těch málo časopisů je aspoň na čestném místě mezi žurnály krajinskými a že je pozorovati snahu, aby se aspoň na svém niveau udržely, když nemohou být zcela dokonalými.

Přítel Vl.

Extense středoškolská.

Na počátku letošního roku školního ustavil se při ústředním spolku profesorském zvláštní odbor extensní, jenž by se staral o vzdělavací činnost na našem venkově učiteli středoškolskými. Dle provolání tohoto odboru přihlásilo se přes sto členů na třiceti ústavech českých k této tak důležité práci. Výbor pak doufá, že členů přibude, až se práce rozvine a pozná její velký význam. Jest bezesporno, že práce taková by vydala více pro povznesení lidu, než dnešní extense universitní, jež nestačí, nemůže stačiti. Jsou to stále tíž členové naší university, kteří se v nedělích rozjíždějí po větších městech našeho venkova. Určování přednášek nehledívá vždy a též nemůže hleděti ke přáním místa a ještě méně k nějakému systému. Mimo to jest opomíjen vůbec

skutečný venkov. Extense universitní konají se ve větších městech našich, kde jsou již zřízeny dosti slušné knihovny po příp. čítárny. Nehledě k tomu — řekněme si upřímně — jest takový cyklus na příkl. čtyřpřednáškový pro menší obec dosti drahý. Čítáme-li, že stojí jedna přednáška 50 K, stojí cyklus 200 K. Obce chtějící vydání to hraditi, určují vstupné; to však jednak pro skutečný nedostatek, jednak pro značné ještě neuvědomění obecenstva mívá za následek slabou účast. Přednášky bez vstupného jsou daleko hojněji navštěvovány. A o hojnou účast především jde. Bylo též již v žurnalistice poukázáno na to, že některé obory vědní jsou hodně anebo vůbec opomíjeny. Rozhodují zde ovšem, jak se samo sebou rozumí, síly, s nimiž extense universitní může disponovati. Stinné stránky akce této daly se odpustiti při začátku jejím, dnes však, když již několik let trvá a se vžila, mělo by se pomýšleti na prohloubení její, zdokonalení. Kromě uvedených vad jsou ještě jiné a jest obava, aby celé té činnosti nepodrývaly půdu.

Přední podmínkou však každé práce jest, aby byla prováděna co možná systematicky. Většina přednášek na našem venkově se děje nesystematicky, nahodile. Přednášky mají vyrůstati z vnitřní potřeby míst, mají býti podány co možná srozumitelně, s citem, ne mechanicky odříkávány u stolu z napsaných archů. Formou přednesu buditi zájem k věci. A tato forma přednesu je tím důležitější u látky, jež apeluje na rozum posluchačstva, tedy u oborů, jež jsou pokládány za myšlenkově těžké, za suchopárné. U učitelů středoškolských dalo by se předpokládati, že by v této příčině mohli hodně vyhověti. Přihlásili se z nich zajisté k té činnosti ti, kteří cítí s potřebami našeho lidu, kteří vidí, že jen všeobecným zvýšením duševní úrovně lidu můžeme spěti k lepší budoucnosti. Žádná sláva a odměna na př. společenská, politická a tím méně snad v jejich povolání školském je za to nečeká. Na střední škole jest jejich úkolem, aby srozumitelně a s láskou vykládali mladé generaci naší různé obory vědní. Žijí ve stálém výkladu a ujasňování pojmů v mládeži, nechat tedy přenesou kus své činnosti mimo školu a jistě ponese ovoce. Učitelstvo středoškolské by mohlo velice pěkně povznésti u našeho lidu interes o otázky vědecké. Zaráží-li nápadně ten zjev, jak málo poměrně se čte u naší mládeže vedle spisů beletristických spisů vědeckých, zaráží to i při výkazech četby lidové na venkově. Ovšem jest zde smutnou pravdou, že těch spisů v pravdě popularisačních máme málo. Přednášky předvádějící moderní vymoženosti věd, způsobovaly by změnu nejen v lepším nazírání na okolní přírodu a sebe, nýbrž i na karakter methody vědecké.

Nemůžeme snad říci, že by u nás nebylo dosti pokusů vzdělávací akce jak v malém tak ve velkém. Avšak pozoruhodno jest, že málokteré ty pokusy byly životné, měly delší trvání provázené zdarem. Schází většině z nich řádná propracovanost, trpí nehotovostí, nesystematičností. A tím, se mi zdá, že i trpí letošní akce z kruhů profesorských. Bylo by škoda, aby jen živořila a zašla, jako živoří a zašla řada jiných.

Pan Prokop z Bohutína v roč. XI. »Věstníku českých profesorů« navrhoval, aby při ústředním spolku profesorském se zřídil centrální odbor pro osvětovou práci lidovou, který by po úradě s universitní extensí tiskem veřejným i oběžníky upozornil menší česká města i korporace, jež by si přála osvětové práce, oznámil podmínky a určil krajinské odbory, u nichž by se bylo hlásiti o přednášky. Důvěrníci odborů venkovských by oznamovali počet i jména přednášečů a látky, po případě i místa přednášek krajinskému odboru a odbory by pak dle okolností po domluvě s korporacemi svého kraje buďto samy zahájily cyklus přednášek, anebo by se připojily k osvětovému sdružení jiných korporací místních. Odbory krajinské by sestavovaly práci a vypracovaly plány přednášek pro celý kraj, aby se pokud možno vystřídala různá themata. Mohly by žádati za pomoc právníky, lékaře, techniky, obchodníky. Centrální vedení pražské by udržovalo stálé styky s venkovskými odbory a vypomáhalo řečníky.

Autor tohoto návrhu rozdělil Čechy na pět oblastí, každá z těch by disponovala průměrně dvaceti ústavy. Moravu a Slezsko rozdělil na tři oblasti, každá z nich by disponovala průměrně 15 ústavy. Vypočítává, že by učitelstvo středoškolské mohlo postaviti v šiky osvětových pracovníků v zemích koruny svatováclavské přes 600 inteligentních lidí, kteří by ročně mohli vykonati přes 3000 cenných přednášek!

Zdá se však, že návrh onen vůbec pražskému vedení nesloužil za podklad. Krajinské odbory nejsou konstituovány. Extensní odbor vydal jen provolání a označil sbory, z nichž se někteří členové přihlásili ke práci. Vyzval korporace, aby se hlásily o přednášky u těch určitých sborů. Sbory však s tím nemají ničeho dělati. Z dvaceti na př. členů sboru se přihlásili dva nebo tři. Obce na př. budou žádati o přednášky specielně z reálky, průmyslové školy, obchodní, v domnění, že se jim dostane přednášek z oborů věd reálních, ze stavitelství, strojnictví, věd obchodních, ač ze sborů těch třebas se nyní přihlásili jen tak zv. theoretikové, takže co do oborů není mezi nimi rozdílu s učiteli ústavů jiných. Extensní odbor měl uveřejniti tituly přednášek i jména přednášečů podle oblastí, vydati tiskem seznam jich. Seznam přednášečů mu byl znám dávno před prázdninami a dostal by zajisté i seznam oborů, z nichž by se přednášky dály. Extensní odbor měl uveřejniti jména oněch důvěrníků krajinských, na něž by se obce a korporace obracely jak ve příčině ohlášených přednášek tak i těch, jež by si přály mimo ně.

Důvěrník by se již v dorozumění třebas s pražským vedením o přednášeče postaral. Komu bude zasílati pražský odbor žádosti o přednášky, nepůsobil-li na konstituování odborů krajinských a důvěrníků?

Pražské vedení mělo reelněji projednati otázku finanční. Učitelé súčastňující se středoškolské extense mají míti nahrazeny výlohy cestovní. Aby si hradili i ty, nemůže na nich nikdo žádati. Ostatní konají z ochoty. Je však známa zkušenost spolků přednáškových, že si musí ve většině obcí hraditi výlohy samy,

chtějí-li vůbec tam konati přednášku. Jak to působí, přijde-li třebas starosta nějaké chudé vesničky po přednášce k přednášejícímu s otázkou: »Tak, prosím, pane přednášející, kolik jsme dlužni?« Bylo by velikou zásluhou pražského vedení, kdyby zřídil přednáškový fond pro menší obce pod určitý počet obyvatelů. V té příčině by snad mohl apelovati na přispění bohatších korporací českých. Bylo by především nutno, aby s touto otázkou finanční přednášejícímu nebylo nic činiti. Ať se přenechá někomu třetímu buď pražskému vedení nebo důvěrníku krajinskému.

Pražské vedení mělo se též zabývati otázkou, odkud užiti pomůcek k přednáškám, map, diagramů, modelů, skioptika a pod., což je v tolika případech přece nutné. Měl by působiti na příslušné činitele, aby nečinili překážky při zapůjčení z pomůcek školních, předpokládaje, že neutrpí škody. A konečně bylo by třeba se postarati, aby se vyšlo při této obětavé práci vstříc i od nadřízených úřadů, aby se nečinily na př. obtíže při dozoru v kostele v neděli, když by již ráno musil jeti někam na venek. Jest připamatovati, že k této osvětové práci byl středoškolský stav učitelský vysokými úřady nedávno vyzván. Tím sestoupí škola z úzkých učeben mezi lid a může vykonati pro osvětu mimo zdi školy dílo neméně tak záslužné jako ve škole.

Každý z nás je vinen na vadách a nedostatcích společnosti, jestliže je prostě opomíjí a nestará se v kruhu své působnosti o odstranění jich. Různé slabé stránky oné činnosti by mohly odraditi mnohé z těch, kteří se dosud nepřihlásili. Jest si přece přáti, aby oněch sto přihlášených vzrostlo, když ne na 600, jak si představuje pan Prokop z Bohutína, aspoň na 300. Doufejme! *Anaxagoras.*

Na cestě k Urálu. (Dopis z Ruska.)

Ku konci září t. r. znovu, již po kolikáté, přestoupil jsem hranice ruské veleříše. Nelze diviti se mně, spojenému po 35 let s životem ruského lidu, že se mne při pohledu na šraňky hranic, nesoucí nápadnou podobu tří barev velkoněmeckých, nezmocnily halucinace českých navštěvovatelů Ruska, jako na př. p. β z Nár. Listů. Ti pánové — někdy paničky a slečinky — si vylítnou do Ruska, umějíce tak s tíží přečíst názvy kyrillicí psaných stanic a dívajíce se na okolí růžovými brejlemi starodávně slovanského nadšení, skládající své »dojmy« na thema »Rusko je nesmyslně ideálním státem«.

Neměl jsem rovněž té divné představy, že hned po překročení hranic ruských uslyším hřímot portarturská pevnostní a oblehací děla a že mne obklopí válečný ruch hned zde, na pohraničné stanici. Avšak, znaje do podrobna ruské poměry, seznal jsem v několika hodinách, jak i zde, na 10 tisíc *km* od jeviště válečného, se odrážejí blesky příšerných explosí novodobých nábojů smrtonosných. Tak hned v Černstochově přisedá do našeho kupé asi 30letý Polák, pochmurné tváře. Prů-

vodčí, proštipuje lístek, hlasitě jmenuje konečnou stanici Irkutsk. Jest to lékař, nastupující službu ve vojenském lazaretě.

Na jedné stanici před Varšavou nakládá se celý vlak vozíků na náboje, které se zde vyrábějí. Téměř na každé stanici přisedá do vlaku několik reservistů v polovojenském oděvu, odjíždějících ke svým plukům. V Minsku vstupují do vlaku četní mladí, novopečení oficíři s nehorázným počtem zavazadel, komandovaní k doplnění mezer, způsobených japonským ohněm. Ve Smolensku se loučí na nádraží dámy s provázejícími je příbuznými a známými. Vstupují do sboru »milosrdných sester«. V každém vagoně a na stanicích umístěny jsou pokladničky s různými nadpisy, ale vesměs vztahujícími se k smutnému dramatu východoasijskému. Prodavači novin probíhají vlakem, nabízejíce »nejnovější depeše z bojiště« označené červeným křížem.

Vlak dosupěl s námi do »mátušky Moskvy«. Bylo nedělní dopoledne, hodina 11tá, kdy se smí otevříti obchody. Umělé »patriotické« demonstrace, v počátku války provokované, dávno umlkly a na celé tvářnosti »srdce Ruska« — Mosky lze viděti, že se mu jedná pouze o každodenní zájmy chleba vezdejšího.

Nápadné a málo potěšitelné jsou dlouhatánské řady mužů i žen, tísnících se před vchody státních krámů kořalečných. Čekali dávno před 11. hod., ve kterou se krámy — »vinnyja lávky« — ve sváteční dny otvírají, v přísném pořádku, jak přišli, dle pravidla »kdo dřív přijde, ten dřív — pije«. Okolo »domů střídmosti«, t. zv. domů lidových (narodnyj dom), ve kterých se jen čaj prodává a jsou místnosti ku čtení, neviděl jsem nikde takové tlačenice. —

V Moskvě na nádraží mne čekalo nemilé překvapení. Na rychlovlak, spěchající ku hranicím Asie, vydávají se lístky jenom na číslovaná místa (»plac-karty«) a poněvadž nejsem osobností, pověřenou služební povinností, nedostal jsem takové »plac-karty« vůbec. Byl jsem nucen použíti poštovního vlaku, skutečně vlekoucího se rychlostí 25 *km* za hodinu. Poněvadž pak na drahách od Moskvy k východu panuje příliš citelný nedostatek vagonů, odeslaných na železnici sibiřskou, byli jsme všichni, jedoucí ve II. tř., stěsnáni do jediného vagonu. Spolucestujícími byli téměř vesměs oficíři, jedoucí na »dálný Východ« k rozmnožení obětí Molocha-války. Mezi nimi dva »Taškentci«, jak pojmenoval je Saltykóv-Ščedrin. Pověsili řemeslo válečné před několika lety na hřebík v naději, že jim kontrolorská místa v nějakých úřadech dobudou lepší existence, nežli mustrování stepních Ivanů a Petrů v řadách nováčků. Pojednou však výbuchy japonských torpéd otevřely »Taškentcům« nové horizonty. V ruchu asijské války se kutálí sem tam spousta věcí — res nullius — na niž, dle definice Ščedrinovy, má především — ne tak právo, jako zálusk »Taškentec« a proto každý vlak, na Východ se vlekoucí, nese v útrobách svých po několika Taškentcích, pod heslem služby »caru a vlasti« spěchajících tam, odkud k jejich bystrému čichu táhne vůně »rei nullius«.

V Rjážsku na nádraží mnoho rozhovoru o zajatých Japon-

cích, které tudy vezli. Mohli by je internovat někde okolo Bajkálu a ministerstvo vojenství by raději vidělo, aby vlaky, zajatým věnované, byly raději dány k disposici válečným transportům, ale všemocné ministerstvo vnitra potřebuje pro uspokojení obecenstva nějakých trofejí a vozí tedy zajatce po Rusi svaté jako trofeje dosud nevítězného boje.

Mezi oficíry cestuje jeden, provázející ešelón mobilisovaného pluku z varšavského pluku. Zajel domů se rozloučit a ešelón ho předhonil. Na jedné ze stanic okolo Pensy vidí vojáky svého pluku. Bez rozmýšlení je volá a dává přenášeti svá zavazadla do jejich vlaku. Teprve když bylo všechno odneseno, dovtípil se zeptati, který ešelón to je. »Druhý« — odpovídá tázaný voják. Honem tedy věci zpět do našeho vagonu — neboť je už třetí zvonění k odjezdu. Oficír totiž patřil k ešelónu prvnímu, který je o den cesty napřed. Ještě dobře, že ruští průvodčí vlaků si neberou signály k odjezdu tak příliš k srdci. I po třetím zazvonění měl náš oficír dost času nejen zavazadla zpět si dáti donésti, ale i koupiti si jablek a vinných hroznů na cestu.

Celkem není v chování se a v řečech oficírů viděti ani jiskry nadšení, neb jen netrpělivosti. Jsou tváří ponurých, čas ubíjejí čtením, zevlováním, hovorem a spaním. Hovor se otáčí převážnou většinou okolo válečných událostí a provázejících je poměrů. Podivil jsem se tomu, jak ostře kritisovali budoucí účastníci bojů samotné pohnutky k válce a způsob jejího vedení. Refrainem posuzování jednotlivostí bylo obyčejně: »A když tu hloupou vojnu chtěli vést, měli se na to připravit!«

Dva mladí oficírkové, sotva opustivší kadetku, nevěnují mnoho pozornosti odborným posuzováním starších soudruhů. Chvilku poslouchají, pak najednou, jakoby jim přejel mráz po zádech, se trochu ošívají a uchylují se někam stranou hovořiti o osobách, jež právě opustili, anebo se chápou zásob jídel, jimiž je pečlivé maminky na cestu hojně opatřily.

Od Moskvy doprovázejí mne spolucestující kupci sibiřští, kteří, po uzavření trhu novgorodského, se rozjeli po Rusku a po Evropě. Znám kupectvo sibiřské z doby před 20 lety a proto mne tito dva jeho representanti nemálo překvapili. Žádný z nich neznal slova cizozemského, kromě rodné ruštiny. Projeli Německo, Dánsko, Belgii, Francii a Anglii. V Rakousku nebyli, poněvadž se jim zdá velmi malicherným a považuji je za takový stát, asi jako Srbsko, nejvýše Rumunsko, zcela prý odvislé od Německa a tudíž nesamostatné. Nechtěl jsem se s nimi příti o Rakousku, poněvadž mne zajímaly více jejich rozhorlené úsudky o nynějším stavu Ruska, do něhož přivedeno bylo válkou. Tuto odsuzují bez pardonu, jako vůbec téměř všichni, zdravě myslící Rusové. Ku cti obecenstva, nepoklonkujícího vysokým uniformám, shledal jsem, že tato válka jest mu svrchovaně nesympatickou a že by si z toho nedělali praničeho, kdyby skončila fiaskem Plehwovsko-Alexějské partie. O Kuropatkinovi se všeobecně soudí pochvalně, ale není ušetřen řízných anekdot za svou ministerskou činnost, jíž se přičítá veliká část viny

nehod válečných. Ba i páni oficíři s gustem si opakovali od úst k ústům podávané ostré vtipy o Kuropatkinovi, částečně připisované gen. Dragomírovu. —

Na trati Sýzrana-Vjázemské dráhy, přimykající k Samáro-Zlatoustské, spojující s velkou sibiřskou, hemží se to vojenskými vlaky asi v témže poměru, jako v letech sedmdesátých na stavbě Nár. divadla v Praze, kdy psal humoristický list, že se tam »hemží dva dělníci«. Rovněž tak na tratích jiných drah — z té příčiny, že jest všude citelný nedostatek vagonů. Chronický neduh ruského železnictví — nedostatečná pohyblivost a těžkopádný služební aparát — nesou toho vinu, že při poměrně dosti velké zásobě vozů vůbec trpí jednotlivé trati v dobách potřeby pro větší dopravu nedostatkem vagonů. Nejcitlivější tento neduh se stává na podzim, v době hromadění se velikých zásob obilních a dopravy topiva. Proto také vojenské vlaky jsou vesměs jenom vláčky, transportující nejvýše po 2 setninách se skrovnou rychlostí. Dle vyprávění jednoho z důstojníků trvala doprava oddílu od Varšavy do urálských hranic Evropy 4 neděle a do rayonu bojiště doufají se dostati za 3 měsíce!

Reservisté, nastoupivší službu u svých pluků, odesílaných na Východ, činí dojem, jakoby již byli přestáli dlouhou dobu pochodu: v ponošených, vybledlých uniformách, s opálenými, zarostlými obličeji, velmi unaveně vyhlížející. Letošní velká úroda vyžadovala silného napjetí mužického obyvatelstva a přemnozí byli nuceni podzimní osetí polí ponechati na starosti ženám a v lepších případech starých rodičů, protože ve vých. Rusku následkem trvalého podzimního sucha opozdilo se zimní setí. Z oken vagonů lze viděti řady dělníků, skoro vesměs žen a výrostků, z velké části Tatarů, zaujatých sklízením hojné úrody. Nad širou stepí třepotá se záblesk klidného slunečního jasu, jenž se však neodráží na tvářích lidu. —

Mezi inteligentními cestujícími se vede hovor též o nastoupení nového ministra vnitra Svjatopolk-Mirského po zabitém von Plehwovi. Dosud jsem neslyšel slova stesku nebo politování činu revolucionářů. Nastoupení Svjatopolk-Mirského se kritisuje sice s reservou, ale přece s jistými nadějemi. Už to prý je dost, že alespoň se neuvádí týmiž slovy, jako jeho předchůdci. Za dobrou známku také považují, že odstranil ze svého oboru některé lidi, kreatury systému Plehwova. Alespoň prý nechce míti kolem sebe opričniky tak hrubě nezákonného rázu, jako za předchůdce. Nu — požívjom, uvidím! Pozoruhodno jest pro čtvrtstoletého pozorovatele života ruského, že obecenstvo za dob krutovlády Sčpjágina a von Plehweovy zmužnělo, což jeví se v odvaze kritisovati jednání vyšších orgánů, čehož nikdo se neodvažoval činiti poluveřejně ještě před 3 roky — tím méně za panování Cara-mirotvorce. *K—l.*

University a vzdělávání učitelstva škol obecných.

Sjezd říšsko-německých učitelů, konaný o letnicích t. r. v Královci, přijal svou většinou proti navržené resoluci referenta o poměru universit vzhledem k vzdělávání učitelstva obecných škol* následující these: 1. University jako střediska vědecké práce jsou nejvhodnějšími, žádným jiným zařízením dokonale nenahraditelnými místy pro vzdělávání učitelstva obecných škol. 2. Pro budoucnost se snažíme tedy po vzdělání vysokoškolském pro učitele všechny. 3. Pro dobu nynější naproti tomu žádáme, aby každému učiteli obecné školy na základě jeho vysvědčení na odchodnou (= maturitního) byla udělována oprávněnost k studiu universitnímu.

These druhá — jak zřejmo — zahrnuje požadavek zrušení ústavův učitelských či seminářův. Proti tomu, jakož i proti první thesi ozývají se nejčelnější universitní profesóři v Německu, zejména známý jenský paedagog prof. Rein** a berlínský filosof prof. Paulsen. Bedř. Paulsen se vypořádává s thesemi těmito v měsíčníku »Deutsche Schule« (seš. srpnový) způsobem nejvýznačnějším — v jádru následujícím:

Za prvé podotýkám: že university v Německu jsou ústředními místy pro vědecké zpytování, to je nečiní samy o sobě ještě nikterak vhodnými za vzdělavací místa pro učitele škol obecných, to jest pro muže, kteří naleznou v obecné škole své trvalé povolání životní; naopak, to je činí pro věc tu v jistém smyslu nevhodny. Úkolem učitele školy obecné není »vědecká práce«, nýbrž vyučování základním zručnostem a vědomostem, vyučování, jehož ráz jest určen tím, že čtrnáctým rokem žáka dospívá svého zakončení; dále tím, že musí býti namnoze udělováno v ústavech jednotřídních a dvoutřídních jen učitelem jedním. Specialisace učebných oborů, jak jest možna ve vyšších školách, tím jest právě tak znemožněna, jako znemožněno pokračování za počátky »vědeckého« poučování. Pro učitele na takových ústavech není pak dle mého soudu potřeba vzdělání vlastně vědeckého, t. j. vzdělání, jehož bytost jest určena zpětným stopováním až na poslední prameny nebo schopnost samostatného utvoření poznatku; potřebné a postačitelné jest vědecké vzdělání více encyklopedické, k tomu vyzbrojení didak-

* Referent seminární učitel Muthesius odůvodňoval these následující: 1. (jako přijatá většinou). 2. Učitelům obecných škol, již nabyli pravidelný studijní postup, buď poskytováno příležitosti, aby mohli dokončovati svá studia skládáním vědecké zkoušky.

** Prof. Rein ozval se proti snesení sjezdu královeckého článkem v „Deutsche Monatsschrift“ (srpen t. r.), v němž vytýká a obhajuje proti němu následující these: 1. University jsou v nynějším svém zařízení úplně nezpůsobilými ke vzdělávání učitelů škol obecných, ovšem se jeví jako střediska vědecké práce k tomu povolanými sloužiti pro další vzdělávání učitelů. 2. Každému učiteli má býti možno, aby byl na základě svého seminárního vysvědčení na odchodnou na každé universitě immatrikulován.

tickou zručností a — co by bylo více — pedagogickou moudrostí. Všech těch věcí universita nepodává a nemůže jich podávati. Poskytuje sice také vyučování rázu více encyklopedického; převládajícím není, nýbrž specialistická tendence: přednášky a ještě více to platí o cvičeních, obracejí se na specialisty oboru, na mathematiky, fysiky, chemiky, filology, theology.

Přednášky si vytýkají úkolem: uváděti v práci vědy, možno-li vésti k účastenství v zpytování samém. Právě tak poskytuje universita ovšem přednášek pedagogických, ale neposkytuje, ba dle povahy své nemůže poskytovati, alespoň ne pravidelně, praktického uvádění v umění vyučování elementárního. A pedagogická moudrost, o té smí býti pochybováno, zdali vůbec náleží k uměním, jimž může býti učeno; pakli jí může býti učeno, tedy se jí učíme více příkladem a cvičením nežli přednáškami.

Tedy: universita se mi zdá býti daleka toho, býti »nejvhodnějším vzdělavacím místem pro učitele škol obecných«, býti vůbec vhodným vzdělavacím ústavem pro povolání to. K přípravnému vzdělávání ku povolání v obecné škole jest ústavem vhodným, ústavem právě vlastně pro ně pořízeným učitelský seminář, předpokládaje opravy. Ale věci této nechce snad ani ono usnesení královského shromáždění popírati; míněno jest patrně: seminární vzdělávání toliko není postačitelné, jest sice potřebným předstupním, vymáhá však potom ještě vzdělávání universitního jako korunujícího zakončení. — Já však se nemohu ani o tomto přesvědčiti; ba skutečně bych nevěděl, co by měl budoucí učitel obecné školy za účelem svého nejbližšího povolání na universitě pěstovati, předpokládaje i dostatečné vzdělání přípravné a seminární vzdělání, třeba jinak bylo cennější, jistě nepostačí, alespoň pro některé obory. Bohosloví? s exegesí a dějinami církevními? vždyť bude budoucně učitelem náboženství. A germanistickou filologii? bude vyučovati němčině. A matematiku? a přírodní vědy? i těm aby učil, bude povolán. A dějiny staré a moderní? A zeměpis? i těm věcem bude vyučovati. Má-li skutečně všechny tyto vědy studovati po způsobu universitním, t. j. vědecky? studovati tak, že jest účasten přednášek se specialisty každého oboru, s mathematiky a theology, s filology a fysiky a že pracuje v seminářích? To patrně jest věcí nemožnou. Deset let by nepostačovalo, snad by bylo dosti dvaceti a kdyby léta stačila, nestačil by mozek, ani mozek nejnadanějšího, ba právě ten nejméně. Tedy jeden obor sám by mohl studovati po způsobu universitním, buď bohosloví, nebo matematiku, nebo botaniku a zoologii. Ale tím by mu jako učiteli školy obecné nebylo posloužено. Na vyšších školách nevyučuje jeden učitel všem předmětům, nýbrž celý sbor specialistů dělí se o práci. Ve škole obecné nezbytně — a to ne toliko z vnějších, nýbrž i z vnitřních důvodů — jeden učitel bude vyučovati všem předmětům. Přinášel by pak tedy s sebou dle onoho specialistického universitního vzdělání sice pro jeden obor »vědecké vzdělání«, ale pro všechny ostatní musil by se uskrovňovati jako dosud vzděláním »encyklopedickým«. Zdali

by se však také cítil lépe kvalifikován toliko pro ten jeden obor? Snad pro vyučování početní, kdyby byl dostoupil nejvyšší výšiny mathematické spekulace? nebo pro biblický dějepis? Kdyby se byl naučil pěstovati hebrejské texty neb novozákonnou kritiku? Může býti o tom pochybováno. Snad by si připadal právě v tom oboru se svou velikou vědou, o níž by nikdy nesměl mluviti, zvláště na místě nepravém. Filologům se asi tak děje, je-li jim vyučovati v sextě (= primě) počátkům.

Anebo nemá vůbec studovati na universitě jednotlivé vědy, nýbrž toliko všeobecné a ty tak po všeobecnu, filosofii snad a psychologii a pedagogiku? a k tomu snad ještě některé věci z literatury a dějin? Inu, budiž tomu tak a může také býti, že takovými studiemi může se něčeho nabýti pro jeho vzdělání. Ale: pak bych připojil: za prvé, taková studia nemohou býti všeobecně pokládána potřebnými pro vzdělání ku povolání. Může býti někdo výborným učitelem školy obecné, aniž studoval Kanta a Spinozu a pěstoval experimentální psychologii; a naopak, někdo v té příčině mohl konati důkladná studia a může býti velmi prostředním učitelem obecné školy. A za druhé: tyto věci nemohou býti studovány jenom na universitě, takže ten, kdo by je chtěl získati, musil by je hledati tuto. Ani nejsem toho mínění, že jest jich možno dosahovati každému na universitě nejsnadněji. Filosofie jest snad ze všech věd nejméně odkázána na vyučování akademické; »klasiky filosofie«, veliké autory lze dostati všude. A podobná věc platí o dějinách a literatuře. A co se týká pedagogiky, jsem mínění toho, že pedagogika, jíž učitel obecné školy potřebuje především, jest ve škole cvičebné semináře více dosud než-li v posluchárnách universit. »Praktická« pedagogika a didaktika bude míti své místo na universitě jen výminečně; ústav, který při učitelích a posluchačích ukládá těžiště zájmu ve »vědeckou práci«, nemůže býti zároveň cvičebnou školou pro vyučování elementární. Vždyť i uvádění gymnasijních učitelů v »praktickou« pedagogiku přikázáno z dobrého důvodu »seminářům gymnasijním«, ne seminářům universitním.

Tedy university, jak jsou, jeví se mi, nehledíc k vnější nemožnosti, ještě nečítané tisíce dalších studujících přijímati (jsou již beztoho přeplněny), nejen ne nejvhodnějšími, nýbrž naopak vůbec nevhodnými vzdělavacími ústavy pro učitele, kteří jsou určeni shledávati své životní povolání ve škole obecné. Zdali semináře pro učitele obecných škol, jak jsou, jsou zcela pro to vhodny, může býti věcí pochybnou. Nejsou-li vhodny, tedy by se měl obracovati zřetel k jejich dalšímu vývoji, ne však k universitě, která jest utvořena a vyzbrojena pro účely jiné. Či se doufá, přetvořiti university v tom smyslu, aby se staly naprosto způsobily pro vzdělávání učitelů škol obecných? Odpor by byl na všech místech nepřemožitelný: vývoj universit se béře směrem opačným.

K této vnitřní nemožnosti přistupuje pak nemožnost vnější

Činiti povinností všem učitelům obecných škol, aby po dokonání seminárního běhu konali ještě studium universitní více méně rozsáhlé, bylo by ukládati břemena, s něž bychom nebyli. A kdyby se k tomu dostávalo prostředků, nedostávalo by se mužů. Zdali bude muž, který několik let studoval na universitě, skutečně pak ochoten vyučovati ve vsi v horách — a ty vsi tu již jedenkrát jsou — několik tuctů dětí ve věku od 6—14 let počátkům? Úkoly, které jest plniti vědecky vzdělanému vyššímu učiteli, nejsou právě stejny s úkoly učitele obecné školy. Ve skutečnosti jde o věci velmi rozličné: ve škole obecné o vyučování elementární, které dospívá čtrnáctým rokem svého konce a jedním učitelem ve všech přemětech musí býti udíleno, v gymnasiích o vyučování, které jest vypočteno pro žáky 18 až 20 let a nezbytně se musí díti učiteli odbornými, poněvadž žádný učitel nemůže nyní více objímati veliký kruh disciplin, jak jest jim tam učiti. Dovolávati se farního úřadu a úřadu soudcovského, pro něž jest toliko jeden druh vzdělávání, tuto nepomáhá. Farář a soudce mají právě touž činnost, ať působí v hlavním městě nebo v Zakleté Lhotě a Zadních Žabinách; naproti tomu má učitel na škole učené právě jinou úlohu nežli učitel školy obecné již v sextě (= primě) a musí tedy každý přinášeti s sebou svou zvláštní výzbroj pro svůj úkol. Aby byl každý dobře vyzbrojen pro úkol svůj, o to by tady mělo býti pečováno, ne aby byl každý pro všechny úkoly připraven. Snad by, kdyby toto hledisko proniklo, také otupělá domýšlivost akademika a pohlédání úkosem na seminaricky vzdělávaného druha úředního poněkud popustily, právě tak jako závistné vzhlížení k nim učitelů škol obecných. Kdo umí, co má uměti, jest mužem zdatným, ať působí v oboru kterémkoliv.

V poslední části svých vývodů prof. Paulsen zabírá se tím, po čem pro přítomnost by se mělo býti snaženo, poněvadž jest toho třeba a může býti dosaženo.

Jinou otázkou jest — dí: zdali vůbec mladým osobám, které s dobrým prospěchem vybyly seminární běh, snad také již ve škole obecné úřadovaly, může býti učiněno přístupno universitní studium v jistých odborech a bez další zkoušky a má-li tomu tak býti.

Proti tomu ničeho nemám, vždyť příznivé zkušenosti možnost dostatečně prokázaly. A že možnost a zároveň potřeba vzrůstají, s tím se shodují s četnými hlasy, akademickými a seminárskými naprosto.

Na jedné straně se vyvíjí seminární vzdělání v tom směru, že poskytuje pro následující universitní studium přípravného vzdělání vždy postačitelnějšího. Běh ústavů dle poslední pruské učebné osnovy z roku 1901 zařízených jeví v tom záměru veliký ba podivuhodný pokrok proti semináři Stichlových regulativů; smí býti asi děno, že absolvent nového šestiletého seminárního běhu přinese s sebou celkem rovnocenné, třeba jinorodé vzdělání než absolvent devititřídní vyšší školy; tomu a onomu minus stojí naproti také několik plus, vždy předpoklá-

dajíc, že se skutečně cíle dosáhne, k němuž běh zaměřuje. A s jiné strany přichází v ústrety universita; především se chystá upustiti od exklusivního rázu, který jí dříve dávala při immatrikulaci žádaná znalost obou starých jazyků. Přijímá-li žáky vyšších reálních škol, tedy má sotva ještě důvod, vylučovati absolventy nového semináře vůbec.

A jako možnost, tak vzrůstá také potřeba. Třeba vzpomenouti toliko na tré věcí. Za prvé na přibývání městských a velkoměstských škol; škola jednotřídní a dvojtřídní dávno přestaly býti typem obecné školy, jak byly před padesáti lety. Vzdělavací potřeby a vzdělavací možnosti velkoměstské obecné školy činí vždy větší požadavky do učitelův a především také do správců, také v příčině vědecké. Za druhé vzrůst škol pokračovacích a živnostenských; ty budou bez pochyby zaměstnávati dvacáté století neméně vážně a opravdově, nežli škola obecná zaměstnávala století osmnácté a devatenácté. I zde jsou učitelům škol obecných, jejichžto soupůsobení bude k jejich vybudování naprosto potřeba, vytyčeny nové značné úkoly, jež alespoň tu a tam, především opět ve velikých městech budou činiti potřebou vzdělání rozšířené a prohloubené vědecké.

Tím dána jest věc třetí: se stupňovanými nároky na učitele školy obecné budou stoupati nezbytně i požadavky do vědeckého vzdělávání učitelů na seminářích. Ze vzdělání vysokoškolské jest třeba pro všechny učitele seminární, pokládám za věc rozhodnutou. Ovšem, že by provedení požadavku toho nesmělo vésti k vylučování stavu učitelstva obecných škol z povolání seminárního učitele. Musí mu tedy býti otevřen přístup do školy vysoké. Konečně v souvislosti se vším tím, čtvrtá věc: vzrůstání odbornického dorostu: nebude se pochybovati o tom, že sbíhající se tendence v učitelstvu, které cítí v sobě růsti sílu sebeúpravy stavu, a v duchovenstvu, v němž přibývá vědomí nedostačitelnosti odborově neškolených sil k vykonávání plodného, pomocného, vzdělání povznášejícího školního dozoru, přes odporné snažení hierarchických tendencí, v dvacátém století povede ku provedení světského školního dozoru.

Také tím se dostane členům nejzdatnějším stavu učitelstva obecných škol nové a značné působnosti; neboť že na předním místě mužové pocházející z obecné školy samé jsou vnitřně povoláni k dozoru, t. j. především přece k uvádění a dalšímu vzdělávání druhů v úřadě, o tom nemůže býti slušně pochybováno. Též pro to bude pak zase předpokladem obsáhlejší a hlubší vědecké vzdělání, vzdělání, pro jehož nabývání návštěva vysoké školy smí býti pokládána ne sice za cestu jedinou, snad však přece za cestu nejschůdnější.

Stane-li se všemi těmi věcmi spojení mezi seminářem a universitou těsnější, tedy se také ráz vyučování seminárního přiblíží vyučování vysokoškolskému v tom smyslu, že bude nabývati vždy více vědeckého ducha. Omezuje-li se dosud až příliš na podávání základního fondu vědomostí, tedy bude musiti víc a více ustupovati duchu samostatného myšlení a samo-

statného zkoumání. Že pouhé učení a cvikování nemůže více postačovati v dvacátém století ani pro učitele obecné školy, jest na bíledni: obkličován jsa kritikou a pochybováním a neklidem se všech stran, též učitel obecné školy bude potřebovati jiného vyzbrojení, nežli ho bylo třeba pro minulost klidnější.

Zřídí-li se ruch k těmto možným metám, bude dle mého soudu neodolatelný. Pakli si vytkne cíle utopické, bude stupňovati odpory i proti dosažitelnému. Obávám se, že královecká snesení měla již tu tam účinek ten, vzbuzovati proti stavu učitelstva obecných škol podobnou náladu, jak projevena byla oproti jiným snahám slovem: nositeli jejich nemohou býti podmětem, nýbrž toliko předmětem zákonodárství. *K.*

Pokrytecká mírumilovnost.

Před dvaceti léty napsal jsem článek o velikolepých snech ruské mládeže, který došel přechodného ohlasu v evropském tisku. Dle něho měla vláda nad světem býti rozdělena mezi Spojené Státy Americké a Ruska. Veliká Britanie byla by tak říkajíc člověkem mezi dvěma židlemi. Právě tak jako se americký kontinent sloučil v jeden stát, měl kontinent evropsko-asijský býti spojen v rukou ruského cara, jenž by tak byl mohl lidstvu darovati všeobecný mír světový, novou pax romana.

Politika skandinavského poloostrova musila by, tak se mi zdálo, počítati s těmito nebezpečnými sny. Abychom Rusku vzali záminku, že jeho jižní krajiny jsou vyloučeny ze svobodných přístavů, měli jsme mu v čas, pokud je mír, nabídnouti dopravní cestu pro jeho zboží, které z druhé strany oceánu přivážel nebo které tam dovážel, a to cestu železnou drahou, která by končila v nezamrzajícím přístavě norvézském. Dále měli jsme žádati smlouvy o smírčích soudech, abychom zachovali a uchránili svoji neutralitu.

Píše tento článek o ruských snech budoucnosti, myslil jsem především na mládež, která vyrostla pod egidou imperialismu. Dověděl jsem se, že právě hodnostáři aristokracie to jsou, jimž se takové sny nejčastěji přiházely. Zatím se dostavil okamžik, kdy jsem se jal pochybovati. To bylo tehdy, když car učinil návrh na odzbrojení, návrh, který, jak známo, skončil konferencí míru v Haagu. Avšak moje pochybnost trvala jen okamžik. Když bylo pozorovati, kterak car násilím všeho druhu potlačuje samostatnost Finska, kterak proti právu se mocní Mandžujska a nedodržuje slova, bylo všemu světu jasno, že právě car jest ovládán týmiž sny, pro nás tak strašnými, že právě on se cítí povolán, aby je vyplnil. Měl poslání, přidělené bohem, stal se velekněžem a korouhevníkem slovanského světa..

Oč se tedy jedná? Poslyšme, co nám o tom sami praví. Mladý hrabě Tolstoj, syn Lva Tolstého, píše — proti vůli svého otce, a proto jsa si tím jistější souhlasu vedoucích kruhů — v jejich orgáně, Novém Vremeni: »Od dob Petra Velikého nebylo Rusko zapleteno do takové války. Dnes jde o dobytí vý-

chodního pobřeží evropsko-asijského kontinentu, jako tehdy šlo o dobytí pobřeží západního. Právě tak jako jsme za své války se Švédskem měli svoji Narvu, potom však svoji Poltavu, kde jsme Švédy byli poraženi, právě tak bude se nám dařiti v zápase s asijskými Švédy, Japonci, jejichž ostrovy pro jich geografickou polohu na nejzazším cípu naší pevniny lze srovnati s ostrovy skandinávskými. Člověk musí míti příliš málo odvahy a bystrosti, aby nemohl předvídati konec války. Je třeba pohlédnout jenom na mapu, na velikost ruské říše, její města, její roviny, jezera a hory a posléze na její obyvatelstvo, abychom o výsledku nebyli v pochybnostech. Rusko jest nepřemožitelno, Rusko jest země, jaké není rovno; jeho lid, jeho geografická tvářnost, jeho podnebí, jeho mravní a intelektuální síly, jeho temperament, jeho mírumilovnost, jeho duch a jeho určení nemají sobě rovna. Budoucnost země jest Ruska na vzdory všemu smutku přítomné hodiny; Rusko zakryje svým stínem všecky sousední národy a vstřebe je do své podstaty. Dojdeme ještě tak daleko, že vyženeme Angličany z Egypta a z Indie. Rusko jest nezdolno.«

Takové jest tedy naše nebezpečí — ruské nebezpečí! Lze pochybovati o jeho síle, lze se příti o možnosti splnění těchto snů, avšak, že se s nimi kryjí tajné myšlenky a záměry, opojné vise vedoucích míst, od cara až k poslednímu důstojníku, o tom není ani pochyby, ani sporu. Všecky vyhrůžky »žlutým nebezpečím«, které se nám právě předkládají jako omamný nápoj opijový, abychom na pravé nebezpečí zapomněli, a místo něhož nám vykouzlují půvabnou vidinu ruskou — nádherného svatého Jiří evropské civilisace potírajícího draka »žluté nebezpečí« — vše to jest jen zručný vynález ruský. Ruští diplomaté nacpali nám dýmku; oni ji zapálili a my natoukli ústa. Mohou-li miliardy, které ušetřila pilná Francie, a které jsou rozhazovány na mandžujských bojištích právě tak jako jeho šampaňské, mohou-li sloužiti účelu ušlechtilejšímu? Zajišťují mír, tuto první a poslední potřebu veškery civilisace, veškery svobody. Francie jest naší vůdkyní, a za kolik krásy neděkujeme jejímu příkladu?

Před nedávnem jsme četli, že z ruské lodi, která ve jménu neutrality v Saigonu byla zadržena, všichni důstojníci uprchli. Bylo jim dopomoženo dosící Petrohradu. Patrně stalo se tak stejně proti zákonům války jako proti zákonům cti. Avšak kdo může pochybovati, že se stalo ve prospěch míru, když se přispělo ruským hrdinům k vítězství nad žlutým drakem a tím k zajištění míru na všecky časy? Čtěte články Charlesa Petita v »Tempsu«, orgánu francouzského ministerstva vnějších věcí! Všecky vyzývají a to co možná nejprudčeji k válce, ba k podmanění, to jest ke zničení japonské rasy. Všecky tyto články jsou psány z... Tokia. Jaká láska k míru! Jaký ostrovtip!

Naše hnutí mírové, které je tak mocné, s našimi vládami a parlamenty v čele, s mohutnými zástupy socialistů všech zemí

jako hlavním vojem, toto hnutí mírové, v pravdě, zdá se býti bídně ve mdlobách. Lze se domnívati, že frásemi a pokrytectvím se ztroskotalo. Vzniklo proto, že církev — i zde nedostála své povinnosti, nýbrž naopak přese všecka svá krásná slova v prolévání krve velmi důvtipně se vystříhala všeho, co se jí mohlo státi nebezpečným. Bylo nejprve věcí mírotvorců, aby zde promluvili otevřené slovo. Či se snad přátelé míru přiučili od církve?

Na počátku hnutí bylo třeba upnouti pozornost na cesty a prostředky, které by mohly válku nahraditi. Avšak při tom se nesmíme zastaviti. Teď je věcí vědy sociální, aby tyto prostředky našla, věcí diplomatů, aby jich užili. Jest naprosto nutno, aby mladá církev přátel míru pokračovala dále. Musí svými skutky dotvrditi svá slova, a k tomu jest třeba odvahy. Každý ve své zemi postav se na odpor všemu, co znamená nebezpečí války, proti národnostním předsudkům postav svědomí jednotlivce. Železná státní nezbytnost jest obr, s nímž se nejdříve střetnou na bojišti. Zdá se býti nepřemožitelný. Žádá-li toho státní nezbytnost, má se zlé náhle státi dobrým, násilí právem! Zde stojí nepřítel! Ucítí jeho železnou ruku, kdo se mu vzeprou. Bez milosti je uchopí a vrhne je do propasti nevlastenců. Avšak tím hůře: tam je třeba se probrati, je třeba zkusiti dostat se zase ven — abychom se dostali dále! Nechať jednají jako angličtí přátelé míru, když se tehdy jednalo o potlačení národnosti burské »ve jméno státní nezbytnosti«. Všecka čest před anglickými propagandisty míru, podali světu příklad. Nejde pouze o útrapy jednotlivcovy, nýbrž také onen egoism, který jest vyvolán dobytím země a který se živí zkázou a bolestí jiných. Tento egoism nutno potlačovati, sic nebudeme míti míru, sic nebude válka nikdy předmětem takového stupně opovržení, jakým býti zasluhuje.

Maďar na příklad nemůže býti přítelem míru, jestliže nejdříve neprojeví rozhořčení nad nespravedlností, s jakou denně se jedná v Uhrách s Nemaďary, nad nespravedlivými zákony, podle kterých ti, kdož jsou četnější než Maďaři, mají v parlamentě, jen několik málo zástupců. Nelze v Rakousku býti přítelem míru a nebojovati zároveň proti nespravedlivému způsobu, jakým se jedná s bratřími slovanskými a vlašskými, jimž nejsou dopřávány svobodné a vysoké školy, ani tam, kde je jich potřeba.

Avšak bezprostředně za zhoubným vlivem, kterým působí pověra státní nezbytnosti na duši lidovou, hned přichází zločinná setba třídního boje. Beze vší pochyby je nutno zakládati naději v trvalý mír na socialistech. Než co všecko nepůsobí oni svým zápasem třídním! »Boj proti všem ostatním třídám!« Co chorobných přání, co nízkých tužeb vyvolává zápas třídní a jak brutální činí společnost! V takovém ovzduší válka nikdy nebude moci vyhynouti. V takovém ovzduší jest zničen každý soucit s oběťmi války. Kdyby tomu tak nebylo, byla by všecka ta vzpoura duší ve všech státech evropských již dosti všeobecná a silná, aby nahnala strachu vládám a donutila je učiniti všemu konec.

Dříve než bude lze pokročiti, je třeba podniknouti boj proti duchovním silám války. Ti, kdož jich nevidí a kdož nebojují proti morálce války otevřeně a beze strachu, ve vlastním srdci, ve vlastní rodině, ve vlastním povolání, ve vlastním státě, každý dle svých schopností a svého postavení, ti snad jsou přáteli míru, avšak nechť se podívají, nejsou-li zároveň — svatoušky míru.

Jakožto člen Nobelovského komitétu norvéžského storthinzu snažil jsem se několik let o publikaci »Nobelovské revue«, jež by vycházela ve třech jazycích světových. Chtěl jsem, aby ve všech civilisovaných zemích k tomuto účelu byly sbírány peníze. Revue tato měla míti účelem bojovati energičtěji, než se doposud dělo, proti morálce války, jak se zjevně i skrytě dokumentuje. První spisovatelé a umělci světa měli býti spolupracovníky. Avšak moje snaha ztroskotala se o to, že komitét nemá volných rukou; jsou mu spoutány Švédskem. Švédsko učinilo se pánem oné pětiny odkazu Nobelova, který byl pro věc míru odkázán storthingu; učinilo se pánem nad ní nejen jako správce celého jmění — to by bylo jen spravedlivo — nýbrž též jako generální poručník nad používáním peněz se strany Norvéžska. Norvéžský storthing netuše, jaké by mohly býti následky takového kroku, byl slepý dost, aby dal svůj souhlas. Tak vidíme, kterak nyní storthing jest pod poručnictvím společnosti štokholmské. Zdá se, že norvéžský storthing a jeho komitét nemají odvahy, aby se z této situace vysvobodily — ke své hanbě a ke škodě míru. Tak vidíme i zde zase — svatoušky míru.

Přeložil *J. L.* *Björnstjerne Björnson.*

K thematu Heine a hudba.

Pan Jan Branberger odpověděl v »Čase« ze dne 30./XI. 1904 na moji kritiku jeho studie o Heineovi. Uvažuje o pohnutkách, které mne asi vedly k napsání článku, a dospívá k závěru, že jsem se »chtěl jen blýsknouti před veřejností« .. Jsem příliš člověkem, než abych nebyl schopen velikých pošetilostí, ale této přece snad ne. Co může věděti o mých pohnutkách, proč o nich tak obšírně uvažuje? Možná, že se tu srazily dva principy; možná, že jsem se chtěl ujmouti skresleného Heinea, kterého mám příliš rád, než abych propustil tento hřích i sebe lepšímu příteli; možná .. tisíc možností, ne jen dvě! Ale o ty se zde nejednalo! — Podivný zvyk zavádí pan B. do literárních styků. Kritika opraví chyby jeho studie, avšak on se táže: proč pan X. kritisuje tento článeček a proč ne mé dvě knihy? — Není, tuším, mojí věcí odpovídat na tento dotaz, poněvadž volbu objektu kritisovaného neurčuje si autor. Chce-li tím však pan B. upozornit na moji Achillovu patu, je to věc jeho vkusu; já se nestrachuji, protože vím, kde jsem zranitelný. — Pan B. napsal tedy odpověď na moji stať, snížil se k »směšným malichernostem«, k »tahání o slova« a pak se ptá: Cui bono? »Jaký prospěch obecný bude z toho štíření?« Věru, zde mně nešlo

o prospěch obecný, ale o posudek hudebně-esthetického článku zasahujícího též do jiných oborů uměleckých i vědeckých.

Proti mé kritice věcné namítá pan B., že podléhám týmž chybám, kterým on, a snaží se to dokázati. Nedůvěřuje mým výkladům Heinea a praví, že užívám dobrých prostředků, abych ohromil čtenáře povrchnějšího. Já však jsem se neucházel o důvěru, nýbrž chtěl jsem na základě authentických dokladů ukázat, že p. Branbergerovy výklady o Heineovi jsou nesprávny a nespolehlivy. On z mých výkladů nevyvrátil nic; trvám tedy na všem, co jsem řekl.

Své námitky věcné rozvrhuje p. Bbg. na 4 skupiny:

1. Překládám prý špatně — vytýká pan B. — a přesvědčuje mne Rankovým slovníkem. Mně však nebyl autoritou Rank, nýbrž Heine. A proto jsem nemohl překládati do slova tam, kde doslovný překlad nedával smyslu. A proto měl p. B. uvésti špatně interpretovanou myšlenku, nikoli jediné slovo, kteréž jsem ostatně všude, kde překlad je volný, uvedl vedle v originálním znění.

2. Ukázal jsem, že Heineův výrok o hudební esthetice jako vědě empirické jest vědecky založený, p. B. trvá na tom, že je subjektivní; namítá, že »málo komu by prospěla pouhá zkušenost bez důkladného hudebního předvzdělání«. (Heine neodmítá ‚hudební předvzdělání', nýbrž nenávidí učeně se naparující theoretisování, odbornický žvast, »Orchesterjargon«.) Nejen Heineova, nýbrž všecka »zkušenost při hudbě se zakládá na porovnávání množství hudebních dojmů« (avšak nehudebník jí dosíci nemůže, poněvadž pro jeho zkušenost hudební dojmy nemají významu). Tato zkušenost je podmínkou všeho vzdělání hudebního, vší theorie hudební, která vyvozuje svá pravidla z existujícího materiálu hudebního čili z empirie. Je tedy vědeckým požadavkem pro hudební esthetiku, aby postupovala methodou analytickou — aby byla vědou empirickou (Erfahrungswissenschaft). — Upozornil jsem, kterak Heineovo »literární hledisko« na hudbu podstatně souvisí s celým způsobem jeho jednotného nazírání na umění. Pan Branberger formuluje svůj dotyčný výrok původní teď v »Čase« poněkud jinak, a vykládá, že H. poslouchal hudbu někdy »ušima básníka«, jindy »čistě muzikantsky«, a že literární přirovnání jsou mu »pouhou výzdobou, výplní, při konečném soudu. Uvedl jsem doklady (a je jich víc), že toto mínění není správné.

3. Aspoň částečně připouští p. B. můj výklad, který připojuji k Heineovu výroku, že »vzdělání ničí u umělce .. původnost myšlenek a bezprostřednost citů«. Avšak sází na vítr rozhořčené a rozhodné ohražení své proti mému tvrzení, »že vyzdvihuje tu Dvořáka na úkor Fibichův, přijímaje tak rozšířené a ničím neodůvodněné mínění, že hluboké vzdělání Fibichovo bylo na újmu původnosti jeho myšlenek a bezprostřednosti cítění«. Neboť mluví-li (všeobecně) o pěkných dokladech pro tento názor Heineův mezi vznikajícími skladateli českými a přiznává-li nyní v »Čase«, že měl skutečně na mysli Dvořáka a

Fibicha, projevuje tím souhlas s míněním právě uvedeným, avšak nechce se vyslovit určitě.

4. Zbytečně prý vytýkám, čemu ve stručném článku nebylo lze vyhověti. Ukazuji en passant, že byly opomenuty důležité charakteristiky, že i studie tak krátká (nikoli stručná) mohla být obsažnější; ale především: co bylo v ní pověděno, na každý způsob mělo být přesnější a správnější. To byla hlavní věc, a to je nutno žádati v malém článku jako ve veliké knize.*

Jan Löwenbach.

Spisovatel-samouk. V nedávném sešitě »Literár. Věstníku« zahajuje Jacimirskij životopisem selského spisovatele Ivana Voronina řadu studií o selských literárních samoucích. Na Rusi mají zvláštní význam vzhledem ku stavu tamního všeobecného vzdělání. Kolcov a N. Polevoj vyšli kdysi z jejich řad a nyní i »slunce« Maxim Gorkij. Jsou řady ruských literátů samouků od let dvacátých minulého století a bývají občas mazlíčky ruské veřejnosti. V létech čtyřicátých Bělinskij posuzuje Alipanova, básníka samouka vytýká toto objevování a miliskování »svérázných« samouků. Nejnověji šťastně vystoupil na pole literární sedlák S. T. Semenov sbírkou povídek: »V rodné vsi«. Je patrno, že literární dílo Semenova je zásluhou či vinou L. N. Tolstého, který jeho povídky, vydané před dvěma roky, provázel předmluvou, pochvaluje jeho prostý výklad i názorné vypravování. Jméno Semenova nelze však odbyti poznámkou, že je napodobitelem lidových povídek hrab. L. N. Tolstého, s nímž i mnohé nepravidelnosti slohu má společné, neboť Semenovu dostává se ruskou kritikou vzácného uznání. Tak i Vl. Bocjanovskij, autor statí o Gorkém a Čechovu, chválí život, prostotu a upřímnost jeho povídek, v nichž není jediného falešného tonu, byť i závěr vyzněl někdy trochu naivně a nepravděpodobně (jak v povídce »Gavrila Skvorcov« konečné smíření muže, žárlivé ženy a její sokyně). Jak vysoko cení Bocjanovskij literární práci samouka Semenova, zřejmo je z toho, že jeho obraz selského života »V rodné vsi« přirovnává k »Zápiskám lékaře« od Veresajeva, nazývaje je »zápisky sedláka«. Mnoho skutečností tu přímo ze života zachyceno, mnohé bezprostřední pozorování sedláka nutí ku přemítání o venkovu, o poměru inteligence k sedlákovi: z líčení Semenova nelze v duchovních, v úřednících, zemských »náčelnících« a v lékařích viděti dobrodince venkovského lidu, neboť jej nenávidí a nechávají v temnotách. Lid jim nevěří, nenávidí jich též — v povídce Semenova vysloužilému »načalniku«, jenž se usadil na vesnici, nikdo nešel na polní práci. Přátelský poměr osvobozených mužíků k pánům přestal zařízením zemských »načalníků«, kteří sami cítí tuto vážnou roztržku a zmařený účel jich úředního poslání. Nedávno vydané povídky Novikova, bývalého načalnika, potvrzují pravdivost selských črt samouka S., jichž hlavní předností je

* Redakce odsunula článek tento z nedostatku místa až do čísla dnešního.

časovost otázek, na něž se v nich naráží (na příklad význam zákazu rolnických prací o svátcích), jež však i s uměleckého hlediska pravdivým líčením typů čtenáře povznášejí, ukazujíce mu zřetelně, že i ve vrstvách společenských, v nichž hledal vždycky jen jakési stroje nebo panáky, jsou praví lidé, hluboce cítící a myslící. V tom je význam samouků, že přirozeným líčením přispívají ku sblížení ruských sedláků s inteligencí, která pokud sama z nich nevyšla, dívá se na mužíky očima lidových spisovatelů, popisujících z doslechu a dohadu. Smutné je přiznání ruského esayisty, že veškeré umělecké výsledky hlubokého kultu ruské duše nestačily ke srovnání rozdílů v názorech a náladách vrstev národních, jichž povahu dobře vystihl Gribojedov, poznamenav, že člověku, neznajícímu dějiny Ruska, jistě se zdá, jako by národ sestával z vítězů a přemožených.

Alkoholik mrzutý.*)

Bydlí uprostřed vsi, u samé studánky. Má tam domeček malý jako hračka pro děti, se zahrádkou jako dlaň. Zahrádka vroubena je plotem filigránským a nízkým, že by jej dítě hravě překročilo. Za tímto plůtkem bývá náš mrzutý stařec nejraději, v létě zde trávívá celé podvečery i večery a ustavičně tu něco kutí a opravuje. Vzácného tam nemá nic a nemohl by ani míti, neboť ráno odchází barvit do blízké továrny, z níž se k večeru teprve vrací, a doma nemá nikoho, kdo by mu na zahrádku za jeho nepřítomnosti dohlédl. Je docela sám na světě, svých nemá a z cizích každého odpudí nesnášelivou, svárlivou letorou. Každého, kromě nejšťastnějšího horeckého usedlíka, veselého alkoholika, téhož, o němž jsem si včera poznamenal několik drobností. Těžko vysvětliti, co k sobě poutá dvě tak rozdílné duše. Mají-li se rádi, nevím; že však sympatie k sobě cítí, není pochyby. Vysvětlil bych si to asi tím, že jeden v druhém hledá, čeho se jemu nedostává. Sejdou-li se, střízlivi zřídka! — strhne se boj mezi jejich povahovými protivami, jako by bůh radosti s bohyní sváru zápasil. Málo kdy se protivy vyrovnají, obyčejně jeden z obou živlů slavně zvítězí, oba starci dají se do hrozného smíchu, zvítězí-li veselost krejčíkova, nebo do nehorázného nadávání a láteření, zvítězí-li svárlivost barvířova.

Barvíř nemohl si věru na vhodnějším místě postaviti baráček. Je tu jako na piketu. Ze života horeckého nic mu nemůže ujít. U studánky scházívá se na večer vybraná společnost. Ne sice najednou, ale po dvou, po třech se lidé ustavičně pro vodu trousí. Horečtí zabývají se hlavně broušením skla, »polírováním« čili »pulírováním«. Celý den sedí nad brusy, trpělivě kamínek po kamínku odkládají, každý má sedmnáct hránek, a když jich tak něco přes čtyřicet tuctů narobí, čili jinými slovy, když se již večer schýlí, stávají se netrpěliví a vyhlížejí do oken přes brusy, čekajíce, až se na známé pěšince někdo známý

*) *Z galerie alkoholiků.* Ukázka ze genrových kapitol knihy „*Dominik*“ k tisku připravené.

objeví s konvemi. Tu se brus rázem přestane točit, pán jeho rychle si opláchne obličej i ruce od práce černé, hodí na sebe něco »lepšího«, chytí dvě konve a už čeká před domkem na známého, kterého tentokráte kamínky nejdříve omrzely. Jdou spolu, povídají, kolik každý kamínků zkazil, nebo jak si kus prstu přibrousil, a jsou tak rádi, že se zase dostali na čerstvý vzduch, že se na chvíli zbavili brusů a s nimi všech starostí. Jdou podle cizích oken, jiní je vidí, chtějí dokončiti ještě nějaký tucet, ale už jim to nedá, vidí, jak se ti dva venku smějí, odskakují od svých stavů a tak se trousí pro vodu po celý večer. A obyčejně se pro vodu ke studánce vrátí dvakráte až třikráte. Mají-li si však něco zvláště důležitého říci, nebo ukázati nové šaty, staví na silnici konve s vodou a odskakují do baráčků, aby tu chvíli v soumraku poštěbetali. Některý brusič nebo brusička již od čtvrté hodiny vzhlíží k oknu — nedivme se jim — tropíváme horši hlouposti, hledají-li oči naše toho, po jehož boku bychom rádi šli i k oltáři a ke hrobu.

A všem těmto lidem na chvilku šťastným mrzutý náš alkoholik nadává. Na každém vidí chybu, a poněvadž jemu odporovati nelze a poněvadž barvíř pro výrazy daleko nechodí, není divu, že rozumnější dlouho se u studánky nezdržují, nýbrž raději dále na silnici postaví svoje konve a nad nimi trochu porokují. Někdy sedají na příkop a tak se v hovoru zapomínají, že ani nepozorují, kterak jim nějaký nezbeda vodu z konví vylil. I vracejí se ke studánce a jsou skoro rádi, že mají záminku déle prodlévati na zdravém vzduchu. Mnoho času promeškati nesmějí, neboť neříká se na Horce nadarmo: kdo se stydí žebrat, začne »polírovat« —

Našemu barvířovi stalo se láteření potřebou, jako našemu krejčíkovi smích. Nadává, dokud jsou u studánky lidé, a nadává ještě tehdy, když už je úplná tma a u studánky úplné ticho. Nepochybuji, že bych ještě teď, kdybych otevřel okno, ač už je hezky pozdě, uslyšel jeho upřímné, zuřivé nadávky, pronášené chřaplavým, vypitým hlasem.. Tak to jde pravidelně, až do jedenácti hodin. Sousedé jeho tak si zvykli na tyto noční výstupy, že by se snad ze spaní probudili, kdyby stařec před jedenáctou hodinou ustal ve svém hněvu.

Barvíř od jakživa býval obávaným sousedem, ale dříve přece tak krutě světu nenadával, jako v posledních letech, od té doby, co se veřejné horecké mínění nepřátelsky proti němu obrátilo. Měl už mnoho vroubků na své pověsti z blažených let svého bouřlivého mládí. V pozdějších letech mnoho jich ještě přibylo. Nebylo tajemstvím, že barvíř svoji ženu »utloukl.« Avšak tato okolnost byla by snad ještě nestačila k získání obecného hněvu na horách, kde podobné události náležejí k dennímu pořádku. I po tomto pohřbu byl by s ním snad leckdo ještě »mluvil«, i po tomto pohřbu mohl zůstati »možným«, kdyby nebylo jisté okolnosti přitěžující, jež ho i na horách učinila »nemožným«. Stalo se to takto: Stará jeho žena šetřila na svůj pohřeb. Penízek po penízku schraňela a ukládala do hrnce ve

sklepě ukrytého. Měla již ke dvěma stům zlatých. V hovorech se starou sousedkou, jedinou »modlářkou« ze vsi, těšila se jako malé dítě »na svůj slavný pohřeb«. Kromě této sousedky nikdo nevěděl o jejím bohatství. Zvláště muž o něm věděti nesměl. Stařenka se rozstonala a v horečce, jež ji dorazila, patrně se nějak prozradila. Faktum je, že barvíř hrnec ve sklepě vyčenichal a v několika týdnech propil. Velikou tryznou oslavil umrtí družky. Za to pohřeb nedopadl tuze skvěle. Nikdo na něm neplakal tak upřímně jako barvířova sousedka. Měla svoji příčinu k slzám, že jí umřela poslední věřící kamarádka, a že se »jim to zkazilo«. — Od té doby je proti barvířovi naše celá ves, lze-li tak nazvati několik chatrčí kolem studánky roztroušených. A barvíř zas je proti všem. A proto nadává. Proto ho staří lidé nenávidí. —

Ještě jedna episoda ze života barvířova zasluhuje zmínky. Před několika lety starý barvíř ve své hlavě zahalené lihovými parami jako šlojířem upředl krásnou osnovu hrozné pomsty. Studánka stojí na jeho gruntu, nedovolí nikomu bráti z ní vodu. A neposlechnou-li horečtí po dobrém, však si to dovede vymoci po zlém. Právo je právo. A soud je soud. To by všecko bylo náramně hezké, ale na neštěstí se to nepovedlo. Dopadlo to jinak, než si barvíř myslil. Prosoudil. Od té doby nebylo o veselé výjevy u studánky nouze. Někteří ferinové den co den ho prosívali, aby jim dal trochu vody, aby jim nedal bídně zahynout. Vždyť snad má také trochu uznání, vždyť přece ví, jak hroznou útrapou je žízeň . . A tak to šlo ustavičně. Schovávali mu lahvičku se »šedivou«, již míval ve trávě v koutku své zahrádky ukrytu, a vylévali nebo vypívali mu jeho nektar, kdykoli v zahrádce usnul nebo na chvilku do baráčku odskočil. Nějaký čas nesměl ani překročiti prah své chatrče, nechtěl-li se státi terčem jizlivých poznámek. Časem se na to ovšem zapomnělo a stařec zase mohl zaujati své stanovisko za plůtkem a zase mohl nadávat. Proto tedy mladí lidé barvíře škádlí. —

Kromě krejčíka nikdo barvíři nerozumí. Před několika dny sám jsem se z povzdálečí stal svědkem dojemného výjevu. Krejčík šel pro vodu. Vrávoral. Barvíř byl na stráži. Stál shrben nad svým plůtkem. Krejčík postavil konve ke studánce, přikročil ke plůtku a tónem líčeného rozhořčení spustil na barvíře: »Jestli hned nezačneš mi nadávat — mordie — já tě — Všecko ti to tady rozházím —«

Starci se na sebe podívali. Barvíř už se chystal popustiti stavidla své výmluvnosti, v tom se však lépe zadíval do krejčíkových očí, a rázem pochopil, že by byl málem provedl velikou hloupost. Pochopil, že krejčík žertuje. I usmál se mírně, jako by úsměvem chtěl přiznati, že byl tentokráte překonán. Na to se hlasitě rozřehtal, chtěje takto na jevo dáti, že dobrému vtipu kamaráda porozuměl, a že jej také dovede oceniti. Nedalo se slovy vyjádřiti, co v okamžiku tom pocítil. Cosi jako lítost, a zas jako radost. Chvíli tak stáli proti sobě mlčky. Krejčík u vědomí svého vítězství, a barvíř přesvědčen o své morální porážce..

Konečně se barvíř vzpamatoval. Čtyřmi nejistými kroky ocitl se v protějším rohu zahrádky, shýbl se k zemi, několikráte hrábl rukama po zemi, s úsměvem zvedl svoji lahvičku, zabalenou do mokrého, červeného šátku, a nesl kamarádovi vzácný poklad, očisťuje jej od čerstvé trávy, jež se na něm zachytila. Však mu kamarád porozumí. A porozuměl. Pohyb, jejž krejčík v tom okamžiku učinil, nepřipouštěl pochybností. Chytil se malého stromku, a s namahaním pozvedl nohu, chystaje se překročiti plůtek svého kamaráda. V tom však barvíř již stál u něho a odmítavým pohybem naznačil, aby jen zůstal za plotem. »Počkej, hochu — Mohl bys mně tady slunečnice polámat — Tu máš« a podal mu lahvičku i se šátkem. Krejčík couvl od plotu, a začal rozbalovati šátek. »Počkej, hochu. Pojď trochu blíže —« Krejčík přistoupil zase ke plůtku, nechápaje, co kamarád zamýšlí. Barvíř opřel se rukou o jeho rameno, krejčík se trochu zakýval, ale kamarád šťastně překročil plůtek. Teď si teprve řádně pohlédli do očí. Jsem přesvědčen, že si četli v očích nevýslovnou lásku. Stáli proti sobě jako dva milenci, mluvící k sobě dlouhými, hlubokými pohledy. »Vidíš hochu, takhle je to dobře. Ty bys mně tam mohl slunečnice polámat«, pravil barvíř. »No, tak už to rozbal« a po té hlasitě se rozesmál. —

Krejčík rozbaloval, ale trochu nemotorně. I pomohl mu kamarád, »aby to tak dlouho netrvalo«. Rozbalili a sedli si ke plotu, zavdali si po druhé. Barvíř objal kamaráda kolem krku. »Vidíš, hochu, Tebe mám rád, jenom Tebe. Ostatní jsou neřádi. Až bude ta studánka mojí, víš, až to jednou vysoudím — Tobě jedinému dám napít. Ostatní ať si pojdou. Tobě jedinému dám napít —«

»Vody? — — hehe — —«

»Tohohle taky —« barvíř ukázal na láhev a nesl ji slavnostně krejčíkovi ke rtům

Když za chvíli dcera krejčíkova přišla ke studánce, nemohouc se dočkati čerstvé vody, nalezla u studánky dvě prázdné konve, a opodál u plůtku tatínka spícího s kamarádem ve vřelém objetí — — — Dr. *K. Kolman.*

Literatura. Umění. Věda.

ČINOHRA. — **Cop.** Veselohra o 3 děj. Napsala Božena Viková-Kunětická. V Nár. Div. 11. t. m. — Veselohra pí. Kunětické má jistě svůj význam v době tak silně zaujaté otázkami výchovy a otázkou ženskou a nepřejde bez výsledku snaha její přispěti budoucímu zdravému rozvoji. Pokrytectví a šarlatanská povrchnost výchovy dívčí vystaveny tu posměchu, jehož šířící se kruhy zasáhnou v místa nedostupné myšlence ve formě vážné. Objeví-li se zákulisí pensionatu pí. Olivové, obmezenost methody a cviků, farizejství mravního vedení, bude to míti své účinky zdravé. Se základní myšlenkou a tendencí hry nelze tedy než vysloviti souhlas i uspokojení. Daleko méně jsme spokojeni už s provedením uměleckým Jsou tu četné bystré postřehy drobných rysů ženského zákulisí a zdařile kreslená postava pensionátní chovanky Máni, zvědavé skotačilky, nesmírně vnímavé pro všechno, co souvisí s láskou, ale postavy ostatní jsou známé šablony a provedeny jsou mdle a matně, mužské postavy Hybnera a Troufala dokonce zidealisovány v algebraické

formule pařezovitosti a tuposti. Pouhými konturami a ne zvláště sympatickými jsou representanti budoucího lepšího světa. Avšak ani na děj, situace, zápletky nevyplýtváno mnoho invence a dvakrát třikrát dokonce vázne hra na mělčině povídavosti a nudy. Ale přes tyto literární slabosti hra není bez účinnosti divadelní a nelze říci, že by se hlediště nebylo dobře bavilo, nemalou zásluhou i herců, z nichž jmenovitě slč. I. Grégrova sehrála diblíka v krátkých sukénkách, Máňu, s přirozenou rozpustilostí i dojímavou naivitou.

Nové cesty. Drama K. Kamínka o 1 děj. sehráno bylo 30. listop. v cyklu kruhu českých spisovatelů na Smíchově. — Na nové cesty vydal se spisovatel, jenž posud se zdarem dodával své popsané fascikle nakladatelům a byl čten, na nové cesty čistého umění. Jaké nové ideje a snahy opanovaly jeho duši, co bylo podnětem obratu a jaký byl cíl, z dramatu se nedovídáme. Účinky „nové cesty" dostavily se takové, že nakladatelé práce spisovatelovy odmítají, že zahostuje se v domácnosti spisovatele bída a že jeho žena, toužící po jistém životním komfortu, se bouří a jemu a jeho neschopnosti posmívá. Spisovatel je posilován v zápase s překážkami na nových cestách poněkud záhadnou bytostí, jakousi apoštolkou nové doby, rovněž neurčité fysiognomie duševní. V rozhodné chvíli však je i touto opuštěn a to, když se přiznal, že zápas o uznání a o své umění vede stále mysle na svoji ženu. Na to skončí sebevraždou. Zápas bez boje, psychologie bez duše, nové cesty bez ideí, bez vůle a odhodlání k obětem, děj a osoby ve vzduchu, to jsou nutné důsledky vadné základní konstrukce, jíž místo obsahu podává se jen etiketa. Náhlý nestatečný konec reka ostatek nesvědčí o síle a hloubce nových idejí. *P.*

Z korespondence Jana Bedřicha Kittla, nástupce Dionysa Webera v ředitelství pražské konservatoře a přítele Wagnerova, uveřejňuje zajímavé ukázky Max Chop, v lipské Neue Zeitschrift für Musik (r. 71. č. 45.). J. B. Kittl, žák Tomáškův (* 1805 na Orlíku, † 1868 v Lisse poznaňské) (Rok narození Kittlova opravuje v čísle 46. téhož časopisu dr. Arnošt Rychnovský, udávaje za správný *r. 1806.*) byl původně v kariéře právnické, tepré od r. 1840, vystoupiv ze státní služby, zcela se oddal hudbě. Jeho symfonie (nejznámější „Jagdsymphonie", již uvedl Mendelssohn r. 1839 do Lipska), komorní skladby, písně a veliké opery (z těch jedna na text Wagnerův: „Bianca und Giusseppe oder die Francosen vor Nizza") jsou dnes již málo známy. V nich *K.* se jeví solidním skladatelem starších směrů, byl však v Čechách mezi prvními, kdož plně pochopili a energicky propagovali díla nového umění Wagnerova a Lisztova. V hudební saisoně r. 1850—51 prosadil Kittl první provozování „Tannhäusera" v Praze. K tomu se vztahuje dopis Lisztův datovaný ve Výmaru dne 6. XII. r. 1880 (Ani toto datum nepokládá týž dr. Rychnovský za správné, nýbrž předpokládá, že zníti má dne 6. XII. r. *1854*, jelikož teprve tohoto roku prorazil ředitel Jan August Stöger, že byl Tannhäuser v Praze k provozování přijat.), ve kterém děkuje Kittlovi za zprávu o úspěchu této opery a vyslovuje potěšení nad tím, že „Praha tak sympaticky vychází vstříc novému směru dramatickému, který se projevuje tak významně a účinně v dílech Wagnerových . . kde se tato díla ujmou, tam lze předpokládati vyšší stupeň hudebního i duchovního vzdělání obecenstva. Především jsou umělci povoláni, aby se chopili iniciativy pokroku a lepšího, ušlechtilejšího vkusu." — Dopis Wagnerův z 31 VI 1844 je první po Kittlově vánoční návštěvě u Wagnera v Drážďanech r. 1843. V něm děje se zmínka o prvních dvou berlínských představeních „Bludného Holanďana" (7. a 9. ledna 1844), které Wagner sám dirigoval. „Obecenstvo s počátku chladné dalo se konečně tak strhnouti, že jsem zažil výbuchy enthusiasmu, jaké se mně do té doby vůbec nepřihodily. Opera jest velmi těžká, neboť vyžaduje zcela neobyčejné lásky a zvláštního pojetí ode všech účinkujících." Pak vykládá Wagner své nesnáze při zkouškách před premierou pro ten případ, že by Kittl chtěl operu uvésti do Prahy. — S Kittlem byl v přátelských stycích též Ludvík Spohr, jenž na pozvání, aby se súčastnil hudební slavnosti pražské v červenci r. 1858, slibuje dne 13 června t. r. z Kaselu svoji součinnost, připomínaje, že

Prahu ode dávna miluje jednak už proto, že tam má množství přátel, jednak též z toho důvodu, „že ze všech měst byla prvním, které nejdříve poznalo velikého, dosud nedosaženého genia Mozartova a jeho skladeb stále si vážila . . jsem proto dvojnásob rád, že budu přítomen slavnosti města Prahy v době, kdy od jisté fanatické strany Mozart jest nazýván překonaným stanoviskem a činěn pokus oktrojovati umělecké mládeži jiné bohy či spíše jiné modly jakožto vzory v umění. (Zřejmá narážka na Wagnera.)“ — Čtvrtý dopis — Mendelssohnův — z roku 1839 oznamuje Kittlovi chystané provedení „Lovecké symfonie“ v koncertě lipského „Gewandhausu“ dne 9. ledna r. 1840; zároveň Mendelssohn vyslovuje své potěšení, že se při té příležitosti bude moci s jejím autorem v Lipsku osobně seznámiti. — Kromě zmínky, že rodiště skladatelovo leží v Čechách, autor článku ani slovem se nezmiňuje, že J. B. Kittl je skladatelem českým. *Lch.*

Z LITERATURY. Otázkou pojišťování dělnictva pro případ nezaměstnanosti zabývá se dr. G. Schaertlin ve spisu „Fürsorge für Arbeitslose“ (Felix Dietrich, Lipsko) Jsou to věcně a stručně shrnuté návrhy, směřující k řešení této otázky. —

„Archiv für sociale Medicin und Hygiene“ vznikl na místě zaniklé „Monatschrift für sociale Medicin“, a chce býti střediskem reformních snah na poli sociální hygieny, ochrany dělnictva, pojišťování, bytových poměrů atd. —

Ve sbírce Göschenově (Lipsko) vyšel spisek „Die gewerbliche Arbeiterfrage“ od Wernera Sombarta. Autor tu pojednává o vzniku této otázky a jejím praktickém řešení. Dospívá k výsledku, že strojní výroba, která vytlačila odevšad výrobu ruční, neubírá dělníku na jeho odborné zručnosti, které dříve dosáhl; naopak vyžaduje stejné péče a stejného výcviku, jako se dělo dříve při výrobě ruční. —

Dr. Pudor H. vydal právě I. svazek svého „Landwirtschaftliches Genossenschaftswesen im Auslande“ obsahující pojednání o poměrech v t. zv. zemích skandinavských (též Dánsko). Naše Ústř. Jednota hosp. společ. vydává též cenný materiál ve svých výročních zprávách, nenašel by ten také zpracovatele?

Mailáth, Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn, namnoze deskriptivní, leč pro posouzení směrů sociálně demokratických v dělnictvu zemědělském velmi interessantní.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Zmínili jsme se na str. 213 o hrdinovi-poslanci Syvetonovi, jenž ve franc. sněmovně pěsti bil do obličeje ministra Andréa. Obdivovaný rek skončil sebevraždou a to ze strachu, aby nevyšel na jevo zločinný poměr jeho s nevlastní dcerou. Dlouho veřejné sympatie pro takového „hrdinu“ vzpíraly se připustiti možnost, že by takový nacionální rek mohl se dopustiti skutku nečestného. Ale právě kvalita hrdinství zřejmě vyprávěla, že Syveton je člověk špatný. Máme ostatek blízké doklady (Wolf), že z násilnického jednání, byt i sebe hlučnější pochvalou uctívaného politika, jest souditi na mravní jeho porušenost.

Ruské loďstvo sevřené v Port Arthuru je prý zničeno kanonadou japonskou — ale Port Arthur se drží a přátelé i nepřátelé Rusů obdiv vyslovují obhajcům. — Nepořádky v ruské námoř. správě odhalil v novinách kapitán Klado. Odhalení zasahuje přímo Alexeje. Vrchu nabývá mínění, že je nutno vyslati do vých. Asie všechny lodi, jež vyslati lze. Loďstvo vedené Rožděstvenským není dosti silné, aby mohlo válku rozhodnouti. Jedná se o to, vyslati i loďstvo tichomořské. — Baltické loďstvo zatím pluje do vod japonských, neví se však, kudy tam propluje.

Rak.-Uher. Rozpočtový výbor zamítl 9. t. m. předlohu vládní, v níž bylo žádáno za refundaci 69 mil, 29 hlasy proti 14. Hned na zítří ministrpresident říš. radu odročil. Porážka vlády nebude prý zatím míti žádných důsledků. Ministerstvo nepodalo žádost za propuštěnou, zkusí prý to ve sněmovně znovu v lednu. Kdyby nešlo o jakés takés zjed-

nání národohospodářské dohody s Uhry, snad už by se o parlamentě ani nemluvilo. Ostatek ina to, i na obchod. smlouvy, i na vše ostatní vystačí se zatím §em 14. Jen prázdné pokladny stěžují snad absolutismu trochu situaci.

Uherská oposice má prioritu a zásluhu, že se bude snad uvažovati, zdali ke kvalifikaci poslanecké nebude třeba, aby kandidát se vykázal trestaneckou praxí pro zločin těžkého ublížení na těle anebo několika roky káznice. Dne 13. t. m. svolán byl znovu sněm uherský, aby za provisorního zkráceného řízení odhlasoval si zostřený jednací řád a projednal rozpočet. Oposice vtrhla průvodem do sněmovny, rozbila v zasedací síni zábradlí a stoly na tribuně a pomlátila sněmovní stráž, jež stála nehybně na vykázaném místě, nejen neútočíc, ale ani se nebráníc.

Ve studiích o reformě vnitřní správy ministrpresidentem některým poslancům rozdaných, jedná se jednak o upravení kompetence jak zákonodárné tak i správní mezi orgány autonomními a správou státní, při čem specielně co do správy státní doporučuje se zavedení poradních sborů, snad po vzoru okres. škol. rad. Krajské zřízení navrhované spjato je ovšem úzce se zamýšleným značným zmenšením obvodů okresních hejtmanství. Správa finanční i personálně od politické má býti oddělena. V našich poměrech nové je zvláštní nazírání na potřebu jinaké obsáhlejší přípravy i výchovy úřednictva manipulačního, při čem použití úřednictva manipulačního podle vzorů cizích rozsáhlejší měrou provedeno býti má. Neobyčejnou důležitost má též projekt soudnictví policejního, od obyčejných orgánů správy vnitřní odděleného.

V Brně odbyty v pravém slova smyslu obecní volby za naprosté netečnosti voličstva. Podle posledního sčítání žije na Moravě Čechů 1,727.270 čili 71·36 procent, Němců 657.492 t. j. 27·90 procent. Ký div, že jde mnohým z těchto číslic hlava kolem a že uvažují o různých slabinách, které máme — po celém těle. Můžeme zazlívati Němcům, že nás mají při těchto poměreeh za nerovnocenné?

Agrární strana na Moravě a ve Slezsku zřizuje se za podpory české strany agrární. Důvěrná schůze byla 11. t. m. v Přerově, ustavující sjezd bude o vánocích 27. pros. v Olomouci.

SOCIÁLNÍ. V nové parlamentární kampani nepřinesla vláda dělnictvu nic jiného než slib starobního pojišťování. Vláda prý je provede, ovšem ne hned. Dr. Körber bez obalu řekl, že nebude naléhati na brzké provedení projektu. Prohřešil by se proti všem tradicím rakouských vlád, kdyby pospíchal s předlohou; na které jsou interesovány nejširší vrstvy lidové. Ministerský předseda byl dost upřímný i v tom, že nevzbuzoval velké naděje. Renty, povídal, nebudou veliké. Poskytne se jenom tolik. aby dělníku nebylo žebrati, nebo jak se dr. Körber elegantněji vyjádřil, aby nemusel vyhledávati podporu. Při těch žebráckých rentách asi zůstane. V parlamentu bude snad dost dobré vůle k jistému zvýšení rent, ale vláda se asi postaví na odpor, v čem bude vydatně podporována průmyslníky. Jako ve všem jiném opičí se Rakousko i ve starobním pojišťování po Německu. Vládní osnova, o které dr. Körber řekl, že už jest hotova, jest vypracována podle vzoru německého. Příspěvky budou platiti zaměstnavatelé a dělníci na polovic a stát poskytne na každou likvidní rentu 60 korun. V Německu poskytuje stát příspěvek v obnosu 50 marek. Jest samozřejmo, že starobní renty budou u nás menší, než jsou v Německu. Zde obnáší renta v první třídě 110 marek (132 korun), v druhé 140 marek (168 korun), v třetí 170 marek (204 korun), ve čtvrté 200 marek (240 korun) a v páté 230 marek (276 korun). Bude-li v Rakousku obnášeti maximální renta starobní kol 240 korun ročně, bude to všechno. Na více jest sotva naděje. Jak vláda, tak průmyslníci zapínají obě kapsy. Vláda dává už teď prohlašovati svými oficiosy, že ji bude starobní pojišťování státí okrouhle 120 mil. kor. ročně a že neví, kde je vezme. Z běžných příjmů se prý vzíti nedají. Bude nutno otevříti nové prameny příjmů. Ale jaké? Proslýchá se, že vláda zvýší spotřební daň z piva nebo líhu. Jest to opatření dost choulostivé, zejména zvýšení spotřební daně pivní, ale vláda bude míti jistě dost odhodlanosti, když bude nutno vymačkati

nové daně z lidu. Také se ukazuje, že by příspěvky státu na starobní renty mohly býti opatřeny ze zvýšeného výnosu cel, který bude přirozeným výsledkem nového tarifu celního. Mimo to se vyskytují ještě jiné projekty. Pro který se vláda rozhodne, jest její věcí. Na politické veřejnosti bude, nedá-li se už brániti novému daňovému zatížení obyvatelstva, aby připustila nové daně jenom v té výši, kolik jest třeba na poskytování státních příspěvků ku starobním rentám. Nesmí býti připuštěno, aby se vláda svezla s tak populární předlohou, jako jest pojišťování starobní, aby mimo sumu, potřebnou na příspěvky, vyzískala ještě pro sebe řadu milionů. Průmyslníci jsou ještě neochotnější než vláda. Žádají, aby náklad na starobní pojišťování dělníků opatřoval celek, veškeré poplatnictvo. Aby dělník nežebral na stará kolena, na tom prý má zájem celá společnost, nikoli jen průmyslníci. Ale průmyslníci zamlčují, že bohatnou z práce dělníků a že následkem toho jest jejich povinností, aby se dělníkům něčím odvděčili. Nenajde se také nikdo, kdo by je chtěl zbaviti této povinnosti. Pokud jde o ráz pojišťování, bude pro dělníky povinné. Zaměstnavatelům jest ponecháno na vůli, aby se pojistili dobrovolně. Myslilo se, že také starobní pojišťování maloživnostníků a malorolníků bude povinné. Vláda však dala přednost pojišťování dobrovolnému, patrně proto, aby ušetřila na příspěvcích. Jest jisto už předem, že se živnostnictvo nepožene do dobrovolného pojišťování starobního. V Německu se dala pojistiti jen zcela nepatrná část maloživnostnictva. Jediným světlým bodem slíbené předlohy vládní jest, že otázka starobního pojišťování bude řešena v souvislosti s pojišťováním nemocenským a úrazovým, takže v dozírné době snad dojde na reformu obou druhů dělnického pojišťování. Znamenalo by nositi vodu do moře, kdybychom chtěli dokazovati, jak jest tato reforma nezbytna. Postačí říci, že s nemocenským a úrazovým pojišťováním není spokojen nikdo, ani vláda, ani dělníci, ani průmyslníci a nejméně už pokladny a pojišťovny. Odpomoc dá se zjednati pouze scelením všech tří druhů pojišťování v jednotné a organické pojišťování sociální. Pokud vláda zjednává tuto odpomoc, bude možno posouditi teprve z předlohy samotné. -- V příštím roce bude se ve Vídni konati mezinárodní kongres pro pojišťování dělnictva. Organisační výbor ustavil se koncem listopadu. Předsedou zvolen byl president obchodní komory vídeňské Kink. Při té příležitosti pronesl řeč, kterou snažil se postaviti rakouské průmysliníky do příznivého světla. Dušoval se, že průmysl má porozumění pro potřeby dělnické třídy. Stoupá-li blahobyt dělnictva, stoupá tím jeho pracovní výkonnost a ovšem pak i výkonnost a zdatnost průmyslu. Zvyšuje-li se standard of life dělnictva, profituje z toho zase průmysl, neboť dělnictvo jest nejdůležitějším spotřebitelem průmyslových výrobků. Názory tyto jsou jistě hezké a správné. Ale kdo se jimi neřídí, jsou právě rakouští průmysliníci. Když nedávno dělnictvo ze strojíren se rozhodlo, že následkem drahoty bude žádati o zvýšení mzdy, byl to právě „Bund rakouských průmyslníků", representační korporace průmyslnická, který rozeslal po svých členech cirkulář a zavazoval je, aby v ničem nepovolovali dělnictvu. Proč to dělal, když stoupající blahobyt dělnictva jest předpokladem výkonnosti i odbytu průmyslové výroby? A proč nechtějí průmysliníci platiti na starobní pojišťování dělnictva?

Konstituce.

Na Rusi zrá — pokoj Ignatěvu! — „Nechať nejprv zemstva naše bdělá
konstituce obraz mladický, náboženskou basi vyvýší,
prones prý se Tolstoj v intervievu byť by Rus i konstituci měla,
o té věci velmi skepticky. daleka je Kristu Ježíši."

„Že prý tato vymoženost blízká Tolik Tolstoj. Vláda tmy ho rmoutí.
nedotkne se plodně mužíků, Země Gorkých práhne po vzduchu.
že by," — řekl — „z jeho stanoviska Kolik může lásky poskytnouti
neuvěřil na to troníku." srdce politických eunuchů?

Slabě vodka ve sklenici kmitá,
tlumí pláč a tělo zahřeje . .
Nedá půda mužíkovi žita,
není víry, není naděje! *Jan Opolský.*

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 24. PROSINCE 1904. ČÍSLO 13.

ROZHLEDY

Vánoce.

Alfred de Vigny pravil, že legenda nepodává děje, jež bývají často neúplné a překrouceny, nýbrž genia velikých mužů a národů. Tato krásná myšlenka hodí se zvlášť dobře na evangelium, neboť evangelium není jen vypravováním o tom, co se stalo, nýbrž vylíčením toho, co jest a vždycky bude. Spasiteli světa vždy přijdou se poklonit králové inteligence, symbolisovaní. Tři mudrci od východu; spasitel vždy bude rozmnožovatelem chleba při večeři, aby naše duše nasytil a potěšil; vždy po vodách k nám připutuje, budeme-li jej volati v noci a bouři; vždy vztáhne ruce své, aby nás vedl po rozbouřených vlnách, vždy bude léčiti naše nemoci a oči naše od slepoty hojiti; vždy bude zjevovati se na hoře Tábor svým věrným, běloskvoucí a proměněný, a bude vykládati zákon i tlumiti horlivost Eliášovu. Tak i vánoce jako slavnost narozenin spasitele světa mají širší i hlubší smysl než význam určité události historické a to nejen symbolickým pojetím, ale i svým vývojem. V prvotní církvi a v prvních 2 stoletích po Kr. vánoc vůbec nebylo a nebylo nic podobného této slavnosti. Z jiných kulturních oblastí a světů pronikly svým vývojem do světa křesťanského a jako mléčná dráha vinou se souhvězdím národů a dějin až do temnot dalekých věků, vždy vyluzujíce tytéž akordy radostných a něžných citů ze srdcí lidských.

Že je křesťanství pokračováním náboženství předchozích a sobě současných, jejich tradicí a mythů, nebude nikomu divno. V prvních stoletích po Kristu sami otcové a starší křesťanští víru svoji obhajovali řkouce, že křesťanství má mnoho společného s jinými staršími věrami. Justinus Mučedník a vůbec apologisté 2. století citují pohanské učení, pohanské události a symboly dokazujíce, že právě podobnost jich s křesťanskými mluví proti tomu, aby šmahem zamítány byly v křesťanství jako neuvěřitelné. Srovnávací dějiny náboženství a srovnávací mythologie zabývají se právě vývojem a kontinuitou náboženských představ. Všechna náboženství mají mnoho podobností v hlavních svých učeních, v zakladatelích nadaných nadlidskou silou a stojících mravně vysoko nad svým okolím, ve svých symbolech, vyjadřujících hlavní rysy víry, ve zvycích a obřadech, ve svátcích i slavnostech. Z těchto společných a souhlasných znaků lze bráti zbraně a jsou také brány zbraně proti náboženstvím i pro ně. O tom dnes však nebudiž podrobněji vykládáno, budiž dosti na tom, uká-

zati, že podrobnosti různých náboženství vztahují se i na svěcení slavností, jež lze zahrnouti společným názvem našich vánoc.

Původně uctívána v církvi paměť ne narozenin, ale křtu Kristova v Jordáně Janem Křtitelem, ježto tehdy Ježíš nastoupil svoje působení na zemi jako Mesiáš. Byly to především v církvi se vyskytující sekty t. zv. Gnostiků, jež důraz největší kladli na křest Kristův, ježto podle nich o křtu Kristově Bůh sestoupil na zem. Později teprve ke křtu Kristovu připojována paměť jeho narozenin. Zprvu církev o slavnost narození Páně zájmu neměla. Žilať v prvních stoletích v samém pronásledování, denně patříc na mučení a usmrcování svých přívrženců. Bylť den narozenin dle pojetí tehdejšího počátkem strastí v životě pozemském. Církevní otec Origenes († 254) uvádí, že v písmě vypravuje se jen o bezbožných, že by slavívali narozeniny, tak ve Starém Zákoně o Faraonovi (1. M. 40, 20) a v Novém Zák. o Herodesovi, jenž toho dne a to na prosby své dcery dal stíti Jana Křtitele (Mar. 6, 21). Za pravé narozeniny byly křesťanům dnové úmrtí, jimiž k novému vyššímu životu se rodili. Proto i dnové úmrtní svatých a zvláště mučedníků byly jako narozeniny (natalitia) oslavovány a u jejich hrobů slouženy bývaly mše. Jména svatých v našich kalendářích na jednotlivé dni připadající, označují vždy den úmrtí uvedených osob. Jen vánoce, pak den 24. června a 8. září značí den narozenin Ježíše, Jana Křtitele a Marie Panny.

Ale jak se dostalo narození Ježíšovo na datum 25. prosince?

Vnější historický postup byl tento. Podle juliánského kalendáře připadal počátek jara a také počátek roku na den 25. března. Stará církev v tu dobu také kladla stvoření světa a poněvadž Bůh v první den tmu oddělil od světla a Bůh rozděliti jen rovně mohl, připadal první den stvoření v den rovnodennosti, t. j. 25. března. Ježto pak čtvrtého dne Bůh postavil na obloze nebeské slunce a měsíc, připadal v prvotní církvi na čtvrtý jarní den (28. března) den narození Kristova. Přerůzné sekty křesťanské vybraly však jiné dni k tomu, celkem 136. Na př. den 15. září; Epiphanius zmiňuje se o dvou sektách, z nichž jedna narození Ježíšovo slavila v červnu, jiná v červenci a p.; r. 221 Sextus Julius Africanus určil den 25. pros. za den narozenin Kristových. Také církevní učitel Hippolyt v 3. stol. udává stejné datum, což prý souvisí s výpočtem, jenž na den 25. března kladl stvoření světa a zároveň zvěstování Kristova narození, které potom právě na 9. měsíc položeno, na den 25. prosince. Teprve papež Julius I. (337—352) nařídil slavení vánoc a slaveny byly poprvé r. 354 (snad i r. 353) v Římě. Odtud se pozvolna šířily dále. R. 379 slaveny v Cařihradě, v Antiochii r. 380, v Egyptě r. 432. Sv. Chrysostom píše r. 390, že na den 25. prosince bylo v Římě položeno narození Kristovo, aby křesťané mohli svátek pokojně slaviti, když pohané jsou zaměstknáni svými ceremoniemi (brumalie na počest Baccha). A Gibbon (v Decline and Fall of the Roman Empire) píše: Křesťanští Římané neznajíce tak jako jejich bratři pravého dne jeho (Kri-

stova) narození určili svěcení svátku na den 25. prosince, na den brumalií anebo zimního slunovratu, kdy pohané každý rok oslavovali narození slunce. King (v Gnostics and their Remains) praví: Někdejší slavnost, slavená dne 25. prosince ve svátek narozenin Nepřemožitelného (slunce, Natalis Solis Invicti), na jehož počest v cirku provozovány slavné hry, byla později zasvěcena památce narození Kristova, jehož datum tehdy, jak mnozí církevní otcové dosvědčují, bylo neznámo.

Vyložme si, jakého významu byla oslava narození slunce. Že slunce ode vždy mocně poutalo mysl člověkovu, jest pochopitelno. A jest i přirozeno, že stalo se lidstvu symbolem vládce a učitele lidstva, jenž lidstvo povznáší a vede. Další symbolisací stává se slunce vtělením boha, tím co je označováno slovem Logos (Na počátku bylo Slovo).

Všichni, tímto symbolem vyznačovaní, mají jisté charakteristické vlastnosti, ocitují se v těch nebo oněch podobných okolnostech životních, věnují se za svého živobytí jistým činnostem. Slunce je fysický stín anebo t. zv. tělo Slova; jeho roční oběh v přírodě je obrazem činnosti Slova, avšak jen částečně, tak asi jako stín je obrazem činnosti předmětu stín vrhajícího. Logos, Slovo, Syn Boží, jenž sestupuje na zemi, vrhá stín: roční oběh slunce. A o tom vypráví mythus o slunci. Mythus o slunci jest tedy děj, jenž znázorňuje především působnost Logu anebo Slova ve vesmíru a v druhé řadě život inkarnace Logu anebo některého z Jeho poslův. Hrdinou mythu bývá obyčejně bůh anebo polobůh a obrys jeho života jeví se nám (jako stín Logu) na oběhu slunce. Část této dráhy, spadající v jedno se životem pozemským, zabírá období mezi zimním slunovratem a vrcholem léta. Hrdina tohoto mythu narodí se při zimním slunovratu, umírá o jarní rovnodennosti a překonav smrt stoupá na nebesa.

Celkový obrys báje o bohu-slunci jest velmi zřetelný, ježto život boha-slunce na události tak bohatý, proběhne, v prvních šesti měsících roku. Narodí se vždy v dobu zimního slunovratu, po nejkratším dni v roce, o půlnoci 24. prosince, když znamení panny vystupuje na obzor; jako bývá vždy narozen za stoupajícího znamení panny, tak bývá i vždy zrozen pannou, jež porodivši, pannou zůstává, jako nebeská panna (souhvězdí) beze změny a bez poskvrny pannou trvá, když slunce na nebi z ní vychází. Dítě jest slabé a něžné, narozeno jsouc, když jsou dni nejkratší a noci nejdelší; za dětství je obklíčeno nebezpečenstvími a vládou tmy. Ale přetrvá všechna hrozící nebezpečí; dne přibývá tím více, čím je bližší a bližší jarní rovnodennost, až nastane čas, kdy slunce prochází středem celého klenutí nebeského. Datum toto se každým rokem měnívá. V umění výtvarném často viděti zobrazovaného boha-slunce v kruhu, představujícím obzor; hlavou a nohama dotýká se kruhu na severu a jihu a rukama na východě a západě. »Byl ukřižován.« Na to nastane vítězné z mrtvých vstání a na nebe vstoupení. Bůh-slunce nechá uzráti obilí a vlastním životem naplní je a jeho prostřednictvím bytosti svých. Bůh narozený o půlnoci ze dne 24. na 25. prosince

bývá ukřižován pokaždé o jarní rovnodennosti a vždy svůj život dává svým za potravu. Takové jsou význačnější znaky bohaslunce. Neměnitelnost data zrození (vánoce) a pohyblivost data smrti (velikonoce) jsou hlubšího významu, uvážíme-li, že jedno jest stálé postavení sluneční a druhé proměnlivé. Velikonoce jsou dnem pohyblivým; vypočítávají se podle každoročního postavení slunce a měsíce. To by nebylo možno, kdyby měly býti výročí události historické, ale jest přirozené a nutné, má-li se určiti slavnost sluneční. Tato nestejnost svědčí, že jde ne o událost ze života člověka, ale o hrdinu mythu slunečního.

Tyto děje a příběhy vyskytují se v životě různých bohůslunce a ze starověku máme mnoho vyobrazení tohoto obsahu. Egyptská Isis byla jako Maria z Betléma neposkvrněnou pannou, hvězdou moře, královnou nebes, matkou boží. Spatřujeme ji vyobrazenu jak stojí na půlměsíci s hvězdnou korunou, anebo chová své dítě, Hora, na kolenou; na zadní straně stolice, na níž Horus na kolenou matky sedí, viděti kříž. Panna ve zvířetníku bývá ve starých památkách zobrazována jako žena kojící dítě — pravzor všech pozdějších Madon s děťátkem. Také Devakî zobrazuje se, ana v loktech chová božského Krishnu, rovněž Mylitta anebo Istar babylonská s hvězdnou korunou a s děckem Tammuzem na klíně. Merkur a Aeskulap, Bacchus a Herkules, Perseus a Dioskurové, Mithra a Zarathustra, všichni byli božského a lidského původu.

Také souvislost zimního slunovratu s Ježíšem jest významna. Narození Mithry slaveno bývalo o zimním slunovratu velmi hlučně. Také Horus se narodil v ten čas. Jeho narození jest jedním z největších mysterií egyptského náboženství. Na stěnách oltářních bylo zobrazováno božské dítě. O vánocích, či v dobu spadající v jedno s vánocemi, byl jeho obraz za zvláštních obřadů vynášen ze svatyně jako v Římě vynášejí a ukazují Bambino.

Den smrti je pohyblivý, jak už bylo řečeno. Bývá určován pokaždé vzájemným postavením slunce a měsíce za jarní rovnodennosti a mění se každý rok. Výročí smrti každého hrdiny slunečného bývá v této souvislosti slaveno. Symbolem jeho je ve zvířetníku ono znamení, ve kterém slunce za jarní rovnodennosti, v dobu hrdinovu, stojí a mění se postupující rovnodenností. Oannes assyrský měl znamení ryb a tak i je zobrazován. Mithra stojí v Býku a proto jede na býku. Osiris byl ctěn jako Osiris-Apis anebo Serapis, Býk. Merodach babylonský byl ctěn jako býk, rovněž Astarta syrská. Stojí-li slunce ve znamení Aries, Skopce anebo Jehněte, máme Osirise zase jako skopce, rovněž Astartu a Jupitera Ammona. Totéž zvíře bylo symbolem Ježíšovým: Beránek boží. V katakombách vyskytuje se často jeho symbol, beránek spočívající u kříže. Williamson praví: Časem v obyčej vešlo představovati beránka na kříži, ale teprve šestou synodou cařihradskou r. 680 bylo nařízeno, aby místo starého symbolu zobrazován byl člověk na kříži. Usnesení to bylo papežem Hadrianem I. potvrzeno.« (The

Great Law.) Také starého znamení ryb užívalo se za symbol Kristův; v katakombách bývá tak často zobrazován.

Jako jest narození heroa slunce, spadající v dobu zimního slunovratu, obecně rozšířeno, tak všude vyskytuje se jeho smrt a z mrtvých vstání přesně v dobu jarní rovnodennosti anebo kolem ní. V tu dobu zabit byl Osiris z Tyfonu a zobrazován byl v kruhu obzorovém s roztaženými rameny jako by visel na kříži. Původně znamenalo toto postavení rozdávání požehnání, ne umučení. Smrt Tammuzova byla každý rok v Babylonii a Syrii kolem jarní rovnodennosti oplakávána, rovněž smrt Adonise v Syrii a Řecku a Attise ve Frygii, jenž zobrazován býval jako člověk s beránkem u nohou. Podobným způsobem svěcena smrt Mithrova v Persii a Bacchova a Dionysova v Řecku. Také v Mexiku vyskytuje se táž idea, jako obyčejně ve spojení s křížem. Ve všech uvedených případech truchlí se nejprve pro smrt a hned na to je radostně oslavováno z mrtvých vstání. Jest také pamětihodno, že půst, předcházející smrt o jarní rovnodennosti — moderní postní doba — vyskytuje se i v Mexiku, Egyptě, Persii, Babylonii, Assyrii, Malé Asii a že nezřídka trvá právě 40 dní.

Ve starých mysteriích byl příběh boha-slunce dramatisován. »Mythy« sluneční byly známy jen zasvěcencům. Když pak Kristus Pán se stal Kristem mysterií, skupily se kolem něho legendy starších heroů těchto mysterií a příběhy ty byly znovu vypravovány s hlavní osobou božského učitele jakožto zástupce Logu ve slunci. Pak svátek jeho narození posunut v nedohlednou dáli na den narození slunce z panny, když nebe o půlnoci plno bylo kůrů andělských jásajících: »Narodil se Kristus Pán . .« A když pak legenda sluneční se kolem něho složila, stal se beránek znakem jeho ukřižování jako panna stala se znakem jeho zrození. Jak jsme již četli, Mithrovi byl zasvěcen býk, Oanovi ryba, a právě tak a z téhož důvodu beránek Kristu; bylo to znakem jarní rovnodennosti v oné historické době, kdy On veliký kruh obzoru zkřížil, když byl »v prostoru ukřižován«.

Sluneční mythy stále se opakují během tisíciletí a vždy s jiným jménem představitele. Nelze jich přece nevšímati si, ačkoliv přirozeně a právem jich si nevšímají přísně věřící. Jsou-li však zbraní proti velebné postavě Kristově, jest třeba, ne jich popírati, ale porozuměti hlubšímu jejich významu, pochopiti duchovní pravdy, jež legendami jsou zahaleně vysloveny.

Proč se legendy ty spletly se životem Ježíšovým a kolem něho se kristalisovaly jako kolem osobnosti historické? Nejsou v pravdě příběhem zvláštní osobnosti nazvané Ježišem, nýbrž Krista, bytosti symbolicky zosobňující bytost boží a zosobňující i jednu ze základních pravd přírodních; bytosti, jež měla jistý úkol a své charakteristické poslání k lidstvu; bytosti se zvláštním vztahem k lidstvu, obnovovaným v různých dobách, jako pokolení jde po pokolení a jako rasa ustupuje rase. Pak byl On, jakož i oni ostatní, Synem člověka, zvláštní a vlastní titul: titul úřadu, ne individua.

V uvedeného vychází, že veliký svátek zimního slunovratu svěcen byl v minulých dobách a v zemích daleko od sebe položených na počest boha, bez výminky Spasitel nazývaného, jehož matkou byla panna. Nápadné podobnosti, vyskytující se nejen o narození nýbrž i v životě četných těchto Bohů-Spasitelů, jsou velmi četné, než aby je bylo lze pokládati za pouhé nahodilosti. Kdo by chtěl předmět ten zkoumati s hlediska srovnavacích dějin náboženství, měl by po ruce literaturu bohatou a vděčnou. Zde postačiž uvésti, že i Buddha dle čínské zprávy narodil se z panny, Mâyâdevî. Williamson vypravuje, že na pahorcích keltských krajin bývají až posud 25. pros. zapalovány ohně. To posud děje se i mezi Jihoslovany, i mezi irskými a škotskými horaly, kdež říká se ohňům těm posud Bheil anebo Baaltinne, název to podle Bela, Bala anebo Baala, starého božství ohně a slunce. Že i v Čechách toto jméno i tento obyčej byly, viz v tomto čísle článek: Štědrý večer v Čechách koncem 14. věku, str. 377.

My, kdož Krista milujeme, nemůže čerpati než nová zřídla radosti a posvěcení z poznání, že naše vánoce jsou pokračováním starých slavností rozšířených po celém světě a tkvících až v neznámu daleké minulosti. Vánoční zvony znějí celými dějinami lidstva a jejich sladký zvuk nese se k nám z hluboké noci věků.

Vnitřní krása.

Nic na světě není tak krásy žádostivo, nic na světě tak snadno krásy nenabývá, jako duše. Nic na světě nepovznáší se tak přirozeně a neušlechťuje se tak rychle. Nic na světě není tak svědomitě poslušno čistých a ušlechtilých rozkazů. Nic na světě nepodléhá tak oddaně vládě myšlenky vyšší jiných. Také málo která duše na zemi odolá duši oddané kráse.

Řeklo by se věru, že krása jest jediným pokrmem naší duše, hledá ji všude a ani v životě nejbědnějším neumírá hlady. To že není krásy, jež by zůstala naprosto nepovšímnuta. Možno, že jde mimo jen v bezvědomí, jest však stejně působivá v noci jako za bílého dne. Působí pak radost méně úchvatnou, toť celý rozdíl. Pozoruj lidi nejvšednější, když jen trocha krásy dotkla se jejich temnot. Jsou tu shromážděni, kdekoliv ěk; a jakmile jsou pohromadě, aniž sami vědí, proč, zdá se, jakoby přední jejich snahou bylo zavříti velké brány života. Každý z nich přece, když byl samoten, žil nejednou podle své duše. Miloval snad; trpěl nepochybně. Uslyšel rovněž nevyhnutelně, »hlasy z dalného kraje Velebnosti a Děsu« a mnohdy za večera, sklonil se v tichosti před zákony hlubšími než moře. Avšak jakmile jsou pohromadě, rádi opojují se věcmi nízkými. Mají nevím jaký divný strach před krásou; a čím jsou četnější, tím větší mají strach, tak jako se bojí mlčení nebo příliš ryzé pravdy. A to do té míry, že kdyby některý z nich toho dne byl vykonal hrdinský skutek, snažil by se omluviti jej, přičítaje

skutku svému bědné pohnutky, pohnutky jež by vzal z nízkého kraje, v němž jsou shromážděni. Než slyš: slovo vznešené a hrdé bylo vysloveno, jež jaksi zdroje života zotvíralo. Jedna duše měla odvahu projeviti se, na okamžik, takou, jakou jest v lásce, v bolu, vůči smrtí nebo v samotě, v přítomnosti hvězd noci. Nastane neklid a obličeje žasnou nebo se usmívají. Nepocítils nikdy, jak v takovéto chvíli všecky duše jmou se jednomyslně podivovati, jak i duše nejchabější schvaluje nevýslovně na dně svého vězení slovo, jež shledala býti sobě podobným? Všecky náhle ožijí v ovzduší prvotním a normalním a kdybys měl sluch andělů, uslyšel bys, jsem jist, všemohoucí potlesk v království podivuhodných světel, kde žijí vespolek.

Myslíš, že, kdyby podobné slovo bylo vysloveno každého večera, duše nejbázlivější by nenabyly odvahy? A že lidé nežili by opravdověji? Ani netřeba by podobné slovo bylo opakováno. Cosi hlubokého se událo a zanechá velice hluboké stopy. Duše promluvivší toto slovo bude poznávána každého večera od svých sester; a pouhá její přítomnost dodá i nejnepatrnějším projevům něco velebného. Slovem, stala se změna, jíž nelze přesně stanoviti. Věci nízké pozbydou své výlučné moci a uděšené duše nabydou vědomí, že jest kdesi útočiště..

Jest jisto, že přirozené a původní vztahy duše k duši, jsou vztahy krásy. Krása jest jedinou mluvou našich duší. Jiné mluvě nerozumějí. Nežijí v ničem jiném, nemohou jiného tvořiti, nemají pro nic jiného zájmu. A proto každá velká a krásná myšlenka, každý velký a krásný skutek jest okamžitě a bezprostředně schválen i duší nejvíce stísněnou; i duší nejnižší, smíme-li vůbec říci, že jsou duše nízké. Nemá ústrojí, které by ji pojilo k jiné podstatě, a nemůže posuzovati než dle krásy. To vidíme všudy v životě; a ty sám, jenž jsi nejednou zapřel krásu, víš to stejně jako ti, kteří ji bezustání hledají ve svém srdci. Když jednoho dne ucítíš potřebu jiné bytosti, půjdeš k té, která se usmála bědným usmáním, když krása šla mimo? Půjdeš k té, která opovržlivým posunem zneuctila šlechetný skutek nebo prostě čistý úmysl? Možno, žes byl z těch, kteří ji schvalovali. Ale v této vážné chvíli, kdy sama pravda klepe na tvé dvéře, půjdeš k té, která se dovedla skloniti a která dovedla milovati. Tvá duše vyřkla soud v nitru svém; a tento její tichý a nezmylný soud, jenž po třiceti letech snad vystoupí na povrch a posílá tě k oné sestře, jež je více tebou, než ty sám, poněvadž dlela blíže krásy. Tak mála je třeba ku povzbuzení krásy v duši. Tak mála je třeba ku vzbuzení spících andělů. Netřeba snad ani vzbouřeti — dostačí jen prostě neusnouti. Nikoliv povznášeti se, spíše klesati vyžaduje snad námahy. Není-li nám třeba námahy mysliti na věci všední při pohledu na moře nebo před tváří noci? A která duše neví, že dlí stále před mořem nebo před tváří věčné noci? Kdybychom se méně báli krásy, dospěli bychom tak daleko, byť bychom v životě nenalézali ničeho jiného; neboť ve skutečnosti, pode vším, co vidíme, není jiného, co existuje. Všecky duše to vědí, všecky duše jsou

hotovy, ale kde jsou ty, jež neskrývají svou krásu? Nicméně nutno aby jedna z nich »začala«. Proč nebýti tou, která »začíná«. Všecky ostatní čekají dychtivě kolem nás, jako děti před čarovným zámkem. Tlačí se na prahu, šeptají, hledí skulinami, ale žádná nemá odvahy otevříti dvéře. Čekají, až některá dospělá osoba otevře. Ale dospělá osoba nejde mimo téměř nikdy.

A přece, čeho by bylo třeba, státi se kýženou dospělou osobou? Téměř ničeho. Duše nevyžadují mnoho. Myšlenka skoro krásná, již nevyslovuješ a již chováš v tomto okamžiku, prozařuje tě, jako průhlednou nádobu. Vidí ji a přijmou tě zcela jiným způsobem, než kdybys přemítal o tom, jak zraditi bratra. Divíme se, slýcháme-li od některých lidí, že nepotkali ještě nikdy opravdové ošklivosti a že nevědí ještě co jest duše nízká. Není se však čemu diviti. Oni začali. Proto že sami byli nejprv krásní, přivolali k sobě všecku mimojdoucí krásu, jako maják přivolává lodi se čtyř úhlů světa. Jsou mnozí, kdož naříkají na ženy, na příklad — a zapomínají, že při prvním setkání se ženou, dostačí jediné slovo, jediná myšlenka, která zapírá co jest krásného a co jest hlubokého, aby na vždy byla otrávena vaše existence v její duši. »Co mě se tkne, pravil ke mně jednoho dne moudrý, nepoznal jsem ani jediné ženy, jež by mně nebyla přinesla něco velikého.« Byl sám předem velký, to bylo jeho tajemství. Jediného nemůže duše odpustiti; toho, když jí bylo spatřiti, dotknouti se, sdíleti ošklivý čin, slovo nebo myšlenku. Toho jí nelze odpustiti, neboť odpustiti to, jest zapříti sebe samu. A nicméně, neznamená-li u mužů, býti duchaplný, býti silný, býti schopný tolik, co vzdáliti především svou duši od svého života, potlačiti všecky příliš hluboké snahy? Takto jednají i v samé lásce; a proto žena, jež jest ještě bližší pravdy, nežije s nimi takřka ani okamžik opravdového života. Řeklo by se, že máme strach sejíti se se svou duší a snažíme se býti na tisíce mil od krasy její vzdáleni. Měli bychom se, naopak, pokusiti, kráčeti před sebou. Mysli nebo vyslov v tomto okamžiku něco, co jest příliš krásné, než aby bylo pravdou v tobě; bude pravdou zítra, cos se pokusil mysliti nebo vysloviti dnes večer. Snažme se býti krásnější nás samých; svou duši nikdy nepředstihneme. Nelze se klamati, kde se jedná o tichou a skrytou krásu. Ostatně, málo na tom sejde, klame-li se kdo nebo neklame, jen když studnice vnitřní jest křišťálná. Kdo však pomýšlí na to, aby učinil nejmenší pokus, jenž není viděn? A přece, nalézáme se zde v oblasti, kde vše jest působivé, poněvadž všecko čeká. Všecky brány jsou otevřeny; potřebujem je jen zotvírati; a palác jest pln spoutaných královen. Často jediné slovo stačí ku vymetení hromady neřestí. Proč nemíti odvahy postaviti proti nízké otázce vznešenou odpověď? Domníváš se, že zanikne nepovšímnuta nebo že vzbudí jen úžas? Myslíš, že toto nepřiblíží se k přirozenému hovoru dvou duší? Neví se, co se jí povzbudí nebo osvobodí. I ten, jenž zavrhne tuto odpověď, činí, mimoděk, krok k vlastní své kráse. Nic krásného nezanikne, aniž něco očistilo. Není krásy, která

by vzala za své. Netřeba se obávati rozsívati jich podél cest. Zůstanou tam týdny, roky, ale nerozplynou se o nic víc než diamant a v sled přece někdo půjde mimo, jenž je uvidí zářiti, sebeře je a odejde šťasten. Proč tedy zadržovati v sobě slovo krásné a vznešené v domněnce, že druzí ho nepochopí? Proč tedy klásti překážky okamžiku svrchované dobroty, v domněnce, že druzí nebudou z ní těžiti? Proč tedy potlačovati pudové hnuti duše k výsostem proto, že jsi mezi lidmi z údolí? Což hluboký cit pozbývá své působivosti ve tmách? Což slepec nemá jiných prostředků než očí, k rozpoznání těch, kdo jej milují, od těch, kdo ho nemilují? Což potřebuje krása býti pochopena, aby existovala? a ostatně, myslíš, že není v každém člověku něco, co chápe daleko více než chápati se zdá, ba daleko více než chápati se domnívá? »Ani nejbědnějším, pravil ke mně jednou jeden z nejvyšších, které mně bylo dáno poznati, ani nejbědnějším nemám nikdy odvahy dáti za odpověď něco ošklivého nebo prostředního.« A viděl jsem, že tato bytost, již jsem drahně sledoval v žití, měla nad nanejvýše zatemněnými, uzavřenými, zaslepenými, ba vzpůrnými dušemi, nevysvětlitelnou moc. Neboť žádná ústa nevypoví moc duše, jež se snaží žíti v ovzduší krásy, a jež je účinně krásnou v sobě samé. A není-liž to, ostatně, povaha této činnosti, jež činí život bědným nebo božským?

Kdybychom mohli jíti na dno věcí, nevím, zdali bychom neshledali, že jest to moc několika krásných duší, jež udržuje ostatní v žití. Není to idea, již si každý utvoří o několika vyvolených bytostech, jež jest jedinou životnou a platnou moralkou? Ale jakou část má, v této idei, duše vyvolená a která část jest toho, kdo ji vyvolil? Nepojí se obé velice tajuplně a nedosahuje tato idealní moralka hlubin, jichž moralka sebe krásnějších knih nikdy nevystihne? Zde panuje vliv takového rozsahu, jehož hranice nesnadno určiti; a pramen síly, z něhož každý z nás nejednou za dne se napájí. Nějaký poklesek bytosti již považuješ za dokonalou a již miluješ v oblasti krásy, nezmenšuje-li ihned tvou důvěru ve všeobecnou velkost věcí a tvůj obdiv pro ně?

A na druhé straně, myslím, že nic na světě nedává duši, nepozorovaněji, přirozeněji tolik krásy, jako jistota, že je kdesi, nedaleko jí bytost čistá a krásná, již možno milovati bez arrière-pensée. Přiblíživši se opravdově k takové bytosti, krása přestává býti krásnou mrtvou věcí, již okazujeme cizincům; ale nabývá náhle mocného života a účinnost její stává se tak přirozenou, že nic jí neodolá. Proto, pamatuj na to; nejsme sami; třeba aby dobří bděli.

Plotin, v VIII. knize páté Enneady, mluvě o »nadsmyslné krásе«, totiž o krásе božské, končí takto: »Co se tkne nás, jsme krásní, když náležíme sami sobě; a ohyzdní, když snížíme se k povaze nízké. Jsme krásní, když sebe známe, a ohyzdní, když sebe neznáme.« Než, rozumnějme dobře; nalézáme se zde na výsostech, kde neznati sebe neznamená prostě nevěděti,

co se v nás děje, když jsme zamilováni nebo žárlivi, nesmělí nebo závistiví, šťastní nebo nešťastní. Neznati sebe, znamená tu, neznati co božského se děje v člověku. Jsme ohyzdni vzdálivše se bohů, kteří jsou v nás; a stáváme se krásnými tou měrou, jakou je odkrýváme. Ale neshledáme co božského jest v druhých, neprojevivše jim, co božského jest v nás samých. Jeden Bůh musí učiniti znamení druhému; a všichni bohové dávají odpověď na nejnepatrnější znamení. Nelze toho s dostatek opakovati; netřeba než téměř neviditelné skuliny, aby vody s nebe kanuly do duše. Všecky poháry se nastavují k neznámému pramenu; a jsme tu v místech, kde pomýšleno jen na krásu. Kdybychom se mohli otázati anděla, co činí naše duše v stínu, myslím, že by nám řekl, po dlouholetém snad pozorování, daleko toho, co zdají se činiti před lidmi: »Proměňují v krásu malé věci, které se jim dávají.« Ah! nutno doznati, že duše lidská má neobyčejnou odvahu! Spokojuje se pracovati celý život v temnotách, kam ji většina z nás vypovídá a kde nikdo k ní nemluví. Tam činí seč jest, bez reptání; a snaží se vykřesati z oblázků, jež jí házíme, zrnko věčného světla, které snad v sobě skrývají. A za práce číhá na okamžik, kdy by mohla okázati sestře více milované nebo náhodou bližší, pracně nahromaděné poklady. Jest však na tisíce existencí, kdy žádná sestra ji nenavštíví; a kdy život ji učinil tak bázlivou, že odchází beze slova, a aniž se mohla jedenkráte ozdobiti nejpokornějšími klenoty své pokorné koruny..

A přes to vše bdí nade všemi věcmi v neviditelném svém nebi. Varuje, miluje, podivuje se, přitahuje, odpuzuje. Při každé nové události, vystupuje na povrch čekajíc, až donutí ji zas sestoupiti, neboť ji mají za obtížnou a pošetilou. Bloudí jako Kasandra před bránou atreovců. Mluví stále slova, jichž sama pravda je pouhým stínem a nikdo jí neposlouchá. Pozdvihneme-li oči, očekává paprsek slunce nebo hvězdy, aby z něho učinila myšlenku nebo bezvědomou a velice ryzou snahu. A nepřinesou-li jí naše oči ničeho, dovede proměniti své ubohé sklamání v cosi nevýslovného, jež bude skrývati až do smrti. Když milujeme, opojuje se světlem za zavřenými dveřmi a zatím co doufá, neztrácí času; a toto světlo pronikající skulinami, stává se jí dobrotou, krásou nebo pravdou. Ale když se dvéře neotevrou, (a v kolika existencích se otevrou?) vrací se nazpět do svého vězení a její lítost stane se snad vyšší pravdou, jíž nikdy neuzříme, neboť jsme tu v místech nevýslovných převratů; a co není zrozeno po této straně brány není ztraceno, ale nepojí se k tomuto životu..

Pravil jsem, před chvílí, že duše proměňuje v krásu malé věci, které se jí dávají. Ba zdá se mi, jak tak o ní přemítám, že nemá jiného důvodu k žití; a že všecka její činnost pozůstává v tom, shromažďovati v nitru našem poklad krásy, jíž nelze vypsati. Zdaž by se neproměnilo všecko přirozeně v krásu, kdybychom vytrvalou prací naší duše stále nepřerušovali? Nestane-li se cenným i samo zlo, když z něho vykřesá hluboký

diamant lítosti? Zda-li i nepravosti, které jsi zavinil, a slzy, jež byly pro tebe prolity, nepromění se, jednou, v tvé duši, v jas a lásku? Nazřel jsi kdy v sebe sama do tohoto království očistujících plamenů? Bylo ti těžce ublíženo dnes; gesta byla malá. čin byl nízký a trudný, a tys plakal v ošklivosti. Přece, nazři jen do duše své po letech; a rci mi, zdali neshledáváš pod upomínkou onoho činu cosi nad myšlenku čistého, nevím jakou sílu již nelze pojmenovati, nemající žádného vztahu k obyčejným silám tohoto světa, nevím jaký pramen jiného života, z něhož se budeš moci napájeti, nevyčerpaje ho až do posledního dne. A přece jsi nepřispěl neúnavné královně; a myšlenky tvé těkaly jinde, zatím co čin se očisťoval bez tvého vědomí v tichosti tvé bytosti, a množil cennou vodu veliké studnice pravdy nebo krásy, jež není zbouřena jako méně hluboká studnice pravdivých nebo krásných myšlenek, ale zůstává nedotknuta dechem života.

»Není jediného skutku, jediné události v naší existenci, praví Emerson, která by, dříve nebo později, nepozbyla svého zmrtvělého, přilnulého tvaru a která nás neuvede v úžas, vznesši se z hloubi našeho těla vzhůru, k Empyreu.« A to jest pravdivo v míře ještě větší než Emerson snad předvídal, neboť tou měrou jakou se přibližujeme k těmto místům, objevujeme božtější oblasti.

Nevíme s dostatek co to jest, tato tichá činnost duší, jež nás obklopují. Řekl jsi ryzí slovo k bytosti, jež ho nepochopila. Měl jsi je za ztraceno a nemyslils na ně již. Ale jednoho dne, náhodou, slovo povstane neuvěřitelně proměněno a lze zříti neočekávané ovoce, jež přineslo v temnotách; pak vše zapadne zas v mlčení. Co na tom? Víme, že nic není na zmar v duši a že i nejmenší mají své okamžiky slávy. Zde nelze se klamati; i nejnešťastnější a nejnuznější chovají vzdor sobě samým v nitru svém poklad, jehož nemohou ochuditi. Jde prostě o to, nabyti obyčeje čerpati z něho. Jest nutno aby krása nebyla jen ojedinělým svátkem v životě, ale aby se stala svátkem každodenním. Netřeba velké námahy býti přijatu mezi ty, »do jejichž očí země v květu a nebesa v slávě nevnikají již po nekonečně malých částkách, nýbrž v množství nesmírném« a mluvím o květech a nebesích trvalejších oněch, jež zříme. Jest na tisíce cest, kudy krása může stoupati k naší duši. Jest to především podivuhodná a střední cesta lásky.

Není to v lásce, kde se nalézají nejryzejší podstaty krásy, jež bychom mohli duši podati? Jsou bytosti, milující se takto v krásе. Milovati takto, jest, pozbývati ponenáhlu smysl pro ošklivost; jest, býti slepý ke všemu, co jest malé a nepostřehovati než svěžest a panenskost nejpokornějších duší. Milovati takto, jest, nepotřebovati již odpouštěti. Milovati takto, jest, nemuseti již ničeho skrývati, poněvadž není již ničeho, co by vždy přítomná duše neproměnila v krásu. Milovati takto, jest neviděti zla než k očistě shovívavosti a naučiti se neplésti si již hříšníka s jeho hříchem. Milovati takto, jest zdvihnouti ty,

kdož jsou vůkol nás, na takové výšiny, kde nelze jim již poklesnouti a kde nízký čin musí padnouti z takové výše, že dopadnuv k zemi, vydá, přese vše, svou demantovou duši. Milovati takto, jest proměňovati, bezděky, každé sebe nepatrnější hnutí, bdící vůkol nás, v nekonečné vlnění. Milovati takto jest, svolávati vše, co jest krásného na zemi, v nebi a v duši k hodu lásky. Milovati takto, jest býti člověkem, jakým jsme před Bohem. Milovati takto, jest vyvolávati při nejmenším gestu přítomnost duše a všech jejích pokladů. Netřeba již smrti, nehod a slz, aby duše se zjevila; postačí jeden úsměv. Milovati takto, jest postřehovati pravdu v štěstí stejně hluboce jako ji postřehovali někteří rekové za jasů největších bolestí. Milovati takto, jest nerozeznávati již krásu, jež proměňuje se v lásku, od lásky, jež se proměňuje v krásu. Milovati takto, jest nevěděti již kde přestává paprsek hvězdy a kde začíná polibení společné myšlenky, milovati takto, jest přiblížiti se tak těsně k Bohu, že andělé vás ovládnou. Milovati takto jest zkrášliti pospolu tutéž duši, jež stane se znenáhla »jediným andělem«, o němž mluví Swedenborg. Milovati takto, jest objevovati každým dnem novou krásu v tomto tajuplném anděli, a kráčeti pospolu v dobrotě čím dále tím životnější, čím dále tím vyšší. — Neboť, jest i dobrota mrtvá, jež pozůstává jen z minulosti; ale opravdová láska činí minulost zbytečnou a kam vkročí, tvoří nezčerpatelné budoucno dobroty prosté nehod a slz. Milovati takto jest osvoboditi svou duši a státi se tak krásným jako osvobozená duše. »Neprohlásiš-li, praví Plotin, jenž ze všech intelligencí jež znám, přiblížil se nejvíce k Bohu, — neprohlásíš-li v pohnutí, jež toto podívání musí v tobě vzbuditi, že jest krasným a vhrouživ zrak v sebe sama, nepocítíš-li kouzla krásy, marně bys v takovém rozpoložení mysli, hledal nadsmyslnou krásu; neboť nehledal bys ji než tím, co jest ošklivého a nečistého. Ejhle, proč, co tuto pravíme, není pro všecky lidi. Avšak poznal-li jsi v sobě krásu, povznes se ku vzpomínce nadsmyslné krásy . .«

Přel. *M. Kalašova.* *Poklad pokorných*: *M. Maeterlinck.*

Štědrý večer v Čechách koncem 14. věku.

Koncem 14. věku žil v klášteře břevnovském mnich Aleš (lat. Alsso), který věnoval velikou péči, aby sestavil dle vypravování »starých počestných lidí« všecky zvyky a obyčeje, jimiž země, ve které trávil v zátiší život svůj, dříve pohnutý,* slavila dny vánoční. Je přirozeno, že jako mnich benediktin pokusil se dokázati opravdový na křesťanském zjevení se zakládající smysl zvyků těch. Při tom je zajímavo sledovati, jak dobře odlišuje

* Srv.: Prof. Georg Rietschel, Weihnachten in Kirche, Kunst und Volksleben Bielefeld 1902; Hermann Usener, Religionsgeschichtl. Untersuchungen II.: Christlicher Festbrauch Bonn 1889, z jehož edice pořízen překlad Alšových poznámek. Jinak pro předmět srv. Cassel, Weihnachten. Berlin (1863) a Květy 1869 č. 1.

soudobé pověry, prohlašuje je ovšem za mámení ďáblovo. Rukopis jeho zajímavého pro nás sepsání chová Wolfenbüttelská bibliothéka. O lidský věk později rozšířil a spracoval spis Alšův Jan z Holešova. (Týž Jan z H., jehož Expositio cantici S. Adalberti — Hospodine pomiluj ny — chová se v rukopisu pražské universitní knihovny). Zprávy Alšovy zdají se býti dosti spolehlivy a přesny. Hledí z lidových zvyků vánočních vyčísti náboženský obsah. Sebrání své (latinské), z něhož v následujícím chceme citovati, nazval: Zvyklosti, jež se zachovávají v předvečer a v den narození Kristova — a vpadaje hned in medias res vytýká jich několik:

»První jest velmi čestný, že křesťané v předvečer narození pána našeho postí se až do [východu] hvězdy, t. j. až do hodiny večerní dne, v niž již hvězda se objevuje, anebo by se objeviti mohla, kdyby den byl jasný.« Připomínaje, že děje se to v upomínku pouti magů, vedených hvězdou, stýská si dále, že kdežto jedni po postu trochu pospavše záhy z rána procitají, jiní »služebníci ďáblovi« — »se spíjí a prolévají a někteří nejen za večernice nýbrž i za jitřní hvězdy ještě k chvále ďáblově bdí, hrajíce v kostky a zkoušejíce pro celý příští rok štěstí v kostkách. A když se zvoní na jitřní, kdy pořádní lidé vstávají, tu oni špatní teprve uléhají, již unaveni na těle a spí až do východu slunce«

Mluvě o druhém zvyku, poukázav se svého stanoviska na štědrou dobrotu boží v té době, praví »právem tedy vigilie zove se jménem »largum sero« (»štědrý večer«). Pročež i věřící křesťané stávají se v ten večer štědřejší nežli v jinou dobu na paměť oné nebeské štědrosti. Není tak chudého otce rodiny, aby v ten večer štědře nedal podaru své rodině. Nemůže-li více aspoň světlo veliké rozsvítí ve světnici. . .* Starší ctihodní lidé o té vigilii otevírali dokořán domy své až nahoru, aby kterýkoli chudý volně mohl vstoupiti a občerstvení přijmouti..... Ano staří nejen k lidem, ale také k dobytku v ten předvečer štědří byli, předkládajíce sice více než jindy. Rovněž přivykli sáčky své toho večera míti otevřeny, aby kdekoli peníze i ruka byly pohotově pro chudého. Mimo to mezi jídlem kladli peníze na stůl, ne z pýchy, nýbrž aby při pohledu na ně vzpomenuli oné štědrosti, s níž otec vydal svůj nejmilejší a nejcennější klenot, syna svého.« Ale přece nemůže se Aleš ubrániti povzdechu, že arci i tu »mnozí klenoty vykládají, aby ukázala se jejich moc, ruku v sáčku drží, ne aby peníze vyňali pro chudého, ale aby penězi míchali a z toho se jim peníze po celý příští rok množily; kladou peníze na stůl, ne aby rozdělili chudým, ale aby šťastné peněžní poměry měli. Rozevírají měšce své ne pro chudé, ale aby štěstí je naplnilo.«

»Třetí obyčej jest, že u vigilii narození páně lidé posílají si navzájem largum sero (»štědrého večera«) na památku lásky, s níž otec nebeský poslal veliké a dobrodějné »largum sero«

* Vytečkovaná místa jsou v orig. textu vyplněna citáty z písma a j. a neobsahují pražádných kulturně-historických podrobností.

všem lidem tohoto věku.. Odtud tedy na paměť tohoto nebeského poslání v ten večer posílají sobě štědrého večera, lahůdky, věci pro obveselení a zvláště libovonné.. Arci zachovávají ti lidé při tom zvyk, že přijímajíce, co jim bylo štědrého večera posláno, oplácejí odesílatelům, obdarovávajíce doručitele a posílají po jiných poslech dárcům jiné »largum sero«.

Leč ani zde referující mnich nemůže se vzdáti stesku na pověru, že někteří posílají štědrého večera ne na pamět nebeského poslání, ale aby po celý budoucí rok byli šťastni. Přiznávajíť se prý, že kdo v onen večer jiných neobdaří, do roka v neštěsti upadne, ano docela i že, kdo v ten večer co dá z přinucení, bude nešťasten celý příští rok. Také prý nikdo v ten svátek nechce býti upomínán z dluhu, aby nebyl nešťasten, poněvadž v upomínce a zaplacení dluhu spočívá jisté přinucení.

»Čtvrtý zvyk je ten, že v předvečer Kristova narození věřící požívají velikého a dlouhého bílého chleba, na památku, že narodil se a dán jest nám v Betlémě, t. j. v domě chleba veliký bílý chléb nebeský, totiž pán Ježíš Kristus.. Staří pak počestní lidé.. kladli na stoly i přístolky veliké ty bílé chleby přirozené (naturales) a podle nich nožíky, dopouštějíce po ten svátek, any rodina sobě i chudým po libosti ukrajovala..«

»Pátý obyčej jest, že v předvečer narození Kristova věrní Kristovi více požívají plodů stromových, než v jinou dobu, proto, že je vigilie onoho svátku, v němž narodil se nejlíbeznější a velmi blahodárný plod, Kristus. Staří počestní lidé kladli v ten svátek ovoce na stoly a přístolky a půlili je nožíky pro rodinu a chudé... Rovněž obklopovali stromy ovocné bílým stlaním«, v čemž Aleš vidí symbol narození Kristova z P. Marie (»stromu nejvznešenějšího«). Současně však vytýká pověrečnost, že někteří půlí ovoce, »zkoumajíce v něm budoucí osudy roku, buď zlé, buď dobré a kladou stlaní okolo stromů, aby jim příštího léta hojně ovoce nesly.«

»Šestý obyčej je takový, že v předvečer narození páně koledují (calendizant), chodíce dům od domu, což činí i v oktávu toho svátku. Pro porozumění témuž zvyku třeba věděti, že když Čechové byli pohany a modlám se klaněli, měli v zemi české boha Babylonie, Bela. Pokládá dále za pravděpodobné, že Slované (dle kroniky Karla IV.) přišedše z Babylona do Charvatska a odtud do Čech, přinesli s sebou boha svých prasídel. »A poněvadž tak domácího boha svého ctili, že jim nestačilo, aby společně v chrámu jej uctívali, nad to každého měsíce v kalendách [1. v měsíci] kněží model obcházeli s bůžkem Bela po domech pohanů zpívajíce v jazyce svém na jeho počest zvláštní zpěv ze slovy: Dubecz stogy prostrzed dwora a tatáž slova spojovali s jménem samotného Bela říkajíce: Bely, Bely, dubecz stogy prostrzed dwora.. A tak národnímu bůžku Belovi*) dávali rozmanité dary, jaksi jako poplatek, pokládajíce se za pravé jeho ctitele, aby statky jejich spravoval.. Ale když Češi počali se obraceti k víře křesťanské, kněží křesťanští nechtějíce tento

* spíše asi Bělbogovi.

pohanský zvyk zničiti, jaksi střední cestou k jinému lid přivádějíce, začali jej zachovávati, ačkoli v něčem měníce. Neboť třeba v jednotlivých měsících po domech křesťanů chodili, přece na místě bůžka Bela nosili obraz ukřižovaného . . ve zpěvu zmíněném místo Bely, Bely říkajíce »vele«, »vele«,* staré příslovce české, jež totéž znamená co »valde«. A tento zvyk druhý potrval až do svatého Vojtěcha. Ale poněvadž bylo přílišné zaneprázdnění jednotlivými koledami a aby křesťané v tom neviděli koledy po obřadu pohanském, svatý Vojtěch omezil všecky tyto koledy toliko na předvečer a oktáv narození páně. Pokládal za vhodnější, aby zvyk ten se zachovával v onen čas, kdy narodil se Kristus, než o kalendách, kdy dříve Bel se slavíval. Zaměnil také názvy a smysl jejich, říkaje colendisant (od ctění, colendo) místo kalendisant.« »A již nezpívá se Bely, Bely, ale zpěv proroků a již se nenosí trup modly Belovy, nýbrž ostatky a krucifix.« — Mimo to připouští starý benediktin i jinou možnost výkladu původu koledy z analogie narození syna královského, při němž rozbíhají se poslové celou zemí, městy a osadami, je zvěstovat, a za své poselství dary dostávají. Tak i tu při vánoční koledě křesťané s radostí vyslýchají zpěv poslů narození Kristova, odměňujíce koledníky i také věnováním několika penízů. Lid pokleká před krucifixem nebo ostatky, před nimiž, v čele poslů, nosívají se svícny a svítilny jako před knížetem a vojíny. Poznámkou dotýká se mnich břevnovský i vykuřování kadidlem po domech při průvodech těch, »aby vypuzen byl kníže temnoty«.

Pověra však — připomíná Aleš — zmocnila prý se i této části vánočních obyčejů, poněvadž mnozí z těch, kdo se kadidlem okuřují, nedovolují vynésti uhlí v kadidelnicích. Vysýpají je raději do krbu, aby jim příštím rokem z domu neodešlo všecko štěstí a prosí o kousek z kadidla toho večera, aby jím hádání provozovali, jak od mužů svých a jiných jsou milováni.

»Obyčej s e d m ý a poslední je ten, že v předvečer narození páně kladou a prostírají stlaní ke světnicím a kostelům; stlaní je na znamení sena, na němž ležel Kristus v jeslích.«

Tím končí výklad Alšův, sepsaný v Břevnově, v posledních letech XIV. nebo prvních XV. věku. Ovšem zvyky, o nichž se zmiňuje, jsou starší, snad prastaré. — Praví náš zpravodaj a autor zajímavých příspěvků kulturně dějinných — jež dokazují i, jaká staletí zachovávají se pověry aspoň jako zvyky, z nichž ten a onen jistě leckterý čtenář ještě nyní zastihne (na př. půlení ovoce, aby věštilo šťastný neb zlý osud atd.) — v doslovu k svým poznámkám: »Slyšel jsem to už stár od starých .. ale starým v tom zkušeným jsem uvěřil .. poněvadž trojímu druhu lidí sluší se věřiti, starým, učeným a těm, kdož dlouho cestovali.«

J. E.

---

* podle Leskiena „velii", „velii" (= veliký) t. dubec. Viz však i první článek str. 368.

Hra a hračky.

Výkladní skříně ozdobeny, zboží vystaveno na odiv v nejnádhernějším osvětlení, léčky nastraženy a lákadla svůdná i pro nejmlsnější jazýček přípravena jako by tisíce udic ze všech krámů bylo vyhozeno, ven, do vlnící se ulice, na kolem plovoucí kapry, štiky a okouny.. Ti lapají po vnadidlech, dvéře krámů jdou z ruky do ruky a vycházející nesou po jednom, dvou i více balíčcích a znovu do jiných osidel zapadají.. Ovšem, rozjasněné tváře postupem té pouti stávají se smutnější, křiví se rety a na čele vyskakují vrásky. Jen v těch hračkářských krámech jako by čarovali: vycházející usmívají se vždy přívětivě na vcházející, ustupují jim a hlavami pokyvují. To všichni jistě v představách, jak doma zahlaholí caparti pod stromečkem, jak asi zajásají a pochvalovati si budou Ježíška a jeho štědrost. A přece mnozí ti velicí více snad těší se z nakoupených dárků pro svoje děti, než ony, až dostanou je do rukou, prohlédnou jich význam a podle svého ocení. Většina rodičů, nakupujíce dárky, třebas je kupovala s láskou a oddaností největší, neuvědomí si zodpovědnost výběru, neuváží, že v té chvíli, kdy dává se třebas slákati nabídkou obchodníkovou nebo nějakou reklamou, na místě aby kupovala dítěti radost, povznešení a tiché štěstí — kupuje mu omrzení, nudu, otravu.

Bože, hračka — něco tak malicherného, efemérního, i s tím už počítat, přemýšlet a uvažovat? Dnes to dítěti dáme a zítra — jest to pod postelí nebo v kamnech.. Zajisté, milostivá, poněvadž vaše dítě mělo více kritičnosti v sobě než Vy, kteráž při koupi hračky svému dítěti shlížela jste se v zrcadle krámu, dobře-li vám nový klobouk sluší, a v té chvíli zapomněla vybírati to, co by vaše dítě opravdu v své dětské duši chtělo, co by se líbilo jemu, co by bylo opravdu hračkou pro ně a ne snad jen roztomilou nippou na váš etažér..

Hra jest životní potřebou dítěte, jest projevem jeho duševního života. Neboť v jeho nitru leží touha činu, jež projevuje se, vyvolávána vnitřními pudy i impulsy zevnějšími, jistým jednáním, které nemá tu sice platného a objektivně cenného výsledku, ale jest vždy produktem obraznosti na základě zkušeností, čerpající ze známého a viděného. Tento duševní život, jeho rozvoj i postup závisí vedle vnitřních impulsů na okolnostech zevnějšího světa i možno jimi dáti mu jistý směr, rychlosti jeho a stoupání, tedy jej vésti. Z předmětů, jež ve výchově dítěte — a to hlavně v době předškolské a v čase, než dostane se do rukou kniha obrázková — působí na ně zajisté nejmohutněji hračka a v tom spočívá právě její význam vychovatelský, neboť jí vyvíjí se duševní moc plodná, jí sesilují se city a vyvolává se vůle krásna a souladu. Každý předmět, působivý svým zjevem, jenž dostává se děcku do rukou, ať hračka či kniha obrázková, každé slovo dojemné, jež zaslechlo, může znamenati obrat pro celý jeho život. Proto třeba s největší opatrností klásti hračku

dítěti do ruky a vždy s přáním, aby eticky i esteticky dobře působila a posilovala ušlechtilé a krásné v něm.

Hra jest pro většinu dospělých něčím bezcenným, bagatelisovaným, snad i směšným, poněvadž na ni svýma sestárlýma očima hledí, nevzpomínajíce vlastního mládí. Pro dítě jest hra prací, námahou, jemu znamená přeměnu vlastní individuality i celého okolí, vystoupení z vlastního já a vžití se do čehokoliv, co právě se hrou souvisí. V této tvůrčí chvíli, kdy žhavé elementy života klokotají v nejvyšším varu, podává se děcku tak často brak bezcenný, lehkomyslně slátaný, který je ubíjí, seslabuje a duševně mrzačí. Ať hračka jest druhu kteréhokoliv: ať jest napodobením živých tvorů nebo neživých předmětů (loutka, zvířátka, nádobí, nářadí), či slouží ke hře pohybu a tělocviku (míč, kroužky, vlk, špaček, drak, hůl s koněm), či konečně jest knížkou obrázkovou se znázorněním světa a jeho zjevů, vždy musí býti upravena a sestavena tak, aby zdravě rozvíjela a sesilovala dětskou obraznost, vychovávala v něm city šlechetné mravnosti, čistoty, pořádku, přesvědčení symetrie a přiměřenosti, a jimi v něm dala vznikati vůli a cenění vlastních sil.

Hračka budiž jednoducha, nepřecpána detaily a složena jen z oněch základních znaků, jež skládají předmět, jehož ona jest zjednodušeným obrazem. Musí býti pravdiva, neklamajíc a nenesouc na př. při zevnějšku ohyzdném příjemné city a libost v sobě (švábi z čokolády), neboť otřásá důvěru dítěte, nesmí také býti karikaturou, sesměšňující nedostatky nezaviněné (zpitvořené figurky lidské, hrbaté, dlouhých nosů a pod.). To neznamená ještě připravovati dítě o žert, o smích: ve zkřivené páteři nebo šilhavých očích nevidělo by dítě nikdy víc, než chorobu, něco neobvyklého, čemu se spíše diví, ale nikdy nevysměje — není-li tomu naučeno. Hra s karikaturami znamená učení se posměšku, tvrdosti a ten u nerozumného děcka může i přes hlavy vychovatelů nabyti nepříjemných rozměrů.

Jednoduchost hračky vylučuje nádheru a luxus její. Přemrštěná nádhera hraček vychovává lidi slabé a bezmocné. Neboť přeplněním odnímá se dítěti možnost doplňování a dobásnění toho, co s a m o chce věci dodati. Pak se nudí a jeho duševní produktivnost ubíjí se hned ve svém zárodku. Dále učí se jednak dítě zvykati si i nádheře pro život budoucí, jednak vychovává se z něho tvor nesamostatný a závislý v své existenci na stálé pomoci jiných, bez uvědomění si své moci a hrdé vůle uplatniti svoje síly. To jsou pak oni žáci, kteří odbývají zkoušky pakami protekcí, dostávají se do úřadů měkkýma rukama svých tetek a postupují ve své kariéře pomocí vzácných visitek .. Zapomenouti nelze, že nádhera hraček a jich přílišná výprava právě tak škodlivy jsou jako m n o h o s t jich, podává-li se děcku najednou, současně, čímž ono se rozptyluje, ode všech jen trochu vybírajíc v povrchnosti a nestálosti. Takovému dítěti těžce naleznete hračku, jež by je těšila, poněvadž stále shání se po novém, dosud neznámém, působivějším a raffinovanějším.

Odporučuji tedy, aby podávány byly hračky odlišného sobě

materiálu. Vedle hraček, jež jsou napodobením skutečnosti, jsou tu látky, z nichž dítě samo může vytvářeti svoje sny a v tomto tvoření nalézá svou radost. Písek, kaménky, hlína, dříví, kůra, mušle, papír, stébla, snih: z těch všech dovede dítě skládati a stavěti ať samo či ve společnosti jiných celé hodiny, stále měníc a předělávajíc, nevyčerpatelno ve své fantasii, se vší vážností a rozhodností své vůle a napjetím všech svých tělesných sil. Vzpomeneme-li si jen na svoje stavby v písku, tunely, celé paláce se zahradami, zahražování stružek po lijáku bláiem, vyřezávání člunků z borové kory, modelování figur z hlíny nebo stavění panáků sněhových, — dobře všichni pamatujeme důležitost oné práce, přísnost dohledu jednoho nad druhým, bezohlednost kritiky a vášeň msty rozkopaného nebo rozházeného »díla« . . Stavební kaménky, na př. ony světově známé a dobře oceněné A. Richtrovy s kotvou, tvoří jaksi přechod mezi zpracovatelným, beztvárným materiálem (písek, hlína) a hotovými obrazy skutečnosti. Stavební kaménky mohou zajímati již i děcka nejmladší, neboť svou různobarevností je lákají a pak může je dítě stavěti bez ladu a skladu na sebe, znova je rozhazujíc a sestavujíc. Také třeba dobře míti na paměti: hry říditi třeba dle stáří, aby duševnímu rozvoji a zkušenostem mohla vždy odpovídati hra. Děcko má hračce rozuměti, chápati její účel a tak z ní bráti poučení.

Při hře s podajným materiálem může ony shora hlásané zásady paedagogické uplatniti ovšem jen osoba třetí, jež nad děckem má dozor, jsouc přítomna jeho hře a ji řídíc, na př. rodiče, učitel, starší sourozenci. To díti se může na př. při modelování hlíny velmi zdatně, jak tomu svědčí výsledky pokusu sochaře Alberta Reimanna v Berlíně, jenž v nedělních odpolednech otevírá dětem svůj atelier a modeluje s nimi. Ne snad, aby z nich vychovával sochaře jako v nějakém kursu modelovacím, jen pro jich a svou radost. Jako čmárati tužkou po papíře a malovati jest pro dítě rozkoší, tak i hnětení hlíny znamená pro ně zřídlo radosti. U Reimanna mohou a smějí děti modelovati, co chtějí. Není žádných předloh ani vzorů, leda že k »portrétům« nabízejí se tváře sousedů. A tak děti tvoří hlavně z paměti a spolučinnost Reimannova záleží vlastně jen v tom, že hovoří s nimi a nepatrně tu a tam napomahá a radí. Rady udílí však opatrně, aby svoboda tvoření a radost z ní nebyly ani v nejmenším omezovány a rušeny cizím vlivem. Tak nejvíce ještě třeba rad technických, o užití materiálu, ale to děje se vždy jen v nejširších mezích. Dr. Max Osborn, líče v »Kind und Kunst« tento zajímavý atelier, vypráví znamenitou historii, jež poměr Reimannův k dětem modelujícím i vliv jeho na ně výstižně charakterisuje.

Reimann: »Nu, Jendo, co pak to dnes děláš?«

»Husu, strýčku!«

»Tak, ale, hleď, Jendo, tahle zde má čtyři nohy. Což mají husy čtyři nohy?«

»Zajisté. strýčku Reimanne!«

»Hleďme, Jendo, já myslil, že mají jen dvě. A víš to tak jistě?«

»Ano, rozhodně, strýčku!«

»Ach, na konec máš pravdu. No, ale pro jistotu, prohlédni si jen přece při příležitosti husu, Jendo, a řekni mi pak, ať zvím pravdu!..«

Po osmí dnech přijde Jenda a hlásí: »Strýčku Reimanne, tys měl přece pravdu! Husa má jen dvě nohy.. a všecky husy mají jen dvě nohy!«

A hned prý Jenda namodeloval své huse jen dvě nohy. Tak učí se dítě správnému studiu přírody a pečlivé pozornosti. Ostatně pochopení poměru forem, ocenění jich souladu i vnikání v umělecké dílo děcku nenápadně se vpravují; netřeba, aby hned stalo se umělcem a hra byla tu přípravou k některému životnímu povolání. Tuť by většina nás byla kočími, lovci, konduktéry, bojovníky, bůh ví čím, nač jsme si tak často a rádi hrávali, shledávajíce v práskajícím biči nebo zeleném chocholu na čepici vrchol pozemského blaha. To bylo, že ve hře napodobovací činnost nadáním silnější obrazivé mohutnosti vedla k tak silnému realisování. Pro dítě stejně jako pro primitivního člověka jest realita promítáním fantasie rovněž jako jistotou smyslů. (Sully: Studie dětství.) Proto nepotřebuje dítě hraček opatřených všemi detaily skutečnosti: ono si ji doplní, oblékne hadříčky a zatím ve své mysli odívá v nejnádhernější kroj, sedne na hůl a poskakujíc letí na překrásném bělouši v povětří.. Kdo dovede svými komickými deminutivy skutečnosti rozbíti krásné paláce jeho snění? Kdo chce nahraditi rajské obrazy jeho fantasie přesnými fotografiemi?

Napodobení skutečných předmětů a bytostí v měřítku zmenšeném bylo ode dávna nejčastěji užívanou hračkou. Indové vyřezávali figurky lidské ze slonové kosti, řecké děti hrály si s vozíky, domky a loděmi z kůží, s napodobenými zvířátky, malovanými panenkami (korai, korokosmia) z vosku, sádry neb pálené hlíny, ale také míčem, obručí a pod. Mladé Římanky hrály si s panenkami (pupae), jež, dospívajíce v panny, obětovaly Venuši. U Japonců darují novorozenému děvčeti příbuzní dvě krásně oděné loutky, jež rodiče dítěti pečlivě uschovají, aby je s sebou mohlo vziti do manželství. Nazývají se O-Hina a vystavují se (3. března) při slavnosti zvané O-Hina Matsuri na oknech kolemjdoucím pro podívanou, aby zase pak na celý rok byly uschovány. Jich ošetřování pro čas manželství, kdy jsou jaksi ženě palladiem z mládí, odpovídá v svém základě onomu obětování loutek Venuši u Římanů. Ve středověku u Němců loutka (»Docke«), jest všeobecnou hračkou a předměty s ní spojené nesou její jméno (Dockenwiege, Dockenstube, Pfefferdocke = marcipánová loutka). O zajímavé hračce zmiňuje se Herrad von Landsperg, abatyše kláštera sv. Otylie v Elsasku ve své ilustrované knize »Hortus deliciarum« (v 2. pol. 12. stol.). Jsou to dva rytíři v boji, pohybliví, k tahání šňůrkou, tedy již mechaniky složité. V Norimberce nalezeny r. 1859. figurky

z hlíny pálené, nemotorné, nepohyblivé. Později ve středověku zakořeňuje se zvyk přepychové výpravy loutek. Mají svoje potřeby, svá zařízení, nářadí, jako dospělí. Tak stávají se, pokud jsou zachovány, zajímavými doklady kulturními, obrážejíce do detailů mnoho ze své doby, co třebas ani jinak by nebylo se dochovalo. Kurfiřt August saský († 1586) daroval k vánocům svým dětem, 12letému synovi Christianovi a 10leté i 5leté dceři své Dorotě a Anně hračky, v Lipsku objednané: Christianovi scénu loveckou, 75 kusů, koně, lišky, myslivce, psy atd. Kousek za 12 grošů. Pro princezny zhotoven pokoj loutek s kuchyní, s cínovým, měděným, mosazným nádobím kuchynským, koši, stojany, židlemi »und was zum Hausrat gehöret« (36 lžic, 71 mis, 106 talířků, ba i misky k holení, psací náčiní, zrcadla) 9 papírových panáků tahacích po 1 zlatém, 10 groších a 6 pfenicích, konečně 2 metly po 6 pfenicích. Vévoda Albrecht V. Bavorský († 1579) dal dětem svým postaviti celý dům pro loutky, knížecky zařízený, i se sálem tanečním a kaplí bohatě zařízenou.

Dle vzoru pánů bohatí měšťáci nákladem velikým opatřovali svým děckám podobné hračky, ač sotva ona měla z nich přílišnou radost: neboť drahocenná tato díla, mnohdy velmi umělecká, nebyla jim dána do rukou ku hře, nejspíše jen pro podívanou. Hračka dětí městských byla stále nádhernější: »zdokonalována«, opatřována za rostoucího pokroku věd fysických různými strojky, hodinovými, pérovými, vymýšlena pohyblivost její, až v století elektřiny a páry dokonalost její dostoupila vrcholu. Dítě nepotřebovalo než sednouti si a hračka si s ním hrála sama. Tančila kolem něho, smála se na ně, volala »mama«, »táta«, kotrmelcovala, lezla do schůdků a po provaze — a dítě dívá se na ni, za chvíli se k ní obrátí zády, vezme kus dřeva, napíchne naň brambor, do šátku zabalí a pak teprve hrazačne. Probíráme-li se katalogy velikých firem hračkářských (na př. G. Söhlke Nachf. v Berlíně, A. Wahnschaffe v Norimberce, Magasin de la Place Clichy v Paříži) setkáváme se s takovou nádherou a detailní dokonalostí hračky, že neubráníme se úžasu. U Söhlka na př. naleznete válečné lodi s děly samočinně pracujícími, s pohonem parním nebo elektrickým, čluny torpedové s torpedy a mužstvem automaticky veslujícím, lodi, na nichž každá maličkost dle skutečnosti vypracována, stroje hospodářské, mlátičky, lokomobily, parní automobily, zvířata pohyblivá (na př. osel shazující clowna, medvěd a opice kotrmelcující atd.) vlaky, ba i pancéřové vlaky (od 75,90 do 100 marek za hračku!) a nákladní s veškerým zařízením, kolejemi, signály, barierami, nádražími a parním pohonem. Ale prohlížíte-li na př. u zvířátek i ty nejpěkněji z pravé kůže, rohů atd. fabrikované hračky, nebudí ve vás radost. Jest to dobře uděláno, ale bez života, bez té veselosti a přívětivosti, jakou má hračka mít: uvědomujeme si příliš ono deminutivum skutečnosti, fakt, že jest to malý tigr, maličká opice, — ale ne již hračka.

Dlouho se podávalo toto třebas přepychové a věrné, ale přece jen málo cenné zboží dětem, placeny veliké sumy

notabene za něco, co děti nemohlo těšiti. Výborně karakterisuje Dr. Konrad Lange ve své známé knize o umělecké výchově tento luxus hraček: »Zvláště rozšířen jest omyl, že nejspíše účelu svého dosáhne hračka co možno naturalistická. Vidíte dnes loutky a zvířata z vosku nebo papírové masy provedené přímo uměleckým způsobem do všech podrobností přírody. Vyspělost moderní techniky a realistické proudy moderního umění uvedly tuto industrii v život.. Vidím v tomto zjevu jen jeden z mnohých symptonů vyžilé, neproduktivní, obraznosti prázdné kultury, s nimiž se dnes na každém kroku setkáváme.. Při hračce jest plná pravda skutečnosti zlem. Vždyť o ní ani dítě nestojí. Bič upravený z hole a provázku jest hochu daleko milejší, než v krámě koupený.. Učiňte pokus a dávejte dítěti hned od počátku věci samy nebo úplně realisticky věrné jich nápodobení a uvidíte, jak je brzo omrzí. Neboť dítě chce ve svém uměleckém nadání ne věci samy, ale jejich symboly ke hře. Věci jsou mu lhostejny, neboť jimi zabijí se činnost jeho obrazotvornosti. Symboly naproti tomu jsou mu drahy, poněvadž mu skytají příležitost k duševní práci, aby doplňovalo je na skutečnost a jen v té práci nalézá dítě požitek.« U drahocenných hraček stává se děcko jejich sluhou (na př. u nějaké té lokomotivy) a smí jen dívati se na ně, aby ničeho nezkazilo — kde zůstává pak ona krásná produktivnost?

Hnutí umělecké výchovy, jež tolik již způsobilo změn (a odvážilo se pokusů leckdy i odvážných), neponechalo ovšem hračku jako jeden z nejdůležitějších paedagogických činitelů nepovšimnutu. Za nedlouho rozbujel v uměleckém průmyslu odbor hračkářský v míře netušené.

Mladí přemýšliví umělci s celou duší se oddali tvorbě hraček a dnes můžeme už s radostí ukázati na krásné produkty jejich práce. Mladičké hnutí nabylo výstavami odbornými hojného posilnění a hračkářský trh z jedné strany možno považovati za dobytý. Od r. 1901, kdy v domě berlínské secese pořádána výstava »umění v životě dětském«, uplynula jen dvě léta do výstavy prací konkursu bavorského průmyslového musea v Norimberce (1903) na »návrhy charakteristických dřevěnných hraček, způsobilých, aby ve smyslu umělecko-výchovných snah dneška povzbuzovaly a probouzely obraznost dětskou« a kde dnes jsme již s uměleckou hračkou!

Z návrhů četně k tomuto konkursu došlých nejvíce poutají kolekce hraček na rozestavení po větší ploše (na stole) a ty, myslím, že naleznou u dětí — jež tu jsou zajisté rozhodující — největší obliby. Tak na př. »Ovčárna« Augusta Geigenbergera, H. H. Bauerovo »Město« a j. Tu naskytá se opravdová příležitost dětské fantasii tvořiti: rozestaví si ovečky, za ně pastýře, za chvíli obraz změní, psem sežene ovce do houfu, pastýře v čelo stádu přeloží, nově a nově situaci měníc až do únavy. Velmi pěkně přispěl tenkrát Geigenberger svými vojáky, komicky pojatými, z anno dazumal, rozhodně proti všem intencím brojících vlád. Od konkursu Norimberského vyrojilo se mnoho uměleckých hraček.

Zásluhu o to mají hlavně dvě firmy: C. F. Drechsel (založená už r. 1809) v Grünhainichen v Rudohoří Saském a Dresdner Werkstätten für Handwerkkunst. Pro Drechsela pracuje rodina Kleinhempelova (Bedřich, Erich, Gertruda), již sama z Rudohoří původem, podává na základě dobrého studia lidové hračky roztomilé věci. Nejlepší jest »Bürgerwiese« (»Vogelwiese«) s figurami měšťáků, buršů, policistů, vytočenými v jednoduché formě na soustruhu, charakteristicky a vtipně malovanými, pak svatba selská, honák prasat, louskáčky, jež vše v rysech silných a význačných a barvách jasných přímo okouzluje dětské srdce. Pro drážďanské dílny (Blasewitzer Strasse 17) pracují Ivo Puhonny (roztomilí vojáčci), H. Eichrodt (zvěřinec, les), E. Kirchner (ves s obyvateli, hospodou, automobilistou na silnici), G. Schaale (vojáci, válečná loď, plachetní loď), Urban (kočka, vozíky) a mn. j.

Z jiných umělců hračky pracujících třeba ještě jmenovati Al. Salzmanna, jenž ruskou selskou hračku studoval a hračky provádí škatulkovým systémem za vedení pí. z Beckerathů (královská rodina, Sněženka, selky). Figurky ty možno jednu do druhé — sedm jich vždy jest — zastrkávati, takže na př. při kolekci »Mikoláš« všechny děti podarované na konec v Mikuláši zmizí.

Nuž, čím upoutaly nás tyto hračky umělců? Kde leží jejich přednost před ostatními, vypravenými se vší pravdou skutečnosti a nádherou? Hračky ty jsou opravdu hračkami: podávají děcku obraz skutečnosti v jednoduchých, lapidárních rysech, bez zbytečných příkras a rozdrobněloství a podávají jej v souladu formy a barvy. U lidové hračky, k níž tato tak často se blíží, děje se tak z instiktu tvůrcova, následkem jednoduchého a prostého nazírání na svět, snad i z nedostatku pronikavého pozorování a z neznalosti souvislosti a vývoje. Umělec komponuje, v úmyslné primitivnosti spojuje základní prvky zjevu a a traktuje v nejvýznačnějších formových i barevných jednotkách. Kolorit volí buď věrně z přirozeného obrazu předmětu nebo doplňuje v oněch tónech, jež považuje za důležité pro akcentování těch či oněch rozhodných vlastností. Vždy jedná se mu ovšem o dojem a harmonii celkovou, s čímž u lidové hračky ne vždycky se setkáváme.

Takovou hračkou, akordem formy a barvy, zasévá se ovšem děcku hned na počátku vývoje jeho cit vkusu a moc rozlišení souladu od disharmonie. Tato hračka dovoluje mu, ba nutí je pokračovati dále, tvořiti a doplňovati, bystří jeho činnost duševní, provokuje fantasii jeho, jsouc zdravým a správným základem pro další její let. Její prostota z jedné strany a z druhé veselý a zpěvný její barevný háv lákají dítě, nezaleknou je a pevnost její zaručují trvání. Hračky oplývající porobnostmi brzo padnou v bádavých rukou dětských, »do vnitř« dívá se děcko nejraději hodně brzo, jakmile seznalo, že »tam« ještě může něco být — a pak jest ovšem hned po mechanických zázracích.

Hračky vytočené pěkně do kulata, bez ostrých hran a po-

malované ve větších plochách svou trvanlivostí se doporučují. Škoda, že moderní hračky jsou tak drahy; doufejme však, že při stoupající poptávce klesnou jejich ceny a že stanou se přístupny i nemajetnějším. Výroba jich nevyžaduje velikého nákladu a tak jest to asi nejvíce novost, jež má za následek přemrštěné ceny. —

Na českém trhu v tomto oboru neobjevilo se dosud nic, co bychom mohli s radostí uvésti. Alarmoval jsem v březnovém čísle Nové české revue povolané kruhy: došly mne pak zprávy, že tu i onde již se cosi kutí, marně však čekáme výsledky. Což aby tak letošní Ježíšek nás překvapil uměleckou českou hračkou?

Prosinec 1904. *K. D. Mráz.*

Pád starověkého názoru na svět.

Světové historické krise nestejně se projevují v životě národů. Někdy vysloveny jsou šumným pádem států, zničením měst, spustošením zemí, často vyhubením celých pokolení a také celých národů. Ale oheň, železo a jimi způsobený zhoubný šum nejsou vždy podstatnou stránkou krise. Velmi mnohé a nejvíce blahodárné převraty udály se v duši jednotlivcově a takovou cestou měnily společenské poměry. Nové hnutí zrozovalo se buď v nepatrném koutku zeměkoule, nebo v tmavé cele šlechetného mnicha, nebo v pracovně učencově a pomalu prokmitajíc do života, postupně zachvátilo všecky jeho stránky. Bez boje neobejde se věc ani v takových hnutích; a z nedokonalosti lidské povahy boj skoro vždy bývá provázen násilím a krví; ale zvláštnost kulturních převratů jeví se v tom, že nevítězí fysická síla, ale to, co jest blahem každé jednotlivé osobnosti i celé společnosti. V boji za materielní zájmy i za národní existenci ohromný význam má početní množství; v boji za idealní blaha vítězství rozhoduje se výhradně vlastnostmi těchto blah. Je-li nově zrozená idealní snaha skutečnou a ne domnělou potřebou lidského ducha, vítězí nad ohněm a mečem, ať jsou v rukou čímkoli. V boji možno vyhubiti celý národ, protože jsou lidé smrtelní, ale nelze potlačiti ideálních potřeb, protože životní idea jest nesmrtelna a v jistém stupni vývoje s neodolatelnou silou ovládne člověka, ať náleží k jakémukoli národu a nechť zaujímá jakékoli postavení v určité společnosti. Tento zjev jest základem potěšitelného přesvědčení o nepochybném vítězství toho, co nazýváme dobrem, pravdou a spravedlností. Ale nemožnost přemoci ideu ohněm a železem nikdy neodstranila boje všelikými prostředky proti ní. Skoro před 19 stoletími pravil moudrý Gamaliel v synedrionu, že sluší ponechati svobodu právě se zrodivšímu křesťanství a budoucnost ukáže význam a sílu nového učení. Ale rozumná rada hlubokomyslného žida nepřekážela rodákům se zlostnou tvrdošíjností pronásledovati hnutí, jemuž určeno bylo opanovati svět. Moudří Gamalielové vždy v podobných případech tvoří nepatrnou menšinu a to z pochopitelné příčiny. Boj proti novým ideám jest pochopitelný a

částečně v jistých mezích a určitými prostředky i zákonný. S vírou a názory spojeny jsou materielní zájmy, které jsou dotčeny vznikem nových učení. S druhé strany nový světový názor vyžaduje prozkoumání a vstupuje do života tehdy, kdy staré ještě panuje nad většinou. Odtud pochodí boj částečně ohněm a mečem, částečně slovem a přesvědčením. Takovým bojem označena jsou i první století našeho letopočtu.

První roky Římské říše zdály se mnohým současníkům návratem zlatého věku. Skutečné vnitřní zmatky, více než století neustále trápící republiku, přestaly; vnější boje neohrožovaly bezpečnost státu a jejich napětí značně ochablo; ve správě věčného města zaveden skoro již zapomenutý pořádek a provinciím, trápeným lakotnými místodržícími, nastaly lepší časy. Vnitřní pořádek a vnější bezpečnost rychle oživily obchod, povznesly průmysl. Ale zpod tohoto materielního blahobytu proniká na venek projev takového duchovního úpadku, který v očích všech lepších lidí znehodnocuje všecka vnější blaha. Evangelický výrok »ne samým chlebem živ jest člověk« má platnost pro každou osobu, která dosáhla třeba jen minimalní kulturní úrovně. Veliký význam měl i pro pohanské poddané římské říše. Tehdejší kultura povznesla se na vysoký stupeň rozvoje, zatím co duchovně-mravní pilíře úplně povolily. Základem ethických názorů starověkého světa byly: přesvědčení o přirozenosti a spravedlivosti otroctví, národnostní výlučnost, pohlcení osobnosti státem, jemuž nezištně a obětavě sloužili pokládalo se i za nejvlastnější právo občana i za jeho svatou povinnost i za největší štěstí. Na počátku našeho letopočtu antický svět prožíval kritickou dobu, která počala mnohem dříve, než se objevilo křesťanství. Víra v zoologický rozdíl barbara a na ní založené učení o správnosti otroctví byly již zavrženy; politická mravnost byla rozviklána zároveň s republikánskými zřízeními; a když zřízeno bylo císařství, sloužení státu uváděno bylo často na službu císaři. Samo náboženství pozbylo všeliké vážnosti: naivní víra v realnost bohů, jimž se klaněla masa, dávno již zmizela beze stopy; mythologické báje budily jen posměch a jednání bohův ošklivost. Osobnost přerostla tradiční názory a úzkostlivě hledala nové základy pro nový názor na svět a v starověké společnosti objevuje se řada reformních směrů. Jedny z nich drží se staré pohanské víry. Sem za prvé přísluší pokus o restaurování starého náboženství, směr vzbuzený individuálními potřebami a podporovaný vší silou císařské moci. O něco později v pohanské společnosti nabývají síly dva filosofické směry: jeden z nich je čistě záporný, druhý vyznačuje se kladným charakterem. První buď nepokrytě posmívá se náboženství nebo hledí na ně jako na spasitelnou pověru nevědomé masy, nevyhnutelnou pro veřejný pořádek; druhý také se chová záporně k národní víře, snaže se nahraditi ji filosofickým učením. Ale všecky reformní směry na půdě pohanské aspoň na venek mezi sebou přátelské, srazily se s radikální reformou, přicházející od východu a všechny hleděly na ni s nejzlobnějším nepřátelstvím. Srážka byla nevyhnutelna.

Nová reforma nesmiřovala se se starým náboženstvím, ale rozhodně je zavrhovala a stavěla proti němu nové, pochodící z nových zásad. Ona nahradila hrozného hromovládce, žádostivého oběti, všemohoucím Bohem, který jest milujícím otcem lidí a jemuž sloužiti sluší v duchu i v pravdě; místo chladného učení o rovnosti lidí, k němuž dospěli pohanští filosofové, učila, že člověk jest člověka bratrem a oproti národním, politickým a sociálním nerovnostem postavila velikou zásadu, že člověk jest vyšší než občan. Místo politického sjednocení světa, o něž tak bezúspěšně usilovali římští císařové, hlásala mravní spojení všech lidí ve vzájemné lásce, protože všichni lidé jsou děti jednoho otce. Naproti formálním předpisům práva, chránícím občana v zájmech státních, postavila velké učení o svatosti lidského života. Hrdým skeptikům, honosícím se svojí vysokou kulturou a rozumovou vybroušeností, s posměchem a pohrdáním hledícím na vše, co jest naivní, slabé, prosté, ponížené, odpověděla slibem pravé blaženosti těm, kdož jsou chudí duchem, čistého srdce, mírní a plačící, ale také kdož lační a žízní po pravdě. Slovem proti antickému ideálu, jehož rozházené a odpíravé rysy projevily se v rozličných reformních směrech na půdě pohanské, nové náboženství postavilo harmonický mravní ideál, který z části rozhodně zavrhoval, z části podstatně měnil všecky stránky pohanské kultury. Boj byl nevyhnutelný a vítězství podle všech známek mělo připadnouti odpůrcům nového náboženství, protože na jejich straně byla vysoká kultura, výsledek mnohověkého vývoje vědy, umění, filosofie, literatury. Nicméně zvítězilo křesťanství. Ukázati málomoc pohanské reformy a vysvětliti příčiny vítězství nového náboženství, pokud obsaženy jsou v psychologických podmínkách doby, jest úlohou tohoto spisu. Sociální, politické a národohospodářské příčiny vítězství křesťanství zůstanou mimo naši úlohu; činily-li tyto příčiny náboženství »pracujících a obtížených« obzvláště vábivým pro vyděděnou masu, působily jen nepřímo, měly vliv na náladu, protože nové náboženství nepřijímali z pohnutek materielních. Kromě toho sám vliv těchto podmínek jest poměrně prostý a nevyžaduje zvláštních vysvětlení.*

Přel. *M. Kozák.* Prof. *M. S. Korelin.*

Duše v umění. V duši uměleckého díla, stejně jako člověka, spočívá hluboké mlčení, jakoby tlak hříchu, jehož nikdo nedovede uvolniti.

* Korelin otiskl poprvé tuto svou práci v Ruské Mysli pod názvem „Kulturní krise v Římské říši", potom ji vydal o sobě jako zvláštní knihu. Po třetí (1901) vydali dotyčný spis univ. prof. Karějev a Lurickij ve sbírce spisů dějepisných, již redigují. Nejkompetentnější posouzení práce Korelinovy podal prof. V. J. Gere v nekrologu Korelinově a v jeho životopisném náčrtě, z nichž dovoluji si uvésti: „Pád starověkého názoru na svět" dlužno pokládati za spis vzorný i co do vnějšího plánu i co do zpracování. Spis o pádu antického světového názoru jest netoliko zralým rozřešením jednoho z nejtěžších historických problemů, ale i důkazem úplné zralosti autorovy." Tuto podán překlad úvodu díla.

Základní náladou veškerého umění je touha.

Kdo by sám na sebe úplně mohl zapomenouti — velmi těžké to umění — byl by šťastným člověkem a mohl by se státi velkým umělcem. Vrací svoji duši přírodě, od níž ji byl přijal — teď ona mluví a on v údivu naslouchá, slyše svůj hlas.

Malířství je zobrazení vzájemné rozmluvy duše s přírodou. Je pokusem dorozuměti se s přírodou, pochopiti její řeč. V každé formě, v každé věci je skryt duch, který si přeje s námi mluviti: je to nezbytný obsah uměleckého díla.

Naproti přírodě musí umělec stále býti ve vášni. Musí ji milovati. Jak by to dovedl, kdyby se měl jen »objektivně« na ni dívati?

Nabývám vždy více přesvědčení, že veškeré malířství, jelikož záleží v nazírání na vnější svět, který se obráží v umělcově přirozenosti, musí býti kontemplativní. Proto povstala ve středověku tak velká díla malířská a tak oduševnělá, že náchylnost ke kontemplativnímu, v sebe pohříženému pozorování byla vlastní tak mnoha myslím uprostřed bouřlivých hnutí doby událostmi bohaté. Byla to táž náklonnost, která vábila nesčetné osoby do ticha klášterů a lesů.

Velké kouzlo obrazu leží mimo obraz. Struna se chvěje a zní, ale ozvěna odevšad odpovídá.

Že příroda nám odpovídá, tážeme-li se, že se stává ozvěnou naší řeči, to je právě důkazem jediného původu, stejného osudu, stejné naděje.

Obraz neobsahuje ničeho nadpřirozeného, uvádí však obrazotvornost do nadpřirozeného.

Je třeba dbáti, aby předmět sám nikdy nepůsobil, nýbrž vždy situace. Neboť nejjednodušší předmět v zátiší je v nějakém poměru k okolí. V tomto poměru je vždy obsažen nějaký zlomek celého světa, paprsek světla, které lpí na předmětu a působí dle věčných zákonů, jež je vedou do všehomíra. A tento vztah k celku mimoděk vtiskuje jednotlivosti význam a divák, tuše jej a poznávaje, cítí se jím býti náladově opanován

Kdo v umění uplatňuje své snažení po harmonii a věří, že by ji mohl utvořiti, jak by mohl míti o životě nižší názor, a jak by toho se mohl vzdáti, co je pro ni nutným požadavkem? Může-li v této činnosti životní pokládati něco za možné, co by v celém svém životě popíral? Nemusí-li představa uměleckého ideálu nutně míti ideál životní k svému doplnění a vysvětlení?

Myslete si cokoli o dílech — ale nechte v klidu lidi, kteří je stvořili; neboť ona budou přece vždy proti vám svědčiti, tito však musí němě a bez obrany v zemi odpočívati. Raději chci viděti cenu pomíjejících děl sníženu, než aby pohaněna byla věčná důstojnost a význam jediné duše lidské!

Přel. *Josef Tomas.* Prof. *Vilém Steinhausen.*

Krásný štědrý večer.

Na hřebenu kostelní střechy sedí starý zedník a vyměňuje poškozené tašky za nové. Dále stojí podavač. Pokyne-li starý na hoře, vyleze podavač po žebříku a podá mu tašku. Tak se to bez konce opakovalo od rána štědrého dne až do této chvíle, kdy nastává soumrak.

Je vlhký, mlhavý čas. Půda na hřbitově je rozměklá, po leských kmenech stromů tiše kane voda. Větve a vrcholy trčí mrtvě a do černošeda se rýsují na olověném nebi.

Zedník je starý, vyčouhlý, kostnaný muž se světlou koženou čepicí na bílých vlasech, vpadlých lící, zcela ovládaných značným nosem, jenž ze širokého kořene vybíhá v táhlou špičku. Je z města asi čtvrt hodiny ode vsi a mluví jako ostatní, trochu se zvláštním přízvukem, ale jmenuje se Kosciuzko. Jakého je rodu nikdo neví. Je hluchý jako pařez.

Podavač je malý, sražený, hubený človíček, se svislým břichem, o tenkých nožkách, s prošedavělým zrzým vlasem, s obličejem pohyblivým jako gutaperča, svraštělým jako uleželé jablko, s ústy širokými, bez zubů, jež jako by se stále usmívaly. Proto mu říkali Oškleba.

Zásoba tašek podavači došla. I chtěl o tom zedníka uvědomiti zodpovídaje jeho pokyn hlavou záporným zavrtěním hlavou. Ale zedník hlavou pokyvoval v zamyšlení a ne k vůli Oškleboví. Když však žádné tašky nedostával, pokývl zase, a po druhé, po třetí, po čtvrté v ospalé trpělivosti. Když pokývl po třetí, vzkřikl Oškleba, až mu hlas uprostřed selhal: Není už tašéék . . — Po čtvrtém kývnutí pravil zedník klidně: »Dej sem tašku, Oškleboˇ!« — Není už tašééék! — »Tašku, Oškleboˇ.« — Oškleba křičel, div se nepotrhal: Není už tašééék. Ale co je to platno, ať křičím, jak křičím; hluchý je hluchý a vy čerta slyšíte! — Konečně nahnul zedník špičku nosu dolů, k Oškleboví: »Nu-u! Ach tak, nu, tak« a sebral své náčiní, slezl namahavě po žebříce, vešel za dvéře, kdež oblékl modravý šosák, do šosu pohroužil koženou zástěru a chlupatou čepici, dřeváky vyměnil za pořádné kožené boty a na lysou hlavu nasadil ohromný staromodní cylindr s posledními zbytky hedbávné srsti. A pak vyšel, až mu šosy kolem bílých plátěnek popleskovaly.

Když Oškleba byl hotov, dohonil Kosciuzka kousek za hřbitovem na šedožlutavé cestě, kde voda v kolejích líně civěla do večerního soumraku. Kam pak na štědrý večer? zakřikl mu do ucha.

»A věru nevím,« zabručel zedník. »Kam ty na večeři, Oškleboˇ?« — A já také nevím. — »Tak to bývá brachu.« — Ba, ba, u čerta. To jste dobře řekl! — »Máš něco na zub, Oškleboˇ?« — To ne, ale zaskočím k hokynáři, víme, jako bych se šel zeptat, kolik je hodin. Nu, a on dá snad cukrové kolečko a třebas ještě několik švestek a hrozinku! — Oškleba smál se svému důvtipu, až se mu koutky úst roztahovaly k červeným tlustým uším. — »Cožeˇ« tázal se Kosciuzko, jemuž nebylo lze

pochytiti dlouhé povídání Oškleboyo. Ale druh se už podruhé ani nenamáhal. Zakřičel mu jen do ucha: K městu? — »Ano — a ty půjdeš domů?« — Tak to asi dopadne. — »Tak mne na kousek vyprovoď.« — I třebas, proč ne. A hele, Marjánka Koláčná. — »Cože?« — I Marjánka Koláačnáá! — »A pravda!« — Dobrý den, Marjánko, ozvalo se jako by z jedněch úst Malá, zavalitá babka, veliký koš na ruce, brodila se k nim rozbláceno u cestou. Prodávala pečivo a ovoce.

‚Dobrý den!' poděkovala. »Pěkné svinstvo! Už z práce?« — Z práce, děl Oškleba. Ale není ti nic platno, mluvit na něho, je jako pařez, neslyší ani zbla. — ‚Ba neslyší. Je to neštěstí pro takového opuštěného chudáka. Je sám jako prst, kam se má podět v takový svatý večer, jako je dnes?' — Tyť jsi se nějak nad ním rozcitlivěla, až hrůza, vždyť jsem já také svobodný, jak pak, abychom se tak sebrali! — ‚Ale nekřápej! Ty už světem se protlučeš svojí vyřídilkou. Ale takový hluchý starý člověk, když ho Pán Bůh tak potrestal, ani neví proč a zač — vždyť ten Kosciuzko není tak na tu kořalku jako ty, Oškleboo..' — Však se jí také nelekneš, třeba jsi jen ženská! — ‚A viděls mne kdy opilou? To je rozdíl, být jako prase anebo se chovat jako prase.' — Tak s bohem, Marjánko! Šťastné svátky! — Děkuju, nápodobně! Šťastné svátky, Kosciuzko!'

Zedník stoje jako kůl a hledě tupě před sebe, zavadil rukou o klobouk. Cesty jejich se rozcházely. On k městu, Oškleba k truhlářovům, u nichž ve vsi bydlil, a Marjánka polní cestou domů, do své sedničky. Ale najednou pravila: ‚Počkej!' — Zedník šel dále svou cestou, ale dohonila ho, chopila za rameno a zakřikla mu do ucha, že nemohl neuslyšeti: ‚Tak co! Dáte-li kořalku, dám já chleba a něco k němu. Nechť jsme všichni svobodni, ale jsme tak už staří, že si nebude nikdo brousit jazyk o to, povečeříte li na štědrý večer v mé sednici. Však jste měli lahev plnou, když jste šli do práce? Je tam ještě nějaká slza?' — Ale kde, kapka tam byla, ale kde ta už je, cenil se Oškleba a vytáhl lahev ze šosu a potřásal ní na důkaz, že už tam nic nešplýchá. — ‚Tak kup pivo a kořalku u hokynáře. A já dám večeři.'

Marjánka se přičinila. Silná vůně pečeného a vařeného uvítala zedníka a podavače. V sednici byla postel, čtyři židle a malý stolek mezi okny, pokrytý utěrkou místo ubrusu. Ze tří hrnků kávy kouřilo se jako ze sopek. Na talíři bělaly se tři krajíce vánočky a z pekáče smál se do zlatova upečený jahelník. A ještě v zadu na červené hlíněné míse cosi dýmalo. Dvě lojové svíčky — krátká ve svícnu dlouhém a dlouhá v nízkém — zářily prostorou. V sednici bylo umeteno a uklizeno a kde byla omítka na zdi odřena, byla něčím zakryta.

Ale tu je krásně! pravil Oškleba. — »Je svatý večer,« děl Kosciuzko a sepjal ruce, nemaje ani zdání, co Oškleba prohodil. Marjánka jim podala židle. Jedli, slova nepromluvivše. Oškleba vytáhl z kapsy lahev kořalky, zedník lahev piva a podávali Marjánce, aby si zavdala. Ale ona namítla: ‚Ne, v takový svatý

den má mít člověk všecko v pořádku' a sundala s police sklenička na kořalku a sklenici na pivo — měla už jen ty dvě — a sklenice šly kolem. Tři staré vráscité obličeje seděly kolem kapajících lojovek, horlivě pracujíce bezzubými dásněmi; časem na sebe kývly, Oškleba ceně dásně, Kosciuzko nezměnitelně vážný a Marjánka ani to ani ono, se sladkým klidem na vlasech, bílých jako křída a kolem tichých malých úst.

Když jídlo bylo spořádáno a také v lahvích už nic nezbylo a hodovníci seděli a na sebe hleděli, děla Marjánka Kosciuzkovi: ‚Ale, že se tak pořád ještě dovedete plahočit!' Ale Oškleba jí vpadl do řeči: Neblázni, Marjánko, nemluv naň vždyť je jak pařez, slova neslyší!..

Ticho se zahostilo. Únava přemahala tři upracované staré chuďasy a brzy na ně sedala ospalost. Zívali jako o závod a na hlas, až se to rozléhalo. První zachrápal zedník, po něm podavač. Marjánka seděla chvíli a hleděla na ně, pak tloukla špačky, probrala se z dřímoty, zamyslila se a jala se svlékati, zhasla jednu svíčku a vlezla do postele. A její chrapot splýval s chrapotem ostatních.

Najednou se Kosciuzko probudil a se ohlédl: »Oškleboo, kde je Marjánka?« — Oškleba se sebral a rovněž se ohlížel: Tak vidíš ji, starou škatuli, tamhle leží na posteli. Ale co je to platno s vámi mluvit, Kosciuzko, vždyť jste jako pařez a slova neslyšíte.

Ukázal na postel a pravil: Bylo by škoda, ji zbudit! A pak dal znamení starému soudruhu, aby odešli. Oškleba zhasl světlo a hosté vykradli se po špičkách do bláta a mlhy zimní noci.

»Byl to krásný večer,« pravil Kosciuzko. — Už je tomu dávno, měl jsem podobný krásný štědrý večer, děl Oškleba, ale co je platno vám mluvit, vždyť — -- Tak dobrou noc a veselé svátky, Kosciuzko!

Starci se rozešli do tmy, každý v jinou stranu, zedník k městu a podavač ke vsi. *Sofus Schandorf.*

Literatura. Umění. Věda.

ČINOHRA. Na čem záleží. Komedie o 4 dějstvích. Napsal Oscar Wilde. V cyklu Kruhu čes. spisovatelů na Smíchově 14. t. m. — Veselohra, která je veselohrou sobě, která jak uzrálé hrozny vlastní šťávou svlažuje své plody, která tvoří zápletky a situace, jež mají zaskočiti nejen osoby v hledišti a osoby na jevišti, ale jaksi samého básníka a která ozývá se smíchem pronikajícím veselostí divadla jako smích tomuto smíchu. Cosi složitého je v ní, ale jen aby zjevilo svoji jednoduchost, cosi virtuosního, ale jen aby ukázalo hranice svého umění, cosi nejvýš nenuceného a prostého, ale jen aby bylo zprohybáno v linie smělé a násilné stilisace. Pravý to motýl přepestrých křídel, na nichž září odlesk věčné harmonie, ovšem jen pro kouzlo oka a ne pro tvrdý dotek ruky. Jestliže nám Worthingem a Montfordem dává pocitovati bujnou rozkoš nevybíravé, sebe jisté a přece ve směšnosti se zaplétající chtivosti života, jeho požitků a krás, obveseluje nás předsudkovou bornirovaností společenských tradic lady Brancastrové, roztomile transponovanou ve variace Gwendolen a Cecily — dívek to okouzlující svobody ducha, ale odhodlaných, přes veškeru lásku milence odmrštiti, neopatří-li si takové křestní jméno, do jakého jsou právě ony zamilovány — bornirovaností,

z jejíž neztravitelné slupky prýští nejchutnější jádra životní moudrosti. Sice všechny hlavní osoby mluví duchaplně a do jisté míry i duchaplné jsou, sdílejíce se jako postavy na něžném pastelu z ranních červánků o stejné pozadí, ale duchaplnost slouží jen k tomu, aby odhalovala a posměchu vystavovala obmezenost, ale především samu duchaplnost. Jde sice ve veselohře o to, aby dva páry milenců se dostaly za sebe, ale historie lásky zdá se býti jen záminkou pro vypalování zářivých ohňostrojů ironie a sarkasmu na soudobou společnost a literaturu. — Kresba postav a povah, jmenovitě dvojice milenců, jest — přiměřena ovšem světu gracie a úsměvu — určitá, ale podána liniemi tak jemnými, že jen napovídají a dávají tušiti. A děj, příběhy, sceny, jaká logická ztřeštěnost, vypočítaná nevázanost, akrobatická mrštnost! Worthing nalhává svému okolí, že má nezdárného bratra Arnošta a skutečně na jméno tohoto Arnošta tropí své kousky po světě, chovaje se za to doma jako pravzor vážného smírčího soudce; když však pomýšlí se oženiti, Arnošt stává se zbytečný. Ale současně, co doma oznamuje, že Arnošt v Paříži zemřel, přijel jeho přítel Montford, zvědavý spatřiti poručenku Cecily, v jeho domě, vydávaje se za Arnošta! Lady Brancastrová nechce dáti svolení ke sňatku dcery s mužem, jenž o svém původu neví nic více, než že byl nalezen v jednom londýnském nádraží v oddělení pro zavazadla v cestovní brašně. Ale právě cestovní ta brašna na konec bude svědectvím jeho vznešeného původu a doporučením lady Brancastrové, aby stala se Worthingovou tchyní. Tak jest každá postava, scéna, věta, slovo jako podminovaná půda, rozplývající se náhle za výbuchů smíchu a překvapení v nic; to proto, aby z tohoto nic utvořily se zase nové formy. — Smíchovské divadlo sehrálo komedii tuto v hlavních úlohách tak, že hercům je vysloviti uznání. Paní Táborská svým zjevem i hlasem byla nejpůvabnější Cecily, jaká kdy chodila na kontinentě. *P.*

František Pravda (Vojtěch Hlinka) zemřel jako farář na odp. v Hrádku u Sušice dne 8. prosince. Nar. se 17. dubna 1817 v Kvasíně u Jindř. Hradce. Jeho povídek je k 150. Tklivou vzpomínku věnoval mu prof. Thomayer ve Zvonu č. 14.

Zemřel ředitel **Matěj Trapl** a bývalí jeho žáci i kolegové rozepisují se do časopisů o něm plni něžné vděčnosti i upřímné lítosti, že muž tak zlatého srdce odešel. Tyto spontanní projevy, tato duševní přilnutí, ta lítostná loučení jsou a zůstanou nejkrásnějším pomníkem dobrému člověku a vzornému učiteli. Třebas papír, na němž jsou vytištěna, za nedlouho setlí a se rozpadne, přečetná hnutí citová v tolika srdcích jsou trvalejším pomníkem než mramor a kov. Neboť o čem praví?

Jest těžko zjednati sobě na zemi ctnost, svobodu a štěstí, ale ještě tíže zjednati je pro jiné; moudrý zjednává si vše ze sebe, blázen všechno od jiných. Svobodný musí spasiti otroka, moudrý mysliti za blázna, šťastný pracovati za neštastného. To praví!

Jediný dobrý skutek více mluví než deset systémů a disputací o ethice a nejlepší člověk má nejlepší a nejsprávnější představu ctnosti. Nečekej na mimořádné okolnosti, abys konal dobro, neboť právě nejvšednější je nejzáslužnější. Rovněž neslibuj si od vlastní ctnosti takovou rozkoš, jakou ti dává obdiv ctnosti cizí, nýbrž spíše obět a odříkání. Jako dravá zvířata snáze lze překonati než roje hmyzu, tak jest lepší a těžší vítězství nad malými a denními pokušeními než nad neobyčejnými a velikými. Dobré skutky nebuďte Ti pouze zvláštním vydáním novin za událostí mimořádných. A také to praví!

Evanj. sv. Matouše VII. 11.

Kupa dárků, moře světel plane —
jaks to tenkrát řekl o nás, pane?
„Jsouce zlí, až stydno pověděti,
šťastníte přec dárky svoje děti.“ — —
Kupa dárků, moře světel plane,
pro čeleď a dítky milované,
sotva zmlk však zvonek od rorátů,
honem do všedního zas kabátu!

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 31. PROSINCE 1904. ČÍSLO 14.

ROZHLEDY

V Uhrách, a u nás.

I. — Od roku 1867 liberalism byl v Uhrách vládnoucí. K liberálním principům hlásili se ti maďarští politikové, kteří sprostředkovali mír mezi korunou a národem, liberální bylo první samostatné maďarské ministerstvo a o liberální velikou majoritu se opíralo. Tak jest až podnes. V žádném státě evropském se táž strana neudržela tak dlouho při moci a vládě, jako v Uhrách strana liberální. Má, nechci říci o říši, a nechci také říci o stát uherský, ale o maďarství veliké zásluhy. Liberalism sblížil německé až dosud židovství s maďarstvím, židé stali se pověstnými nositeli maďarského vlastenectví až do chauvinismu, židé dali maďarství k disposici veliké kapitály a pomocí židů nesnášenlivé maďarství stalo se populární v celé Evropě. Žádná z potlačených od Maďarů národností nebyla s to vzbuditi ohlas pro svá utrpení v Evropě, ano ani nedařilo se a dosud nedaří ukázati světu, jak moderní stát uherský ve skutečnosti vypadá, neboť židé uherští v čele maďarského liberalismu kráčející, postarali se již o to, aby největší dvě »svobodomyslné« světové organisace, t. j. svobodné zednářství a israelitská alliance vystupovali vždy a všude nepokrytě pro Maďary a utlumovali každý hlas proti nim. Ano vídenské listy, které ve službách zednářství stojí, a když se v Praze šlápne německému studentovi na kuří oko, hlásají evropskou válku proti Čechům, nemají slova protestu, nýbrž jen naprosté mlčení k tomu, jak Maďaři zardousili hospodářsky silné němectví v Budapešti, v Prešpurku, v západních a severních Uhrách a jak rdousí přičinlivý kmen Sasíků v Sedmihradsku. Zkrátka maďarský liberalismus vítězil doma i za hranicemi. Proti Rakousku dovedl vystupovati jednotně a tudíž sebevědomě, nabýval rok po roce výhod pro uherský stát — nevídaných a neslýchaných, až konečně i dynastie vůči Uhrám opustila vlastní rodinné tradice a vzala za své tradice maďarského národa liberální stranou representovaného! Také případ v dějinách lidstva zřídka pozorovaný. Jediné nebezpečí hrozilo maďarskému liberalismu od Chorvatů, národa, který v mezích koruny uherské dovedl si zachovati dosti samostatnosti a na základě paktu mezi Maďary a Chorvaty r. 1868 uzavřeného mohl se při trošce smyslu pro sjednocenost, při trošce vyššího politického horizontu vyvíjeti velmi utěšeně. Ale Maďaři dovedli Chorvaty korumpovati; pakty od desíti k desíti letům mezi Uhry a Chorvatskem uza-

vírané, jsou pouhým kusem papíru. Chorvati křičí a Maďaři dělají, co chtějí, protože vědí, že smějí. Jedna, větší část Chorvatů, zotročila se již tak, že se stavem nynějším jsouc spokojena, koná maďarskému liberalismu lokajské služby, druhá menší část napřed se také dala zkorumpovat a teď naříká na potlačování! O různých nových proudech v Chorvatsku vznikajících až dosud bohužel nelze říci nic jiného nežli pueri puerilia tractant!

Nepopíratelné výsledky maďarského liberalismu zakrývaly nedostatky, chyby, ano ničemnosti, které ve straně od počátku bujely a postupem času víc a více viditelny se stávaly i na venek. — Volby do zákonodárného sboru od samého počátku nebývaly čisté, ale čím dále tím více děly se ve znamení korupce, která do širokých vrstev původně zdravého lidu maďarského zažrala se tak, že zachvátila všecky ostatní veřejné instituce uherské, obce, kongregace, — církev. Vlastní kmen maďarský z velké části hlásí se k církevnímu vyznání reformovanému čili helvetskému. Šlechta helvetská první postavila se v čelo maďarského liberalismu a vynikla v něm tak, že většina ministrpresidentů uherských byla helvetská. Ale za to také není v celé Evropě církevní organisace tak znemravnělé a prohnilé, jako je reformovaná církev v Uhrách, která prostě stala se služebnou děvkou pro všecko volební i jiné špinavé prádlo svých ministrpresidentů. Církev luteránská není v tom o mnoho lépe, neboť hlavní slovo vedou v ní odrodilí Slováci! Vždy velcí hubou a vždy malí skutky.

Židovstvo, které dobylo si nepopíratelných zásluh o maďarství, protože dalo Maďarům veliký počet přívrženců, velké kapitály, důležitá spojení se světovými žurnály, — za tyto své skutky chtělo i vzalo odměnu. Veškeren hospodářský život ocitl se v jejich rukou. Židé nejpodivnější minulosti stali se uherskými magnáty a v komitátech slovo jejich je rozhodující, protože jsou bankéry státu, ale také všech politických vrstev maďarských až do komitátního podžupana. Ano jsou v Uhrách komitáty, které židům náleží cele. Původní obyvatelstvo vlastní nebo cizí vinou ožebračené odebralo se do Ameriky, nebo nádeničí ve městech, a židům patří veškera půda. Ethnografická podstata maďarská prodělává před našima očima velikou změnu, podporovanou také od vědy, na níž, až na malé výminky, není pranic maďarského, nýbrž vše židovské. Nejslavnější vědecká jména maďarská povstala před nedávnem a zněla původně docela jinak: Vambéry = Bamberger, Baloghi = Bloch, Hunfálvy = Hundsfelder, Fraknoi = Frankl a tak dále in infinitum. A nejinak je s četnými parlamentárními veličinami, ano i s mnohými nyní pramaďarská jména majícími ministry.

Nová tato generace, kteráž asimilovala se národu maďarskému, mohla sice převzíti jeho řeč a dějiny, ale ne jeho vrozený karakter. Nepopíratelný smysl Maďarů pro rytířské vlastnosti ustoupil špatným manýrám jevícím se v jisté společenské neomalenosti, ba drzosti a vůbec v nedostatečném vychování.

Není zde možno rozváděti veškeré tuto načrtnuté nedostatky

vládnoucího liberalismu uherského do podrobností. Postačí říci, že v Uhrách byly záhy pozorovány, vedly k různým pokusům o zdravou reakci, ano i k disidentství, ježto mnozí členové liberální strany z ní vystupovali, nechtějíce déle býti zodpovědni za rostoucí chyby strany. Liberalism přese všechny zjevné úspěchy a ještě zjevnější výsledky při volbách, přicházel pomalu, však jistě o kredit. Dnes nejde toliko o disidentství, nýbrž začalo se uvažovati o boji proti liberalismu na celé čáře, o boji za regeneraci Uher na novém jiném základě. Liberalism vládl a vládne velikými prostředky, ale za 40 téměř let své jedinovlády v Uhrách utrpěl mnoho nezhojitelných ran. A zde zasazena páka ku zvrácení strany, která byla dlouho chloubou Uher a dnes pokládá se za její vřed. Maďarský liberalism je mrtvý, pravil nedávno vysoký státník uherský, a ani Štěpán Tisza ho více nevzkřísí. A největším hrobařem liberalismu byl ministrpresident Bánffy, který svou církev (helvetskou) zatáhl do nejhoršího bahna, a který liberální stranu také nahoru zkompromitoval, užívaje prostředků ve veřejném životě i v Uhrách dosud neslýchaných.

Také v katolické církvi vyvíjely se věci po r. 1867 v Uhrách jinak, nežli jinde, ku př. v Čechách. Za pravidlo, které ovšem není bez výminky, platí, že bohatý, mocný episkopát uherský hoví zásadám politického liberalismu a byl i jest důležitým přívržencem liberálních ministerstev. Hlavní svůj úkol vidí zejména v potlačování katholicity a v horlivém pěstování maďarství. Teprve na posledním místě stojí u něho interesy církevní, jimž slouží se jen, pokud se nepříčí maďarství. Došlo-li kde ke konfliktu mezi oběma názory, jsou biskupové napřed Maďary, pak teprve katolickými kněžími.

Laický svět katolický, mající četné přívržence zejména v západních Uhrách, snášel se s episkopatem svým po stránce národnostní docela dobře, za to však čím dále s tím větším odporem nesl jho politického liberalismu vládního. Nebyl a není až dosud antisemitický v našem, respektive dolnorakouském toho slova smyslu, již proto ne, že židé co maďarisace se týče, stáli v předních řadách, ale v příliš dlouho trvající vládě kalvinského liberalismu vidí nebezpečí pro zachování čistě maďarského živlu. Laický svět katolický to také byl, který přes hlavy, ano v některých diecesích proti zřejmě vyslovené vůli biskupů, začal se organisovati a utvořil tak zvanou lidovou stranu, jež čilou agitací nabyla velké popularity a záhy stala se také dosti mocnou parlamentární stranou. Lidová strana katolická pokládá se v Uhrách za dědičku dodělávajícího liberalismu! Před ní jest strach, a sice větší před jejími tajnými, nežli zjevnými přívrženci.

Lidová strana, jakožto část oposice uherské, dělá mnoho nechutných a nepěkných věcí; praví se, že jen tak dlouho, dokud musí býti v oposici. V národnostních otázkách postavila se na stanovisko nejčiřejšího chauvinismu, aby přetrumfla liberální vlády, v politických věcech vyhledávala a nalezla velmi nepřirozené spojení s Košutovci a se stranou neodvislosti, po-

slední čas octla se konečně i v nehledané alianci s největším korupcionářem liberalismu, bývalým ministrpresidentem Bánffym. Lidová strana zúčastnila se každé obstrukce a každého pokusu o zničení nynějšího na liberálním základě spočívajícího parlamentarismu, poněvadž na troskách jeho hodlá položiti základy pro novou tvorbu uherské ústavnosti: lidovou a katolickou.

V této situaci převzal Štěpán Tisza ministrpresidentství a vedení liberální strany v uherském sněmě. A se stanoviska právě vyloženého nutno hleděti na jeho pokusy o regeneraci dosavadní většiny, o zachování její při majoritě. Tisza přinesl pro tento boj nejednu úctyhodnou osobní vlastnost, zejména malý či žádný strach o svou osobu, kde vede se boj o zásadní rozdíly nejhlubšího dosahu. President bojící se o svou osobu byl by raději lavíroval, poněvadž ve světě platí pravidlo, že ten, kdož jde pro jakoukoliv věc energicky v před, bývá obětován, aby se věc ne-li cele aspoň částečně zachránila. Tisza patrně si z osobní oběti nic nedělá, na rozdíl našich poměrů, kde ne diference zásadní politicko-parlamentární, nýbrž nemocný žaludek musí sloužiti za podnět k demisi.

Mužové poměrů uherských znalí, oddávají se naději, že liberální strana s pomocí Štěpána Tiszy ještě tentokráte zvítězí, ale že vítězství to bude poslední. V Uhrách se liberalismus přežil a panující kmen maďarský hledá nové politické a ústavní formace. Že katolická strana lidová, připadne-li jí dědictví po liberalismu, musí státi se jinou, nežli jest nyní, o tom není nejmenší pochybnosti. Ale jedno jest jisté: V Uhrách, ať už stát ten má chyby a nedostatky sebe větší, vede se boj o velké principy a nikdo se ho — aby svou osůbku zachoval — nevzdaluje. Toto faktum budí nejen interes, ale i respekt.

Zásada příčinnosti a svoboda vůle.

Odezva na článek pana prof. Mareše: „Naturalism a svoboda vůle“.*

Píše *Futurus*.

Pan prof. Mareš praví o sobě,** že jeho práce směřuje od delší doby k očistění přírodní vědy od metafysických tvrzení, která tvoří systém naturalismu. Naturalism příčí se první zásadě každé vědy, která zní: netvrditi nic, co nemožno věděti; tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou zkušenost a tudíž i možné lidské vědění, ano, které tomuto přímo odporují. Vystupuje proti naturalismu, poněvadž uvádí vědeckou svou maskou v omyl »věříci u vědu«. A poněvadž shledal v článku, který jsem více než před rokem uveřejnil v tomto časopise,*** tvrzení přepjatě naturalistická, vystupuje též proti němu, a chce na něm demaskovati nevědeckost naturalistických tvrzení.

Bylo by nejvýš chvalitebné vystoupiti proti naturalistické metafysice, která by byla taková, jak ji p. prof. Mareš v citovaných větách líčí. Naturalistická metafysika nechť jde k otcům;

* „Rozhledy“ č. 8.—11. ** L. c. str. 218. — *** O některých ideách doby přítomné. „Rozhledy“ XIV. č. 5.

a já — poněvadž jsem si jist, že takové metafysiky v mém článku není — jsem ochoten, dovolí-li čas a bude-li potřeba, přispěti při jejím pohřbívání. Bude-li třeba: jak se mi zdá, není; ve světě vědeckém, nemýlím-li se, jest tato metafysika již dávno pohřbena.

Ale kdo ví? Snad ještě žije. Proto bylo by záslužné dobiti ji, jen kdyby .. ano, jen kdyby p. prof. Mareš nezahrnoval pode jménem naturalistické metafysiky některé pojmy, které se zdají hodny, aby žily; na štěstí budou žíti. Bylo by záslužné bojovati proti naturalistické metafysice, kdyby p. prof. M. nekřísil proti ní metafysiky jiné, která je nejméně hodna života, a která — jak pevně a nikoliv nedůvodně věřím — nebude žíti. Ale pro tuto metafysiku nevystupuje zde všední člověk, ne laik, ale učenec, myslitel a vědec. Nuže, slova takových mužů váží; zvláště když podávají takový aparát odborné učenosti, jako článek p. Mareše. A to jest, co činí metafysiku jeho nebezpečnou a mohlo by jí dopomoci k životu alespoň na čas; toto nebezpečí vtisklo mi do ruky péro, abych obhajoval pojmův, které by jinak nepotřebovaly obrany, a postavil se proti metafysice, proti které by jinak nebylo třeba se stavěti.*

I. Zásada příčinnosti.

1. Ejhle první tvrzení, které podle p. autora se příčí veškeré skutečné i možné zkušenosti: každá změna je způsobena příčinou. Pokouším se — není divno, že se o to musím pokoušeti? — úsilovně se namáhám představit si zkušenost, které se příčí tato věta; a shledávám, že by to musila býti zkušenost docela jiného druhu a rázu, nežli zkušenost má a všech lidí, které znám. Taková, které by každá změna vznikala bez příčiny; jinak: z ničeho. P. autor promine: neviděl jsem, aniž jinak poznal děje, změny, které by vznikaly z ničeho;** má zkušenost jest tedy patrně jiná, než zkušenost lidí, kterým věta nahoře uvedená se příčí. Co více: nejen že jsem nikdy nepostřehl změny, která by nebyla způsobena příčinou, ale nedovedu si ani představiti takové změny, ani že by byla možna; jinak řečeno: věta vyslovující, že nějaká změna nadchází bez příčiny, přesahuje i možnou mou zkušenost. A ještě víc: mám vážnou a nikoliv neodůvodněnou pochybnost, že p. prof. M. pozoroval kdy změnu takovou (nadešlou bez příčiny) aneb že by si ji mohl mysliti. Avšak na tom prozatím nezáleží: pro mne a pro všechny, kdo nikdy nepoznali, aniž si dovedou představiti děje, který by vznikl bez příčiny, platí zásada příčinnosti bezpodmínečně; a — pro-

* Hájím pouze svého uvedeného již článku a názorů v něm vyslovených, nikoli však článku p. Rohanova o vzniku činův lidských. v 1. čís. tohoto časopisu uveřejněného. S článkem tím vůbec nesouhlasím a jest čiré nedorozumění, pojímá-li p. prof. M. názory, skoro bych řekl diametrálně protivné tak, jako by byly docela shodny.

** Faktum jest, že já a mnoho jiných lidí, všichni lidé poznali jevy, děje, změny, jichž příčiny neznají; ale neznati příčiny a věděti, že není příčiny, jsou dva docela různé pojmy. Nevím, kdo tento dům vystavěl; ale to neznamená, že vím, že ho nikdo nevystavěl.

zatím — budiž dovoleno pochybovat o tom, že by neplatila pro p. prof. M. a ty, kdo s ním souhlasí.

Toto pojetí zásady příčinnosti jest prastaré ovšem; avšak postupem dlouhých dob vyvinulo se z něho pojetí všeobecné příčinnosti přirozené — a to není nikterak staré; tuto příčinnost přirozenou měl jsem na mysli, když jsem psal,* že poznání její ovládlo vědu tak, že není téměř vědce, činícího nárok na čestný titul »moderní«, který by pojmu toho popíral a nečinil ho východiskem nebo předpokladem svých výzkumů. Pan prof. Mareš toho nepostřehl; jinak by proti mně nevytýkal starobylosti pojmu kausality.**

Ale co jest to, tato příčinnost přirozená? A v jakém poměru jest k ní moderní věda? Má pravdu prof. M., praví-li, že pojem této kausality moderní vědu neovládá, anebo já, který tvrdím, že ji ovládá? Toť další otázky, které třeba vzíti v úvahu.

2. Člověk pozoroval od jakživa jevy v přírodě; ne hned však postřehoval jejich souvislost. Nemáme nižádného důvodu k vyslovení domněnky, že tento člověk ihned, jakmile počal pozorovat, hned také uvažoval o věcech, které pozoroval a které jímaly jeho smysly; ale tolik zdá se jisto, že jakmile uvažovati počal, vyhledával již příčiny jevů. Kde nebo v čem je nalézal? V bytostech nadpřirozených, v bozích, v démonech. To bylo primitivní pojetí kausality a primitivní výklad světa, který doznal svého vyvrcholení a ujednocení v pojmu boha — bytosti zcela jiného řádu nežli tento svět jevů — jakožto poslední a tvůrčí příčiny všehomíra. Ale bůh z pravidla nezůstal sám; bylo tu ještě množství jiných, jevům přírodním zcela nepodobných bytostí duchových, bůžkův, běsův atd., jimiž svět se hemžil, a jež pokládány za příčiny jevů přirozených. V učeních theologických neboli v theologických výkladech světa udrželo se toto primitivní pojetí kausality, ač hodně oklestěné, až do dnešního dne; z vědy však vymizelo téměř nadobro; — jen tu a tam uslyšíme ještě vzdálenou odezvu, která nás na starý mythologism upomíná; nejsilněji v názorech vitalistův a neovitalistův, jak později, kde budu nucen k věci se vrátiti, pokusím se ukázati podrobněji.

Člověk šel dál; poznával už nejen jevy a děje v přírodě, ale též jich souvislost; poznával dále, že tato souvislost jest uspořádána, nebo-li že jest zákonná, pravidelná; že jisté vztahy jevů se opakují; že se opakují vždy, jsou-li dány ty a ty podmínky; že změní-li se podmínky ty určitým způsobem, změní se vztahy jevů nebo dějů též určitým způsobem.

To, co tuto — ovšem velmi zhruba vypisujeme, naznačuje již genesi moderní vědy. Bylo již často řečeno o této vědě, že hledá zákony jevů; co znamená tento výraz: zákony? Nic jiného než formule, soudy, jež by vyjadřovaly vždy se opakující nebo-li obecné (jinak též: stálé) vztahy jevů a dějů. Zásada příčinnosti (samo sebou se rozumí, že přirozené) jest také takovouto formulí, vyjadřující, že každý jev, každý děj nebo změna má příčinu v jiném jevu nebo ději přirozeném — a v této

* L. c. (Rozhl. XIV.) str. 119. — ** L. c. 219.

formě jest pojetí kausality vskutku moderní: stará doba takového pojmu neznala, připouštějíc příčiny nadpřirozené neboli, užijeme-li způsobu vyjadřování prof. Mareše: připouštějíc zasahování »autonomních činitelův«, nenáležejících do řádu bytostí přirozených, na dění v tomto světě jevův.

Prof. Mareš upírá moderní vědě tento ráz, ale neprávem. Všecko, co uvádí na důkaz, že všeobecná a nutná platnost zákona příčinnosti neovládá moderní vědy, toho nedokazuje, neboť to by byl s to dovoditi jen jediný důkaz, a toho prof. M. nepodal: že moderní věda připouští buď a) vznik z ničeho, buď b) působení příčin nadpřirozených. Tohoto důkazu p. autor podati ani nemohl, poněvadž celý ráz moderní vědy — až na skrovné výjimky, jichž jsem se již dotkl a o kterých bude nám později jednati podrobněji — vychází na to, vysvětlovati jevy přirozené z příčin přirozených.

Z příčin? Není v tomto pojmu »příčiny« též něco, co upomíná na starý mythologism, něco fetišistického a tudíž nevědeckého, vědecky nepřípustného? Vskutku se zdá něco tomu nasvědčovati. Což nebyla příčině připisována mohutnost způsobiti účin? Nuže: mohutnost — co jest to? Co má tento pojem činiti s vědou? A dále: nemluvíme o příčinách, které vykonávají (efficiunt) svůj účin, podobné jako o silách (pojmu to příčině velmi blízkém, ač nikoliv s ní totožném, nýbrž stojícím k ní v poměru druhu k rodu), které usilují provésti pohyb nebo změnu? To jsou anthropomorfismy patrně, rozumíme-li výrazům: vykonávati, usilovati ve smyslu doslovném; a takových anthropomorfismův arci věda o přírodě na př. mechanika, chce-li zachovati vědecký ráz, musí zůstati prosta: proto právem Kirchhoff snaží se vymýtiti takovéto antropomorfismy z mechaniky, čehož zamýšlí docíliti tím, že odstraní slova, která k nim svádějí. Ale p. prof. M. se mýlí, domnívá-li se, že odstraňovati nesprávný význam slov, odstraňovati dokonce i slova: příčina nebo síla, znamená již také odstraniti princip příčinnosti. Slova snad, dejme tomu, budou odstraněna; ale pojem zůstane. Jsme, pohříchu, nuceni vyjadřovati své pojmy slovy, a škoda! i slovy takovými, jichž význam byl dříve a může býti i dnes nevědecky chápán: a je těžko nalézati slova nová, neboť kolik bychom jich musili nalézti! Kolikrát bychom musili měnit řeč! Neboť které slovo neměnilo svého významu? Shledáváme proto, že přírodozpytci, kteří ukazují na nebezpečí možného nedorozumění vyplývajícího z užívání slova: »síla«, psychologové, ukazující nemožnost pojmu »duše«, nebo na podobné nebezpeči možného nedorozumění vyplývajícího ze slov: »vůle«, »rozum«, »schopnost duševní« a pod., užívají i sami na dále těchto slov. A jaká nedorozumění vyplývati mohou z pojmu »zákona«! Nezní-li to jako čirý anthropomorfism mluviti o zákonech, které »vládnou« přírodou a kterými příroda se »řídí« nebo jichž docela »poslouchá«? A nepředpokládá-li zákon zákonodárce atd.? A přece užíváme — a budeme asi dlouho užívati — takových slov a výrazů, riskujíce tato nedorozumění, jichž, pravda, lze se vy-

varovati, ale jichž se přece všichni nevyvarují; proč jich tedy užíváme? Poněvadž kdybychom počali vymycovati slova a pojmy, které umožňují taková nedorozumění, nemohli bychom se již — chtěli-li bychom si zůstati důsledni — zastaviti; musili bychom měniti celou řeč a ještě ani tu bychom neměli záruky, že novým slovům bude rozuměno ve smyslu přesném. Nechceme-li tedy hotoviti stále nové a nové nádoby, nelze než nalévati nového vína do starých;* užívejme jich, dokud jsou k potřebě. Jest to snad nebezpečné, ale není to pro »vědeckost« vědy anebo, řekněme, pro zdravý lidský rozum nebezpečné tak jako nalévati starého a stářím již zkaženého (dříve ovšem dobrého i zdravého) vína do nádob z brusu nových. Na př. ujmu-li se (nevěda snad, koho se to ujímám), starého skřehlého ducha, démona, zrodivšího se v mysli mých prapředkův a zavedu-li jej pod novým názvem »autonomního činitele« do laboratoře věd o živé přírodě, aby mi pomáhal vyložiti to, co vyložit se dosud nepodařilo.

Než vraťme se k věci. Byl-li snad pojem »příčiny« kdysi chápán fetišisticky, lze i tu — když se tak děje všude jinde — nalíti nového vína do staré nádoby. Uvědomím-li si, že to v y k o n á v á n í účinu příčinou nebo ú s i l í příčiny provést účin a podobné výrazy jsou pouhé m e t a f o r y a z n a č k y či s y m b o l y s k u t e č n a, nikoli však toto s k u t e č n o s a m o tak jako celá řeč naše obsahuje pouze značky zkušenosti a ne tuto zkušenost samu a jako dále celá naše zkušenost o světě jest právě jen zkušeností o s v ě t ě, ale ne tímto s v ě t e m s a m ý m čili jinak, po Kantovsku řečeno, vědomím jevův, ale ne vědomím věcí o sobě:** uvědomím-li si to, pak mohu slov: příčina a příčinnost užívati bez jakéhokoliv i nádechu fetišismu a mythologismu, a v tom smyslu může býti i ve vědě užíváno těchto slov bez nebezpečí pro její vědeckost. Co však zbude potom z pojmu »příčiny«? Nic než pouhý jev, který nastal-li, musil nastati (= nemohl nenastati) jev jiný (účin) — byly-li totiž také jiné, určité podmínky (= jevy) dány; nenastal-li však, nemohl ani onen druhý jev nastati.

Pravil jsem výše, že úkolem vědy jest dané jevy vysvětlovati. Nemají pravdu ti, kdo vědě přiznávají j e n ten úkol: konstatovati, popisovati. Věda ovšem konstatuje, popisuje, ale činí to za tím účelem, aby vysvětlovala, vykládala; ovšem, aby vysvětlovati mohla, musí předem znáti to, co chce vysvětliti, a proto popis, konstatování je nutno, ale má právě význam jen jako předpoklad: vědy pouze popisné skytají předpoklady vědám abstraktním, vysvětlujícím.

Co však to znamená, daný a popsaný jev vysvětlovati?

* Staré nádoby slov a pojmů „mravnosti“, „náboženství“, „státu“, „práva“ — a kolik jiných ještě! — nebyly taktéž, nejsou taktéž vyplňovány novým obsahem?

** věc o sobě = věc, nalézající se mimo vztah k mému vědomí; vědomí věci o sobě = vědomí o věci, jež se nalézá mimo vztah k mému vědomí; logický protimluv obsažený v tomto výrazu jest zřejmý, a jím jest nemožnost nějakého vědění o věci o sobě (nebo o souboru věcí o sobě, o světě o sobě) dokázána dostatečně.

Nic jiného než rozpoznávati jeho vztahy k jiným jevům a zkoumati, zda ty vztahy odpovídají obecným formulím, zákonům nebo-li: zda ty vztahy se shodují s obdobnými vztahy jinde, všude pozorovanými. Uvésti daný jev na zákon — toť jeho vysvětlení. Avšak pravím-li: vztahy obecné, jest to totéž jako říci: vztahy příčinné, což jsou vztahy skutečného ke skutečnému (na rozdíl od vztahův skutečného k neskutečnému, k cíli, který ještě není skutečný): výklad jevů jest tedy zároveň výkladem příčinoslovným, kausalitním a jiného výkladu není. Jest možno ovšem, že ony vztahy pozorovaného jevu k jiným nejsou ve shodě s formulemi (zákony) — zákon na ně nepřiléhá. Co učiní věda? Kapituluje snad? Ach nikoliv. Soudí tak: buď pozorování nebylo přesné — a pozozuje znovu, opatrněji; anebo formule není správná — třeba podrobiti ji revisi. Anebo, třetí možný případ není ještě nalezena formule, která by přiléhala na tento jev — tu buď se prozatím utvoří hypothesa (výklad prozatímný, pravděpodobný) anebo se ani neutvoří, ale věda trpělivě zkoumá dále jiné jevy podobné: a zkušenost ukázala nejednou, že co nebylo možno vysvětliti ihned, vysvětlilo se později. Ale vždy a všude moderní věda na rozdíl od vědy theologicky zabarvené snaží se vysvětlovati jevy z příčin přirozených a nikdy neupadá v pochybnost o tom, že dotyčný jev má příčinu v řádu přirozeném t. j. v řádu věcí, které nepřesahují oboru skutečné nebo možné zkušenosti.

3. Ale ovšem: plodem moderní vědy princip kausality není, což tím ochotněji přiznávám prof. Marešovi, an jsem nikde nic podobného netvrdil; řekl jsem pouze, že je východiskem, předpokladem. Mohl bych říci též: heuristickým principem; anebo vírou. Heuristickým principem: to právě znamená, že jakmile dán jest jev, záhada, snaží se věda vykládati záhadu tu z příčin přirozených; neznám vědce, který by zrazoval od takového výkladu poukazem na to, že tento jev je zázrakem t. j. činem příčin nadpřirozených, do jiného řádu než jevy v přírodě náležejících čili též bytostí přesahujících obor skutečné nebo možné zkušenosti. Jest též vírou: věda věří, že každý jev přirozený (jiných jevů nezná a nemůže znáti) má své příčiny v řadu přirozených věcí, že nevznikl z ničeho ani zázrakem; věří to i tehdy, když ještě těchto příčin nezná.

Netřeba se lekati nikterak tohoto slova a pojmu: víra. Jest to předně víra docela jiného druhu a rázu nežli víra ve smyslu theologickém, poněvadž tato postrádá vůbec odůvodnění (nebylo konstatováno přesně, ve smyslu vědeckém dostatečně ni jediné zasažení bytosti nad — nebo mimopřirozených do přirozeného dění), ona částečného odůvodnění nepostrádá. Za druhé, třeba uvážiti obsah i rozsah této víry. Všecko vědění, i »nejvědečtější«, zakládá se na víře. Každý důkaz předpokládá něco, čeho již dále nelze dokazovati, a v co tedy nutno věřiti: předpokládá víru v bezpečnost logické methody, v jistotu prvních premis. Dokázal kdo exaktně existenci vnějšího světa? A přece věříme v existenci tohoto světa. Viděli jsme už někdy své oči,

své srdce, svůj mozek, srdce a mozky jiných živoucích lidí? Neviděli; a přece věříme, že máme oči a že my i ostatní lidé mají srdce a mozky a zdálo by se nám bláznovstvím, pochybovat o tom. Zkrátka: všechno vědění. vědění nesporných vědeckých pravd nevyjímaje, zakládá se na víře; v ě d ě n í j e s t j e n j i s t ý d u c h v ě ř e n í. A usilujme, jak usilujme, nebudeme s to zbýti se takováto víry, usilujme mysliti si, že není vnějšího světa (čili že naše víra v něj nás klame), jest to marno; usilujme jak usilujme mysliti si, že něco povstalo z ničeho (čili že naše víra v příčinnost nás klame), jest to též marno: můžeme si toliko n a m l o u v a t i, že vnější svět neexistuje a zásada příčinnosti neplatí, ale ne v to věřit. Jest to namlouvání podobné tomu, k jakému se uchyluje skeptik náboženské víry, ztrativší již orgán pro tuto víru, ale nedošedší dosud vnitřního uklidnění a proto toužící zpět: namlouvá si, že věří v anděly strážné i v ďábly a ve vše, čemu církev učí; namlouvá si, ale — nevěří; bojí se jen přiznat si, že nevěří.

Proto nelze ani říci, že princip příčinnosti přirozené byl někdy dokázán, ani že může býti dokázán. Je-li Hume-ova kritika pojmu toho správná — já jí za docela správnou nepokládám, hlavně ne za úplnou — je správna potud, pokud ukazuje nedostatečnost jakéhokoliv důkazu příčinnosti. Právě tak nelze ve smyslu přesném říci, že staré pojetí příčinnosti nadpřirozené, jež, jak pozorujeme, ustupuje více a více pojetí příčinnosti přirozené, ustupuje tomuto proto aneb jen proto, že byla dokázána jeho nesprávnost: vždyť jsme pravili již, že samo dokazování předpokládá víru. Vskutku: dokázal kdo, že Jupiter, Apolo, Venuše, Brahma, Krakonoš, andělé a vůbec jacíkoliv pouzí duchové neexistují? Nikoliv. Lze dokázati, že takové bytosti duchové, kdyby existovaly, nemohly by námi ani býti poznány ani myšleny (takže bychom si mohly nanejvýš namlouvati, že existují, a představovat si je jen v symbolech a to v symbolech vypůjčených zase jen ze světa jevů, ze světa zkušenosti) a že by nemohly zasahovati v běh přirozeného dění; ale jestliže bychom přihlédli k takovému důkazu, shledali bychom opět, že podstatným prvkem v něm jest víra, víra v methodu důkazu, víra v přirozenou příčinnost jevů. Kdo vyvrátil kdy Descartesem připuštěnou možnost universálního omylu, t. j. možnost toho, že veškery naše zkušenosti, smyslové vjemy i úsudky rozumové nás klamou, poněvadž jsme snad byli stvořeni za tím účelem, abychom zlomyslně byli klamáni a klamali se? Nikdo toho nevyvrátil, ani Descartes sám, neboť jeho důkaz předpokládá již to, co chce dokazovati*: a přece věříme i své zkušenosti i svému úsudku a nemůžeme nevěřiti jim.

Jestliže by tedy kdo řekl, že kausalitní princip, poněvadž je předmětem víry, nemá hodnoty vědecké a není vědecký, nezbývá než odpověděti mu, že věda vůbec není — v témže smyslu — vědecká a nemá hodnoty vědecké, jelikož veškero

* Tím, že ideu boha, ze které vyvozuje vše ostatní, pojímá jako neklamnou.

naše vědění zakládá se na víře; kdo nechce uznati víry té, tak přirozené a tak nutné, tomu nezbývá než čiročirá skepse.*

Věda se ovšem nemůže vzdáti virv té, neboť s ní stojí i padá. Nespokojuje se však všeobecným tvrzením, že každý jev má příčiny v řádě přirozeném, ale snaží se vypátrati též, které to příčiny jsou; to znamená jevy vysvětlovati a to jest její účel. Odtud i její heslo: laboremus, pracujme. (P. d.)

Genius tvůrce nového prostředí společ.

Genius jest karakterisován buď kromobyčejně intensivním a kromobyčejně harmonickým rozvojem všech schopností, zvláště schopností synthetických (obrazivosti a lásky), které zplozují invenci, nebo kromobyčejně intensivním rozvojem nějaké schopnosti speciální, — a zde právě může genius předstírati manii; — hned konečně kromobyčejnou harmonií mezi dostatečně intensivními schopnostmi. Slovem úplný genius je síla a harmonie, částečný genius jest buď síla nebo harmonie.

Tomu-li tak, které jsou příčiny genia? Můžeme-li je najíti všecky ve fysickém a sociálním prostředí? — Ne, všeobecné příčiny, tkvící v zevnějším prostředí, jsou jenom předběžnými podmínkami; objevení se genia má původ ve šťastné shodě mnoha příčin při samém zplození a při rozvoji zárodku. Genius jest v pravdě Darwinovou šťastnou náhodou. Jest známo, že Darwin vysvětluje původ druhů náhodou v individuálním zplození, která se udála směrem příznivým podmínkám života; nahodilá změna ustálila se potom dědičností, zobecněla, stala se specifickou: odtud biologický druh. Podle našeho mínění jest genius nahodilou změnou schopností a jejich ústrojů směrem příznivým novotě a invenci nových věcí: tato šťastná náhoda, jakmile se udála, nevede k dědičnému a fysickému přenášení, nýbrž uvádí do světa idee nebo city, nové typy. Genius pozměňuje tedy dřívější sociální a rozumové prostředí a není sám pouhým a prostým výplodem prostředí. Vlastností prostředního talentu jest, že je výslednicí, jejíž všecky číslice lze najíti a poznati, prozkoumáme-li prostředí a zevnější ráz nějakého auktora

* Hume alespoň tak dobře — ne-li lépe — jako dokázal nemožnost důkazu příčinnosti, důkazu totiž, v němž by nebylo víry, dokázal nemožnost takovéhotéž důkazu existence vnějšího světa. To patrně přehlížejí přírodozpytci jako Hertz, kteří ve jméno Humeovy kritiky zavrhují kausalitu; a díky tomuto přehlédnutí píší dobré knihy o mechanice, vědě, která existenci vnějšího světa ovšem předpokládá, a která — ký div! — předpokládá i princip kausality, neboť popisuje a vykládá jen vztahy věcí přirozených (jevů mechanických) a nezavazuje nikde o vztahy jich k bytostem nadpřirozeným. Příčina této nedůslednosti je na jevě; člověk může si namlouvati, že nevěří v existenci vnějšího světa nebo v kausalitu, ale vskutku v ní věří jako neskeptik: i Descartes věří (zmínili jsme se již o tom, jak si pomohl) i Hume věří, a on, který zavrhl kausalitu, hlásá v téže knize determinism vůle. Jakmile by člověk vskutku pozbyl víry v kausalitu a ve vnější svět, nemohl by ani den žít — jelikož každá myšlenka, každý čin ji předpokládá.

tak, jak se v životě rozvinul; geniovou vlastností naproti tomu jest, že obsahuje jakožto hlavní a podstatné číslice nerozložitelné neznámé veličiny. Neříkáme tím, že by utváření genia nepodléhalo v podstatě vědeckým zákonům úplně pevným a stálým, není v geniovi zajisté nic, co by se nedalo vysvětliti zplozením, dědičností, konečně výchovou a prostředím, leda že bychom připustili vědecky podivnou hypothesu o svobodné vůli u genia. Ale genius jest karakterisován zdánlivou odchylkou od těchto zákonů, t. j. tak složitými důsledky těchto zákonův a tak skříženými vlivy, že způsobují zdání výjimek, zdání protimluvů. Kdežto všecka individua zhotovená na obecné brdo podávají nám ducha pravidelné osnovy, jejíž niti lze spočítati, jest genius zmotaným pásmem, a kritikovo usilování, aby rozmotal toto pásmo, vede vůbec k výsledkům docela povrchním. P. Taine napsal znamenité celkové studie o umění v Řecku, Italii a Nizozemí; ale chtíti poznati vlastní a osobní ráz a podstatu toho a toho sochaře neb toho a toho malíře podle těchto studií zevnějších prostředí jest, jako bychom chtěli určovati stáří nějakého individua podle průměru nějaké statistiky nebo hlavní události nějakého života podle dějin nějakého věku.

Naším stoletím právem uveden byl do literární historie živel psychologický a sociologický; jde však o to, stanoviti jeho důležitost a meze. Villemain jeden z prvních, pojímaje dílo umělecké jako výraz společnosti, připojoval ke svým úsudkům dějiny spisovatelův a jejich dob. Sainte-Beuve potom prohlásiv, »že nemůže souditi o nějakém díle nehledě k samému člověku, jenž je napsal,« konal životopisná šetření o spisovatelově dětství, jeho výchově a literárních skupinách, k nimž náležel. »Každé dílo nějakého spisovatele jsouc pozorováno a vyšetřováno takto, ve své době, když jsme je postavili opět do jeho rámce a obklopili všemi okolnostmi, za kterých vznikalo, nabývá teprv veškerého svého významu, svého významu historického, svého významu literárního. Býti v literární historii a v kritice žákem Baconovým, zdá se mi potřebou doby a výtečnou základní podmínkou toho, abychom mohli potom jistěji souditi a požívati.« Bylo v tom kus nadsazování. Či pokročíme na příklad drahněji v poznání genia Balzacova, známe-li zápas, jejž vedl se svými věřiteli, s bídou, s odpory obecenstva? Všecka umíněnost jeho povahy, všecka jeho svéhlavá energie a zároveň všecken jeho důvtip v nejzchytralejších finančních kombinacích, všechen jeho důmysl, vědoucí sobě vždy rady a pomoci, dají se uhodnouti právě tak a více z jeho děl než z jeho života. U pravých umělců bývá praktická existence velmi často vnější, povrchovou věcí; duchový karakter jeví se nejlépe dílem. Tam, kde se projevují značné různosti mezi dílem a životem, jako u Bacona nebo Seneky, má zvláště dílo poutati pozornost; máme si říci, že v něm máme podstatnou a spolu nejlepší stránku člověka. Co hrdinského měl do sebe život počestného Petra Corneille? Čím se odlišuje znamenitěji od života jeho bratra Tomáše? Jejich prostředí jest totéž, četba jejich podobná. Ale Corneilleovi tanou po celý život

na mysli veliké koncepce hrdých a pevných karakterů, neoblomně přísných jako povinnost a hrdinských až do nemožnosti. Počítá-li Corneille mezi své oblíbené auktory Lukiana a Španěly, jest to prostě tím, že sama přirozenost jeho genia jej k nim pudí. Dnes při všelikých výhodách, které nám poskytuje knihtiskařství, volí si genius sám svoje prostředí, utvrzuje se svými zamilovanými studiemi; to vše ho neutváří, ale může spíše sloužiti k tomu, aby jej zjistilo. Historik bývá nejčastěji jako prorok po účinku; hledá ve mravech, v oblíbené četbě, v životních okolnostech příčiny, které určily to a to dílo, a nepozoruje, že všecky tyto okolnosti se vysvětlují právě důvody, jež zplodily dílo: geniem spojeným těsně s mravním karakterem.

P. Taine zahájil otevřeně kritiku ne již jen psychologickou, nýbrž sociologickou. Samy dějiny jsou podle něho problémem psychologickým. V dějinách ze všech dokumentů nejvýznačnějším jest kniha a ze všech knih nejvýznačnější je zase ta, která má největší literární cenu. Odtud tento závěr: »Hodlám psáti historii literatury a hledati v ní psychologii národa.« — Tyto zásady jsou ve své všeobecnosti správné a tento cíl jest oprávněn. Bylo by pouze třeba dohodnouti se o stupni a způsobu význačnosti, jenž karakterisuje literární cenu nějakého díla. Nejsilnější dílo podle našeho mínění má býti nejsociálnější, to, které představuje nejúplněji samu společnost, ve které umělec žil, společnost, ze které vyšel, společnost, kterou v budoucnosti ohlašuje a kterou budoucnost snad uskuteční. Takž, když sami jsme připustili, že vyšší esthetická emoce jest emoce sociální, přiznáme milerádi, že vyšší výraz společnosti je příznakem vyššího díla, ale s tou podmínkou, že nejde jen jako u p. Tainea o společnost faktickou, o společnost s nějakým auktorem současnou. Genius není jen odrazem, jest i produkcí a invencí: veliké genie, choragy myšlenky a citu, vyznačuje tedy zvláště stupeň předstižení budoucí, ano i ideálné společnosti.

P. Taineova aplikace jeho sociologické theorie a všeobecné zákony, které staví, jsou nedostatečné: jsou jenom částí pravdy Vliv prostředí je nepopíratelný, ale nejčastěji bývá nemožno určitě jej vymeziti a to, co o něm víme, nedovoluje nejčastěji ani činiti z uměleckého díla závěry na společnost, ani souditi ze společnosti na dílo umělecké. Předně, co se týká vlivu rasy (plemene), který jest ostatně jistý, je známo, že žádná rasa není čistá. To jest fakt dokázaný anthropologií.*

Mimo to neznáme vědecky rozumových a tělesných znaků ras smíšených. U jednoho a téhož národa kraj od kraje se duch znamenitě mění a přes to tento duch vlastní nějakému kraji nebývá vždy poznatelný. Právem se tázali, kdo z obou je Normanďan, zda Corneille či Flaubert, a jaký je vztah mezi oběma;

* P. Spencer ve své Popisné sociologii shledává na př. v anglické rase Brity, obsahující dva národopisné typy, různící se vlasy a tvarem lebky; římské osadníky v neznámém počtu, národní kmeny Anglů, Jutů, Sasů, Kymrů, Dánů, Morsů, Skotů a Piktů; konečně Normany, kteří sami zase podle Augustina Thierryho obsahovali v sobě ethnické živly sebrané z celé východní Francie.

kdo z obou je Bretonec, zdali Chateaubriand či Renan. Goethe i Beethoven jsou oba Jihoněmci. Nedovedeme určiti, pokud a jakou měrou karakter rasy potrvává u jednotlivců, zvláště pak u umělců. Co se tkne dědičnosti v rodinách, jest nepopíratelná, ale často ještě nepostižitelná.*

Vliv fysického prostředí a bydliště jest druhý důležitý živel esthetické sociologie. Judsko a jeho krajinné pohledy obrážejí se povšechným způsobem v biblických básnících a ve formě jejich obrazivosti; orientální příroda zračí se ve překypující literární bujnosti Hindů, Řecko s určitými svými liniemi v poesii řecké. Ale proč Italioti Velkého Řecka neměli athenské literatury přese všecku podobnost obojího pobřeží? »U nás jest La Fontaine z kraje malých kopců a říček; což nespatřoval Bossuet tytéž krajinné pohledy kolem Dijonu a Lamartine kolem Mâconu?« **

Vliv sociálního a historického prostředí je viditelnější. Byl to zajisté jeden a týž stav ducha ve Francii, jenž se projevoval theoriemi Descartesovými, v nichž myšlenka jest oddělena z kořene od látky a jako uvedena na abstrakci, abstraktní poesií Boileauovou, zcela psychologickou a rovněž příliš abstraktní poesií Racineovou, konečně abstraktním a idealistním malířským uměním Poussinovým.*** Čím ostatně pracuje umělec, básník, myslitel? Úhrnem ideí a citů své doby. To jest jeho l á t k a, a látka podmiňuje vždy formu. Avšak nevytvořuje ani nevnucuje ji úplně; známkou genia právě jest, že nachází novou formu, kterou známost d a n é látky nedala předvídati. Mimo to vlastností genia jest, že rozhojňuje sám o b s a h, souhrn ideí, je-li to myslitel, souhrn citův a obrazův, je-li to umělec; a umělec jest myslitelem po svém způsobu.† Dějiny literatury podobají se dějinám vědeckých výzkumů, jsou také zajímavé, ale obojí slouží, opakuju ještě jednou, jen k tomu, abychom mohli lépe vyvoditi z rovnice tuto neznámou, genia, i jest právě tak ne-

* Viz p. Ribot, H é r é d i t é: „Jsou-li individuální vlastnosti dědičné? Fakty nám ukázaly, že i ve fysickém i v duševním oboru č a s t o bývají." Podle p. de Quatrefages, ačkoliv jest násilně a stále rušena, dědičnost, zahrnujeme-li v ni všecky zjevy, jimiž se projevuje u jednotlivců náklonnost říditi se mathematickým zákonem, „dociluje konečně v celkovém souhrnu každého druhu výsledku, jehož nemůže uskutečniti u ojedinělých individuí." Anthropologové nepokládají za stálou ani dědičnost vlastností plemenné odrůdy, kmene a rodu, a tím spíše ne národa.

** P. Hennequin ve svých studiích o Vědecké kritice. — Bedřich Müller (Allgemeine Ethnologie), jakkoli připouští vliv bydliště a potravy na fysické a mravní vlastnosti, může podati jenom nanejvýš nejasné a všeobecné příklady této působnosti. Viz práce p. Crawforda v rozpravách londýnské ethnologické společnosti.

*** Podobně „jedna a táž doba germánského ducha zrodila Hegela a Goethe, jako jedna a táž doba anglického genia zplodila brutální divadlo Wycherleyovo, hrubé satiry Rochesterovy a přikrý materialism Hobbesův." (Pavel Bourget, Studie ze současné psychologie.)

† P. Hennequin sestavil seznam geniů podle dob, který, jakkoliv jest jen přibližný a nepřesný, naznačuje, jak rozličné literární periody jednoho a téhož národa vykazují „různé a sobě odporující" duchy. Bylo by snadno, dokládá, rozmnožiti tyto příklady až do té míry, že by případ umělců jsoucích v odporu se svým sociálním prostředím jevil se býti častější než opak.

možno vysvětliti úplně původní dílo jako veliký výzkum; nikdy nevnikneme lépe v genia Shakespearova nebo Balzacova než v genia Descartesova nebo Newtonova a mezi předchozími nám známými psychologickými případy Hamleta nebo Baltazara Claetze a těmito typy samými bude vždy ještě větší mezera než mezi předchozími případy systému otáčení oběžnic nebo theorie přitažlivosti a těmito theoriemi samými.

Vlivu okolností a prostředí, který jest tak značný, ačkoliv ne všeobecný v počátcích literatur a společností, ubývá tím více, čím více se tyto rozvíjejí, a stává se skoro bezvýznamným v jejich rozkvětu. P. Spencer skutečně ukazuje, že ve společnostech víc a více civilisovaných jest rostoucí snaha po individualní samostatnosti. Příčinu tohoto faktu je snadno naznačiti i v p. Spencerově a Darwinově nauce. Jako každý tvor snaží se i člověk z ekonomie sil setrvati ve svém bytu a co možná nejméně jej pozměniti, má-li se přizpůsobiti fysickým a sociálním okolnostem, které kolem něho se mění. Vynakládá na to všecky síly své inteligence, aby se co nejméně měnil. »Takž většina prvotních vynálezů, vynálezy oděvu, vynálezy, týkající se opatřování potravy, měly za účel, umělými změnami obklopujících jej poměrův umožniti člověku, aby zachoval své ústrojné disposice, svoje zvyklosti, své vzezření nehledě k jistým opačným přirozeným změnám týchž okolností.« * Lidé, přešedše z horkého pásma do pásma studeného, přioděli se kožešinami a nikoliv rounem jako některá zvířata; kmenové, živící se potravou rostlinnou, přenesli s sebou obilí do všech pásem, svědčících této plodině polní; pračlověk, prchaje před velikými dravci, místo aby rozvinul nejvyšší míru mrštnosti a lstivosti jako všecka bezbranná zvířata, vynašel zbraně. Právě tak, a to přirozeně, jeví člověk snahu setrvati ve svém stavu mravním. Dejme tomu, že by bylo nějaké válečné sociální prostředí, na příklad Sparta, a že by se v něm narodil působením jakési nahodilé odrůdnosti, kterou theorie o přirozeném výběru nucena jest připustiti, člověk nadaný jemnými a mírumilovnými city; zajisté že tento člověk se pokusí nepozměniti své duše, nekonati činů, které se mu protiví. Může-li, vynasnaží se věnovati se jiným funkcím než funkcím válečníka, bude chtíti státi se knězem, národním básníkem. Nepodaří-li se mu to, je-li sociální prostředí nanejvýše stejnorodé a spolu nepřátelské, t. j. mají-li skoro všickni jeho krajané city nepřátelské citům jeho, bude museti nepochybně povoliti nebo odevzdati se v to, že povede život plný opovržení. »V takovémto dějinném období musel by člověk nutně míti nepřemožitelného genia, aby nepodlehnul přizpůsobení.« (Hennequin, ibid.) Ale p. Spencer ukázal, že prvotní společnosti, podle zákonův o sociologickém pokroku, stávají se brzo různorodější, přičleňují se k jiným, aby utvořily vyšší celek států, rozrůzňují se, aby se sjednotily opět v národy, v rozsáhlé říše. Tou měrou, jak jednotlivec bude se stávati pří-

* P. Hennequin, ibid. P. de Quatrefages uznává výslovně tuto tendenci (Unité de l'éspèce humaine, str. 214).

slušníkem různotvárnějšího a rozsáhlejšího sociálního celku, jehož lepší organisace vyžadovati bude méně mravních obětí od svých občanů, budou tito moci snáze zachovati své zvláštní schopnosti, aniž těmto bude potřebí nabýti přílišné intensity, aby mohly odolávati přílišnému tlaku sociálnímu. Odtud vzmáhající se pokrok individuality a osobní svobody od starých dob. P. Hennequin, inspirovav se p. Spencerem, ukázal, co nepřesného a nejasného jest ve výraze »sociální prostředí«, pojímáme li jej ne již ve smyslu statickém, jakožto souhrn podmínek nějaké společnosti v nějaké době, nýbrž ve smyslu dynamickém, jakožto sílu přizpůsobující jisté bytosti těmto podmínkám. Moderní dějiny a román ukazují, že společnosti stupňujícím se účinkem různorodosti jeví snahu rozkládati se ve stále rostoucí počet samostatných prostředí a tato zase na jednotlivce čím dále tím méně sobě podobné. Stupňujícím se rozvojem této samostatnosti duchů třeba jest vysvětlovati v oboru umění kratší a kratší trvání škol a jejich rozmnožování, méně a méně národní ráz umění, podle toho, jak civilisace, které umění přináleží, se rozvinuje a mohutní. Není již vlastně francouzské literatury a i literatura anglická začíná se rozrůzňovati.*

Není tedy snadno činiti z daného díla závěry o společnosti, ve které dílo vzniklo, chceme-li vykročiti ze všeobecností a banálností. Nepůjdeme tak daleko, abychom s p. Hennequinem řekli, že sociální prostředí na většinu velikých geniů, jako jsou Aischylos, Michel-Angelo, Rembrandt, Balzac, Beethoven, nemá žádného vlivu: to jest paradoxon; ale připustíme, že ve společnostech nanejvýše civilisovaných, jako Atheny za sofistů, Řím za císařů, Italie za renesance, současná Francie a Anglie, přestává tento vliv býti předurčujícím. (P. d.)

Ostrčilova opera „Vlasty skon".

Zakladatelé nové české hudby jeden po druhém již odešli a o zájem a pozornost naši hlásí se jejich žaci a nástupci. Jest jich hezká družina. Kdo z těchto mladších zaslouží si hold a slávu druha Dvořákova, Fibichova a Smetanova? O jednoho do soutěže přibylo; oficielně jaksi stalo se to 14. prosince premierou opery »Vlasty skon«.

Otakar Ostrčil (naroz. 25. února 1879), byl na jevišti dosud nováčkem, koncertní obecenstvo znalo ho však již z několika skladeb, jako kvarteta smyčcového z H-dur, poctěného cenou »Českého spolku pro komorní hudbu«, orkestrální Suity, hrané akademickým orkestrem a symfonické básně »Pohádka o Šemíku«, přednesené r. 1902. Českou Filharmonií. V rukopise

* „V Paříži dosahuje společenská různorodost takového stupně, že nikomu se nebrání projevovati svou původnost, a poněvadž každý umělec je hrdý na své schopnosti, jest jich jen velmi málo, a to nejprostřednějších, kteří se uvoluji zapříti se a hověti pro rychlejší úspěch vkusu té či oné částky obecenstva." Proto také v prostředí společensky tak určitém jako Paříž z konce druhého císařství a začátku třetí republiky našli nejrozmanitější duchové místo. (Viz p. Hennequina, ibid.)

chová skladatel ještě melodram s orkestrem »Ballada o mrtvém ševci a mladé tanečnici« na slova Legrova a symfonii A-dur.

Hudební drama »Vlasty skon« uvedeno nedlouhou předehrou, v níž motiv Vlastin, na jediný takt omezený (jako všechny motivy v opeře nedosahují většího rozpjetí než nejvýše čtyř taktů) a úsečností svojí charakterisující povahu i odvahu Vlastinu, vyskytuje se poprvé v různých útvarech. Dlouhý monolog Vlastin v 1. jed. přerušovaný občas výbuchy bojovné vášně a válečným pokřikem »Hojó! Hohoj!« vzat libretistou zcela z Wagnera. Vlasta uleha v lese a zpola ve snu vidí se již na stolci knížecím na Vyšehradě. Ve vichřici větru mísí se hlasy padlých její družek. Z těch zvláště kvartet (Šárky, Častavy, Stratky a Zdoběny) »Děvy tvé jímá siroty tíž« jímá sugestivním výrazem (Lento espressivo, $^3/_4$ Des-dur), jenž stupňován ještě ve slovech »Jitra již šero žene nás v dáli«, zpívaných celým sborem. Hlasy děv umlkají a vichřice přechází v mírný větřík. Ranní šum lesa a probouzející se zpěv ptačí vyznačen ševelem houslí a trilky sólového klarinetu, flétny a fagotu. Ve šveholení ptactva mísí se hlaholy lesních rohů, ohlašujících blížící se četu lovců, z nichž jeden střelí po Vlastě šípem maje lesklý krunýř její za hebké tělo srny. Hradní Bořek vítá Vlastu jako hosta svého pána, který s chotí mladou vydal se na lov. V samomluvě, již skladatel vplétá ve volání sboru Bořkova přivolávajícího pána svého Vlaslava, je prvá narážka na tragickou zápletku, již v dalším Vlastině díle zkázy vidíme zrát. Oba sbory, Bořkův na scéně i Vlaslavův za scénou, jsou účinně vystupňovány, svědčíce o technické dovednosti skladatelově i ovládání obsáhlého aparátu. Heroickým motivem, jenž později objevuje se v podobě měkčí, přiměřené charakteru hrdiny, uveden Vlastav s chotí a průvodem. Vlasta přijímá pohostinství Vlaslavovo, zaručí-li jí přísahou bezpečnost. Vlaslav vykoná slib na štít Vlastin v charakterickém Maestosu (ma con moto, F-dur), jehož druhého dílu »Ve slavném slibu hosti stůj« (espressivo) zvláště výraznou melodii přejímá i ostatní ensembl, Vlaslavův lid. V konečné akkordy jeho ozvou se za scénou rohy, zvěstující příchod nového hosta, Vojmíra. Motiv jeho (Fis-dur $^6/_4$), měkký, jako rek, jenž mžikem vzplane k Vlastě prudkou láskou. Prvé známky mocně propukající lásky Vojmírovy kreslí skladatel adagiem Fibichovsky založeným, dávaje reku údiv nad zjevem Vlastiným zpívati bez průvodu. Sbor, zbudovaný zprvu na motivu Vojmírově, později Vlastině, zakončuje fanfárami lesních rohů a plným orkestrem prvé jednání velice efektně. Smetana byl v tomto jednání zvláštním patronem oné scéně, v níž rozkošný průvod k Bořkovým vůdčím slovům. »Vše uchystáno již. Po návrší zde k hradu lze dospět« obestírají vzdušné figury houslí.

Druhé jednání uvádí náladové solo klarinetu. Široká melodika předehry vroucně pěje v jasném A-dur (Andante amoroso) o šťastné lásce Vlaslava a Svatavy. Následující duo manželů, intonačně velice obtížné, jest z nejkrásnějších lyrických míst partitury. Idyla manželská mění se příchodem Vlastiným, jež

vyzývá Vlaslava, by se v pole vydal proti domnělému lupiči rodného hradu. Scéna zbudována na motivu Vlastině. V orkestrálním průvodu měkký motiv Vlaslavův střídá se s hrdým motivem Vlastiným. Mohutná a ryzí je gradace této scény od podrážděných slov Vlastiných »Aj, ženy tvé láska« až k plnému výbuchu její vášně »posléz v svou náruč k slastnému vděku«, jehož široce vyznívající ton přejímají harfové arpeggie. Oba motivy nabývají tu v Maestosu kovových rythmů: Vlastin, když prohlašuje knížecí svůj původ, Vlaslavův, když připověděv svoji večerní návštěvu, odchází odhodlaným krokem. Sbor oděnců za scénou opěvá Ladu, milostné opojení, v ironickém vztahu na hrdinské poslání Vlastino, a dívky, věnce pletoucí a kvítí trhající, rozezpívají se o jaru a lásce. Sbor jich »Vesna, Vesna, zlatovlasá Vesna« (Moderato A-dur) jest půvabnou ukázkou lyrickou. Na scénu přichází zabrán v milostné opojení Vojmír — uveden lyrickým motivem. Vlasta zve ho na večer v komnatu, kde chce se mu dáti poznati. Slova její doprovází týž průvod (Maestoso, molto lento), jehož skladatel užil při obdobné scéně s Vlaslavem. V orkestrální mezihře, jež spojuje tuto polovici druhého jednání s následující proměnou, ozývá se vedle známých již motivů i motiv nový, líčící tajemnost zjevení Moranina. Vedle bohatého thematického propracování obsáhlé této scény upoutá ucho hudebníkovo zvláště kontrapunkt v houslích k motivu Moraninu, přednášenému nástroji žesťovými, podobně jako onen, jehož užívá Wagner ve své ouvertuře k Tannhäusru. Za hrdinných rythmů plného orkestru a sboru, v něž mísí se posupný smích Vlastin, padá opona.

V třetím jednání tryzna za Vlaslava přerušena příchodem posla Přemyslova, jenž vypravuje o vzpouře dívek po smrti Libušině i o konečném její potlačení a o pádu Děvína. Skladatel provází ho několika motivy Smetanovými (z Libuše, Vyšehradu a Vltavy). Místo to však padlo za oběť snaze po dosažení většího spádu děje. Posel vypravuje dále, že jediné Vlastě podařilo se uprchnouti a stopa její že vede až sem v okolí hradu. Charakteristicky podává skladatel hudební ilustraci zjevu Vlastina, při popisu osoby její a výzbroje. Pokud na hradě dlí, je Vlasta chráněna slibem pohostinství, v orkestru ozve se Maestoso z přísahy prvého jednání. Orkestrální mezihra částečně na předehře k prvnímu jednání založená a motiv Vlastin ve značné zvukové síle reprodukující, uvádí soubor myšlenkového díla (motiv Vlaslavův hraje v ní důležitou úlohu) a zavádí nás v les, kam prchá Vlasta. Tam proklá Vojmíra, vítězný ton jejího motivu ukazuje tu jasně i hrdinnou její převahu. Vojmír umírá s jménem jejím na rtech, v orkestru motiv jeho naposled se ozývá a v prvky své se drobí. Pronásledovatelé však se blíží, smrtelně raněna Vlasta klesá. Les šumí nad hlavou jako v jednání prvém. Solo klarinetu a lesního rohu a jemný doprovod harfy, v něž mísí se ševel smyčců, vyzdvihují náladovost této scény. Vlaslavův motiv vystupuje opět a zvučí plným ohlasem v srdci Vlastině: »Ó Vlaslave, to láska jest?« Vlasta volá Mo-

ranu a hlasy družek v posledních okamžicích jejích zvou ji již ve svůj střed známým již zpěvem. Zhudebnění této závěrečné scény jest po stránce lícně, zvukové lahodnosti a hudební inspirace jedním z nejlepších míst opery.

Libreto Pippichovo je konvenčně operní se vší tou nesmyslností a nemotivovaností směšného rekovství a hrdinství. Znaky jeho jsou nad to: nabubřelá rozvleklost a zbytečné episody, jež s hlavním dějem nemají niterné souvislosti a mátožmost charakteru osob jednajících.

Instrumentace Ostrčilova, již užívá k charakteristice postav a k účelu dramatickému, není přeplněna, odpovídá podstatě a povaze scény a barvy její rozzařují se na mnoha místech značným leskem, ač prostředky k tomu jsou jednoduché. Vedle smyčců, jimiž zdárně dovede vlásti, užívá skladatel rád harfy. Dřevěné harmonie dechové využívá k dosažení zvukové barvitosti a lahodnosti; zvukovou sílou žesťových nástrojů nemrhá, dbaje přísně srozumitelnosti slova. Deklamace jeho rovná se vzorné deklamaci Fibichově. Jako rozený dramatik plně využitkuje v opeře různorodého živlu: heroického, erotického a mystického, dbá divadelní účinnosti a napjaté gradace, vrcholící na konci aktů, vždy pěkně vystupňovaných a konče scénou, v níž za velebných akordů Vlasta klesá v náruč Moraninu. Prvotin takové umělecké úrovně nevykazují dějiny naší hudby mnoho a proto vítáno budiž dílo Ostrčilovo jako slibná záruka další slibné budoucnosti!

Článek tento nebyl by úplný, kdyby nevzpoměl pečlivé ruky Kovařovicovy, jež provedení opery tak vzorně připravila, a kdyby neocenil dokonalého výkonu paní Maturové, jež obohatila v titulní úloze galerii svých postav novou postavou krásy, síly a energie. *A. R.*

Kapitolka o českém chemickém průmyslu.

Že chemie je věda, hluboko do všech životních potřeb člověka zasahující, že chemický průmysl je pramenem národního blahobytu, je známo všeobecně, i to, že na národním blahobytu závisí i politická zdatnost. Také o tom psáti nechci, nýbrž o tom, jak naší lidé to uznávají, ale neprovádějí. Předně: Vezmu-li učebnici chemické technologie do ruky, najdu tam ledacos pěkného: výrobu kys. sírové, solné, dusičné, sody, kamence, umělých hnojiv, chlorových preparátů, třaskavin, zboží hliněného, škrobu, cellulosy, barviv, farmaceutických preparátů atd. Co z toho u nás se vyrábí, a kolik těch závodů je v českých rukou? Objevují se nové chemické artikle, Češi je klidně kupují z ciziny nebo aspoň od cizinců, a o víc se nestarají.* Což je u nás tak málo

* My vůbec kupujeme vše s báječným klidem. Před časem přinesly některé listy zprávu, že látka na sokolské košile kupuje se z německé továrny, a nedávno jsem slyšel, že všechny taneční pořádky kupují naše tiskárny z Německa. A přece tolik tancujeme!

kapitálu, že by se nějaká taková továrnička nedala zříditi. Ondy jsme slyšeli něco o $1^1/_2$ miliardě. Tedy tak zlé to není. Příčina je as nehledě k naší národní povaze v nedostatečném vzdělání našich finančníků, t. j. lidí, kteří peníze mají a jimi disponují. Ti předně nikdy o vhodné příležitosti ku založení závodu nevědí, jelikož aby bylo lze sledovati vývoj průmyslu chemického nestačí čísti bursovní zprávy, nýbrž také odborné listy, a bez odborného vzdělání vůbec těžko je výhodám a nevýhodám průmyslové výroby porozuměti. Tedy na vlastní nohy spolehnouti se nemohou. Než přece se najdou lidé, technikové, jež přijdou řkouce: »Poslechni, kapitalisto, nechtěl bys si něco vydělati? Vím o něčem«. Vyslechne to s klidnou tváří, ale hned má pochyby. »Ještě to nikdo u nás nezkusil, a já mám do toho vlézt. Radši ne!« A je konec. Utrpěl tím ovšem ztrátu nejen ten kapitalista, ale i technikové a národ celý vůbec. Neboť obyčejně za krátko založí podnik navrhovaný českým technikem Němec nebo Angličan na české půdě, a čeští lidé mu slouží. Ještě to, že jim dobře platí, což naše závody nedělají!

Za druhé: Jsou u nás chemické závody, ale neprospívají tak, jak by měly. Zůstávají stále v malých počátcích. Také to má svoji příčinu. Většina z těch závodů řízena je lidmi nestudovanými. Majitel nedovede oceniti odborného vědeckého vzdělání, ba jsou dokonce některé závody na chemii založené, jež se bojí, že by jim chemik vše pokazil. Pivovary! A je tu zase dvojí škoda. Závod ji má, poněvadž by mohl chemikem býti zdokonalen, a naši technikové, poněvadž nedostávají míst; leč je tu větší morální škoda! Naši technikové, ježto chemické závody se jim uzavírají, nemohou nabýti toho odborného vzdělání, kterého získati lze jen dlouhým zaměstnáním v praxi. Že Německo vyniká chemickým průmyslem, toho příčinou je jenom značný počet vzdělaných úředníků. Vždyť tam na jednoho chemika připadá průměrně jenom 40 dělníků v průmyslu zaměstnaných. Kolik u nás, nevím, ale bude to číslo strašné.

Za třetí: Založen byl závod a prosperoval. Soused si myslí »Když to ten dovede, snad bych také« a založí stejný závod. Vzniká třetí, čtvrtý, atd. Až katastrofa je tu! Nevypláceji se. Máme takových »trucpivovarů« a »truccukrovarů« dost.

Za čtvrté: Cukrovarům se nyní valně nedaří, ale přece mají jistý výtěžek. To horší postavení odnáší chemik. Cukrovary přijímají chemiky na kampaň, t. j. na 2 měsíce. Dají mu za ně celých 300 K, a řeknou mu. Těch 10 měsíců dělej si co chceš, na podzim můžeš zase přijíti«. Ale kam to vede? Těch 1200 K ročně by jistě cukrovaru neuškodilo. Ostatně chemik by si je dovedl zasloužiti. Ale tak? Mezi chemiky je bída. Každý úředník, učitel atd. má lepší postavení, než tu člověk se dvěma státními zkouškami. A naše cukrovary nevidí, že lidé, kteří mají vyšší životní cíle, jim do služby nepůjdou, vždyť znamená to sebevraždu. Za několik let nebude míti český cukrovar. průmysl kvalifikovaných úředníků. —

Již té bídy dost! Jedná se o to, jak pomoci. Čeští průmyslníci vzchopte se! Spojte se třeba! Založte třeba nějakou národní průmyslovou radu, pomoc záleží jen na vás!

Když jsem jela na Slovensko . .

Jela jsem kdysi z Prahy se starou Slovačkou, mojí dobrou známou, na Uh. Slovensko. Byla tam ve svém kraji hledanou »doktorkou«, kreslířkou, malířkou a vším možným. Byla to žena statné, jadrné postavy, krásné, líbezné a nejvýš sympatické tváře. Ve svém čistounkém slováckém kroji vyjímala se rozkošně, třeba ji bylo už 55 let. Zde v Praze dostala kdesi od umělců velikánské poprsí Palackého. To si nesla na zádech a na nádraží přes tu chvíli na někoho volala, nech do ní nestrčí, že si nese Palackého. Když se dost nadivila, že jsem za tu mašinu moc peněz platila, usedly jsme ve voze III. třídy. Uložila si rance, pokřižovala se a začala se nábožně modlit. Modlila se hezkou chvíli s tím nejzbožnějším výrazem tváře, všecka v modlitbu pohřížená, jako před oltářem. Zdálo se, že ani neví, kde sedí. Sotva se však domodlila a pokřižovala, rozhlédla se bystře kolem. Vedle ní sedělo mladé děvče, tak vzezřením služka.

Moje tetka hned ji oslovila: Odkal jedete? — Z Prahy. — Z Prahy, opakuje si moje tetka, jakoby řekla: no, dobře, ale to ještě není vše.

Vůbec všechny odpovědi všech lidí, které na té dlouhé naší cestě vyslýchala, si vždycky spokojeně nahlas opakovala, tu a tam významně na mne mrknouc.

To jste tam slúžila? A jak dlúho? Len tri mesiace? A jací to boli páni? Tak, tak, hnevali sa porád, opakuje si a hodila významný pohled na mne. A proč už jedete domou?

Děvče jen pokrčilo rameny, ale tetka moje neúprosně pokračuje dále. Kolko ste mala na mesiac? Kolko ste platila na mašine? To je ale škoda, tolko peňazí dat za tak krátký čas! To ste si nič nevyslúžila! A kam jedete teď? Máte oba rodiče? Nemáte. A načo umreli a kedy? Už dávno. Mhh. A máte volajakého poručníka? A čo budete dělat včul? Kolko máte rokou? Máte milého?

Nevím, na co by se byla ještě ptala, ale děvče bylo už mrzuté a v rozpacích. Zdvihlo se a koukalo z okna. Tetka moje významně na mne zamrkala, jakoby chtěla říci, tady je nějaký háček — chvíli jí koukala do zad — a bylo na ni znát, že by se ještě ráda pokusila, aby vyzvěděla další. Když jsem jí ale pošeptala: »Nechte jí už, je ostýchavá,« teprve jí dala pokoj, ale ulehčila si, šeptajíc mi: Paní velkomožná, to není sú hlúpí luďe, čo sú taký plachý! Ti majú moc navrtáno za ušima! Při tom vyslýchání jí však neušel jeden kříž u cesty, který jsme vlakem minuly, při každém se přežehnala a cosi šeptala. —

Když jí děvče ukázalo záda, myslila jsem, že jí nit hovoru došla. V tom však někdo za námi až kdo ví kde ve 3. kupé

kýchnul. Vstala a uctivě hned do zadu volala: »Pán Bôh vám zdraví daj! a při tom se poklonila, skrčíc se do kolen, jak to dělá venkovský lid, když v kostele se kropí svěcenou vodou. Milý člověk se udiveně obrátil, ale když viděl, že je to upřímně míněno, zdvořile poděkoval.

Tento svůj pozdrav, »Pán Bôh vám zdraví daj«, řekla někdy i tehdy, když lidé jen zakašlali, když se jen domnívala, že kýchli. To patrně ze strachu, aby se o ní nedomnívali, že neví, čo sa patrí, nebo si na svých způsobech převelice zakládala. Však mi vypravovala, jak sú druhé Slovačky nemoresné, že sa ani nedovedú s pány vypravovat!

Brzy vstoupil do našeho kupé nějaký pán. Zase vstala a vítala ho slovy: »Pochválen Pán Ježíš Kristus! Ponížene pekne jich vítám, pán velkomožný! Odkal sú? A kam jedú? Kde nechali paničku? Churaví? Jaj Bože a čo jej chybá,« ptá se s takovým strachem a účastí ve tváři, jakoby se jednalo o jejího vlastního syna. — Pána to patrně těší a velice vlídně s ní rozpráví.

Pán velkomožný, já jim poradím. Nech pije polajku, tá dvacateru nemoc z tela vyháňá. X-ská svatka na ňu drží jako žid na sobáš. A nech sa dá namastit! Jaj Bože, keby to len nebolo tak daleko, já bysom jim hu namastila. To by kúkali! a už na mne tázavě pohlédla, jakoby chtěla zvědět, souhlasím-li, abychom na nejbližší stanici vystoupily a ona mohla jít mastit. — To mastění bylo její vášní. Když však viděla můj lhostejný pohled, který naschvál mluvil, že jí nerozumím, přešlo ji to a ona jala se s velikou horlivostí vykládat, jaký je ona doktor, kolika lidem už pomohla, co jí kdo za to dal atd. Brzy se při tom smála, brzy plakala a milý pán mohl na ní oči nechat. — I ze zadních kupé se lidé stavěli a poslouchali ji jako slovo boží. Lidé se jí vyptávali na to a ono a ona všem radila a ukazovala, jak se co vaří. Vše znázorňovala tak, jakoby bylinky do jednotlivých hrnečků oddělovala, tam zas třela, zkrátka, plná činnosti byla. Vtip z ní jen tryskal a kam dál byla roztomilejší. Občas mne poprosila, abych vytrhla z notesu kúsčok papíru a napsala »to« těm ludom, aby to nezabudli. — Já psala, ačkoliv jako žena lékaře jsem to dělat neměla, ale odříci se to nedalo. — Jak těm lidem potom bylo, nevím.

Když pán vystupoval z vlaku, řekla k němu: »Pánu Bohu nebeskému jich poručám, pán velkomožný a pozdravujú jejich milostpani!«

Na všechno dovedla navázat řeč. Jedna paní si koupila na cestě pivo a ona hned: »čo to stojí?« a začala vykládat o pivu, jak je u nich v Uhrách drahé a preto že každý radej si kúpí tu goralu. Za 10 kr. má teho smradu pôl litra. Ale moji synové — to je zázrak — ti ani pálené ani pivo nepijú. Pod našú fárú sú 4 dediny a nech volakdo ukáže matku, kerá má 4 deti tak hodne vychované ako sú moje. Es-li sa najde, krk si pilkú rezat dám. (Jela si rukou pod krk.) Paní velkomožná mi to dosvedčá.

Na Moravě přisedly dvě paní se služkou. Hned si vzala služku stranou a dozvěděla se, že jsou to sestry. Tá jedna že

má profesora a tá druhá pekara a tá služka, že už u nich slúží 20 let. To mi přišla hlásit s takovou důležitostí, jakobych ji byla poslala, aby to vyzvěděla a jakoby mi Bůh ví jak na tom záleželo to zvědět.

Pak po nich pořád pokukovala a vzdor tomu, že sestry si mnoho vykládat měly, si k nim přisedla nebo — z druhého výslechu, kterému služku podrobila — se dozvěděla, že pocházejí z dědiny, kde ona kdysi bývala. Paničky však, na její otázku: »znají-li Zrúnku, že je to taká malá, šmatlavá ženička,« jí dost nevrle odpověděly. Na to se zdvihla, přisedla ke mně a řekla dobrácky: »no, nebudem jim reč trhat.«

Hned na to přisedla stará, kulhavá Slovačka, která se ponejprv vezla po mašine. Seděla od strachu všecka scvrklá, že sa teho, tej mašiny velice bojí, lebo že je pri tem samé neščestie. Pak zas zmírala strachem, vystoupí-li dobře. — Moje tetka jí těšila: nó, nebojte sa, s námi nepoblúdíte! Jste vdaná? Zkýkrát ste sa vdala? Kolko máte detí? Už velké? Jste evandelička? Kolko máte rokou? Po tomto výslechu přešlo se k nemocem. Když jsme se dozvěděly, kde co kdy bolelo a bolí starou Slovačku a když jsme jí předepsaly, co má proti těm všem nemocem dělat, dozvěděly jsme se, že v jejich dědině starý pan děkan se svojí kuchařkou hrozný gicht mají. Tetka má byla nad tím všecka bez sebe a jen nešťastně sykala. Bože môj nebeský, kebych tam len mohla, já bych ho uzdravila. Já sa veru za nekerého doktora nedám. Zase jsem musela trhat listy z notesu a rady psát a to jsme poslaly panu děkanovi. — Odevzdala-li mu to ta Slovačka, marně asi hádal, kdo si to na něj ve vlaku vzpomněl.

A kdo je toto? Ukázala na mne Slovačka. Jste svobodná? Tetka mne hned představuje všecka rozčílena káravým tónem, jakoby řekla: »co si to dovoluješ?« To sú jedna prevysoká pani z Prahy, čo sú její muž doktor, čo chodí k nemocným, že ani druhého tam néni. — To jí tak křičela do obličeje, jakoby byla ubohá tetka hluchá. Takto mne celou cestu už před tím každému představovala, nebo já jsem byla její pýcha.

A že Vás pustil muž takú samulenkú — ptala se kulhavá tetka — to sa hneváte?

Šak oni nikam behat nebudú — oni si svú čistotu zachovajú, oni sú taká ak já. Já som přišla v devadesátém roku — přemýšlí chvíli — a pak rychleji s důrazem řekne, jako by ji to někdo upíral, pravda v 90. roku to bolo jak spadol most — do T... o 12ti hodinách v poledne a myslím si takto: Keď já pojedem na tem persóncuku, já prindem do P.. po tme. Z P.. mám pôl druhej hodiny cesty pešky domou. Tak som si myslela, že bych mohla jet o 4 hodinách rychlíkem, že bych tam bola spíš. Išla som sa pýtať kasíra, o moc-li to bude dražší na tem rychlíku. On mi povedau: no, dočkajte, dočkajte — o 28 kr. to bude dražší na rychlíku. Já som mu na to povedala: »ach, milostpane, to je moc! To radši pôjdem o 6ti hodinách na persóncuku a ostane mi 28 krejcarů. On mi po-

vedau: poďte se mnú na špacír a já vám dám tu kartu zadarmo.« (S přísnou tváří jak zosobněné svědomí.) »Čo mi to oni milostpane mluvá — povedala som mu — oni sú mladý, já mám takého syna, jako sú oni! Já som stará už! — A že to nerobí nič, že som stará — on mi tak povedau. (Kývá si hlavou — jako: považte si, je to svět zkažený!) No tak já riekla: S Pánem Bohem a išla som preč a sedla som si na štacióne na takú lavičku. — Ale o jedné hodine pribehol tam za mnú: »no, chcete, chcete tu kartu? No, pote, pote sem!« (Vždycky, když povídá o tom kasírovi, zbledne a je na ní vidět velké zděšení.) Já som si pomyslela: no, je to ve dne, je jedna hodina, však mi nič neurobíš a šla som. On vešel do kancelára, sedol si za psací stolek a ukazoval mi kartu, či chcem s ním jít na špacír, že teda mi dá zadarmo. — Tak já som povedala: »ále, dajú mi pokoj a šla som preč.« Keď prišol čas lístky brat, išla som si ke kasi pýtat lístek. Ale on na mňa s velkým krikom: kde, kde máte peňazí — (hartusí a hází rukama jak to kasír asi dělal). Dala som mu zlatouku a on hu s velkým jedom (vztekem) mýkol (hodil) a lístek mi vyhodil, až spadol na zem a 3 nové mi vydal ze zlatouky. Jedna devečka si tam brala také kartu a ta udešená hledela, čo s takú zlosťú ten pán se mnú nakládá. Potem sa ma pýtala: prečo vám tu kartu a ty peňáze tak mýkal (házel)? Já som jej to povedala. Tak já som čakala až na tu šestú hodinu a keď som prišla do P.. bola tma už jak v mechu (v pytli) do očí mohol píchat. Bolo pod mračnom, mesiačok nesvítil. Tak si myslím: Bôže môj, dobrotivý, či mám tu v P.. ostat, či mám domou jít? Pak som si vyndala růženec a začala som sa modlit a jménem Pána Krista som ticho išla domou. Tak som stúpala, aby ma nikdo neslyšel, že idem. Zde zase odehrála nám, jak tenkráte opatrně šla, sotva dýchajíc a bojíc se došlápnout, tak živě, že jsme tehdejší její úzkost prodělávaly s ní. Zakašlat jsme se bály, aby nás také někdo neslyšel! Tá cesta je kus mezi lesy!! a já mala cestu ozárenú, osvetlenú, tak jak ti Izraeliti na tem púšti. Ve dne jim svítil jasný oblak a v noci ohnivý slp. A tak som sa kolikrát ozrela na jednu i na druhú stranu či mesiačok svítí, ale videt ho nebolo. Bolo pod mračnom a já cestu porád jasnú. (Kulhavá Slovačka poslouchá, že se zdá, že je zrovna ztuhlá.) Kolikrát som sa ozierala — jak je Bôh nade mnú — či sa mi to len nezdá — ale mesiac nesvítil — nikde ho nebolo! Mala som na hlave bílý obrusček (šátek) a myslela som si, že snad tá cesta sa mi bielá od teho ubrouska. Sundala som ho s hlavy, zkrútila a dala pod pažuchu — ale cesta bola jednaká. To mi Bôh nebeský dal preto tu cestu takú jasnú, že som zachovala čistotu a doprovázal ma šťastne až do teho domčeka kde moja mamička varuvala moje sirotky. Keď som prišla domou, zaklepala som na okno: »otvorte mi mamička!« »Tos ty, Anča?« »Já som to, len mi otvorte!« Inu, božská moc, velká moc! Vidíte, dušenky kresťanské, tak Pán Bôh miluje čistotu.

Tímto vyprávěním ještě více moje tetka u kulhavé Slovačky

získala. Očima ji zrovna hltala a bylo v nich číst jak nesmírně si jí váží a jí se obdivuje. Moje tetka to také vycítila a seděla jako na trůně. Brzy babka slízala a při tom se otázala: Kdy se uvidíme? Moje tetka se smíchem: »A myslím až v tem Jozafatském údolí!« Jaj, tam bude mnoho lidu, to sa ani nepoznáme. »Nó, len choďte s Bohem a Pán Bôh Vám polahči,« moje tetka s velkou převahou za ní volala a nahýbajíc se za ní z vozu, povídá vyhlížejíc kohosi, jakoby pro sebe: »Tak tady slízajú? Kam kapú (jdou) ohavy škaredé?« Pak se obrátila ke mně, vzala mne za rameno a ukazovala: »Pozrú, paní velkomožná, to sú tiež Slovačky, ty tiež bývajú v Prahe, ale sú evandeličky.« To je ovšem u ní velké provinění. »Oni sa na mňa hnevajú! No nech! Neotvorí mi nebe ani peklo, nech sa hnevajú. Od malých pánů malý hnev a malý strach! Len očúvajú čo mi tá jedna spravila. Ona povedala v Brne o mne jednej panej (pani), že som umrela a to preto, že tá pani ode mne dycky kupuvala plachty. »Tá umrela, v sobotu mala pohreb« — povedala o mne. Brzy na to som ju potkala a ona na mňa kričí a chcela ma polúbit. — To je jim smiech —! Já som si pomyslela: »som mrtvá«, nepromluvila som a išla som krížom pres cestu do jednej uličky a kukala som, či už je daleko, že pôjdem za ňú, lebo som tam mala cestu. Keď jej už nebolo videt, idem dál a keď idem v jednom dome dolů se schodú ona ze spodnejšího poschoďá proti mňa a zas kričí a chce ma boskat. Tak sa mi falešnica jedna podlizovala, ale já šla, ak kebych hu nevidela. Mlčela som ak tá zem. Ona si pak požaluvala tem druhým Slovačkám, že sa já na ňu hnevám a já som jej po nich odkázala: »ako by sa mohla mrtvá se živým vypravovat alebo boskat? Já som bola sama v strachu, že kebych ku prehovorila, že by tam strachem umrela, že jej mrtvá prehovorí.« Směje se tomu, až jí oči pláčou. —

Konečně jsme i my slezly v Uherském Hradišti, kdež jsme zůstaly přes noc. Vzala si pěkně pozorně svého Palackého na záda a druhý velký ranec do rukou a šly jsme hledat nějaký hostinec.

A víte vy tetko, pravím cestou do Hradiště — kdo to ten Palacký je?

Celý obličej se jí změnil a nabyl výrazu, který svědčil o úctě přímo božské. Přistoupla ke mně a jen polohlasně povídala. Paní velkomožná, to bol jeden preučený pán, jaký nemá nemá v svete páru! To bol véliký a tuhý vlastenec! To bol svatý muž! Ten psal knihy a napsal historiu! Ej, keby len takých bolo na svete viac! Ej, veru, dobre by nám bolo! — U nás, pani velkomožná sú také vlastenci! Odplivne si! Chmůlové taci, keď sú ty volby, i tu dušu z tela by predali. Ej to by kúkali! Hanba hovorit! Já som jednou bola u notáriusa a on tam mau takého malého chlapčoka z príezne (z přátelstva) a ten tam riekal takú malú riekanku:

Já som malý ale Slovák, Slovák s duší a i s telom,
Kdo Slováka nenávidí, nenie mojim prietelom.
Jeden pán mi pred nedávnom jeden dukát sliboval,

Abych já rieč nie slovenskú, leč maďarskú miloval.
Hej, panáčku, málo ludí statočných ste vídával,
Keď myslíte, že by Slovák rieč za zlato predával!
A tak je nič z našej čari (čarování) ostanem si pri svojom,
Vy svôj dukát, já svoju rieč, nechajme si s pokojom.

Keď to doriekal — já som nápočne (naschvál) povedala takto: Mal by sa ale k temu ešte jeden punkt pridat. A jaký teda? povedá notáriuska. Notár stál u okna a bubnoval na nej. Já sa divila že teho chlapca nefacnul po hube, že ho to nechal riekat! Já som teda povedala: Taký, že takých Slovákou velmi málo sa najde, aby si rozvážil jak ten, čo je! Sto Slovákou za flašu páleného rieč predali, lebo nevedeli čo od sprostnosti (hlouposti) urobili — sômárové (oslové). To by sa malo k temu pridat ale tak, aby to bolo do nóty trošku: (myslí, aby se to rýmovalo.) Tak som jim to tam podrazila (velice si libuje a nakloníc se ke mně, šeptá mi), lebo on je tiež taký Slovák ten notárius. Já hovoriem: Keď sa holub zjestrabí, viac drape, než sám jestráb! Inu, ze psa nikdy slaniny nebude. Kebych já sa nebála, já bych mu to bola ináč šplechnula do ksichtu — ale já se bála, že ho obrazím.

Zatím jsme došly na náměstí a vešly do hotelu u Slunce. Když jsme vstoupily do hostinské místnosti, seděl nahoře u okna starší pán s paní. Tetka moje co nejspěšněji shodila rance a rovnou běžela k nim, každého zvlášť zdravíc a se kloníc. Myslím si: To je trefa, ona je zná, aspoň nás na ledacos upozorní. Když se vrátila, ptám se: Kdo je to? — Neviem paní velkomožná. — Copak je neznáte? — Neznám. — — Pak se postavila před obraz císařovny a velice ji litovala. Div nad ní neplakala a dokazovala starým lidem u okna sedícím, že kronprinc je živý a že korunní princezna si bere Rudolfa a né hraběte. U nás jeden povedal, že ho videl v Amerike a ten iste pravdu hovorí! — Prosímich — povídá ztlumíc hlas — keď bol tak vysoko vystavený a šátek na obličeji (plácne si celou dlaní do obličeje) ani sám císar pán ho nepoznal, že to néni on. Ej, veru ten néni mrtvý!

Zatím přišel hostinský a já s ním vyjednávala. Když odešel, zalibovala si tetka: »viďá, jak sa jim pekne poklonil!« A očima mne při tom políbila.

Vešel-li tu a tam nějaký host, vstala jako domácí paní a šla ho přivítat. Host překvapením až couvl, za chvíli ale, když se vzpamatoval, jí poděkoval a šel si sednout, nespouštěje ji ovšem už s očí.

Když jsme si trochu odpočinuly a jídlem se posilnily, najmula jsem kočár a jely jsme na Velehrad, který ona ještě neznala. Posadila se v kočáře vedle mne, přežehnala se a krátce pomodlila a pochlubila se, že sa také už vézla na kočáře v roce 66. keď slúžila u grófky M... dky, to že ale sedela vedle kočiša. Tato jízda vyvolala v ní vzpomínky na choleru, která tenkráte po válce vypukla a na život, který v domě hraběte panoval a ona se rozpovídala takto: Paní velkomožná, keby

nás tam Pán Bôh nesol, ukázala bych jim ten dom. Veru tam mi bylo dobre! Z tej velkej dobroty som bola taká rozpustená a odvázaná (rozpustilá), že sa veru čudujem (divím), že má Pán Bôh nezabil v tu chvílu. Len očúvajú, jaká som já bola opica! V zime mlátili mlatci v stodole a já ešte s jednú kamarádkú, čo tam tiež slúžila, prilepila som si z červené uvarené riepy taká kolesa jako cvikle (cvikr) na oči, a ideme sa ukázat tim mlatcom. Keď sme tam prišly, prestali mlátit a začali parády (žerty, legrace,) s námi mluvit. Mezi temi mlatci bol tiež taký starý človek — Olach sa volal — už mal svojich 80 rokou a povedal: »nerobte parády! Počkajte, počkajte! Však sa nám tiech parádou odnechce! Po tejto vojne nebude sa nám chcet parády! Bude kolera a nebudú mret taký starý ludé ako som já, ale tací jako sú toť Peter a hen (támhle) Hanus! (Nápodobí starce, ukazujíc jak hochy vybíral z řady.) Tací mladí len budú mret! To jim bol prorok ten človek! Ako to mohol len predpoviedať, čo jim chcem povedať! Ten Hanus, čo na nej ten dedo ukázal, bol chlapisko ak garafia a líca mal také červenéé (ukazuje kolečka na tvářích) jak ohen. Ten, ak to uslyšel, tak si zadupnul, až sa tá zem otrásla a hovoril: »hej, basom jej dušu a i se smrťú! Šak bych já jej dal, tej kolere a pri tem sa točil, rukama hádzal a naskakuval. Já bych mal umriet? (Nafukuje se po něm, při tom ale stále pohodlněji se usazuje, dávajíc si nohy křížem. Je vidět, že si brzy v kočáře zvykla. — Lidé, potkávajíce nás, uctivě pozdravovaly a to se jí náramně líbilo a ona řekla: »Ej veru, paní velkomožná, zde sú dobrí kresťané katolíci« a děkovala: »Ná veky Ámen«, Ná veky Ámen! tónem, z něhož vyznívala pochvala a spokojenost. — Kde byli lidé v poli, všude na ně křičela: Pán Bôh vám pomáhaj, vyrážejíc poslední slabiku, aby její pozdrav až tam se donesl. Nit svého hovoru proto ale však neztratila a povídala dále:) Jákživ to paní velkomožná nezabudnem! V jeseň prišla kolera a prvý Hanus na ňu umrel! Taký chlap švárný, ak malina pekný. Inachší ešte než môj Janko a oni hovorá, že môj Janko je velice pekný. V celém kraju mu nenašel rovného. Tak si zafuriantil a Pán Bôh nebeský ho tak sklonil! Ten Peter, čo na nej ten Olach tiež ukázal, ten neumrel, lebo ten sa smrti neprotivil! Potem, keď už ti ludé začali velice na tu koleru nemocnet, přišel k nám jeden taký bohatý — nech mu Bôh odpustí viny — velice dobre sa mal a velice rád by ma vzau a já hovorím: »Ty, Juro, už u nás na B.. šest vojákou umrelo na koleru. A on povedal: »No, keď prinde do našeho domu, nech naši všichni pomrú, len keď já ostanem!« A za týden veru a i ten umrel. (Každého z lidí, o nichž vypravuje, nápodobí jeho hlasem, jeho posuňky a s jeho výrazem tváře. Je to až úžasné!) (P. d.)

Literatura. Umění. Věda.

Ročníky novin. Zas zapadnou — ani ne všude, kolik pak výjimečných jednotlivců schovává čísla žurnálů? — do knihovních regálů tlusté folianty ukončených ročníků denníků a týdenníků. Zapadnou a tak snad na léta, na desítiletí ukončí ta čísla svoji missi pro zevní svět, přestanou pro většinu lidí existovati. Nadobro aspoň pro ty, kdož nečiní si ve směru svých odborných prací a studií poznámek o obsahu pro budoucnost. Namítne se mi: ‚Vždyť žurnály jsou tu hlavně jen pro orientaci dne.' Arci, spočívá v tom přední význam a prestyž žurnalistické práce, držeti ruku s namočeným perem připravenu stále k informaci čekajícího čtenářstva o minulém půldnu, dnu a týdnu, býti pohotově skoro bez ustání, ať je či není nálada a chuť, ať je či není disposice. Ale mimo ty, jimž stačí ráno cestou do kanceláře nebo do závodu uvědomiti si z novin, co se kde stalo po světě, doplniti názor o konstelaci obchodní, přesvědčiti se zda vyhrála Slavie či Hertha, která je dnes v divadle čtvrtka a co se tam dává — jsou tu ještě historikové političtí, umělečtí i literární a bibliografové. Těm ovšem není denník ani jiný žurnálově zřízený, předem a většinou aktualitám věnovaný list — revues jsou na tom jinak — pouhou efemerou, která stojí dnes šest či osm haléřů a zitra putuje jako použitý papír kamsi do smetí. Často jim běží buď o evidenci složek politických fakt nebo o profil státníka, o souvislost uměleckých podniků, data literárních zjevů nebo snad o prosté zjištění existence článků nebo autorství. Zvláště u nás, kde daleko více převládá článkové autorství nad autorstvím samostatných bibliografických jednotek (nese to s sebou náš neklidný roztříštěný život nemající chuti pro širší systematiku), kde takto novinám připadá vedle okamžité informace hmotně pracujících (t. j. i obchodních a živnostenských) vrstev i péče o jejich kulturní zvýšení (odtud větší zodpovědnost žurnalistiky u nás než jinde) jsou novinové články vědecké i odborné neobyčejně literárně závažny. Dnešní postavení našich novin, majících mimo obvyklé poslání ještě povahu nezbytného doplňku odborných časopisů a pozvolna i popularisačních revuí nemalého významu pozvedá i vysoko hodnotu dobré novinové literatury nad zakořeněné přehlížení a bagatelisování. Tu a tam feuilletony, pravidelné literární a národohospodářské oddíly, školské obzory, umělecké rubriky novin vykazují nejeden pozoruhodný článek. Snad jen specifická podenní povaha novin dává na ně tak brzy zapomenouti. A přece ani častá anonymita statí nemůže zbaviti jejich obsah významu, ani nemůže ztenčiti jejich ceny materiálové nebo třeba jen orientační. Zkrátka materiál tu je, je tu z veliké části jako hodnota literární — ale je zpola ztracen, ztracen s myšlenkami (snad i iniciativními) a s jmény autorů jejich.

Je totiž ten materiál tak těžko najíti, že chtíti z něho těžiti, je rovno hledání zmizelé věci. Už také poměry ztěžují hledání těm, kdož náhodou nevědí přesně číslo denníku, v něž nahlédnouti chtějí. Knihovny soukromníků z pravidla nestřádají novin a veřejné (i veřejností používané soukromé) na základě stále obnovovaných předpisů noviny vydávají jen v případech zřetele hodných. Jsou to vedle politických důvodů u knihoven soukromých, zvláště u veřejných také absolutně platné a pádné ohledy konservátorské a zřetel na nerušené studium ostatních. Kdo byl někdy v příjemném postavení hledati novinový článek, jehož datum nebo rok znal jen přibližně, ví jak ve veřejné čítárně byl ostatním čtenářům milým sousedem, obraceje tři čtyři hodiny veliká šustivá folia žurnálu. A což ta ohromná práce, když snad jedná se o serie článků téže látky roztroušené ve volných lhůtách po několika ročnících. A třeba značná ztráta času nebývá ani výtěžkem hledání vyvážena. Není pak divu, že při těchto obtížích a při nepřístupnosti nemnoha zachovaných exemplářů novin mnoho í z cenného jich obsahu látkově a pro literární historii přichází na zmar, ačkoli by prostým opatřením mohly ročníky nebo i snad kvartály novin obsah svůj držeti v patrnosti. Zřízením obsahů byla by celá věc skoro napravena. Aspoň seznamy vědeckých a odbornických článků a essayí napravily by značně nedostatek

orientace po obsahu. Nemyslím snad pracné alfabetické rejstříky (jako do jisté míry jsou u vědecké přílohy Münchener Allg. Zeitung) vyžadující přesné práce, později i korektorské, ani reální obsahy podle zásad vědecké bibliografie, nýbrž aspoň prosté seznamy článků, jež snadno lze pořídíti včasným záznamem důležitějších statí a otiskem po ukončení jisté periody. Kolik získaly by takovým dvoufoliovým seznamem deníky a noviny vůbec na svém literárním významu, na své materiálové hodnotě. Ten zisk by snad nahradil náklad za pořízení seznamů, snadno obětovatelný z ročních přebytků listů a celkem asi ne značný. Jsem jist, že aspoň seznamy by nesdílely tak všeobecně osud novin, jako ostatní čísla (vinou objemnosti ročníků). Bylo by v tom konečně jisté dokumentování vážnosti k autorům anebo aspoň jich práci. České listy jsou tím více povinny k zřízení podobných seznamů, že česká literatura, jako do nedávna jakékoli bibliografie vůbec, postrádá ovšem docela i bibliografie literatury časopisové podobného rázu a podrobnosti, jakou pro německé časopisy vydává A. L. Jellinek. Malou náhradou měl by si každý list pořídíti nejméně seznamy, o jichž založení chtěl jsem se přimluviti, v den ukončení tolika nových ročníků novin.

V Praze v prosinci 1904. *J. Elr.*

A. N. Pypin (1833—1904) u nás známý z literární historie národů slovanských, vydané společně se Spasoviczem, encyklopedista, literární a kulturní historik ruský, člen akademie věd, zemřel 9. t. m. v Petrohradě. Vydal „Dějiny slovanských literatur“ (jehož část o literatuře polské napsal Spasovicz; dílo převedeno na jazyk český i německý). „Literaturu staroruských pohádek a novel“, „Dějiny ruské ethnografie“ a j. Z nařízení akademie Pypin vydával díla carevny Kateřiny II. *ch.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Na asijském bojišti zima zarazila válčení. Přestávky využívají obě strany, aby co nejúsilovněji mobilisovaly. Japonci chtějí armádu v Mandžujsku rozmnožiti na ½ mil. mužů. — Loďstvo ruské je očekáváno japonskými k jihu posunutými zvědy, aby zadrženo bylo bitvou dříve než dospěje vod japonských. Japonci opevňují Formosu a jižní ostrovy. V lednu bude vypraveno třetí ruské loďstvo o 8 bitevních loděch a s torpedovými čluny. Loďstvo japonské je málem o polovic silnější než Roženstvenského.

V Rusku rozmahá se nespokojenost ohlašujíc se demonstracemi studentstva a dělnictva. Toto nemá výdělku, v jižním Rusku mimo to řádí hlad.

Rak.-Uher. Dne 27. t. m. rozkřiklo se po německých liberál. novinách, že mp. Koerber podal demisi. Zpráva byla den na to oslabena, že prý asi co nejdříve demisi podá a to pro porušené zdraví, ale 29. t. m. ranní časopisy pražské už vesměs ohlašovaly, že včera (28. pros. dopol.) dr. Koerber demisi podal. Hlasováním v rozpočtovém výboru 9. prosince, jímž odmítnuta „refundace“ 69 mil. pro vojenské kasy, bylo otřeseno přece postavení Koerbrovo a to samými kruhy vojenskými, naléhajícími na likvidaci úvěrů, delegacemi povolených. „Ve vojenských požadavcích leží těžisko situace“, tvrdí noviny.

Spojená oposice uherská hlukem překazila 15. prosince zasedání uher. sněmovny. Nenáviděný jí Perczel nepředsedal a také sněmovní stráže v zasedání nebylo. Proti 5 poslancům zavedeno trestní vyšetřování pro poškození cizího majetku a pro násilnosti proti parlamentní stráži. Vánoční prázdniny uběhly za marných pokusů hr. Andrassyho, zjednati kompromis mezi vládní stranou a oposicí. Tisza spoléhá na nové volby. Dne 3. ledna sejde se uher. sněmovna, aby vyslechla disposice pro rozpuštění a pro vypsání nových voleb.

Pro velezrádu budou v únoru státi před vídenskou porotou obvinění z pumové aféry v Terstě. „Podvrácení Rakouska“ předzevzali: diurnista, oficiál, malíř, kavárník a kominík!

Agrární strana pro Moravu a Slezsko uspořádala 27. pros. v Olomouci ustavující a programový sjezd. Před sjezdem venkovští poslanci

lidové strany zvláštním prohlášením oznamovali, že není třeba strany agrární, ježto prý zájmy rolnické oni dobře obstaraji. Nebude toto prohlášení ovšem míti vlivu na utváření se strany agrární.

Němci zřizují Spolek pro stavbu německého domu v Lošticích, aby 200 Němců loštických a jejich jednotřídní veřejná obecná škola nebyli prý úplně vydáni na pospas živlu slovanského. Jde jim však při tom o udržení „ryze německé" Mohelnice, aby prý nenásledovala příkladu Loštic. — Za to na Zábřežsko Brass usiluje umístiti schulvereinské školy v 7 českých dědinách. V některých by se mu to lehce podařiti mohlo!

SOCIÁLNÍ. Předlohu o dělnickém pojišťování vláda už poslanecké sněmovně podala. Nazývá ji programem, ale program ten jest paragrafován a vypracován do nejmenších podrobností jako každý jiný zákon. Jak jsme už předešle řekli, vláda pokusila se o jednotné sociální pojišťování, státem subvencované. Po všech anketách, po všech projevech dělnictva a průmyslnictva uznala, že reformu dělnického pojišťování nelze provésti po etapách, nýbrž najednou a v celé své náplni. Dosavádní sociální pojišťování bylo nedostatečné, poněvadž se omezovalo jenom na pojišťování nemocenské a úrazové. Vláda k němu připojila pojišťování invalidní, starobní a určitou péči o pozůstalé a tím zaokrouhlila onu péči, které jest třeba dělníkovi, aby v každé situaci životní mohl se udržeti nad vodou. Zároveň učinila opatření, aby organisace všeho pojišťování, byla jednodušší a pevnější. Subvence státu jest upravena tak, že stát bude ku každé invalidní (starobní) rentě přispívati obnosem 90 korun a mimo to poskytne každý rok 2 mil. K na výlohy správní. Reforma tato jest bez odporu pěkná, na rakouské poměry bezmála oslňující. Ale při bližším nahlédnutí vidíme, že vláda předkládá vlastně Shylockův úpis zúčastněným činitelům. Reformuje dělnické pojišťování, ale myslí při tom nejvíc na uplatnění státní byrokracie. Říšský ústav pojišťovací, který se zřídí ve Vídni, bude se hemžiti byrokraty a také okresní nemocenské pokladny dostanou vedoucí úředníky, které bude jmenovati a platiti říšský pojišťovací ústav, tedy zase vláda. Poněvadž okresní nemocenské pokladny měly r. 1890—1902 celkem 846.932 členů a poněvadž po provedení reformy bude každá okresní nemocenská pokladna míti 1000 členů, usadí se jenom v těchto pokladnách kol 840 úředníků. Vedle toho bude hejno kontrolorů, odvislých rovněž od říšského pojišťovacího ústavu. Byrokracie se bude snažiti, aby snížila význam laického (at už dělnického nebo zaměstnavatelského) živlu ve správě pojišťování, bude to tím povážlivější, že přece vláda sama ve studii o reformě vnitřní správy, kterou předložila rovněž parlamentu před jeho odročením přiznala, že nynější stav vnitřní administrativy jest neuspokojivý, že státní správa není s úkoly, které jí byly přikázány. Dle osnovy zaměstnavatelé budou platiti polovinu příspěvků a dělníci druhou polovinu; příspěvky na úrazové pojišťování budou platiti zaměstnavatelé sami. Značnou koncesi učinila vláda kruhům zemědělským. Rozhodla, že nemocenské a invalidní pojišťování bude povinné pouze pro čeládku, ne však pro osoby, nepodléhající čelednímu řádu (najatí dělníci zemědělští). Průmyslníci budou jistě na to ukazovati, že se zemědělství poskytuje úleva proti průmyslu, ačkoli celní a obchodní politika vládní přihlíží stále více k zájmům agrárním. Jinak program, jak už bylo řečeno, znamená značný pokrok v sociálně politickém zákonodárství. Nemocenské pojišťování upraveno jest tak, že nemocenská podpora, počítaje k ní i bezplatnou pomoc lékařskou, léky a jiné pomůcky therapeutické, bude poskytována po celý rok. Nemocenská podpora obnáší v první třídě mezdní 40, druhé 80, třetí 120, čtvrté 200, páté 300 a šesté 400 haléřů denně. Šestinedělkám přiřknuta podpora po čtyry neděle po slehnutí. Umře-li pojištěnec, dostanou pozůstalí pohřebné, které se rovná třicateronásobnému obnosu denní podpory nemocenské (obnáší tedy v první třídě 12, druhé 24, třetí 36, čtvrté 60, páté 90 a šesté 120 korun). Stane-li se dělník invalidní, t. j. nevydělá-li si třetinu toho obnosu, který si vydělá zdravý jeho soudruh, má nárok na rentu invalidní. Předpokládá se však, že platil příspěvky aspoň 200 neděl. Invalidní renta se skládá z obnosu základního a zvyšovacího. Základní obnos obnáší v první třídě 120, druhé 150, třetí 180, čtvrté 210, páté 240 a šesté 270 K.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 7. LEDNA 1905. ČÍSLO 15.

ROZHLEDY

V Uhrách a u nás.

II. — U nás přišla krise s některými tuze karakteristickými úkazy. Odešel ministrpresident Körber a ostatní členové kabinetu dali na jevo svou solidaritu s ním jen jakýmsi theoreticky míněným prohlášením a — zůstali. Patrně nechtělo se jim jíti s sebou, čekajíť, až se jim to dá zřetelněji na srozuměnou. Odchodem Körbrovým nenastala změna systému, neboť opět vysoký byrokrat, baron Gautsch, postaven v čelo kabinetu. Ale stalo se něco podivného. Gautsche jistě Körber za svého nástupce koruně nenavrhnul a ještě méně hraběte Bylandta za ministra vnitra. Jestli že se tedy koruna buď spontaně, nebo vlivy jinými rozhodla pro tyto dva muže, je viděti, že dr. Körber padl velmi hluboko. Pro budoucnost neznamená tento fakt pranic, pro přítomnost jest významný.

A třetí naučení, které z krise plyne jest, že v konfliktech národů s ministry podléhají z pravidla ministři a vyhrávají národové. Ovšem vydržet se to musí, jak jsme pravili před několika měsíci v první úvaze v těchto listech uveřejněné!

A tu ocitli jsme se u vedoucího principu české politiky, který dá se shrnouti ve větu: my to *ne*vydržíme. Osvětlíme několika doklady. Před dávnými léty dělal český národ politiku státoprávní, jejíž logickým důsledkem musil býti pasivní odpor, to jest neobeslání říšské rady i zemského sněmu. Byla to politika velké koncepce, vysokého rozhledu, ale vyžadovala také převelikých obětí. Praví se, a mladší generace, která sama ničehož neprožila, věří tomu, že tato politika udělala fiasko. Dokázáno však není toto tvrzení praničím. Ale naproti tomu dokázáno jest, že my sami jsme politiku státoprávní nevydrželi. Pokud potíraly pasivní odpor vlády, nepořídily pranic, ano právě mladším stranám, t. j. nynějším Mladočechům, přísluší zásluha, že systémem táborů čili meetingů státoprávní myšlenka a smysl pro pasivní politiku byl v širších vrstvách lidových den po dni vyvinutější. Ale přišel obrat, když sláma nadšení dohořela a holá skutečnost po lidech našich žádala oběti a sebezapření. Když následkem toho z lůna národa vycházely jeden po druhém hlasy proti pasivní politice, proti státnímu právu a pro politický oportunism (z té doby pochází Grégrova proslulá »fajfka tabáku«), věděla koruna, že má vyhráno. Tedy ne nesprávnost státoprávní pasivity, nýbrž tvrzení, že nemožno ji vydržeti, vycházející z lůna mladé velmi rozvět-

vené strany české, způsobilo veliký politický obrat, který hnal Čechy do politiky aktivní, rozumí se zadarmo, bez náhrady, protože ji při hnutí pro politickou aktivitu v českém národě nebylo třeba platit. My sami jsme to nevydrželi a tudíž musil přechod býti udělán lacino.

Vstup do aktivity znamenal odložení velkých státoprávních hesel a nastoupení cesty politického oportunismu. Ať se to komu líbilo nebo ne, jinak býti nemohlo. Jediné, čemu bylo lze zabrániti, bylo, aby přechod Čechů z čiré pasivity do vládní majority nebyl se stal tak náhle. Ale oportunní politika se dělala a podivuhodně dobře. Drobečkově, říkali její odpůrci. Ale když jsme byli v nejlepším, zase jsme to nevydrželi. Pryč s oportunismem, pryč s punktacemi, návrat k státnímu právu za politické aktivity!

Změna scenerie: pád strany staré — bohužel dosti zaviněný — vítězství strany nové. Ale od té doby jsme to už zase několikráte nevydrželi. Prodělaly se dle okolností všecky fáse od radikalismu až do příslušenství k vládní straně, na venek zapíranému. Konečně přišlo k dobytí jazykových nařízení, pak k jejich modifikaci ve smyslu docela protistátoprávním (»reciprotní« rovnoprávnost) a konečně k jejich odnětí způsobem váhu českého poselstva i národa velmi zlehčujícím. Takové situace ještě nebylo.

Co teď: oportunism nebo obstrukce? Po delším váhání, otálení, často takticky chybném, rozhodnuto se pro obstrukci. Situace Körbrova se tím podstatně zhoršila, zejména po odchodu Rezkově z kabinetu. Nastal boj, vyžadující opět o b ě t i od poslanců i od národa, oběti těžké, a nevědělo se na jak dlouho. Na to my nejsme. Brzy nastalo reptání ve vlastním táboře a konečně v cirkulačním jednom článku mladočeské strany zazaznělo doslovně známé heslo: M y t o n e v y d r ž í m e!

A jakoby ohlasem těchto slov dunělo to v žurnalistice velké i malé podivnými hesly jako že obrat k oportunismu musí býti vykonán zadarmo, protože nám do vlády nic není, ano z Moravy ozvaly se č e s k é hlasy, že Brno je pro českou universitu město nesympatické, že si už (nevím kdo) budeme dekretovati jiné město za hlavní a tak podobně. Kdyby byl Körber poslední dobu nehromadil chybu na chybu a byl se ještě několik neděl mohl držeti, bylo nebezpečí, že přes varovné hlasy z vlastního středu vedoucí strana česká udělá salto mortale, které by ji bylo připravilo o poslední zbytek úcty. V jednom z polských listů již to bylo také vysloveno.

Ale Pán Bůh nám pomohl. Körber to také už nemohl vydržeti a padl d ř í v e, nežli následkem odročení parlamentu mohli padnouti mu do náručí z a d a r m o Čechové. Řízením božím my jsme to déle vydrželi. Pánové Pacák, Kramář et cons. mají právo býti hrdi, že abdikaci zadrželi, Körbrův pád tim urychlili a tak situaci pro Čechy vyhráli.

Plyne z toho však jedno naučení: Pan Gautsch je osobností sympatickou. Čechové mají vůči němu volné ruce. Hesla:

my to nevydržíme, nutno se definitivně odříci a jíti v před tak, aby na léta kurs české politiky dostal se do jisté rovnováhy a ustálenosti. Musí se vydržeti. Věci pro nás zrajou pomalu a pan Gautsch nemá a nebude míti tolik moci, aby urychloval. Trpělivost na cestě jednou nastoupené musí nésti ovoce. Jestliže za nějakou chvíli to opět nevydržíme, nebude možno vážně s Čechy jako politickým národem počítati.

Junius Druhý.

Dr. Arnošt šl. Körber.

Ačkoli se Dr. Körber ničím nezapsal do srdcí nám Čechům, neprojevíme tuto nevraživosti, aniž pokládáme za svůj úkol kopnouti do padlého člověka, který byť byl dalek toho býti velikánem, přece se dovedl vyšinouti na stupeň moci, jako málo jiných. Sine ira et studio načrtneme popis povahy Dr. Körbra a to výhradně na základě jeho skutků. Nepodkládáme také Dru. Körbrovi zlou vůli, máme jej prostě za to čím byl, vědouce, že nemohl býti ničím jiným. Také vláda Dra Körbra není pro nás ničím jiným, než dějinnou episodou, avšak také příznakem jejího prostředí politického, ducha doby, ve které žijeme a povahy činitelů, kteří řídí politické osudy státu předlitavského. Že člověk jako Dr. Körber se mohl téměř po 5 let udržeti na vrcholu politické moci přes očividné své nedostatky, dává poznati ráz tohoto státu zřejměji, než celé archy dějinného vypravování. A že mezi politickými stranami bylo tak málo lidí, kteří prokoukli Dra Körbra, anebo že to trvalo tak dlouho, než jej prohlédli,* ta skutečnost dovoluje vyložiti velice mnohé zjevy parlamentního života předlitavského, které by jinde byly nemožny.

Rysem nejvíce vynikajícím v povaze Dra Körbra jest naprostý nedostatek smyslu pro pravdu a také smyslu pro spravedlnost. To jest ona »neupřímnost«, pro kterou se mohl státi bezmála pověstným a kterou lze jako červenou nit sledovati veškerým jeho činěním. Skutečně posud nebylo snad za žádné vlády v Předlitavsku tolik klamáno, jako za vlády Körbrovy, slovem, písmem i tiskem a to něco znamená ve státě, v němž ctnosti politické a občanské nikdy neměly valné ustláno na růžích. Dr. Körber liboval si v tom, vydávati svou vládu za národně neutrální ústy; skutky stranil Němcům kde jen mohl. Dr. Körber pokládal krasořečnictví za duchaplnost, bezradnost a váhavost za »vytrvalost prostou vášně« (jeho heslo), chytráctví za moudrost státnickou.

Dr. Körber měl v ústech samou absolutní spravedlnost, nepředpojatost, rovné právo a pod., hesla, ve skutečnosti však nedovedl z toho nic šetřiti ani v nejvlastnějším oboru svého

* Abychom zůstali jen při našich: jistě asi 10kráte Dr. Körber napálil mladočechy a po jedenácté zase mu důvěřovali, Jediný dr. Kramář poznal svého muže, třebas ne hned, ale poznal jej přece. Za to ostatní předáci mladočeští, i v poslední době před pádem Körbrovým se pořád nápadně otáčeli kolem jeho osoby, o nepředácích ani nemluvě!

působení byrokratického, při jmenování úředníků. Jest známo, že neobsazoval po měsíce, ba po léta místa soudcovská v Čechách a to jen, aby se zavděčil Němcům: čekal až bude po ruce uchazečů německých a když jich přece nebylo v čas a bylo nevyhnutelno obsaditi místa úřednická, odstrkoval po tuctech, ba skorem po hekatombách uchazeče české jedině proto, že byli Čechy, a dával přednost Němcům méně kvalifikovaným. A když byl proto interpelován v parlamentě, přiznal, že přeskočení se vskutku ničím neprovinili, pochválil jejich snaživost a pracovitost a na konec je vyzval takřka frivolně, jakoby si z nich tropil posměch, aby se nedali zmásti štváčstvím a konali svědomitě dále své povinnosti.

Dr. Körber byl na oko a ústy člověkem velice liberálním; podával liberální návrhy zákonů (připomínám opravu tiskovou), ba mluvil v jistý čas, kdy parlament nebyl docela nedělný, dokonce mnoho i o konstitučním smýšlení; ale ve skutcích svých byl ponejvíce byrokratem od kosti (o výjimkách později) a nezmohl se zpravidla na nic lepšího, než na opatření zpátečnická, jak o tom svědčí nejvýmluvněji nařízení ze dne 27. května 1903 č. 16 věstn. min. spr., kterým jako správce ministerstva spravedlnosti vydal »opravený« řád kvalifikační pro úřednictvo soudcovské, za nějž by se styděl Bach.*

Jako vůbec lidé neopravdoví liboval si Dr. Körber v řečech a projevech slohově náramně vybroušených a vysoustruhovaných, takže mu kde jaký feuilletonista mohl záviděti, ale mluvil ne, aby něco pověděl, ale aby mluvil. Jistě lpěl s takovou láskou na svém místě mimo jiné také proto, že mu úřad jeho poskytoval tolik příležitosti, mluviti »z politického vrcholu« (jak to sám v jedné ze svých nesčetných řečí pojmenoval), na němž byl, a obdivovati sama sebe ve svých řečech.

Ale nikdo nechť nezkoumal ani nerozbíral obsah řečí těch, sice se rozplývaly pod rukama jako lesklé bubliny. A běda, kdyby dokonce někdo byl chtěl srovnávat se skutky obsah toho, co dr. Körber mluvil, ač kdysi v parlamentě sebevědomě se uhodil v prsa řka: nejsem zvyklý jednati jinak, než mluvím. Ve skutečnosti však řídil se spíše »zásadou«: quod fecisti nega. — Dr. Körber, aby hověl své manii řečnické, navštěvoval kde jakou schůzi a kde jaké shromáždění, ač-li jen zpráva o tom se octla v novinách; to zejména, když obstrukce mu bránila, aby se v parlamentě blýskal svým krasořečnictvím. Mluvil (a to se zálibou řeči politické) při banketech, k deputacím při audiencích, při komersech advokátů, nejraději však mluvil na schůzích průmyslníků a kupců. To byly jeho zamilované »parlamenty«, v nichž mu nikdo nebyl nepohodlný opositi, neřku obstrukcí.**

* V nařízení tom mimo jiné zvláštnosti je stanoveno, že přednosta soudu, který má (jak se rozumí tajně) kvalifikovati někoho, k o h o t e š t ě n e z n á, má si „jinými způsoby opatřiti čeho mu věděti třeba", jo jest, ministr vybízí tu přímo a nepokrytě k vyzvědačství, slídičství a pletichářství.

** Abych z celé řady takových schůzí vybral jen něco: Dne 2. října

Dr. Körber jako posud snad žádný ministr uměl se obklopit četnou gardou tělesných žurnalistů oficiosních a neoficiosních. Ať podnikal cokoli, vždy hustý dým kadidla obklopoval osobu jeho, »znamenitého, geniálního, jediného, nenahraditelného státníka«. Spřátelené listy dělaly jeho politickým i nepolitickým (politicky býti majícím) činům reklamu přímo barnumskou a nadouvaly nicotnosti na veliké činy státnické. Tak tomu bylo na př. před cestou do Haliče, kterou dr. Körber podnikl v září 1904 a která již v červnu byla roztrubována jako politická událost prvního řádu. Tak tomu bylo také, když v červnu 1904 svolal sněm český, ač bylo jisto, že nebude dělný a pak po jediné dvouhodinné schůzi jej zase nechal odročiti. Co tu bylo hádání a uvažování, jaký as hluboký státnický úmysl a důmysl se tají v tom opatření a zatím byl to pouze výron bezradnosti

1904 dr. Körber navštívil valnou hromadu jednoty (svazu) rakouských průmyslníků. Tam se pochlubil především svým „přátelským poměrem k průmyslu" a to mínil nejen sebe, ale celou vládu, tedy i ministra financí, ač je známo, kterak průmyslníci předlitavští si naříkají na fiskalism finančnictví, který je u nás jednou z hlavních brzd pokroku průmyslného. Pak si stěžoval, že vládě (jeho) vytýkají, že je neupřímná — Gracchus de seditione querens. Vracel výtku neupřímnosti na všecky strany. Aby pak dokázal, že není neupřímný, pochlubil se: vláda (jeho) není prý příliš mnohostranná, má prý jen jeden cíl, totiž povznésti blahobyt lidu; on, dr. Körber, je prý národně nepředpojatý a zejména nechce dáti schudnouti zemědělství. A týž člověk, který takto mluvil 2. října 1904, před tím odbyl deputaci rolníků, která se u něho dovolávala pomoci, že pro ně ničeho nemá, pokud je v parlamentě obstrukce. — Dne 5. ledna 1904 byl na komersu dolnorakouské komory advokátní. Tam se pochlubil především, že „stojí na vrcholu politickém, který jest z nejvyšších a že tudíž by mohl povídati o mnohých bouřkách a že je mu dopřáno málo chvilek klidných; ale on prý někdy vyhledává nižší chaty lidí nepolitických a odpočívá bezpečen od vichru a bouřek." Při téže příležitosti proslovil tato památná slova o úkolech soudnictví: „Mám za to, že by spor, jakmile jest zahájen, měl býti skončen toliko rozsudkem soudcovským. Každým smírem strana obětuje kus dobrého práva, který připadá bez příčiny straně druhé (!). Smír není v duchu našeho znamenitého nového soudního řádu a ač pro některé výhody je (roz. smír) bohužel pořád pravidlem, nemohu se s ním nikterak spřáteliti pro velice zhoubný jeho vliv (tief korrumpierende Wirkung)." Také „ideu absolutní, rovné spravedlnosti, která má býti v soudnictví, jež se neklaní vyšším a nešlape nižší" bral tehdy dr. Körber nadarmo. Navždy zůstane karakteristické, jak ministr spravedlnosti v Předlitavsku mluví o smíru soudním. Nehledíc k tomu, že z řeči té čiší byrokratické doktrinářství, že ten, kdo tak mluvil, dává na jevo, že nikdy nerozsoudil jednoho procesu, ač chce říditi ministerstvo spravedlnosti, a že nezná ani právnickou definici smíru, jest zrovna cynismem, mluviti o „zhoubném nebo znemravňujícím vlivu" smíru soudního. Každý prostý člověk ví, že dle starodávného pořekadla nejhubenější smír je lepší než nejtučnější spor, ale správce ministerstva „spravedlnosti" v Předlitavsku prohlašuje, že smír znemravňuje — protože nedá vyniknouti přednostem „znamenitého" nového řádu soudního (jakoby spory stran byly jen pro to) a proto že ministr se chce zalichotiti advokátům, k nimž právě mluví a kteří ovšem mají větší prospěch ze sporů, než ze smírů, neboť čím delší a tužší spor, tím více útrat. — Když 26. června 1904 byl svěcen nový palác justiční v Zadru, poslal dr. Körber telegram, v němž praví: „Kéž v novém domě vždy vládne duch spravedlnosti, lidskosti a věrného plnění povinnosti." Věru podivně se vyjímají slova ta z péra toho muže.

předsedy ministerstva. Ba pokřik reklamy žurnalistické provází dra Körbra takřka až do hrobu. Tolik toho snad nikdy nebylo napsáno o demisi ministerstva, jako teď, kdy dr. Körber odstoupil. A všecko jsou plané a zbytečné úvahy o tom, co bylo, co jest a co bude. Čím menší jsou výsledky vladaření Körbrova, tím více je z něho hluku a dýmu.

Jest záhodno, přihlédnouti k tomu, jak dr. Körber vládl, abychom poznali nejen podstatu domělého jeho věhlasu státnického, ale i povahu prostředí, v němž mohl vládnouti po 5 let a ducha času, v němž tuto žijeme. Dr. Körber počal svou »státnickou« karieru nedůsledností. Jeho podpis je na jazykových nařízeních Gautschových, kterými českému národu byla dána vnitřní úřední řeč česká, a jeho podpis jest také na nařízení Claryové, jímž právo to nám bylo zase vzato. Pro znalce lidí byla by jediná tato zkušenost postačila, aby věděl, s kým jest mu činiti, ale v Předlitavsku není třeba znalosti lidí k řízení osudů státu.

Když dr. Körber se domohl nejvyšší (po panovníkovi) moci ve státě (»politického vrcholu«, jak on to zove krasořečnicky), byla politická existence jeho a jeho vlády hned od počátku založena na něčem nemožném a dala se jenom klamem hájiti. Měl totiž úkolem obhájiti zřízení parlamentní ve státě, zároveň však udržovati Němce na vrchu jako činitele vládnoucího, ač jsou a byli již tehdy jen menšinou. Ač dru Körbrovi se podařilo rozbíti bývalou pravici pomocí Poláků, kteří jsou každé vládě ochotni ke všemu, ač si dovedl mladočechy jaksi navnaditi jednak tím, že přibral českého ministra krajana do svého kabinetu, jednak ustavičným ujišťováním o své neutralitě a ačkoli mu na počátku dráhy přálo štěstí neobyčejné, toho nedovedl, aby z menšiny udělal většinu a proto není divu, že výsledkem a sloupem celé jeho pětileté vlády byl — pověstný § 14. Nevzmohl se téměř na nic jiného než že §em tím uzákonil několik rozpočtů prozatimních.

Dr. Körber, ač ve svých řečech nejednou si počínal tak, jako by mu bůh ví co záleželo na ústavnosti a jako by chtěl býti přísným strážcem forem konstitučních, v pravdě byl prostým absolutistou, ministerským absolutistou. Jako byrokrat od kosti nemohl býti ničím jiným. Jeho zásadou bylo: Vláda je státem, já jsem vládou, proto já jsem státem (v politických řečech mluvil o vládě rád v čísle množném: »my«). On sám jediný dělal nebo chtěl dělat celou politiku. Již jeho ješitnost nebyla by strpěla, aby se někdo uplatňoval také kromě něho nebo vedle něho. Své kolegy spoluministry stlačil na pouhé náčelníky správní (resortisty), sám pak v posledních dvou letech soustředil ve svých rukou trojí portefeuil: předsednictví rady ministerské a správu ministerstev vnitra i spravedlnosti.

A jaké byly prostředky vládního umění Körbrova? Vlídné úsměvy, plané sliby, planá sebechvála, reklama, krasořečnictví, občas hrozby stejně plané jako vše ostatní co podnikal, besedy polické na cestách (Halič), na schůzích, plesích, rozhazování

řádů a titulů, taláry (advokátům), zlaté řetězy a tituly (rektorům technik a j.), oslňující návrhy, osnovy zákonů, zásady (jazykové a j.), hesla programová a pod. věci. Při tom ani jeden slib nesplnil, ani jeden úsměv nebyl upřímný, ani jedna hrozba nebyla vážná, málo které jmenování nerušilo spravedlnost. Podnikl-li někdy něco vážnějšího a opravdovějšího, udělal to buď ve formě neb obsahem tak, že si pohněval stranu jednu a nezískal druhou, že urazil své věrné a kompromitoval ty, kdo mu pomáhali.

Záludnost a úskočnost v počínání jeho byla jednak důsledkem a příznakem jeho nedostatku smyslu pro pravdu, jednak souvisela s absolutistickou jeho ješitností. Domnívalť se zajisté, že by si zadal, kdyby se ptal někoho, co má dělat; jako předseda ministerstva byl chytrý na všecko. Takovým způsobem si v poslední době uvalil na krk osudnou a ostudnou záležitost insbruckou, které se mohl snadno vyhnouti. Zřizoval právnickou fakultu tam, kde ji nikdo nechtěl míti a rozzuřil tím jen furorem teutonicum a italicum. Bezmála totéž bylo by se mu povedlo se slovanskou pobočkou při učitelském ústavě v Opavě, neboť Čechové či alespoň značná a vážná část Čechů slezských žádá, aby ústav učitelský byl zřízen na Polské Ostravě a ne v Opavě. Při tom nesluší pominouti mlčením, že Dr. Körber nedopřál Slovanům slezským zadarmo ani trochu té spravedlnosti, která věží ve zřízení české i polské pobočky při učitelských ústavech v Opavě a Těšíně; vymínil státu příspěvek obou matic školských (české i polské) po 10.000 K, a při tom důrazně dotvrzoval, že zřízením poboček vyhověl jen kulturní potřebě. Co to dělá ministr ze státu, když vymiňuje proň zvláštní úplatu za plnění kulturní povinnosti?

Stejně nešťastnou ruku měl Dr. Körber v řešení otázek jazykových. Jeho »návrhy« a »zásady«, jimiž chtěl řešiti otázku jazykovou v Čechách a na Moravě, jsou pravými obludami umění zákonodárného. Také v Dalmacii chtěl rozřešiti spor jazykový a jak důmyslně! V zemi té, kterou obývají Vlachové (2·61%) a Chorvati i Srbové (96·65%) měla se státi vnitřní úřední řečí — němčina. Důmyslným tím návrhem docílil Dr. Körber téměř zázraku. Národové, kteří si pořád leží ve vlasech, spojili se rázem — k odporu proti smiřovateli. V otázkách jazykových však Dr. Körber poučen zkušeností svých předchůdců si netroufal ničeho provésti a tudíž ani nenadělal mnoho škody.

Jest nutno, zmíniti se podrobněji o některých prostředečcích vládního umění Körbrova, o nichž shora byla řeč. Především o řádech. Nikdy nebylo tolik rozdáno a prodáno řádů v Předlitavsku, jako za dra Körbra. Zajímava byla by statistika, kolik jich státník ten dohodil. Byly sice doby, kdy hvězdy padaly houfně, ale to byly příležitosti jubilejní a slavnostní a hvězdy byly vysypány najednou. Za Körbra však sypaly se pořád. A marnotratnictví to nebylo snad nějakou byrokratickou nebo vládní kratochvílí, ale Dr. Körber z něho vytloukal kapitál politický

a nejen politický. Kdysi psal jeden z oficiosních jeho listů: »Dr. Körber není nepřítelem národa českého; kdykoli jsou jmenováni úředníci němečtí, je zároveň také jmenován úředník český a kdykoli je Němec nějaký vyznamenán řádem, stihne vyznamenání takové také Čecha.« Jak dojemná rovnoprávnost!

Také cesta, kterou Dr. Körber na podzim 1904 podnikl do Haliče, nebyla pouhou kratochvílí, ale měla účel politický. Dr. Körber chtěl užíti pohostinství Poláků, aby jim osvědčil svou přízeň a dal na jevo zlým Čechům, co ztrácejí, že si neumějí vážiti a získati jeho přízně. Na banketě ve Lvově promluvil jednu ze svých řečí na adresu Čechů, v níž pravil, že »pokládá za svůj úkol také chrániti národní državu Němců«. Důsledek byl, že si Čechy znepřátelil ještě více. Jinaké výsledky politické té cesty byly: audience, přijímání deputací, prohlídky úřadů, návštěvy vysokých hodnostářů, bankety, krásné řeči, čestné měšťanství, desky pamětní a kadidlo. Krakovský purkmistr n. p. objevil v Dru Körbrovi »obdivuhodný důmysl státnický«, ve Věličce jmenovali jej čestným měšťanem pro jedinou tu zásluhu, že navštívil jejich město, místopředseda zemského finančního ředitelství poprosil jej, aby dovolil, aby nový jakýs důl byl pojmenován po něm, slavili jeho přítomnost pamětními deskami a p. Kdyby všichni ti oslavovatelé byli tušili, že za 4 měsíce velkého jejich oslavence už nebude!

Podobně jako řády sypaly se zejména v poslední době vladaření Körbrova nejrozmanitější spásonosné návrhy, zásady, osnovy zákonné a pod. Nechci se šířiti o starším takovém zboží, jako o pověstných návrzích a zásadách jazykových, o novele tiskové a j., dotknu se jen zjevů nejnovějších toho druhu. Pouze v posledním docela planém zasedání parlamentu byly říšské radě předloženy vládní návrhy zákonů anebo »zásady«: o šeku, o obchodních společnostech ručících obmezeně, o svolání věřitelů, o náhradě škod způsobených automobily, o zápisech do rejstříku obchodního, o dělnickém pojišťování starobním a invalidním, o vystěhovalectví, o nápravě správy politické. Není možno, aby dr. Körber byl měl za to, že se mu podaří provésti i jen jeden ze všech těch podniků zákonodárných. Pouhá marnivost vedla jej k tomu, že je vysypal jako z rukávu, zejména v době, kdy již asi tušil, že se mu chvěje půda pod nohama. Jednalo se mu jen o to, oslniti svět svou dobrou vůlí, aby ti, kdož jej potírali, věděli, až ho více nebude, jak znamenitého člověka v něm ztratili.

Však největší snad licoměrnictví bylo provozováno heslem o »spáse hospodářské«, jež bylo vynalezeno jako vodítko politiky Körbrovy po obstrukční noci 8. června 1900 a po nových volbách, které následovaly po ní. Osud zákona o průplavech (z jara 1901) jest nejvýmluvnějším dokladem opravdovosti nejen dra Körbra a jeho vlády, ale vůbec celého zákonodárství předlitavského, které by věru zasluhovalo, aby se stalo smutně proslulým vzorem pro celý svět. Zákonem o průplavech bylo ustanoveno, že mají býti zřízeny průplav dunajsko-vltavský a

dunajsko-oderský, tento s odbočkami k Labi a k Visle až k Dněstru a na ně bylo povoleno 250 mil. K (na dobu 1904 až 1912.) V době, kdy veledůležitý ten podnik národohospodářský byl uzákoněn, nevěděl nikdo, kolik průplavy ty budou státi, neboť každý odborník vypočítával něco jiného; nebylo ani jisto, je-li vůbec možno, provésti technicky stavbu určenou, ba nebyla stanovena ani dráha, kudy některé průplavy mají býti zřízeny (zejména v Haliči a průplav dunajsko-vltavský); konečně ani největší nadšenci nevěřili, že by se díla ta mohla vypláceti.* V § 6. zákona citovaného jest ustanoveno, že stavba průplavů má býti zahájena nejpozději r. 1904. Ejhle, rok 1904 uplynul a při stavbě průplavů není ani rýčem zabořeno do země. Za to, když na podzim r. 1904 ministr financí byl nucen odstoupiti, trousily se o něm pověsti, že chtěl se s úřadem svým rozloučiti již r. 1901, poněvadž nechtěl podepsat zákon o průplavech, že si však konečně dal říci a podepsal jej, však jen proto, že byl přesvědčen, že zákon ten nebude nikdy proveden! Jest těžko zjistiti, kolik jest pravdy na takových pověstech, ale pro opravdovost vlády jest i pouhá taková pověst příznačna. Ovšem bylo by nespravedlivé, přičísti vládě všecku vinu nezdaru v této záležitosti. Se stejnou nevážností počínal a počíná si parlament, který r. 1901 ohromen strachem a nejistotou za tehdejšího rozpoložení politického** něco povolil a když to není provedeno v čas určený, ani nehlesne, jakoby nic.

Tolik o vládním umění Körbrově. Nebyli bychom však spravedliví, kdybychom vykládali jen o stinných stránkách jeho vlády pomíjejíce toho, čo bylo světlého. A bylo také světlých stránek při vládě Körbrově, jakož vůbec na světě není nic naprosto špatného, ani naprosto dobrého. Světlou stránkou v dějinách vlády Körbrovy zůstane liberálnost se kterou si počínala v praxi práva tiskového a shromažďovacího. I největší nepřítel vlády té s povděkem uzná, že nikdy posud tisk neměl tolik volnosti v Předlitavsku, že nikdy nebylo tak málo zabavováno, jako tehdy a že lidu nikdy nebylo tak málo překáženo, aby své smýšlení projevoval slovem i manifestacemi na schůzích a shromážděních. A třeba bychom i byli přesvědčeni, že dru Körbrovi nešlo vážně o zájem svobody samé (kdyby tomu tak bylo, nebyl by se zajisté rozpakoval uzákoniti liberální svou osnovu nového zákona tiskového třeba §em 14, kterým uzákoňoval věci mnohem méně důležité) a že liberálnost sloužila pouze jako lesklý štít marnivosti ministra, dějiny neptají se po pohnutkách, dějiny zaznamenávají pouhou skutečnost a v té příčině jest byrokratická a absolutistická jinak vláda Körbrova jakýmsi rubem vlád t. zv. občanských z konce let

* Trefně jest projekt průplavový karakterisován a oceněn ve spisku A. Neklana (K. Rohan) „Z Vaškova politického života“, v Brně 1901 na str. 27 a n.

** Nálada politická byla tehdy (na jaře 1901 po nových volbách) taková, jak ji kdosi trefně karakterisoval řka: kdyby se byl někdo vytasil s návrhem, aby byly povoleny peníze na stavbu dráhy do měsíce, parlament by je byl povolil.

šedesátých a počátku let sedmdesátých stol. m. Občanské ty vlády lze vhodně nazvati absolutisticko-liberálními (současníci je nazývali érami kriminálními), vládu Körbrovu naopak liberálně-absolutistickou. Nikdy nebyl národ český tolik pronásledován, jako v dobách t. zv. »největší ústavnosti«* (jak je Němci rádi jmenují) a nikdy neměli jsme poměrně tolik svobody, jako za Körbra, ač jednou nohou vlastně již trčíme v absolutismu. Ovšem i za vlády Körbrovy duch policejní nespal, to jest v Předlitavsku vůbec nemožno; episody t. zv. runu na spořitelnu českou a čepičkových demonstrací pražských z března m. r. o tom svědčí. Ale jaký je ohromný rozdíl mezi tím, jak podobné počínání by bylo bývalo stíháno v letech sedmdesátých, ano ještě v letech devadesátých (za Omladiny) a co se dělo teď. Ovšem zjev ten svědčí také o tom, jak český národ mezitím zmohutněl a když dr. Körber se zdráhal splniti spravedlivé a ústavou opodstatněné jeho požadavky, dokazoval tím jen nedostatek nadání státnického.

Proč ještě chválí dra Körbera, totiž pro nezdolnou jeho pracovitost, vlídné obcování a pod., to jsou pouze ctnosti tuctového byrokrata. Není nikterak znakem věhlasu státnického, vyřizovati v kanceláři od rána do noci podání úřední a přijímati v kanceláři všelijaké prosebníky a protektory.

Konečně je pro vládu Körbrovu příznačný ještě pád její. O příčinách toho pádu bylo náramně mnoho úvah v listech, celé legendy byly o tom trouseny. Máme za to, že pravdu mají jedině ti, kdo tvrdí, že dr. Körber padl, protože nemůže opatřiti úvěr na ony nové náklady vojenské, které lonské delegace povolily obnosem 400 mil. K. Všecky ostatní nedostatky Körbrovy nevadily, všecko by se mu bylo odpustilo, i to, že svou neupřímnost nedovedl zastaviti ani před svým pánem, jak také bylo tvrzeno v novinových úvahách poslední doby, ale že nedovedl opatřiti, čeho je třeba na vojsko, to jej povalilo.

Shrnujeme soud svůj o dr. Körberovi, který v dějinách bude míti místečko skrovničké, mnohem skrovnější, než měl v životě: Dr. Körber je malý člověk, muž malých cílů, malého ducha a malých prostředků, kterého malé poměry povznesly, aby na konec klopýtnul o malou překážku v době, kdy se zdál býti na výsluní malé své moci. Dr. Körber nebyl s místo své, ale proto nebyl také schopen býti nebezpečný. Ne že by vláda jeho byla neškodna; ale škodila více tím, co nečinila, než tím, co činila. Konečně nás povaha a osudy dr. Körbra poučují o tom, že kanceláře byrokratů nejsou půdou, ze které vyrůstají státníci, nehku státničtí geniové.

---

* Viz o tomto spisy Arbesovy: Pláč koruny české a Persekuce lidu českého.

Zásada příčinnosti a svoboda vůle.

Odezva na článek pana prof. Mareše: „Naturalism a svoboda vůle".

4. Pan prof. Mareš uvádí některé dílem své vlastní dílem jiných autorův námitky proti zásadě příčinnosti.

Zásada tato praví předně; všecko skutečné vzniklo z daných (t. j. rovněž skutečných) příčin; vzniklo nutně t. j. nemohlo nevzniknouti; a vzniklo nutně tak, jak vzniklo čili jest nutně takové, jaké jest, a nemůže býti jiné. Jinak řečeno: všecko skutečné jest nutné a nutně takové, jaké jest. Táž zásada praví dále, že ze stejných příčin vznikají nutně stejné následky.

Oproti prvé větě cituje prof. Mareš nejmodernějšího, jak praví, klasika mechaniky Hertze, který se o základním zákonu mechaniky vyslovuje takto: »Tím právě, že nám podává jenom skutečnost, aniž jí přikládá zdání nutnosti, dává nám poznati, že by vše mohlo býti též jinak.« * Cituje též Macha, který prohlašuje tvrzení, že příčinný výklad vztahů podává průkaz jich nutnosti, za mylné; neboť »není jiné nutnosti než jen logické; fysikální nutnost neexistuje«. ** Prof. Mareš sám prohlašuje se s oběma výroky za jedno.

Připusťme tedy, že »skutečné« není »nutné«, čili že by mohlo býti též neskutečné aneb aspoň jiné nežli jest. Nazveme-li »skutečné« A, obdržíme vzorec: A jest A (skutečné jest skutečné), ale může býti též non-A (neskutečné nebo jiné); nebo-li krátce: A může býti A i non-A. Tato věta odporuje však, jak zřejmo zásadě totožnosti; tím odporuje základní podmínce zkušenosti a jest tudíž nutně nesprávná. Ti, kdo jako Hertz nebo prof. Mareš tvrdí, že to, co jest, by mohlo býti též jiné nežli jest, čili že skutečné není nutné, dojdou, domyslí-li, co tvrdí, nevyhnutelně k tomuto důsledku, a ten jest absurdní.

Kausalisté ovšem, jak jsem již dříve podotkl, nespokojují se tímto všeobecným tvrzením, ale snaží se pochopit a vysvětlit, proč to skutečné jest skutečným, proč vzniklo a proč jest takové, jaké jest, a proč nemůže býti jiné. Novostavba spadla; co se stalo, nemůže se odestati, jest tedy nutné; ale proč bylo nutné? Přesvědčím-li se, že stavitelem nebyly respektovány zákony mechaniky, vím už, proč dům spadnouti musil.

Přejděme k větě druhé: ze stejných příčin vznikají nutně následky též stejné. Známo-li jest tedy, jaký účin vznikl v daném případě z příčin rovněž známých, soudím, že v každém případě jiném, i budoucím, budou-li dány příčiny a podmínky stejné, a) nebude moci nevzniknouti účin, který b) nebude moci býti jiný než jaký vznikl v onom případě prvém, známém.

Toto tvrzení nebo tento soud zakládá se patrně na víře; neboť přesvědčiti se, že v onom druhém, dosud třeba nenastalém případu vznikne vskutku taký a ne jiný účin, budu moci teprve tenkrát, až případ takový bude dán a průběh jeho mnou pozorován.

* L. c. 222, — ** L. c. 221.

Připusťme s Machem, Hertzem a Marešem, že tato víra nás může klamati, nebo-li »že by vše mohlo býti též jinak«; kam dospějeme? K totální skepsi, kde nejen nebude možno vědecké předvídání,* ale nebudu ani moci býti jist, zda zatopení v kamnech nepřivede temperaturu mého pokoje hluboko pod bod mrazu, ani zda nezemru hlady, budu-li jísti. Ostatně je více než pravděpodobno, že tento záchvat skepse, jehož výrazem jest právě výrok: »že by vše mohlo býti jinak«, jest u učenců, jako byl Hertz jen okamžikový. Kdyby byl trvalý, nebyl by mohl se státi Hertz »klasikem mechaniky«, nebyl by s to napsati žádné knihy o principech této vědy, ježto by si byl nemohl býti jist, zda zítra či pozítří budou mechanické vztahy ještě takové a zda jinde jsou takové, jaké byly v době a na místě jeho vlastního pozorování.

Co bude však s Machovým a Marešovým rozeznáváním mezi fysickým a logickým? Znamená snad pasus, že není jiné nutnosti než logické tolik, že dojdu-li k úsudku logicky správnému, neplatí tento soud o fysickém světě? Shledám-li logicky, že třikrát tři je nutně devět, že platí tato nutnost jen v logice nebo mathematice, nikoli však v přírodě, kde třikrát tři stromy mohou býti více nebo méně než devět stromů? Zkušenost mluví jinak; ta praví, že jakmile Leverrier postupem logicky správným dojde k závěru, že tam a tam musí býti oběžnice, tato i ve skutečnosti tam jest — a není-li přec, jest to právě jen důkazem nesprávnosti logického postupu. Jakmile dokážu, že něco jest logicky nutné, jest to i fysicky nutné, nebo-li platí to též o objektivní skutečnosti.

Jen v jednom případě ne. Ve kterém? Jestliže touto »objektivní skutečností« nemyslím tu, kterou znám, skutečnost jakožto p ř e d m ě t m é z k u š e n o s t i, ale jakousi noumenální skutečnost věcí o sobě, o kterých ovšem nemohu ničeho věděti. V takovémto případě — ale také jen v něm — má rozeznávání fysické a logické nutnosti smysl; na takový svět (svět »o sobě«) nemám práva své úsudky aplikovati; t. j. své úsudky vůbec. Neboť úsudky o věci nejsou a nemohou býti věcí, poznání věci touto věcí samou, poznání nutné souvislosti věcí touto souvislostí samou.

Jelikož Hertz, Mach i Mareš tento rozdíl mezi fysickou a logickou nutností činí, zdá se, že pojímají objektivní skutečnost v tomto smyslu, ne jakožto předmět zkušenosti, ale jako skutečnost o sobě. Pak by byla jen otázka, zda ostatní své úsudky o souvislostech jevů, o zákonech jevů a pod., jež obsahuje na př. mechanika Hertzova, aplikují na takto pojímanou skutečnost objektivní, a souhlasí-li i v tom s nimi p. prof. Mareš; jestliže ano, bylo by lze uvažovati, zdali a jak se to srovnává právě se stanoviskem — odpůrce naturalistické metafysiky. Co

* Je pozoruhodno, že týž Hertz klade za nejbližší a nejdůležitější úkol poznání přírody, „abychom dovedli předvídati příští zkušenosti a dle toho zařiditi své přítomné jednání“ (l. c. 221.); a profesor Mareš, který neuznává principu kausality, jmenuje tuto větu, která s principem řečeným stojí a padá, význačnou.

se kausalistův týče, stačí podotknouti, že své úsudky aplikují pouze na onu skutečnost objektivnou, kterou znají a mohou znáti, nikoliv na »svět o sobě«, o němž nikdo nic neví a věděti nemůže; a nezachovává-li přec ten neb onen z nich této opatrnosti a zabočí-li následkem toho do naturalistické metafysiky, jest příčina toho právě jen v něm, nikoli však v principu kausality.

Přejděme k námitce další.

Nic není snazšího a snad také vděčnějšího, než vyvrátit názor, jejž vyvrátit chceme, tím, že jej zkarikujeme. To činí prof. Mareš, když vykládá pojetí příčinnosti tak, jako bych já, když jsem psal ve svém článku o »řetěze příčin a účinů«, anebo jiný z kausalistův, když píše podobně, měl na mysli řetěz takový, do něhož člověk a žádný »cizí činitel« nemůže zasáhnouti; nebo-li jakoby kausalisté představovali si svět rozdělen tak, že na jedné straně jest »železný řetěz příčin a účinů«, na druhé pak »cizí činitelé«, kteří nižádným způsobem nemohou zasáhnouti do prvého. Takovéto pojetí příčinnosti lze ovšem vyvrátiti se vší vítězoslávou. Vždyť přece »řetěz příčin a účinů nevleče se sám a mnohdy třeba právě zasáhnutí cizího činitele, aby se vůbec něco dálo«.* Na příklad: tu visí nit se závažím; přijde člověk a přepálí nit; závaží spadne. Není-li zřejmo, že »řetěz příčin a účinů« je zde závislý na zasáhnutí cizího činitele? Zajisté: »do ‚řetězu příčin a účinů' v přírodě zasahuje mocně člověk svou vůlí«;** na př. experimentator —. Cituji tedy ze svého článku: »nic nepovstává bez příčiny v řádě věcí a jevů, a nesmírně složitý řetěz příčin a účinků nikde není přerušen. Víra starých dob, že bytosti, stojící mimo přírodu a nad ní, zasahují libovolně do jejího dění, je vypuzena z nového názoru na svět. Člověk není vyňat z tohoto zákona; neboť také on jest součástí přírody .. nikoliv bytostí zcela jiného řádu, stojícího nad přírodou nebo mimo ni«.*** Tu je řečeno zcela zřejmě, že člověk mi není (právě tak jako jiným kausalistům není) cizím činitelem v přírodě, čili že je též článkem v řetěze příčin a účinův, a přepálí-li tedy nit, jest právě též jednou z příčin, které působí pád závaží.†

Na konec ponechávám si námitku z uvedených nejvážnější. Jest vzata z kritiky Humovy: Hume ukázal subjektivní původ pojmu kausality — a poněvadž tudíž »otázka původu a objektivní platnosti zákona příčinnosti je problémem theorie lidského poznání .. nelze na všeobecné a nutné platnosti zákona toho zakládati a p o d i k t i c k á tvrzení, dokud zůstává platnost ta p r o b l e m a t i c k o u«.††

Nebudu opakovati, co jsem o věci již dříve (str. 434) pověděl; jen jednu poznámku přičiním.

* str. 224. — ** tamtéž. — *** „Rozhledy" XIV. str. 105.

† Na jinou námitku druhu podobného poukazuji zde pod čarou. Tvrdil jsem, že není náhody t. j. děje povstalého bez příčiny. Profesor Mareš dokazuje, že náhoda jest, avšak ne taková, jakou jsem popíral, nýbrž jiná, kterou popírati mně a žádnému kausalistovi nenapadlo; totiž náhoda, která povstává, „setkají-li se a zkřižují dva řetězy příčin a účinů, které nejsou v (zde bych doplnil jen: přímé) příčinné souvislosti" (str. 224).

†† str. 219.

Subjektivního původu — právě tak subjektivního jako pojem kausality — jest přesvědčení o existenci vnějšího světa, jak týž Hume dokázal; a všecko poznání i vědění jest subjektivní. Problémem theorie lidského poznání není tedy jen otázka původu a objektivní platnosti principu kausality, nýbrž též otázka původu a objektivní platnosti poznání vůbec. Vyplývá snad z toho, že nemůžeme vůbec pronášeti apodiktických tvrzení, t. j. takových, o jichž pravdě bychom mohli býti naprosto a právem přesvědčeni? Descartes dokazoval i svou existenci — a nedokázal; alespoň jest v důkaze jeho patrný circulus; vyplývá z toho, že neexistuji? I to může býti problémem theorie lidského poznání.

Jinými slovy: jest kriteriem pravdy nějakého úsudku okolnost, zda jest či není dotyčný úsudek (jeho původ, možnost, platnost) problémem theorie lidského poznání? Nikterak; neboť pak bychom nebyli vůbec s to tvořiti soudy, v něž bychom mohli věřiti, nemohli bychom mysliti. Kriterium pravdy jest jiné: zkušenost; shoda se zkušeností (zkušenostmi) — která se v našem vědomí jeví jako cit pravdy, což jest jen jiný název za slovo víra, jehož jsem dříve užil. To jest kriterium pravdy a jiného není, neboť není jiného svědka pravdy než zkušenost: nevěřím-li jí, není již, komu bych věřil.

Zkoumejte na tomto kriteriu zásadu příčinnosti; ona dobře obstojí; co více: shledáte, že s ní veškera zkušenost — a tedy také pravda — stojí a padá.*

II. Účelnost.

Pravil-li jsem dříve, že jediný možný výklad jevů — rozumí se: vědecký — jest výklad z příčin (kausalitní), co bude pak s t. zv. výkladem účeloslovným, teleologickým? Pokusme se vyšetřiti tuto otázku.

Nejprve příklad. Člověku, který jakživ neviděl hodinového stroje, mohl bych jej vyložiti třeba takovýmto způsobem: »Tento stroj je zařízen, abychom dle něho měřili čas. Za tím účelem jsou zde ručičky, které se pohybují rovnoměrně. Aby se tak pohybovaly, jsou zde tato a tato kolečka, uváděná do pohybu závažím a zdržovaná kyvadlem, které zároveň dodává jejich pohybu stejnoměrného tempa« atd. To by byl výklad teleologický, postupující od výsledku k příčinám; člověk jím poučený rozumí nyní stroji, t. j. ví, za jakým účelem jest tak a tak zařízen.

Téhož výsledku mohl jsem však dojíti i opačnou cestou: mohl jsem počíti závažím, kyvadlem atd.: zkrátka, postupovati od příčin k výsledku. Jestliže bychom pak srovnali oba výklady, shledali bychom, že forma jejich je sice různá, ale obsah týž; nebo-li: že výklad teleologický jest zvláštním způsobem výrazu výkladu kausalitního. — Soud obsahem i formou kausalitní: z příčin a, b, c povstává A, mohu vyjádřiti teleologicky: aby

* O jiných námitkách, týkajících se platnosti principu kausality o dějích na živé hmotě (v biologii), bude řeč později.

bylo A, musí býti a, b, c; aneb: a, b, c jsou proto takové a takové, aby z nich mohlo vzniknouti A.

Pozorujeme-li kteroukoliv z obou forem teleologického úsudku, přesvědčíme se snadno, že obsahují vlastně jen výklad výsledku, který zde se jmenuje účelem nebo cílem, tedy výklad příčinoslovný; příčiny však (zde: prostředky), jimiž výsledek jest vysvětlován, pouze určují, konstatují, popisují, avšak nevykládají. V uvedeném nahoře příkladě rozumí člověk, kterého jsme tam poučovali, hodinovému stroji vlastně proto, že vlastnosti příčin odjinud již zná, aneb že mu je popíšu a povím, jak z těchto a těchto vlastností vyplývá daný účin (rovnoměrný pohyb ručiček). Neznal-li na př. dříve již odjinud, že se kyvadlo pohybuje rovnoměrně (t. j. ve stejných dobách kyvů), byl mnou na to upozorněn, byl mu snad tento pohyb mnou popsán, ale to vše nebylo ještě vysvětlením. Vysvětlením by bylo, kdybych mu pověděl, proč se kyvadlo pohybuje rovnoměrně. Otázka proč jest arci dvojznačná, mohouc býti pojímána buď jako otázka po příčině, buď jako otázka po účelu; pozorujte však, že jen taková odpověď podává skutečný výklad, která vytýká příčiny. Řeknu-li: »doby kyvů jsou stejny, aby se udržoval chod hodin v stejnotvárném tempu«, není to nižádný výklad, nýbrž jen pouhé určení jisté vlastnosti kyvadlového hybu, jejíž mocí se dosahuje daného výsledku; poučený nyní ví, že doby kyvu jsou stejné, ví, že kdyby byly jiné, nebylo by cíle dosaženo, ale neví ještě, proč nemohou býti nestejné; stejná doba kyvu jest mu nyní známým faktem, ale faktem nevysvětleným: vysvětlena bude teprve, až mu povím příčiny, mechanické zákony o pohybu atd., které způsobují, že doby kyvů jsou stejné a nemohou býti jiné.

Již z toho, co řečeno, lze uzavírati, k čemu se teleologická forma úsudku, anebo řekněme raději: teleologická methoda nejlépe hodí: ke konstatování nebo-li k určení příčin (prostředků), z nichž vyplývá anebo vyplynouti má daný výsledek (účel). Jest to tedy důležitý význam heuristický, který činí tuto methodu ve vědě cennou; její pomocí lze na př. z nalezené části kostry usuzovati na část zbývající atd. I moment esthetický je v ní: nejedna duchaplná novella Poeova nebo romanetto Arbesovo jsou zosnovány na podkladu teleologickém právě tak jako famósní, méně duchaplné, stopařské romány Mayovy.

Ale je zřejmo zároveň, že teleologický úsudek, zejména ve formě: aby bylo A, musí býti a, b, c (což vím a věděti mohu jen odtud, že odjinud vím anebo ze známých již vlastností a, b, c souditi mohu, že z nich povstává A), nepodává daleko tak bezpečné jistoty, jako úsudek kausalitní; proč? Poněvadž stejný výsledek povstati může a nejednou povstává z různých příčin: na př. týž pohyb ručiček na hodinách může býti přivozen jednou závažím, po druhé pružným pérem, jindy elektrickou energií atd. Teleologická nutnost tedy, připuštěná p. prof. Marešem a pokládaná jím za prototyp nutnosti kausalitní, není daleko tak přísná jako tato a jest tudíž asi sotva jejím prototypem.

Zřejmě nesprávným však stává se teleologický úsudek, jakmile to, co je pouhým určením jevu, činí jeho výkladem, nebo-li jakmile výsledek-účel klade za příčinu jeho vlastní příčiny a výklad kausalitní popírá. Příkladem takového úsudku mohla by býti věta: »Doby kyvu při kyvadle nejsou proto stejné, že mechanické zákony o pohybu jsou takové a takové, nýbrž proto, že kdyby byly jiné, nešly by hodiny pravidelně.« Ve vědě ovšem uslyšíme sotva takto utvořený úsudek; ale s analogickými setkáme se, zejména ve všedních hovorech dosti často. Důvod nesprávnosti je samozřejmý; výsledku, který vzhledem ku příčině ještě neexistuje, an jí teprve jest způsobován, přiznává se tu vliv na vznik příčiny; není jistě zapotřebí neobyčejného bystrozraku, abychom poznali, že představit si něco podobného příčí se podmínkám zkušenosti (jest to, jakobychom si měli představiti, že syn může býti otcem vlastního otce).

Avšak i tu jest třeba ještě rozeznávati. V jistém smyslu totiž výsledek-cíl již existuje v příčině. To, že se nyní dívám, kolik je hodin, není ovšem příčinou, že jest u hodinového stroje závaží, uvádějící kolečka v pohyb; — avšak cíl: aby dle těchto hodin mohl býti měřen čas, tanul na mysli člověku, který hodiny zhotovil: tato představa účelu anebo prostě: účel byl čímsi docela reálným, co vskutku bylo jednou z příčin způsobivších úpravu hodin. Výsledek tedy jest dán jakožto účel člověkem myšlený, jindy pak jako tendence v příčině samé. (Účel jest druh, tendence rod; určitěji: účel jest tendence, která jest stavem lidského vědomí). Květ, který vypučel na rostlině, není ovšem příčinou, že semeno, z něhož rostlina ta vzrostla, bylo takové a takové; ale tendence vydati květ byla už v semeni. Pohyb šípu není příčinou napjetí lukové struny, ale v napjaté struně jest tendence uvésti šíp v pohyb. Mluviti v tomto smyslu o příčinách účelných není tudíž nikterak v odporu ku kausalitě; naopak, jest to kausalita, jenom že ve výrazu teleologicky přibarveném.

Ano lze říci, že není jiných příčin nežli účelných; výrazem »účelnost« nenaznačuje se tu zajisté nic jiného, než co každý kausalista přiznává příčinám, a co se druhdy vyjadřuje i tak, že každá věc, každý prvek, obecně: každý jev jest obdařen schopností reagovat určitým, sobě vlastním způsobem na popudy, aneb, je-li sám popudem, tož zapříčiňovati změny jiných jevů rovněž způsobem sobě vlastním; totéž se naznačuje i jiným názvem: vlastnost.

Všecky tyto výrazy ovšem jsou anthropomorfické; i není divu, jestliže se pak i v pojmech překročí míra vědecky dovolená a pojímáme-li »účelnost« příčin v přírodě podle analogie svých vlastních účelův, jak tyto existují v našem vědomí; a poněvadž tyto účely nedají se mysliti jinak, než právě ve vědomí, v inteligenci, připisujeme pak obdobnou inteligenci buď přírodě samé (účelnost immanentní, různé směry pantheismu) anebo nějaké bytosti, jedné nebo více, stojící za přírodou a nad ní

(účelnost transcendentní, theism *). To jest arci již metafysika, v níž se sice tají pěkný moment esthetický, pro vědu však nemající ceny žádné.

Ale jest možno uvarovati se tohoto anthropomorfismu; jak, pověděli jsme již. Uvědomíme-li si, že naše pojmy a představy o oné účelnosti příčin nebo-li o jejich schopnostech reakce, či ještě jinak: vlastnostech, jsou jenom s y m b o l y skutečna, ale ne tímto skutečnem samým, o nichž pouze věříme — a nemůžeme nevěřit — že jsou v jistém poměru úměrnosti ke skutečnu, pak není závady, proč bychom i ve vědě nemluvili o příčinách účelných a pod., užívajíce těchto výrazův jak o jevech přírody organické tak neorganické.

Konečně budiž připomenuto ještě to — co by snad ani nebylo třeba připomínati: z totožnosti příčin účelných s příčinami vůbec vyplývá samozřejmě, že činnost příčin účelných pohybuje se přísně v mezích zásady kausalitní: že tedy stejné příčiny účelné mají za stejných podmínek stejné účinky, že nemohou se samy (= bez popudu) určovati k činnosti, že nemohou míti jiné následky než mají atd.

Náklonnost teleologův činiti výsledek-účel vykladacím principem svádí přečasto k tomu, že se vykládá totéž týmž (idem per idem): příčina tendencí v ní obsaženou a jen jí; je zřejmo ovšem, že to není nijaký výklad, nýbrž tautologie, nové pojmenování záhadného, výkladu se dožadujícího faktu. Tak není žádným výkladem, uvedu-li za příčinu přitažlivosti hmot sílu přitažlivou, a rovněž není výkladem, jestliže vitalisté uvádějí za příčinu životních dějů sílu životní; jest to právě jen nové pojmenování záhady, nikoli však její rozřešení.

Jednu dobrou stránku má však přece důraz, který teleologové kladou na »vnitřního činitele« (tendenci): opravuje totiž omyl, do něhož někdy upadávají kausalisté naklonění všímati si při ději jen vnějších jeho příčin (podmínek a popudův) a přehlížeti vlastní substrát děje, který arci též do řady příčin náleží. Takového omylu dopouštěli se v psychologii kausalističtí sensualisté, vykládající všecky jevy vědomí jen ze zkušenosti smyslové, zapomínajíce na činitele vnitřního, povahu; v novější době někteří determinističtí kritikové literární, na př. Taine, kladoucí při výkladu uměleckých děl větší důraz na prostředí (tedy zase: činitele vnější) než se slušelo; v biologických naukách materialisté, kterým člověk byl jen to, »co jí a pije«, též darvinism příliš velikou váhu kladl na činitele vnější (selekci), činitele vnitřní pak podceňoval. Ale tyto omyly nejsou v kausalistické methodě, nýbrž v lidech, kteří jí neúplně a tím jednostranně i nesprávně užívají; tím méně lze přičítati je principu kausality, který právě vyslovuje, že každá změna závisí nejen od popudu (rozuměj

* Na tomto sofismatu zakládá se tak řečený fysiko-theologický nebo-li teleologický důkaz existence boží. Vychází se odtud, že svět a jednottivé bytosti v něm, zvláště organismy, jsou velmi dobře přizpůsobeny svým účelům. Účel předpokládá však inteligenci, která jej vytvořila, vůli, která jej chtěla, moc, která jej realisovala. Existuje tedy bytost atd.

vnějšího), ale též od svého substrátu (činitele vnitřního) — pohyb nejen od »síly«, která jej způsobuje, ale též od ústředí, jímž se přenáší — nebo-li: že činitel vnitřní náleží též do řady příčin.

(P. d.)

Genius tvůrce nového prostředí společ.

II. — P. Hennequin navrhl postaviti jinou methodu místo methody p. Taineovy. Praví, že není chimérický podnik chtíti určovati nějaký národ jeho literaturou; jenže nemají se, když to činíme, spojovati geniové s národy, jak to činí p. Taine, nýbrž mají se podřizovati národové geniům a o národech má se souditi z jejich umělcův, o obecenstvu z jeho idolův, o davu z jeho vůdcův. Jinými slovy, řada děl oblíbených u dané skupiny píše duchovní dějiny této skupiny; literatura vyjadřuje národ ne proto, že národ ji zplodil, nýbrž proto, že národ přijal ji za svou a jí se podivoval, v ní sobě zalíbil a sebe v ní poznal. Osoba oživená disposicemi blahovolnými člověčenstvu nebude si libovati plně v knihách vyjadřujících pohrdavou misantropii, jako je na př. Výchova sentimentální; rovněž tak člověk prosaického a přesného ducha ztěžka bude jat podivem při čtení básní, které se dovolávají smyslu pro tajemné nebo se pokoušejí vzbuditi bezpříčinnou melancholii. Abychom při četbě zakusili jistého citu, musíme cit ten již míti; že však tento cit máme, není nic osamoceného a nahodilého; jestiť zákon závislosti schopností duševních tak určitý jako zákon závislosti částí anatomických; zjištění nějakého citu u nějaké osoby, skupiny osob, národa, v jisté době jest tedy důležitým údajem při stanovení psychologie těchto lidí nebo tohoto národa v této době. Umělecké dílo působí esthetický jen na ty osoby, jejichž duševní zvláštnosti jeho rysy zobrazují; kratčeji, umělecké dílo dojímá jen ty, jejichž jest znakem. Tento zákon formulován je p. Hennequinem takto: »Umělecké dílo bude míti esthetický účinek jen na ty osoby, jejichž duševní ústrojí jest obdobno a podřízeno tomu ústrojí, jež sloužilo ke tvorbě díla a jež z díla lze vyvoditi.« Nikdo na příklad neuzná za správné líčení, nezdá-li se mu, že toto líčení se srovnává s pravdou, ale tato pravda je měnivá, jest představa; není výsledkem exaktní zkušenosti, nýbrž chladného nebo vášnivého, pravého nebo klamného pojímání věcí a lidí.*

* „Srovnávejme na př. povahu podrobností, které jsou s to, aby přesvědčily člověka ze společnosti o pravdivosti typu muže šlechtice, a pak těch, jichž je třeba, aby byl o témž přesvědčen ctenář feuilletonu určeného pro dělníky. Pro prvého bude třeba nahromaditi podrobnosti tónu a chování se, jaké si zvykl nalézati ve svém okolí; pro tyto však bude nutno přehnati jisté rysy života v přepychu a prostopášnosti, jaké si zvykli z nenávisti kasty a závisti sdružovati s typem šlechtice. Právě tak jest tomu s postavou kurtisány, má-li býti předvedena buď prostopášníku anebo romantickému snílkovi; a to jest tak pravda, že začasté klamný typ, představa zvítězí i u vzdělaných čtenářů nad zkušeností sebe častěji opakovanou. Dělníci nevěří mnoho v pravdivost „Zabijáku“ (l' Assomoir), kdežto připouštějí snadno ideálního zedníka nebo kováře

Umělecké dílo je tedy jednak více nebo méně věrným výrazem schopností, ideálu, vnitřního organismu těch, na něž působí; jednak jest dílo umělecké výrazem vnitřního organismu svého auktora; z toho následuje, že od auktora bude lze prostřednictvím díla postoupiti k obdivovatelům a činiti závěry o existenci jistého souhrnu schopností duše obdobné duši auktorově; jinými slovy, bude možno definovati psychologii jisté skupiny lidí a národa zvláštními znaky jejich vkusu. Národní literatura a umění se skládají ze řady děl, která jsou zároveň známkami všeobecného duševního ústrojí mas, které se jim podivovaly, a spolu zvláštního duševního ústrojí lidí, kteří je vytvořili. Literární a umělecké dějiny jistého národa, ač-li jen máme péči o to, abychom z nich vyloučili díla, která neměla úspěchu, a pozorovali v nich každého auktora v míře jeho národní slávy, vykazují tedy »řadu typických duševních organisací jistého národa, t. j. psychologických vývojů tohoto národa.«

Nauka hájená p. Hennequinem má svou část pravdy; ale podle našeho mínění její původce ji nadsadil. On sám viděl část námitek, které jí lze činiti, ale neodpověděl k nim úplně; neb aspoň neomezil svou theorii dostatečně, tak aby jí zabránil, aby nevystupovala z mezí pravdy. Předně z jistého díla lze činiti závěry o národě, a to p. Hennequin přiznává, teprve pak, když jsme určili poměrnou důležitost skupiny, které se dílo líbilo, a určitou dobu, pro niž dílo jest dokumentem. To pak je práce velmi nesnadná. Mimo to p. Hennequin dobře ví, že vyjma umělce a spisovatele většina lidí nerada se v prázdných svých chvílích oddává zaměstnáním obdobným těm, která jsou podstatou a základem jejich obvyklé činnosti. Většina obchodníků, politiků, lékařů volí si knihy, obrazy, hudební skladby protivné tónem a směrem disposicím, dle nichž jest si jim vésti v jejich výkonném životě. P. Hennequin uvádí sám obzvláštní zálibu dělníků v dobrodružných příbězích, které se přiházejí ve vybájeném »vznešeném světě«, půvab romantických a sentimentálních historií pro jisté osoby zaměstnání nepopíratelně prosaických, kouzlo, jímž na obyvatele měst působí krajinomalby; lidé obvykle prostí a klidní bývají žádostivi nejvášnivější hudby. Všickni tito lidé patrně hledají v umění jen zotavující odpočinek, to, co Pascal nazýval rozptylením. Z toho bylo by lze souditi, že u mnoha lidí zvláštní ráz jejich požitkův uměleckých poučuje toliko o podružných a přebytečných schopnostech, mnohdy jen o pouhých aspiracích, nikoliv o jejich schopnostech podstatných. P. Hennequin vzpírá se však tomuto závěru. Praví, že jest »člověk vnitřní«, často velice rozdílný od »člověka společenského«; i dokládá, že tohoto vnitřního člověka

populárních romanopisců. Jest proto třeba, aby román, má-li mu jistá osoba věřiti, a následkem toho, má-li činiti na ni dojem, má-li se jí líbiti, zobrazoval místa a lidi s toho hlediska, jehož jim propůjčuje ona osoba, a román bude přijímán se zálibou ne pro objektivní pravdu, kterou vyjadřuje, nýbrž pro veliký počet lidí, jejichž subjektivní pravdu stělesňuje, jejichž ideje podává, jejichž obraznosti nestaví se na odpor.“ (Hennequin, Vědecká kritika.)

lze poznati jen po svobodných a nepodjatých konech individua, z volby jeho zálib, z hravé činnosti jeho neužitečných schopností. Lidé s vrozeným povoláním vykazují zřídka, dokládá p. Hennequin, nápadně vynikající nesoulad mezi svými zábavami a svými zaměstnáními. Všeobecná zkušenost se v této věci hrubě nemýlila; to, co hledíme na člověku poznati, abychom si mohli učiniti o něm úsudek, nejsou jeho zaměstnání, nýbrž jeho záliby. Tolikéž dějiny nám ukazují, že Ludvík XVI. byl jenom výborný zámečnický dělník, Nero prostřední básník, Lev X. dobrý diletant.« Tyto úvahy připouštějí však mnohé výjimky: Napoleon I. čítal Ossiana, Byron čítal Popea a dával mu přednost před Shakespearem, Bedřich II. se oddával komorní hudbě. P. Hennequin nevyšetřoval na druhé straně, bývá-li literární vkus jistého národa v té a té době jeho dějin vždycky přesným výrazem jeho přirozenosti v této době. Na konci osmnáctého století milovali pastorály, selanky, sentimentálnost, frivolnosti; mluvili jen o citlivých duších, něžných duších, o pastýřích a pastýřkách, o návratu k přírodě; to všecko bylo na povrchu: Revoluce a hrůzovláda se blížily. Za našich dob cizinci divnou by si dělali představu o Francii, kdyby ji posuzovali podle úspěchu p. Zoly. »Jaký to národ násilných mravů!« mohli by říci (a vskutku to říkají). Ach nikoliv, my si libujeme v násilných historiích jen proto, že jsme národ mírný, venkoncem mírný. Jsme jako děti, které se baví strašlivými povídačkami. — »Jaký to národ vášní mocných, ohromných, neodolatelných a osudných, jako přírodní síla nebo jako fixní idea!« Ach nikterak, jsme národ lehkomyslný, vášní často povrchních jako hořící sláma; naše idee jsou na neštěstí příliš nestálé, zvláště v politice. I naše literární vkusy se neustále mění; jeden stíhá druhý, a to i v týž den: dnes ráno George Sand, dnes večer Balzac. Jsme národ živé obrazivosti a snadnovznětlé sympatie, národ po výtce otevřený myšlením a sociabilný citem. Z té příčiny věnujeme každému novému uměleckému dílu svoji pozornost, svoji sympatii, neoddávajíce se proto ani s celou duší, ani na vždy, ani jen jednomu. Dnes jedni čtou p. Zolu, druzí p. Ohneta!*

P. Hennequin ve své theorii dává místo jen podivům, plynoucím z poznání sebe sama v jiném, z nápodoby. »Podiv, praví, povstává částečně z přilnutí, z poznání sebe sama v jiném; zřejmě pak není možno se poznati ve dvou typech, a čím lépe jsme se poznali v typu jednom, tím méně lze se poznati ve druhých.« Ale, odpovíme, náklonnost i podiv libuje si někdy v kontrastech; směřuje k novému, k tomu, co nás vyvádí z nás samých. Přítel jest druhé já, ale musí se přece lišiti od nás samých. Nepoznáváme-li se celí ve dvou typech, můžeme poznati jednu část sebe v prvním a druhou ve druhém typu, »anděla« v tom a tom typu a »zvíře« v tom a tom jiném.

* Darwinovým důvěrným přítelem byl clergyman z jeho vesnice, což jim nevadilo, aby po všechen svůj život ve všech svých názorech se nerozcházeli: „M. Brodie Junes a já, praví Darwin, byli jsme 30 let důvěrnými přáteli a nikdy jsme se úplně nedohodli než o jediné věci, a tenkrát jsme se na sebe upřeně dívali, myslíce, že jeden z nás je jistě velice churav.“

Učiňme závěr, že otázka o vztazích genia ku prostředí je nekonečně složita. Všecky theorie, které jsme právě vyšetřovali, vyjadřují jenom část pravdy; vedou k úzkým systémům. Veliké osobnosti a jejich prostředí účinkují navzájem na sebe, čímž se stává, že problém jejich vztahů bývá často tak nerozřešitelný vědecky jako »problém tří těles« a jejich vzájemné přítažlivosti. K neúplné theorii p. Taineově o vztazích společenského prostředí k uměleckému geniu a o možných dedukcích z jednoho členu na druhý, třeba jest připojiti theorii založenou na principu opačném. P. Taine má za to, že předcházející prostředí zplozuje individuálního genia, jest třeba předpokládati, že individuální genius vytvořuje nové prostředí neb aspoň nový stav prostředí. Tyto dvě nauky jsou dvě podstatné části pravdy; ale nauka p. Taineova platí více o pouhém talentu než o geniovi, kdežto právě tato druhá vyjadřuje význačný rys genia, totiž iniciativu a invenci. Těmito slovy, pravím ještě jednou, nemíníme absolutní iniciativu, invenci, která by byla stvořením z ničeho, nýbrž míníme novou synthesu dříve existujících údajů, podobnou sestavení obrazů v kaleidoskopu, která by odhalovala neočekávané formy. Slovem je to vždy řídký a vzácný zdar, je to šťastná hra náhody, která vyhrává.

Sociolog znamenitý původností svých názorův a bystrostí ducha, p. Tarde, výtečně ukázal, že sociální, ba celý svět je poslušen dvojí síly: nápodoby a novoty. Nápodoba nebo-li všeobecné opakování v neústrojném světě jest vlněním; v ústrojném světě jest plozením (které pojímá v sobě i vyživování); zajisté, lze dodati, i plození jest jen vlněním, které se šíří dále a opakuje svým způsobem; konečně v sociálním světě stává se opakování nápodobou ve vlastním slova smyslu, jiným vlněním přenášeným sympathií s bytosti na bytost. Ale princip všeobecného opakování nevysvětluje novoty, invence tvůrčího ducha, která objevuje formy až dotud neznámé. P. Tarde nepokouší se říci, v čem záleží princip nového; ukazuje jen, že jest třeba v té neb oné formě připustiti takový princip. A skutečně ať jest tu iniciativa ve vlastním slova smyslu, náhodnost a svobodná vůle (po způsobu p. Boutrouxe a Renouviera) nebo ať tu jest jen šťastná kombinace, zdařilé skřížení řetězů dříve existujících jevů, jest přece jen nutno, aby vznikly nové, původní důsledky, šťastné náhody, plodné výjimky, mající původ v setkání se všeobecných zákonův a určené k tomu, aby zplodily samy zas opakováním, nápodobou a vlněním nové všeobecné formy. Viděli jsme již, že genius jest objevením některé z těchto nových forem ve kromobyčejném mozku, nahodilém místě, kde řady jevů před tím nezávislé tvoří neočekávané synthesy a dávají na jevo nepředvídané závislosti. Individuace jest problém, který jest obsažen ve všeobecných zákonech novoty (innovace), a všecko, co jest individuální, osobní, původní, geniální, spadá pod tytéž zákony.

Jako v celém sociálním světě tak i ve zvláštním světě umění třeba jest tudíž míti zření ke dvěma třídám lidí: k no-

votářům a opakovatelům, t. j. geniům a obecenstvu, které opakuje v sobě ze sympatie duševní stavy, city, emoce a myšlenky, jež genius první vynalezl nebo kterým dal novou formu. Ostatně podle našeho mínění napodobovací i novotářský instinkt se vyskytá i v obecenstvu, i v geniech, i v mase lidí, s tím rozdílem, že u masy převládá instinkt napodobovací, u geniův instinkt novotářský. Ale právě pro tuto inferioritu novotářské mohutnosti v mase všecko, co ukojuje nepřímo novotářský instinkt, se jí líbí. Můžeme tedy v jistých případech z toho, že původní dílo mělo úspěch, činiti závěr, ne že toto dílo odpovídá schopnostem té doby v mase existujícím, nýbrž že odpovídá jejím utajeným schopnostem a že ukojilo její zálibu v novém.

Nápodoba s podivem, který jest její formou (neboť podiv jest vnitřní nápodoba), jest, jak jsme řekli, jevem sympathie, sociability; umělecký genius sám jest do krajnosti dovedený sympatický a sociální instinkt, který ukojiv se v oboru fiktivním, vyvolává nápodobou u jiného skutečný vývoj sympatie a všeobecné sociability. Venkoncem uváženo, genius a jeho prostředí podávají nám tedy divadlo tří společností spojených poměrem vzájemné závislosti: 1. skutečná dřívější společnost, která podmiňuje a částečně vzbuzuje genia; 2. společnost ideálně pozměněná, kterou genius sám pojímá, svět vůlí, vášní a inteligencí, jejž v duchu tvoří a jenž jest spekulací o možném; 3. následné vytváření nové společnosti, společnosti geniových obdivovatelů, kteří více nebo méně uskutečňují v sobě nápodobou jeho novotu. Jest to jev obdobný astronomickým faktům přitažlivosti, které tvoří v lůně velikého systému systém zvláštní, nový střed gravitace. Již Plato srovnával vliv nadšeného básníka na ty, kdo se mu podivují a sdílejí jeho nadšení, s magnetickou silou, jež článek od článku se sdílejíc, tvoří celý řetěz nazdvihovaný týmž vlivem. Geniové činu, jako Caesarové a Napoleonové, uskutečňují své záměry pomocí nové společnosti, kterou vzbuzují kolem sebe a s sebou strhují. Geniové kontemplativní a umělečtí činí právě tak, neboť tak zvaná kontemplace není než činnost omezená na své první stadium, udržovaná v oboru myšlenky a obraznosti. Umělečtí geniové nehýbají těly, nýbrž dušemi: pozměňují mravy a idee. Proto také nám dějiny ukazují civilisační účinek umění na společnosti nebo někdy naopak jejich účinky společenského rozkladu. Genius jest tedy konec konců kromobyčejná síla a mohutnost sociability a sympatie, která směřuje ke stvoření nových společností nebo ku pozměně společností dřívějších: vyšed z toho a toho prostředí jest tvůrcem prostředí nových nebo pozměňovatelem starých prostředí.

Přel. *V. Černý.* *M. Guyau.*

Když jsem jela na Slovensko . .

II. — Naši páni sa tiež prevelice tej smrti báli a odejeli do Vídňa, lebo hovorili, že mali by umret v také malé dedine, nech umrú ve velkém meste! Než odejeli, nechali nám takú červenú vodku, kebysme onemocneli, abysme si 14 klapek dali do cukru a poručili, abysme si kachny a slepice zabíjali a víno pili. Ále vélice prísno nám zakázali, abysme po vesnici nemocných a mrtvých nechodili navštevuvat. My sme sa ale odkradly jedna zadkom a druhá predkom ze dvora a tak sme brúsily po celej dedine. Najpru sme išly navštivit jednu juházku (čo pase ovce). Za tú sme vélice plakaly! Její matka prišla na pohreb z Uher. Jaj, tá uhrinka takla lomily rukama a riekaly: »Ach, ídeš, keďveš langát! Ach, ídeš, keďveš langát!« Tato slova opakovala třikrát po naříkající matce s pláčem, se rty třesoucími, ruce majíc sepnuté pod bradou a s pohledem jakoby na mrtvolu upřeným. Celý její výraz v tváři a očích byl tak žalný, opravdový a přirozený, že mne až dojala. Každé to »ídeš keďveš langát« řekla jinak, se žalem a zoufalstvím stoupajícím tak, že jsem zřetelně nejen ubohou matku, ale i tu nebožku před sebou viděla. Bylo to něco vzácného a nevídaného. Když si utřela slzy, pokračovala: Ach, paní velkomožná, to já jákživ nezabudnem! (nezapomenu.) Potem sme išly radom tich nemocných navštívit a i tich mrtvých. Ach, ti mali oči hlboko upadnuté v hlave a okolo čierné a zelené! Nech Pánbénko nebeský nás chrání, abychom takú frišnú smrťú z teho sveta sešli!

Ideme tam dálej, ešte opáčit (navštívit) a postretli (potkali) sme jedneho dedka a ten dedko mali vélice nemocnú ženu na koleru a my sme sa ho pýtaly: »dedo, kam idete?« Mali za mecu žita (pšenice) pres pleco a povedali: »idem do mlýna dat trochu žita zemlet, keby tá moja umrela, na buchty«. Veďá, tam pečú keď umre dvoje buchty. Jednech osypajú serem (tvarohem), a dajú na jednu mísu a druhých makem a dajú na druhú mísu. Nóóó, my sme tam tiež išly a našly sme babku strašne nemocnú. Čo tak stojíme a hladíme (hledíme), došel domou tej babky syn, čo bol tri roky u vojančiny. Jak v sobotu došiel, týž den šel a i s taťkom, s tim dedom do pola, volačo kosit. Otavu lebo viku. Keď sa vrátili z pola, onemocneli obydva a obydva umreli a tá matka ostaly. Viďá a ty buchty sa zešly jemu, temu dedovi a synovi. Tak já som mojima očima videla otca se synom vedle sebe vystretých (vystavených). To bola taká malá dedinka a 12 jich bolo pres den mrtvých! Tam nedaleko nás bola jedna pekná dievka, tiež na tu koleru nemocná. Tá bola taká slabá, že sa jej huba otvorila a zavret sa jej nemohla. Pribehli pre doktora, ále ten jej pomocit nemohol a už mysleli, že tiež umre, ale neumrela! Bola tam jedna vélice šikovnáá babka, čo chodila k nemocným. Jak tá to uslyšela, utiekala tam, facla ju velice po hube a huba sa jej zavrela.

Že vy si tak tetko všechno pamatujete, zadivila jsem se! Usmála se a řekla: Majú oni tiež pametní knihu v hlave!

Z nich by bol kazatel a veru dobrý! Majú oni výrečnost, ak ten Jan Zlatoústý! Ej, pravé oko ma svrbí, řekla si jakoby pro sebe, mnouc si je a povídala dále, celá ve vzpomínky zabraná. Jedenkrát natrhaly sme plný voz fazule, daly sme hu na húru a ty lusky sme na tej húre z nej otrhávaly a kéď nesli mrtvého do cintora okolo nás, tedy sme zpievaly. Začne latinsky zpievat vše, co kněz při pohřbu zpívá, nezapomínajíc ani na odpovědi organistovy. Při tom každého člověk vidí zvlášť, neboť je nápodobí se všemi jejich zvyklostmi i s přeskakováním hlasu, nedarujíc žádnému ani oka mrknutí. To vše zpívá a odehrává zcela vážně, ne snad, že by si z toho dělala žerty. Žasla jsem nad ní a ona: Včil som to už zabudla, ale já to vše tak umela, že som mohla i mrtvého pochovat. Pozrú, pani velkomožná, taká som bola rozvázaná a Pán Bôh ma nezavraždil v tu chvílu!

Tam bol jeden rozchýrený (vyhlášený) doktor a ten bol tak múdrý, že vzkriesil i polu mrtvého! Ten dával každému v tej kolere led na prsa a na brucho.

Jedna babka ma povedala — to bola ale prvá kolera v 30tém roke, môj deduško a babička jeden den umreli — tá babka mi vypravovala, že tiež na tu koleru stonala a už videla svú truhlu pod návratiem čo už pre ňu nachystali. V noci mala v sednici prázdnú krhlu (konev) a velikú žízen. Bar aj bola slabá, tak slezla v noci s postele a utiekala na potok sa napít vody. Tam sa zvrátila dole bruchom a pila tu vodu, ale slabosťú už nemohla hore vstat. Až ráno, keď ju nenašli v komore, tak hu išli hledat a našli hu v tej vode takú studenú. Ledva hu odtál odvedli. Dali hu na postel, poprikrývali a už viac vodu nepila. Začala ozdravievat a ozdravela. Z teho istého by sa moc doktori mohli poučit a ja som si pomyslela, keď tá babka to vypravovala, že práve ten doktor Šeler ten led dával a že preto ti ludé ozdravili, kerým on chodil.

Na mňa (o mně) také povedali, že som umrela. Anča pánova umrela! (Opakuje po lidech). Ta tlstá pánova umrela! Moja sestra, tá pribehla celá zadyšaná. Její gazdina prišla za ňú do stodoly — to bola dobráá gazdina, nech jej Bôh odpustí viny — a povedala: »Kačka, len polož cepy a utikaj na B.., Anča umrela! Jak krávy podojila a mléko precedila, vypadol jej hrotek z ruky a ona umrela. Jdz honem! Ona má mnoho šat v truhle poskládaných, utíkaj, ať jej to volakdo nerozchváčá! Jiní zas povedali, že ak som zametala izbu pánskú, že ma vypadol fortviš z ruky a že som umrela. — Já nesem sviňam a sestra moja utiekáá, chmatne ma a povedá: »Sestrička moja, sestrička moja, čo je? Ježíšmarjá, já už idem, že's umrela! Potem ludé, jak som kde išla a každý, kdo ma stretol (potkal), už povedal: »Čo's tej smrti dala?«

Ja veru, já tam prišla na strašnú nemoc! Hrůza hovorit! Pedínter, keď videl. že tak po tej dedine brúsíme, nám povedal, že to bude psát pánovi. Tak my sme sa spravily nemocné, že nás bolá brucha — jujujúj — (chmatla se náhle za břicho a svíjejíc se, naříkala; pak se dala do smíchu a řekla): boly sme

my mladí blázni! — a poslaly sme tu trecí devečku, aby išla pedíntra zavolat, že sme nemocné obydve! Pedínter přišel k nám až k posteli — ten sa nebál. — Čo se vám stalo? — Jáj, brucha nás velice boláá. — Dočkajte, dočkajte! A už utiekal do pánovy siccimre, donésol flaštičku s červenými kapkami a dal nám na lužičku cukru. Nakapal nám tam a už nám dával každej do huby. (Zas jako na omluvu si řekla): »Veru sme my boly odvázané velice! Zle sme neróbily — ale dobre nám bolo a tak sme až skákaly! Potem došel a i kasnár (správčí) — taký malý škvarek to bou (ukazuje rukou od země) — ále ten len ode dverí daleko kúkal a povedal: (Nakukuje a špulí směšně po něm ústa.) »Ančičkóóó, čopak vám jést? — A my hop z postele a začaly sme sa smáát. — Počkajte, počkajte! Hned píšem milostpánovi do Vídňa! — Potem sa smáli jeden s druhým a nepísali nič. Pak sa utišila kolera, páni sa vrátili a nebolo nič zlého. — Smáli sa nám.

Škoda tej pani dobrej! Prestrelila sa! Po mne, keď som sa já vydala, slúžila tam u tej grófky taká malá Slovačka a ten gróf — ten jim bol takýýý — ukazuje, rozpínajíc obě ruce — mal tri centy! A ten tu služku lúbil, až zôstala samodruhá. Pani ale nevedelá nič! On bol Francúz a pekný pán, ale frajerkár! Keď bola samodruhá, odešla milá Kačka — Kačka jej bolo — ku svej chudobnej matere do hor. Keď k porodu pracuvala, chodili k nej dva doktori. Milostpaní vyšla ven do brány (do vrat) a tu volajaká Gábriška takto na ňu začne hovorit: Paní velkomožná, oni neveďá čo je nového! — Nevím. — Tak oni neveďá, že pán velkomožný posílajú ke Kači 2 doktori a že z něj dieťa trhajú a že pán velkomožný už dali po predku na decko peňáze? — Ach, Ježíšmarjá! Já — ho — nič neviem. Ona za každým slovem hovorila »ho«. — Keď Kača ozdravela, chodil za ňú verejne a na pani nič nedbal. Ona mu bránila — no, čo za ňú chodíš — a on jej povedal: »Mladý pečenka je dobrý«. — Potem -- počkajú, nechcem ništ šálit — drží si čelo a přemýšlí. — Keď paní mu velice bránila, dal na detinskej jizbe (v dětském pokoji) vyrazit železné mříže a v noci si hu tady púšťal pres to okno.

Paní, keď to zbádala a keď si nemohla pomocit, išla do Vídňa ku svej cere a bola u nej 2 týdne. Myslela chudera, že ho natrucuje a že on Kaču nechá. Keď prišla zpátky, bol on ešte horší ako bol dotal. Veru, to bol pre ňu meč do srdca pre (pro) tu pani.

To sa budú ale čuduvat (divit) čo jim dál poviem.

Keď som bola už vydatá, chodila som na vajca. Bože, i s vejci jste chodila?, divila jsem se. Veru som. To sme my chudé ženy si tak vydelávaly. Keď som po tech vajcáchc hodila, zašla som i tam, k tej grófce. Vešla som do kuchyne a ona tam fríštukuvala kafe.

On do rána — lampa horela — čítal, a ona dycky len v kuchyni. Prekrojila si do póli húsku, potrela s butrú a si zakusovala a zapíjala tú kávičkú. Pekná velice paní to bola!

Hmm — protahuje, jak si její krásu libuje. — Ona bola od muže vzatá a s tím grófem bola z prvu len tak nesobášená a až keď jej ten její muž umrel, si ju ten gróf vzal a i za ženu. Keď ma zazrela (spatřila), povedala: Ach, děvče, kde's sa ho tu vzala? (Mluví skromně, líbezně se usmívá a je plná uctivých rozpaků se vším zardíváním, jako 18tiletá panenka. Jak by právě před grófkou stála, tak sama sebe nápodobí.) »Paní velkomožná, psota mňa dohnala. Kupujem vajca«. Náhle začne. Ach, Ježíšmarjá, keď mi to prinde na mysel. Tu polovic kávy a tu húsku mi dala dojíst. »Tu máš děvče!« Keď som to zedla, vyprovázala ma po dvore a povedala mi: »Ale ty děvče, ty jsi ho taká pekná, ty jsi peknejšá než jsi bola! Ty nevyzieráš tak jako hovoríš, žes chudobná! — Já som jej povedala: »Paní velkomožná a i oni sú ešte mladej tváre — len nemajú takú tu barvu ak mali! A ona: »Ach, devče, já ho mám velké súžení.« — — — V tom ale išol pán po dvore a začne: Á-á-á, Anča, Anča, Anča, Ančá. (Povídá po něm rychle). »Wie ist der Korb — ?« Oni temu iste rozumejú, čo jako je to za koš, čo som mala na ruce. Paní mu povedala, že kupujem vajca. To bolo pred velkú nocú v poste a po velkej noci som kupovala u notáriusky sedlé mléko a notáriuska pýtala 3 krejcary za holbu. Já som jej povedala, že keď som slúžila u grófa M.. a, že som predávala mnoho mléka, ale za 2 krejcary holbu. A ona tá notáriuska riekla: Vy ste slúžila u grófa M.? Tá sa prestrelila. Od tedy to viem. Ona ta grófka chudera, ešte jednou odešla do Vídňa, myslela, že sa ten pán napraví, ale darmo šetko bolo.

On pred jejíma očima s tou Kačkou bou (obrátíc se ke mně povídá) to bol, prauda, človek! Tak ona zas odejela k tej cere a tam sá prestrelila. Pak mu telegrafuvali z tej Vídne a on hu (ji) dal dovéztit do P—ského cintora a tam je pochovaná. Po jejej smrti vzal on si Kačenku k sebe a šaty nad šaty, nade všetky Slovačky mala vyšívané. Zástere, rukávce, čepce, šetky švadleny jej šily. Štífle jej dal ušít za 18 rýnských!

Pane Bôže nebeský, kam to všetko prišlo! Mládenci na ňu povolávali — Kača, Kača? Jaký je ten pán? Tak na parádu (na legraci).

Ale ona pánovi žaluvala a milý gróf dal tich mládencou zavolat do jednej sednice — asi 12 jich bolo — a oni nevedeli na čo. Z tej sednice do druhej sednice jich volal po jednom a každého tam dobre vyoflinkoval. Čo ty máš s mojú Kačú? Ona je tebe Kača? A fink, fink, už ju mal na hube. Ti vedle nevedeli nič, nebo jinudy každého vyvédol ven. Jeho sa bál každý! On bol dobrý pán — dal každému co patrí — ale prísnýý a velice kričlavý. Od teho času mládenci ho obcházali. (Vyhýbali se mu).

Tá milá Kača — pán jej držal kucharku, frajcimerku a i dievku, čo chodila krávy dojit — bola jak pani velkomožná. Já sa len temu čudujem (divím), ako to len tá Kačka trefila, takú pani delát — bola preca len v pytli vychovaná. Ale pán

ju mal velice rád. Dal jej 15 stovek do šporkase! Čo ona si ešte, Pán Bôh nebeský ví, našporuvala pri nem! — A i sluhom dal po stouce napísat, že keby umrel, nebo bol starý!

Kebych bola chcela, bola bych já na Kači míste, ale já nechcela o takém slyšet. Keď som okna pucuvala, dycky prišol a tak ma šimral na pate (nápodobí to), ale já tak na bok hledela. (Když odehrála jeho s celým usmíváním, odehrává sebe. Hleděla jak mračno s pohledem tak káravým, že pan hrabě jistě musel ztratit odvahu, dívala-li se tak, jak mi ukazovala). Dycky som taká bola. Já sa nedala ani dotknúť nikomu a každého som brnkla! Tam jim chodilili vojanskí páni (vyjmenovává všechnu okolní šlechtu) a hostiny boly jako keď mal ženu. Keď už tri roky došly temu milování s tú Kačú, naráz pán, že pojede na hon. Pan hrabe mali takového koníka cvergla, sedli na nej, jáger a honci vzali psou a flinty a už jeli honit do hor. Jak vyjeli — hned od domu blízo — ostal mu kôň stát a nechcel mu jít. Ludé povedali, že ten kôň smrt uvidel. On volal na koňa, ale kôň sa ani nehnul. Naráz pán sa nahneval, kopl ho s nohú, zahrešil mu a timi časy ho šlak trefil! Zešmikol sa s koňa na zem a posledné jeho slovo bolo — Kačka moja!

Ferko jáger to slyšel. Potem jej ho mrtvého donésli. Keby ona bola vedela, že sa to stane, tá by si bola nakradla peňazí!

Potem tehdáž všetko pečetili a potem — aha — (udělá si významně) po jeho pohrebu ju tam nenechali v tem dome, čo tam bydlela, ale platili jej 50 rýnských v jiném dome, čo tam bydlela. Vojanskí páni ju tam chodili tešit — tak sa temu ludé smáli! A pak, nebolo to veru dlúho, vydala se za hory za jedneho mlynára. Keď mala moc peněz tak sa vydala i taká zmrhalka — taká hnusoba —

Zatím jsme slezly před Velehradem s vozu, neboť mojí tetce velice zdřevěněla noha a šly jsme kus cesty pěšky. Rozhlídla se, narovnávajíc se kolem a řekla: Ej, veru, pekne je tu, pekne! Bôže velký, stvoril Jsi ten svet velice krásný. — A když šla kolem nás bosá mladá Slovačka, udělala si: Tá mala ty nohy ako to strnádko. Velice švárno jej to išlo. (P. d.)

Literatura. Umění. Věda.

Pražské výstavy umělecké.

I. Zuloaga y Zabaleta Ignacio. Veliká pravda životní, kladená na plátno v barevných plochách robustních skál, bezohledných, upřímných až k strnulosti pós. Neznáme Maurů, Andalusanů, Basků — ale cítíme, že ti, kdož tu divají se na nás, rozestaveni jako skupiny venkovského fotografa, žijí, že jejich vášnivé oči září silou rassy, že zuby jejich cení se svým tygřím úsměvem tak strašně krásně, jak je tomu naučila láska, skrývaná se svými výbuchy pod závojem pudru a krajkami hedvábných vějířů. Čtyřiatřicetiletý samouk žijící dnes v Paříži, zítra studující v galerii Madridské Goyu a Velasqueza, aby za krátký čas zapadl do tichého Eibaru v provincii Quipuzcojské, kde v starém zámku v samém sousedství znamenitého býčího zápasiště se narodil, slavil triumf hned při premiéře své ve výstavě na Poli Marsově (1899), kde obraz jeho zakoupen pro Luxembourg. V létech následujících i jiná

města shánělа se již po jeho pracích pro svoje galerie. S vážností přísnou spojuje pojetí skoro monumentální, jímž projevuje hlubokou lásku k přírodě, její mnohdy trpké a neúprosné pravdivosti, bez nalhávání přibásněného. Jeho ženy jsou nehezky, skoro odporny: účesů tvrdých, zdobených ohromnými hřebeny zděděnými od prabáb, očí malých, pichlavých nebo příliš rozevřených, zornic prudkého a ostrého šlehu, nosů nepravidelných, v kořeni širokých a cibulovitých, pokrytých promodrávající vrstvou pudru, úst dosti širokých a tlustých, naběhlých rtů: stojí v nepřirozené schválné pose v šatech křiklavých, pošitých krajkami, v mantilách rozlévajících se svými třásněmi po celých postavách: mužové hrubí, arogantní a vzpupní, v krojích těsně obepínajících kypící těla, zápasníci plní žízně krve i žen postavy často oděné cáry a neúmyslně malebnými hadry, všichni na obrazech jakoby přilepeni k pozadí obrazu, na vlastní jeho plátno, jež má býti krajinou mnohdy hlubokých dálek. Ale vždy jsou obrazy jeho malebny, aniž tím trpí životnost figur, nahromaděných a sehnaných leckdy na poměrně neveliké ploše (vzhledem životní velikosti postav) do mnohohlavých skupin (tak na př. „La rue de l'amour", „Společnost"). Barvu traktuje Zuloaga v těžkých, široce rozložených skvrnách, ztlumených do neurčitě vyjádřených složek, v nichž svítí pak a tím více září krojové efekty, lesk hedvábu, svit perleti, zlomený blesk zašlého zlata, měkký ornament krajek a svíjející se spirály výšivek. Jediným pohybem nebo pohledem charakterisuje osobu i scénu: v kresbě rtů nebo hře očí vyčtete poměry, z nich srší vášeň, v nich pověděna celá historie životní. Tak jen v barevných siluetách dramatické síly, při nichž neleká se ani kontury hrubou černou barvou, dovede líčiti život svých bratří, neparádních a nemodelových, ale jistě pravdivých jako umění samo. Matador Gallito na kolenou drží svého synka nepokojného, konejší jej, sám v representační posici, zatím co matka zápasníkova („personifikovaná lenost", výborně podotkl kdosi vedle mne ve výstavě) dívá se unaveným a ospalým pohledem po vňoučeti, kdežto žena zápasníkova, v světle zeleném šatě, očí smyslných, tváře typu maurského, zuby v úsměvu cení jako šelma na oběť. Pod tím úsměvem tvořil Zuloaga svoje dílo: ten sugeroval mu vervu světla a barvy, opíjel jeho oko a bystřil je ku zachycení všech barevných nuancí. Zdá se, že každá figura jest obrazem pro sebe — mezi sebou jsou si cizí, sestaveny nuceně, bez celkového souladu. „Čarodějnice z Ansoa" dívá se na vás tak neodolatelně, že béře klid a jen k sobě poutá; kontrast „Cikánky" mezi temnou pletí a šatem bílým vyvolán jest zúmyslně ostře, aby celá životnost vystoupla skoro až trapně. Oči mnicha kajícníka z Guadaramy s tváří Kristovou vznícenĕ hledí vzhůru, jako by zobraziti chtěly celé zlomení a hrůzu náboženského napjetí své země až do oněch „Licoměrníků" s figurkou Marie, zlých a zákeřných jako divoké kočky. Všichni líčeni jsou v temných barvách tak pravdivě a tvrdě, řekl bych hněvivě, že u některých nezapřete pocitu hrůzy před jich zjevy, jakoby vyzývavě živě proti vám vystupujícími z rámů. I ten zlomek práce Zoloagovy, který v Rudolfině předveden byl Praze, znamená tu uměleckou slavnost.

II. Antonín Slavíček. Všichni kdož prošli výstavou, pozorovali jeho postup: jak do hájů březových v prvních dobách svého tvoření rád zapadal (jako druzí jeho kolegové tehdáž u Mařáka), jak miloval nafialovělou mlhu mezi bílými kmeny, žlutěhnědý koberec podzimního listí a zlatá kola slunce na mechu ... Pak vyšel na kraj lesa do oslňující záplavy červnového slunce a na brunátných střechách, azurové obloze a šťavnaté zeleni trávy či sytém rozkošatění vesnických sadů nalézal svoji radost. A ta jej neopustila do dnes. Tomu svědčí obrazy „Dopoledne", „Podraz", „Odpoledne", na nichž sice barevné tóny nejsou vyhnány do té výše a hlaholu, jako snad na „Červnovém dni" nebo „Červených střechách", ale právě k prospěchu celku vysloveny jsou jímavě měkkým akordem. Před těmi zapomenete pojmu „obrazu", tam stojíte přesvědčeni o přírodě, v jakémsi slavném těšení se z krásy její, rozpačiti, že nedýšete vůni stromů, že necítíte vanu větru a dechu země. Hrstka chalup a domků, zalitá jasem a schoulená v zášeří lip a hrušní, s trávníkem v popředí. Malý, nepatrný kousek země — a jaký to

obrovský klene se nad ním azur, nekonečný, průhledný, s valícími se mračny, bílými zjevy těkajícími po jeho modré rozloze v širokých proudech . . Tu svítí slunce, žije příroda, tu jest obraz krajiny, jak bystré a lačné oko vpilo jej na jeden ráz, do poslední kapky barvy. Před její svérázností ustupuje umělec se svými city, náladami, svou panovačnosti a podmanitelskými choutkami: přijímá ji celou a v pýše svého umění zachycuje každý její stín i blesk. A v tom jest jeho velikost: jak dovede dívati se a chápati i produkovati ve svém díle, vládna nad sebou a potlačuje sebe, jen aby vystihl její nádheru a mohutnost. Ta zní v nejjemnějším mol zašedlých mlh, deštivých mračen hrozících zavaliti kraj v přítmích podzimních večerů sychravých a studených tak jako v jásavých fanfárách květů lučin a chřestění klasů těhotných pozdním létem. Vždy, v každé chvíli dne i noci, v každé brázdě a zlomeném pni zní její hymna, ne povídání mnohomluvné tetky, ale tisíciletá pravda a nesmrtelný život sám. Ty musí zníti v uměleckém produktu, ony a jejich reprodukce jsou vysokou metou umělcovou. Ve svém krásném vzestupu jest Slavíček jim nedaleko. A v obrazech s hora jmenovaných nejblíže. Motivy v nichž jednoduchou vážnou formu kraje vyslovuje nezvyklými barevnými kombinacemi (žlutavě červenými na př.), jako v obrazech „U nás v Kameničkách", „Silnice" (jež ovšem svým podáním budily zřetelně upomínky na Worpswedské, jimiž jsme třebas Slavíčkovi i křivdili) — daleko vždy zůstanou svým celým zjevem a svou působností za těmi obrazy „V sádkách", „Vybírání bramborů", „Na samotě", „Horská pasčata", vyvolanými jistě silnějším a neodolatelnějším útokem vedeným přímo na umělcovo oko i srdce.

K. D. Mráz. (P. d.)

Felix Jenewein zemřel v Brně 2. ledna o 3. hod. odpol. (nar. r. 1857 v Kutné Hoře). O Jeneweinovi psali v „Rozhledech" r. 1896 v čís. 5. V. Mrštík, r. 1897 v čís. 18. Jarosl. Kamper, r. 1902 v čís. 13. L. Lošťák a v letošním ročníku v čís. 3. E. Sokol.

Walter Crane. Ve sbírce Knackfussově „Künstler-Monographien" vydal londýnský O. Schleinitz (spolupracovník německého časopisu „Zeitschrift für Bücherfreunde") rozpravu o Valtru Craneovi, nyní za ruchu po umělecké výchově tak často na slovo braném kresliči a malíři anglickém. Dílo Craneovo „The Bases of Design" (základy výkresu) vydalo také lipské naklad. Hermann Seemann Nachfolger v německém překladu Pavla Seligera s názvem Die Grundlagen der Zeichnung von Walter Crane. (1903, str. IX. a 391.) Dle monografie Schleinitzovy nelze dosud oceňovati závěrečným způsobem umělce Cranea, nyní 57 let starého. Oceňování to bude jednou tím nesnadnější, poněvadž sotva žije která druhá umělecká osobnost, jejíž život a tvorba jeví tolik zdánlivých protiv, jako se shledává u řečeného Angličana, jehož vzorem byl John Ruskin a důvěrníkem Morris. Crane jest jako Ruskin a Morris věren bibli a fanatikem socialismu. Rozdíl v nich jest ten, že Crane jest modernější a mírnější nežli jeho zvěčnělí přátelé. I jeho tvorba se nese rázem méně starobylým. Mravní síla Craneova a jeho potěšnost pracovní mají své kořeny v bezúhonném jeho životě rodinném. Otec jeho byl znamenitým malířem miniatur a akvarelů. Umělkyní jest také chot Craneova a jeho synové, z nichž je starší architektem, mladší kresličem a jeví krev uměleckou. Na vývoj Craneův měl veliký vliv jeho první učitel William James Linton, dřevorytec a básníř, a manželka jeho Eliza Lynnová, známá v Anglicku bojovnice za práva žen. Když bylo Craneovi sedmnáct let, zakoupila královská akademie obraz jeho „The Lady of Shalott", zhotovený dle básně Tennysonovy. Brzy po tom povstaly jeho obrázkové knihy, jimiž se rázem proslavil. Význam Craneův záleží více v dekoraci a ilustrování knih nežli v jeho malířství. V oboru knihové dekorace působení jeho jest reformatorní. V Lintonově atelieru obeznámil se co nejintimnější s technikou dřevorytectví, tiskem knihovým a barevným a s rozličnými přenášecími methodami za účely ilustrovacími. Jím provedena harmonie ilustrace s knihou. Ač v snahách příslušných následoval podnětů, jež dávali Morris, Rosetti a Burne Jones, přece kniha jím vytvořená v každé příčině stala se zcela svéráznou. Crane jest nad míru všestranný. Maluje také skla do oken, dělá ča-

louny, navrhuje zboží keramické, pořizuje plastiky a píše ročenky. Ježto tím způsobem jednotlivých jeho děl jest na tisíce, není divu, že podběhne leccos pochybeného. Velikým jeho dílem jest velikolepá práce biblická pro London News and Sketch Compagny, v níž Crane se jeví v dekoračním umění, jehož jest mistrem, chvály neobmezené, svou stránkou nejskvělejší. („Zeitschr. für Bücherfreunde" 1903/04 — seš. 7. — podává mimo recense knihy Schleinitzovy čtyři ilustrace z ní, a to z děl: Babys Bouquet, Babys of Alphabet, The Song of Sixpence [nejstarší obrázková kniha Craneem ilustrovaná], Echoes of Hellas). *K.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Večer 1. ledna 1905 nabídl gen. Stessel japonskému gen. Nogi, jenž obléhal Port Arthur, podmínky, za kterých by se pevnost vzdala. Vyjednávání ihned zahájeno. Od 6. května byla pevnost sevřena na pevnině, na moři blokována loďstvem. Posádka 30tisícová držela se statečně, ale Japonci 60.000 svých lidí pohřbili pod hradbami pevnosti, vodili na smrt nové a nové zástupy, ve dne v noci útočili a dobývali zevnějších pevností jedné po druhé, prokopávali se k opevněním a vyhazovali je do povětří a s pověstného pahorku 203metrového rozstříleli poslední ruské lodi a bořili nové město. Když 31. prosince 1904 dynamitem vyhozena tvrz Sunšunšan, uvnitř pásma hradeb, a tak odkryto staré město, osud pevnosti se naplnil. — Zpráva o pádu Port Arthuru rozdmychá v Rusku požár nespokojenosti a revoluční nálady, jež tím živěji bude se rozmahati, čím déle válka potrvá.

Rak.-Uher. Ministři přicházejí, ministři odcházejí, politický marasm trvá! O Sylvestru r. 1904 odpol. odstoupil dr. A. Körber a předsedou ministerstva stal se dr. Pavel bar. Gautsch, ministrem vnitra hr. A. Bylandt-Rheidt a spravedlnosti dr. Frt. Klein. Jaký program nové ministerstvo míti bude, je neznámo.

SOCIÁLNÍ. (Dok.) Starobní renta poskytnuta bude v tom obnosu, v kterém byla by poskytnuta invalidní renta, kdyby v té době, kdy vznikl nárok na starobní rentu, byla nastala invalidita. Pro dosažení plné renty starobní jest třeba platiti příspěvky po 1200 neděl a bude obnášeti v první třídě 160, druhé 230, třetí 300, čtvrté 370, páté 440 a šesté 510 K. V případě úmrtí dostane se vdově po rentierovi jako odbytné základní obnos renty, každému manželskému dítěti pod 15 let a každému nemanželskému dítěti po ženském pojištěnci polovina základního obnosu; sirotek, kterému nezůstane ani otec, ani matka dostane totéž odbytné jako vdova. Odbytné nesmí však přesahovati trojnásobný obnos základní renty. Úrazová renta jest buď úplná nebo částečná. Úplná obnáší ročně třistanásobný obnos průměrně denní podpory nemocenské, částečná pak dle stupně neschopnosti ku práci $^1/_5$, $^2/_5$, $^3/_5$ nebo $^4/_5$ plné renty. Je-li poraněný odkázán úplně na cizí pomoc, může se mu přiříknouti až $1^1/_5$ násobně větší renta než plná renta. Činí-li neschopnost ku práci méně než jednu pětinu, může se poraněnému poskytnouti zvláštní odbytné. Příspěvky na nemocenské pojišťování obnášejí v první třídě mezdní 22, druhé 32, třetí 42, čtvrté 62, páté 88, šesté 112 halířů týdně. Jednu polovinu platí dělník, druhou zaměstnavatel. Na invalidní a starobní pojišťování bude týdenní příspěvek obnášeti v první třídě 10, druhé 20, třetí 30, čtvrté 40, páté 50 a šesté 60 halířů. I tyto příspěvky budou dělníci a zaměstnavatelé platiti na polovic. Příspěvky na úrazové pojišťování, které budou platiti sami zaměstnavatelé, budou obnášeti v první třídě 3–16, druhé 5—33, třetí 8–50, čtvrté 13—83, páté 19—126, šesté 26—168 halířů týdně. Celkový náklad příspěvkový bude obnášeti ročně 140·4 mil. K, z čehož připadne na zaměstnavatele 81·2 a na dělníky 59·2 mil. K. Na nemocenské pojišťování budou zaměstnavatelé přispívati obnosem 30·8, na invalidní 28·4 a na úrazové 22 mil. Příspěvek dělníků na nemocenské pojišťování bude obnášeti 30·8 a na invalidní pojišťování 28·4 mil. Státní příspěvek ustálí se v šedesáti letech po zavedení pojišťování na 40·8 mil. K, nehledě k oněm 2 mil. K, které stát poskytne každý rok na správní výlohy.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 14. LEDNA 1905. ČÍSLO 16.

ROZHLEDY

Tendence v umění.

Zachtělo se mi přemýšlet o odiosním thematě; snad mne lákalo jeho povržení, jež dávalo tušit sílu, a byť jen negativně působivou, snad vnější pohnutka, snad sklonily se k němu plochy myšlenkového vývoje, nevím, ale když zvedl jsem je konečně, celá řada otázek z něho zapršela — rozptýlené paprsky, jimž chtěl jsem duši svou učinit čočkou, aby spojila je v ohnisku oplodněny odpovědí. A bylo mi radostí kolísat a hledat stanovisko, jež opravdu by stačilo obsáhnout paprsky všecky.

Kdo jsi? — ptal jsem se — že jsi vymítána z umění? A co jest umění? táže se cizinka tendence. — Záludná otázka, však rozřešená bezpočtukrát již, i odmítám ji hovorem o kráse. — A krása? — Ah ano, toť problem všech věků i všech individualit. Tvůrčí jednotlivci zřídka se po ní ptali, cítiliť ji a hledali instinktivně blížíce se hlubinám své touhy, ale věky chtěly ji mít definovánu, aby pochopily, ocenily. Jasno chtějí všichni, kdo soudí. A ku podivu: Krása sestupovala k lidem měkká, poddajná a plná lásky vzdávala se věku po věku, ochotna přijat tvar, jenž zapadnul by v psychickou jeho strukturu, a semenem se stával, jež v květy vyhání, ale kořeny svými rozrušuje a k změnám připravuje, ku přijetí nových, jiných osevů. Věčně nová, věčně proměnlivá, ale i věčně nejprudčeji působící šla s lidstvem, a hledáme-li v retrospekci její podstatu, ono absolutno, po němž toužíme ve všem, docházíme k poznání, že je vtělenou relativností, že vlastně je pouhým výtvorem lidské duše a nemůže mít v sobě absolutna, že musí být schopna pouze vývoje, aby byla lidským dílem dokonalým; že není ani ničím samostatným, co by bez souvislosti s ostatním mohlo existovat; pouhou formací, pouhým znakem věci či myšlenky jest a nedá se od ní odloučiti. Vyskytla-li se kdy snaha odpoutat formu od věci, byla poblouzením a vedla k absurdnostem, zašla li v extrem; vedla k bizareriím a hříčkám, dala-li jen formě nad obsahem převládnout.

Je-li tedy krása něco tak neuchopitelného, co umění? Zde nelze vyhýbat, zde nutno být přesným a určitým, a přece nehledám definice, nebo žádná, co jich bylo, nedovedla dát vymezení takového, aby nepřipouštělo nejširších rozběhů do nového neurčita. Chci popisovat pouze, věře, že přiblížím se pravdě právě tak.

Umění hledá esthetické vztahy duše k věcem přírody a života; objevuje a stělesňuje je hledajíc jim výraz a to silnější a přilehavější, oč intensivněji umělec zří k jádru lidského dění, oč prudčeji vnímá, oč jemnější záchvěvy dovede resonančně zachytit než ostatní. Nečiní-li víc, omezuje se na postup s dobou, ale i tak zůstává velikým činitelem v životě, nebo podává v objevech svých celé poklady hlubin, jež zůstaly by nepovšimnuty, neprožity, protože neznámy, obohacuje život a učí možnostem krásného jeho vyžití; obrozuje smysly a na nich založený svět myšlenkový a citový, činí ho mnohotvárným, vystupujíc a zvedajíc jej ssebou k výšinám plnosti, čistoty a síly. V tom usilovném zvedání krásy nad úroveň hrubého a nedokonalého chápání průměrných, v tom je síla a oprávnění umění jdoucího stejným krokem s životem. Však není tím vyčerpána veškera snaha umělecká vůbec. Ta chce předejít i svou dobu, chce objevovat vztahy duší budoucích k věcem budoucím i dnešním, chce se stát prorokem, jenž připravuje velké příští, impulsem k rychlejším vývojům a tvůrcem stezek jejich. A byť i nenaučila novým formám vnímání, chápání, cítění a myšlení, byť nedocilovala spontanních úspěchů, ba setkávala se mnohdy s neporozuměním a odmítnutím, nic není změněno na tvůrčí její velikosti, zůstává vždy vrcholem umění, úkolem geniů, ojedinělým zjevem v epoše, z jehož bohatství rozhodí větší a menší žáci a epigoni drobnou minci zástupům.

Zdá se, že odcházím od thematu? Ne, zachycuji pouze prvý paprsk, jenž chce být vpojen, aby vysvitla cele podstata věci. A nejsem ještě ani hotov zcela s odpovědí na prvou, nejpřípravnější otázku, je mi stopovat ještě dále svou myšlenku.

Umění tedy je formace esthetických vztahů lidských k životu, pojmu to, v nějž zahrnuji vše, co vesmír obsahuje, vši hmotu a vše dění. Skoro se zdá ta věta definicí, ač jí být nechce, jsouc odvozena z popisu nejcharakterističtějších jen znaků. Ale toť celkem vedlejší. Jde mi jen o konstatování: Pravil-li jsem, že není ve sféře krásy forma bez obsahu (a ovšem věc bez formy), dodávám nyní, že není myslitelno, aby bylo obé bez vztahu k duši lidské jak jednotlivcově, autorově, tak k duši všech, k duši celku, jak ji vytvořilo prostředí. A jdu dále ještě tvrdě, že není velkého umění bez spojení trojího toho požadavku a naopak, že v nejšťastnějším spojení jejich je největší vítězství umění. Nalézti tedy centra, k nimž tíhnou všecky síly duševní, objeviti do nejjemnějších podrobností vztah jejich k člověku a prostředí a vtěliti zřená i vytušená poznání ve formu jim nejpřilehavější, takřka nutnou (jako je určitým hmotám nutna jen určitá forma krystalinická) znamená umělecký výboj, jenž přetrvá věky, zatím co vše ostatní splyne po čase opět s hmotou původní, s prahmotou, jako by nebylo stvořeno, ač nezůstalo na svou dobu bez vlivu.

Jak blízko jsem se tu octnul tendenci, od níž jsem vyšel! Kdybych jen připustil do předchozí úvahy možnost, že umělec praci svou smí chtít, aby se stal co nejintensivnějším popudem

vývojovým — a je celá řada filosofů a umělců, kteří klasifikují umění jen jako hybnou složku evoluční — mohl by se vyčíst skoro rozkaz, nebo mírněji řečeno rada: »Buď tendenčním! Nechtěj tvořiti než praci přímo na vývoj působících.« Ale byl bych záludný a podlamoval bych víru v pravdivost svých slov, nevkládám tedy ničeho, ba pokouším se hledati, zda i v jiných názorech uměleckých nebylo by lze dojít k závěru podobnému. Beru nejprotichůdnější, nejaristokratičtější, jenž vypjal umění z kontaktu s vývojem životním, s úkoly kulturními a chce v něm vidět jen pramen rozkoše duší nejsubtilněji kultivovaných. Odečtu-li tendenci formalistní, která je tvůrcům všech uměleckých vyznání ve větší neb menší míře společna, vidím jeden nápadný znak, všem artistním aristokratům vlastní: snahu najíti obsah, věc, jež by byla co nejdále obecnému zření a cítění, věc utkvělou v nejzazších obzorech niterných, kde atmosféra myšlenek a citů plnících duši naši zředěna rozplývá se již skoro v etherné prázdno vesmírné, věc, ku které lidé milující hutnou atmosféru živných spodin necítí vztahů pražádných. Kdo mi zabrání viděti v tom tendenci, třeba někdy bezděčnou, aby obohacen byl život o složky, jež by jinak uplynuly nepoznány?

Mohl bych probírat názory jiné, tvořící sřetězení mezi oběma krajními tu uvedenými, a vždy bych došel k témuž: Ve všech je sklon, jenž připouští možnost tendenční práce, lhostejno, že tu je příkřejší, tam sotva znatelný. To mi stačí prozatím, neboť nic více nechci dedukovat než možnost. Jiná je ovšem otázka, zda je oprávněna, zda sešinutí po šikmé ploše k tendenci není umění buď vražedno neb aspoň škodlivo, ačkoliv jsem prve připustil možnost přímého k ní rozkazu. Zdánlivě mluví pro ni všeobecně přijatý zákon umělecké svobody; zdánlivě pravím, jeť nesporno, že svoboda nesmí sahati za hranice umění, a z posavadního nijak nevysvítlo, zda opravdu je tendence ještě v mezích. Hle, octl jsem se na rozhraní, s něhož kroky půjdou již k rozhodnutí, a nevím posud jasně, koho to stopuji. A tak ocitám se podruhé u otázky: Kdo jsi? Jsi vymítána, ač možnosti jsou ti dány a sklony mnohdy k tobě veliké.

Kdo jsi?

Tentokrát již neodbočím. —

Všechno umění má tendenci ku kráse, snahu vytvořit nejčistší formace vztahů lidských k životu. To je princip a nečítá se proto v rozsah pojmu, jak mu všichni rozumíme, dává však snadno vytušit, kde že tedy pravá tendenčnost začíná. Tam, kde přestává snaha, aby byly prostě konstatovány krásné vztahy, aby byly krásně vyjádřeny, ony existující již, kde začíná žádost po vytvoření nových krásných poměrů lidských k věcem života, kde se proud tvůrčí rozštěpuje a dosíci chce vedle krásy formálné i cíle jiného, tam začíná tendenčnost umělcova v nejširším slova významu.

Stupnice její intensity je ovšem nesmírná. Jsou díla, jež obsahují stělesnění obrazu či myšlenky bez jakéhokoliv ohledu

na účelnost jejich, ale přece se tu a tam objeví slovo, věta, jež se zachvěje souvislostí s něčím vedlejším, a jsou jiná zase, v nichž vše a vše, vznik, obsah, každé slovo spjato je s cílem mimo koncepci krásna ležícím. Stačí jít jen po řadě jmen, jaká by se rozvinula mezi Baudelairem, Wildem, Maeterlinkem, Anunziem a na druhé straně Tolstojem, Strindbergem a Ibsenem, aby bylo jasno, jak nekonečná tu měnlivost v kvantitě i kvalitě, v příčinách i cílech, a jak nemožnou prací bylo by těsnat veškery formy tendenčnosti ve skupiny jakýmkoliv pojítkem sdružené. A nevzešla by ani úroda z toho, kdyby sysifská ta puntičkářská práce byla vykonána, proto vracím se k východisku, abych nový paprsk stopoval.

V konstatovaném rozštěpení snah uměleckých tkví as — můžeme bezpečně soudit — úskalí, jež musí být šťastně obepluto, nemá-li se přípustnost tendence stroskotat. Nuž hledejme experimentalně, zda bylo kdy již překonáno vítězně, a uzříme ihned lidskou možnost či nestačnost, o kterou vlastně se jedná, aby snad nevznikla domněnka, že o logické zdůvodnění jenom jde. Před okamžikem právě jmenoval jsem Tolstoje, Strindberga, Ibsena; přiřadím-li k nim Dostojevského, Gogola, Čechova, Björnsona, Garborga, Hauptmana, Bourgeta, Péladana, jen namátkou vybrané z různých literatur světových, vidím, že mnohý z nich je čistě na tendenčních základech vzbudován, že pojí v sobě s umělcem velikého filosofa sociologa, ba přímo kulturního agitatora, jenž nečiní rozdílu mezi veřejnou prací osobní a uměleckým dílem svým, jenž přechází hranici mezi nimi bez ustání, čině z života umění, uměním chtěje život přetvořit, jako Björnson na příklad. A přece kráčel jsem ve jménech jejich po vrcholech soudobého umění. Jaký důsledek tedy vyplývá? Tendence byla vkládána i v nejkrasší práce největších umělců a nerozrušila jich; nedopustím se tedy psychologické chyby, jestliže odvodím z poznaných praemis logický závěr. Tendence sic rozštěpuje snažení umělecké ke dvěma cílům, ale najde-li tvůrčí duch v sobě tolik síly, aby dovedl oba proudy obsáhnout, scelit v jediném vzklenutí, aby jeho dechnutím zmizela ona trhlina, pak je oprávněn k ní sáhnout, aniž by zmenšil hodnotu své práce. Jen ten klesá v jejím jhu, kdo síly nemá, by ji ovládnul, v jehož rukou nesourodě sepne se s formací, přečnívá ji a trčením svým uráží.

Síly je třeba, veliké, ba zdá se, že větší, než k pouhé práci formační, neboť dva cíle stihnout s touže intensitou, obsáhnout více než pouhé vztahy esthetické, vyžaduje as širšího rozpjetí duše a větší vehemence, aby při širším vzmachu zase překonán byl odpor tvarné hmoty s touže prudkostí a pronikavostí. Ale lépe bych snad určoval, kdybych místo síly kladl lásku. Víc lásky k životu je třeba tendenčnímu umělci, té lásky, jež každý záchvěv doby cítí rychleji a hloub, jež poznáním vzněcuje se v touhu přispěti, nebo v nenávistnou touhu potlačiti, co irritovalo jej ve vlně životní. Láska a nenávist, věčné prameny tendence, dovedou již přílivem svým dáti síle tvůrčí schopnosti překoná-

vati rozdvojení. Ano, tak je lépe řečeno; láska dává síle jen zvláštní strukturu, vášnivější přízvuk, v němž bývá kouzlo vítězství. Tendenční umělec je láskou svou k životu víc člověkem než kdokoli jiný, je člověkem lepším. A je také milovanějším pro blízkost svou k lidem, pro onen láskyplný sklon k nim, v kterém zapomíná se na chlad pozorovatelský, jako je Kristus, bůh člověk, světějším majetkem věřících než Otec, abstraktní příliš a daleký svým zákonným určením a definitivní chladností, k němuž nelze se přivinout oddaně. — O člověku v umělci mluvím; zacházím však dál, než mělo být, vždyť po menším jsem se ptal. Ale ať si i předbíhám, však přijde mi vhod ještě, co jsem řekl.

Byla-li tedy kdy tendence vylučována z umění, dělo se tak právem? Naprosto ne. Je-li možnost spojit ji nerušivě — ta možnost je — pak právem svobody smí své místo podržet a pracovat ne na tom pouze, aby byla strpěna, ale aby byla doceněna. Dá se však lehce pochopit její občasná klatba. Kolik je těch vroucně silných, aby dovedli jít obřím krokem nad propastmi? A kolik proti nim těch, kdo v slabošském kolísání nemohouce stačit opouštějí břeh umění a stávají se pouhými tendenčními břídily? Jakž je neodmítnout? Zůstat však v úloze strážce chrámu klidným, nedat se strhnout k nadsázce, ku generalisaci, je tak těžko, že opravdu je pochopitelno, jak anathema mohlo být vyrčeno.

Zachytil jsem hlavní paprsky a dal jim setkat se v ohnisku, v němž zaplávají umělecká díla čistým plamenem, každé svým osobitým, zvláštním poněkud. A chce se mi nyní dat ohniskem projít některým, na nichž se ještě zbylé paprsky zachytí.

Pravil jsem, že zvýšená láska k životu je pramenem tendence; přidal-li jsem i nenávist, tedy jako výraz pouze pro opačný pol téhož citu, není nenávisti bez lásky, třeba že Kristus dal nám lásku bez záští. Kdo nenávidí, kdo sžehá záštivě cokoli v životě, vždy jen proto, že něco jiného příliš miluje, co bylo zastíněno, sníženo či utlačeno. Láska bez nenávisti je rozkoší skoro jen pasivní, však umělci, tendenční umělci jsou plni touhy účinné, plni snahy, aby zvedali milovaný předmět výš a výš, u nich musela se tedy objevit i zášť, nebo aspoň její stupeň humannější — odpor. — Co tedy milovali kdy, co zvedali?

A opět nová otázka se mi dere v popředí, vyvolána nepatrným »co«. Měl jsem na mysli již obsah prací některých, teď ptám se a musím se ptat: což jenom ve věci a v obsahu je tendence, ve formě ne? Že ve věci, o tom se netřeba přít, však forma? Zdá se, že ona jediná, ač také láska životná svých autorů, je mimo dosah vedlejších úmyslů a cílů — a není přece. Bývají umělci, již cíl svůj vidí v obrození formy. ve zmnožení výrazových prostředků; ti, jsou-li bohatěji lidmi v sobě, nikdy nehledají jenom pro sebe, chtějí ze svých bohatství dát všem, kdo po nich přijdou dneškem neukojeni. Akcentují svoje novum, superlativisují své formace a tak stávají se tendenčními. Oni sami, až nad objev svůj vyrostou, až podmaní si ho tak zcela,

že v krev jim přejde, nikdy nesáhnou již k tak nadměrným akcentům, vyciťujíce v nich jednostranné překypění, n nikdo po nich (z umělců), byť přijal výboj jejich jako evangelium, neučiní tak. A přece je jich třeba, novotářů, je třeba jim odpouštět, že překročili mez věčné harmonie, poněvadž ozval se v nich výkřik proti ztrnutí, touha po výrazovém vyvoji.

Odporuji si, zdá se, v posledních větách. Dřív pravil jsem, že jenom v překlenutí obou snah, v suverenním jejich svládnutí je umění tendenční uměním, teď mluvím o promíjení. Připouštím, ale užil jsem úmyslně případu nadsázkového, abych byl jasný naprosto, tendenčně jsem skresloval, věda, že nyní mohu klidně říci: Geniové, objevující nový výraz myšlenkám, ti svládnou obojí, jak rázem zvítězili Rodin, Wagner a jiní též — a přece byli ve formě tendenční.

Tato tendence formová je častější ve výtvarnictví a v hudbě než v literatuře. Důvod je na snadě. Slovo je nejmyšlenkovější nástroj výrazový, zatím co tony, barvy, linie a tvary mluví k smyslům víc, jež formu pouze vnímají a teprv dodatečně k rozumu i citu se utíkají o dořešení vztahů všech. Proto lze tolik a tolik fází vývojových konstatovat ve formách plastických a hudebních, od prehistorických dob počínaje; proto lze v nich tolik jmen formových objevitelů seřadit, a naopak lze literaturu zas klasifikovat ve všech dobách obsahově po výtce. Přehledněme jen krátkou, nejkratší dobu novou: impresionisté, Whistler, Munch, Rodin, Bílek, Trubeckoj, každý znamená formově embryo, z něhož rostou generace — a žili téměř současně; v hudbě nejmarkantnější zjevy novaterské shrnout se dají ve jménech veristů, Wagnerově, R. Straussové a Janáčkově, — a v literatuře? Odečtěme Whitmanovské rozvolnění verše, zhudebnění jeho modernou francouzskou, kde najdem ještě výboj formový? Za to jde knihou myšlenková škola za školou: romantika, realism, naturalism, symbolismus a humanism, kdož ví, zda jsem kterou nevynechal v přeletu.

Mám hovořit nyní o karikatuře a parodii, abych systematicky skončil, nač jsem naběhl? Ne, opakoval bych se zbytečně, leda že bych paradoxon mohl duchaplně umístit, že obě formu si berou za předmět svých šlehů, úsměvů, že tedy vlastně věcné jsou a obsahové v tendenci — tož raději přestávám a jdu, kde strhl jsem se s myšlenky.

Dvě velké skupiny jsou těch, kdo milovali příliš svět a život jeho, než aby nechtěli v něj činně zasáhnout. Jedni velkých srdcí, schopni vesmír v nich umístit a laskat všechen do posledních záchvěvů; vystoupili nad něj, ne aby vyvyšovali se a vzdalovali ho, než aby přehlédli, aby duši mohli plnit milovaným obrazem jeho chaosu, aby skloněni k němu dali se uchvacovat rozkoší velikosti, nekonečnosti, a přece aby zřeli každou vlnu zas, jež v citovém vypjetí se zvedá k nim, by vroucího jich srdce dotkla se. Ti druzí sestoupili v příboj hluboko; je vlny líbají a vydražďují soucítění v nich, o to prudší, intensivnější, oč intiměji která přivinula se; nedbají dálek, s drobnou vlnou

hrají si, ji chytají, chtějíce ji proniknout a pochopiti celou ve víře, že jiný jinou uchvátí, že nezanikne žádná tak, aby ruka očistná jí nepohladila.

Oni zří do dálek budoucích a zorným úhlem věčnosti měří drobné lidské bolesti i radosti, tito jsou dětmi doby, přítomna, sytí se její ovocem, jemuž štípením chtějí dat zdravých míz. Ošetřují větev, opravují hráze, hloubí dno, co zatím hloubají tam nad nimi, kam nové zavést řečiště a vsadit kmen, by vlny lépe zašuměly a nasedaly květy hustěji a plodněji.

Není velké srdce dáno všem, jak není možno každému ponořit se v příboj dne, jím dát se strhovat a řídit jej. V čem je víc síly? Marná otázka a zbytečná; jen »v kom je víc lásky«, mohla by znít správně — a láska není odvisla od výše stanoviska jako umění. Jen tolik ukazuje zajímavá skutečnost, že ruská duše, sycená vědomím mohutnosti plemenné a svým krajem nekonečných šířavin, a duše nordická, plná samotářského šera hloubavého, jsou častěji schopny oné velké, všeobjímající lásky životné, z níž tendence se rodí velkolepé — že vznětlý temperament romanský je schopnější být soudcem či lékařem dne a hodiny. Tam zrodili se Dostojevský, Gogol, Tolstoj, Pisemský a Björnson, Ibsen, Garborg, zde hovořili Goncourt, Zola, Rosny, Bourget, Barrès a j.

V čem vidím tendenčnost jejich? Nechci vykládat o všech, beru jen typické ukázky.

Když Tolstoj psal Sevastopolské obrázky, plné mocného zření a chápání úděsů válečných, byl ještě umělec v něm nad člověkem, ač tendenční člověk již to byl, jenž prosté hrdinství Rusovo ve výboji i v utrpení kreslil, pohnut tragikou, jež nutila mrhati tak krásným majetkem národním, ne nadšen krásou hrůzy. Stopuji-li pak vývoj jeho další, vidím, jak rozbíhá se do šíra kol sebe s nadšenou touhou poznati život a pocítit jej. Studuje sebe od dětství, studuje mužika, šlechtu újezdní i velkou, zří v život němé přírody a piše Cholstoměra, kreslí ruský kraj svůj — jako by sbíral vše k jednotnému pochopení záhady, která odtud nevyšla již z jeho díla, která ku konci umrtvila v něm umělce, aby dořešena mohla být filosofem — život. Pak, po letech drobných prací, přicházejí díla jeho nejmohutnější: Vojna a mír, Anna Karenina, v nichž tendenční snahy jeho inkarnovány nejsilněji.

Vojna a mír. Moře života, jemuž dala určité zvlnění bouř napoleonská, přehnavší se nad hladinou. Nezměnila nitra, hlubin, jen několika rysům stajeným vyplynouti dala rychleji k povrchu, než by byl učinil klid. Dvě tendence se vinou dílem, a právě že nestejně byly ovládnuty, že jasně ukazují možnost a nemožnost, stavuji se déle u něho.

Zachtělo se Tolstému vystoupiti proti uznané slávě iniciativních vojevůdců a říci, že třískou jsou, již schvátil proud, a velikost jejich že je jen v obratném poddávání se faktům, což vzbuzuje ilusi předvídavosti, rozpočtu; zachtělo se mu vymaniti válku z dosahu chtění mocnářských a vládních a učiniti ji

osudovou nutností nekonečné spleti náhod a nehod. Ale byl příliš filosofem, než aby tendenci svou ukryl ve faktech dvou výprav z roku 1805 a 1812. Umělec zachycoval obrazy pravdivě, jak byl by je zřel vlastníma očima, dal vyvstávati mohutné události dějinné plasticky tvrdě z šera minulosti, ale nepřemohl tendenčního filosofa; tomu nestačilo, že vytuší všichni jeho pravdu, kdo poddají se kouzlu obrazů, chtěl úporně ji vnutit — a vnutil umělci dlouhé pasáže meditativní, apologetické i útočné, jež nesourodě trčí z epické a deskriptivní nádhery a ruší ji. Zde nezvítězil Tolstoj nad sebou.

Však druhá tendenční snaha, založená na dlouholetém studiu života, plod dlouhého vzrůstu, jenž musel tak dozrát po směru, jímž šly všecky proudy myšlenkové — snaha vložit do díla přesvědčení o pravdivém a nejkrasším obsahu života a učinit je pohnutkou přetvořování života posavadního, ta vzešla z horoucího, náboženského roznícení autorova, jež nedokazuje, neuvažuje, ale uchvátit chce, strhnout k víře a k proselytskému následování. Proto zvučí čistě nejryzejší zvonovinou, jejíž stříbřitý jas umění není rušen, ale zabarvován mědí tendence, by vyzněla hutněji a vznosněji do dálek a tíže zapadla v duši naslouchajících.

Několik málo osob je nositelem názorů jeho životních: Pierre, mladý Bolkonský a Rostov, Nataša a Marja Bolkonská; všichni ostatní, nepřehledná záplava postav výrazných, mizejí v pozadí, by vynikli jasněji oni vyvolení, rostoucí před zrakem a vyvíjející se z bezvědomého k životu plnému. Bolkonský, myslivý rozum, Rostov, drsná prostota, Pierre, vzdělání, jež hrozí utopit čistou naivitu citovou, pokud nenajde pevné opory, jež tápe mezi mystikou a zoufáním i stupěním, než očistěno splyne s bohatstvím dětinné vroucnosti, aby vytvořilo krásný život. Bolkonský hyne oderván ne tak osudnou ranou jako neschopností vyžít sebe. Rostov žije instinktivně vedle své Márje, jež doplňuje jej jemnou oddaností svou, jako on ji svou tvrdostí; nebyli by bez sebe schopni života. Pierre jediný dopracovává se velikého štěstí poznání právě jako jeho Nataša, kteří oba stejně citoví probijí se nad víry, které již již je strhovaly; zachraňují se vzájemně — a jejich život je život ideál Tolstého.

Jakou úžasnou cestou jdou k svému cíli, co vše musí zhynout v nich i kolem nich, než vyjdou krásni, silni, zdrávi, tvořící v sobě i ze sebe! V tom je nejmarkantněji znat tendenci Tolstého: čemu dává hynout, čemu dojít cíle. Padá rozum postrádající vroucnosti — není mu tvůrcem života příštího; beze stopy ztrácejí se naruživosti — jsou mu překážkami, jež nutno překonat; ale udrží se instinktivně dobrá drsná prostota, jeť jí třeba těm, kdo nemají síly, aby se dopracovali čistého spojení citových základů s věděním, aby srdečnost života učinili řídítkem jeho rozumovosti.

Ještě dále šel touto stopou v Karenině. Tam dává Levinovi projít rodícími se v něm výhněmi náboženskými, mystikou obrozovaného křesťanství, a připojuje náboženskost nitra k prvkům,

jež byly již v Pierrovi, aby vyrostily Život, v Anně samé pak vytváří obraz citovosti, jež postavila se na základ naruživosti, stupňovaný pendant k Nataši z Vojny a míru, stupňovaný o to, že nevyrve se, ale jde důsledně dál, až musí vyznít v tragické prázdno, v zničení života, jemuž nebylo možno dat vytouženou nekonečnost vášně, protože jí vášeň nemá.

Jaké to prudké, bezohledné tendenční postupy! A přece v nich zvučí tony určené věkům, neboť roztavily se v žárech osobního umělcova vývoje a splynuly s ním neodlučně, vytvořily nové zabarvení jeho uměleckého zření, bez něhož nedovede již tvořit. Jsou předzvěstmi, že zvítězí v něm apoštolské snahy obrozovací nad umělcem, ale jsou na vrcholu, kdy obé v něm bylo staveno nejharmoničtěji, kdy nespálila se ještě půl duše v náboženském vznícení.

Zcela analogický je vývoj Dostojevského. Od románu dvou ubohých »Chudých lidí«, k nimž stržen byl soucitem, jde studiem života k Zápiskám z mrtvého domu a vzestupuje netrženou linií horoucnější a horoucnější lásky až ke Karamazovým, aby v nich uchvacujícím, strhujícím svým temperamentem vytrysknul v tentýž touživý výkřik po plodné, zdravé, čisté síle největšího bohatství, jež nám dáno, po kráse života. Jeho Ivan je jen žíravější než Tolstojovi Bolkonští a Volkonští, Mítěnka bezuzdnější než Rostovi, jako zas Aléša dětinně laskavější a průhlednější Levinů a Pierrů — to podmiňoval charakter autorův — tendence jejich je stejna i plody její stejně grandiosní.

Oba jsou mi nejvýraznějším příkladem toho, co jsem chtěl ukázat, oněch velkých, všeobjímajících srdcí, jež chtějí proud lidského dění obrátit v nové řečiště, která zří celek před sebou a chtějí zvednout jej k sobě celičký. Oni také mají porozumění pro drobnou vlnu malých bolestí — vzpomínám jen kapitol, jež věnovány starci Zosimovi v Karamazovech; co tu vše řešeno v prostých slovech evangelických! — ale nezapomínají pro ni hledat velké cíle pro věčnost, s jejíž hlediska pak všechna drobot nový obsah obdrží.

Jim příbuzný je rázem tendence Björnson, ale nemá jejich apoštolského křesťanství v sobě a naprosto jiným je již Ibsen, moderní analytik dobra a zla, práva a bezpráví, tendenční horlením svým pro pravdivost nitra, pro čisté základy života, ničením společenské a individuelní lži, pramateře všeho zla ostatního. Formalně jiným ovšem, ne jádrem toho, co dnes v něm chci vidět. Tu formu vtisklo mu vedle všech jiných okolností prolnutí moderního člověka západu, jenž velkým Rusům byl celkem cizím a neznámým, jejž znali pouze promítnuta v lidi svoje a v němž proto vytušovali cizorodý živel, rušící vývoj plemenného charakteru, milovaného jimi láskou, jaké byli schopni právě jen oni, lidé velkého srdce. Absolutní protivou jejich je Jos. Péladan, jediný z tendenčních velkého srdce, který hlásal z lásky k životu odvrat od něho k mystice víc katolické než křesťanské, ovšem katolické jen v principu zduchovění, odtělesnění života. Věnoval myšlence své celý cyklus »Latinské

dekadence«, dílo tak velkého úsilí let, že velikostí své lásky jistě stojí po boku oněch, třeba šel proti nim věcí i formou.

Navazuji na formu právě nyní, ač mám na mysli pouze tendenci věcnou, obsahovou, protože chci přejít ke skupině, již jsem nazval prve dělníky dne a hodiny, pracujícími ve vlnobití příboje. Ty totiž nepojí obsah, vždyť každý jinou složku bohatě rozvitého života učinil předmětem pozorování i práce své, je může pojit spíš blízkost uměleckého temperamentu, charakteru, aby o nich mohlo být mluveno v esayi, jenž nechce být vědeckým systemem, nýbrž pokusem prosvítit nevšímané proudy v tvorbě umělecké. A že je forma právě nejosobitějším znakem charakteru, beru ji za vnější pojítko.

Ve dvě rodiny seskupuji tyto tendenční autory: v kladně hovořící o obsahu své lásky či nenávisti a v rodinu ironiků, ať již hořkých, smutných, či drastických nebo nejkrotších bonhomních. První pracují zvýšením soucitu k ubohým a povrženým, gradací lásky k neznámým, útokem na všecka jha, jež skornatělost citová či myšlenková kdy stvořila, chtějíce buď upozornit pouze nebo přímo zvednout, strhnout dle zásluhy (jejíž hodnota je ovšem relativní vždy dle umělcovy individuality, o čemž mi nepřísluší rozhodovat zde). Nemám v nich většího příkladu nad Multatuliho, filosofa umělce, jenž v žádném z obou nebyl kultivován, podával sebe i věc s drsnou robustností, vytušuje instinktivně pouze možné formace, a který přece vytvořil díla podivuhodné síly a krásy. Výkřik »Javané trpí« je mu nejvyšším argumentem pro oprávněnost bizarního románu, je nejprudším stělesněním jeho horoucího nitra cizím utrpením rozvráceného, poněvadž bylo příliš plno lásky, ale je i nejupřímnějším vyznáním tendenční touhy povýšené až nad umění. Nechť tím právě stroskotal poprvé umělecky, však ne navždy; dovedl později plamen nezkrotné útočnosti spojit s kázní tak, že vytvořil díla čistá jak rukou suveréna formového, jež neztratila však ni jediný stupeň žhavosti. Jeho zájem se vzněcoval vším, co prošlo duší, citlivou pro nejmenší stíny až minuciesně, a přece, jak malý výsek života procítil a domyslil, co všecko zůstalo mimo sféru jeho soucitu a lásky! A možno říci: co umělců šlo před ním, s ním i později, stejně milujících, stejně toužících a tvořících, a kolik života přece ještě zůstalo i mimo tuto velkou sféru budoucím! Ani satyrikové, kolik jich přešlo již, nestačí vyčerpat lidské zlo a hloupost, jsouť bez konce a neúmorny a rodí se bez oplození, jak právě živokové nejnižší.

(P. d.)

Velké drobty.

Znáte onen erb se vzrušeným Pegasem? Jest na něm památný nápis MÁJ a objevuje se nyní velmi často jako vigneta na knihách. Není to značka nakladatelská, znaménko to má smysl a význam daleko hlubší. Je tak umístěno, že zavadíte o ně, ještě než začnete čísti. Jest tu proto, abyste se vzpamatovali, neboť spisovatel není obyčejný, jest to člen spolku. Člen

spolku platí příspěvek, člen spolku může býti výborem, člen spolku chodí na schůze. Pročež poklekněte! Ale mysl vaše musí býti zvláště na pozoru. Čtete, čtete a zarazíte se! Co právě čtete na str. 3., nazvali byste naivností, kdyby to byl spisovatel obyčejný, na jiných místech byste se ošklíbli nad laciností slohu, takto však měj, čtenáři, úsudky svoje na uzdě. To všechno radí vám znaménko. Ono je dokonce i prostořeké. Vzpomíná vás na výlety do Ml. Boleslavě, Nymburka, Kolína, upamatuje vás, že tohoto spisovatele zná už celý národ, že jej viděl na Májové exkursi u sklenice piva, celý národ že si dal od něho podepsati pohlednice. Nelze sobě ani představiti dosti výstižně onen chvat, s nímž se hrnou tisíce a tisíce jeho knih do všech vrstev českého lidu. A ty bys, čtenáři, váhal dáti se do čtení s myslí zbožnou? To znaménko konečně činí tohoto spisovatele specificky českým. Kdyby byl Rusem, Italem, Němcem, krátce členem velkého národa, snad by práce jeho byly tištěny jen někde pod čarou v denníku. Chtěl-li by pak odtud vyniknouti, musil by se starati o svou originalnost, o nové myšlenky, odlišnost a krásu slohu! Leč spisovatel je náš, český až do krve; u nás kdo je sláb, rád se opře o silnější, spolčí se. Pak mu netřeba se starati o zbytečné teoretické pojmy, třeba jen psáti, jak péro slova nese a co ruka snese. Znaménko čarovné postará se už o slávu. Nakladatelé mnou před znaménkem ruce, jaká rozkoš vydati knihu již v kolébce vyznamenanou.

Dostal jsem dvě knihy z knížecích peřin Máje. Jsou to J. Havlasovy: P ř í p a d y s k o r o n e o b y č e j n é a Kronbauerova sbírka povídek: P ě t p o l o p a n e n. Nelze mi příliš důležitě se zabývati oběma literárními předměty. Havlasovy povídky ukazují tohoto autora opět v pravém světle. Je to spisovatel veskrze šťastný. Měl velmi snadnou cestu k výšinám a dnes jich využívá plnou rukou. Jest velice plodný. Vydává knihu za knihou a zdá se mi, že se za nimi neohlížívá. Má vzácný dar neoblomně spokojeného svědomí, vše, co mu z péra vyjde, činí zadost jeho tužbám. Každý všední motiv povzbudí ho ku tvorbě; a každá myšlenka je mu radostnou událostí. Neuvažuje při tom, byla-li už kdy dříve a sladčími ústy projádřena, nekontroluje, zda takový děj už mnohokráte nebyl svérazněji zpracován. On ani tolik pravšední péče nevěnuje své knize, aby do ní nedával vedle sebe několik úmorně podobných povídek. Přečtěte v této knize za sebou povídky Kdosi, Tma a Ta noc a poznáte, jak malý jen byl umělecký důvod pro vznik tolika stránek, když tyto práce jsou takořka jen obměnami téhož thematu: b o j í m s e. Příkladem laciné práce je Černá smrt, objemný jakýsi denník šílence; tu ovšem uvolněny ruce Havlasovy, i ukazuje nám celou nehospodárnost slovy. Nacházíme-li v některé práci přece ještě zůstatky formálních předností Havlasových, jichž dosud spokojené sebevědomí autorovo nedovedlo hoditi přes plot, pak jest to jen napomenutím pro něho, aby se zavčas zpytoval, měřil a cenil, neztrácí-li den ke dni na hodnotě svých prací. Ba zdá se mi už, že za rok za dva s uměleckého hlediska nebude o Havlasovi řeči.

Někomu jest rada ještě dobrá. P. Kronbauer jistě za rady děkuje. Jeho už nutno přijímati tak, jak je. Slyším, že je miláčkem damského čtenářstva. Budiž mu přáno; a také odpuštěno, když po heroickém vítězství úchvatné Řiny zase se obratně vloudil do jejich niter. Pět polopanen! Dívka se toho leká, matka úkradkem nahlíží do knihy. Ale veliký strach končívá dobře. Vždyť je to celkem velice pěkné. Těch polopanen především není pět, ale jen jedna a pak autor probírá tu poklesek dívčin se dvou hledisek, v prvé části obviňuje s horlivostí až jezovitskou ženu, v druhé zase muže, což jest tedy celkem spasitelné a jistě příjemně naladuje mysl. Morální smysl titulní povídky — ovšem žádný. Jakož i ostatních prací v té knize. Spisovatel dle své přirozené povahy k žádné myšlence nepřirůstá srdcem, všude pouze lhostejně referuje. Napíše: smáli jsme se, hořce jsme zaplakali, — tento muž, jenž v pravdě nehnul ani brvou. Toť ovšem výhoda; i při veliké tvorbě (do všech kalendářů po povídce) může se takto dočkati vysokého stáří. Jedině poslední: Ropucha ukazuje zdárnou horlivost autorovu; v té přilnul aspoň — k nadpisu. Na mne tedy znaménko neúčinkovalo. Zvážil jsem pány bez znaménka.

Nadepsal jsem podivně tuto stať; ale vskutku jenom velikými drobty jsou tyto knihy. Člověk se od nich nenasytí ani nezahřeje. Mají snad menší cenu v celku než dvouřádkový aforism. Býval jsem proti přílišnému překládání do češtiny na úkor tvorby domácí, ale dnes, kdy jest mi tak důvěrně se seznamovati se všemi českými knihami, zvracím skoro již svůj názor. Musíme se ještě hodně učiti z cizích děl. Vezměte jen Lejkinovu »Kristovu nevěstu« a porovnejte ji s posledně zmíněnými knihami. Od prvního slova až na konec neztratí autor vaší pozornosti, každá věta má pro vás důležitou zprávu, celý děj jakoby malován byl na širokém plátně, jež se rozvinuje před vámi s obdivuhodnou promyšleností. Je tu i humor, — věc vzácná u nás. Překlad Pavlíkův je náležitě pečlivý; jen na to třeba upozorniti, že mez taktních výrazů je v každé řeči různá. V překladu je velmi často užito takových slov o opilství, jež jemnost našeho slohu urážejí. *St. Kovanda.*

Povaha Italů.

Kdo poprvé zajel do italského kraje, třeba jen do Benátek, tomu jistě vtírají se do očí nejen umělecké památky minulých věků, nýbrž i povaha italského lidu. Mohli bychom kráčeti po ulicích mnohých měst evropských a neznamenali bychom, že jsme v cizině, kdyby hovor lidí a nápisy na domech nemluvily k nám cizí řečí. Ale naopak kdyby všichni Benátčané mluvili česky a nezměnili nic ve své povaze, cítili bychom přece hned v prvním okamžiku, že jsou národ daleko, daleko jiný. Živé výkřiky prodavačů, jejich naléhání, zpěv a křik na ulicích tvoří okolo vás stále šumící, hlučící proud. Ale i když pozorujeme fysionomii lidí inteligentních, jich svítící oči, jich živá gesta a

mluvu, stále se v nás ozývá úsudek: ach, to jsou lidé docela jiní než my! Ta italská živost má ovšem pro cizince často stránku nepříjemnou. Jsme zvyklí jíti pokojně svou cestou, ale v Italii vždycky to nelze. Žebráci a prodavači stíhají nás někdy dotěhavě, neodbytně, směle a sebevědomě. Chudý člověk italský — a je jich tolik! — při vší bídě nezná sklíčené bázně. Slova milostpán, milostpaní, poníženě prosím, poníženě ruku líbám, v italštině neexistují. Jediný titul je: pane, paní, prosba zní: »prokažte mi milosrdenství« a děkuje se: »tisíceré díky«; to jsou fráze, které se hodí v ústa aristokratova jako žebrákova

Někdy ta smělost a dotěrnost naplní vás ošklivostí a hněvem a jmenovitě pouliční život v Neapoli je pro cizince tak odporný a disgustující, že já pro svou osobu změnil jsem známé přísloví v toto znění: nežli bys žil v Neapoli, raději umři! Ale často zamysliv se nad povahou italskou spatřoval jsem v ní stránky pěkné a závidění hodné! Jak uboze, bázlivě vypadá chudý český člověk a jak energicky, hrdě kráčí a žebrá ten chuďas italský! Jak i malí hoši jsou bez bázně, bez ostýchavosti! A jejich smělost nečiní nikdy dojmu sprostoty, nýbrž spíše divadelní bravury. Na ulici v městečku Albano zavolal na mne hoch asi 13letý: Monsieur, donnez moi un sous! Nebylo to nic jiného než žebrání; ale jeho posa, jasné, hrdé vydeklamování těch slov vypadaly tak, jakoby se chtěl jen pochlubiti, že umí promluviti francouzsky. A ten smělý, otevřený pohled, s jakým kráčel proti mně, vnukl mně myšlenku: tento hloupý, chudý, maloměstský hoch má ve svém třináctém roce tolik sebevědomí, kolik já, jenž žiju na světě páté desítiletí a jsem ve společenském postavení, jakého on nikdy nedosáhne. Jindy stojíme v Římě na ulici a hovoříme. Rozcházím se se svou sestrou a umlouváme, kde se za chvíli sejdem. Tu přistoupí k nám malý klučík, ne více než sedmiletý. Vidí v nás cizince; v jeho hloupé hlavičce není pochybnosti, že se tu nevyznáme a potřebujeme jeho rady. Ví také bezpochyby, že by za tu radu mohl dostati sold. Proto přistoupil směle k nám a poučuje nás: Signore, kostel Aracelli je tamhle! Bylo to tak komické a hloupé; ale přece jsme se divili podnikavosti tak malého tvora.

A živost italskou neumoří ani chladné zimní počasí. Ku konci února bylo nám ve Florenci hodně chladno. Náš pokoj v hotelu měl jen otevřený kamenný krb, který velmi málo vyhříval. Ani se nám nechtělo v něm zatopiti. Na ulicích bylo vlhko a zimavo, ve sbírkách netopeno, v kostelích zase chladno. Člověk se za celý skoro den nikdy neohřál. Dostali jsme rýmu a chodili mrzutě a sklíčeně po ulicích. Ale v těch ulicích jak okolo nás je všechno živo! Na všech tvářích svítí jarost, mnoho lidí spěchá ulicí s arií na rtech a každý vypadá tak, jakoby se ubíral k veselé hostině nebo jakoby byl právě vyhrál veliký los. A přece jsou to lidé, kteří spěchají do obchodu, do kanceláře, do škol, za všemi těmi prosaickými, každodenními záležitostmi, které člověka tak snadno znudí, unaví a učiní neurasthenikem!

Ptal jsem se často: co to v těch lidech tak zpívá, hraje, se směje? Jaká to mají ve svých srdcích pružná péra, že tak lehko, vesele kráčejí životem, jakoby nebylo ani bídy, ani nudy, ani únavy? A přece bídy je v Italii tolik! I střední stav, úředníci, profesoři, důstojníci, jsou hůře situováni než u nás. Jak mnoho přemáhání a filosofie třeba k tomu u nás, aby člověk zachoval duševní klid a jas v životě, ne nešťastném, nýbrž jen všedním, pracném, jednotvárném — a v Italii žijí statisíce, miliony lidí, kteří jsouce v poměrech těsných kráčejí světem s bravurní písní na rtech, s jasným, zářivým okem a sebevědomím takovým, jaké se u nás najde jen v »nejvyšších dietních třídách«. Co to v těch lidech svítí, hraje, zpívá?

Jestliže příchod do italského města je člověku překvapením, je novým překvapením návrat na sever. Za několik hodin dojedete z Verony do Innsbrucku a jaký to rozdíl, jaká změna! Jací to lidé chodí po ulici? Co se jim stalo, že vypadají tak smutně, nešvarně, mrtvě? Na všech tvářích jakoby napsána byla skromná, tichá resignace, jakoby všichni se vzdávali všech radostí a měli napsáno na čele: »Vždyť já nečiním žádných pretensí, já jsem jen skromný Tyrolák«. A přijedete do Prahy — zas ten smutný pohled! Tak lidnaté město, takové hemžení na ulicích, ale co se to stalo těm dobrým Pražanům, že vypadají tak zamlkle, zmalátněle, mrtvě? Jen tu a tam potkáte na ulici fysionomii, která svou živostí a energií připomene vám Italii; a když si jí lépe všimnete, poznáte typ hebrejský, italskému tak příbuzný. Trvá to nějaký den, nežli zvykneme našemu českému klidu. Než se tak stane, máme v Praze smutný dojem, jakobychom chodili v městě zakletém.

Není účelem těchto mých řádků, aby podaly obšírnou a přesnou karakteristiku italského lidu. O tom lidu dalo by se psáti i mnoho stinného a jest známo, že italští moralisté, kteří by si zvolili za účel pozvednouti mravní úroveň svého lidu, měli by mnoho práce. Je známo také, že veliký je rozdíl mezi vzdělanějším severem Italie a mezi morálně i intelektualně horším jihem. Ale chtěl jsem upozorniti jen na jeden rys italské povahy, který mně připadá tak šťastný a závidění hodný.

Dr. *L. Brtnický.*

Zásada příčinnosti a svoboda vůle.

Odezva na článek pana prof. Mareše: „Naturalism a svoboda vůle“.

III. Spory v biologii.

Prof. Mareš přivedl do diskuse o svobodě vůle též spor mezi t. zv. mechanismem a vitalismem ve vědách o živé přírodě (biologii a fysiologii). Snaží se ukázati triumfy vitalismu, který hlásá autonomii dějův životních, nad mechanismem, který se pokouší vysvětlit je fysiko-chemicky a vede nás stezičkami vitalistických rozkladů k tomu, abychom uznali, že v biologii nepožívá vědecké platnosti věta, že »každá změna je způsobena

příčinou«, ale že zde rozhoduje autonomní, ze zákona příčinnosti vyjmutý činitel — psyche — kterého o několik stran dále doporučí psychologii, aby jej přijala za substrát stavů vědomí. Námětův, jak vidět dost, abychom si kladli otázku, podaří-li se vtěsnati odpovědi na ně do článku, který, nechceme-li trpělivosti čtenářstva napínati příliš, nesmí býti tuze dlouhý.

V jednom mají vitalisté pravdu: že se mechanistům dosud nepodařilo fysiko-chemicky vyložit životní děje, a že vůbec dosavadní naše znalosti fysiko-chemické na výklad ten nepostačují. Tuto pravdu mechanisté sami ochotně již uznávají — a v tom jest celá jejich porážka. Porážka, jak viděti, nikoliv zlá; ne horší, než kterou by mohla utrpěti kterákoli věda, jelikož každá má své nerozřešené záhady, každá ještě hledá. A ještě méně citelnou shledáme porážku tu, uvidíme-li, na jak slabých nohou stojí vitalistické »vítězství«. In summa: vitalism nepodává ni jediného vážného důkazu, že v biologii neplatí věta, »že každá změna je způsobena příčinou a že všechno životní dění jakožto stálá změna zjevů, zakládá se na nepřetržitém řetězu příčin a účinů, probíhajícím s nezměnitelnou nutností«, a tvrdí-li prof. Mareš, že »biologie poukazuje na autonomní životní činitele« (str. 255) a rozumí-li jimi činitele ze zákona příčinnosti vyjmuté (kteří by tedy mohli jednati nezapříčiněně na př. tím, že by sami se určili k činnosti, anebo za stejných okolností různě), jest to jen přesvědčené tvrzení, pro které se nedostává přesvědčivých důkazův.

»Autonomie životních dějův« jest ovšem slovo velmi kulaté, jehož by bylo třeba užívati opatrněji, nemají-li vznikati nedorozumění; připouští totiž smysl správný i nesprávný. Chce-li se jím označiti prostičká věc, že životní děje tvoří druh pro sebe, že jsou v mnohém nepodobny dějům v přírodě neživé, že mají své specifické zvláštnosti a pod., není důvodu, proč bychom, ni v nejmenším nezadávajíce stanovisku mechanistickému a kausalisitnímu, takové autonomie neuznali. Vždyť právě tak lze mluviti o autonomii kteréhokoliv lučebního nebo fysického děje — »autonomií« jest tolik, kolik jest typů v přírodních dějích. Ale všecky tyto »autonomie« jsou jen zvláštními případy obecné zákonnitosti příčinné, mimo niž jiné zákonnitosti není, aniž lze jinou si mysliti. Rovněž není důvodu, proč bychom i se stanoviska nejpřísnějšího mechanismu odpírali účelnosti životním dějům, účelnosti ve smyslu dříve námi vyloženém; vždyť jí neodpíráme žádnému ději: rozpouští-li voda cukr nebo sůl, přitahuje-li magnet železo a pod., jsou to rovněž děje účelné, směřující k určitému, předem odhadnutelnému výsledku.

Ale autonomie a účelnost, jaké se zastává prof. Mareš, která by se vymykala z principu kausality, jest nejen nedokázána, ale jest nemožna a nemyslitelna. Ostatně jest více než pochybno, má-li prof. Mareš práva dovolávat se pro takovouto autonomii a účelnost právě neovitalistův. Praví přece sám (str. 250), že »vitalism naší doby uznává potřebu fysikálně-chemického a mechanicky-kausalního výkladu

dějů životních; je však přesvědčen, že se tím nevystihne úplně veškeré dění životní, že třeba k jeho pochopení výkladu teleologického, ano, že životní dění ukazuje své vlastní, specifické zákonitosti, kterých není v neživé přírodě.« Nuže, v takovémto vitalismu, který uznává potřebu kausalního výkladu životních dějů, není právě nutno spatřovati odpůrce kausality; výklad teleologický, na jehož potřebu se poukazuje, právě jako specifická zákonitost dějů životních, netvoří, jak jsme právě shledali a jak potvrzuje na př. i vitalism Reinkeův,* nutně protivy ke kausalitě. Než nic naplat: prof. M. užívá vitalismu v té souvislosti, jakoby tento popíral kausality a dokazoval autonomii a účelnost ze zásady příčinnosti vyjmutou; tím jsme nuceni pojímati důkazy vitalistův v témže smyslu — dáváme-li jim tím křivý výklad, nepadá zodpovědnost na nás, nýbrž na prof. Mareše.

Autonomii životních dějů dokazují vitalisté hlavně tím, že hledí dokázat nemožnost fysiko-chemického výkladu zmíněných dějův. Důkazy ty — prof. M. uvádí tu zejména Driesche — oslňují na prvý pohled aparátem odborných výzkumův; podíváme-li se však na logickou kostru jejich pozorněji, shledáme, že vyhlíží přesně takto: Ty a ty děje (reakce-odpovědi, dorůstání ekto- a entodermatu asterid a echinid atd.) nepodařilo se dosud vysvětliti fysiko-chemicky nebo-li, jak se též říká, strojově. (To jest fakt, mechanisty samými nepopíraný.) N e m ů ž e m e je takto vysvětlit. N e n í m o ž n o mysliti si vývojový stroj, který by tak a tak jednal. Stroj ten není možný, nelze ho sestrojit — a tak to jde dále. Základní omyl, který se tají v tomto způsobu dokazování nemožnosti vysvětlit životní děje fysiko-chemicky, spočívá v tom, že se tu nemožnost p r a k t i c k á zaměňuje l o g i c k o u, určitěji: že se z nemožnosti praktické — která není ničím jiným než nepřekonatelnou nesnází — dělá nemožnost logická. Logická nemožnost kausálního fysiko-chemického výkladu dějů životních byla by prokázána tehda, kdyby se dokázalo, že takové vysvětlování se příčí samým podmínkám zkušenosti; asi tak na př. jako se těmto podmínkám příčí možnost nevěřiti v existenci vnějšího světa nebo svou vlastní. Takovéto nemožnosti však vitalisté nedokazují ani slovem; dokazují-li co, jest to právě jen nemožnost praktická, vlastně tedy nepřekonatelná nesnáz vysvětlit životní děje uvedeným způsobem, nesnáz to snadno vysvětlitelná složitostí dějů těch, nedostatečností pozorovacích prostředkův i podmínek pozorování, obtíží dopátrat se podmínek, za kterých se život na zemi utvářel atd. Všimněme si alespoň posléze dotčené příčiny nesnadnosti výkladu života: neznalosti jeho počátkův. Stačí zajisté uvésti, že, pokud naše zkušenosti sahají, dnes nikde již život na zemi nevzniká; život kterékoliv živé bytosti, od člověka až k nejnižší amoebě, jest jen pozdním pokračováním ničím a nikdy nepřerušené řady ži-

* Ten, jak praví prof. M. sám (str. 255), zastává se strojové (tedy kausalitní) theorie životních dějů. Za těchto okolností ukazuje se, že spor mezi novým vitalismem a mechanismem spočíval namnoze jen v řadě nedorozumění; nedorozumění se nyní vysvětlují, a to jest asi příčinou, proč se spor chýlí již ke konci (249).

vota, jejíž počátky unikají v pradávnu našim zrakům. Za jakých podmínek utvářely se počátky ty? Jaké byly podmínky temperatury, ovzduší, povrchu zemského, když se živototvárné prvky sloučily v prvou bytost živou? A stalo se to najednou, či procházely dlouhými etapami vývoje sloučeniny ty, přechodní tvar mezi neživotem a životem, dlouhou řadou recidiv do »neživota« a opětných povstávání? Kolik věků trval tento vývoj? Toho všeho neznáme; známe jen pozdní plody života, ne však jeho počátky; jak bychom dovedli zkonstruovat jej? A pak po dlouhá tisíciletí působí na tento mladý život, jenž povleče se nepřetržitou řadou až do dnes, vlivy okolí; nesčíslné miliardy drobných vlivů; nesčíslné miliardy drobných účinků. Jaké účinky vyvolalo na příklad tisíciletě působení světla? Vytvořit živou bytost, i nejnižšího druhu, v laboratoři, znamenalo by nejen obnovit, ale zhustit tyto vlivy, nota bene: vlivy neznámé, jež měly k disposici statisíciletí a jichž jevištěm byl celý volný prostor, v kratičkou dobu pokusu mezi čtyřmi stěnami. Odkud víme, že to je možno? Odkud víme, že zkonstruovat živou bytost nevyžaduje úplné rekonstrukce podmínek, tedy mimo jiné i času stejně dlouhého jako byl ten, po který se život v přírodě utvářel? Obtížím rekonstrukce nezadají však příliš obtíže výkladu. Můžeme tedy připustiti, že dokonalé, podrobné a třeba i jen přibližné vysvětlení dějů životních methodou fysiko-chemického badání není prakticky možno; můžeme to připustit, ale plného práva k tomu přece nemáme, ježto nemůžeme věděti, nebude-li obtíž dnes nepřekonatelná zítra překonána; či nemá věda již více podobných zkušeností? Ale i kdyby nepřekonatelná zůstala, organism, jakožto předmět biologie a příbuzných věd, nepřestává býti jevem fysiko-chemickým. Nemožnost výkladu a sestrojení tu nedokazuje praničeho. Tu jest oblak: mohl bych žádati fysikův, aby mi vyložili, proč má právě takový tvar, proč tato částice páry je právě na tomto místě a ne tamto, proč zde jsou páry hustší než onde atd., a fysikové nebyli by s to mi dáti vysvětlení; mohl bych vyzvati je, aby sestrojili právě takový oblak a fysikové nebyli by s to jej sestrojit. Přestává však oblak proto býti jevem fysickým? Měl bych právo, opíraje se o tuto nemožnost výkladu a sestrojení a jinými podobnými úvahami uváděti fysiku ad absurdum? A kterou jinou vědu bych nemohl takovým způsobem uvésti ad absurdum? Jestliže však organism, živá hmota, jest jevem fysiko-chemickým — a jiných jevů v přírodě ať živé ať neživé neznáme, neboť jsme tímto přívlastkem pokřtili vše, co jest možno pojmouti smyslovou zkušeností buď prostou buď zbystřenou přístroji, všecko, co jest předmětem možné smyslové zkušenosti — pak musíme připustit i fysiko-chemické a tedy: kausální vysvětlování a badání; musíme je připustit i tenkráte, kdybychom neměli naděje, že ideálu, dokonalého vysvětlení bude kdy dosaženo; bývá právě vlastností ideálů, že se jim blížíme, ale nedosahujeme jich. I proto je připustiti musíme, že žádného jiného způsobu výkladu neznáme, aniž si dovedeme představit, že by byl možný. »Životní síla«,

kterou operovali vitalisté staří, nebyla přece žádným výkladem, jak uznávají již i vitalisté dnešní; bylo to pouhé slovo, pouhé pojmenování záhady, které však bylo presentováno jako její rozluštění. A ničím jiným není »autonomie« a »autonomní činitelé« některých vitalistův nových. A výklad teleologický? Ten že netvoří žádné protivy výkladu kausálního, ale že jest jen jiným názvem téhož výkladu, viděli jsme již. Proto lze těžko pochopiti, ironisuje-li prof. M. »mechanistické přesvědčence« proto, že »přes všechny nezdary biologického mechanismu trvají na svém a spoléhají na příští vědu« (250); nač by měli spoléhati? Ale i kdybychom tento výsměšek alespoň trošičku chápali se stanoviska víry prof. Mareše, neboť on věří v možnost jiného výkladu, totiž výkladu autonomním činitelem: naprosto nelze chápati, jestliže prof. Mareš, který již od let bojuje proti naturalistické metafysice, ironisuje ‚mechanické přesvědčence' i proto, že »psychické jevy opatrně vyjímají z právomoci fysikochemického výkladu« (250).

Jsme s důvody neovitalistův ve smyslu, jaký jsme jim byli přinuceni dáti způsobem, v němž jichž užívá prof. Mareš, a účelem, za jakým jich užívá, u konce. Shrneme-li svůj úsudek o nich, bude zníti takto: dokazují, že jest dosud prakticky nemožno pochopiti a vysvětliti organism kausálně. Dokazují, že organismy tvoří duch přírodnin sui generis (čehož nikdo nepopírá). Nedokazují však, že by bylo možno organism a jevy na něm pochopiti jinak než kausálně; teleologie, jíž hojně užívají, není nižádnou protivou kausality. (P. d.)

Když jsem jela na Slovensko . .

III. — Než na ten Velehrad dojdem, mosím jim ešte toto povedít. Ále to ma gajduje (kručí) v briše — já som moc vytrúbila teho piva! Ten gróf mal s tú paňú čo sa prestrelila syna — Ludvíčko ho volali — a ten bol na vojne lajdynantem. Keď bola tá vojna chceli pán gróf, aby mu ho ti páni pustili domou, aspon na den. Tak jim poslal 11 okovú vina! Celé tela sme pékli v peci na pekáčích a štrícle fajnové s cibébami (velkými hrozinkami) a trošku anýzového semena sa prsklo. Kačice sa pékly a to vézli na voze do Trnavy. Tehdy bol preneslýchaný vieter a ten prekocel ten vôz — ále to bolo štastie, že sa temu kočišovi nič zlého neprihodilo. My mu hovorili »papagaj«, lebo mal akurátne taký nos ak ten papagaj.

Náhle začala po papouškovi chodit, jak si po dvoře vykračovával. Jakživa jsem něco podobného neviděla. Celé držení těla a každý pohyb toho papouška dovedla. — Pak znázornila, jak ho kočka zadávila a odehrála i pana hraběte jak rozloben kočce za trest hlavu kranflekem rozšlápl. Já celou scénu viděla jasně před očima i to, jak pan hrabě v tváři zrudl.

Pak náhle si vzpomene a řekne: Jáj, pani velkomožná, ešte toto jim poviem. Tá pani mala po tem svém prvém mužovi jednu frajlinku, Fanynka jej bolo, a tá sa zalúbila jednemu

pánovi. On bou v Pišťách v lázních a tam ju uvidel, ále jaký to koniec vezme! I slzy jim vypadnú! — Najpru sa milý pán vyzvedel, čá je ona a potem išol ich prosit, aby mu ju dali za manželku, že nič nechce s ňú, žádné veno, len ju samotnú! Pak povedal, že on má po svej žene — 4 roky bol ženatý a umrela mu žena — že má po svej první panej (pani) na 9 ti postelách duchny. Nó, tak mu ju slíbili a pred fašanky po Novém roku, bola tá veselka. Keď už bolo dokonané, tu nedelu, keď maly být ohlášky, já som šla do kostola. To ona paní grófka ma dycky pustila každú druhú nedelu do kostela, libuje si tónem vélice uznalým a chválivým. Keď som už išla, kričela za mnú tá jejej céra, tá frajlinka: »Ančááá, naber si duchny, lebo keď ma budú schazuvat, abych sa velice neuderila!«

Já som prišla do kostola a dala som pozor, ako ju budú ohlašovat. Do smrti to nezabudnem! Tak kněz: »Vstupuje do stavu manželského poctivý a dobre zachovaný urozený mladý pán Karol M.. Bude sebe brat poctivú a dobre zachovanú kyšašonku, jménem Fany, dceru pana Jana S.. zahradníka z N.. za svú buducú a vernú manželku.«

Keď som prišla z kostola domou, povedala pani: No, devče, ako tu moju Fanynku ohlašuvali?« A já som povedala — ale dobre som vedela — lebo ti starší sluhové keď sme sa zešli, mi to vypravuvali — ale já som povedala: »Ale, pani velkomožná, ma sa to ani nemôže do hlavy vmeslit, ako to ohlašovali tu frajlenku. A ona hladí (hledí) na mňa a čeká, už chce, abych jej to povedala, ako. -- No, šak pán velkomožný néni sú zahradnik a ohlašovali hu, že zahradnika cera. — Pedínter na boku očúval (poslouchal). A paní ma povedala: »A ty sprostý devče, šak to ho je m o j a céra — a potem išla friško preč. — Ale to je preca paráda (legrace), povedal pedínter. Keby jej to bol druhý povedal, tá by bola strašne hrešila, ona je móc háklivá!

Potem sa vyohlášilo trikrát a bola svatba. Dostaly sme — akuratne boly nové peňáze — po 25 krejcarech, tak, ako sú včul koruny. Žádná sme vác nedostaly! A tak bola veselka, boli 2 svedkové a žádných inších nebolo na veselí. Bol jen fríštuk. Kisny už boly poslané preč se šatami a s perinami. K tomu fríštuku sá kdesi vzala služka a ta očúla (zaslechla), jak ten gróf povedal tej mladej neveste: ‚Tu máš štrikuvaný granátový mešec, plný dukátou, abys mala penez mezi rukámi.' Po tem fríštuku sedli do koča a preč, viac sme jich nevideli.

Potem ale ten muž tej frajlenky Fanynky o všetko prišiel, lebo ten hrabe M. prý ho k nečemu navédl, oni to budú skorej (spíš) vedet, lebo čítajú ty noviny. Keď ale .bol chudý ten muž tej Fanynky, ona mu odešla a pristala tak jako za ženu jednemu ritmajstrovi. Jaká bola máti, taká bola a i cera. Máti bola od muža odejdená a cera tiež. To pánstvo má včul kúpené žid. To vše už povídala velice rychle, jako když se blíží konec pohádky, neboť jsme už byly u kostela a hledaly jsme někoho,

kdo by nám otevřel. — Konečně jsme zhlédly kostelníka se svazkem klíčů. Moje tetka upozorňovala mne tónem plným úcty a důležitosti: »Pani velkomožňáá, to sú pán kostolnik!« Až se zarazila nad mojí chladností, hned ale běžela k němu a měla se k němu jako ke svatému. Rozumí se, že mne hned představila: Pán kostolnik, to sú jedna prevysoká pani atd. — Kdyby nám byl neotevřel hned kostel, jistě by mu byla vykládala, jaký mám v Praze byt a na krku že nosím reťaz, čo ani nikdo neviďá atd. —

Kostelník se nasládle usmál a vodil nás po kostele. Tetka mi stranou pošeptala: »Paní velkomožná, temu dáme peňazí a tem kňazom tiež, aby jich tá hlava porád nebolela!« — Kostelnikovi dáme, ale mši dám sloužit až u vás, pravila jsem. — Nóó, on pan kaplanko jim hu také horlive odslúží, on je poriadný a čistotný, ale od farára bych nemala chuť. Jaká môže být mša od takého, čo frajerky má? — povídá už roztržitě a jako na odchodu, nebo pak lítala po kostele nanejvýš rozčílena, okouzlena a udivena. Každému svatému lezla až do očí a každý latinský nápis chtěla mít rozluštěný. Od jednoho svatého, jenž ležel ve skleněné rakvi, jsem ji ani dostat nemohla, dozvěděla se, že je to svatý Viktor. Radostí nad tím, že je to svatý Viktor až skákala, rukama tleskala a do kolen si jimi pleskala a povídala: Paní velkomožnáá, pozrú len na teho svatého Viktora! Radostí až zářila a oči měla zaslzené. Já už myslila, že snad zázrak nějaký se děje a dívám se upřeně na svatého. A ona: Doma sa na mňa zlobí, čo som to temu vnoučkovi dala za jméno, prý Viktor, že ani taký svatý žádný v nebi néni, a pozrú ho, tady je svatý Viktor. To jim doma poviem.

Od toho všeho, co viděla, byla už všecka rozpálená a rozčílena. Ej, keby len moje súsedy to vedely, ty by tak zlosťú pukaly! Já mám od nich veru mnoho na srdcu napíchaného! Konečně si klekla a modlila se. Mnoho pánu Bohu asi žalovala a když jsem ji tak pozorovala, myslela jsem si, tolik co toho napovídá lidem, že toho napovídá i tomu Pánu Bohu. Vyhlížela při tom jako ti svatí na starodávných obrazech, když jsou vymalovaní v nejvyšší extasi. Chvílema ruce spínala a rozpřažené k nebesům zdvihala jako egyptský velekněz.

Když se v kostele dost a dost naplakala, namodlila, všechny kříže a obrazy zlíbala a když takřka celý kostel po kolenách slezla, vyšly jsme z kostela ven. Rozumí se, že se panu kostolnikovi co nejhlouběji klaněla a také mu říkala: »voni«. S velikou žalobou mi vyprávěla, že se jednou vézla s jednú paňú a tá bola z Prahy a ani nevedela, kde je tam zázračné Jezulátko! Divila jsem se té »bezbožnosti«, třebaže jsem to též nevěděla, ale přiznat jsem se nesměla, nebo by mi u ní bylo velice s ceny spadlo. V Praľe sa myslím ludé málo modlí a já hovorím, že je tam škoda a i poledne zvonit. Tam sa beztak nikdo v poledne nemodlí. (Myslí tím, že my v Praze se na ulici nemodlíváme, jako oni na venku činívají.)

Na to vešly jsme do krámu nakupovat svatých obrázků a

růženců. Já šla dále do vnitř, ale ona zůstala v síňce a teprve, když jim tam horlivě vyšeptala co jsem zač, vešla za mnou. Stále hledala taký obrázek, čo sú na nom samé umrčí hlavičky a kosti. První je na nom — tak to prodávači vykládala — papež, to je jako pomazaný, pak císar, to je korunovaný, potem je král, kníže, gróf, barón, šlechtic, mešťan, rolník, bohatý, chudý, žebrák, mladý, starý, na znamenie, že sme všeci jednací.« Ale taký obrázek tam nedostala. Slíbila mi ale, že mi ho opatří.

Když jsme si prohlédly, co se prohlédnouti dalo, šly jsme k našemu kočímu. Ten se nám nabídl, že nás zaveze, než pojedeme do Hradiště, do hor na tak zvanou salaš, kde jsou vily, že je tam velice pěkně. Jely jsme tedy.

Cestou viděly jsme krásný dvorec. Kočí nám vykládal, že to patří židovi a také jsme ho za chvíli, v nádherném kočáře jedoucího, potkaly. Ten si tam seďál až len tak fúkal! Ty židiska, ty židiska! Povídala moje tetka. Len obrústajú z chudobných ludí! Všetko jim do ruky ide a nedelajú nič, len darebačit! Já hovorím: »Maďar a žid, to sú ti najhorší ludé na svete. U nás, keď si chcel kresťan otvorit hospodu, došla židovka na fáru a bečala tam: Čo len budem robit, prečo on si to otvárá — kresťan umí robit, nech teda robí! já ale nie, — a kucharka nad ňú plakala! (Pleskne rukama. Jako: je to co říci!) Však ty bys dovédla robit, len kebys musela ty smrdlenko — ulehčuje si moje tetka. Žid nerobí nič, ani to zbožá, keď mu privezú nepomohá skládať. On len stojá, ruky má založené a kuká jak sa robotníci drú. Veru, u nás, keď kráva nechce táhat, nebo kôň, bachne (šlehne) ho pacholek a poví mu: »Mal si být židom a nemusel's pracuvat! A je to veru svatá pravda!

A náš farár dal židovi do árendy role! Jáj ludé tak plakali! To mal dát predca mezi svôj lud! Žid je náš neprietel! U nás je žid u farára za Boha! To je mi pekný farár! Keď sa narodil židovi syn, bol tam na obrízce. Že mu to len nestúpne do svedomá! Já tak prosím Pána Boha, aby to vykorenil to kamarádstvo! Patrí sa to, žid, farár a organista tak být v kope? Čo len u nás zkusá tihle Slováci chudáci, kerí dú na Závaží (za Váh) hledat handry. My jim říkáme handrláci. Oni si takto povedajú: »Len prindem na kampu, (přívoz) už tam na mňa jedna vša čeká! A ty ženičky, často si povedajú, keď muže na ty handry vystrojá: Veru, keď môj muž nedonése vší, ani penezou nečekám, že by donésol. »Veďá, to tolik tech vší s temi handrami seberú, že do nich i nalezú! Kerá ženička handrárova je opatrná, tá má hotové oblečenie čisté proňho už nachystané: košulu i zlíkačky a keď prinde domou, zhodí to zavšivené ze seba hned venku a obleče to čisté, aby jí to do jizby nedonésol. Keď peče chlebíček, napchá (nacpe) ty zavšivené šaty do pytle, dá na desku a strčí do pece. V tej peci sa to všetko vykynoží, (zničí) a ona jich doma nemá.

Divila jsem se, že to dává do pece, kde peče chléb. Ja to mosí, nebo veru, paní velkomožná, ináč by sa jich nezbavila, lebo vša má lepkavé pazúrky! Tá má pazúrky jak vlk zuby!

Keď sa vlk zakúsne do človeka, nemôže zuby vytáhnúť a i vša' keď sa prilepí na človeka, už veru po dobrém od neho nevyjde. (Kočí se velice směje a ona též.) — Tolko si potomkou nadelá, že za 24 hodin je prabába a ten, kerý má tolik tej famílije, už je nešťastnej! Bar aj je to pekné zvierátko, (toto povídá více pro obveselení kočího a smíchy sotva mluví), je to bielé jako sníh a nemá viac čierného na sobe len jeden puntíček na prostredku, tak predca sa len každý stará, aby to mohol od seba zapudit . .

Za chvíli hned zase přišla do vážného tónu a vyprávěla dál: Keď taký handrlák má takých hander mnoho nanosených, naloží jich na káru a zaveze židom do J. a ti majú už také magacíny, kde jich skladajú. Ó ti židáci sú chytrí! Ti majú veru v hlave dobre rozum provrtaný! Tam jim to taký chudák kresťan poskládá za nič a druhý chudák zas za nič jim to prebírá. Vši jich jeďá keď to sbírajú a i keď to prebírajú a žid má z teho veliký chosen (užitek) a vša ho ani nepokúše. Z teho výdelku tem chudákom ani tolko krve do žil nepribude, kolko jim ty vši vycucajú! Kresťané nemajú z teho nič, neužijú nič a preto majú žíly ztužené a sú dycky bědní (chudí) a žid, ten zbohatne ze všeho. Ti majú a i pekné kabáty a i každú sobotu koláče napečené a i masa, husaciny, kury a čo já viem. Všetko čo je dobré, v našem kraju, v židovských strevách zhnije. Požehná-li Pán Bôh chudobné selce pár kurátok, ona si jich nedopreje, aby jich zedla (snědla) ále ide a predá jich židovi za pár krejcary.

Náhle si udělá veseleji. Ále, bar aj ten žid všetko z teho kresťana vycucal, predca je len ten kresťan zdravší než ten žid, čo požere husy, kury a všetky lepšie masa. Teho kresťana udržuje len to, že pracuje na výsluní a dobrém vetre. Nachocholí sa zemákou ze šupú (se šlupkami) a česnekovej polévky a je pekný rouný jak topol. A pozreme len na ty židiska! Dusá sa v tich smrdlavých dierách židovských a bar aj dobre žerú, preca sú škaredý, krivonosí a hrbatý a ty židovky šmatlavé. Jedna vláčí nohy za sebú, druhá stone na kríže, že nemôže chodit, trecí je krížom hledná (šilhavá). Jedním okem hledí na jeden koniec dediny a tým druhým na ten druhý. Zase se velice rozpustile směje a židy nápodobí. Kočí už je do ní všechen zamilovaný a já bych si přála, aby hleděl více na koně a na cestu, než na moji tetku. Ale vím, že takovou povídalku už do smrti neuslyší, tak ho ani nenapomínám.

Za velikého smíchu povídá o židech dále. Keď sa trefí človeku jít v sobotu po meste, kde je moc židou, ako je to u nás, tu sa židé scházajú pred synagógou jak vrány na rolách a chajchele, majchele, už sa mezi sebú raďá. — Židovky stojá mezi dverma a volajú na seba: Jaké ste malý celý týden kšeftýý —? Nóó — ešte to mohlo obstát, odpovídá jej druhá. To sú figlári! (Švindléři.) Keď volajaká ženička ide okolo žida, už na ňu volá: »Pote k nám, čo budete kúpit? Poté, já vám dobre predám.« Druhý zas, keď vidí ty ženičky, čo nosá vejce, tvaroh a máslo:

»Poté sem, já od vás kúpím« a už hu přivolá. Pak, keď hu hodne ošidil, jej dá za krejcar cukrového a poví: »Tu máte, to vám pridám, vezmete to detom, abyste ma druhý ráz zas prišla predat.« Ona chudera myslí, že jej to dal zadarmo a už je ráda a přinese mu to druhý ráz zas. Žid, keď kresťana ošidí, nemá hriech, on si len prečte ten talmud a už je po hríchu a keď majú fúru peňazí, sú všade na predku. Kresťané sú ale veru tiež trochu na příčine a robá si to sami. Prečo oni nekupujú od kresťana, keď je kresťan v míste? Prečo? Pre tu zprepadenú závist, čo panuje mezi náma. Kresťan, než by doprál výdelok svojemu, dopreje ho radeji židákovi. —

Já mám ale veru na svete šťestie! Pánbénko nebeský, čo ma stvoril a vykúpil mi preje na všetkym. Já som veru i židovskú lásku zkusila. Keď som plachty po dedinách kupovala, bola som u jednej židovky 4 dny. Tá mi dala jídla a nevzala za to nič, že prej to urobila z lásky. No, a bola to židovka. A nedávno som očúla, že císar pán jednoho žida tak vysoko pozdvihnul, že mu kríž daroval. Musel to být dozajista volajaký dobrý človek, ále je to škoda, že je jich tak málo.

Ten kříž velice tam vrtal Slovačkám v hlavě. Jedna už vetchá staťenka se mne ptala kdysi na Slovensku: A je to prauda, pani velkomožná, že císar pán dal temu židovi kríž? A prečo križ, keď židé s krížom opovrhujú? Mohol mu dáť hvezdu a nie kríž.«

Už se stmívalo, když jsme přijely do Hradiště. Když se moje tetka v jizbě hostinské kde komu uctivě poklonila, sedla si ke stolu a večeřely jsme. Pokřižovala se, pomodlila a pak řekla v nakloněné póse: Dobré chutnání jim paní velkomožná vinšujem, nech jich pán Bôh živí! Když se chtěla napít, pozdvihla sklenici a řekla: Nech jim dá Pán Bôh nebeský zdraví, paní velkomožná a i pánovi velkomožnému. Vůbec byla při jídle samé dvorňosti a uhlazenosti. Chutnalo jí znamenitě.

Pak povídala starostlivě: »Ale, paní velkomožná, nech si nemyslá, také veci fajnové jako oni mi tu predkladajú u mne mat nebudú! My taká pánská jídla ani navarit neumíme!« — Upokojila jsem ji, aby si nedělala se mnou starostí a když jsem jí řekla, že si ráda od těch jídel odpočinu, začala žertovat. Ále ten fajnový žaludek, paní velkomožná, čo majú dovčulku jako bavlnka fajnová jim veru ztvrdne, lebo to budú jíst skoro takové, jako já to jím! Chléb čierný, ak murínský krk (mouřenínův krk), potem mlíčko a jest-li budú chcet ten súdeček, čo je v nom dvoji trúnek, to jim dám bar kolko.

Pohlédla jsem na ni tázavě a ona se smíchem: Aby nad tím nerozmýšlaly, tak jim to poviem. Je to slepičí vajíčko. Veď budú fazulu, brambory a zelí jestiť, budú taká, ako som já!«

Po večeři zase se pomodlila a poděkovala: ponížene, pekne jim dekujem, nech jim to Pánbénko nebesky odplatí a šly jsme hledat do krámů slovácké šátky, které se mi tam na děvčatech velice líbily. Když jsme se vrátily, učily nás služky v kuchyni vázat šátek na hlavu po uherskohradišťsku. Jedna z nich se

mi pochlubila, že ona a i některé druhé Slovačky v Hradišti nosí šněrovačku jako slečny nosá. Tím sdělením mne ovšem nepotěšila a já jí to velice zhaněla. Točila se tam kolem nás též starší už Slovačka, co myla nádobí a ta byla v jiném stavu. Moje tetka si udělá soustrastně: »Veru, ženská keď má zlíhať, má jednu nohu nad hrobem a druhú v hrobe!«

Poněvadž jsme ráno chtěly časně vstávat, šly jsme brzy nahoru do pokoje. Ten byl vlhký a zimavý až jsme se obě otřásly. »Veru, tá zima má silný dech,« povídala tetka. Celý pokoj prohlídla a činila své poznámky. Almary zotvírala, pod postele a pod pohovku se podívala, svoje i moje peníze pod polštáře uložila a pak si klekla a dlouho se modlila. —

Když vstala, myslím si: konečně je hotova! Ale to teprva modlení vlastní začínalo! Z rance si vytáhla breviář a modlila se ještě déle než prve ale v stoje, jako klášterník nějaký. Doma též i když sebe později jsme domů v noci přišly, se tak dlouho modlívala. Pak vytáhla ze zaňádří celý svazek penízků svatých a všecky je zlíbala. Při každém políbení šeptala krátkou modlitbičku. Pak povídala: Paní velkomožná, já jim ukážem moje čarovánie! Ze svatých penízků vymotala malininký pytlíček, v němž měla několik krejcarů. »Já, keď najdu peňáze, já si jich schovám extra do tohoto míška, já jich nedám mezi svoje! A keď sa mi jich nasbírá, tak jich dám ve jméno božie (na modlení) nech je to bar (třeba) za teho, kdo je ztratil. Keď som prišla do Prahy, jdu kol Panny Marie — o 7. hod. to bolo — a našla som šesták! A tak po krejcaroch ukládám až jich bolo 19. Celé léto to ale trvalo!

Pak mne ubalila do šátků a s mnohým vinšováním dobré noci, si šla též lehnout, ale povídala pořád. —

Ráno o $^1/_2$4 už byla vzhůru, červená jak máček a jako na strunkách. Šla k umývadlu a tam nebylo mýdla. Spráskla ruce. Paní velkomožná — a mýdlo žádné! Vysvětlila jsem jí to a dala mýdlo voňavé zabalené jak v krámě jsem je koupila. Rozbalovala ho opatrně. Sundala jeden obal — a tu vidí druhý. Jen pozdvihla na mne oči a rozbalovala dál. Když ale ještě konec papírků nebyl, udělala si: Jaj — prosímich, Ježišmarjáá, a směje se až se za břicho popadá — to je tak, ak ty bylinky, čo chodá z Uher, ty by si maly tiež kúpit! Oblékla se do čistých šatů, nasadila bělounký čepec a povídala, že se půjde modlit ven. Stání už v pokoji neměla. Samým spěchem se jí utrhla u spodníku tkanička. Spodník nosí Slovačky místo košile. Vyhlíží to jako sukně s velice vysokým pásem. Tkanička, která je v zadu na pasu, jde přes holé rameno zase do předu a udržuje ho, aby nepadal. Bože môj nebeský, často si myslím, kdo tak ten náš kroj vymyslil. — Vyhlížela jako kvítek. Prečo oni sa nepoprašujú s tím práškom, jako ty druhé dámy v Prahe? Já myslela, že to robá všetky ty velké paničky. — Pak odešla a asi za $^1/_2$ hodiny se vrátila zářící. Znala už na trhu kde kterou tetku a chlubila se, že ty šátky co jsem včera marně hledala, už vyčuchala. Patrně jí některá žena na trhu povědèla, kde je lze koupit.

Když jsme si celé Hradiště prohlédly, šly jsme na nádraží. Tam vyváděla moje tetka zase divy! Seděl tam Slovák nemocného vzhledu, velice smutný a zamyšlený. Moje tetka hned běžela k němu a ptala se ho »prečo je tak smutný?« On že je nezdravý. Teď byla ovšem moje tetka ve svém živlu. Sedla si vedle něho na lavičku a podrobila ho důkladnému výslechu, jako nějaký doktor. Když jí řekl kde ho bolí, hodila po mně okem a jen tak jako mimochodem a na půl huby, jak ona říkávala, mi pověděla, jaká to nemoc. Já zase z notesu už beztak rozervaného vytrhovala listy a psala jsem mu na ně její rady. Lidí se kolem nás nakupilo, až mi bylo horko a ona je všechny vyslýchala, kam jedou a proč.

Když už jsme měly sedat do vlaku, udělala si na nemocného Slováka: »Prítelko, vezmete mi ten ranec! Šak néni ťažký! A »prítelko« sotva ranec táhl za sebou! Sedl si k nám a bavil se s mojí tetkou. Očima ji zrovna líbal a byl z ní všechen vyjevený. Ona povídala tolik, že člověk ani nestačil poslouchat. Slovák se divil ve všech stupnicích a kam dál údiv jeho rostl, když zas a zas nějakou radu lékařskou ze sebe vychrlila. Pořád nad ní hlavou vrtěl a sykal jakoby chtěl říci: jákživ jsem to neslyšel. Mimo jiné mu poradila luhačovickou vodu, on však si naříkal, že keď sa tej »Johanky« napije, že ju má hned v gatích venku. Pak se nám pochlubil, jakou má hodnou dceru a jak ji má její paní u které slúží ráda. A kde slúží? Tady v Hradišti? Ó kdeby! Odpověděl Slovák s velkým opovržením. Tady slúží len také, čo majú rády vojáky! Taká bude raději slúžit v Hradišti za 2 zlatouky, že tu sú vojáci, než v Ostrohu za 6. Pak vykládal, že vzdor tomu, že po muzikách nechodila, sa predca dobre vydá. — Sedlácký synek si ju vezme!« Moje tetka: Ja veru, dobrého koňa i v maštali najde.«

Brzy přisedla k nám Němkyně. To bylo ovšem pro moji tetku zle. Jak pak by ji nechala bez výslechu! Namáhala se, namáhala, mluvila a mluvila, slůvka kroutila, až mluvila »německy« a jakž takž se dohodly. (P. d.)

Literatura. Umění. Věda.

ČINOHRA. Fr. Hebbel: Marie Magdalena. Občanská truchlohra ve 3 jed. V cyklu Kruhu čes. spisovatelů na Smíchově 7. ledna 1905. — Když Hebbel proti modle svého mládí, Schillerovi, se vzbouřil, vztyčil na své, jak za to měl, vítězné barikádě nový praporec, snaže sebe přesvědčiti, že jha Schillerova již navždy je prost. Ten praporec tot Marie Magdalena V ní jest jen děj a jeho sprádání, či lépe spoutání; naprosto vyloučeny jsou reflexe a sentence, jež kdysi Hebbel pokládal za to nejvyšší. V ní snaží se Hebbel, čemu v Uhlandu se přiučil a se obdivuje: drama postaviti na prostě lidské základy a to beze vší libovůle a všeho předpokládání. A buduje občanskou svoji truchlohru na jejích vnitřních živlech, jak sám praví, na příkré uzavřenosti, v níž stojí individua vší dialektiky neschopná, v nejužším kruhu proti sobě a z toho vyplývající hrozné stísněnosti a jednostrannosti života. A skutečně jsou to živí lidé, jež své drama prožívají; ne loutky andělsky bílé či ďábelsky černé. Ani ten Leonhard není pekelník; „bloss ein Lump, kein Schuft“. Poctivý mistr Antonín, jenž nese břímě života věrně a odevzdaně ve stálém napjetí fysickém i duševním, bez ilusí, v čisté resignaci; jenž ví, že

svůj osud takto dále unese bez revolty a reptání, jen bude-li si opatrovati svoje vnitřní světlo, půjde-li ve víře a skutcích stále za svým vzorem; jenž za svoji povinnost má vésti i své děti po této cestě, neptaje se po jejich vnitřním sklonu a jejich cestě. Leonhard, ničema z malichernosti a nízkosti, jenž svede Kláru a ji chce opustiti pro hrbatou a ryšavou dceru purkmistrovu, když zvěděl, že je Klára beze věna; pouhý automat napodoby, který za normu jednání slepě béře to, co kolem sebe vidí a který by v prostředí vyšším anebo ještě nižším, než ve kterém žije, stejně mechanicky jednal lépe nebo ještě hůře než jedná. A Karel tak šťasten, že se může pochlubiti zlatým řetízkem a jenž za všechna pouta rodinného řádu, jejž vtipně persifluje: „Klobouk patří na třetí hřebík ne na čtvrtý! O půl desáté musíme býti umdlení! Před Martinem nesmí nám býti zima, po Martinu nesmí nám býti horko! — se odškodní nedělní zábavou na kuželníku a ve své připoutanosti sní o volném životě námořníka — nejsou-li to typické postavy, pravé květy maloměstské tvrdé a těžké půdy? V tomto světě a v domě tohoto otce, jenž je odhodlán břitvou si podřezati krk, jakmile by na jevo vyšlo, že se Klára zapomenula, nezbývá pro Kláru než smrt. A ona ji podstoupí. To jest tak přirozené a mimo to i tak motivováno, tak pevně sepjato a zkloubeno a žito postavami tak ostře a jasně rýsovanými, že nutně vzniklo dílo mistrovské. — A přece! Přece Achilova pata! Jako ten dokonalý a sebevědomý mistr Antonín svým mravním imperativem vžene celou rodinu do zkázy, tak toto mistrné drama padá chybami svých předností.. Jako pomstou svrženého božstva Schillerova vychází z rukou Hebblových čistě „realistické drama", jako trest za rouhání jednají tu v dramatě lidé uzavření, hotoví, ztrnulí a ne ony věčné modifikace člověka při každém kroku jeho, ne ona nevystižitelná díla okamžiku, jež dle samého Hebbla, jsou svědectvím génia. Jakých tu právě v předpokladech děje skryto pák a koleček, jak umělého užito mechanismu, aby v dramatě vše žilo a přirozené se pohybovalo! A jak ten mechanism, snad i mimo nadání autorovo, vysune se v krajní jednostrannost, tak že poslední slova mistra Antonína: Tomu světu již nerozumím! zní jako rozpačitá omluva samého autora! Ten ničema Leonhard, že není podroben těmže normám maloměstského zákonníku jako Klára? A je zbabělec: že jediné rázné slovo by nebylo stačilo, aby byla Klára zachráněna? Kterak je možno, že ani záblesk naděje v srdci Klářině nezasvitne, když vyjde bratrova nevina na jevo a on se vrátí z vazby domů? Proč sekretář jde se dát zastřelit, místo aby pro milovanou Kláru žil? A jaký v tom smysl učiniti rozšafného mistra vrahem jeho nejdražších: manželky i dcery? Není to krátkozrakost a bezradnost realistického kopisty? Není takové pojetí udalosti střízlivým stanoviskem běžného policejního raportu? — Tak se vyhýbaje Scylle propadl Hebbel Charybdě: odmítaje reflexe a sentence pozbyl idey. Diváka pomučiv propouští bezradného, zjitřeného a reptajícího, a nedůvěřujícího tomu skrytému mechanismu v zákulisí, jenž vsazen do kusu místo idey.

Smíchovští dobře kus sehráli. Pí. Táborská skutečně žila vnitřní muka Klařina; na její tváři, v jejích očích odrážely se reflexy citů, vybavovaných každou narážkou i bezděčným slovem! A p. Lier byl rozšafný mistr Antonín, trochu do široka sousedsky rozevlátý, ne ještě tak vědomě zakotvený v žalu a resignaci, jak jej drama chce míti, ale bodrý. P. Jiříkovského Leonard byl by snesl ještě notnou dávku naivity, aby nebyl tak Schuft! *P.*

Pražské výstavy umělecké.

III. Ferdinand Engelmüller. Po březích Labe vine se kraj míru. Dlouhé, daleké průhledy mezi olšinami do táhlé roviny. To za jasného rozzáření sluncem, kdy veselé barvy lučin a stromoví měkce zapadají do azuru a lehce zrcadlí se v klidném toku řeky. Večer, když zlatě nachovými nebo fialovými reflexy rozloučí se den s krajem, položí se do jeho lánů smutné stíny mizící v němém tichu rušeném šplouchánim vody a šero (nepřerývané ostrými siluetami) zavine vše v mlhavou, zraku neproniknutelnou houšť, v níž jen světla, rozstříknuvší se ve vsích a městečkách kmitají pronikavěji.. Do toho kraje zapadl

bývalý pěvec ballad, jenž v tvorbě nejraději uchyloval se do mrtvých parků, kde listí podzimu pršelo na polovyschlé rybníky, do opuštěných samot, z jichž romantické tesknosti vyrůstaly nehybné homole cypřišů nebo rozhárané mřežoví opadalých bříz. Pozvolna opouštěl své zamilované kouty: dlouho po nich se ohlížel, zas a zas se k nim vracel, tu silněji resonuje svou touhu po nich v smutném nápěvu, tu slaběji jen v jeho refrénu zasnívaje o jejich tklivé kráse. Do ulic vzácného města zabloudil, v pohledech na jeho historickou nádheru zapomínal na svoji melancholii, a když zase do kraje si vyšel, již jinýma očima naň se dovedl zadívati. Duše zůstala jedna: stále v svém sklonu k jisté roztouženosti zakřiknuté, jako přidušený vzlyk hlásícího se pláče, ale i tu nyní v temperamentnějším, hlasitějším, někdy i jásavějším prohlášení se k životu. Umělec nalezl svoji disciplinu: dovede voliti svůj, sobě nejbližší motiv, dnes beze vší přikompované aplikace, hodně upřímně jednoduchý, kousek políčka máků, trochu vřesoviště nebo i jen hromadu kamení, s pruhem nebe nad tím — a reprodukuje jej pastelem výrazně, barevně přidušeně, beze koloristických efektů. To jsou nejlepší obrazy letošní saisony Engelmüllerovy, v nich („Vlčí mák", „Vřesoviště", „Mlýny za soumraku", „Na podzim") pracuje škálou ze své dosavádní tvorby přísně zdecimovanou, za to uchycenou v základu svém jistě samé přírodě a jen tou poetickou duší umělcovou prošlou, jež přidává ji ono lyrické moll. V některých („Večerní nálada", „Topoly", „Zamlžený měsic") ozve se toto ještě s nápadným přídechem romance, leckde přehoupne se do přeslazené líbivosti (to zvláště v motivu zasněženého lesa) — ale ve většině zní již jako sytý, svérázný a se vší virtuositou ovládaný zvuk cella.

IV. Salon international de la gravure en Couleur. Kdyby dnes starý Jakub Krištof le Blond zadívati se mohl na výstavu barevných rytin, jistě že by mu pyšně zabuchalo srdce. Podle Newtonovy nauky o barvách počal v letech 1720tých tisknouti 3—4barevnými plotnami v Londýně, králem privilegován a podporován. Než všem zdál se jeho postup příliš nákladný, mnohé obtíže stavěly se v cestu i sebral se milý Frankfurtán a do Paříže odšel r. 1732, kdež na něho však rovněž nečekalo štěstí a tak zapomenut v chudobě zemřel tam v nemocnici r. 1741, když rok před tím patentován byl králem jeho způsob přetiskování barvy barvou. Užíval barev tří: žluté, modré a červené, žáci jeho přidali čtvrtou, tak řečenou konturovou, sesilovací (Gauthier-Dagoty černou). V zapomenutí upadl způsob le Blondův, až v době nejnovější vrátili se tiskaři k této methodě a to hlavně pro rozkládání barevné cestou fotografickou (Maxwell, Cros, Albert, Vogel). Tu ovšem pracují prostředky chemické a optické: v technice leptací akvatinta podává nejlepší příležitost k barevnému procesu a také — podporována a míchána jinými leptacími technikami — dospěla za dobu nedlouhou výše obdivuhodné. Ploos v. Amstel, kupec amsterodámský (1726—1798) tiskl tak krásné barevné akvatinty, že dal si kolegiem amsterodámských měšťanů za předsednictví pana purkmistra vystaviti 8. října 1768 potvrzení, „že skutečně barev na svoje listy jiným způsobem nenanáší, než že s celou jich dokonalostí tiskne na lisu a to ne barvami vodovými, ale olejovými". Francois Janinet (1752-1813) docílil zdařených akvatint, při nichž rouletou si pomáhal. Pracoval až se 7 deskami a dovedl výborně kopírovati. Pověstný jest jeho list podobizny Marie Antoinetty (rytina barevná, oválový rám tištěn zlatem), za nějž dnes v zdařeném otisku zaplaceno až 50.000 franků. Výtečně tiskl již v barvách Louis Ph. Debucourt (1755—1832), jenž vedle Janineta patří k nejlepším representantům barevné rytiny a to opět akvatinty. Užíval až 10 desek. Práce jeho těšily se veliké oblibě. Rád karikoval, leptal politicky satirické listy, vždy v barvě příjemné a souladné. Více a více rozšiřoval se barevný lept, umělci vážní obraceli se k němu, vzdávajíce se jiných malířských technik a přivedli jej k takové dokonalosti, jako současně s ním pozvedlí litografii. — Dnes, procházejíce se mezi stěnami ověšenými barevnými lepty, konstatujeme, jak vážný a rozhodný konkurent vyrostl na tomto poli jiným malířským a kreslířským způsobům. Rozezná-li divák, jak dílo povstalo, nemá významu a

ani znalci při leptacích technikách není toto rozhodnutí tak snadno. Každý z umělců leptajících dopracoval se časem svých receptů, leckdy před kamarády houževnatě tajených, vypomáhaje si suchou jehlou, rouletou, skoblem, sekáčkem, různými nátěry před leptáním atd., vždy dle svého sesiluje či seslabuje tóny, zvyšuje světelné efekty, vyzdvihuje kontury a stíny, a tak už z toho důvodu námaha pro rozlišení postupu laikovi jest skoro zbytečna. O sílu inspirace a zachování tvůrčího vznícení umělcova, jež by dlouhým procesem chemickým a technickým mohly utrpěti, také netřeba se báti: výčitka ta jest sice opodstatněna, ale nelze zapomínati, že stále se utvářejícími fasemi díla poskytuje se umělci nový, fantasii živící element pro další postup práce a že trpělivost u vyslovení ideje zoceluje jeho talent. Ve výstavě tohoto Salonu setkáváme se s umělci různých kvalit i odlišných způsobů vyjadřovacích. Proti spektrickým a kuriosním experimentům Chabanianovým, v nichž hýří se barvou až k nemožnosti, těžce a hutně dopadají práce norského Thaulowa, reprodukujícího barevné dojmy někde znamenitě (na př. „V marianském měsíci" kontrasty světla měsíčního a rozzářených oken kostela) jinde však příliš hustě a materielně; Godinovy obrázky slunce zapadajícího za kostelem Notre Dame nebo partie u rybníka v lese u Fontainebleau jsou barevně působivy a v traktaci akvarele k nerozeznání blízky, Balestrieri trochu povrchně a leckde s vyumělkovanou lyričností hraje svoje atelierová dramata ve dvou, z nichž „Polibek" jest nejcennějším svou hloubkou jak myšlenkovou tak i perspektivickou; rovněž „měsíční svit" (motiv s lokomotivou) jest opravdu krásný. Sametové jsou tóny Müllerovy, vesely a neodolatelny figurky barevně splendidního Villona, u něhož vše hoří a plane; Taquoy jest humorista a jeho dobytčí trh se sedláky v modrých kazajkách jest líčen s posměškem a grimasou. Zastavíme se ještě u kolekce známého ilustratora dětských knížek Bouteta de Monvel a obdivujeme se mistrovskému karakterisování figur a ovzduší jejich, náladovému podání chvíle (stařec u okna, z něhož pohled do kraje), pokrčíme rameny nad cirkusovými Španělkami Osterlindovými (jaký to rozdíl mezi těmito figurami a typicky význačnými studiemi španělských cikánů Detouchových), povzdychneme si, že Gaston la Touche své tak pěkně malované dámě u potůčku nakreslil na místo ruček nějaké pařátky a tak krásnou věc zkazil, přehlédneme zběžně Raffaelliho Notre Dame, nezapírající způsob práce téhož umělce na jiném poli malířském a jsme s přehledem nejvýznačnějších prací i jmén hotovi.

V. Ludvík Vacátko. Kardinálním nedostatkem této representační výstavy, kterou uváděl se veřejnosti nejen malíř, ale i učitel, byly místnosti nepatrné a hanebně elektricky osvětlené. A právě obrazy Vacátkovy žádají rozměrný odstup, pomíjejíce pečlivé prokreslení, an autor jich lpí na momentním zachycení formy, vzplanulých barev, libuje si v energickém zakřiknutí prudkého projevu života a fixování jeho, třebas by to vyšlo poněkud nezvykle a ztrnule, Obrazy toho charakteru vyžadují však, aby mohly býti pozorovány z přiměřené distance a jsouce malovány živým, pronikavým koloritem, aby byly vystaveny nejpřirozenějšímu světlu, dennímu. Těmi nedostatky utrpěla výstava a tím umělec sám. Vzpomínám, jak pěkně působilo na př. „Ego" v Rudolfině vystavené r. 1903, protože umožňovalo pohled z náležité vzdálenosti. Výtka nevhodných výstavních místností ovšem na posledním místě teprve může stihnouti vystavovatele; v Praze se vskutku těžce vystavuje, neboť mimo spolkový výstavní pavilon Manesu není — Rudolfina a místnosti uměl. průmyslového musea nevyjímaje — zde žádné řádně osvětlené a pro výstavy se hodící lokality a nikdo nestará se o nápravu. Až pavilon Manesa padne po vypršelé lhůtě, nebudou míti čeští umělci pražští kde vystavovati, leda v representačním hostinci pod střechou.. Práce Vacátkovy většinou v první chvíli překvapí a svou temperamentní odvážností nemohou hned slákati a připoutati. Zdají se divoké, někdy až nemožné. Ale nejsou: zadíváte-li se chvíli na nějaký ten shon koní, zágas jelenů, na skoky a vzepjetí svalů, brzy uvědomíte si působivou vervu životnosti a neodolatelnost pohybu. Ty objekty, jež Vacátko si vybral, zmítají se a valí s místa na místo, jsou negací tupého klidu či

rozvážné odměřenosti. Vytušíte tu a tam vlivy Zügelovy, to hlavně v barevné traktaci, ale ty jistě u umělce samostatně se vyjadřujícího pominou. Ale nepřejme si, aby s nimi míjela i jeho verva a energická láska k rozmachu a vzpjetí těl — jet beztoho kolem něho všude až přlliš klidno.

VI. Vánoční výstava umělecko-průmyslového musea nebyla letos tak šťastna a bohata jako bývala dříve. Mnoho bylo tuctového, prostředního, což ani tím se neomlouvá, že jedná se tu vlastně jen o trh: právě trh na tomto místě žádá si zvýšeného měřítka, má-li se tříbiti vkus odběratelstva. Bechyňské výrobní družstvo keramické dostavilo se s velmi zdařilými věcmi; pracovna vyšívání při městské průmyslové škole pražské podala ukázky rozkošného vyšívání dle vzorů národních, velmi dobré práce vystavovali v kůži tepané Lindauer a zlatnické Němec. Sklenicemi starodávných vzorů pomalovanými vzorně volenými motivy dokázala Z. Braunerova umělecký chic jako E. Havlena svými intarsiemi ve dřevě podal ukázky delikátní volby barev.

Leden 1904. *K. D. Mráz.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Rak.-Uher. Němci vzpamatovavše se po odstoupení dra Körbra napomínají se vzájemně, že ministerstvo Gautschovo jest ministerstvem německých mužů jako bylo předešlé a že ho třeba šetřiti t. j. nečiniti obtíží nouzové předloze a refundancím (69 mil.), delegačnímu úvěru (216·7 mil.) a projednání rozpočtu. S české strany prohlašuje se dne 10 t. m. po 2 oficielních konferencích poslanců dra Pacáka, Kramáře a Stránského s min. Gautschem, že se bude vyčkávati činů vlády, která slibuje, že bude nestranná a nepředpojata. Dr. Fořt v Jičíně 8. t. m. vyřkl to slovy: K noze zbraň a v suchu prach! — přísvědčiv — byť ne zjevně — že Junius v Rozhledech dobře radil, aby se vydrželo! — Nové česko-německé konference jsou zase na obzoru jako prostředek z nouze.

Část rad. pokrokové strany, jejíž mluvčím je Alois Hajn, splyne s čes. lidovou. Splynutí bylo již projednáno hlavními osobami a dojde i formálního potvrzení obou stran. Zdá se, že nyní asi dojde ke splynutí rad. pokrokové strany, vedené Ant. Hajnem, a radikálních živlů se stranou národně sociální a že nastane odtud i další posun ke straně agrární a k sociál. demokracii. Na Moravě zakládaná strana agrární má prý, dle Času, hodně přívrženců realistických. Nelze popírati, že proti ztrnulosti ostatních mladších stran, jež jsou jen činny v centru, t. j. v Praze a vlastně jen v redakci svého orgánu, strana realistická se šíří spontaně a na celém svém obvodu a že ze všech dnes ona má čaku státi se vedle sociální demokracie a strany agrární stranou budoucnosti. Za to, rebus sic stantibus, od strany státoprávní a konservativní nelze si slibovati mnoho. Mladší strany budou-li tak úzkoprse stranické jako jsou, nepodávajíce lidu než sebe, své lidi, své šibolety atd., zajdou a zajdou neslavně. Očisťovati a povznášeti svůj lid mohou jen duše očištěné od sobectví a povznešené nad „politiku".

Nová ruská půjčka. „Ta nová půjčka není dobrý obchod! Pětset milionů zavázali jsme se súročiti 4 ½ procenty. Devadesátjeden a půl procenta obdržíme však pouze vyplaceno, úrok obnáší ve skutečnosti 4·8% za rok. Po šesti letech musíme však celou půjčku v plném obnosu splatiti, i zaplatíme transakci tu ještě jednou 9 procenty. A to znamená na každý z oněch 6 roků ještě příplatek 1½%. Summa summarum 6⅓% ročního súročení. Pěkný to obnos pro tak zvaný kulturní stát, jemuž až dosud miliardy se půjčovaly za 4%, někdy i docela za 3%. Ještě štěstí, že ta záležitost byla dojednána dříve než Stössel kapituloval. Pak byli by snad ti lidé žádali ještě více a byli by to i — dostali!" Ještě že takových hovorů slyšeti na Rusi. — 500 mil. marek nové ruské půjčky určeno jest v prvé řadě pro trh německý. Dojista i v Rakousku bude účastenství na subskripci veliké, veliké položky upsány byly i u nás ze sympatií k ruskému národu a z útrpnosti k jeho nešťastným válečným operacím. Politický význam této půjčky nelze podceňovati.

Dokazuje to již ochota německé vlády, jež uzavírá ji v době, kdy sama trpí finanční neuspořádaností a kdy vlastním financím musí vydáním poukázek pomáhati na nohy. Skupina německých bank, jíž podařil se tak znamenitý obchod, který vynese $17^1/_2$ mil. marek, může ovšem radostně volati „Vivant sequentes!“ — V Rakousku bude česká subskripce na prvém místě. Jen pražské tři české banky upsaly dohromady 31 mil. marek; z toho živnostenská 20 mil., Pražská úvěrní 5 mil. a Česká průmyslová 6 mil. marek Ale zúročení ruské půjčky pro majitele rakouské značně se zmenší, jelikož okolkování jednotlivých kusů pohltí $^5/_8\%$ nominalní hodnoty. Chytrý majitel ovšem ušetří oněch $^5/_8\%$, ponechá-li kusy koupené v depôt v Berlíně a nedá-li si je sem zaslati.

Známý neurolog **P. J. Möbius** v Lipsku vydal v 4. a 5. svazku svých spisů (Ausgewählte Werke B. 4. und 5. Leipz. 1904. J. A. Barth) dvě „pathografie“ Schopenhauer a Nietzsche — Schopenhauer stal se filosofem pesimismu, protože byl od počátku chorobný. Ne poznání zla ve světě učinilo ho pesimistou, nýbrž on vyhledával zlo a líčil, protože potřeboval dokladů pro svou misanthropickou náladu. Dědičné zatížení chorobné časem se zmírnilo a hypochondrická nálada ve stáří skoro zmizela. V prvním svazku spisu „Parerga“ jest Schopenhauer již eudaimonistou. — U Nietzsche stanoví autor z pozdějších prací ty, které jsou očividně psychopathologické. Známo jest, že v pozdějších spisech nápadně vystupuje chorobné předráždění, podivínství a nejvyšší přeceňování vlastní osobnosti. Počátek choroby datuje Möbius od Zarathustry, vlastně od závěru čtvrté knihy veselé vědy (Fröhliche Wissenschaft). Choroba začala 1881 v srpnu. Práce mezi Zarathustrou a paralytickým záchvatem (1888) podrobil Möbius pečlivé analyse. Pro kritiku Nietzscheho obsahuje spis vzácné pokyny. Ostatně i neodborník pozná nápadný rozdíl mezi Zarathustrou a spisem Genealogie der Moral. Zneuznávání Nietzscheho nikdo autorovi vytknouti nemůže, právě vysvětlením jeho vystupuje herostratický rys Nietzschova myšlení v mírnějším světle. Kdo pochopí, odpustí.

Největší nemocnice na světě. Nemocnice Rudolfa Virchova v Berlíně, která má býti dostavěna na jaře r. 1906, bude největší nemocnicí na povrchu zemském. Bude v ní útulek pro 2000 nemocných, mimo to bude hostiti 650 osob náležejích oboru lékařskému, ošetřovatelskému a pozorovacímu. V nemocnici bude zvláštní škola ošetřovatelek. S ní bude dále spojen ústav pathologicko-anatomický, veliká koupelna s ústavem medicomechanickým, zvláštní dům Röntgenův. Lékárna bude míti dům zvláštní; také se pomýšlí na zvláštní budovu pro nepokojné nemocné. (Dosavadní největší německá nemocnice jest hamburská s 1630 postelemi.) *ch.*

Bohatost slovníků francouzských a španělských. Francouzská akademie, založená r. 1635 Richelieuem, pořídila již sedmero vydání svého slovniku. Poslední vydání pochází z r. 1877. Španělská akademie zřízena teprve r. 1713 podnětem markýza de Villeny. Ta má jen 30 členův a pořídila již třináctero vydání svého slovníku. Poslední jest z r. 1903. — Francouzský slovník posledního vydání pojednává o 30.625 slovech, španělský pak 59.227 — tedy obsahuje téměř dvakrát více hesel nežli francouzský. *k.*

Skopci odsouzeni v Rjazani. Dne 29. října (11. listop.) odsouzeno z 83 obžalovaných obyvatel Skopinského újezdu 61 (22 osvobozeno zvl. nedospělých a žen) proto, že se přiznávali ke skopecké sektě, která je zákonem zakázána, k ztrátě všech práv občanských a byli posláni do Sibiře. Dokázáno o nich, že jsou velice řádní hospodáři a pracovníci, svědomitě konají své povinnosti, nepiji kořalky a není mezi nimi svárů. Obhájce hr. K. N. Tatiščev podal zmateční stížnost pro nepovolání soudních znalců. Δ

Stupnice.

Nepřízeň otře se o vše!
Krále jsme mívali „Dobše“,
o škálu zvýšila jesle,
nastali králové „je zle“.
Ještě výš v důsledné túře
známe teď samé jen „hůře“.

Redakční. P. P. — Eheberg, Finanční věda, vyjde dílo úplné v nejbližší čas.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 21. LEDNA 1905. ČÍSLO 17.

ROZHLEDY

Gautsch.

V ústředních úřadech vídenských nejsou rychlé kariéry zvláštností, ale Gautschova budila svým časem přece jen značný obdiv. R. 1885 v 34. roce věku svého byl již ministrem kultu a vyučování. Nastoupil po Conradovi z Eybesfeldu, starém málo schopném byrokratovi, jehož železný kruh pravice, zejména Čechové, snésti nemohli. Gautschem přišel v čelo ministerstva vyučování nový element: plný svěžesti, energie, bohatých odborných vědomostí, ale také plný odvahy a nezkušenosti v běžích politických. Ukázalo se to již při vydání dislokačního výnosu r. 1887. Finanční ministr Dunajewski, chtěje docíliti trochu rovnováhy v státním rozpočtu, navrhl zřízení úsporné komise, která měla projíti veškery rozpočtové položky a navrhnouti, co by se kde dalo škrtnouti, aby rozpočtu se ulehčilo. Komise byla zvolena, členové tehdejší pravice měli v ní většinu a také český klub byl vynikajícím členem zastoupen. Není pochyby, že komise pracovala v dohodě s vládou. Nalezlo se prý mnoho položek, které bylo lze škrtnouti, mezi nimi veliký počet v ressortu vyučovacím.

Při tehdejší již po mnohá léta trvající krisi ve všech oborech průmyslových, byli absolventi technických škol rádi, když dostali podučitelská místa a dopracovali se časem míst na školách měšťanských; proto reálky byly velmi slabě navštěvovány a posluchačů na technikách vůčihledě ubývalo. Jmenovitě tak zvaná reálná gymnasia trpěla v odděleních reálných téměř úbytěmi. Toto nepopíratelné faktum bylo v úsporné komisi zjištěno a zavdalo Gautschovi podnět k vydání dislokačního výnosu, jehož obsah všude nekryl se s názvem, protože se větším dílem nic nedislokovalo, nýbrž větší počet slabě navštěvovaných středních škol, zejména reálných oddělení na reálných gymnasiích prostě zrušil. A to hlavně českých, kdežto slabě navštěvované střední školy německé i polské zůstaly nedotknuty. Gautsch neuměl tehdáž politicky mysliti, politicky na věci svého ressortu pohlížeti, a dal návrhy úsporné komise podle svého stanoviska vymeziti a vyhlásiti.

V Čechách zdvihla se veliká bouře, vedená tehdáž v první řadě v listech staročeských, což bylo přirozeno, protože Staročeši byli ve Vídni členy vládní většiny, doma za to dosti zakoušeli od mladočeské oposice, a nyní jednostrannostmi dislokačního výnosu byli ve svých posicích ve voličstvu silně

otřeseni. Staročeský »Pokrok« psal s ostrostí nebývalou, přitom zhusta velmi věcně, takže bylo patrno, že má dobré spolupracovníky až i v samé Vídni, kteří znali i jiné slabosti Gautschovy a za té příležitosti chtěli přispěti svou hřivnou k jeho pádu. Neboť to stalo se heslem české žurnalistiky a zdá se, že též i českého klubu. Aspoň všichni poslanci tak se vyslovovali, zejména J. Kaizl, tehdáž mladý staročeský poslanec, kterýž byl nucen spěchati do měst svého volebního okresu dislokačním výnosem ohrožených (Chrudim, Čáslav, Kutná Hora) a mluvil řeči, jež vyznívaly v aut, aut, buď my, nebo Gautsch. Když mu pak některými staročeskými předáky bylo vytýkáno, že měl mluviti diplomatičtěji, řekl J. Kaizl veřejně v klubu, že mluvil tak, jak ho sám Dr. Rieger instruoval. Tak uplynulo celé léto r. 1887. Na podzim sešla se říšská rada a Gautsch nepadl. On si totiž pro svůj dislokační výnos vymohl schválení na nejvyšším místě a byl nejen tím, nýbrž i jinými závažnými okolnostmi v lůně Taaffeova kabinetu proti oposici Čechů kryt. Že Staročechům, jako části vládní většiny, tyto okolnosti zůstaly neznámy, bylo pro ně velmi osudno. Nic neprospělo, že Taaffe jednostrannosti dislokačního výnosu odsuzoval, že Gautsch sám počal nahlížeti chybu svou, a že vlivem předáků celé pravice se staly dosti rychle kroky, aby škody Čechům způsobené byly na jiném poli nahrazeny: voličstvo četlo i v konservativních listech již několik měsíců, že Gautsch musí jíti a vidělo pak, že nešel a Čechové že s daným stavem se smířivše, zůstali ve vládní většině. Jediný muž zůstal na bojišti ležet, — J. Kaizl, který vida, že klub český nechoval se ve Vídni na podzim a ani se chovati nemohl tak, jak bylo lze souditi z rozhořčení projevovaného v létě, mandát složil. Tehdy byl počátek přechodu jeho do mladočeské strany.

Gautsch padl teprve potom, když celý kabinet Taaffeův byl propuštěn. Ale navrátil se v malinké době opět a sice jako ministr vyučování v kabinetu Badeniově. Vypravovalo se tehdáž, že Badeni měl úmyslem jinou osobnost navrhnouti na nejvyšším místě pro portefeuille vyučování, že však císař sám na Gautsche upozornil. Druhá doba Gautschova ministrování, do které také spadá povolání tehdejšího profesora Rezka za dvorního radu do ministerstva vyučování, označena jest důležitými a dalekosáhlými reformami ve všech směrech veřejného vyučování. Zejména snahy vědecké a umělecké docházely u Gautsche plného porozumění a sice bez rozdílu národnosti. Případ Jenneweinův, jemuž byl Gautsch vzácně štědrým podporovatelem, není ojedinělý; naopak, případů podobných je mezi českými vědci a umělci mnoho, týkají se však osob dosud na živě jsoucích a nehodí se tudíž o nich mluviti. Poměr Gautschův k českému klubu ve Vídni (ne již staro-, nýbrž mladočeskému) stal se následkem toho velmi dobrý, ano důvěrný, zvláště, když vydal Gautsch r. 1897 v budžetním výboru známé své prohlášení o potřebě druhé české university na Moravě.

V záležitostech jazykových nařízení Badeniových choval

se Gautsch rovněž loyálně, což bylo nedávno velmi správně připomenuto v „Lidových Novinách“. Dr. Stránský se patrně na tehdejší události dobře pamatuje.

Když Badeni padl a Gautschovi svěřeno bylo sestavení nového kabinetu, šlo v první řadě o to, aby sice nařízení Badeniova, proti nimž Němci co nejbouřlivěji obstruovali, byla zrušena, ale zároveň aby nahrazena byla jinými, pro Čechy možnými a pro Němce též přijatelnými. Jednání o tento problém náleží k nejtěžším, jaká se kdy vedla. Nařízení Badeniovská stojí na stanovisku jazykového utrakvismu v celé zemi, nedotýkajíce se vnitřní úřední řeči, Gautsch zvolil cestu tak zvané rovnoprávnosti reciproční, ale za to s vnitřní úřední češtinou v českém území. Nebylo snadno Čechy přiměti k tomu, aby toto stanovisko přijali, z příčin nám všem dobře pochopitelných, ale na konec stalo se tak, »s krvacejícím srdcem« (historická slova) a jen v naději, že tím bude dán základ pro umírnění národnostních bojů v Čechách. Ale Němci, kteří bouřili proti Badeniovi jen pro utrakvismus v celé zemi zaváděný, teď, když měli rozhodnouti se pro jiný jim bližší způsob rovnoprávnosti, odepřeli dáti souhlas stanovisku Gautschovu, prý pro české vnitřní úřadování, fakticky z příčin jiných a hlavně z podpalování Bánffyova, jemuž kabinet Gautschův byl nepohodlný. Gautsch přes to jazyková nařízení svoje vydal, aby cestu usnadnil svému nástupci, ale zároveň s celým svým kabinetem odstoupil. Körber byl v něm ministrem obchodu a Gautschova nařízení mají také jeho podpis.

Přišel Thun, jehož všecka snaha byla udržeti aspoň tato nařízení v platnosti, poněvadž jednostranné vítězství Němců a bezpodmínečnou porážku Čechů pokládal za neštěstí pro stát. Ale bylo usouzeno jinak. Myšlenku od vynikajících politiků propagovanou, aby pro odklizení německé obstrukce se Gautschova nařízení odvolala, ale aby to provedl kabinet p r a v i c e — nebylo možno uskutečniti, ač v sobě kryla jádro velmi zdravé. Thun padl a na celé čáře se volalo a žádalo, aby bezpodmínečně odstraněna byla nařízení Gautschova. Jednu chvíli stály věci tak, jakoby Gautsch sám měl býti vyhlédnut k tomu, aby takovou samovraždu vykonal, ale on odmítl. Beránkem božím, který na sebe úkol ten vzal, byl hrabě Clary, osobně veskrze čestný muž a na tom, co se stalo, docela nevinný. Vedoucí silou jeho kabinetu byl Körber, jeho ministr vnitra, a jeho podpis jest také na výnosu, jímž kabinet Claryův Gautschova nařízení bezpodmínečně zrušil. Povstal tehdáž bursovní vtip: Gautsch a Körber dal, ale Körber bez Gautsche vzal.

Takový je průběh událostí a tak vypadá s hlediska retrospektivního nynější chef kabinetu — Gautsch. Minulost jeho jest známa; jak objeví se jeho přítomnost a jaká bude budoucnost? (P. d.)

Tendence v umění.

II. — Namítá se mi nová otázka: Jsou-li tendenční díla cele a cele životu určena, jeho obrodě — jak se staví život, veřejnost k nim? A dosahují cíle, po němž touží, či zapadají, dávajíce vnitřním plamenům vyhasnout v popeli?

Na prvou je lehká odpověď, protože zájem veřejnosti ve dvojím se dosti dobře zrcadlí; v odbytu díla a v rozruchu, jemuž události nebo aspoň veřejný tisk jsou měřítkem. Je jisto, že jen ony tendence vzbudí ozvuk, jež vysloví, stělesní, čím je ovzduší plno, k čemu jsou nitra naladěna; ostatní mrtvě byly zrozeny. Čím »časovější« jsou, tím okázalejší »úspěch« mají v zápětí. Nezáleží tedy na velikosti vždy, na čistotě a dokonalosti, s jakou jsou ovládnuty umělcem, leč na vnějším kontaktu s dobou a ovzduším. Setká li se ovšem dílo mohutné s vysokým napjetím vnitřním, může se stupňovati zájem i účin v rozměry až velkolepé. Bývá tak zřídka, ale přece, a rozhodně častější (v literatuře) než při dílech netendenčních.

Konstatoval jsem prostě fakta, neuzavíraje z nich a ptám se znova: Je citlivost pro tendenci známkou, že je v lidech jakás touha obrodit život, poznat svou nízkost, lživost, ubohost a napravit — či je fenomenem chtivosti sensace a touhy vidět cizí bídu, aby nad ní vlastní »dobro a krása« lépe vynikla?

Na to odpovědít správně lze jen zvážením výsledků, po nichž se toužilo a jichž bylo dosaženo. K povrchnímu poznání lze tu pravda lehce pokrčit rameny a říci: žádného cíle nebylo dosaženo, nebo věčny jsou hloupost a zlo a neumenšily se, jde život věčně týmiž kolejemi a nepřevrátí ho ani Kristus se svým náboženstvím, tím méně umělec svou krásou tendenční. Ale to je odpověď právě jen povrchní a falšující skutečnost. Stejnost je nemyslitelný znak života, zjevu právě nejměnlivějšího ve vesmíru. Není jí. Je stálé rozvíjení, vzrůst a klesání, rození a umírání nejen v hmotném ale i duchovém smyslu, a jsou bezpočetny pohnutky a příčiny, jež to neb ono působí; křižují se, spojují a ruší; a popříti prostě vliv kterékoliv z nich znamenalo by zdvojnásobiti účin její protichůdné nebo zmenšiti onu, jež spolupůsobila. Tak-li domýšlím, pak každá tendence svůj vliv vykonává, jen velikost její práce je rozdílna: někdy se jeví pouhou paralysí tendence jiné, ať již je z umění či odjinud zrozena, jindy se jeví kladným účinem různé intensity, kteryžto jediný bývame ochotni uznat vůbec něčím. Nuže i když připustíme jen tyto účiny, můžeme zjistit dosti.

Vzpomínám vlastních zkušeností na sobě a nejbližím okolí a přiznávám, že mnoho, mnohokrát jsem poznal sílu tendence na sobě i na jiných, tím prudší, čím méně se vtírala a čím lépe dovedla si dříve půdu připravit; a kdo lépe vládne tímto »uměním« než umění? Ale to je důkaz ryze subjektivní, jemuž uvěří, jen kdo podobné má zkušenosti. Kdyby jiných nebylo —. Jsou však. Kolik na př. dovedla generací uchvátit bible (jako všecka »Písma«), sbírka nejkrásnějších básní tendenčních? Kolikrát znovu

a znovu vstala, zapomenuta již, vždy svěží a neotřelá? Ještě dnes po tisíciletích nalezá apoštoly ne vědce, ale umělce, kteří z jejího kouzla sytí duši a vystupují, tvůrci nových reformací životních, jako vzpomenutí již Dostojevský, Tolstoj. A přehlédněte jen účiny prací těchto dvou. Neschází mnoho, aby se sjednotili vyznavači Tolstoismu a založili církev, a přece odvažuji se tvrdit, že by stála církev ta víc na básnických jeho slovech než na dílech filosofických; ona by získávala, tato by přicházela dogmatisovat a stávat se zárodkem příštích úpadků. — A protichůdce jeho Nietzsche, filosof básník. Byl by našel tolik nadšených vyznavačů i odpůrců, kdyby nebyl v básně právě vtělil svůj systém radosti a individualismu aristokratického? Suggesce krásy uplatnila ještě tak mnohé, co by bylo zapadlo málo povšimnuto.

Snad příliš mnoho hovořím o účinech tendence, nechci tím však nijak vzbudit zdání, jako by tendenční umění stálo výše ostatního, dokonce ne. Jdou vedle sebe prostě, ale považoval jsem za nutno říci, že nevyznívá na prázdno, což přece tvořilo část tvořivé touhy právě jako krása sama.

Ještě poslední otázka mě zajímá, když vše přehlížím: zda-li mají tendenční díla tak dlouhé trvání jako ostatní, zda nepřispívá totiž tendence k jich zvětrávání předčasnému, jak zdálo by se na prvý pohled, když‌tě jsem před okamžikem právě zjistil, že ty tendence mají úspěch nejvyšší, jež dovedou zasáhnout v nejčasovější napjetí doby a prostředí. Vyrovná-li se napjetí, pomine-li časovost, mizí snad část základu dílu pod nohou, stane vratce a musí klesnout dřív než ono, jež bez ohledu na vnějšek se zrodilo z vnitřní nutnosti autorovy — tak asi zní závěr — a přece:

Komedie Aristofanovy a Terentiovy žijí s tragediemi Aischylovými a Sofoklovými, v Dantovi žijí oba živly doposud, Cervantův Don Quijote zdá se, že na ceně získává jako Komenského Labyrint. Chutnají se dnes povídky Chaucerovy, Ráj Miltonův a jiná díla, v nichž tendence je nesporna, a žije řada jiných, jež kdysi byla tendenčními snad, jichž ale dnes již takto chápat neumíme, poněvadž dovedla stmelit oba proudy tak dovedně, že zmizela i stopa splývání pod patinou staletí. Žijí však jako ostatní.

Vidím důvod v tom, že dobou tratí zájem nejen tendence, ale vše, pravda, krása, dobro, věda, umění i náboženství; tratí zájem pro množství, jež za sebe hledět neumí, žije dnešku jen, jím dá se strhovat a ovládat. Co bylo, dovedou vnímat s porozuměním, rozkoší a roznícením jenom ti, kdo historicky jsou kultivováni a schopni, aby se postavili mimo svoje moderní žití, aby přijali zorný úhel minulosti za svůj, nikdo jiný. Právě tak nedovedou prostí lidé různých raç své žití pochopit, ba ani lidé téhož národa a téže doby nerozumějí si navzájem, dělí-li je různý vývoj duševní a nemají-li schopnosti zřít s obou hledisk v život, jsou-li odsouzeni viděti jen přímkou jedinou. Krása lidová je cizí nervosním duším přejemnělé kultury i naopak,

krása evropské moderny je orientu záhadna i jejich nám, a umění Rafaelovo nedojde milosti v očích naučených vidět impresionisticky, nemá-li duše dosti pružnosti, aby přenesla se přes věky a přes dálky, zachovala oddanou vnímavost a přinesla tolik kultury, by dovedla se rychle vžívat v cizí svět.

Tak žijí umělecká díla vůbec, tak mohou žít i díla tendenční, jež stejný důvod pro jich trvání i proti nim. Ba mnohdy (ne vždy) mohou i více jímat, chovajíce v sobě ostřeji vyhraněný kterýsi rys své doby nebo celou myšlenkovou oblast epochy.

Končím část všeobecnou, v níž chtěl jsem všechny paprsky obsáhnout, jež rozptýleny chvěly se v šeru a třístily se bez stopy v prázdnu všemi míjeném, či hledaném jen kradí a v obavě před zraky cizími. Zachytil jsem je a vidím, že tryskají z ohniska čistého, jež jiné spektrum ovšem má, než zářivé centrum Umění, že však právě svým zvláštním přízvukem, jenž může splynout zcela se základním akkordem, je-li v rukou umělce, může obohatit barevnou stupnici našich prostředků. Nedodává jim intensity, ale množí je a může se stat zajímavým příznakem tvorby tomu či onomu.

Chci nyní zkoumat, jak se projevila tendence v literatuře české nové doby. Nebudu opakovat ovšem, co známo dávno z historií literárních, z různých monografií, nýbrž hledat hlubší smysl celku, promítat fakta dále v pozadí, by se větší perspektivy otevřely za nimi.

Chci pozorovat zejména s tohoto stanoviska: Tendence v umění bývá zpravidla výrazem dobového napjetí myslí, aspoň ona vždy, jež došla veřejného ohlasu ve formě jakékoliv. Jestliže tomu tak je, lze logicky postupovat opačně a usuzovat s velkou pravděpodobností, že objevivší se tendenční snahy v umění mají obdobné sobě napjetí, obdobný myšlenkový proud v životě národním. To právě chci hledat na příkladu naší malé literatury a malého života, aby byla jasna vniterná souvislost jejich, a abych docelil obraz dřívější i pozadím, jež těžko by mu bylo najít v dějinách tolikerých národů.

Je několik proudů ideových i tendenčních, jež v různých dobách se u nás zrodily a různého vývoje doznaly. Vezmu nejprve nejstarší, prošlý již několika fasemi, a proberu ho způsobem srovnavacím, bych ukázal velkou pravděpodobnost vztahů a možnost zpětných soudů na pouhém studiu umění založených.

Je zcela přirozeno, že nejstarší ideou ovládající všechen náš veřejný život, absorbující největší procento sil veřejné práci věnovaných, je idea nacionální. Byla podmíněna politickými událostmi doby Josefinské u nás, národně revolučními snahami západními, zkrátka naším obrozením. Její vznik a převládnutí nebylo by divno, bylať vssáta takřka z prostředí okolního, jež ji dýchalo tehdy plnými, prudkými oddechy, ale zajímavo je její české zabarvení, jež utkvělo jen a jen na obrozování jazyka (nechci říci hned ducha, jenž byl teprve namahavě hledán a nalezen až hodně pozdě). A to, myslím, je podmíněno vznikem obrodných snah v inteligenci, jež byla jistě unikem mezi tehdej-

šími: měla ryze knižní základ, jí byly poměry hospodářské, socialní, politické a j. nesmírně cizí. Literatura byla vším, byla cílem, prostředkem, byla jedinou formou činu a objevil-li se talent obchodní, jistě obchodoval knihou. Nevytvořila ještě uměleckého díla, ale všecky pokusy proniknuty jsou snahou po umění, proto ji beru do počtu, chtěje zkoumati souvislost života s uměním. Všecka literatura tato proniknuta je tendencí vlasteneckou: od apologií a rýmovaček, od restaurace starší české literatury a Slovníku Jungmanova až po pokusy falsatorské, jež měly uměle vyvolat hrdost národní. A byť neměla většina prací jiného významu, než že smrtí svou zkypřila půdu, připravovala příští čehos velkého, mnohdy vědomě. A první umělecky komponovaná kniha česká »Slávy dcera« je vskutku nejkrásnějším splněním touhy, inkarnací vlastenectví tehdejšího. Mohutnost její je někdy v upřímné citové hloubce, ale i mnohdy v kothurnu pathetickém, jenž nadnáší slova, verše i celek; a pathos zase není jen v osobním charakteru Kollárově založen, ale byl podmínkou, jíž si žádalo stále stoupající idealistní nadšení, a již Kollár správně vytušil; nestačil svými fondy, musil sahat velmi často k čistě vnějším, rhetorickým prostředkům, chtěje se na vysoké úrovni tonu udržet. Zvláštní formu bralo na sebe vlastenectví Slávy dcery, usilovně akcentovaný a propagovaný paslavismus, jenž opět nebyl pouze přejatou ideou západní, ani nevyplynul prosté z vědomí společenskosti, ale byl vytouženou zárukou budoucnosti a vhodnou gradací pro cit, jemuž již národ skoro byl malým; a proto k takovým akcentům vyspěl. Vnější úspěch, znatelný v nadšeném přijetí na jedné straně a v persekuci na druhé, v persekuci, jež v Uhrách šla až za hrob, daleko za smrt, dává tušit, jak přilehavým ozvukem byla slova Kollárova veřejnému životu, jak všechno myšlení a cítění se as neslo cestou fantomního nadšení a verbalismu. Slovo bylo národem, slovo bylo milováno a slovo bylo jediným nejvyšším výrazem té lásky k lásce.

Po tomto období přichází obrat k reelnějšímu nazírání. Sice opět a ještě je v popředí zájem o řeč, myšlenku a historii, jejž bych mohl musejním nazvat případně, ať uvažuji již o dílech vědeckých Šafaříkových a Palackého nebo o Matici a Musejníku, ale přece přestává být výhradným; Palacký nabývá politického již rozhledu a vlivu a kol něho se začínají krystalisovat zárodky onoho sdružení, jež koncem let čtyřicátých bylo již s to, aby formulovalo politické cíle národa, aby volalo po hospodářském, průmyslovém i obchodním životě a po prostředcích k němu. A hle, ze dvou poetů let třicátých Čelakovský je mezníkem obratu obdobného v umění, oplodňuje se studiem lidové národní kultury, opouští cesty slova pro slovo, hledá duši národní a tvoří svoje Ohlasy jako ukazku reelnějších cest k ideálům vlasteneckým (v tom jejich tendence), stávaje se tak předchůdcem Havlíčkovým, raze cestu spolupracovníku svému Erbenovi, o něco pozdějšímu. Mácha je v té době cele isolován, je nevítaným prorokem příštích časů a stojí zcela mimo vlnu nacionalní, již kreslím.

Zcela výminečným, podivuhodným zjevem v životě našem je Havlíček, stělesnění epochy, národního charakteru v nejčistším slova smyslu, politik v umění, umělec v politice, a přece zase ryzí v obojím. Vyrvu-li z něho jedině, co znamenalo proud tendence nacionalistní, musím sáhnouti k násilnému roztržení jeho bytosti, a vybírati jen nejhutnější, nebo v něm vlastně vše, žurnalism zajímající se o kde co, aktivní politika poslanecká, umění, vše a vše je tendencí touto neseno. Mimoumělecká, zejména jeho žurnalistická práce je ukázkou, jak se rozvil malounký obzor, jak se začalo cítit intensivně pro přehlížené dosud hospodářské obrození lidu, v němž měla být náhrada sebeobranná za ztroskotávající panslavismus, jehož poslední stopa vyvstala krátce v slovanském sjezdu pražském, ku podivu také již v reelnější formě »rakouské«. Všechen rozvitější obzor český zazrcadlil se tendenčně v poesii Havlíčkově v krátkých ale prudkých odlescích. Kriticky vrhl se na Tylovo sentimentalní rozplihnutí vlastenecké, satiricky šlehal epigony Čelakovského, již nepostřehli, co obsahově zrnitého tkvělo v Ohlasech a týrali národní formičky a rýmy, karikoval v Rusku nejen politický útvar protichůdný svým názorům na stát, ale karikoval v něm i panslavistního strýčka vysněného v minulém desítiletí, všecky síly vynakládal, aby přerušil další vývoj planým směrem a přesadil jej v úrodnější půdu. Ač umělecky positivního nemnoho vykonal (vytvořil národní politickou píseň, napsal několik menších prací, v nichž navazuje na Čelakovského, ale na onen mízný obsah, jejž Čelakovský intuitivně, on vědomě již vystihoval), přece znamená umělecký protivný pol Kollárův, vrchol vlny, jež chtěla vyvést ne řeč, slávu, fantomy národní samy o sobě, nýbrž duši, zdraví politické i hospodářské, svobodu vůle, rozumu a jadrnost celého charakteru — uměním i prací veřejnou. Výminečný zjev, sám života nejryzejší představitel a zase jeho nejtendenčnější propagator v umění.

Bohužel tato transformace nacionálního vývoje byla násilně zlomena, a v lomu tom padl i vývoj umělecky tendenční v tomto směru. Když pak život uvolněný po desíti letech znovu začíná se rozvíjet, objevuje se podivná obdoba jeho s prvou polovicí století. Kdys idealism slovný, jenž vede po vrcholení svém k úpadku, tentokrát nabývá formu poněkud jinou, hospodářsky idealistickou, ale spěje k témuž nevyhnutelnému bankrotu, je vystřádán pak idealismem politickým (naivitou poněkud, idealismem dětinským) a ztroskotává po třetí. Vidím v tom důsledek stále se opakujícího zjevu, že všecky obrody jdou z inteligence, jež věčně zůstávala touže knižní, nereelní, a vidím v tom všem trojí vzestup nacionalní ideje, přibírající jen povrchní barvitost o nuanci vždy změněnou.

Ptám se, zda nalezlo toto dění tendenční reflexi v umění. Ano, s tím rozdílem toliko, že idealism v něm nedoznal onoho středního bankrotu, než toliko posledního, a že vlna vlastenecká nebyla jedinou, ač z nejvýznačnějších. (P. d.)

O celibátu učitelek.

Na posledním sjezdě učitelek živě rokovalo se o tom, zda právem či neprávem odnímá se učitelce úřad, když uznala za dobré provdati se. Skoro jednohlasně a s výrazem indignace vyslovily se učitelky proti celibátu; poněvadž jest znásilňováním přírody především a potom do očí bijícím bezprávím na učitelkách, jež bývají zbavovány úřadu jedině proto, když zatoužily po všelidském právu státi se manželkou a matkou. Každý nucený celibát jest oklešťováním přírody a zároveň hříchem na lidské svobodě. Proto má býti heslem každého pokrokového člověka, ať už jest feministou, sociálním politikem anebo prostým filantropem, osvobození lidského individua z pout je svírajících.

Leč právě tou dobou, co v Čechách se mluvilo proti středověké instituci, proti celibátu učitelek, zabývali se v Dolních Rakousích, kde se smějí učitelky až dosud bez závady provdati, osnovou zákona, kterým i ony mají býti po sňatku úřadu svého zbaveny. Podobně počínali si také na Moravě, kde se posud učitelky směly s přivolením příslušných orgánů školních vdávati. V obou zemích protestují učitelky velmi důrazně proti takovému bezpráví.

Účelem těchto řádků jest objasniti, je-li možno a je-li žádoucno, aby žena matka věnovala se vedle výchovy dítek a vedle vedení domácnosti ještě jinému zaměstnání — za plat.

Mnoho, přemnoho mluvilo a mluví se dosud o ženině nevolnictví. V čem záleží toto nevolnictví? Anebo jest to pravda, že jest žena nevolnicí? Není to lichá fráze?

Tak dlouho, pokud žena jest ve všem všude závislá na muži, pokud tento ji živí a šatí, pokud tento o ni se stará jako o nedospělé děcko, potud jest jeho nevolnicí, nesmějící o své újmě podniknouti ničeho samostatně, svépravně, svobodně. A poněvadž tuto odvislost svoji ženy trpce pociťovaly, proto se probouzely a proto přední z nich bojovaly a bojují za svobodu, které se jim má dostati jak v oboru práce duševní tak tělesné.

Což bránil někdo ženám pracovati duševně, což nesměly pracovati fysicky? zeptá se tak mnohý. Na duchové práci směly ženy bráti sice podílu, ale vždy jen jako diletantky bez náležité průpravy, které se jim až dosud odpírá a potom se jim ještě vyčte, že z řad žen nevyšli dosud geniové! Fysicky rovněž směly ženy pracovati, ano byly nuceny až příliš pracovati, ale jen tam, kde nežádaly za svou práci odměny. Tam kde se jednalo o výdělek a najmě o výdělek značnější, tam všude nahrazovány byly muži. Průkopnicím ženského hnutí se proto na prvním místě jednalo o to, aby dobyly ženě placených míst v oboru práce duševní i tělesné, aby ženě umožnily výdělek a tím ji osvobodily od závislosti na muži. Mým přesvědčením jest, že žena provdaná, které rodiče věna dáti nemohli a která si vlastní prací nic vydělati nemůže, cítí se spoutána a svou závislost na muži velmi trpce nese.

Zároveň jest jisto, že průkopnicím ženského hnutí, těm ženám sebevědomým a silným, nejednalo se pouze o to, aby zaopatřily jakýms takýms výdělkem pouze ženu neprovdanou, jim jednalo se o ženy všecky. Věděly, že nás existenční podmínky dusí, předvídaly, že člověk neschopný resistence zaniká. Jim zajisté nešlo o to, aby v mladých dívkách vzbuzovaly nechuť k muži, k manželství a mateřství, aby takto vychovaly zvláštní kastu žen neprovdaných, které stojí jaksi mimo společnost lidskou a kterým zlomyslní lidé přezdívají třetí pohlaví. Pionérkám ženské otázky jednalo se o to, aby žena dokázala světu, že jest schopna pracovati duchem tak jako muž a že jest obratnou, dovednou, pilnou a vytrvalou pracovnicí a že za svou práci zaslouží také platu. Kdyby se ženě dneška v manželství měla zakazovati práce výdělková — znamenalo by to zpátečnictví, znamenalo by to porobu, protože by se házela pouta na ruce tak mnohé ženě, která často těma svýma rukama pro celou rodinu vydělává chleba. A praví-li kdo, že nejsprávnější a nejideálnější manželství by bylo takové, ve kterém by ženě zákonem zakázána byla výdělková práce, tož mu pravím, že nezná potřeb rodinného života. Není z k á z o u rodiny, jdou-li její členové všichni za výdělkem, ale zkázou její by bylo zajisté, kdyby všichni její členové seděli doma, zahálejíce a čekajíce, až je někdo vším potřebným opatří. Nepracovati za plat může pouze boháč. Jádro našeho národa skládá se z inteligentův obého pohlaví, kteří skoro všichni anebo valnou většinou své vlohy cele utrácejí v úřadech poměrně málo placených, tak že z pravidla, je-li rodina poněkud četnější, dostavuje se citelný, tísnící nedostatek a o úsporách na věno a výbavu dcerám nemůže býti ani řeči. Z obchodu, který ještě něco vynaší, tyjí naši národní odpůrci. Proto snad by bylo na čase pomýšleti na to, jak by bylo lze povznésti ono jádro našeho národa v ohledě hospodářském. A zajisté by se rodina hospodářsky povznesla, kdyby se umožnilo ženě, aby také ona svým výdělkem, neměla-li věna, blahobyt rodinný rozmnožovala.

Štěstí lidské nespočívá ve strádání a v odpírání si nejnutnějších potřeb, v nedopřání sobě ani nejmenší radosti, nejmenšího požitku, nýbrž v moudrém užívání radostí života, takových nevinných radostí, které tělo osvěžují a ducha povznášejí. Jenom jistý blahobyt v rodinách všech příslušníkův zajišťuje štěstí národa a umožňuje rozvoj jeho sil duševních i tělesných. Proto opakuji, že kdyby měla býti žena z výdělkové práce na celé čáře vylučována, že by byla v pravém smyslu slova otročena; neboť jen výdělek ženu osvobozuje. Veškerá ženská emancipace koření a klíčí pouze v tom, aby se žena stala na muži hospodářsky nezávislou a to nejenom žena svobodná, nýbrž i žena v manželství.

Vtírá se otázka: Jest žena-matka, žena v manželství s to, aby vedle výchovy dítek a vedle dohledu na domácí hospodářství zastala plně nějaké povolání, nějaký úřad mimo dům anebo jinými slovy: jest s to, aby vydělávala?

Tvrdím, že ano. V následujícím tvrzení své konkretními důvody podepru.

Až dosud uvykli jsme viděti a hledati ženu středního stavu jen a jen zaměstnánu v domácnosti. Tam chovala dítky (vychovávati jich nedovedla, k tomu se jí nedostávalo potřebných vědomostí), vařila, zašívala vetché prádlo a punčochy, které napřed byla upletla a potom háčkovala, síťovala, pletla nicotné titěrné kraječky, vyšívala vlnou na plátně i kanavě křížky různé nevkusné vzory, jen aby jí čas ušel, četla romány, strojila kávové svačiny, na které bývala často sama zvána, chodila od modistky k švadleně a tak ubíhal čas, že se jí ho mnohdy ani nedostalo. Nedovedla si pořídíti sama ani prádla, ani obleku ani klobouku; na to na všecko musil vydělati muž. Samo sebou se rozumí, že práce hrubé vykonávala buď služka anebo najatá žena. Tak to vždy bývalo; proč by to mělo býti jiné? »Není možná, aby žena mohla vésti domácnost a snad ještě nějaký úřad zastávala, na to jí čas nestačí.« Ženám milujícím pohodlí, ženám líným, ženám fintivým a takovým, které se pachtí po zábavách, ovšem času nezbývá. Ale podívejme se do jiných zemí, podívejme se jen do Francie, co tam ženy vydělají peněz! Konfekční závody, obchody, úřady telegrafní, poštovní, obecní i soukromé školy, vše jest přeplněno ženami, které jako pilné včeličky od rána do noci pracují vydělávajice. A nejsou to jen ženy svobodné, většina jich jsou paní vdané. A přes to, že se vede stále stesk na to, že Francii obyvatel ubývá, tož přece každým rokem mnoho tisíc Francouzek ubírá se do ciziny za výdělkem, ze kterých se stávají dobře placené učitelky své mateřštiny nebo vychovatelky, ba i prosté bonny. Též v Praze jest jich slušný počet svobodných i provdaných, které imposantní sumy do roka vydělají.

Také u nás jest ohromný počet žen vydělávajících. Vydělávají ženy obchodníkův, vydělávají ženy rolníkův pracujíce stejně s muži, vydělávají ženy dělníkův. Ale nikdo až dosud neodvážil se zakřiknouti tyto ženy, aby nevydělávaly a nikdo jich neodkazuje do rodiny, kde by dle náhledu pseudo-lidumilů měly stále býti!

A proč se namáhají všecky tyto ženy často tak nadlidsky? Pro zábavu snad, anebo pro ukrácení dlouhé chvíle? To zajisté nikdo nebude tvrditi, ale tyto ženy pracují jedině proto, aby vydělaly na ty nezbytnosti pro sebe a pro své dítky, na které výdělek mužův nestačí; jsouť ony přesvědčeny, že by přítomnost jejich málo dětem prospěla, kdyby měly snášeti hlad a zimu i všeho druhu nedostatek.

Nemálo jest také těch žen, které vynikly byvše matkami svou prací duševní. Známe mnoho spisovatelek, divadelních umělkyň, zpěvaček a z doby nejnovější i ženy, které ve vědě jsou činny. Soňa Kovalevská, JUDr. Kempinová, Mme. Curieová, PhDr. Lydia Rabinovičová a jiné. A dítky takových žen? Byly vesměs zdárné. »A proč starají se ženy také o vědu, což pak muži na ni již nestačí?« horlil kdesi, není tomu dávno, jistý

Ženě provdané nemá býti vůbec dovoleno, aby pracovala mimo svou rodinu. Učitelce nemá býti dovoleno, aby pracovala mimo školu. A což nesmí učitel pracovati mimo školu? Znám učitele, kteří jsou vedle svého školního úřadu spisovateli, učiteli hudby, varhaníky a kteří také vychovávají ještě své dítky zaměstnávajíce se jimi po celé hodiny a nikdo jich nezakřikne, aby si hleděli pouze školy, protože plní povinnosti ve škole a konají-li nadto užitečnou práci, musí se tato, zdá se mi, výše ceniti, než zahálka anebo hra v karty atd.

Zbývá mi promluviti ještě o životě duševním ženy — bývalé učitelky.

Tím že se připravovala na úřad učitelský, ztrávila nejkrásnější léta svého mládí nad knihou, rozšiřovala své vědomosti, vnikala v duševní práci, co zatím její družky stejného stáří se veselily a utrácely svůj čas v různých zábavách. Když konečně dosáhla kýženého cíle — a provdala se, myslíte, že již všechna její inteligence ustoupí stranou a že již nebude chtíti svých vloh duševních uplatniti a využitkovati ke svému a svých dítek prospěchu? Neodkazujte ji proto ke služebné práci, neodkazujte ji jen k mateřství, které není s to, aby vyplnilo celý život ženy kterékoliv. Vždyť mateřství netrvá celý život, jest pouze přecházející episodou v životě ženině a tak jako nemůže pouhé otectví tvořiti náplň života mužova, tak zrovna se vede také ženě. My všichni ať muži ať ženy, přejeme si potomstva, abychom měli pro koho žíti, pro koho pečovati, kdo by byl kontinuitou nás samých, abychom odchovali národu zdravou, ušlechtilou generaci, ale nepřejeme si dítek, abychom byli stále s nimi, u nich a nedopřáli jim nejmenší svobody a nevychovali jich k samostatnosti.

A také žena vedle mateřství může míti a má jiné zájmy. Mnichovská lékařka Adams-Lehmannová praví: »V ideální společnosti položí se hráz neobmezené plodnosti ženině, má-li se tato skutečně cítiti člověkem. Žena budoucnosti se vší rozhodností odmítne úlohu dobré kvočny a nebude chtíti pouze roditi a kojiti, ale bude chtíti také žíti a pracovati, bude s rovnocenným mužem zápoliti na poli vědy i umění, v průmyslu i obchodu, bude chtíti svým dorůstajícím dětem býti družkou a společnosti platným členem.« Proto ať neobmezuje ani společnost lidská ani zákon všelidských práv učitelčiných, ať neobmezuje její svobody. Cítí-li v sobě dosti psychické i fysické síly, aby zastala mateřství i svůj úřad učitelský, nesmí jí v tom býti bráněno. Žena-učitelka slabá duševně i tělesně nehodí se dobře ani pro stav učitelský ani pro mateřství a udělá tudíž nejlépe, když se neprovdá. Stalo-li by se ale přece, že by učitelka provdaná neplnila někdy náležitě svých povinností, budiž za trest suspendována anebo dána na odpočinek dle okolností, ale ať za některou takovou netrpí celý stav celibátem.

Někteří tvrdí, že jest nelogické mluviti o celibátu učitelek, to prý není celibát, poněvadž se učitelky vdávati smějí. Kněz katolický se také smí oženiti, jen že ho zbaví jeho úřadu, vy-

obcují z církve a sňatek, snad jen v Rakousku, prohlásí za neplatný. Učitelka se rovněž tak smí provdati, jen že týž den ještě jest zbavena svého úřadu se všemi výhodami, které by jí jinak z něho plynuly. Není tedy celibát učitelek celibátem?

Tak, zdá se mi, nesmí býti řešena ženská otázka; na jedné straně dáti ženě jisté právo na pojištění existence, a na druhé straně bráti jí svobodu a právo na přirozené vyžití jejího života, o kteréž právo nesmí se dáti v naší pokrokové době oloupiti žádná žena. A za toto právo ať učitelky nepřestávají bojovati, až si ho dobudou. Vždyť již starý mudřec Bidpaj před tisíci lety pravil: »Tři věci jsou na světě pusté a prázdné: řeka bez vody, země bez krále a žena — bez muže.« *Quispiam.*

Zásada příčinnosti a svoboda vůle.

Odezva na článek pana prof. Mareše: „Naturalism a svoboda vůle".

IV. Metafysika animistická. Některé otázky psychologické.

1. »Bez pojmu duše jakožto činitele ve světě zjevů nelze se obejíti« (254). »Psycholog má své psychické děje; potřebuje-li substratu pro ně, aby je uvedl v souvislost, má jej hledati v oboru psychologickém. Sustratem tím může býti psyche, nikoli mozek« (280). — Z těchto dvou vět a z celé souvislosti, která jim v práci p. Marešově přináleží, jest viděti, že prof. Mareš spěje, kam spějí i někteří neovitalisté, ale ne všichni: k metafysice animistické. V důsledku toho zavrhuje zásadu příčinnosti, zavrhuje psychofysický paralelism a přijímá dualism, který však — a v tom spatřuji jistý tragický moment p. Marešova boje proti naturalistické metafysice, není s to jí odstraniti, nýbrž jen neorganicky k ní připojuje metafysiku jinou. Kterou, řekl jsem již. Vizme, jak k ní dospívá.

Počíná pojmem t. zv. řídících sil. Zákon o zachování energie neobsahuje určení směru pohybu a potenciálu. I jest možno mysliti si síly, které směr pohybu mění, zůstavujíce kvantum energie neporušeno; síly ty nekonají práce, jsou to síly řídící. H. Hertz uvažoval o tom, může-li mechanism nebo systém mechanismů změniti spontanně směr energie jemu dané. »Systém dokonale pružných koulí, pohybujících se beze tření po rovině, obsahuje energii určenou masou a rychlostí všech koulí; je-li určen též směr pohybu každé koule, je celý systém mechanicky úplně determinován; kdyby některá z koulí mohla spontanně změniti směr svého pohybu, byl by výsledek arci jiný, ale suma energie zůstala by táž. Takového systému arci není v neživé přírodě« atd. (227). Před tím: »Definuje-li se síla jako příčina změny směru pohybu masy, je to síla nekonající práce, řídící síla. Mohou-li takovéto řídící vlivy působiti též ‚síly duchové', jest arci otázkou, ačkoli přece denní zkušenost ukazuje, jak mysl působí mocně v tělo a naopak. Hlavní věc jest, že mechanika nevylučuje možnosti takového zasahování« (227). Týmž

směrem se béře prof. Marešem dosti obšírně a s patrným souhlasem uváděný názor Lodgeův, z jehož konečných resultátův budiž zde zaznamenán alespoň první: Základní zákony fysiky, jakkoliv úplné a přesné, nijak nevylučují řízení událostí působením života nebo ducha nebo jiného neznámého činitele (226).

Síla, která mění směr pohybu, aniž koná práce, síla řídící, snad: duchová, jest, řekněme to hodně eufemisticky: poněkud silným argumentem proti kausalitě. Snad postačí k jeho analysi následující vysvětlení: směr pohybu nelze změniti, aby se zároveň neměnil pohyb sám, t. j. aby nebyl zaražen pohyb ve směru daném a buď přímo nebo nepřímo nebyl zapříčiněn pohyb ve směru novém. Příčina změny směru pohybu nemůže tudíž býti jiná než příčina změny pohybu — to však dle definice je síla, docela obyčejná mechanická síla (= to, co se v mechanice zve a definuje jakožto síla), žádná síla duchová, žádná síla jiného než fysického řádu. Tímto vysvětlením odpadají, tuším, i ostatní dedukce, prof. Marešem z pojmu »řídících sil« vyvozované. Nicméně, pozdržme se ještě chvilenku u tohoto pojmu. Jak s ním souvisí metafysika animistická, lze poznati z článku p. Marešova a lze to poznati i jinak. Zajisté lze s pojmem tím srovnati i názor, že, jak se dosud oficielně věří v katolické církvi, jest to bůh, který přenáší vítr jižní a káže váti větru východnímu; že povětří jest plno dobrých i zlých duchův, z nichž tito poslední způsobují krupobití, bouře, blesky, a vůbec stále hledí škoditi lidskému pokolení, kdežto prví jim v tom mohou zabraňovati. Všecka ta činnost — posuzujeme-li ji se stanoviska »řídících sil« — může býti zajisté jen záměnou směru pohybů dotyčných hmot, aniž se v kvantu energie co mění. A ještě dále zpět možno vrátiti se k názorům ještě primitivnějším, všecko dění animisticky pojímajícím. Jest možno, že všecky pohyby — a to znamená: všecky v přírodě pozorované děje — jsou aneb mohou býti co do směru řízeny takovýmito spontanně se rozhodujícími duchovými silami řídícími, aniž se kvantu energie co přidává nebo ubírá. To vše lze srovnati s úžasným pojmem řídících sil, jak jej vykládá Lodge nebo prof. Mareš. Tak se vracíme, zaujmeme-li toto stanovisko, k názorům svých prapředkův a k názorům, v nichž dosud trvají některé kmeny, jež na rozdíl od kulturních zveme »přírodními« (Naturvölker): k fetišismu hmoty (»koule, která by spontanně mohla změniti směr svého pohybu«) a k animismu. Prof. Mareš ovšem netvrdí, že by v přírodě neživé vskutku měl tento animism platnost; jen možnost jeho připouští, dovolávaje se mechaniky. Naproti tomu však vyslovuji, že mechanika, která připouští tuto možnost, připouští tím nejistotu všech svých výzkumův a tvrzení; připouští, že není věděním, ale domněnkou a možná ilusí — proč? Poněvadž kde je víra v spontaneitu (t. j. v spontanní, ze zákona kausality vyjmuté zasahování duchových, vůbec neznámých činitelů v přírodní dění) nebo-li, což totež jest: víra v zázračnost, tam není jistoty o stálosti vztahův, kterou věda stojí a kterou také padá. Kepler, jak známo, věřil ještě, že pohyby planet jsou

řízeny anděly; na štěstí však byli ti andělé tak šetrní, že se vzdali své spontaneity a vykonávali svou činnost tak pravidelně, že Keplerovi bylo možno nalézti zákony o pohybu planet. Mám dokazovati, že věda a vědění vůbec bylo umožněno jen tím, že ubývalo víry v spontaneitu tajůplných činitelů, které obraznost lidská kladla za jevy, a že přibývalo poznání nespontaneity, pravidelnosti, přísné zákonitosti — a to znamená: přičinné souvislosti vztahův? Myslím, že není třeba, abych to dokazoval. Jen jednu poznámku ještě přičiním. Proč fetišism a animism vymizel nadobro z našeho názoru o přírodě neživé a proč nalezl poslední útulek ve vědách o člověku: v biologii a psychologii? Jest, pravda, i v těchto vědách je dnes již — vedle několika vitalistův a okultistických mystikův — nemnoho těch (jsou-li vůbec jací), kteří by se k němu přiznávali docela odkrytě; nicméně zůstává faktem, že z těchto věd byl animism zapuzen nejpozději, mnohem později než z věd o přírodě neživé, a nadobro není zapuzen dosud.* Lze vysvětliti tento fakt? Myslím, že to není nesnadno. Příčina je psychologická. Ze všech věcí na světě zná člověk nejméně sebe, jak po stránce tělesné tak po stránce ‚duševní'. V mechanice, fysice, chemii atd. mám předměty před sebou, předměty poměrně nejméně složité; mohu je pozorovati, rozebírati, skládati, činiti experimenty s nimi — tu jest poznání příčinné souvislosti, pravidelnosti, zákonitosti jevů nejsnazší a dosahuje se ho tudíž dříve. Jinak jest u živých bytostí a z těchto zejména u člověka. Po stránce fysické jest tu množství jevů, které se možnosti pozorování, analysy atd. téměř nebo docela vymykají, mimo to pak vadí i přílišná složitost; po stránce psychické zabraňuje pozorování a analyse, zkrátka z p ř e d m ě t n ě n í jevů těch podstatný jich znak p o d m ě t n o s t i. Tyto příčiny — i kdyby jiných nebylo — ukazují dostatečně, proč animism, původní animistický výklad jevů zde nalézá poslední útulek. Ale již nikoliv bezpečný.

2. S animistickou metafysikou souvisí, že prof. Mareš neuznává psychofysického paralelismu; při tom však vyslovuje se o tomto, dnes téměř obecně v psychologii uznávaném stanovisku způsobem někdy tak podivuhodným, že — pokládám za nutno, pověděti stručně, co vlastně tento paralelism jest. Výklad bude spočívati v odpovědi na dvě otázky: 1) jest myšlenka, jest vůbec stav vědomí totožný s dějem nervovým, anebo je snad nějakou jeho složkou, znakem? 2) jest stav vědomí isolován od děje nervového?

Ad 1). Kdybychom mohli nahlédnouti do mozku živého a přemýšlejícího člověka, viděli bychom tam jisté dění; ale jistě bychom tu neshledali myšlenky. Mohli bychom nervové děje prohlédnouti — předpokládaje, že bychom měli k ruce přiměřené prostředky, umožňující takové pozorování — do nejsubtil-

* Týž postup, jen že ještě pomalejší, vyskytuje se v názorech lidových. Ačkoliv se setkáváme s přežitkovými názory fetišistickými a animistickými o neživé přírodě (různé pověry a pod.), přece jest jich již méně než takovýchtéž názorův o člověku. Lidový názor o člověku jest dosud převahou animistický.

nějších podrobností; myšlenky však bychom tu nenalezli. Myšlenka* není nic fysiko-chemického; není nervovým dějem, ani znakem nebo složkou jeho, není s nervovým dějem vůbec srovnatelna. Rozdíl ten lze vyjádřiti i takto: kdežto nerv a nervový děj je předmětem možné smyslové zkušenosti jako jiné jevy a děje přírodní, myšlenka není předmětem takové zkušenosti; ji nemohu vidět, slyšet atd. — není tedy jevem ve smyslu obyčejném — nýbrž jen myslit; podstatným znakem jejím je podmětnost na rozdíl od předmětnosti jevů přírodních, k nimž náležejí i nervy a děje nervové.

Ad 2). Avšak myšlenka není také od děje nervového naprosto isolována. Kdybych na př. já, jakožto vědomý subjekt, byl aneb mohl býti od nervstva isolován, mohl bych rozhodnutím své vůle přenésti se (jakožto subjekt, psyche) i jinam, než kde je mé nerstvo, můj mozek; mohl bych tělo své i s mozkem i vším, co se v něm děje, zůstaviti třeba v Praze a jakožto subjekt přenésti se se svými myšlenkami, city a snahami, dejme tomu do Vídně.** Kdyby jednotlivý stav vědomí mohl býti isolován od děje nervového, pak bych na př. dívaje se na dům — nebo-li: zatím, co můj zrakový orgán s příslušným nervstvem přijímá a zpracovává popudy světelných paprsků odražených od noumena »dům« — mohl neviděti dům, nýbrž vnitřek některé z římských katakomb atd. Již tyto úvahy ukazují těsnou souvislost myšlení s mozkem a nervstvem; podrobnými pozorováními a výzkumy, které zde ovšem nemohu reprodukovati, ukazuje se tato souvislost podrobněji a určitěji, takže lze větu: každému stavu vědomí odpovídá určitý stav nervový, pronésti jakožto větu, pro kterou bylo uvedeno již množství důkazův, aniž byl podán jediný, který by ji vyvracel. Shrneme-li, co sub 1) a 2) pověděno, ve formuli: stav vědomí jest něco docela jiného nežli stav nervový, s ním vůbec nesrovnatelného, avšak je zároveň v pevném vztahu k němu, takže určitému stavu vědomí odpovídá určitý stav nervový — obdrželi jsme formuli psycho-fysického paralelismu.*** Uznáním naprosté různorodosti a nesrovnatelnosti stavů vědomí s ději nervovými jest dáno přísné odhraničení psychologie od fysiologie; z poměru souvztažnosti obou elementů vychází však, že nervové děje nejsou, jak chce prof. M., věcí pro psychologa úplně bezvýznamnou. Jestliže každému stavu vědomí a každé jeho kvalitě odpovídá určitý stav nervový, jest pro psychologa nejen užitečno, ale namnoze i nutno všímati si fysiologických těchto soujevů, již proto, že fysiologický výzkum

* Aby nebylo zbytečného opakování, budu tohoto slova (myšlenka) užívati v následujícím výkladu ve významu širším = stav vědomí, tedy i cit, snahu a pod. sem čítajíc.

** Možnost takového vykročení ze sebe sama jest uznávána v animistických názorech primitivních národů; pod novými, namnoze zvučnými názvy (na př. „exteriorisace subjektu, duše") jest dochován názor ten v naukách okultistův dodnes.

*** Paralelism dochází ucelení a dovršení v agnostickém monismu, který nejurčitěji formulován byl H. Spencerem; formule jeho v této podobě by zněla; nepoznatelný substrát děje nervového a korelativního stavu vědomí jest týž, jest to totéž nepoznatelné jsoucno.

nervových dějů přese všechny nesnáze, s nimiž je spojen, připouští větší míru exaktnosti a objektivního rozboru než výzkum pouze psychologický. Psychologie, užívajíc výsledků zkoumání fysiologického, nestává se proto od fysiologie odvislou, neřku-li, aby s ní splývala, nýbrž fysiologie jest po této stránce pomocnou vědou psychologickou. Co pak se týče obtíží konstatování současnosti psychických jevův a fysiologických jich korelátů v kůře mozkové, jest ovšem značná a prof. M. má pravdu, dí-li (str. 280), že by ji přímo* mohl konstatovati člověk pouze sám na sobě, což arci možno není. Ale jest to jediný možný způsob zjišťování této současnosti? Přímo nemůže člověk konstatovat ani současnost počitků zrakových s nervovými ději ve zrakovém ústrojí a pod.; jest proto docela bezdůvodné tvrditi, že očima vidíme, ušima slyšíme atd.? Přímo nemůžeme zjistiti, že jiní lidé vidí, slyší, myslí, nikdy si nedovedeme představiti cizí myšlenku, cizí pocit, snahu a pod. s její podstatnou známkou: podmětností; jen dle analogie své vlastní soudíme, že druzí lidé myslí. Jest tento úsudek — pro nemožnost přímého konstatování — bezdůvodný? Přímé zjištění současnosti nervových a psychických korelátův není tedy sice možno, ale jest za to dosti prostředků zjišťování nepřímého, a to postačí.

Poněvadž vědomí (i v celku i v jednotlivých svých složkách, kvalitách atd.) je vždy soujevem dění nervového, nemůže žádný stav vědomí působiti na nervový děj — neboť isolován od korelativního děje nervového neexistuje; z toho pak plyne dále, že chceme-li vysvětlovat přírodní dění — k němuž přináleží i dění nervové a jednání člověka po stránce vnější — nejsme oprávněni hledati princip výkladu v dění jiného řádu,** v dění vědomém, nýbrž zase jen v dění přírodním a jeho zákonech, a že výklad prof Krejčího, který uvádí prof. Mareš, aby ukázal absurdnost paralelistické psychologie, jejíž absurdnost prý, »jak viděti, pociťují sami její zástupcové« (279), jest úplně přesný. Ale ovšem nesmí se vykládati psychofysický paralelism tak, jako činí prof. Mareš, píše-li na příklad: »A ježto, zcela naturalisticky, fysická řada se pokládá« (rozuměj: v paralelistické psychologii) »za realnou a původní, jest už dále zcela lhostejno, je-li fysický děj sám psychickým (materialism), či je-li tento pouhým průvodným zjevem onoho« (279). Této věty by nepodepsal žádný paralelistický psycholog, a co praví prof. M. hned za tím, že totiž »v důsledku zůstalo by jednání člověka v objektivním svém projevu zcela stejné, i kdyby v něm náhle psychické epifenomeny zhasly«, nelze se stanoviska psychofysického paralelismu vůbec pochopiti; je-li jaké stanovisko, s něhož by bylo možno pochopiti tuto větu, jest to jen animistický dualism.

3. Nelze pominouti ještě jiných vývodů prof. Mareše, týkajících se oboru psychologického. Vytýká psychologii, že »dle

* Prof. M. neužívá zde sice výrazu „přímo", ale z výkladu jeho vyrozumívá se samo sebou, že dokazuje nemožnost konstatování přímého.

** Proto ‚mechanističtí' biologové a fysiologové docela správně vylučují psychické děje z oboru svého výzkumu.

vzoru přírodní vědy vymezuje svůj úkol takto: rozebrati, popsati, roztříditi a v souvislost uvésti psychické zjevy, nalézané v obsahu vědomí« (278). Jest věru záhadno, jaký tedy úkol by si měla psychologie obrati? Poznávati lze jen to, něco věděti lze jen o tom, co jest v obsahu vědomí; či by bylo možno věděti něco též o tom, o čem nic nevím a nemohu vědět, ježto se to v obsahu mého vědomí nenalézá? Ale ovšem: v obsahu vědomí nikdy nelze nalézti subjektu, chtějícího, činného. Následovně vylučuje se tento subjekt z oboru psychologického výzkumu, ano popírá se vůbec..« (278). To »popírání« nechme zatím stranou a vizme jen, proč a v jakém smyslu se subjekt z oboru psychologického výzkumu vylučuje. Vlastně jsme již příčinu pověděli: nelze ničeho věděti o tom, o čem nelze ničeho věděti. Kdykoliv přemýšlím o sobě, o svém já, vždycky jest toto já předmětem mého myšlení; ale zároveň jest v myšlení takovém já jiné, já-podmět, které si představuje ono já zpředmětněné. O tom já-podmětu nelze ničeho vědět, nelze ho tudíž ani činit předmětem výzkumu, neboť podstatnou známkou jeho jest právě podmětnost, které pozbývá, jakmile se pokusím na ně myslit (= zpředmětnit si je). Tedy: já-podmět není možným předmětem vědění; jest to noumenon, nepoznatelné Spencerovo, Ding an sich Kantovo, předmět metafysiky snad, ale ne vědy. Animistická metafysika spočívá po jedné své stránce právě v tom, že se domnívá, jakoby o tomto nepoznatelném — o substrátu stavů vědomí — bylo možno co věděti; psychologická věda však má dnes již za sebou ono stadium, kde se počínalo duší (= psyche) jakožto substrátem stavů vědomí, uvádějícím tyto v souvislost, a zdokonalovala se tou měrou, jakou se uvolňovala od tohoto metafysického činitele; proto pochybuji, že by se vrátila tam, odkud je ráda, že vyšla.*

Ale z toho, že psychologie, poučena moudrostí známé bajky o lišce a hroznech, vylučuje z oboru svého výzkumu já-podmět, nenásleduje ještě, že by ho popírala. Zdánlivě jest tu arci mezi psychology jistý rozpor. Prof. Mareš cituje Ziehena, jednoho z předních psychologů současných, který vskutku píše: »Není žádného aktivního subjektu, neuznáváme tohoto metafysického činitele« (281). Není možno, praví prof. Mareš v dalším (282) ne bez rozhořčení, aby se člověk nevzepřel tomuto ponížení, ano popření sebe sama — a konstatuje mezi novějšími psychology, hnutí pro opětné uznání činného subjektu v psychologii. Kde jest tedy pravda? ptáme se s Pilátem. Má pravdu Ziehen, dí-li: není činného subjektu, či ti psychologové nové doby, kteří tento subjekt uznávají? Snadno si zodpovíme tyto otázky, vzpomeneme-li si, jak často vznikají rozpory a nedorozumění jen odtud, že slova jsou tak »kulatá«; měli jsme i v tomto článku několikrát příležitost upozorniti na tento fakt. Také výraz:

* „Psycholog má své psychické děje; potřebuje-li substrátu pro ně, aby je uvedl v souvislost, má jej hledati v oboru psychologickém. Substratem tím může býti psyche, nikoli mozek“ (280). Pravda jest, že jím nemůže býti ani psyche, ani mozek, a že o „substratu“ nelze vůbec ničeho věděti.

‚činný subjekt' jest dvojsmyslný. Rozumíme-li jím to, co jím vyrozumívala stará psychologie a co jím vyrozumívá též prof. M., totiž duši, která jako autonomní, nepodmíněný, zásadě příčinnosti nepodléhající činitel spontanně se rozhoduje, jedná a v souvislosti udržuje obsah vědomí, pak shledáme nejen Ziehena, ale i ty psychology, již se dle prof. M. zasazují o opětné uznání ‚činného subjektu' v psychologii, v boji proti činnému subjektu takto pojatému; takového »metafysického činitele« dnešní psychologie nezná a neuznává. Docela něco jiného však jest činný subjekt, jak jest mi ve vědomí dán, podmět mých myšlenek, citů a snah; toho se týká prof. Marešem uváděný výklad Lippsův — který ostatně sotva připouští nedorozumění — a toho ani Ziehen ani jiný z psychologův nepopírá. Není zde tudíž rozporu v pojmech, nýbrž jen ve výrazu.

Ano, slova jsou kulatá, a jest proto třeba jisté opatrnosti, když se jich užívá; jinak nelze se vyvarovati nedorozumění a rozporův. Takovým dvojznačným slovem jest též výraz: svoboda vůle, hlavní to předmět a cíl naší diskuse. Abychom ušli nebezpečí, na něž jsme právě byli upozorněni, pokusíme se ihned smysl výrazu toho určiti.

Co jest svoboda vůle? Ve vědomí jest mi dána jako možnost rozhodovati se tím či oním způsobem; mohu jíti na procházku — ale mohu též zůstati doma. Na mně závisí, jak se rozhodnu; na nikom jiném. Toto vědomí, že mohu voliti mezi několika možnostmi, jež jsou připuštěny podmínkami (tedy ne vědomí naprosté libovůle) — jinak též: vědomí, že já chci, čili že já a jen já to jsem, jenž chci a mám moc chtíti — zvu svobodou; nesvobodným se cítím jediné tenkrát, když mi někdo brání, abych jednal tak, jak já chci, aneb nutí-li mne kdo, abych jednal jinak, než chci. V tomto významu budeme užívati výrazu: svoboda vůle v dalším.

Ale téhož výrazu bývá užíváno i v jiném smyslu; bývá totiž tak označován metafysický názor, že volba a rozhodování není vázáno příčinami, že se z principu kausality vymyká. Abychom se vyvarovali nedorozumění, které vyplývá z užívání téhož výrazu ve dvojím, docela různém významu, budeme tento metafysický názor o vůli nazývati indeterminismem, jak dnes již ve vědě z pravidla bývá označován.

Tímto rozlišením upravili jsme si cestu k objasnění otázek, o nichž nám bude jednati v následující a již poslední kapitole.

(P. d.)

Když jsem jela na Slovensko . .

IV. — Pak přistoupily Slovačky nějaké a mluvilo se zase o nemocech, o sousedech a o Maďarech. Ta jedna z nich povídala: Já nevím, čo ti uherskí páni myslá? Ty kabáty roztrhané by z nás sebrali a na peňáze obrátili. U nás ani sprostý človek nesmí pravdu povedať. Všetko píšú len uhersky, že si to ani prečítať nemôžem. Od Maďara je to spísané, k Maďarovi sa to dá prečíst. Tož jaká nám možú radu dať?

U nás složili na to hoši písničku a keď ju v hospode zpívajú, ludé tak očúvajú! To ani teho kazatela tak nečúvajú jak jich. Stará som, mám starost inšú, ale som to repetovala tolikrát, až som sa to naučila. Môj muž sa jedoval (zlobil), že abych sa radej modlila z kniežok. Já som mu hovorila: Šak sa i pomodlím, ale i toto chcem vedet. — Pak začala písničku zpívat.

Dobre bolo v Uherskej krajine,
zakad býval Ištván král v Budíne.
Keď Ištván král v Budíne nebývá,
plače za ním uherská krajina.
Kebysi vstal Ištván král uherský
videl bysi úrad krajinský!
Ablegatou (advokátů) viac ako birešou (sluhů)
kde bou magnáš, tam máš samých židou.
Zemskí páni z svých vlastí vandrujú
v svojích zemích pokoja nemajú.
Z jejich zámkou pálenice robá;
bránili by, len sa židou bojá.
A i sedlák je tak temu podobný,
vstane hore, už běží k židovi.
Židák ešte len s postele vstává,
sedlák sa mu jako Bohu klaňá.
Pýtá si on pôl litra na veru (na víru)
už žid hledí na jeho kabanu,
či je ona tak velmi zánovná,
pripíše mu 5 litrů pálená.
Na jeseň sa máličko urodí,
židovi to máličko uškodí.
Sotva sedlák do stodoly svozí,
už žid beží pre to jeho zboží.

Mezi písničkou si stále pochvalovala moje tetka: Ej veru, tak tak. A poněvadž jí kam dál ta písnička více mluvila z duše, řehtala se až se prohýbala, chytala mne za ruce, tloukla si na znamení souhlasu do kolen a zas volala: dobre, dobre — ach, paní velkomožnáá, Ježišmarjá — to sa mosím naučit a zazpívám to tam u nás tem gazdom, nebo tak, ako to tam stojí, tak sú akorátne oni, ti naši gazdové! Počkajú, to bude paráda, já jich veru s tím trochu popíchám. Oni ma taky tu a tam raní trochu po srdcu. Paní velkomožná, prosímich, nech sa nehnevajú, ponížene, pekne jich prosím, napíšú tu písničku! Když se jí smích trochu utišil a když si slzy utřela, řekla: Ej, veru, kdo to vymyslil, dobre to vymyslil, nech ho Pán Bôh živí! To je veru pekne serízená písnička.

Když jsem psala, divila se jedna ze Slovaček: »Jak friško po tem papire behajú!« Když jsem dopsala písničku, vyhlédla jsem z okna a viděla jsem u cesty roztábořené cigány. Vstala jsem, abych je déle vidét mohla a moje tetka hned: Len dočkajú, paní velkomožná, až budú u nás, tam uviďá cigánou, že až jich budú mrzet! Každú chvilú pribehne do staveňá a začne: »Krrrsná mamka mojá (moje kmotřičko), červená jste jako růža!

buděte richtárkú! Buděte! Nech radúje Pán Bôh vaší dušu! Paninka Mariá Čačínka! (šaštínská). Svatá Kontrolóóra! Darúújte mi krsná mamka moja kúsek chleba, jako komárovi noha, vyzíráte jako grófka na čágoš!«

Všechny jsme překvapením sebou až trhly, když tak náhle začala — nápadně některé slabiky prodlužujíc, jiné zas co nejkratčeji vyslovujíc — zvláštním hlubokým zpěvavým hlasem cigány napodobit. Poněvadž je zase s úžasnou věrností odehrávala, rozesmála nás všechny. Já myslela, že se Slovačkám od smíchu něco stane. Výskaly, ječely, za břicha se chytaly, křižovaly se, ale moje tetka pokračovala dále a smích Slovaček stoupal také dále.

Náhle moje tetka klekla a začala cigánovo prošení o chléb o stupeň výše a naléhavěji, jakoby cigánovi za hlavou hořelo a jakoby se jednalo jen o moment a on musil hlady zemřít. Krrrsná mamka, próóósím, dajte mi kúščok chlebíka, mám hlad jako vlk — a škytne. — Pak ještě zoufaleji. Krrrsná mamka, gazdinka moja bohatá, darújte mi kúsek slámy, zdechne mi kôň, lebo už má na rubu dušu.

Náhle vyskočila a tancovala čardaš — buděm tancovat, krsná mamka budéém — a mlela nohama po cigánovi jako mladice — len mi darujte kúščok chlebíka — keď mi neďáte, budete vdova a keď ďáte, buděte richtárkú. — Gazdinka mojáá, ukažte ruku, budem planetu čítat. Jeden sa na vás hnevá. — »Já vím (teď mluví po sobě tetka, jak ho odbyla) 4 sa na mňa hnevajú!« Nébudtě mrchavá, budete vdova! Keď už chudák sa tolko naprosil, dala som mu 2 krejcare.

Keď mu daruje, tož vychvaluje a keď nie, tož začne: »Bodej ťa kolera napadla, bodej ťa šlak trefil!« — No, len počkajú, paní velkomožná, však zkusá!

Jeden taký mladý cigán též prišiel ke mňa do chalupy a hovorí: »Á dajte mi nejaké nožničky (nůžky) já si jich vybrúsím«. A prauda nekoho ošálíš — hovorím mu. A on: »Keď sa dá!«

Ale počkajte, povím vám ešte jeden smích o jednom cigánovi. — Na všech Slovačkách je vidět, jak se nesmírně těší. — Prišol cigán na fáru a chcel sa zpovidat. Vešel do kuchyne a nenašel tam nikoho. V hrnci sa varila v hrachu veliká šuna a on ju vytáhol, strčil si hu pod kabát a šel ke zpovedi. Zpovedal sa a povedal: »Pán velkomožný, sviňu som jim vyhnal z hrachu». (Nesmírný smích a ječení). No, dobre's urobil cigán! (Mluví po knězi známým farářským tónem). Prindi potem po svaté mši ke mne, dostaneš fríštuk za to. — Cigán prišol k fríštuku. »No, prišel jsi? (Tetka moje táže se tonem jakoby zvadlým nápodobíc faráře.) No, keď mi vaša milosť kázala, prišol som. Nóóó, ale nemáme ti čo dat, kdesi sa nám podela šuna z hrnca. »Teda nemajú?« No, s Pánembohom!

A šiel. — Na ceste si povedal: Dobre som si hu vzal celú — on by ma bol dal len kúščok. — Slovačky už se smály tak, že až do sebe tloukly a ta jedna řekla: »Mňa už bolí slabina, nebo čo to tam mám!«

Ale včul vám volačo povím, z čeho si môžete a i príklad vzát. Prišol cigán k jednim sedlákom do jizby a nebolo tam nikoho. Nečo sa mu tam zalúbilo a on by si to bol rad vzal. Ale v tom pozrel na obrázek a videl tam sv. Jana, čo sa maluje s tím baránčíkom. (Ukazuje, jakoby beránka chovala.) Pozre na obraz a videl, že svatý Jan má na neho oči upreté, tak to nechal, ale ho to omínalo (píchalo), lebo by to bol rád ukradol. Vše živě ukazuje, jakoby věc cigánem vyhlédnutnou brala. — Náhle však sebou škubne, jakoby byla svatým, na něhož právě pohlédla, přistihnuta. Ta nejslavnější herečka by z ní byla. No tak išol do druhého kúta, či ho len vidí, a i tu naňho hledel. Tak cigán nevzal nič a musel ítiť ven. Tak si ženenky moje dobré pamatujte, kdo chce, aby mu nekdo neco neukrad, ať sobe kúpí sv. Jana, čo drží ovečku.

Bože môj, mate vy ale papulu, jákžiu som to neočúla! divila se jedna ze Slovaček. — Já veru, já som velice jazyčnatá. — Ale komu s tú papulú ublížím? Nikomu!

V této své obhajovací řeči kýchla a Slovačky ji pozdravily: »A pozdrav Vás Pán Bôh nebeský«. Pán Bôh dej nebeský, společne a i s milostpaňú, děkuje moje tetka velice uctivě a dvorně: Ona, i když něco hrubého řekla, nevyznělo to hrubě. Pak vykládala moudře: »Ono sa rieká, kdo má mlčanku, čakanku a tulipysk, ten je múdrý!« No, já, keď je potreba, to tiež mám.

Pak se ptala jedna ze Slovaček na jistou tetku, jejíž syn byl u nich kaplanem. — Prosím vás, to je taká strašná žena, já sa jej radši vyhnem!

Já vám povím máličko a z teho už môžete súdit! Tá sa veru nechová, jak sa na kňazovu matku patrí! To je taká baba, keď já idem na vodu a trefí sa mi, že je na ulici — (náhle se přikrčí a začne škrtivým hlasem) »Tetičko, tetičko, jako sa máte, čo robíte, čo čo čo? — Takle bude robit a kebysom s ňú stála 5 hodin, ona bude nástojky stát pri mne. Jej nikdy práca nepriháňá a porád: »Ťu ťu ťu a čo budem robit, dajte mi radu — radu.« — Není človeka, kerému by ona neublížila! Tá opálí a ošlehá jak pekelný oheň každého! Paní velkomožná, prosímich, jen do teho doma nechoďá!

Má takú dobrúú, dobrú nevestu. To ja andel a každý hu má rád a ona ju porád bije. Ty ženy jej tam nedávno povedaly tej neveste: »Čo nejsi pevnejšá! Nemohla's jej dobre socit!« (odhodit.) Ona ale povedala, že sa bojí Pána Boha, že ju bít nebude. Keby bol nedošiel jejej (její) muž domou, byla hu snád tá baba a i roztrhala. Pak si sama sobe pomáčala rukávce, vybehla na ulic a volala: Ženynkýýý, ženynky! Duchniště, duchnište hodila na mňa.

Ty ženy ale jen tak stály a žádná ju nelitovala, nebo ju znajú. Ani najestiť by sa tej neveste nedala pre samé lakomstvo! Tá by vzala žebrákovi kapsu. Veru, to je tvrdá hus ke škubání! A keď ona je pri muzice -- tak sa rozčapí (sedne si na široko po ní) a hned z každého formy vybírá. — Co se za

nehtem špíny vyškrabe, ani za to nestojí — no, a má syna za kňaza vyučeného! Robí mu len haňbu!

Jedňa ze Slovaček s námi jedoucích si postěžovala, že bývá též velice bita, zas od muža. Nedávno prý sa vydala a už teho stokrát lituvala! On je veliký korheľ. — No, vidíte, ste stará a máte nad sebú kapitána! Pak ale na omluvu, že jí to předhodila, že tak stará se ještě vdala, řekla jí: No, já vám to nevyvalujem (nevyčítám) na oči a netrapte sa! Já keď som muža mala, som od vás též daleko nebola! (Nedařilo se mi líp.) A i naša notáriuska je od muža bita a je to paní! Náš notárius bije svojú ženu a o nás povedal, že prý v našem kúte, čo já bydlím, sa obyčejně muži se ženami bijú. Já som, keď som to očúla, hovorila takto: »On je preca múdrý pán a bil už kolkorázi svojú pani. To sa bijú len sprostí, keď majú nedostatok! Povaďá sa a bijú sa. A skrz čo on jeho paňú bije? On má všeho v dome a bude súdit nás sprostých! Je to prauda, že u nás mužové ženy bijú — ale ne všetky!

To sa trefí kúkol mezi pšenicú! Já ani kočku neuderím a mojich detí som jen málo kedy bila. Nekdy som tiež na ne nahnevaná, ale prinde volačo i mezi svatými.

Když přišla řeč na sousedy a na soužení s některými, pravila jedna ze Slovaček: »Já hovorím: len ten dobré dni užívá, kdo sám v dome bývá!« A moje tetka hned měla po ruce dokument, jak jednemu prešla pres rozum (jak na něj vyzrála). A hned s velikou chutí začala vyprávět. Slovačky se až oblizovaly, jak se těšily, že zase něco uslyší.

»Mala som šest krížou ječmena a chodily mi tam husy. (10 snopou je jedno kopáčko a dva kopáčky sa volá jeden kríž, pověděla mně na vysvětlenou.) Chlapci je kolkorázi vyhnali a nekdy, ale len tak na strach jich i zajali, ale dycky jich zadarmo zas pustili. Keď už sme to mali celé objedené, zajaly jich do opraudy a dohnali jich domou. Nevesta moja bola sama doma. Večer, keď sa stmívalo, prišla k nám jedna gazdina a pýtá sa mojí nevesty: »Zajali vaši husy?« »Zajali, sú tam jakésik!« »A kde sú?« »No, kúknete jich tam, sú tam v humne!« išla baba kúknút husy a keď ide zpátky, povedá: »Bodejž vás vred hádzau (padoucí nemoc), bodejž škapulár na krku se vám zadrhol, bodejž vám umre, čo máte na svete to najmilejší, vy svetári! (Kdo se do jejich dědiny odněkud ze světa přistěhoval, ten je svetár.) A moja nevesta: »A čá ste vy, tetičko?« »Já som horná (z horního konce) Zervanka.« (Napodobí její hlas jakoby vycházel z pod země). Ona jim má hubu ak žralok a její muž, to je taký hul, hul, kač, kač, má ešte vatší ak žralok. A keby ste hu videly, aká je to malá žena jako burgyňa (řípa), ále — bumburumbu — hubu, jak pôl sveta! Tá, keď sa napije, ani notáriusa se nebojí.

Když jí takto pěkně vylíčila, pokračovala po ní: »Však sa budete dívat! Však vy jich pustíte, len čo môj muž prinde!« Já prindem domou, nevedela som nič. Bola som v T.. opáčit (navštívit) nejakého nemocného človeka. Moja nevesta, tá je

taký andelský duch, mi nepovedala nič a já išla na predok (přední část stavení, vedoucí do návsí) navštívit moju sestru Zúzku. Oni šípali (olupovali) kukuricu, tak som i já sedla a som šípala pár klasou. Sestra šla do šenku, volačo kúpit a keď prinde, hovorí mi: »Anča, nevieš nič, čo je s vámi?« »Neviem.« »Jaj, kebys len išla do šenku, ako vám tam ten Zervan nadává, že ste mu husy vzaly.« »Já neviem o ničem.« Za chvílu prinde sestrinej muž. »Očujte, švagrina, čo je v šenku a i smíchu a i kriku. Zervan vám nadává svetárou a hornákou a že ste si nápočne (naschvál) nechali ječmen na poli, abyste mohli husy zajímat.« — Tak tam vykrikoval, ženynky moje dobré a pani velkomožná, ten žralok. Ale ani som nedýchla! (Mnohoslibně se ale na nás podívala, takže jsme hned vycítily, že Zervana odplata neminula.) Môj švager prej mu tam ale povedal: »A vy ste odkal? P.. ech (mojí tetky) synové—jako moje, podotýká na vysvětlenou — sú neni svetári, ti sú tu narození, oni mali len otca ze sveta, ale odkal ste vy prišli? Vy ste svetár! A víte vy, že ste u Zemanu sečku (řezanku) rezali a sa drbali, čo vás vši kúsaly na chrbáte? (na hřbetě.) A keď vám našla gazdina vši v košili, tak ste jej povedali: nevídáno, je tam gazdinka 7 vší.» Spokojeně si zamrkala, je vidět, jak se jí odlehčuje, čím více švager nadával a vyčítal. Veďá, keď mu to povie, tak sa jeduje, až hrmí.

U nás, ženynky moje, nemá vši ani ten nejchudobnejší, ale tam, odkad je ten Zervan, tam je má každý i richtár! Tam, keď notárius s richtárom seďá, jeden druhému jich obírá.

(P. d.)

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Ve Francii vláda Combesova odstupuje, pozbyvši bezpečné opory u bývalých radikál. přátel; dne 14. t. m. dostala důvěru sněmovny jen 10hlas. většinou. Po odhaleních, že ministerstvo války rozhoduje o postupu důstojnictva dle tajných zpráv, jemu členy zednářských loží podávaných, byl osud její spečetěn, ač toto zařízení vláda Comb. již zdědila po předešlé. Combes za 2 léta své vlády úsilovně prováděl program proticírkevní, použiv spolčovacího zákona na společnosti nábož., zrušil 65 muž. a 80 ženských neautorisovaných konkregací a zavřel celkem 14.000 církevních škol. Posvětštění školství francouzského bude za 2 léta provedeno. Na odloučení církve od státu není, dle slov Combesových, Francie ještě zralá. Dvouletá služba vojen., zavedení starobních pokladen, reforma zákona o dani důchodů jsou mimo posvětštění školství hlavními činy vlády C-y.

Nástupce kn. Sviatopolska Mirského snad je už jmenován. Krátká éra Mirského je památna živým hnutím za zavedení konstituce. Tak zemstvo kraje moskevského jakož i měst. zastupitelstvo Moskvy žádalo za zákonnou ochranu občanů proti libovůli úřadnictva, za odstranění zákonů výminečných (o deportaci). za svobodu vyznání, za volnost tisku, právo shromažďovací a za volenou sněmovnu. Teď se bude prý hleděti za jisté opravy udržeti absolutism dále. Čekalo se, že na své narozeniny car vyhlásí jisté opravy, avšak vyšel jen reformní výnos, jehož provedení svěřeno ministerskému výboru za předsednictví Wittea. Volnost shromažďovací a volenou sněmovnu, dva nejhlavnější požadavky, car zamítá. Dosavadní správa říše válkou s Japonskem přišla však o kredit a že něco státi se musí, nemohou zapírati ani car a ministři. — V Petro-

hradě projeven protest inteligence proti válce, v Moskvě protest literárně uměleckého spolku.

Port Arthur bylo nutno vydati Japoncům, ježto došlo střelivo pro těžká děla a v nemocnicích portarturských nastala tíseň. Mimo to loďstvo Rožestvenského nemohlo dojeti v čas. Na dopravu armády jap. od Port Arthuru na řeku Ša počítá se 20—25 dní, tedy až do počátku února. Kuropatkin, jenž v Mandžujsku od října stojí nehybně, začíná se hýbati. Silné oddíly jízdy znepokojují Japonce na bocích. Sláva kozácká však je už ta tam. Jízda ruská v této válce velice málo se vyznamenala, zvláště její zpravodajství bylo zhola nedostatečné.

V **Uhrách** vládě rozpočet povolen nebyl; přes to, že tedy nastal stav ex-lex, byl sněm uher. uzavřen. Opposice rozdmychává maďarský paroxism volební a horečka se epidemicky šíří. Hr. Tisza pravil o novoročním proslovu v klubu, že oprávněnou ctižádostí každého v pravdě hlubšího Uhra býti má, aby těžisko mocnářství přeloženo bylo do Uher. Hr. Apponyi a jeho strana opustili již státoprávní stanovisko z r. 1867 a přidali se ke Košutově straně neodvislosti. Dualism pro Uhry existuje již jen do definitivní výpovědi.

Lidová revue **morav-slezská**, zmiňujíc se v 1. čís. o ustavení agrární strany rolnické dne 27. pros. v Olomouci praví: „Na sjezdu bylo zřetelně viděti rozdíl mezi moravskými a přítomnými českými agrárníky. Kdežto na p. Vacovi, Sontagovi, Pajerovi mohli jsme pozorovat věcnost a opravdovost, přinesli agrárníci z Čech na sjezd pusté fráse a vychloubačnosti, jak těžké boje s domácími stranami jim bylo přestáti.“ — O dnešní Moravě praví: „Ve všech generacích, i mladé a nejmladší, jsme ve stadiu, jež bychom mohli pojmenovat adventem blízkých Vánoc; všude se provádí čistění, konsignuje se, organisuje rozbitý a rozběhlý život moravský, ‚hledá se‘ centrum Moravy, touží se po účelné decentralisaci, financuje se divadlo, roste snaha zmařiti vlivy klerikální, vytrhovat staré bejlí moravských předsudků, hodně mnoho se žije politicky, hledají se do pevných šiků pokroková individua, na denním pořádku jsou otázky školské a celá jich martyria . .“

Pražský trh peněžní. K přednášce, kterou měl p. ředitel Procházka 14. ledna 1905 v Českém klubu o vývoji pražského trhu peněžního za posledních 15 let (obsah je znám z denních listů), budiž připojeno několik poznámek. Číslice, které p. Procházka udává jako položky nynějších bilancí bankovních, jsou příliš velké, porovnáme-li je se statistikou úřední. P. Procházka praví, že r. 1903 (na konci) 10 domácích, to jest pražských bank, mělo akciového kapitálu K 87 mil., reservních fondů 50 mil., vkladů 446 mil, směnek 233 mil., hotovosti a cenných papírů 94 mil. a všech aktiv úhrnem 1500 mil. K, v čemž jsou zahrnuty zástavní listy per 750 mil. (tedy polovice všech aktiv). — Naproti tomu udává úřední statistika (Österr. statistisches Handbuch, 22. roč. pro 1903 str. 385 a 386) ovšem na rok 1902, avšak pro celé král České (nejen pro Prahu) čísla tato: akciový kapitál bank K 77 mil., reservní fondy 41·5 mil, vklady 134·8 mil., věřitelé („kreditoři“) 278 mil., směnky 197 mil., hotovost 15·8 mil., cenné papíry 79·3 mil., veškera aktiva úhrnem 1239 mil. K, v čemž jsou zahrnuty zástavní listy obnosem 673·2 mil. K (asi polovice). Odchylky úřední statistiky jsou příliš značny (jen čísla hotovosti a cenných papírů se shodují), než aby nebylo třeba nějak je vysvětliti. Dojista je nemožno, že by za jediný rok trh peněžní se byl tak povznesl, že bychom místo 1239 mil. K aktiv všech bank v král. Českém měli 1500 mil. K jen v bankách pražských. Ovšem rozdíl tuto konstatovaný se netkne výsledků, které p Procházka vyvozuje ze své statistiky, totiž že pražský trh peněžní za 15 let posledních zmohutněl neobyčejně (asi čtyřnásobně).

Pravá cena čísel páně Procházkových vynikne lépe, nezůstaneme-li pouze doma, ale ohlédneme se také jinde. Jest poučné, srovnati, jaký je poměr peněžního trhu pražského nebo správněji trhu celého král. Českého k trhu vídeňskému, pokud se týče k předlitavskému. V té příčině statistický pramen shora citovaný udává: R. 1902 měly všecky peněžní banky v Předlitavsku aktiv 7930·5 mil. K (před 10 lety 1893: 4646·8 mil. K). Na čísle tom má podíl banka rakousko-uherská obnosem

2432·5 mil. K, asi celou třetinou. Na celé království České připadá, jak shora udáno, jen 1239 mil. K, tedy ne mnohem více, než polovice toho, co pohlcuje sama jediná banka rak.-uh. a z celkového čísla jen 15%, ač král. České má 24·1% všeho obyvatelstva předlitavského. A i k tomu číslu přispívají valnou částí listy zástavní (polovicí), jichž v takovém množství (poněkud větším) jest jenom ještě ve Vídni. I když odpočteme banku rak.-uherskou, zbude z aktiv ostatních bank na banky v král. Č. pouze 22·5%. Za to Vídeň má na všech aktivech bank 7930·5 mil. K podíl obnosem 5555·5 mil. K, tedy skorem 70% a odečteme-li banku rak.-uher., přece ještě 56·7%. — Stav jeví se býti ještě mnohem nepříznivější pro náš domov, máme-li na zřeteli na př. jen kapitál akciový. Toho bylo 1902 v celém Předlitavsku 813·5 mil. K, v král. Českém jen 77 mil., t. j. jen 9·6%, ve Vídni však 690 mil. K, t j. 86%. Ovšem pohlcuje banka rak.-uh. 210 mil. K (více než $^2/_3$) celého obnosu, ale i když jej odečtemc, zbude na král. Č. jen 13% veškerého akciového kapitálu, Vídeň však pohlcuje i tak 60% z něho. Abychom si uvědomili národohospodářský význam těch čísel, budiž připojeno, že r. 1902 měly všecky banky předlitavské zisku 68·8 mil. K; jen dvě prodělaly úhrnem 508·000 K, 68 jich vydělalo. Zisk banky rak.-uher. obnáší 8·41 mil. K, zisk ostatních 67 bank 61 mil. K. Ze zisků těch těží lvím podílem Vídeň, země musejí se spokojiti téměř jen odpadky. Takové jsou národohospodářské účinky centralismu v číslech.

Bylo by zajisté také zajímavo, porovnati přelitavské poměry bankovní s poměry říšskoněmeckými. Bohužel nemám při ruce statistiku říšskoněmeckých ústavů peněžních. Jen o bankách hypotečních a cedulových několik čísel. Bank hypotekárních bylo v říši německé 1899: 40, akciového kapitálu měly 587 mil. M, zástavních listů kolovalo za 6241·4 mil. M (v Předlitavsku 1899 za 2236 mil. K). Banky cedulové v Německu (6) měly aktiv 1902: 2354 mil. M (r. 1903: 2356·5 mil M). Říšská banka samotna měla 1903 přes 2000 mil. M aktiv, tedy skorem právě tolik jako banka rakousko-uherská (1903: 2518 mil. K). Jelikož je v Německu obyvatelstva poměrně více, plyne z toho, že peněžní kapitál je u nás více scentralisován.

Kartel českých strojíren, který dnem 1. ledna tr. sdružením Rustonky, závodů Škodových, firmy Ringhofferovy a Českomoravské továrny na stroje měl vejíti v život, byl rozbit vystoupením závodu posléze jmenovaného, který v něm jediný zastupoval živel český a významem a prosperitou stál na místě prvém. Jisto jest, Českomoravská v celém sdružení byla závodem nejlépe prosperujícím, neboť výnosnost její 7% ukazuje oproti 2% dividendě Rustonky, deficitu závodů Škodových a malému zisku fy. Ringhofferovy značnou převahu. Účelem kartelu bylo docíliti v jednotlivých továrnách co největší specialisace výroby, sprostředkovati společnou kanceláří koupě i prodej výrobků a opatřovati investice společným nákladem. Tím že Česko-moravská strojírna z hotového již ujednání vystoupila, ubyl kartelu hlavní člen, jenž dle všech známek tomu nasvědčujících měl pomáhati vlastně sanaci zkrachovaných a od let již pasivních závodů Škodových. Akcionáři Českomoravské nebyli také spokojeni s krokem, který správa bez souhlasu jich učinila, a domáhali se na schůzi dne 15. ledna konané toho, aby hlasu jich při změnách tak pronikavých bylo dbáno.

Nová ruská válečná půjčka měla při subskripci své výsledek neočekávaný. Zní to až nepravděpodobně, že byla šedesátkráte přepsána! Účastenství na subskripci té bylo největší v Německu, kde upsáno 19 miliard, avšak i v jiných zemích evropských dosáhlo pozoruhodné výše. Francouzský kapitál živě se zajímal o výhodně súročený ruský papír a největší jeho banka Crédit Lyonnais sama upsala celý vyložený obnos půjčky. Z Rakouska došlo přihlášek za 150 mil. marek a z toho připadá na Prahu celá třetina. Praha jako středisko českého kapitálu dostala se tak imposantní účastí svou mezi peněžní veličiny, s nímiž lze již počítati a jest to poprvé, co význam je i uznán byl i finančníky berlínskými. Škoda, že neúčastnily se naše tři české banky také přímo na syndikátu, který emisi ruské půjčky převzal. Byla by tak váha pražského trhu lépe dokumentována a také zisk, který

u bank přímo účastněných obnášel 5%, byl by značně větší, než takto, kdy českým ústavům od německých prostředníků bankovních dostalo se pouhého 1/4% odměny, A té ironie osudu! Česká subskripce utone v celkové přihlášce bank vídeňských, které byly tu těmi prostředníky mezi ruským prodavačem a českým kupcem. — Při posuzování obnosů přihlášených nutno míti zřetel na to, že upisovatelé z návodu bank samých upisovali vždy obnos až pateronásobný, který ve skutečnosti přidělený míti chtěli již z toho důvodu, že předpokládali značné přepsání půjčky. Za války s Japonskem apeluje Rusko na peněžní trh touto 4 1/2% daně prostou půjčkou podruhé. Poprvé bylo to r. 1904, kdy emitovalo ve Francii 5% pokladničních bonů za 300 mil. franků, jež splatny jsou r. 1909. Kurs půjčky té obnášel 97·50 a papír stoupl po svém uvedení na bursu ihned na 99·— a pak dále až na 101·25 a dosud pod nominální hodnotu neklesl. Letošní půjčka, jejíž emisní kurs jest 95·—, jednána již den po uzavření subskripce na berlínské burse za 96·50.

Bohumír Jaroněk, nadaný malíř moravského Valašska, uspořádal v prosinci 1904 výstavu v Mor. Ostravě, pochlubiv se různou technikou (akvarel, olejomalba, guache, tempera, pastel, kresba tužkou a p.) a nadějným talentem. O tomto umělci praví se v Lid. revui morav. slezské, že pochází z rodiny, kde vždy řemeslná dovednost a umělost převládala. Děd Hanačík a jeho synové byla stará rodina varhanářů a hudebníků, z jichž dílny do dnes zvučí varhany v mnohých kostelích moravských. Vypravování matčino o dovednosti děda byly pohádky Jaroňkova dětství a zanechaly mu v povaze lásku k řemeslné dovednosti. V závodě Hanačíkově panovala přísná disciplina, každý měl svou funkci. Vše až do posledního šroubku se vyrábělo doma. Zvláštní klih se vařil, cinový plech se lil a hobloval, vařily se laky pro zevnější nátěr. Avšak záhadu „vlčí quinty" v oktavě dovedla matka ve svém vypravování obestříti tajůplným leskem. Byl to její bratr Ignác, který jediný ze všech dovedl zladit krásně varhany. Nestačí dle matematického kmitočetu vypočítat obsah oktavy „vlčí quinta" apeluje na individualitu a vkus ladiče. A matčiny explikace o „vlčí quintě" sázely první pojem do cítění jeho o individuálním vkusu. Od té doby uvažoval, co může vykonat řemeslo, jde-li ruka v ruce s uměním, vkusem. Láska k umění v řemesle mu zůstala. Byl modelerem keramikem. Kreslil pro interieurovou architekturu, tkavé a papírové tapety. K tomu se pojila neobyčejná touha po přírodě, jež jej zavedla až na okraj Libycké pouště, kdež vzdálen všech styků s lidmi, studoval přírodu a čerpal pro své umění stejně, jak to činí dnes, dlí-li na valašských pasekách. Ve všem, co umí, je samoukem: v krajinářství, hudbě a řemeslné dovednosti. Uplatnil se i jako feuilletonista řadou poetických črt ze svých cest v Egyptě a na jihu.

Nedůvěra lidu k **záložnám** zračí se ve zprávách, že lid peníze přechovává doma, boje se je svěřit peněž. ústavu. Právě tento týden vyskytla se zpráva podobná. V Roketnici u Vsetína zanechala vdova P. hostinská asi před 1/4 rokem zemřelá, dospělým 3 dcerám větší obnosy, mimo jiné 15.000 K v papírových penězích. Dcery vedou hostinskou živnost dále. Peníze měly uschovány v jizbě zamčene v kufru. Neuložily odkaz v peněžním ústavu, neboť zesnulá matka přišla v „Mikyškově záložně" — která je teď v konkursu — o větší obnos. Ubohým děvčatům někdo tyto papírové peníze z kufru 12. ledna 1905 ukradl

Reforma trestního práva předpokládá reformu výchovy. Na výroční schůzi německého „Spolku pro zkoumání dětí" (v Lipsku 15. října 1904) frankfurtský ředitel Polligkeit objasňoval otázku reformy trestního práva a nutivého pečování o mládež. Žádal nápravy trestního práva pro mladistvé zločince. Jádro záleží ovšem v nápravě našich výchovných zásad. U nás jest vznesena všechna výchovná povinnost na rodiče. Ti však nemohou té povinnosti činívati dosti v mnohých případech ani při nejlepší vůli. Zde by se měla zasazovati poradní činnost státu. Za předpoklad reformy trestního práva měla by se provésti reforma výchovy dle následujících zásad: 1. za vychovávání má se poskytovati vedle intelektuálního vzdělávání příslušného místa vývoji mravní osobnosti; 2. za školní výchovy má míti místo větší individualisování dle mravního cítění; 3. jest žádati zakládání zvláštních škol a vychovávacích ústavů

pro rozličné stupně mravního uschopnění; 4. zařízením poručnictví z povolání buď pořízen orgán, který jako ústřední poradní a poučovací místo pomahá rodičům u výchově dítek mravně skrovněji založených nebo zvrhlých radou a soudu poručnickému slouží jako orgán vyšetřovací a dozorčí. *ch.*

Úmrtí. Dějepisec francouzský senator Wallon, člen Institutu de la France, zemřel dne 5. listopadu t. r. u věku 92 let v Paříži. Wallon narozen byl r. 1812 ve Valenciennech. Věnovav se úřadu učitelskému byl napřed učitelem dějepisu na vyšším učitelském semináři v Paříži, pak profesorem toho předmětu na Sorbonně, r. 1852 stal se členem Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, jejímž stálým sekretářem byl až do své smrti (Secrétaire perpétuel). Wallon jest znám také jako politik. R. 1871 stal se členem národního shromáždění, které hlavně přičiněním jeho přijalo ústavu republiky. Odtud jeho čestný název „Père de la Constitution" (otec ústavy). Od Wallona jest návrh, aby předseda republiky byl volen na sedm let a byl znova volitelný. V ministerstvu Buffetově (za předsednictví Mac Mahonova) byl Wallon ministrem vyučování, bohocty a krásných umění R. 1875 zvolen do senátu, jehož byl předsedou podle stáří. *ch.*

Z literatury. Jos. Merhaut vydá u Píše v Brně svůj třídílný román brněnský Vranov, jehož první díl Útěk otiskl v loňském ročníku Zvonu. — Tůma vydal obsáhlý román Na šachtě. — Jos. Holý uchystal k tisku knihu veršů: Adamovské lesy. — Spisy V. B. Třebízského vyšly již ve 3. vydání dvojsešitem 138/139. — Jules Verne: Kristof Kolumbus (Svět. kn. 428/9). Stručné vypsání 4 výpav Kolumbových a velmi stručná zmínka o předchozích pokusech dostati se do Indie, jež snad v souboru l'Histoire des grands voyages et des grands voyageurs má své místo, ale jež o sobě vydati bylo nepotřebné, ježto máme dílo úplnější a poutavější.

Trochu masopustní. „Čas" 16. ledna praví: „Když jde o realism, spojují se všecky strany bratrsky. Obnova bude citovat Rozhledy, Bílý Prapor — Samostatnost, Nový Život — Přehled." Tu poprvé a oficiosně slyšíme, že Přehled je mimo realism. Realismem je pouze Čas! — Dne 13. ledna praví Čas ve čl. Emancipace žen: „Pan Lutinov vzal na sebe sukni (podepsal se Marie Koutecká) a přeskromně začíná článek.. Zatím pod tou sukní vykukují farářské holínky Nového Života.." Dne 18. ledna: Článek „bez veškerého spolupůsobení Lutinova napsala skutečně pí. Marie Koutecká, chot advokáta ve Strážnici.." — Dne 13. t. m. praví se o článku prof. Mareše (v Přehledě č. 5. a 6., viz Rozhledy č. 7.), že neoprávněně směšuje náboženství s oprávněným směrem idealismu ve vědě; čtenáři Času však tamže četli, že prof. Masaryk usiluje, aby náboženství stalo se nám přesvědčením zdůvodněným, tedy založeným na vědě. Je-li pak i to „neoprávněno"?

K horní sněmovně.

Každý člověk v srdci nosí kousek tužby skrovný,
dej mi, bože milosrdný, vstoupit do sněmovny;
udělej to, když ne pro mne, mojim dětem k vůli,
aby se v tom tvrdém světě snáze vyšinuly!
Je jim třeba ulehčení po morální stránce,
(náš táta je na okresu zvolen za poslance!)
to pomáhá všude tlačit, každý podnik zvedá,
poslanec se s něčím prostým srovnat jaksi nedá,
poslanec je.. zkrátka, dobře.. Škoda o tom řeči..
Ve sněmovně lordů, ovšem, muži ještě větší.
Ta místa jsou, pokud známo, vrchol možné snahy,
jedna židle v domě pairů luxus velmi drahý.
Způsobu, jímž obchod veden, netknou se má slova,
šlechtic Körber, duše firmy, kulantně se chová.
Všecko tajně. Já nic. Vy nic. Ruce sobě myji,
bude to tak jako present vzkvetlé industrii.
Láska k říši loyální, dnes, tak jako včera,
spolehněte, excelence, ve všem na Mauthnera!

Jan Opolský.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 28. LEDNA 1905. ČÍSLO 18.

ROZHLEDY

Ruské události a vzdělání lidové.

Udalosti ruské dávají celému světu uvažovati zase o tom, zda šíření vzdělání v dělném lidu jest věcí pro pospolitost potřebnou nebo povážlivou. U nás vynořuje se otázka ta vždy poznovu na hladině veřejné diskuse, jakmile jde o zavedení nebo zrušení všeobecného práva hlasovacího. V Německu je časova již celá desetiletí zvláště teď, když mluví se o obmezení voleb. práva všeobecného. O otázce té mluví veřejně i lidé jako kurátor bonnské university skut. tajný rada dr. v. Rottenburg v shromáždění bonnského měšťanstva, svolaném za příčinou zřízení vysokoškolských lidových běhů při universitě tamější, jehož vývody osvětlují otázku způsobem méně obvyklým, alespoň ne tak paušalně, a jsou mimo to zajímavy pro úřední postavení svého tlumočníka. Naléhavou stala se teď i ruskému samodržaví.

Netřeba zvláštního dokazování, praví Rottenburg, že vzdělání všech tříd obyvatelstva jest pokládati za souvztažné k všeobecnému volebnímu právu. Potřeba ho v zájmu všeobecnosti a pospolnosti. Může býti stále tvrzeno, že jest s výhodou pro každý stav a pro všechny jeho příslušníky, osvojí-li si jistou míru všeobecného vědeckého vzdělání, jsou-li, jak příležitě se vyjádřil Bismarck, vzdělanými Evropany. Slova ta neplatí toliko vzhledem stavu úřednického, jemuž po přednosti slušela, nýbrž pro každý stav živnostenský. Nelze popírati, že v závodění, v němž se proti sobě ocitají průmyslníci, obchodníci, řemeslníci, má vzdělaný lepší naděje nežli nevzdělaný. Neboť vzdělávací proces správně řízený neposkytuje toliko jistého formálního vědění; především učí logicky mysliti, posuzovati správně poměry příčinné, a to jest čistou výhodou pro povolání každé, a výhoda ta nemůže býti ani dosti oceňována. Není pochyby, že vzdělanému toliko jest možno, zjednávati si nabytým majetkem skutečných požitků, a nikoho nenapadne popírati, že hodnocení každého stavu veřejným míněním jest podmíněno měrou ne nejskrovnější duševní úrovní, na níž trvají jeho příslušníci.

Nezřídka slýchati názor, že jest věcí úplně bezúčelnou, pořizovati pro třídu dělnickou za příklad lidové běhy vysokoškolní. Ty že prý se nepotkávají se zájmem dělného lidu, jenž o poučení nestojí. Jedni názor takový odůvodňují tvrzením lichým, že dělník nemívá žádného účastenství u věcech duchových. Jiní se vyjadřují ještě neváženěji tvrdíce, že dělník užívá své

prázdně raději v hospodě nežli v běhu vysokoškolském. Jest pravda, že hledíc k tisícům dělníků názory ty nejsou naprosto neodůvodněny; jest mnoho takových, jež vábí více krčma nežli učebná stolice. Ale názory ty přece nesmějí býti zevšeobecňovány; úsudky takové příčí se zkušenosti. V Německu počal ruch lidových vysokých škol teprve v letech devadesátých minulého století. Dnes jsou zřízeny běhy vysokoškolské již na dvacíti místech, a všude vykazuje se mezi jejich navštěvovateli slušné, ba druhdy až převážné procento dělníkův a řemeslníků (12·25% až 64·4%). Zpráva berlínské vysoké školy lidové za poslední rok dí, že »navštěvovatelé lidových běhů příslušejí oněm kruhům, pro něžto jsou určeny, a že mezi dělnictvem vzmahá se a vzrůstá ještě zájem pro tyto běhy«.

Hlavní námitkou proti vzdělávání dělnictva bývá, že šíření vzdělání mezi ním nemůže býti ani dělnictvu samému ani všeobecnosti požehnáním, nýbrž zlem. Jest prý dosti, naučí-li se čísti, psáti a počítati; každé další poznání prý působí tak, jak ono známé jablko, kteréž Eva utrhla v ráji. Kdykolvěk nabývá dělník vzdělání vyššího — tak se usuzuje — činívá nároky neoprávněné; a jakmile poznává, že nemůže se bezpečiti na jejich splnění, pudí jej oklamaní do řad protivníků trvajícího hospodářského řádu. Usuzování to prý jest osvědčeno kriminální statistikou jakož i tím, že dělnické obyvatelstvo venkova mnohem méně jest dostupno pro utopistické theorie nežli městské obyvatelstvo dělnické, které vzděláním nad venkovské předčí.

Tomu se čelívá výroky proslulého presidenta Webstera: Máme své školy, abychom mohli spávati při dveřích nezamčených; nebo Viktora Huga: Vyzdvihnouti školu znamená zavříti věznici; nebo tvrzením známého národního hospodáře, že zalidňovati školy jest vylidňovati vězení. Ale perutými slovy se posice protivníků nedobývá. K tomu třeba těžkých děl.

Vzdělání může vzbuzovati neoprávněné nároky, a činívá tak druhdy netoliko u dělníkův. Může se však státi také věc opačná; jest možno, že nevědomost činí domýšlivým, vzdělání skromným, a tento druhý vývojový pochod jest bezpochyby logičtější. Nevědomý nezná žádných povážení, a jest právě důsledkem takového závidění hodného duchového rozpoložení, že pokládá vše, co se mu líbí, za dovolené a také za dosažitelné. Vědoucí vidí obtíže, vidí překážky i pomůcky, a donucuje ho logika, aby se ve svých touhách mírnil. Ovšem že věci vždy logicky neprobíhají; vášně zasahují rušivě v proces. Ale za řešení vzdělávacích problémů jest vycházeti od předpokladu logického průběhu, od jiného předpokladu se ani vycházeti nemůže. My vzdělanci, náležející tak řečeným vyšším třídám, máme za to, že vzdělání dává mimo jiné i výhodu tu, že učí zachovávati míru v našich nárocích do života. A co by nás opravňovalo, klásti vzhledem dělnictva mínění jiné? Směle lze tvrditi: Vzdělání se rovná dešti, který dle povahy půdy, na niž padá, dle slov básníkových, stává se buď rmutem anebo požehnáním na užitek každého. Máme za to právem, že dobr

půda má převahu a že tudy jest dešti dopřávati volnosti. Jest pošetilostí — neb infamií tvrditi, že u dělných tříd se shledává toliko půda špatná.

Důvod, opírající se o různost mezi dělnickým obyvatelstvem městským a venkovským, není opodstatněn. V Italii za příkl. jsou ve venkovském obyvatelstvu utopisticko převratné tendence silnější než v městském. Mimo to jde při těch tendencích o sociální jev povahy velmi komplikované, t. j. jev ten jest zapříčiněn řadou činitelů, a nelze zkušeností zjistiti, zdali při tom spolu jest účastno vzdělání a pokud. Jest uvážiti věc jednu: utopistická propaganda nevnikla ve většině zemí dosud ještě na venkov aneb jen málo, a jest jí tam činiti již z důvodů prostorových s většími obtížemi nežli v městech. Proč by domnělý rozdíl mezi městským a venkovským obyvatelstvem neměl býti uváděn na takového činitele?

Co se týká kriminální statistiky, jest se omezovati na několik poznámek. Co se koná v tomto oboru dokazování, o tom jediný příklad. V jednom vážném listě bylo čísti: že by nevědomost plodila zločin, prý se vyvrací již tím, že ve vězení Petite Roquette té doby umějí všichni počtem 23 vězňové čísti a jen dva prý neumějí dobře psáti; devět prý má vysvědčení studijní. Není známa kriminální statistika, kteráž by udávala současně po delší dobu přibývání lidového vzdělání a přibývání zločinnosti. Naproti tomu známy jsou statistiky, které svědčí o takovém v jedno spadání, že přibývá-li lidového vzdělání, ubývá zločinnosti. Ale takových statistik tuto ani netřeba. Školní poměry v Anglicku bytně se zlepšovaly již před rokem 1870. Ze seznamů sňatků patrno jest ubývání bezgramotných, neznajících čísti a psáti. Zločinnosti však vždy neubývalo; tak za příkl. za let 1827—1846 přibylo jí 33%. Dle výpočtu známého francouzského sociálního politika Fauchera připadalo r. 1847 v Anglicku na 534·5 obyvatele po obžalovaném; průměr ten byl však v 6 ze 19 hrabství překročen, právě v hrabstvích, jež měla nejlepší stav vyučovací. Na předním místě jest však rozhodující toto: Kriminalita jest také socialním zjevem, při jejímžto zapříčinění hraje roli celá řada činitelů: jest v poměru závislosti proti změnám, které mají místo v poměru města proti obyvatelstvu venkovskému a v číslech statistiky povolání; jest podmíněna jakostí žně, cenami životních potřeb, vývojem obchodu a průmyslu, a všechny tyto vztahy jsou velmi komplikované. Slovem, poznati příčiny zločinnosti jest problem nesnadný a dosud zcela nedostatečně řešený. Její pomocí nelze ověřovati psychologické dedukce shora vytčené; ale empiricky ano. V Německu (a měrou větší platí toto vzhledem nás) jest ruch lidových vysokých škol ještě příliš mlád, takže nemůže poskytovati bohatého materiálu odůvodňovacího.

Z prvých, kdož o šíření vzdělání v lidu se zasazovali, byl duchovní a dvořan, abbé Fleury. Několik desítiletí po vydání jeho traktátu (Traité du choix et de la méthode des études) psal Diderot císařovně Kateřině v Rusku, že fran-

couzská šlechta nechce, aby se sedláci učili čísti; neboť se obává, že pak by nesnadněji bylo se s nimi vypořádávati. Opět několik desítiletí později proslovuje se Mirabeau v ten smysl, že když šlechta překáží sedlákům naučiti se čísti a psáti, zapomíná, že ten, kdo zachází s člověkem jako se zvířetem v lese, každý okamžik jest v nebezpečí, že se zvíře to promění v divokou bestii. Důkaz pro správnost této prognosy byl tu v zápětí. Francouzský sedlák se stal bestií a roztrhal svého šlechtického pána.

Když později ve Francouzsku buržoasie ujala se řízení, opírala se řízení národohospodářských vědomostí v lidu. Ale ne všechna! Ba vystupovali dokonce někteří rozvážliví průmyslníci s požadavkem, aby se počátkům národního hospodářství vyučovalo již ve škole; děti aby je říkajíc vssávaly se vzduchem. Ale většina za vedení továrníka Lebeufa žádala omezení národohospodářské učebné činnosti dokonce na vysokých školách a dala podnět, když tím nepronikla, k petici vládě, aby bděla nad tím, aby profesoři nehlásali neposlušnosti k zákonům. Také pan Lebeuf byl špatným politickým počtářem. Jsou-li dějiny Francouzska za první polovice minulého století tak bohaty revolucemi a vzpourami, jest toho příčinou po přednosti nevědomost lidu, která činila věcí možnou, že šarlatánové dobývali úspěchů. To jest pojímání nejen profesorů, nýbrž nejzdatnějších francouzských státníků. Ministr Duruy, z nejznamenitějších ministrů Napoleona III., píše ve zprávě císaři z r. 1863, že kdyby 80 let spíše bylo bývalo ve Francouzsku organisováno vyučování národohospodářské, bylo by bývalo zabráněno krvavé utopie z r. 1848, a bylo by bývalo ušetřeno toho, že ještě vždy jistí duchové se nechávají rozčilovati nesmyslnými sny a že v davech pouštějí kořeny osudné bludy. Roku následujícího Duruy poukazuje ve zprávě na to, že Anglicko mohlo přestáti krisi známou pode jménem cotton famine bez rušení veřejného pokoje jen proto, poněvadž angličtí dělníci vesměs mají známost o snadno citlivých pudících silách produkce statkův a života hospodářského.

Jest dosud mnohý, který jest hluchý proti naučením dějin, a také s opposicí s té strany jest nám počítati.

Byly v dějinách lidstva doby, kdy státní umění bylo poukázáno na užívání prostředků mechanických, aby soudržovalo lidi v státním pospolenstvu. Ale doby ty jsou alespoň pro evropské státy překonány. Nelze tvrditi, že jest možno, obcházeti se beze všech prostředků mechanických úplně; musí býti toliko výjimkou, ultimae rationés. Neboť vnější nucení bylo vždy prostředkem nedokonalým a zůstane navždy takovým; za nejpříznivějšího případu se jím ničeho více nedospívá, nežli že ochranuje centrifugální náklonnosti v člověku. Dále pak, aby bylo vykonáváno vnější nucení, třeba ozbrojené moci, a dějiny mají mnohé důkazy pro to, že bývá takové moci na škodu a že zakrňuje, odvracuje-li se od svého vlastního vznešeného povolání, ochrany vlasti proti vnějším nepřátelům, a užívá-li se jí

k službám mameluckým a praetoriánským. Moderní státní umění musí se především snažiti, aby úkol sobě vytčený řešilo prostředky dynamickými; musí tvořiti z vnitra na venek, musí probouzeti v člověku náklonnosti centripetální, činiti jej skutečným *ζῶον πολιτικόν*, čímž jest ve stavu přírodním toliko nedokonale, ale pěstováním dokonale státi se může. Tento přechodní proces nikdy se nebude moci vykonávati v oboru ministerstva policejního; náleží v obor ministerstva vyučování; musí vycházeti ze školy a university; musí záležeti v tom, aby duchová úroveň lidu byla zvýšena.

Pro výchovu a národopis.

Více než kdy před tím mluví a píše se dnes o výchově, takže lze toto thema nazvati modním. Ovšem ne všecko, co přichází do veřejnosti, má opravdovou cenu, ba nelze to ani nazvati účelným nebo prospěšným, neboť při zvýšené produkci myšlenkového zboží děje se totéž jako při předmětech hmotných. Jestliže již staří měli za výborný způsob ridendo dicere verum čili zábavně pověděti pravdu, platí to ve zvýšené míře za nás, neboť dnes již i mládež staví se hrozně vážně na vědecké chůdy, že to někdy připadá, jako když hoch vezme tatínkův cylindr a dělá ministra. Proto tím záslužnější jest zahaliti vážné pravdy a důležité momenty odpozorované skutečnému životu do pláště satirického a tím nejen mocněji nýbrž i poutavěji a jasněji poučovati čtenáře o tom, jak směšná jest pósa a pošetilost lidská. Takovou v pravdě výbornou knížkou je **Po stopě pravdy.** (Napsal Fr. Procházka. »Česká knihovna« pro studující, č. XII, str. 93, cena 36 kr.)

Spisovatel ve 100 bajkách nahromadil tolik výborných naučení a vhodných rad vtipně čtenáři podávaných, tolik řízných šlehů zadal pošetilosti lidské bez rozdílu stáří a stavu osoby, že lze vřele knížku doporučiti nejen dospělé mládeži, nýbrž i jejím rodičům. Procházka nevyhýbá se v těchto bajkách ani sociálním pošetilostem soudobým, ba nejednu bájku lze výborně aplikovati i na neutěšené politické poměry. Zvláště z výrazných je Povoz Slávy, Mravenci a mšice, Vysoké nařízení, Vlkův večírek, Pře vlka s ovcí, Zaječí resoluce, Záby a mlynské kolo, Zušlechtěný vlk, Tančící dobročinnost, Na rozcestí. Některé vyplynuly z hotových příběhů veřejných a jsou silně pointovány. Líčení živé, stručné a řeč správná jen ještě zvyšují vnitřní hodnotu sbírky. V této formě satirické mluviti k mladé duši s nemalým jest užitkem výchovným a bylo by si přáti, aby na studující častěji a ještě směleji bylo pamatováno. Mládež miluje řízność a ostrou kritiku prostředí, v němž žije.

S jiné stránky paedagogickou rozpravou je přednáška prof. Fr. Čády Význam Komenského Informatoria školy mateřské (Časové otázky a rozpravy paedagogické sv. 6.). Č. rozbírá znamenitou knížku Komenského s hlediska dětského dušesloví (pedopsychologie) a shledává, jak výborně obsaženy

jsou moderní některé požadavky výchovné v této knížce před půltřetím stoletím vydané. Rozpravu tuto doporučiti je zvláště rodičům, neboť v ní naleznou mnoho zajímavých a moudrých poučení pro výchovu děcka, prve nežli jde do školy, a také to, jak nutno je připraviti dítě na školu nikoli jako počátek starosti a strázně, nýbrž radostné brány k vědění, ušlechtění a poznání. Za dnešních dnů tak lehkomyslně bývá dítě zanedbáváno v rodině a vše přenechává se škole, že to až litostně svírá u srdce pravého lidumila, jehož ideálem jest rodina-školou a škola rodinou. Kéž by rodičové z líného pohodlí vyburcovali se k usilovné práci výchovné — to by bylo nejlepší řešení sociální bídy.

Jiným v přeneseném smyslu výchovným je studium národopisu. Zde ovšem podává se nám materiál, z něhož lze teprve podružně ukazovati na poučení a který má význam pouze aplikační. Nicméně také patří k módnímu studiu v dobrém slova smyslu a proto nebude snad mi vytýkáno, že následující knihy družím k předchozím.

Poudačka vo blounnejch duších Zachara Mirona, str. 66, 2 K. Autor nazval tuto práci dramatická studie, poněvadž však vyhradil provozovací právo sdružení žurnalistů, viděti že vidí v této studii drama. Fabule děje jest tak prostinká, že jen mohutný talent rozvinul by ji v drama. Tkalci o špatném výdělku mnoho mluví, z hry však neviděti skutečné bídy; jeden oženil se ze vzdoru, a dívka, jež jím pohrdla, sama druhá trpí, že matka brání Tomši, aby si ji vzal. Strýc hrbáček Jáchym dá jí svou chalupu věnem a již má býti svatba, Hanóš zabije ženu a tchýni a zapálí domek a vše svede na Tomše, ten odsouzen na 20 let. Po roce uteče z káznice, právě když Hanóš chce si vzíti jeho nevěstu; četník stíhá Tomše, rozetne mu zbytečně hlavu, Hanóš se přizná, Tomši umrzne noha. Konec. Pravé dramatičnosti není ani v spádu děje, ani v zauzlení ani v závěru. Vše psáno dialektem pohraničním moravským. V tom je cena práce ovšem pouze filologická a pouze do té míry, pokud jedná se o sklad slova a řeči. Již syntakticky je řeč školená a mnohdy násilně dialektologisovaná nakupením zvláštností. Po mém soudu dialekt nehodí se do dramatu, protože nikdo, kdo není stejného dialektu, absolutně nemůže je přednášeti bez komolení a tím hubí se účel, proč spisovatel píše dialekticky. Byla by z této práce hezká dialektická povídka a byla by měla větší cenu. Cena 2 K je zbytečně předražená.

»Okresní památková komise chrudimská« obrala si za úkol nejen sbírati památky uměleckohistorické pro místní průmyslové museum, nýbrž vydáním jich učiniti je přístupnými oněm kruhům, které z nich mohou čerpati pro praktické účely. Také vydalo kuratorium toho musea již řadu výborných spisů, jež zavrcholují **Památky východočeské.** (Památky východočeské. Sbírka uměleckoprůmyslových a národopisných památek českého východu. Díl I. Uspořádal dr. K. V. Adámek. Chrudim 1904. Str. 130, listů

obr. 50, cena 14 K.) Tato publikace skládá se z 50 litografických a fototypických tabulek 8^0 a 4^0, z nichž 5 je polychromovaných; také v textu hojně je obrázků. Vůbec formou je publikace vzorně vypravena a slouží ke cti vydavatelům, že nešetřili ani práce ani nákladu. Ku každé tabulce je průvodní text, v němž vyložen předmět historicky i věcně ovšem ve formě stručné. Jakkoli podobný účel sleduje Soupisná komise České akademie a mnohé předměty byly již i jinde vydány, přece dr. K. Adámek jako pořadatel nepodnikl díla neužitečného tímto vydáním. Stručné popisy jsou většinou předmět vystihující po stránce historické i věcné, sledují hlavně cíl praktický, sloužící do jisté míry za návod pro toho, kdo by chtěl užiti předmětu za vzor moderní výroby a vhodně doplňují předmět viditelný pouze plošně na obrázku. Za týmž účelem jsou i obrázky textové, aby ukázaly předmět s několika stran. Jen by si bylo přáti, aby v těchto popisech byla mluva přesná a netvořena nová slova (vlnice, nepřeberný, cechovnice, výstavba, sídliště, vodní panny a j.) místo obvyklých »vlnovka, nepřebraný, pokladnice cechovni, část stavby, sedliště, delfín« a j. Také neužíval bych gotský m. gotický (9), pruhy m. okolky, síťkové krajky m. vložky (13), zřetel věnován m. obrácen (41), větev m. stvol, přicházejí z mody m. vycházejí, čtvercové železo m. čtyřhranné (56), vytříbenosti vkusové m. vytříbeného vkusu, pilastry m. konsoly (80); někdy bývá i chybný tvar mluvnický na př. z Chrudimi m. -mě (někdy správně!), oni nachází m. -zejí, pracem m. prácem, nitěmi m. nitmi, na vrcholi m. -le. Tyto věci zvláště z té příčiny vytýkám, aby jich příště při tak krásné publikaci bylo se varováno, neboť čistota jazyková jest nejkrásnější ozdobou každého spisu a měli bychom úzkostlivě toho dbáti, aby nikým proti ní hřešeno nebylo. Jinak spis hoden všeho uznání a zvláště úprava vší chvály, takže by si bylo přáti, aby nalezl hojného odběratelstva u všech milovníků naší minulosti a našeho národopisu.

K této publikaci obsahem možno přiřaditi X. sv. (1. seš.) »Národopisného sborníku československého« redig. Jiřím Polívkou (V Praze 1904, nákladem Národopisné společnosti československé, str. 42, 4 tab.), v němž je umístěna práce pí. M. A. Smolkové »O starobylém pletení na krosienkách u lidu uherskoslovenského« a pí. Ter. Novákové »Východočeské lomenice«. První poučuje nás o technice stávkové práce, jak posud obvyklá je na Slovensku pro zhotovování pletených předmětů na stávku či krosience a ukazuje, že by dobře bylo možno zavésti tuto práci do škol, protože je schopna zdokonalení a neobyčejně vděčná pro mladé ruce dívek. Druhá poučuje nás slovem i obrazem o tesařském umění mistrů východočeských od r. 1671 až po r. 1896, jak se nám jeví na sroubených chalupách a zvláště na nejozdobnější jich části — štítech. Kromě řezby (kroužení nebo vulg. švajfování) je neméně zajímavá malba ornamentální i figurální a zvláště pak bohatý výběr nápisů na základech (pod valbou)

a lomenicích. Spisovatelka snaží se řešiti jich estétický i étický význam, rovněž ukazuje k historii, pokud se nám v nich zrcadlí, jak vidíme zvláště dobře v jezuitském znaku, jemuž musil ustoupiti kalich. Zajímavé jest srovnání této práce s »Dřevěnými stavbami starobyle sroubenými« od Jana Prouska (Praha 1895). Bylo by dobře, kdyby i jinde byly sebrány zvláštnosti dřevěných staveb a podobným způsobem o nich pojednáno.

Zcela jiného rázu jsou **Pohádkoslovné studie**, jež napsal prof. Jiří Polívka a vydal v Národopisném sborníku sv. X seš. 2., jehož jest redaktorem (str. XXVIII + 211. V Praze 1904.). *P.* zabývá se již po dlouhá léta studiemi národopisnými a kromě jazykovědy slovanské jsou to zejména lidové tradice v literatuře i ústním podání dochované, které jej k sobě vábí. Mimo literatury slovanské stopuje krok za krokem i hlavní literatury západní a při usedavé píli, které sám předmět nad jiné vyžaduje, prohloubil si takovou měrou znalost předmětu, že se mu v tom u nás nikdo nevyrovná. Již v úvodě svého spisu obšírně a jasně vykládá »o směrech studia tradic lidových a jeho cíli«, při čemž staví se na stranu teorie migrační t. j. že lze shody mezi tradicemi různých dob a míst vyložiti stěhováním od národa k národu, při čemž ovšem i polygenese pohádek ostává v platnosti. Při tom nelze s mysli pouštěti, že vzniknouti mohly jen na značném kulturním stupni a výpravné písně jen v jisté společenské vrstvě. I ukazuje a přísně kritisuje mínění jednotlivých národopisců zvláště těch, kteří hájí universálnost hlavních a základních motivů pověstí a označují se jako škola anthropologická. Ukazuje pak na příkladě, jak nelze přeceňovati takové poznatky, které jinak lze kriticky vyložiti. Také nesouhlasí s podceňováním vlivu knižní literatury na lidovou. Při studiu o původě pohádek různí se mínění odborníků, ale nelze popříti, že toto studium jest oprávněno, protože nacházíme v dávných literaturách látky, jež podnes u různých národů se tradují. Zvláště ostře obrací se *P.* proti prof. M. Kawczyńskému a jeho teorii historické. Při styku umělé a lidové tradice, nemělo by se zapomínati, že ve středověku čítalo se na hradech hlasitě, při čemž i čeládka poslouchala a ta dále »noviny« roznášela do vsi a tak nejedna knižní látka se šířila. Že civilisací upadá pohádkovitost a záliba v ní, jest samozřejmé, ale největší vliv na zatlačování tradicionálních látek mají noviny, neboť strhují na sebe zájem a vše ostatní udušují — i píseň i pohádku i stařinu. Klinger hájí tvůrčí sílu lidovou naproti Kawczyńskému.

P. nestaví se na stanovisko předem určené, nýbrž snaží se svou studií hledati kolébku a původ látek a jich obměn. Při tom dochází k určení tří oblastí: 1. západo a středoevropská, 2. východoevr. a 3. jihovýchodoevr. I v tom jeví se autor objektivním, že hledí vykládati z prostředí národního každou látku, pokud zřejmá není při ní migrace. Práce založena je na velmi bohaté literatuře, kterou vyčerpává *P.* s velikou svědomitostí a pílí až obdivuhodnou. Probrány jsou pohádky: udatný krejčí, nezasmálka a roztancované střevíce; dále pak z pověstí legendárných

— čertův švagr a kajicný čert; z legend pak — o mstivém světci a o spravedlivé smrti. K dílu přidány rejstříky. Práce tato jest jednou z nejlepších, které *P.* vydal a znamená opravdové obohacení vědecké literatury národopisné u nás. Přál bych, aby čtenářstvo přijalo ji s tou láskou, s jakou ji autor vypracoval.

Σ.

Tendence v umění.

III. — Romantika, jež ve stopách Máchových veplynula, byla nejvhodnějším živlem, aby platonické horování národní v ní zapustilo kořeny. Světlá aspoň snažila se dát tendenčnímu lyrismu vlasteneckému onen konstatovaný přízvuk hospodářský, dost věcný někdy, ač jindy se neubránila, aby neopustila mety Havlíčkem vztýčené, ale cele v něm utonuli Hálek, Heyduk, Třebízský a ke Kollárovskému vrcholu vyšvihnul jej Čech, neposuzuji-li stránku formalní, než toliko obsahovou, tendenční. I pathos i panslavism obrozen se zvednul v jeho mladé lyrice, stělesněn byl klasicky v epice. Nečítám-li ani za tendenci jeho ulpívání na českém, jež nemohl nikdy opustit, byť i v nejexotičtější kraje zašel, tedy Slavie, Zimní noc, Handžár a některé stránky Zpěvníku Jana Buriana jsou tak dokumentární, jak málo které dílo jiných pěvců. Konečně což! Čech byl dědičně a výchovou disponován stát se idealním tendenčním hlasatelem, ale ostatní ne, a přece bylo ovzduší tak mocné, že i na básníku tendence tak dalekém, jakým je Vrchlický, vynutilo celé knihy, jimiž musel svou českost dokumentovat, aby předešel výtkám, jež mu kritikou byly činěny. A celé plejády menších a nejmenších rozezpívaly se notou po století obehrávanou, aby vyvýšily národní síly, vyvolaly nadšení, jemuž mnohdy nevěděly ovšem ani cíle. Jediný Neruda měl v té době síly dost, aby odolal, jediný Zeyer byl daleký dost, aby nebyl ve vír stržen.

Reakci vyvolal politický úpadek, jemuž vděčíme za nejkrásnější práce tendenčně vlastenecké, jež vůbec nám vznikly, negativní i kladné. Čech sám byl první, jenž zklamání dal výraz. Po několika krotkých satirách broučkovských i veršovaných, po poslední vážné výzvě v Jitřních a Nových písních vybuchl v nenávistně hořkých slokách Písní otroka, vypadlých naprosto z rámce jeho ostatní tvorby. Prudké údery, tvrdé, až drsné formace, vášnivé obžaloby, krajně bezohledné nahoru i dolů ozvaly se v nich — a byly snad nejsilnějším a nejsoučasnějším vybitím všeobecného napjetí, jaké se kdy událo; aspoň ohromný vnější rozruch a »úspěch« jejich byl relativně nejpronikavější. (Té ironie fakt, jimiž by bylo »úspěch« doložit!) Čech však neměl hořkosti tolik, aby mohl pokračovat; ten úkol převzal za něj Machar, nejtendenčnější umělec poslední doby, stavící se snahami svými proti všemu prohnilému a pro nové, svěžejší, jako kdys Havlíček, s tím toliko rozdílem, že nemá v současnosti obdobného hnutí veřejného, že je snad jenom jeho předchůdcem a připravovatelem. V jeho stopách jde i tím,

že nemůže-li najít v umění formy, jež by nejkrajnější výbuchy touhy jeho pojaly, sestupuje přímo v arenu s invektivou, útokem, se zbraní kalenou překypivým temperamentem a žíravým výsměchem, aby podvrátil, co stojí národnímu vývoji v cestě. — Vedle něho Holý a Dyk našli ještě silné akcenty negativní, co zatím stárnoucí Neruda vyzpíval poslední své Zpěvy páteční, v nichž propuklo horoucím varem, co po život tajil. Jsou pravda hluboce v ryzím cítění zakotveny, ale přece i v nich úvodní věty jsou tendenční a mnohý jiný ton také. Z moderny let devadesátých jediného Sovu mohu vzpomenout ještě a po něm Bezruče, abych zakončil řadu těch, kdo velkou duší úzce byli spjati s vzrůstem i klesáním svého lidu, kdo neváhali vskočit a proudu se postavit. Bezruče posledního, poněvadž v něm nevyvřel pramen a plamen poesie, jen když zlomena byla v něm víra v život utrpením a hynutím ostravského našeho pojítka se světem slovanským, utrpením národním a socialním. Pro vše dovedla jednoduše mlčet, jen jedinkrát vybuchla prudce, když nacionalism ji vybouřil. Toť snad důkaz nejmarkantnější. Je velká ta řada poslední, větší než kterákoliv dřív, a důkazem je i celkem i jednotlivostmi, jak prudké as byly otřesy posledních let, i jak se vzmáhá vnitřní odpor proti charakteru kultury naší, jež byla s to, aby je přivodila.

Tak dokreslil jsem paralelní obraz nejvýraznějšího českého proudu myšlenkového a obdobné jí tendence v literatuře. Je určitě znatelna vzájemnost jejich, citlivá někdy až do nejjemnějších záchvěvů. A kdybych hledal tytéž stopy v uměních méně tendenčních, i tam bych našel potvrzení: Škroupův »Kde domov můj«, zhudebnění všech možných, jen když vlasteneckých rymovaček je ukázkou z období prvního (mnoho jich znárodnělo buď přirozeně nebo školou, právě těch nejsentimentálnějších!), v období dramatické hudby je aspoň volba romanicko národních sujetů příznačna; ale sledujme text operní podrobněji a můžeme býti jisti, že každá hudebně bezvýznamná narážka nacionální je hudebně nadměrně akcentována i v dílech, jakým je Smetanův Dalibor. I celé nejkrásnější dílo Smetanovo, Libuše, jistě má mnoho tendenčnosti ve vzniku svém, jako také pathos Kovařovicových Psohlavců. Sentimentálně tendenční je téměř všechno výtvarnictvo předbřeznové, v pozdějších letech na př. allegorie A. Liebscherovy vedle slabších ještě obrazů jiných. Nechci v Manesovi ani v Alšovi hledat tendenci, jakou vidím na př. v Čelakovském, ale nelze jí nevidět v karikaturách, jež rodí se dnes jako opozděný pendant kruté literární kritice života. To stačí.

Ještě jedna tendence začíná skoro současně s vlasteneckou, ale nenachází umělců proroků, kteří by ji pozvedli krásou k síle evangelia — tendence moralistní.

Zde musím ustoupit od svého původního thematu, ne pouze pro začátek, ale sestoupit níž v celém rozsahu a obsahu, abych mohl hledat závěr, jehož bych v ryzí tvorbě umělecké nenašel. I sahám k pracím, jež sice signum umění také si vtiskují, ale

zůstávají nicméně buď úctyhodným řemeslem potem prosáklým nebo bezduchým rozmělňováním myšlenek i forem dávno vyžilých. Je sice divno, že v národě, jenž kdysi měl nejzanícenější a největší moralisty světa, jenž všem hnutím náboženským byl nejpřístupnější, marně se volá »po Dantovi«, že nezrodil se za století člověk, jenž by shrnul v sobě síly svého prostředí, ale jest jisto, že rozdrobila se energie náboženská v pouhou dobrou vůli nebo politikářské úsilí. A přece je nutno zase při této příležitosti konstatovati, že veliká většina malých a nejmenších uměla aspoň vytušit (podivuhodná intuice!), že je lépe sáhnout k tendenci, má-li přijít jakýs vnější úspěch, a ku které sáhnout je v našem prostředí nejvýhodnější. Štulců, Jablonských, Sušilů, Šťastných, Kosmáků, Lutinovů je legie — a to jsou dobří mezi legiemi Řezníčků, Brodských, Špačků, Kadlčáků, Křenů a jak se všichni jmenují. Zjišťuji-li to, tedy jen proto, aby bylo jasno, že vedle idealního vlastenectví (kdo čteš, rozuměj!) je klerikální moralism (křesťanského nebo absolutního nemáme) lidu nejmilejší, nejen vrstvám nižším, ale i středním a velké části t. zv. inteligence, že dva velké kvádry v základech českého národního charakteru jsou z planého, hluchého materiálu. Nahradit onen prvý jadrnějším usilovali a usilují mnozí, proti tomuto zamířil posud málo kdo, snad proto, že šedivý je prostředností, že nikdy nevypjal se nad okolí; byly to sic naše hlavy právě nejlepší, jež poznaly nepřítele a šly proti němu: Havlíček ve Křtu sv. Vladimíra, Neruda ve Feuilletonech, Machar v poesii i polemice, nejvervněji a nejvášnivěji v Golgatě — ale málo jich bylo. Snad tito tři právě vycítili nebezpečí povrchnosti, že byli tvrdi sami a v tvrdosti viděli možnost vzestupu, ale museli vycítit i osamělost svou, tím tíže, když uvážili, že jejich samota je důkazem, jak mnoho je ještě beztvárné měkkosti kol a kol — a nejvíc v lidu.

Mnohem později objevují se další proudy tendenční, jež třeba jsou nejrozmanitěji nuancovány, v jediný system se dají spojit, v socialní. V něm možno postihnout snahy po úpravě poměru vrstev společenských, poměru národa k říši a k vládě, reformách hospodářských, výchovných, po řešení postavení ženina, v novější době pak již i snahy specialisující tendenci na menší a menší okruhy, aby intensivněji mohly působit.

Zárodek jejich uložen již v Havlíčkovi, ale nerozvitě posud mnohdy v pouhých epigramických narážkách nebo jako přeletná zmínka v poesii jiné tendence. Zárodky! A v téže době již se pracovalo o Národní divadlo, aby dovršilo rozvoj uměleckých cest! Než nechci se stavovat u lákavého bodu charakterisačního — chci dál.

Němcová v Pohorské vesnici pokusila se precisovat mnohé z toho, co Havlíček neměl kdy rozvinout. Podřizuje skoro románový děj svým myšlénkám vedlejším; hrabětem řeší poměr šlechty a kapitálu k selskému i řemeslnému lidu, vytýkajíc mu úkoly, jež namnoze posud mu bývají ukládány (ideální bohužel); hraběnka a Jelenka v rozhovorech svých a farářových řeší

otázky výchovné, formulují poprvé touhu ženy po změně postavení, stavějíce cíle zajímavě shodné s dnešními; seskupením drotarů s horaly šumavskými pokouší se o sblížení československé. Uvážíme-li, že Němcová v Pohorské vesnici viděla překonání Babičky, že chtěla tímto směrem pokračovat, doceníme teprve, kolik víry v tendenci měla nejen ona, ale všecka doba tehdy, a jak bystře viděla v dálku, jsouc předzvěstí hospodářského idealismu let sedmdesátých. Nástupkyně její Světlá je sice silně romanticky podbarvena, jak chtěl čas, ale tendenčnost přejala a rozvíjela dál zcela ve stopách jejích, zvlášť ve svých vrcholných pracích románových. Její Otík, Antoš, Štěpán jsou hospodářskými organisatory svého okolí, jsou současně nositeli vyšší kultury a vychovateli charakteru, každý svým zajímavým způsobem. Otík na př. je realisací inteligenta nesoucího mezi lid své vzdělání, Štěpán řeší obsah úkolu starostenského, Antoš Jirovec provádí sdružení obchodní, jiní jiné. A všem mužům téměř je inspiratorkou nebo morálním důvodem k činnosti žena, jíž Světlá dává tolik idealisované charakternosti, uvědomělosti a síly, že musím v tom viděti tendenci, aby jí připraveny byly cesty k příštím výbojům. Je sice možno jistou část zveličování přičíst na vrub romantice, ale nikdy ne vše, známe-li oštatní její postavy reelně bystře zřené i komponované. Vyspělejší technikou koncepční stojí Světlá nad Němcovou, ale jinak přejímá zcela tendenční dědictví po ní, přidávajic v počátečních pracích svých ještě sentimentální vlastenectví tehdy rozkvetší i v dílech jiných.

Žádný z jejich současníků nespojil v sobě tolik tendenčních cílů jako tyto dvě ženy na rozhraní dvou dob života našeho. Snad proto o tolik více milovaly život, že se k němu vlastní silou musely prodrat, tísněny ještě tradicemi výchovnými, snad proto tolik chtěly obsáhnout duchem, že měřily život ne silami, ale velikostí své lásky jen.

Vedle nich a po nich rostl do šířky zástup těch, kdo uměním šli vstříc novým proudům života, hledíce je buď vzbudit nebo uvolnit jim cestu. Neruda, Pflegr, Šimáček, Jeřábek, Sova, Machar, Bezruč nesli lásku ubohým, vyděděným a míjeným: Čech chtěl řešit v Evropě vyrovnání protiv společenských, pokoušel se o to mimochodem i v jiných dílech, neměl však ještě dosti síly, aby došel ke krajním důsledkům; chtěl smiřovat; ale již moderna sdružená v anarchistní skupinu nalezá k tomu odvahy dost, ba i k roztětí záhad náboženských odboji vnitřně nutnými i naučenými; Laichter se stává nejvýznačnějším specialisatorem tendenčním; Machar a Kunětická staví se v čelo hnutí ženskému, ani ne tak o b s a h u jako mravní jeho nutnosti; v zástupu dorůstajících vyvstávají fysiognomie prudce tendenční v Srámkovi, Uhrovi a jiných, i mezi výtvarníky objevují se silné sklony k tendenci, na př. v Kupkovi, Holárkovi a Gelnerovi zkrátka rostou hloub a šíř snahy životné v umění a nebyly přerušeny ani krátkou artistní erupcí let devadesátých, jež je jen zastínila na čas.

Došel-li jsem prve k soudu, že z inteligence knižní pramení hnutí planě vyznívající v dutosti slov, v bezskutkovosti, zde mohu konstatovat již úchylky. Ještě generace z romantiky vyšlá má pečeť idealismu slovného, ale již Neruda staví se na základ života a za ním jdou ti z let osmdesátých a devadesátých. Jich tendence nezrodila se z platonické lásky, jejíž důvod je buď v potřebě citovosti nebo v nesamostatnosti, jejich láska vzešla z poznání a změnila se v energii skutkovou dřív než proklestila si cestu k uměleckému výrazu bolestí soucitu či odboje. Světlá v ženské otázce se stává pracovnicí veřejnou a dává popud k zřizování dívčího školství. Kunětická a Machar přehodnocují mravní podstatu hnutí, aby nezašlo v prázdno, Neumann přechází od slov přímo k práci na jejich uskutečnění, chce organisovat a inspirovat rodící se stranu anarchistickou. A nezůstávají sami; jiní za nimi odcházejí z umění v život, jak ze života šli k metám uměleckým. Ne kniha, ale život se stává znenáhla inspiratorem umění; zde jsem mluvil jen o tendenčním, mohu však klidně rozšířit soud i na jiné, na všecko téměř.

Měl bych hledat z uvedeného, pokud se tendenční umění stalo předchůdcem společenských proudů, vyslovujíc, co ve všech myslích neuvědoměle tkvělo, nebo pokud se stalo pouhým jejich odleskem. To však bylo by lze docenit jen ve spojení se všemi složkami ostatními, život regulujícími a zrcadlícími, s žurnalismem, školstvím, s činností sborů správních, spolků i jednotlivců, s tvořením stran politických, hospodářských i jiných; a těch vyrůstá se vzrůstajícím ruchem národním tolik, že nelze v krátkém essayi přesně vymeziti podíl připadající na složku jedinou, ne největší. Ale již z přehledu činitelů lze usoudit, že opravdu se rozvil život národní tak, že umění, kdys jediný projev i prostředek životní, ustupuje na místo, které mu v zdravém socialním prostředí přísluší, na místo jedné složky hybné ze mnohých, třeba že si uhájilo místo velmi čestné mezi nimi. Jedno ještě poznati se dá z kvalifikace uvedené: v myslících a tvůrčích lidech obrací kultura jak duchová tak citová od povrchu k jádru žití, stává se životnější; je-li z toho možno uzavírati na obdobnou změnu v inteligenci a lidu vůbec, dalo by se očekávat, že nevrátí se již plané vzestupy a nutné proto pády národní, aspoň ne tak intensivní; že nadchází doba positivnějšího, zdravějšího vývoje, jehož vítězství nad minulostí ovšem předpovídati nelze, kdyžtě teprve do boje a sporu s ní vstupuje, když nejen nezměnil posud národního charakteru, ale nedovedl zlomiti ani oněch snah, jež přímo k myšlenkovému a citovému zpovrchnění z »inteligence« vycházejí.

Chtěl jsem studovati tendenci a význam i oprávnění její v umění a na příkladu vlastního národa vytvořiti paralelu mezi ní a životem. To jsem učinil. *E. Sokol.*

Zásada příčinnosti a svoboda vůle.

Odezva na článek pana prof. Mareše: „Naturalism a svoboda vůle".

V. Determinism, svoboda, mravnost.

1. Kdyby nám již z dějin lidské myšlenky i z vlastní zkušenosti nebylo známo, jak pozvolna a pracně si dobývá uznání každá nová pravda proti utkvělým již předsudkům, sotva bychom pochopili, jak jest možno, že po tolika a dobrých výkladech, které byly podány o determinismu, není tento pojem dosud znám, dosud jasně chápán; jak jest možno, že dosud pode jménem determinismu bývá někdy hájeno, jindy vyvraceno učení, které jest jen karikaturou determinismu, ano někdy přímým jeho opakem. Není tedy ještě docela zbytečno znovu si klásti a znovu zodpovídati otázku: co jest determinism? Není patrně; a chceme-li i v přítomné diskusi míti jasno, nesmíme se vyhnouti málo vábné práci — donést několik polínek do lesa.

Co jest tedy determinism?

Ve smyslu nejobecnějším jest to zásada příčinnosti aplikovaná na stavy vědomí. Žádný stav vědomí, buď si to stav poznatkový či snaha nebo cit atd., nevzniká z ničeho ani zázrakem; každý jest určen příčinami a podmínkami, z nichž mohl vzniknouti jen on a žádný jiný, a z nichž, byly-li dány, nemohl nevzniknouti. Všecko, co jsme řekli o zásadě příčinnosti, platí též o této její aplikaci; není výtěžkem úplné a podrobné indukce — žádný zákon ve vědě vůbec není výtěžkem takové indukce, ani ten, který platí za nejlépe a nejjistěji dokázaný — nýbrž indukce jen částečné; vážný protidůvod však, který by tuto aplikaci zásady příčinnosti na stavy lidského nitra vyvracel aneb aspoň v pochybnost uváděl, nebyl podán ani jediný, ba není ani možno opak její: vznik stavu vědomí z ničeho si představiti. Představiti si to, bylo by totéž, jako představiti si absolutní stvoření; představiti si absolutní stvoření (vznik něčeho z ničeho) příčí se však podmínkám zkušenosti, jelikož nic, ze kterého má vzniknouti něco, není možným předmětem představy.* Determinism jest dále heuristickým principem vědy psychologické; t. j. znamená pro ni úlohu, hledati příčiny a podmínky, z nichž a za kterých vznikají stavy vědomí a tyto takovým způsobem vysvětlovati; rozumí se ovšem, že jako v žádné vědě nejde ani v psychologii o vysvětlování podrobné, o vysvětlování každého jednotlivého stavu vědomí a jeho kvalit, nýbrž jen o souvislosti typické — podrobné vysvětlování jest arci ideálem, ale sotva dostižitelným. Jen determinismem stává se věda psychologická možnou (tak jako všeobecněji se stává kterákoli věda možnou teprve zásadou příčinnosti), poněvadž jen jím jest dána zákonná souvislost stavů vědomí a možnost poznání této souvislosti. Tak sama existence psychologie jest, třeba že nepřímým odůvodněním determinismu.

* Představiti si nic = představiti si něco (— každá představa, každá myšlenka musí míti nějaký předmět —), co není něčím; = představiti si A, které jest non-A. Nemožnost představy takové je samozřejma.

Které jsou však ony příčiny a podmínky, jimiž jest každý jednotlivý stav vědomí určen (determinován)? Jsou to jednak vnější popudy (okolí), jednak celý současný i předchozí stav nitra; úhrnný stav vědomí (t. j. všecky představy, city, snahy atd. v daném okamžiku uvědoměné) jest tedy určen okolím a stavem vědomí předchozím. Tento předchozí stav jest však určen podobným způsobem, takže docházíme, postupujíce takto stále nazpět od výsledků k příčinám, až k vědomí prvečnému, k původním psychickým schopnostem přicházejícího na svět děcka. Odkud však jsou ty? Jsou rovněž určeny, determinovány příčinami, či povstaly z ničeho, zázrakem nebo »náhodou«? Nikoliv; i když nemůžeme prstem ukázati na příčiny a podmínky, jimiž jsou determinovány, když nemůžeme dopodrobna vypočítati a určiti příčinné vztahy těchto výsledků k jejich příčinám, víme přece, že z ničeho nejsou. Jako biologický organism novorozeněte jest determinován, je z d ě d ě n, tak též duševní disposice, ony základní schopnosti přijímat a určitým způsobem zpracovávat vnější popudy a určitým způsobem na okolí své reagovat, jsou zděděny; nasvědčuje tomu již úzký paralelistický vztah mezi fysiologickým a psychickým: je-li fysiologický organism zděděn, nemůže jinak povstati ani ‚organism' psychický. Mladé símě budoucího stromu jest tedy plodem stromu již starého a jest v tomto smyslu samo též staré. Duševní disposice dítěte jsou výslednicí duševního života rodičův a sáhají svými kořeny až ke kořenům rodu — právě jako po stránce fysiologické jest takovoutéž výslednicí organism tělesný, jejž bychom docela dobře mohli jmenovati souhrnem fysiologických disposic. Máme přímé doklady o duševní dědičnosti? Máme takové jako pro dědičnost biologickou; a třeba že do úplnosti a do podrobného propracování velmi mnoho ještě schází, jest dědičnost jakožto fakt prokázána již tím, že nejen nebyla podána, ale ani mysliti si nelze, že by mohla býti podána jiná theorie, která by, neodporujíc podmínkám zkušenosti, vysvětlovala vznik a utváření duševního života novorozencova alespoň tak, jak tato dosud jen v hrubých rysech načrtnutá theorie dědičnosti. Neboť popříti dědičnost znamená připustiti vznik z ničeho, připustiti zázrak; tertium non datur. A připustiti toto je tolikéž jako zapříti svůj rozum, zapříti sebe sama. Nechť jen ti, kteří popírají dědičnost, domyslí logicky svou negaci; shledají, že dojdou nevyhnutelně k tomuto absurdu.

Celý duševní život člověka není ničím jiným než rozvojem původních, zděděných disposic vlivem okolí, při čemž ani ony ani toto není výlučně aktivní nebo pasivní, nýbrž vždy i aktivní i pasivní, ale tak, že některá stránka převládá; ve snaze (a stavech odtud odvozených na př. chtění) jest převaha aktivity u člověka samého, v jeho já, v »činném subjektu« (ač nikoliv spontanně t. j. nezapříčiněně činném), ve stavech poznatkových (počitku, vjemu) jest subjekt více pasivní, aktivní pak jest vnější popud. V tom smyslu můžeme říci, že každý stav vědomí jest reakcí nitra na popudy z venčí, reakcí někdy více pasivní, jindy více aktivní;

ale i nitro samo není dokonale jednotno, i v něm se následkem různých poruch rovnováhy přiházejí sekunderní akce i reakce, které však jsou rovněž, jako ony prvé, podmíněny, určeny.

Takový jest, co nejstručněji vyjádřen, obsah determinismu. »Všecko myšlení, cítění a konání člověka je podmíněno celým současným i předchozím vývojem; v celém duševním i fysickém jeho životě není sebe nepatrnějšího záchvěvu myšlenky nebo citu, sebe nepatrnějšího úkonu, který by povstal náhodou nebo zázrakem či jakýmkoliv způsobem jiným než jakým povstávají všecky jiné jevy a děje: totiž dle zákona všeobecné příčinnosti.« * — Z uvedeného plyne, že není jen determinism vůle, ale též rozumu, citu atd., zkrátka: determinism vědomí vůbec a každé jeho složky zvlášť.

2. Protivou determinismu jest indeterminism, který, pokud jest důsledný, zapříčiněnost stavů vědomí vůbec popírá. S takovýmto důsledným indeterminismem ovšem se dnes sotva již setkáme; indeterminism vydává pravdě determinismu nepřímé svědectví tím, že jest nucen stále víc se mu přibližovati a také přibližuje.

Indeterminism vůle přiznává vůli moc neříditi se pohnutkami, ale rozhodovati se i proti nim. Za zcela stejných okolností (což jest arci případ jen v myšlence možný) může se vůle rozhodovati různě, nebo i nerozhodovati. Mohu chtíti to, mohu chtíti ono; mohu též nechtíti; volba závisí jen na mně (na mé vůli), já však (má vůle) nejsem determinován žádným činitelem dalším. Jinými slovy: vůle jest činitelem determinujícím, nikoliv determinovaným.

Indeterminism jest nauka neujasněná a jen této okolnosti vděčí za svou existenci; indeterminism jasně promyšlený a domyšlený jest contradictio in adiecto, jest nemyslitelný a tím nemožný, jak jsme již dříve podotkli. Kořen této neujasněnosti tkví v pojmu vůle. Vůle jest tu pojímána jako zvláštní mohutnost subjektu, která jsouc docela odlišna od motivů, stojí nad nimi a může si dle libosti s nimi hráti a mezi nimi vybírati — kdežto přece vůle není než souborný název pro jednotlivá chtění, chtění pak jest rovněž názvem někdy více někdy méně složitého děje, ve kterém lze rozeznávati alespoň dva momenty: 1) váhání a volbu, které jsou zápasem motivů-snah; 2) rozhodnutí, které jest vítězstvím v tomto zápase. Není zde místa pro žádného zvláštního činitele — vůli — která by stála někde mimo tyto motivy-snahy nebo nad nimi; to já chci, já volím atd, jest jen podmětnou stránkou motivů-snah, neodlučitelnou složkou jejich obsahu.

3. Od determinismu konečně třeba lišiti fatalism, který by bylo možno charakterisovati též jakožto neúplný determinism, poněvadž přiznává určující vliv na vůli jen příčinám jistého druhu, jiným pak vliv takový upírá. Dle toho, jakého druhu jsou tyto příčiny, které mají monopol určovat vůli, lze rozeznávati různé formy fatalismu. na př. fatalism vlastně tak

* O některých ideách doby přítomné. Rozhl. XIV. 105.

řečený, dle kterého jest to osud (fatum), který vůli určuje, různé formy fatalismu theologického, fatalism naturalistický, který přiznává určující vliv na vůli a jednání jen »přírodním zákonům« nebo »vývoji«, ale upírá jej vědomému působení lidskému, vyjímaje takovým způsobem člověka z »vývoje« a z přírodních zákonův (»laisser faire, laisser passer«); fatalismem jest též názor p. Rohanův, který přiznává určující vliv na vůli jen bolům.

Na příbuzenství fatalismu s indeterminismem bylo již nejednou poukázáno;* zde upozorňuji jen na podobnost, týkající se stránky praktické; jak fatalism, který upírá určitým činitelům, na př. vědomému působení člověka na člověka, určující vliv na vůli, ponechávaje vše osudu, bohu, »vývoji« nebo — jako činí p. Rohan — bolům, tak indeterminism, který možnost určení vůle vůbec popírá, vedou v důsledcích svých k popření možnosti výchovy a příbuzných činností, tedy k nečinnosti hesla: laisser faire, laisser passer. Nedospívají-li všichni fatalisté a indeterministé k těmto důsledkům, jest to jen štěstí nedůslednosti.

4. Než vraťme se k determinismu; jaký jest jeho poměr k svobodě vůle a mravnosti? Dle prof. Mareše »vzniká spor mezi vědeckým uznáním naprostého determinismu a skutečným životem. Žádný živý člověk nemůže žíti v souhlase s vědeckým uznáním naprostého determinismu. Determinism zvrací všechny hodnoty, kdežto skutečný život tvoří a oceňuje hodnoty« (312). A před tím píše: »Je-li smýšlení i jednání člověka nutně určeno příčinami, takže nastává jako nevyhnutelný následek, nemá žádné hodnoty, nelze ho oceňovati, nýbrž jen vysvětlovati. Zájem na vlastním i cizím jednání je potom klamnou ilusí. Proč se starati a proč litovati? Proč všechna ta citová vzrušení a útrapy nad cizí krutostí a vlastní hloupostí?« (312). Tyto výtky a otázky byly by oprávněny, kdyby je prof. Mareš adresoval fatalismu; ale on je adresuje determinismu — a tu správny nejsou. Neboť předně: Determinism nezvrací hodnot. Proč by je zvracoval? Proč bychom, postavíme-li se na stanovisko, že smýšlení i jednání člověka je nutně určeno příčinami, tak že nastává jako nevyhnutelný následek, mohli toto jednání pouze vysvětlovati a ne též oceňovati? Jest snad taková protiva mezi oceňováním a vysvětlováním, že kde se toto počíná, ono přestává? Stala se nám na př. oživená příroda (rostlinstvo, živočišstvo) méně krásnou, méně cennou, když nám ji vývojová theorie počala vykládat, ukazovat příčinné spojení mezi druhy a rody? Byla krásnější v našich očích, dokud jsme v ní viděli zázrak? Mně nikoliv; naopak, pamatuji se, že nikdy mne nepojal větší úžas, a mohu říci, větší láska k přírodě, než když nám bylo vykládáno ústrojí a činnost buňky a podobné věci. Anebo, přestane nám Hus býti milý, poznáme-li, kde a na čem

* „Fatalism vyplývá z indeterminismu; kdo je přesvědčen, že jeho chtění není nutným následkem předchozích, determinujících příčin a motivů, kdo věří, že jeho chtění samo od sebe a ze sebe, nezávisle na příčinách a motivech z hloubi nitra se vynořuje, ten je fatalista:“ tak píše prof. Masaryk ve studii: Podstata a methoda sociologie (Naše Doba. VIII. 735).

se inspiroval, jak byl vychován, jací byli jeho rodiče atd., zkrátka, poznáme-li, jaké to byly příčiny, z nichž jako přirozený a nutný následek vyplynulo jeho jednání? Ztratí pak toto jednání veškeru hodnotu v našich očích? A zase: bude rolník, který nabyl odborného vzdělání na vyšší hospodářské škole, kde mu byl vykládán, pokud to dnešní znalosti připouštějí, docela přirozený příčinný postup, jak půda působí na sémě a toto na ni, jakých látek potřebuje rostlina k své výživě atd. — bude si proto méně vážit svých polí, bude mu méně příjemný pohled na kvetoucí osení, na úrodu? A bude se méně trápit nad pohromou, kterou mu způsobilo krupobití, pozná-li, že není zázrakem, ale docela přirozeným a nutným účinkem přirozených příčin? Jedním slovem: jest nutnou podmínkou hodnot a hodnocení víra v zázrak? A ničím jiným než vírou v zázrak není víra, že něco ať v přírodě, ať v člověku, ať v řádu smyslových jevů nebo v řádu stavů vědomí povstává z ničeho, nedeterminováno. Determinism nezvrací tedy hodnot: mravní ideál nepřestává proto býti ideálem, že jest determinován, že ve mně nevznikl z ničeho, ale že je výsledkem vlivů výchovy a okolí vůbec na můj subjekt a disposic tohoto subjektu samého, které zase jsou determinovány dědičně; jednání, které jest ve shodě s tímto ideálem, nepřestává mi býti příjemno, a které jest v neshodě s ním, nepříjemno proto, že jest determinováno, a nepřestávám si onoho vážit a o ně usilovat, tomuto pak odporovat atd. Mizí zásluha i vina ve smyslu tom, jakobych já nebo jiný člověk byl poslední příčinou svého mravného resp. nemravného jednání — ale právě toto poznání, daleko jsouc toho, aby mravnost ničilo, povznáší ji tím, že zmenšuje domýšlivost na vlastní přednosti i nenávist k chybujícím a učí snášelivosti, která však není indiferentismem. Než nejde zde o to, ukázati dopodrobna, jak působí a může působiti determinism na mravnost — toho již rozsah článku nepřipouští;* chtěl jsem ukázati jen, že determinism mravních hodnot nezvrací a není tudíž ve sporu s mravností.

Prof. Mareš praví bezprostředně za výtkami a otázkami, které jsem nahoře citoval: »Děje-li se vše nutně působením příčin, není v tomto řetězu objektivního dění vlastně ani místa pro — lhostejného diváka« (312). Z celé souvislosti jest patrno, že tato věta má býti jakýmsi vyvrcholením rhetorického důkazu absurdnosti determinismu; zatím však tato velmi správná věta celý ten důkaz zvrací. Vskutku: není místa pro lhostejného diváka, poněvadž vše se děje působením příčin. Vše: tedy i city provázející volbu, i hodnotné oceňování ideálův a skutkův; i tyto ideály samy; i váhání i nejistoty volby, i vědomí, že bych mohl jednati jinak .. vše to děje se nutně působením příčin, a já sám, když chci, t. j. když prožívám onen stav, který se nazývá chtěním (ne tedy, když o tomto stavu pouze přemýšlím), nemohu být lhostejným divákem, neboť nejsem někde mimo

* Zmínil jsem se o těchto otázkách, ovšem také jen stručně, v citovaném již článku; v. Rozhl. XIV. 105 a násl.

toto chtění nebo nad ním a nejsem vyjmut z příčinného dění: »já sám« — toť podmětná stránka těch úvah, váhání, rozhodování se, radostí i žalů, neodlučitelná od jejich obsahu a s ním tedy zároveň určená.

Z toho, co právě pověděno, vyplývá zároveň, že není žádné logické antinomie mezi determinismem a svobodou vůle (ve smyslu tohoto slova dříve vyloženém). Vědomí, že jsem to já, který chci, že mohu vykonati toto aneb ono atd., nikterak neodporuje větě, že toto já, tyto úvahy, motivy atd. jsou determinovány příčinami a že nemohou býti jiné nežli jsou; že kdo by znal dokonale stav mého nitra i okolí, mohl by s určitostí předpověděti, jak se rozhodnu. V době, když váhám, uvažuji, rozhoduji se, chci, zkrátka: když prožívám stav chtění, nejsem si arci vědom těchto určujících příčin, alespoň ne všech; nemohu si ani býti jich vědom, — jako embryo, kdyby od počátku mělo vědomí, nemohlo by si přece býti vědomo způsobu svého vzniku (oplození vajíčka); nemohu si jich býti vědom, poněvadž to mé uvažování, volení, rozhodování nemůže současně býti podmětem, t. j. uvažováním, volením, rozhodováním i předmětem úvahy a myšlení (tedy jakýmsi díváním se na toto uvažování, volení atd.), nemůže býti zároveň dějem a vědomím o ději. Toto nevědomí příčin a nemožnost vědomí příčin není však vědomím, že není příčin;* jen tehda, kdyby jím bylo, byla by mezi svobodou vůle a determinismem logická antinomie. Toho není však a proto též netřeba řešiti antinomii, které není. Prof. Mareš ovšem antinomii stanoví a řeší; domyslíme-li však jeho řešení, poznáme, jak neoprávněně kladl determinism proti svobodě. S hlediska retrospektivního, praví, má determinism pravdu; příčinnost jeví se všemohoucí. S hlediska prospektivního cítím se svoboden. Domysleme: nebude jednou budoucnost, na kterou se nyní dívám prospektivně, minulostí? Bude zajisté. Nebyla minulost, na kterou nyní hledím retrospektivně, kdysi budoucností? Byla ovšem; byl jsem tedy a budu zároveň determinován i svoboden; svoboda a determinism se tudíž nevylučují.

Naopak, postulují, jak jsem již dovodil; právě determinism mi vysvětlí, že a proč nemohu si býti vědom určujících příčin, když chci a jednám, že a proč se musím cítiti svoboden. Proto neřekne determinista nikdy: není svobody, není volby, není mravnosti — jako to tvrdí p. Rohan, a ten by toho netvrdil, kdyby byl deterministou. Svoboda, volba, mravnost jsou fakta, a ta nelze odstraniti popřením, tak jako nelze odstraniti bolest zubů prohlášením, že to je iluse a jako mne nikdo nepřesvědčí, že dům, na který hledím, neexistuje. Člověk může si sice na-

* Absurdnost takového stotožnění objeví se na následujícím analogickém příkladě: Kdybych žil od malička o samotě na neobydleném ostrově jako Robinson, ztrativší záhy své rodiče, neměl bych snad vědomí o tom, že jsem se narodil (přímého vědomí takového ostatně nikdo nemá a nemůže míti); toto nevědomí však nebylo by přece vědomím, že jsem se nenarodil. Nuže: jediným odůvodněním indeterminismu jest absurdní stotožnění, s tímto docela obdobné.

mlouvati podobné nemožnosti, ale nikdy jim opravdu neuvěří. Svobodu vůle, volbu, mravnost popírá právě jen fatalism — to jest, namlouvá si, že jich není, že to jsou iluse; mezi ním a svobodou jest tedy logická antinomie, kterou nelze rozřešiti jinak, nežli že přijmeme svobodu, která jest nám dána jakožto fakt bezprostředního vědomí, a přestaneme si namlouvati víru ve fatalistická tvrzení, která nemají lepšího smyslu, než by mělo tvrzení, že kruh má čtyři hrany.

Ale jest též antinomie mezi svobodou vůle a indeterminismem, a sice proto, že indeterminism imputuje vůli něco, co v ní není: že totiž na místo »nevědomí určujících příčin« obratně vsunuje »vědomí, že není takových příčin«. Díky tomuto snadno přehlednutelnému — připouštím, že bezděčnému — podvodu může se indeterminism skrývati za svobodu vůle takto upravenou, odívati se v tógu obhájce svobody a mravnosti a vrhati deterministům léčku, na kterou se někteří lehkověrně chytají a dokazují pak, že není svobody. Není třeba přece přiznávati indeterminismu titulu nesprávně nabytého a nazývati jej svobodou nebo naukou o svobodě; vzbuzuje se tím zdání, jakoby determinism popíral nejen indeterminism, ale též onu svobodu, která jest člověku dána jakožto bezprostřední fakt vědomí, a že jest tedy vlastně — fatalismem. A ještě toho lze si všimnouti: indeterminism činí se svobodou vůle cosi podobného tomu, co činí fatalism s determinismem: kdežto onen se skrývá za svobodu vůle a dodává si tak zdání názoru ověřeného jistotou bezprostředního vědomí, svobodu vůle pak diskredituje v očích těch, kdo »věří u vědu« — fatalism zase béře na sebe někdy masku, t. j. název determinismu, čímž si dodává zdání názoru vědeckého, vskutku však vědecký determinism diskredituje u těch, kdo věří bezprostřednímu svému vědomí.

Odhalíme-li však onen — připustil jsem již, že bezděčný — podvod indeterminismu, shledáme, jak neoprávněně se tento názor staví na piedestal obhájce mravnosti — determinismem prý ohrožené. Jak chcete působit mravně na lidi, vychovávat je, polepšovat, neuznáváte-li, že vůle jejich je určována vaším jednáním, vašimi výchovnými a polepšovacími prostředky? Jak můžete někoho nazvat mravným, nevíte-li, zda již v příštím okamžiku se nerozhodne vykonati čin, který vás ohromí svou nemravností? Jak můžete mluvit o hodnotě a významu mravních ideálův, neuznáváte-li, že tyto ideály mají moc určovat vůli? A tak dále. Vedly by nás daleko tyto otázky a jest čas, abychom skončili.

5. Mezi svobodou a mravností s jedné a determinismem s druhé strany není tedy antinomie logická, jak jsme poznali. Ale jest mezi nimi přece jistá antinomie, kterou by bylo možno nazvati praktickou, a jejíž povahu jsem již naznačil. Nemohu současně chtíti a zpředmětňovati si, představovati, analysovati toto chtění. Jest to táž antinomie, která jest mezi každou theorií a na ní se zakládající nebo jí odpovídající praxí, anebo, chcete-li, mezi vědou a praxí. Nemohu současně theori-

sovati a zároveň býti činný; nemohu na př. současně studovati složení lídského těla, konati hluboké vědecké studie na pacientovi a zároveň vykonávati praxi lékařskou; nemohu současně studovati pedopsychologicky povahu dítěte a dítě vychovávati. Jistý rozpor jest tedy mezi každou theorií a praxí a hypertrofie vědecké analysy a theorisování může býti i na úkor praxi; což však nikterak nevyvrací pravdy, že věda, analysa, theorie mohou býti a opravdu jsou praxi na výsost užitečny. Tak i hypertrofie sebepozorování a sebeanalysy mohla by v člověku tlumiti schopnost vůle, energického chtění a jednání; ale jako tam, tak ani zde nelze z tohoto důvodu sebepozorování nebo sebeanalysu a na nich se zakládající determinism zavrhovati, aniž popírati užitek, který může tento názor přinésti — a po mém úsudku již přináší — vůli, jednání i mravnosti.

Poměr determinismu k vůli a jejímu podstatnému znaku: svobodě jeví se nyní určitěji. Jest to poměr názoru o věci k věci samé. Názor o věci není věcí; vědění o vůli, analysa vůle není vůlí, není chtěním. Vůle, když prožívám stav chtění, jest právě mým stavem; v determinismu jest tato vůle zpředmětněna: nebo-li, mohl bych po Kantovsku říci, vůle, jak ji prožívám, jest noumenon (též: podmět), vůle, jak o ní deterministicky uvažují, vůle-předmět, jest fenomenon. Mezi oběma, noumenem i fenomenem jest určitý vztah, ale ne totožnost. Z toho všeho vychází zároveň, že svoboda — jak mi ve vědomí bezprostředně jest dána — nemůže býti stavěna ani proti determinismu ani pro něj jakožto nějaký buď mu odporující anebo v jeho prospěch svědčící názor; svoboda není vůbec názorem o vůli, nýbrž znakem vůle (vůle-podmětu, neboli vůle, jak ji prožívám, když volím a chci), a proto jest mezi ní a determinismem, který právě jest názorem o vůli, poměr heterogenity a disparity, který vylučuje každé srovnávání. Kant to dobře naznačil, odkazuje svobodu do světa noumenů.

Tím bychom mohli výklad o determinismu a svobodě skončiti. Že asi dlouho ještě se budou ozývati hlasy, označující determinism za ohrožovatele mravnosti, a rozumí se: i právního řádu, jest více než pravděpodobno — a netřeba toho konečně ani litovati. Lidé jsou vůbec nedůvěřivi k novým názorům, a ne vždy neprávem. To jest jedna příčina; a druhá: zastaralé a přežilé již názory — předsudky — nevzdávají se bez boje. To, co v nových názorech jest pravdivého, jistě vydrží boj, jehož očistný oheň, dalek toho, aby pravdě uškodil, prospěje ji tím, že ji protříbí. V příčině determinismu vidíme již užitek takového boje: jemu zajisté děkuje determinism za to, že neuvízl na stanovisku umrtvujícího a plochého fatalismu hesla: laisser faire laisser passer. Pokud se článek p. Marešův staví proti tomuto fatalismu a též proti determinismu fatalisticky pojímanému, jest záslužný; nedorozumění tkví v tom, že prof. M. vůbec stotožňuje determinism s fatalismem — a to ovšem správno není. Bene docet, qui bene distinguit. *Futurus.*

Jak učí se teď cizím jazykům.

Poněvadž duch svatý sestoupil na hlavy apoštolů v podobě ohnivých jazyků, mají filologové za to, že od té doby vchází veškerá duchaplnost do hlav lidí prostřednictvím filologie. Čím více řečí kdo umí, tím hlubším je jeho duch. Jako by hloupost nedovedla býti mnohojazyčnou! Každá reforma školského vyučování začíná proto u jazyků, a učení se cizím jazykům považuje se ode dávna za neomylný prostředek ku zvýšení vnímavosti, inteligence a Bůh ví čeho ještě. Pravím výslovně učení se, nikoliv naučení, což by bylo alespoň do jisté míry pochopitelno. Avšak ze všech těch tisíců mladíků, kteří prodírají se pracně k Zlaté bráně jazyků, otevírá se tato zúplna málo kterým, a veškeré dlouholeté lopocení se s gramatikou, i stejně duchamorné jako směšně zbytečné hledání slovíček ve vokabulářích má v zápětí, jak známo, jen jediný nezbytný důsledek: studium klasických literatur se jim zprotiví. Debatuje se mnoho o tom, je-li vzdělavací síla, která spočívá v přímém studiu latiny a řečtiny, novodobému inteligentu nepostrádatelna, nebo lze-li to nahraditi jazyky moderními. Já myslím, že jsou spory ty docela zbytečné, poněvadž je to celkem jedno, nenaučí-li se student za osm let řecky a latinsky číst a rozumět, nebo nenaučí-li se francouzsky a německy mluvit a rozumět.

Neúspěchem tím vinny prý jsou špatné vyučovací methody. Dříve se žáci mořili gramatikou a vokabulemi a nenaučili se mnoho, teď se nechává mluvnice úplně stranou a žáci — nu, to se teprve musí ukázati. Dříve se živé jazyky probíraly stejnou methodou jako mrtvé, teď se naopak vyučuje mrtvým jako by byly živé. I řeckou konversaci prý někde s úspěchem zaváději; mnoho štěstí!

Chcete věděti, v čem taková moderní methoda záleží? Podivuhodný je především způsob, jakým se vpravuje žákům výslovnost, podivuhodný svou názorností a původností. Tak při vyslovení samohlásky *o* ve francouzském slově l'eau »je otvor úst ve velikosti desetipfeniku«.* Co může býti jednoduššího a spolehlivějšího? Není třeba jezditi do Francie nebo chodit na lekce k »native teacher«, stačí strčiti si desetipfenik do úst a zaručeně správná výslovnost je tu. Je jen obava, že by některý příliš horlivý žák mohl při tom cvičení minci spolknouti. Pro takové případy musí být ovšem postaráno vždycky o dostatečný počet mincí ve škole. — Některé pomůcky pro přesnou výslovnost upomínají skoro na zubotechnické operace: u franc. slova lait je »čelist svislá, vzdálenost zubů taková, aby se mezi ně mohly vstrčiti dva prsty«. Jen že jsou prsty a prsty, a podle toho dopadne asi to lait všelijak. Cvičení ve výslovnosti nosovek může se dokonce snadno státi zdraví nebezpečným: »přidržeti nos, jazyk stlačiti tužkou dolů«. U toho by rozhodně měl býti přítomen školní lékař. Za to ale dociluje se

* Toto a následující je citováno z „Anleitung zum franz. und engl. Unterricht" von Luise Spies.

takových jemných rozdílů ve výslovnosti, o nichž se dříve nikomu ani nezdálo. Na př.: »Při *p* se stisknou rty tak těsně dohromady, jako by se chtělo říci *m*«, nebo: r o s e zní v angl. skoro jako ž o s e.

Avšak je také postaráno o osvěžení myslí mládeže. »Znamenitou gymnastikou je střídavé cvičení a z p í v á n í hlásek *i-u* dle nějaké známé melodie«. Samohlásky doporoučí se v návodu zpívati dle písně »Ich hatt' einen Kameraden«. A tak je to u každé lekce: »k závěrku zpívá se píseň«. Jak patrno, bude nutno, aby studující moderní filologie cvičili se řádně ve zpěvu, a dobrým učitelem řeči bude dle nové methody ten, kdo má hudební sluch.

Nejdůležitější věcí při této methodě jest, nemluviti při vyučování za žádnou cenu mateřským jazykem. Smysl nových slov, která v učebnici se vyskytají, musí se znázorniti. K tomu cíli musí s sebou učitel nositi do školy všelijaké věci, skoro jako k fysikálním pokusům; na př. »Slovo s a n s (bez) je cizí; k u s c h l e b a s m á s l e m a bez másla to snadno vyloží«. Vždycky to nejde tak snadno. V básničce (anglické) se vypráví, že děti slyšely »podivný šustot v komíně«. Nejprve předešle se malá přednáška o zařízení anglických krbů, a výklad provází se výkresem krbu na tabuli. Je vůbec velmi důležito, aby učitel jazyka uměl slušně kresliti. Překládat se nesmí nic, jen názorně vysvětlovat. Se slovem r u s t l i n g n o i s e (šustot) to ještě jde pomocí papíru, »který učitel smačkává«, ale obtížnější je to se slovem o d d (podivný); děje se to následovně, arci vesměs anglicky: »Slyšíte tento šustot neustále? Ne, neslyšíme. Co neslyšíte neustále, je podivné. Když přijdu do třídy a sednu si na sesli, to není podivné, ale kdybych si sedla na stůl, bylo by to velice podivné (to věřím!). Tak ten šustot je podivný šustot«. Což ale, vznikne-li u žáků nedorozumění? Někteří nebudou to sednutí na stůl považovati zrovna za »podivné«, nýbrž za »nezpůsobné«, »ztřeštěné«, jiní budou hádati na »tělocvik«, »cirkus«, »opilost« nebo dokonce »velkou vodu«, »lezení na Alpy« atd. — Také se znázorňovací gestikulací má to své šlakovité potíže; tak v Berlitz-school prý chtěl jednou učitel znázorniti francouzské slovo m o i tím, že ukazoval prstem na sebe. Žáci hádali knoflík, kabát, sukno, vesta, košile, žaludek, prsa, žebra, dříve než přišli na to, že to znamená »já«. — Nejobtížnější je výklad abstraktních pojmů; tak vysvětlují se dle naší methody slova s l a v n o s t n í p ř í s a h a (solemn oath) tímto způsobem (anglicky): »Zvednu-li prsty takto (k přísaze) a řeknu: Bůh ví, že mluvím pravdu, tu přísahám, a slova, která pronáším, jsou přísaha. Když muži se stávají vojáky, musí přísahati (swear, swore, sworn) přísahu. (Tyto pojmy musí se arci mnohými otázkami a odpověďmi upevniti.) Jak je v kostele? Je tam pochmurno, ticho, chladno. To vše jmenujeme slavnostním. Jdete-li do lesa v neděli ráno, je tam ticho a ptáci zpívají a vy slyšíte potůček, říkáte, že to je slavnostní. Když přísaháte přísahu a kladete ruku na bibli a žádáte Boha, aby poslouchal, co pra-

víte, je to slavnostní přísaha«. — Někdy se v takovém neúprosně novomethodickém učiteli přece ozve svědomí: »Mnohým bude se zdáti, že tímto způsobem ztrácí se mnoho času... Bylo by pro učitele mnohem jednodušší slovo přeložiti, ale když vidí tu napjatou pozornost všech (?) dětí, jakmile vyskytne se takové nové slovo...«. Inu, ideální methoda — ideální děti. Ostatně je zcela pochopitelno, že se při tom děti dobře baví a těší se na každé nové slovo, když jim při tom sehraje učitel vždycky nějaký mimický solový výstup. »A jestliže moje mimika, gestikulace a kresby povzbudí někdy mé žačky k srdečnému smíchu, tu vítám to s radostí: čím jsou veselejší, tím více mají rády mou hodinu, tím jsou pozornější, pilnější.«

Při sebe větším hereckém nadání učitelově nelze přece všecko žactvu předvésti před oči a tu nastupují svůj úkol obrázky. Mám za to, že otec Komenský, ač asi velký smíšek zrovna nebyl, srdečně by se zasmál, kdyby viděl, jakým způsobem jeho názorné vyučování přichází teď k platnosti, kdy v knihách pro mladíky 16leté jsou obrázky z cizojazyčných slabikářů. Podle dosavadního zastaralého způsobu řeklo se prostě: Esel-osel. Teď je methoda jiná, a sice ušák se do knihy vytiskne a pod to napíše Esel; to je písemní osel. Obtížnější je to s ústním nebo-li sluchovým oslem. Toho učitel sám přece ovšem představovat nemůže, proto ho musí žákům po kouscích přednést a jaksi z nich tu oslovinu sokratickými otázkami vytahat. Počínati je si při tom dle výše uvedeného vzoru asi takto: Žák A. ví všecko, on není Esel. Kdo nic neumí, tomu se říká Esel. Ale Esel není člověk, poněvadž má čtyři nohy. Osel je zvíře. Mají všecka zvířata čtyři nohy? Ne, stůl, židle mají čtyři nohy a nejsou zvířata. Některá zvířata mají dvě nohy. Zouvák má také dvě nohy, ale není zvíře. Tedy Esel je zvíře, které má čtyři nohy a dlouhé uši. Zajíc má také dlouhé uši a není Esel, atd. Když konečně se i tomu nejzabednějšímu žáku rozbřesklo v hlavě, že se jedná o osla, musí se slovo to nacvičiti pomocí otázek, aby pevně se v paměti zakotvilo: Kde je osel? Je váš soused osel? Máte osly? Co žere osel? Bodlák, — zase nové slovo, a otázková procedura může začít od repetice. — Starý Ollendorfe, co tomu říkáš? Co se tě nadobírali s tvými nejapnostmi, jako: »Tento kapitán má rezatou šavli. Máte také rezatou šavli? Ne, ale mám zeleného papouška, žlutý zvonek a hodnou tetu.« Konec konců: otázková methoda tu i tam. Jen že tam ty otázky byly samy směšné, kdežto u nové methody spočívá humor spíše v mimických výkonech učitelových.

Nezastaví-li se tato methoda na poloviční cestě, musí vésti k těmto důsledkům. Jazykům bude se vyučovati ve zvláštních rozsáhlých místnostech, obsahujících v sobě a ztělesňujících celý orbis pictus. Bude tam znázorněna příroda přirozená i umělá, lidská zaměstnání všeho druhu, oddíl přírodopisný, národopisný, zeměpisný, historický, s příslušnými pomůckami jako je panoptikum, figuriny, diorama, světelné obrazy a v první

řadě fonograf, nahražující experimenty s desetipfeniky a tužkami. Mimo to bude učitel se žáky podnikati exkurse a cesty, aby konversace co možno těsně přiléhala ke skutečnému životu a učitel mohl na všecko ukázati prstem. Tak navštíví na př. kasárny, vojenské cvičiště, ukáže na kaprála, na majora atd., dotkne se jeho límce, naznačí počet hvězdiček atd.; pak nechá vystřelit z pušky, aby naznačil »Einen Schuss« a pod. Dále sè podivá se žáky k moři, do hor, snad do Paříže, Londýna. Klasickým jazykům bude se vyučovati alespoň částečně na jevišti staré kultury, v Řecku, v Italii. Bude to sice nákladné, ale spravedlivé. Lze to doložiti opětně z bible. Když se rozlobil pán Bůh u babylonské věže na lidi, seslal na ně zmatení jazyků. To je vznik vší filologie, která je tudíž trestem na lidstvo uvaleným; tu vzaly původ všecky »jazykové otázky« se svými trampotami. Když tedy gymnasisté shledávají v potu tváři slovíčka ve vokabuláři a polykají nezáživná řecká sousta, když realisté memorují je vois, tu vois, il voit, pykají tím vlastně za prvotní hříchy svých vzdálených starozákonních předků a smývají jejich viny. Káže tudíž lidskost, aby se tyto nezaviněné útrapy činily vším způsobem snesitelnějšími. Když už je jednou osudem určeno, že se mládež musí mořit jazyky a mařit tím čas, ať se jí to alespoň zpříjemní methodami, které rozumějí žertu. *Candide.*

Když jsem jela na Slovensko . .

V. — Ten Zervan potem povedal temu mému švagrovi: »A ty máš ženu celú prantovú od páleného.« »A ty, tvoja je jaká?« Druhý den nám to ostatní ešte ludé požaluvali a my vedeli všetko. Na druhý deň čakáme. — Neprišol pre husy nikdo. Já hovorím: »No, čo budeme tolké husy chovať! Čo včul budeme? »Však len čekajme«, hovorí syn. Prešel ten den, druhý a i trecí a neprišol pre husy nikdo. Už sme videli, že z nás chcejú posmech spravit, že jim husy pustíme! Ale sa zklamali! Tak potem išli chlapci k notáriusovi, čo majú delat a ten jim povedal: »husy pusťte a len jednu nechajte!« Chlapci husy pustili a len jednu nechali. Slovačky poslouchaly, sotva dýchaly a slova od úst takřka v zárodku mé tetce braly, nebo historie o husách je převelice zajímala. Ba připadalo mi to podle jistých znamení, které za vyprávění mé tetky mezi sebou vyměňovaly, že už v podobné situaci také někdy byly. »Keď si pre tu hus neprinde — povedal ešte notárius — dám hu vybubnovať a predá sa.« Tak výše týdna som tu husu chovala. Jejich decko má pet rokou a každý deň sa k nám kradlo a bolo by ju lúbilo vypustit, ále já som milú hus zavrela do šopy (do kůlny).

Ona k nám Zervana potem pribehla na dvůr a keď tej husy nebolo tam, kde bývala, tak sa pýtala: »Kde je tá hus? Dáte nám hu? — »Donésla's peňáze?« — »Ne—do—nésla (nápodobí zase po ní hluboce a rozvláčně). — »Tak hýbaj, s Pánembohom!» Keby nám bol nenadal, bola bych mu ju zadarmo pustila —

nejsom já néni lakomá — keď mám len chlebíček, som spokojená, ale teď som mu to nápoky nedala.

Naposledy išli chlapci k notáriusovi, keď už to týdeň trvalo, čo s tú husú? Notárius zavolal Zervana, ale ten sa nechcel poddať. Myslel si, že bude mat zas vrch, keď sa jeho papuly každý boji. Ale on veru musel u notáriusa pekne 1 zlatý a 20 krejcary odčítať a tehdy by bol len korunu platil, keď husy boly všechny. Pomocník prišel k nám pre hus a my dostali 1 zl. 20 krejcary. Ty husy mi, prauda, tolko (za tolik) snedly, ale než, len když bol on zahanbený.

A ten samý Zervan, chtíval velice mňa, ale on bou taký frajerisko! Jednu zkazil a ani sa k temu nechcel priznať. Hovorili na neho, že od neho slahne — taký Luter Martin to bol!

Ona, tá istá, čo ju zkazil, bola jedenkrát v kostole a on šel po kostole a prede všemi ludmi hu tak po hlave bachol, že o nem hovorila, že od neho slahne. Ale on s gazdinami a dievkami a čo já viem — on lúbí všetky ženy — on je velice špatný človek — no, hnusák takový, na kerého človek pluje.

Brzy nás tetky opustily a my také slezly poněvadž jsme si udělaly odbočku do lázní Trenčín-Teplé, které jsem chtěla poznat.

Tam chodili Slováci ve vysokých vlněných bílých botách a moje tetka se tomu smála a popěvovala: Papuče, papuče, preč mi to netluče! Ak by mi to túklo, keď je to jen súkno!

Z kroje pak, ačkoliv byl hezčí než její, dělala si posměch, že je to jako na necky odmerané (odměřené). V hotelu, kde jsme obědvaly, bylo jídlo velice mizerné a moje tetka povídala: »Ja, kdo do pekného hotelu vejde, ten mosí zaplatit za to, že v peknem hotelu sedí, ale né za to, čo tam sní! Len zašmurá oči, paní velkomožná, a jeďá — keby to nechaly, to by bolo, ak keby ty peňáze kdesi do maku hodily. — A čo ten tu porád stojí (myslí sklepníka) a do zubú nám hladí.« Aby nebyly tedy peníze vyhozené, snědla moje i svoje jídlo a pak, když ji nebylo právě volno, říkala: »Já som sa veru nemala tak najestit, až mi z hrdla kúkalo!«

Z Trenčín-Teplé jely jsme odpoledne dále. Obě jsme už byly unaveny a moje tetka mi na cestě usnula. Oslovila jsem ji a ona se probudila. Dívala se po rukách jako když cosi hledá a řekla: »Bože môj, Viktora som držala na rukách a chlapec sa ma držal za krk, ani som ho odtrhnúť nemohla. — To sa mi len snívalo, nebo už len porád na nej myslím. —«

Když jsme na konečné stanici naší cesty slezly, najmula jsem kočár a jely jsme do její dědiny. Cestou pořád chtěla, aby jel kočí jistou vesnicí, že mi ukáže ten dom, čo býval její milý. Kočí však nechtěl, že je to veliká zajížďka. Když potom ale přišel na velice špatnou cestu, vysmívala se mu moje tetka pořád. On se ale jen usmíval. Pak mu řekla: »Čopak je vám, vy samé frajlinky vozíte, francúzky, rusínky. — A on se smíchem: »Židouky sú najlepší!« — »Prauda, ty voňá?«

V hovoru přes tu chvíli se odvolávala: »Já som to a to

jednou čítala« a on jí skočil do řeči: »Porád čítáte a čo z teho máte? Já mám rozum i pres to, čo nečítám« a tak se neustále mezi sebou škádlili.

Čím více jsme se dědině blížili, tím větší strach měla moje tetka, že se mi u ní líbit nebude.

Paní velkomožná — začala — u mňa se nemosí ničeho bát: U mňa najdú praudu a čistotu v každém kúte! Já mám dom, jak klášter všetko čisté! Peknú postel jim dám s perinami, čo v nich ešte nikdó neležal!

To všecko, co povídala, bylo pravda. Byla čistotná, pořádná, pilná, vlídná, uctivá a ochotná nejen ke mně, ale ke každému a i k tomu žebrákovi. Celá ves jí potřebovala a jí využitkovávala, byla neboť až úžasně dovedná a přec měla ze samé závisti mnoho nepřátel, kteří ji ledaco »robili na jed« anebo trochu jí „ranili po srdcu", jak ona říkávala. Celá ves jí záviděla a nemohla jí odpustit její oblíbenost mezi pány, její šikovnost a přímo neobyčejné dary jejího ducha. Ona se však dovedla výborně bránit a hájit, nebo byla nejen v práci, ale i v řeči nesmírně šikovná. Říkavala: Já som preto tak zdravá, že nepustím jed (zlost) do seba. Já sa budem trápit a prôjdem preto do zeme! Ludé mi neprejú, ale Pánbénko nebeský, kerý ma stvoril a vykúpil, mi požehnává na všetkym.

A keď budú chcet, paní velkomožná, namastím jich, slibovala mi. Já veru umím dobre mastit! Já mosím každú žílu ucítit mezi prstámi. Řekla jsem jen: No, uvidíme. — Mňa sa veru nemusí nikdo bát jako baby M. Veďá, to je též taká, čo chodí k nemocným! Tá ale nemaže, dokal takú flašu (ukazuje na ruce až k lokti) nevypije. — Ej, tam sa na mňa dycky voda varí (zle se o mně hovoří) lebo ona ma to velice závidí, že som moc k nemocným volaná. — Ona též mastí, ale jak! Nedávno namastila jednu ženu a odtrhla jej žaludek a tá chudera zemrela.

Zatím jsme dojely do její dědiny, která byla nad naším příchodem vzhůru! Moje tetka nasadila velice vážné a hrdé vzezření, jakého jsem u ní ani neznala. Jen se nadnášela a já vycítila, že jsem jejím velkým trumfem nad súsedami.

Když jsme vešly do jejího stavení, byla jako pomatená a nevěděla co dřív, má-li mi představovat členy rodiny, nebo se chlubit, co vše viděla. Byl to zkrátka zmatek. Tolik vím, že se pokropila svěcenou vodou a že se překřižovala a že jsem viděla kolik mladých lidí a malých dětí. Když mne potom dovedla z kuchyně do sednice s tím nejblaženějším výrazem tváře, který jí nesmírně slušel, řekla: »Ponížene, pekne jich vítám, paní velkomožná, v mojom dome a v ochranu božie jich tu poručám! Nech sa jim len hodne u nás lúbí a majú s náma trpelivost. Nech mi verijú, kebych mohla dušu z tela vyndat, dala bych jim hu, aby boly spokojená a to pre tu lásku, čo k nim mám a i k pánovi velkomožnému.«

Pak odběhla do kuchyně a chlubila se, kde všude byla, co viděla a jak se měla. Domácí, když to uslyšeli, ustrašeně

na ní oči vytřeštili, z obavy, že snad mnoho peněz utratila, ale ona je hned upokojila: »Len sa nebojte, môj meščok sa neotrásal, len tady milostpani!«

Zatím se trousily tetky z dědiny jedna za druhou do kuchyně pod různými záminkami, nebo už zvědavostí nemohly vydržet. Přes tu chvíli ty nejzvědavější pootevřely si u mojí sedničky dvéře a nakukovaly tam. Moje tetka je odháněla jako slepice.

Když ale spatřila i onu babku, před níž mne na cestě varovala, velice se pohněvala. Vešla ke mně a šeptala mi: Už je tu! Kdo? Tá čo má syna za kňaza vyučeného, tá opica škaredá, čo som jim o ní vykládala. Kdo ju volal? Prilezla jako šváb. Já jim hu ukážem. Která je to? Tá, čo je ako kokyňa (slepice na vysokých nohách). Spatřila jsem babku velice úlisné tváře. Při té příležitosti ovšem jsem tetky musela oslovit a slíbit jim, že je všechny navštívím.

Len idzte domou súsedy! Milostpaní sú velice ukonaná po ceste — 2 dny sme jely — a mosá si odpočinút. — Nerady, ale přece se pomalu vytrousily.

Zmíněná babka však mojí tetce nešla z hlavy.

Tak ju videly! Prišla ako ovečka — hned ji zas nápodobí s celou její úlisností — ale trká ak ten beran. No však zkusá sama! Já dycky hovorím: To sú ti najhorší ludé na svete, čo majú tu papulu dycky na smátí nastrčenú — a to je ona! Toto přísloví bylo její zamilované a často ho užívala.

Pak mi tam nastal život plný zajímavosti, ale také plný sebezapření — —

Karla Welsová-Slavíkova.

Literatura. Umění. Věda.

Lassar-Cohn: Populární uvedení do chemie. Dle II. vydání přeložil Richard Kauders. S 50 obr. 3 K. Brno 1904. Knih. Přírod a školy sv. 4. — V Německu dosti známý spisovatel chce touto knihou vyšlou z lidových kursů „poskytnouti přehled o celém oboru chemie, obraz o výsledcích chemie, které mají obecný zájem a daleko přesahují úzký obor lučebnictví, vštípiti porozumění o cílech, za kterými se chemie nese“. Na rozdíl od obvyklých populárních chemií, autor připojil též pěkný stručný přehled organické chemie, ovšem hlavně omezující se na strukturní formule. Jeť organická chemie hlavní doménou autora. Ne tak šťastně vyšla anorganická chemie: zde spis podává názory chemické, tak jak byly před 20 lety. Nové názory a výsledky chemie, jež mnohou věc tak zjednodušily a osvětlily, jsou ignorovány; hlavně platí to o elektrolytické disociaci. Tato konservativnost způsobuje mnohou nejasnost. Autor vykládá sytivost kyselin počtem OH-skupin, a pochopitelně halové kyseliny tvoří stálou výjimku. Vede to pak i k nesprávným definicím, jako na str. 105. „Kyselé soli jsou soli, v nichž veškeren vodik není nahrazen kovem“ (a což $CH_3.COONa$?) Též i některé jiné nesprávnosti a nejasnosti našel jsem v knize, což není dobře pochopitelno, když spis vyšel již v II. vydání. Tak str. 48 „Jod netaje“; str. 50 „Kyselina sírová je silnější než solná“; str. 138 „V popelu rostlin se s uhlíkem neshledáváme“. Část, jednající o kovech, je příliš stručna, a nesvědčí o náležitém ovládání látky. Příliš zastaralý je výklad str. 190 o redukci kysličníků kovových uhlím, a věta „Nejpodivuhodnějším těžkým kovem je železo, poněvadž jej lze získati ve 3 různých tvarech, jako surové železo, ocel a kujné železo“ není přesné ani se stanoviska theoretika, ani metallurga. — Že autor stěží pochopuje methody che-

mické, nasvědčuje věta „Draslík nepodařil se Davymu připraviti ryze chemickou cestou, nýbrž elektřinou“ (str. 199). Na mnohých místech čtenář pociťuje jakési mezery, a místy je i pocítoval pan překladatel, i snažil se doplnit je poznámkami pod čarou. Překlad je pěkný. Jen bych vytkl střídavé užívání slov analysa a analyse; snad důslednost by byla lepší; na str. 193 vloudila se nemilá chyba. „Slévajíce měď se zinkem, nabýváme bronzu, slitím mědi s cínem mosazi.“ Pak slovo „stejnorodý“ není snad identické se slovem „elementárný“ (str. 74). — Spis je doprovázen řadou pěkných pokusů, jež jsou instrunktivní a snadné. Ale dvě nepatrnosti mi při nich napadly: při výrobě vodíku není upozorněno na třaskavý plyn, při výrobě kyslíku z chlorečnanu není použito obvyklého katalysatoru-burele. Lassar-Cohnův spis snad zaujal by čestné místo mezi staršími populárními chemiemi, ale v nové éře zahájené Ostwaldovou „Školou chemie“ přichází už o ně. *Vk.*

Ganz, Masaryk a Tolstoj. V 11. sešitu „Oester. Rundschau“ uveřejnil prof. Th. G. Masaryk posudek o knize, kterou vydal r. 1904 Hugo Ganz, nazvav ji „Vor der Katastrophe. Ein Blick ins Zarenreich“. Posudek p. profesora o knize a spisovateli jest celkem příznivý; pokládá výroky spisovatelovy za správné podání informací, jichž se mu dostalo, jak tvrdí, v Rusku. Spisovatel nerozumí rusky (p. prof. Masaryk praví „der Landessprache unkundig“) a němčinou a francínou si pomahal. Dostalo se mu od vysoce postavených úředních osob úplné informace, jakmile slíbil ochotným excelencím, knížatům, hrabatům atd., že neporuší jich anonymity. (Je-li pravda, co p. Ganz praví, jsou poměry v Rusku velmi schátralé.) Na konci svého posudku praví p. profesor, že Ganz byl též u Tolstého. Kniha Ganzova vyšla též v angl. jazyku a jest pojmenována „Downfall of Russia“. V angl. časopisu, z něhož zprávu o jejím (angl.) posudku čerpám, dí se, že kniha Ganzova jest významu nepatrného a že v ní není nic, co by zvláště vynikalo nebo novinkou bylo, leč jen zprávy spisovatelovy o pobytu jeho u hrab. Tolstého. (Prof. Masaryk nepromlouvá o zprávách Ganzových a jeho rozhovorech s Tolstým ani slůvkem, kdežto Angličan právě jen tyto zprávy považuje za význačný díl knihy.) Dle Ganze spisuje Tolstoj knihu o Shakespearovi, proti němuž rozhodně vystoupí. Protestuje proti nerozumné úctě ku spisovateli, o němž dí, že je nemravný a podlízavý k velikým, drzý a domýšlivý vysměvač malých a pomlouvač obecného lidu. Jeho žerty postrádají vkusu, jest nespravedlivý ve svých sympatiích, nešlechetný a zmámen známostí, kterouž jej vyznamenávali někteří aristokraté. I jeho umění jest a bývá přeceňováno, co jest v jeho dílech nejlepšího, vzal ze svých předchůdců a pramenů. — Jsme dychtivi, zda o knize Tolstého podá nám někdo zprávu, jako podána byla o Ganzově knize, která bude svou původností asi hůře na tom, nežli Shakespearova díla, a zda se pro Tolstého novou knihu přihlásí tak brzy překladatel a nakladatel, jako pro tlachavé zápisky o dvoru cís. Viléma. Reklama, kterou pro tuto knihu dvorních anekdot učinily denní listy a nakladatel J. R. Vilímek, je vskutku hodna lokajského ovzduší českeho čeledníku. Je z toho smutno. *Č.*

Pátý mezinárodní kongres pro psychologii bude konán v Římě v dny 26.—30. dubna 1905. Členy kongresu se mohou státi všichni, kdož se zajímají vůbec o psychologii neb o některou psychologickou disciplinu speciální. Pro velikou práci, již jest vykonati římskému komitétu, mají se díti přihlášky brzy. Organisačnímu výboru v Římě náležejí profesoři Luciani, Tamburini, Sante de Sanctis a Sergi. Přihlásiti se lze přímo u těchto členů výboru organisačního. *K.*

Národní pocta pro básníka Carduccie. Vlašská poslanecká komora schválila dne 17. prosince m. r. předlohu vlády, jíž se povoluje básníku Giosuéu Carducciovi, známému u nás z převodů Vrchlickým pořízených, podnětem jeho odstoupení z úřadu universitního profesora zvláštní pense 12.000 lir ročně jako znamením národní vděčnosti. Pocty téže se dostalo dříve také básníku Manzoniovi. *ch.*

Svoboda umění. Ve známé aféře, kterou vyvolala zmínka o „Národní Politice“ ve veselohře „Copu“ pí. Kunětické, vyslovil se v posledním čísle také „Máj“, a to způsobem, který, jak se rozumí samo sebou, korunuje Kocourkov, jejž jsme viděli táhnout pochodem naší maloměstinou.

„Máj“ dává filistrovsky otázku, je-li Národní divadlo „místem pro pronášení takových názorů, které by kterýkoli jednotlivec mohl právem pokládati za přímou urážku“ (podtrhuji). Proč by nebylo dovoleno pronésti na jevišti úsudek o směru, který veřejně zastupuje některý úřad, frakce nebo časopis? Proč by nebyl dovolen Gogolův Revisor, a proč by nemělo býti příští generaci dovoleno popásti se na mazanosti Máje? Proč by mohli vystupovati ostrostřelci v „Jedenáctém přikázání“? A proč by neměla býti jednou Šamberkem II. zvěčněna věkopamátná výprava Máje na př. do Kolína? — Prý „nesmí nikdo v našem bytě hovořit způsobem, který uráží někoho z přítomných, někoho z naší rodiny a pod. — Národní divadlo bylo zřízeno celým národem, za vedení a přispění všeho časopisectva“. — Nu, Máj také. A přece se v Máji kritisuje lecos a dokonce p. V. Štechem! Když v komedii Aristofanově uveden byl Sokrates na scénu v masce velmi podobné skutečnému Sokratovi, skutečný Sokrates ze svého místa v hledišti vstal, aby obecenstvo i jej vidělo. Co by asi učinil p. V. Štech?

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Pád Port Arthuru rozdmychal nespokojenost s dosavadním samoděržavím a činovnictvem, nespokojenost prožírající nejen dělnictvo a studentstvo, ale vrstvy všechny i vojsko. Hrozným způsobem to na jevo dáno ve čtvrtek 19. t. m. dělovým atentatem na cara o slavnosti svěcení vody. Jakoby výstřelem dáno bylo znamení, prohlášena v Petrohradě všeobecná stávka a hned den na to stálo 174 továren a podniků a stávkovalo 96.000 dělníků. Stávkujících denně pak přibývalo, že do neděle 22. t m. bylo jich již nejméně jednou tolik. Vedení knězem Gabonem chtěli v neděli o 2. hod. sejíti se u zimního paláce a odevzdati caru ohlášenou jemu petici za zlepšení svého osudu a uctění v sobě lidství. Car však nepřijal dělnictva, a vojsko salvami, granáty a nahajkami uvítalo průvody. Není známo, mnoho-li je mrtvých a raněných, odhaduje se od set do tisíců. V pondělí i v úterý byly jen drobné „přestřelky“ po Petrohradě, ztěžované tmou, ježto elektrárny stojí. Také vody se nedostává a potraviny stouply značně v ceně. Na hlavních třídách jsou výklady obchodů zabarikádovány prkny. Zbrojířské obchody v Petrohradě i Moskvě všechny zbraně ukryly na rozkaz policie do sklepů. — V Minsku a Kursku šlechta se prohlásila pro požadavky dělnictva, v Petrohradě advokáti a lékaři. Stávka zahájena 23. t. m. v Moskvě ve všech skoro závodech. V Sevastopolu 23. t. m. námořníci plenili a zapálili admiralitu a přepadali v bytech důstojníky; vojsko odepřelo do nich střílet.

Rak.-Uher. Říšská rada, 17. pros. 1904 odročená, sešla se 24. ledna a vyslechla klidně bezbarvé prohlášení min. předsedy Gautsche o užitečnosti parlamentu a o nutnosti dohody mezi Čechy a Němci. Na to na zvláštní schůzi předsedové všech větších stran prohlásili ochotu, že pilné návrhy, jichž je 181, vezmou zpět. Také s denního pořádku všechny zmizely až na 13 (8 národně sociálních), ale i ty ustoupí předloze nouzové, která klestí cestu předloze o kontingentu branců a rozpočtu. — Dne 22. ledna posl. Prade v N. Fr. Pr. píše, že prý Čechové zatím odložili požadavek druhé university a že spokojí se, bude-li bez zvláštního nařízení vnitřní řeč úřední zatím zavedena v okresích českých. I žádá Prade, aby před tím alespoň ohraničení národ. provedeno bylo až po obce jakož i správní rozdělení obou kmenů a to až do 2. a 3. instancí.

Sociální. O neobyčejném vzrůstu konsumních spolků v Německu svědčí výroční zpráva ústředního svazu těchto spolků, kterou pod názvem „Konsumvereine“ sestavil tajemník svazu Heinrich Kaufmann. Ústřední svaz byl založen teprv r. 1902, od března tohoto roku do ledna 1903 přibylo konsumních spolků, ve svazu zastoupených o 17% (ze 585 na 684); členů přibylo ze 480.916 na 575.449 t. j. o 20%; jmění súčastněných spolků vzrostlo ze 14,416.283 m. na 17,766.091 m. t. j o 23%. Třeba dodati, že v ústředním svazu je zastoupena většina konsumních spolků německých, jejichž počet autor odhaduje na 1915 s 1,023.644 členy. *Ts.*

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 4. ÚNORA 1905. ČÍSLO 18.

ROZHLEDY

Gautsch.

II. — Z toho, co předešle jsme na těchto místech vyložili, je patrno, že G. ledacos zapomněl a lecčemu se přiučil. Ale má postavení těžké. Žurnalistika (částečně i česká) nemůže na Körbra zapomenouti. Jednak ze skutečné lásky k jeho politice, jednak jednajíc ve smyslu židů vedených pouští od Mojžíše do země zaslíbené. „Plakali i synové israelští a řekli: Kdo nám to dá, abychom se masa najedli? Rozpomínáme se na ryby, jichž jsme dosti v Egyptě darmo jídali, na okurky a melouny, též na por, cibuli a česnek. A nyní duše naše vyprahlá nic jiného nemá kromě té manny před očima svýma.« — A manna byla, jak v knihách Mojžíšových se vykládá, »semínko koliandrové«, tudíž zlá náhrada za plné hrnce dob egyptských. — Než tyto obtíže se přemohou, zejména pošle-li Hospodin na poušť občas hejna křepelek, aby synové israelští opět jednou masem se nasytiti mohli. Přestane pak reptání, a Mojžíš-Gautsch dovede národ israelský do země zaslíbené. Který sloužil jiným, bude sloužiti také jemu.

Druhá větší obtíž vyplývá ze změny nastalé posledními volbami v Uhrách. Proroctví se splnilo rychleji nežli i pesimistickým prorokům se zdálo. Liberální strany jako velké silné vládní majority není více. Stanou a dějí se již různé pokusy, liberální stranu ještě při vesle zachovati, ale to vše bude marno. Strana zvyklá skoro 40 let vládnouti, nevydrží dlouho jísti tvrdý chléb oposice. Nastane útěk z ní, prvně těch, kdož (abych zůstal při starozákonním obraze) zatouží po plných hrncích egyptských a přesunou se do každé nové majority. Tak se velké strany vždy a všude, jakmile o moc přišly, tříštívaly, a v Uhrách nebude jinak. Pánem situace je František Košut, syn onoho Ludvíka Košuta, který r 1848 zbavil habsburský rod trůnu v Uhrách. František Košut je všestranně vzdělaný muž, dobrého vychování a velké elokvence. Panství jeho však jest pro počátek také slabé. Neboť strana jeho, strana neodvislosti, bojující pro personální unii, nemá o sobě majoritu, nýbrž jest odkázána na koalici s velmi různorodými živly. Bude-li Košut chtít buď sám nebo po způsobu Deakově skrze své nástroje zmocniti se vlády v Uhrách, musí do své majority, sám jsa luteranem a vřelým přívržencem svobodného zednictví, přijati také katolickou stranu lidovou, která dokonce, jak ondy trefně podotkla »Politik«, bude jazýčkem na váze. — Nastanou a musí z toho nastati zápletky,

které nezůstanou bez vlivu na naši polovici říše. Udrží se dosavadní forma dualismu, anebo bude nutno odhodlaně připraviti se na rozvod nerovného manželství rakouskouherského? Pro pana Gautsche nemalé starosti.

A k tomu přistupuje celý stoh nevyřízených otázek vnitřní naší politiky, mezi nimi nejpalčivější otázka česká, na jejímž vyřízení závisí nejen osud Rakouska vůči Uhrám, ale snad osud monarchie vůbec.

Gautsch je členem střední strany v panské sněmovně a z toho, zejména z programu strany soudilo se na budoucí kurs jeho politiky. Myslím, že dosti nesprávně. Střední strana není jednolita a program její jest pěkná fangle, nic více nežli fangle. Všichni, kdož zatracují politický a hospodářský liberalism a tudíž neměli místa na levici, a všichni, kdož nechtějí konservativnost pravice, utvořili střed — z pohnutek negativních. Jsou v něm lidé jako hrabě Meran, horující pro státní němčinu, a jako profesor Jagič, veliký učitel slovanské filologie na vídeňské universitě. En fin i Körber byl a jest členem střední strany a přece vládl na levo. Nejde a nesmí jíti o paliativné prostředky a prostředečky, které postačí k odhlasování několika předloh. Snad také Čechové nebudou záhy více mluviti jen o druhé universitě a vnitřní češtině. Proud událostí požene je dále a nejvyšší politická moudrost jejich musí spočívati v tom, aby na všecko byli, jak náleží, připraveni.

Sice, jestliže Frant. Košut mluví o nutnosti federativního Rakouska, nutno zachovávati vůči tomu největší zdrženlivost, neboť jest povědomo, jak Ludvík Košut dokazoval oprávněnost českých snah státoprávních a co přes to po dlouhá léta liberální majorita ve věrné shodě s Košutovci dělala od r. 1867 v Uhrách i u nás. Vzpomeňme jen na r. 1871 na základě nedávno vydaných pamětí Schaefflových! Tedy jen žádné sentimentálnosti.

Nepochybno jest ovšem, že k rozluce mezi Uhry a Rakouskem dojde, ne zítra, ne pozejtří, ale brzo. Co po léta se připravovalo novinami, parlamentem a literaturou, až přešlo v krev maďarského voličstva, po nynějších volbách stalo se politickým skutkem každému patrným: že totiž Maďaři z velké části a snad i většinou jsou pro přetržení veškerých svazků, které je vážou k druhé polovici říše. Jen panovník má zůstati společný, vše ostatní každý z obou států bude pořizovati dle svého uznání bez ohledu na souseda. — Jakmile dostavilo se poznání, že veliká část národa je tohoto smýšlení, není v Uhrách do provedení daleko.

Hospodářsky jest ovšem možno, že dva státy, mající přece aspoň společného panovníka, uzavrou spolu celní a obchodní smlouvu, která může býti lepší, nežli dosavádní od 10 k 10 letům se opakující vyrovnání, jež dávno již toho jména nezasluhovala, nejsouce vyrovnáním, nýbrž ustupováním této polovice říše před požadavky Uher. Politicky stojí věci jinak. Vyrovnání s Uhry r. 1867 spočívalo na předpokladu, že

v Uhrách panujícím národem jsou a zůstanou Maďaři, v našich zemích Němci. Uherské vyrovnání vedle hospodářské stránky mělo od samého počátku karakter paktu německomaďarského t. j. rozdělení nadvlády v obou polovicích říše mezi tyto dva kmeny. A karakter ten zůstal mu až podnes. Co se tedy stane, jestli Uhry se odloučí úplně, vyrovnání se nebude obnovovati a přijde personální unie? Co Uher se týče, jest snadna odpověď na tuto otázku, protože utvoření samostatného státu uherského znamená ještě větší porobu nemaďarských národů a ještě větší upevnění panství maďarského. K tomu pomůže Maďarům vrozené jim násilnictví a naprostá politická neschopnost všech ostatních uherských národů. Co naší polovice říše se týče, jest na snadě odpověď dvojí.

Jednu dávají Všeněmci a jiní Němci s nimi veřejně nebo tajně spřátelení. Vítězství Košutovců jest také jejich vítězstvím. Neboť oni rovněž několik už let hlásají personální unii a pak splynutí Rakouska (po odloučení Haliče) s německou říší. Nejprve splynutí celní a hospodářské a pak to se železnou důsledností půjde dále. Rakousko pozbude plné suverenity, Habsburkové dle starého učení, vzniklého již za Napoleonských válek, přenesou své těžiště do Uher a náš stát stane se — Saskem nebo dokonce Bavorskem. Německá hegemonie v této formě bude a musí mu býti zachována. — Druhou odpověď mohou a musí dáti všichni ti, kdož splynutí s říší německou sobě nepřejí. V tomto osvětlení vyrovnání s Čechy stává se otázkou existence nejen pro Čechy, nýbrž i také pro jiné faktory v Rakousku. — Čechové musí tudíž na všecko býti připraveni a na Gautschovi jest, aby program jeho co do budoucnosti našeho státu nepojímal se stanoviska »ode dneška k zejtřku«, neb aby se profretoval do Velikonoc a pak zase do podzimu, nýbrž s hlediska vyššího, v pravdě státnického, které ví, že vůči udalostem uherským musí u nás sraziti se všecky vážné strany a v čas vykonati přípravy, a to že jest možno jen tehdá, postaví-li se náš stát na základ bezpečnější nežli bylo udržení nadvlády německé, na základ solidnější, který zní, spravedlnost ke všem národům tuto říši obývajícím. Jen Rakousko na tomto základě postavené dovede odolati nesnázím z personální unie s Uhry vyplývajícím a jen spravedlivé Rakousko dovede trvale odvrátiti od sebe doktrinu o splynutí s říší německou!

Josef Svozil: Bílé světlo.

Zní to jako paradox: člověk celou svou vnitřní podstatou určený k tomu, aby se stal knězem, musil se rozpadnouti s církví, jejímž knězem byl, vystoupiti z ní, aby mohl zůstati (či teprve: státi se?) tím, k čemu byl určen: knězem, věřícím v Boha a život věčný, rozsévačem semene. Ale jest to jen zdánlivý paradox, který se nám ihned vysvětlí, uvědomíme-li si, čím je a čím není opravdové kněžství. Především, čím není. Pravé kněžství

není a nemůže býti úřadem, vykonáváním cizího předpisu; také ne hvězdičkou na límci, stejnokrojem, maskou. Všecky tyto věci jsou spíše brzdou takového kněžství; popelem, pod nímž oheň snad doutná, ale nehoří Kněžství je osudem; vnitřním povoláním. Není jiných kněží, než kteří se jimi narodili, a nelze tudíž uměle dělati kněze z těch, kdo jimi nejsou. Písmo praví: spiritus dei flat, ubi vult; ne kde vy chcete: kde sám chce, vlaje duch boží. Kněz — pravý kněz — není poddůstojníkem, kterému se ukládá konati jistá cvičení s kmány a udržovat je v kázni a bázni podle předpisu, a kterému, bude-li věrně a poslušně plniti vaše rozkazy, přišijete o hvězdičku víc; také ne úředníkem, který je tím lepším úředníkem, čím dokonaleji dovede zapříti vlastní osobnost a čím povolnějším je nástrojem nadřízených instancí. Opakem toho všeho je pravý kněz; je to člověk, který sebe, osobnost svou nedovede a nemůže zapřít; který vše, co myslí, cítí, chce a koná, především ze sebe myslí a koná; ne nástroj cizích myšlenek a cizích zájmův, nejméně již sobeckých a nízkých zájmův, ale nástroj vlastního ideálu, ve který věří a pro který se obětuje, poněvadž tento ideál — toť on sám, toť výraz vnitřní podstaty jeho osobnosti. Oheň, sám sebe stravující a svým světlem osvěcující i zahřívající vše, co je kolem; nikoliv odlesk cizího světla. Živý člověk a ne maska; buditel života a ne uspavatel.

Knihu takového kněze, kněze kat' exochen, máte před sebou. Knihu, která je s to, vpraviti vám vědomí, že náboženství nemusí nutně býti deformací ducha, ale harmonií jeho a dokonalou krásou; ne snem, ani pohádkou, kterou vypravují pověření k tomu vypravovatelé dětem, sedícím u jejich nohou, ale živou a radostnou skutečností, kterou sami t. j. bez zprostředkovatelů prožíváte; ne uspavacím prostředkem, ale naopak, prostředkem k tomu, aby se člověk z dřímoty probudil a podíval se na svět v bílém světle dnešního slunce a vyšel radostně konat práci, ku které volá dnešní den; ne mámivou ilusí a vůbec ne ilusí, ale pravdou s v é h o d r u h u, pravdou citu, tak jako věda nebo filosofie je pravdou rozumu. Jest to nejvýš radostné a činné náboženství, které tu hlásá Svozil; jím se upevňuje a z něho roste »vědomí povinnosti, že je nutno všeho, co mám, užiti k tomu, aby rostl život, aby rostl život můj a všech, kdo jsou se mnou spojeni; a spojen je se mnou život veškerého lidstva« (85). V Bohu, kterého hlásá, »je konečný důvod mé životní síly, v něm je důvod radostné odvahy, v něm je základ neúmorné chuti i vůle k životu« (84). »Ve víře v život věčný je nezmarná síla, je neúmorná chuť k životu, je nejenom nezničitelná, ale stále rostoucí radost ze života. Každým, i nezdařeným zápasem dobýváme nových věcí, nové znalosti života i nového zájmu na něm . . Dobýváme stále většího podílu na životě, dobýváním ukájíme touhu po tom, aby náš život rostl, aby nabýval většího a většího, cennějšího a bohatšího obsahu, ukájíme touhu po rozšíření svého obzoru a po prohloubení života, t. j. po pevnějším jeho ovládání z vlastního svého nitra. Náš vývoj, náš životní zápas je stálým vzestupem k dobru, k lepšímu a ladnějšímu

životu jak jednotlivých lidí tak i celé společnosti« (100). Ve službách života jest a k životu volá toto náboženství, k životu, který je hledáním, dobýváním, činností, »stálým vzestupem k dobru«. Vybízí k chůzi a ukazuje cestu. Bílé jeho světlo šíří se po všech složkách osobního i společenského žití a obzory budoucích dálek se v něm mihotavě chvějí.

Poměr ke katolicismu: kritický, ale nikoliv naprosto negativní. A ani tato kritika není tu věcí hlavní, nýbrž spíše jen prostředkem — dosti podřízeným — aby vyniklo to positivní, co kniha obsahuje: náboženský názor na svět a život, náboženský názor, který jest dosti obsáhlý, aby pojal a vsál v sebe, co positivního, neodumřelého lze dosud shledati v církevněkatolickém učení — autor podržuje namnoze i církevní terminologii — ale aby to zároveň prohloubil a rozšířil. V knize Svozilově není nenávisti vůbec, není v ní tedy ani nenávisti ku katolicismu, neboť v ní není slabosti; nemíváme nenávisti k tomu, co jsme překonali, alespoň v sobě, dokonale a vlastní silou, a nechápeme se klacku, abychom probudili ty, které bychom probudit chtěli. Jest to kniha protiklerikální sice, ale protiklerikální v ušlechtilém, nikoli však v obvyklém slova toho smyslu, v tom smyslu totiž, kde protiklerikalism znamená jen boj, jen negaci, nenávist a pod.; snad je v tom příčina, že nevyvolala tolik sensace, jako před 4 roky vydané Paměti Smetanovy, s nimiž ostatně nelze ji ani co do obsahu ani co do ideové hodnoty srovnati.

Nebudu se více šířiti o jejím obsahu; jest také příliš bohat, abych směl se odvážiti pojmouti jej v referát, jehož účelem ostatně to není. Chtěl jsem jen upozornit na knihu, která zasluhuje býti čtena, a o které, jak pevně věřím, kdyby se dnes i vůbec nemluvilo, bude se mluviti a psáti ještě po padesáti a více letech. Čtěte ji tedy a dejte do ruky každému, komu jen můžete, aby četl též. Je příliš mnoho dřímoty ještě u nás, a to nejen v církvích; i mezi těmi, kdo stojí mimo církve; i mezi těmi, kdo stojí proti nim. Chudičké obzory jsou: třeba je šířit; jsou pohodlná a líná snění, z nichž je třeba budit; uzoučké a nízké zájmy jsou, které třeba tu ničit, tu zvyšovat; je mnoho úhorem ležící půdy, do které je záhodno již zasévati semena k budoucímu zrání. Nuže, tato kniha může, pokud na ní jest, vykonati jistě značnou část této potřebné práce; jest to kniha buditelská v nejlepším smyslu slova. Jest s to vnésti činnou naději a odvahu tam, kde je líné očekávání anebo kde se rozhostila malomyslná resignace; jest s to vnésti několik paprsků světla tam, kde dosud vládne přítmí předsudků a kde v něm bují plevel. Přinese užitek i těm, kdo jsou již předem proti ní zaujati; neboť nepřichází zraňovat ani vysmívat se, ale hojit a sílit slabé a dodávat odvahy. Nepřichází také s neodbytnou dotěrností mravokárného kazatele, ani s povýšeností neomylnického proroka, ale se srdečnou sdílností člověka, který vám prostě vypravuje, co zažil, jak se utvářel jeho životní a světový názor, a jaké našel rozřešení problému života; a vypravuje vám

to proto, abyste, chcete-li, přemýšleli též, zda byste týmž či jiným, vaší individualitě lépe přiměřeným způsobem nenalezli též vlastního řešení. Autor vám dává pouze podnět; nenutí vás však, abyste se dívali na svět a život jeho očima. Jest si velmi dobře vědom, že lidé nejsou stejní a že ne ve stejnotvárnosti, nýbrž v harmonii nerovných složek spočívá podstata sociálního řádu a jeho krása. Jest jisto, že nenáleží všichni lidé do téže kategorie, jejímž čelným representantem je právě Svozil, totiž do kategorie lidí náboženských, v jichž psychologickém ustrojení má převahu stránka citová, nebo-li, jak se též říká: intuice; a kteří tudíž k řešení naskytajících se problémův užívají symbolův, jichž účelem není tak vyvolávati rozumové představy a pojmy, jako spíše rozechvívati struny citu: více k srdci než k mozku mluví tyto symboly, právě že otázky těchto lidí jsou spíše otázkami srdce než mozku. Ničím jiným než citovými a náladovými symboly nejsou pojmy: bůh, nesmrtelnost duchové podstaty, život věčný a pod.; nejsou to, chceme-li mluviti přesně, vlastně ani pojmy, a nic jim není činiti s vlastním věděním a vědou. — Vedle těchto lidí však, náboženských a citových, k nimž náleží také většina umělcův, alespoň umělcův opravdových (»z boží milosti« říkáme někdy, naznačujíce tak bezděčně blízké příbuzenství mezi náboženstvím a uměním) jsou lidé, u nichž mozek má převahu nad srdcem, logika rozumu nad logikou citu, rozum nad intuicí; z těch se rekrutují vědečtí myslitelé, zvědaví pozorovatelé života a světa, kteří pak ku svému řešení nepotřebují oněch pojmů, jež tvoří základ řešení Svozilova. Pro svou osobu přiznávám se, že přináležím též k této kategorii lidí, a že otázky: je-li osobní bůh, je-li má duše nesmrtelna a pod., jsou pro mne logicky nejen neřešitelny, ale vůbec nemožny t. j. se stanoviska rozumové logiky nemají smyslu a nemohou býti vůbec kladeny.

Ale — a to jest důležité: shledává se, že tyto dvě kategorie lidí, lidé citoví, náboženští, a lidé rozumoví, ač si často navzájem nerozumějí, nemusí nutně státi proti sobě; že řešení náboženské a vědecké jsou sice dvě docela různá, řekl bych: heterogenní řešení, ale nikoliv nutně protivná, navzájem se vylučující. Pozorujte jen, že Svozil na příklad, který může platitl u nás za nejčelnějšího representanta lidí náboženských, dospěl v různých otázkách na př. v otázce rytmu sociálního pohybu, v otázce výchovy, poměru muže a ženy, postavení ženy, úkolů státu atd. k týmž výsledkům, k nimž dospívají jinou ovšem cestou, cestou chladného logického rozboru, lidé rozumoví.

Proč toto píši? Abych předešel možné nedorozumění: aby se nezdálo, že doporučuji-li knihu Svozilovu — a nemám dosti vřelých slov, abych ji doporučil — činím tak proto, že bych náboženský základ a náboženskou methodu jeho řešení uznával za jedině správné a jedině oprávněné a jakobych jejich přijetí všem bez rozdílu doporoučel; sám, jak jsem již poznamenal, tohoto základu a této methody nepřijímám. Ale doporučuji ji právě proto, že je taková: že je tak hluboce upřímná, tak ryze

individuelní tato kniha, z níž slyšíte tepot lidského srdce člověka, který ji psal a žil — a dodávám: že je tak živelně česká; a že, dávajíc nám nahlédnouti do hluboké harmonie nevšední a silné duše, poskytuje nám nejen jednoho z nejušlechtilejších požitků, ale povzbuzuje nás, abychom — každý svým, vlastní naší individualitě odpovídajícím způsobem — vypracovali se též k vlastní harmonii vnitřního života, tedy lidského života v nejlepším slova smyslu. A v tom je hlavní její význam; proto jsem nazval knihu Svozilovu knihou buditelskou. *V. N.*

O svobodě vůle.

Poznámky k diskusi v Rozhledech.

Známý publicista K. Rohan zahájil rozhovor o svobodě vůle článkem »Správný názor o vzniku činů lidských« v Rozhledech XV. č. 1. Pozornost vzbuzena více, než jsem očekával. Účastní se rozhovoru Lad. Jarolímek, dr. Fr. Mareš, Futurus a také Rohan odpovídá. Rozprava stává se tak zajímavou, že se mi zdá, abych své poznámky přidal a snad tím vyrovnání sporu usnadnil. Ostatně takové diskuse, dokud vedou se věcně, jsou vždycky dobrým znamením, že se zájem o theoretické problemy u čtenářů jeví.

Z výkladu Rohanova není jasno, jaký jest poměr mezi snahou a vůlí, mezi snahou a motivem. »Bol vyvolává v organismu snahu (motiv)«, »udržuje v organismu snahu (motiv)« dle str. 8. a 9., ale odstavci V. na str. 8. praví »snaha tato jest motivem, z něhož vzniká vůle«. Čtenáře mate sestavení »snaha (motiv)« jakoby obě slova byla synonyma, kdežto snaha (das Streben) jest jiný pojem než motiv čili pohnutka. Pojem snaha jest nadřaděný pojmu vůle, neboť vůle jest aktivní snaha provázená přesvědčením, že bude ukojena. Pohnutkou čili motivem vůle může býti představa, cit a ovšem i snaha. Snaha zbohatnouti jest mi motivem, abych si koupil los; pohnutkou vůle jest i pouhá představa, když kormidelník vyhne se skalisku v řece, když srazím kolena, abych zachytil padající věc. Motivem může býti cit, nejen nelibý nýbrž i libý, radost nebo žalost, když na př. někdo z radosti, že dostal syn vyznamenání, koupí mu velociped.

Nesouhlasí tedy se skutečností, »že bez bolu není žádné vůle, žádného činu« (XI. str. 13). Chasník mnoho věcí vyvede z radosti, že mu dalo děvče slovo. I slovo b o l zdá se býti silné, lépe hodilo by se slovo nelibost. Rohan užívá slova »bol« ve smyslu nejširším, když v obyčejném životě o bolu nemluvíme. Natáhnu-li došlé hodinky, pokropím-li svadlou trávu, svléknu-li kabát, jsou to činy, při nichž si nejsem žádného bolu vědom.

To jest výtka jen formální. Zůstává však v platnosti, že každá vůle, každé rozhodnutí k činu děje se z určité pohnutky. Děje se tedy dle zákona příčinnosti, z čehož usuzuje Rohan, že není svobody vůle. Důkaz jeho nepokládá Lad. Jarolímek za

dostatečný (str. 68.). Kdo má pravdu? Aby se vyrovnal spor, třeba shodnouti se napřed určitě na tom, co si svobodou vůle máme mysliti. Definici svobody vůle nepodal Rohan ani Jarolímek, mohou tedy oba míti pravdu, dle toho, co si který při slově svoboda vůle představuje.

Vnější svoboda vůle jest stav, ve kterém na nás nic nepůsobí nátlaku při rozhodování, když můžeme chtíti co chceme, když rozhodnutí závisí jenom na nás. O této svobodě vůle není sporu, ve smyslu tom každý člověk jest svoboden, nikdo mne nepřinutí, abych něco chtěl, jestliže sám nechci.

Ptáme-li se však, co jest příčinou chtění, jest možna dvojí odpověď. Buď má vůle svou příčinu, nebo jí nemá. Je-li příčina, není mimo nás. Není-li příčiny, počínáme chtěním neodvisle novou řadu kausalnou. To jest vnitřní svoboda vůle, vůle na motivech nezávislá, vůle indiferentní. Jest to možnost rozhodnouti se vůlí pro kterýkoli ze dvou činů docela protivných, svoboda absolutní. Tuto vnitřní svobodu, jak myslím, zamítá Rohan a zamítl by ji i Jarolímek, kdyby by měl před sebou určitou definici. Zamítá ji tuším i dr. Fr. Mareš když praví na str. 313: »Svoboda vůle jeví se potom jakousi rozmarnou bytostí, která se rozhoduje hned tak a hned jinak, beze vší příčiny.« A na str. 220 z Laplace uvádí: »Mínění, že vůle může začíti nějakou událost sama ze sebe, bez motivu, jest ilusí.«*

Zamítneme-li vnitřní svobodu vůle, nebude proti tomu nikdo, pak musíme však uznati determinism vůle, musíme uznati fakt, že se vůle určuje motivy. Tím jsme u konce s otázkou první. Vyskytnou se ovšem ještě spory v důsledcích dle toho, jak si kdo determinism představuje.

Duševní děje jsou složitější, než se na první pohled zdá. I když uznáváme mezi nimi zákonnost, zůstává rozdil mezi zákonností v duši a zákonností v mechanice. Příčina jest souhrn podmínek, po němž dostavuje se účin. Ve smysle nepřesném i podmínce říkají často »příčina«. Z toho nedorozumění. Poslední podmínka, která doplňuje řadu, tedy poslední člen řetězu podmínek nazývá se podnět. Při změnách fysických tvoří příčinu: síly, energie, hmoty, časy, prostory; při ději duševním jsou podmínky jiné, psychické: představy, city, snahy a zásady.

Výkladem o původu pojmu kausality nebudeme se zdržovati, neboť máme jen domněnky. Hume myslí, že původ jest v pravidelné posloupnosti jevů *A* a *B*. Rohan předpokládá (str. 13), že původ pojmu toho jest ve věcné souvislosti vůle *B* s příslušným bolem *A*. Rozdíl jest v tom, že dle Humea pravidelnému sledu zvykneme, dle Rohana souvis vnitřním nazíráním bezprostředně poznáváme; vnitřní nazírání jest mystické

* Dr. Fr. Mareš uvádí také, že se „vůle rozhoduje dle důvodů, dle motivů, ale zastanci svobody vůle spatřují svobodu v možnosti volby mezi motivy“ (str. 313.). To jest posunutí problemu. Volba mezi motivy jest zase chtění, projev vůle, a zase se ptáme, z jaké pohnutky volba dopadla tak a ne jinak. Jest to, jako když otevřeme jednu krabici a nalezneme v ní druhou.

slovo, jež nyní znamená psychologickou appercepci. Dr. Mareš hledá původ pojmu příčinného »v moci naší vůle nad během našich představ i nad pohybem našich svalů« (str. 256).

Nyní jedná se o to, zdali z determinismu vůle opravdu následuje Rohanův důsledek: »Není hříchu, není viny, není zásluh«, zdali »mravnost, ethické dobro a podobná rčení jsou prázdná slova«. Lad. Jarolímek to popírá na str. 69: »Z nesvobody vůle nevyplývá nemožnost odpovědnosti, determinism nevylučuje vědomí vlastního já.« Souhlasím, ale výklad není dosti zřetelný. Doplnil bych jej takto: Aby vzniklo určité chtění, bylo třeba řady podmínek A, B, C, D, jsou to motivy. Motivy vůle jsou představy, city, snahy a hlavně tlum zásad, kterému říkáme karakter. Karakter jest jádro naší bytosti, jest smýšlení naší osobnosti, jest výslednice soudů, které si člověk vytvořil během dosavadního života. Karakter jest motiv nejsilnější, nabývá takové moci, že rozhoduje o osudu každé představy do mysli vstupující. Tak vedle karakteru *A* pozbývají ostatní motivy *B*, *C*, *D* své rozhodující působnosti. Znám-li karakter člověka, skupinu to jeho zásad, uhádnu vždy, jak se v daném případě zachová.

Des Menschen Thaten und Gedanken, wisst,
Sind nicht, wie Meeres blind bewegte Wellen . .
Hab ich des Menschen Kern erst untersucht,
So weiss ich auch sein Wollen und sein Handeln*

Schiller, Wallenstein.

Vývoj karakteru jest různý, proto jest i neodvislost od nahodilých motivů nestejná. Kdo nedospěl k vytvoření karakteru, jest třtina větrem se klátící — na toho nelze se spolehnouti. V daném případě jest karakter Rohanovo »prosté faktum«, ale jest předmětem ethického soudu. Souhlasíme s ním nebo nesouhlasíme, tak přechází odhad určitého chtění na osobnost člověka. Bez působivosti karakteru byly by činy naše věcí náhody. Nesnižuje tedy determinism člověka na nečinného diváka, naopak připisuje jeho osobnosti zlé i dobré. Neptáme se, jak dobrý karakter se vytvořil, líbí se nám, souhlasíme s ním. Karakter podoben jest stromu dobré ovoce nesoucímu. I ten nemůže jiné ovoce nésti než dobré a přece jej výše ceníme než strom planý. Zřídka kdy se ptáme, kdo jej štěpoval. Odsuzujeme, zavrhujeme karakter špatný i bezkarakternost. Při tom ovšem někdy omlouváme člověka a litujeme. Všecko pochopiti jest všecko odpustiti. V tom souhlasíme s Rohanem, že tak zvaní zločincové jsou nešťastní lidé. I soudnictví k tomu stanovisku spěje. Již nyní menší trest dostává ten, komu nedostalo se vychování, kdo jednal v záchvatu vášně atd. Tak daleko jsme ovšem ještě nedospěli, jako předpověděl Victor Hugo: »On regardera le crime comme une maladie, et cette maladie aura ses médicins, qui

* Činy a myšlenky člověka, vězte, nejsou jako slepě se pohybující vlny . ., jakmile jsem prozkoumal člověka jádro, vím také, co bude chtíti a co vykoná.

remplaceront vos juges, ses hôpitaux, qui remplaceront vos bagnes.«* Oevres III. p. 237. (Bechhold, Francfort).

Nesouhlasím však s Rohanem, že se »pak budou lidé pokládati za bratry sobě rovné, až determinism stane se názorem všeobecným« (str. 16.). Právě determinism, který náhodu vylučuje a činy naše připisuje přímo osobnosti, bude různiti karaktery velmi přesně. Dle stupně nezávislosti na nahodilých okolnostech, dle stupně volnosti bude ceniti je nestejně. Úplně volný jest dle písma sv. jen Bůh, jest mu nemožno rozhodnouti se pro něco zlého. My lidé se tomu ideálu blížíme více a méně, máme ethicky hodnotu větší a menší, a zásluhy naše dle toho se určují. Ta dokonalost odhaduje se a cení, protože člověk dobrý líbí se každému. Ethické soudy člověk sám tvoří a z těch vznikly jeho zásady. Proto chvála naše jemu patří. Pravá lítost jest nelibost při uvážení vykonaného činu, z té vzniká nelibost nad vlastní osobností. Jakmile člověk dospěl k tomu, že se mu vlastní osobnost nelíbí, mění se, stává se lepším. Právě determinism nám vysvětluje váhu známého výroku: Poznej sebe sama. Člověk sám si tvoří karakter, ale závisí na prostředí, v němž žije.

Tak jsme obšírně vyvrátili druhou větu Rohanovu, že determinism odporuje zodpovědnosti. Zároveň jest nyní jasno, proč i deterministé uznávají zodpovědnost, jak uvedl Jarolímek.

V replice na str. 141 trvá Rohan na tom, že »vůle vzniká jenom z bolů«. Upozorňuje na to, že bol vyvolává »snahu odstraniti na kolik možno bol ten«. Tím věta se omezuje, nemusí tedy každý bol býti pohnutkou snahy. Lítost, že Búrově podlehli Angličanům, nezpůsobila ve mně snahy žádné. Že však by mimo bol nebylo motivu vůle a činu, to zkušenosti odporuje. Vždyť radostí hoch někdy do výšky skáče; oblékám se i když mne nic nebolí atd.

Měřiti intensitu bolu není třeba, také ne intensitu radosti nebo jiného citu, není to také možno. K výkladu vůle stačí však, můžeme-li si různé intensity představiti.

II. Do řady účastníků vstoupil (č. 8, str. 217 a násl.) profesor fysiologie dr. Fr. Mareš. Je to spisovatel určitého směru který zastupuje rázně své přesvědčení a jest dobře vyzbrojen. Jsa odborníkem ve fysiologii, zná novější spisy o fysice, studoval a oceňuje Kanta, ba cituje i spisy o současných proudech v psychologii. Skoro bych mu záviděl, kdyby byl mým soupeřem.

Diskuse o svobodě vůle není jeho jediným cílem, to jest mu málo. Obšírný článek jeho »Naturalism a svoboda vůle« čelí hlavně proti naturalismu v přírodních vědách vůbec a proti mechanismu v biologii zvláště. Píše svůj článek nejen proti Rohanovi, nýbrž i proti úvaze »O některých ideách doby přítomné« který před rokem v Rozhledech uveřejnil Futurus (31. října 190

* Budou považovati zločin za nemoc, a tato nemoc bude míti s lékaře, kteří nahradí vaše soudce, své nemocnice, které nahradí va vězení.

Budu sledovati úvahu jenom s obecným zřetelem k filosofii, o biologii zmíním se jen mimochodem jako laik.

Pravdou jest, že poznání zákona všeobecné příčinnosti není nové. Hlásal je již Budha, jak vypisuje Schuré (v Revue de deux Mondes 1885 str. 617): »Ce qu'il vous importe de savoir, c'est que toute cause engendre un effet«.* A římský básník Vergilius pěje (Georg II. 490): »Felix, qui potuit rerum cognoscere causas«.** I to jest pravda, že pojem příčinnosti jest původu subjektivního. to jest konečně možno říci o každém pojmu. Ale jak se pojem ten vyvinul a ve zkušenosti osvědčil, není platnost jeho problematická. Proti tomu souhlasím s Futurem, že si nemůžeme »ani mysliti změnu bez příčiny« (str. 397). Pojem příčiny vyložil jsem dle pramenů ve své knize (Logika, Praha 1893. § 26. a 71.). Tam napsal jsem na str. 76: »Zákon kausalný jest jistý. Nikdo o něm nepochybuje, ba ani výminku si nikdo mysliti nemůže jasně.« Na tom musím trvati i nyní. Nepopírám, že jest pojem působící příčiny subjektivně lidského původu, že ani Kant nedokázal objektivní jeho platnosti, ale tvrdím, že pojem ten žádného důkazu nepotřebuje. Myslím, že vznikl v nás abstrakcí z vlastní zkušenosti a indukcí z pozorování dějů vnějších. Nikdo nepoznal, nepostřehl nikde výminky, proto si jí nedovede ani přestaviti.

Jestliže Hertz, Kirchhoff a Mach chtějí pojem příčiny vyloučiti z bádání ve fysice, z obrazu o světě, nepopírají tím platnost pojmu toho. Připustíme-li, co si přejí fysikové tito, nedospějeme k totální skepsi, jak praví pan Futurus (str. 434). Domýšlím se, že vyhýbají se pojmu příčiny proto, protože pojem příčiny, souhrnu to celé řady podmínek, jest prakticky skoro nedostupný. Svádí badatele k tomu, aby nutnou podmínku považovali za příčinu, ačkoli jest to jenom příčiny část. Zůstává pak nepovšimnuta někdy podmínka podstatná, bez níž by účin nenastal, badatel o ní neví. Na př. v nauce o elektřině nikdo neuznával, že jest při elektrickém stavu vodiče podstatnou podmínkou obklopující jej isolator, ačkoli to Faraday tvrdil. A nebyl by pronikl podnes, kdyby nebylo bývalo Hertze. Již Galvani přehlédl, že při pokuse jeho třeba užíti dvou různých kovů. Není tak snadno vymeziti pravý pojem příčiny. Někteří uznávali i podmínky negativní. To činí i Futurus: »Přesvědčím-li se, že stavitelem nebyly respektovány zákony mechaniky, vím už, proč dům spadnouti musil.« Jak může býti něco působící příčinou, co ani nebylo? Z toho jest viděti, jak nepřesně a povrchně vymezujeme pojem příčiny. Někdy si rozumíme ovšem, ale doslovně věc nepostihujeme, spolehajíce se na to, že si každý ostatek domyslí. Ale někdy i sami nevíme o podmínce podstatné. Proto jest dobře v praktickém bádání přírodozpytném omeziti se na úplný popis pohybů a změn. Tím se však platnosti zákona kausalného nic neubírá Příčina změny jest, ale není vždy možno přesně ji vytknouti a není toho při vědeckém bádání ani třeba.

* Co vám náleží věděti jest, že každá příčina působí účin.

** Šťasten kdo mohl poznati příčiny věcí.

Spor mezi vitalismem a mechanismem v biologii živí se tím, že jsou v poznání našem mezery. Živá bytost jest něco jiného než kámen, působí tedy při ní i jiné síly než známe z mechaniky. O ty jest nyní spor, dokud někdo jich neobjeví, zůstává domyslům volnost a z nich právě spor žije. Že vydávají své domysly za dokázanou vědu, to hlavně dr. Mareš protivníkům vyčítá, ale tím je nenapraví. To bylo vždy a bude zas. V boji nehledí se na takové věci, užívá se i nepěkných prostředků, hlavně snižování odpůrce. Na to každý musí býti připraven, kdo se pustí do boje. Vždyť i Koperníkovu soustavu neuznali — a kdo hlavně? Sami astronomové. Zde jest útěcha jen jedna v tom, že pravda konečně vždycky zvítězí. Olaf Römer byl 13 let v hrobě, když uznali jeho objev, někdy to trvá ještě déle.

Proti kausalitě uvádí dr. Mareš ještě jinou námitku. Nekonečná řada kausalná vede prý k představě uzavřeného kruhu (str. 223.), proto bylo by ilusorní všechno kulturní snažení. Věčný návrat děsil prý Nietzscheho. I zde jest pomoc. Proběhne-li se takový kruh za milion let, můžeme částku, která na naše tisíciletí připadá, považovati vždycky za přímku. Ale kruh ten si můžeme mysliti mnohem větší a řada kausalná pak bude pro nás taková, že ji od nekonečné přímky nikdo nerozezná. Není tedy námitkou touto zákonnosti ublíženo. Ostatně není ani tak nutno mysliti na uzavřený kruh, u času také nesnadno jest mysliti si počátek, a přece si jej znázorňujeme nekonečnou přímkou.

Vážné námitky uvádí dr. Mareš proti »thesi psychofysického paralelismu« (str. 223. a nást.). Jest mu podivno, že vztah mezi fysickým dějem v mozku a psychickým dějem u vědomí, není vztahem příčinného způsobování, zdá se mu, že to jest vlastně předzjednaná harmonie Leibnicova. V této věci jsem za jedno s drem Marešem, ač bych mohl mu vyčísti, proč nyní postrádá kausality, když ji na str. 219 za problematickou prohlásil.

Psychofysický paralelism jest nejbolavější místo modní psychologie. Na třetí kapitole »Základů psychologie« Fr. Krejčího jest viděti, že si neví sám rady s tímto pomyslem. Nevyčítám mu toho, neboť jiní na tom nejsou lépe. Jest opravdu psychologie nyní uprostřed bojů.* »Pěstí se zálibou kapitoly, které souvisejí s fysiologií nervovou a smyslovou. Než to jest stav přechodní!« Lidé nepředpojatí nemohou ten pomysl dobře stráviti. Dr. Otokar Kádner sebral podobenství, jimiž si možno pomysl ten znázorniti.** Každý děj duševní jest provázen nějakým dějem hmotným současným, ale fysiologický děj není vždy provázen dějem duševním, a mezi duševními jevy a jich koreláty není příčinné souvislosti. Patří tedy, jak Ot. Kádner uvádí, duševní děje a jich koreláty k sobě asi tak, jako vypuklá a vydutá strana zrcadla, jako týž obsah ve dvou řečích, jako totéž X se dvou stran. A já myslím, že podobenství nej-

* Viz dr. Fr. Lukavský: Historický obraz dnešní psychologie. Rozhledy XV. str. 232 — ** Zvon, III. 234: Věda o duši — bez duše.

věrnější paralelismu dává věc a její stín. Stín (stav duševní) vždy předpokládá hmotnou věc, ale hmotná věc nemá vždy stínu, jenom tehdy, když slunce svítí. Stín se krátí a dlouží, vůbec mění, i když věc se nemění, ale změna věci má v zápětí změnu stínu. Nikdo nemůže říci, že hmotná věc jest dostatečnou příčinou stínu, neboť stínu nedává, není-li osvětlena. Jest však částí příčiny, podmínkou, protože bez hmotné věci stín není možný. Zrovna tak jest i fysiologický korelát podmínkou duševního děje, není duševního děje bez této podmínky. Nikdo však neřekne, že mezi hmotou a stínem není příčinné souvislosti, ta jest, i když řada podmínek není úplná, i když není dána příčina celá, když jest jenom její část.

Vidouce na tomto příkladě, že mezi duševním dějem a fysiologickým korelátem příčinnost jest, posviťme si na důkazy, které podávají pro svou hypothesu, že příčinné souvislosti zde není.

1.) »Kdyby bylo spojení příčinné, musil by korelát a duševní jev jíti po sobě, ony však nejdou po sobě, nýbrž současně.« — Odkud nabyl empirický psycholog přesvědčení toho, kde měřil dobu obou jevů, že může jejich současnost býti dostatečným důvodem? Fysiolog dr. Mareš praví: »Nervové děje, požadované jako fysické základy psychických jevů, jsou fysiologickou chimérou.« (Str. 280.) To jest asi tolik, jako že o nich nevíme nic, jsou to předpoklady nutné, ale přesně neurčené.

2. Jakoby tušil, že se s prvním důkazem nespokojíme, přidává empirický psycholog důkaz druhý: »Připustíme-li, že naprostě současné vyskytování se jich (jevu duševního a nervového korelátu) nedá se ve zkušenosti prokázati, přece nemůžeme příčinné spojení předpokládati. Odporuje tomu zkušenost, že fysiologické děje dějí se jednou s vědomím, po druhé bez vědomí.« — To jest asi tak, jako že Petr Schlemihl nebyl příčinou svého stínu, protože jednou stín měl, jindy neměl. Osoba jeho však byla podmínkou stínu, druhá podmínka byla, aby slunce svítilo. Co jest druhá podmínka u děje duševního, zatím nevíme. Zde jest v psychologii mezera. Nuž tedy se přiznejme, že to nevíme. Často jsem přesvědčen, že něco jest; dokud nevím, jaké to jest, upřímně to povím. Petr Schlemihl * svůj stín prodal za měšec dukátů, ale jev duševní od nervového korelátu se odloučiti nemůže, proč? Proto že korelát jest duševního děje nutnou podmínkou. V životních jevech jest ještě něco neznámého, hypothesou paralelismu mezeru zakrýti nelze. Otokar Kádner dobře to cítí a obtíže uznává i Jodl, jak tam uvedeno. (Zvon III. str. 235.)

Paralelismem opouští psychologie zkušenost, přestává býti empirickou. Tou by byla, dokud mezery nevyplňuje fikcemi. Může říci: Nevím nic o příčinnosti duševních jevů a korelátů; jakmile však řekne, že jí není a důkazů hledá ku svému výmyslu, přestává býti empirickou. Že psychické může působiti na fysické, to afekty potvrzují velmi zřetelně. »Že duševní děje

* Chamisso, Petr Schlemihls wundersame Geschichte.

jsou svými fysiologickými koreláty podmíněny, je jisto,« praví Fr. Krejčí (str. 108.), ale tato podmíněnost není kausalní. I jest zde nexus kausalní, ale příčina není celá, proto nenastává vždycky účin. Potřeba si vzpomenouti jen, že příčina není jednotná věc, nýbrž složitý complex podmínek. Pak byla Sisyfova práce s paralelismem vůbec zbytečna. Že fysické působí na psychické, ukazuje i nemoc, která působí změny psychické činnosti. O tom poučný článek napsal dr. Ladislav Jeništa. [Česká mysl, VI. str. 25. Nemoc a její psychické důsledky.]

Na str. 223. a 224. klade dr. Mareš vedle sebe náhodu a svobodu. Náhoda jest setkání dvou zjevů, které náležejí do různých řad kausalných. Setkání takové nemůže se vyloučiti a kausalný zákon jím není ohrožen. Spadne-li cihla se střechy zrovna v tom okamžiku, když poutník šel kolem, zabije ho. Při značném počtu kausalných řad v obci, státu a vůbec jakémkoli společenstvu jest takových případů mnoho. Hry loterní i mnohé jiné na náhodě se zakládají. — Svoboda vůle vedle náhody jako působící příčina se nebude uváděti, jestliže máme na mysli pojmu toho přesný obsah, jak výše jest uveden. Jenom neznalosti podstaty této záhady přičítáme tolik nesprávných výroků o svobodě vůle. Od Lichtenberga, který svobodu hájí odvolávaje se na své vědomí, považovali mnozí spisovatelé celý problem za zbytečnou subtilnost, neboť se jim zdá celá věc na první pohled samozřejmou.

Doufám, že výkladem naším, jímž důraz položen na osobnost člověka jednajícího, bude dr. Mareš spokojen a že není třeba více něco přidávati o možnosti svobody vůle.

Zbývá ještě vysloviti se o potřebě teleologického posuzování. V biologii nemohu o věci rozhodovati. V přírodních vědách dávám přednost vysvětlování jevů z příčin přirozených. Jenom trochu skromnosti ať má badatel a nezapomíná na rozdíl mezi hypothesou, které potřebuje k vyplnění mezery ve svých vědomostech a mezi uznaným faktem.

Poslední VI. odstavec vypisuje současné směry psychologie. Podává obraz žalostné rozháranosti. Stav ten jest smutný, ale zároveň jest omluvou i vysvětlením pro odborníka v psychologii, jestliže v tom zmatku obrátí se směrem, který se nám nezamlouvá. V psychologii nebude pomoci, leč tím, že se opravdu omezí na zkušenost ať vnitřní, ať vnější. »Zmatení fundamentalního rozdílu mezi city a pocity jest v psychologii neomluvitelné«. Souhlasím, ale vina jest u básníků a spisovatelů vůbec, kteří nepřestanou psáti o »pocitech radosti a žalosti«. Užívejme tedy místo slova pocit Makovičkou navrženého slova počitek. To snad beletrie psychologům ponechá. Ostatně to není jenom u nás, němečtí spisovatelé také matou slova Empfindung a Gefühl.

Proti dru Marešovi píše obsáhlou polemiku Futurus: »Zásada příčinnosti a svoboda vůle« (396 a násl.). K obratné a celkem i smířlivé práci jeho nemám již nových poznámek ani o příčině a účelnosti, ani o biologii. Jenom exkurse do psychologie mne k poznámce nutí.

Futurus vřele ujímá se psychofysického paralelismu (499) a pranic ho neleká chatrnost důkazů logických výše vyložená. Z výkladu není čtenáři jasno, oč spor se vede. Dr. Mareš nepopírá faktu: »Každému stavu vědomí odpovídá určitý stav nervový, stav vědomí jest něco jiného než stav nervový« (500). Kdyby Fr. Krejčí netvrdil více, nebylo by sporu, to jest prostý fakt zkušenosti. Spor vzniká tím, že Fr. Krejčí z faktu toho logicky odvozuje nebo-li do něho vkládá důsledek, že není mezi jevem psychickým a fysickým korelatem závislosti příčinné. (Fr. Krejčí, Základy psychologie, str. 89). A tu překvapuje podivná věc. Dr. Mareš příčinnost považuje za problematickou, ale mezi jevy psychickými a jich koreláty ji požaduje. Futurus uznává všeobecnou platnost příčinnosti, ale mezi jevy psychickými a koreláty ji popírá. My v první věci jdeme s Futurem, v druhé s drem Marešem. Logické důkazy Fr. Krejčího a, b, c jsou nedostatečné, Futurus přidává nový: »Žádný stav vědomí nemůže působiti na nervový děj, poněvadž vědomí je vždy soujevem dění nervového.« (501.) Logicky i tento důkaz nepřesvědčuje. Záměnou by to znělo asi: Vdaná učitelka nemůže dětí vychovávati, protože má sama svoje vlastní. Za ty logické poklesky není ovšem Fr. Krejčí zodpověden, paralelism není jeho dítě, ale nebylo mu těch logických důkazů třeba, neboť důsledek ten jest pouhá hypothesa. Ani bychom nepochopili pomysl, kdyby nám Futurus neprozradil, že klíč jest v agnostickém monismu Spencerově. Není to tedy psychologický fakt, nýbrž metafysická pavučina.

»Mojí příze tkadlec tejný
»pavouk jesti čarodějný.

Tím prozrazením zlatá a stříbrná příze logická mění se v potrhanou pavučinu metafysickou. Týž nepoznatelný substrat monistický projevuje se nám dvěma způsoby, jako líc a rub, jako duševní jev a fysický korelát. Tak ovšem nepůsobí fysické na psychické, ani psychické na fysické, protože žádné isolováno nemá existence substratu, jsou to pouhé »šajny".

K čemu tedy nedostatečné ty logické důkazy, vždyť tento paralelism i Spencer sám nazývá hypothesou. (Collins-Peroutka, H. Spencera Filosofie souborná, str. 224.). Tento metafysický paralelism hypothetický dokazuje Fr. Krejčí logicky. O to se vlastně jednalo. Jinak nejsem proti monismu, jako názoru, ale není to fakt a neplyne ze žádného faktu, jest to hypothesa nedokázaná. Jak se má státi psychologie samostatnou vědou, budeme-li ji krmiti metafysickými pavučinami?

Výklady Futurovy další o determinismu, svobodě a mravnosti s naším výše uvedeným lze celkem srovnati. Jenom formální poznámku ještě přidávám. Úplná a podrobná indukce (str. 526) není úsudek, nejmenuje se vůbec ani indukcí, jest to colligace čili zevšeobecnění. Indukce jest vždycky indukce neúplná.

Fr. X. Procházka.

K činnosti našich pivovarů.

České pivovarnictví vedle všeobecné tísně průmyslové trpělo i vlastními ranami v uplynulém roce. Neúroda chmele r. 1903 vyhnala mu ceny do značné výše a zdražení potrvalo i když loňská úroda vypadla o něco příznivěji. Značná letní sucha r. 1904 měla za následek malou sklizeň a tudíž i zdražení ječmene. Stouply-li tedy dvě hlavní suroviny v ceně na výši nikdy nebývalou, jest dostatek důvodů, aby bilance pivovarské trpce to pocítily. Mimo to na bilance působí stále zuřivější konkurence jednotlivých závodů, rozšiřujících kruh svého odběratelstva bez ohledu, vzejde-li z většího takto dosaženého odbytu i užitek závodu a konečně břemeno daňové, dosahující obnosů závratných.

Jak výnosnost pivovarů v posledních letech klesá, viděti nejlépe ze statistiky bilancí, dle níž od r. 1895—1901 končilo ztrátou 25 bilancí pivovarů a z toho r. 1901 12 s akciovým kapitálem K 10,513.000, u nichž ztráta obnášela K 413.000.

Z rakouských pivovarů (a ovšem i z českých) největší jest Měšťanský pivovar v Plzni (zal. r. 1842) s výrobou 751.587 *hl* za kampaň 1901/2, po něm Schwechatský (585.035), Akcionářský pivovar na Smíchově (511.776), Akciový pivovar v Plzni (265.768) a Starobrněnský (244.050). — České pivovary udržují Rakousko-Uhersko v evropské produkci piva na třetím místě, hned za Německem a Anglií. Kvalitou je české pivo stále ještě na světovém trhu na místě prvém.

Hlavními položkami bilance pivovarské jsou: účet staveb, pozemku, strojů, účet dlužníků a inventáře, účet zásob v aktivech, pak účet akciového a obchodního kapitálu a rozličných věřitelů v pasivech.

Prohlížíme-li účet první, především uzříme, že na budovy a pozemky připadají větší položky. Budeme moci stav podniku lépe posouditi, budeme-li věděti, jak příznivě pozemek jest položen, jsou-li ještě pozemky, které lze snad ještě výhodně odprodati, když by jich k rozšíření závodu nebylo třeba. Informujme se o stáří a stavu budov, strojů a ostatního zařízení, jakož i o tom, jaká jest schopnost produkce podniku, zda jest jí dostatečně využito, zda třeba nových staveb a jaké jsou každoroční odpisy. Odpisy tyto za znehodnocení musí odpovídati skutečné potřebě, nesmí býti nedostatečné. Podniky prvého řádu dbají také toho, aby si reservovaly fondy obnovovací a stavební, jichž by užily pak k rozšíření závodu, aby nebyly odkázány na zvyšování kapitálu aneb ucházení se o půjčky.

Mezi movitostmi uvedli bychom ještě sladovnu. Každý pivovar nemá vlastní sladovny (z uvedených zde pivovarů má vlastní sladovnu pivovar vinohradský, nuselský) a musí slad kupovati. Pro výrobu jest sladovna faktorem velice důležitým, neboť pivovary s vlastní výrobou sladu mají produkt lacinější i jakosti lepší.

Účet dlužníků a účet inventáře pozůstává z úvěrů odběratelům povolených a z hostinců ve vlastní režii vedených, z inventáře výčepníkům zapůjčeného a z nákladů vydržovacích. U žádného průmyslu není odbyt výrobku tak úzce spojen s povolením úvěru jako u pivovarnictví. Zasluhuje tedy výše tohoto účtu pozornosti zvláštní.

Výroční zprávy pivovarů poukazují z pravidla také k stoupání neb klesání odbytu piva. Ačkoliv vzestup neb sestup odbytu vždy má vliv na zisk podniku, není přece odůvodněno hleděti na prosperitu závodu jedině se stanoviska odbytu. Hlavní věcí jest zjistiti, jakým způsobem se odbyt zvedl. Nastalo-li zlepšení všeobecnou zvětšenou spotřebou piva, jest to pro závod znamením dobrým, a ukáže se to i v cifře zisku. Je-li však »zlepšení« jen důsledkem forcovaného získávání nových pramenů odbytových, při čem úvěr povoluje se bez rigorosního zkoušení úvěruhodnosti odběratelů, pak vzejde z toho jen nepoměrně vysoké zatížení hořejších účtů a stlačení ceny piva.

Příliš veliké položky na účtě dlužníků a inventáře nejsou dobrým znamením. Většině dlužníků povoluje se úvěr beze vší jistoty aneb za jistoty velice pochybné. A kreditují se jim nejen obnosy za odebrané pivo, nýbrž leckdy se jim skytá i peněžitá hotovost do začátku, zapůjčí se jim inventář, povolují se jim hypotheky, jež neodpovídají ceně jich majetku, takže konečně nezbývá nic jiného, než aby pivovar ono výčepnictví neb hostinec převzal. Že se úvěr poskytuje přemrštěný, uznávají pivovary samy a často již o úpravu, resp. nápravu se pokoušely, ale ostrá konkurence vždy tomu bránila. Tyto účty jsou při posuzování bilancí pivovarských velice důležity a jest toho dbáti, aby právě na ně většími odpisy bylo pamatováno. Čím pravděpodobněji skutečným poměrům se ocenění jich předsevezme, tím zdravější bude podnik.

Nemalým vlivem na zisk závodu působí okolnost, zda odbyt piva jest větší na místě samém, či na místa mimo pivovar ležící, jakož i zda hlavní odbyt jest na hostinské, či pomocí láhvového piva zpřímo na konsumující obecenstvo.

Jako povolování úvěru hostinským jest rakovinou pro pivovarnictví, tak byl zlým a nepříznivým úkazem pro pivovar zvyk půjčovati obecenstvu lahve bez zálohy. Konečně přece vešlo ve zvyk žádati zálohu za láhev při dodávce lahvového piva, čím pivovar uvaruje se značné ztráty.

Třetím hlavním bodem bilance jest odhad zásob, z nichž hlavní důležitost mají zásoby piva a to jak pokud jde o správné udání jeho množství, tak i jeho ocenění. Ostatní zásoby chmele, sladu nepodávají patrnějších rozdílů u jednotlivých pivovarů, jelikož do bilance berou se v hodnotě kupní. Při zásobách piva postupuje se však leckde jinak a jest důležito věděti, jak vysoko, či jak nízko si pivovar zásoby ty odhadne, neboť dle toho mění se také jmění pivovaru i cifra zisku. Zpravidla přiráží správa všeobecné i výrobní výlohy k ceně zásob piva a dle toho do-

sahuje také různého výsledku. Obyčejně však musíme právě při bilancování tohoto účtu zásob často jen důvěřovati správě podniku. U mnohého pivovaru zásoby počítají pod výrobní cenou, tím způsobem opatří si podnik tichou a cennou reservu. Ale hodnotu podniku jest pak těžko správně odhadnout i nelze ani s tímto způsobem souhlasiti, tím méně, že i zákon předpisuje pravdu a jasnost.

Prohlédli-li jsme aktiva bilance, zbývají nám ještě pasiva. Tu výše položky kreditorů dává dostatečnou příležitost k posouzení podniku. Dobře řízený závod dokazuje nízkými ciframi na účtě kreditorů, že správa má při nákupech ruce úplně čisté.

Dodáme-li ještě, že při rentabilitě padá na váhu výše akciového kapitálu a hypoték, máme za to, že v hrubých rysech zmínili jsme se o všem, čeho čtenář pivovarské bilance si všímnouti má. Záleží pak méně na cifrách, v bilanci udaných, jako spíše na správném jich ocenění. A právě po té stránce bývají bilance pivovarské velice kusé.

O všech těchto pro posouzení bilance důležitých bodech nepodávají výroční zprávy našich pivovarů vysvětlení pražádného. Z textu a cifer, v nich obsažených, nelze si učiniti jasnou představu ani o hodnotě, ani o prospěchu každého jednotlivého z nich, pokud nejsou dány nade vši pochybnost výmluvností dividendy a zbývá nám jenom dohadovati se podstaty dat a — věřiti správě podniku, že vše jest opravdu tak, jak ve výroční zprávě uvedeno. Jsou-li bilance bank kusé a neúplné, ještě hůře jest tomu v bilancích pivovarských. Omezují se pouze na nedlouhý úvod o všeobecném stavu průmyslu pivovarského a o zvláštních událostech týkajících se výhradně pivovaru vlastního; ve zprávě účetní podávají co možno nejstručnější výpočet řady účtů a sice obyčejně takovým způsobem, aby jednotlivé položky co nejmeně byly detailovány a raději pod všeobecným titulem účtu se ztratily.

Podáme stručný přehled činnosti pivovarů pražských. Připojujeme-li k nim i pivovar česko-budějovický a bohušovický, činíme tak uznávajíce jich důležitost v městech národnostně ohrožených, pokud se týče pak česko-budějovického pivovaru zvláště, obdivujíce i jeho výsledky v době podnikům pivovarským tak nepříznivé. Zařaďujíce jednotlivé pivovary tyto za sebou, brali jsme zřetel k době jich založení. Jdou tedy po sobě chronologicky takto: Akcionářský pivovar na Smíchově (1869), Měšťanský pivovar na Král. Vinohradech (1893), Český akciový pivovar v Českých Budějovicích (1894), Akc. pivovar v Nuslích (1896), První pražský měšťanský pivovar v Holešovicích (1897), První severočeský akcijní pivovar v Bohušovicích (1898) a Společenský pivovar pražských sládků v Bráníku (1899). Z výročních zpráv těchto pivovarů budeme si moci utvořiti tento obraz o účtu budov, staveb a pozemků, o němž jsme se na prvém místě zmínili:

	Budovy, stavby, pozemky a stroje	Amortisace
Smíchovský pivovar	4,858.883·—	149.713·—

Vinohradský pivovar	2,679.255·—	76.403·—
Česko-budějov. »	1,697.678·—	72.199·—
Nuselský »	3,749.261·—	55.134·—
Holešovický »	3,115.160·—	56.554·—
Bohušovický »	655.652·—	23.085·—
Bránický »	3,454.695·—	89.735·—

Jeví se tedy poměr amortisace těchto účtů, t. j. poměr každoročního odpisování jisté částky z objektů, jímž užíváním ceny ubývá, až stávají se jako na příkl. stroje po několika letech úplně nepotřebnými, nejpříznivěji u pivovaru česko-budějovického, pak u pivovaru bohušovického, vinohradského, bránického, smíchovského, holešovického a nuselského. U obou posléze jmenovaných pivovarů jest pak skutečně již velice nepříznivý, neboť u holešovického obnáší o něco více než $1^3/_4\,\%$, u nuselského pak ani nedosahuje $1^1/_2\,\%$. Budovy a příslušenství jsou vyceněny u holešovického, nuselského i bránického pivovaru zvláště vysoko již se zřetelem k poloze své na konci města a i mimo jeho rayon.

Účet dlužníků a účet inventáře nevypadá o nic příznivěji. I tu absolutní výškou svou (nehledě tedy k poměru, který se jeví mezi jednotlivými pivovary jich akciovým kapitálem) jest nejmenší u pivovaru česko-budějovického K 188.894 (u bohušovického jest sice ještě menší, totiž K 119.822, avšak tento pivovar jakožto menšího druhu nelze bráti za základ), k němu řadí se nuselský (189.799·—), holešovický (217.619·—), smíchovský (283.492·—), bránický (284.751) a posléze vinohradský (510.730·—).

Na účtu inventáře vykazují největší položky pivovar holešovický (186.418) a bohušovický (109.330), důkaz to, že pracují velkou měrou nájmem vlastních restaurací a výčepů. Sestupná linie položek na tomto účtu jde od pivovaru vinohradského (99.484), bránického (82.538) a česko-budějovického (68.439) k nuselskému (47.208) a smíchovskému (45.181). U tohoto vypadá cifra ta zvláště příznivě; není také smíchovskému pivovaru třeba pomáhati odbytu svého piva vlastními výčepy.

Inventář detailuje pouze výroční zpráva smíchovského, česko-budějovického a bohušovického pivovaru, zásoby pak v přesné ceně, jak je do bilance přejímá, uvádí dle druhů (chmel, ječmen, slad a pivo) pouze smíchovský a bohušovický, jichž výroční zprávy jsou také spolu se zprávou česko-budějovického ze všech, o nichž promlouváme, nejjasnější, neboť říkají poměrně ještě nejvíce a dávají aspoň částečně nahlédnouti v taje, jež oku akcionáře mají pokud možno zůstati skryty.

O zisku poučí nás dostatečně další sestavení.

	zisk	letošní dividenda
Smíchovský pivovar	1,016.638·—	K 165·—($41^1/_4\,\%$)
Vinohradský »	108 953·—	» 16·—(4%)
Česko-budějov. »	243.605·—	» 32·—(8%)
Nuselský »	10.692·—	» —·—
Holešovický »	139.519·—	» 20·—(4%)

Bohušovický pivovar	9.743·—	K	—·—
Bránický »	60.406·—	»	—·—

Nejnepříznivěji jeví se u pivovaru nuselského, ačkoliv příznivý není ani u vinohradského a bránického, ani u holešovického.

Prvý nejstarší a (vedle plzeňského měšťanského pivovaru — který s veřejností data svého hospodaření nesděluje —) největší pivovar český jest Akcionářský pivovar na Smíchově. Vzdor všeobecné i průmyslové krisi již od několika let stále panující udržel se pivovar ten téměř na stejné výši jako roku loňského, neboť difference K 5000, o niž letošní bilance jeho oproti loňské jest menší, nepadá tu při značném výtěžku jeho téměř ani na váhu. Čistý zisk K 1,016.638 (více než $^5/_9$ akciového kapitálu), jakož i $41^1/_4\%$ dividendu, jíž stejně jako loňského roku akcionářům se dostalo, stěží bychom nalezli mezi všemi ostatními českými podniky a svědčí obě tyto v našem hospodářském životě ojedinělé okolnosti jak o vynikající bonitě výrobku — a kvalita jeho zachovává si stále ještě mezi všemi ostatními primát — tak i o obezřelém vedení správy podniku. Reservní fondy dosáhly 55% akciového kapitálu, ač v posledních letech dotovány nebyly. Za to věnováno podpůrnému fondu a pensijnímu fondu úřednictva v letech 1902/3 a 1903/4 celkem K 30.000, takže dostoupil fond K 213.235. V účtu rozvážném překvapí českého čtenáře položka K 176.340 na straně Dal »na účet České spořitelny v Praze«. Z toho, že položka ta rok od roku se menší, jak viděti, porovnáme-li ji s loňskou bilancí, soudíme, že jde o dluh pivovaru data již staršího, jenž anuitami rychle se umenšuje; ani to vysvětlení však nestačí, abychom propustili správu z obliga, že po známém »runu«, v němž Česká spořitelna tak jasně karty své odkryla, nevzchopila se k činu a nevypověděla České spořitelně její kapitál. Akcionářskému pivovaru na Smíchově každý finančník by konversí dluh ten převzal! Kurs smíchovských akcií v nomin. K 400, jest nyní K 3100 (ex kupon) peníze a K 3350, zboží.

Měšťanský pivovar na Král. Vinohradech (zal. 1893) má vlastní sladovnu, jež vyrábí slad i nad vlastní spotřebu a prodává ho jednak jiným pivovarům, jednak i do ciziny. Od založení až do dnes udržel se přes nepříznivé okolnosti na stejné výši, pokud jde o dividendu, jež pohybovala se mezi 18—20—16 korunami. Vývoj jeho jest klidný. Nominalní hodnota akcií jest K 400, kursovní dle exotického kursovního lístku České průmyslové banky ze dne 1. ledna t. r. K 405 peníze, K 435 zboží.

Český akciový pivovar v Českých Budějovicích (zal. 1894) uvedl akcie své á K 400 nom. na pražskou bursu r. 1899. V listopadu loňského roku byly by se akcie jeho málem staly předmětem spekulace, jež v naději na zvýšení dividendy a v bonitu papíru kurs jeho hnala do výše. V krátké době stoupl kurs akcií z K 480 na K 600. Zpráva o valné hromadě vzpomíná episody této těmito slovy: »Pro svědomitou správní radu

nemůže býti pocitu tísnivějšího, než chopí-li se papíru jejího spekulace a tlačí kurs jeho bezdůvodně dolů neb vyhání-li ho do nepřirozené výše. Naprosto nemůžeme sobě přáti, aby někdo eskomptoval dnes chance našeho podniku na léta napřed, i když máme naději, že jsme ještě nepřekročili zenit svého rozvoje. V další rozvoj věříme i když bychom snad v správním roce právě začatém neučinili vůbec pokroku co do odbytu, aneb i kdybychom o něco klesli.« Sebevědomá jsou to slova, jimiž správa ve zdravé základy závodu svého věří, ale jsou oprávněna. Nemáme mnoho takových pivovarů, jež by jich o sobě užíti mohla oprávněněji, neboť dosavádní výsledky je opodstatňují. Nynější kurs akcií K 600 (peníze beze zboží) jest skutečným obrazem jich hodnoty, při níž kapitál zúrokuje se ještě stále více než 5%. Z akcií pivovarských, o nichž promlouváme, jsou akcie Česko-budějovické jediné, jež znamenány jsou na burse pražské. Produkce pivovaru se z původních 51.100 *hl* již téměř zdvojnásobila a pěkná cifra zisku a zvýšení dividendy oproti loňsku o 3 koruny, jsou viditelnými důkazy poctivé snahy správy i obchodního vzrůstu závodu. A to neubírá správa naději, že by letošní svůj dar akcionářům v příštím roce na původní výši musila redukovati.

První pražský měšťanský pivovar (zal. 1897) ukazuje výnosností svou (od r. 1897 následují dividendy takto za sebou, K 24, 24 a pak vždy po 20), že přišel již do horších let pivovarských, ačkoliv proti ostatním jest výnosnost jeho skvělá. Velká položka na účtě »Kauce« svědčí o tom, že pivovar z větší části pracuje vlastními nájmy hostinců. Zisk jeho ukazuje pak nynější situaci průmyslu pivovarského potud, že súročení 4% jest asi to nejvyšší, jež v dnešní době akcionáři mohou žádati. Více bylo by jen za okolností mimořádných! Akcie holešovického pivovaru v nom. hodnotě K 500 znamenaly dne 1. ledna t. r. dle jmenovaného kurs. lístku K 490 peníze, K 510 zboží.

Akciový pivovar v Nuslích (zal. 1896) platil dividendu teprve jednou: v prvý rok své činnosti. Ostatní léta bylo se spokojiti akcionářům jen slibem a nadějí v lepší budoucnost, která stále se nedostavuje. O tomto pivovaru napsáno bylo u nás poměrně nejvíce, a mnoho špatného. Ať právem, ať neprávem, to dokazovati není naším úmyslem. Jisto jest, že nuselský pivovar ze své pasivnosti se ještě nevypracoval. Různými prostředky pokoušel se o zlepšení bilance, výsledky (letošní zisk činí pouhých K 10.157) stále ukazují, že se mu to nedaří. Sanační akce, již závod v létě podnikl, vyzvav akcionáře, aby dle možnosti věnovali jisté procento akcií k fondu, z něhož by se jakési odměny dostávalo hostinským a výčepníkům, kteří by určité množství piva vyčepovali, setkala se sice se zdarem, avšak na cifře zisku tuto šlechetnost akcionářů viděti ještě nelze. — Výroční zpráva nuselského pivovaru nelíbí se nám také proto, že uvádí v účtu rozvážném fondy amortisační v celkové sumě, aniž je od jednotlivých účtů ihned odepisuje, jak činí všechny

pivovary ostatní. Tím správa dociluje sice jakéhos zdání o výši svých fondů amortisačních, jíž však ve skutečnosti není, neboť obnosy ty, 403.282 K, jest od účtu pozemků, staveb, strojů a inventáře odečísti, poněvadž znehodnocením a opotřebováním ceny tomuto fundu instruktu ubývá, avšak na druhé straně staví se sama za terč kritice, jež účtování takové schvalovati nemůže právě vzhledem k jasnosti bilance. Zdaněný všeobecný amortisační fond K 70.000, který výroční zpráva na prvém místě uvádí, zdá se nám míti skutečně povahu jakési reservy, proto ho nezahrnujeme v celkový obnos oněch speciálních reserv. Že účtování takové snadno svádí k domněnce, jakoby cifry udané byly skutečnými reservami závodu, viděti i z toho, že berní správa nezkoumajíc jich a soudíc jen dle vykázaných cifer, vyměřila závodu z nich daň, jež teprve rekursem k zemskému finančnímu ředitelství byla odepsána.

Situace nuselského pivovaru není ještě vyjasněna, přece však nynější stlačený kurs jeho akcií z nominalní hodnoty K 500 až na nynějších K 150 a K 100 neodpovídá vnitřní jich hodnotě. Skutečná cena akcií těch jest přece jen vyšší. Tomu zdály by se nasvědčovati i rozkazy ke koupi, jež za kurs ten by ochotny byly vyskytnuvší se zboží převzíti.

Společenský pivovar pražských sládků (zal. 1899) jest nejmladším pivovarem pražským. Dividendu vyplácel také teprve jednou a sice za r. 1901 4 proc. Od té doby ničeho. Letošní valná hromada usnesla se o zvýšení dosavadního akciového kapitálu (K 2,400.000), vydáním 3000 kusů nových akcií po 400 K. Je na považenou v nynější nepříznivé době doporučovati návrh, aby nových 1,200.000 korun bylo investováno v podnik dosud se nerentující. Pochvalné zmínky zasluhuje solidní postup správní rady, že emituje nových 3000 akcií, aniž dříve uměle kurs starých vyhnala do výše. A nebylo by k tomu bylo mnoho potřebí! Neboť letošní zisk a převod zisku z roku minulého byly by stačily k vyplacení $6^1/_2\%$ dividendy a na takové súročení bylo by se snadno chytlo dostatek nových kupců nových akcií třebas i s ažiem. Nynější kurs akcií Bránického pivovaru, jichž nominalní hodnota K 400 jest K 300, K 340.

První severočeský akcijní pivovar v Bohušovicích (zal. 1898) jest sice pivovar menších rozměrů, avšak jak výrobek jeho, tak i hospodaření dobyly si již zvučnějšího jména. O výroční zprávě jeho mimo data uveřejněná již v celkovém sestavení všech tuto uvedených pivovarů nedá se mnoho říci. Jen to, že letošního zisku s převodem zisku roku loňského použito k odepsání výloh zařizovacích, a že vedle smíchovského a česko-budějovického pivovaru uvádí jenom ještě tento pivovar detailní seznam zásob, takže lze si z něho vypočísti, jak bilancuje (pivo, chmel, slad a palivo). Akcie, jichž nominale jest K 400, znamenají nyní K 345 (zboží).

Ze článku našeho vychází, že pivovarský průmysl ocitl se v krisi. Neboť 15,270.000 K investovaných jen v těchto 7 pivovarech nesúrokuje se (béřeme-li u smíchovského zřetel ke kur-

sovní a nikoliv k nominalní hodnotě) ani běžným súročením peněz, uložených do záložny — —

List ze Sibíře.

Ctěný příteli! Semipalatinsk 24./9. (7./10.) 1904.

Milerád vyhovuji Vaší žádosti a napíši Vám něco o zdejších Kirgizech, jichžto způsob života měl jsem právě v posledních nedělích příležitost seznati, podniknuv na svých vlastních koních cestu na čínskou hranici. Cesta moje trvala 22 dní a projel jsem v tom čase 1674 verst. Tři koně mně po cestě zdechli, i bylo mi je novými nahraditi. Jenom jediný kůň můj »Váska« vydržel tuto štrapáci a šťastně jsem na něm přijel domů. Nekonal jsem cestu tuto arci pro zábavu, nýbrž jel jsem do města Lepsínkska, v Semirečínské oblasti na hranici Kytaje, abych poznal zdejší poměry, jelikož bych tam rád postavil svůj vlastní pivovar. Vyjel jsem dne 11. srpna t. r. v šest hodin rano, opatřen vším potřebným na cestu: čajem, cukrem, máslem, sádlem, různými salámy, několika bochníky chleba i vědrem piva. Měl jsem s sebou také pušku vintovku, revolver a sekeru pro kmotra Příhodu. Koníci moji (jel jsem párem) ubíhali rychle za ranního chladu, frkajíce vesele, a k 10. hodině měli jsme první stanici poštovní za sebou, urazivše 23 verst. Cesta vine se ustavičně širou stepí, porostlou řídkou travou, a stoupá do malých vrchů. Kromě poštových stanic není na celé cestě jediného domku, ani jedné vesnice mimo městečko Sergiopol. Všudy jen samá step a širá pustina nevzdělaná. Tu a tam objeví se zraku jurty (letní stany) Kirgizův a kolem nich nesčetná stáda dobytka, koní i velbloudův.

Kirgizi sami jsou plemene mongolského, většinou středního vzrůstu, širokoplecí, s hlavou velkou, hranatou. Kosé malé oči, rozplesklý nos a vysedlé kosti lícní prozrazují původ jejich. Vlasy nosí krátce ostříhány a oholeny. Vousy mužů jsou řídké; na bradě neb pod nosem uvidíme jich málokdy. Vyznávají víru Mohamedovu a přes to, že dle nařízení koranu myjí se několikrát za den, jsou strašně nečisti. Oděv skládá se ze širokých kalhot, stažených kolem beder tkaničkou a přepásaných pojasem (pásem); přes kalhoty visí košile, obyčejně hrozně špinavá a roztrhaná. Přes košili odívají krátkou vestu, která se nezapíná, a přes ni chalát či kožich s rukávy dlouhými, přesahujícími konce prstův aspoň na píď. Na nohy obouvají boty s širokými holinkami, aby bylo možno obaliti lýtka prošívanou obálkou z vaty. Boty nemají podpatkův a na ně obouvají se ještě přezuvky (kaloše), obyčejně kožené. Hlavu v zimě i v létě kryje zvláštní pokrývka na způsob čepce, která chrání uši a týl v létě od žáru, v zimě od mrazu. Pokrývka ta jest uvnitř beránkem podšita a přivazuje se pod krkem tkanicí takovým způsobem, že Kirgizovi vyhlédají z ní jen oči. Mimo tuto pokrývku hlavy nosí ještě každý Kirgiz malou kulatou čepičku soukennou jako fez, která pokrývá témě hlavy a nikdy se nesnímá. Kirgiz nesmekne jí ani když vstu-

puje před soud nebo do mešity; jest čapka ta pokládána za znak mužské důstojnosti. Kirgizské ženy a děvčata nosí široké, nejčastěji červené kalhoty, jež dole u kotníků zavazují, a volný dlouhý župan jako šat svrchní. Mimo to oblékají přes hlavu zvláštní náprsenku, která bývá bohatě vykrášlena všelikými i zlatými cetkami a různými penízy.

Hlavu kryje těsně ovinutá plachetka, obyčejně bílá. Na nohou nosí ženy jako mužští vysoké boty, po většině červené neb žluté, květy bohatě vyšívané, též bez podpatkův, a přes tyto nosí při vycházce přezuvky. Na ulici a vůbec mimo byt přehazují přes hlavu černý plášť, přidržujíce jej pod nosem rukou, aby nikdo nespatřil jich líci, což je koranem přísně zakázáno. Ve dni sváteční a v neděli (Kirgizi světí neděli v pátek) pokrývají hlavu kulatou sametovou čepicí, vroubenou kožešinou a zdobenou vpředu tchořím neb syslím ocasem, stojícím jako štětka. — Kirgizové jsou národ kočovný; nemají stálých bydlišť a žijí hlavně v Sedmirečínské a Sedmipalatinské oblasti. V létě přebývají ve stanech »jurtách«, které dle potřeby na velbloudech převážejí. V zimě uchylují se v místa od větru chráněná, kde zřizují si primitivní obydlí z drnů neb kamene, a tu přezimují. Karavany stěhujících se Kirgizů potkáváme ve stepi stále; vyhledávají nová pastviště pro svá stáda. Jurty a domácí nářadí naloženo jest na velbloudech, rodina sama částečně na koních, z části na bycích osedlaných jako koně. Býky řídí provazem upevněným na železném kruhu, jenž je provlečen chřípím nosu býčího. Směr stěhování jejich řídí se dle bohatství pastvy a velikosti stád. Obyčejně stěhuje se Kirgiz dvakrát za léto a po třetí na zimu do zimních bytů. Jich letní byty »jurty« jsou veliké, prostranné stany zvláštního způsobu. Kostra jejich je dřevěná a skládá se z rámů dřevěných, asi 1 m^2 velikých, ve kterých upevněna jsou oblá žebra. Rámy ty přesně k sobě přiléhají, spojují se zvláštními dřevěnými kolíčky a jsou sestaveny, tvoří komolý kužel, k vrchu zakulacený, jehož vrchním otvorem může unikati kouř a výpary. Nad otvorem jurty jest malá stříška, která při chladném neb deštivém počasí se spouští a otvor úplně zakrývá. Kostra jurty pokrývá se košmou t. j. plstěnými přikrývkami, který Kirgizky samy zručně vyrábějí, a ponechává se jediný otvor — dveře, které, jsouce vstaveny v rámu, uzavírají jurtu těsně. O praktičnosti jurt svědčí ta okolnost, že ruská vláda za nynější války s Japonskem skoupila jich značné množství pro vojenské lazarety.

Vnitřní zařízení jurt jest velmi prosté. Několik houní, přikrývek a ovčích koží, složících za lůžka, železný kotel na pražení pšenice, kterou Kirgizi pojídají místo chleba, a několik plechových i dřevěných nádob ku přípravě kumisu a uschování mléka i sýra, toť všecko domácí nářadí. Zde ukládají se i sedla a uzdy koňské, zásoby pšenice, jíž zřídka bývá mnoho, a u bohatších Kirgizů několik kufrů, pobitých ozdobně různobarevným plechem, jež těší se u východních národů veliké oblibě a též i v ruských rodinách jsou velmi rozšířeny. Výživou jejich mimo

to, co uvedeno, jest skoro výhradně maso koňské a skopové (skot jen zřídka zabíjejí), kterého polosyrového a bez chleba neb jiných zákusků požívají. Jimi připravený sýr ovčí suší se na slunci a jest jako kámen tvrdý. Chce-li Kirgiz sýra toho požiti, béře nádobu s vodou a tře sýr ve vodě o ruce, jako když my ruce umýváme mýdlem. Když se sýr poněkud rozpustí, vypije Kirgiz tuto tekutinu a jest — po obědě. Kumis připravují z kobylího mléka, nechávajíce je kvasiti, čímž nabývají zvláštního sladkokyselého nápoje. Kumis dobře připravený slouží při chorobách plicních jako dobře osvědčený lék. Kirgizové pijí jej však místo jiných nápojův a často se jím i opijí. Vepřového masa nejedí a štítí se prasat tak, že jich ani v pivovaře nechováme, aby hlavní odběratelé piva, Kirgizové a Tataři, tím se neodradili.

Život svůj tráví Kirgiz většinou v sedle a sestupuje s koně jen tehdy, chce-li jísti aneb spáti. Děti u věku dvou let jezdí již samostatně koňmo, a jest vskutku s podivením, jak takový umouněnec, obyčejně nahý, udrží se na cválajícím polodivokém koni.

Jak jsem se již zmínil, živí se Kirgizové výhradně chovem dobytka. Jak ohromná jsou jejich stáda, viděti z té okolnosti, že u některých Kirgizů bývá ve stádě až 10.000 koní, nepočítaje skotu, ani ovec. Koně i jiný dobytek pasou se volně ve stepi v létě i v zimě, a pastuchové na koních střeží je. V létě není pro ně nebezpečí, za to v zimě zahánějí je na noc do zvláštních ohrad, postavených z nepálených cihel, aby byli chráněni před vlky, kteří se zde za zimy objevují v celých hejnech a řádí v stádech často velmi krutě. Mnoho koní též v zimě zahyne hladem, zvláště napadne li mnoho sněhu a udeří potom silný mráz, neboť nemohouce se trávy dohrabati, hynou bídně. Zřídka jen poskytne jim Kirgiz trochu sena ze svých zásob. Nemá ho mnoho a co má, schrání pro skot, jenž mu poskytuje mléka, a pro své nejmilejší koně. Stádo musí se obživiti, jak umí, a že sto neb i více kusů za zimu zhyne, na to je Kirgiz připraven. Z jara i na podzim přihánějí dobytek i koně na prodej na »jarmarky«. Nejproslulejší jarmark na dobytek, trvající tři měsíce, jest v Karkalinské, městečku asi 250 verst na jihozápad od Sedmipalatinska. Přihnaných sem kusů bývá přes milion! Ceny řídí se dle toho, jaká jest toho roku pastva, a dle počtu přihnaného dobytka. Letos na př. prodávání velbloudi po 30 až 60 rublech, kirgizští koně stepní 3—5letí po 15—40 rublech, krávy od 5 do 15 rublův a ovce od 1 do 3 rublů; a nebylo kupcův. Při koupi koní vyhlédne si kupec příhodného koně z »tabunu«, ze stáda, načež Kirgiz bidlem, na němž je připevněno oko z provazu, chytí koně za krk a po krátkém boji jej kupujícímu předvede. Koně jsou polodivocí a musí teprve tahu a sedlu zvykati.

Zimní obydlí Kirgizů bývají stavěna z drnů neb nepálených cihel (vepřovic), aneb také z kamene vázaného hlínou. Stavby ty jsou prostranné, jelikož v nich je mimo vlastní obydlí i stáje

pro skot a ovce. Vlastní světnice k obývání umístěny jsou uprostřed. Výška zdí přesahuje sotva $1^1/_2$ metru. Na zdi kladou bidla, na to roští a svrchu na rošti zásoby sena a slámy na zimu. Střechy obydlí ta nemají. Seno je zároveň střechou, brání mrazu vniknouti dovnitř a vytrvá vždycky až do jara. Pak zimní sídlo toto stává se nepotřebným. Okna jen pořídku se vyskytují, a to velice malá, obyčejně však jen jedno, nejvýše dvě. Vyhřívání svého obydlí zůstavuje Kirgiz dobytku, který tu s ním přezimuje společně. Pokrmy vaří si obyvatelé na ohništi, používajíce k topení hovězího hnoje, z kterého za léta dělají bochníky, na slunci suší a uschovávají na zimu. Zvláštní jest, že národ tento, žijící mezi Čiňany a Rusy, jimž jest čaj každodenním nápojem, pití čaje dosud nepřivykl. Teprve v novějším čase začínají bohatší Kirgizové píti čaj. Za to došlo u nich větší obliby pivo, kteréhož nápoje jsou zde mimo Tatary hlavními konsumenty. Vodky (kořalky) nepijí, neb jen v případech velice řídkých, ba možno říci ojedinělých. Vůbec je to národ mírný, bázlivý a střídmý, beze všech téměř potřeb.

Kirgizové jsou v Rusku osvobozeni od vojenské povinnosti zvláštním patentem, který má platnost až do r. 1949. Vzdělání nemají pražádného; školy pro ně teprve se zřizují a jsou málo navštěvovány. Jsou na úrovni divokých národův afrických. Studu neznají a jednají tak naivně jako děti.

Nám »vzdělancům« se vysmějí, zdá-li se nám chování jejich nepřístojno, i nadávají nám »duraků« (hlupců). Jak naivně si počínají, ukáže následující případ. Vchází ke mně Kirgiz do pokoje: »Zdravstuj, baj!« pozdraví. Ptám se, co chce. Odpoví, že přinesl vzorek ječmene a psaní od svého pána, známého mně obchodníka. »Dobře, kde je vzorek?« tážu se. Kirgiz klade svoji čepici na zemi, svléká kožich, kurtku (krátký kabátec) a začíná rozepínati pojas a dává jej též na hromádku. Potom rozvazuje kalhoty, spustí je až pod kolena, a vytahuje košili, neohlížeje se pranic na to, že odkrývá svou nahotu. Konečně vjede rukou do spodních kalhot, které byl též spustil, ale ještě to nejde. Sedá tedy na zemi a zouvá boty i rozbaluje cholst otočený kolem lýtek, načež teprve vstane a vyndá schované tam v šátku »písmo« a vzorek ječmene. Při celé této proceduře, skoro půl hodiny trvající, tváří se velice vážně a nemluví ani slova. Rozumí se, že moje paní, která za příchodu Kirgizova byla v pokoji, dávno utekla, a já jen stěží zdržuji se smíchu. Podal mi vzorek a stojí tak svlečen, čekaje na moji písemnou odpověď. Když ji byl obdržel, zabalí ji pečlivě do šátku a zastrčí do kapsy, již má ve spodních kalhotách na lýtku, a začíná se pomalu strojiti. Dokončiv svoji toaletu, vycení zuby a ptá se: »Ser war, baj?« t. j. »Pivo možno, pane?« Kývnu hlavou na znamení souhlasu, a on se již ubírá ke sklepu, aby se tam přihlásil o svoji porci. S počátku, než jsem přivykl těmto jejich »nezpůsobům«, zlobil jsem se a honil je ze dveří; vida však, že nepochopují mého rozhořčení a vysvětlování, že by jednání jejich nebylo slušné, a že vlastně sám se stávám před nimi směšným, tvářím se nyní úplně lhostejným.

Práce domácí, přípravu pokrmů, dojení krav, ovec i koní, jakož vůbec všecku hrubou práci obstarávají ženy, jichž pořádný Kirgiz jako mohamedán má několik. Dívky vstupují v sňatek v 10. až 12. roce svého věku, avšak často viděti jest i jedenáctileté Kirgizky se dvěma dětmi, z čehož lze souditi, že jim při oddavkách nebylo více než osm let.

V posledních několika letech začínají Kirgizové v okolí městečka Sergiopolu a kolem vesnic Sarkaudu a Bashánu zabývati se i polním hospodářstvím, sejíce tu v polích uměle zavodňovaných pšenice, proso a tabák; i lze se nadíti, že během tohoto století stanou se národem usedlým a budou s prospěchem vzdělávati ohromně stepi sibiřské, ležící nyní ladem.

Tím asi stručně naznačil jsem poměry a způsob života zdejších Kirgizů. Ovšem je to popsání dosti neúplné, ale prozatím nemohu Vám jiným posloužiti. Jsme zdrávi a připravujeme se stráviti první zimu v Sibíři, která je náramně dlouhá. Dne 1. října padal zde již první sníh a nyní panuje velmi studené počasí, takže musíme v bytě stále topiti.

Jak to bude s vojnou, víte snad lépe než my, neboť zde censura vše tají a oficielní zprávy jsou velmi kusé. Odtud všecko vojsko zahnali již na východ i reservy, a kdyby se Čína pozdvihla, musíme se brániti buď sami, nebo ujet, ač-li na to zbude času, ježto k nám z Číny nemají daleko. Mnoho by prospělo našim krajanům, kdyby české časopisy uveřejňovaly články o poměrech zdejších. Budoucnost zde je slibná. Společník s 6000 zl. na zařízení pivovaru měl by zde čistého ročního výdělku aspoň 5000 rublů .. S pozdravem Váš Karel Krejčík.

(K tisku upravil *J. Pilař.*)

Literatura. Umění. Věda.

Krása našeho domova — je heslem orgánu nového Svazu okrašlovacích spolků, o jehož založení jsme se zmínili. Program v devise té skrytý je arci velmi široký. Vystihnouti umělecké úlohy výstavby měst, působiti k malebnosti jich, vštípiti pevné názory o zachování nutné u nás individuality v rázu jednotlivých měst, je právě tak těžkou — doufám přece snad ne Sisyfovou prací, jako přesvědčiti, že má se (hlavně u venkovských měst) dbáti dochovaného domáckého (příp. lidově venkovského rázu) zevního v architektuře a v tom, co s ní souvisí. I zeleni ve městech dopomoci aspoň trochu k vládě je úlohou každého estetického průkopníka dnes, kdy by rád si každý zastavěl nejraději i vlastní tělo. Podaří-li se aspoň nějaká náprava novému časopisu, vykoná veliké dobro.

Dr. Fr Joklík: Katechismus rakouského práva trestního (hmotného). Hejda Tuček 1905. — Autor, známý svými precisními pracemi, vydanými v Katechismech Tučkových (Občanské právo rakouské, Obchodní a směnečné právo rakouské), v této knize přehledně a populárně podává ustanovení práva trestního. Předpisy trestní, jak praví sám, oživuje výkladem, a to ovšem nikoliv doktrinářským a slovičkářským, populárním a praktickým, jaký plyne ze zkušeností životních, z praxe a jaký se hodí pro život. Ježto právo trestní spočívá ještě dnes na zásadě, že neznalost zákona neomlouvá, jest a může to býti podnětem každému, aby se s příslušnými předpisy obeznámil sám a neponechával to pouze právníkům z povolání. Tomuto účelu svému spis Joklíkův zajisté plnou měrou vyhoví.

Dr. C. H. Stratz: Krása ženského těla. — Tělo dítěte. B. Kočí. 1904 O těchto odborných a přece obecně zajímavých knihách, přísluší slovo odborníku. Tuto jde nám především o upozornění na knihy, jimž stiženo bylo vlídné přijetí zbytečným celkem způsobem jich k nám uvedení. Autor, proslulý lékař žen v Haagu, jest chvalně znám řadou spisů tohoto oboru (Naturgeschichte des Menschen, Rassenschönheit des Weibs, Die Körperformen in Kunst und Leben der Japaner.) Stratz provází výklady své množstvím fotografií sebraných z nejrůznějších zemí a podnebí. Tělo dítěte hodí se zcela dobře k účelům vychovatelským

Nákladná a vskutku překrásná publikace o **Manesovi**, řízená K. B. **Madlem** (Topič Praha) blíží se dokončení. Vzorné reprodukce a zajímavý text doplňují se navzájem. Kdo jest tak šťasten a má publikaci tuto, nabyl bohatého zdroje ryzího uměleckého povznesení.

Národnostní poplatnost a zemské hospodářství v král. Českém. Odpověď na úvahu prof. dra B. Wiesera. Vydáno ku podnětu Národní rady. Sešit 1. ve Sborníku spisů politických a národohospodářských. J. Otto 1905. — Mimořádný akt národní sebeobrany proti známým výpočtům Wieserovým, jimiž měla býti zjištěna naše inferiota poplatní, ze které ovšem se ochotně usuzuje i na inferioritu národní. Práce zmíněná provedena sborem mladých učenců našich tak dokonale i po stránce materielní i methodové, že můžeme býti jen vděčni podnětu k této publikaci danému. Bude o ní ještě tu promluveno.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Od středy minulého týdne je v Petrohradě, Moskvě, Oděse a j. vnější klid. Dělnictvo zbaveno prostředků výživy a ohrožováno postrkem z města, ujalo se všude již práce. Nyní však Varšava a města polská stávkují a se bouří. Nastává zatýkání liberální inteligence, prohlídky redakcí, zastavování listů a ostatní hrůzy persekuční reakce, zatčen byl i prof. Karějev a M. Gorký. Pro záchranu Gorkého sbírají se podpisy v Německu, Italii, Rakousku. A u nás? — Novinami rozšiřována byla zpráva, že krvavé potlačení petrohradských demonstrací řídil strýc carův Vladimír. Ale v rozhovoru s korespondentem New York Heraldu úplně to Vladimír popřel: zodpovědnost má prý vláda a její výkonný orgán kníže Veličko. Jest jisto, obecně se cítí, že krveprolitím 22. ledna v Petrohradě bylo v základech otřeseno samoděržavím a přervány pásky mezi carem a národem. — Na asijském bojišti brání se Kuropatkin proti levému křídlu japonskému, jež podniklo ve velkém pokus obejíti jeho pravé křídlo. — Vladivostok Japonci blokovali a táhnou prý Korejí udeřiti naň i se souše.

Ve Francii vystřídal Combesa Rouvier. Socialisté, nejpevnější opora Combesova, staví se proti vládě. Do jaké míry Rouvier bude pokračovati v politice Combesově, je dosud neznámo. Ale z postavení socialistů souditi lze, že o rozdělení církve a státu řeči asi nebude.

Rak.-Uher. Dne 26. ledna sveden hlavní volební zápas v Uhrách, první po známém chlopském armádním rozkaze. V Rozhledech bylo v čís. 14. zmíněno již schátralosti strany literální v Uhrách a připověděn její pád. A skutečně, hned v první den volební strana literální prohrála přes půl sta mandátů a ocitla se v menšině. Košutova strana neuznávající Deákova vyrovnání z r. 1867, stala se stranou nejsilnější. Má 163 poslanců (koncem ledna). Naproti tomu liberálové 160. Z ostatních mají disidenti 25, lidovci 26, Banffovci 13, Rumuni 4, Slováci 2. Z těchto stran proti dualismu žádná není tak rozhodně, jako Košutova, ale bez odporu vliv této strany poroste. Politicky a hospodářsky samostatné Uhry personální unií spojené s federativním Rakouskem, tot Košutův plán. Pro budoucnost znamenají tyto volby uherské veliký mezník. V neděli se o tom v Č. Budějovicích vyslovil posl. Dr. Fiedler takto: Optimisté budou hleděti s velkými nadějemi do Uher, doufajíce, že změna v poměru mezi oběma polovicemi bude míti v zápětí změnu ústavních poměrů předlitavských a to ve směru nám příznivém, federačním, jak slibuje Košut. Pesimisté soudí takto: Rozpoltění říše v r. 1867 bylo těžkou ranou, která stihla

české politické snahy. Rozdvojení říše, k jakému hnutí uherské směřuje, bylo by ranou zrovna tak těžkou, snad ještě těžší, neboť v témže poměru, v jakém vítězily by v Uhrách odlučovací snahy, rostly by v Předlitavsku proudy německého nacionalismu, hlásající státoprávní přičlenění Předlitavska k Německu: z příčin zeměpisných, hospodářských i politických by Předlitavsko těmto proudům trvale sotva mohlo se ubrániti. Heslo: Pryč od Uher! jest totéž, co přičlánkování Předlitavska k Německu. Politika česká musí však míti plán zrak uvážený a to hned od nynějška. Tu je otázka důležitosti nesmírné, o kterou všechny strany a všichni politicky uvažující mohou a mají se sjednotiti. S horečným úsilím měla by na př. Národní Rada svolávati porady, rozdíleti a přikazovati práci, aby náš budoucí možný postup byl po všech stránkách osvětlen a zkoumán atd. Budeme-li trpnými diváky, dopadne vývoj proti nám! Česká bezstarostná nečinnost měla by se právě na Uhřích učiti politice velikého slohu.

SOCIÁLNÍ. (Úřední publikace). Pan Jareš, živnostenský inspektor v Praze, vydal českou zprávu o XIV. dozorčím okresu (Praha I.). Zprávu ubohou po každé stránce. Má celých 16 textových stránek a tudíž naznačuje jenom to nejnutnější. Má-li se vydáním této chudičké zprávy naznačiti nevážnost k českému průmyslu a dělnictvu? Kdyby vládě šlo o to, aby známost o působnosti živnostenských inspektorů pronikla do nejširších kruhů, vydala by výroční zprávu živnostenských inspektorů ve všech jazycích rakouských národů. Ale vyzdvihování německé prevalence i na poli živnostenské inspekce, která by přece měla býti povznesena nad nacionální, maroty je malicherné. Mimo to zpráva páně Jarešova týká se r. 1903 a jest dnes zastaralá. Jaký význam má pro dělníka, když se r. 1905 dozvídá, že r. 1903 byla veliká nezaměstnanost? Zpráva živnostenských inspektorů, má-li míti praktický význam, nechť vykládá o věcech časově blízkých, aby umožňovala rozhled po současných poměrech výroby a práce a zároveň i výhled do budoucnosti. Jinak má cenu popisného referáru. Ještě hůře se to má s vládní zprávou o stavu zapsaných pokladen pomocných, kterou ministerský předseda Gautsch předložil poslanecké sněmovně, a která se týká r. 1902. Jaká loudavost a těžkopádnost byrokratického aparátu! Nota bene, zpráva o stavu registrovaných pokladen pomocných jest textově rok co rok stejná a vkládají se do ní jenom nové číslice. Kdyby byrokracie nepracovala hlemýždím tempem, takovou výroční zprávu vydala by nejpozději koncem ledna příštího roku. — Ze zprávy živnostenského inspektora Jareše dlužno zaznamenati; inspekcí bylo 423, o 131 méně než roku předchozího. Zpráva omlouvá tento úbytek tím, že přihlíženo bylo v prvé řadě k jakosti inspekčních výkonů. Udání učinil inspektorát v 6 případech. V jednom případě uložena byla zaměstnavateli pokuta 50 korun a v druhém závod zavřen a stroje zapečetěny na tak dlouho, pokud nebudou provedena opatření, živnostenským inspektorem uložená. Dělnictvo vyžádalo si zakročení v 58 případech. Byly to nejvíce žaloby na dlouhou dobu pracovní a na práci v neděli. Za té příležitosti zpráva vytýká, že odborné organisace dělnické skutečný stav věcí převracejí a domnělé bezpráví zveličují. Dělníci, aby nebyli zjištěni, užívají k podávání stížností vždy několik funkcionářů odborných sdružení, a to prý je příčinou uvedených vad. — Převážná většina závodů, hlavně maloživnostenských, nedbá o ochranu dělnictva. Pracovní doba byla zkracována, hlavně v průmyslu strojním. Přes to bylo pracováno přes čas tam, kde byly dodávky na krátkou lhůtu. Výdělky dělnictva stály ve znamení nezaměstnanosti. Živnostenský inspektor učinil poznání, že mzda stala se poměrně vyšší. Zpráva také tvrdí, že zvýšila se výkonnost dělníků při zkrácené době pracovní. Skutečnost tato připouští prý různé závěry. Lze říci otevřeně, že zkrácení doby pracovní neznamená menší výkonnost dělníků a menší výkonnost průmyslové produkce — Zapsaných pokladen pomocných působilo ve správním roce 1902 celkem 166. Čítaly 141.217 řádných členů. Většina členů (96·5 procent) byla pojištěna na nemocenskou podporu a pohřebné. Na renty invalidní a starobní bylo pojištěno pouze 4230 členů, což jest důkazem, že malé živnostnictvo nedbá o dobrovolné starobní pojišťování.

Na jednoho člena připadalo průměrně 6 nemocenských dnů, což oproti normálu (7) ukazuje, že zúčastněné vrstvy obyvatelstva jsou vysazeny menšímu nebezpečí nemoci. Příjmů měly zapsané pokladny pomocné 2,515 901 K, vydání 1.920 956 K. takže jeví se přebytek 594.945 K.

Ženy ve školstvu. Snesením vlády dánské ustanoveno, že budoucně mohou zastávati vyšší místa ve školstvu také ženy. Jsou jim tudy přístupna místa ředitelská jak na školách dívčích tak i chlapeckých. Nedávno jmenována učitelka školní inspektorkou. *K.*

Rakouské lékařky v nemocnicích. Z Vídně se sděluje, že od nedávna v tamních nemocnicích jsou činny dvě lékařky: sl. dr. B. Bienenfeldova jako aspirantka na klinice Neusserově ve všeobecné nemocnici a sl. dr. S. Ederova v paviloně Bettinině v nemocnici Eliščině také jako aspirantka. Obě dámy jsou prvními doktorkami ve statu vídeňských nemocnic. Obě v hodnosti aspirantek působí tak jako jejich kolegové úplně bezplatně. Lékaři jsou honorováni teprv jako asistenti anebo sekundární lékaři. Dosud ještě není rozhodnuto, budou-li jmenované aspirantky jmenovány sekundářkami. Na kompetentních místech vyžádali si dobrozdání všech primářů, mají-li býti lékařky zařazeny do vyšší kategorie lékařů nemocničních. Dle doslechu došla již dobrozdání ředitelství nemocnic a vyznívají ve prospěch aspirantek. Rozhodné slovo v této záležitosti přísluší nyní místodržitelství. Jak aspiranti tak aspirantky musí býti svobodni. — Kde se jedná o povinnost, jsou ženy vždy ihned mužům rovny, jinak je tomu však, jedná-li se o nějaké právo anebo o nějakou hodnost, na kterou mají stejný nárok ženy s muži. O tom jest nutno mnoho porad, mnoho dobrozdání a uvažování. Dle náhledu soudných lidí vyžadují stejné povinnosti stejných práv. Stejná studia. stejné zkoušky, stejná praxe u týchž profesorů — ale co se týče odměny nebo platů žen stejně nebo i lépe kvalifikovaných — o tom se musí teprv dlouho uvažovati. — — —

Útulky pro mládež škole odrostlou. Spolek „Jugendfürsorge“ ve Frankfurtu n. M. vydržuje pro hochy škole odrostlé tři útulky — „Aufenthaltssäle“ — které bývají ve všední dny otevřeny večer od $^1/_2$8 do $^1/_2$10. hodiny, v neděli odpoledne od 3—$^1/_2$10. V těch místnostech se mohou mladíci zdržovati; smějí tam psáti, čísti nebo provozovati zábavné hry; což pro ty, jimž jest bývati v domech cizích, jest dobrodiním nemalým. — Pro děvčata škole odrostlá jsou dva útulky nedělní, jež slouží témuž účelu. Pro mladistvé osoby, které mají peníze, poskytuje se příležitosti k nabývání spořitelních známek. V zimě se konává ob neděli přednáška. Pro hochy a děvčata se prostředkují místa pracovní. Pro mladíky jsou zařízeny večery tělocvičné. Útulky mají výbornou návštěvu a připravují mladým osobám mnohé šťastné hodinky. *K.*

Ruská píseň.

Něvo, řeko oblíbená, ustaň nyní šumět,
lze-li tobě, duše mrtvá, cos mi porozumět!

Kdybys byla rovna lidem, kdybys tak se vznesla,
jestli bys též milovala generála Štesla?

O tom muži Češi, Rusi zajedno jsme v tisku,
že jest jako orel silný, tvíci na skalisku,

kde se jenom bouřky líhnou, mořské větry ženou,
zač má pruskou dekoraci plně zaslouženou.

Něvo řeko, duše mrtvá, svědectví tvé žádám
jak se nyní krušně vládne jasným carským vládám.

Ke všemu, co má se státi, potřeba je prve
probírat se po kolena v proudech teplé krve,

která se tak bezpřikladně na zjev cara chytá,
že mu žádná mravní koupel pomoc neposkytá.

Tělo v krvi, duši v krvi, krev mu z očí hárá...
Chraň nám, bože pravoslavný, krvavého cara. *Jan Opol*

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 11. ÚNORA 1905. ČÍSLO 20.

ROZHLEDY

Literární zodpovědnost.

Kniha za knihou vychází u nás, zvláště v zimním období: dobré zůstanou nečteny; oficielní nakladatel, pokud je vůbec přijal, nepostará se tak o doporučení a rozšíření, jako špatným, zlým knihám, pro něž pracuje se křiklavou reklamou, do žurnálů zašlou se pověstné nakladatelské »šimly«, které až se smrtelnou duchaplností vychválí její špatnosti, případně ocitnou se na rozích plakáty, oznamující, že vyšly právě »Kovové ruce« .. literární Sedan české prósy. A publikum, chtíc nechtíc, jest syceno stravou, která jest schopna přivoditi — daleko snadněji než zkažená voda — tyfovou nebo jakoukoliv jinou nákazu po českých krajích.

Mám na mysli několik prós v nedávné době vyšlých, kterým dostalo se nestydaté reklamy a nezasloužených rozšiřování, ač měly vlastně jako urážka všeho vkusu být trestány největší možnou pokutou. Je záhadno, jak takové knihy mohou vzniknouti. Ne z potřeby vytvořiti umělecké dílo, ne z bolesti buď skutečné nebo v představě zakoušené, ne z inspirace: z choutky po řemeslnickém písalství ve velkém. Vypsat se za každou cenu, vyplnit kolik set stran bez jakéhokoliv přiblížení se k onomu esthetickému minimu, jež již před sto lety bylo požadováno od conteurů nejhorší marky. Jen psát a povídat.

Napsat na příklad román ze života bohémy. Ano, to je krásné a výnosné thema, líčit život umělců, jejich materielní bídu, jejich hýření — ovšem, to by poutalo, to by se četlo! Nakladatel to přijme. — Za týden je polovina románu hotova. Stačí navštívit hospodu, kde se několik lidí z příslušných kruhů schází, nebo dát si vypravovat podobné věci od jiných. Konečně stačí upamatovat se na obyčejnou pitku bez umělců. Jak potom to nešťastné bohémství vypadá! Samo sebou zvrhlo se ve skutečnosti u nás v imitační manii mladých pseudobásníků s dlouhými vlasy; četli o Baudelairovi a Verlainovi, jejich životě, a neznají prozatím jiného způsobu, jak by se přiblížili k velkosti umění obou poetů. A konečně je mi slabým výrazem bolesti nebo krásna nebo jiného uměleckého zdroje obyčejná pitka, rovná schůzce denních hostů někde u »Šenfloků«. Jsou-li hovory takové umělecké společnosti reprodukovány tak příliš věrně, pak nejsou než hospodským tlachem, který v celé své sprostotě a stupidnosti je nejméně schopen přispěti k psychologii umělce. A právě všechno to nejhorší, pro kulturnější duši nejzhoubnější,

před čím by každý slušný člověk zděšeně utíkal, to je zde cílem. Okázale ignoruje se psychologická stránka lidské bytosti, krásno jejích záhad, výjimečnost jednotlivých představitelů. Je tu člověk bez duše, v nijakém poměru k životu, k vesmíru, je tu snad prostě proto, že žije, chodí do hospody a pije. To mu pomohlo již, aby stal se rekem románu. A tento stkvělý material zpracován je slovy tak hrubými a často nízkými, že chvílemi nevycházíte ani z ovzduší prosáklého zápachem levných piv, zníciho otřepanými kuplety řemeslnických zábav, výkřiky čišnic, mluva, jakou byste snad i ve skutečném životě dosti zřídka zaslechli. Cítíte, že zde stačilo k napsání knihy udati délku a šířku, a za krátko byl román hotov, tak jako krejčí ušijí kalhoty.

A není-li už na nový román látka, je-li již jedna kniha novel s křiklavým názvem v tisku, napíší se »Záhadné příběhy«, abychom doplnili počet knih v jednom roce aspoň na tři. Vždyť — pamatuji se — tehdy jsme seděli v »Máji« a každý něco vypravoval; proč tedy hledat nějakou látku?. Jednou strašilo kdesi v Sokolovně, čtenář se snad pamatuje na nějakého Antoše, který tam bydlil; na konec se ukázalo, že strašidlem byl budíček. Pak vypravoval Červenka, jak byl postrašen zvuky, které vydával protržený papír, jímž jeho otec zalepil otvor, jdoucí do komína; u Vrchlických v bytě se jednou zvonek sám od sebe rozzvučel a Kronbauer viděl kdesi, jak se hejno krys sytilo na uzených kýtách. Samé strašné historky. Apropos, taky Štech něco příšerného tenkrát vyprávěl. Hned se zapíše. A pero letí a zanáší na bílou plochu papíru následující úvodní větu: »Václav Štech přišel do strašidelného mlýna s touto troškou:..« K doplnění stačí vypravování jiných, vzpomínka na nějakou vraždu, Mošnovy různé příběhy, více než duchaplné anekdoty p. Šamberkovy, co mohlo se vhodnějšího volit k úplné degradaci »Salonní biblioteky«? Nechť zví národ, jak Kollár s Šamberkem navštívili Kartouzy, kdy a kde se napili dobrého piva. Také anekdota o ztraceném rukopisu překladu Fausta p. Vrchlického se dobře hodí; nevadí, že byla stokrát otloukána za jubilea básníkova. Dobrou věc možno číst vícekrát. A tak dále. Ani Zeyera nebylo ušetřeno: věnována mu vzpomínka, poutavá zvláště svojí stylisací. Hned na začátku naleznete výraz, »div že jsem nezajásal«, o řádek později »trnul jsem strachy«. Velmi jemné to odstíny k vyjádření nálady! A někde je hotová garnitura stylistických brillantů; nemohu se zdržeti, abych aspoň jeden takový případ necitoval: »Vzpomínka se zazelenala jako ten hrášek, jenž se zakutálel, dlouho ladem ležel, prach na zrníčko sedal, vrstvička se udělala — přišla vlažička a hrášek zaklíčil.« Vive l'art!

Na knihu novel, vyjma její reklamní název stačí trochu narážek na polosvět, ostatek doplní se umrlčinou, oběšenci a parafrasovanými lokálkami z novin. A zas tam jsou slova »zářící«. Na př.: »Co jsem tehdy vykusil strachu!« nebo: »Z nevěstky stala se matka. Z ošklivé hnusné housenky vyletěl černý motýl.« — nebo opět jinde: ».. z očí jim zrovna kapala vilnost« atd. To již ani není sensačnost nejhrubějšího kalibru.

Máme takové literatury více. Autoři její, dobře renomovaní, domnívají se, že stačí fotografovat to, co vidí nebo to co ani nevidí. Jakoby mluvil a cítil zde venkovský obchodník se smíšeným zbožím. To není vzácná surovina, to jsou dřevěné nemotorně formované hračky, natřené nejohyzdnějšími barvami. To není realism, který snažil se viděti kořeny lidské bytosti v její fysické konstrukci, není tu snaha symbolismu, která kombinovala možné a reelní s imaginerním a fantastickým ve velký pathos. Tady je jen duše a umělecký smysl starých poddůstojníků minimalní inteligence, sentimentalita hokynářek a trafikantek a tragika starých ostrostřelců.

Je v tom kus literární pathologie. Kritika, která dovede strhati seriosní práci autora, jenž zrovna nepatří k »nesmrtelným« nebo nesmrtelnými protežovaným, neví ničeho o snižování literatury — nemluvím o umění — které se provádí veřejně. Ano, seriosní revue, které konečně svým hlasem mají váhu, mezi nimi i revue mladších, považují za prospěšné přísným kritickým měřítkem, používaným i proti lidem z vlastního tábora, pozvednouti uměleckou úroveň. A nedbají na vzmáhající se živel, který skoro znamená negaci vší dobré snahy. Kolik dobrých snah tu bývá zaraženo, kolika nadaným literátům sražena křídla! A bývají to snahy upřímné a poctivé — bývá tu umělecké chtění. Ona touha, vytvořiti něco velkého a vážně uměleckého. A na druhé straně jsou jiní, kteří jakoby nikdy nebyli slyšeli, že požadavek na knihu kladený mluví o umění. Nevšímají si prací a snah v kruzích jim velice blízkých. Proč vlastně? Nakladatel zabezpečen, reklama také. A spolkové výlety na venek byly tak krásné — proč tedy toužit po něčem jiném a proč nereprodukovat tuto jedinou »krásu«, kterou znají? Co je jim po tom, že skutečnou, opravdovou krásu při tom poličkují, jakkoliv málo jí u nás jest; snad ani nevědí, že budoucnost bude je proklínat. Ale mocní je favorisují: Akademie udílí cenu jedné z nejhorších kněh: »Kovovým rukám«. Necítí ani trochu tíhy té vážné zodpovědnosti, kterou bude vždy míti k budoucím generacím, není si vědoma, že cenou vyznamenává vlastně špatnost?

Hlavní věcí u takových děl je, aby román byl dlouhý. Nestačí-li vám vlastní myšlenky — můj Bože! — postavte se do maloměstské taneční zábavy někde v Kocourkově a zapisujte si vše, co tam tančící páry mluví. Natáhněte hodně svoji historii, vložte tam spoustu figur, v nouzi stačí i několik podomků, jichž skutečně není třeba, ale jež můžete všecky popisovat a napíšete opět o několik archů více. Čtěte stále noviny a buďte ujištěni, že lokálky poskytnou vám material takřka ku třem čtvrtinám knihy. Nebo vezměte starší ročník »Národních listů« — opíšete kus té vybrané politické historie z dob, kdy mladočeštství bylo ve flóru; tam máte také stylisaci. A kdyby nic jiného, opíšete na př. občas šest neb osm stran školního zákonníka: proto »Kovové ruce« ceně neujdou. Také jejich banalní mluva, znetvořená a hrubá, dojde svého ocenění.

Je v tom hanebná bída našich poměrů. Kolik takových

plodných autorů otravuje naši literaturu! Stěžovalo se na obecenstvo. Lehce lze dokázati, že poměry se dnes již změnily a že snad již jen polovina té stížnosti má platnost. Proč plýtvá se tedy tím tiskovým fondem, kterého je u nás tolik třeba a kterého by se mělo co nejvíce využitkovati; proč zúmyslně ničí se ta trocha vypěstěné kultury nižších vrstev? Proč máme stále na zřeteli uměleckou výchovu? Zástupcové naší university ji hlásali: bylo by historickým právem takové instituce, aby zakročila proti znetvořování spisovného jazyka a literatury. Urážkou všech ušlechtilých snah posledního století, stínem na památku jmen jako Neruda a Zeyer je kramářská literatura tohoto druhu.

Někteří dovedou ji s noblesou podporovati. Na jedné straně patriotism, na druhé snižování duchovní úrovně až k smetištím. Někdy není možno pochybovati o nepříčetnosti. Ale, co chcete, veřejné mínění v některých listech zastávají staří šikovatelé. Každý má právo svobodného úsudku, ale jsou věci, jež, jsou-li podřízeny úsudku všech stran, všude platí buď za cenné nebo bezcenné. Jsou knihy, které absolutně a na celém kontingentu jsou stejně hodnoceny. Tato kniha jest cennější než ona druhá — dále v podrobnostech možno se při nich ovšem rozcházeti. Ale co soudíte o literátu, který dovede na jednu z oněch kramářských kněh upozorniti tím, že z ní aspoň cituje? Tím podivnější je, dovede-li téměř současně a v témže listu strhati dramatickou práci Oscara Wilda a dovede-li několik týdnů před tím doporučovati českému národu, aby až k zblbnutí isoloval se ode vší cizí vzdělanosti. Sotva může úroveň takového rozhodčího převyšovati inteligenci důstojnického sluhy.

A kdy nastane nějaká náprava? Snad až se vzbouří čtenářstvo samo? Nebo až Akademie rozhodne se udíleti ceny dle zásluhy? Jistě není málo těch, kdož touží po nutné a nezbytné nápravě. —*alba*—

Nová obchodní smlouva s Německem.

V č. 11. t. r. »Rozhledů« pojednali jsme o smlouvě obchodní, kterou tehdy chystaly říše německá a mocnářství rakousko-uherské. Snažili jsme se dovoditi, že naše postavení při vyjednávání dotyčném není dokonce tak nevýhodné, jak to vyličovaly kruhy, v jichž je to zájmu, a mínili jsme, že hospodářský boj se sousedem třeba s námi politicky spřízněným, může býti pro nás i s prospěchem větším, než shnilý smír. Dnes jest smír hotov, ale jaký? Byrokracie naše, které je úplně zůstaveno říditi jednání tak důležité, a která umí býti silnou a pevnou jen proti slabým, couvla před Německem na celé čáře, jako vždy od r. 1866. Novými smlouvami obchodními budeme od Německa napořád hospodářsky právě tak odvislí, jako jsme politicky, finančně i osvětově, ba budeme odvislí více než dříve. Jakmile nová smlouva vešla ve známost, ihned byl o ní soud jeden, že jsme zase jednou prohráli a že Německo má ze smlouvy prospěch nepoměrně větší než my.

Abychom to dokázali číselně, podáme přehled stavu, jaký je dle oficielního sdělení vlády předlitavské. Z tabulek bude zřejmo, v čem a jak (v jaké míře) Německo poškozuje zvýšenými cly náš vývoz a v čem za to nás odškodňuje cly snížennými, pokud se týče, co jsme výměnou dovedli učiniti pro náš průmysl zvýšením cel našich. Přihlížím jen k důležitějším předmětům obchodu vzajemného, jejichž ceny lze vyčísti ze statistických pramenů citovaných již v čísle 11., které však si namnoze odporují.

I.

Předmět vyvážený	Clo zvýšeno	Vyvezlo se r. 1903 mil. K	
koně	na obnos 6- až 7násobný	15·3	dle stat. něm. jen 13·2
dobytek hovězí	dvojnásobně	104	
mouka	o $^3/_7$	4·8	dle stat. něm. něco více
obuv	o $^1/_3$	6·2*	
rukavice	o $^1/_4$	8·4*	
ječmen	dvojnásobně	60	(vyjma ječmen krmný)
slad	o $^7/_{12}$	26	
chmel	o $^3/_7$	$7^1/_4$	dle stat. něm. jen 5**
drůbež	z 0 na 4	14·7	dle stat. něm. jen polovice

II.

Předmět vyvážený	Clo sníženo	Vyvezlo se r. 1903 v mil. K	
zboží lněné	na polovici	5·1	
klobouky pro pány	o $^1/_4$	1·85***	
dřevo†	o $^1/_{13}$ — $^2/_5$	116·7	dle stat. něm. jen asi 90
olej na mazání	o $^2/_5$	1·2***	

III.

Předmět dovážený	Clo zvýšeno (v náš prospěch)	Dovezeno r. 1903 v mil. K	
výrobky ze dřeva	asi o $^2/_3$	6·7	
klavíry	o $^1/_2$	0·9***	
zboží vlněné	o $^3/_4$	1·1	
zboží hedvábné	?	8	
papír a zboží papír.	?	26·6	dle stat. něm. jen kolem 7 mil. K
zboží pryžové	?	5	„ „ „ „ „ 1 „ „
zboží kožené	?	4·6	„ „ „ mnohem méně

Vláda vypočítává ve své zprávě ještě některé jiné výhody, které prý se jí podařilo urvati vládě německé v náš prospěch, zejména: že prý bude zachráněn náš vývoz dřeva zohýbaného (nábytkového, ne celé 2 mil. K). že »ve mnohém« bylo zvýšeno clo za německé zboží železářské (dovezlo se ho i se železem r. 1903 za 21 mil. K), ale nelze poznati ze zprávy oficielní, jak velký je vlastně ten prospěch; dle všeho budou to maličkosti,

* Dle statistiky říšsko-německé.

** K tomu budiž poznamenáno, že Německo dovezlo k nám r. 1903 dle statistiky naší za 6 mil. K, dle něm. za 9 mil. K chmele. Jelikož clo je stejné na chmel dovážený i vyvážený, je zvýšené clo dle statistiky prvnější k nevýhodě nám, dle druhé Němcům. Ale r. 1903 bylo k nám dovezeno mimořádně mnoho chmele. Pravidelně ho nebývá ani za 1 mil. K. Nevýhoda je tedy patrně na straně naší.

*** Dle stat. německé.

† Ze sníženého cla na dřevo má vlastně Německo více prospěchu než my, neboť je to surovina, kterou tam nezbytně potřebují a kterou bychom mohli průmyslně zpracovati doma — kdybychom nebyli ovšem o několik honů za Německem pozadu.

neboť zpráva praví, že náš průmysl »malého zboží železářského« bude tím lépe chráněn od soutěže zahraničné; dále, že také pro stroje (1903 dovezeno za 30·8 mil. K) bylo dosaženo cel (ochranných) zvýšených »z části« dosti prý značných, »ač nemohlo býti vyhověno všem přáním odůvodněným«; také tu není zjevno, jak velký jest vlastně náš prospěch, ale můžeme se toho snadno domysliti, když sama vláda předlitavská přiznává, že nebylo lze vyhověti přání odůvodněnému; konečně že prý i na ochranu průmyslu chemického bylo pomýšleno (zejména pokud se týče barviv dehtových); v pravdě bylo na ochranu tu pomyšleno snad v sazbě autonomní (která stanovila clo 15% z ceny zboží toho), ale ve smlouvě byla sazba ta opuštěna a chemický náš průmysl (vyjma snad petrolejový a výrobu některých kyselin) zůstane na dále ladem, jako je teď (podotýkám, že dle naší statistiky r. 1903 jsme vyvezli do Německa surovin chemických za necelých 8 mil. K a výrobků chemických za 9·3 mil., za to dovezli jsme z Německá surovin takových za 10 mil. a chemikalií dokonce za 24 mil. K).

Co sluší souditi o »prospěších«, které by vláda ve své zprávě čtenářům ráda namluvila, k tomu tento poučný doklad: v sazbě autonomní bylo na surové kůže ovčí, kozí a pod. stanoveno clo 45 K — ovšem na prospěch náš; smlouvou bylo clo to sníženo na 5 K a to se stalo — rovněž na prospěch náš, jak tvrdí vládní zpráva.

Nejvíce si vláda naše však zakládá na ústupcích veterinářských, k nimž prý donutila vládu německou, zejména že zabránila tomu, aby hranice říše německé jako posud mohly býti libovolně uzavřeny dovozu našeho dobytka, jelikož teď v pochybných případech nákazy bude rozhodovati soud smírčí. Nepopíráme, že to jest v pravdě ústupek. Ale neklamejme se o jeho ceně! Vláda sama doznává obaleně, že celý prospěch, jenž z toho vyplyne, bude jen, že budeme moci zase vyvážeti dobytek vepřový do Německa (teď vývoz ten docela přestal); ale výhoda ta je vyvážena tím, že jest docela zničen náš vývoz koní (viz tab. I.).

Pravili jsme ve článku v č. 11., že my Čechové bychom se z příčin politických mohli smířiti s nynější agrární politikou říše německé. Důsledkem toho bychom ovšem musili přistoupiti také na zvýšená agrární cla německá. Ale svatou povinností vlády bylo, těžiti z toho pro zanedbaný náš průmysl, abychom v něm doháněli, čeho lze dohoniti, pokud Německo v průmyslném rozmachu ochabne anebo ustane pro agrární svou politiku. Když Německo bylo nepovolné, neměli jsme se lekati ani války celní a hospodářské. Zatím vláda předlitavská* při vyjednávání počínala si tak, jako by bylo úkolem jejím, chrániti zemědělské zájmy naše, ač předem bylo jisto, že se tu ničeho nedá ochrániti pro pevnost, s jakou si Německo v té příčině vedlo od prvopočátku. Důsledkem toho jest: naše zemědělství je vydáno v šanc a pro náš průmysl není získáno ničeho. Neboť kolik aktiv zbude v bilanci smluvní pro nás, srovnáme-li položky,

* Úloha vlády uherské při vyjednávání byla podřízená.

v nichž jsme získali, s položkami uvedenými v hořejších tabulkách, v nichž jsme prodělali? Usnadněný vývoz dřeva je výhodou problematickou, jak již podotknuto; co se týče stíženého dovozu některých výrobků průmyslových, při některých výhoda trvá jen ve fantasii vlády, při jiných je clo zvýšeno poměrně nemnoho (u poměru, oč Německo zvýšilo svá cla agrární), většinou je dovoz věcí těch nepříliš valný a tam, kde naše statistika vykazuje číslo značnější (na př. při papíru), statistika německá udává číslo nepoměrně menší.

Ale nejen vzhledem Německa jsme prodělali při smlouvách nových, nýbrž i vzhledem států jiných; tak mizerně byly zájmy domácí obstarávány při vyjednávání! Na př. naši vyjednavatelé povolili Německu clo 2 M za ječmen krmný, Rusko a státy balkánské však povolily clo jen 1 M 30 pf. Dobytek náš bude se teď vyclívati dle váhy (což znamená clo zdvojnásobené), Švýcarsku však bylo povoleno dobytek svůj vyclívati dle kusů, jako teď náš.

Výsledek nové obchodní smlouvy jest tedy nový článek v řetězu porážek, jenž tvoří celou politiku rakousko-uherskou od r. 1866 v poměru k říši německé. Ve všem děláme politiku na prospěch krále pruského; kde nás k ní nenutí, tam ji děláme dobrovolně.

Vojna ruskožaponská.

Několik slov k vystižení nynějšího položení válečného.

Po pádu Portu Arturu vyskytly se v tisku názory, jakoby se bylo nadíti v brzce míru. Jinými slovy: pevnosti přičítal se nadobyčejný význam. Dnes už bude málo těch, kdož by upřímně věřili v možnost míru za nynějšího změněného stavu věcí. Třeba jen nespouštěti se zřetele okolností, za jakých vojna vznikla.

Na obou stranách jsou v sázce veliké zájmy. Rusko potřebuje ve východní Asii přístavů nezamrzajících, obchodních středisk, volných bran, nechce-li aby Sibiř a s ní celá asijská Rus nadále zůstávala leželi ladem, aby zůstávala pouhým zákoutím. Potřebuje železnic i vhodné sítě silniční, území ochranného spravovaného vlastními zákony, hájeného vlastním vojskem. Sibiř sama nemohla vyhověti. Pomoci mohlo toliko zabrání Mandžurie a Korey, na něž s opačné strany upřelo však svůj zrak i Žaponsko, jemuž velí zájem životní, nabýti půdy na asijské pevnině. Z takového střetnutí zájmů došlo ovšem k vojně, jako dojde jednou i k vojně ruskočínské o Mongolii, nutnou Rusku na rozšíření základny a zdokonalení obrany tichomořských zájmů.

Čínskožaponskou válkou otázka východoasijská uzrála. Žaponsko první vystoupilo výbojně a sáhlo, vítěz ve válce, na Port Artur a Formosu, naznačujíc tak směry, jimiž budoucně míní se brátí. Známo co z toho vzešlo: bouře v Číně, zakročení velmocí a spěch Ruska nivelisovati pokusy Žaponska

usadit se pevně ve stéře ruských zájmů. Jeho vlivem vypuzeni Žaponci z Portu Arturu. Mandžurie obsazena Rusy a kvantunský poloostrov najat. První krok aktivní se strany ruské.

Z memoranda generála Kodamy, žaponského kdysi guvernéra Formosy, nyní náčelníka štábu maršála Ojamy, dozvěděli jsme se před nedávnem, co hýbalo po zápletkách čínských myslí Žaponců, jak ustanovili se na vojně a kterak už jen uvažovali, výhodněji-li vypuditi dříve Francouze ze Zadní Indie anebo Rusko z Kvantunu a Manžuska. Rozhodlo mínění Kodamovo, že především bíti na stranu slabší na moři. Kodama obával se, že by četnější loďstvo francouzské časem ovládnouti mohlo mořem cele a tak odříznouti i osamotit žaponskou armádu, byť zprvu v Indočíně vítěznou. Poukázal také na možné zápletky s Anglií, pošilhávající taktéž na Zadní Indii. To způsobiti by mohlo časem nepříjemné komplikace, nevčasné rozmnožení nepřátel. Hlavním trumfem byla mu obava, že zatím Rusko, těžíc z poválečné malátnosti žaponské, usaditi by se mohlo i v Koreji a zříditi ve Fusanu silnou výpadní bránu proti Žaponsku. Rozhodnutí padlo na prospěch vojny nejdříve s Ruskem. Poukazováno na poměrně skrovné jeho námořní prostředky, na vyhlídku, opanovati moře a tak zajistiti trvalé spojení s armádou žaponskou na pevninu asijskou vrženou a tam polem pracující. V tom případu mohla by armáda býti doplňována a udržována v plných silách po celou dobu zápasu, aniž Zaponsko samo ohroženo bylo vpádem nepřátel.

Už tedy zůstala pouze otázka, na kdy volit nejpříhodnější dobu k válce. Tu rozhodovaly arci ohledy čistě vojenské.

Úspěch vojny s ohromným Ruskem kynul pouze z dokonalého vykořistění nevýhody, vyplývající pro Rusko z velikých prostorů, dělících jádro síly jeho od končin východoasijských, vlastního jeviště válečného. Možnost žaponského nájezdu na Rus byla předem naprosto vyloučena. Měť každý výboj přesně stanovené meze, jež končí tam, kde armádě přestává schopnost bíti se vítězně. Armáda žaponská na pochodu na Rus příliš záhy rozplynula by se úplně; žaponské síly na takový úkol nevystačují. Úspěch přivésti mohlo tudíž pouhé porážení ruských sil vojenských v Dalném Východě stojících a z Rusi postupně přibývajících. Lidové prostředky Ruska jsou v poměru k žaponským nevyčerpatelné. Otázka úspěchu byla tudíž otázkou, kdo déle vytrvá v poli a sice vytrvá úspěšně, až do vyčerpání schopnosti sokovy.

Za vojny třeba stále počítati s nahodilými nepříznivými vlivy. Je paralysovati seč lze předem, jest přední podmínkou zdaru. Tu hraje dokonalá základna roli důležitou. Žaponsko, chtíc vítěziti, musilo by tedy dále umět zařídit si na pevnině — kde vojna může býti vybojována — mohutnou základnu dovolující pošinouti bojeschopnou silnou armádu do krajin co nejsevernějších, tak aby nahodilý nezdar neměl v zápětí okamžitý ústup až na pobřeží, aby ztrátou prostoru hlavní účel operací, provlečení vojny, nebyl znemožněn. Boj o prostor, toť

zápas o čas, nejvydatnějšího spojence obrany. A Žaponsko, dobyvší jednou Manžuska, musilo by v dalším zápasu uskrovniti se na roli pouze obrance, ovšem houževnatého, vítězného, byť takticky útočného. Příznivý Žaponsku chod vojny jevil by se asi takto: 1. vtrhnouti do Manžuska a Kvantunu, poraziti a úplně vypuditi tamní posádky ruské; 2. obrátiti jižní Manžusko v pevnou základnu, živící armádu z vlastních prostředků, tak aby domácí prostředky žaponské zůstaly ušetřeny do poslední chvíle válečné; rozmnožiti brannou moc tuzemci mandžuskými; upraviti síť kommunikační; opevniti body strategicky důležité; 3. pošinouti armádu dále k severu, t. j. získati další prostor; 4. rozbiti či zatlačiti tamní ruská vojska dále na sever, či vůbec útočně hájiti půdy proti obdobným novým vojskům ruským a 5. zachovati nadvládu nad mořem po celou dobu vojny.

V době kdy general Kodama psal svoje memorandum, mělo Rusko na Dalném Východě už opět jen svoje minimální posádky mírové. Sibiřské sbory a kozácká vojska Sibiřská, Zabajkalská a Priamurská byla již demobilisována; pomocné vojskové oddíly evropské vrátily se již do Ruska. Ruského vojska chránícího prostor od Bajkalu po Vladivostok a Port Artur bylo pouze 7 brigád střeleckých (které později teprv rozmnoženy na 9), 2 brigády evropské pěchoty, 1 brigáda záložní pěchoty sibiřské, několik pluků pěchoty pevnostní, jízdy kozácké a něco málo dělostřelectva, celkem tedy pěchoty 72 prapory (o 5—600 m.) se 44.000 mužů, na 4000 jezdců a tolikéž dělostřelců, všeho sotva přes 53.000 mužů ve zbrani, oddělených prostorem deseti tisíců kilometrů od hlavní moci ruské a spojených s ní nedostatečnou jednokolejnou železnicí, která tehdá nedopravovala nad 4 průjezdné vlaky denně a přerušena byla Bajkalským jezerem. Z toho počtu sotva 20.000 m. mohlo brániti Manžusko proti nájezdu zevního nepřítele, kdežto ostatek vázán byl na pevnosti a železnice, už tehdá ohrožované četnými bandami Chunchuzů, proti nimž pohraniční stráž zaamurská, nečetná, nevystačovala.

Naproti tomu dokončilo Žaponsko právě tehdá přeměnu svého vojska na 13 vojskových divisí, každou (zem. obranu včítaje) o 25.400 mužích se 14.000 bojovníky, dvě brigády jezdecké, 2 dělostřelecké, 52 praporů náhradných a 52 pluků domobraneckých. Branná moc Žaponska pro službu v poli obnášela okrouhle 350.000 mužů se 190—200.000 bojovníky, z nichž mohla býti rázem vyloděna mohutná (na ruské tehdejší prostředky) síla 60.000 mužů během prvních 14 dnů a tolikéž v dalších 3 nedělích; během měsíce tudíž moc vystačující dobýti téměř bez odporu celého jižního Manžuska a rozprášiti, či aspoň vypuditi odtud všechny ruské posádky. Ruská pevnost Port Arturská, tehdá teprve v začátcích stavby, s posádkou nejvýše 10.000 mužů, mohla býti téměř jedním útokem vzata, podařilo-li se jen prvé ochromiti ruské tichookeanské loďstvo. I při nejkvapnějším zbrojení, nebylo by Rusko za okolností ta-

kových s to zvýšiti vojsko Dalného Východu na míru válečnou před uplynutím 3 měsíců. Okamžiku příhodnějšího na dosažení prvního cíle válečného t. j. na dobytí jižního Manžuska, nemohlo si Žaponsko ani přáti. Nejméně čtvrt roku lhůty mohlo získati na úplně nerušené zařizování nové základny i kdyby se byly ruské pluky spasily bez boje kvapným ústupem k severu někam do okolí Charbina.

Že k tomuto cíli Žaponsko původně spělo, nemůže býti dnes už pochybnosti. Vojenské plány se však nezdařily a to vinou nepříznivé hry osudu, jenž přispěl neočekávaně přepadenému Rusku.

Známo, že Rusko od prvopočátku postavilo se na stanovisko pouhého ochrance obecného pořádku na mandžuských drahách a že nepřiznávalo se hned zjevně k úmyslu, trvale uvázati se ve správu okupovaných zemí. S tím souvisela mravní povinnost, nevkládati do Mandžuska vojska více než nezbytně bylo třeba, aby chránilo dopravu na železnicích. To vlastní příčina ruské nepřipravenosti na válku, na což se dnes již zapomíná. Nekázaly tak pouze ohledy na Čínu a Žaponsko, nýbrž i na ostatní, v čínských zápletkách súčastněné velmoci. Proto Rusko ani nespěchalo s náležitou výzbrojí pevnosti Port Arturské, věnujíc péči svou více zakládání obchodního střediska námořního v zátoce Daljanvanské, ač bezpečnost tohoto vlastně by vyžadovala opačného postupu. Rusko ničím nedalo se svésti se své dráhy klidného vyčkávání vývoje dalších věcí a šetření ohledů k ostatním velmocem. Ani zjevným zbrojením Žaponska. A tak i v poslední chvíli ještě, kdy ostrovanská vláda ultimatum své již dala, uvolilo se Rusko raději ve všem povoliti; rozhodnutí, které se opět nejméně hodilo Žaponsku, obávajícímu se pozbýti nejpříhodnější doby k válce, v budoucnosti beztak nevyhnutelné To stalo se začátkem února minulého roku. Pro Žaponsko zlá věc. Odhodlanost jeho pustiti se v zápas vojenský o Koreu a pobřeží mandžuská i ljaotunská byla již formálně projevena; dohoda v té chvíli uzavřená mohla tedy prospěti už jen Rusku, jež získalo by tím času strojiti se k vojně. Nikdy více nebyla by se vrátila příležitost, přepadnouti Rusko na válku v tak odlehlých končinách docela nepřipravené. Heslo tudíž: udeřiti hned!

Dnes víme už bezpečně, že Žaponsko v politickém inscenování války stihla osudná nehoda. V zájmu prvních vojenských úspěchů bylo, útok diplomatický buď vyvrcholiti o půl roku dříve, anebo jej zakrýti a provléci do příštího jara. Jeť zimní doba pro Žaponce k zahájení vojny, zosnované cele na politickém i vojenském přepadení Ruska úplně nepřipraveného, nejnepříhodnější. Vše záviselo na zdárném současném útoku na souši i na moři. Toho však nepřipouštějí v zimě ledy zavírající celé jižní pobřeží Dalného Východu. A právě v tu dobu bylo na Žaponsku, důsledkem nevhodného vedení diplomatického útoku, rozhodnouti se buď pro okamžitou dohodu s Ruskem, která znamenala arci opět jen budoucí vojnu, leč s Ruskem již při-

praveným, — anebo se rozhodnout pro okamžitou vojnu, avšak již se ztrátou tří měsíců na prospěch příprav ruských. Že rozhodnutí padlo ve smyslu druhém, dokazuje nejpádněji, jak Žaponsko přálo si vojny už tehdá.

Dosavadní průběh války znamenitě osvětluje význam prostoru a času pro válku. Na výsledcích žaponské námahy nejlépe znatelno, co znamená ztráta tří měsíců. Vojna překvapivší Rusko v říjnu 1903 anebo v polovici května 1904 byla by určitě přivedla Žaponce nejdéle za měsíc do Ljaojanu, za pět neděl do Mukdenu. Dvacet tisíc Rusů nebylo by se smělo odvážiti čeliti trojnásobné, snad i čtyřnásobné přesile. Deset tisíc Rusů v Portu Arturu sotva bylo by ohájilo pevnost nedokončenou, ničím téměř nezásobenou, déle několika dnů, nejvýše týdnů. Pevnost byla by určitě padla již v březnu a s ní i celá tamní eskádra, bez toho valně již ochromená. Veškera síla Žaponců již tehdá mohla se soustřeďovati severně od Mukdenu a rozmnožovati se tuzemským obyvatelstvem, rozpáleným žaponskými úspěchy a nezdary bělochů přece jen z duše nenáviděných. Nejdéle koncem července mohla býti rozhodná přesila žaponská na pochodu k Tělinu, případně ještě dále k severu, aniž ruské vojsko, velice oslabované nutnou ochranou spojovacích čar, bylo s to bíti se s vyhlídkou na úspěch. Žádný Port Artur nebyl by za takových okolností ohrožoval týl a bok hlavní armády japonské, nebyl by jí seslabil o 70—80.000 mužů. Rozhodně příznivé smýšlení obyvatelstva bylo by usnadnilo zůstaviti v týlu pouze bezvýznamnou část lidu, tak že by armáda v plné síle pracovati mohla polem v průčelí daleko na sever pošinutém. Tam pak klidně mohla už jen hájiti dobytého území. Jak příznivá byla by situace Žaponců, jak zvýšily by se vyhlídky unaviti soka vojnou provlečenou! Jak snadno bylo by lze živiti celou armádu po většině jen ze zdrojů manžuských, nepřítelem ještě nevyčerpaných. Vlastní žaponské byly by zůstaly v záloze pro dobu posledního zápasu. A v případu porážky sám prostor byl by fedroval účel Žaponců, provléci vojnu. Opevněné polní tábory, útočiště poražených, zdržovaly by postup Rusů ku pobřeží. Na všechen způsob změnila by se vojna se strany ruské v naprostou nezbytnost, dobýti znovu celého Mandžuska s tak velkými oběťmi a ztrátami, že už to bylo by přimělo Rusko k povolnosti, k ústupkům Žaponsku výhodnějším.

Zatím utvářily se věci jinak. Osudné měsíce zimní zbavily Žaponsko výhody také vojenského přepadu. Válečná činnost jejich po celé tři první měsíce vojny zredukovala se na vylodění 1. armády o 60.000 mužích na Koreji a na marné pokusy loďstva o přístav Port Arturský. Rusko v těch třech měsících v plném klidu zdvojnásobilo vojska Dalného Východu i Sibiře mobilisací a přeměnou brigád na divise, rozmnožením střeleckých divisí o dvě; zorganisovalo v Mandžusku tři armádní sbory, vhodilo celý další sbor — Stesselův — na Kvantun, zásobilo Port Artur střelivem a spíží na osm měsíců (od května počítaje) a okopalo jej na pevnost téměř prvého řádu; uspůsobilo sibiřskou želez-

nici na mohutnější dopravu a navezlo veliké zásoby válečné do Mandžuska pro budoucí armádu.

A tak na začátku května, kdy Žaponci konečně mohli přistoupiti k námořní dopravě vojskových zástupů, změna věcí už naprostá přinutila je i ke změně útočného postupu. Na samotném ústí Jalu stálo již 20.000 ruských bojovníků, 35.000 (domobranu nevčitaje) hotovo bylo k obraně Kvantunu a případnému ohrožování týla i boku na sever a severozápad postupujících vojsk žaponských, a dalších 65.000 stálo v záloze na čáře Inkou-Ljaojan, nehledě na vojska chránící spojovací čáry ruské, odhadované tehdá na dalších 30.000 mužů a na sbor armádní, jenž tehdá již dokončil západně od Bajkalu svoji mobilisaci a sbíral se již k dopravě. Nárazná síla útočná scvrkla se na celkem nepatrnou, k vítěznému nepřetržitému pochodu jižním Mandžuskem již nespůsobilou moc. Port Artur nabyl významu, jakého při správné volbě válečné doby nikdy by byl nemohl nabýti: Stal se prostředkem Rusů, roztříštiti síly žaponské a zadržeti je na vítězném postupu do chvíle sebrání dostatečné ruské armády, schopné už prozatím zastaviti samostatně další postup všeho žaponského vojska. Sedm měsíců trvalo, než dostali se Žaponci k Laojanu, osm nežli pronikli k říčce Šache. A teprvé po jedenácti měsících nejkrvavějších ztrát a námah padl Port Arturský osten, vetknutý ruskou dovedností do týla Žaponců v době promarněných jimi prvních tří měsíců vojny. Kapitulací ruské posádky pozbyla pevnost rázem opět všeho významu pro očekávané rozhodnutí v otevřeném poli. Port Artur stal se pouhou opevněnou přímořskou základnou. Významu nabude teprvé, až by byli honěni poražení Žaponci vítěznými Rusy, leč i tu pouze ve stejné míře jako ostatní pobřežní žaponské základny jeviště soušového. Významu pro válku námořskou pozbyl přístav — ostatně velice nedokonalý, a jak se ukázalo, loďstvu vlastně nebezpečný — již po srpnové námořní bitvě, kdy počali Rusové lodě své odzbrojovati.

Teprve po pádu Port Arturu mohlo Žaponsko plnou svojí silou řešiti původní otázku: úplné dobytí jižního Mandžuska. Jak změnila se zatím tvářnost války!

Namístě daleko na severu od Mukdenu, leží armáda Ojamova dnes na 30 verst jižně od města a pouze na 130—180 verst od moře; a namístě zlomků a zbytků roztříštěných porůznu ruských vojů, sbírajících se znovu daleko za Charbinem a další posily očekávajících, leží před Ojamou dnes mohutná, celou sílu jeho počtem branných i děl již převyšující armáda Kuropatkinova! Jest na snadě, že každé další váhání a popřávání lhůty Kuropatkinovi, vyhlídky na úspěch žaponský už jen zmenšuje. Jediná rozhodná porážka může sehnati Žaponce na pobřeží. Lze proto očekávati, že boj rozhodující zahájen bude útokem Žaponců, jakmile jen dovolí přízeň roční doby, ač-li nezmění se zatím i poměry ještě více na prospěch Rusů. Poslední podnik Miščenkův do týla Ojamova aspoň zdá se nasvědčovati, že Kuropatkin vedle snahy, osvětliti poměry a ničiti

zásoby v týlu Žaponců, rozhodl se již, nepřihlížeti nadále trpně, nýbrž že chce přiměti nepřítele seslabiti své průčelí hustějším obsazováním týla, v němž dosud Žaponci ostavovali houfce pouze nepatrné. Buď zdaří se úmysl ten anebo uspíší se jím útok Žaponců, snad opět ve chvíli jim nepříležité. Co do vlastních úmyslů té či oné strany, doby, kdy strhne se bitva a výsledku boje nelze ovšem nic předpovídati. Závisíť vše na okolnostech nevypočitatelných a dovednosti vůdců. Tolik však jest jisto, že dnes celková situace na souši slibnější už se jeví pro Rusy nežli pro soka jejich. *Hanuš Kuffner.*

Pathologie jazyková.

»Odevzdávám tobě také a synům tvým snažnost v pulérování, vyčisťování a vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka.« — *J. A. Komenského „Kšaft“.*

»Dědictví Komenského«, literární sdružení českého učitelstva, slavilo dle zpráv v listech paedagogických uveřejňovaných první své jubileum, totiž vydání padesátého spisu nákladem vlastním vypraveného. Zabíráme oproti podobným jubileím stanovisko úplného skepticismu, pokud nebude první zásadou vzhledem takových literárních jubileí, aby spisy nebyly jen počítány, nýbrž — a to především — také váženy. Nedávno před jubilejem padesáté knihy četli jsme v brněnském »Učiteli«, že publikace »Dědictví Komenského« nejsou vesměs vzorem správné češtiny, jak by se do nich mělo samo sebou vyrozumívati. Ba brněnský »Učitel« dne 20. prosince 1904 zrovna napsal (pochváliv spisek dra R. Dvořáka: Dějiny mravouky v Orientě, D. K. vydaný, po stránce jazykové) o jiném spisku týmže nákladem vydaném, že »se podává češtinou zrovna do nebe volající« — a dokládá: »Což jest pro literární družstvo učitelské, honosící se jménem Komenského, opravdovou ostudou.« Přečtěte tento, jak se nám zdálo, příkrý posudek a odsudek — jdeť o spisek docenta dra Heverocha: Duševní odchylky mládeže školní (Čas. otázek a rozprav paedag. sv. 7.) — domnívali jsme se, že se tu v citování spisku stal omyl. Přece není možno, přemítali jsme, aby vychovanec českého gymnasia a odchovanec české university, docent české university, český spisovatel, přispívající pilně do časopisů vědeckých i beletristických, člen literárního družstva »Máje« atd. psal »češtinou do nebe volající« a pak aby správa literárního družstva učitelského vydávala spisy »češtinou do nebe volající psané«, mohouc a majíc se dříve postarati o vhodnou jejich jazykovou úpravu. Ale přečtěte spisek dra Heverocha, shledáváme, bohužel, dotčený posudek oprávněn měrou nejssutější. Ježto však se na příslušných místech posudkům a odsudkům všeobecným nevěří, nemůžeme jinak, leč demonstrovati věc ad oculos, abychom předešli námitku, že posudek neb odsudek Heverochova spisu po stránce jazykové není odůvodněn. (V »Paed. Rozhl.« a »Čas. českých lékařů« po obšírných referátech o něm ni slovíčkem nezmíněno jeho porušené stránky jazykové). Prosíváme následujícími čtrtami toliko řešetem hodně hrubým. Což kdybychom vzali síto jemnější!

Od mladosti jsme čítávali stokrát tisíckráte nápisy »Léta Páně atd.« a ve škole jsme se učili od malička datovati »V Budějovicích r. 18..« Ale snad se tento způsob nemá nadále činiti učitelstvu zámluvným, poněvadž jest odchylný od německého. Ježto »sousedé« Němci »dějú«: im Jahre des Heils a píší im Jahre 1904, doporučuje se snad »na zachovávání ryzosti jazyka« psáti také: Předneseno v Českých Budějovicích »*v r. 1904*«, nebo kratčeji *v* 1904 (viz titul na obálce a titulní list). Čteme-li pozorněji časopisy nebo knihy ať vědecké ať zábavné v Čechách vydávané, znamenáme, že v nich pozvolna vymírá zrovna spojka ***nebo***, bývajíc nahražována napořád spojkou *či* (»Spojka *či*, původně tázací, vytiskla nyní skoro již úplně rozlučovací spojku ***nebo***, když se mezi dvěma věcmi dává na vybranou, nebo když se nerozhoduje mezi tím i oním.« Bartoš: Nová rukov. spr. češt. 1901, str. 117). Přeborníkem v tomto odklizování spojky ***nebo*** jest tušíme spisek Heverochův. V tom se jí dočítáme sotva již výjimkou. Všude se střetáme s nepřípadnějším *či* (stránky duševní, ať normální *či* odchylné, názory filosofické *či* náboženské — kde o duši *či* její odchylky se jedná, str. 5. — mladí idioti *či* děti s padoucí nemocí str. 8. — smysly jsou zakrněly *či* úplně nevyvinuty, lesklé *či* živě barvené předměty str. 10. atd. do nekonečna). *Při* pozorování a studiu stránky duševní (str. 5.; lépe *za* pozorování a za studia n. pozoruje a studuje stránky duševní). Nemůže nastati změna, převrat v části, *aniž by* celek o tom nevěděl (str. 5., *aniž* celek o tom ví). Ve *stávajícím* nazírání na zločince (str. 5. v sedávajícím nazírání ne? — snad v *nynějším*, v *platném* nazírání na zločince). — Lombrosso (str. 6. — takto vidíme psáno ponejprv jméno známého vlašského psychiatra*). Jak zdáti by *se* mohlo (str. 7. vůbec se příklonka *se* v spisku Heverochově nevyskytuje z pravidla na místě pravém, položena jsouc *za* slovesem; za příkl.: Prof. Čáda svěřil mi letos vedení kapitoly paedopathologie v Paedag. Rozhl., tak dostal jsem se k tomuto odvětví psychyatrie a paedagogiky str. 8. — na konci prvého roku jevívá *se* dítě vybíravým str. 11. — aby ze psotníku nevyklubala *se* padoucí nemoc str. 24. — když počalo pátrati *se* po vlivu dědičnosti str. 26. atd. Podobně také příklonné *si*, *jsem*). — *Ku* škodě společnosti (str. 6; na škodu, na poškození). — Má polehčující *ohledy* (str. 6). — Pozorování *vymáčknouti* musilo z psychologie spekulaci (str. 6 — snad *vyhostiti*; přece ta spekulace v psychologii nebyla jako šťáva v citronu!) — *Ku* ošetřování na lůžku, *ku* zaměstnání (str. 6 — o užívání vokalisované spojky *ku* a odklízení průzevu není, jak zřejmo na případných místech, správného pojmu. Hned na str. 7 čteme: Rousseau vyslovil heslo, od vyučování z knih vrátiti se *k* přírodě, v kteréžto větě by vokalisovaná spojka *ku* nebyla bývala od místa ani z příčiny eufonické) — Jméno *Pestalozzi-ovo* a *Froebelovo* (str. 7 — snad se dočteme v publikacích D. K. i »Spisů Dědictví Komenský-ho« čís. 49. Jméno Čáda-ovo, rozprava Čáda-ova: Význam Komenského Informatoria školy ma-

* Později psáno jméno to správně též u Heverocha.

terské). *Nejedná* se o takovou absolutní shodnost (str. 7 m. *nejde, neběží;* toto německé »handeln«-jednati se vyskytuje z pravidla v knížečce Heverochově). Vývoj, který co do *qu*ality a *qu*antity (už obvykleji psáti: *kv*ality a *kv*antity, když by se výrazy *jakost* a *kolikost* snad jako méně vědecké nelíbily) většina dětí *prodělává* (str. 7 — naše děti neobchodujíce, bohu díky neprodělávají, třeba německé děti »*machen* eine Entwicklung *durch*«. Tušíme, že vývojem tím, jehož *zakoušejí, získávají*; že jest jim v prospěch, nikoli na škodu). — Proti této značné většině *stojí* nepoměrně menší počet dětí (str. 7; počet nestojí ani neleží, existuje, *trvá, jest*). Nejmladší z věd teprve se *vyvinující* (str. 8 — obdobně si utvořme také: vybodující od vybodovati [bodnouti], vyklekující od vyklekovati [kleknouti], žasnující od žasnovati atd.). — Paedagog, učitel, nemá *větším dílem* chuti pouštěti se do studia odchylek (str. 8 — jest ovšem německé: grösstenteils — česky by se řeklo prostě *nemívá* obyčejně, zpravidla), poněvadž *mu schází na přípravě* (str. 8 — pak prý se u nás neumí překládati věrně: *dazu fehlt es uns nicht an Vorbereitung,* přes to, že jinak se nám i našim učencům *nedostává* dosti *přípravy* nebo dobré vůle psáti správně česky!) — Nejlépe provésti *dá* se to tam, kde zřízeny jsou ústavy pro děti opozděné, odchylné. *Takových* u nás bohužel, nemáme (str. 9 — lépe: provésti *možno, lze.* Jinak jest to klasická stilisace. Slovce »takových«, jež jsme tu prostrčili, poukazuje přece na *děti* opozděné, odchylné. A takových že u nás není? Ba jsou a jest jich dosti [»chvála bohu« bylo by tu tak případným jako »bohužel« v dikci Heverochově]; vždyť dr. Heveroch na nich koná studia a referuje o nich klasickou tak češtinou českému učitelstvu). — Lékaři ti všímati *si* budou dětí hlavně po té stránce, která je nejvíce zajímá, ve které stránce jsou nejvíce *doma* (str. 9 — zřejmo, že jsme v němčině více *doma* [=besser zu Hause] nežli v své mateřštině). — Prosím lékaře, učitele, rodiče a každého (str. 9. — slov. *prositi* váže se s genitivem!) — *Přejdeme ku* některým typům dětí odchylných (str. 9 — *přistoupíme* by snad netlumočilo tak věrně německého übergehen!) — Dítě po porodu váží a *měří* průměrně as 50 cm. (str. 9 — snad jest *zvýší* 50 cm.; že by děti brávaly hned po porodu do rukou měřicí pásek a odměřovaly snad na povijanu asi půl metru, je nám nadivno slyšeti. Či tu běží o nějaké *nad*dítě?) Ač tomu tak často *je* (str. 10 — bývá; přece se obecně říká: *bývám* tam často). — *Nevývin* mozku (str. 10. — Víme, že nedávno byl opět ve »Filolog. Listech« spor o to, zdali slovo *vývin*, již Kosinou před třicetiletím potírané, jest správně odvozeno nebo ne; ale měli bychom ty »viny« jako »záviny« ponechati již jednou kuchařkám!) — Už druhý den stahují se mu i zorničky *na* světlo (str. 10 — snad *od* světla, světlem, následkem světla. Patrně to má býti ztlumočení německého: reagieren *auf* Licht). — Už ve *třetí neděli* otvírá dítě oči do široka (str. 10. — Nemusí to býti tušíme právě v neděli; snad se může stávati i v pondělí, nebo v každý jiný den v témdni; ale bývá to třetího *téhodne,* třetí

týden. Dočkáme se dle vzoru tohoto záhy, že učitelé budou dle »nedělníku« probírati první neděli z psaní i, n, m, druhou neděli u, o, e, třetí neděli a atd. Za to se nám šestinedělky promění v šestitýdenky, které při našich vzorných poměrech hygienických budou umírati v týdnech). — I tam může dojíti *k* jakémusi vývoji duševnímu (str. 10 — může se dojíti nebo dospěti nějakého vývoje duševního; Heverochovo rčení připomíná na německé: kann es *zu* einer gewissen Entwicklung kommen). — Záliba v hudbě *stoupá* v 2. a 3. čvrtletí (str. 11 — snad by postačilo *roste, přibývá ji, vzmocňuje se* a pod. — stoupání nám tu zrovna vybavuje zálibu v chůdách). — Pohyby *končetinami* jsou zmítavé (str. 12 — páni lékaři a přírodozpytci by měli též u nás ponechávati dětem jako přece »také« lidem *údy*, totiž ruce a nohy, končetiny n. extremity odkazujíce na říši zvířat. Platí také p. docentu dru Weignerovi, jenž upravil český text k Stratzově dílu »Krása ženského těla«, textovou částí vynikající nad Heverochovy Odchylky jako olbřím nad pygmejce.* — Lézti po *čtyrech* (str. 12 — tak má ty okončiny nebo končetiny čty*ry?*) — Vývoj *dá* se sledovati, pamět *dá* se lehce měřiti dle zásoby slov (str. 13). — V 10. dnu sleduje dítě už očima světlo, tudíž *pozoruje* (str. 13 — str. snad postřehuje, vnímá, znamená; *pozorování* po psychologickém smyslu to ještě není). — Naslouchá pozorně *hudbě* (str. 13 — hudbu poslouchá — naslouchá. Nikdy se nepojilo slyšeti, slýchati atd. s dat. jako dívati se čemu. Naslouchati něčemu má nahraditi asi německou frási lauschen něčemu). — Některé dítě dá se uchlácholiti zpěvem, *či* usmíváním se *naň*, hýčkáním (str. 13 — *naň* jest *na* + *n* + *j* = *na* + *něj* = *na* + *něho*. Týká-li se smích dítěte (neutrum), tedy se usmíváme na *ně!*) — Nejednám *ve* většině případů podle rozumu, ale *že* cit mne vede (str. 14 — snad: *jak*). — Toť *ale* spíše cit překvapení (str. 14 — však, snad). — Dítě dupalo *nožkami* (str. 14 — prosíme, *kolik* jich mělo; snad *čtyry?*), když se mu přání *jakési* (snad: nějaké) odmítne. —Ty nepotřebují ku svému *vyvolání* zvláštního podráždění zevnějška (str. 15); pohyb úmyslný musí býti *vyvolán* snahou chtěním (str. 15 a na m. jiných místech — m. vzbuzen, způsoben, zapříčiněn. — Instinktivním pohybem jest chňapati (str. 15 — týká se dětí!) — Pevná vůle, konsequentnost (str. 15 — proč už ne: consequentnost). — Tím probrali jsme *si* (pořádek slov!) první počátky duše novorozence (snad: počátky *duševní činnosti*; vždyť přece tu nelze mluviti o vývoji duše z embria jako vzhledem těla) a všímneme si, *jaké* (správně jediné: *které*) známky duše dítěte, jež už mluviti *se* (poř. slov!) naučilo, jeví (str. 16). — Dítě s náladou povznešenou (part. od nésti jest nesen) jen veselým programem svoj*í* (svoji = svou) prohání fantasii (str. 16). — Včely snáš*í* med, abychom *ho* jedli (str. 18 — to jest tak správně děno, jako kdybychom napsali: včelo, snaš med*a*, abychom med*a* jedli. Od snášeti = snášati jest přece imperativ už dle mluvnic pro *obecné* školy »snášej!«, akkus.

* Týká se i textu českého převodu Stratzova „Těla dítěte".

pak zájmena *on jej*; *ho* jest genitiv, užívaný při životných ve funkci akkusativu). — ani u idiotů nedošlo *to* k vývinu intellektu (str. 18; co jest to ono »to«? Inu, německé plané »es«, jež si musíme, abychom zůstali Čechy, také annektovati. Za to jadrné věci z němectva, poněvadž jsou z Němec, musíme tlumiti, abychom neutržili poroku »nevlastenců«!). — Sotva dítě *chňapati* se naučí (str. 18 — ušlechtilý výraz pro dítě!) — *Leží* to stranou našeho thematu, nemůžeme zdržovati se *v* příkladech (str. 21 — thema dle »slovo« themata, líp než thematu; zdržujeme se u příkladův, *u* slov a pod.). — Dítě nebylo *vysazováno* ztrátám tepla tělesného (str. 23 — ovšem Němci praví: jemanden einer Gefahr aussetzen; Češi se *vydávají* v nebezpečenství ztrát atd.). — Tělo *podléhá* nemocem infekčním (str. 24 — ovšem něm. správně: der Körper *unter*liegt ansteckenden Krankheiten, ale Čech dí: tělo jest *podrobeno* nemocem infekčním). — Nové opozdění mu hrozí (str. 24 m. opoždění). — Kostím *schází* pevnosti a údy se zbočují (str. 24 — pro bůh: vždyť už na nižších stupních obecné školy se vyskytuje vzor »kost« a množný jeho dativ kostem se v děti zrovna cepuje; těm kostem snad se *nedostává* pevnosti, nebo jim *chybí* pevnost). — Dítě *prozrazuje* některé známky rhachitis (str. 24 — *jeví* známky. Jak může prozrazovati, když mu nikdo o nich nic nesvěřil?) — Dítě vrátí se *z* procházky (str. 24 — m. *s* procházky. Pravda: můžeme-li se zdržovati *v* příkladech, může dítě býti také *v* procházce!). — Má křeče jedno- či dvoudenní (str. 24 — Již jsme se poněkud zbyli země-, děje- a přírodopisu; leč mohou nám nastati spory filo-, methodo-, psycho-, fysio- a jinak ještě logické). — Uvarovati dítě takové *před* možnou škodlivinou, aby ze psotníku *nevyklubala* se padoucí nemoc (str. 24 — uvarovati *čeho*, tedy možné škodliviny. Pěkná to personifikace: psotník jako vejce, v něm zárodek padoucnice, která se může jako kuřátko z vejce »vyklubati«). — Lekavost není nemocí *pro sebe* (str. 24 — rádi věříme, že je to nemoc pro jiné, pro osoby, tak jako spánek není občerstvením pro sebe, nýbrž pro člověka. Ale autor chtěl snad ztlumočiti německou frási *an und für sich*; což Češi činívají stručnějším *o sobě*). — Ale *prozrazuje* jakousi nepravidelnost (snad lépe a bez personifikace: jest známkou nepravidelnosti). — Mnoho přemýšlení *dává* rodičům (str. 25 — *činí*, způsobuje), jak chybu *odstraniti* (str. 25 — odčiniti, odkliditi). — Rodina *touž* nemocí trpící (str. 26 — paradigma *týž, táž, též* vyskytuje se v učebnicích pro obecné školy. Tam se shledává instrumentál: *touž*). — *Morel-ova* stupnice (str. 27), proti »zákon Morelův« (proč ne také Morel-ův?). — Zlomek, jehož čitatel jest počet členů chorých a jmenovatel počet všech členů (str. 27 — m. čitatel*em*, jmenovatel*em*) — Rozšafná dislokace vojska má pro otázku osvěžení krve schátralého obyvatelstva svůj význam (str. 28. — Tušíme, že vojsko nemá u nás účelu toho, aby osvěžovalo krev dcer a manželek poplatníků, bez toho jinými stránkami militarismu tak hořce strádajících. I co bylo panu drovi v té příčině vykládáno o vládě italské,

jsou tušíme jen třesky plesky. Byla by to sic vláda nejnemravnější. Děje se bez toho v tomto »osvěžování krve« vojskem až příliš mnoho; ještě aby vláda vojákům takové osvěžování nařizovala!) — Převrácené cítění *vyvolává* u nich zálibu v ukrutnostech (str. 29), v *podněcování* učitelů (snad v »dopalování« učitelů, dráždění jich nebo pod.). — Pro *luštění* otázky jest zajímavý fakt (str. 30 — už dlouho otázky, záhady, problémy *řešíme* podobně jako rovnice prvního atd. stupně; luštíme, louskáme ořechy a pod.). — Byl z toho *celý ustrašený* (str. 30 — všechen ustrašen, participium!) — Výzva obecným starostům, aby *pod dozorem vedli* pijany své obce (str. 31. — Obce mají obecního starostu jako obecní dům, obecního pastýře a pod.; že by tito starostové měli voditi pijany pod dozorem, ač mnohý pijan druhdy nemůže státi na nohou, netušíme; snad mají míti nad nimi dozor, míti je v evidenci, v patrnosti). Strašná daň z nedbalosti a strašnější proto, jak nestejnoměrná je na jednotlivé rodiny rozvržena! (str. 31 m. nestejnoměrně, adverb.) — *Přehnaní* formalisté (str. 33 — upřílišení, přílišní). — *O svátek* zapálí svíce před ikonou (str. 33 — o svátku, ve svátek). — To vše platí o *vrozeném* zločinci (str. 33 — Lombrosův *delinquente nato* jest zločinec *rozený*, nikoli vrozený. Přece autor nečetl ani o »eingeborner Dichter« nebo »Verbrecher«, nýbrž vždy o »geborener Dichter, Verbrecher). — *Přejdeme* ku jednotlivým typům odchylek (str. 33). — Počneme *s* dětmi nervosními (počínáme od něčeho nebo něčím, od začátku, dětmi a končíme starci). — Kdo před léty byli nastydlí a neumřeli, jsou dnes nervosní. Tím ovšem *pojem nervosní* nabubřel nepoměrně ve svém obsahu (str. 33. — Inu, když máme už »nervosní věk«, proč bychom nemohli míti i nervosni pojmy, nervosní slova a nervosní pomysly!) — Nedovede *odkrýti* jich příčinu (str. 34 — m. vystopovati, objeviti jejich příčiny. Či jest ta příčina zahalena nějakou rouškou jako byla Amerika, když ji Kolumbus *odkrýval*, ten necuda!?). — Obecenstvo zná nejobyčejnější tvar neurasthenie dětské, říká mu »Schulfieber« (str. 34. — Páni učitelé pražští by nám mohli říci, dostávají-li na otázku: Proč jsi nebyl včera ve škole? za odpověď: Měl jsem — prosím — šulfíbr!) — Jsou *ale* děti, *u kterých* škola dále udržuje dítě v napjetí, podněcuje stále jeho ctižádost, *štve* dítě *ku* větší píli (str. 34 — jsou však děti, které škola dále udržuje v napjetí, podněcujíc stále jejich ctižádost pobádajíc je k větší píli. Skutečně po *prvé* slyšíme, že škola *štve* děti k větší píli). — Dítě samo cítí na sobě změnu, neúčastní se *na hrách .. ztratilo* interess pro okolní svět, unavuje ho, nevšímá si hovorů (str. 35 — nimmt keinen Antheil *an* den Spielen — česky: neúčastňuje se her — das Interesse verlieren, česky lépe: *pozbylo* zájmu pro okolní svět (vždyť nenosilo »interess« v kapse!) — »unavuje *ho*« má-li znamenati, že interess nebo svět unavuje dítě, tedy: unavuje *je*, akk. zájmena *ono*; pakli má znamenati absurdnost, že »dítě unavuje svět nebo interess«, tedy musí býti správně *jej*, akk. zájm. *on*). — *Zratilo* všechnu vtipnost (str. 35). — Ráno budí se dítě neosvěžené

(str. 35 — neosvěženo, doplněk tu akkus. přídavného neurčitého). — Nalézá se na počátku *vy*spívání (str. 35 — snad lépe: *do*spívání, jakož se vůbec hustěji mluvívá o *do*spělosti než o *vy*spělosti). — Dlouho trpívá dítě takové, než vysvitne v hlavě rodičů nápad, že *dítě mohlo by býti choré* (str. 36 — m. dítě jest asi choré; to jest domněnka rodičův, již nemají *přání*, že by dítě mohlo jim vhod ochořeti). — Když vedena byla někam, kde *je* více lidí pohromadě (str. 38 — *bylo* nebo *bývá*). — Nevinné podněty vnější *vyvolávají* u ní strašné stavy (str. 38). — Oddálit děvče z napjatých poměrů ku klidným lidem do ústra*nní* (str. 39). — Přepadena byla úporným smíchem, tím naléhavějším, čím více se namáhala *ho* udusiti (str. 39 — udusiti *smích*, tedy *její*). — Vzpomínám hošíka osmiletého, *kterému* po zánětu mozkových blan *zbyla* epilepsia (str. 40). — Dítě, které snáší mlčky úštěpky kamaradů a nepostaví se proti nim, *platí* snad za hodného ve škole, v rodině, ale pro *něho* je to známkou slabší hodnoty (str. 40. — Co *platí* takové dítě ve škole za hodného [snad žáka]? Snad školné? Tušíme, že chtěl autor říci, že dítko takové bývá ve škole *jmíno* n. *pokládáno*, *považováno* za hodné; což ovšem může býti pro *ně* [= dítě] známkou skrovnější hodnoty). — Známy jsou děti, které mají nepřekonatelný odpor proti mytí a *výměně* prádla (str. 40 — něm. děti ovšem »wechseln die Wäsche«, české se *převlékají*). — K řezníkovi přišla si několikráte pro párek a vzala si *ho* na dluh (str. 42 — znamená: vzala si *řezníka!*) — Dala se do velikého prosení (str. 42 — prošení). — Bral doma *menší* peníze (str. 45 — zlaté desítikoruny nebo dvacítikoruny? Či se tu míní peníze *drobné?* bronzové haléře, niklové desetníky a dvacetníky?) — Už *žhne* je půda pod noha*mi* (str. 48 — *žže* je půda pod noha*ma*, der Boden brennt dem Vagabuden unter den Füssen, česky: *pálí*). — Odejdou *z* místa bez hněvu (str. 48 — jsou-li *na* místě, tedy odcházejí *s* místa). — Vylákala fingovaným dopisem (sama si *ho* napsala — str. 51). — *Vystavovala* za matku falešné dluhopisy (str. 51 — *vystavovala* je na krámku? či je *vydávala*, skládala, napisovala?) — Matka nemůže *dociliti* (str. 52 — spraviti). — Svým *otevřeným* zjevem podmanil si srdce majorovo (str. 52 — snad by se lépe zamlouvalo: upřímností, nepokrytostí). — Získává tím lepší *vyhlídku* na úspěch při své práci (str. 57 — snad: naději). — Kdo něco si pochvaluje, hned si to zaklepá levou rukou a zaříká slůvkem »*unberufen*« (str. 58 — na Moravě říkají: bez úroku!) — Sestra zakokrhala náhle, štěkala, *grimmassovala* (str. 58 — pitvořila se). — Ve 14 letech *prodělal* zápal plic a při tom blouznil (str. 58 — »prodělával«-li ten zápal plic *čtrnáct let*, tedy to bylo skutečné monstrum *vleklého* zánětu plic). — *Jakou* mají úředníci službu, mohou-li s tím vyjíti (str. 59 — Inu, úředníci mají službu všelikou: ti, kteří mají jen několik set služného na rok, dosti se v úřadě naplahočí; onino pak, již mají právě tolik na měsíc, mívají obyčejně službu pohodlnější. Obojí pak mohou s tou službou — t. j. služným *vychdzeti*. Neboť mohou nositi na ulici při sobě

tak lehko několik tisíc korun, jako několik haléřův. Autor snad mínil: mohou-li s tou službou = služným *vystačiti*. Německé »auskommen« ho svedlo!) — Děti přemoudřelé se *pouští* brzo do básniček světobolných, *unaveného* obsahu. *Celé* chování jich .. připomíná duši pohlavně dospívajícího dítěte (str. 62 — *poušlějí* — obsah není *unaven*, snad unavuje, tedy obsah *unavující*. *Všechno* jejich chování a pod.). — Brown *uvádí hocha* ze vznešené rodiny (str. 63 — snad *příklad* hocha). — Musil ho poslati na venek, aby tam *dělal* řezníka (str. 63) — Vrah byl odsouzen *k* smrti (str. 63 — Němci verurteilen zum Tod, Češi odsuzují *na* smrt). — Proč měli bychom si *ho* oškliviti (str. 64 — klasický pořádek slov; zájmeno *ho* znamená tu *lidské maso*). — Výrazu vzdorného, *jež* dodává mu smračené čelo (str. 64 — *jenž*). — Ani stopa přítěže *nedá* se v historii rodiny vypátrati (str. 64 — ni stopy *nelze*). — Z toulek vrací se domů převlečený (str. 64 — *převlečen*). — Trestán tělesně nezapláče (str. 64 — trestán byv). — Sám mi dozná, že vše si vymislel (str. 65). — Každému dítěti vrozena jest snaha *osvojovací*. Co vidí, chce míti .. Případů jest *v denním životě* a denních listech zapsáno dosti (str. 66). — *Zajímavý případ* náhle objevivších se snah zlodějských u hocha 14letého *přiveden* mi byl na českou polikliniku (str. 66 — rčení právě tak pěkné jako: bylo předvedeno numero to a to). — Epileptikové v mrákotném stavu kradou veřejně na živé ulici, věc nepotřebnou, nápadnou a *nechají zas ji ležet* (str. 66-67). — Když na krádež se přišlo, slibovala, že *příště krádeži nepovolí* (str. 67). — Co ukradl, buď vrátil, *či* rozdal (str. 67). — *Každé* dítě má zalibu v ohni, rádo s ohněm si hraje (str. 67. — Tušíme a zkušeností potvrzeno, že *mnohé* děti se ohně štítí!) — Umluvily se, že vzájemně se *postřílí* (str. 73 — *postřílejí*). — *Číslo 2* střelí na *číslo* 1 a *ten* padl mrtev, číslo 3 střelilo na číslo 2, *který* padl a svíjel se v bolestech (73 — mělo býti již důsledně zůstáno při čísle č. numeře, že *to* padlo a *které* se svíjelo v bolestech). — Chceme-li předejíti *sebevraždě* dětské, třeba všímati si *jeho* vývoje (str. 73 — m. předejíti *sebevraždu* — předejdu *vás* do Galilee, ne *vám!*) — Naučil se z paměti i *mathematiku* Bezoutovu (str. 74 — budeme se tedy učiti: počty, češtinu, dějepis, zeměpis, krasopis, pravopis, sloh atd.). — Haller kázal *ve 4 letech* a v *5* hltal všechny knihy (str. 75 — snad v 4. roce věku již kázal a v 5. roce hltal ..) — *Jedná* se o značnou hudební paměť (str. 74). — V ústavě pražském byla slabomyslná, která pamatovala si jména všech nemocných, které *na* její pokoj přeloženy byly (str. 74 — snad se v ústavech překládá na dvojku, trojku atd., ale jinak se překládá *do* pokoje). — Ač nerozuměl, co znamená třetí kořen, naučil se hned *ho* vypočítávat (str. 75 — *jej*). — Není *času* uváděti (str. 76 — *kdy*) — pero (str. 76). — Nevíme koho víc tu *obviňovati* (str. 76 — komu se více diviti). — *Přecházím* ku kapitole (str. 76 — přistupuji). — Šířka *nevývinu* jde od normálního vývoje až ku dětem úplně blbým (str. 76). V tomto dlouhém pásmu jest ovšem typů do nekonečna *jeden*

ve druhý přechází (str. 77). — Individua, jimž *schází* první začátky duševního života (str. 77 — již *nemají*, kterým *chybějí*). — Individua *neumí* mluvit (str. 77 — »uměti« jest paradigmatem již v obecné škole a v tom se vytýká plur. *uměji!*) — Postupujíce ku *stále* vyvinutějším (str. 77 — snad: postupujíce stále k vyvinutějším). — Nedovede se *pro*pracovati všeobecné pravdy (str. 77 — m. propracovati *k* všeobecné pravdě n. *do*pracovati všeobecné pravdy). — Jiný tázán, *jaký* je rozdíl mezi křesťanem a židem, myslí, že celý rozdíl *spočívá* v tom (str. 78 — tázán byv, *který*.. rozdíl *záleží*). — Vystupují *před* oči (str. — *na* oči, jako stavěti něco *na* oči). — Bohatý má zlaté brýle na nose a zlatý řetěz *ve vestě* (str. 78 — *ve* vestě má snad zlaté hodinky, zlatý řetěz však mívá *na* vestě). — Smýkají z pravidla *tak dlouho*, až (str. 78 — *potud*). — Předejíti *tomu* (str. 79) — kteří ani chodit *neumí* (str. 79). — Ne všecky děti nedostatečného vývoje duševního *najíti* mohou své výchovy v ústavech (str. 81 — mohou *docházeti* své výchovy). — *Jedná* se o děti, které *při návštěvě* školní nestačí postupovati (str. 81 — *ve škole*). — Do školy pomocné přijato má býti dítě, které *bezvýsledně* navštěvovalo školu obecnou (str. 81 — *bez prospěchu*, bez *úspěchu*). — Které dítě ani tu se nepoddá, přijde do *polepšoven* (str. 82 — snad jen do *polepšovny*!) — Upozorniti na odchylky duševní mládeže školní na to, jak *proti nim* čeliti (str. 82 — *jim*).

*

Toť naše klasobraní chyb v neobjemném spisku, jímž se má podávati českému učitelstvu úvod do dětské pathologie. Jest v něm sice z pathologie té dosti, ale při tom plno jest **pathologie jazykové!** Případné, zajímavé, výstižné příklady pathologických jevů dr. Heveroch zove rád příklady pěknými, krásnými, ač čtoucímu je vstávají třeba na hlavě vlasy hrůzou (v německé literatuře mluvívá se o »interessantes Beispiel« a pod., nebo obecněji již o »Schulbeispiel«). Nám však příklady jeho pathologické češtiny nezdá se nikterak pozývati »pěknými«, nebo dokonce »krásnými«. Jsoutě to věru jazykové šeredy. A jest nám skutečně záhadou, jak se mohlo státi, že spisek jeho byl vydán v takové jazykové úpravě. Pan dr. Heveroch uveřejňuje rozpravy z téhož oboru (nebo některého příbuzného) ve »Zvonu«, v »Máji«, v »Časopise českých lékařův« a ty, ač nejsou vzorem správné češtiny, přece jsou prosty takových pathologických symptomův.

Končíme slovy rektora české university prof. dra Štorcha (ve Sborníku věd právních a státních, roč. 1894-1895, 1. a 2. seš.): »Podle mého soudu zvláště my, kteří jsme si zvolili za životní heslo povolání pěstovati vědu jazykem mateřským, jsme v první řadě povinni, vše úsilí a všecku píli vynakládati na to, abychom ho užívali správně.« Víme, že slov Čelakovského: »Jazyk cti tak jako vědu« mnozí naší vědečtí adeptové nynější mnoho nedbají. Snad dají více na slova svého vrstevníka. Bůh dej! voláme připomínajíce posléze těm, kdož pořádají neb upravují

tiskoviny a spisy vydávané »Dědictvím Komenského«, že jim především platí také slova Jana Amosa Komenského »Kšaftu«: »Odevzdávám tobě také a synům tvým snažnost v pulérování, vyčišťování a vzdělání milého našeho a milostného otcovského jazyka« ... »aby přihotovením knih užitečných a nad předešlý způsob vybroušenějším pérem psaných napomáhali synům tvým k uvedení tím snáze všeliké ušlechtilé spanilosti v věcech i v řeči, v moudrosti i výmluvnosti, k šťastnému vynahrazení podešlého teď zpuštění.« Doufáme, že slova tato nepadnou ani na cestu, ani mezi trní, ani na skálu, ale v prsť úrodnou! Jinak se přece nemůžeme domýšleti do učitelů českých, z nichžto přece každý z povinnosti povolání svého má a musí býti strážcem jazyka, nemá-li ho stihnouti porok »nájemníka« na národa roli dědičné. *F. K. Pich.*

Právníci a národní hospodáři v obecní správě. Dr. F. Ludwig hovoří v časopise »Volkswirtschaftliche Blätter« o upřednňování právníků v městských správách. Všechna řídicí místa v správách těch bývají vyhrazována právníkům, přes to, že za posledních desítiletí učinily státní vědy nesmírné pokroky, jichž by mělo býti v obcích využíváno. Právní odbory jsou nyní tak rozsáhlé, že mladý právník nemá kdy, aby také ještě propracoval důkladně obory státovědné. Studuje pro své zkoušky, jichžto těžištěm jest občanské právo a civilní proces. O právu veřejném, jež bývá z pravidla součástí studia statovědného, mívá obyčejně známosti toliko povrchní. Dobré státovědní vzdělání vymáhá samo sebou muže celého a namahavého studia o několika semestrech. Nauka o národním hospodářství a věda finanční však nejsou klidným pólem jako moudrost pandekt a občanský zákonník, nýbrž podobají se živému veletoku, do něhož ústí neustále nové prameny věčnou střídou. Že státovědné studium jest v živoucnějším styku s praxí, se záležitostmi lidovými, s obchodem a změnami a s moderním hnutím dělnickým nežli právnictví, záleží v povaze odborů. — Které přípravné vzdělání uschopňuje řídícího správního úředníka v obci lépe k povinnostem a úkolům jeho úřadu? Každý nepředpojatý právník musí alespoň dávati tomu, že jisté národohospodářské decernáty: daně, živnosti, obecní ústavy transportní, chudinství, spořitelny, městské půjčky, dělnické obytnictví, pracovní průkazovnictví atd. v rukou muže státovědně vzdělaného jsou lépe opatřeny než u právníka, kterému se bývá ve věci té napřed »zapracovávati«. Zánovně vybyli národní hospodáři většinou zkoušku z práva státního a správního, a v státovědném semináři university se znamená, že za příkl. živnostenský řád se svým mnohým úskalím a zákonodárství o dělnickém pojišťování musí býti také důkladně propracovány, když se také právník odborník o tyto »drobné zákony« obyčejně nic nestarává. Vlastní doménou právníkovou jest a zůstane právo soukromé a vědomostí v tom nasbíraných může v správě obecní zřídka využívati. Starosta nebo purkmistr i města nejmenšího, i když jest

právníkem, nevodívá procesů, nýbrž pověřuje městskými procesy vždy právního přítele, který přece s judikaturou nejlépe jest obeznámen, zatím obecnímu úředníku právnicky vzdělanému nedostává se kdy, aby se také v právním oboru nepřetržitě dále vzdělával. Od doby vývoje sociálně politického zákonodárství za posledních desítiletí vyvinulo se vedle nauky o národním hospodářství a finanční vědy ještě vlastní správní věda, která pojednává o velmi důležitých problémech záležitostí obecních, jak dokazuje dílo theoretika a zároveň praktika „Sozialpolitik und Verwaltungswissenschaft" od dra J. Fastrowa, soukromého docenta berlínské university a městského rady v Charlottenburku. Dříve se měly věci jinak; neboť státní vědy byly toliko přívěskem vědy právní. Dnes máme dva odpojené obory, jež oba jsou tak objemné a mnohotvárné, že „nikdo nemůž sloužiti pánům dvěma". Proto dr. Ludwig vyzývá a napomíná obce, jimž bude v oboru moderní sociální reformy vykonávati věci veliké, aby se zříkaly konečně staré soustavy a za obsazování míst správních mívaly alespoň stejný zřetel k národním hospodářům jako k právníkům z povolání. Dr. Ludwig koná svým výzvem totéž, čeho se již domáhají v Prusku školští odborníci, totiž aby řídicí místa v správních úřadech vyučovacích nebyla vyhrazována zrovna právníkům, již pro věci výchovné a didaktické nemívají pravého porozumění, nýbrž aby na ně byli povoláváni větší měrou školní odborníci. Dosud ovšem oprávněné žádosti tyto neměly ani v Prusku kýženého úspěchu. A hůře se v té příčině mají věci v Rakousku. Tu se může týmže právem, jako se dí, že kult zabíjí osvětu, obměňovati také, že juristé zabíjejí didaktiky. Odtud namnoze též pověstná ustrnulost v školství rakouském. *ch.*

Jak do Ruska se dostala zrada.

Mám zde v sousedství přítele. Je plavovlasý, chromý muž sedící v zimě v létě na své židli těsně u okna. Vypadá velmi mladě, jeho naslouchající obličej mívá někdy dokonce cosi chlapeckého. Avšak bývají také dny, kdy stárne, minuty přecházejí nad ním jako roky a z nenadání je z něho stařec, jehož matné zraky skoro již propustily život. Známe se dávno. Nejdříve jsme se vždycky na sebe jen dívali, později jsme se mimoděk usmívali, od roku se pozdravujeme a bůh ví, od které doby, vypravujeme si to i ono, bez výběru, jak se právě udá. »Dobrý den,« zvolal, když jsem šel mimo; jeho okno bylo ještě otevřeno do bohatého a tichého podzimu. »Dlouho jsem Vás neviděl.«

»Dobrý den, Ewalde —«. Přistoupil jsem k jeho oknu zastaviv se, jak jsem vždy činíval. »Byl jsem na cestách.« — »Kde jste cestoval?« ptal se s netrpělivýma očima. — »V Rusku.« — »Ó, tak daleko —« opřel se na zad a pak: »Jaká je to země Rusko? Tuze veliká, není-li pravda?» — »Ano,« pravil jsem, »veliká je a kromě toho —« »Ptal jsem se hloupě?« usmál se Ewald zardívaje se. — »Nikoliv, Ewalde, naopak. Když se

ptáte: jaká je to země? různé objasňují se mi věci. Na př.: s čím Rusko hraničí? »Na východě?« prohodil můj přítel. — Rozmýšlel jsem se: »Nikoli.« — »Na severu?« vyzvídal chromý. — »Hleďte,« napadlo mi, »čtení z mapy pokazilo lidi. Na mapě je všecko ploché a rovné, a označí-li čtyři strany světové, zdá se jim, že tím učinili všecko. Ale země není přece atlas. Má hory a propasti. Dotýká se přece také něčeho nahoře a dole.« — »Hm —« rozvažoval přítel, »máte pravdu. S čím by asi mohlo Rusko hraničiti na těchto dvou stranách?« Z nenadání vypadal nemocný jako chlapec. — »Vy to víte,« zvolal jsem. — »Snad s Bohem?« — »Ano,« potvrzoval jsem, »s Bohem.« — »Tak« — přikývl můj přítel zcela chápaje. Potom teprve vznikaly v něm některé pochybnosti: »Cožpak Bůh jest země?« — »Myslím, že ne,« odvětil jsem, »avšak v primitivních řečech mají mnohé věci totéž jméno. Je tam asi říše, která slove Bůh a ten, jenž ji vládne, slove také Bůh. Prostí národové často nedovedou rozeznávati svojí země od svého vládce; oba jsou velicí a dobrotiví.« — »Rozumím,« řekl zvolna muž u okna. »A zda-li pak v Rusku pozorují toto sousedství boží?« — »Pozorují je za každé příležitosti. Vliv boží jest nadmíru mocný. Ať se z Evropy přiveze sebe více nového: věci přinesené ze západu zkamení, jakmile se dostanou přes hranici. Někdy stanou se z nich skvostné kameny, ale právě jen pro boháče, pro tak řečené »vzdělance«; ale tam z té druhé říše přichází chléb, z něhož se živí lid.« — »A chleba má snad lid nadbytek?« — Váhal jsem: »Nikoli, tomu tak není, dovoz z říše boží jest některými okolnostmi ztížen —« Snažil jsem se odvrátiti jej od této myšlenky. «Avšak mnohé obyčeje byly přejaty z onoho rozsáhlého sousedství. Některé obřadnosti na příklad. Oslovují cara jako Boha.« — »Tak neoslovují jej tedy: Vaše Veličenstvo?« — »Nikoli, říkají oběma tatíčku.« — »A před oběma klekají?« — »Před oběma vrhají se k zemi, čelem cítí půdu, pláčí a praví: »Jsem hříšný, odpusť mně, tatíčku. Němci vidouce to tvrdí, že je to zcela nedůstojné otroctví. Já o tom soudím jinak. Co znamená kleknutí? Má týž smysl jako by někdo prohlásil: Mám úctu. K tomu také stačí obnažiti hlavu, míní Němci. Nu ano, pozdrav, poklona, jsou jistou měrou také výrazy úcty, zkratky vzniklé v zemích, kde nebylo tolik místa, aby se byl každý mohl vrhnouti na zemi. Avšak takových zkratek užívají lidé brzy mechanicky, nejsouce si již vědomi smyslu jejich. Proto je dobře tam, kde ještě je místo a čas vypsati celý posun, ono krásné a důležité slovo: úcta.« — »Ano, kdybych mohl, klekl bych také —« zdálo se chromému. »Ale na Rusi pochází ještě mnoho jiných věcí od Boha,« pokračoval jsem po chvíli. »Člověk cítí, že všecko nové jest zaváděno od něho, každý šat, každý pokrm, každá ctnost ba i každý hřích musí býti dřív od něho povolen, nežli se stane zvykem.

Nemocný pohlédl na mne téměř polekán. Pospíšil jsem si, abych jej uklidnil: »Je to pouze pohádka, které se tu dovolávám, tak řečená bylina, něco, co bylo. Povím vám stručně obsah. Titul jest: ‚Jak se dostala do Ruska zrada'.«

Opřel jsem se o okno, a chromý přivřel oči, jak rád činíval, když někde se počínala povídka.

»Hrozný car Ivan chtěl sobě sousední knížata podrobiti i vyhrožoval jim velikou válkou, nepošlou-li peněz do Moskvy, do bílého města. Knížata, poradivše se vespolek, pravila jako jeden muž: ‚Dáme ti tři hádanky. Přijď v onen den, který ti určíme, na východ k bílému kameni. Tam budeme shromážděni, a pověz nám jejich rozluštění. Budou-li správná, dáme ti dvanáct kádí zlata, kterých na nás žádáš.‘ Nejprve přemýšlel car Ivan Vasiljevič, avšak rušilo jej množství zvonů v bílém městě jeho Moskvě. I dal si zavolati své mudrce i rady svoje a každého, kdo na otázky nedovedl odpověděti, kázal vyvésti na veliké, červené náměstí, kde právě stavěli kostel pro Vasila Nahého. I dal hned každému srazit hlavu. Při takovém zaměstnání ušel mu čas tak rychle, že ani nevěděl jak, a už byl na cestě k východu, k bílému kameni, u něhož čekala knížata. Na žádnou ze tří otázek nevěděl odpovědi. Než jízda byla dlouhá, a stále ještě bylo možno potkati nějakého mudrce; tehdy totiž bývalo množství mudrců na útěku, poněvadž všichni králové měli ve zvyku srážeti jim hlavy, jestliže se jim nezdáli býti dostatečně moudří. Takového mudrce sice nespatřil, avšak jednoho jitra zahlédl starého, vousatého sedláka, an staví kostel. Byl už tak daleko se stavbou, že robil právě střechu a pokrývaje ji malými latěmi. Tu bylo ovšem nadmíru podivno, že starý sedlák stále sestupoval s kostela dolů a z hromádky dole narovnané odnášel nahoru vždycky jen jedinou lať ku, místo aby jich do svého dlouhého kaftanu bral několik najednou. Tak stupal stále nahoru a dolů, i nebylo vůbec dohledno, kdy dopraví všecka ta sta latí na místo. Car stal se proto netrpělivý: ‚Hlupáku,‘ zvolal (tak totiž říkají v Rusku obyčejně sedlákům), ‚měl bys řádně naložiti toho dříví do náruči a pak vylézti na kostel, to by bylo mnohem jednodušší!‘ Sedlák, jenž byl právě dole, zastavil se, položil ruku nad oči a odpověděl: ‚To již přenech mně, care Ivane Vasiljeviči, každý nejlépe svému řemeslu rozumí; ostatně, že tu právě jedeš mimo, povím ti rozluštění těch tří hádanek, které máš věděti tam u bílého kamene na východě nedaleko odtud.‘ I vštípil mu po řadě všecky tři odpovědi. Car úžasem ani se nedostal k dikům. ‚Jakou ti dám odměnu?‘ zeptal se konečně. ‚Nic,‘ povídá sedlák, sebral lať ku a chystal se na žebřík. ‚Počkej,‘ poručil car, ‚to nejde, přání nějaké vysloviv.‘ ‚Nuž, bať uško, poroučiš-li, dej mně jednu z těch dvanácti kádí zlata, co dostaneš od knížat na východě.‘ ‚Dobrá —‘ přikývl car. ‚Dám ti káď zlata.‘ Pak bystře ujížděl, aby rozluštění zase nezapomněl.

Když se car s dvanácti káděmi zlata vrátil z východu, zavřel se ve svém paláci uprostřed Kremlu pětibraného. Vysypal zlato na lesklou podlahu síně, takže povstala pravá hora zlatá, vrhající veliký černý stín na zemi. V zapomenlivosti vyprázdnil také dvanáctou káď. Chtěl ji zase naplniti, ale bylo mu líto ubrati tolik zlata ze skvoucí hromady. I sešel v noci dolů do nádvoří a nabrav do kádě jemného písku, až byla do tří čtvrtin

plná, vrátil se potichu do svého paláce. Na písek naložil pak zlato a nazejtří poslal káď po poslovi do té krajiny širé Rusy, kde starý sedlák stavěl tehdy kostel.

Sedlák vida přicházeti posla, sestoupil se střechy, která ještě dlouho nebyla hotova, i zvolal: ‚Ani sem nechoď, příteli, jeď si jen domů i se svou kádí, jsou v ní tři čtvrtiny písku a sotva čtvrtina zlata; nepotřebuji ho. A svému pánovi řekni: doposud že nebylo zrady na Rusi. Ale on sám že je tím vinen, zpozoruje-li, že se nemůže spolehnouti na žádného člověka; neboť teď právě ukázal, jak se zrada kuje, a od století do století dojde jeho příklad napodobitelů. Nepotřebuji zlata, mohu žíti bez něho. Nečekal jsem od něho zlata, nýbrž pravdu a poctivost. Než on mne ošálil. Pověz to svému pánovi, hroznému caru Ivanu Vasiljeviči, který sedí ve svém bílém městě Moskvě se zlým svědomím a ve zlatém rouše.‘*

Po chvíli cvalu posel se ještě jednou ohlédl: sedlák a kostel zmizeli. Také narovnané latě zmizely, tam jen prázdná rovina se rozkládala. Zděšeně uháněl do Moskvy, předstoupil bez dechu před cara a vyprávěl mu dosti nesrozumitelně, co se bylo událo, dodávaje, že ten, jejž měli za sedláka, nebyl dojista nikdo jiný než sám Bůh.« —

»Měl-li pak pravdu?« mínil můj přítel potichu, když moje povídka dozněla. — »Možná —« odvětil jsem, »ale vite, lid jest — pověrčivý .. teď však už musím jít, Ewalde.« — »Škoda,« pravil chromý upřímně. »Budete mně zase brzy vyprávěti povídku?« — »Rád — ale za jedné podmínky.« Přistoupil jsem ještě jednou k oknu. — »Totiž?« divil se Ewald. — »O nejbližší příležitosti povíte zase vy všecko dětem ze sousedstva,« prosil jsem. — »Ó, děti přicházejí teď tak zřídka ke mně.«

Těšil jsem jej: »Však přijdou. Patrně jste v poslední čas neměl chuti vyprávěti jim něco, možná také že jste neměl látky, nebo příliš mnoho látek. Ale zná-li kdo skutečnou povídku, myslite, že to zůstane skryto? Uchovej bůh; to se roznese, zvláště mezi dětmi! — Na shledanou.« S tím jsem odešel.

A děti slyšely povídku ještě téhož dne.

Z knihy „Vom lieben Gott“ přel. *Jan Löwenbach. Rainer Maria Rilke.*

Literatura. Umění. Věda.

Jan Srp, **Podrobná mapa království Českého** v měř. 1 : 100.000. nakl. Jar. Bursík. Nemáme české podrobnější mapy, s kterou v ruce bychom mohli cestovati. Největší až dosud takovou mapou byla mapa, zpracovaná Kotyškou a Hanfem, v měřítku 1 : 200.000. Jenom že tato, třeba jinak velice dobrá, byla pracována podle mapy německé. Poněvadž pak provedení její nebylo tak jemné (což jest u nás přec jenom velmi

* Car má více než sto zámků, zaměstnává 32 tisíc sloužících, jež stojí ročně 20 mil. korun. Na těch zámcích vydržuje 5 až 6 tisíc koní a 50 tisíc kusů dobytka. Carská rodina, počítáno do třetího kolena, má 33 mužských členů a z těch smí každý ztrávit 2¼ mil. korun ročně. Tito členové mají čtyřicátý díl vší půdy evropského Ruska s 325 paláci a zámky s 20.000 osobami posluhy. Na každého přichází 637 služebníků. — Zpráva probíhající dnešním tiskem. *P. r.*

obtížné, i také po jiných stránkách velmi nesnadné), má terrain velmi tmavý, takže vypadla velmi nezřetelná a nepůsobí v celku příznivým dojmem. Mimo tuto celistvou a jednotnou mapu máme ovšem také mapu jednotlivých okresních hejtmanství, které, pokud se týče topografie, jsou snad správny. Ostatních nástěnných map, také v měřítku dosti velikém pomíjíme, poněvadž tam rovněž nemohlo býti vyhověno všem požadavkům. Tím se stalo, že doposavad, chceme-li se náležitě orientovati a dobrého názoru o krajině nabýti, saháme vždy ještě ku speciální mapě z vojenského ústavu, v měřítku 1 : 75.000. Mapa ta jest velmi dobře provedena a jest velmi zřetelná, tak že jí můžeme dobře užiti ke všem potřebám při geografické práci. Co nám při-ní vadí, jest snad jenom německá nomenklatura. Jinak zase jest, pokud se Čech týče, také staršího data, ale jest nyni stále opravována a doplňována.

Potřeba nové mapy tedy v celku tu byla a úkolem jejím bylo, napraviti to, co při předešlých mapách vadilo. Nyní jest tedy vydávána nová mapa Srpova, jako podrobná mapa Čech, v měřítku 1 : 100.000, velmi vhodném a přiměřeném, tak že jest způsobila k velikým detailům. Jenom že, čím se hned na první pohled liší od ostatních map? Že nemá terrainu. A přece mapa má v nás „vzbuditi představu věcí, jichž jsme sami neviděli, anebo oživiti a zachovati představu věcí, jež jsme sice viděli, ale na zřeteli stále míti nemůžeme.“ Mapa jest přece jenom zmenšený obrázek povrchu zemského anebo nějaké jeho části, která se nám má v rovině a při zmenšení poměrně takovou jeviti, jakou jest ve skutečnosti. Tento základní požadavek mapy jest při této mapě nesplněn. To jest také mapě velikou závadou. Tím ocitáme se vlastně před otázkou, zda to vlastně mapa v pravém slova smyslu jest? Tím, že není naznačen terrain, odpadá velmi vydatná pomůcka k orientování se v přírodě. Význačnější jenom body, malé vrchy, prokáží orientujícímu se velmi často dobrou službu. Že jsou tam označeny osady, tím ještě není všecko vykonáno. Což když osadu s některého místa vůbec nevidím? Z terrainu jsou tam naznačeny jenom lesy a nejvýznačnější vyvýšeniny, trigonometricky změřené. Mapa tato jest odporučována turistům, jenom že nejsou všude u cest tabulky, aby udávaly směr, kam která cesta vede. Je-li mapa ta úplná a na nejnovějších základech, necht posoudí každý ze svých zkušeností. Provedení jest celkem slušné, jenom že snad ne tuze přiměřené názvosloví, které leckde svou velikostí sice určuje důležitá místa, ale neladně působí na celek. Bylo by bývalo snad lépe, vydati mapu sice v témž měřítku, ale úplně vyhovující. Nepomůže nám, když budeme míti několik map českých, záleží mnohem více na jejich jakosti. Raději méně, ale důkladné. Pro geografii sice také možno mapy této upotřebiti, ale jenom v málo případech, a bude nutno zase sáhnouti k speciální mapě z vojenského ústavu tak jako dříve.

V. K. Nový.

Náboženskost Nietzscheova. Dr. fil Fr. Rittelmeyer měl čtyři přednášky o Nietzscheově poměru proti náboženství, jež vydány nedávno souborem jako spisek s názvem: Friedrich Nietzsche und die Religion. (V Ulmu 1904, nakl. H. Kerler). V první přednášce Rittelmeyer se zabývá náboženským vývojem Nietzscheovým. Na otázku: Zdali byl kdy Nietzsche náboženským (věřícím, nábožným), odpovídá autor: „Smíme, míním, říci: Byl náboženský, jak právě jsou náboženské děti: za své mladosti poznal kouzlo náboženských nálad: po dlouhá leta žil poután jsa náboženskými myšlenkami a city. Ale stalo se mu tak jako mnohým jiným: jakmile uzřel svět vlastníma očima, jakmile se ptal: co se shoduje nyni ze všeho toho přiučeného s mou vlastní přirozeností, s mou vlastní zkušeností — tu se mu především rozplynul všechen náboženský svět jako blahá mha kadidlová, v níž dosud žil, a již nyní mocnýma pažema od sebe zapuzuje.“ *k.*

Savonarolova očista ohněm. Prof. theologie na mnichovské universitě dr. Josef Schnitzler publikoval spis: Savonarola und die Feuerprobe. (Eine quellenkritische Untersuchung zur Geschichte Savonarolas. V Mnichově u J. J. Lentnera 1904). Očista ohněm jest — jak známo z dějin — osudným obratníkem v životě Savonarolově. (datum její: 7. dubna 1498). Po ní za několik neděl skonal florentský reformátor

a převor u sv. Marka po těžkém trýznění na mučidle na šibenici. Prof. Schnitzler, známý zpytatel o Savonarolovi, rozděluje svědky v při jeho do tří skupin: přívržence, protivníky jeho a neutrální. Výpovědi svědecké jednotlivých skupin oceňují se kriticky mezi sebou a proti výpovědem druhých skupin. Z toho se udává, že výpovědi stoupenců jeho (fratesků) se potvrzují v bytných věcech všech nestranými autory i samými protivníky. Z toho se vyvozuje skutečnina: Františkánové ve spolku se signorií shodli se na požadavku očisty ohněm a požadavek ten prohlásili, ale zmařili také očistu, aby Savonarolovi připravili zkázu. K tomu jim bylo vítanou záminkou, že Savonarola přikázal vziti s sebou sv. svátost, ale nečině okolnost tu podmínkou. *K.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Domácí politika. Košutův výrok o federalisaci Rakouska byl přijat u nás v radikálnějších vrstvách a stranách s enthusiasmem až přehnaným. Nejen jednotlivci i poslanci národ. sociální s drem Baxou poslali Košutovi telegramy skutečně děkovací. Máme za to, že naděje budou zklamány. Státoprávní Samostatnost odůvodňuje enthusiasm zmíněný takto (4. února č. 10. str. 1.): Český státoprávník může za jistých okolností přijmouti program federativní za svůj, ale arcit bude si vždycky vědom toho, že program ten má býti vždycky prostředkem ke společnému rozbíjení centralismu a klestění cesty k samostatnosti českých zemí na podkladě státoprávním . . Půjde české poselstvo zase věrně s Vídní proti Maďarům? . . nebezpečí nové slepé sebevražedné rakušácké politiky protimaďarské v nastávajících pohnutých dobách není vyloučeno.“ — Doufejme, že o poměru k Maďarům se bude jednati vážně a zrale. Ale i když po všech střízlivých výpočtech nám vyjde, že jest naším zájmem jíti s Maďary, bude vždy větší nebezpečí, že my budeme tahati Maďarům kaštany z ohně než opak. Již to a pak vzpomínka na r. 1867 a 1871 měly enthusiastické projevy české zadržeti.

Dne 22. ledna svolala Národ. Rada sjezd samosprávný, za příčinou utužení organisace, jakožto i aby sbory samosprávné staly se členy Nár. Rady a zaváděly národní kolek. Na sjezdě byly zásady vládou projektované reformy správní zavrženy, ježto by sloužily jen utužení centralismu a volnost sborů samosprávných by obmezovaly. — Nyní i na Moravě jedná se o založení ústředí starostenských sborů. Tím by alespoň politicky samospráva byla „na drátku“. Neboť máme na Moravě dosud prý zastupitelstva (Brušperk), jež se příčí zavedení národ. kolku, máme starosty (na Přerovsku i jinde), kteří by rádi odňali učitelům svobodné byty, že jsou ‚neznabozi‘ — a máme starosty, kteří nechtějí plnit usnesení sborů, aby si nepohněvali pana hejtmana. Ke starostenské organisaci by měla býti připojena organisace předsednictev místních školních rad! — Nápravu třeba však klásti hlouběji, mnohem hlouběji. To všecko je příliš jednostranné a malicherné a celá taková vnější mašinerie jednoho dne selže, toho dne právě, kdy jí bude nejvíce třeba.

SOCIÁLNÍ. Mezi sociálně politickými úkoly zasluhují pozornost bezplatné právní porady pro nemajetné. Kroky, které dosud tu k rozřešení směřovaly, zakládají se na svépomoci, jsouce podnikány organisacemi některých politických stran a určeny výhradně pro vlastní stoupence. Ale věc má význam širší, dotýkajíc se všech vrstev nemajetných, a to tím více, čím složitější se stává moderní zákonodárství, stále a stále doplňované, a čím hlouběji proniká do všech vrstev lidu vědomí práva. Je to zvláště zákonodárství pojišťovací (pro případ úrazu, nezaměstnanosti, stáří a úmrtí), důležité pro vrstvy střední a dělnické, které nás přivádí ve stálý styk s právem. Ale při každém kroku, který chudý člověk podniká, aby si zjednal informaci v té či oné právní záležitosti, naráží na překážky, které mu činí zákonnou ochranu namnoze nedosažitelnou a zbavuje ho možnosti, aby se jí domáhal. Na jedné straně jsou to nespolehliví pokoutní rádcové a na druhé vysoké poplatky, které za právní poradu žádají advokáti. Proto bezplatná právní porada, kterou pro své stoupence zavedly strany děl-

nické, je přirozeným výsledkem nynějších poměrů a uvědomělosti dělnictva. — Mezi posledními publikacemi a pojednáními, která se tímto předmětem obírají, zasluhuje pozornosti článek dra E. Cahna o „Bezplatné právní poradě pro nemajetné v německé říši“. (Sociales Museum.) Dr. Cahn rozeznává pět druhů organisací: 1. dělnické sekretariaty odborových jednot, 2. lidové kanceláře, zřízené katolickými spolky, 3. kanceláře pro právní ochranu žen a dívek, založené ženskými spolky, 4. soukromé informační kanceláře, zřízené jednotlivci a lidumilnými spolky a 5. městské a státní organisace. Zvláštní pozornosti zasluhují tyto veřejné kanceláře pro poskytování právní porady, které nejsou výsledkem akce svépomocné, nýbrž svědčí o tom, že právní ochrana nemajetných tříd je důležitým bodem mezi sociálně politickými úkoly obce a státu. Součinnost státu v tomto směru v Německu je teprv v počátcích a jeví se spíše v podporování organisací veřejných, již zavedených, takže kancelář pro právní poradu, státem vydržovaná, jest pouze v Koburgu. Za to více jich je zřízeno nákladem obcí, nehledě ani k tomu, že obecní úřady v mnohých městech udělují právní poradu vedle svých obvyklých prací. Účel, za nímž původně tyto informační kanceláře většinou byly zřízeny, totiž k ochraně dělnictva, udává také povahu jejich činnosti: většina dotazů totiž se týká pojišťování dělnictva a pracovních smluv. U dělnických sekretariatů tvoří tyto dotazy 34—56%, u lidových kanceláří 60%, u ženských spolků 12—22% a u nejstarší z městských kanceláří v Mühlhausen (od r. 1897) 41%; ostatní dotazy pak se týkají nájemných smluv, manželského a dědického práva atd. — Tyto právní porady jsou zpravidla všeobecně přístupny, ač u mnohých organisací jsou stanovami omezeny na jisté obory a vrstvy. Poněvadž pak dělnické sekretariaty bývají nuceny věnovati mnoho práce poradám z celého práva občanského a trestního, čímž trpí jejich vlastní agenda v oboru práva pojišťovacího a námezdních smluv, zasazují se dělnické sekretariaty o to, aby práce byla rozdělena a aby všeobecná část porad byla přidělena zvláštním dotazováním. Zajímavé je stanovisko pruské vlády, která veřejným právním dotazovnám vychází vstříc. Ve svém nedávném oběžníku vybízí obce, aby zřizovaly bezplatnou právní poradu a uděluje jim peněžitou podporu, věnovala zatím 30.000 marků. Zvláště mají býti zařizovány ve městech s více než 100.000 obyvatelů a všude, kde je soustředěno více dělnictva. Tyto dotazovny mají býti ve styku se zprostředkovatelnami práce; dále v onom oběžníku se obcím ukládá, „aby o to pečovaly, aby se v úřadovnách obecních dostalo nemajetným právní porady ve všech otázkách sociálního zákonodárství a správních věcí, a aby se jim vystavovaly potřebné spisy zdarma nebo za nepatrnou náhradu.“ Dělnické kruhy stopují tento úmysl pruské vlády s nedůvěrou, neboť vidí v obecních úřadovnách protiklad proti svým dělnickým sekretariatům, namířený k ochraně středních tříd, zvláště zaměstnavatelů. — Otázkou tou obírá se také spis dra Aug. Müllera „Arbeitersekretariate und Arbeiterversicherung in Deutschland“ (G. Birk & Co., Mnichov), dr. Müller pokládá dělnické sekretariaty, spočívající na svépomoci, za přechodný útvar k ústavům pro bezplatnou právní poradu vůbec (komunálním), kdežto se dnes dostává v nich porady většinou jen organisovaným. *Ts.*

Český úvěrní ústav rozesílá pozvání k upisování kuxů **„Českého těžařského družstva** na zlato, antimon, stříbro a arsen v okresu **Sedlčanském v Čechách“**. V prospektu mluví se nejprve o vykořisťování zemských pokladů anglickými syndikáty a o lhostejnosti českých kapitalistů. Pak obšírně se pojednává o nových ložiskách na zmíněné kovy, jež objeveny byly prý v kraji Sedlčanském a prospekt končí apelem na veřejnost resp. české kruhy finanční, aby upisováním kuxů pomohly v rukou českých udržeti majetek, slibující prý hojný užitek, „an nehodláme se zaprodati za směšný obnos anglickým finančníkům . .“ Při každé takové finanční operaci, v níž investovati se má kapitál, jest především třeba, aby podnik sám o sobě budil důvěru, zvláště u nás, kde českého kapitálu není nadbytek a kde jej třeba ukládati především jistě. Prospekt těžařského družstva Sedlčanského důvěry naprosto nevzbuzuje. I po stránce formální překvapuje primitivností výpravy a slohu. Není tištěn,

jak obvykle bývá, což by nebylo samo o sobě ovšem závadou, ale obsah jeho jsou většinou holé fráse, leckde dosti naivní. Vrcholem nedbalosti však jest sloh a gramatika. Letmo jen několik ukázek: *an* nehodláme, syndikáty utvořili, *aň* jsou zjištěny, již, prvky radium (m. radia), my nížepsaný, ten samý, *an* hodnota stoupá, zveme přistoupiti (m abyste přistoupil) ustanovy, abychom mohli *jsme*, krátké expose *přes* rudní nálezy, atd. — Ne že bychom jen z těchto chyb, které v českém prospektu nikdy objeviti se nemají, usuzovati chtěli na věcnou neopodstatněnost celého podniku, který by mohl snad míti dobré základy (což by ovšem nejprve odborníci měli dokázati). Ale když naši „podnikaví lidé" již přicházejí na nás s bubnem vlastenecké svépomoci, měli by uměti alespoň snesitelně česky psáti. Na konec ještě poznámku! Zakládající družstvo lamentuje na cizince, „v jichž bezedných kapsách kus českého národního jmění za kusem mizí", ale na prospektu jeho mezi osmi členy družstva figurují dva cizinci: jeden horní inženýr a jeden profesor a geolog, oba z Freiberku. Není nad důslednost! Divíme se Čes. Úvěr. ústavu, že by podnikl financování věci tak málo důvěry vzbuzující.

Článek svůj **„K činnosti našich pivovarů"** z předešlého čísla „Rozhledů" doplňujeme ještě potud, že v cifru dlužníků u Nuselského pivovaru udanou obnosem K 189.799·— nejsou pojaty pohledávky v běžných účtech, pohledávky směnečné a knihovně zajištěné obnosem K 428.878, čímž by účet ten vykazoval celkem K 618.677. U pivovaru Vinohradského zahrnuty jsou v účtu dlužníků i pohledávky za slad, což ovšem zvláště jest uvésti vzhledem ostatních pivovarů, které sladovny nemají. U pivovaru česko-budějovického připočísti jest k dlužníkům za pivo i půjčky pivovaru obnosem K 405.626·—

Porušťování Čudska zasahuje již také svobodné učení. Čudský senát nařídil již i kuratoriu university v Helsingforsu, že jest tam zříditi dvě nové učebné stolice, jednu pro ruské státní právo a druhou pro ruské dějiny a ruskou státní nauku. Stolice ty mají býti nejpozději do tří let obsazeny. *k.*

Nejstarší německý student universitní †. Nejstarší student university v Giessenech stud. chem. Kristian Busch zemřel nedávno v padesátém roce svého věku. Od letního běhu r. 1871 dával se pravidelně jako posluchač immatrikulovati, až ho v šedesátém šestém běhu universitních jeho „studií" pochovali. *k.*

Sgraffita rázu 16. věku s figurálními motivy objevila se náhodným oprýsknutím omítky na rohovém domě Malého Náměstí č. 10 (č. p. 4-I). Podaří-li se zjednati odkrytí jich — jak slyšíme, žádala o to Soupisná komise i klub ‚Za starou Prahu' radu městskou — bude dům ten novým důkazem nádhery pražské v renaissanci i co do architektury měšťanské. Je tu zároveň i nové memento, jak opatrně mělo by se v Praze, hlavně v okolí radnice, postupovati, než se rozhodne o bourání toho neb onoho domu. U domu, o němž řeč, je nález tím významnější, že je součástí radnice.

Pavilon v býv. botanické zahradě smíchovské — jedna z nejlepších nip pražského baroku — měl být podle projektu smíchovského z polovice utopen v tělese nového nábřeží. Přes protest podaný kruhy „staropražskými" proti tomuto znešvaření a ubití poslední z četných někdy uměleckých památek bohatého Smíchova, není věc posud rozhodnuta příznivě. Zvláštní detajlní návrh na estetickou úpravu okolí pavilonu, při níž by nebyl ani z části zasypán, směrem od řeky pak pohledově uplatněn, byl vypracován arch. P. Janákem pro klub ‚Za Starou Prahu' a jak obci smíchovské tak i zemskému výboru předložen. Nyní, kdy otázka je právě ve stadiu řešení, zabývá se odborně návrhem klubu únorové číslo „Architektonického Obzoru", přidávajíc i kopii projektu.

Administrační. Mnozí dluží nám i větší obnosy a ke všem (a přečetným) žádostem i připomínkám zůstávají hluši. Jsou tací, kdož by snadno mohli zaplatiti; po částech pak by nebylo to obtíží nižádnému. Administrace časopisů mají jistě velmi chmurný názor o českých lidech. Mnozí se až zahazují, jen aby nemusili vykonati, k čemu na konec bývají přinuceni mnohdy za výdajů mnohonásobně větších, než činil požadavek listu! Přejeme si vycházeti s každým čestně!

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 18. ÚNORA 1905. ČÍSLO 21.

ROZHLEDY

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

»Tous les progrès de l'esprit humain, de la civilisation, de la morale, de la richesse publique, du commerce, amènent pen à pen la restauration de la liberté individuelle: l'Angleterre et la France ont été autrefois ce que sont aujourd'hui la Russie, les provinces polonaises et une partie de l'Allemagne« napsal Bentham (II 187) více než před 100 léty a podnes dokazují to nynější poměry v Rusku. Kolik již snah výtečných duchů promarněno, kolik práce obětováno, aby těžkopádný tisíce životů nevinných obětí požadující státní stroj nahrazen byl lehčím, správnějším a nevyžadujícím tolik nešťastných obětí — ale marně. V Rusku čtou sice státníci francouzské a anglické spisy politické, hospodářské a správní, jsou in teoria pro ně nadšeni, avšak prakticky z nich neumějí ba nechtějí užiti ničeho: stereotypně odpovídajíce: to se pro nás nehodí. I já pravím: ano, to se pro Rusko, tak jak jest nyní, nehodí — avšak přece nelze tvrditi, že má a musí ostati, tak jak jest nyní, spíše naopak musí snažiti se o pokrok a sice rychle a rázně, nemají-li z toho vzniknouti pro říši a národ hrozné pohromy. Nejhorší stránkou nynějšího Ruska jsou jeho soudní a administrativní poměry, protože jako balvan leží na prsou obra slovanského a nedovolují mu ani v ostatních směrech co zdárně konati. To cítil již Petr Vel, tento prototyp ruského člověka, který násilně reformoval Rus, věda, že nelze se raditi s ruským člověkem pro jeho duševní zamrzlost, myšlenkovou lenivost, primitivní egoism a naprostou neprohlédavost do budoucnosti. A tento Rus-násilník více dovedl dobrého provésti ve své vlasti, nežli by bylo dovedlo deset parlamentů. Ano kdo dovede rusky mysleti a Rusku rozuměti, nabude rychle přesvědčení, že reformovati Rusko nelze jenom nějakou západoevropskou »konstitucí«, poněvadž tato forma hodí se do carské říše jako svoboda do Uher, snášenlivost do Turecka, nezištnost do Italie, humannost do Anglie a liberalnost do Rakouska. Suum cuique. Ani Němkyně Kateřina II. ničeho nesvedla v Rusku a její »sněm« měl v nejednom p a s i v n í význam, ale k a k t i v n í činnosti se nehodil.

Byla by veliká křivda domnívati se, že v samém Rusku nebylo dosti mužů, kteří by nejen cítili, ale i znali nedostatky, jimiž trpí vlast. Ve všech vrstvách byli a jsou jednotlivci, kteří cítí, ano jsou přesvědčeni, že musí nadejíti doba oprav, ale je

k tomu potřebí geniální trpělivosti, aby myšlenky svého ducha dovedli srovnati se skutečně geniálně líným chodem věcí. V Rusku děje se pokrok, srovnáme-li 10-letí s 10-letím, avšak co jinde dovedou provésti v roce, na to v carské říši nestačí desítiletí. Něco leží v ruské povaze, tak podivuhodně vlažné, k budoucnosti lhostejné a k důsledné usilovné činnosti neochotné; Rus věru by mohl říkati: co můžeš udělati dnes, odlož na zítra — třeba si to ještě rozmyslíš. A vskutku záležitosti soudní vlekou se na léta, administrativní na léta, vojenské na léta, osvětné na léta.. zkrátka všecko na léta, a když něco jde hodně rychle jako na př. mobilisace, táhne se to alespoň na — měsíce!

Nynější státní zřízení je chatrné ani ne tak v teoretické úpravě jako ve skutečném provádění zákonů a předpisů. Panuje ve všem zmatek.* Ani pojem zákona není tu přesně definován; ani zákonník pro jednotlivé obory není přesně vydán; ani instituce dozorčí na plenění zákona stanovena — neboť říci, že car je nejvyšší instancí je zrovna tak jako odkázati nevinně odsouzeného k Bohu jako nejspravedlivějšímu soudci.** Úřad úřadu překáží, hlavy úřadů z řevnivosti si překážejí, není skutečné kontroly nejvyšších a proto ani nejnižších,*** šéf je despota, podřízený je otrok a otrok vždy špatným sluhou a horším pánem. Není veřejného mínění, poněvadž není svobody tisku, slova, svědomí; není politického mínění, poněvadž není veřejnosti úředního jednání. Senát je tajný, ministerstvo je tajno, synod je tajný atd, Tajemnost je vždy pelechem hříchu a tak i zde.

Již přes 100 let jedná se o pronikavější reformy státní v Rusku, ale podnes nezdá se chvíle příznivou. Carský manifest otřásl trochu ovzduším ruským, ale k opravám posud nedošel; válka budí dncs nové naděje, protože je vláda nynější (t. j. system samovládný) tak kompromitována svou shnilostí a nepoctivostí ve všem a všude, že se zdá velmi příhodnou doba k útoku. A tak tekla již krev — ale vykvete-li z ní svoboda o tom slušno — pochybovati.

* „Samovlády u nás vlastně není, nýbrž místo ní jest samovládná byrokracie, byrokratická anarchie, dočasné duumviráty a triumviráty mocnějších ministrů a egoistická, krátkozraká a ne vždy dobromyslná přehrada.“ (Osvob. 1903, 93).

** „V mnohomilionové říši, která zabírá skoro pětinu povrchu zemského, jest soustředění vší správy v rukách hosudara, při množství ostatních prací a starostí vládních, věc nemyslitelna, která převyšuje síly jediného člověka. Správa zařízená takovým způsobem bude nezbytně zbavena jednoty celku a pravidelného chodu v jednotlivostech.“ Kavelin.

*** Hr. Palen, bývalý ministr, pravil v státní radě: „Pouze při možnosti pohnati na soud nejvyšší osobnosti, ať jsou kdokoli, mohou býti položeny správné základy povinné odpovědnosti,“ zač ho velkokn. Vladimír zakřikl. — Osv. 1903, 106 píše: „Bývají obžalováni z krádeže státních peněz a odevzdáni soudu takoví úředníci, kteří nedovedou zajistiti se podporou vlivných osob, aby vyžádali si dovolení na urvání potřebné summy peněz. Nejvyšší radové nekradou, nýbrž jen berou, a přihodí-li se někdy nějaká nepřístojnost, trochu příliš zjevné vypůjčení nad všelikou míru, tedy nejobyčejněji — vystoupí ze státní služby do dobře placeného místa v bance, na dráze nebo jiných ústavech.“

Před 100 léty pokusil se o načrtnutí státní reformy M. M. Speránskij. Jsa přívržencem francouzských teoretiků, přijal z nich výklady ústavní zvláště o moci výkonné, soudní a organisaci státní. Pak teprve ve 3. části svého spisu obrací se ku kritice platného v Rusku zřízení státního a zároveň navrhuje hned opravy, jichž bylo by možno dosíci bez velikých převratů. Ukazuje zejména neurčitost kompetence nejvyšších institucí: rady, senátu, komitétu a ministrů. »Ani jedna z nich není tělesem politickým a tím méně zákonodárným — všecky závisí naprosto i v existenci i působnosti na jediné vůli i pokynu samoděržávné moci, proto ani práv ani výsad vlastních říšským institucím naproti svému prameni míti nemohou;« ani konstitutivního rozdílu není, zabývajíť se stejnými předměty vlády. Dle toho »základem nejvyšší moci v Rusku je samoděržávný panovník, který ve své osobě spojuje moc zákonodárnou, výkonnou a neobmezeně disponující všemi silami říše« (32). Obmezení může býti pouze rozumem, platným zákonem a zvyklostí historickou. A poněvadž vyvinul se system guberniální ve státní správě, jest třeba s reformami začíti v této instituci jako nejdůležitější složkou státní správy.

I obrací se k výkladu o konstituční vládě (monarchíčeskoje upravlénije) a ukazuje v řadě otázek, proč není možno v Rusku. »Jak odloučiti moc zákonodárnou (od výkonné) bez neodvislého stavu, který ji tvoří, a bez veřejného mínění, které jej podporuje? Jak vytvořiti neodvislý stav bez velkého a snad nebezpečného převratu všeho panujícího pořádku — s poddanstvím — a bez osvěty? Jak založiti veřejné mínění, vytvořiti národního ducha bez svobody tisku? Jak zavésti nebo dovoliti svobodu tisku bez vzdělání? Jak zavésti opravdovou zodpovědnost ministrů tam, kde není komu zodpovídati se a kde i zodpovídající i vyšetřující tvoří jednu osobu a jednu stranu? Jak bez zodpovědnosti může býti chráněno plnění zákonů? Jak může býti zabezpečeno pouhé vykonávání bez vzdělání a dostatečného počtu vykonavatelů?« A proto činí Speránskij závěr pro zřízení říše tento: 1) budiž založeno cele na stávající »samoděržávné konstituci« říše beze všeho rozdílu moci zákonodárné a výkonné; 2) budiž zabezpečeno a posíleno národní vědomí, tuto moc obmezující ne v její podstatě, nýbrž formě její působnosti; 3) budiž co možná nejvíce přiblíženo se k formě monarchické vlády výše načrtnuté; 4) obsahujž různé instituce, kteréž by postupně zřizované připravovaly opravdovou monarchickou vládu a uzpůsobovaly by pro ni národního ducha« (35).

Z tohoto náčrtku je patrno, že Speráskij dobře chápal, že v státě s poddanstvím není možna konstituce, protože není svobodného občanstva, ba není ani stavu městského vedle šlechty, neboť kupectvo takovým stavem nebylo a do jisté míry podnes není. Také druhý požadavek vzdělání obyvatelstva scházel v Rusku skoro úplně a nebylo možno i kromě poddanství děliti se s ním o vládu. Třetí požadavek, který již za Kateřiny II.

byl pociťován — veřejné mínění — nebyl splnitelný bez svobody tisku, ale svoboda tisková byla ilusorní při analafabetismu obyvatelstva. Tak všecko je jako v začarovaném kruhu a z toho plynou i ohromné nesnáze pro říši i obyvatelstvo; neboť zodpovědnost úřednictva, tam kde nedochází se úřady přípravným vzděláním (na př. právnickým), nýbrž pouhým jmenováním osoby kterékoli, není možna, ba ani myslitelna. A konečně za Alexandra I. nebylo vůbec dostatek ani špatných úředníků, takže často výkonnost státní moci stávala se ilusorní. Odtud je, tuším, zcela správný závěr Speránského: »Budiž nechán základ státního zřízení tak, jak jest, a pouze budiž národ probouzen a připraveny instituce, jež by se zdokonalovaly až do toho stupně, kde by se staly základem novým t. j. konstituční monarchie — kdež by uvědomělý národ schopen byl účastenství při vládě.« Proto měl za to, že se musí začíti s reformou policie* a ekonomie (39).

Aby pak bylo možno přiblížiti se k monarchické vládě, jest třeba rozděliti moc výkonnou a moc zákonodárnou. K tomu zřídí se dvě nejvyšší instituce: a) senát zákonodárný b) senát výkonný. Prvý má úkoly: 1) dávati zákony občanské i trestní; 2) opravovati je; 3) bdíti nad jich plněním. Jemu náleží soud nad ministry a revise nařízení výkonného senátu. Jeho členy jmenuje císař a je tedy vlastně částí kabinetní kanceláře. Schází se dvakráte týdně. Se senátem soudním dohromady tvoří nejvyšší soud, se senátem výkonným pak spojen tvoří nejvyšší vládu. — Druhý tvoří ministři a schází se rovněž dvakráte v týdnu; dělí se ve dvě sekce: správní a soudní. Vše, co převyšuje instrukci ministrovu, patří před senát: registrování a publikování zákonů, správa archivů, jmenování a zřizování úředníků atd. V soudním departementu je ministr spravedlnosti generalprokurorem a soud ten podobá se našemu kasačnímu soudu.

Čeho mínil touto reformou Speránskij dosíci: tyto úřady svou vážností a složením měly utvrditi národní vědomí a sblížiti je s ideami monarchickými; pak »samovládce, který by chtěl zneužiti neobmezenou vůli, narazil by na pevnou překážku svým násilím, ne-li v těchto institucích, tedy v mínění (veřejném), v přesvědčení, v zvyklostech národních, zvláště když tyto zvyklosti dlouholetým trváním dobré vlády v srdcích se upevnily« (45). A jak opatně musel myšlenky své vyslovovati, viděti z následujícího: »Až dospěje čas t. j. až rozšířením osvěty a spojením mnoha okolností závislých na čase uzraje možnost lepší vlády, pak skoro beze vší přeměny a v tentýž takřka rámec umístí se jiné zřízení nikoli ve viditelném řádu,

* Jsou 3 různé způsoby udržeti zákon v nepřetržité působnosti: 1) nápravou, byl-li porušen — to tvoří předmět policie výkonné (police exécutive); 2) překažením násilí na místě — odtud policie krotící (police coërcitive ou repressive); 3) předejítím násilí různými ochrannými prostředky — odtud policie ochranná (police administrative, préservative, pol. de sûreté), str. 6.

nýbrž ve vnitřním a podstatném základě. Tehdy bude třeba pouze zákonodárný senát zříditi dle jiného lepšího systemu, přezvati soudní senát nejv. soudem a zříditi jej jako jiné části vlády samostatně a postaviti jej ostatním na roveň; pak se všecko promění v pravou monarchickou soustavu« (46). Co míní změnou zákonodárného senátu »dle jiného lepšího systemu«, je patrno: míní tu změnu v stavovskou representací či sněm.

Nejnalehavěji však žádá za oddělení administrace a soudu* a pak za publikování jednání ve výkonném senátě, aby »postaveni byli ministři na soud veřejného mínění« (razuma). »Dobrý ministr nalezne v těchto aktech nejlepší pochvalu a zabrání pomluvě; ministr neblahovolný bude v nich míti zjevné usvědčení atd.« (47). Ale na konec vrací se zase k prvotní myšlence, která vzbudila celou práci a volá patheticky: »Zahraďte první prameny zla: opravte policii a státní hospodářství, uveďte zákony ve známost a poskytněte vzdělání úřednictvu!« (51).

Tento návrh Speránského nebyl nikdy uskutečněn, ale autor dosáhl alespoň svolení toho, že sestavena komise na sebrání a uveřejnění zákonů (Pérvoje pólnoje sobránije zakónov). Tato kodifikace byla Speránským revidována v celku i části i lze jí tudíž nazvati jeho dílem. Ale ani dalším vydáváním zákonů nedoděláno se v říši platných oprav ve státním životě ruském, nikoli proto, že by nebylo dobré vůle i na straně takových činitelů, jako byl cís. Mikuláš I., nýbrž pro nepřekonatelné překážky, které se do cesty zavalovaly. Nesmíme zapomínati, že v 1. polovici XIX. stol. ani v ostatní Evropě nebyly poměry utěšenější, že v Rakousku meternichovská vláda ničím nelišila se od ruského despotismu, že však zdála se lepší, protože vzdělanostní úroveň zvláště záp. polovice říše byla vyšší a tudíž úřednictvo vzdělanější umělo rafinovaněji obcházeti zákon nežli ruský činovník. Kromě toho pokusy se školou po západním vzoru se nezdařily hlavně odporem pravoslavné církve, která nikdy nehledala opory ve vzdělání a v »latinismu« západním viděla samého ďábla. Také hospodářské poměry byly bídné nejen pro napoleonské a turecké války, nýbrž zvláště pro hospodářskou neschopnost šlechty jakožto pravoplatného majitele půdy, pro nemožnost povznesení poddaného lidu, dokud nebyl vybaven z poddanství, a pro racionálnější hospodaření v miru a obščině. Měst obchodních a průmyslových, která by mohla raziti cestu pokroku a osvětě na Rusi není a není v nich ani potřebných škol všeobecných ani odborných. Odtud nebylo ani pro úřady dostatečného počtu lidí, neboť zámožnější do služby státní nechtěli a chudší nemohli, protože neměli volného přístupu do škol. Z toho si můžeme vyložiti, proč státní správa byla

* Také Kavelin žádá: „. . první a hlavní úlohou kořenné reformy centrální správy musí býti s jedné strany navrácení zákonodárstvu a soudu jich skutečný význam a úplnou neodvislost a s druhé strany — uvedení administrativní moci v příslušné hranice.“

špatná, daleko špatnější nežli za obdobných podmínek v západních státech. Když pak přehnaly se revoluční bouře r. 1848, tím úzkostlivěji chráněna říše přede vším vlivem západním, tak že jen podloudně dostávaly se sem nové myšlenky a to obyčejně ve zkažené formě, při nemožnosti pak veřejné diskuse byly ve společenských kroužcích jen ještě více své podstaty zbavovány. Krymská válka ukázala pak naprostou neudržitelnost státního hospodářství v dosavadním systemu, neboť »prevoschodítělstvo« (excelence) stalo se nadávkou, protože zpronevěra státního jmění hlavně tu měla své hnízdo. (P. d.)

Odpověď k čl. Naturalism a ‚svoboda vůle'.

V instruktivním, jasně psaném článku »Naturalism a ‚svoboda vůle'« (»Rozhledy«, čč. 8—11 ze dne 19. listopadu až 10. prosince 1904),* končícím slovy: »...nám jednalo se tuto jen o vyšetření možnosti svobody« (vůle) »a tudíž i mravnosti oproti tvrzením naturalismu«, vede, bohatě vyzbrojen (citáty), autor jeho pan dr. František Mareš, profesor fysiologie na universitě české, tuhý boj pro svobodu vůle proti tak zvanému naturalismu.

Vnější jen příležitostí k boji tomuto byl autorovi (č. 8., str. 218-9) vedle několika tvrzení, jež v článku »O některých ideách doby přítomné (»Rozhledy«, č. 5. ze dne 31. X. 1903) uveřejnil Futurus, též obsah článku mého, uveřejněného v č. 1. »Rozhledů«, ze dne 1. X. 1904, pod nápisem »Správný názor o vzniku činů lidských«.** Tento názor můj potírá pan profesor a sice: 1. in formali: velmi důkladně a 2. in merito: bez úspěchu.

Ad 1. Jak důkladně p. opponent názor můj o naprosté svobodě vůle (a plynoucí z něho názor o činech lidských) potírá in formali, jde na jevo z toho, co praví v čís. 8, str. 216: »Vystupuji proti naturalismu, poněvadž uvádí vědeckou svou maskou v omyl ‚věřící a vědu'. Proto vystupuji též proti uvedeným článkům, jakožto přepjatě naturalistickým, při čemž jsou mi články ty jen vnější příležitostí, abych na nich demaskoval nevědeckost naturalistických tvrzení. Jejich autoři a s nimi velká část naší inteligence přijímají věrně naturalistická tvrzení jako vědecké poznání; chci, ve zcela smírném úmyslu, ukázati, jak daleka jsou ona tvrzení tohoto poznání.« A o vědeckosti samé praví p. opponent na téže stránce 216: »Naturalism je metafysika, která si vykračuje jako fysika a dodává si tím klamně vědeckého posvěcení. První zásadou každé vědy jest: netvrditi nic, co nemožno věděti. Této zásadě příčí se naturalism, ježto tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou lidskou zkušenost a tudíž i možné lidské vědění, ano které tomuto přímo odporují. Tím odkrývá se nevědecká povaha naturalismu.«

K tomu podotýkám zde jen to, že vše, co v článku svém

* Vydáno jako brožurka, 60 h. — ** Vydáno jako brožurka, 20 h.

tvrdím o vůlích a činech lidských. tvrdím jen a pouze na základě zkušeností lidstva, najmě na základě zkušeností svých vlastních, a v podstatě věci, t. j. quoad příčinnost a spojenou s ní nutnost (a plynoucí z ní naprostou nesvobodu vůle) na základě zkušenosti nabyté, jak v článku mém (v odstavci X.) řečeno, z vnitřního bezprostředního nazírání. Nikde neodvolávám se na to, že moderní věda jest ovládána názorem příčinnosti, a proto nesprávné jest tvrzení pana opponenta (č. 8, str. 219.): »V obou našich článcích« (Futurus, Rohan) »přijímá se všeobecná a nutná platnost zákona příčinnosti za prokázanou, a sice tím, že moderní věda jest ovládána poznáním té platnosti. Spoléhá se tu (»kdo?«) zvláště na exaktní vědu přírodní v přesvědčení, že velké její výsledky, dosažené výzkumem postupujícím dle zákona příčinnosti, jsou důkazem platnosti tohoto zákona.« (Pokládati všeobecné uznávání toho kterého názoru za důkaz správnosti jeho přestal jsem od té doby, kdy mně bylo řečeno, že opak hájeného Galileim správného názoru Koperníkova o obíhání země kolem slunce byl kdysi následkem zdánlivého obíhání slunce kolem země všeobecně uznáván za správný — tak asi jako v dobách našich následkem zdánlivé svobody vůle všeobecně ještě uznáván jest za správný opak správného názoru o naprosté nesvobodě vůle; avšak i tu přijde doba, kdy bude jinak). —

Ad 2. Že p. opponent názor můj in merito potírá bez úspěchu, jde z následujících statí I.—IV.

I.

Na str. 219. praví p. opponent: »Vyšetříme tedy, jak dalece všeobecný zákon příčinnosti ovládá moderní přírodní vědu; a to na prvním místě vědu ze všech nejexaktnější, mechaniku;« pak vykládá názor Laplacův o příčinnosti a dodávaje (str. 220), že »z obou našich článků mluví duch 18. století, proslulý Laplacův duch«, že však »počínající 20. století nejeví již tohoto ducha«, nýbrž že »‚moderní' mechaniku ovládá duch zcela jiný«, dovolává se proti příčinnosti najmě toho, co v této záležitosti tvrdí moderní mechanikové Mach a Heinrich Hertz.

K dotyčnému tvrzení Machovu (ve spise: Principien der Wärmelehre, 1896, staf: Causalität und Erklärung 430—444), jehož obsah p. opponent takto uvádí: »není jiné nutnosti než jen logické; fysikální nutnost neexistuje«, stavím jen uvedené již tvrzení pana opponenta o naturalismu (na str. 218): »První zásada každé vědy jest: netvrditi nic, co nemůžeme věděti. Této zásadě příčí se naturalism, ježto tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou zkušenost a tudíž i možné lidské vědění, ano které tomuto přímo odporují. Tím odkrývá se nevědecká povaha naturalismu«, a tážu se pana opponenta, z kteréže zkušenosti lidské Mach anebo ten který jiný člověk může věděti, že fysická nutnost neexistuje.

Avšak v téže stati »Causalität und Erklärung« spisu svého

(druhé vydání 1900, str. 435.) pravý tentýž Mach: »Strebt man die Spuren von Fetischismus zu beseitigen, welche dem Begriff Ursache noch anhaften, überlegt man, dass eine Ursache in der Regel nicht angebbar ist, sondern dass eine Thatsache* meist durch ein ganzes System von Bedingungen** bestimmt ist, so führt dies dazu, den Begriff Ursache ganz aufzugeben. Es empfiehlt sich vielmehr, die begrifflichen Bestimmungselemente einer Thatsache als abhängig von einander anzusehen, ganz in demselben Sinne wie dies der Mathematiker, etwa der Geometer thut.« A k tomu podotýkám: 1. že nemohu ani představiti si důkladnější a úplnější závislosti, než jest naprostá závislost toho kterého elementu od ostatních v mathematických funkcích jednoznačných (a jiné než jednoznačné Mach tu nemůže míti na mysli), závislost, kterouž v žádném směru nepředčí ani závislost té které vůle na dotyčném, organismu působeném bolu; — a 2. že jest mně věcí naprosto nepochopitelnou, jakéhože »fetišismu« bychom se zbavili, když bychom totéž, co dosud nazýváme příčinami, nazývali »pojmovými elementy určujícími«. (Vidíme tu — mimochodem řečeno — v odvolávání se p. opponenta na tvrzení Machovo o neexistenci nutnosti fysikální pěkný příklad známého fakta, že, pasován-li kdo za klasika nějakého oboru a najmě právem, jako Mach za klasika mechaniky (a nejen mechaniky), mnozí — a k nim patří v tomto případě i p. opponent — veškerá jeho tvrzení, související s oborem jeho, nejen pokládají i bez důkazu za správná, nýbrž i užívají tvrzení těch jakožto důkazů. A v tomto smyslu mohla by zde býti řeč i o fetišismu).

O Hertzovi praví p. opponent (str. 222), že jedno dlužno u něho »jakožto paměti hodné vyznačiti: rozmyslnou zdrželivost« a pak na důkaz tohoto tvrzení svého uvádí dotyčné tvrzení Hertzovo: »Jest oprávněnou opatrností, obmeziti obor mechaniky na neoživenou přírodu a zůstaviti úplně otázku otevřenou, jak dalece její zákony se vztahují za její hranice. Nemůžeme ani tvrditi, že nitrné děje v živých bytostech sledují tytéž zákony, jako pohyby mrtvých těles, ani tvrditi, že sledují zákony jiné. Na pohled a dle obecného mínění je mezi oběma zásadný rozdíl. A týž cit, který nás pudí« (jaký to ryze deterministický výraz!) »vyloučiti z mechaniky neživého světa jakékoli naznačení úmyslu, pocitu, libosti a bolesti, týž pocit varuje nás, abychom neolupovali svět o tyto bohatší a pestřejší představy.« (»Neolupovati« — jaký to divný výraz, jehož tu užito k označení případných výsledků bádání a pátrání po pravdě!)

* na př.: že prší.

** v příkladě našem totiž: 1. vystoupí-li části vzduchu se vznášejícími se v nich parami vodními proudem vzduchovým, jenž nastane když nadejde minimum tlaku, jež nastane když atd. atd. do výše takové, a schladí se tam v té míře, že budou přesyceny parou a nastavší přebytek par se srazí v kapky vody; — 2. trvá-li dále gravitace — a 3. jsou-li vrstvy vzduchu, jimiž ubírati se jest kapkám těm na své cestě k zemi, parami nasyceny v té míře, že padající kapky ty nerozplynou se před svým na zem dopadnutím opět v páru atd.

»Náš základní zákon« (z citátu není patrné, co zákon ten praví), »snad dostatečný k znázornění pohybu mrtvé hmoty, jeví se aspoň při běžném ocenění příliš jednoduchým a obmezeným, než aby mohl vystihnouti rozmanitost i nejnižšího životního děje.« (Rozmanitost dějů životních není — dle úsudku mého — žádným důvodem proti názoru, že děje tyto dějí se, jako veškeré děje ostatní, nutně.) »To není chybou, nýbrž předností našeho zákona. Tím právě, že nám dovoluje přehlédnouti souborně celek mechaniky, ukazuje nám též hranice tohoto celku. Tím právě, že nám podává jenom skutečnost, aniž jí přikládá zdání nutnosti, dává nám poznati, že by vše mohlo býti též jinak.«

K této poslední části Hertzova tvrzení, uvedeného zde panem opponentem jakožto důkaz Hertzovy »rozmyslné zdrželivosti«, taktéž stavím dotčené již tvrzení pana opponenta o naturalismu (str. 218): »První zásadou každé vědy jest: netvrditi nic, co nemožno věděti atd.«, pak tážu se i tu pana opponenta, z kteréže zkušenosti lidské Hertz, anebo ten který člověk poznal a může věděti, »že by vše mohlo býti též jinak«, a poukázav k uvedenému již názoru Machovu o naprosté závislosti té které skutečnosti (Thatsache) na její podmínkách, dodávám, že obdivuji se (bez všelikého závidění) mohutnosti oné obrazotvornosti, která vlastníku svému umožňuje pokládati za věc myslitelnou, že výsledkem těchže faktorů za těchže okolností mohlo by býti něco anebo též něco jiného.

A k tomu, co p. opponent k uvedenému tvrzení Hertzovu dodává (str. 222): To jest pamětihodné: klasik mechaniky obmezuje platnost zákonů mechaniky na obor pohybů neživotních, vylučuje výslovně děje životní, připouštěje, že v těch mohou platiti zcela jiné zákony«, podotýkám, že ten, kdo praví, že v těch kterých dějech platí nějaké — lhostejno: jaké — zákony, tím zároveň praví, že za jistých okolností děje ty nemohou ani díti se jinak, ani nedíti se, nýbrž že vzhledem zákonů těch děje ty za jistých okolností musí i díti se vůbec. i díti se dle zákonů těch a jen dle nich, jelikož by v každém z obou případů opačných bylo jisté, že dotyčné zákony v dějech těch neplatí.

Avšak — abych následující poznamenal již zde — někteří (a k nim patří i p. opponent), aby k jistým účelům zretovali svobodu vůle, tvrdí i to, že co děje se dle zákonů svých vlastních čili: autonomně — (nic neděje se jinak než autonomně!) — děje se svobodně. Tak na př. — dodávám já — zapálené dřevo hoří: svobodně; zasazený žalud roste a to v dub a nikoli na př. v mrkev: svobodně; dynamit vybuchuje a trhá skály: svobodně; železniční parostroj, vypravený řádně vodou, hořícím uhlím a olejem, klikami kol otáčí jen a pouze dle svých vlastních zákonů čili autonomně a vlak na hory vleče: svobodně; arci, na př. bez vody ani se nehne, žádaje své, ale zároveň též není s to, hnouti se; a i když vším dobře jest vypraven, nemůže býti donucen na př. k tomu,

aby bez cizí pomoci lezl po stromech; ale vlak vléci na hory musí — svobodně, jak dotyční tvrdí.

Dotčených tu tvrzení moderních mechaniků Macha a Hertze dovolává se p. opponent za tím účelem, aby mohl říci (č. 9., str. 249): »Přísný determinism, podrobující« (neexistentní) »spontannost lidského myšlení a jednání pod všeobecnou příčinnost mechanického dění« (já co do příčinnosti nikde nedovolávám se mechaniky), »vystupuje jakožto požadavek plynoucí z přírodní vědy, zejména z mechaniky. Avšak přední mechanikové a fysikové naší doby odpírají« (vesměs bez udání dotyčných, je k tomu opravňujících zkušeností) »dáti legitimaci tomuto požadavku. Filosofové, kladoucí nade vše« — a tudíž po případě i nad pravdu — »ethický zájem, ohrožený determinismem« (o ohrožení tom promluvím dále), »mohou se dovolávati fysiků pro uznání možnosti — svobody vůle.« Mám za to, že již z toho, co k dotyčným — nedokázaným! — tvrzením fysiků těch jsem poznamenal, jde, že filosofové ti tu pomoci dovolávati se budou bez úspěchu.

Majíť se ad vocem příčinnost věci takto:

Že pojem příčinnosti máme, nepopírá nikdo (a jasně zračí se to — jak rozumí se samo sebou — v řeči),* neboť máme pojem ten všici bez výjimky; má jej i Mach, jenže příčiny uskutečnivšího se toho čeho nazývá pojmovými toho čeho elementy určujícími (»begriffliche Bestimmungselemente einer Thatsache«); má jej i Hertz, o němž p. opponent (č. 8, str. 222) praví, že »pojmy síly a energie chce úplně vyloučiti ze zaokrouhleného« (?) »zákonitého obrazu světa a nahraditi je hypothesí, ‚skrytých pohybů skrytých mas'«, jenže Hertz příčiny nazývá »skrytými pohyby skrytých mas«; a má pojem příčinnosti i p. opponent a připouští kausalitu i v dějech životních, neboť praví (č. 9, str. 250)* »Vitalism naší doby (neo-vitalism)« — jehož přívržencem jest pan opponent a o němž zde bude ještě řeč — »uznává potřebu fysikálně-chemického výzkumu a mechanicky-kausalního výkladu dějů životních; je však přesvědčen, že se tím nevystihne úplně veškeré dění životní, že třeba . . .«

(Vzhledem faktu tohoto, že totiž pojem příčinnosti máme, jest zde otázka, odkudže máme pojem ten, věcí dle úsudku mého vedlejší. — Že pojem příčinnosti původ svůj má v souvisu vůle s bolem, tvrdím, jak již v článku mém řečeno, proto, že tento případ příčinnosti jest předmětem bezprostředního nazírání našeho vnitřního, a mimo to, abych totiž tu i to poznamenal, též proto, že odstraňování bolů organismu působených náleží k akcím u každého člověka — dle úsudku mého — co do času nejprvnějším).

Za jistým účelem, jehož dosažení p. opponent (a každý z jeho dotyčných soudruhů) velice cení, a sice dle úsudku mého jen a pouze následkem nesprávných názorů, vštípených jemu, jako téměř všem nám ostatním, výchovou a jej i soudruhy jeho

* Bez pojmu příčinnosti mělo by se to s řečí asi tak, jako s mechanickou praxí — bez tření.

dosud ovládajících, klade p. opponent otázku, kterouž spolu s dotyčným účelem uvádím. Účelem tím jest (č. 10, str. 282): »Opětné povznesení subjektu« (rozuměj: osobnosti lidské, již naturalism »stlačil na pouhý psycho-fysický objekt«) »nad objekty« a sice pomocí mravnosti, již však i dle úsudku pana opponenta býti může jen za svobody vůle, vyloučené i dle úsudku jeho za příčinnosti všeobecné. A za tímto účelem táže se p. opponent (č. 9, str. 256): »jakým právem přenášíme tento subjektivní pojem« (příčinnosti) »na souvislost objektivních zjevů vnějšího světa?« a praví, »že přenášení pojmu toho na vnější děje přírodní« děje se »s problematickou platností«.

Dle úsudku mého přenášíme svůj subjektivní pojem příčinnosti na děje vnější následkem toho, že veškeré děje (a jich výsledky) působí na nás jako záhady, a sice jako záhady téhož druhu (děje), uvádějíce mysl v neklid (působíce tím organismu bol), jejž odstraniti lze jen rozluštěním jich (což Aristoteles označil slovy: *οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει* — lidé o vědění usilují od přírody), a že my, nevědouce žádné jiné na záhady tohoto druhu odpovědi vůbec, neřku-li odpovědi lepší, než jest odpověď, daná v jednom toho druhu případě (nabytým cestou bezprostředního nazírání) pojmem příčinnosti: nemůžeme neužívati odpovědi té i ve případech ostatních alespoň na tak dlouho, dokud zkušenosti naše přenášení pojmu toho na děje vnější neprokáží nesprávným anebo dokud nenajdeme na záhady dějů vnějších odpovědi jiné a lepší. A jelikož dosud nestalo se ani to ani ono,* jest tvrzená panem opponentem problematickost platnosti, s kterou subjektivní pojem příčinnosti přenášíme na děje vnější, jen theoretická a in praxi rovná se nule v té míře, že nemyslitelnou jest nám věcí, že by děje vnější mohly díti se bez příčiny, tak že k tomu, abychom měli za to, že v dějech vnějších není příčinnosti, nestačí pouhé toho tvrzení, nýbrž že nezbytně potřeba jest důkazu; a důkazu toho nepodává ani p. opponent, ani ho není v dotčené již stati Machově »Causalität und Erklärung«, ani v uvedeném tvrzení Hertzově: »že by vše mohlo býti též jinak« (ano, jen kdyby vše nebylo právě tak, jak jest). Jest totiž — dle úsudku mého — nemyslitelnost dvojí a sice: nemyslitelnost absolutní, t. j. nemyslitelnost pojmová, nezrušitelná, na př. že dvakrát tři je osm, a pak nemyslitelnost relativní, t. j. nemyslitelnost po případě dočasná a po případě zrušitelná, na př. existovavší v první ještě třetině minulého století nemyslitelnost, že by dva lidé mohli hovořiti spolu na velkou vzdálenost, na př. na sto kilometrů; to stalo se pak věcí myslitelnou, avšak ku zrušení

* Odpovědi jiné, neřku-li lepší, neví dosud nikdo, a zkušenosti naše dle udání rozumu našeho — a jiného kriteria nemáme — nejen že nejsou v žádném odporu s pojmem příčinnosti, nýbrž správnost přenášení pojmu toho na děje vnější potvrzují v té míře, že tam, kde známy jsou nám dotyčné příčiny a jich působení, jsme s to i předpovídati dotyčné děje. K nejkrásnějším toho příkladům patří přesné téměř až na minutu předpovídání zatmění slunce a měsíce, dějů to nade vši pochybnost vnějších.

dočasné nemyslitelnosti té bylo potřeba důkazu, provedeného zkušeností, že možné jest přenášení zvuků do velké vzdálenosti prostřednictvím proudu elektrického; dnes existuje telefon.* Jednou z takovýchto relativních nemyslitelností, a sice již odvěkou, jest nám, že by děje vnější mohly díti se bez příčiny. (Dotčenou nedostačitelnost pouhého tvrzení opaku lze i znázorniti, arci jen přibližně, porovnáním, plynoucím z následujícího. Theoretická problematickost platnosti tvrzení, že po dni, jenž nadejde na př. za deset let, následovati bude noc, in praxi nerovná se nule; jest totiž myslitelno, že existuje někde blížící se soustavě sluneční těleso, jež řečeného dne anebo dříve již srazí se se zemí tak, že přítrž učiní otáčení se země kolem osy její. Avšak dnes ani tu k důkazu, že po řečeném dni nebude následovati — jak obvykle — noc, nestačí pouhé toho tvrzení, neřku-li, aby pouhé tvrzení, že děje vnější dějí se anebo mohly by díti se bez příčiny, čili: že v dějech vnějších není příčinnosti, stačilo, k důkazu správnosti tvrzení tohoto.)

Tolik o přenášení subjektivního pojmu příčinnosti na děje vnější a o příčinnosti v dějech těch. V dějech našeho nitra příčinnost jest nejen samozřejmá mně, nýbrž i p. opponent připouští a uznává ji v jednom z dějů těch, a sice výslovně, neboť praví (č. 9. str. 256—7): »Bezprostředně prožívaný děj našeho jednání je pravzorem nejen kausalního, nýbrž též teleologického posuzování souvislosti zjevů. Chci, aby se něco uskutečnilo ..; představovaný předmět mého chtění jest můj účel ..: konám pohyby, které uskuteční chtěný předmět, jakožto účin.** Toto je pravzorem kausalní souvislosti, kdežto představovaný a chtěný účin jest vzorem souvislosti teleologické.« Avšak právě v onom z dějů vnitřních, jehož výsledkem jest (ta která) vůle, p. opponent — aby za uvedeným již účelem opětného povznesení osobnosti lidské nad objekty obhájil svobodu vůle — popírá příčinnost a argumentuje za tím účelem (č. 9. str. 256) takto: »Rohan hledá vznik ten« (rozuměj: vznik pojmu příčinnosti) »v bezprostředním vědomí souvislosti mezi bolem a vůlí, uniknouti mu; avšak v tomto vztahu schází pojem způsobování, síly, význačný pro pojem příčinnosti.« Mám za to, že pojem toho, co

* Za této příležitosti uvedu osobní vzpomínku z mládí svého. Když r. 1870 v sedmé třídě německého gymnasia evanjelického v Těšíně učitel mathematiky a fysiky prof. dr. Jan Odstrčil (rodák z Klobouk u Brna, universitní soudruh řečeného zde Macha, s nímž později vydal krásnou učebnici „Grundriss der Naturlehre für die unteren Classen der Mittelschulen", Prag 1886), demonstroval nám sestrojený r. 1863 Reisův přístroj, přenášející do dálky melodie dosti zřetelně, mluviti však ještě se zdráhající, pravil k nám: „Toto bude kdysi i mluvit, ale dosud nevíme, jak věc zaonačit." — (Lepšího učitele, vyjímaje snad otce mého Pavla Rohana, dlouholetého učitele na obecné škole v těchže Kloboukách, nikdy jsem neměl, a učitelů lepších a, abych tak řekl: urozenějších, nikdy jsem nepoznal. Milé ty a kdysi tak bystré hlavy obě kryje drn.)

** Jen tak mimochodem tážu se tu pana opponenta, jak věci se mají a jaké pohyby konáme v oněch, pro nás někdy velmi důležitých případech, v nichž jednání naše záleží v tom, že mlčíme, ani brvou nehýbajíce.

označujeme slovy »způsobování« čili »síla«, jest nám jasný, a sice bezprostředně a naprosto jasný právě tehdy, když bol »způsobuje«, vyvolává v organismu vůli (když z bolu vzniká vůle) k činu, odstraňujícímu bol ten; tak na př. ve případě hladu, kde bezprostředním nazíráním vnitřním jest nám takřka makavě zřejmé i to, že a v jaké míře za vzrůstajícího dalším hladověním hladu síly té přibývá a za dějícího se pak sycení síly té ubývá, tak že k provedení důkazu nesvobody vůle stačí, poukázati na zřejmost tu.

V článku svém (odstavec X.) poukázal jsem k zřejmosti té, a sice tam, kde dotýkám se Humeova názoru o původu pojmu příčinnosti; avšak k provedení důkazu nesvobody vůle jsem jí neužil a sice proto, poněvadž ze zkušenosti vím: 1) že souvis mezi bolem a vůlí vědomým a zřejmým stává se z pravidla jen těm, kdož děje nitra svého pozorují bedlivěji; pak 2) že pramálo — z různých příčin — jest těch, kdož děje nitra svého pozorují vůbec, neřku-li bedlivě; — a 3) že o těchto věcech z pravidla přemýšlejí vůbec jen lidé ti, jichž názory, vštípené jim o věcech těch výchovou, octly se v odporu s jejich zkušenostmi, jichž v pozdějším nabyli životě. A jelikož taktéž vím, že lidem nemyslitelnou — lhostejno z jakých důvodů — jest věcí, že by něco díti se, měniti se mohlo bez příčiny, a jelikož mám za to, že každému na základě zkušenosti jest, byl-li na to upozorněn, zřejmé, že stav, v němž se octl, když má vůli A (na př. když, hladov jsa, chce jísti), jiným jest organismu jeho stavem než stav, v němž byl, když neměl vůli A (když, syt jsa, nechtěl jísti), užil jsem k důkazu nesvobody vůle, plynoucí z předpokladů těchto, konkluse: že tudíž i nadšedší při přechodu stavu nechtění A ve stav chtění A změna stavu (vznik dotyčné vůle) stala se následkem nějaké příčiny, čili: že není svobody vůle. Učinil jsem tak za tím účelem, aby každému, kdo připouští předpoklady ty — a to jsou dle úsudku mého všici lidé — nesvoboda vůle mohla státi se zřejmou, a sice i přes ovládající jej vliv panujícího dosud nesprávného názoru opačného. — Trvám, že o počínání mém nelze tvrditi, že »otáčí se v bludném kruhu«, jak — patrně i o argumentaci mé — tvrdí (č. 9. str. 256) pan opponent.

Oproti tomu nelze, trvám, nemluviti o bludném kruhu, když vidíme následující. Ježto nelze si mysliti, že by něco mohlo se díti, děje se aneb dělo se bez příčiny, lidé nekritičtí, tvořící přeohromnou většinu veškerého lidstva, vzhledem toho, že nevystižitelna jest nám (vedle přečetných věcí jiných) plynoucí z pojmu příčinnosti retrospektivní neukončitelnost řady příčin,* jichž vý-

* Nevystižitelnosti té není odpomoženo tvrzením pana opponenta (č. 8. str. 223): „Je-li každá příčina účinem a každý účin příčinou, není žádná příčina první a žádný účin poslední. Takové dění nelze představit si v nekonečné řadě, nýbrž jen v uzavřeném kruhu. Nelze ho ani mysliti jinak; není-li žádná příčina první, nemohlo žádné dění nikdy začíti. Jen v kruhu není žádného počátku ani konce.“ Jestiť tu kruh pouhým obrazem, a sice obrazem dle úsudku mého naprosto jalovým; jak totiž z toho, že bod, probíhající geometrickou kružnicí (aneb

sledkem jest vše přítomné, snaží se — na místo, aby řekli: nevíme to, ignoramus — učiniti sobě představu věčné prapříčiny, různými obdařené vlastnostmi — což vše ovšem není rozluštěním, nýbrž jen krátkým dotyčných záhad označením — a pak, zapomínajíce na původ představy té, ex titulo a ve jménu představy této, vzniklé z pojmu příčinnosti, postulují: bezpříčinnost a svobodu vůle. A k těmto lidem patří též p. opponent, neboť praví (č. 11. str. 316): »Mravní zákon nepodléhá přírodním podmínkám, nýbrž poukazuje k vyššímu řádu, jehož členem jest i člověk jakožto bytost mravní. Důstojnost lidské osobnosti, vlastní i cizí, kterouž jest obrazem božím, jest hlavním motivem Kantovské« (panem opponentem uznávané) »éthiky.« (P. d.)

Dnešní stav dopravnictví a isochrony.

Stále hlouběji v minulost zapadají doby, kdy po silnicích pomalu se posouvaly těžké nákladní vozy, tažené několika páry silných koní, při nichž pak kráčeli vozkové, v jednotném skoro kroji, rovněž tak rychlí, jako jejich vozy. Dnes již vozů těch nevidíme a jenom od starých rádi posloucháme vypravování o takových jízdách. Byla doba (a není tomu tak dávno, ještě v druhé polovici minulého století), kdy veškero spojení, veškeren dovoz mezi důležitými středisky a městy byl obstaráván skoro jenom pomocí těchto povozů. Vypravovaly se tak pravidelně, jako třeba dnes lodi na námořní plavbu. Zastavovaly se také dosti pravidelně na zastávkách při silnici, (odtud dodnes slyšíme jméno »formanka«, ať hospoda ať jiná místnost, v níž z pravidla dleli oni vozkové »formani«), a opět se dosti pravidelně vracely z takové cesty. Vše se dělo volným tempem, pomalu a každý byl spokojen, poněvadž jiného rychlejšího prostředku nebylo (aspoň ne pro těžší náklady, vyjma ovšem poštu). Jak ubíhala cesta vozkům a jak rychlé vůbec bylo spojení dopravní v minulém století, kdy nebylo ještě u nás železnic anebo ještě málo tratí (první 1825), můžeme poznati z map pocházejících z této doby, zejména velmi dobře u nás. Máme mapy, kde máme naznačeny silnice, kterých bylo užíváno k dopravě, silnice ovšem dobré, a tam máme také naznačeno krátkými, příčnými čárkami, dobu cesty po jednom dni (označenu jednou příčnou čárkou, a dobu dvoudenní cesty dvěma příčnými čárkami). Sledujeme-li tyto vzdálenosti, poznáme dobu dopravy do určitých míst a měst. Jest to něco podobného, jako již měli Římané pozdější doby.

Zavedením nového dopravního prostředku nastal však úplný

obvodem té které figury uzavřené) po každé periodě (po každém proběhnutí celé kružnice (celého obvodu) pohybuje se opět těmitéž místy geometrickými: jak z toho, pravím, plyne, že bychom mohli si představiti, že tak může díti se, aniž bod ten oběh svůj kdy byl začal, jest — alespoň mně a trvám i panu opponentovi — záhadou naprostou a o nic menší, než kdyby jednalo se o pohyb bodu obvodem figury neuzavřené, na př. o pohyb jeho v přímce. — K čemu tudíž plané obrazy?

převrat, obraz země se změnil. Při silnicích, kudy se ubíraly pravidelně vozy s nákladem, utvořila se střediska, kde jednak zboží čekalo na další dopravu, pokud to nebyly povozy, které obstarávaly přímé spojení mezi dvěma místy, nepřibírajíce již nikde žádného nákladu, potom také střediska, která povstala pro potřebu a pohodlí vozků samých. Jakmile však zakládány železnice, nastal obrat. Železnice nevoliła téhož směru, jaký měla silnice. Při stavbě silnic hleděno z počátku výhradně jenom na krátkou vzdálenost a málo hleděno někdy k tomu, jaké stoupání budou míti. Při stavbě železnic však hleděno v první řadě na malé stoupání; proto železnice se vyhýbá stoupání terénu, pokud to bylo možno a obchází vyvýšeniny. Tak stará střediska při silnicích, zbavena ruchu, zanikala a vše se přeneslo na železnici, která zase naopak mnohá zapadlá místa vzbudila k novému životu.

Zavedením železnic nastal život docela jiný. Styk s dálnými končinami usnadněn a také urychlen. Krajina, která byla druhdy pro nás tuze vzdálena, o níž se mluvilo snad jako o nějaké »ultima Thule«, teď se nám přiblížila a stala se nám přístupnou. Nic není nás na obydlené zemi — oikumene — tak daleko, abychom tam nemohli. Za to však zvětšeny v jistém ohledu některé jiné vzdálenosti. Dříve jsme byli odkázáni jenom na nejbližší nebo aspoň blízké okolí a jenom zřídka jsme se vydávali na delší cesty, poněvadž byly velmi obtížné a nákladné. Po zdokonalení prostředků dopravních však upíráme zraky své dříve a spíše dále, toužíme napřed poznati další končiny a zapomínáme při tom na své okolí, málo se o ně staráme. Stali jsme se kosmopolity s rozsáhlým obzorem, sledujeme všecky události cizí a při tom ovšem nemáme tolik času starati se o své okolí jako dříve, kdy jsme byli odkázáni jenom na ně.

Nad to cizí kultura se k nám dostává mnohem rychleji a snáze, než to bylo možno za časů dřívějších a mění mrav a zvyky a snadno přenáší nové názory. Dříve dál se tento postup mnohem pomaleji, nával neudál se najednou a nezachvacoval také všecky vrstvy. Vypravujte dnes starému člověku o něčem, co jest úplně nové. Ani Vám neuvěří, že to jest možné, vaše mravy a pohrdání některými starými a bezcennými a zbytečnými zvyky (ač se staré mravy a zvyky chválí zpravidla), se mu nebudou líbiti; vyrostl ve své době, na ni si uvykl a nedá se již přizpůsobiti novému, nežije již tak rychle, jako my. My jsme dnes opravdu lidé docela jiní, než jací byli dříve. Na nás působí mnohem více vlivů, poněvadž mají k nám se všech stran volný přístup, žijeme rychle a jaksi horečně.

Sotva že dopravnictví po suché zemi dospělo takové výše, k takové rychlosti, upravujeme také toky říční. Stále se snažíme zdokonalovati a rozšiřovati dopravní cesty. Odtud také praví Němci, že věk náš jest »ve znamení dopravy a urychlení styku, budoucnost pak naše spočívá na vodě.«

Po takovém rozvoji dopravy a dopravních prostředků, přichází, skorem bychom mohli užiti onoho výrazu, přísný revisor

vykonané práce, a to jsou právě isochrony. Co značí ono jméno, kdy vzniklo a o isochronách vůbec, o mapách, které byly dosud vydány, pojednal jsem v rozsahu, jak tomu jiné poměry dovolovaly na jiném místě. (Isochronická mapa Čech s úvodem o isochronách vůbec. S 1 mapou. Čas. čes. turistů, Praha 1904, a také zvláště v Zeměp. knihovně, vydává dr. V. Švambera, č. 2. Praha 1904. Při tom podotýkám, že jest to mapa, kreslená v největším dosud měřítku, 1:750.000.) Aby však mohl každý si učiniti představu, co jest isochrona (jest to u nás v českém jazyku a pro Čechy úplná novinka, o které se vyslovili příznivě také cizí odborníci) a pak isochronická mapa, jest nutno, abych tu podal aspoň definici isochrony a pak uvedl důležitější věci:

Isochrony jsou linie, spojující body (místa), kterých možno z určitého místa, nejkratší cestou, použitím nejrychlejšího dopravního prostředku za stejnou dobu dosíci. To jest definice prof. dra F. G. Hahna. Nemáme tu tedy na mysli prostorovou vzdálenost, o které zpravidla mluvíme, udáváme-li vzdálenost dvou míst, nýbrž máme tu na mysli skutečnou vzdálenost, za jakou dobu se můžeme do některého místa dostati. Prostorová vzdálenost dvou míst jest někdy velmi malá, a přec trvá velmí dlouho, než se dostaneme z jednoho místa do druhého. Tak ku př. jsou dvě místa, jedno na severu a druhé na jihu Alp. Prostorová vzdálenost mezi nimi, měřena na mapě, není tak veliká a přece jaká jest skutečná vzdálenost mezi nimi a jaká byla zejména v dobách, kdy nebylo žádné železnice přes Alpy, žádného tunelu, kdy bylo nutno ubírati se jenom po obtížných cestách přes Alpy, ač přece Alpy jsou velmi schůdné pohoří! Oč horší to jest a bylo u jiných pohoří, která nejsou tak schůdná. Ostatně není třeba zacházeti ani tak daleko. Rozdíl vzdálenosti prostorové a skutečné vysvitne každému, kdo se podívá na isochronickou mapu Čech. Tak si uvědomíme ohromný rozdíl mezi oběma druhy vzdáleností: prostorovou a skutečnou.

Proto mají isochrony a mapy na základě jich kreslené velikou cenu praktickou. O tom, jak dnešní vývoj dopravnictví vyhovuje skutečné praktické potřebě, zda skutečně jest pokrok proti dřívějšku znatelný, přesvědčím se jenom na základě mapy isochronické, která nám ukáže jednak, jak v kterém směru se doprava urychlila a pak, jaký jest celkový stav dopravní rychlosti. U nás se taková mapa do r. 1904 ještě neobjevila. V Německu jest jich několik, zvláště v posledních letech (pro Rakousko-Uhersko máme jenom jednu, poněkud již zastaralou, od profesora vídeňské university A. Pencka). V Německu souvisí zjev ten těsně s oním velikým rozmachem v dopravnictví a v technice, přece však ten rozvoj nedosáhl té výše, jak praví věrný syn svého kmene prof. dr. Ludvík Stein v Bernu. Právě ono hojné se vyskytování map isochronických v Německu v posledních letech svědčí o jejich důležitosti.

Pravil jsem, že isochrony spojují místa, kterých možno za stejnou dobu dosíci. Tedy isochronická mapa některé země

podá nám obraz, v jaké době možno dosíci jednotlivých míst té země a dále, kterých míst možno dosíci v stejné době. Obdržíme tím obraz, který jest úplně nový, velmi zajímavý a jistě nás překvapí. Na takové mapě uvidíme (jako jsem provedl na mapě Čech), že míst, která jsou prostorově od jednoho místa docela rozmanitě vzdálena, možno dosíci v stejné době, čili že skutečná vzdálenost jejich od jednoho (zpravidla hlavního místa nebo města) jest stejná, ba že možno se dostati do místa prostorově vzdálenějšího ještě dříve, než do místa bližšího. Po té stránce taková mapa překvapí. My sice jinak v obecném životě často víme, že tam a tam se dostati jest velmi obtížno, že to trvá velmi dlouho; přece však si nejsme vědomi dosahu toho zjevu. Na mapě isochronické však máme tento zjev znázorněný v souvislosti se všemi zjevy toho druhu, všecky na jednom obrazu, který můžeme velmi snadno přehlédnouti. O důležitosti toho jsem se také zmínil v citované práci.

Kritika dopravnictví v době, kdy jezdily jenom povozy, jest možna právě na základě map, o nichž jsem se již dříve zmínil, na nichž jsou naznačeny vzdálenosti od hlavnějšího města. Ovšem že mapa isochronická, sestrojená na základě těchto map, není a nemůže býti tak přesná a podrobná, jako mapa, sestrojená na základě dnešního stavu vývoje dopravnictví. To se týče zejména kreslení isochron mimo silnice, kde na mapách nemáme znázorněny silnice všecky a pak ani těch silnic mnoho nebylo. Tam by byl obraz velmi neúplný. Přece však nám stačí obraz, který pro onu dobu dostaneme. Takovou mapu máme doposud jenom jednu a to pro říši německou. O mapě toho druhu pro Čechy jsem se ve své práci zmínil.

Sestrojíme-li isochronickou mapu pro nynější dobu, na základě tak vyvinutého dopravnictví, teprve uvidíme, jaké divy, jaké převraty způsobeny, ač přece ještě stále zůstávají místa, kam onen rozvoj doposud velmi málo zasáhl. Tu pak jest nám isochronická mapa v dvojím směru kritickou pomůckou: jednak ukazuje, ku př. na mapě, kreslené na základě moderního rozvoje dopravních prostředků, jak jest v kterém směru doprava rychlá, kde ještě vázne a kde by bylo snad třeba zlepšení, jednak zase srovnáváním map isochronických, kreslených pro různé doby, poučíme se, jak se zrychlovala doprava některým směrem, kde se začalo dříve a kde později, z toho pak zase mnohdy poznáme příčiny, proč se tak dálo. Tu jest nám pak taková mapa nejen kritickou mírou, vysvětluje nám také mnohé zjevy a poučuje nás, objasňuje a my poznáváme, proč v některém směru se rychleji pokračovalo.

Mapy takové jsou zjevem moderním. V několika pracích, které byly dosud v tomto oboru vydány (jest jich jenom 6), vyjmenovány zároveň všecky mapy toho druhu. Při tom však nikde, ani v poslední práci, Schjerningově, nebylo zmínky o mapkách, třeba poněkud malých ve »Freytag's Reise und Verkehrs-Atlas von Oesterreich-Ungarn«. Rokudán není. Tam najdeme ku př.: mapu č. 3., kde máme znázorněno

čarami, kam se dostaneme z Vídně osobním vlakem za 2, 4 až 6 hodin kterýmkoli směrem. Čára pak, která nám označuje i spojuje místa, kam se dostaneme za 12 hodin, jest vytažena silněji a zároveň ohraničuje plochu, která jest celá položena stejnou barvou, proti plochám následujícím, které jsou označeny jinými barvami a zase ohraničeny silnějšími čarami, spojujícími místa, kam se dostaneme za 24, 36, 48 hodin z Vídně v našem mocnářství. Na mapě č. 5 máme podobné čáry, jenom že místo na osobní vlak, brán tu zřetel na rychlovlak, rovněž pro Rakousko-Uhersko. Tu zabírá valnou část našeho mocnářstvi plocha, omezená čarou, spojující místa, kam se dostaneme za 12 hodín, pak přichází k platnosti plocha omezená čarou 24-hodinovou, a jenom částečně plocha omezená čarou 36hodinovou. Konečně na mapě č. 7 máme totéž podáno pro střední Evropu, užije-li se rychlovlaku. Co jsou ony čáry jiného, než isochrony? kreslené ovšem jenom na základě spojení vlakového. Bylo by zajímavo srovnati mapy tyto s mapou Penckovou pro Rakousko-Uhersko. Že by byly rozdíly, není pochybnosti, ale ne veliké, poněvadž mapa Penckova jest také v menším měřítku, tak že ohled na okolní terrain nemohl být veliký.

Mimo tyto mapy najdeme ve zmíněném atlantu ještě 3 jiné. Tak na mapě č. 2 máme znázorněno, kam se dostaneme z Vídně za stejnou cenu použitím třetí třídy osobního vlaku. Jsou to vlastně isotimy (= čáry, které nám spojují místa, kam se dostaneme za stejnou cenu). Cena udána od 1 zl. k 2 atd. Čára, označující, kam se dostaneme za 5 zl., opět vytažena silněji a ohraničuje plochu, položenou jednou barvou. Rovněž tak čára následující, ohraničující plochu, kam se dostaneme za 10 zl., která také skorem úplně se dotýká hranic naší říše. Mapa č. 4 označuje nám totéž v rychlovlaku druhé třídy. Rozdíl jest ten, že ani za 20 zl. se nedostaneme všude na hranice naší říše, zejména ve východní Haliči. Konečně mapa č. 6 označuje nám totéž, jenom že pro střední Evropu, rovněž druhou třídou rychlovlaku. K tomu jest výhodná mapa č. 1, která nám udává vzdálenost míst od Vídně v kilometrech a sice od 100 ke 100, měřenou ovšem na železniční trati. Měřítko map není ovšem veliké. Mapy pro Rakousko-Uhersko jsou kresleny v měřítku 1:6,000.000, pro střední Evropu pak dvakrát zmenšeny, tedy v měřítku 1:12,000.100. *Václav K. Nový.*

Břeclav a Vůkolí.

II.* — Po delším odkladu způsobeném jednak vrtošivou chorobou jednak velmi vlažným přispíváním některých osob, dožádaných o statistické údaje, přicházíme konečně k dalšímu, ovšem velmi neúplnému vylíčení našeho života na Břeclavsku (venkovu).

Břeclavsko má 14 obcí, počítaje v to i dvě židovské (politické) obce Břeclav a Podivín. Obyvatelstva bylo dle posled-

* Viz Rozhledy XIV. č. 47./48.

ního sčítání 27.888, z toho 13.637 mužských, 14.256 ženských, 26.232 římsko-katolického, 105 evang. augsb., 83 evang. helv., 19 řeck. a arm. spoj., 1463 židovského vyznání a 4 bez vyznání. Dle národnosti bylo 23.367 Čechů (böhmisch-mährisch-slowakisch), 7 Poláků, 2 Slovinci a 3834 Němců. Židů bylo na Břeclavsku 1463 a ti všichni jsou zajisté Němci. Odpočteme-li tuto číslici od »Němců« dle obcovací řeči napočtených zbývá jich — Němců arijských — *2371.* Z těchto »Němců« jest nejméně polovička neněmecká, takže zbyde na skutečné arijské Němce ani ne 1200 lidí.* Obyvatelstvo okresu břeclavského bydlilo dle posledního sčítání v 4261, vlastně 4142 domech. Okres břeclavský leží v obvodu hejtmanství hodonínského. Na Hodoňsku (v celém hejtmanství, jež drží v sobě okres hodonínský, břeclavský a strážnický) připadá na 100 osob 20 mužských a 21 ženských analfabetů a jsou nad 6. rok věku svého analfabety 4·89 mužští a 6·63 ženských.

Na Břeclavsku bylo napočtěno, jak jsme uvedli, r 1900 3834 Němců a 23 367 Čecho-Slovanů. Němci mají v Břeclavi dívčí a chlapeckou měšťanskou školu, vyšší gymnasium, u soudu mají ze 4 soudních úředníků 3, mají Němce za hejtmana, mají veliký kontingent příslušníků svých u berních úřadů a přes to jsou tak »altruisticky« pravdomluvní, že mluví o utlačování! V obyčejném životě řeknou o člověku, který stále a neústupně tvrdí tak očividný, makavě nejapný a smyšlený nesmysl, že dozrál, aby byl dán pod opatrovnictví. U nás tím dospívá k vládě, k úřadu opatrovníka druhým! Kterak mohou býti rozumny poměry v státní společnosti, v níž o těch, kdo poroučejí a kdož veškeru moc chtějí na sebe strhnouti, lze právem tvrditi, že nejsou příčetni? Pro 23.367 Čecho-Slovanů nebylo až do r. 1903/4 ani jediné měšťanské školy na Břeclavsku. Teprve v školním roku 1903/4 zřízena byla obětavostí Podivína chlapecká škola měšťanská v Podivíně. Není i zde dosti důvodu pochybovati o vnitřní ceně a hodnotě zřízení, které jednomu všechny výhody a druhému úlohu raba přisuzuje? Na Břeclavsku chodí do českých obec. škol a 1 měšťanské celkem asi 4200 dětí. Kromě těchto škol máme na Břeclavsku zimní hospod. školu v Podivíně, jež má letos asi 30 žáků. V zimě chodí žáci do školy dosti pilně; tomu ovšem je konec, jakmile nastanou práce polní. Nemanželských dětí jest na Břeclavsku méně než 100. (V 8 obcích jest jich 63; v obcích, z nichž nemáme zprávy a v Břeclavi bude jich asi 30.)

Jak jsme se již ve svém prvním článku zmínili, ubylo ve žních r. 1904 značně na úrodě. Pokud se nám dostalo bližších zpráv, počítá se, že na Týnecku jest úroda obilin o 40%, zemáků a řepy o 56%, kukuřice o 100%, jetelin o 25%, otavy o 100%, na Tvrdonsku při rži (žitu) o $^2/_5$, při ječmenu o $^1/_2$,

* Nechceme býti považováni ani za neobratné, nezáživné vtipkaře, ani za odpůrce biskupského pastýřského listu, nabádající Čechy k rozumu a snášenlivosti, ale tolik tvrdíme, že mezi těmi 1200 „lidmi“ jest velmi mnoho „nelidských individuí“.

při pšenici o $^1/_5$, při ovsu o $^1/_5$, při zemácích o $^1/_2$, řepě o $^2/_5$, kukuřici (turkyni) o $^9/_{10}$, otavy o $^{10}/_{10}$, v St. Břeclavě při rži o $^1/_3$, při ječmenu o $^1/_2$, při pšenici o $^1/_2$, zemácích o $^1/_2$, řepě o $^1/_2$, při kukuřici $^9/_{10}$, na Zižkovsku při obilinách o 30%, při zemácích o 50%, při řepě o 40%, při kukuřici o 90%, při otavě o 90% (schodek při píci asi 2000 m. ctů.), na Lanžtorfsku u obilin průměrně o 45%, u zemáků o 50%, u řepy o 40%, u kukuřice více než o 75%, u otavy o 75%, u jetele a slámy o 40%, na Podivínsku při obilinách o 50%, u zemáků o 50%, u řepy o 50%, u turkyně o 95%, u otavy o 60%, jetele 40% a slámy o 50%, na Lanžtorfsku při obilinách o 34%, při zemácích o 40%, řepě o 40%, u turkyně (kukuřici) o 70%, u otavy o 90%, jeteliny o 40%, v M. N. Vsi asi o 50% při obilinách a okopávaninách, v Hruškách při rži (žitu) asi o 50% — sklidilo se r. 1904 po míře 2 m. cty. po 15 K a r. 1903 4 m. cty. po 14 K, při ječmenu asi o 50% — r. 1903 se sklidilo po míře 4 m. cty. po 14 K a r. 1904 2 m. cty. po 17 K — řepy asi o 50% — r. 1903 se sklidilo po míře 50 m. ctů. po 1 K 70 h a r. 1904 25 m. ctů. po 1 K 70 h — u bramborů více než o 50% — r. 1903 se sklidilo 25 m ctů. po 4 K, r. 1904 10 m. ctů. po 5 K — při turkyni o 100% a u jetelin více než o 50% na Kosticku při rži o 30%, při ječmenu o 50% až 60%, při zemácích o 50%, při řepě o 40%, při turkyni o 90%, při otavě o 50% (jeteliny se po třetí nesekly) menší. Z toho plyne přirozeně, že příjmy zemědělců jsou mnohem menší nežli byly r. 1903 a že jim nebude lze dobytek dochovati do příštího období, kdy nově sklizenou pící budou moci krmiti. Následky, které tím rolnictvo postihnou, netřeba vyličovati křiklavými barvami, budou a jsou trudné; tíseň a svízele jsou smutné, neveselé, vyznačují se barvou šedou. A přes to finanční erár zařaďuje čím dále tím větší množství rolníků do poplatnictva, osobní dani z příjmů podléhajícího.

Tyto neutěšené poměry jsou příčinou dalšího klesání ceny pozemků (nemovitostí) a poznáme na jaře, jak četně bude na prodej pozemků a domů. Již ku konci října 1904 se počítalo, že v Kosticích jest na prodej asi 100 m., v Hruškách asi 200 m., v Lanžhotě asi 80 m., v Podivíně asi 10 domů a chalup, v Tvrdonicích asi 200 m. a 8 sedlisek (usedlí, domů), v Týnci asi 20 m. Od té doby se poměry zhoršily; vede se již více exekucí pro nezaplacené úroky a spořitelna sama podala značné množství žalob, jež v mnohých případech povedou k exekucím. Neblahé následky, v nichž rolnictvo vůbec jest a které letošní neúrodou byly zostřeny, ukážou se v pravém světle a v celém rozsahu letošního roku. Bude-li i tento rok nepříznivý svou úrodou, nevíme, kterak rolník bude s to, aby učinil svým povinnostem dosti. Jde tu o zájmy celého národa a hmotné postavení rolnictva nabádá, aby přistoupeno bylo bez odkladu k nápravě ve všech směrech. Úvěr, samospráva, výdaje státu, země, obcí vše musí býti upraveno, ne však dlouholetým raděním a odkládáním, jako regulace Dyje a Moravy, nýbrž rychle, bezod-

kladně. Tu práce pro ty, kdož považují se za povolané zástupce rolnictva. Snad se nám naskytne ještě příležitost, zmíniti se o některých stránkách našeho pospolitého života na konci tohoto článku. Nyní přihlédněmež ještě k některým podrobnostem života na naších obcích. Obyvatelstvo všechno trpí letošní tísní a nedostatkem peněz a rád by se asi některý čtenář dozvěděl, mnoho-li po obcích ústavů, které jsou povolány, aby zaplašily chmury a rozveselily mysl časem až nad potřebu.

V Týnci máme 3 hostince a 4 prodeje se zapečetěnými lahvemi kořalky, v Tvrdonicích 4 hostince a 10 prodejů kořalky v uzavřených lahvích, v St. Břeclavi 3 hostince a 11 prodejů zapečetěných lahví, v Žižkově dva hostince a 3 prodeje líhovin v lahvích, v Lanžtorfě 2 hostince, 1 prodej kořalky a 2 prodeje líhovin v lahvích, v Podivíně 14 hostinců, 1 kořalnu a řadu prodejen uzavřených lahví, v Lanžhotě 7 hostinců, 1 kořalnu a 4 prodeje piva a kořalky, v M. N. Vsi 8 hostinců a řadu prodejen uzavřených lahví, v Kosticích 3 hostince zároveň k nálevu kořalky oprávněné, 1 nálev piva a kořalky a obchodů s kořalkou v uzavřených lahvích 7 a s pivem 4 a v Hruškách 3 hostince a 4 obchody s prodejem kořalky v uzavřených lahvích.

Koncesovaných prodejů kořalky jest na našem venkově v St. Břeclavi 3, v Bilovicích 5, v Hruškách 3, v Podivíně 10, v Kosticích 4, v Lanžhotě 10, v M. N. Vsi 9, v Lanžtorfě 3, v Týnci 3, v Tvrdonicích 4 a v Žižkově 2, celkem 56. V Břeclavi jest jich 26, dohromady tudíž 82. Obchodů s kořalkou v uzavřených lahvích jest nejméně 82 a poněvadž provozují většinou prodej kořalky zcela volně jako v kořalnách, má náš okres aspoň 164 prodejů kořalky. Připadá tudíž 1 prodej kořalky na 170 obyvatelů. Odpočítáme-li děti a ženské — na kolik mužských obyvatelů připadá jeden prodej kořalky? Přihlédneme-li dále ke skutečnosti, že jsou mezi obyvatelstvem četní, kdož kořalky nepijou, poznáme, že jedna kořalna připadá poměrně na velmi malý počet dělnického lidu a že jest na čase, aby s tímto zlořádem kořalečním bylo zatočeno bezohledně a co nejrychleji.* Vynikající francouzský časopis »La Revue« navrhuje, aby výroba alkoholu k požívání byla zakázána, vyjma pro potřebu lékařskou, aby výroba líhu pro potřeby průmyslové byla sestátněna, aby, pokud nebude ustanovení příslušných, byla vydána nařízení, výrobu a požívání co nejpřísněji obmezující, aby uchopeno se bylo prostředků přesvědčujících o potřebě vzdáti se pití líhovin, aby děti opilců byly zvláště chráněny, léčení opilců ze zvyku aby bylo nucené a aby byli trestáni, aby pijani nebyli volitelni za poslance, do zastupit. obecních, by byli vyloučeni ze soudc. úřadů a jiných úřadů a aby dohled na výrobu kvas. nápojů byl tak zařízen, by byl účinný. Také anglické přední časopisy brojí proti pití kořalky co nejdůrazněji. U nás záhubnost kořalečnictví jako by nebyla patrna. U nás heitmanství a četníci nemají času, aby dohlíželi, kterak se dbá předpisů

* Po našem soudu bylo by příslušné nařízení nejpilnějším návrhem na ř. radě.

o prodeji kořalky, zejména pokud jde o prodej v uzavřených lahvích. Přihlédněme ku př. k rafinerii v Břeclavi. Těsně u továrny a v nejbližším obvodě lze dostati v 5 neb 6 místnostech líhovin, co hrdlo ráčí. Kontroly není, je-li prodavatel oprávněn nalévati kořalku či není. Ovšem na nádraží u uhlí sebere četník každou chudou ženu, zvedne-li kus uhlí, o honbách jest četníků, že bezmála na každého zajíce připadá jeden četník, ale tam, kde se jedná o skutečnou potřebu lidu, četníků viděti není. Kdo má mnoho majetku, má i mnoho ochrany!

O výchovu mládeže po 14. roku věku jest postaráno u nás velmi nedostatečně. V Podivíně jest zimní hospod. škola, o niž se naše rolnictvo svými syny téměř nic nezajímá; v Podivíně jest též řemeslnická pokračovací škola večerní. R. 1903/4 byla pokračovací škola v Hruškách; letos, pokud víme, není pokračovací školy ani v jediné obci na Břeclavsku. Synek, vychodiv obec. školu, pokud nestuduje neb není žákem hospod. školy v Podivíně, neb nejde na učení řemeslu, jest zaměstnán při hospodářství a počíná žíti život samostatného čeledína. Spí často s pacholkem neb sám v stáji, kouří do zásoby cigarety, chodí pomalu do hostinců k taneční zábavě, opatří si brzy frajířku a připravuje se na samostatného hospodáře. Hospodářská škola nemůže sehnati 40 žáků — a okres by mohl míti dobře navštěvované tři školy!

Čeledě, pokud jsme se mohli dozvěděti, jest v St. Břeclavi asi 93, v Týnci 4, v Tvrdonicích asi 33, v Žižkově asi 15, v Lanžtorfě asi 50, v Hruškách asi 50, v Lanžhotě asi 60, v Kosticích asi 33, ženské i mužské dohromady. Mzda čeledě obnáší kromě stravy v Kosticích 100—160 K, v M. N. Vsi 100—150 K, v St. Břeclavě 80 K ženské a 120 K muž., v Podivíně od 70—100 K, v Týnci 70 a 90 K, v Tvrdonicích průměrně 80 K, v Žižkově muži od 100—120 K a ženské od 60 do 100 K a v Lanžtorfě počítají, že náklad na čeledína stojí ročně 420 K a na službu 400 K.

Nádenníkům platí v Lanžtorfě: mužským z jara 1 K 40 h, v létě 2 K, v zimě 1 K 20 h, ženským z jara 1 K 20 h, v létě 1 K 60 h (i při řepě) a v zimě asi 1 K. Dělnického lidu z Lanžtorfa zaměstnáno jest ve dvoře panském asi 80 osob a mimo obec asi 20 mužů. V Hruškách se platí dělníkům podobně a dělnictva jest zaměstnáno při velkostatku asi 120 osob, při sev. dráze ve Vídni při uhlí asi 68 (mužů), na trati (sev. dráhy) asi 15 a při kníž. pile v Břeclavi asi 6. V Žižkově platí na jaře a na podzim ženským 80 h, mužským 1 K. V čas žní 1 K 20 h až 1 K 60 h. Za vykopávání řepy se platí úkolem od míry 6 K; v zimě se platí 60—90 h denně. Dělnictva pracuje mimo Břeclavu po dobu řepní kampaně as 20 osob. V Tvrdonicích obnáší mzda dělníkova na jaře 1 K, v létě 2 K, na podzim K 1·20—1·60, v zimě 1 K pro mužského; pro ženskou v létě 1 K 60 h, v zimě poměrně méně. Z obce jest zaměstnáno v továrně (rafinerii) v Břeclavi asi 80, při dráze (sev.) ve Vídni při uhlí 20, při dráze v Břeclavi 20, na trati sev. dráhy 30 a při kníž.

pile v Břeclavi 7. Mzda v Týnci obnáší průměrně 80 h—1 K při velkostatku, u rolníků 60 h ku stravě. Dělníků z Týnce pracuje v Břeclavi v továrně asi 60, při uhlí ve Vídni 24, na trati sev. dráhy 30, při kníž. pile v Břeclavi 2 a jinde asi 30 osob. V Podivíně obnáší mzda 1 K—2 K 40 h. Dělnictva mimo Podivín jest zaměstnáno velmi málo. V St. Břeclavi obnáší mzda dělníkova denně 1 K, 1 K 20 h, v létě 2 K i více; mimo obec jest zaměstnáno asi 50 dělníků. V Lanžhotě se platí dělníkovi průměrně asi 1 K 20 h denně. V Kosticích se platí dělníkovi 80 h ku stravě na jaře a v létě, beze stravy 1 K 60 h; řepa se obdělává a kopá úkolem.

Lanžhot a Kostice dodávají největší počet dělníků ku práci při uhlí na sev. nádraží ve Vídni. Z obou těchto obcí jest zaměstnáno dělníků mimo obce asi 500. Z Lanžhota jest asi 200 dělníků při uhlí ve Vídni. Nejmenší výdělek obnáší 2 K 80 h, v čas pilné práce obnáší i 6 K denně. Dělníci naši vynikají obdivuhodnou zručností a vytrvalostí a jsou němečtí dělníci u porovnání s nimi nepotřební, ku práci neschopní. Dělník, jenž pracuje při uhlí několik let, dostane pensi doživotní, jež obnáší 240—400 K ročně.

Mnoho dělníků mimo obec a najmě ve Vídni zaměstnaných dodává též M. Nová Ves. Dělníci ve Vídni bydlejí v t. zv. kasematech, do nichž žena nesmí přijíti. Domů dojíždějí v určitých dobách. Jsou většinou majiteli domku a některého kusu pole. Severní dráha zná dovednost slováckého dělníka a l á c i j e h o p r á c e. Proto za poslední stávky dělníků při uhlí zaměstnaných, byla její rozhořčenost a její hrozby na oko tak zlé, jak měla dokázati jednotlivá opatření.

Téměř ve všech obcích jsou knihovny buď veřejné buď spolkové všeobecně přístupné. Nálady ku čtení však není. Zejména mládež nejeví té náklonnosti ku čtení, jež jest podmínkou dalšího pokroku. Knihovny potřebují nutně doplnění. V 10 obcích (mimo Břeclav a Bilovice a žid. obec Podivín) činí hotové výdaje obecní na chudé 7831 K; kromě toho jest v každé obci jistý počet uznaných (koncesovaných!) žebráků, kteří buď každý týden (v pátek neb sobotu) neb v určitých obdobích (jednou za měsíc a před svátky) chodí žebrotou. Těchto chudých není ve všech obcích kromě Břeclavi ani zúplna 200.

Tím bychom zkrátka, v nejstručnějších rysech podali zprávy o našem venkově. Ještě velmi mnoho jest otázek, které vyžadují, aby jim byla věnována pozornost. Třeba ještě vyšetřiti výnosnost půdy, náklad na obdělání, udati výši daní a přirážek, zabývati se otázkou bydlení a výživy venkovanů, postupem zadlužení, rozšířením a provozováním jednotlivých živností po venkovských obcích, a působení peněžných ústavů. Snad i o těchto stránkách života našeho bude lze nám později promluviti. Neméně vhodnou a důležitou otázkou, která zasluhuje, aby bylo o ní pojednáno, jsou námezdní a organisační poměry dělnictva našeho v továrnách a při dráze, otázka čeledě při polním hospodářství život zřízenců sev. dráhy, působení severní dráhy a státních

úřadů. Důležito, nepominutelno jest pojednati o mravní stránce života našeho lidu, jeho vnitřní hodnotě, jeho přesvědčení a o otázce, lpí-li jeho život pouze na formě, neb řídí-li se vnitřním přesvědčením. Nežli skončíme svůj bohužel velmi nedostatečný přehled, připomeneme, že tíseň rolnictva ukáže se v plné síle z jara a než bude nová sklizeň. Na poskytnutí záloh cukrovarem čeká se v četných rodinách jako na spásu. Nutně, nevyhnutelně nutně jest třeba, aby úvěr pro zemědělce byl zlaciněn a aby hypotekární úvěr byl zbaven četných výdajů, dosud jej povážlivě zdražujících. Působení spořitelen, poskytujících úvěr na 5%, 6% úrok z úroků není tak dobrodějné, jak se zdá. Spořitelna mnohá, berouc splátky na kapitál, dá si zaplatiti úrok na $^1/_2$ roku z celé dlužné částky bez ohledu na učiněnou splátku a přijímajíc splacený kapitál, žádá zaplacení půlletních úroků napřed, nespokojujíc se náhradou úroků za 1 neb nejvýše 3 měsíce, a mnohá, nedostávajíc zaplacení úroků, žaluje celý kapitál, čímž dlužníkům působí veliké útraty. Nedostatky našeho života i v otázkách poskytování a knihovního zajišťování úvěru se ukazují. Stát a společnost vychovává na vysokých školách tolik studujících, že celé řady jich se musejí věnovati právnictví. Ti, kteří se věnují praxi advokátské a notářské jsou na tom nejhůře. Životní jich zájmy a zájmy zlacinění soudnictví jsou v stálém odporu. Stát málo dbá o reformy, málo dbá o to, aby byl dobře zpraven o tom, jak se vede jeho příslušníkům a spokojuje se, na oko-li všechno vypadá skvostně. Jest ve všem zřízení a životě mnoho pokrytectví, mnoho zakrývání vnitřního úpadku zevnějším pozlátkem. Jmenovitě náš život velice trpí protivou, jaká jest mezi jeho vnitřní podstatou a zevnější representací. Připadá nám život náš jako žena, kterou jsme viděli před mnoha lety, kdy byly v modě krinoliny. Byla tak pěkně široká, krinolinu pokrývala vkusná černá sukně ozdobená různým způsobem, že každý se zálibou po ní se ohlédnul. Sami jsme se po ní dívali, nemohouce z ní oči spustiti. V tom přišel prudký náraz větru, krinolina se vyzvednula a pod ní byla špinavá roztrhaná spodnička, že ošklivost vzbuzovala a posměch hlasitý a jizlivý. Nežli byla krinolina opět upravena, viděli kolemjdoucí ten špinavý vnitřek — Není-li i u nás též tak? Nedejte se klamati, že rolnictvo stojí na zdravém základu a neklamejte rolnictvo stálým vychvalováním a lichocením. Ve skutečnosti jest tělo jeho bytost churavá a potřebuje radikální lečby. V poskytování úvěru musí nastati změna i v zřízení a zřizování peněžných ústavů. Libovolné vypovídání a žalování kapitálů musí přestati, úvěr aspoň do 1000 K musí býti zbaven kolků a poplatků, a peněžné ústavy, zabývající se úvěrem rolnickým (hypotekárním), musí býti po případě řízeny státem neb zemí, aby úvěr poskytovaný v penězích nebyl dražší 4%.

Samospráva musí pečovati, aby lid venkovský poznal její potřebu a důležitost. Stranictví v obcích, vyhledávání pomoci u hejtmanství a četnictva ve příčh jednoho proti druhému samosprávu ničí a zničí. K starostovi nesmí býti přihlíženo se sta-

noviska k m o t r a a starosta nesmí se považovati za s t a r o s t u j e n s v é s t r a n y a z a b i č p r o t i s t r a n y. Starosta má nepatrnou moc exekutivní a té, kterou má, v četných případech neužívá neb ji užívá nesprávně. Čelední řád, polní pych, stavební řád, obory samosprávy bývají pramenem a studnicí zla a nešvarů. Nejen povahu věci, povahu o s o b jest nám změniti. Jako národ stojíme proti kapitálu — nahromaděné zásobě výrobních prostředků v rukou několika osob, ovládanému sice lidmi, avšak takovými, kteří nepřejí si nás jako Čechy vedle sebe míti jinak než v poměru dělníka k podnikateli, toužícímu stále po zvýšení výnosu svého závodu. Praví se, že dělník může dodělati se lepšího výsledku své práce, práva na práci a uskutečnění svých slušných nároků, spojí-li se se svými soudruhy, sdruží-li se. U nás se stalo volání po svornosti otřepaným, nudným heslem. Postavme se však hospodářsky na stanovisko sdruženého dělnictva a sdružujme se! Společná řeč ukazuje se nám špatným pojidlem, jsmeť mezi sebou nepřátelsky rozbiti. Přičiňme se, aby naše sdružení zvolilo si za důvod, za základ úsilí po hmotném blahobytu a mravním zdokonalování. Buďme moderní v ušlechtilém slova smyslu. Laskavý čtenář promine nám politicko-oekonomické odbočení. Přiznáváme se, že nejsme politiky. Jde nám však o to, aby kraj náš, lid náš prospíval. Bude-li nám možno, vrátíme se k dalšímu předmětu rozhovoru, jenž jest tak obsáhlý! *Č.*

Adolf B. E. von Menzel zemřel v Berlíně dne 9. února t. r. Figurka drobná, tváře obrostlé bílým vousem starých kostelníků, v posledních letech turistická pamětihodnost berlínská, objevující se při všech slavnostech uměleckých svým drobným krokem, s hlavou ku předu nakloněnou a očima bystře za silnými skly mžourajícíma kolem sebe. Karikovali jej, »malou excelenci«, fotografovali za každým krokem a starý pán jen mrzutě prskal. Ale na vernisažích Secesse nevídali jej roztrpčena — nezlobil se na moderní, ačkoliv byl prvním německým umělcem — rytířem řádu černého orla, rytířem řádu pour le mérite a excelencí. Sám probíjel se z počátku svého tvoření dost trpce a těžce, dlouhá léta tvořil silně a svobodně odlišně druhých a tak nezapomněl vážiti si odhodlanosti a svéráznosti umělecké. A také nenaučil se parádně poklonkovati Serenissimovi a tancovati dle jeho hvízdání à la Werner či Begas.. Narodil se dne 8. prosince 1815. jako syn litografův ve Vratislavi a ve svých 15 letech dostal se do Berlína, kde, nucen starati se sám o svou obživu, — zemřelť mu brzy otec, — vzdělával se většinou samostatně. Komposicí Bozi a Hrdinové upozorněn byl na něho nakladatel Sachse a u toho vydal r. 1833. pérokresby »Umělcovo putování«, jimiž stal se rázem známým, ba slavným. R. 1834. litografuje křídovou manýrou 12 listů »Pamětihodností z dějin braniborských«. Velmi zajímavou sbírkou litografických jeho prací jest kolekce »Pokusy na kameni štětcem a škrabátkem«, provedená technikou jím kombinovanou, již mistrovsky ovládal.

Výborny jsou jeho pérokresby na kámen, novoroční listy, žertovné, příležitostné, ozdobné atd. Doba Bedřicha Velikého zaujala jeho tvůrčí sílu na dlouhou dobu: ilustrace i obrazy olejové, obírající se motivy ze života vítězného krále ukazují, jak mohutně a široce dovedl vniknouti Menzel v ducha doby, jak detailně prostudoval její žilobytí, aby mohl vyvážiti z ní její karakter a vylíčiti ji co možná pravdivě a realisticky K dějinám dra Fr. Kuglera i k nádhernému vydání spisů Kulhavého krále stvořil Menzel řadu skvostných ilustrací plných životní vervy. Nekonečný počet skiz k těmto ilustracím ukazuje studium až úzkostlivě svědomité, jež ovšem tvůrce zaslouženě odměnilo. V ilustracích jsou kontrasty černé a bílé vyváženy vskutku malířsky, řekněme barevně; grafické mistrovství dokumentuje se tu zřetelně. Z olejových obrazů této éry jménovány buďtež aspoň díla v berlínské národní galerii: »Stolový kruh Bedřicha II. v Sanssouci 1750« (rozhovor s Voltairem, Marishalem,) »Flétnový koncert B. II. v Sanssouci« (E Bach, František Benda, Bielfeld, Graun). Barva jest svěží, neleká se zářivých tónů a jeví radost ze světelných efektů. Návštěva světové výstavy v Paříži (r. 1867) posílila Menzela a utvrdila v zásadách, jež ve svých dílech projevoval. Sestupuje s hladkých parket do ulic, do dílen, železáren a smělou rukou zachycuje jejich kolotání a vír. Jest radikálem pro svoje okolí: vždyť maluje začerněné dělníky, pasanty na ulicích, a líče dvorní ples, neohlíží se na panující vkus a ohledy: maluje pósy i gesta pravdivá, neparádní a nestrojená. »Válcovna«, již studoval v Königshütte v Horním Slezsku, v dílnách na železniční koleje, předvádí dějiště osvětlené denním světlem i žárem z pece, z níž rozžhavené železo táhnou mezi válce. Ruch, shon a jistá hrůza nebezpečné práce podány jsou energicky a prostě, bez dramatické přípravy a tím působí na nás bezprostředně a silnou pravdou. Dílo toto také považuje se za jeden z momentů moderního realismu. Z ostatních děl zmiňuji se ještě o »Odjezdu krále (Viléma) k armádě dne 31. července 1870«, (Berlín), pozoruhodném svým citovým kontrastem: mezi nadšením hlaholícího lidu a tichým pláčem královny, dále jmenován budiž obraz »Kázání v starém kostele Berlínském« (slavný Schleiermacher), v němž opět presentuje se znamenitá charakteristika. Akvarely Menzelovy i guaše (Neděle v Paříži, Na plese) jsou svítivy a měkce působivy. Pile a skoro zázračná pracovitost neopustily starého mistra do poslední chvíle; láska k studiu detailů i nejnepatrnějších (tak na př. k obrazu korunování Viléma I. 1861. má berlínská galerie na 200 studií drobnůstek, šperků, krojů atd.) podporována byla vždy vytrvalostí neúmornou a ta při nadání jeho vedla k provedení děl zakládajících umění nové doby. — *K. D. M.*

Masky.

Je to moc, která nás pudí obestírati svoje myšlenky smyslem, jaký jim nepřísluší.

Přemítáme-li o věci jasné a harmonické, chmuříme se mnohovýznamně před přáteli svými, když pak je nitro naše zbrázděno neklidem, přetékají zpravidla naše řeči lehkostí, které není rovno. Tímto způsobem společenského tváření připravena je bolest naše o možnost pokojného zhojení a naše maskovaná radost zažije se jen jako vzdálený úryvek hudby. Předstihujeme jedni druhé v neslýchaném skrývání pravdy, vpíjejíce se očima plnýma výčitek a zloby do toho, kterého jsme si bez naděje oblíbili, tomu pak, od něhož nás vlažnost nebo vlastní nenávist odpuzuje, připraveni jsme říci: vážím si vás, duše má, a obávám se, že to je láska. Tak také vycházíme z chrámu, aniž jsme pocítili přítomnost boží, neboť mysl naše příliš byla rozmrzena nechutnou úpravou prosby. Klidu jsme nenabyli, ale podařilo se nám zatajiti svoje zklamání tak dalece. aby mohli kolemjdoucí známí oceniti sílu křesťanské útěchy.

Je léto, hory a doly pokryly se květinami, ptáci v povětří užívají nejvyšší volnosti a ozývají se po lesích tiše a vřele jako flétny. Prudké horské vody hrnou se mezi olšemi, tak že oči naučily se doprovázeti bez cíle se vzdalující pstruhy.

Stromy a keře zdají se býti do rozpravy pohříženy, jejich listí zmítá se posunčivě při nejskrovnějším vánku, v brzku stojí tupě a nehybně, neboť význam jejich sdělení vyžaduje právě největší diskretnosti.

Tu potom na pni usedá motýl a stromy zahalí se slabou vůní, kterou vdechujeme. A ještě mnoho z dojemného života prozrazují stromy ve šťastné době letní.

Pojí a oplodňují se v slunci pro blaho svoje i cizí a jestliže se deště spustí, ozývá se z jejich nitra šumná píseň, kteráž je stále jedno a totéž od začátku až do konce. A ptáci se u nich před deštěm chrání, zanechávajíce trochu touhy u těch, jež se ze svého místa nikdy nevzdálily. Trvá pak mezi nimi navždycky jakýsi měkký a úlevný poměr přátel nerovných ale prostomyslných.

Pěšiny splítají se kříž na kříž a nad rozehřátými palouky ozývá se cosi jako šelest nástroje, který bez ustání resonuje. Je to stonásobná práce hmyzu, který se setkává, nemaje žádného obydlí a jehož hravost vzrůstá od minuty k minutě.

Pronikavý dech anýzu a divoké petržele účinkuje silou nade všecko opojnou a jistou, neboť nic nečiní nás mdlejšími a nikdy nezdá se potřeba malé smyslnosti vhodnější a prostší. Hlava zvrací se takřka mezi chůzí a myšlenky vstávají tajně a hladce, tak jakoby nahy byly . .

Přibližte se k nám však, přátelé, v tomto okamžiku a larva našeho obličeje objeví se vám zas jako dílo hlubokého stesku, neutuchající strasti a sevření, jemuž jsme nadobro propadli.

Dozvíte se ještě, že jsme zbodáni životem a že není více ničeho, v čem bychom hledali převrat a umírnění..

Jdeme dále pěšinami k lesu. Silénky smutné a půvabné uklánějí se komusi, koho nevidíme, čížkové pijí vodu studánek v nesmírném tichu, které rozděluje dva světy a my jsme na rozhraní, vstupujíce do nové sféry jako do svátečního oděvu.

A kdyby bylo ticho větší, nežli hlubina mořská a kdyby se nic nevyrovnalo jeho moudrosti a slávě, tolik je jisto, že lesy radosti nedávají. Stín za stínem přichází, aby nás viděl, a můžeme se nadíti všeho, neboť jsme osaměli. Ni světlo sem nevstpupí, jenom nějaká šerá plynová záře obstupuje v záhubné výšce vrcholy stromů. Naše malá bytost zjevuje se tu v pravé podstatě své, ustrašena možným oslovením mystického hlasu, který se tu ve skutečnosti neozývá. Občasný pád lupenu nabývá závažného významu a větévka, slabě praskající, dovede zadržeti naše srdce na pochodu. Nesmírné ticho odděluje dva světy a jenom připomínka na onen, který jsme opustili, propůjčuje nám tolik cynismu, aby se naše veselá mysl nerozplynula v prostorách samoty a hoře.

Jsme mistry masky a kdyby se komu událo nyní k nám promluviti, shledá nás proniknuté účinkem jakéhosi žertovného vítězství, kterého jsme v jeho nepřítomnosti vydobyli. »Bylo to, přítelíčku, něco neobyčejně zábavného a nevázaného, co jsme si právě dovolili, je nám jen líto, že se věc odbyla skrytě a beze svědků!«

Jsme mistry masky a jdeme dále po trouchnivém mechu křepce jako v taneční síni. Oči naše pohlížejí nahoru i k zemi, aby bylo zachováno lidské důstojenství a aby bylo zjevno dorozumění člověka s přírodou.

Smrky zachvívají se v kořenech a ze vzdáleného úpadu donáší se sem krvácející dueto kosů. Nemáme s jejich zármutkem tuto chvíli ničeho společného a zabýváme se představou nějakého tělesného požitku, který nás zdánlivě očekává. Trávíme z tohoto obrazu část po části a s veškerým gurmandstvím smyslů, tak že i momenty sebe příjemnější nedovedou nás strhnouti k hltavosti, když se tu našim očím dostane podívané, jaká se už potom v životě nikdy více nenaskytá.

Tělo oběšence, oteklé a tuhé, krčí se, jakoby ze země vyšlo a jeho ruce ukryty jsou v klíně po způsobu lidí odpočívajících. Oči muže zality jsou krví a divoká blasfemie rozevírá jeho široká ústa jako rybí chlopeň..

Hnus a hrůza štvou nás od tohoto místa bez jediného výkřiku, až staneme zase uprostřed polí vysíleni a jakoby na zdraví podlomeni.

Silénky smutné a půvabné uklání se někomu, koho nevidíme a bzučení hmyzu podobno je nástroji, který bez ustání resonuje.

Dobří lidé vyskytují se tu i tam na pěšinkách a v minutě, která uplyne, oděje se zas naše lice maskou nekonečného soucitu s oběšeným, člověkem-bratrem, věřícím v jednoho boha a ve spasení duše nadsmyslnými schopnostmi.. *Jan Opolský.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Rak.-Uher. O nedělní audienci Fr. Košuta (12. 2. 05) ve dvor. hradě vídeňském psalo se v novinách tak jako o sensační aféře bývalé saské korunní princezny a s touže snahou a dovedností, aby co nejvíce řečeno bylo — mezi řádky. Košut než odejel do Vídně, vyjednával s lidovou stranou, dohodnuv se již s odštěpenci liberálů (hr. Andrássy) a stranou Bánffyovou, takže oposice stojí i po volbách pevně semknuta. Císař prý by svolil v rozluku hospodářskou a v samostatné celní území uherské, rovněž ve volební reformu v Uhrách dle přání strany neodvislosti (rozšíření voleb. práva a tajné hlasování), ale nechce povoliti samostatnou uher. armádu s maďarskou řečí velící. Strana neodvislosti by přijala prozatím to, co lze jí vymoci: přijme společnou armádu, na niž bychom my v Cislajtanii platili $^2/_3$ za celní šraňky, jež by nám oběti ukládaly také.

Panská sněmovna, je-li kdy iniciativní, bývá to pro věc samu znamením zlým. Dne 11. t. m. jednala o návrhu kníž. Schönburga-Hartensteina na změnu jednacího řádu. Referentem byl dvor. r. Lammasch. Chlumecký uvedl, že v posledním zasedání posl. sněmovny podáno bylo 7880 interpelací a dotazů. Kdyby o každém z nich se mělo jednati 6 minut, nestačil by na ně celý rok. Rozumí se, že nápravy je třeba a z českého stanoviska je žádoucí taková změna jednacího řádu, která by na říš. radě znemožnila, aby německá menšina znásilňovala většinu. Ale iniciativou panské sněmovny to nepůjde.

Železniční ministerstvo překročilo projektovaný rozpočet alpských drah o 90 mil. Sám mírný posl. Skéne prudce pro to vystoupil ve sněmovně proti min. Wittkoxi.

Mezi českými stranami na říš. radě jedná se o dohodu pro společný postup (na říš. radě) v jistých důležitých zásadních otázkách. To snad se rozumí samo sebou a není třeba k tomu dlouhého jednání. — Jakýs konservativní poslanec napsal do Mor. Orlice, že společný postup s radikály, jež chtějí říš. radu jen rozbíjeti, není možný. Nebude na škodu, bude-li míti sorganisovaný radikalism na říš. radě své zástupce. Čím budou radikální zástupci Čechův na víden. říš. radě říznější, inteligentnější, tím lépe. Závodění mezi politic. stranami nesmí přestat, ale utloukat se nesmíme navzájem atd. Zdá se, že Čechové jsou zase „pány situace“: stojíme před velikými snad převraty, kdy půjde o bytí a nebytí, a naši pánové na říš. radě vraští učeně čela nad problémem, mají-li spolu mluvit či ne.

Český úvěrní ústav oznamuje ku zprávě v čís. minulém str. 601, že jak jsme sami se nadáli, nefinancuje těžařského družstva Sedlčanského a že ani nerozesílá prospektův, o nichž v článku zmínka. Agitaci, rozesílání prospektů, inseráty atd. podniká zakládající družstvo těžařské úplně o své újmě a Čes. úv. ústav pouze přijímá případné přihlášky a splátky upisovatelů.

Z LITERATURY. — Dr. K. Chytil: Umění v Praze za Rudolfa II. S 32 vyobraz. Otisk přednášky v umělec. prům. musea 6. a 13. března 1904. — Nákl. Musea.

Cestou na Soluň. Obchodní poměry v král. Chorvatsko-Slavonském a v již. Uhrách. Napsal R. Malá knihovna Merkuru. Č. 1. Nákl. spolku Merkur. 40 h. — Autor podává dosti podrobné informace o větších městech, jak co se týče hlavních předmětů odbytu, tak o poměrech úvěrních, povaze obyvatelstva atd.

J. Myslík: Ant. Prav. Veselý. Životopis a literár. pozůstalost spolu s výborem prací již otištěných. Nákl. Zieglosra v Praze. Seš. 1. 36 h.

Papus: Člověk a příroda. Theoretické základy praktického okkultismu. Přel. M. Maixner. Literár. družstvo Flammarion v Praze. — Část z díla: Pojednání o praktické magii od prof. Gérarda Encausse, ředitele nemocnice v Paříži.

P. Strnad: Jaké by měly být obecné školy. Otisk Epištol k učitelstvu v Právu Lidu z ledna 1905, doplněný požadavkem československé sociální demokracie v oboru školství, obsaženým v resoluci,

přijaté na IV. řádném sjezdu strany, konaném v Čes. Budějovicích 8.—10. září 1900. Nákl. čas. Záře. Za 20 hal.

Učitelský Přehled. Měsíčník v Kutné Hoře redakcí J. A. Černého vydávaný. Příručka, o čem se v učitel. listech a organisacích jedná, kde které články a jaké knihy vyšly. Ročně 4 K.

Dr. Ew. Haufe: Základy přirozené výchovy. Přel. J. Kranich. Nákl. Jos. Pelcla. Za 1 K 20 h. — Tato roztomilá kniha rozpadá se v části: Rodina. Příroda a škola. Pojem přirozeného. Přirozený rozvoj. — Zásada didaktická č. postup přírody. Zásada methodická č. práce přírody. — Zásada rozumová č. zásada úsudku. Zásada mravní č. zásada upřímnosti. Zásada esthetická č. zásada krásy. — Pojem a podstata přirozené výchovy. Přirozená výchova vědou. Přirozená škola a příroda. Chovanec a vychovatel. Škola, církev, stát.

Dr. K. T. Eheberg: Finanční věda. Seš. 11.—15. Za 2 K. Nákl. J. Pelcla. -- Tímto svazkem je Finanční věda ukončena. Jest to pěkná kniha o 480 stranách, v české literatuře na ten čas nejúplnější moderní dílo o finanč. hospodářství, pořízené dle posledního vydání německého a doplňované literaturou a statistikou nejnovější.

Ferd. Schulz, spisovatel, žurnalista a býv. profesor obchod. akademie zemřel 16. února (nar. 17. ledna 1835), slaviv nedávno 70. narozeniny své. Jeho studie literární, jež napsal do Osvěty a Zlaté Prahy, poslouží liter. historii, směr jeho činnosti kritické byl však již v 90 létech vystřídán kritikou moderní. Vynikající byl jako žurnalista. Jeho novely a romány, jichž je hezká řada, patří v obor literatury vlastenecké. Schulz stál po několik desetiletí vytrvale v osvětné a kulturní práci české a té jeho snaze a práci jest vzdáti úctu.

Prohlášení.

P. E. Sokol a p. F. X. Šalda sešli se dne 12. února k vzájemnému dohovoru o svých polemických statích za přítomnosti podepsaných důvěrníků.

1. Po rozmluvě a vysvětlení okolností dospěl p. E. Sokol k názoru, že neměl práva viniti p. Šaldu ze „lživého utrhačství“ a z „bezpáteřné a zbabělé podlosti“ („Rozhledy“ č. 5.), a neshledal rozporu mezi obsahem listu jeho k p. Kvapilovi a p. Šaldovými projevy veřejnými — i odvolává celý tento výrok.

P. Šalda uznává, že p. Sokol jednal bez zlého úmyslu a chybnou interpretací textu.

2. Slovy svými „padá s mravního piedestálu“ („Rozhledy“ č. 1.) nepronáší p. Sokol mravní odsudek a nevztahuje výrok ten na poklesnutí charakterové, ačkoliv smysl ten jest na snadě.

3. P. Šalda protestuje proti tomu, aby druhý odstavec jeho článku „Polemiky“ („Přehled“ č. 3.) byl vykládán tak, jakoby tu obviňoval p. Sokola z námezdnictví v službách p. Pelclových, ačkoliv takový smysl lze mu přikládati.

4. V názorech na mnohé otázky literární ethiky a jiné otázky literární nebylo docíleno shody. Sporné strany setrvávají i nadále na svých stanoviskách, nepovažují však za úspěšné po soukromé diskusi dále veřejně o nich debatovati. Z rozhovoru pochopily však obě strany, že nebylo u nikoho nepoctivosti a úmyslu osobně urážeti a že články jejich byly právě jen důsledkem různého principu a osobního přesvědčení.

V Praze, dne 12. února 1905.

Cyrill Dušek.	V. A. Jung.	E. Sokol.
Dr. Bedř. Klenka.	Frant. Mareš.	F. X. Šalda.

Současně prohlašuji po diskusi s p. Vilémem Mrštíkem, že nebyl jsem v právu, rozhodl-li jsem o při jeho s p. F. X. Šaldou, jako by ji prohrál. Míním polemiku vzniklou o článek Mrštíkův „Julius Zeyer“, otištěný v „Lumíru“ a pak v knize „Moje sny, č. I.“ Ruším toto svoje tvrzení, pronesené v článcích „Polemiky“ a „Příspěvek k pathologii dneška“ („Rozhledy“ č. 1., 5. a 6.). Prohlášení toto připojuji k předešlému s vědomím p. Šaldy. *E. Sokol.*

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 25. ÚNORA 1905. ČÍSLO 22.

ROZHLEDY

Záloženské úpadky na Prostějovsku.

Jest jich už řada, a ztráty, které jimi byly způsobeny, těžko lze zjistiti ciferně, ale jsou těžké. Ačkoliv podivné hospodářství v některých záložnách bylo odhaleno již v polovici let devadesátých a ačkoliv tehda jen se značnými ztrátami a s kromobyčejným namáháním byly stižené záložny zachráněny, přece nebylo lze pozorovati, že by v mnohých ostatních záložnách buď správa jejich anebo členstvo a vkladatelé těžili ze zkušeností v letech 90tých nabytých — a draho nabytých. Členstvo i vkladatelé měli slepou důvěru jednak v poctivost ředitelů záložen, jednak v jejich odbornou znalost. Někdy ji náš lid dobromyslný přinášel zdarma, jindy ji působila zlatka, již dostal každý člen, jenž záložně přinesl oběť, že účastnil se valné hromady a vyslechl tam řady číslic, z nichž často věnována byla pozornost jen cifře, znázorňující čistý zisk, škoda, že existoval často jen na papíře —

Kalamita z let devadesátých stihla severovýchodní cíp Prostějovska, sousedící s Olomouckem, ještě silněji zasaženým. České záložny v obou okresích horlivě půjčovaly německému průmyslníku (Kudielkovi) za podmínek zvláště příznivých sumy ohromné, někdy s úžasnou lehkomyslností, na př. z jedné záložny si onen dlužník vypůjčoval peníze na knížku, jako maso od řezníka, aniž záložna měla od něho směnky, dluhopisy, zástavy atd. A poněvadž tak ochotných záložen vůči témuž dlužníku bylo více, hrozila katastrofa několika našim ústavům najednou, když se onen průmyslník stal insolventní. Ale zdařilo se katastrofu zažehnati napjetím všech sil, k čemuž též přispěla okolnost, že rolnictvo přejalo některé objekty dlužníkovy (na př. pivovar těšetický) ve formě akciové společnosti, čímž se předešlo exekučním dražbám a tak se záložnám ulevilo.

Od té doby, od r. 1900, stihla skutečná katastrofa tři záložny u nás: roku toho záložnu v Brodku, o dvě leta později záložnu v Hrubčicích, r. 1904 záložnu v Čechách; první s ručením obmezeným, dvě ostatní s ručením neobmezeným; první a třetí přišla o peníze defraudací, druhá nesmyslným půjčováním na vzdálené reality a poskytováním hazardního úvěru stavebního.

I. Záložna v Brodku (u Nezamyslic) byla z drobnějších záložen, jakých se na Hané zřizovalo množství ne zrovna na prospěch kraje. Dle bilance z r. 1899 měla vkladů K 211.000

a 294 podílníky se splacenými podíly závodními K 11.760. Okruh působnosti její byl malý, kde jeden druhému vidí, jak říkáme, až do žaludku, a kde tedy revisoři resp. členové výboru se mohli zcela lehce přesvědčiti, zda-li knihy záložen ské srovnávají se se skutečností. Defraudace v malém závodě tom dosáhla sumy K 66.522; provedla ji osoba jediná, jež požívala úplné důvěry občanstva (bývalý starosta) a která na venek dovedla udržeti zdání úplné reelnosti. Defraudace byla zakrývána namnoze zcela primitivně, na př. změnou cifer při přenosu na další stranu knihy, fingovanými výplatami, proti tomu kontroloři záložen ští často ani nesečtli jednotlivé stránky a nepřesvědčili se o položkách, hlavně o výplatách, ačkoliv se v takovém malém městečku dobře ví, kdo kolik má v záložně uloženo, nebo že si peníze vybral. Defraudant požíval takové autority, že když byly nepořádky objeveny, státní zastupitelstvo odepřelo stihati jej a provésti revisi úřední, a stalo se tak, až když nová správa záložny se zavázala, že uhradí sama výlohy revise, bude-li zmíněný uznán nevinným!

Sanace záložny té se zdařila, tak že ústav existuje dále. Děkovati za to jest především okolnosti té, že zvoleno bylo nové představenstvo, které svou energií dovedlo si získati ochotu členů i povolnost vkladatelů. Členové (závazné jejich přihlášky nalezeny v pořádku) ztratili své závodní podíly, které byly odepsány, a složili nové; věřitelé byli ochotni sleviti 34% vkladů. Čilému představenstvu podařilo se získati nové kapitály, tak že mohlo vypláceti vklady, aniž se otřáslo úvěrními poměry v krajině. Zprvu obdrželi vkladatelé 60% vkladů, později z dubios dostali ještě 15% dalších; nebyla tedy ztráta ani na straně vkladatelů ani členů tak citelna. Provedení sanace bylo dosti hladké, ježto lid osvědčil dobrou vůli a rozvahu.

II. Horší poměry byly v záložně hrubčické. Hrubčice patří k nejzámožnějším vesnicím na Hané; také záložna tamní měla přes 2 mil. korun vkladů. Peníze ty byly prvotně rozpůjčeny mezi okolním rolnictvem a též průmyslové a obchodní podniky v Prostějově a okolí hojně užívaly úvěru u ní. Najednou přišel obrat: Peníze záložen ské byly u dosavádních dobrých dlužníků vybírány; mnohý náš závod byl skoro uveden do tísně, jak rychle záložna vymáhala sve pohledávky. K jakému účelu? Správa záložny věnovala se velkým obchodům: podlehla lákavým slibům cizích spekulantů a jala se půjčovati jednak na reality, jednak stavitelům a podnikatelům na stavbu větších budov, a to vesměs v městech vzdálených, v Brně, Moravské Ostravě, Vídni atd.* Operace ty však měly dvojí vadu a z toho vznikající nebezpečí. Předně správa záložny neznala hospodářské, úvěrní a stavební poměry v těchto cizích místech a také je znáti ani nemohla, ani členové představenstva (rolníci), ani úředník, jenž měl sice malý obzor ale tím větší vliv, ani právní

* O podobných zjevech a pod. manipulacích jinde, jmenovitě na Břeclavsku, viz letoš. Rozhledy č. 6. str. 177 a 178. Nákaza je zažrána hluboko!

rádcové záložny. A pak půjčovány byly veliké kapitály na jedno místo; dlužníci vylákavší takto veliké sumy a jsouce předluženi, neplatili ani úroků. Ztráta se zvětšovala tím, že záložna při exekučních dražbách hypothek buď s pohledávkami propadla nebo hypotheky musila kupovati; domy ty ovšem ani nyní nevynášely přiměřeného úroku a mimo to nebyly prodejny. Pravý stav věci nebylo možno z bilancí záložen ských poznati, poněvadž propadlé neb pochybné pohledávky ony byly stále vykazovány jako pohledávky a nebyly uvedeny domy, jež musely býti koupeny. Když před lety funkcionáři záložny s podezřelým chvatem požadovali dobré pohledávky dosavádní, řekl jim zástupce jednoho z hlavních našich závodů průmyslových: »Zde máte své peníze, ale pamatujte si, že se s nimi neshledáte.« Vyplnilo se do slova! Před dvěma léty přišlo se manipulacím shora uvedeným na stopu, objevil se na ráz schodek na půl milionu korun. Zvolena nová správa, jež vzhledem toho, že záložna má ručení neobmezené, chtěla vší mocí zabrániti konkursu a ústav sanovati. Překážky však, jež se úsilí jejímu stavěly v cestu, byly netušené. Zprvu bylo zamýšleno, aby ztráta rozvrhla se jen na členy, a věřitelům aby zaplaceny byly pohledávky úplně. S tím byli sice vkladatelé spokojeni, ale méně členové; mnozí z nich hřešili na snahu správy, aby odvrácen byl konkurs, a na tehdejší právní nejistotu, neboť nebylo dosud nejvyšší instancí soudní rozhodnuto, že členové jsou povinni přispěti na úhradu schodku i tehda, když nebyl prohlášen konkurs nebo zavedena likvidace. Mimo to musela správa záložny realisovati majetek záložen ský, zejména prodávati ony domy v cizích místech, čímž deficit jen rostl. Třeba příspěvky nynější i bývalé správy a členů dostoupily koncem r. 1904 přes 650.000 K, nestačilo to; neboť rostl zatím deficit též úbytkem úroků aktivních, přibýváním úroků pasivních, soudními výlohami (muselať záložna žalovati a byla žalována). Bylo konečně pomýšleti na to, aby též vkladatelé přispěli k sanaci slevou ze svých vkladů; mnozí byli ochotni a slevili 20—30%, jiní tvrdošijně odpírali sleviti a vymáhali pohledávky. Vyvinula se pravá kontremina proti sanaci z důvodů přerozmanitých, často osobních. Jsou zde velké vklady, a u těch jest ochoty k slevě nejméně — patrný tu rozdíl oproti malým a ochotným vkladatelům brodeckým. I politické směry stěžovaly sanační postup. Mnohé peněžní ústavy důsledně odmítaly k eskontu směnky jinak dobré, jakmile na nich byl podpis Hrubčické záložny.

Než přes to vše lze přece očekávati, že snad do roka bude celá operace provedena, ač právě v posledním čase situace se zaostřuje; není úmyslem záložnu dále vésti, nýbrž má provésti likvidaci. Připomínáme, že v případě tom nejde o kalamitu zaviněnou defraudací; také knihy záložen ské byly formálně správně vedeny (až na výše zmíněné zakrývání pravého stavu pohledávek resp. realit), též v pořádku byly seznamy a přihlášky členstva; formální správnost ovšem byla příčinou, že pravý stav věci nebyl dříve poznán, což by ovšem bylo věci na prospěch.

III. Záložna v Čechách u Prostějova byla menší ústav s ručením neobmezeným. Vkladů měla pouze K 551.858. Kraj, jenž zde ukládal a vypůjčoval, jest již chudší, usedlosti dosti zadlužené, vklady tedy menší. Nepořádky byly objeveny z jara 1904. Při revisi shledán deficit na K 318.000. Správa vlastně byla v rukou jednotlivce (lékaře); kontrola nad jeho hospodařením se vůbec nevedla. Defraudace provozovala se již po dlouhou řadu let, čímž deficit úžasně rostl úbytkem úroků a úroků z úroků. Aktivní úroky se od jistých dlužníků nevybíraly až 20 let. Knihy byly v ohromném nepořádku; přes to a ačkoliv se již několik let mluvilo o tom, že záložna není pevna, výbor nekonal kontroly. Bilance rafinovaně sestavené zakrývaly schodek i defraudace.

Úprava poměrů musila se bráti jiným směrem než v obou případech prvních. Především na bývalé správě není co bráti a také přes vinu svoji nejevila žádné chuti přispěti nějak k sanaci. Na členy nebylo lze se obrátiti, ač jest ručení neobmezené, poněvadž správa nemohla vykázati ani jednu řádnou přihlášku členskou! Že nebyl prohlášen konkurs a celá řada procesů, má zásluhu především učitelstvo okolní, které skrovné úspory své ukládalo v záložně a pochopivši v čas pravý stav záložny, působilo na vkladatele ostatní. Vkladatelé musili tedy celou ztrátu vzíti na se; usnesli se, že sleví tolik, kolik třeba; spokojili se s tím, co se dá z aktiv záložen ských vydobyti. Mohla býti tedy sestavena bilance taková, že nemusil býti prohlášen konkurs, nýbrž usnesena likvidace, její provádění dáno v ruce jediného likvidatora (též učitele). Z aktiv, jež byla realisována rychle, klidně a beze značných výloh pro dlužníky záložen ské, obdrželi věřitelé záložny dosud 30% kvota; něco málo se ještě vyzíská. Trestní řízení v případě tom proti bývalé správě bylo sice zavedeno, ale dosud nebyl učiněn jediný přísnější krok proti původci ztrát těch, ačkoliv defraudace jest známa téměř tři čtvrti roku..

Povrchní pohled na výše uvedené cifry by nás poučil, že ve třech případech těchto ztratil kraj náš asi 1,200.000 korun. Však odhad ten jest příliš nízký, neboť jednak nemůžeme dosud říci, kolik vlastně činí ztráta záložny hrubčické, pak není vzat zřetel na ztrátu úroků, již utrpěli členové padlých ústavů i vkladatelé, pak nečítáme výlohy soudní (v případě druhém velmi značné) a výlohy vzniklé kontrahováním nových zápůjček, které musili učiniti dlužníci, aby zaplatili dluhy staré při jich realisaci, nebo členové, když sháněli repartiční částky jim uvalené. Pak maření času vyjednáváním, soudy, rychlé převody majetku, jež se dály ze strachu před reparticí vysokou, poplatky z toho vyměřené, honoráře právním zástupcům, zkrátka ztráta půldruhého milionu korun zajisté už dnes nebude příliš vysoko oceněna. Padá na nevelký kraj v době, kdy jeho nejdůležitější industrie zemědělská, pivovarství, jest v nepopíratelné krisi, kdy ohroženo jest jeho ječmářství a sladařství i chov dobytka! Těžký to stín na kraji našem, tím těžší, že přivodil též poznání

o chatrné mravní síle lidí, jež celý okres ctil. Ztráty jsou tím tísnivější, hledíme-li k jednotlivcům jimi stiženým — mnohý rolník platiti musí 20—40.000 korun za viny nespáchané! A co jest pro nás nejbolestnější, že tyto české peníze šetrnými otci nastřádané byly vyhozeny německým spekulantům v Brně, Vídni, Ostravě a jsou tudíž z národního majetku našeho ztraceny definitivně bez jakékoliv náhrady.

Na konec nemohu potlačiti poznámku, že by ráznější a přísnější prakse státních zastupitelstev a soudů trestních vůči vinníkům takovýchto úpadků jak v minulosti, tak i v přítomných případech (viz okolnosti hořeji zmíněné) snad byla přispěla také trochu k zamezení tak — řekněme — epidemického zpronevěřování svěřeného jmění; jistě by však u lidu roztrpčeného těžkými ztrátami působila mravním zadostučiněním. Prof. *Jos. Konvička.*

K českému překladu Paula Verlaina.

Mám ještě dosud v paměti dobu, kdy četba Verlainových básní nebyla mi snad povinnou prací, nutnou k zvětšení a rozšíření literární erudice, nýbrž hledáním vzácného požitku, jaký jsem si sliboval na základě několika krásných citátů, nalezených v různých lekturách, požitku, který daleko přesahoval všechno očekávání. Četl jsem ne jako literát, ale jako kterýkoliv jiný člověk, jsoucí beze všeho vztahu k literárnímu produkování. Bylo to v dobách, kdy mladá generace sice dobyla si jisté váhy, ale kdy přece ještě bylo jí zakoušeti nejbanalnějších posměškův a vtipů, které nepadaly toliko na její lidi, ale také na všechny cizí autory, které prohlašovala za opravdové umělce. Jaká změna v necelých desíti letech! Teď už vydává se překlad z Baudelaira, Maeterlincka, a dnes Verlaina; vydává se také kniha vzácných pros Oscara Wilda, nakladatelství »Máje« vydává právě jeho slavný román a realistické nakladatelství páně Laichtrovo, jehož revue vedla památný spor, v němž pro chorobu autorovu nemínila šetřiti ani jeho umění, vyslalo na trh výbor z Wildových pohádek — dokonce pro mládež! Tak dáváme zadostiučení vzácnému umělci, o němž všichni naši literární potentáti měli mínění nejvýš opovržlivé, charakterisované tónem, jakým před nějakou dobou ohlašovalo se v »Hlase Národa«, že kdesi v Německu dával se divadelní kus známého »urninga« Oscara Wildea..

Ale nutno se vrátiti k nešťastnému a přece šťastnému básníku »La Sagesse« a »Fêtes galantes«. Ideový obsah jeho díla zůstane navždy jednou z nejvzácnějších poesií, kterou vnímáme s takovou zálibou, že si ji zapamatujeme. Nebudu rozebírati obsah této poesie: bylo o ní již na několika místech psáno, interesenti, pokud možno, přečetli si aspoň něco v originale — a konečně, má-li být profilová studie úplna, je nutno vložit se do práce podrobněji, glosovat, citovat, a často i dobrou parafrasí doplňovati to, co podává předcházející práce kritická. Budu zde sice citovati — bohužel, že špatná místa překladu.

Výboru předeslal p. překladatel studii, která je méně než informační a jejíž mnohé místo vyzývá k opravě tvrzení. Předmluvy bylo by lze takovým tónem napsati o celé řadě autorů. Verlainův portrét zdá se p. Sekaninovi dělati dojem muže »skličeného s podivně deformovanou lebkou«. Kdyby trochu více byl přemýšlel, byl by tento pravdivý sice, ale zde nemotorný postřeh buď vypustil, nebo snad by byl poznamenal, že tvar lebky Verlainovy je velmi výrazným typem onoho tvaru, jaký vídáme u hudebníků, což by bylo v jistém vztahu k neobyčejné, dnes již jen imitované hudebnosti básníkova verše. Nebyl by se také rozepisoval o výstřednostech básníkova života, když před tím napsal: »Život i dílo básníkovo šly ruku v ruce, hledíce svorně za týmže cílem« (?). Nebo srovnejte básně, vyňaté z »Poèmes Saturniens« — kde je tam »vyzývavý chlad antických mramorů«? Nebo jak dalece výstižné pro »Fêtes galantes« je rčení: »básně plné rozmaru, snivosti a šelmovství«. To mohl býti leckterý z našich humoristů let padesátých a šedesátých; kde však dotýká se p. Sekanina těch neskonale něžných a delikátních nuancí smutku, promíseného duchaplnou ironií erotismu, kde uměleckého sentimentalismu, kde mluví o poetickém půvabu osmnáctého století, který ve Verlainově knize znova se zrodil, — je to ona »hedvábná šňůra drobounkých rokokových hříček a klenotů . .«? Nebo: »bylo by zajímavo znáti soud odborné kritiky španělské, tož kritiky země, jejíž moderní kultura opravdu vyrostla z nádherných květů poesie svých Mistralů, Verdaguerů, Aubanelů a j.« — Nerozumím dobře: ale není snad pochybnosti, že Mistral i Aubanel jsou básníky Provence a Verdaguer, že psal svoje básně vždy katalonsky. Takový faux-pas se přihoditi nemusil — vždyť snad má p. Sekanina po ruce nějaký naučný slovník?

A nyní k překladu samému. Nevyčítám snad hrubé porušení smyslu; bylo by smutné, aby za pomoci slovníku nebylo lze nalézti vždy pravé slovo. Ale aspoň určitou věrnost a nepřidávání privátních nápadů překladatelových — tolik snad možno požadovati. Hned první báseň, z »Poèmes Saturniens«, která, jak zjevno, nemá v sobě naprosto »vyzývavý chlad antických mramorů«, má dodatek, který v originále neexistuje:

> Vzpomínko, vzpomínko! Co chceš mně? Jako loni
> mdlým vzduchem podzimním, jenž umíráním voní,
> roj drozdů přelétá a paprsk monotonní
> vysílá slunce v háj, kde v žlutém listí . .

V originále:

> Souvenir, souvenir, que me veux-tu? L'automne
> faisait voler la grive à travers l'air atone
> et le soleil dardait un rayon monotone
> sur le bois jaunissant . . atd.

(Vzpomínko, vzpomínko, co chceš mně? Podzim — dával poletovati drozdu mdlým vzduchem — a slunce vysílalo monotonní paprsek — na žloutnoucí háj . .) Překládám v závorkách do slova, aby bylo patrno, že slova »jenž umíráním voní« jsou výmyslem p. překladatelovým.

Nebo v další básni (na str. 5.) překládá se:

. . o ženě neznámé, již podivně mám rád,
již v každý okamžik zřím jiným pláčem lkát
a jež mne miluje a chápe mne a slaví.

Poslední dva verše v originále:

Et qui n'est chaque fois ni tout à fait la même
ni tout à fait une autre.

(. . a která po každé není ani docela touže, ani docela jinou.) To již jest naprosté porušení smyslu. Nebo báseň z »Caprices«:

Se svojí kočkou si hrála,
a byla rozkoš zříti,
jak bílá tlapka, dlaň malá
v přeletu do tmy svítí.

Original:

Elle jouait avec sa chatte:
et c'était merveille de voir
la main blanche et la blanche patte
s'ébattre dans l'ombre du soir

(Hrala si se svojí kočkou, a byl to div, zříti bílou tlapku a bílou ruku, jak v stínu večera dovádějí.) A tak dále.

U Verlaina není pouze stkvělost verše, tam má každé slovo samo o sobě svoji váhu, již jako samostatný výraz drobné a určitě zbarvené dávky sentimentality, má opravdu aristokratickou jemnost, nehledanost, ať samo o sobě nebo jako část celku. Proto nelze překládati jeho delikátní slova, plná smyslu pro odstín, vybrané jemnosti (zvláště tam, kde ideově ilustrují galantní filosofii osmnáctého století) nějakými koženkovými výrazy, z nichž takřka dýše vůně venkova. Jak nedelikátní, ilusi Verlainovy poesie rušící je, překládá-li p. Sekanina titul knihy »Caprices« slovem: »Vrtochy«. Neznělo by zde tisíckrát lépe: »Rozmary«? Nebo v nádherné »Serenádě«, přibarvené rytířsky, slavnostně naladěné čistotou erotického pathosu:

Comme la voix d'un mort qui chanterait
du fond de sa fosse,
o maîtresse. entends monter vers ton retrait
ma voix aigre et fausse.

Slovo »maîtresse« v originále dodává básni právě oné noblessy, určuje stupeň i odstín erótismu, je v něm jakási suverenita nad srdcem básníkovým — p. Sekanina přeložil to kvartánským výrazem: »slyš, milá, tvrdých ust falešný příval . .«

Nebo krásný a hudebně znící verš:

O triste, triste était mon âme
à cause, à cause d'une femme.
Et je ne me suis pas consolé
bien que mon coeur s'en soit allé . .

překládá:

Ó, těžce jsem měl duši pobouřenu,
a pro ženu jen, pro jedinou ženu.
A bez útěchy šel jsem, bolest vleka,
ač moje srdce prchlo do daleka.

To skoro vypadá jako parodie, svedené nějakým komikem; jak rušivým je každému, i kdo nezná originálu, takový rým jako »vleka — daleka«.

Pan Sekanina volí tedy výrazy naprosto nevhodné. To, co cituje ve svojí předmluvě a co nejvíce dodává ceny formě Ver-

lainově: ono »De la musique avant tout« a »Car nous voulons la nuance encor«, hudba a odstín, to obojí je nad sílu p. Sekaninovu a zhusta jeho překlad dopadá, jako cvičí-li se nějaký začátečník ve veršování. Snaze po rýmu obětuje všechnu delikátnost citu, sensace — a snad ani neobětuje, protože — jak se mi zdá — jest dosti hluchý pro jemné tóny, jimiž zní u Verlaina forma i idea. Užívati na př. u tohoto básníka slov jako »nebe bylo modroučké«, »pableskuje zkomíravý měsíc«, »neb' mním, že třeba jest . .«, »Vždyť vy jste byla též mou krasotinkou drahou«, nebo »Jsem už sytý cesmíny lesknavolisté (v originále: vernie!) — to znamená prostě nepochopiti jej. A konečně jako básník nemá p. Sekanina potřebné kvalifikace k tomu, aby mohl překládati Verlaina. Kde vystihl ten hudební rytmus, který nese se jako zvuky orchestru, dirigovaného nějakou vyšší silou, kde melodičnost verše a rýmu, splývající s nekonečnou, střídavých nuancí plnou melodií citu, melodií duše, kde je v překladu hudebnost, která působí, že při dobré recitaci naslouchá se zálibou i ten, kdo nezná mluvy originálu? Kde jsou nuance, jež odpovídají hudebním tempům, hudební dynamice, hudební i pitoreskní barvitosti, kde je aristokratický smysl pro slovo, kde jsou všechny ty sensace, jemné a prosté a přece tak sugestivní? Převážnou podmínkou všech těchto kvalit jest ovšem hudba slova i verše, melodičnost celku, t. j. ideje i formy; taková zvonivá tekutost poesie. A tu pan Sekanina nemohl vystihnout: také proto ne, že Verlaine jako básník jest téměř nepřeložitelný. Pan překladatel praví v úvodu, že poprvé nás seznámil s Verlainem p. Vrchlický: připomínám, že poetickému temperamentu p. Vrchlického byla tato práce cizí; následkem toho básně, které přeložil v knize »Moderní básníci francouzští« (1892), zní hluše, nejsou básněmi Verlainovými, jako spíše p. Vrchlického. Také mezi pozdějšími překlady (byly to pokusy, uveřejňované občas v revuích) není, až na tři nebo čtyři básně, převedené dosti přilehavě, žádný úspěch. P. Sekaninova práce je v mnohých bodech slabší než pokusy svrchu jmenované. Z Verlaina, který zůstane nezapomenutelný pro ty, kdož četli jen jedinou jeho sbírku v originále, nebude znáti český čtenář i na dále téměř nic. A co pozná v tomto výboru, to není Verlaine: to jsou nejvýše ještě neobratné parafrase, psané méně než prostředním veršem některého z našich skromných parnasistů romantické školy.

Měl jsem dojem bolesti a ztráty, když jsem četl tento výbor: Verlaine, ač nečten již po kolik roků, byl mi drahou lekturou, rozechvívajícím odkazem minulosti: čekal jsem tedy tytéž dojmy jako druhdy. A co jsem četl, to byla profanace. A nejen p. Sekanina se svými slabými silami, ale také snad nikdo jiný neměl by se u nás pouštěti do překladu básníků, kteří jsou nepřeložitelni a jichž umění nemotornými překlady se znetvořuje a uráží, *Jean Rowalski.*

Paul Verlaine. Všechny duše tonoucí v oceánu pochybnosti, přejí si vroucně toho přístavu spásy, který ještě nikdo nezahlédl, ale který každý tuší blízko sebe. Nevěříme již božství Ježíšovu, přece však zůstává Kristus příkladem nám všem, nevěříme již kněžím a přece k nim znovu se obracíme se svým nejvyšším vyznáním. Soustava křesťanská upadá v starobu a přece doufáme v její uzdravení. Obracíme zraky svoje k nádhernému nebi, jež ozařuje oslnivá jitřenka nové dráhy a se rozmýšlíme máme-li opustiti zemi křesťanskou, která byla téměř po dvě tisíciletí hostitelkou lidského pokolení.

Paul Verlaine jest jakoby duše této povahy trpící a pokorně prosící. Zobrazuje naši úzkost a naši potřebu utišení. Jest v něm všecka hanebná bída naší doby jakož i naše žádost po mravním očistění. Žil jako paria, bezmocně i nehodně z almužen s opovržením házených, upadal v peklo vášní nesčíslných, opájel se necudnými sny nebo nápojem, aby zapomněl svých pozemských muk .. Napsal: »Jsem císařství na sklonku dekadence«, nazývali ho »Heliogabalem« současné literatury, ale v nemravnosti svého života a svého umění neměl nic, co připomíná nádhernou velikost římského přepychu. Jeho pošetilost neměla pánovitého a velkolepého lesku antické erotomanie. Vodil ji z pivovaru do pivovaru, z kumbálu do kumbálu, a často ji žádal za několik okamžiků oddechu na loži nemocničním. Jeho duše, hledíme-li na ni jen s tohoto stanoviska, jest nízká, nejnižší jak jen možno si představiti, bez hrdosti v chybě, zbabělá a podlá v zápase, něco jako nejstrašlivější brak naší demokratické doby ..

Jednoho dne se rozjasnilo v rozbolavělém mozku básníkově. Pocítil svoji chybu. Jeho odpykání bylo příkladné. Zpovídal se veřejně, zřekl se světa a osamělý v bílé cele proti jednoduchému Kristu ze slonoviny, jehož obraz navštěvoval jej v noci a pod jehož zrakem duše jeho rozvíjela se v květ dobroty, něžnosti a lítosti, viděl znamení božské naděje ..

Kdežto Wagner projevil mysterium Velkého pátku ve skvostném rámci své lyrické tragedie a Tolstoj pokusil se přivésti řecké pravoslaví k jakémusi druhu evangelického liberalismu, složil smutný a geniální spisovatel francouzský báseň zbožnosti tak pohnuté, tak důvěrné, tak prostonárodně mystické jako jest »Imitation de Jesus Christ« (Následování Krista). Ale kdo může věřiti v upřímnost nějakého Pavla Verlaina? Kdo mohl tušiti, že tento bídný hříšník, ubohý Lélian, odpornou nestřídmostí zhýralý, necudný a zatracovaný, jest vyvolen, aby nám připomenul v »Sagesse« (moudrosti) část věčných pravd? Což ho jeho život, nehodně bolestný, nečinil přístupnějším, aby se rouhal než-li aby konal skutky kající? Jakým zázrakem »nejdojemnějším v celé historii náboženské i lidské«, napsal Rodenbach, »mohl zlořečený básník jíti k přijímání?«

V Imitation mnich Gomme projevil nejprve svou nekonečnou obavu před Bohem. »Synu můj, musíš mne milovati«, pravil mu Pán. A básník odpověděl: »Já milovati Vás. Chvěji se a

neodvažuji se. Jsem nehoden.« A Bůh odpověděl: »Musíš mne milovati!«

A tak jako napsal středověký theolog: »Jest jen jedno dobro, ale svrchované, základ svatosti a štěstí: láska, není nic na nebi ani na zemi sladšího nad lásku, nic silnějšího, nic vznešenějšího, obsáhlejšího, příjemnějšího, plnějšího ani lepšího« tak i ubohý Lélian vyjadřuje ve vášnivých projevech lásku k Bohu. Po šest let pokleká ponížený, oddaný v horlivé a nelíčené službě před svým Kristem a soškami Panny Marie, po šest let obnovoval si myšlenku a duši, liboval si v andělském jasu nového dětství, po šest let jeho tělo zušlechtěné, utišuje se ve svatém mysteriu náboženství křesťanského.

Došel vskutku klidu? Nebyly jeho mystické vzněty jen přetvářenými výkřiky svědomí? Nicméně náboženství mohlo ho nadchnout jako umělce, ale nepodařilo se mu napraviti člověka. Obdivuhodný Verlaine, který mluvil o Bohu s takovým sladkým citem a souzvukem jako svatý Augustin, sv. Tomáš Akvinský nebo svatá Terezie, báječný zpěvák »Sagesse«, vrátil se do svého prvotního bláta a často v hodinách melancholického opojení tropil si žerty z toho Boha, který přijal jeho důvěrná vyznání a očistil jeho rány? Jest tedy pravda, že doba obrácení na víru minula, že slova Kristova přestala nás dojímati a že jeho božská láska nepůsobí více tu na zemi? Verlaine vyjádřil naši naději. Jemu jako nejvíce trpícímu a nejbídnějšímu z lidu, Bůh dovolil proniknouti tajemství božské lásky.

Jaký by to byl příklad pro nás, kdyby byl vytrval na cestách víry? Jak by jeho hlas byl unesl váhající a pochybující! Ale jaké zklamání, ten jeho poslední pád! Jaká nová bolest pro ty, kdož doufali, že uvidí ještě znovu rozkvésti berlu poutníků, zbloudilých na cestě života!

Pravilo se, že v Pavlu Verlainovi ožila duše oněch chudých lidí z Palestiny, plných všech chyb a poklesků, jež následovali Ježíše bez dlouhého rozumování, poněvadž se jim zdál krásný a poněvadž mluvil k jejich dobrým očím. Cudnost a nepravost bouří se stejným způsobem, když se jim objeví světlo božské krásy. Tyto nemocné, tyto kajícníky z Palestiny vidím v obdivuhodném Pièce aux cent florins od Rembrandta. Na dvoře temném a prázdném jako jejich život, vystavují svou úzkost a své nářky. Na pravo starci a ženy vlekou se v horečce k Spasiteli, ubohá dívka upadla umírajíc a s námahou zdvihá své prosící rámě. Na levo, skupina osvětlenější, kde rozeznati lze dokonale několik diváků skeptických a netečných. Jeden z těchto oddělil se od davu. Hlavu odkrytou, tělo nakloněné, přišel k Ježiši, ke kterému, jak zdá se, chce promluvit. Nevím, proč jeho holá a vypouklá lebka, jeho řídké vlasy, jeho nepěstovaná brada mně připomínaly Pavla Verlaina. Kristus zdá se, že mu podává ruku, ale otrhaný žebrák neodvažuje se vzíti jemné, nadpozemsky něžné prsty. A ve vznešené záři, jež je obklopuje, obličej Ježíše přijímá výraz nezapomenutelné něžnosti: »Miluj mne, synu můj«, šeptají jeho rty. A množství

hladové, bídné, zatracované, které jej obklopuje, plné pokorné prosby a ohromného zmatku, doufá třesouc se. Ten, jež přiblížil se k Pánu, chvěl se veselostí jako druzí? Polrdlivý výraz stále se chvěje na jeho bolestném obličeji a možno předpokládati, že opovrhuje svatým hlasem, vrátí se k posměváčkům a k zatvrzelým.

Takový byl Pavel Verlaine. Jako jeho století, věří on v nemožné uzdravení. Proto také neprávem jej porovnávali k oněm doktorům mystickým ze středověku, kteří chtíce děj se co děj dokázati jsoucnost Boží, našli ve své lásce k Ježíšovi Boha skutečného a v tu chvíli živého, ukojení své vroucnosti a zapomenutí své mravní sklíčenosti. Jestli nemocní Rembrandtovi trpěli tělesnými ranami, žádali zapomenutí vášnivých hříchů, doktoři umírali chorobou ideální, mystickou a skoro nepochopitelnou. Byli jako ty smutné duše osamělé, uvězněné v temném hrozném vězení, prosíce bez ustání o světlo, o němž mluví Gerson, světlo božské, které zářic na vysokých místech, proniká úzkými skulinami zdí jako blesky, jež rychle probíhají mraky a ihned mizí. Toto světlo byl sám Ježíš, kterého chtěli viděti a slyšeti v hodinách extase, aby oklamali pochybnost, jež plížila se mezi ně. A když zázrak tohoto zjevení se objevil, setrvali po celý život oddáni slávě Spasitelově. Jistým prostopášníkům upřímným dostalo se míru těla modlitbou a stali se svatými. Tak Raymond Lulle, osvícený doktor, jenž na křesťanství se obrátil po nevázaném životě, vykonal tři cesty do Afriky a zemřel jako mučedník v osmdesátém prvém roce. Byl podoben těmto »ubohým lidem z Palestiny«, nežli se stal doctor illuminatus, příklad zázračný víry a obětí.

Běda! Lélian nezemřel jako mučedlník a obrátil jen málo lidu na víru svou. Symbolism wagnerovský a křesťanství Verlainovo, špatně obé tlumočené a svařené v nechutnou smíšeninu, mělo naopak politováníhodný vliv na literaturu obraznosti ve Francii. Naturalisté, cítíce, že jejich genre vychází z obliby, pokusili se opět zpracovati předměty náboženské, jakoby volba nějakého děje, prostředí nebo i osoby dodala nevyhnutelně uměleckému dílu ovzduší souhlasného. Provádíme-li čtenáře po kostelích pařížských, nebo po klášteřích Trappistů, nenapsali jsme ještě mystický román a také nestačí, když pomocí komentáře nevhodně uvedli jsme do svého vypravování latinský citát ze sbírky Bollandistů. Jeden z těch, kdož odhalují radostné staré katolické náboženství, aby označil nejslavnější z našich na víru obrácených, nalezl označení úplně správné: švindléři zanícení. Huysmans, Leon Bloy, tito oba se svými ohromnými vlohami, nic jiného nežli švindléři zanícení! Pocházejí od Barbey d' Aurevilly, od Baudelaira a ne od Chateaubrianda. Není to jemný cit Verlainův, který je strhl, ale literární úspěch Sagesse. Ano, oni uzavřeli s církví sňatek z rozumu, ale tím zdá se dali oprávnění pochybovati o upřímnosti svého náboženství a má-li katolictví znovu rozkvésti, má-li se znovu obnovovati gothická kathedrála, tito krásní

condottieři víry budou snad poletovati svižně kolem starého chrámu, ale nebudou moci pozdvihnouti nejmenší břímě, přinésti nejmenší kámen na budovu..

Svět nebude více poslouchati než-li Tolstojovce; slabý hlas lidí jako Desjardins nebo Verlain ztratí se v bouřlivém vanutí našich ustavičných nářků.

Přel. *L. P.* *H. Fierens-Gevaert.*

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

II.—Nastoupením Aleksandra II., zv. »Osvoboditel« pro zrušení poddaoství r. 1861, nastal převrat k lepšímu. Vybaviv lid z poddanství, přinutil šlechtu, aby spíše hleděla skutečného hospodaření, sedláci pak majíce vlastní majetek a volnost mohli rychleji dodělati se blahobytu. Ovšem ani jedna ani druhá strana nedovedla využitkovati vhodné doby, takže akt, který měl u nás v Rakousku za následek zbohatnutí a povznesení rolnického i šlechtického stavu, v Rusku spíše přivodil nové nesnáze vládě i národu. Ovšem i tu znenáhla pochopuje se význam vlastního majetku, dnes již hojně nacházíme zámožných sedláků a tato zámožnost poroste se vzrůstem vzdělanosti, rozpadáváním se mirových svazů a uvolněním tisku, který by převzal výchovu lidu k hospodářské i politické uvědomělosti.

Veliké naděje na svitající svobodu vzbuzeny byly vydáním reskriptu ze dne 20. nov. 1857,* jímž bylo nařízeno gubernským komitétům a 46 komisím vypracovati návrhy na zrušení poddanství. Sám manifest (položénije) byl vydán dne 19. febr. 1861; přes 47 mil. obyvatel zbaveno bylo nevolnictví. Tím vstupuje Rusko do řady moderních států. Již 29. sept. 1862 vyhlášeny zásady pro soudní reformu, na jichž základě měl býti vypracován nový soudní řád. Ukazem ze dne 17. apr. 1863 zrušena část tělesných trestů soudních (důtky [knut], vypálené znamení) a ostaly jen pruty pro muže místo vězení a lískovka pro vojsko. Dne 8 jan. 1864 zřízena byla zemstva, jimž byla odevzdána část samosprávy v guberniích a nově zřízených újezdech. Ukazem ze dne 12. nov. 1864 počato s reformou soudní a byly vydány Sudébnyje ustávy, o něž dobyli si zásluh M. J. Stojanóvskij, N. A. Budkóvskij, D. A. Rovinskij, S. J. Zárudnyj a kn. P. J. Gagárin. Soud měl se státi zcela neodvislou institucí od ostatních úřadů (jak žádal již Speránskij), soudce měl býti nesesaditelný, zavedeny poroty a prohlášena rovnost všech státních příslušníků před soudem.

Toto náhlé reformování v nejdůležitějších oborech státní správy vzbudilo dva proudy: jeden snažil se o zrušení nebo znemožněni novot (byrokracie) a druhý toužil po dosažení úplné svobody politické (inteligence). Po uvolnění periodického tisku bylo možno celou řadu veřejných otázek kriticky rozbírati a z toho vznikl ostrý boj mezi zpátečníky a pokrokovci; prvé vedl po-

* latinské měsíce zračí letopočet starého stilu.

věstný Katkóv (Moskévskija vêdomosti). Tato strana začala brzy nabývati vrchu, zejména v otázce svolání zemského sněmu (gosudárstvennyj sobór) po atentátech na císaře. Již r. 1867 min. Pálen obmezil soudní samostatnost a změnil instanční řád, který byl teprve 1883 obnoven. Za to zase v této době (20. maj. 1885) obmezena nesesaditelnost soudců, 12. febr. 1887 obmezena veřejnost soudní, 7. febr. 1889 obmezeny poroty a 12. jan. 1889 zrušeny mirové soudy a jejich záležitosti odevzdány administrativním úřadům. Konečně dne 7. apr. 1894 zřízena zvláštní komise na revisi celého soudního řádu. Právě na soudě — této Achillově patě ruské správy — vidíme, jak krok za krokem povolené svobody jsou rušeny a byrokracie předsevastopolská jak znovu slaví svůj vjezd do Ruské říše, hubíc všecky naděje na spořádané poměry politické, správní a hospodářské (o školství bude zvláště).

Přes to však hlasy o potřebě kořenných reform neutuchaly. K. D. Kávelin ve spise »Politíčeskije prízraki«, v době ruskoturecké vojny napsaném, obrací se proti Speránskému, že svým pokusem reformovati Rusko na základě francouzských spisovatelů jen ještě stav tehdejší zhoršil,* protože na jeho základě samovláda ministrů vzmohutněla, takže neohlíželi se ani na zákon ani na soud, které musily skloniti se hluboce před nejvyššími rozkazy ad hoc od ministrů vymahanými. Ale i on podléhá, jak se zdá, Speránskému, neboť po čtyřech létech ve spise »Bjurokrátia i obščéstvo« obrací se k reformě nejvyšších instancí kolegiálních a to: státní rady jako sboru zákonodárného, komitétu ministrů jako sboru správního a senátu jako sboru soudního. Dle něho tyto sbory neobmezují carské moci, nýbrž jsou pouze výkonnými orgány jejími — i mají se zříditi jako senáty, samostatní ministři pak mají býti zrušeni kromě zahraničních záležitostí a císařského dvora.

Správnímu senátu (administraci) podléhají »direktory« v čele každého odvětví správy: polit. policie, censury, zemstva, měst a gubernátorů. Vojenské záležitosti řídí minister. vojenství a námořnictva pod kontrolou senátu.

Soudní senát nemá býti soudní nebo kasační instancí, nýbrž pro řízení a správu soudnictví v celé říši.

Zákonodárný senát shromažďuje všecky zákonodárné otázky v říši a upravuje je k rozhodnutí. Jsou to sporné nebo neřešitelné otázky v senátě správním a soudním, o nichž rozhodne tento sbor a předloží je k sankci panovníkovi.

Zajímavo, jak chce míti upraveny senáty, neboť v tom jeví se značný pokrok naproti Speránskému. Chce, aby každý skládal se z trojích členů: $^1/_3$ jmenuje koruna; druhá $^1/_3$ vybrána je ze zástupců zemstev svobodnou volbou;

* „Byrokratické bahno definitivně pohltilo cara. Avšak nejen to, ono nemohlo jednati jinak. To předvídal i tvůrce našich ministerstev, Speránskij, když s hrůzou spatřil, že ze všeho jeho uceleného systemu byla vytržena pouze ministerstva. Již ze Sibíře psal Aleksandru I. a varoval ho, že taková ministerstva shltnou všecko, co je pod nimi i co je nad nimi t. j. vlastní samovládu.“ (Osv. 1903, 94.)

třetí třetina vybírá se korunními a zemskými zástupci ze specialistů a inteligence. Speránskij chce také senáty, ale jejich zástupce jmenuje císař po své vůli. Stejně oba chtějí, aby postupně členové jich se měnili, aby najednou se to nedělo pro uvarování zmatků. Kavelin chce lhůtu 5 let; členové jsou nesesaditelni a imunní za své řeči a mínění. Senát navrhuje terno a císař z něho vybírá presidenta. Jsou odpovědni pouze císaři. Podávají mu výroční zprávu. Presidenti mohou tvořiti na rozkaz caře presidiální úřad (prisutstvije) a rovněž všechny senáty jeden sbor k rozhodnutí důležitých otázek. Senáty vybírají direktory odborové (asi sekční přednosty) a císař je potvrzuje.

To je v krátkosti návrh reformy státní Kavelinův. Ovšem na tomto základě osnuje pak i zřízení nižších instancí i tu přidržuje se zásady, že má každý obor přísně býti oddělen od druhých, zvláště politika, soud a samospráva. Proto mají býti 3 orgány: a) gubernská politická rada, b) soudní a c) samosprávní (zemské a městské) instituce. První tvoří všechny administrativní obory státní a stejný počet poslanců z místního zemstva; předsedou je gubernátor (jejž navrhuje císaři senát), jemuž podléhá bezprostředně pouze policie. Tato rada převzala by značnou část prací, jež nyní přicházejí do Petrohradu a byla by tudíž orgánem decentralisačním. Ostatní by zůstaly, jak jsou, pouze bylo by zrušeno, co během času vzniklo na znesnadnění nebo znemožnění jich činnosti. Soudy zajisté potřebí je vyrvati z moci ministra spravedlnosti a politických úřadů, učiniti je neodvislým orgánem bdícím nad plněním zákona a spravedlnosti v říši a nedopustiti, aby souzeny byly osoby místo provinění.

Leč Kavelin byl si vědom právě tak jako Speránskij, že v této ústavě není pro vlastní zodpovědnost orgánu kromě caře, který přece jen nemůže při nejlepší vůli všemu rozuměti a všude míti oči. Proto předem obrací se proti skeptikům v té příčině slovy: »Těm, kdož prohlásí náš program za nezpůsobilý, aby přinesl podstatné zlepšení do našeho státního a společenského bytu, protože jest v něm pominuta politická záruka, odpovídáme, že »nejvyšší moc« není nepřátelská zájmům a právům národa, nýbrž oligarchie, kteráž usazujíc se jako krystaly kolem trůnu, odlučuje »nejvyšší moc« od národa a vládne říší její jménem. Komuž nejsou drahocenné samy o sobě politické formy, poskytující talentům, vědomostem a občanským ctnostem možnost a příležitost projeviti se, a ony statky, jichž dosahuje se těmito formami — zákonitý pořádek, neporušitelnost soudu a soudních rozsudků, nezkracovatelnost práv, zákonitá volnost pro vyznání, myšlenky, slova a vědění — ten sotva odváží se odporovati, že podřízení zvůle ministrův a úředníků kolegiálním institucím, v nichž zároveň se zástupci koruny mají účastenství i poslanci země, jest schopno dáti Rusku právě to, čeho nejvíce má potřebí, a dokonce-li neodstraní, tedy alespoň podstatně seslabí zlo, kteréž užírá naše síly a udržuje u nás

nezákonnost a anarchii.« Kávelin dobře zná, jak nejen na západě, nýbrž i v Rusku diskreditován je absolutism, který zaměňuje se tu s despotismem byrokracie, leč obrací se právě proti tomu a vystupuje na jeho obranu právě tak, jak se dělo v době XVIII. stol., kdy nazývala se tato forma »osvícenou«. »Jediné povolání ‚nejvyšší moci' — praví — záleží v ochraně práv a zákonného pořádku; ale u nás nerůdná organisace vede mimoděk k nerozumné myšlence, jakoby podstata samovlády obsažena byla v právě jednati nespravedlivě a nerozumně, porušovati práva a konati zlo. Proti takovému názoru až dosud vzpíral se ruský národ a ohromná většina ruské inteligence.« A vykládá pak, kde má kořen tento názor a toto zlo. »Zlo, kteréž trpíme, pochází z chybných názorů vladařů, z jich slabostí, z jich špatných rádců, z klamu a lži, jimiž jest ‚nejvyšší moc' ustavičně obklopována více, nežli kdokoli.. A proto první úlohou reformy v Rusku bude postaviti v očích hosudara pravdu naproti nepravdě, správný názor na věc naproti sobělibým našeptáváním jej obklopujících osob, poskytnouti mu v každém okamžiku možnost poznati skutečný stav věcí v říši a vyslyšeti nejrůznější posudky o všech otázkách, které se týkají státu. Za takových podmínek buďe rozhodnutí hosudara v ohromném množství případů nezvratně rozumné, spravedlivé a nestranné.« Tento teoretický úsudek byl by zcela správný, kdyby hosudar vždy nadán byl výtečnými schopnostmi, silnou vůlí, rozsáhlým vzděláním, aby vždy dovedl ve všem najíti to pravé,* a pevným zdravím, aby na vše stačil a nebyl neduživostí oslabován v duševní práci. V tomto případě byl by správný i závěr Kávelínův: ‚Nejvyšší moci' vždy je užitečno a prospěšno býti rozumnou, spravedlivou, nestrannou, a silné státní instituce a mocně utvrzený pořádek poskytují jí pevnou oporu, kteréž má nanejvýše potřebí, kteréž však dnes u nás bohužel vůbec nemá.«

Jako na Speránského působila rozháranost Ruska za dob napoleonských válek a touha povznésti vlast alespoň na ten stupeň pokroku, na němž by volněji dále mohla postupovati, až by se dodělala skutečné osvěty, tak Kávelin chopil se péra v ruskoturecké válce, kdy s úžasnou hrůzou vystoupila v celé své prohnilé nahotě správa Ruské říše jak hospodářská, tak politická a vojenská, že se Rus styděl Rusem býti. A srovnáme-li slova plná touhy a hořkosti tohoto muže s dnešním stavem po uplynutí čtvrtstoletí, zase v úžasné válce ruskojaponské, vidíme opět správu Ruské říše v stavu tak zahanbujícím, že pochopujeme zcela zapomenutí na vše, co byl kdys Kávelin napsal.

Jak na ruskou byrokracii hledí osvícení Rusové, o tom jasný podává obraz Kávelin v »Politiceskich prizrákach« (Sebr.

* „Největší neštěstí jest, že u caře nebyla pozorována touha vyslyšeti dobré rady a dovésti se jimi říditi. Tak ani osobní přímluvy za Finsko jeho matky a jeho děda, krále dánského, nedovedly přemoci namlouvání kamarily, ano měly za následek dosti příkré rodinné sceny." (Osv. 1903, 95.)

sp. 2. d.). »V nynějším svém stavu a formě nemůže (vládní system) snésti se s pravidelným zákonným řádem; místo toho, aby jej chránil a podporoval, bude působiti stále jeho rozklad a šlapati jej nohama. Naše administrace* vnáší do našeho života lež, klam, nezákonnost, anarchii a chaos; dokavade nebude změněna, všecky i ty nejlepší úmysly panovníků nepovedou k ničemu. Lež, klam a násilí zrodily ve vládě a ve vzdělaných vrstvách mnoho vidin, které pomátly všecky naše pojmy. Zevnější formu zákonného řádu za skutečného nedostatku všelikých práv a záruk; podezřivé pohlížení na každý projev národního života a myšlenky; domněnku, že lid je tajným nepřítelem vlády, který je hotov každé minuty svrhnouti se sebe nenáviděné jho; věčné, nepřetržité tísnící poručníkování, které se rozprostírá na vše i na všecky; ohromný rozvoj administrativní moci na úkor všech ostatních stránek a směrů státního i národního života; nebývalou administrativní zvůli neznající hranic. Bezmezná závislost na úřadě se strany jedné a skoro bezmezná zvůle v jednání s druhé — to je krátká charakteristika naší administrace z dola až nahoru..« Zákon pouze na papíře dává soukromým osobám právo hájiti se před zvůlí úřednictva, a úředníkům právo ohraditi se proti zvůli představených, jinak praktické ceny nemá.

Administrativní stupnice postupuje, zdvihajíc se až k trůnu a čím jsou její stupně výše, tím je svémocnější a strana vůči ní bezmocnější. Na nejvyšších stupních administrace jest ozbrojena nikoli rozkazy představenstva, nýbrž nejvyššími rozkazy, jichž se bezprostředně dožadují úředníci u hosudara a před nimiž oněmuje zákon i soud.. Na každém úředníku obráží se lesk nejvyšší moci. Pouze před vyšším úředníkem jest nižší — nullou; ve svém jednání s lidem jest obrněn ohromným plnomocenstvím. Idea, že všecka administrace, na všech svých stupních představuje sama o sobě vrchní moc, jest u nás provedena s železnou důsledností.. Hosudar je nucen sankcionovati autoritou nejvyšší moci rozhodnutí a prostředky, jež obmyslili ministři a jiní nejvyšší úředníci, aniž se opravdu může přesvědčiti, byly-li mu oznámeny všecky okolnosti, uvedeny-li v úvahu všecky okolnosti a zákony, neprotiví-li se předložené rozhodnutí a nařízení jiným rozhodnutím, nařízením a zákonům. Odtud často »Nejvyšší mocí« sankcionují a nabývají moci zákona omyly, nápady a zneužití nejvyšších úředníků;** hosudar přejímá to, zač by zákonitě a správně měli býti zodpovědni oni. Skutečná odpověd-

* t. j. státní úřady vůbec.

* „Laxnost nejvyšších hodnostářů činí samu odpovědnost administrace úplně ilusorní, jakýmsi nahodilým a libovolným aktem. Úředníci nejsou odpovědni zákonu, nýbrž svému představenému. Postačí, zajistí-li se policejní správce osobní náklonnosti guvernéra, aby beztrestně mohl konati všeliké nezákonnosti v újezdě; guvernérovi všecko se daří, má-li silnou oporu v Petrohradě; ministři a ostatní radové státní, ti si již dávají dovolení navzájem, v nejhorším případě s risikem býti přesazenu z jednoho úřadu do druhého nebo na čestné místo v státní radě.“ (Osv. 1903, 106.)

nost úředníků při takovém stavu věcí jest nemyslitelna bez ohledu na to, že jest napsána v zákoně. Administrace ve jménu carské moci zaclonila i odstrčila tuto moc (carskou) na druhé místo a převzala samovládu do svých rukou.«

Že za takového stavu jsou i řádná činnost úřední a správný vývoj života občanského nemyslitelny, jest samozřejmo. Že tu je potřeba opravy a naprosto radikální, kdož by nevyrozumíval? Tu není třeba ohlížeti se po Evropě, tu je třeba jen moudře souditi a uvažovati o tom, co jest a co býti má. »U nás jako všude jest potřebí pravidelného rozdělení atributu moci, pravidelné organisace úřadů, pravidelného konání soudu, správy i zákonodárné funkce; .. i u nás jsou krajně nezbytny garancie osobní a majetkové nedotknutelnosti, svobody svědomí, mínění a veřejného projevu, nezměnitelnosti zákona, nekolísavosti veřejných předpisů, které obmezují zvůli administrativních, soudních a zákonodárných orgánů.« (P. d.)

Odpověď k čl. Naturalism a ‚svoboda vůle'.

II.

Za svým účelem (obhájiti svobodu vůle) podává pak pan opponent stav sporu o mechanism a vitalism v biologii, uvádí mezi jiným (str. 250) prohlášení fysiologického chemika Bungeho, že »dosud nebyl ani jediný fysiologický výkon uveden na síly a zákony fysikochemické«, a praví (str. 251), že »s positivními důkazy autonomie dějů životních, nebo-li vitalismu, vystoupil zejména H. Driesch«, jehož výzkumům velikou váhu připisuje a jehož pět důkazů uvádí.

Mně, a sice jakožto zastavateli názoru o naprosté nesvobodě vůle, spor o mechanism a vitalism (»autonomii dějů životních«) v biologii jest věcí naprosto lhostejnou. Mechaniky totiž nikde se nedovolávám, jelikož mám za to, že děje životní (na př lekání se lidí a zvířat před vyskytnuvším se náhle nebezpečím) jsou děje jiného druhu než děje mechanické (na př. obíhání země kolem slunce). A se strany druhé mám za to, že »vitalism« jest de facto pouhé slovo, označující soubor oněch příčin, jejichž výsledkem jest život a jeho děje.

Následkem těchto dvou názorů svých a pak následkem okolnosti té, že otázka svobody a nesvobody vůle názorem mým o naprosté nesvobodě vůle jest — alespoň mně — vyřízena a sice vyřízena naprosto, beze zbytku, čtu několik již let ze spisů, týkajících se otázky té, jen tu a tam některý a sice vždy jen ze zájmu o to, v čem a jak dotyčný autor chybuje. Jelikož, jak již řečeno, p. opponent výzkumům, jež Driesch uveřejnil ve spise »Die ‚Seele' als elementarer Naturfaktor — Studien über die Bewegungen der Organismen«, velkou přikládá váhu, opatřil jsem si spis ten a přečetl jej —

nikoli beze mzdy. Neboť ve spise tom, v jehož předmluvě čteme: »Jetzt scheint es mir, dass ich nichts Wesentliches an meinem Gedankensystem mehr ändern, nichts Wesentliches, wenigstens auf dieser Bahn der Betrachtung, ihm hinzufügen könnte«, praví autor, na slovo vzatý panem opponentem vitalista:

1) na str. 58: »Was die Spezifität einer« (toto rodové slovo patří nikoli k substantivu bezprostředně následujícímu, nýbrž až k druhému) »Handlung auslösenden Ursache« (jaké to divné slovo!) »für sich genommen leistet, ist im Grunde nur die Schaffung eines gewissen Abgestimmtseins der handelnden Person: psychologisch gesprochen setzt sie das jeweilige ‚Willensziel', meist in Verbindung mit einem gewissen« — následujících deset slov podtrhuji já — »Unlustgefühl, das eben durch Erreichung des Zieles beseitigt werden soll.« (Já tvrdím: z bolu vzniká vůle k vykonání činu, bol ten odstraňujícího.) »Doch darf auf dieses nur begleitende ‚Gefühl' meines Erachtens nicht ein gar zu grosses Gewicht gelegt werden; es kann sehr zurücktreten, wohl gar ganz fehlen. (Zusatz 24.)« Ale toto »wohl ganz fehlen« vylučuje autor v »Zusatze 24.« slovy »muss dasein«, neboť dodatek ten (str. 93) zní: »24. (Zu Seite 58.) ‚Lust' oder ‚Unlust' muss in irgend einer Form dasein, um« — následující podtrhuji já — »Handlungen zu realisieren« (já tvrdím: bez [předchozího] bolu není žádné vůle, žádného činu); »aber beide sind« (tak praví Driesch dále a to nesprávně) »nie für das Spezielle der Handlung massgebend« (já pravím v článku svém — v odst. VI.: »a boly, organismu působené, mohou lišiti se od sebe: .. b) vzhledem k původu svému jen a pouze jakostí oněch činů, jimiž, čili: jejichžto následky, jsou úplně aneb z části odstranitelny«) »und daher auch nicht im Stande, dieses Spezielle verständlich zu machen. Beides sind recht allgemeine, unbestimmte Begriffe« (na př. třídenní hlad zdravého člověka!) »die oft, dünkt uns, eine zu weit gehende Bedeutung zugesprochen erhielten.« — pak

2) na str. 80: »Das gewollte Ziel einer Handlung beruht, psychologisch gesprochen, teilweise auf blossem ‚Gefühl', indem ein Unlustgefühl beseitigt oder ein Lustgefühl hervorgerufen werden soll« (k čemuž podotýkám, že »dosažení té které kýžené radosti jest de facto vždy jen a pouze odstraněním bolu, působeného organismu uvědomělým postrádáním dotyčné radosti«), »teilweise beruht es auf Erfahrung. Ersteres tut es nur im Allgemeinsten, letzteres im Speziellen. Da nun jedes Handlungsziel irgendwie spezifiziert ist, so folgt, dass auch jedes gewollte Handlungsziel irgendwie durch Erfahrung bestimmt ist« (já pravím: »každý bol vyvolává .. snahu, dosíci onoho minima bolu, které za daných v každém okamžiku okolností dle udání rozumu, zkušenosti (v nejširším slova toho smyslu) a obrazotvornosti .. jest dosažitelné«). »Kein Wollen ohne Wissen —« (já pravím: Ignoti nulla cupido«); — a

3) na str. 86: »§ 94. Das Nothwendige. Dass alles Bewegungsgeschehen an Organismen trotz seiner Autonomie

und Sonderstellung* notwendiges Geschehen bleibt, ist selbstverständlich .. Ist doch auch, dass ich dieses Kapital hier schreibe, notwendig .. die sich auf Grund dieses Objektaloberpsychoids äussernden Bewegungsreaktionen ‚meines' Körpers, also auch sein Schreiben, ist notwendig, muss unter gegebenen Umständen so ausfallen, wie es ausfällt —« (já pravím: »nikdy nikdo nemohl jednati jinak, než jak jednal«).

I p. opponent, trvám, připustí, že vzhledem k obsahu uvedených tu výroků téhož vitalisty Dríesche, jehož výzkumů dovolává se p. opponent proti názoru mému o naprosté nesvobodě vůle, a jehož tvrzení mnou tu uvedená tak krásně odporují uvedeným panem opponentem názorům Macha a Hertze o nenutnosti, netřeba mně dále hájiti správnost názoru mého o naprosté nesvobodě vůle proti námitkám jeho. —

III.

Jelikož p. opponent potírá názor správný (o naprosté nesvobodě vůle) a hájí názor nesprávný (o svobodě vůle), jest věcí nezbytnou, že v článku jeho jest množství tvrzení nesprávných. Vyvraceti tvrzení ta všechna, zabralo by dle přibližného odhadu mého alespoň jedno celé číslo »Rozhledů«, a proto uvedu zde, a sice na ukázku, jen některé z nich.

a) č. 9., str. 248: »Živý organism je system opatřený aktualními a potencialními energiemi, o kterém možno mysliti, i s hlediska přísné mechaniky, že může spontanně« (bez příčiny) »změniti směr svého pohybu.« Tvrzení toto jest vzorem toho, co zoveme petitio principii čili: předpokládá se, co jest dokázati.

b) č. 9., str. 249: Filosofové, kladoucí nade vše éthický zájem, ohrožený determinismem, mohou ...« Abych ukázal, jak determinism ohrožuje to, co dosud označujeme slovy »éthický zájem«, uvedu zde z účinků determinismu jen jeden. Kdo, vychován byv v názorech dosud obvyklých, dospěl názoru o naprosté nesvobodě vůle a ví tudíž, že nikdo nikdy nemohl jednati jinak, než jak jednal, v tom determinism — jak i z osobní zkušenosti bezprostřední vím — naprosto ničí veškeru nenávist, zášť a pomstychtivost, které dotyčný až dotud měl proti některým lidem, a naprosto nemožným činí vznik citů těchto v tom, kdo názoru toho dospěl, aneb — jak tomu kdysi bude — v názoru tom byl vychován. Snadno tu uvážiti, v jaké míře by poškozen byl »éthický zájem«, když by nebylo a nemohlo býti nenávisti, zášti a pomstychtivosti. (Při této příležitosti tvrzení

* V této příčině praví p. opponent (č. 9. str. 250): „Vitalism naší doby (neo-vitalism) uznává potřebu fysikalně-chemického výzkumu a mechanicky-kausalního výkladu dějů životních; je však přesvědčen, že se tím nevystihne úplně veškeré dění životní, že třeba k jeho pochopení výkladu teleologického, ano, že životní dění ukazuje" (nota bene: vedle zákonitostí, společných jemu i dění neživotnímu, ještě i) „své vlastní, specifické zákonitosti, kterých není v neživé přírodě."

pana opponenta v č. 8., str. 218: »První zásadou každé vědy jest: netvrditi nic, co nemožno věděti«, doplňuji slovy: a netvrditi opak toho, co možno věděti aneb si domysliti).

c) č. 9., str. 256: »Bezprostředně prožívaný děj našeho jednání je pravzorem nejen kausalního, nýbrž též teleologického posuzování souvislostí zjevů vůbec.« P. opponent souvislost tak zvanou teleologickou rozlišuje od souvislosti kausalní a sice jakožto lišící se podstatně od této. Činí tak neprávem, jelikož nikdo nikdy nemůže míti jiných cílů, než ty, jež v každém okamžiku určeny jsou stavem jeho vlastním, v dotyčném okamžiku daným, a vlastními okolnostmi, v dotyčném okamžiku taktéž danými. A proto nesprávné jest též následující tvrzení: »Chci, aby se něco uskutečnilo, čemu přikládám cenu, již sám určuji...«, míní-li totiž — jak za to mám — p. opponent slovem »určovati« něco jiného než: konstatovati; neboť »cena« ta (ať slovem tímto p. opponent míní cokoliv) jest naprosto určena stavem, v němž dotyčný člověk v dotyčném okamžiku existuje a ostatními okolnostmi, v dotyčném okamžiku taktéž danými. — Sem patří též, co p. opponent na několika místech praví o volbě prostředků, na př. (č. 10., str. 282): »A tak i v psychologii zvedá se odpor proti čistě subjektivnímu, positivistickému směru; i tu vystupuje zase teleologie s poukazem k subjektu kladoucímu účely a volícímu prostředky«, míní-li totiž — jak za to mám — p. opponent slovy »voliti prostředky« něco jiného než: hledati prostředky a ve případě existence několika prostředků posuzovati (počítati) a konstatovati, který z nich dle udání rozumu, zkušenosti (v nejširším slova toho smyslu) a obrazotvornosti (faktorů to v dotyčném okamžiku daných) jest nejvhodnější k dosažení účele, kladeného nikoli člověkem, nýbrž člověkovi stavem jeho a ostatními okolnostmi, faktory to v dotyčném okamžiku vesměs taktéž danými.

d) č. 11. str. 312: Avšak filosof a vědec, přesvědčený theoreticky o naprostém determinismu, žije přece ve skutečném životě jako« (rozumím: tímž způsobem, jako) »každý jiný člověk« (nikoli; v mnohých, proň samého a pro lidi, s nimiž obcuje, velmi důležitých vztazích žije jinak! na př. bez zášti a pomstychtivosti): »oceňuje smýšlení a jednání své i jiných lidí stará se« (rozumím: pro ně), »lituje« (rozumím: má lítost z něho), »rmoutí se nad ním«. (Ano, oceňuje smýšlení a jednání to, avšak jen dle jeho vlivu na ono minimum bolu, jehož vždy snaží se dosíci, a tudíž jen tak, jako na př. oceňuje za tuhé zimy důkladný oblek; stará a rmoutí se nad smýšlením a jednání tím, t. j. cítí bol z něho proň plynoucí. a tudíž stará a rmoutí se nad existencí smýšlení a jednání toho jen tak, jak stará a rmoutí se na př. za tuhé zimy nad vetchostí obleku svého; nelituje smýšlení a jednání toho, nýbrž pouze, cítě bol z něho proň plynoucí, ví že smýšlení a jednání to bylo a ve případě neodstranitelnosti své i jest proň zdrojem bolu, a nemůže nepředstaviti a nepředstavovati si, že a jak mnohem jinak by mu — na př. kvartálníku-pijákovi v době střízlivosti

— bylo, kdyby smýšlení a jednání toho bylo nebývalo a po případě nebylo). »Je-li smýšlení i jednání člověka nutně určeno příčinami, takže nastává jako nevyhnutelný následek, nemá žádné hodnoty« (v obvyklém totiž dosud smyslu »ethickém«, zakládajícím se na nesprávném názoru o svobodě vůle), »nelze ho oceňovati« (v tomtéž smyslu), »nýbrž jen vysvětlovati. Zájem na vlastním i cizím jednání je potom klamnou ilusí.«

K obsahu poslední věty podotýkám, že jest mně věcí naprosto nepochopitelnou: 1. jak p. opponent může tvrditi, že zájem lidí na něčem, co je »nutně určeno příčinami, tak že nastává jako nevyhnutelný následek«, jest klamnou ilusí proto, že dotyčné něco jest »nutně určeno příčinami, tak že nastává jako nevyhnutelný následek«: na př. trapný zájem dotyčných lidí na velikém suchu, postihnuvším kraje naše v létě r. 1904 a nastavším — (dle tvrzení Machova: bez fysikální nutnosti, a dle tvrzení Hertzova: bez nutnosti vůbec, neboť Hertz rozpoznal: »že by vše mohlo býti též jinak«, avšak právě) — dle názorů postiženého suchem tím obyvatelstva jako nevyhnutelný a proň neodvratný následek dotyčných (byť jemu i neznámých) příčin; — a 2. jak právě o deterministech vůbec, a najmě o deterministovi tvrdícím, že každý bol organismu působený vyvolává v organismu snahu, odstraniti na kolik možno bol ten, a že bez (předchozího) bolu není žádné vůle, p. opponent může tvrditi, že klamnou jest ilusí zájem jeho na jednání vlastním, jímž na př. připraví se o poslední výdělek, a na jednání cizím, na př. na jednání souseda v tramwayi, jej — deterministu — bez ustání důkladně pohlavkujícího. (Též při této příležitosti doplňuji tvrzení pana opponenta v č. 8., str. 218: »První zásadou každé vědy jest: netvrditi nic, co nemožno věděti« a sice slovy: a netvrditi opak toho, co jest nejen samozřejmé, nýbrž i řečeno dříve již výslovně).

e) č. 11., str. 312: »Tak vzniká spor mezi vědeckým uznáním naprostého determinismu a skutečným životem. Žádný živý člověk nemůže žíti v souhlase s vědeckým uznáním naprostého determinismu.« (Já, živý člověk, o němž p. opponent v č. 11., str. 315 praví: »Naprostý determinista p. Rohan..«, žiju tak již dlouhá léta a při tom musím i ohled napořád bráti na nesprávný názor opačný, panující dosud téměř u všech, s nimiž mně jest stýkati se, a musím s nimi vůbec, a najmě na př. v polemikách, i mluviti podle jejich gramatiky a slovníku; avšak sporu mezi životem skutečným a názorem svým — k němuž dospěl jsem právě následkem přečetných odporů mezi názorem opačným, do mne v mládí vtlučeným, a mezi skutečným životem, a který mně odklidil veškery odpory tyto ex fine usque ad principium — snad nikdy jsem nepocítil a, pak-li nezmění se organism lidský v této části podstaty své, nikdy nepocítím pražádného; v nitru mém panuje ve příčině této přes skepsi mou, dosti trvám důkladnou i osvědčenou, naprostý, nerušený, božský klid, prostý veškerých pochybností a nezvratný tak, jako klid mathematiků ve příčině nemožnosti

sporu mezi skutečným životem a názorem, že plocha každého trojúhelníka rovná se polovici plochy obdélníka o téže délce a téže výšce; jestiť názor můj o vzniku činů lidských t a k s p r á v n ý a t a k u n i v e r s á l n í, jako názor mathematiků, že — řečeno zkrátka, byť i nikoli korektně in formali — plocha k a ž d é h o trojúhelníka naprosto rovná se polovici součinu délky a výšky jeho; veškeren mně známý život skutečný v naprostém jest souhlase s názorem mým, vysvětlujícím — jako správný názor Galilea Galilei — naprosto správně a ladně i vznik nesprávného názoru o p a č n é h o, což, abych totiž i to výslovně poznamenal, velice krásnou jest správnosti názoru mého exemplifikací). »Determinism« — tak pokračuje p. opponent — »zvrací všechny h o d n o t y, kdežto skutečný život tvoří a oceňuje hodnoty.« (Ano, hodnot v tomto smyslu, t. j. hodnot tvořených a oceňovaných lidmi jen následkem a na základě nesprávného názoru o svobodě vůle, determinism nezná žádných). »Lidská mysl ocitá se tu v odporu sama s sebou; nemůže neuznati naprostého determinismu, ověřeného vědou, a přece ho zase nemůže uznati. Žádné objektivní důvody nestačí ke zvrácení p ř e s v ě d č e n í o ‚svobodě vůle'«. (Tak na př. já, vychován byv v obvyklém dosud názoru, že vůle jest svobodná, měl jsem přesvědčení o svobodě vůle tak jak ostatní, ale jen do dvacátého pátého roku věku svého, pak zmizelo naprosto, beze zbytku, tak že z vlastní zkušenosti osobní vím, že ku zvrácení přesvědčení o svobodě vůle objektivní důvody s t a č í). »Osobní zájem« (jejž jsem já též jako ostatní měl) »tu rozhoduje; v tom je rozdíl mezi objektivním věděním a p ř e s v ě d č e n í m (ano, na př. jako ve sporu o pravost a nepravost Rukopisu Královdvorského).

f) č. 11., str. 312: »Náš determinista praví: ‚Lidé k naprostému determinismu nedospěvší, jednají přes lichou domněnku svou, že vůle jest svobodná, naprosto determinovaně; avšak lidé ti jednají determinovaně pod vlivem omylu tohoto, pro lidstvo tak nezměrně zhoubného. — Et hinc omnes fere lacrimae'.« K tomu podotýká p. opponent: »Jednají-li lidé determinovaně, nejednají pod vlivem omylu« Tu tážu se p. opponenta: Mýlí se, kdo v přesvědčení svém tvrdí, že slunce obíhá kolem země (jednou za 24 hodin)? Mýlí se, kdo ponejprve vida neznámou mu dosud »Prodanou nevěstu«, za to má, že silák-komediant zvedá těžká závaží? Jisté jest, že mýlí se oba, a sice onen, protože neví, že země otáčí se kolem osy (a sice jednou právě též za 24 hodin), tento, protože neví, že závaží jsou dutá, z lepenky; avšak taktéž jisté jest nejen to, že věděti a nevěděti, že země se otáčí kolem své osy, aneb že závaží ta jsou z lepenky, nijak nesouvisí s faktem, že »myšlení i jednání člověka přísně jest determinováno«, nýbrž i, že omyl o obíhání slunce kolem země povstal právě následkem toho, že »myšlení .. člověka přísně jest determinováno«, a že při omylu o lepenkových závažích — jako při každé zamýšlené šalbě — přímo p o č í t á n o na to, že »myšlení a jednání člověka« (jejž ošáliti zamýšlíme) »přísně jest determinováno.« — A v téže stati tvrdí pan

opponent (str. 313): »Determinista nemůže ničeho litovati, nemůže nic chtíti napravovati, nemůže omylů vyvraceti«, a odůvodňuje tvrzení toto takto: »neboť není, dle jeho principu, nic, co by nebylo způsobeno příčinami, a vše co jest, je tudíž stejně skutečné.« Ano, jen že — nehledě ani k tomu, že neskutečných názorů není — o správnosti toho kterého názoru nerozhoduje jeho skutečnost, jak zřejmě patrno na př na názoru, že slunce obíhá kolem země, jenž skutečně existoval a u četných lidí i dosud existuje, čili byl a i dosud je skutečný. (Je tomu tak i u věcí hmotných: u dvou krejčí objednal si někdo po kalhotách; jeden z nich zmýlil se při stříhání látky následkem toho, že v záznamu svém správně, avšak ledabylo psané číslo 105 četl za 103 a dodal kalhoty krátké; oboje kalhoty »byly způsobeny příčinami« a byly »tudíž stejně skutečné«; přes to však z kalhot těch správné byly jen jedny). A nesprávnost tvrzení pana opponenta, že »determinista nemůže nic chtíti napravovati, nemůže omylů vyvraceti«, jest zřejmá na př. již z toho že já a sice právě jakožto naprostý (i dle úsudku p. opponenta) determinista, zde — z motivu: odstraniti nakolik možno bol působený organismu mému vědomím o útrapách, plynoucích lidstvu z nesprávného názoru o svobodě vůle — snažím se vyvrátiti existující skutečně (i u p. opponenta) mylný názor ten.

(P. d.)

Příběh Hermagorův.

Byl dlouho chudým rybářem, a bývalo jej viděti stát v zátoce řeky na nehybné loďce.

Voda teče zvolna podél břehu; přichází z velmi daleka, z hloubí země lesní neb úrodné, přináší v proudu svém listí, slámu, často květiny a trávu, jež zaplétají se na lodi nebo krouží ve víru. Nebe jest šedé na bledém moři; písek srázných břehů pojí se k násypům pobřežním; loďka kolébá se nepozorovatelně, trpící a unavená sténá; nářek její spár mísí se ve vzdechy lana a hubené rámě vytahuje prázdnou síť.

Od mnoha dnů a let často ji vytahoval prázdnou. Ryby se tam nechytaly, ačkoliv rybář byl pozorný a trpělivý v pozorování větrů, počasí, přílivů a dbal s velkou pozorností, aby stín jeho nepřesáhl loďku a ani jednou neuzřel obličeje svého ve vodě. Často znaven zbytečným čekáním, vesloval k širému moři. Silnější vlny těžce kolébaly jeho zádumčivost; hluboká voda sezelenala. Vítr hvízdal v lanoví a každého dne rybář rozhořčoval se na svou práci.

V těchto dnech tvrdých a nevýnosných dával přednost nepatrné, směšné kořisti, rybičkám sladkovodním, klidu řeky, jejímu lenivému kolébání, toku pomalému a jednotvárnému, kde plovalo za sebou listí, sláma a květiny. Ptáci bez bázně poletovali kolem něho. Byli to šedí rackové s odvážným rozpětím křídel. Ještě více se mu líbili konipáskové, kteří poskakovali po písku pobřežním. S nimi jeho myšlenky odlétaly do roz-

sáhlých končin vnitrozemí, kde nebublá jiná voda než-li prameny, ze kterých pijí pastýři: měkké bahno kol bažin jest udupáno zvířaty; vůně sena mísí se se zápachem stájů; v zahradách jsou úly včel a na strništích stojí v řadě stohy a stín stromů jest tak svěží, že se nám zdá, jako bychom pili ze studánky.

Jednoho večera, když takto snil natahuje sítě na písek kolém své vytažené loďky, zaslechl jakýsi hlas, jenž k němu mluvil. Byl to cizinec; postava jeho opírala se o hůl a unavenými tahy a svým pláštěm podobal se soumraku. Muž onem přál si koupiti rybářské nářadí a loďku, za řeči pak vysázel ve stínu zlaté peníze. — —

Za svítání rybář Hermagore zastavil se uprostřed velké planiny písečnaté, kde rostly modravé traviny. Řeka ho opět dohonila rozmarem svých záhybů a její zelenavá voda tekla mezi ostrovy, jež se v ní odrážely a zdály se býti v ní zakořeněny korunami svých převrácených stromů. Pták vyletěl z křoví; motýlové poletovali s křídly z bezlesklého hedvábí, šedými nebo růžovými, někteří jako zlato. Hermagore ohmatal sumu, kterou nesl v plátěném váčku a vydal se znovu na cestu. Soumrak nastal a každý večer chodec přepočítával svůj skrovný poklad.

Jednoho dne k večeru, když prošel měkké louky, Hermagore uviděl lesy. Zacláněly celý obzor svou pevnou čarou; uvnitř vládla velká temnota a ticho; často zdálo se, že houští se končí a přechází v mýtinu; i dal se do běhu, ale les znovu počal shora dolů některou roklí, jejíž hřebeny a stromy nechaly problesknouti nebe a zdánlivě ukazovaly mýtinu, odkud pokračovala v dáli vláda vlnitých vrcholků. Dlouho Hermagore v těchto samotách slyšel jen vítr, ale jednoho dne rozpoznal ozvěnu podobnou ranám sekery a když se byl orientoval, setkal se s drvoštěpy, kteří poráželi buky; trochu dále viděl kouřiti se ze střechy a konečně uviděl zemi o které snil. Pahorky mírně se vlnily; louky střídaly se s obilnými poli, po jejichž délce byly topoly; často ozýval se zpěv flétny; prádlo schlo pod vrbami a večer zdálo se vše tak klidné, že neodvažujeme se skorem kráčeti v trávě.

Políčko leželo na svahu pahorku; bylo čtverhrané a obklopoval je plot. Hermagore pěstoval je s péčí. Zasil do hluboce zorané půdy. Celou zimu byl šťasten, ale na jaře viděl, že sousední pole jsou úrodnější než jeho. To nebylo bez příčiny. Sotva že úroda stačí na příští osetí. Následující žeň byla ještě hubenější: ptáci se do toho pustili a Hermagore mezi řídkými klasy stál jako druhdy na mělké loďce, rozkládal rukama a házel hroudy po plenitelích.

Často zanechal hlídky a probíhal krajinou; všudy zrála úrodná žeň a výsada jeho bídy zdála se mu ještě hořčí. Stáda šla kolem a on z dáli se na ně díval jako druhdy na lodi, jež mizely na obzoru; jejich plachty znaly všechny větry a po dálných mořích plují do bohatých krajů, odkud jejich podpalubí vrátí se napojené výpary nákladu, aby obohatila mocné panstvo,

které v příbytcích ozdobených korály a tapetami vypočítává přístavy, přílivy a odlivy.

Následující rok byl takový, že Hermagore paběrkoval, aby mohl osíti. Shrbený chodil po poli v slunci. Konečně zrno prospívalo; jeho pole bylo také červené a jednoho dne díval se na ně jak připravuje blahobyt, když nebe se zamračilo. Bouře vypukla v krupobití; ani jediný klas nezůstal stát a Hermagore, bledý a němý zlostí a zoufalstvím odcházel planinou, s tváří potlučenou a rukama krvácejícíma od krup, jež je byly zranily.

Když se přiblížil ke studánce, aby si umyl své rány, uviděl člověka, ležícího u kraje an spí. Byl to týž cizinec, jenž mu kdysi vysázel zlaté peníze jako kupní cenu za loďku; opustil tedy veslo i síť a Hermagore, v okamžiku když chtěl ho zbuditi, aby se zeptal na jeho štěstí, zpozoroval vedle spáče pootevřený váček; peníze se v něm leskly; několik se jich třpytilo mezi prsty zavřené ruky; nejspíše počal je házeti do vody, neboť bylo je viděti v průzračné vodě, jak leží na písku pramenu. Člověk stále spal. Hermagore sebral váček a když kráčel celou noc a část dne uzřel k polednímu město.

Domy se kupily kolem rozsáhlého dómu a několika menších kostelů. Paláce lemovaly rozsáhlou řeku překlenutou obloukovitými mosty; stromy byly mezi domy a často vybíhaly v dlouhé aleje, kde se rozšiřovaly v zahrady. Vody se tam leskly. Ulice byly prázdné a pusté pro horko.

Rozsáhlé hřbitovy obklopovaly město; řeklo by se, že to jsou lesy, na každém rohu všech hrobů, jež byly urovnány do pyramidy nebo pokryty čtverhranným kamenem, vypínal se cypřiš. Krajní hroby žen byly ozdobeny růžemi. Vůně místa, touto smíšeninou květů a listí, byla zároveň hořká i sladká jako smrt sama. V dáli osamělá návštěvnice chodila pomalu mezi hroby. Její dlouhý žlutý závoj zavěsil se často na větev cypříše nebo na trn růže a bylo viděti její obličej jemně nalíčený. Jednou se nahnula, aby přečetla jméno a medaile jejího náramku zazvonila o mramor; pak si sedla a plakala. Hermagore se přiblížil: »Proč pláčeš?« pravil jí. »Odkud přicházíš pocestný,« odpověděla, »že neznáš mou pověstnou bolest? Mluví se o ní daleko, a ty jediný nevíš o ní ničeho. Nevíš, že Ilalie milovala. Milovala toho, jenž jí opustil. Odešel jednoho večera a opustil mě pro chudobu a moudrost a říká se, že jest nyní rybářem na břehu nějaké řeky u Moře!« »Já též byl jsem rybářem na břehu jedné řeky« odpověděl Hermagore, »oral jsem neúrodnou půdu, jsem unaven radlicí a veslem a přicházím ke zlatu a lásce!«

Hermagore, který spával nahý mezi říčním rákosím s hlavou na kamenu v brázdě polní, jenž byl bičován větrem, píchán včelami a na kterého psi štěkali, ležel na bronzové posteli a spal na tkaném hedvábí. Ovívali ho ratolestmi palmovými a konejšili ho písněmi; vonné zápaly kouřily se u jeho hlavy. Byla to úžasná láska. Stal se hledaný, neboť byla to pro ty které odpuzovala, tajná a mdlá sladkost, navštěvovati alespoň

šťastné milence ženy, jíž si žádali, a Ilalie byla ve snech mladých lidí jako pyšná socha. Jednoho rána našli ji nahou na lůžku bělejší než mramor, usmívající se jako by byla zemřela radostí.

Hermagore ji neoplakával. Obdivovali jeho vznešenou netečnost a pověst o jeho eleganci přivedla jej až před královnu. Obývala palác s velkou kupolí, kolem které se družily menší. Hermagore byl tam uveden tajně a často večer tam vešel, aby až ráno vyšel. Královna ho milovala a jak bylo psáno v tajemném určení, stal se králem, neboť ten, jenž měl vládnouti, byl slaboch, hlupák a pobožnůstkář; žil v osamělém domku, kde se válel, plivaje na dlaždičky. Pohřbení zemřelého zasvětilo samozvancovo nastoupení na trůn, několik uřezaných hlav upevnilo příhodu. Vypínavost povýšence získala víru v jeho předurčení. Klanili se mu a on se nudil.

Jednoho dne, když procházel se na velkém náměstí v městě v plném slunci s korunou na hlavě a se žezlem v ruce, zpozoroval člověka v hadrech, jenž stál a díval se na něho směje se. Znovu poznal onoho cizince, jenž od něho koupil loďku, spáče, jehož váček jej jednoho večera u studánky svedl. Na rozkaz krále přivedli před něho otrhance. »Proč se směješ?« pravil Hermagore, »co chceš ode mne, mluv!« »O králi!« odpověděl chuďas, »dívám se na stín u tvých nohou, jenž obsahuje tvou slávu.« A král sklopiv oči uviděl tento stín. Složen byl ze hřebenu vysoké koruny ze zobáku žezla a ze křídel pláště, byl beztvárný a obludný, a podobal se ve svém fantastickém rozpjetí jakémusi zvířeti bručivému a nedužívému, schoulenému u nohou vítěze, jenž jde před ním.

Král Hermagore porozuměl narážce žebráka. Zdálo se mu, že vidí ve směšném nápodobení svého těla obraz své duše a zaplakal. Týž večer prchl tajně z města a jda kolem studánky, kde druhdy okradl spáče, hodil tam žezlo a svou korunu. Přišel k malému poli, které druhdy zoral, položil se na tvrdou zemi a zemřel.

Tento rok v celé zemi byla neobyčejná úroda; děti se tratili v obilí. Jediné pole zůstalo neúrodné; leželo na svahu stráně, nezdělané a plné ostružin, zelené, uprostřed žluti; ale když kolem posekali obilí, bylo viděti jediný, ohromný klas, jenž vyrostl z půdy, kde našli kostru. Ležela na znak, ruce měla křížem a z lebky vyrůstal zázračný div. Cizinec jakýsi, jenž pracoval za plat mezi ženci, přiblížil se, utrhl klas, pak poklekl, sehnul se, a políbil lebku kde byla ústa. Dívali se na něho mlčky a když se nehýbal, zpozorovali, jak se ho dotkli, že jest mrtev! — — —

P. L. *Henri de Regnier.*

Literatura. Umění. Věda.

Candida. Hra ve 3 děj. Napsal Bernard Shaw. V cyklu Kruhu čes. spisovatelů na Smíchově 15. února 1905. — Bernard Shaw nezavítal k nám letos po prvé. Již před 7 léty měli jsme příležitost s ním se seznámiti a mohli jsme obdivovati svéráz a svěžest jeho osobnosti.

Tehdy jsme jej poznali jako socialistu, člena Fabian Society, v jejíž pojednání o socialismu (v Knih. Rozhledů sv. XI., přel. Pelcl a Hofmeistr, 1897) jsme především obdivovali články Shawovy. Shaw původně Marxista marxism brzy překonal, opustil tradice revoluční strany a razil cestu směru dnes v němec. sociální demokracii známému, revisionismu. Byl nejen předchůdcem Bernsteinovým, ale zpříma učitelem za jeho pobytu v Londýně. A nebyl Shaw socialistou jen ex kathedra, ale zrovna mužem v řadě: dvanáct let mluvil a agitoval na schůzích dělnických, buduje konstituční a parlamentární formu socialismu, prostého jak dogmat Marxových, tak utopií pouliční revoluce. Pak nastalo deset let úsilovné práce kritické a Shaw dobyl prvého místa jako jemný kritik hudební, jako nejbystřejší kritik literární a vzácný znalec umění výtvarného. Praerafaelitům, Ibsenovi a Wagnerovi razil cestu do Anglie. Konečně a neodbytně již hlásilo se i nadání básnické a Shaw napsal 3 svazky dramat, jež vyjímají se vedle toho, co nám p. Mušek z angličtiny překládá a hraje, jako Dvořákova symfonie vedle posvícenské muziky v naší Lhotě. Druhé desetiletí žije již Candida a že jsme ji konečně i my poznali na českém jevišti, děkujeme jen oposičním tendencím Kruhu proti dnešní správě Národ. divadla a úspěchům, jichž Candida dobyla loni na velkých německých jevištích v Berlíně, Drážďanech, Vídni a j.

Candida jest jemnou parodií artismu, socialistické propagandy a ibsenismu. Ti, kdož na Smichově viděli také komedii Wildovu, postřehli asi, že mají společny jisté vlastnosti s Candidou: neobyčejnou životnost postav a to postav ze základu konstruovaných, a skepsi tak bezohlednou, že se nezastaví ani před samým autorem. Mohli jste to v komedii Wildově tušiti, zde autora máte živého na jevišti. Jest to sám pastor Rev. Jakub Morell.

Výborný muž! Vzorný manžel, horlivý sluha Páně a zbožňovaný hlasatel socialismu. Kde jakou chvíli volnou má zadánu tomu nebo onomu spolku a posluchačstvo rojí se za ním jako včely za královnou. Hlavně ženy! A hle, jistota a sebevědomí tohoto muže náhle se shroutí, když mu 18 letý básník a synek lordův, Eugen Marchbanks, jejž Jakub sebral kdesi hladovícího a bez přístřeší a k sobě domů přivedl, velmi s vysoka a prudce vyčte, že všecka jeho slavná činnost jsou jen slova, slova, pouhé řečnění, bez jakéhokoli účinku na život, a že jim proto opovrhuje on i — jeho žena, Candida, jež bez jakéhokoli souzvuku a soutyku citového vedle něho žije zneuznána, až teprve on, Eugen, objevil její vznešenou duši! Za to však patří Candida nyní jemu, Eugenu Marchbanksovi! Rev. Morell se zakolísá. On, jenž ví, jak spraviti pořádek světa, jest ve svém domě poražen lordátkem zjemnělých nervů a neurasthenického artismu. Politik stojí bez rady před trulantstvím mládí a naivnosti egoismu, jež se střeštěnou chtivostí do opravdy míní z kořene vyvrátiti rodinný život pastorův. Protože on, Eugen, se zamiloval! On Eugen, jenž maje chek na několik set v kapse, hladoví a spává po parcích, nevěda, jak za chek dostati hotové peníze! A jenž ve svých verších tak pěkně opakuje, co řekli jiní! Paní Candida verše ty ráda poslouchá a ráda se baví s básníkem lordem. Lecos jí praví, co jí Jakub nikdy neřekl. Také ona prohlédla svého Jakuba. Ano, Eugen má pravdu! Své apoštolování pro nové lidství koná Jakub skoro automaticky a řemeslně. Nemluví již plana a zajíkaje se, jako když snad poprvé schváceu novou myšlenkou stoupal na podium řečnické jako na trůn a popraviště. A co se jí týče? Kdyby jí neměl, její péče a starosti o své pohodlí a blaho, co by z něho bylo? Kam by se děla jeho vůdčí sláva? Ach ano, Eugen má pravdu! Žena nepatří muži, není tu pro něho, žena patří především sobě. Přese všecky tradice a zvyklosti! Konec konců — avšak ne! K Eugenovi cítí jen sympatii, mateřskou sympatii! Sice, a vyznává se z toho svému Jakubovi, je škoda vydati toho mladého muže v nebezpečí, že jej lásce vyučí žena nehodná. Candida by jej měla sama zaučiti (hi, hi!), aby poznal lásku čistou . . A Jakub sedí při tom jak zařezán a zabodává oči do podlahy. Hle, ten Eugen! Nyní i Candida hladíc jej, svého Jakuba, nazývá žvanílkem. Cítí to, milý Jakub, že z jeho řečnění cosi vyvanulo a že zůstala macha.

Ale, netrap se pastore, takových Jakubů, slavných a obdivovaných, je na světě plno! S jednou naučenou přednáškou putují z kraje do kraje, z města do města jako nomádi. A odříkávají ji jako automat, s nacvičenými gesty a dělaným ohněm, jako by právě nyní měli své zjevení, jako by teď právě octli se u hořícího keře a zvěstovali poprvé pravdy, jež obrodí svět. A obecenstvo? Tleská osobě sympatické a vysyčí nesympatickou, čerta dbajíc o to, co kdo mluví. „Činnost přednášková“ a „vzdělávací“, to sebevědomé a definitivní „řešení“ věcí na zemi nejtěžších a nejbolestnějších, stojí tu s Rev. Jakubem Morellem na jevišti a básník praví: Ejhle, proroci a spasitelé! Jen bez ostychu, vysmějme se jim! Těm bohorovným, s sebou spokojeným!

A Eugen? Provázen sympatií Candidinou a polibkem na čelo odchází z domu. Sám! Candida zůstala u svého Jakuba. Slova, slova, jen slova má sice Jakub, ale — Eugen o nic více! A Jakub, jí hýčkaný i milovaný Jakub, čím by byl bez ní?

Tedy Nora s filistrovským koncem? Slyšíte krásné myšlenky, nové názory, ozvuky Nietzsche, Emersona, Ibsena a nových básníků posledních desetiletí! Jste okouzleni! Ovšem — posečkejte — nezadatelné právo individua! Neučili ho dávno již před námi řečtí sofisté? Přírodu za vzor nekladl-li dávno před Rousseauem Dikäarch z Messany? A těsná pouta manželství nerozbíjeli už řečtí kynikové a netrhal Plato? Nic nového pod sluncem! Skutečně! Nepraví to Shaw? Neslyšíte jeho smích? Není to nevtíravě a diskretně parodovaný Ibsen, co vidíte na jevišti? Socialista nedělá-li si trochu dobrý den z vypjatého individualismu? Jejž tak paroduje 18letým Eugenem? —

Co tomu říkáte? a oči svítí v tlačenici u garderoby smíchovského divadla! Ten Eugen, smělý jako Prometheus! A Candida, jaká čistota! A ten Jakub! Skutečně hlupák domýšlivý! Že mohl komu imponovati, ten slaboch? — Hi, hi! Tolik mladých básníků, odříkávajících cizí myšlenky, chodí světem! Rozeberte si je po redinách .. Hi, hi! —

Nemysli, čtenáři velevážený, že máš snad teď tušení o kráse Shawovy Candidy! O hloubce perspektivy! Jiskřivosti dialogu! Kráse slova! Ani zdání! Referát zachytil se pouze na cípek hry. Nezbývá Ti než přečísti si knihu nebo jíti na Smíchov! Snad Ti ji tam zahrají ještě několikrát. Hrají ji dobře s mladým debutantem Hoškem (Eugen), jenž jest pro českou scénu objev velmi slibný, neobyčejný, s pí. Táborskou, vždy tak svěží a milou a s p. Jiříkovským (Jakub), pastorem velmi důstojným! *J. P.*

Z trojice Mrštíků odebral se na věčnost dr. **Norbert Mrštík** 17. t. m. Mimo vědecké práce medicinské překládal z Dostojevského, Sienkiewicze, Orzeszkové a j. — Dne 21. t. m. zemřel člen Nár. Listů a překladatel z románské beletrie J. J. Benešovský-Veselý.

Fr Kvapil dožil se 16. února 50 let, autor básnických sbírek Zaváté stopy, Zpěvy knížecí (2 řady), Když kvetly máky; a prosy: Životem k ideálu, Ženy a milenky slovanských básníků, Vzpomínky z Paříže, Z výstavních táček, alm. Máj; překladů Poesie z Asnyka, z Krasinského Vybraných spisů a Nebožské komedie.

Otto Erich Hartleben, básník, novelista a dramatik německý, zemřel 41letý v Salu na Gardském jezeře. Jeho komedie a dramata: Hanna Jagertová, Výchova k manželství, Čestné slovo, Mravní požadavek, Rozloučení s plukem, Opravdu dobrák, Růžový pondělek, jsou realisticky plastické, sentimentálního humoru a elegantní machy, již řeší daný problem, pojatý vždy spíše uiberbretlovsky než dramaticky. Logaubüchlein, Liebe kleine Mama, Von reifen Früchten a j. novely a verše byly hojně čteny. Vydal Goethe Brevier, parodii Ibsenovu: Žába. Poslední drama: Im grünen Baum zur Nachtigall zpola propadlo. Podrobněji o H. viz: Zeit 1897 str. 188, sbírku Moeller Bruckovu, v Rozhledech r. 1895 roč. IV. str. 741.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Říš. rada vyřídila předlohu nouzovou, projednala státní rozpočet v 1. čtení a povolila vládě 52 mil. do prázdných pokladen. Výbor pro

autonomní celní tarif je s prací hotov a osnova cel. tarifu může už do plena sněmovního. Předloha o odvodu nováčků půjde hladce — ja, mein Oesterreich, was wünschest noch mehr? — Jiná je otázka, jak to půjde dále? Bije 12. hodina, do kdy vládě dána lhůta pro spuštění šraňků. Spadnou šraňky?

Krise uherská se vleče pro rozpory mezi oposicí a korunou ve věcech vojenských. V záležitostech ostatních došlo prý již mezi hr. Andrassym a oposicí k dohodě. Ale zatím má nastoupit kabinet úřadnický. Volby předsednictva sněmovny uher. 21. t. m.: předsedou Justh ze strany neodvislosti, místopředsedy Bolgár, liberál. odštěpenec a Rakovszky z lidové strany.

Dom. pol. Na volič. schůzi v Benešově pravil dr. Fořt, že na sympatiích Košutových pro federalisaci Rakouska stavěti nelze; naděje na možnost českouherské aliance jsou liché. Dokud Slováci nebudou pomaďařeni, Maďar v Čechu bude vidět nepřítele. Maďaři nechtějí do opravdy rozpoltění společné armády, poněvadž na vlastní armádu musili by si sami platiti, kdežto na společné vojsko platí jen třetinu; chtějí, aby vojsko odváděné z Uher bylo proniknuto duchem maďarským pro nátlak na Rakousko. Maďaři nechtějí ani prý hospodářské rozluky. Celní rozluka způsobila prý by Uhrám katastrofu obrovských rozměrů. Styk mezi Uhrami a Rakouskem mohl by být na prospěch obou upraven celní unií. Ale kdyby Maďaři stáli na čisté rozluce, at dojde k ní raději hned než později. Že by hospodářská rozluka měla v zápětí hospodářské sblížení mezi Německem a Rakouskem od Uher celně odloučeném, nelze prý se obávati, poněvadž rakouský průmysl konkurenci s německým by nesnesl.

Dne 17. dobyli Všeněmci mandátu za městskou skupinu žatecko-mosteckou, vzavše jej němec. pokrokové straně. Dr. Herold zvítězil na prof. Lechrovi. Všeněmci (Wolfovi) jsou proti smiřovacím konferencím — špatná pro ně předzvěst!

Zem. výbory předlitavské sešly se na poradu o úpravě neudržitelných financí zem. ve Vídni a 18. t. m. přijaly, aby stát nesl ubytovací náklad na vojsko a zemím povolil z přímých i nepřímých státních daní dle určitého klíče pravidelné obnosy a podporoval je ve snahách po získání samostat. příjmů. Jednotný postup všech zem. výborů jest však nemožný z příčin politických. Haličský zem. výbor porady se neúčastnil, dovolávaje se autonomie zemí, a u nás již také varováno před užším postupem pro nebezpečí, aby Němci nevybudovali jistý centrální orgán, jenž by nás škrtil.

Goethe jako vychovatel. Dr. Bernhard Münz vydal ve Vídni u Braumüllera 1904 velmi pozoruhodný spisek tohoto názvu. Název sám ovšem ihned upomíná na název Ernstova dramata „Flachsmann als Erzieher", jinak však spis jest rázu zcela jiného. O Goetheovi jako vychovateli dočítáme se sice několika drobnůstek nejen v stylistikách a dějepisech německé literatury, nýbrž i v dějinách vychovatelství. Věc jest sama sebou přirozená. Jest zajisté veliký básník i velikým paedagogem. A práce, které se tu podjal dr. Münz vzhledem Goethea, mohla by býti podniknuta také hledíc k jiným velikým básníkům každého národu. Výtěžek její nebyl by ovšem tak sporý jako při Goetheovi, básníku povahy paedagogické par excellence. Autor spisku kreslí krásný obraz německého velebásníka jako učitele. Rysů k obrazu tomu mohl ovšem najíti v jednotlivých dílech jeho hojnost převelikou. Vychovatelských sentencí, obsahem i formou převýborných, jest v nich množství nedobrané. Nemíníme tu pouze básníka jako výchovce drobných dětí, nýbrž člověka vůbec, za každého jeho věku a v každém povolání, z nichž ovšem jednotlivá jako v kulturním životě význačnější těší se z větší jeho pozornosti. Na literárním trhu německého paedagogického písemnictví jest spis Münzův zjevem pozoruhodnějším, zejména také učiteli odborníku, utápějícímu namnoze svůj paedagogický um a rozum v jistém systemu, může býti podnětem a vzpruhou, aby úvahami sentencí Goetheových nemohl při tom upadati v ztrnulost.

Nervosní — nervös Dějiny přeměn významu jednotlivých slov jsou v kulturních dějinách částí důležitou. Někdy se zjistí proměna významu

zrovna v opak (niederträchtig — pokorný = podlý). O. Ladendorf uveřejňuje v „Zeitschrift für deutsche Wortforschung“ výsledek svého zkoumání o zneužívaném až nyní slově nervös — nervosní. — V osmnáctém století nechybí sice toho pojmu samého, ale není proň jednotného označování. Slovo tehdy již bylo, ale ještě v svém základním významu, který poznačoval právě opak toho, co dnes poznačuje, totiž nervnatý,* pln síly. Tak Lessing mluví o zdravé, nervostní státní ústavě (gesunde, nervöse Staatsverfassung). Od počátku devatenáctého století, za příkl. u Campea, shledává se již ve významu oslabeném, týkajícím se nervů. Prostředkováním lékařského názvosloví vznikl pak z toho nový význam, „silně vzrušen“, „slabých nervů.“ Tak již v stati Goethově z r. 1820. Ale teprve r. 1830 zjevuje se v krásném písemnictví, tedy v období mladého Německa s jeho chorobným neklidem a neukojením. Nejstarší dosud známý příklad se vyskytuje v novelle Immermannově, kterou se líčí nervosní podvodnice, pak často u Gutzkova, Heinea, W. Menzla a j. Nápadné a karakteristické jest, že romantikové slova toho ještě neužívali nebo ho užívají ve významu původním. Tak Eichendorff mluví o zbrojířích jako o nervosních učazených chlapech. Po r. 1830 mizí však význam ten téměř úplně před novým, opakem k francouzštině a vlaštině, kde se ještě mnohem déle zachoval; v jednotlivých krajinách Italie užívá se dosud nervoso u významu silný, učinný. Tak mají tudy Němci pochybnou slávu, že slovu tomu dopomohli k jeho dnešnímu významu. Naproti tomu jim může býti alespoň dostiučiněním, že utvořili podstatné nervosita (Nervosität) teprve podle francouzštiny, v nížto se jeví od r. 1839, v němčině teprv od r. 1849 u Feuchterslebena. Následkem silného opotřebení a poněvadž se ještě nedostávalo jednoduchého výrazu pro nervosního člověka, sáhnuto opět k medicinskému názvu a utvořena slova neurasthenie, neurasthenik, jež se stávají vždy populárnější a proti nimž za příkl. nervosita jeví se sotva ještě něčím chorobovým. Tak se cizí slovo za 70 asi let rozšířilo medicinou rychlostí příšernou; z jednotlivých nervosních lidí stal se celý nervosní věk. *ck.*

Musea jako lidové vzdělavatelny. Na 12. poradě „ústředovny pro dělnická zařízení za obecným blahem“ (Zentralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen), konané v září t. r. v Mannheimu, měl známý správce umělecké dvorany v Hamburku ředitel prof. dr. Lichtwark rozpravu o museích jako vzdělavacích ústavech pro lid. Dovozoval, že devatenácté století přidružilo universitám a akademiím nový ústav vzdělavací — museum. Museum svou lidovostí jest přiměřeno demokratické době. Původ musei ovšem jest jinde; jsoutě musea plodem aristokratické doby v 17. a 18. století a tvořila v dvorském životě jednotku s koncertem, divadlem a sportem. Na počátku devatenáctého století se tento knížecí palác rozrušil v své součásti. Teprve v přítomnosti snaží se oddělené sbírky opět spojiti, ovšem idejně. Zatím však mají jednotlivá musea tolik práce sama s sebou, že jsou jejich společné zájmy až příliš nepatrné. Mimo to jsou jejich typy tak různorodé a musea mají formu isolovanou a abstraktní. Musea vytvořila tvary sdělovací, kterých university a akademie nemohly rozvíjeti, aparát výstav, všechny tvary učebného sdělování (přednášky, vodění i školních dětí); k tomu rozvinula organisatorskou činnost. Téměř ku každému museu připojuje se nyní spolek, po přednosti ku přírodovědeckým. Tím musea nabyla učebného postavení vedle nejvyšších starých ústavův učebných. Musea však nesmí býti pokládána výhradně za lidová. Z věcí, které byly sebrány, pochodily v devadesátém století nové vědy. Musea dále sváděla proud myšlenek v odborné vzdělání právníkův a obchodníků, kteří nám vládnou, a již původně se jich vzdalovali. Také musea lze uváděti zpět na Goetha. Ten byl z prvých velikých vědomých sběratelů; sbíral, ne aby měl, nýbrž aby se učil. Učí nás, abychom stopovali věcný základ vzdělání. Dle vlastního vyznání „nechával působiti věci na sebe“. *K.*

* nervig. V II. díle Jungmannova Slovníku (1836) se slovo toto ještě nevyskytuje. Jsou tam pouze slova: nerv, nervovina, nervovní. Toto značí něm. Nerven — v složeninách.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 4. BŘEZNA 1905. ČÍSLO 23.

ROZHLEDY

Eduard Munch.

Jsou umělecká díla, před nimiž rozštěpují se současníci ve dva tábory, sobě příkře nepřátelské a odlišné v zásadních základech. Samostatné hrdé individuality umělecké vyrůstají nad všední dráhy, třebas proti panujícímu mínění dne a postupují, lámajíce a rozbíjejíce, často nevědomky, jako naivní obři z pohádek, kteří zašlapují drobné chodce po silnicích, překročujíce hory a lesy. Proti takovým ovšem prohlašují se vojny, byť i s druhé strany proroci oddaní hlásali fanaticky jejich víru. A tak na jedné straně zdvihá se odpor, výsměch, vrcholící v blasfemickém pošklebku, na druhé hlaholí fanfary, až příliš triumfální a exstaltické výkřiky nadšení. V obou táborech vládne však váseň, úmyslně odbíhající s cesty hledání jasného, konečného cíle a pravdě se vzdalující. Dílo samo němě a neodvratně týčí se v tuto disharmonii, nedbá ostře broušených diskantů bojujících, nesouc v sobě přesvědčení, že musilo vzniknouti tak, jak přišlo, obráží v rysech svých nejasné reflexy budoucna a vyznává otevřeně i neodvisle touhu pravdy, pokroku a povznesení. Vyvřelo žhavě jako chaos bezohledně tuhnoucí ve formy cizí, neznámé, diktované vnitřním složením součástí, jichž počátky klíčí na dně duše umělcovy. Signum nesmrtelnosti jest jako zahrady v zimě se spícím životem, jejž teprve jaro dovede rozezpívati. Lekáme se ostrých ramen bezlistých větví, zapomínajíce, že v jejich kornatém pouzdře spí bílé básně květů a že z nich vyraší zeleň života. Čas valí se bez přestávky: souboj posměchu i chval se klidní, zvířený prach usedá a obzor se jasní. Význam díla, souvislost jeho v řetěze jiných, příčina i důvod jeho vzniku ozřejmují se a za nedlouho — boj zuří jinde, se stejnou vzrušeností i hlukem. Dílo zatím také se změnilo, mnohé, co nebylo v souzvuku celkovém, zmizelo setřeno rukou neznámého oprávce a dědicům bojovavších stran jeví se už v čistém kouzlu své prostoty zbaveno všech přítěží, jež ulpěly na něm z porodních bolestí umělcových. O Munchovi vypravují se v Praze skoro pohádky. Výstava jeho obrazů, vykazující po třinedělním trvání počet 2000 návštěvníků, stala se sensační událostí dne, pro mnohé ne bez přídechu jakési »žertovné« pikanterie. A tak výstavou procházejíce leckdy se vám zdá, že zabloudili jste na zábavu jakous veselou, vždyť tolik smíchu kolem vás hlaholí, vtipy prší . . Ač zase slyšíte rozhořčená odsuzování, rozčilené výtky, malicherné protesty, že v tom životě nepoznáváte ani pavilonu pod Kinskou, zanedbávaného idylicky pravidelně a při většině výstav tak často

prázdného. Interes tu tedy jest, záhodno bylo by vyšetřiti, zda upřímný a vážný. Nedivím se, že většina návštěvníků zalekne se, nerozumí a z nepochopení obrací věc v nechutný žert. Proto nechci kantorovati, naopak hájil bych raději a omlouval. Ani dobře vychovaná publika světových měst nevěděla si s počátku s Munchem rady, byla ovšem v čas povolanými kruhy uvedena na pravé cesty. Munch jest problémem obtížným a těžko přístupným. Řeklo se o něm, že maluje, jako mažou děti nebo venkovský lid pomalovávaje svoje truhlice a robě svaté obrázky. V tom dobře jej karakterisovali, pokud řemeslné stránky malířství se týče. Tradice malířské jako by tu nebylo, jako by začínalo se s barvami od počátku a znova. V brutální primitivnosti kardinálních barevných tónů sesílených vzrušenou linií vyslovuje Munch svá themata — a přece barevně působivá a směle tvrdím, plná pravdy. Zachycuje bouře duší, v nespoutané nezávislosti, nemaluje hrůzu, jak jeví se na lidech, na jejich tvářích, grimase a gestech — ale maluje ji, jak oni v sobě ji nesou, přenáší a rve ji z nich a rozechvěn promítá v nejvyšší svobodě tvůrčího vznícení svá teskná, příšerně krásná vidění o lidském bytí a konci. Nestará se o diváka, vzbudí-li v něm radost či smutek — nedeklamuje, aby dojal, neskanduje, aby byl pravidelný: snad nesouvisle, nejasně a jako v horečce vykřikuje svoje nitro, ale v tom chvěje se život duše, zní alfa s omegou všeho lidského cítění. Tak nabývají jeho obrazy monumentality, tvrdé sice, bohaté obsahem myšlenek, technicky ovšem přímo klasické ve své nevšímavosti ke všemu, čemu říkají traktace.

Nápadné pomíjení detailu, vyzývavá nechuť k pečlivému propracovávání, perspektivickému rozložení ploch a čar, modelování přiměřeným užitím světel a stínů zaráží pozorovatele, ovšem pro první chvíli. Barevné skvrny zvýšených intensit kupí se v celky, podávajíce při všem svém barbarství kontrastů působivý, frapírující obraz skutečnosti (portréty, krajiny) nebo silně akcentovaných pocitů. Zadívám-li se na př. na vlastní podobiznu umělcovu, nebo znamenitě charakterisovaný portrét pana A., přímo oplývající životností, tohoto typu mladého muže dvacátého století, zažloutlé tváře, trochu unavených očí, upjatých k zemi, s nonchalantním pohybem rukou, nebo na rozmarný portrét malíře Schlittgena, s jeho duclatým obličejem dobráckých očí, musím uznati vysoké koloristické kvality Munchovy, právě tak jako před náladovými krajinářskými obrazy z Aasgardstrandu, zalitými zlatým světlem norského večera nebo dumným »Hájem studentů« či silně zachycenými partiemi z pobřeží mořského. Pořadatelstvo výstavy neupravilo místností výstavních tak, jak obrazy Munchovy toho vyžadují. Jest třeba pozorovati je z větší vzdálenosti, než jsme průměrně zvykli, aby fascinující dojem barvitý mohl v celkovém svém splynutí dopadnouti na sítnici oka. Na obrazy rozvěšené v oddělení čtvrtém, pátém i šestém lze dívati se nanejvýše ze vzdálenosti 3—4 kroků, což u většiny z nich nestačí, nemají-li nedostatky detailů příliš biti do očí. Tak při portrétu Ibsenově, jedné z nejpůsobivějších prací Munchových, není možno uvědo-

miti si dobře kolotání a ruch ulice, jak lze viděti je oknem kavárny, u něhož Ibsen sedí zahalen v šero, jakoby — kamenná sfinga ponořená v noc staletí — odvracel se od těch jepicových individuí ženoucích se kolem za malými cíli. Táž nemožnost správného pozorování ubírá obrazům »Červená a bílá«, dvojici starého muže a děvčete, podobizně Przybyszewského působivost a publikum, jež obchází blízko nich, ani rady si neví, co s tím. Co z blízka jest »mazanicí«, spoustou barevných skvrn bez ladu a skladu, nabývá u větší vzdálenosti formy, figury noří se ve svoje okolí, krajiny vyzařují v měkkých, průsvitných světlech, tváře jakoby oživovaly a malovaná gesta stávala se momentem života, který se ihned změní. Pravda, možno namítnouti: obraz ať působí ihned, při prvním dojmu svém. Což třeba odpočítávati kroků a kroutiti se všelijak, než mohu pochopiti, oč tu jde? Tedy jednoduchost, průzračnost. Té není u Muncha, třeba hledati, ale bez nebezpečí, že *ne*naleznete. A trochu námahy, snahy může dílo umělecké si vyžádati, dává-li v odměnu a dar sebe celé, s celou svojí hloubkou a šíří . . Přiznávám, jsou obrazy, před nimiž stojíme v rozpacích a nevědouce si rady. Nebojím se říci, že »Matka« s hrozným děckem na kolenou, nebo »Têtе a têtе« odpuzují a zanechávají hnus, již svým barevným i formovým podáním. Vzpomínám však mnohých, přemnohých uznaných mistrů, před nimiž všichni oficielní i neoficielní pokorně kloní své hlavy i péra, a kolik že u těch nalezli bychom přestřelených ran?

U umělce, stojícího v plném vývinu, nemohou padati na váhu. Mnozí, nemohouce zmoci material a vybaviti se z myšlenkové plochosti, kryjí své práce rouchem úmyslně odlišným druhých, nízkost a nemohoucnost svoji prohlašujíce za originálnost a slabosti svoje za přednosti a vymoženosti bůh ví jak pokrokové. Možno, že vzbudí i pozornost, ba stanou se na nějaký čas hrdiny dne, než sežene je spravedlivý soud pravdy s podia lží. Těmito dryáčníky otravuje se poctivost života a ti, kdož opravdu nesou nové, nejsouce ihned pochopitelní a čitelní všem, trpí jimi, neboť ne všichni kolem jsoucí dovedou rozeznávati dobré od zlého.

Samostatní, hovořící upřímně a hlasitě ze dna svého srdce nechtějí negovati dosavadních snažení a výsledků předchůdců, pokud jsou dobrý a pravdivý: vždyť jsou pouhým jich pokračováním, snad jen hvězdami příštích dnů a obdivujeme-li se jim pak, neříkáme tím, že slunce včerejška nehřálo mile a nesvítilo krásně. Také stavěli Muncha mezi ty, kdož neumělost a prázdnotu kryjí nafouklými japonskými rybami. Stojíce před jeho obrazy Života, nemůžeme si ani připomenouti »moderních«, jak tak rádi nazývají mnozí vše, co objeví se odlišné od dosavadního. Tu není moderního, ani nějakého nově programového. Jsou věci silné a veliké, před nimž přestává protivné doktrinářské škatulkaření a olepování sběratelskými vignetami dle rodů a tříd. Těžce dopadají na nás strofy příšerné písně umírání, smrtelných chropotů tlumených poduškami, zabitých snů mládí a lásky, chvějeme se steskem nad popelem spálených krás života, bujících kdysi tak hýřivě a vyssátých milovanými upíry, čteme dojati krví psanou

historii o ženě-panně, jdoucí odvážně do jasna života, pyšně odkrývající své tělo smyslným rtům a skomírající, vražděnou mužem..

A kdybychom si sebe víckráte řekli: literární umění, sujety nemožné pro tento způsob vyjádření, děje malířsky neuskutečnitelné — přece jen musíme si přiznati, že na nás působily nesmazatelně, že se nám vtiskly do duše na vždy, že nás rozrušily až do posledního nervu a že zatřásly námi jako zřídka kdy kdo před nimi.. Pro toto přiznání nemusíme zahazovati ostatních a odříkati se toho, co se nám dříve líbilo a co — skutečně krásné — dojímalo nás jindy. Tu, před Munchem, stejně rádi vzpomeneme Whistlera nebo Böcklina a dlouho, dlouho po tom, až řada jiných přejde před našima očima, budeme vzpomínati obrazů tohoto umělce, nemalujícího lidí, ale citů bouřících v nich, jako nemohli jsme jich zapomenouti, když před léty, jednotlivě jinde se nám ukázaly.

Neboť Munch patří k těm, kdož jsou nejkrásnější ve vzpomínkách.

Únor 1905. *K. D. Mráz.*

Eduard Munch je básníkem barvy. Naučil se vidět, kterak možno použiti barev v umění. Od té doby chápal jsem ostatní, kteří mají více prostředků — důmyslnějších.

Věřím, že jest jediným, jenž nám může podati báseň v pouhých barvách, bez zbytečnosti, v nejprostších konturách. Na obraze »Na smrtelném loži« jsou jen dvě barvy vedle sebe, modravá postele a jasně zelená jara. Ale to dojímá jako ona z národních písní, jež věští smrt, ale má refrain o jaru.

Je především lyrikem barvy. Cítí barvy a v nich. Nevidí jenom jich. Vidí bolest, výkřiky, hloubání a vadnutí. Nevidí žlutě, červeně, modře nebo fialově. Jako lyrik zpívá upřímně, dává stékati barvám dle vlastních zákonů jako vlnám a skvrnám, neohraničuje jich. A jako lyrik blíží se často hudebnému. Má obrazy, jimiž jako symfoniím není třeba názvu, jež by ho neměly mít — jako obraz »Výkřik«. Toto slovo ze světa křiku jen zaráží.

Impresionismus vítězil, když Munch začal malovat. Prožil ho intensivně, jeho povaze byl příliš blízký, a třeba hledal své umění jako něco svého, je přece spolu impresionistou.

Hans Jaeger působil naň svým vlivem. Munch ho maloval. Neboť on to byl, který dal době nové světlo, zvláštní, revolucionářské. Tehdy pro oko malířovo bylo toho mnoho — schůzky za noci — za podivného osvětlení, v různých kavárnách — rty, jež vyrážely vzpurná slova, bez mezi a bázně, často neotesaná s norvežskou brutalitou — nezměrné stíny bídy, bezmoci a hořkosti, duše, jež chtěly růst, plně a vlastním životem žít, jež toho však nedovedly. A mezi všemi ostatními jako střed tento Jaeger, jehož logika byla ostrá jak kosa a chladná jako dech ledu, jenž však spolu musil rozhodně hořet, aby vše lidské mohlo na světlo a na vše strany bohatě a plně se rozvíjelo.

Munch je z oněch, jež berou dojmy z první ruky, ze života

středu, jejichž umění se dle dojmů životních utváří. Je vzdálen směru dekorativnímu, a jsou-li u něho živly dekorativní, je to tam, kde svět vnější po jeho zření má určitou architektoniku, jako na př. přímé stromy nad jezerem. Ještě vzdálenější je směru praerafaelitickému. Je mu protivno pro vytvoření krásného jít zpět v doby umění, jež kvetly.

Ze života, jaký právě jest, musíme čerpat a z temperamentu, který ho vidí a chápe. Život doráží k němu. Umění malířské jako jiné umění má o tom vyprávěti, jak se co ukázalo ve vší tíži, utrpení a vnitřní hluboké kráse. Znovu má míti moc, aby zatřáslo v nás tím, co nás nejvíce dojímá. Každý umělec, ať již básník, malíř nebo skladatel, klade svou čest přede vším v to, aby byl člověkem, aby prožíval život jiných a viděl ho jako oni. Život je tisícerý, má mnoho krajů, ve všech nemůže nikdo ovšem pobýt. Ale co prožije, má vypovědět. A překážejí-li doporučené prostředky jeho umění, snaží se překážky zmoci.

Toho dovedou jen ti, kdož pro umění specielní se zrodili. Přijímají zajisté více dojmů životních než my ostatní, svým zvláštním smyslem, který má býti v jejich umění. Mohu si myslit, že uzřel-li Munch ve svém dětství kdy mrtvolu, že v tom okamžiku především a ponejprv viděl barvu rubáše. Myslí-li po desíti letech na smrt, vidí opět barvu rubáše jako oné chvíle.

Pro mne jest jeho obraz Madonny souborem jeho umění. Je to Madonna země, žena, jež rodí v bolestech. Myslím, že bychom se museli vrátit k ruské literatuře, abychom našli tak náboženské pojetí ženy, takové oslavení krytá bolestí. Co na spodu života leží, je našim očím nejasno jak v barvě tak i ve formě a v účelu. Počátek života zahalil se tajemnou krásou a hrůzou, kterou by desaterý smysl lidský nemohl určit, k níž však veliký lyrik může se modlit. Touha vznésti lidské vzhůru a výše, znovu zveličit to, co naše denní snažení zmenšilo, ukázati to ve své původní záhadnosti, dosahuje tu vrchole a stává se nábožnosti. Co Munch vidí, je žena, jak je, která jako roditelka nese největší div země. Stále a stále se k tomu vrací. Pokouší se zachytit okamžik, kdy cit v ní se vzbouří, v plném jeho úděsu, maluje studený, černý stín ostře na zdi, abychom se plně ve vše vžili. Nikdy nemaluje jako Francouzi ženu jako něco bílého, jako plnost. Patří mu spíše do souvislosti, jež jde jeho obrazy. Maluje spíše lásku než ženu — polibek — který z temnoty přichází, pár, který láska před velkou přírodou naplňuje přísnou bází.

Munchovy první malby souvisejí s impresionismem. Jsou také ucelenější než většina pozdějších. Jsou krásnější. Mají něco čistého, jemného a oduševnělého do sebe, čeho pozdější postrádají.

Pak propukla nezkrotná touha projeviti svoje já silněji a všestranněji. A potom bořil život víc a více. Každou formu zničil. Měl ničiti každou formu — a mělo to přece ji mít! Nemělo se vyprávět jen o smrti a o tom, co hyne, nýbrž i o tom, co předchází a následuje, o pohybu, o hře, o pocitu. V obrazy vchází více

síly, vře tu vše, mají lepší barvy a ostřejší protivy. A z množství všelikých pokusů, někdy nezdařilých, vždy zajímavějších, vystupují tři, čtyři díla.

Ale za práce těchto let ležely snad mnohé stránky jeho osobnosti úhorem. Munch má mnoho citu, má však i ducha. Jeho portrety to dokazují. Ale není duchaplný, nemá ducha fantasie, který ze sebe nové světy tvoří, nové kombinace a bajky. Má reproduktivní fantasii. Je receptivní duch. Jeho zásluhou jest, že dovede pod mocí života intensivně trpět. Nepřetváří toho.

Je-li jeho fantasie silna, kde jde o barvy, je slába nalézt nové linie. Ale linie, jež jsou, vidí jako žádný. A zdá se, jako by ze všeho, z celého bytí vezdejšího se všemi jeho formami a vším jeho chaosem tkal jednu linii, kterou neustále hledal, kterou chce krásněji a krásněji podat. Je to linie jeho sama — nejvnitřnější? Či jest to ona, jež se utvořila ze shody mezi jeho duší a stavbou světa okolního?

Až všechny stránky jeho osobnosti splynou, duch, cit, pud po kráse, vstoupí Munch do své třetí a poslední periody. Může to trvati dlouho, velmi dlouho. Může se to státi, než kdo by tušil. Kéž by se k tomu uklidnil!

Přel. *H. Lang.* (Otištěno u výtahu.) *Sibjörn Obstfelder.*

Odpověď k čl. Naturalism a ‚svoboda vůle'.

Zde chci alespoň jedním příkladem ukázati, jak nezměrně zhoubný jest vliv názoru tohoto na lidstvo. Názor o svobodě vůle a plynoucí z něho názor »o zásluhách« nejen umožňuje, nýbrž i přímo vyvolává třídění lidí v »lepší« a jiné dle stupnice zásluh nejrozmanitějších druhů a rozměrů, a sice s tím důsledkem, že lidé »lepší« i »zasluhují«, aby dostalo se jim více než ostatním příjemného a méně než ostatním nepříjemného, na př. více dobrého bydla a jiných radostí a méně trudné práce a jiných strastí. Již to vedlo vždy a všude ku zřízení kast, nad sebe se vypínajících, z nichž »nejnižší«, ač z pravidla nejčetnější, vždy otročila všem ostatním. To vidíme nejen ve starém Egyptě, ve starém Řecku a ve staré a nynější Indii, nýbrž všude a vždy, i u nás dříve i dnes. (Ve střední Evropě na př. tak zvaná šlechta, jednajíc determinovaně pod vlivem liché domněnky své i ostatních, že její příslušníci jsou »něco lepšího« než ostatní lidé, nemilosrdně vyssávala přes tisíc let veškero obyvatelstvo ostatní, ve Francii ku konci 18 století tak krutě, že nastala strašná revoluce francouzská, která pak následky svými i jinde učinila, byť i nikoli úplně, přítrž vyssávání tomuto, opodstatněnému »zásluhou« urození se). Velká tato část otázky sociální, obsáhnutá principem »všeho dle zásluh«, tvořícím v kastě dosud »nejnižší« kastu ještě »nižší« (of unskilled workmen = nevyučených dělníků) a vedoucím k tomu, že ten, kdo není s to získati si »zásluh« (na př. mrzák práce neschopný), hladem musí pojíti: jest jen a pouze výsledkem vlivu nesprávného názoru o svobodě vůle na lidstvo. — A sem patří též — abych i této

strasti lidské na pravém dotknul se místě — podstatou svou otázka židovská.

Jest to zjev sui generis. Přeohromná většina Židů, jednoho z nejnešťastnějších národů na světě, jenž překrutých útrap způsobil jiným a utrpěl od nich, jedná vůči příslušníkům národů jiných determinovaně pod vlivem liché, Mojžíšem vštípené Židům a od nich až dosud každé nové generaci neunavně vštěpované, před soudem determinismu naprostým nesmyslem pojmovým se jevící domněnky, že Zidé jsou »něco lepšího« než všichni ostatní lidé, že jsou národem od Boha nad jiné vyvoleným, a že tudíž vše lidstvo ostatní dáno jest jim v plen a dranc. (V. Mojž. 7, 6: »Nebo ty lid svatý jsi Hospodinu Bohu svému; tebe vyvolil Hospodin Bůh tvůj, abys jemu byl lidem zvláštním, mimo všecky národy, kteříž jsou na zemi« — a 7, 16: »A shladíš všecky národy« (text Kralické 1616; text Lutherův: »Du wirst alle Völker fressen«), »kteréž Hospodin Bůh tvůj dá tobě. Neslituje se nad nimi oko tvé, aniž sloužiti budeš bohům jejich, nebo to bylo by tobě osidlem.«) Lichou tuto domněnku svou, nezbytně obmezující Židům pojem »bližní« na Židy, a usnadňující jim jak drancování ostatních tak i snášení útrap odvetných a udržující je stále v bludném kruhu tomto, pěstují Židé — rozlezlí za účelem vymezení vzájemné konkurence v drancování ostatních po celém světě, v mnohých krajích po rodině v každé obstojnější vesnici, a všude naříkající do utlačování jako Gracchové kdysi de seditione a dovolávající se všude jménem *všeobecné* lidskosti pro *sebe*, *tak jak jsou*, *rovno*právnosti s ostatními (mnohdy i za skytané jim bona fide pomocí krátkozrakých, akritických, nevědomých Nežidů, prohlašovaných pak Židy v rozšířeném tisku jejich za vzdělance a výkvět kultury světové) — domněnku tu pěstují, pravím, jako oko v hlavě, utvrzujíce se v ní při každém modlení svém. Čteme totiž v modlitební knížce, nynějšími Židy užívané »Gebete der Israeliten — Übersetzt und mit erklärenden Anmerkungen versehen von J. N. Mannheimer — Wien, 1901, Verlag von Jos. Schlesinger's Buchhandlung, I, Seitenstettengasse 5«, na př. 1. str. 5: Gelobet seist du Gott, unser Herr und der Herr der Welt, der uns erwählet hat unter allen Völkern und uns seine Thora« (»zákon« = pět knih Mojžíšových) »hat gegeben ..«; — pak 2. str. 8: »Gelobet seist du atd., der da krönt Israel mit Ruhm und Herrlichkeit«; a 3. str. 7 (kde dočítáme se též děsné vůči ženám surovosti): »Gelobet seist du atd., der mich zu einem Israeliten hat gemacht. Gelobet seist du atd., der mich nicht zu einem Knechte hat gemacht; Gelobet seist du atd., der mich (Männer sagen:) nicht zu einem Weibe hat gemacht, (Frauen sagen:) nach seinem Willen hat geschaffen.«

Tím vysvětluje se, a sice bez zbytku, záhadná jinak okolnost, že Židé a jen Židé u všech ostatních národů vždy setkávali a setkávají se s velkými antipathiemi; byliť a jsou oni příslušníci národa židovského, kteří za správnou pokládají domněnku o vyvolenství Židů, následkem dotčeného již omezení

pojmu »bližní« jen na Židy v š u d e a v ž d y živlem ostatnímu obyvatelstvu nežidovskému velice škodným, jak všici nejen vidíme, nýbrž i trpce cítíme. Zřejmé jest, že základ k řešení otázky židovské kladen bude teprve tedy, až Židé (následkem jakýchkoli příčin, na př. poznání, connubia s ostatními atd.) přestanou vštěpovati lichou domněnku tu mládeži své. A zřejmé jest též, že oni — dosud ojedinělí — příslušníci národa židovského, kteří domněnky té jsou prosti (buď že převzácnou náhodou jim nebyla vštípena vůbec, aneb že později poznali nesmyslnost její), lásku svou k lidu svému (zároveň i k lidstvu ostatnímu) ničím nemohou osvědčiti lépe než tím, že zasadí se o to, aby nebyla více vštěpována domněnka ta mládeži židovské: aby totiž tímto způsobem pozvolna sprostili se všichni Židé nešťastného pro ně a pro nás ostatní předsudku, že jsou národem nad všechny jiné vyvoleným, a došli konečně poznání, že jsou jen lidmi ostatním rovnými, a tak se jim »assimilovali«, recte: egalisovali — a sice právě v tom, o čem v začátečních článku svého slovích: »Vedle oněch kosmických faktorů, na nichž závisí vznik, trvání a konec životů lidských, nic na světě není pro lidstvo tak důležité, jako činy lidské« pravím, že nejdůležitější téměř jest pro lidstvo věcí, t. j. v jednání svém vůči ostatním lidem. (Jak někdo najmě z oněch Židů, kteří věří v Boha a v moudrost, dobrotivost a spravedlivost boží, může vzhledem k nezměrným ústrapám, působeným již po tři tisíce let vlivem domněnky té Židům a jiným lidem, míti za to, že tehdy Mojžíš — když totiž podněcoval Židy k vybojování úrodných sídel — mluvil z vnuknutí božího, naprostou jest mně záhadou. A jak vzhledem k míře průměrného i tělesného i duševního nadání Židů někdo z nich s o b ě mluviti může vůbec o nějaké vyvýšenosti Židů nad lidstvo ostatní, jež v tomto vztahu Židé mezi sebou označují slovem »chamr« = hlupák, jest mně záhadou takřka ještě větší.)

Propagovaný Židy názor, že příčinou otázky židovské jest náboženská nesnášelivost ostatních, jest tvrzení nesprávné a sice někdy jen mylné, z pravidla však neupřímné, neboť náboženství jakožto takové (t. j. jakožto způsob vyzývání Boha) ničeho nemá s věcí společného; a propagovaný raçovskými antisemity názor, že příčinou jsou tu vlastnosti Židům vrozené a tudíž tkvící v raçe, jest tvrzení taktéž nesprávné a sice jen někdy neupřímné a z pravidla mylné a hloupé, neboť organism člověka Žida ničím nerůzní se od všeobecného organismu lidského. Správný jest jedině názor, podaný mnou tu bez hořkosti,* zakládající se na správném názoru o vzniku činů lidských a zbudovaný — abych tak řekl — sub specie aeternitatis.

Jen ti — d o s u d, jak již řečeno, o j e d i n ě l í — příslušníci národa židovského, kteří předsudku o vyvolenství Židů zcela jsou prosti, jednají a chovají se vůči příslušníkům ostatních národů tak, jak příslušníci kteréhokoli národa jiného. Že právě

* A taktéž před rokem v pražském časopise „Českožidovské Listy", č. 2. ze dne 15. ledna 1904 — dosud bez meritorní (arcit nemožné) odpovědi.

ojedinělcům těm antipathie národů ostatních, vyvolané chováním se ostatních Židů, k převeliké jsou bolesti a nezměrnému žalu: kdož by toho necítil s nimi?

(Podobná v podstatě předsudku židovskému o vyvolenství Židů jest, vedle dotčeného již pozvolna mizícího předsudku tak zvané »šlechty«, propagovaná učením církve katolické lichá domněnka, že vysvěcením na kněze stává se z člověka něco jiného, taktéž nad jiné vyvoleného Bohem, zároveň s nezrušitelností domnělého rozdílu toho).

g) č. 11., str. 313: »I zastanci ‚svobodné vůle' uznávají, že vůle se rozhoduje dle důvodů, dle motivů, ale spatřují svobodu v možnosti volby mezi motivy« (kteréžto možnosti volby není); — a na str. 314: ».. možno odvětiti: že silnějším bolem nazýváme ten, jejž se rozhodla vůle odstraniti; vůle určuje který bol je pro ni silnější.« K tomu podotýkám, že dikci: »vůle se rozhoduje dle důvodů, dle motivů«, pak »vůle rozhodla se odstraniti« a »vůle určuje« pokládám za pouhý lapsus calami, neboť i p. opponent trvám připouští, že nerozhoduje se vůle, nýbrž člověk pomocí rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti své, jichž vůle nemá; pravímeť správně: on neví, co má chtít a nikoli: vůle jeho neví, co se má chtíti. Avšak jest to lapsus velice významný, neboť z něho a pak ze slov v č. 9., str. 256: »Bol může býti pohnutkou, která vzbudí vůli k činu; a tu jevila by se vůle sama (vůle = souborný pojem pro všechna konkretní chtění) jakožto pravzor působící příčiny, kdežto bol byl by jen vybavující okolností« — jde nezvratně: 1. že p. opponent vůli pokládá za prius a motiv za posterius, o němž toto prius (vůle) rozhoduje, kdežto vůle de facto vzniká z daného motivu, jest výsledkem účinku jeho a tudíž posterius, o němž toto prius (motiv) rozhoduje; — a 2. že pan opponent vůli pokládá za (trvalou) vlastnost organismu a za jednotnou, a že dle názoru jeho vůle vždy existuje a tudíž mnohdy, na př. dokud »vůle« (recte: člověk) se rozhoduje a když člověk na př. spí, i bez cíle, in abstracto (krásný to příklad toho, co zoveme: contradictio in adjecto), kdežto de facto vůle jest jen vznikajícím a mizícím stavem organismu, a jsou jen různé, jednotlivé vůle.

h) č. 11., str. 316: »Je význačno že právě rozhodní positivisti a naturalisti, tedy naprostí deterministi, téměř horují pro altruism a humanism; a tak i naši deterministi« (Futurus a Rohan) »jsou plni lásky k bližnímu. To není nijak v odporu s jejich thesí; a právě naturalism a determinism potřebuje horování pro altruism a humanism, aby odvrátil od sebe mravní odpor, který vzbuzuje svou pustinou objektivního příčinného dění, postrádajícího jakékoli ceny a hodnoty« (rozuměj: mravní, neboť na př. lán pšenice zrající objektivním příčinným děním má ceteris paribus z pravidla i cenu i hodnotu snad i pro indeterministy). Já — nakolik vím, co jsem psal v článku svém o vzniku činů lidských — nikde nehoruji pro altruism a humanism ani téměř ani vůbec a nejméně za tím účelem, abych od determinismu odvrátil nějaký odpor mravní, neboť determinismu

mravnost se všemi deriváty jest prázdným slovem, aneb abych od něho odvrátil onen prazvláštní odpor mravní, který determinism vzbuzuje svou pustinou příčinného dění, postrádající jakékoli ceny a hodnoty; prazvláštní totiž proto, poněvadž předmětem něčeho mravního a sice: mravního ve smyslu pana opponenta (zde mravního odporu), nemůže býti plynoucí z bádání o něčem rozpoznání (zde plynoucí z bádání o svobodě a nesvobodě vůle rozpoznání, že vůle jest naprosto nesvobodná), neboť rozpoznání jakékoli může — a to připustí trvám i p. opponent — býti jen předmětem odporu intelektuálního.

Že determinism, až stane se názorem všeobecně panujícím, pak: 1. osvobodí lidstvo od oněch nesčetných strašných útrap, plynoucích pro ně z nesprávného názoru o svobodě vůle a z fakta, že přes tuto lichou domněnku svou jednají, a sice pod vlivem omylu toho, naprosto determinovaně; — 2. že přivede lidstvo k poznání, že v nejhlavnější věci, t. j. v jednání svém, všichni jsme sobě naprosto rovni a tudíž i o stejné — jelikož: žádné — »mravní hodnotě«; — a 3. že vlivem všeobecného pak názoru o této naprosté rovnosti všech lidí osvobodí lidstvo — snad — i, nakolik vůbec možno, od děsné, bičující nás starosti o nejistou budoucnost zde na zemi: to vše leží ve věci samé, tak že determinism »horování pro altruism a humanism« ne»potřebuje« žádného.

i) č. 11., str. 315: »Naprostý determinista pan Rohan tvrdí, že jediným motivem lidského jednání jest odstranění bolu« (recte: snaha, dosíci onoho minima bolu, které za daných okolností dle udání rozumu, zkušeností, v nejširším slova toho smyslu, a obrazotvorností jest dosažitelné); »tím« (bolem) »rozumí netoliko tělové pocity, nýbrž každý nepříjemný prožitek, ať fysický nebo psychický« (rozuměj: ať původu fysického nebo psychického). »V kladném obratu zněla by jeho these: jediným cenným účelem« (čeho? života lidského?) »jest žíti bez bolu.« K tomu pravím: these ma nepřipouští obratu toho, jelikož sama kladně jest formulována a jelikož účele života lidského není žádného — tak jako není žádného účele na př. rostlinstva — a tudíž ani účele cenného ani účele jediného. Avšak i kdyby zamýšlená panem opponentem formulace — nikoli »kladná«, nýbrž: teleologická — byla připustna a kdyby zároveň též bylo připustné, nahraditi slovo »dosíci« slovem »žíti«, bylo by na místě »žíti bez bolu« recte říci: žíti za dosažitelného — dle udání rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti — minima bolu. »Tato hodnota«, tak pokračuje p. opponent dále, »jest oceněna příliš úzce; je zvláštním případem hodnoty všeobecně« (a tudíž na př. i u samovrahů, morfinistů, požívatelů opia a alkoholiků) »platné: zachování a rozmnožení života Bol vůbec skličuje a ochromuje život; ale jsou bolesti, znamenající návrat zdraví, a bolesti varující před úrazy; proto neplatí« (nesprávně tu uváděný panem opponentem) »motiv odstranění bolu všeobecně« (všeobecně platí motiv: odstraniti »na kolik možno« každý bol, organismu působený, čili: dosíci onoho minima bolu, které dle udání atd.).

»Kromě toho každá libost a radost posiluje a zvelebuje život« (na př. libost a radost, plynoucí z velkých dávek morfia, opia a alkoholu a z houfovaného koitování). »Proto jest« (recte: není) »všeobecnější hodnotou: zachování a rozmnožení života. Tato hodnota jest motivem neboli cenným účelem, určujícím jednání každého člověka; ano lidé jednají především a výhradně dle tohoto motivu. Avšak motiv ten není rozhodující jen v lidském jednání; neboť každá živá bytost, i když u ní nelze pomýšleti ani na stín uvědomělého a rozmyslného jednání lidského reaguje vždy« — (a tudíž na př. i každý alkoholik a každý sebevrah a každá z oněch samiček ptačích, jež na vejcích ku zhoubě vlastní i očekávaného potomstva svého vyčkávají zajetí i smrt, místo aby obvyklým útěkem před zřejmým nebezpečím zachovaly alespoň život svůj vlastní) — »tak, že zachovává a rozmnožuje svůj život. To jest hodnota všeobecně biologická.« — K čemu, tážu se, taková očividně nesprávná tvrzení?

k) č. 11., str. 313: »Dialektika determinismu a svobody odhaluje se zvláště vesele, když se přesvědčenec naturalismu a přísný determinista honosí« (honosení se determinism nezná žádného!) »— svobodomyslností. Naturalism přinesl prazvláštní» (proč: prazvláštní?) »plod — liberalism. Mezi koryfei X. mezinárodního sjezdu svobodných myslitelů v Římě skvěl se fanatik naturalismu Haeckel. Prohlásil tu 30 zásad spolku monistů .. Zásada 18. dokládá, že právě tak, jako všechny funkce mozku, pocitování, představování, myšlení, tak i chtění je podmíněno strukturou mozku, a že tedy stará dogma svobody vůle je neudržitelná a třeba ji nahraditi determinismem. — A co potom svoboda myšlení? Tu máme kongres pro svobodu myšlení, jehož zásadou jest naprostá nesvoboda myšlení. Může býti větší antinomie?« Nic, dodávám já, není snadnějšího, neboť antinomie čili odporu zde není žádného. Jest totiž — jak i p. opponent trvám připustí — zřejmé, že tu slova »kongres pro svobodu myšlení« znamenají: kongres pro dosažení toho, aby jeden každý výsledky svého (rozumí se: determinovaného) myšlení bez ohledu na to, zda-li výsledky ty domněle anebo skutečně ohrožují názory dosud obvyklé a po případě i srostlé s názory těmito zájmy soukromé a veřejné, směl projevovati bez všelikých překážek čili: svobodně. Že tu ve rčení »svoboda myšlení« slova »svoboda« užito v témže smyslu jako na př. ve rčení »svoboda tisku«, jest dle úsudku mého věcí tak makavě zřejmou, že tu v pravdě řeč může býti o zvláštní veselosti, plynoucí z odhalení oblíbené ve sporu o svobodu a nesvobodu vůle někdy dialektiky, avšak nikoli na vrub determinismu, názoru to, jejž vyvrátiti nelze s nižádné strany a jenž nebude posmíván, nýbrž na vrub pana opponenta a projevené — od prvopočátku svého až do přečtení řádků těchto i skutečné sice, přes to však od prvopočátku svého mylné — veselosti jeho. K čemu, tážu se, takové quid pro quo ve vážné o věcech tak vážných diskusi?

l) č. 10., str. 282: »Naturalism .. stlačil osobnost lidskou, subjekt kladoucí účely, chtějící a účinný, na pouhý psychofysický objekt. Není možno« (proč?), »aby se člověk nevzepřel tomuto ponížení, ano popření sebe sama. V tom právě záleží duch nové doby: v odporu« (zakládajícím se jen a pouze na nesprávném názoru o svobodě vůle) »proti čirému objektivismu, positivismu, naturalismu. Opětné povznesení subjektu nad objekty je především úlohou psychologie.« Tu ad vocem »ponížení« a »povznesení« tážu se pana opponenta, kdeže ve světě jest v tomto smyslu anebo vůbec dole a nahoře, níž a výš, a k uvedené tu úloze psychologie podotýkám, že dosud — jak víme — úlohou každého bádání bylo zkoumati a zjistiti, co jest, anebo zda-li to neb ono jest anebo není, a že divné to bude bádání, jemuž obsah výsledků jeho předem meritorně jest předepsán.

A k tomu konečně, co p. opponent praví s Kantem (v čís. 11., str. 318): »Důstojnost lidské osobnosti, vlastní i cizí .. jest hlavním motivem Kantovské éthiky. Ethické systemy přítomné doby spočívají na Kantovském základě«, podotýkám jen, že k »důstojnosti« lidské patří i důstojnost oné procedury, kteréž, jak (snad i s panem opponentem) všichni — vyjímaje Hertze, poznavšího (č. 8. str. 222), »že by vše mohlo býti též jinak«, víme, dosud jest nutně (dle Macha ovšem jen logicky nutně) potřeba ku zakládání každého nového člověka a tudíž i každé osobnosti lidské.

K oběma pak tvrzením pana opponenta, tu uvedeným, připomínám ještě, že k důkazu správnosti těch kterých tvrzení nestačí ani rozhorčenost ani nadšení, z nichž dotyčná tvrzení pošla a najmě nikoli rozhorčenost a nadšení, zakládající se na názorech nesprávných, zde na nesprávném názoru o svobodě vůle.

Mám za to, že již těmito několika ukázkami s dostatek dokázáno tvrzení mé, že v článku pana opponenta, jelikož nesprávný hájí názor, vyskytuje se množství tvrzení nesprávných.

(P. d.)

O reformě studia práv v Rakousku.*

Chci se několika slovy dotknouti této otázky důležité nejen pro kruhy odborné, bezprostředně interesované, nýbrž i pro všecku veřejnost následkem vůdčího postavení, kterého v životě veřejném stav právnický požívá. Byl jsem k tomu povzbuzen článkem prof. dra Mitteisa, uveřejněném v 3. čísle nové revue »Oester. Rundschau« pod názvem »Die rechtshistorische Staatsprüfung an den oester. Universitäten«. Mitteis působil svého času jako profesor římského práva na vídeňské universitě, odkudž byl před několika léty povolán na universitu Lipskou; jest tedy dojista povolán pronésti svůj soud o nynějším způsobu úpravy historicko-právního studia u nás. Tendence článku tohoto jest: omeziti studium histo-

* Rádi otiskujeme tento článek, jenž zdravé myšlénky obsahuje, nutné reformy studia právnického se dotýká a k diskusi může podnítiti, třebas že doslova s ním se nestotožňujeme. *R.*

ricko-právní ve prospěch práva moderního. Potěšitelno, že vychází z péra profesora římského práva.

Vídeňská »Zeit« vyžádala si o reformních návrzích Mitteisových dobrozdání některých členů vídeňské právnické fakulty a zkušební komise pro hist.-právní zkoušky a uveřejnila je v čísle z 20. listopadu. Jediný Phillipovich a Wlassak projevují v celku souhlas s vývody Mitteisovými. Většina jest proti jeho návrhům. — Bylo by žádoucno, aby také některý český list chopil se tohoto předmětu a dotázal se členů právnické fakulty naší, vynikajících praktických právníků a posléze i studentstva po jich mínění!

Stručný obsah Mitteisova článku jest tento: M. je zásadním přívržencem systému jediné zkoušky po skončení studia (Německo mimo Bavory) a zamítá systém obligatorní zkoušky mezitimní (»obligatorische Zwischenprüfung« — Rakousko a Bavory); uznává však, že v Rakousku hledíc k zvláštním, od německých odlišným poměrům system tento nutno ponechati. Posoudiv špatné stránky nynějšího zřízení, jemuž vytýká hlavně »die einseitige Überfüllung derselben (der rechtshistorischen Staatsprüfung) mit rechtshistorischem, also für den Studirenden zunächst unverwendbarem und in seiner übermässigen Ausdehnung und Fülle auch ungeniessbarem Stoffe«, činí konkretní návrhy na reformu, a to: 1) zavedena buď volnost učení, t. j. volnost v zápisu přednášek, pokud ji lze srovnati se systémem mezitimní zkoušky; 2) hist.-právní studium buď zkráceno na 3 semestry, a z hist.-právní zkoušky vyloučeno buď právo církevní a rakouské říšské dějiny (a vloženo do zkoušky státovědecké), nebo buď ponecháno po 4 semestry, pak ale budiž do 1. státní zkoušky vloženo národní hospodářství a finanční věda.

Návrhy Mitteisovy nezdají se mi býti dostatečny; uskutečnění jejich znamenalo by reformu jen poloviční, kterou se nelze spokojiti. Částečně pokládal bych realisaci jejich za přímo škodnou.

Považuji za hlavní vady nynějšího systému:

1. přílišnou obšírnost studia histor.-právního;

2. přílišné obmezování studia práva veřejného a národního hospodářství;

3. nedostatek theoretických i praktických cvičení.

Co jest účelem prvého oddílu právnického studia? Uvésti studujícího do vědy právní vůbec, seznámiti jej s právnickými pojmy, aby jimi mohl bez obtíží operovati, a dáti mu stručný nástin vývoje právních zřízení římských, německých a slovanských, na nichž se zakládá naše právo soukromé.

Místo toho se nám podává systém římského práva propracovaný do nejmenších detailů. Známe římské právo předjustiniánské poměrně podrobněji než rakouské občanské, a to i taková zřízení, která pro přítomnost nemají pražádného významu, na př. právo otroků, římský proces a j. v. Právo německé veřejné přednáší se, jako bychom žili někde ve středním Německu. Právo německé soukromé podává se nám úryvkovitě, rovněž s přemrštěnou podrobností (srv. na př. různá partikulární majetková práva manželská), a tak, že účele zamýšleného — totiž ukázati pro obor

našeho práva modifikace, které účinkem práva německého vznikly v římském — nijak se nedosahuje. Pokládal bych vůbec za výhodnější shrnouti v jediné přednášce vývoj římského práva beze zbytečných detailů až do Justiniána inclusive, v druhé pak probrati další vývoj práva obecného a podati tu výklad o právu středověkém s jeho římskými, germánskými a kanonickými elementy. Právo kanonické mohlo by vůbec býti vynecháno až na jednotlivé — beztoho velmi řídké — předpisy soukromoprávní, o nichž by se stala zmínka ve výkladu o právu obecném. Vždyť církevní právo, které platí nyní v Rakousku, jest částí práva správního resp. ústavního, a úryvkovité podání jeho, jak se to děje nyní, jest bez výkladu ostatních veřejnoprávních předpisů našich zbytečným obtěžováním paměti. Říšské dějiny rakouské starší doby bylo by lépe úplně vypustiti, novější pak spojiti s výklady o právu ústavním a správním. Takovou úpravou by se veškera látka hist.-právní súžila asi na třetinu nynějšího objemu a bylo by možno probrati ji v době mnohem kratší. Při tom by měl studující jasnější pojmy a zřetelný obraz vývoje právního až do moderních kodifikací. —

Proti odstranění obligatorní zkoušky mezitimní — in concreto zkoušky hist.-právní — vyslovuji se co nejrozhodněji. Ideálem ovšem by bylo, aby studující, když byl absolvoval gymnasium, mohl se volně věnovati právnickému studiu, aby nebyl vázán na určité přednášky, krátce, aby mu byla dána volnost úplná, co a kdy chce poslouchati, a po určitém čase aby byl připuštěn k podání průkazu svých vědomostí v jediné zkoušce. Tím způsobem bylo by nejlépe možno přesvědčiti se o hodnotě kandidáta. Za určitou dobu, dejme tomu za 4 léta, měl by příležitost veškeru látku si osvojiti a stráviti, takže by zkouška potom nebyla, jak je tomu namnoze nyní, pouhým odříkáním toho, co kandidát na rychlo mechanicky si zapamatoval, nýbrž průkazem trvalých jeho vědomostí. Taková zkouška by však vyžadovala, aby svědomitě po celá 4 léta pracoval a účastnil se stále přednášek i praktických cvičení. To by ovšem na naší universitě přeplněné — nehledě ani k materielním poměrům mnohých studujících, které jim brání vůbec do přednášek choditi — bylo velmi nesnadno.

Dalším předpokladem úspěchu by bylo, že by na studia právnická přišli muži s pevnou vůlí, mající pevný cíl a sílu podstoupiti dobrovolně studium i méně se jim zamlouvající, muži, kteří dovedou sami rozděliti si rozumu čas. Zatím však přijdou — výjimky jsou ovšem všude — na práva jinoši vychovaní dosud jako děti, jejichž přední snahou jest užíti »akademické svobody«, pustiti se do politisování bez theoretické přípravy a zkušenosti, lidé, kteří neumí vážně studovati. Neboť nynější způsob učení se na střední škole nelze považovati za studium. Takový jinoch musí teprve zvykati studiu, a potřebuji toho nutně, aby mu někdo racionelně rozdělil čas. Zatimní zkouška nutí ho k tomu, využitkovati času, a je kontrolou jeho síly a schopnosti. Kdyby se u nás zavedla obligatorně hist.-právní zkouška na konci druhého nebo

na počátku 3. semestru, byl by studující donucen dáti se hned do studia a nepromarnil by první rok, jako se to děje většinou nyní. A při tom by mu následkem redukce hist.-právní látky zbylo ještě dosti času, aby chodil do společnosti a pěstoval tělocvik i sport a tak nahradil to, co nerozumnou středoškolskou výchovou nynější prometkal.

I z jiného důvodu považoval bych system jediné zkoušky u nás za přímo zhoubný. Považte, kolik studujících po prvních dvou létech opouští nyní právnickou fakultu buď z nechuti k právům nebo pro neschopnost k tomuto studiu. Náklad na tato dvě léta věnovaný je téměř ztracen. A pomysleme si, že by tato »zkušebná doba« byla prodloužena na 4 léta! Dvě třetiny studujících dalo by se do práce teprve ve čtvrtém roce. A teď by teprve poznali, že se k právům nehodí. Co teď? Tři léta by byla ztracena a začátek v jiném oboru tím nesnadnější, čím starší by takový studující byl. Již z toho stanoviska nutno doporučiti skládání hist.-právní zkoušky co možná nejdříve.

To, co v předchozím řečeno, platí aspoň pro naše poměry. S Německem nelze se srovnávati, tam je směr výchovy jiný.

Rovněž jest mi rázně se vysloviti proti tomu, aby, jak Mitteis navrhuje, dovoleno bylo poslouchati nár. hospodářství a finanční vědu již před první státní zkouškou, nebo aby dokonce byly tyto disciplíny vloženy do této zkoušky jako předměty zkušební. Jak národní hospodářství, tak i finanční věda vyžadují nezbytně znalosti moderního nějakého právního řádu a nelze jich bez toho v některých partiích pochopiti; vyžadují vyspělejšího ducha, zralejšího úsudku, přesného logického myšlení. Všeho toho nabýváme teprve zkušeností a studiem práva positivního. Kromě toho mělo by uskutečnění návrhu Mitteisova ten špatný účinek, že by většina, vstupujíc na fakultu, vrhla se na tyto »moderní« vědy bez náležité přípravy a tudíž i bez přiměřeného užitku, a studium práva positivního by zanedbala.

Za nejdůležitější část studia právnického pokládám obor nynější zkoušky judicielní. Tu naučí se posluchač jasně, logicky mysliti — první to podmínka úspěšné činnosti jak theoretické, tak i praktické. Látka judicielní je tak obšírna a důležita, že by se doporučovalo vyhraditi jí plná 2 léta. Bylo by záhodno, při jednotlivých oborech poukázati zase zpět na historický vývoj, pokud nebyl vyložen již v 1. oddílu studia právnického, rozšířiti přednášky i zkoušku na některé materie nyní zanedbávané (právo autorské, řízení nesporné, konkursní a j. v.) poukázati na sociální význam jednotlivých soukromoprávních i trestních norem, a zavésti obligátní cvičení praktická. Kdyby oboru judicielnímu vyhrazena byla plná 2 léta, přestal by ohromný spěch, se kterým se předměty tyto nyní přednášejí, a nutně s tím spojená stručnost a povrchnost, která u nás při nedostatku českých učebnic je tím osudnější. —

Velikou vadou nynějšího studijního řádu zdá se mi to, že předměty třetí státní zkoušky přednášejí se promisené s předměty judicielními. Při nynějším obyčeji — skládati judicielní

státní zkoušku jako druhou, (a pokládám tento postup za nejsprávnější) — není dobře možno, aby si posluchač odnesl z těchto přednášek náležitý užitek. Kdož do přednášek těchto chodí — a těch je menšina — nemohou se věnovati doma studiu politických věd s náležitou intensitou; veškeru jejich energii stráví studium předmětů judicielních. To zatlačí úplně dojmy, které si odnesli z přednášek o vědách politických. Většina pak z toho důvodu do nich vůbec nechodí. A právě při těchto předmětech může kniha nejméně nahraditi živé slovo. Bylo by rozhodně ve prospěch těchto disciplin pro praktický život tak důležitých, odděliti studium jejich od studia předmětů judicielních a úplně je osamostatniti. S druhé strany předpokládá porozumění jich — jak shora již podotčeno — větší zkušenosti životní a znalosti právních norem positivních, zejm. práva soukromého; i doporučuje se z tohoto důvodu položiti přednášky o nich až na konec studia právnického.

K prohloubenější znalosti práva veřejného náleží znalost práva kanonického. Také právní filosofie nesmí býti zanedbána. I finanční právo nutno znáti. Při tom hleděti však třeba také k tomu, že nebude každý absolvent v oboru, kterému se věnuje, potřebovati podrobnou znalost všech těchto disciplin. Soudci netřeba pro jeho úřad znalosti na př. národního hospodářství. Proto nedoporučuje se učiniti všechny discipliny ony předměty státovědecké zkoušky, pokud tato má ráz přípravné zkoušky pro veřejnou službu, nýbrž jest radno ponechati tu každému volnost a stanoviti za obligátní předměty zkoušky státovědecké jen ony nauky, které nutno znáti v každém oboru praktickém.

A nyní několik konkrétních návrhů: Studium právnické rozpadejž se ve 3 oddíly. První oddíl je přípravou k vlastnímu studiu práva platného; účel jeho dán shora. Trvá 2 semestry. Přednášeny budtež: encyklopaedie práva, právo římské až do Justiniána inclusive (bez zbytečných detailů), právo obecné (= právo římské modifikované německým, kanonickým a slovanským), zcela stručně dějiny veřejného práva římského a německého, pokud toho třeba k porozumění právu soukromému. Studující musí slyšeti přednášky hlavní o těchto předmětech; může poslouchati přednášky vedlejší (zejména se doporučují přednášky o právu slovanském), nikoli však platně přednášky o právu moderním a o vědách politických. Po 2 semestrech skládá se zkouška; před složením nelze postoupiti do 3. semestru, není však třeba dáti si něco zapsati.

Druhý oddíl trvá 4 semestry. Věnován je předmětům nynější zkoušky judicielní. Studující může si s plnou platností dáti zapsati také předměty zkoušky státovědecké. Na konci 6. semestru skládá se zkouška judicielní; pokud jí kdo nesložil, nemůže postoupiti do 7. semestru, resp. musí, podrobiv se této zkoušce, vykázati určitý počet hodin jakož i praktická cvičení z oboru věd politických. Praktická cvičení (probírání jednotlivých případů praktických, po případě účastenství při veřejném jednání u soudů) jsou povinná. Vedle toho poskytnut budiž návod a příležitost k práci theoretické.

Třetí oddíl trvá 4 semestry. Věnován jest výhradně 1)

právu ústavnímu, správnímu, finančnímu a mezinárodnímu, 2) právu kanonickému, 3) právní filosofii, 4) nár. hospodářství a finanční vědě. Studující může, avšak nemusí všechny čtyři semestry absolvovati. Obligatorní jsou: právo ústavní, správní a finanční. Ostatní discipliny jsou volné. Předměty 3. státní zkoušky jsou: 1) právo ústavní, 2) správní, 3) finanční, 4) mezinárodní, 5) kanonické, 6) právní filosofie, 7) národní hospodářství, 8) finanční věda, 9) statistika. Z předmětů 1.—3. musí se každý zkoušce podrobiti; z předmětů 4.—9. mimo to musí se podrobiti jí ten, kdo se chce věnovati službě správní státní nebo autonomní zemské, advokacii nebo službě u finanční prokuratury. Připouští se, aby ten, kdo složiv zkoušku jen z prvních tří předmětů, přestoupiti chce do některého z výše uvedených oborů, doplnil svou kvalifikaci, podrobiv se zkoušce z předmětů ostatních. O cvičeních praktických i theoretických platí mutatis mutandis totéž co v 2. oddílu.

Velice by se doporučovalo, poskytnouti v tomto oddílu studujícímu příležitost vzdělati se v některých naukách technických, jichž potom v praxi zejména jako správní úředník potřebuje.

Na konec ještě několik slov o doktorátu. Doktorát má býti jakýmsi zevnějším uznáním vědecké kvalifikace té které osoby. Tohoto významu nyní pozbyl. Podrobí-li se kdo rigorosům či ne, o tom rozhoduje okolnost, má-li 240 zl. Přísné zkoušky vyžadují dnes o málo větší přípravy nežli zkoušky státní.

Navrhuji proto asi následující zřízení: Doktorát jest dvojí: právo- a státovědecký. K dosažení hodnosti doktorské třeba dissertace a 2 ústních rigoros. K doktorátu pravovědeckému vyžaduje se: 1) vědecké práce z některého předmětu první nebo druhé státní zkoušky, 2) ústního rigorosa jednoho ze zástojů 1. a 2. státní zkoušky, jednoho z předmětů 1.—6. třídy zkoušky státní (viz shora). K doktorátu státovědeckému třeba: 1) vědecké práce z některé disciplíny politické 2) ústního rigorosa jednoho z látky historické a judicielní, jednoho ze všech předmětů zkušebních 3. státní zkoušky. První ústní rigorosum tohoto i onoho doktorátu skládati lze hned po 6. semestru. Dosažení doktorátu státovědeckého osvobozuje od státní zkoušky politické.

Vytkne se mi snad, že nadržuji příliš vědám politickým. Přiznávám se k tomu. Právo veřejné a ostatní vědy politické jsou vědami mladými, které daleko nedosáhly ještě toho propracování jako právo soukromé, trestní a proces. S druhé strany lze neustále pozorovati jejich vzrůstající důležitost, a jest tedy dojista oprávněna snaha, aby se jich studiu dostalo větší péče. To platí zejména o právu veřejném (béřu zde pojem tento v užším smyslu, vyjímaje právo trestní a proces). My žádného ústavního a správního práva nemáme, my máme ústavní a správní libovůli. Právní normy spadající v tyto obory jsou nepřesné, ohromně elastické, takže praxe může si tu počínati naprosto libovolně. Z toho vzniká pak zejména v oboru práva správního naprostá nejistota právní s osudnými následky. Této nejistotě čeliti lze pouze účelným vybudováním pevné soustavy veřejného práva a povznesením theo-

retického niveau všech těch, kdož se věnují správě a veřejným záležitostem.

Podal jsem tu tresť svých myšlenek, které mnou bouřily již po dobu mých studií. Je tu mnoho nepropracovaného. Nevadí! Nečiním nároku na úplnost. Účelem těchto řádků bylo, předvésti toto thema vůbec k diskusi. Přál bych si toužebně, aby se ho chopili naši učitelé i praktičtí právníci a vypracovali v brzku na základě takové výměny náhledů návrh nového studijního řádu pro právnické fakulty. *Anonymus.*

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

II — Ovšem není snadno rozhodnouti se pro to, jak provésti reformy, bez nichž stát obstáti nemůže, nemá-li čím dále tím více upadati. Kávelin byl muž, který dobře znal záp. Evropu a její řády a dobře pochopoval, že tyto řády právě tak jako v Rusku jinak vypadají na papíře a jinak ve skutečnosti. Slavjanofilové absolutně je zavrhovali i v těch stránkách, které byly dobré, kdežto zapadniki naopak schvalovali a byli by přenesli na Rus i to, co opravdu dobré nebylo. Nejvíce obzvláště tehdy v Rusku obě strany dráždil pojem »konstituce«. Kávelin stoje na základě naprosto demokratickém, právem uvažuje: »Vývoj konstitučních řádů ukazuje, že byly všude vyvolány a udržovány dokonce ne národy v plném složení všech svých živlů, nýbrž jenom mocnými, bohatými a osvícenými vyššími třídami, které si vybojovaly na panovnících nejvyšší moc jménem národa a že konec konců konstituční řády nebyly k užitku všem třídám a vrstvám národa, nýbrž pouze těm vyšším.« — V Rusku již proto není dobře možna západoevropská »konstituce«, protože tu není silné aristokracie ani rodové ani velkostatkářské ani peněžní. Tu stále jedni dobývají se na vrchol a druzí s něho klesají. »U nás — praví — jak svědčí o tom dějiny, jsou možny vzpoury, změny dynastií, bezkráleví, kvašení, vleknoucí se celým stoletím; ale politické garancie v evropském smyslu nejsou u nás možny pro nedostatek součástek, z nichž se tyto skládají.. V Rusku je nemyslitelna konstituční vláda založená na obmezení carských práv, na rozdělení a rovnováze politických potencí.« A proto má za to, že bude-li i kdy konstituce zavedena, že se rozpadne při prvé srážce s panovničí mocí; neboť v Rusku prý rozhodně neplatí domněnka, že zájmy panovníkovy jsou protichůdné se zájmy národa. »Ruský car je všestavovský a všenárodní hosudar; jeho význam a síla spočívají na celém národě, v úplném jeho složení, a nebalansuje mezi nepřátelskými a zápasícími společenskými elementy, opíraje se jednou o ten, po druhé o onen a nabývaje své síly z vnitřní různice..« »Nejvyšší moc podle vlastního stavu a ve vlastním zájmu nemá pražádných příčin přáti národu zlého; naopak má vždy zájem, aby národu žilo se co nejlépe.« Chtít obmezit a svázat cařе tudíž netřeba, vždyť beztoho i v samo-

deržávné Rusi dost je všelijak spoután. Ba naopak jest se obávati, aby nynější neřádové ve správě a ve vládě pod pláštěm liberalismu se neutvrdily a nepřivodily za sebou nejen politickou nýbrž i sociální revoluci — sklamaného národa. Proto volá po dokonalé a od kořene jdoucí reformě Kávelin, asi tak jak ji obmýšlel Petr Vel., a nikoli po nějakém módním hastroši liberálním.

Ovšem jestli ozývají se hrozné žaloby na správu státní a úřednictvo, nesmí se zapomínati ani na to, v jakémť se nachází postavení. Ruská byrokracie je právě tak špatná, jako je špatné postavení úřednictva vůbec a státního zvlášť.* Absolutní státy mají tu společnou vadu, že své bezprostřední služebníky — úřednictvo — platí co nejhůře a jednají s ním co nejbezohledněji. To vidíme v dějinách všech absolutních říší a také v Rusku. A nelze popříti, že veliká řada chorob společenských a státních má svou příčinu právě v tomto státním neduhu, neboť úředník s nezajištěnou existencí, úředník, který přes všecky papírové garancie jest pouhou loutkou představeného a závisí ve své existenci na jeho libovůli, úředník hladovící a povržený nemůže býti oním orgánem, jenž je strážcem zákona, vykonavatelem práva, věrným plnitelem povinnosti, čestným a poctivým sluhou státu, rádcem a pomocníkem občana ve veřejných i soukromých potřebách, zkrátka není, čím býti má, nýbrž je buď karrikaturou svého stavu nebo vykořisťovatelem okamžiku.

Má-li nastati řádná správa, musí býti z kořene reorganisováno úřednictvo, zejména nižším kategoriím zajištěno, že nebudou suspendováni bez vyšetřování a soudu a nejvyšších instancí. Tu nebude museti podrobiti se úředník nezákonným rozkazům představeného a neskrývati jeho podvody ze strachu, že s hladovící rodinou bude vyhozen na ulici. Zároveň musí býti provedena zodpovědnost úředníkova zvl. představených za všecko úřední jednání nezákonné,** při čemž má býti pohnán na veřejný soud nejen státním zástupcem, nýbrž má býti platna i žaloba soukromé osoby, jestliže jí bylo ublíženo.

* „Nevědomost, lenost a šlendrián jsou nedostatky ruské byrokracie: její největší neřest jest úplatnost. Od Petra Vel. až po Aleksandra III. jsou správa, finance a armáda — všecky státní úřady kořistí kasovních krádeží, vyděračství, podvodu a všeho druhu podplácení.“ (Leroy-Beaulieu.) Petr je vlastní holí bil a čtvrtil — marně, Mikuláš I. v kasemátech trápil — marně, a dnes — o tom mluví druhý Sevastopol!

** M. N. Hesse, manželka gen. adjutanta císařova, koupila statek Germanoviči dne 24. led. 1900 v ceně 121 336 r. za 2 r. 92 k., protože ostatní peníze dala „Pozemková banka“ a vnesl do kněh stát. Tu chtěla však pí Hesse novou půjčku od „Státní šlechtické pozemk. banky“ i dala odhadnouti statek na „pokyn s hůry“ za 200.000 r. Pak jí vymohl S. J. Witte jako finanční ministr, na císaři Mikuláši II., aby státní pokladna převzala dluh 55.520 r. („Nejvyšší svolení došlo. Vydání z pokladny státní vezme se z 12 mill. fondu s označením „na známé Jeho Veličenstvu užití“, 3. ledna 1903.) Pak podána druhá žádost na 24.950 r. a zase Witte to tak vyčachroval, takže pí. Hesse dostala 80 200 r. za 2 r. 92 k. a ještě jí zůstalo letní sídlo. K tak špinavým machinacím zneužívá se „samovládného“ cara. (Osv. 1903, 429.)

Jen tím lze zjednati platnost zákonům a postaviti pevnou hráz všeliké zvůli úřednické. Touto cestou bude možno mravně povznésti úřednictvo zemezením možnosti nezákonné zvůle a vybavením nižších kategorií z nynějšího otrockého stavu. Neboť churaví-li stát v rukách dnešního úřednictva, musí býti odstraněny tyto ruce plné vředů, aby i stát ozdravěl.

Také Kávelin vidí tyto choroby úřednictva, ale míní, že nebude možno dojíti jich nápravy jinak, než bude-li úřednictvo postaveno pod veřejnou kontrolu a to zase bude možno jen při volnosti slova a volnosti tisku. K těmto dvěma bodům všichni reformátoři se vracejí již od dob Kateřiny II. Ale těmto dvěma bodům nejvíce brání se nynější byrokracie a její vláda. »Tisk je neplacená policie mravů — vlády, společnosti i domácnosti.« Aby však tisk byl zabezpečen, musí býti postaven pod dozor soudní nikoli kdejakého administrativního úředníka. Tu ovšem může býti ponechán pouze dozor tiskový policii a politickým úřadům, které mají právo oznamovati tiskové přečiny soudům k potrestání, nikoli samy je kratkou cestou a zcela libovolně prováděti. Dnes je vydavatel i redaktor úplně v rukou úřadů se svým jměním i se svou rodinou, která může býti z pouhé zvůle ožebračena.

Jak patrno, jest Kávelin v celku konservativec, který se bojí radikálních změn a doufá, že by postačilo ozdraviti pouze nynější správu a vše by bylo zase uvedeno v řád. Ale jako Speránskij pracuje přímo pro budoucí monarchii konstituční, tak Kávelin se této formy přímo bojí a má za to, že v ruském státním vývoji není podmínek pro tuto západnickou ústavní formu. Dnes by mu mohl ovšem někdo ukázati na Japonsko, které přes tisícileté dějiny absolutismu najednou se přerodilo, a jak se zdá, stalo se to k jeho vývojovému prospěchu i hospodářskému i politickému.

III. Reformou správy státní zabýval se také vrstevník Kávelínův kn. Vasil'čikóv. Po jeho rozumu měl býti utvořen glávnyj komitét, do něhož měli býti voleni poslanci z celé říše a sice tak, že by každé guberniální zemstvo vysílalo po jednom zástupci a z ostatních gubernií a oblastí by vláda jmenovala po 2 zástupcích. Dle toho mělo býti volených zástupců 34 a vládou jmenovaných 55. To však není možno již proto, že by sbor byl úplně vydán v ruce vlády, která by tam dle potřeby vysílala takové osoby, jakých by právě potřebovala. Kn. Vasil'čikóv chtěl míti komitét jako poradní sbor zákonodárný; kromě toho měl míti po jistou mez dozornou moc na vládní hospodářství, jako mají evropské parlamenty. Leč toho by se bylo nedosáhlo. Proto byla navrhována změna a sice tak, aby každé zemstvo vysílalo po 2 poslancích, z baltických provincií pak po 1 Němci a 1 zástupci ostatních národností. Kozáckým oblastem mělo býti dáno právo voliti rovněž po 1 zástupci. Při tom bylo by potřebí, aby v jihozápadních a severozápadních guberniích zřízena byla zemstva, z nichž by zástupci právě tak jako z ostatních přišli do tohoto sboru. Konečně nemohla by

býti pominuta ani hlavní města, jímž přiznáno by bylo po 2 zástupcích a velkým městům Rize, Oděsse, Varšavě, Kyjevu, Kazani, Charkovu a Tiflisu po jednom. Aby pak v celé řadě otázek odborných stavovských a třídních bylo možno správně se rozhodovati, bylo by třeba zástupců bursových, manufakturních a hornických a k nim přidružili by se zástupci akademie věd a universit. Tímto rozmnožením a upravením mandátů dosáhlo by se toho, že by volení zástupci měli $^2/_3$ a vládní pouze $^1/_3$ hlasů.

Rozumí se, že ani tento glávnyj komitét nemá býti parlamentem, nýbrž pouze korporací, jíž by vláda předkládala zákonné projekty, o nichž volná kritika by byla dovolena, rovněž usnesení by nabývalo platnosti návrhu zákona, jejž by vláda předkládala k sankci panovníkovi; ten by absolutně rozhodoval o přijetí a nepřijetí neb o potřebných změnách. Ani to není novota, nýbrž staví se tu na starých »sobòrech« a na »komisi« Kateřiny II. Také se mi zdá, že je to pouze dalším rozvedením myšlenky Speránského.

Přehlédněme stručně pro lepší porozumění věci historický vývoj této instituce.

IV. Prvky konstituční vyskytují se velmi záhy v dějinách ruských. Nevšímáme-li si ani doby, kdy věče bylo v plné životní síle, najdeme již před soustředěním panství moskevského bojárskij sovêt (b. rada), který svoláván byl knížetem bez určitých pravidel, ale nebyl přesně ustaven a nebyla vytčena jeho kompetence v politických a finančních záležitostech státních. V době moskevské změnil se v bojárskou dúmu (b. rada), instituci stálejší a s patrnou snahou zákonodárnou a politickou. Její slabost vězela v tom, že nebyla samostatná a že nebyla ani s to řešiti velmi vážné otázky pro nedostatečnou schopnost členů. Proto koncem XVII. stol. klesá a zmírá vyžilostí. Petr I. na její místo staví v XVIII. st. senát. To je samostatná instituce; v něm měli místo úředníci záležitostem státním rozumějící. Kompetence byla: zákonodárství, finančnictví, soudnictví a nejvyšší správa státní. Již r. 1722 vyloučil z něho Petr ministry a nejvyšší úředníky, neboť neslušelo se, aby sami sobě byli soudci. »Generalprokuror« — předseda — byl nejvyšším strážcem zákonů a nemohl jím státi se žádný předseda kolegie (ministr). Odtud stává se nejv. úřadem soudním, zákonodárným a výkonným. Během desítiletí vznikaly nové instituce — nejv. tajná rada, kabinet ministrů, konference, rada nejvyššího dvora. Za Alexandra I. zřízen byl gosudárstvennyj sovêt, který byl Speránským reformován,* při čemž ministrům svěřena výkonná moc. Srovnej s tím zřízení senátu na str. 606. Avšak znenáhla náběh k základům monarchickým, jímž císař přál uděliv konstituci i království Polskému a knížectví Finnskému, se měnil, až z něho vyšla veliká moc ministrů na úkor kolegiálních institucí. Generálprokurorem stává se ministr spravedl-

* Vzorem byl mu v obsahu i jméně „Conseil d'état" v soudobé Francii.

nosti a členy senátu ministři, čímž sami sobě jsou odpovědnými soudci. (HV 9702, Osv. č. 24, 449). V době reform let 60tých hraje »gos. sovět« smutnou úlohu jsa spíše brzdou nežli tvůrcem státních oprav. Jeho nynější složení absolutně překáží splnění oněch úkolů, pro něž byl původně zřízen. Speránský chtěl jej míti sborem pouze zákonodárným a »senát« pouze soudem a ministry pouze pro výkonnou moc. Avšak od Alexandra I. po Mikuláše II. vycházejí zákony z komitétu ministrů a císařske ukazy samostatné, při nichž o gos. sovětě není ani řeči. Císař nepotřebuje totiž jako samoděržec této rady a tím připraven je tento sbor o všecku vážnost mocí absolutní.

Jiná podstatná vada tohoto státního sboru již od počátku jest, že v něm zasedají nejvyšší úředníci vojenští a civilní; prvním schází vzdělání a schopnost pro úkoly státní správy a zákonodárství, druzí, pokud jsou v aktivitě, nemají mnoho času pro radu, pokud jsou pensisty, nemají dosti zdraví a síly, zvláště jsou-li již velmi staří. Tak ze 60 členné rady zbývá jen málo těch, kteří mohou zdárně pracovati — v státní kontrole a zákonodárství. Kromě toho není pevné organisace a pouze směšné intriky osobní ruší i možnou práci. Proto panovník svolává odborné komise k vypracování důležitých návrhů a ř. rada je pouze registruje. Ovšem tyto komise mají pouze poradný hlas i když v nich zasedají členové zemstev povolaní císařem. Císaři předkládá se návrh přijatý i propadlý a on vybéře třeba tento za zákon!

Neméně chatrnou institucí je komitét ministrů. Kromě deseti ministrů, z nichž žádný není premier a všichni jsou zcela neodvislí i od finančního ministra majíce vlastní pokladny, zasedá v něm oberprokuror sv. synodu, říšský kontrolor, šéf kabinetu císařova, rozličtí presidenti a j. hodnostáři. Předsedou jmenuje císař nějakou dvorní nulu, aby měla plat. A poněvadž všichni tento sbor obcházejí, vymahajíce si přímo cís. schválení pro svá nařízení, panuje tak znamenitý zmatek ve státním životě a ve státní správě, že těžko si to představiti. Odtud nepřátelství často všech proti všem, pletení se do druhých oborů a kažení toho, co druhý dobrého způsobil. Pro národ je to snad dobře, protože zničení všech svobod není možno za takového stavu náčelníků byrokracie, avšak zároveň tím nesmírně trpí, protože jej každý utlačuje dle své císařské přízně a svého temperamentu. Tu by bylo opravy nadmíru třeba, ale není dotud možná, dokud císař nevzdá se částečně absolutismu ve prospěch zřízeného kabinetu ministrů s předsedou v čele. K tomu však mu nebudou raditi ani ministři, protože by sami obmezili svou moc, ani příbuzní, protože by byli zkráceni o mnohý prospěch, kdyby vše šlo radou ministrů. Ostatně pouhé zřízení kabinetu znamenalo by krok ku konstituci, neboť by tím zodpovědnost ministrů vedle císaři i veřejnému mínění byla stanovena. A z veřejného mínění vůbec k jeho zástupcům ať ze zemstev ať odjinud jest pouze jediný krok. Vždyť prvky jeho vždy byly v Ruské říši. (P. d.)

Úpadek kritičnosti. Posudek o knize: Loci Critici; vybral, z části přeložil a opatřil poznámkami George Sainstbury, prof. při angl. universitě v Edinburgu. Vydal Ginn a spol. 7 s. 6 d.

Kniha, o níž se zmiňujeme, obsahuje výňatky z jednotlivých, v ní uvedených spisovatelů, aby byl jimi vyznačen způsob a běh literárního kriticismu od Aristotela až do Arnolda. Nejde pouze o snůšku úpravných výňatků, nýbrž o řadu historických dokladů, pořízenou znalcem, jenž dovede vybrati citáty, správně podávající ducha a ráz doby. Spisovatel, ač z osobní nechuti, vynechal některé vynikající autory, najmě Taina, ukazuje správně, jakým způsobem za jednotlivých dob a věků měnil se úsudek o zásadách umění literárního a obzvláště kterak autority Aristotelovy bylo se dovoláváno způsobem podobným, jako někteří fanatikové citovali texty z Bible, aby jimi ospravedlňovali kde co, až na konec kritika byla ve stol. 18. a 19. připravena o veškeru důvěru. Je tu vytišten na př. výňatek z Mat. Arnolda a Victora Huga. Onen tvrdí, že k básním hodí se pouze určité látky a překročí-li moderní básník meze mu dané, stává se hříčkou nezodpovědné fantasie. Tento rozhorlen dí, že nelze mluviti ani o špatných ani o dobrých předmětech, vše se hodí za látku básně, vše závisí na umění. Toť veliká roztržka v 19. století. Tato vzorná otázka není pouhou otázkou theorie, nýbrž působí prakticky v literatuře, oslabujíc a rozdírajíc ji. Vyznání Victora Huga, byť i četní přívrženci pro ně se prohlašovali a se ho zastávali, jest radou zoufalou a doznáním slabosti. Spisovatelé nechtějí trpěti, aby volba látky byla obmezována zákonem, poněvadž se obávají, že by zákon byl neblaze výlučný. Avšak bylo by jim potěchou, kdyby svoboda naprostá byla obmezena nějakými zásadami, se kterými by jim bylo lze souhlasiti, a jež by je sprostily pout zvůle a namátky, jež překáží mistrovství ve všem umění. Velcí umělci dob minulých dospěli obdivuhodného mistrovství obmezujíce se na poměrně úzký obor látek a námětů, jež jim soudobý kritický souhlas obecenstva ku spracování ukládal. Zákony kritičnosti přestaly působiti, jakmile umělci pozbyli své tvůrčí síly. Když vynalezavost pak již nemívala zdaru, spisovatelé jali se uvažovati o základních zásadách literatury, právě jako lidé netroufající si jednati, pídí se po základních zásadách morálky. Dryden n. p. zkoumaje úpadek divadelní tvorby, praví, že látka jest nejméně důležitou částí hry: »Hlavní prací a tvorbou básníkovou jest, aby děj upravil v jednání a sceny, aby vášně a děj položil na pravé místo, a ozdobil líčením, podobenstvími a vhodně voleným slovem.« A dále praví: »Tvorba básníkova podobna jest práci vzácně dovedného puškaře neb hodináře; železo a stříbro mu nepatří, jsou však vedlejší a nejméně důležitou částí toho, co utváří cenu; cena spočívá výhradně v dovednosti.« Jako historikové, časem pojednávajíce o skutcích velikých mužů, rozebírají pohnutky jejich činů, nepřihlížejí k instinktu vedoucímu je, aby vykonali pravé dílo, tak Dryden, analytický a kritický spisovatel, nepřihlíží k instinktu, jejž tvůrčí básník projevuje chápaje

se námětu vhodného jeho duchu a umění, instinktu, jejž ovládá jediné tvůrčí síla, rostoucí výcvikem, jenž jediné mu určí pravé dráhy. Jak Dryden k věci přihlíží, jest dílem spisovatelovým, aby prokázal ostrovtip a nadání při jakékoliv látce; jako novinář měl by býti přichystán, psát vhodně o kterémkoliv námětu, jenž mu byl dán. Toto pojetí rozhodovalo po staletí a výsledek byl, že se s látkami nakládá podle libovolných a nahodilých formulí. Básníci se tím uspokojili naučivše se oblíbenému způsobu psáti o všem. Kritická pravidla 18. století zabývala se jediné formou zpracování nikoliv poměrem zpracování k látce, k námětu. Jakmile není porozumění pro tento poměr, tvoří pravidla pouze modní vkus. Není v nich pevnosti, není v nich trvalého důvodu, a jakmile moda se změní, nemůže nikdo pochopiti, že vůbec byla utvořena a že jich bylo dbáno. V revoluci mody koncem 18. století zdálo se novým, silným spisovatelům, že pravidla oslabují veškeru tvořivost, proto zavrhovali veškera pravidla. Wordsworth ve své předmluvě k »Lyrical Ballads« zavrhuje všechny způsoby skládání. Poněvadž sloh 18. století vůbec byl umělý, byl by rád vymohl, aby spisovatelé nedbali v praničem zkušenosti a psali, jakoby před tím nikdo nebásnil. Spisovatelé té doby byli pro nově nabytou svobodu tak zaníceni, že se zdálo, jako by svoboda byla pro ně sama sebou vynikajícím účelem a utvořili po té stránce tak širokou theorii, že jí pro své účely ani nepotřebovali. Od anarchie, jíž na pospas je vydávaly jejich zásady, je zachránila jejich tvůrčí síla. Vznešený pud je pobádal, aby byli poslušni starých zákonů, jichž nebyl si vědom jich rozum. Wordsworth, jakmile vhodný námět jej nadchnul, aby psal svým velikolepým slohem, zapomenul, že si umínil psáti prostě neuměle, neozdobně, jak venkovan mluví. Jeho věk nepřevedl na nás svou vynalezavou sílu, nýbrž nebezpečné dědictví theoretických nevázaností. Pozbyli jsme instinktu velikých básníků, který projevovali u volbě vhodné látky. Tím, že všechny náměty jsou přístupny všem druhům spisovatelů, přihází se, že vybírají si nejsprostší a nejtrivialnější. A volba látky působí na sloh. Nezbylo nám tradice povznešeného slohu a nejoblíbenějším slohem i největších básníků jest, libuje-li si v řeči podskaláků. Hodí-li se jedna látka jako druhá, aby tvořila podklad básně, jakým právem můžeme tvrditi, že by »Kovové ruce« byly vždy méně vynikajícím dílem než Miltonův »Ztracený ráj«.

Z anglic. Č.

Zloděj.

Uprostřed chaty stáli dva velcí, silní muži. Košile na nich roztrhány, líce zkrvavena. — »Nemysli, člověče, že tě z rukou pustím!..« Dýchali oba, byli zmoženi a chytali v prsou vzduch. U postele opřena stála mladá žena, ustrašená a ospalá.

»Nestůj, jdi k Mychajlovi a k Maximovi, aby hned přišli, že mám zloděje v rukou!« Žena odešla a oni zůstali tu sami.

»Kdyby přišel na slabého, vzal by člověku život ve vlastní

chatě.« Přistoupil k lavici, vzal nádobu s vodou a pil tak chtivě, že slyšeti bylo hrčení vody v chřtánu. Potom utíral rukávem obličej a pohlížeje na něho povídal: »Nemusíš ani jíti k ranhojiči, pustil jsem ti dost krve!« A ještě nedomluvil, když zloděj udeřil jej pěstí mezi oči. »Ty biješ, já také budu, ej kdo lepší?« Zamáchnul silným, bukovým polenem a zloděj upadl na zem. Z nohou vytryskla mu krev. »Utíkej teď, jak můžeš, nic ti neřeknu!« Dlouho mlčeli. Chmurný kahanec nemohl prodrati se tmou po koutech, a mouchy začaly nesměle bzučeti.

»A zastav si, člověče, krev, vždyť ti všecka vyteče.« — »Dej mi vody, gazdo!« — »Dám ti vody, posilni se, vždyť nevíš, co na tebe čeká!« — Dlouhé mlčení.

»Ty's, gazdo, jak vidím, silný!« — »Jsem silný, nebožáku, koně vezmu na plece, špatně's na mě přišel.« — »A povahu máš měkkou?« — »Jsem měkký, ale zloděje z rukou nepustím!« — »To už tu mám zahynouti?« — »Což já vím, jsi-li pevný nebo měkký? Jsi-li pevný, můžeš vydržeti . .« A znovu zavládlo ticho v nízké chatě.

»Zastav si krev!« — »Proč, aby to více bolelo, až budeš bíti; krev to je samá bolest.« — »Když už budu bíti, to musí boleti, třeba bys ducha vypustil.« — »A Boha se nebudeš báti?« — »A ty jsi se bál Boha, když jsi lezl do komory? Tam je všecko moje jmění a kdybys mi je byl vzal, na věky bys mě byl zmrzačil! A proč nelezeš k boháči, ale k chudému?« — »Stalo se, nemám co říci. Bij a dej mi pokoj!« — »Ovšem že budu bíti!«

Na zemi utvořila se kaluž krve. »A, gazdo, máš-li svědomí, neubíjej mne pomalu, ale vem to poleno a tříkni mě ještě do hlavy tak jako do nohou; zbavíš se námahy a mně bude lehčeji!« — »Ty bys chtěl najednou? Jen počkej, čekej, zůstaň, až lidé přijdou!« — »To chceš dobrým sousedům báj nadělati z toho?« — »Už jdou.« — —

»Pochválen Ježíš Kristus!« — »Na věky!« — »A co je u vás, Gorgiji, nového?» — »I je nového; přišel host a musíme jej přijati.« — »To se ví, že třeba . .« Maxim a Mychajlo zastoupili celou chatu, hlavami sáhali ku stropu a vousy splývaly jim až na prsa.

»Sedejte si a odpusťte, že jsem vás v noci vyburcoval.« — »A to je on na zemi?« — »Ano, to je on!« — »Chlap jako tur, měli jste dost práce, když vlezl do chaty?« — »Ej silný je, silný, ale přišel na silnějšího! A než něco bude, tak sedejte za stůl a poproste také hosta!« Gorgij odešel a za chvilku přinesl láhev kořalky, slaninu a chléb.

»A proč neberete i jej za stůl?« — »Povídá, že nemůže vstáti.« — »I já mu pomohu.« A gazda vzal zloděje pod paže a posadil ho za stůl.

»To už v chatě měl jste s ním něco, Gorgiji?« — »Chtěl mě omráčiti. Jak mě uhodil pěstí mezi oči, málem bych byl už padl. Ale nahmatal jsem vedle sebe poleno, mrsknul jsem ho do nohou a už byl na zemi.« — »Nedivte se mu, vždyť každý se chce brániti.« — »Já neříkám nic!«

Zloděj seděl za stolem bledý a apathický, vedle něho Maxim a dále Mychajlo. U pece stála žena v kožichu. »Gorgiji, co chceš s ním dělati? Lidé, upamatujte ho, on chce zabíti člověka!« — »Ty, ženo, jak vidím, se bojíš, jdi si k matce, přenocuj tam a zítra přijď!« — »Já neodejdu z chaty!« — »Tak budeš s námi píti kořalku, ale nekňuč, nebo tě speru. Lez na pec a spi, nebo se dívej, či jak chceš!« Žena se ani nehnula od pece.

»Baba zůstane babou, Gorgiji, bojí se jako žid bití, nedivte se!« — »E, což se budeme na ni dívati: dej ti Bože zdraví, člověče, napiju se ti na zdraví! Nevím, kdo pro koho bude míti hřích, jestli ty pro mě, nebo já pro tebe? Ale hřích musí býti, tak daleko to došlo, že se bez hříchu neobejdeš. Hej, pij!« — »Nechci.« — »Musíš píti, když tě prosím! Kořalka dodá ti sil, vždyť jsi seslábl.« — »Já se nechci s vámi napíti!« Všichni tři gazdové obrátili se k zloději. Upřené, černé oči věštily mu záhubu. »Tak mi nalévej, ať piju, ale pět kalíšků najednou!« — »Pij, a když se nám nedostane, pošleme ještě.« — Naléval mu jednu po druhé a zloděj vypil jich šest. Potom pili Mychajlo a Maxim. Zakusovali a zase pili.

Mychajlo: »Řekni nám, člověče, odkud jsi zabloudil do naší vsi, jsi z blízka či z daleka?« — »Jsem ze světa.« — »A jakého's rodu, našeho selského, či měšťanského nebo panského? Jinak dáme se do tebe! Mužíka zabíjíme takto: Třikrát dáš mu klanicí do hlavy a několikrát do tváře, aby upadl. Mužík jest pevný, na něj musíš se dobře vybrati, a když je pod nohama, tu už je lehká práce. A pána seřídíš zase jiným způsobem. Klanice mu neukazuj, nebo hned umře. ale postraš ho bičištěm. A když se třese na celém těle, dej mu dvakrát do huby, ale ne moc a pán už je pod nohama! Šlapej po něm minutu, dvě, a je hotov; žebra roztříštěna na padrť, vždyť je to bílá kůstka jako papír. A žida ber na první oheň za vousy; žid skáče, plive a svíjí se jako pružina. Ale nedívej se na to, zatkni palec mezi prsty a rýpni ho pod žebra. Je to lehká bitka, ale velmi bolestná . .« Gazdové usmáli se těžce a tupě, a Mychajlo vztýčil hlavu za Maxima a čekal, co mu zloděj řekne.

»Nu, a k jaké víře patříš?« — »To už je, gazdo, jisto, že. když pijete kořalku, nikterak nepustíte mě z rukou.« — »Pravdu povídáš, bůhví, že pravdu, za to tě mám rád.« — A než mě zabijete, dejte mi ještě kořalku, ať se napiju, abych nevěděl, co a jak bude.« — »Pij na takové dílo, pij, já ti nebráním, ale bodejž tě Bůh potrestal! Já jsem tvrdý, kamenný, tebe mi z rukou nevyrve nikdo!«

Zloděj vypil ještě pět kalíšků. »Bijte, jak chcete, jsem už připraven.« — »Čekej, brachu, dobře že jsi spokojen; ale my nejsme spokojeni, neboť ty's vypil jich pět a my jen po jedné. Jak tě dohoníme, začneme hovořiti.« Mychajlo díval se velice vesele, Maxim měl nějakou myšlenku, ale bál se ji vyjeviti, a Gorgij byl neklidný. »Zdá se mi, gazdo, že bude to běda, odešel bych pryč, ale něco mě k němu táhne, řetězy mě to táhne . . Ha což, zakusujme . .«

»Gazdo, podejte mi ruku, ať vám ji políbím!« — »O člověče, ty se moc bojíš, to není hezké!« — »Bůhví, že se vás nebojím, stokráte se zapřísahám, že se nebojím.« — »A co tedy?« — »Udělalo se mi teď lehko na duši, a chci políbiti tomu gazdovi ruku; jest to šedivý člověk, mohl by být mým otcem . .« — »Člověče, nech mě, mám měkké svědomí, nechci, buď si beze mne . .« — »Ale podejte mi ruku, nebo budete míti hřích; chci vás políbiti jako rodného otce.« — »Já jsem, člověče, docela měkkého srdce, nelíbej mě!« Mychajlo a Gorgij až rozevřeli ústa a přestali píti kořalku. Naježili vlasy a nevěřili svým očím. »Dělá hloupého, co chce? Ty, nebožáku, zkoušíš takový způsob; ej, na to jsme učení!«

Maxim vytřeštil oči jako beran a nevěděl, co se děje. »Zpozoroval, že jsem měkký, hned to uhádl . .« Mluvil, aby se ospravedlnil před Mychajlem a Gorgijem.

»Podejte mi, gazdo, podejte mi ruku, ale s upřímným srdcem, neboť jak vás políbím, bude mi lehko: vidím, že už nebudu choditi po světě, proto chtěl bych se s vámi rozloučiti.« — »Nelíbej mě, vždyť už jsem změkl docela, já ti i bez toho odpustím.« — »Ale já vás velice prosím, nebo budu velice těžce umírati, vždyť jsem ještě nikoho nelíbal ze srdce. Nejsem, bůhví, opilý, ale chci tak . .« »Ticho, nežvaň, nechoď ke mně blízko, nebo, jak tě uhodím, ani nepískneš!« — »Ale vy myslíte, že dělám hlouposti, a já, bůhví, pravdu mluvím. Vidíte, jak jsem se napil kořalky, tak mi utkvělo v hlavě, že mám zhynouti a tomu gazdovi políbiti ruku, aby mi Bůh hřích umenšil. Podejte mi, gazdo, ruku, řekněte, ať mi ji podá.« — »Co chce ode mne ten člověk, když mu nijak neporadím, jsem tak citlivý, že nemohu to vydržeti . .« Maxim nevěděl, kam se má podíti, co má si počíti v takové nesnázi. Styděl se jako dívka.

»Člověk měkkého srdce vždycky už to má tak, vždycky je lidem na posměch — taková je to ohyzdná přirozenost! A vy víte, že, jak se napiju kořalky, pláču, ba že víte. Neměli byste mě sem volati, když víte, že jsem jako předivo . .«

Zloděj chtěl vzíti Maxima za ruku, aby mu ji políbil. »Ten zloděj chce nás svým uměním ošáliti. Jděte, Maxime, pryč od něho, odejděte!« — »Nalévejte, Gorgiji, kořalku a pijme po třech, abychom už jednou dostali jed,« řekl Mychajlo. — »Nechoďte, Maxime, nechoďte, strýčku, ode mne, nebo hned zemru. Já se nebojím, bůhví, že se nebojím, ale tlačí mě takový nepokoj . .« Počal se třásti na celém těle, a ústa chvěla se jako živá. Mychajlo a Gorgij pili kořalku a nedívali se na něho.

»A čeho se bojíš, není čeho, já ti dám políbiti ruku, dám ti už, ať mě třeba vybijí, dám už, na, líbej, jak si přeješ . .« Zloděj přitiskl se ústy k ruce, a Maxim mrkal očima tak, jakoby ho někdo ráz po rázu bil do tváře. »Měkký člověk vždycky má život bezcenný, neboť člověk měkký není schopen k ničemu . .«

Mychajlo rozevřel všecky prsty u rukou a ukazoval je Gorgijovi. »Hle, hle, takové jsou silné, takové dychtivé po rvačce, že kde chytí, tam rvou s masem!« A Gorgij nemluvil nic, jen pořád plival v dlaně a naléval kořalky.

»Dost už, nebožáku, dost, pusť mě, ať odejdu, neboť tu není Boha, nemohu se dívati na takové věci. Vytáhni ruce zpod paží, neobjímej mě, pusť mě, vždyť mě pojala taková hanba, že se nevím kam podíti!« — »Chci ještě políbiti obraz, ještě práh, chci políbiti všecky, kde kdo jest na světě,« křičel zloděj.

Žena seskočila s pece a utekla, Mychajlo vstal od stolu zachmuřený a opilý jako noc, Gorgij stál a vzpomínal si, že má něco dělati.

»Maxime, hýbejte se mi z chaty, abych vás tu neviděl, nebo vás ubiju jako vrabce; hej, sbírejte se!« — »Jdu, Gorgiji, neříkám vám nic, ale nehněvejte se, vždyť víte, že jsem člověk měkkého srdce. Myslím, že budete míti hřích, já jdu . .« — »Jděte, jděte, vždyť vy nejste muž, ale bázlivá baba!« — »A já to povídám, že k tomu nejsem, že . .« Maxim se zdvihl a vystoupil od stolu. »Buďte zdrávi a nehoršete se, neboť já, jak se říká, k tomu nejsem . .«

Zloděj zůstal sám za stolem, trochu bledý, ale veselý.

»A což ty, vstaneš od stolu, či tě musím odtud vynésti?« — »Nevstanu, já vím, že nevstanu, vždyť mám seděti zde pod obrazy.« — »Oj, vstaneš, bůhví, že vstaneš, budeme prosit.«

A vrhli se na něho jako hladoví vlci.

Autor. překl. *K. R.* Z knihy *Doroha.* *Vasyl Stefanyk.*

Literatura. Umění. Věda.

Knihy praktického lékaře svazek IV. Dvor. rada dr. Jan Horbaczewski, **Chemie lékařská** I. díl: Chemie anorganická. Grosman a Svoboda, Praha 1904. – Dnes četné nové názory ovládají chemii a mění se i ráz učebnic. Ovšem setrvačnost zavládá i tu. Roztřídil bych učebnice vyšlé v posledních letech ve tři skupiny: v jedněch zachován úplně starý směr, snad projevena i nedůvěra k novotám, v druhých je pravý opak, budova staví se od základu z brusu novým materialem, třetí pak volí zlatou „via media“, zachovávají postup, jak dosud byl, a to nové vsouvají na vhodných místech ve zvláštních kapitolách. Do této skupiny zařadil bych přítomnou knihu Lze pak i tu nevyrovnanost starého a nového z knihy vycítiti: Na části systematické je viděti práci zkušeného odborníka, kdežto části obecně a fysikálně chemické nejsou všude uceleny a jasny. — Kniha je určena praktickému lékaři, proto vhodně připojeny i latinské názvy, jakož i pěkně poukázáno k významu, jehož si dobývají nové theorie a methody chemické ve vědách lékařských. Rozsah spisu je přiměřený (324 str.), nezabíhá do zbytečných detailů: připojeny jsou 2 pěkně provedené tabulky emisních spekter; druhá zobrazuje spektra vzácných plynů. Soudím z toho, že Horbaczewského spis není určen jedině praktickému lékaři, zajisté bude dobrou učebnicí i nelékaři. *Vk.*

Geikie Archibald, Učebnice fysikálního **zeměpisu**; české vydání upravil Vlad. Jos. Procházka. p. 401,77 obrazů a 14 map. V Praze 1903. Nakl. J. Otto. — Kniha vyšla sice již před rokem, ale nebylo o ní referováno obšírněji dosud nikde, vyjma Živu (referát stručný roku minulého) Česká veřejnost, zvláště studentstvo čekalo již dychtivě na nějakou příručku, která by podávala jazykem českým všecky pojmy geografické, zvláště pak terminologii, jež působí tolik obtíží u nás. Bylo by třeba vydati jakýsi slovník geografický, po případě doplniti starší Hrabákův, aby konečně nastala shoda. Čteme-li spis německý, vpravíme se do ducha knihy a rozumíme, co autor terminem chtěl vyjádřiti, ale nedovedeme termín odít českým rouchem, tak že nám v paměti neutkví a představa, která se k němu víže, se stává čím dále nejasnější. — Dále se čekalo na příručku v pravém slova smyslu. Wagner a Supan jsou

díla objemná, která ovšem poslouží k dokonalému poučení v každém případě. Za příručku k rychlé orientaci hodí se dobře fysikální zeměpis Geikův. Při nevelikém rozsahu podává dosti látky. Pro druhou část zeměpisu, pro zeměpis zvláštní, byl chystán překlad velmi dobré anglické knihy, ale, jak se zdá, úplně s toho sešlo. Ovšem, bylo by třeba doplňovati nová data a pak partii, která se nás týká, přizpůsobiti našim potřebám. Při knihách geografických, zejména učebných a při příručkách jest toho dbáti, aby byla stejná nomenklatura, a aby byla také správná. Cizí jména v geografii obyčejně se nepřekládají, anebo uvádí se v závorce jméno cizí. Při překladech vlastních jmen se obyčejně překládá nevhodně. Ostatně, když již se překládají cizí vlastní jména do češtiny, mělo by se tak díti důsledně, ale někde bychom dostali komický název, někde pak ani přeložiti nemůžeme. A pak by měly býti i naše školské atlanty tak upraveny. Velice dobré jsou mapky, které knihu doprovázejí, jenom že by bylo bývalo lépe, kdyby byly upraveny více podle našeho způsobu: zvláště mapy isothermické. V překladu jsou mnohé chyby, jak v nomenklatuře, tak věcné, které zvláště v příručce působívají obtíže. *V. K. Nový.*

Settlementy. O nich se poučujeme v 23. sešitě Sombartovy sbírky „Socialer Fortschritt". Sešitek ten plní práce Adletky Schreiberové, pozvaná Settlements. (Ein Weg zum sozialen Verständnis). Settlementy jsou druh lidových vysokých škol, ale tak řečená universitní extence jest tu spojena ještě s účely jinými, vedle poučování settlementy pečují také o zábavu, starají se o výchovu dítek a jsou útulnami pro nemajetné a osoby bez přístřeší. Tyto lidové útulky mají svou kolébku v Londýně; odtud ruch zřizovati je rozšířil se po vší Anglii, v Severní Americe a poslednější doby nabývají půdy také v Německu. Settlementy mají býti pojidlem vzdělanců a dělníků. V nich mají vzdělanci poznávati potřeby dělníkův a přispívati jim svou inteligencí, aby dělnický stav se povznášel. V Anglicku práce settlementská vychází z universit: nejen učitelé, ale také studující – a toto je právě věcí pro ně samy nad míru důležitou — se jí účastňují. — Také v této věci u nás jsme ještě daleko za sousedním Německem (z Anglie ovšem k nám jim vede cesta). Časem snad též u nás dojde myšlenka tato svých propagatorův, kteří jí třeba chopí za nepravý konec. *K.*

O lidovém knihovnictví vyšla nová kniha: J. Tews, theoretisch-praktische Anleitung zur Begründung und Verwaltung von Volksbibliotheken und Lesehallen in Stadt und Land. Berlin 1904 (str. 144).

Židé Němci. Známou zvláštností našich a snad Židů vůbec, že jejich druhou rodnou řečí stala se němčina: ve škole, v církvi, v obchodě a zvláště doma, v soukromém životě. V Třeboňském archivě je zachováno několik dlužních úpisů z 2. polovice 14. stol., kde věřiteli byli Židé. Vzadu jsou poznámky, psané hebrejsky. Když tyto zápisy byly vyšetřeny, zjistilo se, že je to vlastně psáno — německy, písmena jsou však hebrejská. Tedy: sicut erat in principio.. Vidíme, že tento židovský zvyk je velmi starý.

Dopisy. V listě otitulovaném· Glosy k „Literární zodpovědnosti", stěžuje si mladý zasílatel na lecos v naší literární domácnosti. Především žaluje, že ztraceny byly redakcemi těch a těch listů rukopisy. Věc je to mrzutá a zkrátka nepřístojnost, ale jde tu spíš o záležitost soukromoprávní a ne literární. K tomu jsou ustanoveny zvláštní úřady a instance. Budiž to tedy zůstaveno jim. Dále píše, omlouvaje se, že nemohl psát klidně: „Pan Křikava hledal nakladatele inserátem . . . Má ten člověk zdravý rozum? „Prosím tě v Německu hledají nakladatelé autory. Buďme originální". Jiný literát chtěl zavést nový sport. Měl nazbyt trochu peněz. Udělal to takhle: psal všem nakladatelům, zda mu vydají knihu prosy, ukázky tam a tam. (Pp. nakladatelé, dejte si pozor! P. r.) Pořídil si pěknou sbírku nakladatelských odpovědí: jsme zásobeni na rok, s pomocí boží na dva. Pan Dyk s Hackenschmiedem taky počkal — nevadilo mu to. U nás to nevadí, když kniha počká dvě léta, původní kniha. (Už tedy neplatí: Nonum prematur in annum? P. r.) Na překlad si třeba popilit, vezme ti ho u huby jiný. (Což teprve překlady memoarů dvorních komorných!) Odpovědi jsou zajímavé, uctivé, uctivější, nejucti-

vější — a neuctivé: Grossmann, Bursík, Wiesner, Tuček. Pan nakladatel X. je vůbec kos: „Mám mnoho jiných a lepších věcí.“ Pan X. je vševědoucí, ví, že jeho věci jsou lepší než neznámý rukopis. Čekáte lepší věci: Fastr, saláty, Pět polopanen. Ach tady jsou ty lepší věci, rozumějme tlustší věci, jednou přijde na řadu i Hamsun. Dvaapadesát dopisů českých nakladatelů. Mladí autoři! Honorář na známky – to raději jděte hned do Moderní Bibiotéky, zaplaťte čtvrtinu nákladu, kupte 100 výtisků celého nákladu a konečně budou vaši knihu prodávat jak housky, v kolportáži na gymnasiích, večírcích atd. — — No, však mladí taky sestárnou a potom mohou všechno vydat najednou. Kdyby dovedli být chytří, jako ku př. pan Saudek. Druhá knížka v Máji jen to fikne. A zas ten první autor: napsal chudák (proč?) dvě aktovky. Agent Máje: „Jděte na starého Štecha. Pantáta mívá zdravý rozum v některou chvilku.“ Ano, ale každý nechodí zadními vraty.“ — Otiskl jsem tak asi všecko hlavní mladému autoru, aby jeho stesky byly slyšány. Neotiskl-li jsem vše, necht mi promine. Dopis a rukopis V. Mrštíka po malém cvičení vždy konečně přečtu, ale tento dopis byl jaksi tvrdší oříšek. Ani jméno jsem nerozluštil! Ovšem autor připomíná, že se „rozlobil trošku —“!

Celibát učitelek. V č. 17. „Rozhledů“ ze dne 21. ledna t. r. rozepsal se Quispiam o této otázce a dovodil, že učitelky mají právo na vdávání se a na mateřství. Pravdou jest, že ženin výdělek vítán a potřebou jest v každé domácnosti. Pravdou jest, že učitelka vykonávajíc své učitelské povinnosti starati se může též o domácnost a rodinu. Pravdou jest, že učitelka, stavši se matkou, neutrpí na své autoritě, a že „jen dítě doma zdemoralisované“ dovolilo by si poznámky a úsměšky oproti učitelce-matce, která svůj „změněný stav nevystavuje na odiv“. Těmito slovy myslí zajisté spisovatel, že učitelka skrývá svůj změněný stav. Ale jak to činiti? Jedině stahováním se, což má pak neblahé následky pro plod. Nedoporučuje se tedy veškeré skrývání změněného stavu matčina. Pokud se týče, že jen dítě „zdemoralisované z domova“ dovolí si poznámky a úsměšky, pravím, že stačí pak jediné takové dítě, aby zdemoralisovalo celou školu. Stalo se, že jediné 6ti leté děvče svedlo všechny hochy celé školy k nemravnostem. Z důvodů těch doporučoval bych, aby učitelky vdané nějaký čas před mateřstvím a po mateřství nevyučovaly. Vždyt i dělnictvo žádá, aby nebyly tovární dělnice nuceny pracovati v továrnách do poslední chvíle před slehnutím a aspoň 6 týdnů po slehnutí. Proto nebude asi sporu mezi mnou a učitelkami a spisovatelem článku. Avšak tu jsme u otázky, kdo v té době má zastupovati vdanou učitelku. Snad uslyším námitku, že ti, kdož zastupovali by onemocnělého učitele. Námitka zdá se býti správná, avšak sluší uvážiti, že učitelek přibude tím okamžikem, kterým bude povoleno zůstávati vdaným v úřadě, tak že nejen na všech dívčích školách zaujaly by výsadní posice, ale i na školách venkovských, neboť bude-li zaveden pokrok, lze snad očekávati i druhý, že bude totiž zavedena na všech školách koedukace a tím i volná konkurence. Učitelstvo by jen vítalo jak „koedukaci“, tak i volnou konkurenci na všech školách. Lze-li vyučovati učitelkám hochy 14tileté v Americe, v Italii a jinde, nebylo by to mravnosti ani pokroku na závadu u nás. Ale hlavní překážka, jež až dosud zamezuje vdaným učitelkám vstup do našich škol, jest otázka zastupování v době mateřství. Otázka ta není vlastně otázkou paedagogickou, nýbrž finanční. Až přestane se na školství spořiti, až vzdělání lidu věnována bude větší péče, až přestane vojáčkování, pak samy sebou uskuteční se opravy ve školství: pak i učitelkám dovoleno bude vdávati se, neboť nebude šetřeno na silách učitelských, jež by zastupovaly učitelky v době mateřství. Jest jisto, že bude třeba na každém okrese několik učitelův neb učitelek záložních a kočovných, kteréž by vyučovaly za učitelky mateřstvím obšťastněné. Jednati se tedy bude jen o náklad na ty záložní síly učitelské! *Ad. Schuster.*

Opravte na str. 628 ř. 14. z dola: „momentů“ na monumentů.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 11. BŘEZNA 1905. ČÍSLO 24.

ROZHLEDY

V domě leží těžce nemocný . .

V znepokojení a únavu, v tyto dva pro politiku a politiky stejně nebezpečné stavy duševní, dělí se nálada politická u nás. Politika má míti jasné a konkretní cíle. Za min. Koerbra konkretním cílem bylo donutiti vládu k demisi. Ale co nastoupil min. Gautsch, nikdo tu neví, kam a k čemu se jde. Zdá se, že za dnešního ticha a bezvětří dějí se rychlé procesy v duševním podvědomí lidu a jestli kdy, nejistota dnes stává se nebezpečna mandátům. Zvlášť když pracovnost parlamentu má pro lid jen ten význam a smysl, že lid má dát své syny na vojnu a svoji daň bernímu. Jest jisto, že obratem ruky nelze napravovati staré nedostatky a rovněž jisto je, že čeští poslanci nemohou vlastní silou vynutiti naše požadavky, ale to nebrání, aby tu nebylo vysloveno, jaké tajemné ticho se rozkládá po zemi . . Od jakživa česká politika tím trpí. Lid není opravdu zaujat, není vnitřně účasten. Dá-li se ze zvědavosti a z napodobivosti trochu vyšinout z kolejí svých zájmů, nemá to významu. Jeho vnitřní podstatě, materielní i mravní, je česká politika stále cizí. Ani žádná z t. zv. stran mladých nekoná víc než stranickou agitaci, verbuje abonenty svým časopisům a hlasy i poplatek daně svým vůdcům. Všecko, co politického u nás je organisováno a postaveno, stojí na sypkém písku, jejž vichr přenáší s místa na místo. Politická síla českého národa tkví v nehybné setrvačnosti lidu. A také jeho politická malomoc.

Nejistota a rozklad jako její nutný následek, jsou pochopitelny na př. z následující »situace«. Čeští poslanci na ř. radě chovají se k ministerstvu Gautschovu shovívavě a povolují mu předlohy. Ale toto úřednické ministerstvo nemůže státi se parlamentním, ježto 1) není většiny parlamentární a 2) ježto minist. parlamentární bylo by ohrožováno obstrukcí. Trvá tedy absolutism. Co se změnilo tedy po pádu Koerbrově? — Jednalo se o to, aby někdo z Čechů vstoupil do ministerstva. Dr. Kramář navrhl dra Pacáka. Ale proti tomu se vyslovilo vedení mladočes. strany v Praze, ježto by prý dr. Pacák mohl vstoupiti do kabinetu jen tehdy, kdyby mezi ním a vedením německým došlo ke shodě ve sporu českoněmeckém. Ale k vyřízení sporu toho není chuti ani mezi Němci ani mezi Čechy. Poslední doplňovací volba ve skupině žateckomostecké 17. února, kdy wolfovský všeněmec Herold zvolen byl proti němec. pokrokovému Lechrovi, hned na všech stranách byla ptakopravecky vykládána jako výstraha před smiřováním. A rozumí se, že vláda i strany před ptakopravci klečí v prachu.

Vedle toho i moravské smiřovačky dokazují, že i když strany se octnou u konferenčního stolu, k ničemu to nevede. Za těch okolností můžeme děkovati jenom všeobecné malátnosti a nechuti k činům, jež jest význačnou vlastností všeho, co se v Cislajtanii jmenuje politikou, že řídicí mocnosti tu spokojují se absolutismem mírným, nebachovským. Ovšem vědouce, že taková sladká lethargie je pohodlnější pro ně a že pohodlí bude trvati déle. Pro ně jest tento stav nejkrásnější na světě. Ne však pro národy a občanstvo. Krise hospodářské a sociální ohrožují existence milionů a pohnutky hospodářské zatřesou a musí konečně zatřásti i ospalostí politickou.

Nejistota, nerozhodnost, nevědomost, co chtíť, oč usilovati, je zvláště dobře patrna na opositních mladých stranách, jež přece mají býti dychtivy činů. Pokusy o splynutí nár. sociální, pokrokové a radikální strany narazily na odpor organisací nár. sociálních. Morava a v Čechách Plzeň ozvaly se rozhodně proti sjednocování. A ku podivu: i ústřed. list strany, Česká Demokracie, otiskla z prostějovského listu strany příkré odmítnutí rad. pokrokářů (dr. Ant. Hajn). Čekáte, co se nyní stane? Nestane se nic. Za čas zase proskočí zprávy o vyjednávání, zase se někdo někde ozve, vyjednavači se zaleknou, odskočí od sebe a zaprou. Divíte se tomu začarování, tomu strachu, něco učinit, nerozumíte té nemožnosti, žíti v takovém nepřetržitém nic-nechtění! Vykládáte si to z části i tak, že všichni, kdož politisují, chtějí býti opatrni, že pamatují na zadní kolečka, nechtějí nic míti s tím, co je nejisto, bojí se, aby se neopotřebovali a si neuškodili a p. a zajisté i tento důvod jest rozhodující u starých i mladých diplomatů, ale přece není tak mocný a všeobecný, aby mohl býti původem tak nápadného rozpadání, takové citové a myšlenkové oblomovštiny, takové mdloby.

Mezi inteligencí a lidem zeje u nás veliká propast. Neznají se navzájem a pohrdají sebou vzájemně. U nás jistě již dávno nestal se pokus poznati lid z pohnutky čisté. Jakmile se kdo zajímá o lid, jistě něco od něho chce. A tak bratří-li se kdo s lidem, jsou to ti, kdož mu šilhají po kapse. A učí i vzdělávají lid ti, kdož chtějí, aby si je lid zvolil za pány a vůdce. Proto neschopnost inteligence promluviti ze srdce lidu, rozčarovati jeho srdce a uvolniti nevyčerpatelné zdroje, jež tam jsou uzavřeny, jest zcela srovnalá a přiměřená nehybnosti lidu, politické lhostejnosti a lehkověrnosti (hr. Šternberk), tak že politika národní je stále jen záležitostí několika osob, jež ctižádostí dali se zlákati na trnitou dráhu poslanectví. Avšak není jen odcizování a cizoty mezi inteligencí a lidem. I sama inteligence sebe nezná. Každý se může přesvědčiti, že ti, kdož v životě veřejném stále sebou se zabývají (byť i jen polemicky), nemají o sobě zdání. Není v nižádném národě (jako u nás), aby vůdci (i t. zv. vůdci) politických stran byli rozdvojeni osobně tak, že pro osobní nepřátelství nemohou ve věcech důležitých veřejných spolu důvěrně pojednati. A není dnes nikoho (po smrti Riegrově), kdo by přes tyto osobní kyselosti mohl svojí autoritou přecházeti. To je tím osudnější, že u nás není starých tradic a dochovaných norem společenských a morálních. Tak vzájemná hluboká nedůvěra a nechuť v zárodku dusí nejušlechtilejší city a snahy, jimiž

by pospolitosti velmi prospěno bylo. Srazí-li se dva lidé, nikdo z nich už se neodváží znovu setkati se s druhým, leč až po zuby ozbrojen chladností a nevšímavostí. Zcela lidské sblížení je nemožno ze strachu před tvrdostí druhého a ze strachu z výsměšného: »přilezl ke křížku!«

Je velmi nehostinno a trudno žíti v Čechách. Obklopuje vás úzkostlivé napjetí, otupující tíseň jako v domě, kde leží těžce nemocný. Živý temperament národa, otráveného nedůvěrou, z většiny oprávněnou ke všemu, co se mu veřejným životem nabízí, ano vtírá, hledá viditelnou osu své jednoty v někom, kdo by životem čistým, neúhonným a nezištným strhl jej k důvěře, obdivu a lásce. Posud hledá marně. Najde-li ho? *P.*

Slezský dopis.

O nás a o úřadech. Poměry, které ve Slezsku u státních úřadů vládnou, lze nazvat přímo tureckými. Vzdor § 19. zákl. zákonů jsou Češi ve Slezsku v ohledu jazykovém postaveni jaksi mimo zákon a na urážlivé, někdy i osobně úmyslné přehmaty v utlačování češtiny není žádné instance, která by zjednala zákonu a slušnosti trochu platnosti. Je-li tu a tam někde skromná výminka, je to jen osobní zásluhou toho kterého úředníka, který si však podobné propašování češtiny bere na vlastní risiko, jež nebývá vždy tak malé. Neschopného člověka úřady snesou nikoli však českého »propagátora«, a tím je každý, kdo českým lidem úřaduje česky.

S přehlídkou úřadů dle druhů budeme brzo hotovi: od zemského výboru obcím a stranám všechno německy od hejtmanství rovněž. Českých lidí v těchto úřadech velice poskrovnu, u berních úřadů pak skoro úplně žádní (jak potom úřadování vypadá, lze se domysliti). U soudů poměry nejsou o mnoho lepší, i u některých, abychom tak řekli »slušnějších« soudů kromě několika nejjednodušších věcí vycházejí větší a důležitější písemné výměry jen německy; pozemkové knihy německé a ne všichni úředníci při nich češtiny úplně znalí. — Člověk se až zardí studem nad urážlivým tonem nařízení, která v době změny jazykových výnosů byla podřízeným soudům zasílána, a v nichž všechny dosavádní ústupečky zase zrušeny. Tam nescházelo nikdy věty . . a každý pokus proti tomu směřující budiž co nejbedlivěji stíhán a co nejpřísněji trestán . . A protokoly v české věci s českou stranou sepsané německy s urážlivým zakončením »verdolmetscht«, jako bychom byli v Prusku!

Což pak teprve vyřízení stížností, které proti tomu byly podány: »nelze vyhověti, jelikož to není řeč obvyklá!« V Bilovci, ve Struměni! První okres je z polovičky český a druhý úplně polskočeský. Anebo výmluva pánů v Těšíně, že kancelářský úředník neumí česky!

A co je při tom zvláštního: všechny podobné stížnosti přišly z venku, nikoli ze Slezska, neboť Slezák (advokáty nevyjmaje) je už na to příliš zvyklý a málokdy se v podobném případě vzepře.

Jak toto zlo odstranit?

1) Uvědoměním lidu a poučením ho o jeho národnostních právech. 2) Udílením bezplatných právních porad v tomto směru. 3) Systematickým ohražováním proti podobné svévoli a 4) Tlakem shora na odstranění monstrósních výjimečných nařízení.

Zejména tento poslední prostředek nesmí scházeti, neboť bez něho prvé tři ničeho nepomohou, protože vyšší slezské instance odstrkování češtiny nejen kárat nebo odstraňovat nebudou, nýbrž spíše takovou zlovůli podporují. Ta věc je v kompetenci pánů poslanců.

Tak bychom se měli starat o úřady my, ale nečiníme tak; za to se starají ony tím pečlivěji o nás. Nejlépe se to jeví v soužití obou slovanských kmenů slezských, jemuž se říká česko-polská shoda. Není snad v politice absurdnějšího slova. Stále a na všech stranách je slyšíme a čteme, ale pro boha kde je nějaký i dost malý reelní příklad této shody? Známá je a do veřejnosti byla vržena jen z několika »českopolských« banketů, při nichž pod vlivem šampaňského se ovšem řekne leccos, na co se druhý den pohlíží velice skepticky. Ale ve skutečnosti? Ne shoda, nýbrž zřejmé nepřátelství a tuhý boj! Soudím z fakt.

Kde se může mluvit o shodě? Buď v parlamentě anebo tam, kde obě národnosti sousedí. O prvém případu je zbytečno povídat, a na rozhraní obou národností v Těšínském Slezsku je boj na nůž, jehož houževnatost by byla na některých našich germanisačních bojištích velice na místě. O každou jednotlivou dušičku bijí se oba kmeny, neštítíce se při tom i prostředků špinavých (denunciace a pod.), jen ku prospěchu Němce, který pak v kalných vodách naloví pro sebe více, než oč se vůbec bojovalo.

Na čí straně je pravda? Z toho, že na rozhraní obou kmenů t. j. v západní polovici Těšína má česká řeč polský přízvuk a několik úsloví polských, a z toho, že přistěhovaly se zástupy polských robotníků do zdejší kamenouhelné pánve, odvozují Poláci polskost celého Těšínska, čemuž ovšem Češi se brání, poukazujíce na momenty historické a hospodářské. A tak se v hraničních místech (Karvín-Orlová-Dombrová) zápasí s vervou, opravdu lepší věci hodnou. Že polský příliv robotníků má váhu jedině číselnou, jde z toho, že jsou to příslušníci nejspodnějších vrstev a velikou většinou, ba skoro úplně analfabeti, kterých ku př. pol. okres těšínský vykazuje 24%, fryštatský (v němž leží slezská uhelná pánev) 30%! kdežto okres bilovecký, Poláků úplně prostý, pouze 4%. A tak se bojuje o školu, o kostel, o obecní zastupitelstva, o každý spolek, při čemž charakteristické jsou hlavní záštity polské strany: revolverové plátky nejhrubšího zrna s »Głosem ludu Śląskiego« v čele, polští kněží a — c. k. úřady!

Jak pak by tyto mohly scházeti, kde se jedná o nadvládu Němců, kteří přirozeně ze dvou zápasících mají užitek, a sice nejen nepřímý, nýbrž i přímý, neboť Polák raději se poddá Němci, než by učinil sobě menší ústupek Čechovi, a kde může, volá Němce na pomoc. I kdyby měli Poláci stokrát pravdu, tato okolnost vtiskuje jejich boji pečeť nemravnosti a odebírá jim sym-

patie všech nestranných a čestných lidí — ba neváháme říci, že budí mnohdy i hnus, jako na př. tomu bylo při rozhodnutí říšského soudu v neprospěch českých škol ve Vídni, nad nímž zmíněné plátky projevovaly ne pouhé potěšení, ale přímo frenetický jásot.

Jen poznámkou budiž ještě zmíněno, že následkem těchto poměrů kvete na našem rozhraní nadměrné rusofilství i v kruzích nejpokrokovějších.

Psáti Slezský dopis o některých zjevech veřejného života a nezmíniti se o právě zemřelém Janu Kolofíkovi, je nemožno. Hází-li se velmi často bez důvodů frásí o nenahraditelné a nevyplnitelné mezeře, v tomto případě rčení má plné svoje odůvodnění. Prototypem z lidu vyšlého Slezáka, obětavého a lidu oddaného inteligenta byl zemřelý Opavský lékař Jan Kolofík.

Jeho pohřeb, v Opavě dosud nikdy nevídaný, svědčil nejlépe, kdo českému lidu právě umřel. Byl přímo vrostlý do srdce a lásky lidu, neboť »po našemu« s ním dovedl pohovořit, vyslechl jeho stesky a nešetřil v případech potřeby nějakým tím chuďasovi vtisknutým rýnšťákem. Velevzácnou vlastností nebožtíkovou bylo, že scházel vždy při akcích národních, kde se rozdělovaly hodnosti, sinekury a pod., nikdy však nechyběl tam, kde se jednalo o to pracovat a — sáhnouti do kapsy. Jestli při své znamenité praxi zemřel chud, tak že se zahájily veřejné sbírky pro jeho rodinu, tím slavnější palmu si vpletí do svého věnce v době, kdy vlastenectví a lidomilství se provozuje hubou — až k těm kapsám, a kdy ještě obětavé vlastenectví jest nám nezbytno. U oficielní české representace snad pro tu svou odlišnost oblíben mnoho nebyl, také z opavských hlav nad jeho hrobem nikdo nepromluvil.

Ještě poznámka k charakteristice »učitelů« do předešlého článku, jíž by mi bylo opravdu líto neuplatnit: Učitelský sbor v české P. P. obstarává hudbu při bále panských t. j. německých úředníků! — Srdečný pozdrav! *Přítel VI.*

Z novější prosy.

V záplavě erotických směšností, jež nyní stále hojněji se objevují s novými jmény prosaiků, vážná kniha připadá jako květ z dalekého kraje. Jest zdánlivě chladná a bez vůně, mysl si musí zvykati teprve na její ovzduší. Avšak nehoršíme se proto na ni, pomalu probíráme se jejími větami, a čím více se spřátelujeme s jejím přísným tónem, tím pevněji staví se nám na oči její oprávněnost.

»Dominik, jeho studie a prakse, sny a život«, tak jest nadepsán román dra Kolmana. Nazval bych tu práci spíše monografií člověka, neboť s takovou podrobností obírá se autor svým hrdinou. Předvádí nám jej od dětství až do brzké smrti. Dominik je člověk nemocný nemocí svého věku, autor nemoc tu ještě vymezuje na nemoc rozhraní dvou století. Jsou tu dva póly: chtění a možnost, mezi nimiž se potácí Dominik. Ctižádost, k níž se přiznává, chtěla by s ním vystoupiti do výšin, ale není mu to možno. Jsou ve světě radosti, radosti tance, dívčího objetí, zpěvu

— ale Dominiku nelze jich užiti. Má v srdci marnou skepsi, jež mu každou sladkost zkyselí a všechen jas života zatemňuje. Po gymnasijních studiích rozhodl se pro lékařství, ale za dvě léta odchází z fakulty lékařské, lekaje se lidského těla. Stane se hospodářským příručím a tam v tichém zátiší zapisuje do deníku kroniku svého života. Přemýšlí o sobě, rozsuzuje všechny své city a duše jeho upadá v těžkou síť zoufalého zmatku. Sám o sobě přiznává, že »mu každá myšlenka a každý cit působí tolik neurčitých bolestí«. Tak ani láska jeho ku Věře pojednou v příručím Dominiku vzniklá nemá ráz slasti, ale ustavičného sebe pokořování a bičování. Jeho skepse tu vrcholí. Nedůvěřuje ani sobě a nitru svému, »slaboch, který si každé slovo desetkrát přeříká šeptem, nežli je řekne nahlas«. Věra je pak zasnoubena s ředitelem panství a tento obrat zabolí jej zase tak v duši, že se proň celý svět zalije v trpkou beznaději. Věra je posledním článkem jeho pohnutlivého života. Duše jeho se pak zatemňuje a Dominik umírá ze šílenství.

Načrtl jsem dějový obsah této knihy, jež má daleko více smysl mravní než zábavný. Jsou v ní především krásně vyznačena muka mladistvé ctižádostivosti, jež nedávají duchu spáti ani na chvilku odpočinouti. Škola, rodina, společnost, vše mu bylo »arenou, v níž by jako ohnivý zápasník povalil nenáviděného soka a strhl k bouřlivé pochvale tisícihlavé množství«. Obraty a přechody — nazývá spisovatel děje let, v nichž Dominik dospíval, léta mravního kvašení. Zmínil jsem se již, jak odhazuje Dominik ve své skepsi všechny radosti světa. Přiznává si ovšem, že nebyl v těch šestnácti letech chlapcem normálním, vyčítal-li si tak tragicky každé hnutí smyslnosti, ale byl prodán tomu zlému čarokruhu a musil zlaté své mládí otloukati v myšlenkách přísně vážných o světě, lásce, lidech i Bohu. A dobře věděl přec, kam jej žene ta věčně neustálená mysl. Praví o tom: »Což pak lidé, kteří se nespokojují tím, co jim podává světská autorita, kteří nemohou nabýti důvěry v lidstvo, jehož slabosti poznali, tím již pozbývají práva na život?« Každá událost života, někdy i zcela miniaturní, přiměje Dominika k mnohým úvahám, pro něho sice zcela neplodným, takže ho nechávají na témže místě, kde byl, ale úvahám pro čtenáře velmi cenným, přesvědčujícím a budícím stále nový zájem. Takovými krásnými kapitolami jsou Smrt, v níž vzpomíná Dominik mučivých chvil doma u mrtvoly matčiny, a Zpověď, analysující jeho city za noční procházky místy hříchu a životního kalu. Tu vyniká zvláště mravní čistota nešťastného Dominika. Místy až prudké rozhořčení proniká Dominikovými vzpomínkami na neblaženou tu cestu vlastí prostituce. Ale nad přísným mentorem i tu stojí stále jemný rozjímatel, jenž nespokojuje se pouze konstatováním zla, ale jenž by rád také vyléčil ten neduh. V některých časopisech za doporučení této knihy byly před vydáním vytištěny krátké stati z Dominika o alkoholicích. Jest nádech žertu v těch nadpisech: alkoholik veselý, mrzutý, spustlý, ubohý a starý, ale obsah jejich jest vážná pravda, až psychopathologie ukrutné té náruživosti. — Celkem nemohu knihu ozdobiti cennějším epithetem,

nežli kniha vážná. Třeba ji čísti celou, aby mohl každý poznati tak hodnotu její, jak se stalo mně. Jest na ní zříti pečlivost a píli, s níž se oddával autor svému dílu, a s touž pozornou dbalostí chce býti také čtena. — Ku vnějším jednotlivostem přihlížeje, vytkl bych autoru, že namnoze příliš málo rozděluje na sloupce. Vadí to přehlednosti. Sloh i čeština je v celku správna, některých možných výtek může se autor při novém díle lehce zhostiti. Jaroslav Kolman přidal tušové kresby. Jsou velmi nejasné, někde i nesrozumitelné a dílu věru neposloužily. Či zavinila to reprodukce?

L. Křikavy: Skrytá erotika, K. H. Hilarův: Její bůh a Ant. Tichého-Lidée: Prvotiny kacíře mohly by býti dokladem pro známý již můj »traktát o spisovatelích«. Nepomůže ani p. Hilarovi, že kniha jeho vydána již ve druhém tisíci a dokonce zvláště v provedení luxusním. »Skrytá erotika« obsahuje čtyři povídky, jež se zjevně zase kochají pro sebe i pro čtenářstvo v analysách známého pudu. Zase by tu ovšem mohl býti spor de gustibus. Ale jak možno umělecky zhodnotiti planou a prázdnou myšlenku povídky nadepsané »Pozdravení«. Neť hostinského poddá se vášnivé oddanosti ku dennímu hostu tak, že si ho sama vyčká za noční chvíle u svého pokojíka. Je to smutná slabost dívčina, ale právě proto ani dost žertovná ani dost tragická, aby měla býti posvěcena uměním. Titulní povídka zabývá se zcela nevěrohodnou sexuelní perversí dívky, jiné dvě nejsou daleko uměleckým oprávněním od předešlých. Ostatní tři povídky jsou z ovzduší nemocničního, dvě z nich o bláznech, thema, jež nyní u mladých jest takřka módní. Sloh zdá se mi epigonně uhlazený. Prošli jsme už celou školou literárních sexualit a tak je i mluva tohoto autora — řekli bychom — odborně vyškolena. — Pana Hilara znají už i mladí jako pracovníka neunavného. Napsal a vytiskl — toť asi krátce naznačený děj vzniku této knihy. Nepřemýšlel mnoho o ní, nevyjemňoval, neopravoval. Nadpis »Její bůh« sám rozpůluje obsah knihy na smyslnost a lacinou mystiku, půle to těžko spřežitelné. A dle toho zjev celé knihy.

P. Tichý-Lidée má hodně sebevědomí. Dostal 732 dopisů po vydání první knihy své: »Nad Bahno« a v 578 vysloveno přání, aby vydal také své předcházející práce. Žádá v proslovu, aby tato sbírka, v níž úplně vyhovuje oněm 578 dopisům, »nebyla kritisována jako literárnost«. Měl bych zamítnouti jeho žádost a promluviti o pošetile ješitném jeho sebevědomí, o starých látkách črt: Model, Moderní Golgota, Amtáři a j., o nápadné shodě povídky: »V perspektivách smrti« se Zolovým: Za živa pohřben, — ale přece jen konečně té žádosti vyhovuji. Autor ostatně i tak »cítí zvláštní hrdost před svým Já«. *St. Kovanda.*

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

IV. — V době moskevského panství doléhá ohlas někdejších věčí (sněmíků) totiž zémskije sobòry, z nichž první svolal Ivan Hrozný r. 1548 a poslední Fëdor r. 1653. Celkem jich

bylo za těchto 100 let 15. Mají sic volené poslance z celé říše, volba děje se zcela volně a jediný předpis byl voliti »dobré a rozumné lidi, s nimiž je možná jednati a kteří jsou zvyklí státním a zemským záležitostem«. Sněmování zahajováno trůnní řečí. Kromě toho bývaly i sněmy speciální pro určitou otázku (moskevské, vojenské, kupecké a j.). Také byly někdy dvě sněmovny: šlechta a preláti zvlášť a poslanci také zvlášť. Sněmy měly ráz demokratický, neboť vedle hodnostářů duchovních volil si nižší klerus poslance, a vedle vyšší třídy služebné (šlechty) byli tu poslanci poplatnictva. Sněmy jednaly pouze o předlohách carských (dopròsy) a to ve sborech (asi komisích) a generálním shromáždění, kde rozhodnuto o konečném usnesení; toto usnesení není zákonem, ba mohlo i odpadnouti. Přes všecky tyto vyvinuté formy, nemají moci zákonodárné a svolávány jsou z pravidla za účelem rozmnožení státních příjmů na vojsko a na správu. Jich snesení jsou pro cařе naprosto nezávazná.

Nejzajímavějším sněmem byla Bol'šája komíssija svolaná do Mosky Kateřinou II. r. 1766 zvláštním manifestem k vypracování Uložénija (zákonníka). Za tím účelem vypracovala sama cařice na základech francouzských encyklopedistů Nakàz (instrukci), který měl býti rukověti sněmu a dýše takovou lidskostí a spravedlností ku všem, že sněm s pláčem vyslechl řeč, jakou k němu nikdo nikdy s trůnu nemluvil. Lhůta sněmu měla býti 4letní po případě delší. Byly tu zástupci dvořanstva (160 voj. a úř. hodnostářů), měšťané (207 většinou kupci) a sedláci (164 většinou lidé sprostní) a 28 z vládních míst. V trůnní řeči čte kn. Golicyn: ». . Máte příležitost oslaviti sebe a svůj věk a dobýti si vážnosti a díků budoucích věků. Od vás očekávají příkladu všickni národové: oči všech obráceny jsou na vás. Sláva vaše jest ve vašich rukách a cesta k ní vám otevřena: od souhlasnosti vaší ve všech těchto užitečných vlasti prácech bude záviseti i dokonalost jich!« Tak mluvila Kateřina *čtvrtstoletí* před velikou revolucí francouzskou k svému národu! Ovšem ohromná práce byla větší nežli síly sněmovní: trestní právo kodifikovati, 1264 poslaneckých nákàzů* projednati, civilní právo upraviti, poddanskou otázku rozřešiti atd. Leč kromě císařovny nikdo ani v organisaci práce ani v iniciativě nepracoval. Nicméně má v dějinách ruských tento sněm znamenitý význam přes to, že nedosáhlo se účelu, pro nějž byl svolán. A právě tohle poslední podnes bývá záminkou všem nepřejícím takové instituci a raději upícím pod oligarchickou mocí byrokracie.

Od té doby k podobnému pokusu nedošlo z příčin, které sám Speránskij pro svou dobu osvětluje. Touha však po něm ve vzdělané části ruské společnosti nikdy neutuchla, nesměle ozvala se v děkabristech a hlasněji za reformního císaře Alexandra II.

* Každý poslanec měl od svých voličů instrukci ve formě petice ke sněmu.

Šlechtické hromady již za tohoto panovníka v některých guberniích žádaly za náhradu zrušeného poddanství, aby jim dány byly politické svobody a ústava monarchická. Ale vláda přísně potlačila tyto hlasy (Leroy Beaulieu). Za Loris-Mélikova znovu 1880—1 ozvaly se tyto hlasy v Petrohradě, Kazani a Tveři a ukazovaly na svobody Finska jako vzor. Ovšem tu šlechta chtěla právo kontroly státní jen pro sebe.

V. Za hrůzné doby nihilistických činů oné hrstky lidí, která si umínila terrorem pohnouti císaře i samovládnou družinu k propuštění politických svobod, když den ze dne byl život Alexandra II. ve větším nebezpečenství, dal se tento nakloniti k povolnosti některými rádci jako Loris-Mélikovem, jenž získal si nemalé důvěry v národě populárnosti, kn. Dolgorúkou a hr. Adlerbergem, že chtěl povoliti národu »konstituci«. Jak o ni smýšlel a jakou »konstituci« zamýšlel zjednati Loris-Mélikov, jest nejlépe patrno z jeho vlastních slov: »V listopadu a prosinci končívají se zasedání gubernských zemstev; v lednu měli se scházeti v Petrohradě delegáti gubernských zemstev, k nim měl se připojiti některý počet osob jmenovaných vládou v hodnosti zástupců gubernií, v nichž není zemstev — čímž vznikla, chceteli, »centrální komise«. Měla uvažovati o oněch návrzích zákonů, jež měla vláda za potřebno jí předložiti k prozkoumání; odtud tyto návrhy šly by pak do »státní rady«. Řekl jsem tehdy hosudarovi, že tímto ústupkem bude na 3 roky společnost uspokojena. Komise mohla sloužiti jenom za přípravu povolným krokem k širší bási otázky o základní reformě našeho zřízení státního«. (Osv. 1903, 209). I tu vidíme, že nebylo vlastně na konstituci pomýšleno, ba že Loris-Mélikov začínal zase tam, kde kdysi skončil Speránskij, a že chtěl svolati komisi jako Kateřina II., jenže s tím rozdílem, že v ní měla býti zastoupena celá říše t. j. všecky gubernie stejnoměrně a že se měla na tři léta pravidelně scházeti. V tomto složení byl by to sbor notáblů, jenž měl pouze poradný hlas o proposicích císařských, vlastním zákonodárným sborem zůstávala nadále státní rada.

Jak daleko postoupila v ruské vzdělané společnosti touha po konstituci o tom nejlépe svědčí to, že největší její odpůrcové slavjánofilští i ostatní nevyslovují se zásadně proti všemu účastenství národa ve vládě, nýbrž odpovídají souhlasně: ještě není doba příhodná. Tak pověstný zpátečník D. A. Tolstòj, ministr osvěty a přítel Katkòva a Pobèdonosceva, měl prý říci Aleksandru III.: »Račte býti ujištěn, Veličenstvo, v onu chvíli, kdy bude Rusko připraveno pro kostituci, budu to považovati za svatou povinnost Vám to oznámiti.« I takováto historická anekdota má svůj význam ne předmětný nýbrž psychologický. Takových přátel repraesentativní soustavy je v Rusku na tisíce — mezi nejvyššími hodnostáři.

Zemstva.

VI. Po zrušení poddanství r. 1860 Mik. Miljútin jako tovaryš ministra vnitra usiloval o zřízení provinciální samosprávy,

avšak dvorní reakce způsobila jeho propuštění. Teprve r. 1864 zřízeny vedle šlechtických shromáždění nové provinciální sbory zemstva. Jméno upomíná na »zémskuju dúmu« starší doby, avšak zřízení je moderní a odpovídá v miniatuře našemu sněmu: jsou zde zástupcové šlechty, měst a sedláků. Je to zastupitelstvo volené a sice od měst, vesnic a velkostatků; o počtu rozhoduje množství nemovitého majetku. Obecní hromady selské volí volostné zemstvo, volostná zemstva újezdné zemstvo, a toto zase gubernské zemstvo; členové tohoto jsou glásnyje — poslanci, členové oněch slovou výbořščiky — volitelé. Passivní právo v těchto hromadách mají usedlí sedláci, statkáři a duchovní, kdežto aktivní pouze sedláci. Jak viděti byla snaha zákonodárcova ponechati volbu úplně v rukách selských obcí, avšak při naprosté nevzdělanosti selského lidu řídila volbu dle své chuti často jen policie, a tak nejednou dostali se do zemstva i nehodné osoby — kuláki a p. Ovšem dnes začíná daleko rychleji vnikati do selského lidu vzdělání přičiněním samotných zemstev, a proto i lepší lidé sem přicházejí a voliči lépe svého práva užívají.

V skupinu statkářů (zemlevládělcy) náleží šlechta, kupci a úředníci. Census se mění dle úrodnosti kraje a dle usnesení zemstva. Každý, kdo má plný census, má hlas, ostatní sestupují se v skupiny censovní, a každá skupina má taktéž jeden hlas. Ženy a nedospělí směli původně dáti plnomocenství, dnes v některých guberniích mají ženy volební právo aktivní a někde i passivní. Volby jsou přímé i nepřímé zároveň. Při tom mívá tato skupina z pravidla nadpoloviční počet hlasů v újezdném zemstvu, kdežto selskému stavu se ubírá, připadlo-li by naň zákonitě více hlasů, nežli si přeje gubernátor, který má na volby veliký vliv a rozhoduje i o tom, smíli obec volit jednoho nebo dva zástupce.

Gubernské zemstvo je stejně složeno, pouze nejsou do něho přímé volby, nýbrž každé »újezdné zemstvo« vyšle jistý počet poslanců do něho. Zřízení samo je velmi demokratické, neboť nègramotný, »temný« mužik zasedá tu vedle knížete s rozsáhlým vzděláním západoevropským — ale oběma nepřichází to příliš divno, protože v Rusku na staré tradice lehko se zapomíná. Tu nevzniká třídní boj jako na západě, tu není stavovskeho ducha. Také to nelze podněcovati, že převahu má vzdělanější stav stakářský a že zemstva dosud úplnou převahou jsou zemědělská a tudíž hospodářský zájem jest většině členů společný.

Členové volí se na 3 roky, a předsedou zemstev je vždy maršálek újezdné a gubernské šlechty. Újezdná zemstva mají 20—30, kdežto gubernialní 60—100 poslanců. Obojí shromažďují se obyčejně jednou v roce (říjen—leden) se svolením vlády k zasedání, a sice újezdní nejvýše 14 dní a gubernské 30 dní (a mohou míti jedno mimořádné zasedání). V ostatní době vede správu a provádí usnesení zemstev — zemská

uprava t. j. výbor (asi jako u nás zemský a okresní výbor). Členové její jsou placení.

Usnesení zemstva je platné, sejde-li se alespoň $^1/_3$ členů, ale i toho často nebývá a teprve v nejnovější době jeví se více horlivosti v navštěvování schůzí. Také přicházejí mnozí pouze do prvních schůzí, kdy jsou voleni placení soudci a úředníci, hned potom se rozjíždějí. Tím vysvětlujeme si, proč často nejlepší lidé z újezdů nedají se voliti do zemstev. Původně měla tato instituce tvořiti protiváhu státní byrokracii, avšak jednak lhostejností, jednak stejnými vadami prosáklá nedosáhla toho, ba naopak zavdávala příčinu i odpůrcům samosprávy k oprávněným stížnostem.

Kompetence těchto sborů je velmi široká. Jim náleží volba mírných rozsudí, zemědělství, obchod a průmysl; s tím souvisí zařizování komunikací, meliorace a pojišťování; dále patří jim jistá policejní správa zvl. veterinářská, ubytování vojska, a pak zejména zřizování škol. Na uhražení výdajů mají právo vypisovati daně a činiti rozpočty; také jim patří rozvržení daní státních. Přes to, že usnesení jejich nabývají většinou platnosti teprve po schválení státními úřady, jest patrno, že mají velmi širokou pravomoc. Gubernské zemstvo udílí instrukce újezdným a má dozor nad jich pracemi.

Velkou vadou tohoto samosprávního zřízení jest, že nebyl učiněn přesný rozdíl mezi ním a státními úřady, ano tyto záhy osvojily si moc nad ním, aniž by zemstva měla moc se brániti. Odtud rozpor mezi centralisací a zemstvy a ustavičné obmezování těchto na prospěch byrokratismu. Gubernátor má právo zastaviti usnesení, od něho jde odvolání k ministru a po případě k senátu. Zákon stanoví případy takové slovy, »skutečným-li říšským zákonům odporují« — a v tom může býti všecko. Zasedání je veřejné, avšak usnesení podléhá censuře gubernátorově. Tisknouti však jednání se nesmí bez zláštního dovolení. Také nemají zemstva »petičního práva«; žádosti smějí přednášeti gubernátorovi a skrze něho vládě — ta je hází do koše a pouze ze sta jednu vyřizuje.

Ještě větší vadou jest, že zemstva nemají úředníků ani jiných orgánů k provádění svých usnesení a tak zase musí je odevzdati gubernátorovi a státním úředníkům. K tomu druží se nedostatek hmotných prostředků pro úkoly zemstva. Zémskije sbóry — část to pozemkové daně — nedostačují. Již to, že sedlák platí z dešjatiny 14 kop. a císařská rodina 7 kop. (má 130 mil. dešj. půdy) stačí k porozumění na koho svaluje se břímě daní. Přes to však dovedla mnohá zemstva opatřiti si potřebné a hojné prostředky zejména k zakládání škol a zdravotním účelům. A tu je pozoruhodno, že zemstva, v nichž mají převahu sedláci často analfabeti, daleko obětavěji zakládají školy a povolují peníze, nežli ona, kde mají většinu šlechta a kupectvo. Také nucené pojišťování zavedeno v některých guberniích, neboť »Rus selská vyhoří během každých deseti let na padrť a roční škoda způsobená na selskem majetku činí 30,000.000 rublů« (NV 9947). (P. d.)

Dr. Otto Weininger o ženách a emancipaci.*

Die Frau verrät ihr Geheimnis nicht.
Kant.

Pro naši dobu je u většiny symptomatickou příkrost úsudku o ženě a o všem tom, co jí se týká. Nazírání na ženu je dnes namnoze nízké, a z nízkosti rodí se ráda tvrdost a pohrdání. Kdo posuzuje mírněji, činí tak ze všelikých ohledův. A tak jest stav aspoň na vnějšek snesitelný. Básníci jsou lidé, kteří si »to« nechtějí přiznat, kdyby si to jednoho dne pověděli, zahodili by lyru i idealy. Kteří si to však plnými ústy přiznávají, jsou zase brutální v každém ohledu. (Zvláštním druhem mody zdá se býti nyní filosofická brutalita.) Tak pro tuto delikátní pravdu nenalezena ještě všeobecně uspokojující nazírací forma. Každý řeší poměr k ženě svým způsobem, nejlepší zdá se býti methoda vesnických praktiků: mnoho o těch věcech nepřemýšleti, jakoby zde skutečně přílišné přemýšlení škodilo. Tací lidé našli ku podivu nejlepší formu spolužití; v jich klidu, trpělivosti a nevědomé hlouposti tkví harmonický poměr k ženě.

Spisy žen jsou založeny vesměs citově; potřeba je napsati, vyprýštila z bolestného nitra, když pozorovaly život. U mužů naopak stává se často věc ta pouhým objektem, jako jakýkoliv jiný jev přírodnický, socialní atd. Konečně jsou ti, kdož uvažujíce vědomě neb nevědomě podkládají vlastní subjekt; ti přemýšleli již od prvního poznání ženy, a je záslužno, napíší-li memoiry nebo biografie neb jinou formu písemného výrazu, do níž by pečeť jejich já byla znatelně vtisknuta. Dr. Weininger nenáleží ani k prvním, ani k druhým, stojí asi uprostřed. Proto jej tak mnozí odmítají. On sám dal čtenáři nesprávné stanovisko posuzovací. Dnes kdy je tak úsilovná snaha zbaviti se starých předsudků o duševní inferioritě ženy, kdy otvírají se jí učeliště, vyzývá se ke konkurenci vědecké i umělecké a vůbec životní, kdy doufá se s její součinností v nové skvělejší útvary, u mnohých tradiční názor navlékl na se pouze nové roucho, a z dráždivosti, nenávisti k ženě vyvinul se strach o samostatnost mužského já. Odtud tak prudká reakce namířená proti ní, té ponižované a slabé, odtud horečná snaha zbaviti se všech ohledů k ní, nedbati jí, ponížit tu smělou dobyvatelku mužů a intimní svědkyni mužských slabostí a ponížení. Weininger je jedním z těch. Jen nervosně zvýšená nenávist mohla napsati tak bezohlednou knihu i paradoxně duchaplnou, která tak různě posuzována, je zatím vděčným předmětem salonních rozhovorů. Bude projevem jedince a jako takový musí býti posuzována. Muže a ženu staví v příkrou protivu; nejsou u něho bytostmi vzájemně sobě prolínající jádrem lidské jsoucnosti, aby proniknutím a složením snah a cílů dosáhli nejvyšších možných hodnot životních. A W. bolestí, vášní rozjitřenou, s nitrem rozhlodaným analysou chce pokusiti se řešiti problém pohlavní! Což není třeba přírodovědcům nechati zde volné pole. Či nerozřeší jej ti?

* Geschlecht und Charakter. Eine principiele Untersuchung von Dr. Otto Weininger. 4 vydání. Braumüller Lipsko. 6 K.

Pravda, mnohé, co bylo tajemno, jest dnes jasno, za to mnohé přírodní věda zavinula, (její předmět toho vyžaduje) a zahnala do fines kde třeba nejsložitějších method — a ty narazí vždy posléz na jednu a tutéž hráz, kam dále již nelze. Vždyť k rozvázání zdánlivě jednoduchých uzlů třeba často staletí vytrvalé práce. Konečně se i problémy přesunují a to, co se nám zdá záhadou, často není jí snad ani. Děti doby mají mnoho problemů, a jsou k nim zlobiví, vášniví, netrpěliví. Mají k nim sebevědomí, na kterém visí duchaplnost jako blýskotný šperk. Pro jiné je zase samo toto sebevědomí záhadou. A tak jsou tu samé záhady a problémy.

V každém člověku jsou, dle Weiningera, prvky obou pohlaví. (Arhenoplasma a thyeloplasma.) Působí na sebe vzájemně a výsledek je charakter. Jeden převládá: mužský nebo ženský. Jsou muži, kteří jsou úplně ženami, ale naopak ženy nemohou se státi úplně muži, ženě je to prostě nemožno. Může rozvinout a uplatnit druhý element, ale v jádru zůstane ženou. Uplatňování mužskosti v ženách nazývá se emancipace. Žena, jejíž mužskost je méně výrazna, anebo jestliže jí mužskost schází (žena absolutní, typ neexistující), necítí nijaké potřeby ani schopnosti k emancipaci. Ty které usilují o volnost a práva žen, mají mužské tahy i anatomicky mužský charakter. Z toho plyne důležitá věc: nemohou míti proto pohlavní affinitu k mužům ale k ženám. Mužský charakter sbližuje je s ženami. Safó byla první emancipovaná a kontrasexuelní (láska safická, lesbická), panovnice, spisovatelky (Kateřina II. ruská, král. Christianie Švédská, George Sandová), jinak mohou to být také muži, ale zženštilí tíhnoucí k ženám zmužtělým (Chopin, Musset: George Sandová, Michael Angelo: Vitoria Colonna, Liszt: Daniel Stern). George Eliots popisuje se: »Její pohyby i tvář byla energická, scházela jí ženská měkkost.« Životopisec nejoriginálnější básnířky Annetty z Droste-Hülshoff: »obličej přísné mužskosti, tvář poněkud na Danta upomínající.« Mathematička Soňa Kovalevská měla velmi málo vlasů jako Safó, ještě méně než naše studentky. Nur der Mann in ihnen ist, der sich emancipieren will. Příčina volby mužských pseudonymů, mužských střihů leží hloub než si kdo myslí. Co ženy napsaly, vzbudilo sensaci svou pikanterií a bylo-li to dobré, bylo ceněno daleko výše, než co stejného napsali muži. Jest však třeba hodně shovívavosti, abychom ženám literárně a vědecky činným přiznali byť i malý význam. Ani jedna nevystihuje Rückerta mezi básníky, Van Dycka mezi malíři a Schleiermachera z filosofů.

Mimo mužskost hysterie je hlavní příčinou vyšších snah v ženě. Jinak je jí věda a umění jen lepším druhem »ruční práce« a v nerušené idyle jejího života příjemné strávení času. A pak koketerie! Veškeren nesmysl emancipační snahy tkví v agitaci: ješitnost, povrchná imitace, moda a konečně »to«, čím demonstruje každá pořádná paní proti muži, dcera proti matce. Nuže: volný přístup ženám s mužskými tahy. Za to pryč s nepravou revolucí. Pryč s celým hnutím, ve kterém tolik nepřirozeného, umělého, v základě prolhaného. Pryč se znechucenou frazí o »plné rovnosti« žen!

Jako každé hnutí, tak i ženy domnívaly se, že jsou první se svojí myšlenkou. Jakob Burkhardt vypravuje o renaisanci: bylo tenkrát proslulostí, když se vypravovalo, že čelné Italky mají mužského ducha. Srovná-li se plně mužský charakter v básních hrdinských (Bojardo a Ariosto), jedná se zde jistě o určitý ideál. Virago, titul, byl tenkrát slavný. Emancipační hnutí bylo v X. století, XV., XVI., a nyní zase XIX. a XX. Byly časy mírného gonochorismu,* kdy rodilo se více ženských mužů, jako pendant ku rození mužských žen.** Celý »secesní vkus« libující si ve velkých štíhlých ženách s plochýma prsama, je toho dokladem. Bujení homosexuality v posledních desítiletích má původ ve zženštění naší doby, která je bohata přechodními typy. Tyto zjevy mají veliký vliv na vkus, umění i vědu (Prärafaelisti). Rythmus rození, vlnění, oscilace pochopitelné přírodovědecky jsou také v emancipační otázce. Také pravidelně se objevuje a zachází.

Boj o chléb, a boj o duševní rovnost je u žen třeba přesně rozlišiti. Jinak největším nepřítelem emancipace je žena ženě.

Kant řekl: »V anthropologii je třeba, aby filosofové ženskost víc studovali než mužskost.« Psychologie pohlaví bude se vždy krýti s psychologií ženy. Bohužel, že tato je psána jen muži. Muž ví o ženě jen z vlastních elementů ženských, vložených do své mužskosti. Schopenhauer poukázal na to, že city těhotné žena nikdy neprojevila, ať ve způsobu básně, memoirů, gynekologického pojednání. Jaká ztráta pro psychologii! Ale psychologie je tím sama vinna, nezná než bádati o vzniku pocitu, pohybech a asociacích představ místo aby analysovala vraždu, přátelství, lásku. Tam se ještě nedostala.

Weininger pokouší se duševní diference obou pohlaví převésti na jeden systém, na společný princip. Jeho methoda není specielní, ale principielní. Podniká nejprve biologicko-psychologickou analysu a pak psychologicko-filosofickou; chce se vyvarovati čistě přírodovědecké a čistě introspektivní methody.

Weininger je přívržencem Avenaria, ale nedůsledným. »Charakter« a »element« splývají ve stav nejasný, neurčitý, pro který volí slovo »henidie«. Na př. blíží-li se z dálky předmět, dlouho nerozeznáme, co to je (element Av. a přízvukový charakter Av.). Je to stav jakéhosi tušení, instinktivnosti (Instinctive Erfahrung, Mach). Tak Řekové »tušili« evoluční theorii. Od henidie jako stavu počátečného postupuje vyjasňování až do plné určitosti a jasnosti forem. Pronikává dítě i celé generace. Takový stav dětskosti, primitivnosti, nejasnosti je (dle W.) v ženě: myslí v henidiích. Muž i žena mají stejný duševní obsah, ale ženě myšlení a cítění je jedno, u mužů rozdílno. Žena čeká od muže výklad a objasnění henidií; proto nesnesou muže, který by byl méně chytrý, než jsou ony, chytrost je vůbec u žen kriteriem mužskosti. Ona žije nevědomě, tento vědomě, žena přijímá vědomí od muže.

Člověk je tím genialnější, čím více lidí v sobě spojuje. Ideal

* Gonochorism pohlavní difference, Häckel Generelle Morfologie.

** Autor to pouze tvrdí, ale neodůvodňuje, zda-li mužskost u žen může býti vrozena, nebo i získána. Kniha oplývá podobnými tvrzeními.

umělce je žít ve všech lidech. A ještě něco: žít v sobě a dovést žít v protivě sebe. Žít ve stálém kontrastu, jako bílé a černé, tma a světlo, jen to podmiňuje intensivní život duševní. Dvojitost je příčinou stále činného vědomí. Genius je veliký znatel lidí, jest v nejintimnějším vztahu k největšímu množství věcí.

Nejvyšší individualism je největší universalism. Genialita projevuje se jako vyšší mužskost; a proto nemůže býti žena geniální. Carlyle to ve svých hrdinech krásně vyjádřil.

Čím plastičtější a jasnější pocit, tím snadněji se vybavuje. Geniové mají velikou pamět, poněvadž mají velmi přesné a jasné vjemy. Kontinuita vjemů chybí (dle W.) úplně ženě. Žena pamatuje si jen to, co svázáno s jejím pohlavím. Na panenky, na děti, na květiny, které dostala v bále; na každou básničku, výrok svého muže, který ji imponoval, především ale s velkou jasností na každý kompliment, který jí byl kdy učiněn. Člověk je tím dokonalejší, čím více věci pro něho znamenají. Ženám prý schází jakákoliv potřeba nesmrtelnosti, nemají smyslu pro věci, které neváží se na čas. Kontinuita paměti je psychologický výraz logické věty identity. Pro absolutní ženu neplatí principium identitatis vůbec. Žena nemá logiky, je možno u ní o »logical insanity« mluviti. Bytost, která nepochopí, že A a non A je třeba zrůznit, bude lhát, aniž o tom věděla. Veritas norma sui et falsi est. Není nic více zarážejícího pro muže, než když přijda ženě na lež, ptá se jí: Proč lžeš? a pak vidí, že otázce nerozumí, směje se, upokojiti se snaží nebo dokonce v pláč propukne. Žena není antimorální, ale amoralní. Žena absolutní nemá žádného já. (Číňani, Tertulian, Origines, Ibsen, Strindberg, Fouqé, Hoffman, Girschner, Lortzingova Undina je platonickou ideou ženy.)

Myšlení mužské vyznačuje se jistotou formy, proto zženštilé »náladové« umění nemůže míti forem. Ženské myšlení je jakýsi druh chutnání a zůstane chutí v nejširším slova smyslu. To je to nejvyšší, čeho žena samostatně dosáhne. Kdo pozoruje milosrdné sestry, pozná, že tyto něžné bytosti vytrvávají klidně u nejstrašnějších křečí umírajícího. Muž chtěl by smrt zadržet, chtěl by pomoci a kde není pomoci, není místa pro něho; tam nastupuje péče a pro tu hodí se jen žena. Jinak je to slušná výživa. Pro ženu neexistuje problem samoty, žije v stálém splývání se všemi lidmi. Die Frauen leben nur im Gedanken an die anderen. Es fehlt ihnen der Eigenwert der menschlichen Persönlichkeit. Z toho je jasno, co znamená pro ženu galantnost. To má pro psychologii dalekosáhlý důsledek. Pro ženu je možné empirické vyšetření, u muže musí směřovat každá psychologie po jeho já, jakožto nejvyšším v tom směru, jak to Kant myslil. Ale o muži není psychologie možna jako věda: In ihm ist ein Wesenskern, der keine Zergliederung mehr zulässt. Naproti tomu žena je agregát — tudíž rozložitelna a dělitelna. Není většího švindlu, než pokládáme-li ženu za sfinx. Muž je nekonečně záhadnější a komplikovanější. Žena je dvojí: matka a děvka. Prvá liší se od druhé, že splývání pohlavní je jí prostředkem ku dosažení dítěte, druhé samo sebou účelem. Prostituce leží již v přirozenosti ženy. Du-

ševně nejvyvinutější ženy náležely vždy do kategorie prostitutek. Ženy romantiky: Karoline Michaeli — Böhmer — Forster — Schlegel — Scholling. Znamenití lidé milují vždy jen tyto. Chtějí sterilní ženu, jako jsou sami — snad v tom leží hluboký ethický problem. Jejich potomstvo je chabé a brzy vymírá. Matka šetří muže, hetära všechnu sílu i čas pro sebe usurpuje: v každém muži je touha po takové ženě. Ta zastupuje princip lehkého a snadného života, dobrá tanečnice, velká společnost, lázně, divadlo, koncerty, touha po stále nových toaletách, drahých kamenech, rozsévat zlato, mít luxus (ne komfort), hluk na místo klidu, ne lenošku uprostřed dětí, tet a strýců, ale po triumfálním průvodu touží, na voze vítězném spíjíc svět krásou svého těla. Svůdkyně, čarodějka . .

Popírá život. Solidní dráždí matku, nesolidní ji. Tato pohrdá marnotratným a ničemným mužem, ona jej miluje. Tato je princip život utěšující, ona životu nepřátelský . .

Weininger věří v platonickou lásku, když i profesoři psychiatrie nechtějí o tom nic slyšet. On tvrdí, že jest j e n platonická láska. To co se jinak nazývá láskou, gehört in das Reich der Säue. Jest láska jen k Beatrici a Madonně. (Problém Tannhäuserův.) Pravý smysl pro krásu má jen muž. Na ženu nepůsobí krása, jen sexualita. Nemají tak vzneseného idealu o mužích, jako muži mají o Madonně.

Kuplířství otevírá nejhlubší pohled do přirozenosti ženy. Žena je má již v nejútlejším dětství. (Radost z poslíčkování lásce starších sester.) Toto sprostředkování tak význačné u matek, chtících dcery i syny oženiti, jeví se u kuplířek z povolání v nejstrašnější podobě. Interes žen o sňatky ve skutečnosti, na divadle, v románech.

Hysterie je organická krisis ženské prolhanosti. Sv. Tereza její patronka. Resultat: Die Frauen haben keine Existenz und keine Essenz, sie sind nicht, sie sind nichts. Muž je subjekt, žena objekt, muž forma, žena materie.

Ani neuplynuly 2 roky a »Geschlecht und Charakter« dočkal se 4. vydání. Snad děkuje za to své pikanterii, kterou tam najde, kdo ji tam hledá. Dílo nervosního ducha, kvapné, horečné práce, lektura vzrušující. Málo kdo asi pochopí, proč stavěl na fantastické naturfilosofické polaritě (čl. p. z Wojkovicz Česká Mysl 1902) a proč své »principielní zkoumání« nestavěl na jednoduchém přírodovědeckém názoru na pohlaví, dle něhož je ono výsledkem všech těch činitelů, kteří působí vzrůst, vývoj. Myšlenka vývoje byla by na prvém místě bývala, chtěl-li pohlavní různosti převésti na jeden princip. Nevíme, zda-li sám sebe přesvědčil, asi sotva. Jeho osobu je nutno míti stále na zřeteli, já má býti v čele každé stránky. Tak má spis cenu a význam jako dokument doby. Möbius ve spise: »Geschlecht und Unbescheidenheit« snížil nespravedlivě cenu knihy, stavě vlastní zásluhy do popředí. Vždyť vznikla z potřeby ducha, který nemohl čekat, až chemikové a fysiologové učiní jasno, a nemohl také hledat výraz toho v umění na př. poněvadž byl rozumově založen resp. měl pýchu filosofů. To však neznamená odsouzení. Však se vrhli naň, sotva že dokonal. Našli považlivosti, sáhovky neukazovaly normální míru.*

* Dr. Ferdinad Probst „Der Fall Otto Weininger" psychiatrische Studie. Viz o tom „Die Wage" 44·1904 článek dra Wilhelma Stekela.

»Der arme Weininger« zanechal dvě díla plna krutých myšlenek; zanechal archiv svého utrpení; mnoho o tom nepřímo prozrazuje. Nezná příhrad ani systému, bezohledně dere se v před, nedbaje ohledu k sobě i jiným, rozdírá vlastní rány, jen aby našel podstatu, nerv, místo nejcitlivější, nejchoulostivější, problém nejsubtilnější; ani nevidí, že půdu životní si ubírá, to co člověka k okolí a jeho sama drží. A když dospěl konečně k jedné z posledních hranic možného přemyšlení, řeklo mu nitro, že zašel příliš daleko, návrat že nemožný. Nuže, zemřel pro svůj problem, problem sebe sama, pro to, co ujasnit si tolik usiloval a čím tak mnoho trpěl.

B. Markalous.

Komunou* pojí se ku krvavým válečným románům obou synů statečného jezdeckého generála Margueritta řada krvavých výjevů z nejhroznější všech válek, z války občanské. Prudké toto vzedmutí populace pařížské, předrážděné strádáním a rozčilením dlouhého obležení, roztrpčené pokořením porážky, spité republikánskými a komunistickými revolučními hesly, zachyceno je tu v živých mnohdy a karakteristických obrazech. Arci jsou to většinou obrazy odporného běsnění lidské bestie: vraždění rukojmí a lidí zcela nezúčastněných (Catisse), požár vnitřního města, kácení vendômského sloupu, řádění rozlíceného davu, který uráží, týrá, škrábe zajatce, píchá jim deštníky do očí, a to dnes odpůrcům Komuny (třeba jen domnělým) stejně jako zítra zajatým komunardům. — Avšak jednu vadu má tato kniha: je tuze rozvláčná, až nudně důkladná; události před námi defilují se všemi podrobnostmi, a romanopisci, kteří jeví se tu spíše jako svědomití kronikáři, zasypávají nás ze svých pečlivých záznamů spoustami dat a jmen. Jde-li někam deputace Ústředního Výboru, musíme věděti, kdy to bylo a jak se jmenovali její členové. O schůzi versaillského Shromáždění dočítáme se tak obšírného referátu (od strany 139 až 145: »J. Grévy zahájil schůzi . .«) jako jsme zvykli vídati (neříkám: čítati) o schůzích říšské rady v našich denních. Zvláště obšírné jsou zprávy o operacích vojsk, dobývajících vzbouřenou Paříž. Bratří Margueritové nemohou zapříti svou vojenskou krev, a místy se to čte jako výpis z úředních záznamů generálního štábu. Dovídáme se, jak vojsko zmocňuje se ulice za ulicí, budovy za budovou, jaké je právě dnes rozložení oddílů, jaké disposice velitelů. Ukázka: »O šesti hod. ráno divise Bruatova a brigáda Daudelova, provádějíce plán útoku ujednaný včera ve válečné radě Thiersem, vytáhly ze svých táborů a postupovaly, ta přes Ville d'Avray a Montretout, tato přes Bougival a Rueil; jezdci Galliffetovi harcovali po levici; generál Du Barail střehl po pravici cesty do Châtillonu s předními strážemi, které od několika dní sváděly tu šarvátky. Účel? Vypuditi z postavení v Courbevoie a na mostě Neuillském, směřujícím k Versaillům, federované, kteří je měli obsazeny.« — Vedle toho rozpřádají se neustále politické debaty a řeči, kde vystupují představitelé všech směrů, seznamující nás se svými náhledy a tendencemi. Jsme prováděni Paříží

* Komuna od bratří Margueritů, přeložil V. Unzeitig.

rozkvašenou, dobývanou, zabarikádovanou, krvavou, běsnící, vidíme průvody mobilních gard, svobodných zednářů atd., což je všecko snad historicky věrně podáno, ale baviti a upoutati může leda Pařížana; jinak bude asi nemnoho čtenářů, kteří by těch 775 stránek (!) svědomitě pročetli — já alespoň mezi ně nepatřím, neboť ve spoustě fakt ztrácí se tenounká nitka fabule) a jednající osoby nedovedou svými osudy vzbuditi hlubší a trvalejší zájem, ani ten Du Breuil, v němž je stělesněn konflikt mezi povinností vojáka a odporem Francouze proti občanské válce. — Překlad udržuje se v úrovni kvapné tuctové práce překladatelské; zde některé doklady: »nezdara, jenž viděl červeně«, voir rouge znamená »práhnouti po krvi« (str. 204); »odebral se do hracího sálu Paumu«, la salle de jeu de Paume = Míčovna (320); »Blacourt zmizel za povozem, hlídaje sebe«, se gardant = chráně se, kryje se (380); »před svěžími spoustami parku«, buď: »nedávnými spoustami«, nebo spíše »svěžími hustinami« (massifs? 476); »bylo proň útěchou viděti přilby jako psí bouda, nacházeti se pod ochranou bavorských bodáků«, bavorské staré přilby r. 1871 nevypadaly jako »psí bouda« (!), nýbrž měly »štětinatý chochol«, překladatel si tu zaměnil slova chenil a chenille (544); »Batterie billancourtská — — prosela Estoc«, tomu nelze bez franc. originálu porozuměti (549); »zničením tohoto bronzu, způsobeného děly«, jedná se tu o Vendômský sloup, který je, jak známo, udělán z děl (563); »čtyřicet mužů — — velmi opilých, až na velmi mladé muže«, domýšlím se, že v originálu bude asi jusqu'aux j. h. = »dokonce i« (678); »Rukojmí, oči upřeny na jidáše, očekávají« (!?), tuto hádanku lze rozluštiti jen tak, že judas znamená »otvor, skulina« (680); »ve všech bitvách, které nevydal Trochu«, co to je »vydati bitvu«? — livrer znamená arci »vydati«, ale livrer une bataille = svésti bitvu (760); »vyšli — ze zákulisí — aby operovali podle prvního plánu na jevišti«, patrně asi v originálu »premier plan« = »popředí«, čehož zde žádá smysl (771); »Čepičky, ochlastové, vrahové«, podivná to nadávka »čepičky«! Ovšem, bonnet bylo kdysi přezdívkou jakobínů a právě za komuny nabylo významu »petrolejník« (680). — Čeština p. překladatele čte se místy kostrbatě a nepěkně; nepěkné je na př. slovo jihan místo jihozemec, Jihofrancouz (189); landavák zní sprostě i směšně (třeba že ho užívá také slovník Herzer-Iblův), kdo nechce užívati zobecnělého německého tvaru landauer, ať ponechá původní slovo franc. landau (216); »vysoko v azuru crčelo slunce« (609) je trochu tuze impresionisticky silný obraz! — Příklady ledabylé češtiny: »každodenně tisíce nešťastníků odváděno na pontony, na pobřežní a ostrovní pevnosti, urážejíce nesmírnou vzdálenost« (764); »staral se leda o záležitosti státu (počítaje v ně jeho vlastní) místo »své« (771); nepřípustno je překládati názvy cizích novin: »Ozvěna Pařížská« (Echo de Paris), »Revue Dvou Světů« (R. d. Deux Mondes), »Ústavák« (jaké slovo! m. Constitutionel, str. 135); ostatně není v tom ani důslednosti, někde se jména časopisů překládají (587, 135), jinde ne (275). Taktéž bude »okrouhlé náměstí« (41) asi

překladem Rond Point. — Ku konci ještě tato ukázka nepěkné češtiny: »Poncet — — jakoby neviděl hraběte de la Mûre, jako na obrtlíku, jehož pleť popraskalého porcelánu vypadala jako emailována. Na nákrčníku měl zlatou lilii. Dalek pozdraviti ho, zdrtil jej — — pyšným opovržením. — La Mûre vypotil nasycenou zášť (?)« (136). — Smysl pro pěkný, přesný výraz, ladně zaokrouhlenou větu, smysl pro slohovou úpravnost, vytříbenost, kterého je u nás poskrovnu, nezvýší se arci takovouto četbou, ačkoli zrovna u překladatele z jazyka francouzského bychom mohli očekávati, že elegantní půvab originálu vtiskne své stopy i jeho mateřštině, do které překládá. *C.*

Vystěhovalectví z Uher. V č. 7. tohoto ročníku »Rozhledů« rozepsali jsme se o ruchu vystěhovaleckém v Uhrách a o úloze náramně nepěkné, kterou hrají stát a vláda opatřeními, jimiž chtějí čeliti nezdravému tomu zjevu sociálnímu. Zákonodárství uherské po vzorech »osvědčených« zůstavilo známým, velice pohodlným způsobem t. zv. delegace zákonné vládě (ministerstvu vnitra), aby sama všecko nařídila, čeho v té příčině třeba. V č. 7. jsme vypsali, kterak vláda užila zmocnění toho. Teď vypíšeme, jak pokračuje na dráze zahájené.

O tom, kterak vystěhovalci mají býti ubytováni a opatřováni ve Rjece (východisku dopravy zámořské) ministr vnitra vydal nařízení ze dne 19. června 1904 č. 64.000. Tam předpisuje zejména: Kdo chce po živnostensku hostiti vystěhovalce, potřebuje povolení úřadu bezpečnostního; kdo chce účeli takovému věnovati celý dům, potřebuje dokonce, aby mu to ministerstvo vnitra povolilo. V prvním případě podnikatel (hostinský) zaplatí za povolení 100 K, ve druhém 2000 K pro fond vystěhovalecký. Kdo nešetří těch předpisů, bude trestán pokutou do 200 K, nebo vězením do 15 dnů. — Výnos vypisuje pak podrobně, kterak mají býti zařízeny domy nebo místnosti, v nichž vystěhovalci jsou přechováváni, jaké mají býti příchody, záchody, schody, dvéře, okna, postele, jaká má býti strava; musí tam býti koupelny, místnost pro lékaře, osvětlení a ponocný pro více než 20 vystěhovalců. Jest předepsáno, kterak vystěhovalci smějí býti »očekáváni na dráze« (rozuměj: lákáni do hostince), jak zavazadla mají býti dopravována, že sazby (tarify), řád domácí a pod. věci musejí býti povoleny (příslušným je úřad policejní, jak se dle svobody maďarské rozumí samo sebou) a vyvěšeny v místnostech v jazyku maďarském a kromě toho ještě v jazyku, jemuž většina vystěhovalců rozumí. Kdo nešetří těch předpisů, toho úřad bezpečnostní potrestá pokutou do 50 K, která plyne do fondu vystěhovaleckého. Není dovoleno, odvolati se z nálezu takového (!); týž úřad může odníti živnost tomu, kdo neustává porušovati předpisy našeho nařízení.

Jest skutečně tklivé čísti, kterak tento stát pečuje o své občany — když už jest pozdě, to jest kdy již přestávají býti jeho občany. Jak mateřsky stát se stará o ně, aby se měli dobře

alespoň v poslední chvíli, kdy opouštějí vlast macechu! O to však stát se ani dost málo nestará, aby se ubožáci ti nemusili stěhovat, mateřské srdce se probudí až při loučení. Ba, stát nesmí se dříve o ně starati, neboť 30.000 obyvatel musí se ročně stěhovati, poněvadž se stát za počet ten zaručil cizozemskému kapitalistickému podniku dopravnímu. Při vší té opozděné mateřské péči však stát nezapomíná také svých politických prospěchů. Vystěhovalectví poskytuje novou příležitost, aby stát uplatnil svou všemohoucnost sesílením a utužením policejní libovlády. To jest vlastně nejdůležitějším ovocem našeho výnosu. Policie bude moci po chuti šikanovati majitele závodů hostitelských. Kdo se jí bude umět zachovat (každý ví, jak se to dělá!) tomu promine vše, i kdyby naprosto nedbal nařízení vládního. Za to na koho dosedne, toho může trápit, i kdyby měl všechno zařízeno přímo ideálně; může jej pokutovat po chuti, neboť z nálezu takového není odvolání! Jinak se v Uhrách o to neumějí starati, aby nařízení moci státní byla plněna.

Všecka ona zařízení, jež předpisuje stát, budou ovšem státi peníze. Kdo je zaplatí? V poslední řadě ovšem vystěhovalci sami. Když stát o ně tak pečuje, aby se měli dobře alespoň v poslední chvíli, co pobudou ve vlasti, ať za to ještě v poslední té chvíli pustí chlup na prospěch té vlasti. Rjeka z vystěhovalců zbohatne a s ní zároveň zbohatne stát, který z ní vytáhne daně, ze kterých si bude pořizovat a vydržovat nádherné, representační a vlastenecké vojsko! A ubozí sedláci, dělníci, podruhové a nádeníci budou dále hynout a — se stěhovati.

Lid, který se stěhuje z Uher, je srdcem lid dobrý, který by věru zasluhoval, aby vlast se nechovala tak macešsky k němu. Neboť všecku nelásku odplácí vděčností. Vystěhovalci uherští lnou k vlasti své více, než toho zasluhuje. To dosvědčují výkazy o penězích, které vystěhovalci ti posílají do Uher. Zde malá zajímavá statistika o té věci.*

Vystěhovalci rakousko-uherští poslali prostřednictvím bank předlitavských domů peněz (uspořených):

R. 1902 mil. K 43·15 (r. 1892 jen 8·9 mil.), r. 1903 mil. K 55·12. Kolik z toho plyne do Předlitavska a kolik do Zalitavska, není přesně určeno.

Prostřednictvím bank amerikánských poslali ti, kdož se stěhovali do Ameriky: do Předlitavska r. 1902 mil. K 17·1, r. 1903 mil. K 21 (1893: 3·5 mil.); do Uher r. 1902 mil. K 30·8, r. 1903 mil. K 31 (1893: 7 mil.).

Uherští vystěhovalci poslali prostřednictvím bank uherských domů: r. 1902 mil. K 47 (1892: 6·2 mil.), r. 1903 mil. K 54·3.

Do Uher tedy plyne peněz vystěhovaleckých 85—100 mil. korun ročně. (Kolik plyne do Předlitavska, nelze určiti s takovou přesností, jistě však je toho méně, asi 60—70 mil. K). Přes moře stěhovalo se roku 1903 skorem na 130.000 duší z Uher, a více než 100.000 z Předlitavska. Říše habsburská dohání tedy

* Je obsažena ve věstníku předlitavského ministerstva vnitra.

rychle Italii, která ve vystěhovalectví posud držela vrch (r. 1903: 230.622 vystěhovalců)* a urve jí brzy smutné prvenství.

Uherský zákon o vystěhovalectví r. 1903 byl pořízen (dle motivů) za účelem, aby bránil vystěhovalectví »svévolnému«. Jak zkušenost učí, nemohl by lépe býti pořízen, kdyby bylo účelem jeho naopak nadržovati smutnému tomu zjevu sociálnímu.

J. M.

»Mackintosh, ten prohnaný chlap, je zase zde.« Zpráva šla městem jako požár. —

Jiřího Mackintoshe, amerického Němce, který před pěti léty byl všem řekl své sbohem, měl každý ještě v dobré paměti — na jeho kousky nebylo možno zapomenouti právě tak jako na jeho ostrý, temný obličej, který se dnes opět vynořil na Příkopě. Co jen ten člověk zde zase chce? —

Zvolna, ale jistě mu tehdy zhnusili Prahu; všichni na tom společně pracovali, — ten s tváří přátelskou, onen záludně a smyšlenkami, každý však se špetkou opatrné pomluvy. A všecky tyto malé mizernosti vydaly na konec dohromady sprostotu tak velikou, že by byla každého jiného muže bezpochyby rozdrtila, kdežto Američana pohnula pouze k odjezdu. — —

Mackintosh měl obličej tak ostrý jako nůž a velmi dlouhé nohy, a již to nesnášejí dobře lidé, kteří se tak rádi na rasovou theorii dívají s vrchu. Byl strašně nenáviděn, a místo, aby tuto nenávist mírnil tím, že by se byl přizpůsobil běžným idejím, stál vždycky opodál davu a každou chvíli přicházel s něčím novým: s hypnosou, spiritismem, chiromanství, ba jednoho dne dokonce se symbolickým výkladem Hamleta. — To ovšem rozčilovalo dobré občany, a zvláště pučící genie, jako na př. pana Tewingra z »Tagblattu«, který právě chtěl vydati knihu pod titulem: »Co soudím o Shakespearovi«.

A tento »trn v oku« byl zase zde a bydlil se svým indickým služebnictvem v »Červeném Slunci«.

»Bezpochyby pouze na krátko?« vyzvídal na něm starý známý. »Ovšem, na krátko, neboť do svého domu budu se moci stěhovati teprve 15. srpna. Koupil jsem si totiž dům na Ferdinandově třídě.« — Obličej města prodloužil se o několik coulů: Dům na Ferdinandově třídě! — Odkud má ten dobrodruh peníze?! — A ještě k tomu indické služebnictvo. — No, vždyť uvidíme, jak dlouho se bude proklepávat! — —

Mackintosh měl ovšem opět něco nového: Elektrický přístroj, kterým lze pod zemí tak říkajíc větřiti zlaté žíly, jakýsi druh kouzelného proutku, ale moderního a vědeckého. —

Toť se rozumí, že většina tomu nevěřila: »Kdyby po tom něco bylo, byli by to přece již vynalezli jiní!« Avšak nebylo lze popříti, že za těch pět let Američan nesmírně zbohatl, aspoň tak

* Pro zajímavost poznamenávám, že úspory, které vlaští vystěhovalci přinášejí nebo posílají domů, se páčí na 200–300 mil. lir (1 lira = 95 hal.).

tvrdila informační kancelář firmy Čmuchal a spol. pevně a jistě. A skutečně, neminulo jediného týdne, aby nebyl koupil nový dům. — Zcela bez plánu křížem krážem; jeden na Ovocném trhu, pak zase jeden v Panské ulici, ale všecky ve vnitřním městě. —

Probůh, chce se snad státi purkmistrem? Nikdo z jeho počínání nezmoudřel.

»Viděl jste již jeho navštívenku? Tady se podívejte, je to již přece jen svrchovaná drzost. Pouze monogram — žádné jméno! Povídá, že prý se již nemusí jmenovat, má prý peněz dost!« —

Mackintosh odejel do Vídně a stýkal se tam, jak se pravilo, s mnoha poslanci, kteří byli denně v jeho společnosti. Co tak zvláště důležitého s nimi projednával, nebylo možno vyzvěděti za žádnou cenu, patrně však měl své ruce v přípravných pracech, týkajících se návrhu zákona o změně práv kutacích. — Denně bylo něco v novinách, — debaty pro i proti, — a zdálo se již téměř, že zákon, kterýmž — ovšem pouze za okolností kromobyčejných — nadále by bylo dovoleno kutati i uprostřed měst, bude velmi brzy přijat. — Věc vypadala velmi podivně, a bylo všeobecné mínění, že za tím asi vězí nějaká veliká těžířská společnost. Mackintosh sám dojista přece neměl na tom takový zájem, — nejspíše byl jenom nastrčen od některé skupiny. —

Ostatně se brzy vrátil a zdál se býti ve znamenité náladě. Tak přívětivého jej nikdy neviděli.

»Však se mu také dobře daří, — teprve včera si zase koupil ‚realitu', — je to teď třináctá,« — vyprávěl u úřednického stolu v kasině pan vrchní kontrolor od knihovního úřadu. — »Vždyť to znáte: rohový dům ‚U pochybné panny' šikmo naproti ‚Třem železným hlupcům', kde je teď hlavní městská komise pro okresní dohled nad inundací.« —

»Ten člověk se ještě prošpekuluje, a tak,« mínil pan stavební rada, »víte, oč teď zase zažádal, pánové? Tři ze svých domů chce dát strhnouti, ten v Perlové ulici, pak čtvrtý na pravo vedle Prašné brány a pak Numero conscriptionis 47184/II. Nové plány stavební jsou již povoleny!« Všecko otevíralo ústa. — —

Ulicemi hnal se podzimní vítr, — příroda si z hluboka vydechne dříve než usne. —

Nebe je tak modré a studené, mračna tak buclatá a náladová, jako kdyby je byl Pánbůh dal malovati schválně od Wilhelma Schulze. —

Ó, jak by bylo město krásné a čisté, kdyby onen hnusný Američan se svojí ničitelskou horečkou nebyl otrávil jasný vzduch tím jemným prachem zdí, — ale že něco takového je vůbec dovoleno! Tři domy strhnout, no dobrá, — ale všech třináct najednou, to přece už jen přestává všecko. Vždyť už každý kašle, a jak to bolí, nalítá-li onen prokletý cihlový prach člověku do očí. — —

»To bude asi pěkné bláznovství, co nám místo toho vystaví. — V secesním slohu, toť se rozumí — vsadil bych nevím co,« tak se mluvilo.

»Patrně jste opravdu asi dobře neslyšel, pane Šebore! —

co?! — docela nic že nevystaví? Cožpak se zbláznil, — nač by tedy byl zadával nové stavební plány?« —

— — »Pouze proto, aby mu zatím bylo povoleno domy zbořiti!«

— — — — ??????

»Pánové, víte už nejnovější novinu,« stavební aspirant Vyskočil sotva dechu popadal: »Zlato v městě, ano, zlato! Snad právě zde pod našima nohama.« Všecko se podívalo na nohy pana Vyskočila, které vězely ploché jako biscuity v lakových botách. —

— — — Celý »Příkop« se sběhl. »Kdo tady něco povídá o zlatě?« zvolal pan komerční rada Löwenstein. —

»Mr. Mackintosh prý v půdě pod základy svého strženého domu v Perlové ulici našel kamení, obsahující zlato,« dotvrzoval úředník horního úřadu stavebního, »dokonce prý byla telegraficky povolána z Vídně komise.« — —

Několik dní později byl Jiří Mackintosh nejslavnějším mužem v městě. Ve všech krámech visely jeho podobizny, — s oním hranatým profilem a výsměšným rysem u tenkých rtů. Listy přinášely jeho životopisy, sportovní zpravodajové znali z nenadání přesně jeho váhu, objem jeho prsou i hrdla, ba dokonce i kolik vzduchu pojmou jeho plíce. —

Také nebylo nijak nesnadno jej interviewovati. Bydlil opět v hotelu »u Červeného Slunce«, pouštěl k sobě každého, nabízel nejpodivuhodnější doutníky a vyprávěl s okouzlující přívětivostí, co jej k tomu přivedlo, aby své domy zbořil a na uvolněných místech stavebních doloval na zlato: Svým novým přístrojem, který prý stoupáním a klesáním elektrického napjetí přesně ukazuje, zda-li a jakou měrou se pod zemí vyskytuje zlato, a který jest prý vynálezem vlastního mozku jeho, prozkoumal za noci důkladně sklepy nejen svých, nýbrž i všech domů sousedních, do nichž si dovedl opatřiti tajný přístup. »Hle, zde máte také úřední zprávy horního úřadu a posudek vynikajícího znalce, profesora Senkrechta z Vídně, který jest ostatně starý, dobrý přítel můj.« — —

A věru, tady to stálo černé na bílém, ověřeno úřední pečetí, že ve všech třinácti místech stavebních, která koupil Jiří Mackintosh, bylo nalezeno zlato ve známé písku přimísené formě, a to v takovém poměru, že bylo lze souditi na nesmírné množství zlata, zvláště ve spodních vrstvách. Dosud bylo dokázáno, že takovým způsobem vyskytuje se zlato pouze v Americe a v Asii, avšak beze všeho lze přisvědčiti názoru Mr. Mackintosha, že se tu jedná patrně o staré řečiště z dob předhistorických. Přesnou rentabilitu nelze ovšem číslicemi prokázati, avšak není pochybnosti, že tu leží ukryto značné bohatství kovu, ano snad i ložisko docela bezpříkladné. —

Zvláště zajímavý byl plán, který rozvrhl Američan o pravděpodobné rozloze zlatého dolu, a který došel plného uznání komise.

Tu bylo jasně vidět, kterak někdejší řečiště, počínajíc u jednoho z domů Američanových, vinulo se směrem k ostatním složitými oklikami právě pod sousedními domy a v Celetné ulici

u rohového domu Mackintoshova mizelo zase do země. — Důkaz, že tomu tak musí být a ne jinak, byl tak prostý a jasný, že jej každý snadno pochopil, byť i nevěřil v precisnost elektrického přístroje ku konstatování zlata. —

Bylo to štěstí, že nové právo horní již mělo platnost zákona! Ale jak obezřele a tajůplně se Američan také o všecko předem postaral! — —

Domácí páni, v jejichž realitách náhle vězelo tolik bohatství, seděli nafouklí v kavárnách a oplývali chválou nad svým vynalézavým sousedem, který byl dříve tak bezdůvodně a ničemně svými spoluobčany pomlouván. — —

»Hanba jim!« — — —

Každého večera měli páni dlouhé schůze a radili se s advokáty užšího komitétu, co se má státi dále. — »Zcela jednoduchá věc! Dělat všecko po Mr. Mackintoshovi,« mínil jeden z nich, »zadávati nové jakékoliv plány stavební, jak to zákon žádá, pak bourat, bourat, bourat, abychom se co nejrychleji dostali do základů. Jinak to nejde, neboť dolovati již teď ve sklepích, nemá vyhlídky na úspěch a jest ostatně nepřípustno podle § 47. a) odd. Y římskou XXIII.« — —

A tak se stalo. —

Návrh přechytralého cizího inženýra, aby se dříve přesvědčili, zda-li Mackintosh dokonce snad nedal zlatonosný písek do nalezišť tajně dopraviti, aby oklamal komisi, — byl úsměvy umlčen. — —

Bušení a praskot v ulicích, padání trámů, volání dělníků, hrkot vozů naložených rumem, k tomu ten proklatý vítr, rozhánějící prach v hustých mracích! — to bylo k zešílení! — Celé město mělo zánět oční, čekárny očních klinik nestačily návalu pacientů, a nová brožura profesora Wochenschreibra »O zvláštním vlivu moderní činnosti stavební na lidskou rohovku« byla za několik dní rozebrána. —

Bylo čím dál tím hůř. Doprava vázla, — v hustém davu obléhal lid »Červené Slunce«, a každý chtěl mluvit s Američanem, nemyslí-li, že by snad i pod jinými domy než pod těmi, které jsou označeny v plánu — mohlo býti nalezeno zlato. Vojenské hlídky obcházely, na všech nárožích visely úřední vyhlášky, že je co nejpřísněji zapovězeno bourati ještě jiné domy dřív než dojdou ministerské výnosy. Policii bylo používati zbraně: jen stěží to pomohlo. —

Strašlivé případy duševních poruch se přiházely: Na předměstí vylezla vdova jakási v noci a v košili na vlastní střechu a pronikavě skřečíc trhala tašky se svého domu. Mladé matky potulovaly se jakoby omámeny, a ubozí, opuštění kojenci vysychali v osamělých světnicích. Nad městem ležel puch, — temný, — jakoby démón zlato byl rozestřel svá netopýří křídla. — —

Konečně, konečně přišel onen veliký den, — stavby, dříve tak nádherné, zmizely, jakoby vytrženy ze země, a armáda horníků vystřídala zedníky.

Lopata a krumpáč lítaly: — —

Po zlatě — — ani památky! Patrně asi leželo hloub, než se myslilo. — — — —

— V tom — podivný, obrovský insert v denních listech: —

— — »Jiří Mackintosh svým drahým přátelům a milému městu! —
Okolnosti mne nutí, abych dal všem na vždy sbohem.
Daruji tímto městu veliký balon captif, který uvidíte dnes odpoledne poprvé vystupovati s Josefského náměstí a kterého můžete kdykoli zdarma na mou památku použíti. Abych byl navštívil zvlášť všecky známé pány, připadlo mně za těžko a proto zanechávám v městě velikou navštívenku.« — — —

»Tak přece blázen!« —

‚V městě zanechati navštívenku!' jaký nesmysl! —

Co to vlastně všecko znamená? Rozumíte tomu snad? — tak se volalo na všech stranách. —

»Podivné jenom je to, že Američan před týdnem prodal tajně všecka svá stavební místa!«

Fotograf Maloch to byl, který konečně vnesl světlo do záhady, — první vystoupil v ohlášeném baloně a fotografoval s ptačí perspektivy spousty způsobené ve městě. Teď visel onen obraz v jeho výkladní skříni, a ulice byla plna lidí, kteří jej chtěli viděti.

Co tu bylo vidět?

Uprostřed z tmavého moře domů svítily prázdné plochy zbořených staveb v bílém rumoví a tvořily hranatou zkrouceninu: »J. M.« Počáteční písmena Američanova! — —

Většinu domácích pánů ranila mrtvice, jenom starému panu komerčnímu radovi Schlüsselbeinovi bylo to docela lhostejno; jeho dům byl už beztak na spadnutí. Protřel si pouze zanícené oči a zamručel: »Vždyť jsem to vždycky říkal, ten Mackintosh neměl pro vážné věci nikdy smyslu.« —

Autoris. překlad *Jana Löwenbacha.* *Gustav Meyrink.**

* **Gustav Meyrink** jest spisovatelské jméno bývalého pražského bankéře, pocházejícího z Mnichova, nyní redaktora satyrickeho listu „Der liebe Augustin", v němž také uveřejnil — a to je příznačno pro ráz časopisu, kterému redaktor dovedl vtisknouti bizarní pečeť své osobnosti — některé kresby Schwaigrovy a Panuškovy. V „Simplicissimu", „Zukunft" i jinde otiskuje své skizzy, ve kterých exotické kraje Indie, Ameriky, Španěl a velmi často i Praha se svými pitoreskními sceneriemi jsou mu víc než pouhým pozadím. Souborně vydal své práce u A. Langena dosud ve dvou knihách: „Der heisse Soldat" a „Orchideen". — Meyrink jest z rodu fantastických poetů, kteří, jako E. T. A. Hoffmann, E. A. Poe, Barbey d'Aurevilly, groteskními liniemi stylisují realitu. Avšak má svůj osobitý, kapriciosní tón. Jest řezavý satyrik všeho prázdného, lživého a pokryteckého v naší době vědeckého pokroku a důstojnické cti. Jeho prosa má ostré pointy výsměšné, ale za jeho výsměchem ozve se často vroucí soustrast s nízkými a vyvrženými: náš bodrý Jaburek. Zavadil. Syrovátka jsou mu stejně předmětem ironického úsměvu jako učený profesor Mostschädel, prohnaný opat Pedro Ribas Sobri, dr. Kunibald Jessegrim, a jeho duše zachvívá se hlubokým soucitem pro odsouzeného vraha Lukavského i pro ubohého Jirku, který poznav nicotu života propustil na svobodu své ptáky, aby pak sám také odešel ze světa-vězení. Trpkou moudrost odevzdaného budhisty a stlumený obdiv pro tajemnost věcí a nevypočitatelnost všeho lidského vyjadřuje formou rafinovaně prostou, často v úboru Pierotta a s maskou Enšpigla.

Literatura. Umění. Věda.

Stavitel Solness. Činohra ve 3 jed. Napsal H. Ibsen. V cyklu Kruhu čes. spisovatelů na Smíchově 1. března. — Ibsenem zakončen byl cyklus, který byl v celku šťastným pokusem a dovedným předvedením moderního repertoaru, jaký bychom si přáli míti na jevišti Národ divadla a jaký by také i tam měl hmotný úspěch. Hilbert, Čechov, Hebbel, Wilde, Shaw, Ibsen — to jest teprve jeden půltucet jmen! Kolik půltuctů bylo by lze ještě vyjmenovati a sestaviti v repetoar. Ale dalek jsem toho, abych za této příležitosti četl levity Národnímu. Vzpomenu-li na Houpačku Donnayovu, jíž cyklus nemohl postrádati, a vzpomenu-li ještě na některé jiné hry, jež do cyklu se dostaly a mohly dostati jen známými už v českém divadelnictví „spodními proudy", mlčím. Patrně musíme a budeme míti pochybné repertoary, ať už je sestavuje Petr nebo Pavel. Patrně kusy jako Houpačka jsou pro lidi našeho věku tou perspektivou, jíž mohou nazírati a chápati krásu. Provedení Stavitele Solnessa bylo asi nejméně uspokojující z celého cyklu. Nelze však zamlčovati, že tato hra na jevišti jest úskalí samo. Nejsou to už symboly, ve které se idea a jádro dramatu utajuje, ale těžko rozluštitelné alegorie. Jest smysl hry individuelní? Či sociální? Jest Solness Ibsenem na konci básnické dráhy? Či máme viděti v něm individualism sociální a jeho rozklad? Anebo za myšlenkové obzory již zapadající názor světový, filosofický a náboženský? Smysl hry jest temný a záhadný. Nemohou tedy ani osoby hry státi se zjevny sobě a jiným, což je jedním z úskalí po stránce čistě herecké. Tato tajemná hra vyžaduje však i velikého jeviště a výpravy technické, jež by herce a děj pohlcovaly soumračnou hloubkou a v rozplývajících konturách daly jim narůstati do nadprůměrných výší a rozměrů. Konečně jest nepostrádatelna jistá sladěnost tonu, jistá možnost výběru hlasů a postav hereckých. Toho všeho jeviště smíchovské dáti nemohlo, ač dalo v paní Táborské, pp. Táborském, Kubíkovi a Zdrůbeckém, co nejdokonalejšího dáti mohlo. Však provedení Solnessa i na jevišti velkém nelze garantovati, neboť dramatického ve hře této jest poskrovnu. Tato báseň má svoje kouzla a vděky pro vnímavého čtenáře, ale nezmocní se hlediště a diváka. *P.*

Ad. Bastian, spolu s Waitzem zakladatel moderního národopisu, ředitel berlín. musea pro lidoznalství, zemřel na Trinidadu u věku 79 let. Jeho život a činost byly věnovány jen vědě: ethnografii a ethnologii, děje- a zeměpisu, srovnávací vědě náboženské, jazykozpytu a filosofii. Snaží se poznávati, jak vědění lidské z primitivních asociací postupně se vyvíjí v náboženství, právu, umění, mravu atd. a shledává pravidelné typické zjevy v tomto vývojovém procesu. Člověk jeví se mu naprosto závislý na ideovém kruhu svého okolí, analysou tohoto milieu a poznáním jeho součástek lze pochopiti celý proces. Tak všecka jeho práce na rozmanitých polích vědění soustřeďuje se na základy induktivních dějin lidské mysli, na přehledné srovnání hybných myšlenek, z nichž vzešly dnešní stát, náboženství, právo, umění atd.

Jan Klecanda dovršil 5. března 50 let života, čehož sympaticky vzpomenuto bylo v českých listech. Pro novináře věc u nás vzácná. Vilímkovo nakladatelství vydalo již XIV svazků souboru jeho beletristických prací.

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Car vydal jakoby pod nátlakem atentátu na velkoknížete Sergěje 17. února v Moskvě, dne 3. března ráno manifest o upevnění samodržavy a večer reskript ministru vnitra, jímž ministr jmenován předsedou konference k úradě o prostředcích k provedení reformy, aby muži obyvatelstvem volení měli účast na vypracování a projednávání osnov zákonodárných. Zvláštního dojmu — mimo na noviny vládní — projevy carovy nezpůsobily. — Ve Varšavě převalují se stávky z jednoho odboru do druhého. Želez. zřízenci, dělníci plynárenští, obuv-

ničtí, sluhové, obchod. přiručí stávkovali a stávkují. V ruském Polsku vůbec šíří se stávky epidemicky skoro ve všech městech. Veliké krveprolévání bylo v Baku, kdež Arméni a Tataři se na ulicích pobíjeli. — V Mandžusku trvá mezi oběma armádami již týden veliká bitva. Ruský střed se počátkem tohoto týdne držel, také levé křídlo, jež obejíti se Kurokimu nepodařilo. Za to na pravém křídle zatlačeni Rusové k Mukdenu a město to je ohroženo Nogim, jehož armáda vyslána přes řeku Liao a přes neutrální čínské území k dráze vedoucí ze Šanhajkamu v Číně a Sinmitinu na řece Liao. Dráhy se Japonci zmocnili a Sinmitin učinili základnou svých operací Také gen. Oku snaží se prodrati k Mukdenu od jihozápadu. Třetí ruské loďstvo je na cestě na východ.

Domácí politika. Stanovisko dra. Fořta k rozvoji věci v Uhrách nedošlo souhlasu klubu na říšské radě, ani Nár. Listů. Jest prý marno a zbytečno přiskakovati dualismu na pomoc, když lze si již na prstech vypočísti, že Maďaři vynutí si rozluku a že se jim učiní po vůli. A veřejně byl také dr. Fořt desavuován. Nezabývajíce se věcným obsahem Fořtovy řeči, nemůžeme přece nevysloviti podivení, že o velmi důležité otázce politické, třebas i stalo se usnesení v klubu, různost mínění na venek proniká jaksi oklikou, propašováním a zase že hned v zárodku se tak zakřikuje. Jsou-li v klubu různá mínění, není neštěstím, a nebylo by neštěstím, kdyby byly i dva různé proudy, ale je neštěstím, to tajemnůstkářství, v něž se otázka zahaluje. Dr. Fořt mluvil snad spíše jako sekretář obchodní komory než jako poslanec kraje agrárního, nevyslovil však nic tak nového anebo nebezpečného, aby nebylo lze o tom věcně uvažovati. Ostatek záležitosti tak složité nelze řešiti v klubu hlasováním přítomných několika posluchačů po jedné, dvou řečích. Tu může rozhodovati velmi pečlivá a všestranná informace. Krise uherská odhalila zoufalou nepřipravenost a neorientovanost u nás: od známého telegramu posl. Choce Košutovi až po rozháranost mezi poslanci. My patrně spoléháme zcela na dr. Derschattu a jeho návrh, podaný za německou stranu lidovou, aby zřízen byl stálý výbor o 48 členech, jenž by se zabýval přípravami k rozluce mezi Rakouskem a Uhry! – Krise uherská se nehýbe s místa. Císař nechce povoliti vojenské požadavky maďarské. Ale přes to, je nesnadno říci, proč krise je tak vleklá. Jsou-li to jen otázky osobní? Snad prý znesnadňuje rozřešení, že u nás, v parlamentě a v časopisech hrozilo se rozlukou hned a ne až by Maďarům prý bylo vhod. Sotva! Maďaři vědí tak dobře jako my, že rozluka bude jen vynucena. A jen jimi. Cislajtanie je bez vůle a moci. Nátlak, jejž zde míní činiti na mocné kruhy tím, že ukazují na obtíže, jež by rozluka způsobila rozpočtu vojenskému, sotva pomůže. Ostatek, nových cel (po rozluce) užilo by se pro vojsko! Krise uherská a vojna mandžuská jsou však u nás jedinou starostí politickou. A přece my v Čechách neměli bychom zapomínati na jisté věci. Na př.: Ministr Gautsch promluvil 14. února v poslanec. sněmovně druhou programovou řeč, ovšem hladce a opatrně, ale dosti zřetelně pravící, že beze svolení Němců nic v jazykové a národní rovnoprávnosti pro nás se neučiní a nestane. Odchodem Koerbrovým nic po té stránce se nezměnilo, leč že sněmovna stala se „dělnou". — Vliv nových poměrů v Uhrách na Rakousko jeví se na ř. radě zatím úvahami, že by Češi a Němci měli se dorozuměti, aby se Uhrům společně opřeli. V tom smyslu mluvil dr. Kramář a jemu ihned odpověděl dr. Menger. Ale zůstane jen na této zdvořilé výměně náhledů. Není nikde v Rakousku muže, který by měl odvahu něco jiného vykonati, než se dát postrkovati udalostmi z venčí. V tom znamení stojí i česká politika dnes.

SOCIÁLNÍ. R. 1904 došlo v průmyslu rakouském k 376 konfliktům s dělnictvem, z nichž bylo 370 stávek a 6 výluk. Stávky postihly celkem 2265 podniků, které zaměstnávaly 83.312 dělníků. Nejvíce stávek bylo v Dolních Rakousích (152) a Čechách (87), tedy zemích průmyslově nejvíce vyvinutých. Dobrá polovina stávek netrvala déle než pět dní. Hlavní příčinou stávek byla nespokojenost se mzdou a délkou doby pracovní. Vedle toho účinkovala i nespokojenost s pracovním řádem, propuštění dělníků a redukce mzdy. V procentech vyjádřeno, zapříčinila nespokojenost se mzdou 57·3 procent všech stávek, nespokojenost

s délkou doby pracovní 24·3 procent, propuštění dělníků 14·6 procent, redukce mzdy 4·6 procent atd. Více než polovinu stávek měla zdroj v nedostatečných mzdách. Okolnost ta karakterisuje upadající rakouský průmysl. Platí dělnictvu takové mzdy, že každá druhá stávka usiluje o zvýšení mezdní úrovně. Co se týče úspěchů stávkujícího dělnictva, dodělalo se 6316 dělníků (10·9 procent) plného úspěchu, 26.768 dělníků (46·2 proc.) částečného úspěchu a 15.570 dělníků (26·9 proc.) nedocílilo žádného úspěchu; výsledky u ostatních stávkujících nejsou ještě známy. Zvýšení mzdy prosadilo úplně 26·4 procent stávkujícího dělnictva, zkrácení doby pracovní 46·4 procent. Zaměstnavatelé kladli houževnatější odpor zvýšení mzdy — šlo jim o kapsu, o zisk podnikatelský. Stávkami bylo zameškáno celkem 459.124 pracovních dnů. Nejvíce stávek bylo v živnostech stavebních (65), ve zpracování kovů (42), v průmyslu dřevním (41) atd. Výluk bylo celkem 6 a postiženo bylo jimi 10.672 dělníků. Nejdelší výluka trvala 34 dní. — Lednové „Amtliche Nachrichten des k. k. Ministeriums des Innern“ přinesly účetní závěrky úrazových pojišťoven rakouských za rok 1903. Pět pojišťoven mělo deficit v obnosu 10,986.905·42 K a dvě pojišťovny přebytek v obnosu 476.940·30 K; závodní úrazová pojišťovna rakouských drah rozvrhuje potřebu každoročně na správy jednotlivých drah. Příjmů měly úrazové pojišťovny celkem 34,529.212·65 K, vydání 22,256.882·34 K. Ponévadž odškodné a renty ještě pevně nestanovené budou vyžadovati krycích kapitálů v obnosu 22,782.295 K, jeví se celkové vydání obnosem 45,039.177·77 K. Odškodného vyplatily úrazové pojišťovny rakouské (i s úrazovkou rakouských drah) celkem 18,732.454 K. Z toho připadalo na úrazovou pojišťovnu rakouských drah 5,375.568 K, na úrazovou pojišťovnu v Praze 4,533.139 K atd. Výplata odškodného činila v roce 1903 průměrně 54·40 procent ročních příjmů. Správní výlohy páčily se na 3,106.119 K. Bilance úrazových pojišťoven byla taková: aktiva: 139,387.865 K a pasiva 189,158.586 K, nekrytý schodek bilanční 49,770.721 K (oproti 38,819.687 K v roce 1902). Nejvyšší schodek má úrazová pojišťovna v Praze (25,810.976 K). Celkem ukazují účetní závěrky úrazových pojišťoven rakouských, že ústavy tyto jsou postaveny na špatných základech. Deficitní hospodářství jest tu domovem. Tím, jak známo, dán byl podnět k přečetným steskům interesentů, které však vláda ignorovala. Teprve reformou dělnického pojišťování, kterou poslanecké sněmovně předložil bývalý ministerský předseda dr. Körber, učinila vláda pokus, aby úrazové pojišťovny sanovala na na útraty nemocenských pokladen, kterýžto pokus naráží na nejhouževnatější odpor dělnictva. Ostatně průmyslníci vystupují proti reformě sami, poněvadž se jim zdá, že činí příliš veliké nároky na jejich kapsy; — Ministerstvo orby koná šetření o rozsahu práce žen v hornictví. Chce poznati jaký vliv by měl zákaz noční práce žen jednak na průmysl hornický jednak na hospodářské poměry dělnictva. Novelou ze dne 21. června 1884 bylo už zakázáno používati žen při pracích pod zemí. Není pochyby, že by to byl pokrok sociálně politický, kdyby zakázána byla i noční práce žen v hornictví. Mnoho-li žen zaměstnává hornický průmysl v Rakousku, bylo statisticky už vyšetřováno. R. 1903 bylo v hornictví a hutnictví zaměstnáno celkem 153.808 dělníků, z nichž bylo 139.372 dospělých. Žen bylo napočítáno celkem 6890. Nebylo však vyšetřováno jakým způsobem jsou ženy zaměstnávány a jaký hospodářský efekt má jejich práce pro průmysl i dělnictvo. Tuto mezeru chce ministerstvo orby vyplniti zmíněným šetřením. *el.*

Sociální úkoly obce! V asanační čtvrti byla dána více jak 600 rodin výpověď z bytu. Nové domy staví se jen o velikých bytech, řemeslníci a obchodníci náhle soudní výpovědi z bytu jsou zbavováni i živobytí, neboť v asanač. čtvrti malých bytů nenajdou. Ani na periferii města není pro dělnictvo bytů vhodných. Pracovný lid je vyháněn z Prahy. Jak dlouho to bude takto trvati do ohromného krachu! V neděli 19. února schůze sociál. demokratická (dr. Meissner) a v pondělí nár. sociální (posl. Choc) objasnili obci stav věci. Ale bude to co platno!

Reforma hostinectví. R. 1901 byl podnětem svob. pána D. v. Diergardta a dra Viléma Bode založen „Německý spolek pro re-

formu hostinectví" (Deutscher Verein für Gasthausreform). Letos spolek ten vydal první svou zprávu o činnosti za první dva spolkové roky 1902 a 1903 (Bericht über die ersten beiden Vereinsjahre 1902 und 1903. Ve Výmaru 1904 str. 25) Na počátku své činnosti spolek tento snažil se nabývati potřebných prostředků — zřizováním spořitelen a podílových pokladen — k účelům následujícím: 1. nabývati trvajících hostinců nebo nových koncessí; 2. zařizovati hostince a drobné obchody dle soustavy gotenburské; 3. zřizovati a provozovati hostinectví bez nápojů lihových; 4. starati se o náhradu hostinců; 5. zřizovati hotely reformní. Spolek vydává propagační časopis „Gasthaus-Reform" a tiskoviny sloužící jeho účelu, zařizuje příslušné přednášky, založil si spolkovou knihovnu a také výstavkami šíří známost svých snah. V otázce alkoholové spolek zabírá stanovisko mírnosti. Členů měl r. 1903 (dne 14. ledna t. r. se spolek ustavil) 348, v únoru 1904 vykazuje již členů 526. Na podzim 1903 založil v Charlottenburgu studentské kasino a o založení takového kasina v Jeně se zasazuje. Spolek podporují získáváním mu členův úřady a sbory vládní i samosprávné. *ch.*

Ústřední banka českých spořitelen rozesílá zprávu za obchodní rok 1904, jenž vykazuje čistého zisku K 117.293·55; z něhož 80.000 K rozděleno akcionářům (dividenda 16 K na akcii = 4%) a 36·7 tisíc přiděleno reservním fondům. Od 1. ledna 1905 vykazuje Ústř. banka č. sp. akciového kapitálu 4 mil. K (před tím 2 mil.) Ažiový výtěžek na akciích II. emise, K 50.000, zúčtuje se roku příštího ve prospěch fondů banky.

Dopisy. Velectěný pane redaktore, račte ku posudku „Památek východočeských" otisknouti tuto vysvětlivku a opravu:

Rozdíl programu „Soupisu památek historických" a programu „Památek východočeských" jest vyznačen v úvodu jejich. „Soupis" přihlíží zvláště k stavebním památkám a k sbírkám veřejným, „Památky východočeské" k památkám movitým, zvláště ze sbírek soukromých (při stavebních památkách jen k umělecké a uměleckoprůmyslové výzdobě). Věci již jinde zobrazené zařaďuju opětně jen tehdy, jsou-li dosavadní reprodukce jejich kusé nebo nezdařilé. Filologická přání pana Σ. (str. 519 „Rozhledů") nebudou splněna, poněvadž p. Σ. pokládá slova již dávno odborníky užívaná (na př. vlnice v popisech keramiky praehistorické) za nově utvořená a slova úplně případná za nepřesná; přece nelze nahraditi slovo „nepřeberný" (co nelze přebrati, vyčerpati) slovem „nepřebraný" co dosud ani přebíráno nebylo), slovo „sídliště" „sedlištěm" (pouhou to částí sídliště), „síťové krajky" germanismem „vložka", jenž vůbec ani nevystihuje technicky výrobní, slovo „pruh" (vyšívaný to kus úzkého plátna středem koutnice všitý) slovem „okolek" (na tab. VI. jest pouze půl koutnice, proto asi p. . má onen pruh za okolek), slovo „výstavba" značí ráz stavby, nikoliv část stavby, atd. atd. Z obrazů 29, 16 a XXXV. p. Σ. sezná, že mořská panna (on chybně cituje: vodní panny) má lidskou hlavu, avšak delfín (česky; plýskavice) hlavu zvířecí, tedy že obě slova značí různé pojmy. Ačkoliv pak sám užívám důsledně tvaru „z Chrudimě", přece považuji i tvar „z Chrudimi", jehož p. Poslt užil, za přípustný. Nepatrné omyly tiskové (pracem-prácem) patří na vrub tiskárny Za čistotu jazykovou nepovažuji nahražování slov přesných slovy docela něco jiného značícími a slov českých slovy nečeskými nebo docela germanismy.

Dne 1. února 1905. Dr. *K. V. Adámek.*

Odpověď! Jest mi velmi nepříjemno k hořejším větám odpovídati, neboť jsem s takovou benevolencí posuzoval zmíněný spis a zúmysla přehlédl vady i věcné, jen abych co nejvíce zjednal mu příznivců a odběratel; za to sklízím velkopanské pohrdnutí. Zbytečná jsou slova o rozdílu „Soupisů" a „Památek" snad proti mně namířena — prosím čtenáře, aby obé srovnal s mou recensí a přesvědčí se, ubližil-li jsem v tom komu. Pak povídá p. A.: „filologická přání p. Σ. nebudou splněna" atd. To mne nic nepřekvapuje, rád přenechávám suverenní neomylnost p. A; nechť i nadále jako „odborník" píše: nitěmi, na vrcholi, oni nachází, přicházejí z mody m vy-, gotský m. gotický, zřetel věnován, větev m. stvol, čtvercový m. čtyrhranný atd. Apres nous le deluge! „Vlnice" jest tak dávno od „odborníků" užívané slovo, že známo je spisovnému jazyku jako oxytropis; — „ne-

přebraná milost Boží" bude podle p. A. znamenati — milost, „která dosud *ani* přebírána *nebyla!*" — „Sedliště" je pouhou *části* „sídliště" (sic!) — toto curiosum filologicum patří do musea i pravopisem i výkladem; posud se vědecky odvozovalo: místo — městiště, sídlo — sedliště a s. v. v. hnůj — hnojiště; po tomto objevu bude „hnojiště" pouhou částí „hnůjiště". — „Síťové krajky" nahrazuji prý germanismem „vložka" — ale „síťové krajky" jsou z německého Netzkanten a Netzspitzen" a do češtiny uvedeny ručními pracemi školními, takže „vložka" je germanism a Netzkante bohemism! Mea culpa! „Výstavba" není „Aufbau"; sám jsem nikde neřekl, že „výstavba" značí „část", nýbrž napsal jsem, že mělo býti v textu *místo* „výstavba" slovo „část". — nač falšovat? Ta „atd. atd." sypou písek v oči — komu?.. „Mořská panna (on [Σ.] chybně cituje: vodní panny)" — je *lež:* na str. 73 ř. 6. zdola jest: „jak se vodní panny malují", snad aby se lépe líbily? A ten odborný výklad o „delfínu" — jak mne poučil, nebot jsem nevěděl, že delfín (těch jsem mimochodem řečno viděl na sta živých!) nemá lidské hlavy! Ale že p. *A.* píše „plýskavice" (5krát a teď zase) svědčí sic o výborné znalosti přírodopisu, ale nesvědčí pranic o znalosti pravopisu. A ten konec zaslána staví mou nedoučnost na pranýř. Proto jen několik skromných ukázek p. mentorovi. V své recensi schválně jsem přešel na př.: r*u*žic m. růžic 9; od „odborníků" užívané hlinecký má být „správný" tvar od Hlinsko (od hlína), kteréž je týž tvar jako Slezsko, Polsko atd., tedy hlinecký = *slezecký, polecký*, tvořímeli tato přídavná *ne* filologicky, nýbrž „odborničky"; — od strop*a* r*a*hna, r*a*hnech 13; pelestěm 13; (žena) . . . „takže nemocn*ý* by*l* zakryt 13; také „zkamenělozámecký je hezké slovo (takových tu více) 44. — K bystření logického usuzování jest: „úzký však široký hřbet býčka" 44; pěkné rčení: „na malém dnu nejvýš značně sůženém" 46; „na hlavě holobradé", „pouze mohutným knírem opatřené" — dle rčení: pazoury opatřené drápy 36; „tyčky s vaječnými skořápkami" m. pouchy 39; se lví *či* psí hlavou 34; hrany končí zátočemi m. k. *se* 36; promísen (IV. tř.); „k hotovění hořejších okrajů kamen" m. řims 49 (či „římsa" je germanismus?); Sacr*a* m. æ nebo „sic!" 52; „provedené zlatým a stříbrným dracounem" 52; „prstencovité svazky" m. kroužky 56; „hranolovitý sloupek" m. pilíř 71; „urnovité" m. kalichovité (rokoko a urna!) 56; „ve výplni desáté vytesali znak" m. pass. 74; „zemřel u vigilii sv. Bart." m. 23. srpna 77; „věnec 3 cm. široký (vnější prům. 30 cm. vnitřní 24 = *6 cm*") 79 a j. v. až do str. 160. Také ryze česká rčení: „nejvíce bílé" 15; „daleko pozadu zůstává" 43; „i v něm jsou podrženy tytéž prvky" 43; „jenž drží před sebou desku" 75 a j. v. až do konce spisu. *Σ*

Jako obyčejně vyšlo „na ostatky" humoristické číslo Času, silně odlišné od ostatních čísel v ročníku, v nichž panuje humor *ne*nucený.

Ve prospěch Matice tančí se polky,
národní deficit kryje se kolky,
k posile menšin se buffety prázdní —
vše u nás podléhá sběrací kázni.
Aparát pracuje ve dne i v noci,
aparát pumpuje vlídně i moci.
Čechie fěrtoušek nastavuje,
nikl sbírá, čelo zachmuřuje:
„Dětičky, umíte ochotně dávat,
co jste si utrhli z chudé své gáže,
učte se raději však víc vydělávat,
tak první povinnost vlastencům káže.
Všichni jste milí mi, však vy to víte,
ale přec přiznávám, snad nezazlíte,
že tucet Čechů mi továrníků
milejší než kopa úředníků. *C.*

Chřipka řádí opět a málo komu jest známo, že katarhalní stavy po chřipce dají se výborně léčiti Luhačovskou kyselkou. Užívá se zrovna tak jako Selterská.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 18. BŘEZNA 1905. ČÍSLO 25.

ROZHLEDY

O českém průmyslu na severní Moravě.

Hlavní příčinou neúspěchu a pozvolného rozvoje národního jest naše hospodářská slabost, hospodářská a socialní závislost českého dělnictva. Rozpínavost německého průmyslu a kapitálu, jež germanisuje ryze české obce, jest tím snazší, že jemu nečelí ani kapitál ani průmysl český. Vedoucí kruhy olomoucké i zábřežské sice již dávno pochopily, že národní boj na severní Moravě jest bojem hospodářským a snažily se postavením české přádelny v Zábřeze čeliti germanisaci dělnictva, ale snaha jejich setkala se s úplným nezdarem. Příčin nezdaru toho jest několik, poukazuji-li dnes na ně, nechci kacířovati tehdejší pracovníky, nýbrž ukázati na chyby, jichž se musíme vystříhati, chceme-li se českého průmyslu v tomto kraji vskutku dodělati.

Za hlavní a původní příčinu, proč projekt přádelny v Zábřeze se neuskutečnil, pokládám, že vůdčí myšlenkou jeho byla myšlenka národní, jíž ustoupiti musila i hospodářská zdatnost závodu. Za místo, kde závod měl býti postaven, vyhlédnut z národních příčin Zábřeh, ač místo pro založení průmyslového závodu má se vždy voliti nejvhodnější, jež by svou polohou i ostatními poměry napomáhalo rozkvětu závodu.

Určiti závod do místa, kdež by jeho existenční podmínky byly daleko těžší, než v místě jiném, nejeví přílišné pochopení hospodářské podstaty podniku. Zdatnost závodu má býti vždy přední ideou, jež nesmí podléhati žádným jiným momentům, ani momentům národním. Hospodářská zdatnost každého průmyslu podmíněna jest hlavně: 1) nákladem zařizovacím, 2) výrobním, 3) režijním a 4) dostatkem kapitálu. Jsou-li tyto náklady malé, může závod při dobrém řízení konkurovati i stávajícím již podnikům velkým. Tento náklad na postavení a udržování závodu řídí se krajem, řídí se však i místem. Uvažujme, jak by odpovídal řečeným podmínkám Zábřeh.

1) Náklad zařizovací by byl hodně vyšší než v některé vesnici sousední, kde stavební pozemky nemají tak vysoké renty z polohy, nehledíc na obtíže, jež by bylo překonávati před i po postavení závodu se strany města.

2) Náklady výrobní, jež odvisly jsou od ceny výrobních sil, by se značně zvětšily, neboť závod by musil užívati ke svému pohonu parních strojů nebo plynových motorů. Severní Morava vyniká však množstvím nejlacinější přírodní síly, silou vodní, má nadbytek mlýnů, a to českých mlýnů, jen v samém okolí Zábřeha

jsou čtyři, které ani zpolovice nespotřebují vodní síly. Hučící a pěnící se voda Moravy, lesknoucí se na svítícím slunci, síla, již dalo by se turbinou dosíci 80 až 100 HP, má zůstati i dále zpola nevyužitkovaná, mlýny, jichž jest nadbytek, takže pracují jen s nepatrným výtěžkem, mají být ponechány dalšímu doklapávání, neb vystaveny podobnému osudu, jaký stihl mlýn vitošovský, na jehož místě stojí nyní přádelna firmy Schmeiser & Comp., jež teď kořistí nejen finančně z naší nepodnikavosti, ale i germanisuje své okolí? Jednotlivé mlýny jsou s vodním právem i pozemky na prodej za 60.000—80.000 K, jich síla, a to levná síla stačila by na pohon tkalcovny o 200 až 250 tkacích strojů. Proč stavěti přádelnu v Zábřeze nákladem 1,000.000 K, když zařízení tkalcovny neb přádelny z bývalého mlýna stálo by při 200—250 stavech 300.000—375.000 K, počítáme-li 1500 K zařizovacího nákladu (tedy dost vysoko, počítá se obyčejně 900—2100 K na jeden stav) na jeden tkací stav, včetně za stroje přípravné, stavby a stavební plochy. Lidí zaměstnávala by taková tkalcovna 120—150.

3) Náklad režijní by se na vesnici též značně snížil, přirážky obecní, jež obyčejně každou továrnu nejvíce postihnou, nejsou na vesnici tak vysoké jako ve městě, ba v některých vesnicích nejsou docela žádné.

Kdyby přádelna zřízena byla v Zábřeze, ani národní poměry, jež snad jediné mluvily pro Zábřeh, by se tím valně nezměnily; dělnictvo Brassových továren je povětšině z okolních vesnic a to mnohdy až $1^1/_2$ hod. vzdálených.

Akce podniknuta byla ve velkém, upsaný kapitál měl činiti 1,000.000, dělníků mělo býti zaměstknáno as 400; theoreticky bylo to docela správné, prakticky však pochybeno. U nás Čechů jest pro velké podniky ještě nepochopení, proto lze tak značný kapitál velmi těžce sehnati. Daleko snazší by bývalo zařiditi továrnu menší, hnanou vodní silou a tu teprve postupem času rozšiřovati. Máme přece již dosti zkušeností o tom, jak těžké začátky měl zkvétající český průmysl textilní a tu, nedalo-li se začíti ve velkém, třeba začíti v malém. Projekt nedošel z pochopitelných příčin valného porozumění ani v širší české veřejnosti ani v nejbližším okolí, neboť to jest skorem úplně rolnické a jest na snadě, že rolníci nepřáli továrně, od níž očekávali, snad i právem, ještě větší úbytek dělných sil, natož aby přistupovali za akcionáře, ač finanční poměry by to mnohému dovolovaly.

Jinak by se asi věc měla, kdyby místo přádelny na bavlnu byla se projektovala přádelna na len. Severní Morava jest krajem lnářským a našlo by se pro přádelnu lnu mnohem více porozumění, již proto že by rolnictvo mělo naději na lepší zpeněžení svého lnu. Při podnicích hospodářských nedá se přece počítati na vlastenecký zápal, jedině zajištěná výnosnost podniku, a výhody materielní mohou otevříti i zdánlivě nedobytné kapsy, na něž v tomto i jiných případech neměla žádného účinku ani krásná slova v novinách. Projekt, založiti přádelnu bavlny sám, o sobě nebyl nesprávný, posud lze bez obavy zakládati přádelny na ba-

vlnu, neboť dosavadní přádelny nedovedou hraditi domácí spotřebu příze, jež rok od roku roste, ale nutno přihlížeti k poměrům kraje, jež samy obyčejně determinují druhy závodů. Tu však první přišla by na řadu přádelna na len a pak teprve přádelna bavlny. Při přádelně na len padlo by nejen na váhu, že kraj sám by hradil aspoň část suroviny, čímž odpadly by náklady dovozní, že takový závod (o čem se ještě dále zmíním), by se dal jistěji a snáze založiti s menšími oběťmi, ale i to, že naše lnářství by bylo osvobozeno z područí německého kapitálu. Vysvětlení, proč dříve nebylo pomýšleno na zřízení lnářské továrny, podává snad jedině to, že ještě před nedávnem hodnota lnu i lněných výrobků byla na trhu hodně znehodnocena, ovšem jedině vinou továrníků. Ale dnes se již poměry změnily a dojde-li k uskutečnění závodů, bude to jistě přádelna lnu.

Projekt přádelny v Zábřeze byl pochován, ale tento první neúspěch nesmí nám býti podnětem k další nečinnosti; nemůžeme přece klidně přihlížeti tomu, jak náš kraj i dělnictvo jest vykořisťováno cizím kapitálem, nýbrž to nám musí býti pohnutkou, abychom tím horlivěji se snažili k průmyslovému osamostatnění, ovšem cestou, která by vedla k positivnímu výsledku. My v ohrožených místech, kde na nás bezprostředně doléhá výboj německého průmyslu, kde zápas národní jeví se pouhou složkou zápasů hospodářského, nesmíme se dáti zastrašiti prvním nezdarem, zahoditi zbraň po prvním výstřelu, nýbrž máme tím úsilovněji pracovati ke konečnému zdaru. Myslím, že nebyla poražena původní myšlenka, nýbrž jen způsob, kterým měla býti uskutečněna. Ji musíme nyní vyprostiti ze zapomenutí, postaviti ji na pevný základ daných poměrů a pak teprve ji realisovati, pozvolna třebas, ale tím jistěji.

Co umožňuje závodu rozkvět, či nepřímo řečeno úspěšnou konkurenci se stávajícími závody? Český výrobek zvítězí na trhu domácím i cizím jen tehdy, vyrovná-li se nejen vnitřní hodnotou, ale i cenou tovarům cizím. Dnes prodejní cena výrobku určována jest trhem, či jinak řečeno, trh určuje i ceny výrobní. Hlavní podmínkou soutěže jest láce výroby, té pak dosahuje se dvojí cestou, buď při větších nákladech výrobních dvojnásobným množstvím zboží vyrobeného, tedy výrobou menšího množství zboží, ale též menším nákladem, čehož dosíci lze zmenšením nákladu zařizovacího, výrobního a režijního. Podnik ve velkem naráží u nás na nepřekonatelné překážky, nutno bráti se tedy druhou cestou, již ostatně prodělati musila většina dnešních velkozávodů. Tím již řečeno, že východiskem našeho průmyslu budou české mlýny v dobře položených vesnicích, jež bude lze s poměrně malými výlohami přeměniti v podnik průmyslový.

Pro začátek postačí zříditi závod menší, jenž zužitkoval by přebytečnou sílu vodní, jíž dnes odtéká 40—50 HP, mlýn při tom může pracovati současně. Teprve když podnik šťastně překoná první překážky, bude lze jej rozšiřovati, též s poměrně malým nákladem, neboť náklady pohonu nikterak nestoupnou. Když pak poměry dovolí, může se přikročiti k přeměně celého

mlýna v podnik průmyslový. Tak představuji si vývin severomoravského průmyslu, při němž asi bude podnikavý jednotlivec hráti větší roli než společnosti. Ale i dojde-li k utvoření akciových společností, zase první jejich snahou musí býti, získati mlýn. Takovým pozvolným vývojem rostl i průmysl německý, dnes tak zkvétající, ale jak se zdá, tento příklad nás posud neponaučil.

Nevím však, zda již nebylo propaseno vhodného okamžiku, zda projektovanému průplavu Přerov—Pardubice nepadne za obět většina mlýnů. Ale právě to mělo by nám býti pobídkou k rychlému činu; neboť jakmile závod bude postaven, nepovalí ho ani později možné odejmutí vodní síly, což nestane se bez náhrady a závod i tak bude míti ještě značné výhody.

Severní Morava vyhovuje všem podmínkám, jichž vyžaduje průmyslový ruch, má lacinou vodní sílu i lacinou sílu lidskou (Brass platí dělníkům a dělnicím i 1 K denní mzdy), má k disposici obratné dělníky, zaměstnané posud v továrnách německých, má výhodné železniční spojení, k němuž přistoupí později i laciná doprava po vodních drahách, má též potřebné suroviny k výrobě některých tovarů (len, dřevo, tuhu), ale dosud vyhýbal se český kapitál tomuto kraji, dosud ani Čechové severomoravští neprojevovali valného porozumění pro podniky průmyslové. Jest již na čase, aby nastala náprava. Vhodnou půdu k uchycení mají závody textilní, papírnické a dřevařské. Pro textilní průmysl jest zde několik příhodných míst, z nichž dvě při dráze s vodní silou, pro papírny a závody dřevařské hodí se taktéž dvě místa s vodní silou, z nichž jedno má železniční spojení. Z textilního průmyslu jsou zde možny přádelny i tkalcovny na len i bavlnu. Zvláště příhodná jest poloha pro průmysl lnářský, v kraji pěstuje se hodně lnu a v dřívějších dobách pěstovalo se ho ještě více. Přádelnu na len bylo by lze výhodně spojiti s dokonalým čistěním surového lnu a s výrobou lněného oleje a vzniknouti by mohla snadno a poměrně levně z některé stávající pazderny s vodním pohonem, jež zabývají se posud jen primitivním čistěním surového lnu. Již letos hrozilo nebezpečí, že jedna taková pazderna stane se kořistí židovského spekulanta, ale bohudík bylo odvráceno. Záleží tedy jen na nás, abychom závody tu uskutečnili dříve, než zmocní se těchto příhodných míst kapitál německý. Vždyť dost často slýcháme, že Brass vyjednává o koupi, toho neb onoho mlýna.

Úkolem těchto řádků jest, upozorniti české podnikatele i kapitalisty na vhodné umístění svých peněz. Jimi též chci docíliti větší činnosti činitelů místních. IngC. *R. Vachutka.*

Naše budoucí inteligence a česká střední škola.

Être un éducateur, c'est travailler à construi la France. *Ernest Lavisse.*

Důležitá otázka, jaká bude naše inteligence v nejbližších dobách, závisí hlavně na působení našich středních škol. Inteligentní kruhy

s jedné části doplňují se syny rodin vzdělaných, s druhé části syny ze tříd nižšího vzdělání, kteří dostali se na studia. Tento nový sukurs do vrstev vzdělanějších bývá, jak známo, v mnohém případě blahodárný; jako synové vzdělaných rodin někdy degenerují, tak z rodin rolnických a dělnických přistupují časem duše zdravé, silné a bystré v kruhy inteligence. Střední škola, vzdělávajíc žáky tohoto dvojího druhu (který se ovšem vždycky nejeví druhem tuze se různícím), má dodati všem náležitých vědomostí a vypěstovati v nich jemnější způsob cítění a smýšlení. Dosíci prvého jest celkem úkol snadnější; dokázati druhé jest méně snadné, ale důležitější. Nezaslouží jistě názvu inteligenta ten, kdo má jisté kvantum vědomostí ve svém mozku, jestliže jeho myšlení a cítění nečiní jej člověkem lepšího, ušlechtilejšího druhu.

Jest tedy zajímava otázka, jak pomáhá střední škola, aby z hochů, jmenovitě maloměstských a venkovských, vyvíjeli se lidé jemní a inteligentní. Má střední škola při svém nynějším zařízení k tomu způsobilost? A působí skutečně tímto směrem zdárně?

K prvé otázce neváhám odpověděti kladně. Ať se cokoliv vytýká zařízení našich škol, ať se mluví o byrokratismu, o stenčování svobody učitelovy četnými pravidly a předpisy: tato pravidla týkají se jen forem zevnějších a ve třídě, při vyučování je učitel takřka neomezeným pánem. Zde může uplatniti svou individualitu a má-li schopnost a vůli, může vyvésti osvěžující pramen třeba i z pusté skály. A učivo probírané není pustou skalou; třebas by jeho výběr v některých případech bylo lze ještě zlepšiti, jisto jest, že v něm obsaženo mnoho látky nejen poučující, ale i vzdělávající a šlechtící. Třeba jen, aby tuto látku oživil a prohřál duch vyučujícího, aby z ní vykouzlil hřející světlo. Jinak může zůstati všechno učivo mrtvou, nezáživnou hmotou, která se od nejnižší třídy do nejvyšší kus po kuse v předepsaných dosích ukládá a kus po kuse odzkouší. A kde vyučování má tento mrtvý ráz, tam může býti jednou z příčin, proč mnozí lidé absolvují střední školu, ba i universitu, a přece ve své povaze neukazují ani stopy čilejšího, vyššího duševního života. Odříkali při všech zkouškách, co bylo odříkati, byli aprobováni: ale v jejich srdce nepadl nikdy vzrušující dojem, nikdy věc, kterou studovali, nestala se záležitostí jejich citu, nepřešla v jejich intimní, vnitřní život. Žel, stanou-li se pak sami učiteli středních škol, přinášejíce do nich svou bezduchou mrtvost a lišíce se od lidí nestudovavších jen tím, že kladou genitiv po záporu a užívají infinitivů na »ti«!

Ale někdy zabloudí v řady profesorů středních škol povahy daleko horší. Jest hnusno a protivno, ale přece pro poznání našeho života užitečno a nutno napsati, že existují dosud, třebas výminečně, na středních školách profesoři tak barbarských povah, že v jejich hodinách vyučovacích jsou nejsprostší nadávky a hrubé láteření věcí docela obvyklou. Jich působením vyučování, jež má mladé duše vzpružovati, naplňovati radostí a touhou po vědomostech, stává se něčím nevýslovně sprostým, co v mysli žákově zanechá disharmonii a vrstvu špíny. Hoši, kteří postupem let mají se měniti v lepší a jemnější bytosti, nenaučí se ani věřit, že

mohou být na světě hodní, jemní, ušlechtilí lidé!* Řádění těchto barbarů, kteří pro vývoj naší vzdělanosti mají takový význam, jako jesuita Koňas pro rozvoj naší literatury, je tím zhoubnější, že se mu nikde žádné překážky nekladou.** Ředitelé a inspektoři se o něm nedovědí, poněvadž v jejich přítomnosti barbaři oblékají se v masku civilisace, a žáci ani rodičové neodvažují si stěžovati. Všechna někdejší i nynější nepřízeň vídeňských vlád proti českému školství, všechna finanční skoupost rakouská vzhledem školství vůbec, neuškodila nám tolik, kolik takoví »vzdělavatelé« naší mládeže škod působí. Jejich bystřejší žáci měli by si činiti zápisky o jejich působnosti a jednou, po létech, tuto působnost nestranně vylíčiti. Bylo by to poučným příspěvkem k dějinám naší společnosti a prospělo by rozhodně více, než napsati v nekrologu takových lidí slova: »upřímný přítel mládeže a horlivý učitel,« jak se zpravidla o každém píše, když umřel.

Jestliže mládež ušetřena jest nehody, míti takovéto učitele, méně snadno se jí podaří, nepocítiti nevýhody jiné chyby, která mezi námi učícími je velmi rozšířena. Jest to únava a omrzelost. Ony vyplývají z únavy tělesné a stupňují se někdy až v trapnou nervósu, při níž ovšem těžko je zachovati duševní svěžest. Pak nastane povinnost starati se o nápravu svého zdraví. Ale omrzelost vyskytuje se také často u povah poměrně zdravých a tak často se v kruzích našich pesimisticky opakuje otřepané »quem dii oderunt . .« Ó jaký mrzutý pedant to pořekadlo vymyslil? Jakoby nebylo příjemno a milo vykládati mladším to, co jsme poznali, sdíleti se s jinými dušemi o to, co jsme v sobě procítili! Doba mezi 13. a 20. rokem je nejpoetičtější dobou člověka. V té době mladé srdce žízní po všem, co mu ukáže nové obzory a co v něm vzbudí nové, hluboké city. Býti v té době mladému hochu učitelem a vůdcem je zaměstnání, které je darem přízně bohů, ne nenávisti jejich. Oč je toto zaměstnání učitelské radostnější, nežli truchlivý úkol soudcův, vyšetřovati a odsuzovati lidské zločiny! A jako je (dle psychologických zákonů, platných na všech školách v celém světě) mládež vynalézava, aby zlobila toho učitele, jenž svou nevědomostí a ledabylostí pozbyl autority, tak vyčte v jejích očích patrnou sympatii a oddanost ten, kdo jí podává něco skutečně zajímavého, co živí ducha i srdce její. A nebezpečí omrzelosti a únavy nejlépe vyhýbá se ten, kdo žije podle pravidla, že učitel až do svého stáří má býti stále studentem. Jestliže při působení učitelském je téměř nemožno nalézti času k větší práci vědecké, je přece možno obírati se studiem tak dalece, aby se mysl stále osvěžovala novým poznáváním, novými dojmy a náhledy, jež se vyskytují ve světové republice učenců a vědeckých spisovatelů.

* „Jsem c. k. profesor N. N. a jsem s těmito parchanty na výletě," tak představil sebe a své žáky profesor jednomu venkovskému hodnostáři. Tento muž (na štěstí už neučí) nebyl zlomyslné povahy, ale myslil, že, užívaje takovýchto výrazů, dodává své řeči rázu humoristického. Učiniti takového člověka vychovatelem mládeže je tolik, jako vzíti do rodiny pařížskou hokynářku za guvernantku.

** Zdá se, že blahodárně bude v té věci působiti ministerské nařízení, nedávno vydané.

Ráz individuality učitelovy, jeho vědomosti, množství ušlechtilých dojmů citových, které během svého žití v sobě prožil, síla jeho naděje v pokrok lidstva a v dobro, množství energie duševní, které v sobě chová: to jsou hlavní síly, které působí příznivě na vývoj naší budoucí inteligence. Položena-li tedy na druhém místě otázka, s jakým zdarem pomáhá střední škola vyvíjeti naši budoucí inteligenci, jest odpověď k ní nesnadná. Odpovědí byl by součet všeho dobra intelektualného, vší duševní jemnosti i energie, která jest v duších vyučujících.

Kromě této příčiny hlavní jiné věci jen v menší míře mohou působiti ve škole na duševní zušlechťování studentovo. Ideálem, v tomto státě nesplnitelným, jest, aby každá střední škola, a jmenovitě střední škola venkovská, umístěna byla v budově nejen pohodlné a zdravé, nýbrž i elegantní, umělecky vyzdobené, aby v ní nescházela ani malá sbírka sádrových odlitků antik i novějších skulptur. Místo toho mají naše střední školy, jmenovitě gymnasia, která jsou staršího původu, budovy staré, vetché, nevlídné, které z venku i z vnitřku činí dojem odporně skličující. Prof. *Charbon.*

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

VI. — Přihlédněme blíže k nejnovějším zprávám o zemstvech V šesti guberniích petrohradského okruhu školního shledáno r. 1904, že bude třeba zříditi 3934 školy a 247 nových tříd na starých školách, aby všecky děti mohly býti vyučovány. Tak v pskovské gubernii schází 1352 šk., ve vologdské 1237 šk., v novgorodské 700, petrohradské 332 šk., oloněcké 100 šk. a v archandělské jich vůbec není. Roční náklad vypočten na 2,089.421 rubl. (NV 9915). Bachmutské zemstvo na r. 1905 povoluje na obecné školy 169.000 r. a na stavbu škol na šest let po 30.000 r. ročně (10.280); kostromské zemstvo zřídilo 1904 třicet nových škol a zavedlo ve škole teplou stravu; uržumské zemstvo na r. 1905 povolilo na ob. školy 153.242 r. a přes 100.000 r. na zdravotnictví. A tak i ostatní většinou.

Nežli zemstva zřízena, bylo všech všudy obecních škol 27.155 a r. 1900 bylo jich přes 79.232. Právě tyto školy staly se »nejmilejším dítkem orgánů místní samosprávy« a dnes se některá zemstva předstihují v rychlém zřizování škol, neboť osvěta jediná může národ přivésti k svobodě a býti pevnou hrází proti zvůli byrokratické. Také v jiných oborech přes odpor byrokracie chopila se zemstva práce a jen tak povzneseny jsou některé gubernie z bývalých nepořádků a nesnází. Odtud ona veliká zášť byrokracie státní proti zemstvům.

VII. Když 1. mar. 1881 nastoupil Aleksandr III. byl stát uvnitř politicky rozhárán a rozerván, na venek zbaven vlivu a vážnosti berlínským kongressem, s rozervanými financemi; všemu tomu učiněn záhy konec. Vnitřní pořádek násilně zaveden, finance uvedeny v rovnováhu, spolek s Francií povznesl

váhu státu opřenou o reorganisaci vojska i válečného loďstva. Car odtrhl se úplně od blahodárných reform svého otce a pokud jich vůbec nezrušil, tedy je hleděl s největší míru obmeziti a učiniti nicotnými formami. A přitom nelze mu vytýkati, že snažil se upevniti jedinou samoděržavnou moc panovničí, která beze všeho obmezení s jakékoli strany ať veřejného mínění, ať intelligence, ať národa má být jedinou spásou Ruska. Car nestál tu sám se svým názorem a jenom s byrokracií. Byl zajisté na jeho straně Katkòv se svými »Mosk. Vědomostmi«, které široký měly vliv na veřejnost, a v nichž stále útočeno na soudní řád 1864, na zřízení samosprávných zemstev a měst, na university, ba i na nejvyšší státní instituce »Státní radu« a »Vládnoucí senát« jakožto překážky absolutní moci. Tu povolán jeho přítel hr. D. A. Tolstòj za ministra vnitra — tento arcizpátečník a despota — jejž Loris-Mélikov odstranil z ministerstva vyučování (žandarm klassicismu) před 2 léty, který byl ochoten nejneslýchanějšími prostředky dojíti k cíli. Byla to postava, jakou rodí těžké doby, a která nabývá ohromného vlivu proto, že se vymyká běžnému ponětí o možnosti a přípustnosti. Je to stín Robespierrův v ministerském kabátě. Kromě toho i msta jím ovládala proti všem novotářům. Cíl jeho jeden byl: všemohoucnost vlády; jeho nepřátelé: samospráva, veřejné mínění, některá svoboda tisku, soudy. Začala se persekuce na všech stranách. Aby jistěji zbavil se zemstev počal »reformou«. Vypracoval návrh zákona, dle něhož měly býti odstraněny výkonné orgány zemstva. Místo upràv zřizoval prisútstvija podřízená gubernátorům. Usnesení zemstev schvaloval gubernátor nebo ministr vnitra nežli nabyla platnosti. Odstranil možnost, aby zemstvo soudem domáhalo se nápravy v křivdě gubernátorem a j. úřady způsobené. Ale nežli celý plán vypracoval, zemřel, a tak jen část r. 1890 uzákoněna.

Jiným ideálem bylo šlechtu přivésti výhradně do řad důstojnictva a úřednictva, odtud naprostá převaha jí dána i v zemstvech. Nad selským stavem odevzdána moc do rukou náčelníka zemstva se značnou exekutivní mocí trestní. Soudy zase spojeny s administrací, Senát rozdroben na samostatné departementy podřízené min. vnitra a justice. Při tom přirozeně »náčelník zemský« opatřený mocí soudní i administrativní, maje dozor na všecky selské instituce (zák. 1889) byl živlem rozkladným. Neboť nebylo proň ani předpisů ani obmezení, i šlo to tak daleko, že z některých újezdů lidé až utíkali.

A tak to šlo i ve školství a všem ostatním — nazpět — nazpět. Když nad očekávání brzy zemřel Aleksandr III. a nastoupil Mikuláš II., triumfovala reakce na celé čáře a její úspěchy zdály se neodvratny. Což divu, že nový imperátor dal se tímže proudem a že deputaci tverskou nesoucí mu adresu zemstva přijal před celým dvorem s tak nepřirozeným křikem, že celý dvůr žasl. A co bylo v její osudné adrese? »Kojíme se nadějí, že s výsosti trůnu bude uslyšán hlas potřeby národa. Doufáme, že naše štěstí bude

růsti a síliti za nezvratného plnění zákona jak se strany národa tak i zástupců vlády, neboť zákon, který v Rusku představuje výraz panovničí vůle, má státi nade všemi nahodilými nápady jednotlivých zástupců této vlády... Očekáváme, hosudare, možnosti a práva pro veřejné instituce, aby směly vysloviti své mínění v otázkách jich se týkajících, aby až k vysosti trůnu mohlo dojíti vyslovení potřeb a myšlenek nejenom zástupců v administrace, nýbrž i národa ruského... Věříme, že společně se zástupci všech stavů ruského národa, stejně oddaných trůnu i vlasti, vláda VVstva nalezne nový pramen síly a záruku úspěchu v plnění velikodušných úmyslů VCVstva.« (Osv. 93 č. 14.)

Po reformách z let 90tých zemstva klesala a vadla, činnost jich obmezena na minimum a vnitřní spory ještě je užíraly. Dle těchto reform prohlášena jsou zemstva officiálně za vládní instituce jen za tím účelem, aby úplně a ve všem podřízena byla gubernátorům. A poněvadž tito nemohli si získati přímých zásluh za činnost zemstva, tedy neodporovali jich činnosti, nýbrž pouze bděli nad jich loyálností a dusili každou oposici. A stejně vedou si odborní šéfové v ministerstvu vnitra. Nepotvrzují zemských rozpočtů, úředníků, lékařů a p. i po několik let, ba domáhají se gubernátoři (tverský) docela moci vyloučiti volené zástupce ze zemstva! Tak min. Goremýkin odňal zásobování a veterinární dozor, min. Sipjágin chtěl odníti školství, a zdravotnictví, a min. Witte chce z zemstva míti instituci »do níž budou se verbovat lidé, kteří mají malou samolibost a široké svědomí«. Witte dokazoval, že zemstvo je počátkem konstituce a tudíž krajně nebezpečno pro samoděržávnost, s níž je totožna státní byrokracie. Vládní náčelník zemstva má dnes v rukou soudní, politickou a hospodářskou správu, při čemž vliv zástupců volených vyloučen.

Zemstva nesmí mezi sebou jednati, nesmí vydávati společný orgán, nesmí vydávati knihy a předčasným prozrazením zamezen zákaz ve školství. Svévole administrativní vždy bude ukazovati na nebezpečenství pro samoděržavný stát, které mu hrozí od zemstev. Ve skutečnosti však umrtvuje stát byrokratická zvůle dusíc každý pokrok, každý rozvoj a přirozený vývoj života veřejného všech vrstev. Byrokracie obmezuje i moc caře a jeho »jmenovitých ukazů« ve svůj prospěch a na škodu národa. Nejvyšší byrokracie jest semeniště palácových revolucí, které jsou zlým poutem vůle carovy.

Zemstvu každá kopějka je byrokracií odměřena: finanční ministr může však vyždímati miliony pouze ve správě drah a lihu (monopol!). Je to neřest, že finanční byrokracie jest bez kontroly. Každé sesílení moci byrokratické a centrální znamená novou morovou ránu pro chorobné Rusko. Po Petrovi I. zrušena kollegiálnost úřadů, Kateřina II. znovu pokouší se ob-

meziti moc byrokracie a Speránskij chce založiti sborové úřady nejvyšší a přípravu ke kontrole národní. Ale ani to se nezdařilo. Aleksandr II. řadou reform snaží se o opravy ve správě a zřizuje autonomní zemstva. Ale vysoká byrokracie přiměla ho, aby vydal tuto instituci v ruce gubernátorů a tím podlomil její životní síly zejména odnětím jí práva petičního. Aby pak nemohla přes to míti zemstva vliv na širší veřejnost, obmezena svoboda slova a tisku a předsedové zemstev učiněni osobně zodpovědnými za jednání sborů.

Největším nepřítelem zemstev byl V. K. Plehwe. Tak r. 1903 nepotvrdil jako min. vnitra předsedy zvolené gubern. zemstva tverského a újezdného zemstva toržského, nýbrž dal jmenovati císařem své oblíbence. Teprve kn. Svjatopòlk-Mírskij to zrušil a dal zvoliti řádné předsedy. Dne 2. apr. 1903 nejvyšším nařízením »opraveno« zřízení zemstev v 9 gub. západního kraje. Členové zemstva jmenuje ministr vnitra z počtu osob navržených gubernátorem. Tito musí býti usedlí v újezdě alespoň 3 léta a míti nemovitý majetek aneb obchod. Ku konání služby mají dietu 3 ruble denně a pár koní. Jmenováni jsou na 3 roky. »Gubernský komitét« vedle 5 přísedících má předsedou gubernátora; pak v něm zasedá maršálek gub. šlechty, vicegubernátor, president finanční, president zemědělské správy a státních statků, předseda údělné správy, maršálek újezdné šlechty, náčelník gub. městské správy a stálí členové gub. upravy zemské a starosta gub. města, který je tedy jediný volený občanstvem člen celého zemstva. Kromě toho mohou s poradním hlasem pozváni býti: zástupce duchovenstva, školství, vojenství a j. osoby. — Újezdná rada skládá se z gub. přísedících (z újezdu), zemských presidentů úřadů, berních inspektorů, új. správce policie, inženýra drah, starosty města a 2—5 volostných starešin dle nařízení gubernátorova. Také může býti pozván zástupce duchovenstva, škol a j. Jak bezohledně jedná v této době ministerstvo se zástupci zemstva viděti z následující zprávy. Plehwův tovaryšč (»viceministr«) Zinov'jëv mluvil asi takto se zástupci vjatského zemstva: ».. Vjatské zemstvo je na klamné cestě .. Měl jsem je dávno v podezření .. Dáváte mužíkovi stínové obrazy a lucerny a on potřebuje zemi a rádlo .. Dáváte mužíkovi na úvěr i třírublové předměty a tím konečně ho kazíte — jako by mužík neměl tří rublů .. ujišťuji vás, že zachceli se mu skutečně háku (kosúlja) nebo pluhu, najde i peníze .. Strkáte mu nářadí, s kterým neumí zacházeti, vzdělání, jehož nepotřebuje .. Vyučovati selské děti na gymnasiích a na vysoké škole — je pitomost, úžasná pitomost! Ne, to je dokonce i hřích!« (Osv. 1904 č. 32.)

Tento stručný náčrtek ukazuje, jak Plehwe chtěl úplně zničiti autonomní ráz zemských zřízení a jak utužil nad ním i v něm moc byrokracie. Ale trpí tato zemstva ještě i jinak vlivem byrokracie. Tak v Kišiněvě spravují kancelář zemstva — židé — Baruch Lempertom, Icik Solomonom, Áron Gorkóvskij

a Srul Lomžínskij. Aby pak si zajistili úplnou neodvislost od zasedání zemstva, rozdají teprve před samou schůzí program jednání, takže tím znemožněno věcné rokování, a věc zůstaví se kanceláři. Dle Nov. Vrem. (10.343) zvolal jeden velkostatkář v sedění v prosinci: »Pomozte vybaviti se z čarovného kruhu upràvy, která zvrátila posvátný pro národ pomník cara Osvoboditele cís. Aleksandra II. zemstvo v židovskou kontoru«. Moskevské zemstvo (rozpočet 1905 — 2,203.271 rubl) nechtělo připláceti na policii zvl. na divisi žandamerní a za to gubernátor zastavil jednání. Teprve po nastoupení Svjatopòlk-Mírského oznámila vláda, že budou zemstvům předloženy dotazy o upravení průmyslových daní, na jejíž reformu zřízena bude komise. Je to prvý případ, kde zemstva mají míti hlas v státní záležitosti.

Vedle Plehwa jest posud úhlavním nepřítelem zemstev velice vlivný v cís. paláci redaktor »Graždanína«, směsi to udavačství, pomluv a zpátečnictví, kn. Meščérskij. Jeho zásluhou odstraněn z Moskvy předseda zemstva D. N. Šipòv, z Tveře, V. D. von Derwis a N. K. Miljúkov a j, v Sudžaně P. D. kn. Dolgorúkov, z Voroněže Bunakòv a Martínov, z Tuly Nóvikov (jenž uvězněn) a j. v. Plehwe svolal »zemský sjezd« t. j. 21 předsedů zemských upràv, aby s ministerstvem vypracovali dle zák. ze dne 16. dec. 1902 úmluvu na vzájemné pojišťování všech zemstev pro případ živelních pohrom. Když však usneseno aby se odbývaly takové sjezdy zemské každého roku, ihned zrušil ministr tento článek, ačkoli jinak nejsou řešitelny spory vzniklé mezi jednotlivými zemstvy. Jako ohně bojí se vláda pravidelných shromáždění i když jsou úplně v jejích rukách.

Pro lid selský však spočívá veliká vada v samém volebním statutě do zemstev. Jsou tři třídy voličů: šlechta, střední stav a rolnictvo. Zástupci však jsou v opáčném poměru svého majetku a tudíž poplatnosti. Na př. v nížegorodské gub. mají sedláci 31·8% zástupců a tvoří 84·5% obyvatelstva; střední 13·7% a šlechta 54·5% zástupců; daní připadá na zástupce šlechty 1183·7 r., středu 4771·8 r. a rolnictva 11.018 r. Více méně týž poměr jeví se ve všech guberniích a újezdech. To vychází odtud, že při repartici daní zcela nezákonně šlechta majíc převahu v rozhodování vyměří si nejmenší díl a sedlákům za to dá největší, protože tomu nerozumějí a neumějí se brániti.

Sám president »kazënnoj paláty« (správa státních statků) praví v svém referátě: »To se vysvětluje číselnou převahou v zemstvech zástupců velkostatkářů, úplnou neznalostí většiny rolníků s předpisy zdanění jich pozemků u srovnání s velkostatkářskými a údělnými pozemky, a účastenstvím v těchto zasedáních zemských předsedů, před nimiž sedláci nevysloví svého mínění nesouhlasícího s náhledy jich z bázně, aby za to nebyli stíháni«. Tedy vláda zná tuto nezákonnost, ale nehne prstem, aby ji odstranila, pouze o ní referuje — sama sobě! Také zrcadlo samoděržávnosti.

VIII. Avšak vypuknutí ruskojaponské války způsobilo veliký převrat ve všech poměrech ruských. Ukázala se ohromná hniloba, která byla až dosud zakrývána zdánlivými úspěchy vlády v říši i za hranicemi. A trestuhodnou ničemnost nemohla zakrýti ani vláda, když v »Pravítěl'stvennom věstnikě« vydala vyhlášku na upokojení prosincových bouří. ».. veřejnost byla pobouřena vojenskými porážkami, které odhalily mnoho vážných nedostatků v našem vládním aparatě.« Objevil se tento *ne* na patřičné výši »ve mnohých částech a tento kormutlivý stav vytvořil se při nezměrném dušení veřejné kritiky, veřejného mínění a veřejné činnosti.« Sama vláda přinucena uznati, že obecenstvo neexistuje pro administraci, nýbrž tato pro obecenstvo. A v tomto obratu smýšlení nejaktivnější účastenství projevila zemstva. Tak nežli kníže G. E. L'vov odejel jako zástupce všezemské pomoci raněným na Sibiř, přijat byl v audienci u císaře. I pravil tu, že v těch stísněných ano nesnesitelných okolnostech, jež tvoří nedůvěra administrace k zemstvu, netroufá si státi v čele zemských organisací a jeti na Sibiř, dokud nenabyl jistoty o osobní sympathii hosudarově k tomuto podniku; proto prosil cařе, »aby v jeho osobě požehnal všezemské organisaci a požehnal mu jako zástupci organisace tak jako otec žehná synovi.« Cař ujistil knížete o osobní sympathii k všezemské organisaci, žehnal ho křížem, objal a silně stiskl ruku vyprosiv si osobní telegramy. — Tento trochu divadelní akt je velmi vážný, pojímámeli jej čistě z ruského pravoslavného stanoviska. Ovšem svědčí o zvláštní povaze carově, který dává vždy za pravdu tomu, kdo právě u něho jest — nemaje ani tvrdé vůle ani přesvědčení.

Ale již předtím pozorujeme značné hnutí v zemstvech, zvláště v těch, která vedena byla pokrokovějšími lidmi. I vidíme, že se domáhají práva petičního a přes zákazy gubernátorů usnášejí se na adresách k císaři, v nichž stěžují si na nesnesitelné poměry politické, kulturní a hospodářské. Již od r. 1898 panují v Rusku vždy větší a větší bouře, na nejvyšší vládní místa dosazovány jsou jen osoby řízné t. j. takové, které nezaleknou se ani nejodpornějších a nejnelidštějších prostředků, chtějíli dosíci určitého cíle. Hlad a bída vede k selským bouřím, v nichž řada osob zavražděna a desítky sedláků postříleny jako divoká zvěř. Ale za sedláky vstupují na dějiště dělníci a zase rachot pušek ozývá se na místech, kde lid volá po chlebu a ochraně proti nelidským útiskům. Tu povstává studentstvo vysokých škol, staví se na stranu dělnictva, nastanou delší a kratší stávky školní i dělnické a — persekuce koná své nelidské dílo dál. Ale za studenstvem stojí statisíce příbuzných krevních i vzdálených, ti již nejsou neopuštěni od »společnosti« a nastává katastrofální nespokojenost, která hrozí státním převratem celé říši. Marně plní se hnusná vězení v Šlisiburku a Petropavloské pevnosti, marny jsou transporty do Sibiře a na Sachalín, marny jsou odvody dětí a mrzáků do vojska

atd. Není pravda, že tu stojí podvratní živlové proti státu, nýbrž je pravda, že se staví národ proti podvratným živlům byrokracie.. (P. d.)

Odpověď k čl. Naturalism a ‚svoboda vůle'.

IV.

Avšak ze všeho toho, co tu bylo dosud znovu praveno, ničeho nebylo třeba sváděti na obranu názoru mého o naprosté nesvobodě vůle proti námitkám pana opponenta. Stačí, co následuje.

Hned za slovy, v předešlé stati (III.) na konci odstavce (i) citovanými, praví p. opponent (str. 316): »Není-li v lidském jednání žádných jiných specificky lidských hodnot, nýbrž jen tato všeobecně biologická hodnota: žíti bez bolu, má Rohan úplně a ve všem pravdu. V jednání řízeném účelem všeobecně-biologické hodnoty není žádné svobody a tudíž ani žádné viny; mravnost je tu prázdným slovem.« K tomu dodává p. opponent: »Motiv k zachování a rozmnožení života není čistě egoistický, jak by se zdálo. Soucit, láska k bližnímu, altruistické city vůbec plynou z tohoto motivu, jehož hodnota jest« (na př. ve válce ruskojaponské) »zachování a zvelebení života každého jednotlivce skrze celek a celku skrze každého jednotlivce..« a praví dále: »Není-li v lidském jednání jiných hodnot, než všeobecné zachování a zvelebení života, ať se zovou tyto hodnoty odstraněním bolu, soucitem, láskou k bližnímu, humanismem, anebo jinak, — není-li žádných hodnot, má Rohan stále pravdu: není svobody ani mravnosti v lidském jednání« (recte: není svobody v lidském jednání a, co označováno slovem mravnost, neexistuje ve skutečnosti a pouhou jest smyšlenkou). »A má pravdu i v tom, že skutečně není, nebylo a nebude svobody a mravnosti v jednání největší většiny všech lidí« (já z nesvobody vůle nevyjímám nikoho!), »poněvadž právě je řízeno motivem hodnoty všeobecně biologické.« Na to pak uvádí p. opponent svůj hlavní důvod a důkaz proti správnosti názoru mého o naprosté nesvobodě vůle a jednání lidského, jejž zde uvádím in extenso a za velkého sebezapření bez vsuvek: »Vyskytnul-li se však i jen jediný člověk, který jednal z motivu vyšší hodnoty, než jest všeobecně-biologická hodnota zachování života, podal tento jediný člověk důkaz, že jsou možny cennější účely a že člověk může býti tvůrcem vyšších hodnot, než jest ona všeobecně-biologická hodnota. A tím podal důkaz možnosti svobody a mravnosti u všech lidí vůbec. Bylo mnoho takových lidí. Sokrates podstoupil dobrovolně smrt z rozsudku zaslepené a zmatené obce; nechtěl vyjíti z otevřeného vězení. Úcta před zákonem, třebas i představovaným schátralou obcí, měla proň vyšší hod-

notu než zachování života. Utvořil tu hodnotu přesahující meze času a prostoru, i života v nich uzavřeného. Hus vydal se dobrovolně na smrt, ačkoli mohl svůj život zachrániti odvoláním článků, kterým ani neučil. Pravda měla proň vyšší hodnotu, než zachování života. Též Hus utvořil hodnotu převyšující meze času a prostoru i života v nich uzavřeného. I v obecném životě vyskytuje se zajisté svobodné jednání, z motivů vyšších, než jsou všeobecně-biologické. Ale není každému okolnostmi dáno, osvědčiti svou svobodu velkými a všeobecně platnými hodnotami. Kdo zastává nějakou ideu, svou pravdu, proti všeobecné nepřízni a odporu, jsa hotov bojovat za ni s obětováním vlastních prospěchů ano se zapíráním a překonáním sebe sama, jedná svobodně, třebas se mýlil v hodnotě své idee. Většina lidí jedná arci jen dle motivu všeobecně-biologického, aby žili bez bolu, bez zápasu, bez sebezapírání, v příjemném pohodlí. Tito lidé jsou arci determinovanými přírodninami. — Namítne se, že i v případě Sokratově i Husově jednalo se jen o ‚odstranění většího bolu'; že bol Sokratův nad zneuctěním zákona byl by býval větší než bol nad ztrátou života. Zajisté; jenom že rozdíl mezi těmito boly je kvalitativní a ne kvantitativní. Rozdíl ten nedá se odměřiti, nýbrž jen oceniti. Bol ze zneuctění zákona nebo ze zrazení pravdy převyšuje kvalitativně bol ze hrozící smrti. To proto, že hodnota úcty k zákonu a hodnota pravdy přesahuje časové i prostorové meze života, že je to hodnota transcendentalní. — Jsou vyšší hodnoty, než hodnota všeobecně-biologická, totiž zachování a rozmnožení života. A člověk je tvůrcem těchto hodnot, éthických a aesthetických. V tom záleží jeho svoboda.«

Jen tak mimochodem podotýkám: 1. že vzhledem ku rčením »zneuctění zákona« a »zrazení pravdy« jest korektním rčením i »hodnota úcty k zákonu«, avšak nikoli »hodnota pravdy« na místě: hodnota nezrazování, hájení, uplatňování a t. p. pravdy, aneb i hodnota úcty k pravdě; — 2. že ceniti lze něco — zde: »kvalitu« bolů a »kvalitativní« rozdíl jejich, — jen dle něčeho i zde dle nějakého měřítka kvalit, z něhož na kvalitu »vyšší« připadá kus větší a na kvalitu »nižší« kus menší, t. j. i tu jest měření čili algebra, a sice přes to, že p. opponent (str. 314) tvrdí: »Měření psychických kvalit, i pocitů, nerci-li citů, jest chimerický úkol; neboť nejsou to kvantity. Mathematiky nedá se dosud upotřebiti v psychologii; všechny algebraické rovnice, v nichž vystupují boly jako veličiny, jsou imaginární« — ačkoli, jak v článku svém tvrdím, každý člověk, kdykoli jest mu rozhodnouti se o pořadí činů, jež mu jest vykonati, musí rozluštiti jednu takovou rovnici; — a 3. že existují alespoň dva případy, v nichž tak zvaná »transcendentalní« hodnota úcty k pravdě nejen porovnává se s něčím naprosto jiným, nýbrž i že zavrhuje se jakožto »hodnota« menší, a že porovnavatelem a zavrhovatelem jest v případech těch něco, o čem p. opponent praví, že úcta

k tomuto něčemu jest taktéž »hodnotou transcendentalní«: Zapovídá totiž: 1. francouzský občanský zákon pátrání po otcovství a tudíž pátrání po pravdě (la recherche de la paternité est interdite) a 2. rakouský trestní zákon (v jistých případech urážky na cti) důkaz pravdy (§ 490: »... a nemá nikdy býti připuštěn k důkazu, že udání jeho jsou pravdivá.« (Pozoruhodnou věcí jest, že tu »transcendentalní hodnota« úcty k zákonu, přesahující časové i prostorové meze života, vylučuje v časových a prostorových mezech života »transcendentalní hodnotu« úcty k pravdě, přesahující taktéž časové i prostorové meze života, — jakoby k illustraci tvrzení mého, že prázdným slovem jest rčení: „transcendentalní hodnota«.)

A nyní vizme, jak zdařil se panu opponentovi hlavní jeho důkaz nesprávnosti názoru mého o naprosté nesvobodě vůle, založený na jednání Sokratovu a Husovu.

In formali podotýkám, že správným jest názor pana opponenta, že k důkazu nesprávnosti toho kterého tvrzení stačí i jeden jediný příklad, obsahu tvrzení toho odporující.

Jisté jest panu opponentovi (a dotyčným soudruhům jeho), že oběma jmenovaným mučenníkům — kteří, jednajíce »z motivu vyšší hodnoty než jest všeobecně-biologická hodnota zachování života«, dobrovolně podstoupili smrt, Sokrates z úcty k zákonu, Hus z úcty k pravdě — k tomu, aby takto jednali, stačilo seznati, že hodnota úcty k zákonu a hodnota úcty k pravdě (»hodnota pravdy«) jednání toho od nich nezbytně vyžaduje, a že jim při tom nebylo, jak lidem jiným, v zřetel bráti dotyčné boly všeobecně-biologické, spojené ze strany jedné pro jednoho i druhého s podstoupením smrtí, a ze strany druhé pro Sokrata s útěkem z vězení a pro Husa s odvoláním; neboť — tak tvrdí p. opponent — hodnoty transcendentalní a hodnoty všeobecně-biologické nemají žádné společné míry, různíce se nikoli kvantitou, nýbrž kvalitou, a — v tom právě záleží svoboda lidí, jednajících z motivů vyšších a tím vyšší hodnoty tvořících — hodnoty transcendentalní (bol ze zneuctění zákona nebo ze zrazení pravdy) převyšují kvalitativně hodnoty všeobecně-biologické (bol ze hrozící smrti).

Dále jest jisté, že p. opponent, uváděje za souhlasu svého názory Kantovy (č. 11., str. 318) praví: »Kant postavil éthiku na nový základ a dal jí směr i pro příští časy. Ukázal předně, že mravní hodnota jednání je nezávislá na jeho výsledku (na činu, efektu), nybrž na jeho úmyslu (na mravním smýšlení). Mravní hodnota jednání záleží v tom, že jeho motivem není žádný empirický pocit nebo cit, libost nebo nelibost, ani soucit ne, nýbrž jedině úcta před zákonem« — před jakým zákonem, tážu se, anebo před každým zákonem? — »(neempirický cit mravní).«

A taktéž jisté jest, že čteme:

a) o Sokratovi, v Platonově spise »Kriton« (přeložil František Velišský, 1890, č. 33. sbírky »Bibliotéka klassiků

řeckých a římských«) v úvodě překladatelově na str. 47—48: »Na to snaží se Kriton * v 1. dílu vlastní rozmluvy (hl. 4—5), aby přiměl Sokrata všemožným spůsobem k útěku z vězení. Prvním důvodem jest mu svazek jich přátelský. Nespasí-li se Sokrates útěkem, Kriton a ostatní přátelé, prý, neujdou pomluvě, jakoby z nehodných pohnutek nebyli chtěli zachrániti učitele svého. Nemá pak, prý, báti se Sokrates o přátele své k vůli veřejným žalobcům (sykofantům), ježto tito dosti skrovným penízem uplaceni mohou býti, aniž také odstrašen býti neblahou snad budoucností, ježto v Thessalii u přátel Kritonových hojné podpory nalezne. Po druhé páchá, prý, Sokrates zradu jednak nad sebou samým, zasazuje se o takový osud, o jaký se právě zasadili protivníci jeho, jednak nad dětmi svými, jež jakožto sirotky zůstavuje nahodilému osudu. A konečné že by bylo k nemalé potupě všech přátel, kdyby se zdáti mělo, že snad z nezmužilosti jakési Sokrata v rozhodné době opustili, mohouce snadno záhubu jeho předejíti. Ježto čas kvapí, žádá Kriton snažně, aby se přítel jeho hned na něčem ustanovil. V 2. části rozmluvy probírá a vyvrací Sokrates mínění Kritonovo, dovozuje, že by útěkem dopustil se svrchovaného bezpráví (hl. 6—16): a) Táhna se přede vším k známé své zásadě, že při všech věcech dlužno dbáti toliko úsudku rozumných a znalců, přesvědčuje Kritona, že totéž platí i v příčině spravedlivosti a nespravedlivosti; neboť jako, prý, tělo škodu béře, nevšímáme-li sobě poučení toho, jenž ví nejlépe, co mu prospěšno a co škodlivo — mistra totiž v tělocviku —, podobně i duše trpí, neváží-li sobě kdo předpisů spravedlivosti. Ježto však duše mnohem důležitější jest nežli tělo, dlužno nyní v úvahu bráti jen to, bylo-li by spravedlivo čili nic z vězení prchnouti (hl. 6—9). b) K tomu cíli na paměť uvádí Kritonovi jiné, rovněž již známé jemu zásady: že nemá křivda křivdou býti splácena a že učiněného slibu třeba dodržeti. Což když Kriton opětně uznává a připouští, pokračuje Sokrates v důvodném zkoumání, zosobněné zákony samy mluvící uváděje. Táží se pak tyto, není-li to ničení zákonů, když Sokrates byv pod ochranou jejich narozen a vychován a po celý život s nimi spokojen, konečně neposlušností jim se protiví. Vždyť nejsou to, prý, zákonové, již mu ublížili, nýbrž lidé; avšak zamýšleje vězení opustiti, nepomstil by se těm, kdo bezprávně ho odsoudili, nýbrž zákonům samým, snaže se aspoň pro svůj díl ničiti ty, jíž se toho od Sokrata nejméně nadáli. A jaký užitek z této viny že mu vzejde?« Tu navazuji — s prosbou o čtení velmi pozorné — znění rozmluvy samé (hl. 15): »15. Pozorůj pak jen, to-li« — tak mluví zákony k Sokratovi dále — »přestoupíš a v tom-li něčím pochybíš, který prospěch vzejde z toho tobě nebo přátelům tvým? Neboť že nebezpečenství odvažují se

* O němž překladatel praví na str. 49: „Naproti Sokratovi jeví se nám Kriton jakožto muž stojící na obmezeném stanovisku doby a poměrů a nad povrch obecného, mravně ničím neopodstatněného mínění (δόξα) povznésti se nemohoucí.“

přátelé tvoji, býti též obžalováno a obce aneb jmění zbavenu, tož téměř na jevě jest; sám pak, jestliže odejdeš do některé z nejbližších obcí aneb do Theb aneb do Megar — výbornou správu mají totiž obě dvě — přijdeš jako nepřítel obecné správy jejich a všichni, kdož péči mají o vlastní obce, podezírati tebe budou, za rušitele zákonů tebe pokládajíce, i utvrdíš soudce v jejich domnění, že domnívati se budou, že nález po právu učinili; kdožkoli zajisté zákonů jest rušitel, ten by snad velmi se zdál mladíků a nerozumných lidí býti kazitelem Či pak straniti se budeš měst výborné správy majících a lidí nejzřízenějších? A to-li činiti budeš, záhodno-li uznáš živu býti? Či budeš obcovati s nimi a beze studu rozmlouvati — o čem to, Sokrate? O tom-li jako zde, že dokonalost a spravedlivost největší jsou na světě ceny a zákonnitost a zákonové? A nemníš, že by jednání Sokratovo neslušným shledáno bylo? Tak aspoň domnívati se třeba. Než nikoliv, z takových míst ty odklidíš se a přejdeš do Thessalie k přátelům Kritonovým; tam ovšem největší nepořádek a nevázanost, a snad by rádi tebe poslouchali, jak šprýmovně z vězení jsi utíkal v zakuklení nějakém, aneb koží aneb něčím jiným se přioděv, čím právě zakuklívají se zběhové, a podobu svou změniv; že však muž jsa stařec, jehožto životu zbývá krátký jen čas, jak přirozeno, jsi směl tak tuze na živobytí lpěti, zákony nejsvrchovanější přestoupiv, o tom nikdo nebude mluviti? Možná, jestliže nikomu obtížným nebudeš; pak-li budeš, uslyšíš, o Sokrate, mnoho řečí sebe nehodných. Budeš tedy žíti, podlízaje všem lidem a otroka dělaje; a co budeš jiného dělati leč hodovati, zrovna jako na hody do Thessalie se odebera? Avšak ony řeči o spravedlivosti a ostatní dokonalosti kam se nám podějí? Než arci, k vůli dětem chceš žíti, abys je vychoval a vzdělal? Jak že? Do Thessalie je povedeš, abys je vychovával a vzdělával, až je cizinci učiníš, aby i toho od tebe zažili? Či toho sice neučiníš, ale zde vychovávány budou, kdyžto ty na živě budeš; zda-li lépe odchovány a vzdělávány budou, nebudeš-li ty s nimi pohromadě? Vždyť přátelé tvoji o ně starati se budou. Jestliže do Thessalie se odstěhuješ, starati se budou, pak li do Hadu se odstěhuješ, starati se nebudou? Jestliže i jen dost málo k něčemu jsou, kdož přátely tvými se býti praví, zajisté třeba domnívati se, že ano. — 16 Než Sokrate..« — a b) o Husovi v knize »Mistr Jan Hus« (napsal Dr. V. Flajšhans) na str. 460: »Leč přece ještě trvala u koncilu snaha nějakým způsobem Husa přiměti k odvolání: 1. července 1415 odebral se Jan Wallenrod, arcibiskup Rižský s komisí koncilu (sedmičlennou) do vězení Husova a žádal od něho konečné odpovědi. Hus odpověděl takto písemně: ‚Já Jan Hus, v naději kněz Ježíše Krista. Pro bázeň, že bych urazil Boha a křivě přísahal, nemohu se článků, z kterých mne křiví svědkové obviňují, odpřísáhnouti, neboť jsem jich nekázal, netvrdil, nehájil. Co se týká kusův, z mých spisů podle pravdy sebraných, zamítám nepravý jejich smysl, jestli že co do sebe mají, ale každého článku nesmím odpřisáhnouti, což by se nedělo bez urážky

Boží a bez úrazu doktorů svatých. A kdyby . .'« — a na str. 468: »Vyzvali ho nyní naposled, aby odvolal. A tu mistr Jan Hus, obrátiv se k lidu, zvolal s pláčem a bolestí srdce rozrývající německy: ‚Aj, tito biskupové vedou mě, abych odvolal a odpřisáhl. Bojím se tak učiniti, abych nebyl lhářem před tváří Páně a též bych svědomí a pravdy Boží neurazil, poněvadž jsem nikdy těch článků nedržel, kteréž na mně falešně svědčí, nýbrž spíše opak toho jsem učil, psal a kázal, a také proto, abych tak velikého množství, jemuž jsem byl kázal« (a přečetných a mocných zjednal nepřátelů), »nepohoršil, aniž jiných, jižto slovo Boží« (dle daného jim mnou příkladu) »věrně káží'.« — věděl totiž též, že, kdyby odvolal i jen dosvědčené křivými svědky články takové, jichž nikdy nekázal, netvrdil, nepsal, nehájil a nedržel, pak po celém světě bude hlásáno, že laudabiliter se podrobil a odvolal bludné učení své, a zřejmě viděl, jak bídný a přehořký život po odvolání jakémkoli bylo by mu vésti až do smrti.

I p. opponent — trvám — připustí, že »bázeň« před čímkoliv — (zde u Husa bázeň toho, kdo věří v Boha, před křivou přísahou a bázeň před působením pohoršení vlastním stoupencům v učení, a u Sokrata bázeň před osudem přátel a vlastních dítek, bázeň před úsudkem lidí rozšafných a bázeň před výsměchem, čili: u obou bázeň před nesnesitelným — Sokratovi po útěku, Husovi po odvolání — životem) — jest motiv oné hodnoty, již p. opponent nazývá hodnotou »všeobecně-biologickou«. A jisté jest, že z toho, co tu z dotčených spisů citováno o Sokratovi a Husovi, nezvratně jde, že oba stejnorodí mučenníci uvažovali o oněch následcích hodnoty »všeobecně-biologické«, jež by dle udání jejich rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti spojeny byly bývaly pro Sokrata s útěkem z vězení a pro Husa s jakýmkoliv odvoláním. Jisté jest tudíž i to, že oba (Sokrates dle udání žáka jeho Platona, Hus dle doznání vlastního) smrt podstoupili nikoli proto, že pro Sokrata »úcta před zákonem« a pro Husa »pravda« měla »vyšší hodnotu, než zachování života«, nýbrž proto, že jednalo se jak Sokratovi tak Husovi o odstranění většího — »všeobecně-biologický« bol z hrozící smrti nikoli »kvalitativně«, nýbrž kvantitativně převyšujícího — »všeobecně-biologického« bolu, hrozícího nikoli »ze zneuctění zákona« nebo »ze zrazení pravdy«, nýbrž z uvažovaných bedlivě následků hodnoty »všeobecně-biologické«, spojených pro Sokrata s útěkem z vězení a pro Husa s odvoláním.

Uvážíme-li, že p. opponent (str. 318) s Kantem praví: »Mravní hodnota jednání záleží v tom, že jeho motivem není žádný empirický pocit nebo cit, libost nebo nelibost, ani soucit ne, nýbrž« — první z následujících slov podtrhuji já — »jedině úcta před zákonem (neempirický cit mravní)«, a (str. 316) správně tvrdí: »V jednání řízeném účelem všeobecně-biologické hodnoty není žádné svobody a tudíž ani žádné viny; mravnost je tu prázdným slovem«: pak trvám jest zřejmé, že

panu opponentovi hlavní (a ve případě nesprávnosti názoru mého o naprosté nesvobodě vůle i nejsnadnější) důkaz, jejž proti správnosti tohoto názoru mého vedl příkladem »vyšší hodnoty« motivů, z nichž dle tvrzení jeho jednali mezi mnohými jinými (»Bylo mnoho takových lidí« — str. 316) Sokrates a Hus, zdařil se jako ostatní důkazy jeho tak, že správnost názoru mého nevyvrácenou zůstává (i pro pana opponenta) alespoň na tak dlouho, dokud p. opponent anebo i někdo jiný z dotčených »mnoho« případů neuvede příkladu jiného — rozumí se: nezvratného. —

Na základě všeho, co tu mnou uvedeno, učiněnou panem opponentem »ve zcela smírném úmyslu« správnému názoru mému o vzniku činů lidských výtku nevědeckosti v tom smyslu, že »první zásadou každé věty jest: netvrditi nic, co nemožno věděti«, odmítám, dodávaje taktéž v úmyslu zcela smírném, že výtka taková byla by dle úsudku mého na místě jen tehdy, když by užito jí bylo o názoru, hájeném panem opponentem v článku »Naturalism a ‚svoboda vůle'«, a o hájení názoru toho v článku tom. — (P. d.)

Čeština v Chebu zemsky obvyklým jazykem. Okresní výbor chebský zamítl českou žádost, že podána je v jazyku jemu nesrozumitelném. Rozhodnutí to okres. zastupitelstvo schválilo, ale zem. výbor dne 9. června 1903 zrušil, načež okres. výbor podal stížnost k správnímu dvoru, který 11. března 1905 stížnost zamítl a rozhodl, že okresní výbor žádost tu vyříditi musí. Ve zprávě své o této věci praví Národní Listy v neděli 12. března 1905, že »rozsudkem správního soudu rozhodnuty všechny theorie i praktiky, v příčině povahy jazykové rovnoprávnosti a zejména o okresní obvyklosti jazyků v Čechách velice jasně a přesně. Celý obvod království českého je dvojjazyčný a oba jazyky mají v něm absolutně stejné právo ve všech státních i zemských úřadech.« Ve zprávě však Neue Freie Presse, také v neděli 12. t. m. praví se, že výbor nebyl oprávněn odepříti vyřízení české žádosti, poněvadž »i český jazyk v okresu chebském je považovati za landesüblich«. Že »je čeština v okrese chebském landesüblich, vychází z výsledků sčítání lidu, dle něhož tamže byť i jen malý zlomek obyvatelstva se k české řeči obcovací přihlásil a jazyku toho v obcování užívá«. Zřejmé jest, že je to protiva toho, co tvrdí Nár. Listy. Ve smyslu Nár. Listů byl by soud mohl argumentovat jen takto: Jelikož čeština je v Čechách landesüblich a jelikož dle § 19. o rovnoprávnosti všech jazyků v té které zemi obvyklých je v úřadě, škole a životě veřejném uznána, jest i chebský okresní výbor povinen žádost českou vyříditi. Avšak správní soud zamítl stížnost okres. výboru z toho důvodu, že čeština je, jak ze sčítání lidu na jevo vychází, v chebském okresu landesüblich názor Nár. Listů je mylný. Tak daleko naše nejvyšší soudní dvory nejsou, jak se domnívají Nár. Listy v radosti své nad rozsudkem tím. Že odůvodnění ve smyslu Nár. Listů bylo by jedině správné, a co rozuměti slovem landesüblich, o tom důkladně pojednal Karel

J. Rohan v brožuře: Die Judicatur des obersten Gerichtshofes in der Sprachenfrage. (V Praze 1898. J. Pelcl. 42 str. za 1 K.) Rozhodnutím správního soudu však vypsána opět velká cena na hubení českých minorit v uzavíraném území německém vůbec a při sčítání lidu zvlášť.

Ruce.

Když jsem dlíval o prázdninách jako medik návštěvou u svého strýce, venkovského lékaře, brával mne rád na své dlouhé a obtížné cesty s sebou. »Něčemu vědecky zvláštnímu se tu ovšem nemůžeš naučiti,« říkával, »ačkoli my staří venkovští doktoři máme vždycky zkušenosti, o nichž se vaší školské učenosti ani nezdá. Ale poznej, jak trpce si musí našinec vydělávati svůj chléb, aby se ti lépe vedlo na zemi! A« — jako všichni staří lékaři z dřívějších dob dělal rád žertovné poznámky — »pronikneš filologické tajemství, že adjektivum aurea v úsloví aurea praxis není odvozeno od slova aurum, zlato, ale od aura, dávivost.«

Po takové poznámce sklonil hlavu a hleděl svýma lesklýma očima se strany na mne; a třeba jsem ten vtip o »aurea« už tolikrát slyšel: ten lstivý lesk jeho očí nad hořejším okrajem brejlí pomohl mi vždy znova k tomu, abych vyjádřil svou účast upřímným smíchem, což on, potěšen působivostí svého vtipu, kvitoval láskyplným rýpnutím do zad. »A co?« říkával potom, »docela člověk z těch sedláků přece nezhloupne! Jenom nesmí už být latentním sedlákem, když přijde do praxe; sic nebude ani v Paříži světlem!« A takový výraz, jako latentní sedlák, těšil ho celé dni.

Na těchto pochůzkách po vesnicích a na těch namáhavých pochodech v horách viděl jsem mnoho bídy a veliké nouze; a kdybych si byl z nich nic jiného neodnesl než prohloubení svého soucitu a vášnivou lásku k ubohým trpícím, byly by bývaly tyto cesty přece cenné a krásné. Tak ale těšil jsem se ještě kromě toho z nádherné krajiny, pro kterou si zachoval strýc vroucí cit a kterou mi vždy s novým zápalem ukazoval; poznával jsem divy pohádkových nočních cest mlčícími poli a tajemství temných jiter v lese, nahlížel jsem do duší rolníků a dělníků, s nimiž obcoval jejich zamilovaný lékař v jich zvláštní mluvě, rozveseloval se vždy znova na čeřivých nápadech strýcových, jenž při vší své námaze a trápení a při vážném svém povolání měl srdce dítěte, se všemi jeho rozmary a přáními, ale také s jeho radostí a s jeho tužbami. A rád se vmýšlívám zpět v ony večery. Nezapomenutelnou mi však zůstane jedna srpnová noc, kdy strýc přistoupiv k mému loži tázal se, nemám-li chuti doprovoditi jej ihned k jednomu těžce nemocnému do hor; vůz čeká, a musím si prý pospíšiti, chci-li s ním, že nemožno dle poslovy zprávy marniti časem. Rychle jsem se připravil, a v otevřeném vozíku jsme vyjeli.

Byla nejklidnější, nejslavnostnější letní noc, jakou jsem kdy zažil. Jako ve vzrušující pohádce ležela snící ves a pole v záři měsíční; dupot podkov, ržání a supání koní bylo jediným přerušením toho nekonečného ticha. Posel seděl vedle kočího na

kozlíku, strýc se zahalil do svého pláště a zdálo se, že podřimuje. Já však hleděl snivě do mihotavé, chvějící se měsíční krajiny. Srdce mé bylo slastně dojato tou divnou, uklidněnou krásou spících polí, tou tajemnou jasností chvějícího se vzduchu, tou září nebe posetého hvězdami, a já hleděl udivenýma očima na ten zázrak, který mne obklopoval. Vydechl jsem zhluboka; bylo mi, jakobych ještě nikdy nebyl cítil velikost světa a jeho krásu tak čistě, jako v této mlčící, zasněné noci; a naplnil mne cit štěstí, že k tomuto světu náležím, a oči mé jím přetékaly. Cítil jsem, jak se mé zraky vyjasňují, jak tato blažící filosofie jednoty mojí duše s duší krajiny mne zaujala, uklidnila a oblažila, oblažila jako náboženská představa o blaženosti, a já věděl, že ten mihotavý, chvějící se vzduch kolem mne je z téže látky jako moje duše.

Tak uběhla asi hodina, aniž jsem pozoroval plynutí času. Cesta byla strmější, koně kráčeli pomaleji a zůstali konečně státi. Vzal jsem strýcovu kabelku s nástroji a vystupovali jsme za poslem vzhůru po příkré pěšince, která vedla k domu nemocného. Když jsme dostoupili na horskou výšinu a před námi v měsíčném světle ležela rovina jakoby zasněžená, jenže mnohem vonnější a čarovnější, oba zhluboka dýchajíce, na okamžik jsme se zastavili. Jemný, namodrale bílý přísvit ležel na krajině, pole a stromy byly cele zahaleny v průsvitný závoj měsíčního světla, a zdálo se, že v té výši svítí hvězdy blíže a vroucněji že se lesknou; nějaký hvězdný oharek padal klidně v krásném oblouku po obloze, a měsíc se usmíval dolů na zemi. Strýc však v další chůzi ukázal na dvě postavy, kráčející po úzké pěšince, zdánlivě docela blízko, k osamělému stavení.

»To je farář s kostelníkem,« řekl. »Musíme si pospíšiti; ti dva mají týž cíl jako my.«

Zrychlili jsme tedy kroky a vešli jsme jen několik minut za duchovním do světnice těžce nemocného. Byla to prostorná selská světnice, měsíční zář padala do jizby širokým pruhem, co ostatní část její byla jen slabě osvětlena dvěma svícemi, mezi nimiž stál krucifix. U okna a v měsíční záři bylo lože nemocného. Kněz už stál u něho, tiše se modle; tiché kynutí hlavou nás pozdravilo, a my přistoupili k posteli umírajícího. Ležel na poduškách s bledým, úzkostným obličejem; obličej byl bělejší než prostěradlo a s námahou se zvedala jeho rozhalená prsa, jakoby k těžkému povzdechu. Hleděl na strýce nevýslovně smutným pohledem; zdálo se, jakoby se dlouho, dlouho rozpomínal, kdo jsou ti cizí lidé, co přistoupli k jeho posteli; žádné vzrušení v obličeji neprozrazovalo, že poznal svého lékaře. Pak pohlédl dlouze na duchovního a zavřel těžce vzdychaje víčka.

Strýc se sklonil nad prsa nemocného a poslouchal srdeční tep stišivšího se. Poslouchal déle, než jsem u něho byl zvyklý, potom zvedl hlavu a pokynul mi k sobě; a také já poslouchal umdlévající puls nemocného srdce. »Zakrvácení,« pravil tiše lékař a kynul výmluvně faráři; »učiníme ještě vstřik,« pravil potom mně. Podal jsem mu malou stříkačku a lahvičku se silně páchnoucím kafrovým olejem a ustoupil od postele. Také kostelník při-

stoupil k faráři, dal mu malou torbu s křižmem a stál teď zase se sepjatýma rukama vedle mne ve tmě. Bylo docela ticho ve světnici, dýchání umírajícího sláblo, a mně se zdálo, jako bych slyšel pohybování rtů farářových, který tiše říkal svou modlitbu. A vzav vatu dal umírajícímu poslední pomazání na cestu, zatím co lékař zatkl jehlu své stříkačky v pokožku skonávajícího.

Zdálo se mi, že všecko světlo soustředilo se na ruce obou mužů, kteří se starali o nemocného; pruh měsíčního světla, padající oknem do světnice, zdál se míti pojednou světelnou sílu sluneční a ostře se odrážel od okolní tmy. A v tomto jasném, bílém světle neviděl jsem nic než bledé, bezkrevné, rozhalené tělo člověka, jenž už naposled vydechoval, viděl jsem odevzdané, umdlené, na všecko připravené ruce, skřížené na prsou; viděl na každé straně těla úslužně zaměstnané ruce, vlevo slavnostní, svůj pathetický úřad vykonávající ruce knězovy, jenž pomazával ruce umírajícího, a vpravo nervosní, pospíchající ruce lékařovy, jenž se pachtil se stříkačkou, mající dodati poslednímu, blikavému plamínku života ještě nový olej. A jak jsem tak hleděl na ty pohybující se ruce, které byly jedině vnořeny ve světlo, zatím co už ramena obou tonula ve tmě, vyrostly před mými vzrušenými zraky v obří: jako grandiosní monument života připadala mi ta změť prstů, tyto ruce člověka, o nějž usilovaly i pozemské i nebeské moci, ty bledé, upracované prsty, mající býti zachráněny pro život vezdejší i věčný. A nyní, když chtěl farář svými vážnými prsty pomazati levou ruku umírajícího, na níž byly zaměstnány lékařovy prsty, a jeho ruka přešla na stranu lékařovu, jakoby boj o panství vzrušil ty čtyry ruce, jakoby se o to místo chtěli příti. Ale v tom okamžiku zdvihla se hruď nemocného, táhlé chrčení, úzkostné a děsivé, zachvělo jeho tělem, — potom nastalo v jizbě ticho. A lékařovy ruce, už tolikrát rozhodnuvší o smrti a životě, zvedly se s hrudi nebožtíkovy a klidně pokynuly faráři, jakoby mu chtěly říci, že zvítězil. Tu odpověděla pravice knězova odříkavým skloněním a udělala nad mrtvým kříž. A ruce obou zmizely se světla . .

Měsíční paprsky však ležely široce a klidně na sepjatých rukou nebožtíkových; a ležely tak klidně na rukou mrtvého, jako dříve spočívaly na rukou živého. Oba, farář i lékař, potřásli si přátelsky rukama; a zase jsme vyšli ven do krajiny.

A v mé letní noci, když jsme opět seděli ve svém voze a jeli v měsíční záři domů, strýc pevně zahalen do svého pláště a ve svém koutku ve voze zdánlivě klidně a stišen po své napínavé práci dřímaje, zatím co já ve svém mládí jsem znova prociťoval celý ten pathos spolu zažité poslední hodinky člověka v oné letní noci, již jsem jel k nemocnému se šťastným cite jednoty s přírodou a která i teď ještě krásná a nádherná a vlá noucí ve svém klidu a snivé jasnosti rozkládala se před mými očima, v oné noci, když jsem se vracel od smrtelného lůžka mr cizího sedláka, bylo mi jasno, že filosofie vzájemného vztahu me člověkem a přírodou přece neuklidňuje poslední zbytek lidsl touhy, že je děravá; že příroda ve své velikosti a vznešenosi

sahá přece jen po kůži člověka, ne hlouběji, a že se v člověku cosi chví a třese, touží a souží se, co stojí v protivě k věčně stejnému klidu přírody; že naše duše přec jenom není tímtéž fluidem jako ten chvějivý, mihotavý vzduch, rozlitý kolem nás.. A v té náladě sklonil jsem se k ruce lékařově, abych ji políbil; a byl bych, kdyby u mne byl seděl farář, zrovna tak vroucně jeho ruku políbil.. Bylo dobře, že strýc spal anebo mé vzrušení zdánlivě nepozoroval; sic by byl ztratil v oné letní noci všechen respekt před svým synovcem, medikem.

A tak jsme jeli modravou měsíční nocí, mezi spícími lukami a poli, mezi zasněnými stromy, tichounkou krajinou k strýcovu domu.

Z knihy „Novellen des Lyrikers" přel. *Z. B.* 1903. *Hugo Salus.*

Hugo Salus.

Narodil se v České Lípě z rodiny židovské dne 3. srpna 1866. Zde počal studovati, pokračoval v Budějovicích, a propadnuv z mateřského jazyka, dostudoval a maturoval na gymnasiu litoměřickém. Střední škola pronásleduje prý ho dosud, po 20 letech, v hrozivých snech. Po maturitě dal se zapsati na medicinu na pražskou německou universitu, a zde také r. 1891 dosáhl doktorátu. Potom byl několik let asistentem při německé klinice a nyní je samostatným lékařem v Praze.

Hugo Salus vystoupil r. 1897 na německý Parnas knihou lyriky »Gedichte«. Jeho dílo obsahuje dodnes šest knih lyrických, veršovanou hru »Susanna v lázni« (přel. A. Metzel, Květy 1901), ‚evangelium krásy' »Christa« a knihu pros »Novellen des Lyrikers«. Salus je talent lyrický. Dramatickému účinku jeho veršované hry zmíněné vadí silný lyrism. Co napsal prosou, je docela lyrické: tak biblicky traktovaná prosa »Christa, evangelium krásy«, a »Novellen des Lyrikers« o tom v titulu již povídají. Salus není v nejlepších svých básních epigonem, třebas uváděli s jeho jménem Theodora Fontana a Konr. Ferd. Meyera z přechodních lyriků, a ze současných Liliencrona a Falka. Poesie Salusova má čistou, samostatnou formu, pregnantnost výrazu a hloubku cítění, což není epigonům dáno nikdy. Nejvýznačnější pro básnickou osobnost Salusovu je »Christa, evangelium krásy«, kde klade básník krásu, kterou hlásá Christa, a lásku, kterou hlásá Christus, za ideje rovnocenné a nejvyšší. A je to krása, co vane zrovna opojivě ze Salusových veršů. Není to hloubka a novost idei, ale kult čisté, opravdové krásy, krása duševního klidu a štěstí, čistá, nahá krása sama je to, jež tichounce jako krev proudí jeho písněmi. Jeho poesie je poesií klidu a štěstí řekl bych měšťáckého, kdyby nemělo to slovo tolik drsnosti; to hlavně kniha »Ehefrühling«, kniha »manželského jara«.

Hugo Salus vyrostl mezi námi. Tedy jistě bude zajímati poměr Němce k nám, k našemu životu, poměr německého básníka k našemu umění. Velmi zajímavě vyjadřuje tento poměr básník sám v sonetu, který sem v překladě klademe.

VE ZBROJI.

Jaroslavu Vrchlickému, velkému českému básníku, v přátelství připsáno.

Zde v zemi té, kde věčné boje zříš,
před národem svým stojí každý z nás,
neb básníci jsme: a v té půtce mas
jak zrak tvůj žhne, když v můj se zahledíš!

A vzduchem zasviští-li meče tíž,
tu oběma rty zpěvné ztuhnou v ráz,
a vyšlehnou v té visi blesky v nás!
A naše pěst se chápe meče již.

Však navečer, kdy národů zmlk' svár,
jak rád já poslouchám tvých písní dumy,
v nichž všecky vody naší vlasti šumí!

„Hle, druhu, na východě slunce žár!
Jde ráno blíž, den míru světlý. Vizme!
Ty věříš v něj jak já!" Ach, básníci jsme . .

S Vrchlickým je Salus úzce spřátelen. Z ostatních zná z překladů Čecha, Zeyera a Machara. Machar zdá se mu šedý, žurnalistický. Jeho úsudek o Zeyerovi: »Zeyer se omamuje slovy, a pro nás je nenový. Měli jsme Tiecka a Novalise.« Z našich výtvarníků spřátelen je se Švabinským. Švabinský portretoval zajímavou hlavu Salusovu několikrát, rovněž i jeho paní. — Svého času vyvolala velký rozruch novela »Handschuh«, vyprávějící o mladém malíři O. L., který si zoufal, a který poslal básníkovi po své matce dopis, v němž svěřuje se mu se svým nitrem, nemaje prý nikoho jiného, kdo by mu porozuměl. Novela vyšla nedlouho potom, když se v chuchelském lesíku zastřelil nadaný mladý český krajinář Otakar Lebeda. Novela je sice básnickou fikcí, ale zajímavou. Salus totiž koupil několik olejů Lebedových, a dověděv se o tragickém předčasném jeho konci, napsal tuto novelu. — Salus je velkým milovníkem výtvarného umění. Jeho pracovna a ordinační síň zároveň je plná cenných prací výtvarných. V jednom koutě stojí překrásný obraz Madonny ze 14. stol., který si Salus přivezl z Italie. —

Krásný příklad lásky umělce k umělci je báseň »Antonín Dvořák« ve vyšlé právě Salusově knize »Neue Graben«. Básník potkává Dvořáka často. Dvořák ho nezná. Básník kráčí za ním až za most, za Vltavu, a tu mizí mu Dvořák s očí. Ale básník vidí, kterak Musy sestupují, berou deštník Dvořákovi z ruky, věnčí jeho zvláštní čelo, a Dvořák, vyjasněný a v skvoucím šatě, vstupuje v říši nesmrtelných . .

Prahu miluje Salus zvláštní jemnou láskou. Jeho měkká duše, jíž je krása nejvyšším bohem, pochopila neobyčejně jemně nevšední krásy Prahy, a není příkladu v naší literatuře, aby básník tak vroucně poesii Prahy procítil jako Němec Salus, na př. v novele »Symbol života«.

Co se týče politického poměru k nám, byl Salus, ač ovšem Němec plnou duší, vždy nejvyšší měrou tolerantní! Rozumí se to u umělce, jedince vysoké duševní kultury, samo sebou. A Salus vyrostl mezi námi, naše vlast je jeho vlastí, žije v Praze, v duši českého života. Prahu miluje, a jak tedy divu, že mu přirostl k srdci i ten život její, a že se naň dívá okem, v kterém svítí zájem. A jistě i trochu lásky v něm svítí. *Zdeněk Broman.*

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Po 13denním boji vzdal v noci 10. března Kuropatkin Mukden Oyamovi a na celé čáře ustoupil k Tělinu. Na obou stranách ztraceno 200.000 mužů, Rusové pozbyli v Mukdenu ohromné zásoby, pozbyli i zbraní. V prosinci bylo v Rusku mobilisováno pro Kuropatkina 100.000 mužů, ti jedou teprve po sibiřské dráze, dík ruské loudavosti přijedou pozdě! Japonci postupovali virtuosně podle podrobného plánu. Generálové japonští inteligencí převyšují ruské, toho nelze smlčeti. O povaze a charakteru Japonců máme pěkný spisek Japonce O. Nitobé: Duše Japonska (za 1 K s ilustr.), kdež klíč k vysvětlení úspěchů japonských najdeš!

V ruském Polsku žádají zavedení úřed. řeči polské ve správě obecní a zavedení polštiny jako vyučovací řeči. Hnutí žactva na střed. školách bylo tak silné, že prý veškera gymnasia v rus. Polsku zavřena! Generál. gubernator nařídil, aby se energicky vyšetřilo, od koho pochází agitace . . Tahle byrokracie nemůže již býti obmezenější!

V Italii odstoupilo ministerstvo Giolittiho. Socialisté a republikáni slaví vítězství. Nástupci ve vládě Alessandro Fortimu nevěstí se dlouhý život.

Rak.-Uhersko. Nové ministerstvo posud není v Uhrách jmenováno. Hledá se formule, rakouská specialita! Ale formule sotva asi postačí!

Na říš. radě jednáno 9. t. m. o živnostenské reformě v prvním čtení. Mladočeši mají postavení nesnadné; za to posl. Choc vyslovil se pro požadavky živnostenské tak docela reakcionářsky, na jaké nepřipadli ani živnost. agitatoři! — Rozpočet projednáván ve výboru. V úterní a páteční schůzi odbyt za všeobecné nevolnosti známý návrh Derschattův o poměrech obou polovin říše.

Němečtí studenti vídeňské university domahají se, aby židů bylo přijímáno na universitu jen tolik procent, kolik procent je židů v Rakousku. 7. března protestovalo proti tomu asi 300 zionistic. studentů. I v Praze prý žádala deputace antisemit. němec. techniků, aby židovští posluchači byli od ostatních úplně odloučeni.

Ministr Welsersheimb 8. března odstoupil. Byl nepřetržitě ministrem od 26. června 1880. Nástupcem jeho je pol. zbrojmistr Schöneich.

Domácí politika. Všeličím se vnadí posluchači kandidát. řečí. Kdysi a kdesi státnickými a věcnými úvahami, obyčejněji však prostředky jinými. Agrárníci zavádějí zvlášť ostrý tón: nadává se na všecko. Čím je asi přebijí konkurenti! Ale ti, kdož mluví ostře všeobecně (jako dne 7. t. m. pp. Svehla a Karhan) a pak se vytáčejí, mají-li mluviti zpříma, mají býti na schůzích vyzýváni a nuceni, aby jmenovali (noviny i poslance, jež jsou podplácení cukrovary). Berou-li do zaječích, jakmile mají mluviti, budiž jim dáno na srozuměnou, že za poslance hodí se lidé přímí a nebojácní.

Smiřovací či vyrovnávací jednání na Moravě nepovede ovšem k ničemu. Němci chtějí pohodlné zabezpečení svých nadvýsad a neudržitelné většiny kuriatním vetem sněmovním, kteréž by pro nás bylo oprátkou. K čemu vyjednávati dále o nemožnosti? Neboť Němci prý, dle řeči dra Fuxe v N. Jičíně 12. t. m., vzdají se většiny, jen když bude jim vetem zabezpečena država!

Pro moder. galerii českou vyhlédnuta za staveniště zbrojnice. Pro universitu českou vyhlédnut blok naproti prostranství před Rudolfinem (6335□ m), pro německou skupina na konci Mikuláš. třídy (4715□ m.).

HOSPODÁŘSKÝ Nová emise rakouské korunové renty. Předloha o této nové emisi byla právě schválena a v brzku dojde na její vydání. Historie posledních rentových emisí státních jest dosti pestrá: r. 1901 vydáno bylo 250 mil. korun v kursu 94·—, r. 1903 125 mil. za 99·75, r. 1904 125 mil. za 97·50 a nyní 90 mil. Tato nová emise jest však jen částí úvěru, který sněmovna povolila vládě na různé účely (investice železniční, zmírnění nouze a j.) a jehož výše v celku obsahuje 140 mil. korun. Z tohoto obnosu bylo již v lednu 50 mil. korun předáno poštovní spořitelně, jelikož některé státní vydaje

nebylo lze odkládati. Nynější finanční ministr má posici výhodnější, nežli jeho předchůdci, rakouská korunová renta má totiž kurs nyní téměř o 3% vyšší nežli roku loňského (mohl tedy docíliti mnohem lepšího kursu, než za který nyní skutečně emise převzata!) A také ostatní poměry utvářily se po stránce všeobecné v jeho prospěch. Loňského roku při vydání renty (dne 18. března) trvala právě válka rusko-japonská šest neděl. Nedalo se tedy ještě usouditi, nevypukne-li snad válka světová. Všechny výpočty a kombinace ať se stanoviska politického, ať vojenského byly nemožné. Od té doby situace úplně se změnila. Japansko ukazuje očividně převahu; válka východní nezasáhne asi dále, hlavně ne do Evropy. Okolnosti ty eskontuje peněžní trh již dnes, třeba dosti předčasně. Renty téměř všech států oproti loňsku značně stouply a největší přískok kursovní zaznamenávají papíry japonské. Krátký přehled jednotlivých titrů podá o tom důkaz nejlepší:

	únor 1904	březen 1905
anglické konsoly	85·50	91·81
3% renta francouská	93·55	100.35
4% „ japonská	*66·25*	*86·25*
4% „ italská	96·65	104·80
3% říšská půjčka německá	88·75	91·50
rakouská korunová renta	99·25	100·20
4% renta ruská	89·50	90·65
uherská zlatá renta	115·90	118·90

Že rozdíl kursů ruských rent je tak nepatrný, vysvětliti lze velikými emisemi, jež v uplynulém roce byly provedeny i nynější stísněnou jeho posicí. Pro pevnost kursů ostatních rent především ovšem našich, německých a francouzských jest hlavním důvodem příznivý trh peněžní, který vyznačuje se neobyčejnou lácí peněz. Válka rusko-japoská nemá na konstelaci kapitálu na trhu světovém vlivu téměř pražádného. Proto také nebylo už dávno, aby státy tak snadno mohly dělati dluhy, jako právě nyní. Nová emise korunové renty zadána opětně skupině bank vídeňských (Rotschild, Bodenkreditka, Kreditka, Anglobanka, Bankverein a Länderbanka), a poštovní spořitelně. České banky jako obyčejně nedostaly nic. Již několikráte na tomto místě psali jsme o této nešetrnosti vládní, jež pomáhá svým strannickým jednáním jen německým bankám k tučnému zisku. A že zisk bude značný, můžeme posouditi z toho, že kurs, za který emise převzata za nynější laciné pohotovosti peněžní, jest poměrně velice nízký. Emisní kurs obnáší 99·– bursovní záznam 100·40. Při tom podotknouti jest, že vývoj kursu korunové renty konsorciem uměle byl zadržen, aby docíleno bylo pokud možno nejnižšího kursu přejímacího. Nyní ovšem, když korunová renta bankám vídeňským pevně již zadána, půjde kurs její do výše. Skupina nevyloží novou emisi k subskripci, nýbrž prodá ji na volném trhu. Aby zisk byl větší, bude hausse v titrech rakouské korunové renty!

Živnostenská banka zvýší akciový kapitál svůj z 20 mil. korun na 30 mil. Rozhodnutí správní rady jmenovaného ústavu o zvýšení akc. kapitálu o 10 mil kor. sice poněkud překvapilo, jelikož jde tu o zvýšení značné, polovici dosavádního kapitálu obnášející, jelikož však diktováno jest vzrůstem obchodů bankovních, nelze míti o jeho zúročení obav, zvláště když ponecháno správní radě, aby zvýšení to provedla dle jevící se potřeby, tedy po částech. Modality emisní a kurs nových akcií dosud známy nejsou. Pražský bankovní trh roste ve svém významu očividně, to dokazují již dřívější nové emise akcií České průmyslové banky i Ústřední banky českých spořitelen a nyní banky Živnostenské. Pro nás mohou býti silné peněžní ústavy jen prospěšné, proto není důvodu, proč bychom na vzrůstu jich neměli zájem a netěšili se z něho. Ve schůzi správní rady 9. t. m. předložena a schválena byla bilance za rok 1904, jež vykazuje po srážce všech výloh a daní čistého zisku K 1,661.216·47. Statutární dotace reservních fondů obnáší K 91.958·42. Valné hromadě položené na den 25. března t. r. bude učiněn návrh, aby byla vyplácena 6%ní dividenda, jako roku loňského.

Valná hromada „Záloženské a úvěrní banky" přinesla do dosavadního života tohoto ústavu některé změny. Ředitelem ústavu stal

se definitivně p. Emanuel Balcar a jednání o námezdní smlouvě s panem Josefem Bergerem vedlo k jednomyslnému usnesení, aby nové představenstvo učinilo ihned všemožné kroky k nejrychlejšímu její rozvázání. Jest to poslední akt dramatu bývalého zakladatele tohoto ústavu. Duobus litigantibus tertius gaudet. Tak mohla by se nazvati zpráva, jíž bankovní kruhy se obírají a v níž hlavní úlohu hrají Kreditka, Bankverein a Bodenkreditka Tato jako vítěz, ony jako poražení figuranti. Od dávných let ucházely se Kreditka a Bankverein o tučné sousto financování textilních závodů firmy Franz Leitenberger, zralý plod padl do klína Bodenkreditce. Uskutečnění obchodu tohoto jest z různých důvodů velice zajímavé. Firma Leitenbergerova jest z nejstarších a největších rakouských firem textilních a její výrobky — Kosmonosské látky — požívají pověsti světové. V posledních letech nestálo však již obchodní vedení závodů těch na výši dřívější a již starý baron Leitenberger zabýval se myšlenkou přeměniti podnik ve společnost akciovou Vyjednávání, jež vedl s bankéřem svým Kreditkou rozbíjelo se o příliš vysoký odhad ceny závodů se strany majitele. Pětadvacet mil korun požadoval tehdy starý pán za svůj závod. Po jeho smrti mladý baron slevil polovici z požadované sumy a vyjednával s Bankvereinem, jenž přeměnu tu měl provésti společně s Kreditkou. Avšak loňského roku baron L. úrazem při jízdě automobilem přišel o život, a tělesné pozůstatky jeho nebyly ještě ani k věčnému odpočinku uloženy, když jistý list Kreditce velice blízký napadl podniky Leitenbergerovy a v obšírném článku hleděl význam jich po stránce obchodní i technické snížiti. Jedině ovšem z toho důvodu, aby nároky nezletilých dědiců resp. poručníků co nejvíce stlačil. Úmysl ten byl však příliš patrný, takže nesprávnosti v listě obsažené dědici byly vyvráceny a popřen jakýkoliv úmysl v přeměnu ve společnost akciovou. Půl leta uplynulo od té doby, když tu veřejnost překvapena zprávou, že Bodenkreditka — tertius gaudens — převezme přeměnu a reorganisaci firmy. Bližší detaily známy nejsou, jen tolik jest jisto, že akciový kapitál má obnášeti 7 mil. korun a zůstane úplně v rukou rodiny. Část akcií obdrží Bodenkreditka, podaří-li se jí reorganisace závodů, prozatím má z obchodu toho jen ten zajisté značný zisk, že získala nového silného klienta. Nad touto událostí ovšem značné rozhořčení se strany Kreditky a celé řady novinářských její nohsledů. Pro Kreditku jest charakteristickým zjevem v posledních letech častěji se vyskytující její neschopnosti při financování a správě závodů průmyslových. Na novo potvrzeno. že ústav žije vlastně jen ze své dřívější dobré pověsti.

SOCIÁLNI. Říšský sněm německý přijal dne 21. února t. r. návrh poslanců Heyl-Paasche, kterým se vláda vyzývá, aby zřídila říšský úřad práce, jenž by byl centrálou komor práce. Návrh tento vyskytoval se po léta a nikdy nebylo proň většiny. Potkal-li ho letos lepší osud, má děkovati za to jen veliké stávce uhlokopů v Poruří. Všechny strany i sociální demokrati, svorně ujišťovaly, že by nebylo nikdy došlo k tomuto gigantickému zápasu, kdyby byly existovaly komory práce. Vyskytli se ovšem i odpůrci návrhu — konservativní poslanec Pauli děsil se nových nákladů, kterými bude zdražena průmyslová výroba — ale váha rurské stávky byla daleko větší. Některé strany, zvláště katolické centrum (hlavně posl. Trimborn) hlásaly. že chtějí jen komory práce, žádné komory dělníků. V komorách práce budou na polovic zastoupeni zaměstnavatelé a na polovic dělníci, kdežto komory dělnické byly by výlučnou institucí dělnickou. Jest pravda, že většina komor dělnických ocitne se v rukou sociální demokracie, která jest početně nejsilnější stranou dělnickou v Německu a že střed a s ním ostatní strany jsou z té příčiny proti dělnickým komorám. Ale ony byly by proti nim i tehdy, kdyby nebylo třeba báti se sociální demokracie a to proto, že jejich sociální politika není důsledná a loyální. Chce, aby vlk byl syt a koza zůstala celá. Proto ten fanatism parity, ačkoliv o něm tytéž strany nechtějí ani slyšeti v obchodních a živnostenských komorách. Vláda německá chová se k návrhu na zřízení komor a říšského úřadu práce celkem sympaticky Sotva však půjde dále, než jest milo sněmovním stranám. Lze čekati tedy jenom zřízení komor práce, nikoli

komor dělnických. — V Nizozemsku existují komory práce už od r. 1898. Jak sděluje „Bulletin de l'Office du travail", orgán francouzského ministerstva obchodu, bylo v Nizozemsku do r. 1903 zřízeno celkem 99 komor práce. Nejvíce jest jich v živnostech stavebních. Nizozemské komory práce jsou poradními sbory, které podávají dobrozdání o otázkách pracovních a mezdních, o chystaných zákonech na ochranu dělnictva, o pojišťování dělnickém. Dále pořádají ankety o různých záležitostech, týkajících se dělnictva, hlavně o nezaměstnanosti a prostředcích, kterými bylo by lze je odstraniti Konečně usilují o smírné rozřešení při konfliktech, které vzniknou mezi dělníky a zaměstnavateli. Všeobecně se uznává jejich důležitost jako orgánu prostředkujícího a pacifikujícího. Důležitost tato by neobyčejně stoupla, kdyby komory práce nemusely spoléhati pouze na dobrou vůli zúčastněných stran, nýbrž měly moc imperativní a výkonnou. —*el.*

Z LITERATURY. Varlez Louis: „Die Organisation der Industrie- und Arbeitsräte in Belgien" (Schriften der Gesellschaft für soziale Reform, Gustav Fischer, Jena). Dělnické rady, které zařízeny byly zákonem z r. 1887, nazývají se v Belgii takové organisace, jež svým účelem a zařízením odpovídají dělnickým komorám v Německu, daleko však nejsou, zajisté vlivem konservativních stran belgických, tak účelny a liberální, jako tyto. Spisovatel, který je předsedou obecní pomocné pokladny proti nezaměstnanosti v Gentu, vytýká chyby a byrokratický ráz těchto dělnických rad a shrnuje návrhy, které se vyskytly k zamýšlené opravě zákona.

Dr. J. Ingwer: „Das Arbeitsverhältnis nach österreichischem Recht" (Brand, Wien) je bystrá, právnicky a při tom populárně psaná příručka pro dělnictvo. Mzda se dnes neumlouvá, nýbrž diktuje, budoucnost však mluví ve prospěch svobodné pracovní smlouvy, čím více se moc přesunuje do rukou dělnictva.

A. von Welczek: „Die Frau in der öffentlichen Armen und Waisenpflege" (Sozialer Fortschritt). Spisovatelka, která je členem svazu pokrokových žen, podává přehled nynější organisace chudinství a podobných humanitních institucí v Německu, mluví o součinnosti ženiné na tomto poli a uvádí pro ni mnohé důkazy.

Dr. Wegscheider-Zieglerová: „Die arbeitende Frau und der Alkohol" (Verlag Deutscher Arbeiter-Abstinentenbud, Berlin). Leták, v němž jsou vylíčeny škodlivé účinky, jaké alkohol přivádí mezi pracujícími ženami.

Emil Krüger: Bibliografie der Arbeitslosenfürsorge. In dänischer, deutscher, französ., holländ., italien., norveg., portugies., spanisch. und tschechischer Sprache gesammelte Berichte. (Grunewald-Berlin 1904. Verlag der Arbeiter-Versorgung. A. Troschel. Str. 52. M. 1·85.) Bibliografie němec. zaujímá 35 stran, bude asi úplná; francouzská 6, z ostatních řečí jsou jen drobty. Z češtiny je uvedeno: 1) Voročni zpráva spolku knihtiskaruv a pismolijcu na Moravě. Nezaměstnanoch. 2) Stanovy společenstva zamečniku, klempiřu, kovářu a spřízněných řemesel v Brně. O sprostředkováni práce. p. 32. 3) Akademia 1897. Meissner A. Pojišťování pro případ nezaměstnanosti. — Socialní politika na pražske radnici. — 4) Lukás Josef, Všeobecná poptavárna po práci. Hlas národa. 1897. 5) Bráf Albin, Kterak pokračuje myšlénka povinného pojišťováni dělnického. 1896.

Rozvoj č. 10 z 10. března poznamenává k naší zprávě o německých zápisech v třeboň. archivu hebrejštinou napsaných (Rozhledy č. 23. str. 691) že, vzpomeneme-li, že se židé nastěhovali do Čech z Němec a že mluvili německy, nebude nám to tak nápadné a že dovedeme chápati, že chceme-li, aby se židé nám jazykově asimilovali, není to ničím než přenárodněním, ze kteréž příčiny se také českožidovskému hnutí veliké obtíže v cestu staví. Uznáváme. Naše zpráva to právě vysvětluje. Židé němčí i v Polsku, i v Rusku i v Turecku, nejen u n

Dopisy. V části našich novin, za jejíž obsah dlužno zasílateli zpr které uveřejňují, zaplatiti (Hlasy z obecenstva a pod.), čteme často prohlášení „mýdlo s jelenem ve skoku jest německý (Schichtův) výrobek", „sirky toho a toho druhu nejsou český výrobek" a j. Prohlížíme-

však inserty spatříme, že noviny odporučují (uveřejňujice insert) mýdlo „s jelenem ve skoku", „s labutí" jako nejlepší výrobky mydlářské a k tomu ještě „prací extrakt", a že odporučují kromě toho i jiné výrobky, které jsou výrobky „německými" najmě v uzavřeném území vyráběnými. Noviny naše nespokojují se pouze těmito inseráty, nýbrž přidávají k nim inseráty „Franckovy kávy" a spoustu jiných ohlášení, kterými bývají nabízeny z Vídně a z jiných stran ku koupi předměty naprosto nepotřebné, za něž peníze zbůhdarma se jen vyhazují. Prohlížíme-li dobře ku př. inserty v „Nár. Politice" uveřejněné, poznáváme že se v ní množí úžasně inserty z Vídně, doporučování předmětů, bez nichž české obecenstvo může obstáti. Toť jsou inserty Feithovy, různé hodinářské a pod. ohlášení. Reelnost závodů, jež inserty ty uveřejňují, nechceme kriticky zkoumati myslíme, však, že prospěch z nich mají pouze majitel závodu a majitel novin; obecenstvu prospěchu nevzniká a nevznikne, (leda že by mu narostly na zubech chlupy!) Naše noviny uveřejňují nyní hojně inseráty jakéhosi Hojtasche z Hodonína, jenž jako žid vůbec, vytlouká kapitály z Gorkiho, prodávaje „národní" pokrývky „Gorki". Celý jeho krámek jest o málo větší než místo, které zaujme nedělní číslo „Nár. Politiky" rozložené list vedle listu, ale dle insertu každý v Čechách bude mysliti, že jde o závod prvého řádu. Naše noviny neštítí se přijímati inseráty, které i na povrchní prohlédnutí mluví o patrné nereelnosti oznamovatele, neštítí se uveřejňovati i inserty, v nichž na obrázcích je provázejících jsou ohlášení německá. Kdo není slepý, může se přesvědčiti nahlédnuv do četných našich českých novin. Co by udělal německý časopis, dostal-li by štoček s českým poznačením výrobku ohlášeného? Jako noviny vedou si i leckerés pražské ústavy. V poslední době zasílají ku př. bankovní závod Lion výhradně německé cirkuláře a nyní i záložeňská a úvěrní banka v Praze. (Vorschuskasse u. Kreditbank in Prag) zasílá oběžníky německé. (Zasílám na ukázku.) Poměry naše vyvíjejí se čím dále tím utěšeněji. V novinách každá událost, která zavadila neb zabředla v dráždidlo skandálu neb trestního zákona, rozšlape se, roztrhá na odstavce a vytlouká se z ní prostředek ku většímu odbytu jednotlivých čísel. V insertní části se odporučují nejen našemu bytí nepřátelské, ale i více než nereelní firmy a obecenstvo se navádí, aby od nich kupovalo. Kde jest v novinách místo pro výchovu obecenstva.? —Č.

Apotheosa práce.

V nové nás éře zalévá takové blaho skryté,
kdo jste dřív znali říšský sněm, snadno je pochopíte!
Sněmovna dělnou nebyla, budila dojem žalný,
s úzkostí jste tam vcházeli tak jako do kořalny:
chtěli jste vypátrat ze tváří, jež se tu rděly kolem,
jste-li tu ve styku s espritem. Nikoli! S alkoholem!
Byla už, darmo povídat, ztracená naděj všecka,
že by se dala seslušnit manýra poslanecká,
že by se někdo z poslanců odhodlal k jakés práci
a že by obstál prostředně ve zkoužce obtěžkací:
řekněme, že by někdo z nich, ačkoli velmi nerad,
po dlouhém ducha moření vzmohl se na referát.
Tak to už bylo — bůh to ví — s vážnosti domu na psu,
že sem šli pro levnou zábavu s ohledem na chudou kapsu.
Až nyní náhle jako sen náprava přišla čerstva,
jinačí krve proudění se změnou ministerstva.
Jakoby kalný závoj spad s čistého jinak chtění,
poslanci tiskli druha druh na mravech proměnění.
Všeliké partaje u Čechů, rovněž tak mezi Němci
rděly se skoro stydlavě před novou excelencí.
Přejeme míru, pořádku. Ujměm se práce plodné!
V nechuti máme kravaly kulturně neúrodné!
Společný postup vědomý bláznivou hydru skolí,
nebude hrubé obstrukce. Cit nám to nedovolí!!
.. Jaký to svátek, pane náš! Očista všechněch stavů!
Vystrčte prapor na domě! Národy, zvedněte hlavu! ..

Oprava. V č. 22., str. 653, řádek 6. zdola ve čl. Odpověď k článku Naturalism a ‚svoboda vůle' má býti místo slova: „snad" nikdy jsem nepocítil — „dosud" ..

Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze.

Filiálky: v Brně, Plzni, Jihlavě, Č. Budějovicích, Pardubicích, Táboře, Moravské Ostravě a ve Vídni.

Dne 25. března 1905 o 10. hod. dopol. konati se bude **v sále Obchodnického spolku „Merkur" v Praze I., Mikulášská tř. 9.**

XXXVII. řádné valné shromáždění

Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze,
ku kterémuž se tímto p. t. pp. akcionáři k hlasování oprávnění zvou.

PROGRAM:

1. Zpráva výroční a účetní.
2. Zpráva revisorů účtů.
3. Návrh správní rady na rozdělení čistého výtěžku.
4. Usnesení o zvýšení akciového kapitálu ve smyslu § 4. stanov a o příslušné změně stanov.
5. Volba 3 členů správní rady na dobu čtyř let následkem pravidelného vystoupení.
6. Volba jednoho člena výboru revidujícího na dobu tří let následkem pravidelného vystoupení.

Páni akcionáři, kteří této valné hromady se súčastniti chtějí, račtež u pokladny **v Praze** neb u **jejích filiálek nejdéle do 17. března** t. r. ku prokázání práva hlasovacího dle čl. 12. stanov*) potřebný počet akcií, jež dne 31. prosince m. r. v knihách akcijních na jejich jméno zapsány jsou, proti vydání legitimačního lístku uložiti. V závěrečné účty mohou páni akcionáři nahlédnouti v místnostech banky.

V Praze, 8. března 1905. **Správní rada.**

*) Čl. 12. stanov zní: Ve valném shromáždění oprávněn jest hlasovati, kdo má nejméně 10 akcií na jméno jeho znějících a dne 31. prosince předešlého roku v knihách akc. zapsaných. Kdo má více akcií, nabývá nad to každými 20 akciemi o hlas více. Akcie potřebné k vykonávání práva hlasovacího mají 8 dní před sejitím se valné hromady i s kupony k výplatě nedospělými složeny býti u pokladny, správní radou vykázané. (Za výtisky neobjednané se neplatí.)

Ústřední banka českých spořitelen v Praze

Ovocná ulice čís. 15-I.

PŘIJÍMÁ VKLADY NA KNÍŽKY
a běžné účty.

ESKOMPTUJE SMĚNKY
výhradně jen ústavům peněžním.

ZÁLOHY NA CENNÉ PAPÍRY
pupilárně jisté, poskytuje v běžných účtech.

PŘEVOD VALUT
při konversích hypotečních pohledávek.

CENNÉ PAPÍRY
prodává a kupuje kulantně.

4% BANK. DLUHOPISY VLASTNÍ EMISSE,
pupilárně jisté, přenechává výhodně.

ZÁPŮJČKY OKRESŮM, MĚSTŮM A OBCÍM
vodním družstvům a jiným korporacím.

INTERVENUJE PŘI STAVBÁCH
veřejných budov.

ŘIDITELSTVÍ.

Nákladem Jos. Pelcla. — Knihtiskárna K. Pittra v Praze.

ROČNÍK XV. V PRAZE, V SOBOTU 25. BŘEZNA 1905. ČÍSLO 26.

ROZHLEDY

„Náprava" živnostenská.

Sotva se otevřely zase brány parlamentu vídeňského a byla uvolněna ústavní a zákonodárná jeho »práce«, před tím zatarasená obstrukcí, hned jako by byl vjel jakýsi čilý duch politický do rozsáhlých vrstev obyvatelstva tentokrát do živnostnictva, kde by toho člověk sotva byl čekal. Skorem bychom se mohli radovati z takového zjevu — kdyby se týkal věci jiné.

Jakmile vláda podala svou osnovu, kterou chce »napravovati« řád živnostenský, jen jen se sypalo deputací živnostníků vypravených ke vládě, k poslancům, do parlamentu a ke všem možným stolicím (jen ku audienci u císaře posud nedošlo, ale bohdá dojde!), aby »tlumočily požadavky stavu«, to jest volaly po průkazu způsobilosti, kde ho posud není a toužily po jařmu vládní koncese. Přišli hostinští a žádají, aby pro živnost jejich byl zákonem stanoven průkaz způsobilosti; přišli obchodníci (ti si zakládají zejména na tom, objevovati se v houfech co největších, v deputacích o stu a dvou stech »hlavách«, jako by počet — a kromě toho pokřik — mohl dodati větší váhy důvodům nebo nahraditi důvody, jichž není) a volají po průkazu způsobilosti; obchodníky vystřídali fotografové a žádají totéž (tak si osvícené jejich hlavy cení karakteru polovičních umělců, jehož jim přiznává zákon o právu autorském; sami se snižují z umělců na řemeslníky); přišli také taneční mistři a chtějí, aby živnost jejich byla podrobena průkazu způsobilosti; konečně přišli (to nejlepší!) kapelníci a touží po jhu žádajíce, aby živnost jejich byla vázána koncesí vládní.

Bohdá neustane brzo utěšený ten ruch deputativní. Snad se toho dočkáme, že přijdou také spolky žurnalistů »Krev a Slína«, že přijde spolek spisovatelů beletristických »Máj«, spolek umělců »Podzim«, spolek učenců »Led« atd. a budou žádati především, aby také výroba duševní a umělecká byla jako živnost pojata do řádu živnostenského a pak aby byl stanoven průkaz způsobilosti: pro žurnalisty (umějí-li dobře odhadnouti množství krve a svinstva, které je nutno rozmazati v článku nebo v ilustraci, aby to bylo senzační comme il faut); pro literáty a umělce (umějí-li dobře hověť vkusu obecenstva tak, aby z nové své »živnosti« co nejvíce těžili a zejména aby se nedali šidit od nakladatelů) a pro učence (umějí-li dobře vystřihovati citáty a tak dělat z 10 knih jedenáctou) atd. Rozumí se samo sebou, že vice versa také nakladatelé budou toužiti po tom, aby

se příslušníci stavu vykázali způsobilostí, že umějí dobře počítati řádky, odhadnouti, kolik archů spis bude míti a o kolik exemplářů smějí vytisknouti více, než smluvili s autorem a škrtiti v honorářích. Možná, že pak se přihlásí i rolníci a budou žádat, aby nebylo dovoleno nikomu koupiti pozemky, kdo neprokázal, že umí obdělávati půdu. A konečně třebas i majitelé rent se připojí ke všem a prohlásí za nutné, aby i jejich »živnost« byla chráněna průkazem způsobilosti, totiž že jen ten smí koupiti cenný papír, kdo prokázal, že umí střihati kupony dle všech pravidel »živnosti« nebo »umění«. Ptáte-li se: k čemu to houževnaté, lepší věci hodné namáhání o průkaz způsobilosti, komu a čím to prospěje, živnostníci odpovědí: Žádáme toho: 1. v zájmu obecenstva, které bude chráněno všelijakých živnostníků nezpůsobilých a špatné jejich práce; 2. v zájmu vlastním a to opět a) ochranou vzhledem k velké výrobě, která nás dusí kapitalistickým podnikáním, chce nás zbaviti samostatnosti, a stlačiti na dělníky (viz různá odvětví konfekcionářská), b) vzhledem ke všelijakým živlům problematickým, které se nám vtírají do povolání a poškozují naši živnost, pro kterou se nehodí. Tohoto důvodu posléze uvedeného dovolávají se teď velmi hlasitě zejména obchodníci.

Přihlédněme k těm důvodům. K 1. Kdo zmocnil živnostníky, aby si počínali jako poručníci nad obecenstvem? Nechejte pánové jen obecenstvo, aby si hledělo své spásy po v l a s t n í m způsobu! Buď obecenstvo jest uvědomělé, pak dovede se samo zbaviti živlů, které je poškozují, také živnostníků, anebo není uvědomělé, pak dle osvědčené zásady: mundus vult decipi bude vždy obětí nesvědomitých živnostníků právě tak, když ti budou míti písemný dekret o své způsobilosti, jako když jej nebudou míti.

K 2a). Jest pošetilostí bijící do očí domnívati se, že průkaz způsobilosti snad zabije velkou výrobu, zejména že zničí konfekcionářství. Kdo se chce dáti na podnikání ve velkém v některém oboru živnosti, opatří si hravě potřebný průkaz způsobilosti, anebo nastrčí zkoušeného řemeslníka, aby jej kryl a bude pod j e h o jménem na s v ů j účet vesele soutěžiti s úzkoprsými soudruhy. Vývoj národohospodářský buď tíhne k tomu, vyráběti ve velkém a pak malé existence budou pohlceny, ač-li výrobek jen bude levnější a žádné průkazy způsobilosti a podobné prostředečky nezadrží vývoj ten; anebo živnost jest taková, že se nedá ani provozovati ve velkém a pak netřeba, aby se chránilo průkazem způsobilosti nebezpečí, jehož tu není. To mohu doložiti příklady číselnými. K živnostem, které jsou stíženy osudem prve naznačeným, náleží dojista np. tkalcovstv r. 1900 bylo v živnosti té v Předlitavsku napočteno přes 200.00 dělníků * a 8000 samostatných, tedy průměr 25 : 1; r. 1890 b poměr ten 11 : 1, tedy o více než dvakrát příznivější pro sam statné. Může-li se člověk, který má rozum zdravý, domnívati že pohyb ten bude zastaven, kdyby pro tkalcovinu byl nakázán

* K nádenníkům nehledím tuto i dále.

průkaz způsobilosti? (Jako při tkalcovství, je tomu ovšem také v přádelnictví a v pletení.) Anebo barvířství. Dělníků v barvírnách bylo r. 1900 na 24.000; samostatných barvířů bylo 1900, tedy poměr 12·6 : 1; r. 1890 byl poměr ten 7·5 : 1. Anebo výroba skla: r. 1900 dělníků 37.000, samostatných 3000, poměr 12 : 1; roku 1890 poměr 10 : 1.

Ba mohu statistikou přímo dokázati, že průkaz způsobilosti nedovede ochrániti živnost malou ani tam, kde jest uzákoněn. Tak jest tomu np. v zámečnictví. Ač zámečnictví jest »chráněno« průkazem způsobilosti, přece poměr samostatných k dělnictvu, který byl 1890 jako 1 : 6·7, klesl r. 1900 na 1 : 9·5 (1900: 76.200 dělníků, 8000 samostatných). Docela stejně je tomu u mechaniků, při nichž poměr hořejší z 1 : 3·6 z r. 1890 klesl na 1 : 5·3 v r. 1900. A takových příkladů bych mohl udati spoustu.

Je-li však živnost svou povahou chráněna od toho, aby velká výroba ji pohltila, jako np. holičství, které vykazuje v l. 1890 a 1900 na vlas stejný poměr samostatných k dělníkům (tovaryšům), totiž 1 : 1·5 (1900: 8.500 sam., 12.500 dělníků), anebo sklenářství, které vykazuje dokonce zlepšení (roku 1890 poměr samostatných k dělníkům 13 : 14, r. 1900: 14 : 13), pak dojista není třeba, aby živnost taková se ohražovala průkazem způsobilosti *na papíře*, ale prospěje ji nejvíce, když si bude hleděti, aby *praktickou dovedností* prokazovala svou způsobilost. Papír — a kdyby to byl nejdražší a nejpevnější pergament — nehodí se nikdy za příslovečné zlaté dno řemesla.

Jest ovšem drahně živností, které nelze zařaditi ani do kategorie jedné, ani do druhé, jichž osud příští jest dnes neznámý. Ze živností těch vybral jsem ze statistiky dvě nejznámější a nejpamátnější, protože byly a jsou posud nejvíce stíženy tzv. konfekcionářstvím, totiž obuvnictví a krejčovinu. Obuvníků samostatných bylo 1900 v Předlitavsku 80.000, dělníků 114.000, tedy poměr 1 : 1·4; r. 1890 byl poměr ten 1 : 1·65, jeví se tedy malý pokrok (usamostatnění); podobně je tomu v živnosti krejčovské: r. 1900 samostatných 74.500, dělníků 119.000, tedy poměr 1 : 1·6, kdežto r. 1890 skorem 1 : 2. Snad ti, kdož jsou slepě nadšeni pro průkaz způsobilosti, přičtou příznivý ten postup obmezovanému tomu opatření. Já bych se k jejich jásotu nepřidal a tvrdím, že výsledek ten by byl nastal stejně, i kdyby nebylo průkazu způsobilosti. Příčinou jest prostě, že konfekcionářství se neosvědčuje (připomínám známou Mödlingskou obuv!) a proto obecenstvo raději objednává u malých mistrů lepší zboží třeba trochu dražší, než by u všelijakých Rothgerberů, Stránských a pod. firem kupovalo bezcenný šmejd třeba laciný. Opakuji: ne průkaz způsobilosti ochrání živnostnictvo, ale zdatnost výrobní a pracovní.

Ad 2. by živlů pochybných, kteří se vtírají v řemeslo, aniž mu rozumějí, bojí se jen takový živnostník, který sám nic neumí, třeba měl na papíře, že je »vyučený«. To jest jen kon-

kurenční zápas slabochů se slabochy. Buď živnostník něco umí a obsluhuje zákazníky dobře, pak bude míti vždy zákazníků, i když nebude míti vysvědčení způsobilosti, anebo neumí nic, pak zahyne, třeba by měl kopu výkazů se známkami nejlepšími. Tedy ti, kdož práhnou po průkazu způsobilosti, aby odpudili od povolání lidi nedovedné a existence problematické, činí tak jen proto, aby jejich nedovednost a problematičnost byla monopolisována. Vypudí-li koho, vypudí jen hlavy schopné, kterým se taková řevnivost zhnusí a kteří svou hřivnu buď zakopají nebo propůjčí jinde, kde je méně úzkoprsnosti. Mnohdy živnostníci svou konkurenční řevnivostí jen o to usilují, aby ubili nejchudší z chudých.*

Myslím, že jsem dokázal, že jsou lichy všecky důvody, kterými živnostnictvo podpírá zpátečnické své požadavky. V pravdě se těm, kdož touží po takových opatřeních, jedná nikoliv o to, aby povznesli živnost, ale o to, aby vyhladili svobodu živnostenskou až do posledního puntíku, hovíce své hamižnosti, ješitnosti, řevnivosti a jinakému sobectví. Proroci ti jako každý sobec zaslepený vášní nevidí, že bojují proti sobě samým. Chtějí uhájiti svou samostatnost, to jest svobodu tím, že potírají svobodu. Chtějí zničiti všecek pokrok, protože sami nejsou schopni, něco vynalézti a při tom hlásají, že pracují pro pokrok živnostenský! Jejich ideálem jest feudální zřízení cechovnické, k němuž tíhnou celou svou sílou a duší a jehožto duchem jsou prodchnuti skrz na skrz

Mohu velice dobře předpověděti, jaký bude »pokrok« živnostenský, o nějž usilují slabé hlavy proroků stavu toho, kteří bohužel již nabývají vrchu ve stavu. Teď touží jen po průkazu způsobilosti, po případě po jařmu koncese. Za nedlouho budou požadovati tzv. kus mistrovský.** Pak budou chtíti předpisovati, dle jaké šablony a methody musí býti pracováno v řemesle a budou odpírati průkaz způsobilosti těm, kdo se tomu nepodrobí; konečně strhnou na sebe i celou správu živnostenskou, uzavrou se v kastu (cech), oddělí se čínskou zdí od světa a budou pak sami mezi sebou a sami pro sebe a o sobě. Promění všecky živnosti v koncesované, budou udíleti sami povolení tomu, kdo jim bude vhod, budou vylučovati, kdo se jim nebude zamlouvat (np. cech nakladatelů bude odmítat každého, kdo by nejen počítal řádky a archy a věřil slepě autoritě doporučující, ale kdo by i sám chtěl čísti, co hodlá vydati a utvořil si o tom úsudek vlastní). Tedy návrat do nejčernějšího středověku a feudálních řádů jest »pokrokem«, jaký mají na mysli ti proroci.*** Kdežto každý uvědomělý člověk jest dnes syt

* Dokladem připomínám, že dle doslechu hostinští vídeňští žádali, aby bylo zakázáno panim stravovati studenty, které mají na bytě; tím prý poškozují živnost hostinskou. Nepřejí těm chudým vdovám trochu existence!

** Není dojista náhodou, že kterýsi mudrc politický skutečně se o tom požadavku zmínil v debatě, která byla v poslanecké sněmovně předlitavské o nápravě živnostenské.

*** Doložím velice zajímavým příkladem, jak si v některých živno-

byrokratismu a snažíme se všemožně odstraniti jej tam odtud, kde dnes je (z úřadů), živnostnictvo práhne po libovůli byrokratické a zavedlo, by nejraději byrokratism cechovnický do svých řad. Nepostřehují ovšem, čeho vlastně žádají, tak jako žádný z těch, kdož vytýkají novému návrhu nápravy živnostenské, že si vede upjatě k požadavku rozšířeného průkazu způsobilosti, nevidí, kde jsou vlastní a velice nebezpečné chyby nápravného toho díla, totiž naskrz v byrokratickém, absolutistickém a centralistickém jeho rázu a neslýchaně barbarských ustanoveních jeho o trestech.

Není-liž to směšné, když kapelníci dávají svou živnost pod kaudinské jho byrokracie, žádajíce, aby byrokraté povolovali živnost třeba každé venkovské »kapele« o 3—4 šumařích; jako by několik těch ubohých šumařů ohrožovalo existenci hudebníků občanských a nikoli soutěž kapel vojenských státem podporovaných.* Až bude koncese, to pak budou na posvícení do Zlámané Lhoty volati kapely z Prahy?

V prapodivných poměrech žijeme. Máme v Předlitavsku ústavu a v ní spoustu svobod odevšad nenáviděných. Máme svobodu osobní, ale 200.000 vojáků týraných v kasárnách o ní neví a 500.000 trestanců každý rok odsuzovaných do vězení smí o ní pochybovati. Máme svědomí svobodné, ale každý nováček musí přísahat k pánu bohu, že se bude cvičiti v umění vražedném. Máme svobodný tisk — ale vlády a byrokraté jej zabavují, kde jen mohou. Máme svobodu shromažďovací — ale každý okresní hejtman a strážník může ji znemožniti. Máme školu svobodnou, ale inspektoři a okresní hejtmané mohou na

stech cení průkazu způsobilosti, ač není ani zákonně předepsán a jak jej přes to umějí znamenitě uplatniti. V jistém „zlatém, stověžatém", královském hlavním městě někdo svým nákladem vydal několik knih. Došli naň z gremia nakladatelů přátelsky, vyzvali jej, aby žádal za koncesi a slíbili, že proti žádosti nebudou. Náš muž podal žádost — a místodržitelství ji zamítlo Žadatel dotazoval se a zvěděl, že gremium nakladatelů proti jeho žádosti se vyslovilo co nejpříkřeji, protože žadateli se nedostává způsobilosti ač po zákonu není třeba jí prokazovati. Žadatel totiž — nedbaje zvyku — sám četl, co vydával, ale neotáčel se nikdy v příhradách a krámech knihkupeckých a nestál nikdy za pultem. Místodržitelství ovšem dobré zdání gremia, tj. sboru skorem z polovice úředního pokládá za evangelium a zamítlo žádost. Nikdo by nevěřil, jaký aparát bylo třeba v činnost uvést, aby koncese byla povolena výše, aby odvrácen byl útok na existenci jednoho člověka v Předlitavsku, kde vydělává 14 mil lidí! Úskočné gremium, když nemohlo jinak, v poslední chvíli malomocně odpíralo přijati taxu inkorporační! A nakladatelé patří nebo rádi se řadí mezi nejinteligentnější třídy živnostnické. At si každý sám domyslí, jak by to dopadalo, kdyby takovým živlům bylo svěřeno, obstarávati samostatně všecky záležitosti stavu, čehož se konečně domáhají

* To v Německu hudebníci rozumějí jinak svým zájmům. Také tam se ozývá „jednota hudebníků občanských" (50.000 mužů), ale nevolá po jarmu koncese, nýbrž žehrá na „nestoudnou soutěž" hudebníků vojenských, jichž je 17.694 ač jich má býti dle rozpočtu jen 12.761, jimž u zpozdilého obecenstva stejnokroj dělá reklamu, kteří neplatí daně, mají jízdu slevenou, živobytí od státu zadarmo, dostanou za 12 let certifikát a premii 1000 M a odnímají hudebníkům civilním na $12^1/_3$ mil. marek chleba denního. Viz Soz. Praxis XIV. č. 21.

ni útočit, kolik chtějí. Socialisté útočí na vlastnictví svobodné, kapitalisté útočí na svobodnou práci a na koaliční svobodu dělníků. Živnostníci teď útočí na svobodu živnostenskou. Brzy snad dojde i na stěhování svobodné, na vědu svobodnou atd., ptám se, kolik svobody nám ještě zbude? Všude plno útočníků, kteří mají spadeno na ten statek a obránců nikde. A kdybyste někomu z těch útočníků vytkli, že je nepřítelem ústavnosti, osopil by se na vás, abyste jej neuráželi vytýkajíce mu smýšlení zpátečnické!

Velice příznačné je také pro poměry naše, s jakou horlivostí strany tzv. svobodomyslné se ujímají kde jakého zpozdilého požadavku živnostnictva. Strany svobodomyslné (aspoň některé) zrovna hoří pro průkaz způsobilosti. Porozumíme tomu, uvážíme-li, že aspoň 75% členů stran těch neví, co jsou zásady. Ze zbývajících 25%, kteří to vědí anebo mohli by to věděti, 80% nenapadne, aby zkoumali, shoduje-li se s programem hlásaným to, co činí. A zbývajících 5%, kteří vědí, co činí, řeknou toto: Čert vezmi zásady! Nám jde o mandáty a ne o zásady a živnostnictvo má v rukou mandáty ve městech. Živnostnictvo nás vyslalo, abychom mu byli po vůli a tedy jsme mu po vůli. Že se nazýváme svobodomyslníky, co na tom, vždyť živnostnictvo, které práhne po feudálním cechovnictví, také si říká »pokrokové«.

Rozumí se, že vládě proniknuté duchem byrokratickým a absolutistickým zpátečnické požadavky živnostnictva jsou nebo budou za krátko velice vhod. Vláda ovšem také považuje za pokrok návrat k řádům cechovním. Alespoň ministr Call v debatě o nápravě živnostenské se chlubil, že naše zařízení živnostenská jsou vzorná — komu zamlčel opatrně. Myslel-li snad na Turecko nebo na Bochara nebo na Maroko nebo Kamerun, možná, že měl pravdu — ačkoli tu by bylo dovoleno pochybovati.* Ale v říši německé, ve Francii, v Anglii a j. nevědí ničeho o papírových průkazech způsobilosti a umělých koncesích vládních a nepráhnou po tom — a živnostníkům se tam daří lépe než u nás. Opakuji, to nejsou živnostníci nejlepší a nejzdatnější, kteří touží po zostřeném průkazu způsobilosti; a čím hlasitěji se ho dovolávají, tím jsou méně zdatní. Rád uznávám, že se nepřidali ještě všichni živnostníci k těmto a že jsou i uvědomělí živlové v jejich řadách. Avšak čím více nabude vrchu pokřik falešných oněch proroků (a hlas jejich je dnes už velice mocný), tím horším to bude příznakem. Jest to příznakem, že slabost, chabost, nedovednost, šosáctví, smýšlení kastovnické a zpátečnické se zahošťuje v řadách živnostníků. Kdyby byli falešní ti proroci jen trochu u domělí, poznali by, že neuhájí svobody tím, když ji ubíj a přidali by se prostě k socialistům, kteří si v té příčině vec mnohem důsledněji, vědouce, co chtěji a čím dosáhnou c

* Německý státní sekretář hr. Posadowski, který se ještě bar. Callovi nejméně vyrovná, pravil nedávno na říšském sněmu německ že považuje všeobecný průkaz způsobilosti v řemeslech za v škodlivou a za věc, která nemá budoucnosti.

Nebáli by se vkročiti na půdu boje třídního a nehanobili by činěním zpátečnickým pokrok, jejž hlásají, nepoškozovali by svobodu stavovským tyranstvím a sobeckostí, nedomnívali by se, že dovedou malichernými prostředečky zaraziti působení zákonů přírodních a nejednali by tak, že jest nutno říci, nikoli dificile, ale impossibile est satiram non scribere. Dr. *F. Joklík.*

Z nové poesie.

Předmluvy pana Jiřího Karáska ze Lvovic byly vždycky zajímavější nežli obsah knih, jež uváděly, knih vlastních i cizích. Stačí vzpomenouti na román p. Karáskův »Mimo život« nebo na jeho essaye »Renaissanční touhy v umění«, stejně jako na páně Lešehradovu povídku »Paní Modrovouska«. Také u »Sodomy« (Kniha pohanská. Spisů J. K. ze Lv. svazek pátý. Nákl. vl.), která je rekonstrukcí tří starších básnických sbírek páně Karáskových, poutá více předmluva nežli poesie, jež za ní následuje a která je ostatně známa a lety oceněna. Kritik paradoxa a básník sylogismu — pan Karásek nebyl nikdy jiný — snaží se v ní vyvrátiti námitky, které činěny byly umělecké a psychologické methodě jeho tvorby a které dosud platí, a snaží se zároveň sám postaviti svoji poesii do kritického světla, jež jí může býti jediné příjemné a vhodné. V tom je právě osudný omyl p. Karáskův, že reklamuje a akcentuje pro sebe právo výjimečnosti tvořivé disposice a právo nezodpovědnosti svých zálib a stanovisek, domnívá se, že může je aplikovati jako podmínku na způsob vnímání a názoru kohokoliv jiného. Že napřed vylučuje všechny, kdož pociťují a žijí umění jinak a možná že stejně hluboce a stejným právem individuelní původnosti, třeba ne tak okázale dogmaticky a s takou vášnivostí pro vyvolenou literární formuli. Možno v této vášnivosti viděti mnohem spíše slabost apatie nežli sílu neústupnosti, kterou nedávno autor »Viny« tak nadšeně chválil v »N. České Revui« na básníkovi »Zazděných oken«. »Žádati od umění, aby mělo vnější pravdivost, je tolik jako žádati od něho, aby bylo vulgární.« »Jen u malých umělců kryje se život a dílo.« »Má-li kdo schopnost neviděti, už tím je básníkem.« »Jediné je pravda: skutečnost nenáleží do umění!« Těmito paradoxy nedovede pan Karásek nikoho odzbrojiti, právě proto, že předmluva, do které je znova, s rozhořčenou poněkud emfasí vložil, doprovází poesii, zračící malou básnickou personalitu a všední poetický typ. Neboť čímkoliv jiným, jenom ne hlubokou a tragickou původností mohly se kdy pyšniti tyto básně široce opěvující abstraktní pojem pohlaví, čistě intelektuelně vytvořený a lomoznou retorikou pitvaný. Tón homosexuality, zhnusení a pohlavní impotence nevyjadřuje tu ničeho ze »smutku pohlaví, jeho tragiky a marnosti«, jak se domnívá p. Karásek; vyjadřuje nanejvýše jenom trapnost těchto duševních a fysických stavů. Tam pak, kde se mu podařilo zachytiti pronikavě náladu smyslnosti, vskutku horkou a živou jakoby z Chopinovy romance — v těchto číslech odpravuje pan Karásek jenom sama sebe a svou bezmocnou theorii. Mají svůj

dojem z doteku čistě realného vzduchu a třesou se v nich záchvěvy pouhého smyslového života.

»Panenčiny knížky« (Houser v Plzni) překvapují hlavně lehkým půvabem artismu, který by sotva kdo domýšlel se do pana Jos. Holého, hrubého a tvrdého ideologa z »Vašíčka Nejlů«. Jeho dosavadní produkce hřměla jako bouře nad propastmi bídy, smála se posupně všemi veřejemi zla, hříchu a lidské vášně a marně obracela se dosud nahoru po bohu a paprsku štěstí. Tato vzpoura, bijící se se všemi řády a pohrdající nebezpečenstvím neobvyklých cest, oživovala také verš básníkův, jeho slovo i barvu. Byl jako sukovité dřevo. Proti melodičnosti současného veršovnictví zněl jeho zvuk jako skřek násilí. Tím méně dotekla se ho obroda stylu, kterou zůstavila po sobě generace, s níž p. Holý přišel a která mnohomluvný a při tom nehybný verš dosavadní proměnila v nervy, ve fluktuaci vnitřního a náladového života, v sensitivum a hudbu. Té stál od počátku p. Holý tvrdým čelem, později uvědoměle a chtěně. Proto nová jeho sbírka, čistě lyrická, překvapuje. Jsou to verše a veršíky spíše uhlazené a něžné, nežli vášnivé a prudké, ve kterých slova jsou volena pro krásu a obrazy pro obluzení smyslů, tekou klidně jako píseň a barvy se jimi mihají jako dlouhým pohlížením do slunečna. Básník našel štěstí a etický klid. Aspoň na chvíli. Nevyfilosofoval si jich, nevybojoval myšlenkou. Přišly mu z rukou ženy a v její očích zapomíná na cestu minulosti. Neví však sám ještě, má-li vpravdě věřiti. A tak podbarveno všechno to štěstí tichým akordem skepse. Kdo trpěl dlouho, nevěří lehce. Ale všechna ta krása stojí alespoň za to, aby byla dosněna do konce. To je základní naladění této poesie, která čte se s radostí, protože jí mluví hluboké srdce a protože v její formě, stále poněkud prostonárodně ornamentované a k lidové písni přimknuté, je mnoho živé a bezprostřední originality. Pro rozvoj talentu tak silného, jako je p. Holého, znamenají »Panenčiny knížky« jistě interesantní stanici.

»Blaženi Jordánovi« (Fr. Šimáček v Praze) pana Louise Křikavy, jakémusi pokusu o intimně lyrické drama z bouří tak zv. »Flegeljahre« mladého inteligenta, při nejlepší vůli nerozumím. Nemohu rozuměti. Ze zadu do předu a zprava na levo obracím knihu marně, abych se dověděl, co jí autor chtěl říci. Tak je vnitřně desorganisován její obsah a rozbita její faktura. Dokonce už nevím, jaký účel má míti její dedikace studentstvu.

»Příteli, čti, a z portrait Jordánova
poučení ber.«

Jaké poučení? Kniha vypráví ve zmatených kapitolách a lyrických verších o mladém bohémovi, právníku a potom vojákovi, či co, který se zludračil, pil, flámoval, střelil se, ale ozdravěl — na konec také duševně. Jak a proč, to vše se nikdo nedoví. Pan Křikava, domnívám se, chtěl podati určitý typ. Problém špatné výchovy a slabé vůle měl snad na mysli.

»Kam světlo mělo vneseno mi býti,
tam tápat sám, zraňovat duši svou!
Krov rozerval bych v touze slunce zříti!

Touhu mou vášnivou
zpět sráží trám a do bláta mne tlačí (!)
silou svou.«

praví jeho Jordán v předmluvě. Ale v knize je jenom něco blátivých stop z možného jeho vytvoření. Jediný reálný rys povahy není prosvětlen pronikavější psychologickou intuicí, jediná situace nezachycuje ničeho ze subjektivního, vnitřního dramatu rekova. Jenom v prázdná slova rozplývá se myšlenka a tu a tam vyvstane (osaměle) některá nálada a prchavý lyrický moment plastičtěji. Sovovu »Zlomenou duši« možno tušiti zdaleka jako vzor. Celek je mlha, pêle-mêle, rozvaliny. Autor nenašel dosud sama sebe, protože nenašel svůj styl. Neměl ho v prvních lyrických sbírkách, v práci s quasi ideovějším podkladem, jakou měl, myslím, »Blažej Jordán« býti, jeho nedostatek zabíjí každý náběh k umělečtější stavbě. Až se k němu probojuje autor, bude míti také hlubší pohled na věci a do duší, v celou zákonnost života. Pak přijde také sama sebou pevnost vrhu a koncepce v umělecké tvorbě. Tak znamená »Blažej Jordán« nešťastně ztroskotavší snahu.

»Odkud as láska přijde k nám . .« Padesát skoro básní pana Bohd. Kaminského na toto thema je možno dočísti opravdu jenom s přemáháním. Je to velmi smutná kniha, tato poslední jeho sbírka mající titul »Na viole d'amour«. (F. Šimáček.) Myslil jsem při ní na první verše pana Kaminského »Ztracené volání«. Před dvaceti lety je vydal. Nemůže býti horšího uměleckého úpadku, nežli se jeví v distanci mezi prvou a poslední jeho sbírkou. A pro těch několik čísel, které mám rád v knížce jeho mládí, ukládám si reservu a pomlčím o koncích jeho talentu.

Pan Quido Maria Vyskočil je velké dítě. Mazlí se s hračkami a domnívá se, že se mu podařilo zachytiti v nich třpyt poesie. Je zrovna takový jako princ z jeho pohádkové komedie pro loutky »O zlaté koruně« (Moderní bibliotéka. Král. Vinohrady.), který pláče a neví proč a je šťasten a neví proč. Závidění hodný osud! Jenom že naivnost p. Vyskočilova je tak bezměrná, že zítra třeba zase přijde s motivy sociálními, se zaujetím pro hornickou bídu a bude chtít někomu namluviti, že něco cítí při tom, co píše. Povšimnutí zasluhuje knižní výzdoba p. Rud. Pucholda; třeba namnoze nepodařená, je aspoň originelně myšlena.

P. Jos. Lukavského verše »Kalich rozkoše« (K. Procházka, Kr. Vinohrady) zasluhují povšimnutí pro upřímnost mládí, které v jeho erotice zní na několika místech svěže a procítěně. Ovšem, dlužno poznamenat, upřímnost tato má přečasto ráz komický. Pan Lukavský naložil do svých veršů vášnivé vášně hustě jako do soudků a je mu třeba ještě poznání, že nejpůsobivější erotické básně nejsou ty, ve kterých pohlavní láska dá se měřiti jako sukno na metry. Pod ohnivostí jeho veršů tohoto debutanta praská sice lůžko, ale to nezvyšuje nikterak jejich kvalitu. Až najde p. Lukavský cestu od nehorázností k síle v jemnosti, pak mi to bude zároveň důkazem, že pochopil, jak zbytečně tragický relief namáhal se dodati svému hořkému poznání ženy a nebude hledati v něm pak také úsilovně vážnosti životního problému.

Nietzsche kdesi poukazuje na to, jak mladé ženy, které sotva poznaly drsnou a zvířecí přírodu lásky, náhle si oblibují v dělané nestydatosti a v okázalé bezuzdnosti. Je to stejný proces, jaký přivádí mladé básníky k cynismu. Začíná náhlým úděsem před skutečností lásky, kterou poprvé zažijí. Je obyčejně hodně daleko romantického očekávání a osamělých, přepjatých snů. Proto ty obžaloby, pohrdání! Proto zapomínají na ten zbytek z ní, který někdejším nadějím odpovídá. Vidí jenom svůj ideál zničený a nepozorují, že je to toliko vina jich vlastní fantastiky, jich vlastních ilusí. Pan Lukavský je z rodu těchto básníků. Domnívám se však, že ještě napíše verše, které budou vášnivější, třeba že v nich bude méně akrobatiky s vášnivými slovy a gesty. A jistě přestane v nich také strašiti všelijakými »dálkami Tušení«, »předhořími Blažena« a jinými odloženými tretami symbolistického bazaru.

Vídeň. *K. Z. Klíma.*

Odpověď k čl. Naturalism a ‚svoboda vůle'.

(Dodatek.)

Odpověď k námitkám pp. Futura a Procházky proti správnosti názoru mého.

K článku pana prof Mareše odpověděl Futurus článkem »Zásada příčinnosti a svoboda vůle« (»Rozhledy« čč. 14.—18. ze dne 31. prosince 1904—28. ledna 1905), v němž s úspěchem hájí naprostou příčinnost všeobecnou (a všedobou), přes to však nikoli názor můj. Praví totiž hned na začátku odpovědi své (č. 14, str. 397) v poznámce: »Hájím pouze svého uvedeného již článku a názorů v něm vyslovených, nikoli však článku p. Rohanova o vzniku činů lidských, v 1. čís. tohoto časopisu uveřejněného. S článkem tím vůbec nesouhlasím a jest čiré nedorozumění, pojímá-li p. prof. M. názory, skoro bych řekl diametrálně protivné tak, jakoby byly docela shodny.« A pak v článku samém (mylně) tvrdí: 1) že názor můj jest fatalismem a že jen štěstím nedůslednosti nedospívám k popření možnosti výchovy a příbuzných činností; — a 2) že determinismus nevylučuje svobodu vůle.

Ad 1) Ve příčině fatalismu praví Futurus (č. 18., str. 528): »Od determinismu konečně třeba lišiti fatalism, který by bylo možno charakterisovati též jako neúplný determinism, poněvadž přiznává určující vliv na vůli jen příčinám jistého druhu, jiným pak vliv takový upírá. Dle toho, jakého druhu jsou tyto příčiny, které mají monopol určovati vůli, lze rozeznávati různé formy fatalismu, na př. fatalism vlastně tak čený, dle kterého jest to osud (fatum), který vůli určuje, různ formy fatalismu theologického, fatalism naturalistický, který p znává určující vliv na vůli a jednání jen ‚přírodním zákon nebo ‚vývoji', ale upírá jej vědomému působení lidskému, jímaje takovým způsobem člověka z ‚vývoje' a z přírodn zákonův (‚laisser faire, laisser passer'); fatalismem jest též ná

p. Rohanův, který přiznává určující vliv na vůli jen bolům. Na příbuzenství fatalismu s indeterminismem bylo již nejednou poukázáno; zde upozorňuji jen na podobnost se stránky praktické; jak fatalism, který upírá určitým činitelům, na př. vědomému působení člověka na člověka, určující vliv na vůli, ponechávaje vše osudu, bohu, ‚vývoji' nebo -- jak činí p. Rohan — bolům, tak indeterminism, který možnost určení vůle popírá, vedou v důsledcích svých k popření možnosti výchovy a příbuzných činnosti, tedy k nečinnosti hesla: laisser faire, laisser passer. Nedospívají-li všichni fatalisté a indeterministé k těmto důsledkům, jest to jen štěstí nedůslednosti.«

Dříve než přikročím k jednotlivým tvrzením, nakupeným v této hromadě nesprávných výroků, podotýkám následující. Správně-li rozumím, Futurus tvrzením svým, že názor můj o naprosté nesvobodě vůle je fatalismem, vytýká názoru tomu, že jest něčím anebo že vede k něčemu, co — dle názoru Futurova — lidstvu bylo by škodlivé. Zřejmé jest, že, čím názor můj jest anebo k čemu vede, nerozhoduje o tom, zda-li názor ten pravdou jest anebo není pravdou, — právě tak, jako na př. o správnosti a nesprávnosti případného názoru, že dnes již pátý den prší, nerozhoduje okolnost ta, že by déšť tak dlouho trvající posečenému již, ale dosud nesvázanému ječmeni velmi škodil. (Avšak dále ukážu i to, že názor můj není fatalismem a nevede k fatalismu.)

Co týče se jednotlivých tvrzení Futurových, jest tvrzení jeho, že upírám vliv na vůli »vědomému působení lidskému« (vědomému působení člověka na vůli jeho vlastní) a »vědomému působení člověka na člověka«, nesprávné proto, že v článku svém, odstavec VII., pravím: »každý bol .. vyvolává .. v organismu snahu .. dosíci onoho minima bolu, které za daných v každém okamžiku okolností dle udání rozumu, zkušenosti (v nejširším slova toho smyslu) a obrazotvornosti (faktorů to v každém okamžiku taktéž daných) jest dosažitelné.« Zřejmé jest, že tu výslovně tvrdím, že činiteli, vznikající z bolu vůli určujícími jsou: bol, dané okolnosti, rozum, zkušenost a obrazotvornost; zřejmé jest dále, že faktor označený slovem »dané okolnosti«, zahrnuje v sobě vše mimo dotyčného člověka a tudíž i případné působení lidí ostatních na dotyčného člověka (naň na př. vědomě působících anebo působivších slovy anebo na př. pohlavky anebo jakkoliv jinak), a zřejmé jest konečně, že s těží jest i jen mysliti si vědomějšího působení, než jest ono, které nastává, když ten který člověk, cítě boly jemu (čímkoli) působené, pomocí rozumu svého, zkušeností svých a obrazotvornosti své — mnohdy i v potu tváře a za velikých úzkostí — uvažuje a počítá, jak má jednati, aby dosáhnul dosažitelného minima bolu. (Na tom ničeho nemění okolnost ta, že nemůže ani neuvažovati a nepočítati vůbec, ani uvažovati a počítati jinak, než jak skutečně uvažuje a počítá, ani douvažovati a dopočítávati se jiného než neznámého mu sice před uvažováním a počítáním, avšak vždy předem již určeného výsledku, kteroužto

okolnost nemůže popírati nikdo, kdo jako na př. Futurus správně uznává naprostou příčinnost všeobecnou a všedobou.) A jelikož tudíž vědomému působení lidskému (vlastnímu a cizímu) určujícího vlivu na vůli nejen neupírám, nýbrž vliv ten tvrdím a v této příčině v odstavci XII. článku svého i výslovně pravím: »naprostá nesvoboda (každé) vůle (též zvířecí) umožňuje nemožné jinak vychovávání a výchovu lidí (též zvířat)..«, jest výrok Futurův, že k popření možnosti výchovy jen nedospívám, tvrzením nesprávným, a výrok jeho, že k popření možnosti té nedospívám jen stěstím nedůslednosti své, jest tvrzením, abych tak řekl, ještě nesprávnějším. A nakolik tudíž Futurus tvrdí, že názor můj — z důvodu Futurem uvedeného: že totiž určující vliv na vůli přiznávám jen bolům — jest fatalismem; jest tvrzení to taktéž nesprávné.

Avšak s fatalismem má se to vůbec naprosto jinak, než Futurus a mnozí s ním se domnívají. V krásné knize »Geschichte der neueren Philosophie von Dr. Richard Falkenberg«, třetí vydání 1898, čteme ve stati »Erläuterungen der wichtigsten philosophischen Kunstausdrücke« na str. 535: »Fatalismus: die Ansicht, dass alle Ereignisse durch ein Schicksal unabwendbar voraus bestimmt (mithin alle Bemühungen, ihr Eintreten zu verhindern, vergeblich) seien.« (Fatalismus: názor, že prý veškeré události jakýmsi osudem neodvratně jsou předurčeny a tudíž marné všechno usilování zameziti jich uskutečnění se.) Mám za to, že definicí touto naprosto správně vystihnuta jest podstata názoru toho.

Deterministovi (a taktéž Futurovi, jakožto zastanci naprosté příčinnosti všeobecné a všedobé) jest jisté: že vše to, co se (dosud) stalo — (v nejširším předcházejících tu šesti slov smyslu), stalo se nezbytně, neodvratně, nemohlo ani nestáti se ani státi se jinak, a že vše to, co se (v budoucnosti) stane — (v nejširším předcházejících tu sedmi slov smyslu), stane se nezbytně, neodvratně, nebude moci ani nestáti se ani státi se jinak, čili: že vše budoucí jest — tak jako bylo vše minulé — praestabilisováno, praedestinováno, praedeterminováno, předurčeno. To, co se již stalo, netřeba tu přetřásati, nýbrž jen to, co se teprve stane. Vše to, co se (v budoucnosti) stane, dělí se pro každého jednotlivce na dvě skupiny. K jedné z nich patří vše to, o čem dotyčný člověk dle udání rozumu svého, zkušeností svých a obravotvornosti své ví aneb i jen přesvědčení má (byť mnohdy i mylné), že se to za všech dle udání rozumu, zkušenosti a obrazotvornosti jeho »možných« okolností stane, na př. že po jaře následovati bude léto, že po dnešním dni nastane noc, aneb že on, jako každý jiný člověk (kdysi) zemře. A proti uskutečnění toho, co náleží ke skupenině této, nikdo — byť i věděl, že z uskutečnění toho vzejde mu bol i sebe větší — nečiní ničeho, nesnaží se (vzhledem k beznadějnosti všeho úsilí jemu zřejmé) zameziti uskutečnění to; na př. nikdo nesnaží se docíliti, aby nezemřel vůbec (nikdy), aneb aby po dnešním dni nenastala noc anebo po jaře léto — tak jako

nikdo ničeho nečiní proti tomu, o čem ví, že to nemůže nebýti, na př. proti tomu, že dvakrát tři je šest, anebo že voda je mokrá, nesnaží se docíliti, aby dvakrát tři nebylo šest, aneb aby voda nebyla mokrá). Tu, t. j. ve případech skupiny této všichni ať deterministé, ať indeterministé, ať idealisté, ať tak zvaní fatalisté, jsme de facto všici fatalisty, jelikož ve všech případech těch dána jest nezbytná (i dostačující zároveň) podmínka fatalismu, t. j. ve všech případech skupiny této víme anebo domíváme se věděti, *co* se (neodvratně) stane.

Ku skupině druhé patří ze všeho toho, co (v budoucnosti) se stane, vše to, co nenáleží ku skupině prvé. Všemu tomu, co patří ke skupině druhé, společnou jest vlastností, že ve všech případech skupiny této víme sice, že něco se *stane*, ale že v žádném z případů těchto nevíme, v čem to něco, co stane se, bude záležeti; nevíme, co (čím) bude to něco, co stane se; nevíme, *co* se stane. A dokud nevíme, *co* stane se, dotud pro nás není v podstatě vyloučeno, že nestane se (nebude) to, co odvrátiti se snažíme (na př. v tom kterém případě zápalu plíc smrt nemocného), a dotud má v podstatě místa tu i naděje, že stane se — snad — to, oč usilujeme, a tudíž i úsilí, aby nadešlo to, co přivoditi se snažíme (na př. uzdravení se nemocného). To jest: ve všech případech skupiny této schází nezbytná podmínka fatalismu, čili: v žádném z případů těchto není dána nezbytná podmínka ta, a tudíž v žádném z případů těchto nikdo — ať determinista, indeterminista, idealista anebo nota bene! i tak zvaný fatalista — nemůže býti de facto fatalistou. (Počet případů skupiny této, t. j. případů, v nichž nevíme, *co* se stane, jest — následkem velkého počtu rozmanitých příčin, nám z velké části neznámých i o sobě, a následkem přeohromného počtu možných z nich kombinací — přeohromný.)

A jelikož v případech skupiny prvé všichni bez rozdílu vyznání: ať deterministé aneb indeterministé aneb idealisté aneb i tak zvaní fatalisté, jsme de facto fatalisty, a jelikož v žádném z případů skupiny druhé (jak již řečeno: nesčetných) nikdo: ani determinista, ani indeterminista, ani idealista, ani tak zvaný fatalista, nemůže (absente conditione, sine qua non) býti de facto fatalistou: jest zřejmé následující a sice: a) že nesprávné jest, pokládati za to, že fatalismus podmíněn jest názorem o svobodě a nesvobodě vůle aneb faktem nesvobody vůle; — b) že nesprávné jest míti za to, že fatalismus jest názorem, jímž v jednání svém řídí se (v daných případech) jen tak zvaní fatalisté; — c) že nesprávné jest, pokládati za to, že fatalismus jest názorem, jímž v jednání svém řídí se aneb může říditi se tak zvaný fatalista ve všech případech; — a d) že tudíž nesprávné jest již vzhledem k těmto dvěma okolnostem tvrzení Futurovo, že názor můj o naprosté nesvobodě vůle, jímž v jednání říditi se lze ve všech případech, jest fatalismem. —

Ad 2) Že přes naprostou příčinnost všeobecnou a všedobou, Futurem bez výhrady uznávanou* a s úspěchem hájenou, vůle

jest nikoli nesvobodná, nýbrž svobodná, dovozuje tentýž Futurus — rozumí se, že tak jak jiní též za účelem zretování nemyslitelné za nesvody vůle »mravnosti« a taktéž bez úspěchu — takto (č. 17., str. 503): »Co jest svoboda vůle? Ve vědomí jest mi dána jako možnost rozhodovati se tím či oním způsobem; mohu jíti na procházku — ale mohu též zůstati doma. Na mně závisí, jak se rozhodnu; na nikom jiném. Toto vědomí, že mohu voliti mezi několika možnostmi, jež jsou připuštěny podmínkami (tedy ne vědomí naprosté libovůle) — jinak též: vědomí, že já chci, čili že já a jen já to jsem, jenž chci a mám moc chtíti — zvu svobodou; nesvobodným se cítím jediné tenkrát, když mi někdo brání, abych jednal tak, jak chci, aneb nutí-li mně kdo, abych jednal jinak než chci. V tomto významu budeme užívati výrazu: svoboda vůle v dalším.« (Tato poslední věta vztahuje se k tomu, co Futurus bezprostředně před tím praví: »Ano slova jsou kulatá, a jest proto třeba jisté opatrnosti, když se jich užívá; jinak nelze se uvarovati nedorozumění a rozporův. Takovým dvojznačným slovem jest též výraz: svoboda vůle, hlavní to předmět a cíl naší diskuse. Abychom ušli nebezpečí, na něž jsme právě byli upozorněni, pokusíme se ihned smysl výrazu toho určiti.«)

Obsahem první části této odpovědi své na otázku: »Co jest svoboda vůle?«, Futurus de facto popírá naprosto a do kořene uznávanou jím příčinnost — (jakoby jednalo se mu výslovně o to, ukázati, v jaké míře účel světí prostředky a cit ruší logiku). V příkladě Futurem uvedeném jedná se o »jíti na procházku« a »zůstati doma« a, jelikož rčení »zůstati doma« zde značí »nejíti na procházku«, jedná se tu v podstatě o »jíti« a »nejíti«, t. j. o kontradiktorní protivy, o protivy navzájem se vylučující (tak, že i tertium non datur). Když v takovémto případě dotyčnému člověku není na první, abych tak řekl, pohled zřejmé, co učiní, tu (ať determinista, ať indeterminista) ví jen a pouze to, že skutkem státi se může pouze jen jedna z obou protiv, ale neví, která z protiv těch může se uskutečniti a uskuteční se, a ten, kdo — jako Futurus — uznává příčinnost všeobecnou a všedobou, ví i to, že dávno již určeno, která

* Pravít Futurus v článku svém „O některých ideách doby přítomné“ („Rozhledy“ č. 5. ze dne 31. října 1903 str. 105) doslovně: „Nic není nahodilého v přírodě ani v člověku; nic nepovstává bez příčiny v řadě věcí a jevů, a nesmírně složitý řetěz příčin a účinků nikde není přerušen“ — (tak že, dodávám já, praestabilisován a předurčen byl a jest na př. jeden každý záchvěj jednoho každého, minulého i budoucího, paprsku světelného). „Víra starých dob, že bytosti stojící mimo přírodu a nad ni zasahují libovolně do jejího dění je vypuzena z nového názoru na svět. Člověk není vyňat z tohoto zákona; neboť také on jest součástí přírody, jejím vyvrcholením sice, ale nikoli bytostí zcela jiného řádu stojícího nad přírodou nebo mimo ni. Všecko jeho“ — prosím čtenáře, aby následující tu řádky četli velmi pozorně — „myšlení, cítění a konání je podmíněno celým současným i předchozím vývojem; v celém duševním i fysickém jeho životě není sebe nepatrnějšího úkonu, který by povstal náhodou nebo zázrakem či jakýmkoli způsobem jiným než jakým povstávají všecky jiné jevy a děje: toti dle zákona všeobecné příčinnosti.“

z obou protiv uskuteční se (musíc, a jen tudíž i mohouc, uskutečniti se) a která z nich neuskuteční se (nemohouc uskutečniti se). Proto jsou slova Futurova: »mohu jíti na procházku — ale mohu též zůstati doma« tvrzením nesprávným, neboť možnosti tyto neexistují obě, nýbrž jen jedna z nich. A označuje-li slovy těmi Futurus obsah vědomí dotyčného člověka, jest obsah vědomí toho nesprávný, vědomí to mylné, a existence této dvojice možností jen zdánlivá.

Z těchže důvodů má se to právě tak též, když jedná se v příkladě Futurově o »rozhodovati se způsobem tím« (způsobem A) a »rozhodovati se způsobem oním« (způsobem B, vylučujícím se navzájem se způsobem A). V případě takovém dotyčný člověk (ať determinista, ať indetermista) ví jen a pouze to, že může rozhodovati se jen jedním způsobem, ale neví, kterým z obou způsobů může se rozhodnouti a se rozhodne (kdyby to věděl, neměl by potřebí rozhodovati se), a zví a ví to teprve, až rozhodne a rozhodnul se. Jelikož to, jak čili kterým z obou způsobů člověk ten se rozhodne, jest výsledkem veškerých rozhodnutí to předcházejících příčin, a jelikož výsledkem daných těchto příčin nemůže — též dle názoru Futurova o příčinnosti — býti něco a též něco jiného, jest to, kterým z obou způsobů dotyčný člověk se rozhodne (muse, a jen tudíž i moha, rozhodnouti se jím) a kterým z nich se nerozhodne (nemoha rozhodnouti se jím), dávno již určeno, ač jemu před rozhodnutím se neznámo. Tudíž neexistuje tvrzená Futurem »možnost rozhodovati se tím či oním způsobem«, a označuje-li slovy těmi Futurus obsah vědomí dotyčného člověka, jest obsah vědomí toho nesprávný, vědomí to mylné, a možnost ta jest jen zdánlivá. A jelikož, jak tvrdí Futurus, svoboda vůle dána jest nám ve vědomí »jako možnost rozhodovati se tím či oním způsobem«, a jelikož možnost ta jest jen zdánlivá, jest i daná nám ve vědomí jako tato možnost svoboda vůle též jen zdánlivá — jak vyložil jsem to již v článku svém (odstavec IX) s podotknutím, že tento jest vznik mylného názoru o svobodě vůle, a jak to tu na základě vlastního Futurova správného názoru o příčinnosti proti vlastnímu jeho nesprávnému tvrzení o svobodě vůle dokázáno, trvám nezvratně.

Že tvrzená nesprávně »možnost rozhodovati se tím či oním způsobem« neexistuje, stane se nám ihned samozřejmé, když a) uvážíme, že v případech těchto, kdy totiž dotyčný člověk neví hned na první pohled, který z obou vylučujících se navzájem činů A a B vykoná, rčení »rozhodovati se« užíváme jen a pouze následkem okolnosti té, že zdá se nám, že existují možnosti obě (i možnost vykonati čin A, i možnost vykonati čin B), a když zároveň b) si uvědomíme, že to, co označujeme rčením »rozhodovati se«, čili: že tak zvané »rozhodování se« není de facto ničím jiným než dopočítáváním se, vyzvídáním a dozvídáním se toho, kteráže z obou protiv se uskuteční, který z obou činů vykonáme, která z obou dotyčných vůlí v nás vznikne.

Rozumí se, že nesprávná jsou i následující pak tvrzení Futurova, a sice takměř slovo za slovem: »Na mně závisí, jak se rozhodnu; na nikom jiném«. Ano, avšak jen tak a jen v tom vztahu, jak na počavší matce (na př. jezevčí) závisí a na nikom jiném, jaký plod z ní vyjde: jezevčata-li aneb snad na př. křepelky. »Toto« (mylné) »vědomí, že mohu voliti mezi několika« (zdánlivými) »možnostmi« (o nějaké volbě nemůže tu býti řeči, neboť není žádné volby při dopočítávání se a vyzvídání, kteráže ze zdánlivých možností jest ta, která — jediná z nich — skutečně existuje), »jež jsou« (zdánlivě) »připuštěny podmínkami (tedy ne vědomí naprosté libovůle)« — arciť, neboť to by tu tak ještě scházelo, aby tu, jako u indeterministů, mohla býti řeč i o jiných ještě možnostech, jež nejsou ani zdánlivé!) ».. zvu svobodou«. Vědomí toto, jež Futurus tu zove svobodou, popisuje též ještě jinak a sice takto: »vědomí, že já chci« (že já trpím bolením hlavy) »čili že já a jen já to jsem, jenž chci« (jenž trpím bolením hlavy) »a mám moc« (recte: schopnost a musím) »chtíti« (trpěti bolením hlavy) »zvu svobodou«. Zřejmé jest, že tu Futnrus vědomí člověka, že každá vůle jeho vzniká v něm a nikoli v někom jiném, a tudíž vědomí stejnorodé s vědomím jeho, že jeho bolení hlavy děje se v něm a nikoli v někom jiném, nazývá svobodou vůle; avšak taktéž jest zřejmé, že obsah tohoto popisu čili této definice svobody s tím, co slovem svoboda označujeme v řeči české anebo v té které jiné, společného nemá ničeho. Že při tomto určování smyslu »dvojznačného« slova: svoboda vůle Futurus vedl si dle výroku svého: »Ano, slova jsou kulatá, a jest proto třeba jisté opatrnosti, když se jich užívá« velmi opatrně, nelze popírati; neboť svobodu vůle, takto (způsobem alespoň třetím) definovanou, determinismus nevylučuje, jelikož nemá tu, co by mohl vylučovati, není tu řeč o svobodě, nýbrž o něčem naprosto jiném.

Tvrdíli pak Futurus dále: »nesvobodným se cítím jedině tenkrát, když mi někdo brání, abych jednal tak, jak já chci«, tu zaměňuje zde nesvobodu jednání s nesvobodou vůle přes to, že v článku svém, odstavec IV., výslovně pravím: »Od nesvobody vůle přísně jest lišiti nesvobodu jednání čili nesvobodu v provádění — té které — vůle; zatčený má na př. vůli: utéci, avšak, zavřen jsa důkladně na klíč, není s to, provésti tuto vůli svou, nemá v tomto směru svobodu jednání« A praví-li pak Futurus bezprostředně dále: »aneb nutí-li mne kdo, abych jednal jinak než chci«, tu zapomíná, že, jelikož jednání jest prováděním vůle, není žádného jednání bez dotyčné vůle a že tudíž jednati nikdo ani nemůže jinak než jedině tak, jak chce jednati. Koho na příklad nepřátelská moc, do země vniknuvší, jakýmikoli prostředky donutí označiti jí na křižovatce pravou cestu za účelem zničení obranců vlasti jeho, ten, když cestu tu nepřátelům označoval způsobem jakýmkoli, chtěl cestu tu označiti; aneb na kom vynucen byl podpis listiny jemu aneb jeho milým velice škod-

livé, ten, když podepisoval, chtěl listinu tu podepsati, namočil si za tím účelem pero a, když nechtělo spustit, přejel jím, jak obvykle po podložce. To jest: oba byli donuceni chtíti tak, jak, aby chtěli, chtěl nutitel; byli donuceni k vůli, předepsané a naporučené jim jejich nutiteli, jak to již před dvaceti sty lety správně vyřknul nevím již který z právníků římských slovy: »etsi coactus, tamen volui« (ač donucen, přece chtěl jsem). Konečně vzhledem k slovu »jediné« ve větě »nesvobodným se cítím jediné tenkrát, když..« tážu se Futura: když člověk v záležitosti proň velmi důležité ani po dlouhém, krutém uvažování a rozhodování nemůže se rozhodnouti a termin rozhodnutí se blíží: cítí se i tu svobodným? —

Se správnou poznámkou, kterouž Futurus končí odpověď svou na článek prof. Mareše (i na článek můj), že totiž: »Bene docet, qui bene distinguit«, souhlasím naprosto, dodávaje, že i tu, dle úsudku mého, platí zásada, že charitas — ve smyslu slov u Mat. 7, 3 o mrvě a břevně — incipit domo. —

Diskuse, zahájené článkem mým, súčastnil se též pan profesor dr. Fr. K. Procházka článkem »O svobodě vůle« (č. 19., ze dne 4. února 1905), v němž kursorně dotýká se různých částí diskuse a dává též výraz názoru svému, že vyvrátil — pak-li dobře čtu — alespoň dvě z tvrzení mých, a sice: a) »že determinism odporuje zodpovědnosti« (v odstavci XII. článku svého pravím: »Následkem naprosté nesvobody vůle.. není hříchu, není viny, není zásluh«), a pak b) že (odstavec XI.) bez bolu není žádné vůle, žádného činu. Doměnku tuto o vyvrácení těchto tvrzení mých nebudu vyvraceti a sice pro mělkost námitek a důvodů, na nichž doměnka ta se zakládá, na př. (str. 552): »Že však by mimo bol nebylo motivu vůle * a činu, to zkušenosti odporuje. Vždyť radostí hoch někdy do výšky skáče; oblékám se, i když mne nic nebolí.« Námitky takové pokládal jsem za nemožné již proto, že nikdo, trvám, nemůže nepředpokládati, že i já se oblékávám, a že i já vím, že děti mnohdy radostí skáčou do výšky. Jiných posuzovati dle sebe nestačí vždy a všude, a za náhradu nemohou tu pokládány býti citáty, ani veršované. (O citátech — abych totiž při této příležitosti i toho se dotknul, najmě v nynějších dobách citátových — jest názor můj tento: Správnost toho kterého tvrzení z důvodů proň uvedených buďto jest zřejmou: pak netřeba úsudků autorit, anebo není zřejmou: pak i sebe četnějším tvrzení toho opakováním zřejmou se nestane.) —

* O motivech a vůli tvrdí p. autor (str. 550): „Není-li příčiny“ (rozuměj: vůle), „počínáme chtěním neodvisle novou řadu kausalnou. To jest vnitřní svoboda vůle, vůle na motivech nezávislá... Zamítneme-li vnitřní svobodu vůle, nebude proti tomu nikdo, pak musíme však uznati determinism vůle, musíme uznati fakt, že“ – následující podtrhuji já — „vůle“ (prius) „určuje motivy“ (posterius); — a pak (str. 551.): „Aby vzniklo určité chtění“ (posterius), „bylo třeba řady podmínek A, B, C, D“ (prius), „jsou to motivy. Motivy vůle jsou představy, city, snahy a hlavně tlum zásad, kterému říkáme karakter. Karakter jest jádro naší bytosti, jest smýšlení naší osobnosti.. jest motiv nejsilnější, nabývá takové moci, že rozhoduje o osudu každé představy do mysli vstupující..“

Mám za to, že ze všech těch, kdož súčastnili se diskuse, zahájené článkem mým, nikomu nepodařilo se vyvrátiti ani sebe menší část správného názoru mého o vzniku činů lidských, a velmi — alespoň mně — zajímavou jest tu okolnost ta, že přes to, že všichni mluví o vůli tak, že nutno míti za to, že vůli pokládají za (trvalou) vlastnost organismu lidského, na základní a dosud ještě kacířskou názoru mého část, že vůle není (trvalou) vlastností, nýbrž jen nastávajícím a mizícím stavem organismu, nikdo z nich neopovážil se ani sáhnouti.

Všem, kdož (nemohouce jednati jinak) súčastnili se diskuse, vzdávám — mluvě tu dle obvyklé dosud gramatiky — srdečný dík za lásku, s kterouž obírali se tu thematem, týkajícím se nejdůležitější pro lidstvo věci, činů lidských, o nichž dosud panují tytéž názory nesprávné jako před pěti tisíci lety u starých Egypťanů.* Byloť účelem mým, aby následkem článku mého a případné o obsahu jeho diskuse alespoň někteří z těch, kdož vůbec schopni jsou uvažovati o věcech těchto — (přeohromná většina všech lidí nemá k tomu ani času a pokládá a musí pokládati za pravdu to, čemu byla učena a o čem učiteli jejími jí bylo tvrzeno, že to pravdou jest, jako na př. »mravnost« a jiné přeludy, vidiny a bludy) — jali se důkladněji o věci přemýšleti, aby tak kdysi, počínajíc nečetnými učiteli oněch učitelů, od nichž učí se dotčení již učitelé, konečně i všeobecně upuštěno bylo od opačného názoru nesprávného, lidstvu tak nezměrně zhoubného.

Ve Vídni, dne 8. února 1905. *Karel Rohan.*

Reformy v Rusku.

HISTORICKÉ NÁČRTKY.

VIII. Z tohoto ohromného vření a zmatku chce vyváznouti císař tím, že vydává »manifest ze dne 26. febr. 1903«. V něm na prvém místě mluví se o pořádku a pravdě jako základu státním, avšak ten zajisté může býti zjednán pouze přesným a svědomitým plněním zákona, čehož v Rusku ani stínu není. Proto není pravda, co manifest dále praví, že v národě jsou nepřátelské úmysly a cizí ruskému člověku nauky příčinou zmatků, nýbrž anarchie byrokracie dohnala národ k bouřím, poněvadž nijak nemohl dovolati se pomoci zákona a cáře. I není na národu, aby plnil své povinnosti, nýbrž na vládě, aby zanechajíc všech podvodů a loupeží státních pokladen řekla císaři pravdu, jak věci stojí. Tento manifest má na zřeteli hlavně stav náboženský a stav selský, hrozně upící pod břemenem státních daní, pod železnou rukou nesvědomitých úřad a pod chatrností zřízení samosprávy. Slibuje se tu reform zemstev, ale — to všecko odevzdává se »ministrům a ne

* Tak na př. co do názorů o trestnosti činů lidských nejsn dosud ani tam, kde byl již řecký myslitel, jeden z tak zvaných fa listů Zenon, jenž otrokovi, vzpírajícímu se trestu pro krádež slov εἶμαρτό μοι κλέψαι (souzeno mi krásti), správně odvětil: καὶ δαρῆ (i bitu býti).

vyšším úředníkům«, aby vypracovali návrhy. Je to krvavá komika — nejúhlavnější nepřátelé vší reformy mají vypracovati ji a tím sami sebe připraviti o dosavadní všemohoucnost! Na snášenlivost — odpověděla církev persekucí raskolníků a sektářů, na reformy zemstev — odpověděl Plehwe jich hubením, na revisi zemědělského zákonodárství — odpovědělo ministerstvo sbíráním ohromného materiálu, který by ani za 10 let nemohla komise prostudovati. Na vybídnutí k upevnění mravnosti rodiny i veřejnosti — odvětily úřady milionovými zpronevěrami státních peněz, čímž bahno kleslosti mravní jen znova se vzedmulo. Všecky sliby manifestu udušeny ministerstvem kromě zrušení poruky, ale ani to neprovedeno všeobecně. Dnes po dvou létech vidíme, že nic nebylo provedeno a národ ostaven další bídě.

Ale to dále ostati nemohlo. Zejmena zemstva opírajíce se o tento manifest, dovolávala se císařovy pomoci a revoluční živlové vidouce, že jest jen hůře po manifestu nežli před ním, provedli několik odporných atentátů, jimž padli náčelníci byrokracie za oběť. Japonci vidouce tento desolátní stav svého protivníka v Asii rychle dokonali poslední přípravy k válce a ji vypověděli. Hrozný objevil se stav, neboť byla odhalena celá lež byrokratické armády, ukázala se její neschopnost, její bohopusté hospodářství, její znemravnělost. To se nedalo tajiti ani císaři ani národu a oba byli uděšeni, když z bojiště rána za ranou přicházela, že padl Port Artur a dnes zoufale zápasí armáda nevinných statisíců o udržení posic, které zdají se býti ztracenými.* Kromě toho jest v Besarabské gubernii hlad a od Baku až po Nižní Novgorod propukují neštovice a cholera, jichž řádění může na jaře dle zpráv lékařských nabýti velkých rozměrů. A co pak, když dnes již nestačí ani nemocnice ve hlavních městech, ani jiných, není dostatek lékařů a nebude dorostu, protože university jsou zavřeny; také pomalu budou se plniti nemocnice raněnými a chorými vojíny. Nespokojenost roste lavinou od dělnictva až po šlechtu, ozývají se hlasy vždy směleji a bezohledněji, vláda postupuje stále násilněji.

Konečně promluví do obecné vřavy zemstva a šlechta. Vidouce se všech stran na vlast hrnoucí se nebezpečenství, neohlížela se některá zemstva na zákaz jednati o politických otázkách a podati caři adresy, v nichž vyslovena je prosba, aby konečně učiněny byly potřebné reformy a národ vyrván z rukou nesvědomité a nepoctivé byrokracie. První a rozhodné slovo má stolice Moskva po velkých bouřích uličních, v nichž došlo ku krvavým srážkám s vojskem a které přeneseny byly pak do Petrohradu a jiných měst, nabývajíce stále hrozivějších rozměrů. Městská rada vedena kn. Golicyným vyslovila nezbytnost, aby národ a trůn bezprostředně se setkaly, aby všude zákonu zjednána byla platnost a zabráněno úřadům jeho zneužívání, aby zřízena byla veřejná kontrola nad byrokracií a aby samosprávně vymezena byla působnost, aniž by ji úřady směly libovolně zkracovati. Petrohradské zemstvo hned na počátku prosince prohlásilo nezbytnost reformy, k tomu v důvěrné schůzi

* Již jsou ztraceny.

přidala se městská rada a vypracovala v tom smyslu adresu k caři. Za nimi ozvala se jiná zemstva (Černihov, Kursk, Saratov atd.) přes to, že tomu úřady bránily a sám císař nemilostivě to přijímal. Kníže Trubeckòj, maršal moskevského gub. zemstva, zahájil jednání tím, že ukázal na válku s jedné a vnitřní rozháranost s druhé strany. Z té příčiny navrhl adresu císaři, v níž by byla vyslovena nezvratná důvěra k hosudarovi a touha po oné chvíli, kdy pevná vůle císařova nynější byrokratickou vládu, která odcizuje národu samoděržaví, změní a povolá svobodně volené zástupce národa k účastenství v zákonodárství, čímž povznese se císařská moc a vznešenost trůnu v rozkvětu vlasti nabude nového posílení; neboť ty budou postaveny na nezviklatelnou zákonnost, osobní nedotknutelnost a rovnoprávnost všech občanů před zákonem; zároveň pak s tím svoboda slova a volnost náboženská sblíží trůn a národ k společné činnosti pro blaho říše. Již v těchto slovech slyšíme všecky hlavní reformy ruské. Ozvala se sice malá část zástupců proti této adrese, ale ihned viděti, že jsou to ti ubozí spřeženci byrokracie, kteří vidí spásu desolátního stavu pouze v dobré vůli úřednictva, v němž však jí nebylo a není. Vláda bez otálení vystoupila proti stoličním zemstvům a jich usnesením, prohlásila je za přestoupení zákonité pravomoci a prohlásila, že »vinníci budou vedeni k zodpovědnosti« a presidenti že jsou osobně zodpovědni za jednání zemstev a rad. Tato jednání prohlášena za státu nebezpečna, za demonstrace, k nimž připojily se prý shluky pouliční; ovšem sama vláda věděla, že je to lež, co tuto tvrdí, ale v Rusku je to zcela obvyklý způsob vládních vyhlášek. Leč tím nebylo lze zastaviti, co hýbalo myslemi všech vzdělaných a upřímných Rusů a proto konečně přinucen byl císař povoliti a vydati dne *12. dec. 1904 manifest*, jímž se slibují reformy.

Již tři dny před tím byla konána rada, jíž předsedal císař Mikuláš II. a které se účastnili vkn. Michajil Aleksandrovič, obrprokuror Pobêdonóscev, president komitétu ministrů Witte, min. vnitra Svjatopòlk-Mírskij, min. fin. Kokovcòv, min. orby Jermolòv, gen. adj. Richter, hr. Voróncov-Daškòv, hr. Sólskij a v. Frisch. V této radě pro reformy byly pouze Svjatopòlk-Mírskij, Jermolòv, hr. Sólskij a Voróncov-Daškòv, ostatní stáli proti nim. Avšak cař byl do té míry již zvyklán usnesením kongresu zemstev, radami obou stolic a obou hlavních zemstev, že konečně povolil ministru vnitra a odhodlal se oznámiti nejdůležitější reformy v manifestu. Tento manifest — *budeli poctivě proveden* — znamená zvláštní epochu v dějinách ruských. Zní:

»Z posvátného odkazu svých korunovaných předků bez ustání majíce na mysli blaho od Boha sobě svěřené vlády, máme při nezměnitelném zachování neochvějnosti říšských základních zákonů za úlohu vlády její neunavnou péči o potřeby země, při čemž má rozeznávati mezi směry, které vskutku zájmům ruského národa odpovídají, a směry, které klamavě okol-

nostmi pomíjejícími jsou vyvolány. Ukáželi se potřeba této nebo oné změny, pak máme to za nutné, aby bylo přikročeno k jejímu provedení, byť i přivolala takováto změna zavedení podstatných novot v zákonodárství. Nepochybujeme, že uskutečnění takového předsevzetí se setká se sympathií dobře smýšlející části našich poddaných, kteří skutečný zdar vlasti spatřují v ukojení denních potřeb národa.

Kladouce na prvé místo své péče myšlenku, jak by mohlo živobytí nejpočetnějšího z našich stavů t. selského stavu nejlépe upraveno býti, připomínáme, že o této záležitosti na naše poručení právě se uvažuje. Současně s podrobným na místě provedeným zkoumáním prvotních náhledů ministerstva vnitra konají se nyní porady ve vybraném počtu nejskušenějších osob nejvyšší správy o nejdůležitějších otázkách selského života, kteréžto získány byly na základě vědomostí a projevů při vyšetřování všeobecných potřeb zemědělského průmyslu v místních komitétech. Nařizujeme, aby selské zákony, které na základě těchto prací mají býti vydány. byly uvedeny v souhlas se všeobecnými říšskými zákony, a tím byla ulehčena úloha trvalého zajištění tohoto stavu, jehož příslušníci ukazem cařeOsvoboditele byli uznáni za plnoprávné svobodné občany. Majíce na mysli i další obory, ba i ty nejvzdálenější potřeby národa, uznáváme za neodkladné k právní stabilitě státního a veřejného života toto:

1) buďtež stanoveny účinné prostředky k ochraně plné moci zákona jako nejdůležitější opory trůnu a samoděržávné říše, budiž neporušitelné a pro všecky rovné šetření zákonů pro veškeré Nám podřízené úřady a místa za přední povinnost považováno, jejíž neplnění mějž v zápětí neodkladnou zákonitou zodpovědnost za každé svévolné jednání. Tím má oněm osobám, které svévolným jednáním škodu utrpěli, zjednán býti prostředek k dosažení právního nároku;

2) budiž přenecháno místním a městským institucím co možná nejširší účastenství ve správě rozličných odvětví veřejného blahobytu, i propůjčujeme jim k tomu potřebnou samostatnost v mezích zákona; za stejných podmínek povoláni budou k činnosti v těchto oborech zástupcové všech částí obyvatelstva, které má zájem na těchto záležitostech, za účelem nejúčinnějšího uspokojení jeho potřeb; kromě posud stávajících guberních a újezdných zemstev utvořeny buďtež další instituce a v nejužším spojení s nimi i instituce ke správě místních a blahočinných institucí v oblastech menšího objemu;

3. budiž k zachování volnosti osob všech stavů před soudem potřebná jednotnost v řádu soudním v říši zavedena a potřebná samostatnost soudních rozsudků zajištěna;

4. budiž k dalšímu vývoji námi předsevzatých prostředků na ochranu osudu dělnictva v továrnách, dílnách a živnostech o zavedení státního pojištění dělníků pečováno;

5. buďtež revidována v čase bezpříkladného zjevu zločinné činnosti nepřátel veřejného pořádku vydaná zákonná nařízení

výminečného stavu, jichž užití spojeno jest se značným rozšířením svémoci administrativních úřadů. Při tom jest pečovati o to, aby hranice území, v němž tento výminečný stav se prostírá, byly co nejvíce zúženy, jakož i o to, aby jím způsobené obmezení práv soukromých osob nastalo jenom v oněch případech, v nichž skutečně se ohrožuje státní bezpečnost;

6. k utvrzení mého v manifestu ze dne 11. mart. 1903 vysloveného a nezměnitelného přání, aby byla základními zákony říšskými posvěcená snášenlivost ve věcech víry chráněna, podrobujeme zákony o právu sektářů jakož i osob nepravoslavného a nekřesťanského vyznání revisi a chápeme se nyní neodvisle od toho i v administrativě příslušných prostředků k odstranění všech obmezení, pokud nejsou přímo v zákoně obsažena;

7) budiž provedena revise stávajících nařízení, která obmezují práva cizinců a domorodců ve zvláštních částech říše. Z počtu těchto nařízení buďtež budoucně jenom ona zachovávána, která nynějšími zájmy říše a patrným prospěchem národa jsou podmíněna;

8) buďtež nyní platných o tisku nařízení odstraněna ta, která zbytečně jej obmezují, a budiž tištěné slovo v jasně vytčenou zákonnou hranici uvedeno, aby tím domácímu tisku podle pokročilého vzdělání a následkem toho mu příslušejícího významu poskytnuta možnost, aby mohl své vysoké poslání plniti a býti pravým hlasatelem rozumných snah na prospěch Ruska.

Nařizujíce na tomto základě řadu v bezprostředně nejbližším čase nastávajících velikých vnitřních reform, z nichž část podle dříve vydaných námi poručení právě předběžnému uvažování jest podrobena, máme za dobré při rozdílnosti a důležitosti těchto reform ustanoviti, aby pracovní řád pro posouzení prostředků k co možná rychlému a úplnému provedení, jakož i úloha nejužšího spojení rozdílných oborů správy svěřeny byly komitétu ministrův. Tudíž poroučíme; komitét ministrův prozkoumejž každý z uvedených předmětů, jak naše úmysly nejlépe by mohly býti v život uvedeny, a předložiž nám v nejkratší lhůtě svá usnesení o další úpravě uvedených prostředků v předepsaném pořádku. O průběhu prací při vypracovávání zmíněných předmětů budiž nám komitétem podávána zpráva. — Mikuláš.

Srovnámeli tento manifest se všemi reformními akty a zejména s požadavky Speránského a Kávelina, vidíme, že tu jsou ku konečnému zákonitému stanovení uvedeny body, o něž s ode dávna nejlepší mužové Ruska zasazovali a které jsou n bolavější stránkou veřejného života ruského. Jsou to: skuteč platnost daných zákonů, rozšíření samosprávy, občanská ro nost, snášenlivost náboženská, svoboda tisku. Nově přistupuj otázka dělnická, obmezení výminečných zákonů a revise zákor o cizincích a židech. Největší však cenu ze všeho má zá rečná věta, že komitét ministrů musí ihned s pracemi započ

a v nejkratší možné lhůtě je skončiti. Tato věta promluvena je k nejširším vrstvám, protože národ po dosavadních smutných zkušenostech manifestům nevěří a spatřuje v nich pouhé sliby v tísni učiněné, kterých však nikdo nesplňuje. (P. d.)

Přehled polit., hospod., sociální. Paběrky.

Za hranicemi. Japonci pronásledujíce Rusy zmocnili se skoro bez boje silně opevněného Tělinu. Kuropatkin byl zbaven velení. Prozatím nahražen Liněvičem. Rusové ustupují k Charbinu. (Z Tělinu je tam 492 kilometrů.) V sobotu 18. t. m. vyklidili Kaijuen, kdež mohli klásti odpor. Čím hlouběj do země ustoupí, tím obtížnější bude Japoncům opatřovati mužstvo potravinami a střelivem. — Rusko mobilisuje 400.000 mužů — Selské bouře v Rusku prudce propukají a děsně se odehrávají; žaludek revolucionuje Zuboženost sedláků je strašná, nemají než holé živobytí. — V ruském Polsku bylo zastaveno vyučování také na většině učit. ústavů a v mnohých obec školách. — Ve francouzské sněmovně zahájeny 20. břez. porady o předloze zákona pro rozluku církve od státu.

Rak.-Uher. Císař rozhodl se krisi uherskou projednat a skončit v Pešti, kam 20. zajel. Maďarům však značně pomohl ministr zeměbr. Schönaich, jenž v intervievu pravil: Celní jednota a jednota armády, jedna podmiňuje druhou! Z toho ovšem ihned ukrutné rozčilení všech stran v Uhrách, že je to provokace a překročení kompetence. Císař chce Maďarům povoliti vojen. prapory a emblemy, ale to oposici nestačí. — Rokování o návrhu Derschattově skončilo se až v úterý 22. t. m. Návrh byl přijat. Ministr Gautsch prohlásil dne 17., že jakmile bude nový kabinet uherský jmenován, podá mu řadu otázek a na základě odpovědi uher. vlády podá říšské radě návrhy. Dr. Fiedler dokazoval, že Maďaři nemohou samostatně měniti obsah vyrovnacích zákonů. Ale oni to přece provedou! Klofáč uvedl, že jako jsme my tak i Maďaři jsou ohroženi germanisací. Pro armádní řeč německou Češi nehnou prstem. Na říšské radě nedáme rozhodovat o svém poměru k Maďarům Oba národové znají k tomu jiné instituce a odtamtud musí ozvati se česká slova.

Československ. strana agrární měla 19. břez. sjezd v Přerově, na němž protestovala proti morav. smiřovačkám z důvodu jednoty jazyk. otázky v Čechách i na Moravě, a neschvalovala, že lidoví poslanci byli povolni, aby zřízena byla velkostat kurie na sněmě. Že se žádalo za úplnou a nejrychlejší celní rozluka mezi Rakouskem a Uhry, je se stanoviska agrárního samozřejmo. — V Čechách ustavila se agrární strana německá. — Dr. Fiedler pravil 20. t. m. na Smíchově, že obstrukce byla pro Čechy zásadou velmi nebezpečnou, poněvadž zatím co poslanci mladočeští obstruovali, dr. Koerber správní cestou připravoval němec. uzavřené území. Teď se prý vyčká, učiní-li něco pro nás mp Gautsch ve lhůtě jemu dané. Ne-li, vrátí se mladočeši zase k obstrukci. Dosazení českoněmeckého vyrovnacího výboru se nevzpírají, ale mír mezi Čechy a Němci může být ujednán jen ve sněmu a ne na říš. radě. — Němci však nechtějí upustiti od obstrukce na sněmu. Bude prý svolána schůze říšských poslanců německých z Čech, aby rozhodli, mají-li zemští poslanci němec. obstrukce se vzdáti. Patrně budou žádati výkupné: propuštění nových předloh na říš radě. Jsme jako Kuropatkin: stále na ústupu. Slované! — Zmínili jsme se jak němečtí studenti na univ. ve Vídni a na technice v Praze žádají za obmezení a vyločování židů na vys. školách. Prag. Tagblatt a Bohemia (oba listy židovské) o tom ani slova. Je to významné! — Vive la France! Několik vždy v popředí se deroucích prázdných klasů českých sedlo zas na lep jakémus Franconzovi, jenž jim pověsil na nos, že cestuje kolem světa a vyprosil si visitky a peníze. Každý ve svém okolí zná nějakého toho augura proslulosti; věnuj mu trochu soustrasti.!. Jsou to hlavně vlastenečtí politikové a okresní básníci.

HOSPODÁŘSKÝ. Rusko a kapitál francouzský. Od vypuknutí války s Japonskem učinilo dosud Rusko tři válečné půjčky: jednu 5% ve výši 800 mil. franků ve Francii, druhou vnitřní 3·6% v obnosu 400 mil. fr. a na počátku tohoto roku 4½% sumou 500 mil. franků v Německu a Holandsku. Tyto tři půjčky representují úhrnný obnos 1700 mil. fr. z nich nebude však asi mnoho již zbývati, neboť v Petrohradě vyjednává se o novou finanční transakci téhož druhu. Zatím však po události Mukdenské k pevnému uzavření půjčky nedošlo. Snad Rusko z důvodů opatrnosti odsunulo emisi nové renty, snad Francie za dnešní situace nežene se do nového úvěrního obchodu a i když se nebojí o svůj kapitál, přece aspoň hledí co nejvíce vydělati a podává tedy podmínky, jež pro Rusko příznivé nejsou. Dle zpráv pařížských hodlal finanční ministr ruský předsevzíti novou úvěrní operaci ve výši 1000 mil. fr., avšak členové francouzské skupiny, která obchod ten provésti má, prohlásily požadovaný obnos za příliš vysoký, jsouce ochotni převzíti nejvýše 600 mil. fr. Typ půjčky dosud jest úplně neznám. Každým způsobem dá však francouzský kapitál přednost pokladničným poukázkám s kratším oběhem amortisací omezeným již z toho důvodu, že v případné pozdější přeměně poukázek v rentu vzešel by mu z toho nový výnosný obchod. Krátkodobé půjčky považují se však již i v Rusku samém za nebezpečné financím státním. Francie jest pak ruskými titry hojně zásobena (viz „Rozhledy XIV" seš. 21.), takže nechuť jeho k novému zadlužení Ruska jest pochopitelna. Bude tedy dohodnutí ještě dosti těžké. Mimo to nelze pustiti se zřetele, že novou obchodní smlouvou s Německem hospodářský export Ruska utrpěl značné omezení. Pro tyto důvody neměl býti také celý obnos půjčky francouzskou skupinou převzat fixně, nýbrž jen z polovice.

Dělání dluhů ve velkém. Emise rakouské korunové renty byla tedy šťastně umístěna a v zápětí za ni hlásí se s různých stran i mocnosti ostatní, aby novými půjčkami financím svým pomohly. Německá říše připravuje docela potichu novou půjčku, jež má býti súročena 3½%. Srbsko vystupuje na trh s papírem 4½%, který obnosem 100 mil. fr. má dojíti umístění ve třech různých střediskách peněžních: v Paříži, ve Vídni a v Berlíně. Projekt ten ovšem není dosud úplně zralý. O ruské potřebě peněz promluveno na jiném místě. Avšak i šťastný dosud vítěz nad Ruskem, Japonsko, zamýšlí v nejbližší době vydati nové dluhopisy, které určeny jsou sice jen kapitálu domácímu, jež však jistě spolehnouti mohou i v účinnou pomoc Anglie. Z větších států evropských činí v této všeobecné snaze po dělání dluhů výjimku jen Anglie a Italie, ostatní hodlají se během roku k horejší řadě připojiti. Celková situace dnešního peněžního trhu jest tomu velice příznivá, neboť snížením soukromného diskontu v Londýně, v Paříži i v Berlíně peníze značně se uvolnily, takže jest jich všude nadbytek. Zdali však v tomto systematickém zatěžování jednotlivých států viděti prospěch, jest otázka jiná. Za starých zlatých dob byly dluhy břemenem státu i jeho občanů. Dnes však bylo by známkou copařství připamatovati, že z dluhů jest platiti úroky a že občan státní jest to, z jehož práce se úroky vydřiti musí. Dělati dluhy jest věc snadná, ale súročiti je a splácet i!

O losech. Když zákonem z r. 1889 učiněna byla přítrž zaplavování trhu cenných papírů různými losy a premiovými obligacemi, mělo to za následek, že dosavádní material losů stálými tahy ustavičně se zmenšoval, aniž koupěchtivosti obecenstva za úbytek ten dostalo se náležité náhrady. Tím docíleno sice, že část kapitálu, který by jinak umístění došel v losech, odvedena byla k jiným investicím seriosnějšího druhu, avšak na druhé straně při popularitě, již téměř všechny druhy losů se těšily, docíleno zajisté zákonodárcem nezamýšleného efektu, že losy vyhledávány přes to dále a že cena jich rapidně stoupala. Dnes znamenají všechny losy bez výjimky neobyčejně vysoko takže nynější kursy značně převyšují nejmenší jich výhru. Ztráta, kte se v diferenci té jeví, dosahuje pak výše tří set milionů, (takový je rozdíl mezi nejmenší výhrou a dnešním kursem) takže pro náro jmění jest rázu povážlivého. U nesúročitelných losů přistupuje p k tomu ještě ztráta na úrocích. Dnešní silná poptávka po lose

tureckých označuje náladu, jež panuje na trhu losy, dosti jasně, neboť turecký los jest jediný z losů na vídeňské burse znamenaných, jehož kurs jest nižší, nežli nejmenší jeho výhra. R. 1889 bylo na vídeňské burse kotovaných losů $7^1/_4$ mil. kusů 33 různých druhů, z nichž od té doby úplným vylosováním ubylo 9 kategorií s 2·4 mil. kusy. Nynější stav půjček losových obnáší něco přes 4·8 mil. kusů. Již těmito amortisacemi zásoba losů utrpěla citelnou mezeru a důsledek toho: stálé stoupání kursů zbývajících, jež nabývá opravdu rázu mimořádného. Pro majitele losu není ovšem nadějí radostnou, ví-li, oč v nepříznivém případě — nebude-li totiž los jeho tažen větší výhrou — přijde. Přes to však záliba v těchto ukládacích hodnotách nijak se nemenší, ba se vzácnosti losů vzrůstá a jelikož nutně s ní počínati jest, bylo by třeba, aby vydán byl nový státní papír toho druhu (ovšem ne takový, jakým jest na př. loterie dobročinná v kusech à 4 koruny) který by nahradil tento úbytek a reguloval aspoň poněkud neobyčejný vzrůst kursů losů ostatních. Musel by to ovšem býti los dražší, s nominální hodnotou nejméně 100 zlatých, který by také větší výši výhry lákal spíše ku koupi. Máme tu na zřeteli asi podobný druh losů státních, jaký nyní již v oběhu je v podobě státních losů z r. 1860 a 1864. Formálních podkladů aneb titulů právních, pro něž by nová tato premiová půjčka měla býti uskutečněna, nalezlo by se dostatek. Mnoho jest jich rázu dobročinného, zdravotního, kulturního, humanního, uměleckého a j.

Soudní rozhodnutí proti kartelu. Senát vídeňského obchodního soudu prohlásil smlouvy a ujednání kartelní za nedovolené a nezákonné. Podnět k tomuto rozhodnutí zavdaly dvě žaloby Prvé Česko-budějovické továrny na emailové zboží proti vídeňské firmě Vogel & Tausig a podklad žaloby vznikl takto: Dne 31. října 1902 utvořen byl několika rakouskými a uherskými továrnami na plechové nádobí kartel a žalovaná firma pověřená tím, aby výrobky kartelní v rakousko-uherském obvodu celním jako komisionářka prodávala. Aby se konkurenci ostatních továren, které ke kartelu nepřistoupily, lépe čeliti mohlo, založen zvláštní fond, z něhož měly se poskytovati odběratelům různé slevy na cenách a jiné výhody. K tomuto fondu přispívala každá továrna v kartelu sdružená nejprve jedním procentem, později dvěma a konečně třemi; žalovaná firma tomuto zvyšování však se bránila. Poněvadž pak z uzavřených obchodů odečtla si větší provisi, nežli ji na základě těchto příspěvků k fondu náležela, domáhala se prvá žaloba vrácení tohoto plno v obnosu 12.358 korun, druhá pak vyplacení obnosu, který žalující firma měla k dobru. Obchodní senát vídeňský obě žaloby budějovické továrny odmítl s tím odůvodněním, že podklad žalobní spočívá v kartelu; jelikož pak kartely dle rakouského zákona koaličního jsou zakázány jsou také všechna právní ujednání na něm založená nedovolená a nemají právní platnosti. Žalující firma musí mimo to ještě zaplatiti značné náklady soudního sporu.

Kol Žampachu. Báseň školní.

Pros boha, synu můj, a on tě uchová,
jak jiné uchoval a vyved ze strachu,
ty staré báchorky už neber do slova.
Kol Žampachu, kol Zampachu!

Dnes, buďsi kdekoli, dlíš pod ochranou práva
už jenom v kronikách kdos kupce přepadá,
dnes Žampach jiná obestírá sláva
a lesk a paráda.

Dnes přejdeš ve klidu a cesta plyne tiše,
kol Zampachu už nic se neděje,
jen v zámku kavalír tam sedí, sní a píše
své essaye, ach essaye.

Věz, kouzlo dějinné už dávno čerti vzali,
už jenom v kronikách kdos kupce pochytá,
to jen z těch essayí se duše strachy válí
jak zabitá, jak zabitá . . *E.*